شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى

چەرچەن ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شنجاڭ خەلق نەشرىياتى

جەت ئەللىك ساياھەتچى مېھمانلا ۋا ئېلىش

چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەلقئارالىق ئوۋچىلىق مەيدانى

«چەرچەن ناھىيىسى تەركىبىسى» نى ئورگۇچى خادىملار (ئالدىنقى رەت سولدىن ئوڭغا: ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جياۋكېچىن، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى شۇجياڭ؛ ئارقىدىكى رەت سولدىن ئوڭغا: ناھىيە تەركىبىسىنىڭ مۇھەررىرى فاڭ خۇاينىڭ، ناھىيە تەركىبىسىنىڭ باش مۇھەررىرى سۈن خوڭۇيې، ناھىيە تەركىبىسىنىڭ تەرجىمانى ۋاڭ جىنتىڭ، ناھىيە تەركىبىسىنىڭ مۇھەررىرى جاڭ بىخۇي، ناھىيە تەركىبىسىنىڭ مۇھەررىرى ۋاڭ يەنشېڭ).

كىرىش سۆز I

جاك جۇ

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئەڭ چېتىگە جايلاشقان چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسىنىڭ پۈتۈپ نەشر قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم ۋە بۇنى تەبرىكلەپ كىرىش سۆز يازدىم.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، بايلىقى مول، چەرچەندىكى ھەر مىللەت خەلقى نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان بۇ زېمىندا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد جاپالىق ئەمگەك قىلىپ ۋە كۆپىيىپ، قەدىمكى «يىپەك يولى» غا خاس نۇرلۇق مەدەنىيەتنى يارىتقان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، چەرچەن ناھىيىسىدە سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە غايەت زور ئۆزگىرىشلەر بولدى، بۇ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا بارغانسېرى زور رول ئويناپ كەلدى.

بىر تەزكىرە كىتابى — بىر جايىنىڭ ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ماتېرىيال خاراكتېرلىك ئەسەر. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش مۇساپىسى چىنلىق بىلەن خاتىرىلەنگەن، تارىخىي تەرەققىيات ئېقىمى، ناھىيە ئەھۋالى، تۇرلۇك كەسىپلەرنىڭ گۈللىنىشى ئەتراپلىق بايان قىلىنغان، كىتاب روشەن يەرلىك ئالاھىدىلىككە، مىللىي ئالاھىدىلىككە، خېلى كۆچلۈك قوللىنىش قىممىتىگە ئىگە. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ نەشر قىلىنىشى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنى تەدبىر بەلگىلەش ئاساسلىرى بىلەن، ئىلىم - پەن خادىملىرىنى ۋە ئىگىلىك خادىملىرىنى چەرچەننى تەتقىق قىلىش، چەرچەننى ئېچىش - گۈللەندۈرۈش ئۈچۈرلىرى بىلەن، جەمئىيەتنى ئەنئەنە تەربىيىسى، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى، سوتسىيالىستىك تەربىيە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتىكى ياخشى دەرسلىك بىلەن تەمىنلىدى، ئۇ ھەر ساھەدىكى زاتلارنىڭ يەر ئەھۋالىنى چۈشىنىشى ۋە ئىگىلىشىدە چوقۇم ھازىرلاشقا تېگىشلىك قامۇس. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ نەشر قىلىنىشى چوقۇم ناھايىتى زور ئىجتىمائىي ئۇنۇم ۋە ئىقتىسادىي ئۇنۇم بېرىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى باشقا ناھىيىلەرنىڭكىدىن نىسبەتەن جاپالىقراق بولدى. چەرچەن ناھىيىسىدىكى تەزكىرىچى خادىملار قىسقىغىنە بىر نەچچە يىل ئىچىدە نەچچە مىليون خەتلىك ماتېرىيال توپلاپ، 700 مىڭ خەتلىكتىن كۆپرەك ھەجمدىكى چوڭ كىتابنى تۈزۈپ چىققان، بۇ، ھەقىقەتەن ئاسان ئىش ئەمەس، بۇنىڭغا خېلى كۆپ يۈرەك قېنى سىڭدۈرۈلگەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەزكىرىچىلىك سېپىدە كۆرەش قىلىۋاتقان يولداشلاردىن ۋە «چەرچەن ناھىيىسى

تەزكىرىسى» گە كۆڭۈل بۆلگەن، مەدەت بەرگەن بارلىق يولداشلاردىن سەمىمىي ھال سورايمەن ھەمدە مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، چەرچەننى تېخىمۇ ئاۋات، باي ـ قۇدرەتلىك، تۇرمۇشى تېخىمۇ بەختلىك، گۈزەل ناھىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

1996 ـ يىل 3 ـ ئاي، كورلا شەھىرى

ئىزاھات: بۇ كىرىش سۆزنىڭ ئاپتورى جاڭ جۇ ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى.

كىرىش سۆز II

دۇك جاۋگو

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەزكىرە تۈزگۈچى خادىملارنىڭ بىر نەچچە يىل جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈشى بىلەن كىتاب بولۇپ نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرماقتا. بۇ — چەرچەن خەلقى ئۈچۈن بىر چوڭ ئىش، شۇنداقلا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى بىر چوڭ مۇۋەپپەقىيەت، چوڭ مەنىۋى بايلىق.

چەرچەن ناھىيىسى مېنىڭ 2 - يۇرتۇم، مەن ئۇ يەردە 20 يىل كۆرەش قىلدىم، چەرچەننىڭ ھەربىر گىياھىغا چوڭقۇر مۇھەببىتىم بار. مەن 1992 - يىلى يۇرتداشلار ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىكنىڭ ئىشەنچىسى ۋە ياقتۇرۇشى بىلەن چەرچەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولۇپ سايلاندىم. ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ھەر قېتىم بىرەر چوڭ تەدبىرنى بەلگىلىگىنچە، بەزى تارىخىي ماتېرىياللارنى تېپىپ پايدىلانغۇم كەلدى، شۇنىڭ بىلەن مەن چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تۈزۈكرەك بىر سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىسى بولۇشى كېرەك ئىكەن، دېگەن ئويغا كەلدىم. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ دائىمىي كومىتېتى مېنىڭ تەشەببۇسۇم بىلەن تەزكىرە تۈزگۈچىسى كۈچلەرنى كۈچەيتىش، تەزكىرە تۈزۈش سۇرئىتىنى تېزلىتىش توغرىسىدا قارار چىقاردى. يېڭى تەزكىرە تۈزۈش بەنزىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەن پات - پات ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىغا بېرىپ، تەزكىرىنىڭ تۈزۈلۈش ئەھۋالىنى ئىگىلەپ تۇردۇم، بەزىدە ئۇلارنىڭ ماقالە تۈزىتىشىگە يارەملەشتىم، ئۇلار بىلەن ماتېرىيال توپلاش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتىم. تەزكىرە تۈزگۈچى يولداشلار مېنى تەزكىرىچىلىككە كۆكۈل بۆلىدۇ، دەيدۇ، مېنىڭچە، بۇمۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىر رەھبىرىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشى.

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىش، تىرىشىپ يېڭىلىق يارىتىش پرىنسىپى بويىچە، مەۋقە ھازىرقى زامانغا قويۇلۇپ، ئالاھىدە ئىشلار تەپسىلىي، ئوخشاش ئىشلار ئىخچام بايان قىلىنغان. كىتابتا تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋالمۇ، تارىخىي ۋە ھازىرقى ئەھۋالمۇ، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالمۇ، مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەتكە دائىر مەزمۇنمۇ، ئادەم ۋە ماددىي نەرسىلەرگە دائىر مەزمۇنمۇ، يازما بايان ۋە خەرىتىمۇ بار، مەزمۇنى ئىنتايىن مول. باش مۇھەررىر مارکسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شياۋپىڭنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەريىسىنى يېتەكچى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا قارار»نى ئۆلچەم قىلىپ، يېڭى نۇقتىئىنەزەر، يېڭى ئۇسۇلنى قوللىنىپ، تارىخىي ۋە رېئال ماتېرىياللارنى ئوخشىمىغان تۇقتىندىن قېزىپ ۋە رەتلەپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاق بولۇپ، ئورتاق راۋاجلانغان ئاساسىي مېلودىيىنى جارى قىلدۇرۇپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇۋاتقانلىقىدەك پارلاق مەنزىرىسىنى نۇقتىلىق ئەكس

ئەتتۇرۇشكە تىرىشقان. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ نەشر قىلىنىشىنى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا چوقۇم مۇھىم رول ئويناپدۇ.

مەن «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ نەشر قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، تەزكىرە تۈزۈشكە قاتناشقان بارلىق خادىملارنىڭ ئەجدادلارمۇ، ئۆلادلارمۇ رازى بولىدىغان بىر ياخشى ئىشنى ئورۇندىغانلىقىغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىغا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تېخىمۇ گۈزەل، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمەن.

1996 - يىل 4 - ئاي، كورلا شەھىرى

ئىزاھات: بۇ كىرىش سۆزنىڭ ئاپتورى دوڭ جاۋگو ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ سابىق شۇجىسى ئىدى، ھازىر ئۇ ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى.

كىرىش سۆز III

سۈن جيەنشىن، قۇربان ئابدۇللا

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە، ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزگۈچى خادىملارنىڭ جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى ۋە ھەر ساھەدىكىلەرنىڭ كۈچلۈك ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا، «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئاخىر دۇنياغا كەلدى. بۇ — چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغان چوڭ ئىش.

چەرچەن — شىنجاڭنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت - تارىخىنىڭ مەنبەلىرىدىن بىرى، ئۇ غەربىي يۇرتنى گۈللەندۈرۈشتە، ئىچكى رايونلار بىلەن غەربىي يۇرتنىڭ مۇناسىۋىتى، بېرىش - كېلىشىنى راۋانلاشتۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان، يېقىنقى زاماندا ئىچكى ئۆلكىدىكى ياڭشاۋ مەدەنىيىتى خارابىسىدىن قېزىۋېلىنغان خوتەن قاشتېشى كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى ئاھالىلەرنىڭ بۇنىڭدىن 6000 يىل بۇرۇنلا «قاشتېشى يولى»نى ئېچىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى راۋانلاشتۇرغانلىقىنى، «قاشتېشى يولى»نىڭ مۇشۇ ئاساستا راۋاجلىنىپ كېيىنكى «يىپەك يولى»غا ئايلانغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىستانلىقى ۋە كۆپلىگەن قەدىمكى ئىزلارنىڭ قېزىلىشى چەرچەننىڭ غەربىي يۇرتتىكى بوستانلىقلاردا قۇرۇلغان شەھەر دۆلەتلىرىنىڭ گۈللىنىشى ۋە تەرەققىياتىدا كەم بولسا بولمايدىغان ئورۇننى ئىگىلىگەنلىكىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا چۈشەندۈرۈپ بەردى. سۇي، تاڭ سۇلالىلىرىدىن كېيىن، يىپەك يولىنىڭ شىمالىي لىنىيىسى ۋە دېڭىز يولىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن، يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىگە جايلاشقان چەرچەن بۇرۇنقى ئاۋاتلىقىنى يوقاتتى، لېكىن چەرچەندىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ بوستانلىقتىن ئىبارەت گۈھەر زېمىندا تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش، ۋەتەن بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتا چىڭ تۇرۇپ، يېڭى گۈللىنىشلەرنى قولغا كەلتۈردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن 10 نەچچە يىلدىن بۇيان، چەرچەن ناھىيىسىدە ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى پەن - تېخنىكىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئۈزلۈكسىز يۇكسەلدى؛ تاشپاختا، قاشتېشى ۋە ئالتۇن قېزىش كەسپىنى باشلامچى قىلغان يەرلىك سانائەت تېز راۋاجلاندى، مول سۇ، تۇپراق بايلىقى كۆپلىگەن بوزيەر ئاچقۇچىلارنى بۇ يەرگە مەبلەغ سېلىشقا جەلب قىلماقتا، ناھىيە تەۋەسىدىكى بىپايان قۇملۇقتا ژىشكىلار قاتار قەد كۆتىرىپ، بۇرغىلار گۈركىرىمەكتە، نېفىتنىڭ چىقىشى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى يېڭى پۈرسەت بىلەن تەمىنلىدى؛ ناھىيە بويىچە خەلق ئىگىلىكى كۈندىن - كۈنگە زورايدى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى كۈندىن - كۈنگە يېڭىلاندى، مەدەنىيەت

ئىشلىرىنىڭ مەزمۇنى بېيىدى، شەكلى خىلمۇ - خىللاشتى، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، ناھىيە تەۋەسىدىكى مىللىي ۋە يەرلىك ئۆرپ - ئادەتلەر جۇغلۇق ۋە چەت ئەللىك سایاھەتچىلەرنى تۇركۈم - تۇركۈملەپ جەلپ قىلماقتا. قىسقىسى، قەدىمكى يېپەك يولىدىكى بۇ نۇرلۇق مەرۋايىت يەنە قايتىدىن نۇر چاچتى.

ئەلۋەتتە، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيانقى غايەت زور ۋە خىلمۇ - خىل تارىخىي ئۆزگىرىشلىرىنى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، ناھايىتى ئاز ئادەم ۋە چەكلىك سەھىپە بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىش بەكمۇ قىيىن. شۇنداق بولسىمۇ بۇگۈن كىتابخانلارنىڭ ئالدىدا نامايان بولغان بۇ «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تارىخىدا بارلىققا كەلگەن بىردىنبىر «كاتتا ئەسەر» بولۇپ، ئۇنىڭغا كىتابنى تۈزۈش ۋە يېزىشقا قاتناشقان خادىملارنىڭ يۈرەك قېنى، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەر ۋە ئەجدادتلارنىڭ بۇ زېمىنغا قىلغان غەمخورلۇقى ۋە مەدىنى سىڭگەن، ئۇنىڭدا چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يۈرتىنى گۈزەل يۈرت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئارزۇسى ئەكس ئەتكەن.

تارىخ چەرچەن ناھىيىسىنى گۈللەندۈرۈش، بېيىتىش ۋە مەدەنىيەتلىك قىلىش ئۈچۈن تۆھپە قوشقان كىشىلەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ.

1996 - يىل 5 - ئاي، چەرچەن

ئىزاھات: بۇ كىرىش سۆزنىڭ ئاپتورلىرىدىن سۈن جيەنشىن ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قۇربان ئابدۇللا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شياۋپىڭنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەريىسى يېتەكچى ئىدىيە، ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەر ئۆلچەم قىلىنىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتىكى تارىخىي ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئەينەن بايان قىلىندى.

2. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە بايان، خاتىرە، تەزكىرە، تەرجىمھال، خەرىتە، جەدۋەل، قوشۇمچە خاتىرە ژانىرلىرى، قىسىم، باب، پاراگراف، تارماق قۇرۇلمىسى قوللىنىلدى، پۈتۈن كىتاب كىرىش سۆز، ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار، كەسىپلەر تەزكىرىسى، قوشۇمچە ۋە ئاخىرقى سۆزدىن تەركىب تاپتى، كەسىپ تەزكىرىلىرى تەزكىرە كىتابنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى، ئۇنىڭدا يازما بايان ئاساس، خەرىتە، جەدۋەل قوشۇمچە قىلىندى.

3. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تۇنجى تەزكىرىسى بولغاچقا، قەدىمكى بىلەن ھازىرقىنى تۇتاشتۇرۇش جەھەتتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىلدى، يۇقىرىقى ۋاقىت چېكى شەيئىنىڭ باشلانغان ۋاقتىنغىچە سۈرۈلدى، ئاخىرقى ۋاقىت چېكى 1993 - يىلغىچە بولدى، چەرچەن ناھىيىسىدە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەندىن بۇيان بارلىققا كەلگەن تەرەققىيات ئۆزگىرىشلەر نۇقتىلىق بايان قىلىندى.

4. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى يىللار خان، پادىشاھ نامى بىلەن ۋە جۇڭخۇا مىنگو نامى بىلەن خاتىرىلەندى، كەينىگە يالاڭ تىرناق ئىچىگە مىلادىيە يىلى ئەسكەرتىپ قويۇلدى؛ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يىللار مىلادىيە يىل نامى بىلەن خاتىرىلەندى. دېھقانلار كالېندارى خەت بىلەن، مىلادىيە كالېندارى ئەرەب رەقىمى بىلەن ئىپادىلەندى.

5. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»دىكى تارىخىي يەر نامىلىرى، تارىخىي شەخسلەر ئىسىملىرى، ئەمەل - مەنسەپ نامىلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى ئادەت بويىچە يېزىلدى؛ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يەر نامىلىرى «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەر نامىلىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە بىكىتىلگەن ئۆلچەملىك نام بويىچە يېزىلدى، ئادەم ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە، ئومۇمەن، ۋەزىپە نامى قوشۇلمىدى، ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، ئومۇمەن، تولۇق يېزىلدى.

6. ناھىيە تەۋەسىدىكى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىنىڭ چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىگە دائىر مەزمۇنلار «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى»دىكى مۇناسىۋەتلىك كەسىپلەر بايان قىلىنغان قىسىملارغا قوشۇۋېتىلدى.

7. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى. شەخسلەر قىسمى»دا شەخسلەرگە تەرجىمھال تۇرغۇزۇشتا، ھاياتلىرىغا تەرجىمھال تۇرغۇزۇلمىدى، چەرچەن تارىخىدا چوڭراق تەسىر

كۆرسەتكەن مەزمۇن شەخسلەر ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالى تۈرغۇزۇلدى؛ شەخسلەر جەدۋەللىرىگە ئۆلكىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورگانلار تەرىپىدىن تەقدىرلەنگەن قەھرىمان - نەمۇنىچىلار، مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرىي كادىرلار، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنىۋانى بار كەسىپىي تېخنىكا خادىملىرى ۋە دەم ئېلىشقا چىققان پېشقەدەم كادىرلار (ھاياتلىرىمۇ ۋە ۋاپات بولغانلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) كىرگۈزۈلدى.

8. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىكى خەلق ئىگىلىكىگە دائىر سانلىق مەلۇماتلاردا چەرچەن ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئېلان قىلغان سانلار ئۆلچەم قىلىندى. سانلار ۋە ئۆلچەم بىرلىكلىرى دۆلەت تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلار رەسمىي ئېلان قىلغان «نەشر بۇيۇملىرىدا سانلارنى قوللىنىش ئۇسۇلىغا دائىر سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان بەلگىلىمە» ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكلىرى» دىكى تەلەپلەر بويىچە يېزىلدى.

9. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىكى ماتېرىياللار ئاساسەن ھەر دەرىجىلىك ئارخىپخانىلاردىكى ئارخىپلاردىن ئېلىندى، كىتابتىكى ماتېرىياللار ۋە جەمئىيەتنى تەكشۈرۈشتىن كەلگەن ماتېرىياللار قوشۇمچە قىلىندى، نەقىللەرنىڭ مەنبەسى، ئومۇمەن ئىزاھلانمىدى.

10. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىكى «يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن (قۇرۇلغاندىن كېيىن)» دېگەن سۆز 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنقى (قۇرۇلغاندىن كېيىنكى) ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ.

11. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىكى كەسىپلەر تەزكىرىسى ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلىدا بايان شەكلىدە يېزىلدى، پۈتۈن كىتابنىڭ تىلىنى ئىخچام، مېغىزلىق قىلىش جەھەتتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىلدى.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز I 1
كىرىش سۆز II 3
كىرىش سۆز III 5
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە 7
ئومۇمىي بايان 3
چوڭ ئىشلار 11

بىرىنچى قىسىم تەشكىلىي تۈزۈلۈشى رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب ئورنى، زېمىن دائىرىسى 71

II باب تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 72

III باب مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 74

§ 1 . مىنگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى 74
§ 2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى رايونلارغا ئايرىلىشى 74

IV باب بازار، رايون، يېزىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 75

§ 1 . چەرچەن بازىرى 75
§ 2 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى 78
§ 3 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئاچچان يېزىسى 79
§ 4 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ قوراملىق يېزىسى 80
§ 5 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئوييايلاق يېزىسى 81
§ 6 . ئارال يېزىسى 82
§ 7 . چوڭكۆل يېزىسى 83

§ 8 . توغراقلىق يېزىسى 84
§ 9 . باغئىېرىق يېزىسى 85
§ 10 . يېڭىئۆستەك يېزىسى 86
§ 11 . ئاقتىكەندۆك يېزىسى 87
§ 12 . قوشساتما يېزىسى 88
§ 13 . تاتىراق يېزىسى 89

ئىككىنچى قىسىم تەبىئىي مۇھىت

I باب گېئولوگىيە 93

§ 1 . گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى 93
§ 2 . قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى 94
§ 3 . يەر تەۋرەش گېئولوگىيىسى 95

II باب يەر قىياپىتى 97

§ 1 . جەنۇبىي قىسىمدىكى تاغلىق رايون 97
§ 2 . تاغ ئېتىكىدىكى يانتۇ تۈزلەڭلىك رايون 97
§ 3 . چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىدىكى تۈزلەڭلىك رايون 98
§ 4 . شىمالىي قىسىمدىكى قۇملۇق رايون 99

III باب كىلىماتى 99

§ 1 . جەنۇبىي قىسىمدىكى قاتتىق سوغۇق بولىدىغان ئېگىز تاغلىق كىلىمات رايونى 99
§ 2 . شىمالىي تۈزلەڭلىكتىكى ئىللىق بەلۋاغلىق قۇرغاق قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىمات رايونى 100

IV باب گىدرولوگىيە 101

§ 1 . دەريا ـ ئېقىنلىرى 101
§ 2 . كۆل 105
§ 3 . يەر ئاستى سۇيى 106

V باب تۇپراق، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر 107

§ 1 . تۇپراق 107
§ 2 . يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر 110

VI باب تەبىئىي بايلىق 111

§ 1 . يەر بايلىقى 111
§ 2 . كان بايلىقى 112
§ 3 . ئېنېرگىيە مەنبەسى 114
§ 4 . ياۋايى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر 115

VII باب تەبىئىي ئاپەت 116

§ 1 . بوران، قۇم 116
§ 2 . ئۇششۇك 117
§ 3 . كەلكۈن 117
§ 4 . قۇرغاقچىلىق 118

ئۈچىنچى قىسىم نوپۇس

I باب نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىش ۋە تارقىلىش ئەھۋالى 121

§ 1 . نوپۇس سانى 121
§ 2 . نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى 123
§ 3 . نوپۇسنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى ۋە نوپۇسنىڭ زىچلىق دەرىجىسى 125

II باب نوپۇس قۇرۇلمىسى 128

§ 1 . مىللەت قۇرۇلمىسى 128
§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى 128
§ 3 . ياش قۇرۇلمىسى 130
§ 4 . مەدەنىيەت سەۋىيىسى 131

§ 5 . ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ مۇلۇكچىلىك جەھەتتىكى قۇرۇلمىسى 132
§ 6 . ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ كەسىپ جەھەتتىكى قۇرۇلمىسى 132
§ 7 . ئائىلە ۋە نىكاھ ئەھۋالى 133

II باب پىلانلىق تۇغۇت 135

§ 1 . ئاپپارات 135
§ 2 . تەشۋىقات ۋە تەربىيە 135
§ 3 . سىياسەت ۋە تەدبىرلەر 136
§ 4 . خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش ئەھۋالى 136
§ 5 . ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش ئەھۋالى 139
§ 6 . كېچىكىپ توي قىلىش ئەھۋالى 140
§ 7 . تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى 140
§ 8 . سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش 141

تۆتىنچى قىسىم دېھقانچىلىق

I باب دېھقانچىلىق ئاپپاراتى 145

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 145
§ 2 . كەسپىي ئورۇنلار 146

II باب تېرىلغۇ يەر 147

§ 1 . تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 147
§ 2 . تېرىلغۇ يەرنىڭ تىپلىرى 148

III باب ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 148

§ 1 . يەرگە بولغان فېئوداللىق مۇلۇكچىلىك 148
§ 2 . دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۇكچىلىكى 150

§ 3 . كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىك 151
§ 4 . دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى 153

IV باب زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش ئەھۋالى 154

§ 1 . تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى 154
§ 2 . ئاشلىق زىرائەتلىرى 155
§ 3 . ئىقتىسادىي زىرائەتلەر 156
§ 4 . زىرائەت سورتلىرى 159

V باب دېھقانچىلىق تېخنىكىسى 161

§ 1 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى 161
§ 2 . يېڭى تېخنىكا كىرگۈزۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئەھۋالى 163
§ 3 . زىرائەتلەرنى ئاسراش 164

VI باب دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش 168

§ 1 . رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى 168
§ 2 . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىش ئەھۋالى 168

VII باب ھەربىيلەرنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى 169

§ 1 . تارىختا ھەربىيلەرنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى 169
§ 2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەربىيلەرنىڭ بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى 170

بەشىنچى قىسىم چارۋىچىلىق

I باب ئاپپاراتلار 175

§ 1 . مەمۇرىي ئاپپاراتلار 175
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 175

II باب ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 176

§ 1 . خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىك 176
§ 2 . كوللېكتىپ چارۋىچىلىقى 177
§ 3 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق 178
§ 4 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق 178
§ 5 . چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى 179

III باب ئوتلاق 180

§ 1 . تەبىئىي ئوتلاق 180
§ 2 . ئوتلاق قۇرۇلۇشى 182

IV باب چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى، سانى .....

§ 1 . چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى 183
§ 2 . يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 187
§ 3 . تۇغىدىغان چىشى چارۋا 188

V باب يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 190

§ 1 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 190
§ 2 . پارازىت قۇرت كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 193

VI باب چارۋىچىلىق فېرمىلىرى 193

§ 1 . كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى 193
§ 2 . تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسى 194

ئالتىنچى قىسىم باغۋەنچىلىك

I باب مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە تارقىلىش ئەھۋالى 199

§ 1 . مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تۈرلىرى 199
§ 2 . مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى 203

II باب مېۋىلىك دەرەخلەرنى يېتىشتۇرۇش 203

§ 1 . كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى 203
§ 2 . تۈپ بەلگىلەش ۋە پەرۋىش قىلىش 204
§ 3 . كېسەللىك، زىياندا ش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلار-
نى يوقىتىش 206

III باب مېۋە - چېۋىلەرنى يىغىش ۋە ساقلاش 208

§ 1 . يىغىش 208
§ 2 . مېۋىلەرنى ساقلاش 209

IV باب ئىگىلىك باشقۇرۇش 210

§ 1 . باغ كۆلىمى ۋە مەھسۇلات مىقدارى 210
§ 2 . باغلارنى باشقۇرۇش ۋە مېۋىلەرنى سېتىش 211

يەتتىنچى قىسىم ئورمانچىلىق

I باب ئورمانچىلىق بايلىقى 215

§ 1 . ئورمان تىپى ۋە ئۇنىڭ جايلىشىشى 215
§ 2 . ئورمان كۆلىمى ۋە ياغاچ زاپىسى 215
§ 3 . دەرەخ تۈرى 216

II باب كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش 217

§ 1 . سۈنئىي ئورمان 217
§ 2 . ئۇرۇق، كۆچەت 219
§ 3 . ئورمان ھوقۇقى 220

§ 4 . دەل - دەرەخلەرنى پەرۋىش قىلىش 221
§ 5 . ئورمانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلۇشى 221

III باب ئورمان ئاسراش 222

§ 1 . قالايمىقان كېسىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئورماننى ئوتتىن ساقلاش 222
§ 2 . دەل - دەرەخلەرنى كېسەللىك، ھاشارات زىيىنىدىن ساقلاش ۋە ئۇنى يوقىتىش 223

IV باب ئورمانچىلىقنى باشقۇرۇش 225

§ 1 . ئورمانچىلىق ئاپپاراتلىرى 225
§ 2 . باشقۇرۇش تەدبىرلىرى 227

V باب ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكىسى پائالىيىتى 228

§ 1 . ئورماننى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش 228
§ 2 . ئورمانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش 228

VI باب ياغاچ ماتېرىيال ئىشلەپچىقىرىش 230

§ 1 . ياغاچ كېسىش ۋە ساقلاش - توشۇش 230
§ 2 . ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە سېتىش 231

سەككىزىنچى قىسىم دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى

I باب قىسقىچە تەرەققىيات ئەھۋالى 235

II باب ماشىنا - سايمان تۈرلىرى 237

§ 1 . دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى 237
§ 2 . چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى 241

III باب ئىگىلىك باشقۇرۇش 242

§ 1 . باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 242
§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قوشۇنى 243
§ 3 . ئاپپاراتلار 244

توققۇزىنچى قىسىم سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى

I باب سۇ بايلىقى 249

§ 1 . شەكىللىنىشى 249
§ 2 . ئومۇمىي مىقدارى 250
§ 3 . سۇغىرىش رايونلىرى 250
§ 4 . پايدىلىنىشقا بولىدىغان سۇ قۇۋۋىتى 251

II باب سۇ قۇرۇلۇشى 252

§ 1 . ئۆستەڭبېشى قۇرۇلۇشى 253
§ 2 . سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى 254
§ 3 . زەيكەش قۇرۇلۇشى 256
§ 4 . كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشى 257

III باب سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى 257

IV باب سۇ باشقۇرۇش 258

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 258
§ 2 . باشقۇرۇش تەدبىرلىرى 259

ئونىنچى قىسىم سانائەت

I باب دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت 264

§ 1 . چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى 264
§ 2 . چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قاشتېشى كېنى..... 266
§ 3 . چەرچەن ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى 269
§ 4 . چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى 270
§ 5 . چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى 270
§ 6 . چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى..... 271
§ 7 . چەرچەن ناھىيىلىك كۆمۈر كانى 271
§ 8 . چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى 271

II باب ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائىتى 273

III باب يېزا - بازار كارخانىلىرى 275

IV باب خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى قول ھۈنەرۋەنچىلىك 277

V باب ئىگىلىك باشقۇرۇش 279

§ 1 . ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 279
§ 2 . كارخانىلارنىڭ پايدا ئېلىش، زىيان تارتىش ئەھۋالى 280
§ 3 . سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 281
§ 4 . ئاساسلىق مەھسۇلاتلار 282
§ 5 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى..... 282

ئون بىرىنچى قىسىم قاتناش

I باب قەدىمكى يوللار 287

§ 1 . «يىپەك يولى»نىڭ جەنۇبىي لىنىيىسى..... 287
§ 2 . قاشتېشى يولى..... 288
§ 3 . ۋېي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى يوللار..... 288
§ 4 . سۇڭ، يۈەن سۇلالىرى دەۋرىدىكى يوللار 289
§ 5 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يوللار 289

I باب تاشيول 290

§ 1 . كورلا — چەرچەن تاشيولى 290
§ 2 . چەرچەن — نىيە تاشيولى 291
§ 3 . ناھىيە — يېزا، يېزا - كەنت يوللىرى 291
§ 4 . كۆۋرۈك - سۇئگۈچ 293

III باب تاشيولدا يولۇچى ۋە يۈك توشۇش 296

§ 1 . يولۇچى ۋە يۈك توشۇش ئورۇنلىرى 296
§ 2 . ترانسپورت قوراللىرى 297
§ 3 . يولۇچى ۋە يۈك توشۇش 298

IV باب خەلق ئاۋئاتسىيىسى 300

§ 1 . يولۇچى توشۇش 300
§ 2 . ئۇچۇش نۆۋىتى 300
§ 3 . ئاۋئاتسىيە پونكتى ئايرودرومى 301

V باب قاتناش باشقۇرۇش 301

§ 1 . مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 301
§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار 302

ئون ئىككىنچى قىسىم پوچتا تېلېگراف

I باب پوچتا 308

§ 1 . پوچتا يولى 308
§ 2 . پوچتا كەسپى 311

II باب تېلېگراف 313

§ 1 . تېلېفون 313
§ 2 . تېلېگرامما 316

II باب پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى 318

ئون ئۈچىنچى قىسىم شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب شەھەر - بازار قۇرۇلۇشى 323

§ 1 . شەھەر - بازار كۆلىمى 323
§ 2 . كوچىلار 326
§ 3 . جامائەت ئىمارەتلىرى 329
§ 4 . ئۆي - ئىمارەتلەر 333
§ 5 . شەھەرنى كۆكەرتىش 337
§ 6 . سۇ، پار، توك بىلەن تەمىنلەش 338

II باب يېزا - بازار قۇرۇلۇشى 339

III باب شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇش 340

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 340
§ 2 . بىناكارلىقنى باشقۇرۇش 341
§ 3 . ئۆي - جاي ۋە يەرنى باشقۇرۇش 342
§ 4 . شەھەر - بازار مۇھىتىنى باشقۇرۇش 344

IV باب بىناكارلىق قوشۇنى 344

§ 1 . چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى 345
§ 2 . چەرچەن ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى 345
§ 3 . چەرچەن ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئاساسىي قۇرۇلۇش شىركىتى 346

V باب مۇھىت ئاسراش 346

§ 1 . ئېكولوگىيىلىك مۇھىت 346
§ 2 . مۇھىتنى تۇزەش 346

ئون تۆتىنچى قىسىم سودا

I باب خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا 352

II باب كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا 355

§ 1 . تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپى 355
§ 2 . ناھىيىلىك سودا شىركىتى 358

III باب دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا 359

§ 1 . ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى 359
§ 2 . ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى 361
§ 3 . ناھىيىلىك شېكەر - ھاراق - تاماكا شىركىتى 363
§ 4 . ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى 364
§ 5 . ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى 365
§ 6 . ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى 366

ئون بەشىنچى قىسىم ئاشلىق - ياغ

I باب ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش ۋە سېتىش 371

§ 1 . ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش 371
§ 2 . ئاشلىق ياغ سېتىش 374

II باب ئاشلىق - ياغ ساقلاش، توشۇش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش 377

§ 1 . ئاشلىق - ياغ يۆتكەش 377

§ 2 . ئاشلىق ساقلاش 378
§ 3 . ئۇن - ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش 379

III باب ئىگىلىك باشقۇرۇش 379

§ 1 . ئاپپارات 379
§ 2 . ئاشلىق - ياغ باھاسىنى باشقۇرۇش 380

ئۇن ئالتىنچى قىسىم مالىيە

I باب ئاپپارات 385

II باب مالىيە كىرىمى 386

III باب مالىيە چىقىمى 387

IV باب كىرىم - چىقىمنىڭ سىلىشتۇرۇلۇشى 389

V باب مۇپەتتىشلىك 390

§ 1 . مۇپەتتىشلىك ئاپپاراتى 390
§ 2 . مۇپەتتىشلىك ۋە نازارەتچىلىك 390

ئۇن يەتتىنچى قىسىم باج

I باب مىنگو دەۋدىكى باج 395

§ 1 . دۆلەت بېجى 396
§ 2 . يەرلىك باج 396

II باب يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باج 397

§ 1 . سودا - سانائەت بېجى 397

§ 2 . دېھقانچىلىق بېجى 399
§ 3 . چارۋىچىلىق بېجى 401

III باب باج ئېلىش ئاپپاراتلىرى 406

ئون سەككىزىنچى قىسىم پۇل مۇئامىلە

I باب ئاپپاراتلار 411

§ 1 . شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ چەرچەن ئىش بېجىرىش ئورنى 411
§ 2 . جۇڭگو خەلق بانكىسى چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ... 411
§ 3 . جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 412
§ 4 . جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 412
§ 5 . جۇڭگو سودا ـ سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 412
§ 6 . ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى 413

II باب پۇل 414

§ 1 . پۇل ئوبوروتى 414
§ 2 . نەق پۇل كاسسىرلىقى 416

III باب ئامانەت پۇل، پۈقرالار ئامانەت پۇلى 418

§ 1 . ئامانەت پۇل 418
§ 2 . پۈقرالارنىڭ ئامانەت پۇلى 418

IV باب كرېدىت 420

§ 1 . سودا ـ سانائەت كرېدىتى 420
§ 2 . پېزىلار كرېدىتى 421
§ 3 . ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇلى 423

V باب زايوم، خەزىنە چېكى 423
§ 1 . زايوم 423
§ 2 . خەزىنە چېكى 424
VI باب سۇغۇرتا 424

ئون توققۇزىنچى قىسىم ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب پىلانلىق باشقۇرۇش 429
§ 1 . ئاپپاراتلار 429
§ 2 . پىلان تۈزۈلمىسى 430
§ 3 . خەلق ئىگىلىكى پىلانى 431
II باب باھا باشقۇرۇش 440
§ 1 . باھا باشقۇرۇش 440
§ 2 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 442
III باب ئۆلچەم باشقۇرۇش 443
§ 1 . ئاپپاراتلار 443
§ 2 . ئۇزۇنلۇق ۋە مىقدار ئۆلچەش 443
§ 3 . ئۆلچەملەشتۈرۈش - ئۆلچەم نازارەتچىلىكى 444
IV باب سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش 445
§ 1 . ئاپپاراتلار 445
§ 2 . سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش 446
§ 3 . بازار باشقۇرۇش 447
§ 4 . تاۋار ماركىسى، ئېلان باشقۇرۇش 449

§ 5 . يەككە سودا - سانائەتچىلەرنى باشقۇرۇش 449
§ 6 . ئىقتىسادىي توختاملارنى باشقۇرۇش 449

يىگىرمىنچى قىسىم پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

I باب جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى 455

§ 1 . تەشكىلىي قۇرۇلۇشى 455
§ 2 . قۇرۇلتايلار 468
§ 3 . تەشۋىقات - تەربىيە 478
§ 4 . بىرلىك سەپ خىزمىتى 485
§ 5 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش 487

II باب جۇڭگو گومىنداڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى 488

§ 1 . تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى 488
§ 2 . پارتىيە ئىشلىرى پائالىيەتلىرى 489

III باب ئاممىۋى تەشكىلاتلار 489

§ 1 . چەرچەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 489
§ 2 . دېھقانلار جەمئىيىتى 491
§ 3 . كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى 492
§ 4 . ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى 495
§ 5 . مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى 497

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

I باب خەلق قۇرۇلتىيى 503

§ 1 . ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 503
§ 2 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى 506
§ 3 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى 511

II باب ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى 516

§ 1 . ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 517
§ 2 . خەلق ھۆكۈمىتى 519

III باب خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 524

§ 1 . ھەر قايسى نۆۋەتلىك كومىتېتلار 525
§ 2 . ئاساسىي پائالىيەتلىرى 529

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم
چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

I باب باۋ- جيا تۈزۈمىنى پاچاقلاپ، خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش 533

II باب ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش 534

III باب باندىتلارنى يوقىتىش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش 535

§ 1 . باندىتلارنى يوقىتىش 535
§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى 535

IV باب ئىجارە ھەققى - ئۆسۈمنى كېمەيتىش ۋە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش 536

V باب «ئۈچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى 537

§ 1 . «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى 537
§ 2 . «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى 537

VI باب «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ، «كادىرلارنى تەكشۈرۈش» 538

§ 1 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 538
§ 2 . كادىرلارنى تەكشۈرۈش 538

VII باب ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوخچىللارغا قارشى كۈرەش 539

VIII باب سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 540

§ 1 . 1963 - يىلى ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنىڭ تۇقتىدا سىناق قىلىنىشى 540
§ 2 . 1964 ـ 1965 - يىللىرى يېزا - كەنتلەردە ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 541
§ 3 . 1964 ـ 1965 - يىللىرى شەھەر - بازارلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 541
§ 4 . 1964 ـ 1965 - يىللىرى چارۋىچىلىق رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 542
§ 5 . 1965 ـ 1966 - يىللىرى ئېلىپ بېرىلغان «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى 542

IX باب «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى 543

X باب پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتى 544

XI باب سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 545

§ 1 . «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» مەزگىلىدە تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىنغان خادىملار مەسىلىسىنىڭ قايتا تەكشۈرۈلۈشى 546
§ 2 . ج خ، تەپتىش، سوت تارماقلىرى بىر تەرەپ قىلغان دېلولارنىڭ قايتا تەكشۈرۈلۈشى 546

§ 3 . ئوڭچى ئۇنسۇر ۋە يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ خاتا ئايرىلغانلار سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى 547
§ 4 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېركىلەشكەن چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى چارۋىدارلار سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى..... 547
§ 5 . زىيالىيلار سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى 547

XIII باب ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش 548

§ 1 . يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 548
§ 2 . شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 549

يىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

I باب جامائەت خەۋپسىزلىكى 553

§ 1 . ئاپپاراتلار 553
§ 2 . جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش 554
§ 3 . نوپۇس ئىشلىرى 558
§ 4 . قاتناش باشقۇرۇش 559
§ 5 . ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى باشقۇرۇش..... 560

II باب تەپتىش خىزمىتى 561

§ 1 . ئاپپاراتلار 561
§ 2 . تەپتىش خىزمىتى 562

III باب سوت قىلىش 566

§ 1 . ئاپپاراتلار 566
§ 2 . دېلو قوبۇل قىلىش 567

IV باب ئەدلىيە مەمۇرىيىتى..... 569

§ 1 . ئاپپاراتلار 569
§ 2 . ئادۋوكاتلىق ئىشلىرى 569
§ 3 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 571
§ 4 . قانۇنچىلىق تەربىيىسى 571
§ 5 . خەلق مۇرەسسە خىزمىتى 571

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم خەلق ئىشلىرى

I باب ئېتىبار بېرىش ۋە نەپىقە ئىشلىرى 577

§ 1 . ئاممىا ئېتىبار بېرىش ۋە دۆلەت قوشۇمچە ياردەم بېرىش 578
§ 2 . نەپىقە 580

II باب ئورۇنلاشتۇرۇش 581

§ 1 . ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش 581
§ 2 . چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 582
§ 3 . قىسقارتىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش 583
§ 4 . ئۆزى ئېقىپ كەلگەن كىشىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش 583

III باب قۇتقۇزۇش 584

§ 1 . ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش 584
§ 2 . ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش 585

IV باب. نامرات ئائىلىلەرنى يۆلەش 586

VI باب ئىجتىمائىي پاراۋانلىق 587

§ 1 . بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش 587

§ 2 . مەيىپلار خىزمىتى 590
§ 3 . پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى 590

VI باب نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش 591

§ 1 . نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى 591
§ 2 . نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش 591
§ 3 . نىكاھتىن ئاجراشقۇچىلارنى تىزىملاش 593

VII باب خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى 594

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 594
§ 2 . باشقا ئاپپاراتلار 595

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم
كادىرلار، ئەمگەك

I باب كادىرلار 599

§ 1 . كادىرلار ئەھۋالى 599
§ 2 . كادىرلارنى باشقۇرۇش 602
§ 3 . دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىرىش 604

II باب ئىشچىلار 605

§ 1 . مۇلۇكچىلىك تۈزۈم قۇرۇلمىسى 605
§ 2 . ئەمگەك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش 606

III باب ئەمگەك ئىش ھەققى 608

§ 1 . ئىش ھەققى تۈزۈمى 608
§ 2 . ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجە ئۆستۈرۈش 610
§ 3 . يارداەم پۇل، قوشۇمچە يارداەم پۇل 612

IV باب ئەمگەك مۇھاپىزىتى 614

§ 1 . ئەمگەك مۇھاپىزىتى پاراۋانلىقى 614
§ 2 . بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش 616

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم ھەربىي ئىشلار

I باب ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى 621

§ 1 . مىنگو دەۋرىدىن ئىلگىرى تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر 621
§ 2 . مىنگو دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر 621
§ 3 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇرغۇزۇلغان ئەسكەر 623

II باب ھەربىي خىزمەت ئۆتەش، خەلق ئەسكىرى 624

§ 1 . خەلق قوراللىق كۈچلىرى ئاپپاراتى 624
§ 2 . ھەربىي خىزمەت ئۆتەش 626
§ 3 . خەلق ئەسكەرلىرى 628

يىگىرمە يەتتىنچى قىسىم مائارىپ

I باب ئادەتتىكى مائارىپ 633

§ 1 . بالىلار مائارىپى 633
§ 2 . ياشلانغۇچ مائارىپ 635
§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى 639

II باب چوڭلار مائارىپى 643

§ 1 . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش 643
§ 2 . مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش 645
§ 3 . كەسپىي مائارىپ 646

III باب ئوقۇتقۇچى 646

§ 1 . ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى..... 646
§ 2 . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشى 647
§ 3 . ئوقۇتۇش تەتقىقاتى 648

IV باب مائارىپنى باشقۇرۇش 648

§ 1 . خىراجەت 648
§ 2 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 650

يىگىرمە سەككىزىنچى قىسىم
پەن - تېخنىكا

I باب تەشكىلىي ئاپپاراتلار 655

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى..... 655
§ 2 . ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر 656

II باب پەن - تېخنىكا قوشۇنى..... 658

III باب پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى 658

§ 1 . مۇكاپاتلانغان تۈرلەر 658
§ 2 . پەن - تېخنىكا ئىلمىي ماقالىلىرى 659

IV باب پەن - تېخنىكىنىڭ قوللىنىلىشى 659

§ 1 . يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى 659
§ 2 . چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى 660
§ 3 . سانائەت پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى 660

V باب پەن - تېخنىكا مۇلازىمىتى 661

§ 1 . كىتاپ، ماتېرىيال 661
§ 2 . پەن - تېخنىكا ئۇچۇرچىلىقى ۋە پەن - تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكى 661

يىگىرمە توققۇزىنچى قىسىم مەدەنىيەت

I باب مەدەنىيەت - سەنئەت 665

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 665
§ 2 . مەدەنىيەت يۇرتى (پونكتى) 666
§ 3 . ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنلىرى 667
§ 4 . ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى 670
§ 5 . خەلق سەنئىتى 672
§ 6 . خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى 674
§ 7 . كىتاب تارقىتىش 682
§ 8 . كىنو قويۇش 683

II باب رادىئو - تېلېۋىزىيە 685

§ 1 . رادىئو 686
§ 2 . تېلېۋىزىيە 689
§ 3 . رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇلازىمىتى 691

III باب ئارخىپ، تارىخ - تەزكىرە 691

§ 1 . ئارخىپ 691
§ 2 . تارىخ - تەزكىرە 694

IV باب مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 697

§ 1 . مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش 697
§ 2 . قەدىمكى خارابىلىكلەر، قەدىمكى قەبرىستانلىقلار 699

ئوتتۇزىنچى قىسىم سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب سەھىيە 719

§ 1 . ئاپپارات 720
§ 2 . داۋالاش تۈزۈمى 723
§ 3 . داۋالاش ئۇسكۇنىسى 725
§ 4 . داۋالاش سەۋىيىسى 727
§ 5 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش 728

II باب تەنتەربىيە 737

§ 1 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى 737
§ 2 . ئاممىۋى تەنتەربىيە 740
§ 3 . تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى 741
§ 4 . تەنتەربىيە مەيدانلىرى 744

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم مىللەت، دىن

II باب مىللەت 749

§ 1 . ئۇيغۇرلار 750
§ 2 . خەنزۇلار 754

II باب دىن 756

§ 1 . شامان دىنى 756
§ 2 . ئىسلام دىنى 758
§ 3 . بۇددا دىنى 761
§ 4 . دىن باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى 761

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم شەخسلەر

I باب شەخسلەر جەدۋىلى 765

II باب شەخسلەر تەرجىمھالى 772

قوشۇمچە

1. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1994 — 1995 - يىللاردىكى خەلق ئە-
گىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئەھۋالى 781

2. يەرلىك ۋەسقىلەرنىڭ ساقلىنىش ئەھۋالى 784

3. قەدىمكى شېئىرلاردىن تاللانما 786

ئاخىرقى سۆز 787

ئومۇمىي بايان

ئومۇمىي بايان

1

چەرچەن ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ جەنۇبىغا، كوئېنلۇن ۋە ئالتۇن تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدۇ. ئۇرنى شەرقىي مېرىدىئان "83°25 — "87°30، شىمالىي پاراللېل "35°40 — "40°10 ئارىلىقىغا جايلاشقان، شەرقتە چاقىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىداش، غەربتە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا ئالتۇنتاغ ۋە شەرقىي كوئېنلۇن تېغى ئارقىلىق شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالىي قىسمى تەكلىماكان قۇملۇقىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، لوپنۇر ناھىيىسىگىچە بارىدۇ، غەربىي شىمالىي قىسمى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار ناھىيىسىگە تۇتىشىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئەڭ كەڭ يېرى 320 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا ئەڭ ئۇزۇن يېرى 460 كىلومېتر، ئومۇمىي كۆلىمى 140 مىڭ 250 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، يەركۆلىمى جەھەتتە ئېلىمىز بويىچە 2 - چوڭ ناھىيە ھېسابلىنىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسى — يېرى كەڭ، ئاھالىسى شالاڭ، يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيە. 1993 - يىلى ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.33 ئادەم توغرا كەلدى، ئۇ شىنجاڭدىكى چەت - يىراق ناھىيىلەرنىڭ بىرى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تەبىئىي بايلىقى مول، خېلى زور تەرەققىيات يوشۇرۇن كۈچىگە ئىگە، تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققى قىلدۇرۇشقا بولىدىغان رايون. ئۇنىڭ يېرىنىڭ جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس بولۇپ، شىمال تەرىپى چۆل - قۇملۇق، ناھىيە بازىرىدىن 100 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي جەنۇبغىچە كوئېنلۇن تېغىنىڭ تارماقلىرى ۋە ئالتۇنتاغ تىزمىسى سوزۇلۇپ ياتىدۇ، پۈتكۈل بوستانلىق سۇ سىستېمىلىرىنى بويلاپ جايلاشقان تار، ئۇزۇن تاسماسىمان بەلۋاغدىن ئىبارەت.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدا ئېگىز تاغ بولۇپ، يەر شەكلى تەدرىجىي ھالدا شەرقىي شىمالغا يانتۇلىشىپ بارىدۇ. تۇتاش كەتكەن تاغ تىزمىلىرى ئۇزۇن ئەجدىھارغا، قار - مۇزلۇق چوققىلار قاتتىق جىسىملىق سۇ ئامبىرىغا ئوخشايدۇ، يازدا قار - مۇز ئېرىگەندە، ئېقىن سۇلار تاغ جىلغىلىرىنى بويلاپ شەرقىي جەنۇبتىن غەربكە ئېقىپ، كۆپلىگەن دەريا - ئېقىنلار (ئاساسەن چەرچەن دەريا‌سى، تاشاي دەريا‌سى، قارا - مىرەن دەريا‌سى، مۆلچەر دەريا‌سى، مىت دەريا‌سى، بوستان توغراق دەريا‌سى، ئەندىرە دەريا‌سى قاتارلىقلار) نى ھاسىل قىلىپ، چەرچەن بوستانلىقىنى سۇغىرىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمىدە تاغلىق يەر كۆلىمى 62 مىڭ 350 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 42.44% نى ئىگىلەيدۇ؛ تاغ

ئالدىدىكى يانتۇ تۇزلەڭلىك 24 مىڭ 150 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، %21.17نى ئىگىلەيدۇ، تاغ ئالدىدىكى يانتۇ تۇزلەڭلىكنى ئومۇمەن 2 چوڭ بۆلەككە بۆلۈشكە بولىدۇ: بىر بۆلىكى، چەرچەن دەرياسىنى بويلاپ جايلاشقان دېھقانچىلىق رايونى بوستانلىقى، يەنە بىرى، كوئېنلۇن تېغىنىڭ ئالدىدىكى يەرلەردىكى تەبىئىي ئوتلاق چارۋىچىلىق رايونى؛ قۇملۇق كۆلىمى 53 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، %36.38نى ئىگىلەيدۇ.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 130 مىڭ مو، ئەلا سۈپەتلىك بوزيەر 1 مىليون 980 مىڭ مو بولدى.

چەرچەننىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ ئىنتايىن قۇرغاق چوڭ قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا كىرىدۇ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 1.10 ℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 4.26 ℃، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 3.41 ℃ بولىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئىروسىز مەزگىل 165 كۈنگە، كۈنلۈك تېمپېراتۇرا پەرقى ئەڭ كۆپ بولغاندا 24℃قا، يىللىق كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش مىقدارى 119.2 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 18.6 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، يىللىق ئاساسى شامال يۆنىلىشى شەرقىي شىمال شامىلى بولۇپ، 7 بالدىن يۇقىرى بورانلىق كۈن 10 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 1 چارۋىچىلىق رايونى (ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى)، 1 بازار (چەرچەن بازىرى)، 11 يېزا (چوڭكۆل يېزىسى، ئارال يېزىسى، توغراقلىق يېزىسى، باغئېرىق يېزىسى، يېڭئۆستەڭ يېزىسى، قوشاتما يېزىسى، ئاقتېمەندۈك يېزىسى، تاتىراق يېزىسى، ئاچچان يېزىسى، قۇراملىق يېزىسى، ئويياياق يېزىسى) بار بولدى. ناھىيە تەۋەسىدە يەنە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتىمۇ بار. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە نوپۇس 46 مىڭ 349 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 39 مىڭ 920 بولۇپ، ئومۇمى نوپۇسنىڭ %13.86نى ئىگىلىدى؛ خەنزۇ 6303 بولۇپ، ئومۇمى نوپۇسنىڭ %6.13نى ئىگىلىدى؛ باشقا مىللەتلەردىن خۇيزۇ، قازاق، مياۋزۇ، زاڭزۇ، موڭغۇل، قىرغىز، سالا، ئۆزبېك قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلار %27.0نى ئىگىلىدى. ناھىيە شەھىرى چەرچەن بازىرىدا تەسىس قىلىندى، بازارنىڭ يەر كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئۇ ناھىيىنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت، ئىقتىساد ۋە قاتناش مەركىزى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي بايلىقى مول، ناھىيە تەۋەسىدىكى يەر ئۈستى سۈيىنىڭ يىللىق ئومۇمىي سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 650 مىليون كۇب مېتىرغا، يەر ئاستى سۈيىنىڭ زاپىسى 1 مىليارد 391 مىليون كۇب مېتىرغا، سۇ ئېنېرگىيىسىنىڭ نەزەرىيىۋى زاپىسى 560 مىڭ كىلوۋاتقا يېتىدۇ، ناھىيە بويىچە 34 مىليون 930 مىڭ مو تەبىئىي ئوتلاق، 1 مىليون 416 مىڭ 700 مو ئورمان بار. ھازىرغا قەدەر نېفىت، تاشپاختا، قاشتېشى، ئالتۇن، تۆمۈر، مىس، كۆمۈر، گەچ، ھاك تاش، زۇمرەتتاش، خرۇستال، چىرىمتال، گۈڭگۈرت، تاشتۇز قاتارلىق قېزىلما بايلىقلارنىڭ بارلىقى ئېنىقلاندى، بولۇپمۇ نېفىت، تاشپاختا، قاشتېشى، ئالتۇن كۆپ. ياۋايى ھايۋان، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى كۆپ، غاز بويۇن بۆكەن، قىزىل تۆلكە، ياۋا توڭگۇز، ياۋا ئۇردەك، يەكەن ئېتى، ياۋا تۆگە، ياۋا قوتاز، ياۋا ئېشەك، يىلپىز، ئارقار، سۇلۇسۇن، قوڭۇر ئېيىق، تىبەت بۆكسىنى، كۆكمەت، ئولا، ئاق توشقان قاتارلىقلار بار. ياۋا ئۆسۈملۈكلەردىن بۆرە سامسىقى، چۇچۇكبويا، پاقا يوپۇرمىقى، ئالقات، يەرمەدىكى، زاراڭزا، مەرزەنجۇش، پەربۇن، رەۋەن، چاكاندا، ياۋا بېھى قاتارلىق 55 خىل ئۆسۈملۈك بار، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن بۇغداي، كۆممىقوناق، شال قاتارلىقلار، ياغلىق دان زىرائەتلىرىدىن مايلىق

ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا، قىچا، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن كېۋەز، مېۋە، كۆكتات تېرىلىدۇ، باقمىچىلىقىدا قوي، كالا، ئات، تۆگە، ئېشەك، چوشقا، توشقان، توخۇ قاتارلىقلار بېقىلىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سايا‌ھەتچىلىك بايلىقىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، چەرچەندە پايانسىز قۇملۇق چۆللەر، خىلمۇ خىل ئېپتىدائىي توغراقلىقلار، يىلبويى قار كەتمەيدىغان مۆزلۇقلار، ئېگىزلىكى 6973 مېتىر كېلىدىغان مۆزتاغ چوققىسى، شىزاڭغا بارىدىغان سىرلىق قەدىمكى يول، مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ يېۋايى ھايۋانات تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى — ئالتۇنتاغ مۇھاپىزەت رايونى، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى تەستىقلانغان مۇنتىزىم يېۋايى ھايۋانات ئۆۋلاش مەيدانى — «ئالتۇنتاغ ئۆۋچىلىق رايونىنىڭ چەرچەن ئۆۋچىلىق مەيدانى»، شۇنىڭدەك مۇلچەر دەريا‌سى بويىدىكى قىياتاش رەسىملىرى، غازلىق قەدىمىي شەھەر خارابىسى، ئىسسىق ئوتاق مازار، زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىستانلىقى قاتارلىقلار بار، بۇلار غەربىي قىسىم مەنزىرىسىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان جۇڭگولۇق ۋە چەت ئەللىك سايا‌ھەتچىلەر ۋە ئېكسپېدىتسىيىچىلەرنى جەلپ قىلماقتا.

2

چەرچەننىڭ تارىخى ئۇزۇن، بۇنىڭدىن 7000 يىل بۇرۇنلا چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىدا ئىنسانلار پائالىيەت ئېلىپ بارغان، غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىكتىن ئەندىرە، چەرچەن بەگلىكلىرى ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە بولغان. قەدىمكى يىپەك يولىدا قاتنىغان تۆگە قوڭغۇرىقىنىڭ ساداسى بۇ قەدىمكى زېمىندا نەچچە مىڭ يىل ياڭرىغان، چەرچەن دەريا‌سىنىڭ سۈيى چاڭلار، يەرلىك كىشىلەر، ھونلار، تۇبۇتلەر ۋە ئۇيغۇر، خەنزۇ قاتارلىق كۆپ مىللەتكە ھاياتلىق بەخش ئەتكەن، ھەر قايسى مىللەتلەر بۇ يەردە بىرلىكتە كۆرەش قىلىپ، تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، رەڭگارەڭ پارلاق مەدەنىيەتنى ياراتقان.

چەرچەننىڭ تارىخىي تەرەققىياتى جەريانىدا بىر نەچچە گۇللىنىش دەۋرى بولغان. چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە چەرچەن بەگلىكىدە 230 تۇتۇن، 1610 ئادەم بولغان، شەھەر - قەلئەسى 2.5 كۋادرات كىلومېتىر يەرنى ئىگىلىگەن؛ ئەندىرە بەگلىكىدە 150 تۇتۇن، 1050 ئادەم بولغان ھەمدە «ئەندىرە بەگلىكىگە نائىپبەگ، 1 سول قول كاھىبەگ، 1 ئوڭ قول كاھىبەگ»، «چەرچەن بەگلىكىگە 1 نائىپبەگ، 1 سول قول سانغۇن، 1 ئوڭ قول سانغۇن ۋە 1 ئۇتەڭ باشلىقى» قويۇلغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنيۇەن 3 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 138 - يىلى) جاڭ چيەن چەرچەننىڭ ئەھۋالىنى تۇنجى قېتىم ئىچكى رايونلارغا تونۇشتۇرغان، شۇنىڭدىن باشلاپ چەرچەن بىلەن ئىچكى رايونلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئۇزلۇكسىز كۈچەيگەن. شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ تەيپىڭ جېڭجۇن 3 - يىلى (442 - يىلى) پىشامشان پادىشاھى يېغىلىق، پاراكەندىچىلىكتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، 4000دىن ئارتۇق ئائىلىنى باشلاپ غەربكە يۆتكىلىپ چەرچەنگە كەلگەن. سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى)، سۇي سۇلالىسى چەرچەندە ۋىلايەت تەسىس قىلغان، بۇ ۋىلايەت سۇنىڭ، فۇشۇ ناھىيىلىرىنى باشقۇرغان ھەمدە بارلىق جىنايەتچىلەرنى ئازاد قىلىپ، ئۇلارغا ئەسكەر قوشۇپ، كەڭ كۆلەمدە بوزيەر ئاچتۇرغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 18 - يىلى (644 - يىلى) شۈەنزاڭ نوم ئەكىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ قايتىشىدا چەرچەندىن ئۆتكەن، «بۇيۇك تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» گە چەرچەن توغرىسىدىكى خاتىرىلەر كىرگۈزۈلگەن. تاڭ سۇلالىسىنىڭ شاڭيۈەن 3 - يىلى

(676 - يىلى) چەرچەن ۋىلايىتى بوشيەن قورغىنىغا ئۆزگەرتىلگەن، ئۇ لۇڭيۇ ئۆلكىسىنىڭ شاجۇ ئايمىقىغا قارىغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنىيۈەن يىللىرىدىن داجۇڭ 4 - يىلىغىچە (785 — 850 - يىللار) تۇبۇتلەر چەرچەننى بېسىۋالغان. يۈەن شىزۇ (چىڭگىزخان) زامانىسىنىڭ جىيۈەن 27 - يىلى (1287 - يىلى) يۈەن سۇلالىسى ئىچكى رايونلاردىن كۆچۈرگەن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم يۈەن قوشۇنىنىڭ يېڭى قوشۇمچە ئەسكەرلىرى بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ، چەرچەندە بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈي 10 - يىلى (1884 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چەرچەندە تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرغان. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەن ناھىيە مەھكىمىسى تەسىس قىلىنغان.

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە قەدىمدىن تارتىپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىپ كەلگەن، ئۇ يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تىپىك ناھىيە بولۇپ، قاتنىشى راۋان ئەمەس، ئىقتىسادى ئىنتايىن قالاق ئىدى، خەلقى ئۇزاق مۇددەت كەمبەغەللىكتە ياشاپ كەلگەنىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە، ناھايىتى زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، تۈرلۈك ئىشلاردا غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەر بارلىققا كەلدى. بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يۈرەك قېنى ۋە تەرى سىڭگەن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى ۋە ئەقىل پاراسىتى ئارقىلىق تەرەققىياتقا يول ئاچقۇچىلارغا ئايدە تۈرغۇزۇپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ كىشىلەر ئالدىدا يېڭى قىياپەت بىلەن نامايان بولۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتتى. 1993 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 59 مىليون 157 مىڭ يۈەنگە، ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 24 مىليون 378 مىڭ كىلوگرامغا، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 730 يۈەنگە يەتتى؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 5 مىليون 120 مىڭ كىلوۋات سائەت توك تارقىتىلدى، 3. 1790 تونىا تاشپاختا، 69 تونىا قاشتېشى، 4500 تونىا كۆمۈر، 4300 تونىا سېمونت، 40 سەر ئالتۇن ئىشلەپچىقىرىلدى، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 430 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە قاتناش - تىرانسپورت ۋە پوچتا - تېلېگراف ئالاقىسى شارائىتى ئۆزلۈكسىز راۋاجلاندى، ناھىيە تەۋەسىدىكى «315» دۆلەت يولى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ جان تومۇرى بولۇپ قالدى؛ 1979 - يىلى ئېچىلغان چەرچەن — كورلا — ئۈرۈمچى ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىدە ھەپتىدە 3 قېتىم ئايروپىلان قاتنىدى؛ يېقىندا ياسالغان، تەكلىماكان قۇملۇقىنى كېسىپ ئۆتكەن ئاسفالتلىق تاشيول چەرچەن ناھىيىسى بىلەن بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى — كورلا شەھىرىنىڭ ئارىلىقىنى ئۇچتىن بىر ئۇلۇش قىسقارتتى؛ ناھىيە بازىرى بىلەن يېزىلارنى ئاسفالت يوللار تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، چەرچەن دەرياسىغا سېلىنغان ئارال چوڭ كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، دەريانىڭ ئىككى ياقىسى ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش - تىرانسپورت ئىشلىرى زور دەرىجىدە ئاسانلاشتى؛ پروگراممىلىق تېلېفونىنىڭ مەملىكەت تورىغا كىرگۈزۈلۈشى بىلەن چەرچەن ناھىيىسىدە ئۇچۇر تارقىتىش ئىشلىرى تېزلەشتى. مانا بۇلار چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بەردى.

قېزىۋېلىنغان بەزى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى مەدەنىيەت،

ماتارىپ ئىشلىرىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. چەرچەندە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن دىنىي مەكتەپ ماتارىپى ئاساس قىلىناتتى. مىنگونىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى) شۆتاڭ مەكتەپلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ماتارىپ ئىشلىرى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى، 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە مەكتەپ 25 كە، ئوقۇغۇچىسى ئاز كەم 10 مىڭغا، ئوقۇتقۇچىسى 420 گە يەتتى؛ ناھىيە بويىچە 2 كىنو - تىياتىرخانا بار، قىسمەن يېزا - مەيدانلاردا يەنە كىنو قويۇش ئەترەتلىرى بار، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا ئاز كەم 10 مىڭ پارچە كىتابلىق كۇتۇپخانا تەسىس قىلىندى؛ ناھىيە بويىچە 13 يېزا دەرىجىلىك مەدەنىيەت پونكىتى، 3 يېزا - كەنت مەدەنىيەت ئۆيى بار. ناھىيىلىك كەسپىي سەنئەت ئۆمىكى ھەرىيلى ئاممىغا بىر نەچچە مەيدان مەزمۇنغا باي ئەدەبىيات - سەنئەت كېچىلىكى ئۇتكۇزۇپ بېرىدۇ، ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسى ھەر كۈنى خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بېرىدۇ؛ 1984 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، 1986 - يىل 12 - ئايدا تېلېۋىزىيە سۈنئىي ھەمراھ يەر ئوستى پونكىتى قۇرۇلدى، 1993 - يىلىغا كەلگەندە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە قانالالاردا تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى تەڭلا كۆرسىتىلىدىغان بولدى، ناھىيە بازىرىدا سىملىق تېلېۋىزىيىنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 90%كە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيە بازىرىدا شىپاخانا قۇرۇلدى ھەمدە ناھىيە بازىرى ۋە يېزا - كەنتلەردە تېببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى پەيدىنپەي بەرپا قىلىنىپ، شەھەر - يېزا ئاھالىسىنىڭ داۋالىنىش شارائىتى ياخشىلاندى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدىن 1ى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىدىن 1 ى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىدىن 1ى، ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېببابەت دوختۇرخانىسىدىن 1 ى بار بولدى، ناھىيە بويىچە كېسەل كارىۋىتى 212 گە، كەسپىي تېببىي داۋالاش - سەھىيە خادىمى 220 گە يەتتى.

3

نەتىجە، ئەلۋەتتە كىشىنى خۇشال قىلىدۇ، لېكىن ئۇنى ئىلغار رايونلارغا سېلىشتۇرغاندا، يەنە ناھايىتى زور پەرق بار، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەسلىدىكى ئاساسى ئاجىز، ئىشلارنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى تۆۋەن، سانائەتنىڭ تەرەققىياتى ئاستا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى يەنىلا يۇقىرى ئەمەس، ناھىيىنىڭ مالىيىدە ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتى تۆۋەن، تاۋار ئىگىلىكى تەرەققىي قىلمىغان، ئىگىلىكنىڭ ھەرىكەت سىستېمىسىدا قىيىنچىلىق بار، ئاھالىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى تۆۋەن، مانا بۇلار چەرچەن ناھىيىسى ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى چەكلەپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا چەرچەن ناھىيىسى ئۆز ئوستۇنلۇكى ۋە يوشۇرۇن كۈچىنى جارى قىلدۇرۇشى، پايدىسىز ئامىللارنى تۈگىتىشى لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىگىلىكىدە تېخىمۇ زور يۈكسىلىش بولىدۇ.

ئومۇمىيلىققا نەزەر تاشلىساق، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا ناھايىتى كۆپ پايدىلىق ئامىللار ۋە يوشۇرۇن كۈچلەر بار، بىرىنچىدىن، مول سۇ - تۇپراق بايلىقى، قېزىلما بايلىق ۋە ساياھەت بايلىقى بار، بۇ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ بۈگۈندىن كېيىن بوستانلىقتىكى يىرىك يېزا ئىگىلىكى، زامانىۋى سانائەت ۋە ساياھەتچىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا كەڭ ئىستىقبال ئېچىپ بەردى؛ ئىككىنچىدىن، دۆلەتنىڭ سىياسەت جەھەتتە ئېتىبار بېرىشى ئېلىپ

كەلگەن پۈرسەت بار، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرى «چەرچەننى مەركەز قىلىپ، تارىمنىڭ جەنۇبىي چېتىدە بوستانلىق ئىقتىسادىي رايونى» قۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويىدى، بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ 8 - بەش يىللىق پىلانى ۋە 10 يىللىق ئومۇمىي پىلانىدىمۇ چەرچەن تەرەققىي قىلدۇرۇلىدىغان مۇھىم نۇقتىلارنىڭ بىرى قىلىندى، بولۇپمۇ تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفىتنىڭ ئېچىلىشى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشنى كەمدىنكەم تېپىلىدىغان پۈرسەت بىلەن تەمىنلىدى، تارىم ئويمانلىقىدا تېپىلغان ئېلىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىتلىك قۇرۇلمىسى — ئوتتۇرا تارىم 4 - قۇدۇق نېفىتلىكى ناھىيە تەۋەسىگە جايلاشقان، بۇ، چەرچەن ناھىيىسىنى تارىمنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى نېفىتلىكنى ئېچىشتا ئاساسىي جەڭ مەيدانىغا ئايلاندۇردى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مۇشۇ سەۋەبلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، «بازار ئىگىلىكىنى باشلامچى قىلىپ، نېفىت، سۇ - تۇپراق، قېزىلما بايلىق، ساياھەتچىلىكتىن ئىبارەت 4 چوڭ بايلىق مەنبەسىنى ئېچىش سۇرئىتىنى تىزلىتىپ، چەرچەن خەلقىنى يېتەكلەپ 2000 - يىلى مەملىكەت خەلقى بىلەن تەڭ ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش» دېگەن ئىقتىسادىي تەرەققىيات فاكىجىنىنى تۈزۈپ چىقتى.

تەرەققىي قىلىۋاتقان چەرچەن ناھىيىسىدە جەمئىيەت مۇقىم، سىياسەت راۋان بولماقتا، كىشىلەر ئىناق ياشىماقتا، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش دولقۇنى ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا، شۇنى ئالدىن مۆلچەرلەشكە بولىدۇكى، يېقىن كەلگۈسىدە چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆز يۇرتىنى چوقۇم تېخىمۇ گۈللەنگەن، باي، ئىنتىپاق، مەدەنىيەتلىك يېڭى چەرچەن قىلىپ قۇرۇپ چىقالايدۇ.

چوڭ ئىشلار

چوڭ ئىشلار

چەرچەندە يىراق قەدىمكى زامانىدىلا ئىنسانلار ياشىغان. ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشلەردە ئىسپاتلىنىشچە، چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ 65 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدىكى جايدا تارىختىن بۇرۇن ئىنسانلار ياشىغان بىر خارابىلىك تېپىلغان، ئۇنىڭ ئىچىدىن ساپال پارچىلىرى، تاش قوراللار، ساپال قاچىلار چىققان، تاش قوراللارنىڭ ھەممىسى سىپتا تاش قورال دەۋرىگە خاس يادىكارلىق بولۇپ، بۇنىڭدىن 6000 — 7000 يىل بۇرۇن ياسالغان.

ناھىيە بازىرىنىڭ 253 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى مۆلچەر دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى قىياتاشلىقتا ئومۇمىي كۆلىمى 3000 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان قىياتاش رەسىملىرى تېپىلدى. بۇ رەسىملەردىكى ئوبرازلار چىن، مەزمۇن ئىنتايىن مول بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھەرخىل بەلگە، ھايۋان رەسىمى، ئالقان ئىزى بار، ئوۋ ئوۋلاش، مال بېقىش، ئۇسسۇل، سېرىك ئويناش، مۇشتلىشىش، ئوقيا ئېتىشقا ئوخشاش مەنزىرىلەرمۇ بار، ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر بۇ قىياتاش رەسىملىرىنى بۇنىڭدىن تەخمىنەن 5000 يىل بۇرۇنقى قەدىمكى چارۋىچىلارنىڭ ئويۇپ چىققانلىقىنى تەھقىقلىدى.

1985 - يىلى شىنجاڭ مۇزېي بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى توغراقلىق يېزىسىدىكى زاغۇنلۇق قەبرىستانلىقىدا 5 گۆرنى كولاپ، 1 ئەركىشىنىڭ، 3 ئايالنىڭ ۋە 1 بوۋاقنىڭ جەسىتىنى قېزىۋالغان، چوڭ كىشىلەرنىڭ جەسىتىنىڭ ئېگىزلىرى 2 مېتىر، پاكارلىرى 1.85 مېتىر كەلگەن. 3 ئايالنىڭ جەسىتىنىڭ 1 ى مۇكەممەل ساقلانغان بولۇپ، ئېگىزلىكى 1.9 مېتىر كەلگەن، قىزىل كۆينەك كىيگەن، يۈزلىرى قورۇلغان قۇرۇق جەسەت ئەۋرىشكىسى ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا. جەسەت بىلەن بىللە كۆمۈلگەن نەرسىلەر ئىچىدە ساپال قاچىلار، ياغاچ قاچىلار، ئۇستىخان سايمانلار، كالا مۈڭگۈزىدىن ياسالغان سايمانلار، سۈت ئېمىتىش خالتىسى بار. بۇ جەسەتلەر ئىچىدىكى مۇكەممەل ساقلانغان 1 ئايالنىڭ جەسىتىنى ياپونىيىنىڭ ئارخېئولوگىيە مۇتەخەسسىسلىرى ئالاھىدە ئۇسۇل بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئۇنى «1000 يىللار بۇرۇنقى ساھىبجامال» دەپ ئاتىدى. بۇ جەسەت 1989 - يىلى ياپونىيە ۋە گۈاڭجۇ شەھىرىدە كۆرگەزمە قىلىنىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. كاربون 14 بىلەن ئۆلچەش ئارقىلىق بۇ قەبرىلەرنىڭ بۇنىڭدىن تەخمىنەن 3000 يىل بۇرۇنقى قەبرىلەر ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

تەخمىنەن مىلادىيىدىن 21 ئەسىر بۇرۇن، چاڭجىياڭ دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ جەنۇبىدىكى سەنمياۋ قەبىلىسى غەربكە كۆچۈپ، دۇنخۇاڭ يېنىدىكى سەنۇبيشەن ئەتراپىغا كېلىپ، شۇ يەردىكى مىللەتلەر بىلەن قوشۇلۇپ، چاڭلارنىڭ ئەجدادىغا ئايلانغان ھەمدە غەربكە قاراپ

كېڭەيگەن. مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەھقىقلىشىچە، ھازىرقى ئاچچان دېگەن نام شۇ يەردە چاڭلارنىڭ ياشىغانلىقىدىن كېلىپ چىققانىكەن.

غەربىي جۇ دەۋرى

جۇموۋاڭ زامانىسىنىڭ 13 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 989 - يىلى)

جۇموۋاڭ غەربكە سەپەر قىلىشقا باشلىدى، قۇرۇم تاغلىرى (ھازىرقى ئالتۇنتاغ) ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈپ، خۇاڭدىنىڭ ئوردىسىنى كۆردى. ئاندىن كېيىن چەرچەندىن يەنە غەربكە سەپەر قىلىپ چوڭشەن قاتارلىق جايلارغا باردى.

غەربىي خەن دەۋرى

خەن ۋۇدى زامانىسىنىڭ جيەنيۈەن 3 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 138 - يىلى)

جاڭ چيەن غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە باردى، ئۇ ۋاقىتتا چەرچەن رايونىدا 2 شەھەر بەگلىكى بار ئىدى، ئۇنىڭ بىرى چەرچەن بەگلىكى دەپ ئاتىلاتتى، پادىشاھنىڭ ئوردىسى چەرچەن شەھىرى (ھازىرقى ناھىيە بازىرىنىڭ 95 كىلومېتىر شىمالىدىكى چالمادان قەدىمكى شەھىرى) دە بولۇپ، چاڭئەن بىلەن بولغان ئارىلىقى 6820 چاقىرىم كېلەتتى، 230 ئۆتۈنى، 1610 ئاھالىسى، 320 ئەسكىرى بار ئىدى، ئاھالىسى ئاشلىق زىرائەتلىرى بىلەن ئۈزۈم ئۆستۈرەتتى، تۆمۈر قورال - يارىغلارنى ياسىيالايتتى؛ يەنە بىرى ئەندىرە بەگلىكى دەپ ئاتىلاتتى، پادىشاھنىڭ ئوردىسى مىرەن شەھىرى (ناھىيە تەۋەسىدىكى قارا مىرەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى ئەتراپى) دە بولۇپ، چاڭئەن بىلەن بولغان ئارىلىقى 7210 چاقىرىم كېلەتتى، 150 ئۆتۈنى، 1050 ئاھالىسى، 200 ئەسكىرى بار ئىدى.

خەن سۇلالىسىنىڭ جېڭخې 1 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 92 - يىلى)

ھونلار غەربىي يۇرتتا چاكارلار كاھىبگى تەسىس قىلدى، چەرچەن ئۇنىڭ تىزگىنلىشىدە بولدى.

خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەنفېڭ 4 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 77 - يىلى)

فۇجېزى ھون ئاقسۆڭەكلىرىگە ئەل بولغان كرورەن پادىشاھى ئەن گۇي (چاڭ گۇي دەپمۇ ئاتىلىدۇ) نى ئۆلتۈرۈپ، ۋېتوگىتنى پادىشاھ قىلدى، دۆلەت نامىنى پىشامشانغا ئۆزگەرتتى. خەن

سۇئالىسى ۋېتوگىتىنىڭ ئىلتىماسىغا قوشۇلۇپ، مىرەن شەھىرىدە بوزيەر ئېچىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتتى. چەرچەن بىلەن خەن سۇئالىسىنىڭ مۇناسىۋىتى قويۇق بولدى.

خەن سۇئالىسىنىڭ دىجيې 2 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 68 - يىلى)

خەن سۇئالىسى (شۇەندى خان) جېڭ جى (يانداش بەگ)نى پىشامشانىنىڭ غەربىنىڭ قوغدىغۇچى ئالچى قىلىپ تەينىلەپ، ئۇنىڭغا (يېپەك يولىنىڭ) جەنۇبىي يولىنى قوغداشنى تاپشۇردى. چەرچەن تەۋەسى غەربىي خەن سۇئالىسىگە تەۋە بولدى.

خەن سۇئالىسىنىڭ شىڭجۇ 2 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى)

غەربىي خەن سۇئالىسى غەربىي يۇرت قوروقچىبەگ مەھكىمىسىنى تەسىس قىلدى، چەرچەن، ئەندىرە بەگلىكلىرى غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىك تەركىبىدە بولدى. ئەندىرە بەگلىكىدە 1 نائىپبەگ، 1 سول قول كاھىبەگ، 1 ئوڭ قول كاھىبەگ، چەرچەن بەگلىكىدە 1 نائىپبەگ، 1 سول قول سانغۇن، 1 ئوڭ قول سانغۇن، 1 ئۆتەك باشلىقى بار ئىدى.

ئالاھەزەل مۇشۇ مەزگىلدە، قۇم كۆچكەنلىكى ئۈچۈن، چەرچەن دەرياسىنىڭ يولى شەرققە ۋە جەنۇبقا يۆتكەلدى، چەرچەن شەھىرى چالماداندىن جەنۇبتىكى چەرچەن كونا شەھىرىگە كۆچۈرۈلدى.

شەرقىي خەن دەۋرى

جيەنۇۋ 5 - يىلى (29 - يىلى)

غەربىي خەن سۇئالىسىنىڭ خېشى ئۇلۇغ سانغۇنى دۇرۇك خەن سۇئالىسىنى نامىدىن كاڭنى يەكەنىنىڭ تۆھپىكار - پەزىلەتلىك پادىشاھى، غەربىي يۇرتنىڭ باش كاھىبىگى قىلىپ، ئۇنىڭغا پۈتكۈل غەربىي يۇرتقا ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى تاپشۇردى.

جيەنۇۋ 14 - يىلى (38 - يىلى)

يەكەن پادىشاھى شەن بىلەن پىشامشان پادىشاھى بىرلىكتە ئالچى ئەۋەتىپ، شەرقىي خەن سۇئالىسىگە تارتۇق تاپشۇردى.

يۈڭچىنىڭ 2 - يىلى (59 - يىلى)

ئەندىرە، نىيە، رۇڭلۇ، چەرچەنلەرنى پىشامشان بەگلىكى قوشۇۋالدى، پىشامشانىنىڭ زېمىن دائىرىسى غەربتە ھازىرقى نىيىگىچە كېڭەيدى.

قوشۇۋېلىنىشتىن بۇرۇن، پىشامشان، چەرچەن، ئەندىرە، نىيە، رۇڭلۇ بەگلىكلىرىنىڭ 2670 تۈتۈنى، 7770 ئاھالىسى، 4220 ئەسكىرى بار ئىدى.

يۈكۈپىنىڭ 16 - يىلى (73 - يىلى)

بەن چاۋ جەنۇبىي يولىدىكى بەگلىكلەرنى ئىتائەت قىلدۇرۇپ، غەربىي يۈرتنى تىنچلاندۇردى. چەرچەن تەۋەسى شەرقىي خەن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

يۈكۈپىنىڭ 17 - يىلى (74 - يىلى)

شەرقىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۈرتتا قورۇقچىبەگ ۋە باقاۋۇل چېرىكچى تەسىس قىلدى، چېن‌مۇ قورۇقچىبەگ، سىماگىيەنگۈك باقاۋۇل چېرىكچى بولدى.

جيەنچۇ 1 - يىلى (76 - يىلى)

شەرقىي خەن سۇلالىسى دۇەن يېڭ قاتارلىق كىشىلەرنى جيۇچۇەن ۋە پىشامشان ئەسكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ، قوشنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئەۋەتتى ھەمدە باقاۋۇل چېرىكچى بىلەن ئۇيغۇرغولدا بوزيەر ئاچقۇچى چېرىكلەرنى قايتۇرۇپ كېلىشنى قارار قىلدى، بەن چاۋغا غەربىي يۈرتتىن ۋاز كېچىپ، ئوردىغا قايتىپ كېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

جيەنچۇ 3 - يىلى (78 - يىلى)

شەرقىي خەن سۇلالىسى ئوردىسى بەن چاۋنىڭ غەربىي يۈرتنى تىرىشىپ بىرلىككە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى تەكلىپىنى قوبۇل قىلدى، ئۇنى سانغۇن - ئەسكەرلەر دورغىلى قىلىپ ئۆستۈردى، يەنە شۇي گەن قاتارلىق كىشىلەرنى بەن چاۋغا يارەملىشىش ئۈچۈن غەربىي يۈرتقا ئەۋەتتى.

يۈكۈيۈەن 3 - يىلى (91 - يىلى)

12 - ئايدا غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قايتا تەسىس قىلىندى، بەن چاۋ قورۇقچىبەگ بولدى، چەرچەن ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

يۈكۈيۈەن 14 - يىلى (102 - يىلى)

بەن چاۋ ياشىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن لويانغا قايتتى، ئۇنىڭ ئورنىغا رېن شاڭ غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگى بولدى.

يەنيۈەن 1 - يىلى (106 - يىلى)

شەرقىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگى رېن شاڭنى قايتۇرۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا چەۋەندازلار كاھىبەگى دۇەن شىنى غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگى، لياڭ شېننى غەربىي

يۇرتنىڭ يانداش چېرىكچىسى قىلىپ تەيىنلىدى، غەربىي يۇرت دورغابى جاۋبونى چەۋەندازلار كاھىبىگى قىلىپ يۆتكىدى.

يۇڭچۇ 1 - يىلى (107 - يىلى)

شەرقىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قاتارلىق ئاپپاراتلارنى ئەمەلدىن قالدۇردى، شىمالىي ھون ئاقسۆڭەكلىرى غەربىي يۇرتقا يېڭىۋاشتىن ھۆكۈمرانلىق قىلدى، ئۇلار بۇرۇن قېپقالغان ئىجارە ھەققى ۋە باجلارنى ئېلىشقا كىرىشتى، پىشامشان، قوش قاتارلىق جايلاردا «غەزەپ ۋە نارازىلىق كۆچەيدى».

يەنگۈاڭ 3 - يىلى (124 - يىلى)

بەن يۈڭ كرورەنگە كەلدى، پىشامشاننى ئەل قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مەرتىۋىسى 3 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. چەرچەن تەۋەسى شەرقىي خەن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

يۇڭجيەن 2 - يىلى (127 - يىلى)

خەن سۇلالىسى يەرلىك ھەربىي - مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇرىدىغان غەربىي يۇرت دورغابى مەنسىپىنى تەسىس قىلدى، بەن يۈڭ غەربىي يۇرت دورغابى بولدى.

ۋېي پادىشاھلىقى دەۋرى

خۇاڭچۇ 1 - يىلى (220 - يىلى)

چەرچەن پىشامشانىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، پىشامشان بەگلىكى ۋېي پادىشاھلىقىغا قارام بولدى.

خۇاڭچۇ 2 - يىلى (221 - يىلى)

ۋېي پادىشاھلىقى خەن سۇلالىسىنىڭ تۈزۈمىگە ۋارىسلىق قىلىپ، جاڭ گۈڭنى باقاۋۇل چېرىكچى قىلىپ، غەربىي يۇرتتا تۈرۈشقا ئەۋەتتى.

خۇاڭچۇ 3 - يىلى (222 - يىلى)

ساۋېي پىشامشان، كۈسەن، ئۇدۇن قاتارلىق بەگلىكلەرنىڭ بەگلىرىنىڭ ئەلچى ئەۋەتىپ تارتۇق تاپشۇرغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، غەربىي يۇرتقا ھال سوراش ئۈچۈن ئەلچى ئەۋەتىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى، غەربىي يۇرت يولى قايتا راۋانلاشتى، ۋېي پادىشاھلىقى كرورەندە

غەربىي يۈرت دورغابى مەھكىمىسى تەسىس قىلدى.

جىن سۇلالىسى دەۋرى

چىن شى 1 - يىلى (265 - يىلى)

جىن سۇلالىسى ۋېي سۇلالىسىدىن كېيىن كروررەندە غەربىي يۈرت دورغابى مەھكىمىسى تەسىس قىلدى.

چىن شى 2 - يىلى (266 - يىلى)

چەرچەن پىشامشان بەگلىكىگە قارىدى، پىشامشان بەگلىكى جىن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقى دەۋرى

جيەنشىڭ 12 - يىلى (324 - يىلى)

ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىدىن جاڭ جۇن قول ئاستىدىكى سانغۇن ياڭ شۇەننى قۇملۇقتىن ئۆتۈپ، پىشامشان بىلەن كۈسەننى تىنچلاندۇرۇشقا بۇيرىدى، چەرچەن ئۇنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

جيەنشىڭ 15 - يىلى (327 - يىلى)

غەربىي يۈرت دورغابى ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىغا تەۋە بولدى. پىشامشان بەگلىكى ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى جاڭ جۇنگە قوللۇق بىلدۈردى. چەرچەن يەنىلا پىشامشان بەگلىكىگە تەۋە بولدى.

ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقى دەۋرى

جيەنيۇەن 12 - يىلى (376 - يىلى)

ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى فۇجيەن غەربىي چيانلار چېرىكچىسى لياڭ شىنى غەربىنىڭ تەمتەكلىك كەپتاۋۇلى، لياڭجۇنىڭ ئايماق بېگى قىلىپ تەينىلەپ، غەربىي چيانلار چېرىكچىسىنى باشقۇرۇشنى تاپشۇردى. لياڭ شى يىپەك قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن غەربىي يۈرتقا ئادەم ئەۋەتىپ، ھەر قايسى جايلار بىلەن ياخشى مۇناسىۋەت ئورناتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن پىشامشان بېگى، ئالدى قاڭقىل بېگى، ئۇدۇن بېگى، پەرغانە بېگى ۋە كانجۇت بېگى چاڭئەنگە ئۆزى بېرىپ

ياكى ئەلچى ئەۋەتىپ، فۇجيەنگە سالام بەردى.

جيەنيۈەن 18 - يىلى (382 - يىلى)

فۇجيەن لۇيگۇاڭنى غەربكە يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنلارنىڭ تەمتەكلىك نازارەتچىسى قىلىپ تەيىنلىدى، ئۇ 75 مىڭ ئەسكەرنى باشلاپ، كۈسەنگە يۈرۈش قىلدى. غەربىي يۈرتتىكى ھەر قايسى جايلارنىڭ باشلىقلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئىتائەت قىلىپ، بۇرۇن خەن سۇلالىسى تارقاتقان تەمتەك، پەرمان بەلگىسىنى لۇيگۇاڭغا تاپشۇرۇپ بەردى، لۇيگۇاڭ ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىنىڭ تەمتەك، پەرمان بەلگىسىنى ئۇلارغا تارقىتىپ بەردى. فۇجيەن لۇيگۇاڭنى تەمتەكلىك چەۋەندار مەھرەم، غەربنى تىنچىتقۇچى سانغۇن، غەربىي يۈرت چېرىكچىسى قىلىپ تەيىنلەپ، قاشقۇۋۇقنىڭ غەربىدىكى قوشۇنلارغا نازارەتچىلىك قىلىشنى تاپشۇردى.

كېيىنكى لياڭ پادىشاھلىقى دەۋرى

كېيىنكى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ تەيئەن 1 - يىلى (386 - يىلى)

لۇيگۇاڭ كېيىنكى لياڭ ھاكىمىيىتىنى قۇردى. لۇيگۇاڭ ئوغلى فۇنى غەربنى ساقلىغۇچى تەمتەكلىك سانغۇن، غەربىي يۈرتنىڭ باش قورۇقچىبېگى قىلىپ تەيىنلەپ، قاشقۇۋۇقنىڭ غەربىدىكى ھەربىي قوشۇنلارغا نازارەتچىلىك قىلىشنى، قۇجۇ ۋىلايىتىنى ساقلاشنى تاپشۇردى.

شيەننىڭ 1 - يىلى (399 - يىلى)

راھىب كالان دارما پاترا يول ئۈستىدە پىشامشان بەگلىكىگە يېتىپ كەلدى، پادىشا بۇددا ئەقىدىلىرىگە ھۆرمەت بىلدۈردى. بۇ بەگلىكتە 4000 دىن ئارتۇق راھىب بار ئىدى.

شيەننىڭ 2 - يىلى (400 - يىلى)

دارما پاترا بىلەن خۇي جىڭ قاتارلىق كىشىلەر كېلىشىپ، بۇددا تەلىملىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن غەربكە سەپەر قىلدى، ئۇلار كىنگىتتىن جەنۇبقا يۈرۈپ، چەرچەن ئارقىلىق ئۇدۇنغا كەلگەنىدى.

غەربىي لياڭ پادىشاھلىقى دەۋرى

لى خاۋ 4 - يىلى (403 - يىلى)

غەربىي يۈرتتىكى بەگلىكلەردىن كىنگىت، پىشامشان، كۈسەن، قۇم قاتارلىق بەگلىكلەر جۇرجانلارغا ئىتائەت قىلدى.

جيەنچۇ 1 - يىلى (405 - يىلى)

غەربىي لياك پادىشاھلىقى ئوردىنى دۇنخۇاڭدىن جيۇچۇەنگە كۆچۈردى، غەربىي لياك پادىشاھى غەربىي يۈرتنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، ئوغلىنى شىمالنى تىنچىتقۇچى سانغۇن، غەربىي ئەللەر چېرىكچىسى، دۇنخۇاڭنىك باقاۋۇلى قىلىپ تەينىلىدى.

شىمالىي لياك پادىشاھلىقى دەۋرى

شۇەنشى 11 - يىلى (422 - يىلى)

جۇزچى مۇنسۇن شىمالىي لياك پادىشاھلىقىنى قۇرغاندىن كېيىن، جيۇچۇەن، دۇنخۇاك قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلدى، غەربىي لياك پادىشاھلىقى ھالاك بولدى، پىشامشان پادىشاھى بىلون ئوردىغا بېرىپ شىمالىي لياك پادىشاھلىقىغا سالام بەردى، غەربىي يۈرتتىكى ھەر قايسى جايلار ئارقا - ئارقىدىن شىمالىي لياك پادىشاھلىقىغا قوللۇق بىلدۈرۈپ تارتۇق تاپشۇردى.

شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى دەۋرى

مىلادىيە 386 - يىلى سيانپىلارنىك توبا قەبىلىسىنىك باشلىقى توباگۇي ئۆزىنى ۋېي پادىشاھلىقىنىك پادىشاھى دەپ جاكارلىدى، مانا بۇ شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىنىك باشلانغان ۋاقتى بولدى.

شىگۇاك 1 - يىلى (424 - يىلى)

ئالدى قاتىللار پادىشاھى، كىنگىت پادىشاھى، پىشامشان پادىشاھى قاتارلىقلار ئەلچى ئەۋەتىپ، شىمالىي ۋېي ئوردىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.

تەيىەن 1 - يىلى (435 - يىلى)

5 - ئايدا پىشامشان پادىشاھى قاتارلىقلار ئەلچى ئەۋەتىپ، شىمالىي ۋېي ئوردىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.

تەيىەن 2 - يىلى (436 - يىلى)

تۇيغۇنلاردىن مۇلىيەن پادىشاھ بولدى. شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى لياڭجۇغا يۈرۈش قىلدى، مۇلىيەن ئۆز قەۋمىنى باشلاپ غەربتىكى قۇملۇققا قېچىپ بېرىپ، بەيلەندە تۇردى، ئۇ يەردىن

يەنە ئالتۇنتاغ، چەرچەن قاتارلىق جايلار ئارقىلىق ئۇدۇن بەگلىكىگە باردى.

تەيىەن 5 - يىلى (439 - يىلى)

شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى شىمالىي لياڭ پادىشاھلىقىغا جازا يۈرۈشى قىلدى، شىمالىي لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ قالدۇق ئادەملىرى پادىشاھ جەمەتىدىكى جورچى ئۇرغۇ، جورچى ئارگۇلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۆچمە قۇملۇقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن غەربكە قاراپ ماڭدى.

تەيپىڭ جېنجۈن 2 - يىلى (441 - يىلى)

ئۇرغۇ كۆچمە قۇملۇقتىن ئۆتۈش مەقسىتىدە، ئىنىسى ئارگۇنى پىشامشانغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن غەربكە ئەۋەتتى، پىشامشان پادىشاھى بىلۈن تەسلىم بولماقچى بولدى. بۇ چاغدا شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ ئەلچىسى يېتىپ كېلىپ، پۈختا مۇداپىئە كۆرۈشنى تەۋسىيە قىلدى. ئارگۇ بىلۈن بىلەن جەڭ قىلىپ، نەچچە 10 كۈنگىچە يېڭەلمەي، شەرقىي شەھەرگە چېكىندى.

تەيپىڭ جېنجۈن 3 - يىلى (442 - يىلى)

ئۇرغۇ 30 مىڭدىن ئارتۇق ئائىلىنى باشلاپ دۇنخۇاڭدىن ۋاز كېچىپ، غەربتىكى ئارگۇ بىلەن بىرلىشىپ پىشامشانغا ھۇجۇم قىلدى. پىشامشان پادىشاھى قورقۇپ، 4000 دىن ئارتۇق ئائىلىنى باشلاپ غەربتىكى چەرچەنگە كەتتى.

تەيپىڭ جېنجۈن 6 - يىلى (445 - يىلى)

ئارگۇ پىشامشان پادىشاھىغا قاتناش يولىنى توسۇۋېتىشنى بۇيرىدى، ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ ۋۇدى خانى ۋەن دۇگۈينى پىشامشانغا جازا يۈرۈشى قىلىشقا ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن پىشامشان شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ ئىلكىگە ئۆتتى. بىراق شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى پىشامشانىنى تىنچلاندۇرغان بولسىمۇ، چەرچەنگە يېتىپ كەلمەگچە، چەرچەن يەنىلا پىشامشان پادىشاھىنىڭ قولىدا بولدى.

تەيپىڭ جېنجۈن 8 - يىلى (447 - يىلى)

پىشامشان قاتارلىق بەگلىكلەر ئەلچى ئەۋەتىپ، شىمالىي ۋېي ئوردىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.

تەيپىڭ جېنجۈن 9 - يىلى (448 - يىلى)

شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى خەن بانى غەربكە يۈرۈش قىلغۇچى تەمتەكلىك سانغۇن، پىشامشان

پادىشاھى، غەربىي رۇئلار كاھىنگى قىلىپ تەينىلىدى، ئۇ پىشامشان بەگلىكىنى ساقلاپ، ۋىلايەت - ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

تەيپىك جېنجۇن 10 - يىلى (449 - يىلى)

ۋەن دوگۈي كۈسەن، پىشامشان، قاڭقىل، سۈلى قاتارلىق بەگلىكلەرنى 2 قېتىم مەغلۇب قىلدى، بۇ بەگلىكلەر شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقىغا ئىتائەت قىلدى.

چېڭچىك 1 - يىلى (452 - يىلى)

تۈيغۇنلار پىشامشان، چەرچەننىڭ ھەر قايسى جايلىرىنى ئىشغال قىلدى.

تەيخې 15 - يىلى (491 - يىلى)

قاڭقىللارنىڭ پۈۋۈرغۇر قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ئاپۇرغۇر ئۆزىنىڭ تەسىر دائىرىسىنى ئىدىقۇتتىن پىشامشانغىچە كېڭەيتتى.

تەيخې 17 - يىلى (493 - يىلى)

فۇلىيەنچۇ تۈيغۇنلارنىڭ پادىشاھى بولدى، ئۇ پىشامشان بىلەن چەرچەننى ئۆزلىرىگە قوشۇۋالدى.

شېڭگۇي 1 - يىلى (518 - يىلى)

سۇڭ يۈن غەربىي يۈرتقا نوم ئالغىلى كېتىۋېتىپ، چەرچەن قەلئەسىدىن ئۆتتى، ئۇ خاتىرىسىدە مۇنداق بايان قىلغان: قەلئەدە 100 ئۆيلۈكچە ئاھالە بار ئىكەن، يەرلىرىگە يامغۇر ياغمايدىكەن، كىشىلەر سۇ باشلاپ بۇغداي تېرىيدىكەن، كالا ئىشلىتىشنى بىلمەيدىكەن. قەلئەدىكى بۇت ۋە بۇتساتۋالارنىڭ چىرايى غۇزلارغا ئوخشىمايدىكەن. قېرىلاردىن ئۇقسام، بۇنى لۇيگۇڭ غۇزلارغا جازا يۈرۈشى قىلغاندا ياسىغان ئىكەن.

غەربىي ۋېي پادىشاھلىقى دەۋرى

پۈتۈك 3 - يىلى (522 - يىلى)

بېيتىك بەگلىكىنىڭ راھىبى . . . . . دۇخو ئەنيۇەن لىڭجيانى لياڭ سۇلالىسى ئوردىسىغا

تارتۇق تاپشۇرۇشقا ئەۋەتتى.

پۈتۈك 5 - يىلى (524 - يىلى)

چەرچەن بەگلىكىنىڭ پادىشاھى ئەنمۇشىڭپەن ئەلچى ئەۋەتىپ لياڭ ئوردىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.

داتۈك 8 - يىلى (542 - يىلى)

پىشامشان پادىشاھى مى ئۆز قەۋمىنى باشلاپ بەيئەت قىلدى. چەرچەن پىشامشان بەگلىكىگە تەۋە بولدى.

شىمالىي جۇ سۇلالىسىنىڭ تەيەنخي 2 - يىلى (567 - يىلى)

تۈركلەر بىلەن پارىسلار ماسلىشىپ، ئېفتالىتلارنى يوقاتتى، چەرچەن تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

سۇي سۇلالىسى دەۋرى

كەيخۇاڭ 3 - يىلى (583 - يىلى)

تۈرك خانلىقى شەرقىي تۈرك دۆلىتى ۋە غەربىي تۈرك دۆلىتى دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەتتى، چەرچەن غەربىي تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

كەيخۇاڭ 20 - يىلى (600 - يىلى)

سۇي سۇلالىسى قوشۇنى سۇي سۇلالىسىگە ئەل بولغان تۈرك قەبىلىلىرى بىلەن بىرلىكتە شىمالغا يۈرۈش قىلدى. ئىزگىل قاتارلىق 10 نەچچە تېلى قەبىلىسىنىڭ «ھەممىسى تاردۇشتىن يۇز ئۆرۈپ» ، سۇي سۇلالىسىگە ئەل بولدى. تاردۇش خاقان تۇيغۇنلار تەۋەسىگە قېچىپ كەتتى.

دايي 5 - يىلى (609 - يىلى)

سۇي ياڭدى (سۇي سۇلالىسىنىڭ خانى ياڭدى) زور قوشۇن باشلاپ، تېلى قاتارلىق قەبىلىلەر بىلەن بىرلىشىپ، تۇيغۇنلارنى بېسىقتۇردى. چياڭچىڭنىڭ غەربىي، چەرچەننىڭ شەرقى،

چىلانتاغنىڭ جەنۇبى، قارلىق تاغنىڭ شىمالى پۈتۈنلەي سۇي سۇلالىسىگە تەۋە بولدى. سۇي سۇلالىسى بۇ يەرلەردە 4 ۋىلايەت تەسىس قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە غەربىي يۇرتتا پىشامشان، چەرچەن ۋىلايەتلىرى تەسىس قىلىندى، مەملىكەتتىكى جىنايەتچىلەر ئەسكەر قىلىنىپ، كەڭ كۆلەمدە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈلدى، غەربتىكى ۋىلايەتلەرگە ئاشلىق توشۇپ ئۇلارغا ياردەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چەرچەن ۋىلايىتى قەدىمكى چەرچەن قەلئەسىدە تەسىس قىلىندى. بۇ ۋىلايەتتە چەرچەن دەرياسى، سابى كۆلى (چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئايىغاقۇم كۆلى) بولۇپ، ئۇ سۇنىڭ، فورۇڭ ناھىيىلىرىنى باشقۇردى.

تاڭ سۇلالىسى دەۋرى

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنگۈەن 9 - يىلى (635 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسىنىڭ باش سانغۇنى خۇجۇنجى غەربتىكى تۇيغۇنلارغا قارشى يۈرۈش قىلىپ، تۇلۇن دەرياسى (چەرچەننىڭ غەربىي چېگرىسىدا) بويىدا تۇيغۇنلارنىڭ خاقانى فۇيوننى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى. تاڭ سۇلالىسى تۇيغۇن ئاقسۆڭەكلەر ھاكىمىيىتىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن، كاڭ يەندىيەن قاتارلىق كىشىلەرنى پىشامشان ئەتراپىدا تۇرۇشقا ئەۋەتىپ، غەربىي يۇرت بىلەن ئالاقىلىشىش ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلدى.

جەنگۈەن 19 - يىلى (645 - يىلى)

شۈەنزاڭ ئەنەنكەكتىن شەرققە قايتىش سەپىرىدە جەنۇبىي يولدىن ئۆتكەندە، تەيزۇڭ خان ئۇنى كۈتىۋېلىش ئۈچۈن دۇنخۇاڭلىقلارنى لىيۇشا (كۆچمە قوم) غا، پىشامشانلىقلارنى چەرچەنگە ئەۋەتتى. «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» دە مۇنداق يېزىلغان: «بۇ يەردىن شەرققە 600 چاقىرىمدىن كۆپرەك ماڭغاندا قەدىمكى جېمودونا دۆلىتىگە كېلىدۇ، بۇ يەر چەرچەن زېمىنى بولۇپ، قەلئە سېپىللىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئادەملەرنى ئۆچراتقىلى بولمايدۇ. بۇ يەردىن يەنە شەرققە قاراپ 1000 چاقىرىمدىن كۆپرەك ماڭغاندا، قەدىمكى نابوبو دۆلىتىگە يېتىدۇ، بۇ يەر كىرورەن زېمىنىدۇر». قەدىمكى جېمودونا دۆلىتى چالمادان قەدىمكى شەھىرىدۇر.

شاڭيۈەن 2 - يىلى (675 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى سوغدىيانىلىق كاڭ يەندىيەننى تاش قەلئەنىڭ قورغان بېگى قىلىپ تەيىنلىدى، ئۇ ھازىرقى چاقىلىق، چەرچەن تەۋەسىدە 9 قورغان ياساتتى. چەرچەن ۋىلايىتى بوشىيەن قورغىنى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، لۇڭيۇ ئۆلكىسىنىڭ شاجۇ ئايمىقىغا قارايدىغان بولدى.

تىەنشۇ 2 - يىلى (691 - يىلى)

بۇ رايوننىڭ ئاساسلىق ئەمەلدارى كاك فۇدەنيەن ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى كاك دىشىبا ئىدى، كاك دىسىبا ژۇزىتيەنگە مەكتۇپ سۇنغانىدى. بۇ يەر تاك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە يەنىلا شاجۇ ئايمىقىغا تەۋە بولدى.

تىەنباۋ 9 - يىلى (750 - يىلى)

تاك سۇلالىسىنىڭ لەشكەر باشلىقى گاۋ شيەنجى بوشيەن قورغىنى ئەتراپىدا تۇبۇتلەر بىلەن جەڭ قىلىپ غەلىبە قازاندى.

جېنيۇەن 5 - يىلى (789 - يىلى)

تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارنىڭ كۆپ قىسمى تۇبۇت ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى، چەرچەن تۇبۇتلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

كەيچېك 5 - يىلى (840 - يىلى)

تۇبۇت زەنپۇسى يېڭى ئىگىلىگەن تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارنى 5 «دۇڭدەي» (ھەربىي تەشكىل) گە ئايرىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە چەرچەن 1 دۇڭدەي بولدى.

داجۇڭ 2 - يىلى (848 - يىلى)

ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە بىر بۆلىكىنىڭ باشلىقى پانتېكىن ئەنشىدا ئۆزىنى خاقان دەپ جاكارلىدى، ئۇلار تارىختا كۇسەن ئۇيغۇرلىرى دەپ ئاتالدى، چەرچەن ئۇلارنىڭ تەۋەسىدە بولدى.

داجۇڭ 4 - يىلى (850 - يىلى)

تۇبۇتلەرنىڭ باش سانغۇنى شاڭكۇڭرې ئۇيغۇرغول قاتارلىق 11 ئايماقتا جاك يىچاۋ تەرىپىدىن مەغلۇپ بولۇپ، بېشىبالىققا قېچىپ كەتتى.

شيەنتۇڭ 1 - يىلى (860 - يىلى)

ئەنشى ئۇيغۇرلىرى چىلانتاغدىن چەرچەننىڭ شەرقىغىچە بولغان رايونلاردا تارقاق ئولتۇراقلاشتى.

شيەنتۇڭ 6 - يىلى (865 - يىلى)

ئەنشى ئۇيغۇرلىرى چىلانتاغدىن چەرچەنگىچە بولغان جايلارغا تارقاق ئورۇنلاشتى.

شيەنتۇك 7 - يىلى (866 - يىلى)

بېشبالىق ئۇيغۇرلىرىنىڭ باشلىقى بۆكۈقۇن بىلەن جاڭ يىچاۋ بىرلىشىپ، شاڭكۇڭرېنى بىر يولىلا مەغلۇپ قىلدى، ئۇيغۇر قەبىلىلىرى قۇجۇ ۋە چەرچەن، چاقىلىق، بۈگۈر قاتارلىق جايلارغا ئىگە بولدى.

شيەنتۇك 8 - يىلى (867 - يىلى)

جاڭ يىچاۋ شاڭكۇڭرېنى مەغلۇپ قىلغاندىن كېيىن چاڭئەنگە باردى، بەيئەت قىلغان قوشۇنلارنىڭ ھېراۋۇللىق ۋەزىپىسىنى ئۇنىڭ نەۋرىسى جاڭ جۇنشىن ۋەكالىتەن ئۆتىدى. شاجۇ ئايمىقىنى جاڭ جەمەتى سوربغان مەزگىللەردە خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئىنتايىن قويۇق بولدى.

5 دەۋر، 10 پادىشاھلىق دەۋرى

لياۋ تەيزۇ (يوللىغ ئاباگى) زامانىسىنىڭ 1 - يىلى (907 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى ھالاك بولغان يىلى جۇڭبن لياڭ سۇلالىسىنى قۇرغان ۋە قىتانلارنىڭ ئاقساقىلى يوللىغ ئاباگى ئۆزىنى خان دەپ جاكارلىغان بىر يىل بولدى، قارا قۇجۇ ئۇيغۇرلىرى (ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى ياكى قۇجۇ ئۇيغۇرلىرى) ئەلچى ئەۋەتىپ قىتان خانىغا تارتۇق تاپشۇردى. قارا قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ زېمىنى ئىۋېرغۇل ئايمىقى، قۇجۇ ئايمىقى، بېشبالىق ئايمىقىدىن ئىبارەت 3 ئايماقنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

كېيىنكى جىن سۇلالىسىنىڭ تيەنفۇ 3 - يىلى (938 - يىلى)

تەمىنات بېگى جاڭ كۇاڭيي ھۇدەيچى، جاڭ ۋۇنىڭ باش سوراقچىسى گاۋجۇخەي سوراقچى بولدى، ئۇلار بىيەنجىڭدىن ئۇدۇنغا بېرىپ، ۋىسارا تەڭرىخانغا ئۇلۇغ ئاغىلىق ئۇدۇن خانى دەپ نام بەردى، سەپەر ئۇستىدە چەرچەندىن ئۆتكەندە، «خەتەرلىك دەريادىن سالغا چۈشۈپ ئۆتتۇق، بولمىسا سۇغا غەرق بولۇپ كېتەتتۇق» دەپ خاتىرە قالدۇردى.

5 دەۋر، 10 پادىشاھلىق دەۋرىدە چەرچەن قاراقۇجۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، يەنىلا بوشىيەن قورغىنى دەپ ئاتالدى.

شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرى

جيەنلۇك 3 - يىلى (962 - يىلى)

ئۇدۇن پادىشاھى ۋىسارا تەڭرىخان ئەلچى ئەۋەتىپ سۇڭ سۇلالىسىغا تارتۇق تاپشۇردى. شۇ

يىلى ئۇدۇندىكى مانى ئۆلىمالىرىمۇ سۇك سۇلالىسىغا تارتۇق تاپشۇردى.
شىمالىي سۇك دەۋرىدە چەرچەن زېمىنى ئۇدۇننىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، نامى يوچان قەلئەسى دەپ ئاتالدى.

شىيەنپىڭ 4 - يىلى (1001 - يىلى)

قىدىرخان يۈسۈپ ئۇدۇننى ئىشغال قىلدى، ئۇدۇن قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلاندى ھەمدە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان بولدى. چەرچەن ئۇدۇنغا تەۋە بولدى.

داجۇك شياڭفۇ 2 - يىلى (1009 - يىلى)

ئۇدۇن پادىشاھى ئۇيغۇر پادىشاھى روساۋىن قاتارلىقلارنى سۇك سۇلالىسىغا تارتۇق تاپشۇرۇشقا ئەۋەتتى، ئۇلار گۈاجۇ، شاجۇ ئايماقلىرىدىن ئۇدۇنغىچە بولغان يوللارنىڭ تىنچ ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

غەربىي لياۋ سۇلالىسى دەۋرى

باۋدا 4 - يىلى (1124 - يىلى)

قىتان ئاقسۆڭكى يوللىغ تاشىن بىر قىسىم ئادەملىرىنى باشلاپ غەربىي يۇرتقا كېلىپ غەربىي لياۋ (قاراقىتان) سۇلالىسىنى قۇردى.

تيەنشى 34 - يىلى (1212 - يىلى)

كۈچلۈك جىلۇگۇنىڭ خانلىق تەختىنى تارتىۋالدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ھوقۇق دائىرىسىنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغىچە كېڭەيتتى، قەشقەر، يەكەن، خوتەن ۋە تارىم ئويمانلىقىدىكى شەھەرلەر غەربىي لياۋ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى، چەرچەن غەربىي لياۋ سۇلالىسىگە تەۋە بولدى ۋە شېلىخوي دەپ ئاتالدى.

يۇەن سۇلالىسى دەۋرى

يۇەن تەيزۇ (بۆرە تېكىن تېمۇرچىن) زامانىسىنىڭ 13 - يىلى (1218 - يىلى)

جەبەنويان لەشكەر تارتىپ كۈچلۈككە ھۇجۇم قىلدى، كۈچلۈك قوغلىغۇچى ئەسكەرلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، موڭغۇل قوشۇنى جەنۇبىي شىنجاڭنى ئىشغال قىلدى. چىڭگىزخان ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىلىدا ئۆزى بويسۇندۇرغان جايلارنى 4 ئوغلىغا سۈيۈرغاللىق قىلىپ بەردى. 2 - ئوغلى چاغاتايغا شەرقتە ئىلى دەرياسى ۋادىسىغىچە، جەنۇبتا ھازىرقى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى

قاراشەھەرنىڭ جەنۇبىغىچە بولغان رايونلار سۇيۇرغاللىق قىلىپ بېرىلدى. چەرچەن چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولدى.

دىڭزۇڭ (بۇرەتېكىن كۇيۇكخان) زامانىسىنىڭ 1 - يىلى (1248 - يىلى)

مۆڭكۇخان تەختكە ۋارىسلىق قىلدى، مۆڭكۇخان غەربىي يۇرتتا بېشبالىق، ئامۇ دەريا ۋاقتىلىق دېۋان ۋازارىتى قاتارلىق ۋازارەتلەرنى قۇرۇپ، ھازىرقى شىنجاڭ ۋە بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى، جەنۇبىدىكى كەڭ رايونلارنى باشقۇردى.

جىيۇەن 8 - يىلى (1271 - يىلى)

دۆلەت نامى يۈەنگە ئۆزگەرتىلدى. چەرچەن ئايمىقى يۈەن سۇلالىسىگە تەۋە بولدى. چەرچەن تەۋەسى يەنىلا چاغاتاي ئەۋلادلىرىنىڭ سۇيۇرغاللىق يېرى بولۇپ، شېلىخۇي دەپ ئاتالدى.

جىيۇەن 23 - يىلى (1286 - يىلى)

لوپ، كەتەك، شېلىخۇي ئۆتەڭلىرى تەسىس قىلىندى.

جىيۇەن 24 - يىلى (1287 - يىلى)

2 - يىلى يۈەن سۇلالىسى چەرچەندە بوزيەر ئاچتى ھەمدە خېشى، گەنسۇ قاتارلىق جايلاردىكى ھاللىق كىشىلەردىن 1000 ئادەمنى بۇ يەرگە كېلىپ خەنزۇ قوشۇنىدىكى يېڭى ئەسكەرلەر بىلەن ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەۋەتتى.

مىڭ سۇلالىسى دەۋرى

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەن ئېلىبالىقنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

خۇڭۋۇ 16 - يىلى (1383 - يىلى)

چەرچەن بېشبالىقتىكى تۇغلۇق تېمۇرنىڭ ئوغلى خىزىر خوجىنىڭ چاغاتاي ھاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

خۇڭۋۇ 24 - يىلى (1391 - يىلى)

7 - ئايدا خىزىر خوجا جامالىدىن مىڭبېشى بىلەن ئورۇسا يۇز بېشى قاتارلىقلارنى تارتۇق تاپشۇرۇش ئۈچۈن مىڭ سۇلالىسىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. مىڭ سۇلالىسى ئەلچىدىن خىزىر

خوجىغا خەت ئەۋەتىپ، ئۆز دۆلىتىنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتىنى تونۇشتۇردى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 5 - يىلى (1407 - يىلى)

خىزىر خوجىنىڭ ئوغلى شەمئى جاھان تويبوقا قاتارلىقلارنى مىڭ سۇلالىسىگە ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ تارتۇق تاپشۇردى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 6 - يىلى (1408 - يىلى)

شەمئى جاھان ئۆلدى، يۇڭلې خان شەمئى جاھاننىڭ ئوردىغا ئىتائەت قىلغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، باتەي قاتارلىق كىشىلەرنى ئۇنىڭ نەزىرىگە قاتنىشىشقا ئەۋەتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەندې 2 - يىلى (1427 - يىلى)

چەرچەن چاغاتاي ئەۋلادلىرىغا تەۋە بولدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 15 - يىلى (1417 - يىلى)

ئۇۋەيسىخان كۆچمەنلىكىنىڭ ھىمايە قىلىشى بىلەن شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ خانى بولدى. ئۇ ھەر يىلى كېتەك، لوپ قاتارلىق جايلارنىڭ ئەتراپىغا بېرىپ، ياۋا تۆگە ئوۋلاپ تۇردى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭدې 12 - يىلى (1517 - يىلى)

يەكەن خانلىقىنىڭ قوشۇنى چەرچەن قاتارلىق جايلار ئارقىلىق سېرىق ئۇيغۇرلارغا قارشى «غازات» قىلدى. چەرچەن يەكەن خانلىقىغا تەۋە بولدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى

كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى)

جۇڭغارلاردىن غالدان جەنۇبىي شىنجاڭغا ھۇجۇم قىلىپ، چاغاتاي خانلىرىدىن ئىسمايىل خان ۋە ئۇنىڭ جەمەتىنى تۇتقۇن قىلدى. ئاپپاق خوجىنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قورچاق پادىشاھى قىلىپ تىكلىدى. مۇشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەنگە قەدەر جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى ئاساسىي جەھەتتىن كۆچمەن جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ بىۋاسىتە ھۆكۈمرانلىقىدا بولۇپ كەلدى.

چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى جۇڭغارلارنى بېسىقتۇردى، شىنجاڭ يېڭىباشتىن بىرلىككە كەلدى، چەرچەن

تەۋەسى چىڭ سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى چوڭ - كىچىك خوجىلارنىڭ توپلىڭىنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، خوتەن خان ئامبىلى تەسىس قىلدى، چەرچەن خوتەن خان ئامبىلىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، چەرچەندە 400 ئۆيلۈكتىن ئارتۇق ئاھالە بولۇپ، تەكشۈرۈش قورۇلى ۋە چارلاش ساقچىلىرى پونكىتى بار ئىدى.

جياچىڭ 9 - يىلى (1804 - يىلى)

20 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا تاتىراق ئۆستىگى چېپىلدى. بۇ ئۆستەڭ 1950 - يىلى 10 كىلومېتىر ئۇزارتىلىپ چېپىلدى.

گۇاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى)

لىۋجىنتاڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر قايسى دوتەيلىك، ژىلايەت، ئايماق، ناھىيىلەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنى تەيىنلىدى، كىرىيە ناھىيىسىنى تەسىس قىلدى، چەرچەن ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى)

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلدى، بەگلىك تۈزۈمى بىكار قىلىندى.

مىنگو دەۋرى

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چەرچەندىكى گېلاۋخۇيچىلارنىڭ بىر قىسمى چاقىلىققا كېلىپ ھاكىم خۇدىيەنخۇانى ئۆلتۈردى. قورغاسنىڭ يارداملىقچى سانغۇنى تۇڭمىڭسەي ياڭ زېڭشىڭنىڭ تېلېگراممىسىغا ئارقىلىق بەرگەن بۇيرۇقىغا بىنائەن قارا شەھەردىن لەشكەر باشلاپ چاقىلىق، چەرچەنگە كېلىپ، گېلاۋخۇيچىلارنى يوقىتىشقا كىرىشتى، مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 4 - ئايغىچە چاقىلىق، چەرچەندىكى گېلاۋخۇيچىلاردىن 48 ئادەمنى تۇتتى ۋە ئۆلتۈردى.

كىرىيە يېڭىنىڭ چەرچەندە تۇرۇشلۇق سەييارە مۇداپىئە ئەترىتىدىكى قاراۋۇللار ئەمەلدارلىرى جۇجېڭشياڭ، ژۇۋېنجۇنلەر گېلاۋخۇيچىلارغا مىلتىق يارداملىشىپ قولغا ئېلىندى، جۇجېڭشياڭ مىنگونىڭ 3 - يىلى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كېسىل بولۇپ ئۆلدى، ژۇۋېنجۇن مىنگونىڭ 3 - يىلى 3 - ئايدا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. چەرچەندە تۇرۇشلۇق ئاتلىق قوشۇن

مىنگونىڭ 3 - يىلى 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى كىرىيىگە قايتۇرۇپ كېتىلدى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ياڭ زېڭشىڭنىڭ بويرۇقى بويىچە، چەرچەننىڭ يارەمچى سوراقچىسى لۇك شىجى ئەنگلىيىلىك جىلدىرشاخانىنىڭ يەرلىك ئۇيغۇر يۈسۈپ ئىسلام قاتارلىقلار بىلەن بىرلىشىپ چەرچەندە ئالتۇن قازغانلىق دېلوسىنى تەكشۈردى، جىلدىرشاخانغا ئىگىلىۋالغان كېپەك ئالتۇنلارنى قايتۇرۇپ، چەرچەندىن ھايال بولماي كېتىشنى بويرۇدى.

1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ياڭ زېڭشىڭ چەرچەن ناھىيىسىنى تەسىس قىلىش توغرىسىدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگراممىدا يوللىدى. تېلېگراممىدا مۇنداق دېيىلگەن: «ھازىرقى چەرچەن دېگەن يەر خەن دەۋرىدىكى چەرچەن بەگلىكىنىڭ زېمىنى بولۇپ، كېرىيە ناھىيىسىگە قارايدۇ. غەربتە كېرىيە ناھىيىسى مەركىزىدىن 12 ئۆتەڭ، تەخمىنەن 1400 چاقىرىمدىن كۆپرەك يىراق، بۇرۇن بۇ يەردە گېلاۋخۇي باندىتلىرى غالجىرلىشىپ كەتكەچكە، يېقىن يەردىكى چاقىلىق ناھىيىسىگە تەۋە قىلىپ بېرىلگەن ۋە بۇ ھەقتە ئېنىق ھۆججەت چىقىرىلغان. بىراق قايتا - قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، بۇ يەرنىڭ چاقىلىق ناھىيىسى مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقىنىڭمۇ 9 ئۆتەڭ كېلىدىغانلىقى، 1000 چاقىرىمدىن كۆپرەك يىراقلىقى، خەلقنىڭ ئەرز - شىكايەت ئىشلىرىغا قولايسىز بولىۋاتقانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەمەلدارلارنى يېقىندىن نازارەت قىلىپ تۇرمىغاچقا، يامان ئىشلارنىڭ قايتا - قايتا يۈز بېرىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى. شۇنىڭدەك يېقىندىن بۇيان بۇ يەردە ئاھالە كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ، يەرلەر كۆپلەپ ئېچىلماقتا، مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدىنلا 300 دادەندىن ئارتۇق غەللە - پاراق ئېلىنمىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا ھەممىلا يەردە ئالتۇن كانلىرىمۇ بار، شۇڭا 1 ناھىيە مەركىزى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىنىپ، چەرچەن دەپ بېكىتىلسە، ئۇنىڭ چاقىلىق بىلەن چېگرىلىنىدىغان يېرى يەنىلا بۇرۇنقىدەك پاسىل قىلىنسا، غەربىي تەرىپى كېرىيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى 6 - ئۆتەڭ — قۇلان قۇلى دەريالىنى پاسىل قىلسا، شىمالىي چېگرىسى قۇملۇق، جەنۇبىي چېگرىسى قارلىق تاغ بولسا». شۇ ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن چەرچەن ناھىيە مەركىزى قۇرۇلدى. 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى قۇرۇلدى ۋە ئاقسۇ دوتەيلىكىگە قارايدىغان بولدى، لۇك شېلىن ناھىيە ھاكىمى بولدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك گارنىزون ئەترىتى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى)

يېڭى ئۆستەڭدىكى مەمتىمىن 30 چاقىرىمدىن ئارتۇق ئۆستەڭ چاپتۇردى، ھاكىم لۇك شېلىن ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ ئۆستەڭنى 50 چاقىرىمدىن كۆپرەك ئۇزارتىپ چاپتۇردى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى)

8 - ئايدا شې بىن چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ سايامەت قىلدى. ئۇ كېيىن مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى) «شىنجاڭدىكى سايامەت خاتىرىسى» دېگەن كىتابنى يازدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە نوپۇس 5900گە يەتتى، ئۇلارنىڭ تولىسى ئۇيغۇر بولۇپ، خەنزۇلار

5 ئائىلە، روسىيە تەۋەلىكىدىكى سودىگەرلەر 15 ئائىلە، ئەنگلىيەلىكلەر 7 ئائىلە ئىدى، 4000 مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەر، 60 مىڭ تۈياقتىن ئارتۇق قوي - ئۆچكە بار ئىدى.

مىنگۇنىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى)

شىنجاڭنىڭ 8 - رايونى — قاراشەھەر مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، قاراشەھەر، بۈگۈر، خېجىڭ، لوپنۇر، چاقىلىق، چەرچەن قاتارلىق ناھىيىلەر ئۇنىڭغا تەۋە بولدى.

1920 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە ھەر يىلى 1000 چە ئادەم ئارقاتاغ قاتارلىق جايلاردا ئالتۇن قازدى، 10 نەچچە يەردە ئالتۇن كېنى بارلىقى مەلۇم بولدى، ھەر يىلى 1000 سەردىن ئارتۇق ئالتۇن قېزىلدى.

مىنگۇنىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى)

يىلنىڭ بېشىدا 1 شۆتاك مەكتىپى ئېچىلدى، ئۇنىڭدا ئاساسەن خەنزۇ تىلى ئۆگىتىلدى، 30 ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. شۇ يىلى شەخسلەر 13 ئۇيغۇرچە مەكتەپ ئېچىپ، 910 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىسى 4 - دەرىجىلىك ناھىيە قىلىپ بېكىتىلىپ، كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماۋارىپ بۆلۈمى ۋە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

مىنگۇنىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى)

چەرچەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ياموللى ياسالدى، ئۇ كېيىن مىنگۇنىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) ۋە مىنگۇنىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 2 قېتىم كېڭەيتىپ ياسالدى.

مىنگۇنىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى)

9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چاقىلىق ناھىيىسىدىكى ۋاششەرنىڭ غەربى بىلەن چەرچەن ناھىيىسى تۇتاشقان جايدا 6 بال يەر تەۋرىدى.

مىنگۇنىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى)

سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ ئالاقە باغلىشى نەتىجىسىدە، ماجۇڭيىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ئۆز ئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلدى، ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىمى بويىچە، خوتەن، قاغىلىق، مارالبېشى، گۇما، قاراقاش، كېرىيە، چاقىلىق، چەرچەن قاتارلىق ناھىيىلەر ماجۇڭيىڭنىڭ قىسمى — 36 - شىنىڭ مۇداپىئە رايونى قىلىپ ئايرىپ بېرىلدى، ئۇلكە تەرەپ ھەر ئايدا ئاشلىق تەمىناتىنى ئاجرىتىپ بېرىدىغان، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى يېرىنى ساقلايدىغان بولدى. كۆپ ئۆتمەي، ماجۇڭيىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتتى. 36 - شىغا ماخۇشەن مەسئۇل بولدى. ماخۇشەن 1934 - يىلدىن 1937 - يىلىغىچە مەسۇمئاق دامواللا (خوتەنلىك، ۋەزىپە ئۆتەش

مۇددىتى 2 يىل) ، لۇڭ ھاكىم (ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى 1 يىل) ، قۇربان كالا (چەرچەنلىك، ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى 2 يىل) ، نىياز دۆڭ (چەرچەنلىك) ، ئۆمەرھاجى (قەشقەرلىك) لارنى چەرچەنگە ھاكىم قىلىپ تەينىلىدى.

شۇ يىلى شۇبتسىيىلىك سۇبەن ھېدىن چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى)

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى توپىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن، شېڭ شىسەينىڭ بۇيرۇقى بىلەن شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفېتسېرلار مەكتىپى جەنۇبىي شىنجاڭ باندىت تازىلىغۇچى پارتىزانلار 5 - تارماق ئەترىتىنى تەشكىل قىلدى، بۇ ئەترەت 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا 2 يولغا بۆلىنىپ يولغا چىقىپ، قاراشەھەردە قوشۇلغاندىن كېيىن كورلىغا يۈرۈش قىلدى، كورلىغا بارغاندىن كېيىن 1 ئاتلىق ئوتتۇرا ئەترەت ئەۋەتتى، ئۇلار لى جيەنتاڭ، جاۋجيۇنلەرنىڭ باشچىلىقىدا، لوپنۇر، چەرچەن لىنىيىسىدە توپىلاڭچىلارغا توسۇپ زەربە بەردى.

شۇ يىلى 1 مەكتەپ قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)

چەرچەن ناھىيىسىدە پوچتا ۋەكالەتخانىسى قۇرۇلدى. بۇ ۋەكالەتخانىنىڭ دەرىجىسى 1953 - يىلى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىگە ئۆستۈرۈلدى.

شۇ يىلى ناھىيە بازىرى — تاتراڭ يولى رېمونت قىلىندى. ناھىيە بازىرىدا باغچا قۇرۇلدى، تىياتىر سەھنىلىرى ياسىلىپ، ئوقۇغۇچىلار ئويۇن قويۇشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)

6 - ئايدا قاراشەھەر مەمۇرىي مەھكىمىسى ھەر قايسى ناھىيىلەرگە ئەپيۇن تېرىشنى چەكلەش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى)

چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىي بۇرجىكىدە ئايرودروم ياسىلىشقا باشلىدى، بۇ ئايرودروم مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئاندىن دەسلەپكى كۆلەمگە كىردى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك مەمۇرىي ئىشلار كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت يىن دېچېڭ (ھاكىم) ، جاڭ يۈچىن (ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى) ، جاڭ فاجېڭ (باج

ئىدارىسىنىڭ باشلىقى)، ھېلىم (سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى)، نى ياجى (ئەدلىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى) لاردىن تەركىب تاپتى.

5 - ئايدا يېن ھاكىم تاتراتقا بېرىپ مەجلىس ئېچىپ، ھۆكۈمەت سارىيى سېلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى، رەھمەت ئاخۇن ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ھۆكۈمەت سارىيى سالدى. 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چەرچەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە رەھمەت ئاخۇننى مۇكاپاتلاپ ئىلھام بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

10 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا 20 ھەربىي ئات ئىئانە قىلدى.

12 - ئايدا چەرچەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش گۇرۇپپىسى ئاساسىدا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) قىشقىچە 350 ئادەم ساۋاتلىق بولدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى)

6 - ئايدا چەرچەن — ژاشىرى تاشيولى ياسالدى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 9 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى بىلەن چاقىلىق ناھىيىسى ئايرىم - ئايرىم ھالدا خەلق ئىشچىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، بۇ يولنى داۋاملىق ياساپ، ئاساسىي جەھەتتىن پۈتتۈردى، جاڭ جىجۇڭ، سۇڭ شىلىيەنلەر كورلا — چاقىلىق، چاقىلىق — كېرىيە ئاددىي تاشيوللىرىنىڭ پۈتكەنلىكىنى تەبرىكلەپ تېلېگراممىا ئەۋەتتى.

7 - ئايدا «چەرچەننىڭ قىسقىچە تەزكىرىسى» تۈزۈلۈپ ماۋارىپ نازارىتىگە يوللاندى.

شۇ يىلى ھاكىم يەن گوچىڭ ھەر قايسى ئورگان، تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن بىرلىكتە سايتاغقا بېرىپ چارۋىچىلىق، كانچىلىق ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە ئادەم تەشكىللەپ بىر يەر شەكلى خەرىتىسى، بىر قېزىلما بايلىقلار خەرىتىسىنى سىزدۇردى. خەرىتىلەردە چەرچەن بىلەن كىرىيەنىڭ ئەندىرە دەريالىرىنى پاسىل قىلىدىغانلىقى كۆرسىتىلدى.

شۇ يىلى تۇرسۇن توختى ئۇرۇمچىگە ئۆگىنىشكە بېرىپ قايتىشىدا «لېنىنىزم مەسىلىلىرى»، «پۈتۈن ئىتتىپاق كوممۇنىستىك پارتىيىسى تارىخى» قاتارلىق ئىلغار كىتابلارنى ئالغاچ كەلدى.

شۇ يىلى شېڭ شىسەي 1 دانە سوۋېتچە ئايروپىلان ئەۋەتىپ، مەشقاۋۇل جاڭ مىڭشۇنى (ئاۋىئاتسىيە مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن چەرچەنگە تەقسىم قىلىنغان) چەرچەنگە ئەكىلىپ قويدى. بۇ، چەرچەنگە تۇنجى قېتىم قونغان ئايروپىلان.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن خەنزۇ، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چەرچەندە خەنزۇ، خۇيزۇلارنىڭ ئازلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ ئۇيۇشمىلارنى قۇرۇشنى كېچىكتۈرۈپ تۇرۇشنى ئېيتتى.

4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى جيامېڭلىڭ چەرچەن ھاكىمىغا خەت

ئەۋەتىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يامۇلى ياساش ئۈچۈن، چاقلىققا 1 تامچى، 3 ياغاچچى ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى.

7 - ئايدا چەرچەن يېزىلىرىدا چېچەك تارقالدى، چېچەك ۋاكسىنىسىنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كۈچىدىن قالغانلىقى ئۈچۈن، 1000چە كىچىك بالا ئۆلۈپ كەتتى.

شۇ ئايدا شىنجاڭ سودا بانكىسى چەرچەن ناھىيىسىدە ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلدى.

9 - ئايدا قازاق باندىت قۇسەيىن 20 نەچچە ئادەمنى باشلاپ توققۇز داۋاندىكى چارۋىچىلارنى 2 قېتىم بۇلاپ، 185 ئات ۋە كىيىم - كېچەك قاتارلىق نەرسىلىرىنى ئېلىپ كەتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مەمۇرىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى نىياز بىلەن بۆلۈم ئەزاسى ھەسەننى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى، چەرچەندە تۇرۇشلۇق 26 - تۇمەن قوغلاپ زەربە بېرىشكە ئەسكەر ئەۋەتتى، ئۇلار بىر قىسىم ماددىي ئەشيالارنى قايتۇرۇپ كەلدى.

شۇ يىلى لوپنۇر، چاقلىق، چەرچەن ناھىيىلىرى ئالدىنقى سەپنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 1 ئايروپىلان تەقدىم قىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ساخاۋەت ئاشلىق ئامبىرى، قۇتقۇزۇش ئورنى تەسىس قىلدى.

شۇ يىلى گومىنداڭنىڭ چەرچەندە تۇرۇشلۇق قوشۇنى ناھىيە بازىرىدا گازارما قۇردى، بۇ گازارما ئەينى ۋاقىتتا ناھىيىدىكى ئەڭ چوڭ قۇرۇلۇش ئىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)

4 - ئايدا شىنجاڭ خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىدە يېڭى ھايات ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى)

6 - ئايدا (1945 - يىلى) گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسى قۇرۇلدى، خې جيەنفاڭ مۇدىر بولدى ھەمدە 5 رايونلۇق شۆبە پىرقە (چۈفېنبۇ) تەشكىل قىلىندى.

شۇ يىلى گومىنداڭ 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قۇماندانى جۇشاۋلىياڭ چاقلىق بىلەن چەرچەننى تىنچلاندۇرۇلىدىغان رايون قىلىپ ئايرىپ، ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 - شىسىنىڭ 6 - تۇمىنى بۇ يەرنى باشقۇرۇشقا ئەۋەتتى، چېن يىڭ تۇمەنجاڭ بولدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە تېلېگراف بەنى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىسىگە 1 ئايرۇپىلان مەجبۇرى قوندى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلدى، خې دېشىڭ كېڭەش باشلىقى بولدى.

6 - ئايدا (1946 - يىلى) ئاتالىق ئەسكەرلەر 4 - لۇيىنىڭ ئالاھىدە ئىشلار لىيەنى چەرچەن ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كەلدى.

8 - ئايدا چەرچەن ئاۋىئاتسىيە پونكىتىنىڭ باشلىقى جىۋۇ چاقىلىققا بەرىپ ئايرودروم قۇرۇلۇشىغا نازارەت قىلدى.

شۇ يىلى كۈزدە زوشۇپىڭ قاراشەھەر مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى بولدى، ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لیۇجیەن، تۇمنجاڭ لى سۇڭگۇي، ۋالىي مەھكىمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى يالاڭ جىچېڭلاردىن ھال سوراش ئۈمىكى تەشكىل قىلدى، بۇ ئۈمەك چاقىلىق، چەرچەن ناھىيىلىرىدە ھال سوراش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قۇرۇقلۇق ئارمىيە 42 - جۇنى 128 - شىسى 382 - تۇمنى 3 - يىڭنىڭ 9 - لىيەنى چەرچەنگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، لى ۋېنبىڭ لىيەنجاڭ بولدى.

12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەي مىڭشىن گومىنداڭ چەرچەن ناھىيىلىك پىرقىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسىنىڭ شۇجىسى بولدى، چەرچەن ناھىيىسىدە 100 گومىنداڭ ئەزاسى بار ئىدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك كېڭەش بەي خادانى ھاكىملىققا سايلىدى.

شۇ يىلى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ مۇخبىرى لى فەنچۈن چەرچەنگە كېلىپ مۇخبىرلىق قىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خوتەندىن 1 خەنزۇ دوختۇرنى تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كەلدى ھەمدە ناھىيە بازىرىدا خۇسۇسىي ئامبۇلاتورىيە قۇردى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى)

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئامما ۋەكىللىرىدىن 82 كىشى بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ، كېڭەش باشلىقى قۇۋان بىلەن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىنىڭ مۇدىرى تۇرسۇننى پاش قىلدى، سايلام ئائىلاج قايتا ئېلىپ بېرىلدى، 2 كىشى تەختىتىن چۈشتى.

شۇ يىلى «چەرچەن ناھىيىسىدىكى مۇھىم ھەربىي جايلار تەكشۈرىسى» تۈزۈپ چىقىلدى.

شۇ يىلى كۆكتات ۋە قارا ئاشلىق تېرىش كېڭەيتىلدى، «ھەر ئادەم 10 جىڭ كۆكتات تېرىش، ھەممە ئۆيدە يەيدىغان كۆكتات بولۇش، ھەر ئادەم 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق تېرىش، ھەممە ئۆيدە يەيدىغان جۇۋاۋا بولۇش» شۇئارى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى)

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋسيۆ ھەقمەتكە قايتقانلىقىنى تېلېگرامما ئارقىلىق جاكارلىدى؛ 26 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بورھان شەھىدى ھەقمەتكە قايتقانلىقىنى تېلېگرامما ئارقىلىق جاكارلىدى، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى.

شۇ يىلى ناھىيىنىڭ نوپۇسى 14 مىڭ 736 كىشىگە يەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

1950 - يىلى

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۈنى 5 - شىسىنىڭ مۇستەقىل تۈەنى چەرچەنگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىدا كونا خىزمەتچىلەر جىنايىتىگە ئىقرار قىلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك شىپاخانا قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 12 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ئوسمان ياقۇپ ھاكىملىققا سايلاندى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مۇستەقىل تۈەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى باندىت تازىلاش خىزمىتىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، زىلك گوچاۋ، دۇك ياۋشىيەن، ۋالك شۇۋۇ، شى گوجالك، جالك چىكرۇك ۋە 1 قوي باققۇچى جەڭچىنى توققۇز داۋانغا ئەۋەتىل ئىگىلەش، خەرىتە سىزىشقا ئەۋەتتى. 27 - كۈنى، تەرجىمان تۇۋېنسەي ۋە روزى شائىيۇ باندىتلار بىلەن تىل بىرىكتۇرگەنلىكتىن، زىلك گوچاۋ، ۋالك شۇۋۇ، شى گوجالك، جالك چىكرۇك ۋە قوي باققۇچى كىچىك جەڭچى باندىتلار تەرىپىدىن تۇتۇپ كېتىلىپ مەرتلەرچە قۇربان بولدى. 30 - كۈنى مۇستەقىل تۈەن باندىت تازىلاش ئۈچۈن تاغقا كىرىپ، باندىتلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بەردى.

شۇ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، كونا ھاكىمىيەتنىڭ بەزى خىزمەت ئاپپاراتلىرى تەرتىپكە سېلىندى، كونا خىزمەتچىلەر تەكشۈرۈلدى. ناھىيە مىقياسىدا باۋ - جيا تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، پۈتۈن ناھىيە 3 رايونغا ئايرىلدى (1 - رايون ھازىرقى چوڭكۆل، ئارال، بازار يېزىلىرىنى، 2 - رايون توغراقلىق، باغئىبرىق، يېڭىئۈستەڭ ۋە تاتىراك يېزىلىرىنى، 3 - رايون ھازىرقى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى)، رايونلۇق، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى.

7 - ئايدا مۇستەقىل تۈەننىڭ قىسمەن كوماندىر - جەڭچىلىرى تاتىراك يېزىسىدىكى خەلق بىلەن بىرلىكتە ئۆزۈنلۇقى 40 كىلومېتىر، كەڭلىكى 7.5 مېتىر، چوڭقۇرلىقى 2.5 مېتىر كېلىدىغان 1 ئۆستەك چېپىپ، تاتىراك يېزىسىنىڭ دېھقانچىلىققا كېرەكلىك سۇيىنى ھەل قىلدى.

شۇ ئايدا ھەر قايسى يېزىلاردا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى 2 - جۈن 6 - شى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جېك سىخۇا بۇيرۇق بويىچە خىزمەت ئەترىتىنىڭ 38 ئەزاسىنى باشلاپ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، مۇستەقىل تۈەننىڭ يەرلىك خىزمەتلىرىنى ئۆتكۈزۈۋالدى.

8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى خىزمەت ئەترىتىدە پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، بۇ چەرچەن ناھىيىسىدە قۇرۇلغان تۇنجى ج ك پ تەشكىلاتى ئىدى.

شۇ كۈنى 2 - جۈن 5 - شىسىنىڭ مۇستەقىل تۈەنى كېرىيىنى مۇداپىئە قىلىشقا يۆتكەلدى.

8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش چوك يىغىنىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، تىنچلىقنى قوللاپ ئىمزا قويۇش ھەرىكىتىنى چوڭقۇر

ھەم كەڭ قانات يايدۇردى.

شۇ ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، ئۇ قاراشەھەر شۆبە بانكىسىغا قارىدى.

شۇ يىلى ناھىيە مىقياسىدا سودا ـ سانائەتچىلەرنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1951 ـ يىلى

2 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئايدا 3 رايوندا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. يەنە ئاخىرىغىچە ناھىيىنىڭ يېزىلىرىدا جەمئىي 5 پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو خەلقىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش — چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش باش جەمئىيىتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، ئىئانە توپلاش پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇردى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش — چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن جەمئىي 99 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) ئىئانە قىلىندى.

6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە، رايون، يېزا دەرىجىلىك كادىرلار ئارىسىدا ئىستېل تۈزىتىشنى قانات يايدۇردى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 3 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

شۇ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدە رادىئو پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ھەرىكەت 1951 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن ئاخىرلاشتى.

شۇ يىلى «ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستەڭىنىڭ سۇ باشلاش تۇغۇنى ياسالدى. «ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستەڭىنىڭ سۇ باشلاش تۇغۇنى 1966 ـ يىلى پولات چۈنقىلىق بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىپ ياسالدى.

1952 ـ يىلى

2 ـ ئايدا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى باشلاندى، خىيانەتچىلىك قىلغان جىنايەتچىدىن 20 سى ئېنىقلاپ چىقىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

5 - ئايدا 1 - رايونلۇق 2 - يېزىسىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ئۇقتۇلۇق سىناق قىلىندى؛ 6 - ئايدا ناھىيە بويىچە 8 يېزىدا بۇ ھەرىكەت قانات يايدۇرۇلدى، 1952 - يىل 10 - ئايدا تاماملاندى.

6 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى بىلەن تەشۋىقات بۆلۈمى يەر ئىسلاھاتى كادىرلىرى كۇرسى ئاچتى.

6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى 3 - رايونلۇق ئامانلىقنى ساقلاش خادىملىرىدىن مەمتىمىن سېمىز، بارات تەدان، روزى مەمەتتىن ئىبارەت 3 كىشى تاغدىكى قاراۋۇلخانىغا بېرىپ، ئۇ يەرنى مۇھاپىزەت قىلدى. 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئۇلار باندىتلارغا ئۇچراپ قېلىپ، باندىتلار بىلەن كەسكىن جەڭ قىلدى، كېيىن باندىتلار تەرىپىدىن تۇتۇپ كېتىلىپ مەرتلەرچە قۇربان بولدى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

10 - ئايدا يېزىلاردا يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1953 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قارا شەھەر ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ۋاڭ جېنۇېن ئۆمەك باشلىقى، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى مەھەممەت مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى بولغان يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئۆمىكىدىكى 100 دىن كۆپرەك ئادەم يەر ئىسلاھاتى خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن چەرچەنگە كەلدى، ھامىدىن نىياز 1 - رايونلۇق قىياقلىق كەنتىدىكى يەر ئىسلاھاتى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى ۋە پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولدى. يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى 1953 - يىل 8 - ئايدا ئاخىرلاشتى.

11 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەر ئىسلاھاتىغا بىرلەشتۇرۇپ، ئورگانلاردا ۋە پارتىيە ئىچىدە ئىستىل تۈزىتىش، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى ھەمدە پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى كۈنتەرتىپكە كىرگۈزدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ئامبىرنكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىلىرىنى تۇزۇش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ئامما ئامبىرنكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش يۇزىسىدىن ئىئانە قىلغان 12 مىليون يۇەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) ، 506 تەڭگە، 189 سەر كۈمۈش، 16 سەر ئالتۇن تاپشۇرۇۋېلىندى.

1953 - يىلى

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك يېزا پۇل مۇئامىلىسى كومىتېتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

5 - ئايدا يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىشقا باشلىدى. يېڭى ئاخىرلىغىچە ناھىيە بويىچە دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن 31 ى، ۋاقىتلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن 201 ى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 18 - كۈندىن 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنگىچە ناھىيە مىقياسىدا ئومۇمىي سايلام خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 21 - كۈندىن 23 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

9 - ئايدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش ئاممىۋى ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

10 - ئايدا تاتىراق يېزىسى بۆلۈنۈپ 4 - رايون قىلىپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا باش تاتىراق يېزىسى بىلەن ئايماق تاتىراق يېزىسى قارىدى.

11 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك دېموكراتىك ئايالىار بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەندىرە دەريا كەنتى نىيە ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

شۇ يىلى تاتىراڭدىكى چەرچەن دەرياسىنىڭ ياغاچ كۆۋرۈكى پۈتتى.

1954 - يىلى

1 - ئاينىڭ 18 - كۈندىن 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى رادىئو پونكىتىدىكى خادىملارنى ئۈيۈشتۇرۇپ، رادىئو قوبۇللىغۇچ، پروپېكسىيە ئاپپاراتىنى ئېلىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، خەلق ئاممىسىغا پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى. ئۇلار بۇ قېتىمقى تەشۋىقاتتا 400 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، چارۋىچىلارغا 34 مەيدان رادىئو، 30 مەيدان پروپېكسىيە فىلىمى قويۇپ بەردى.

2 - ئاينىڭ 5 - كۈندىن 20 - كۈنگىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا بىرلەشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنى 1 قېتىم تەرتىپكە سالدى ھەمدە ناھىيە بويىچە 80 ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقىنى تەربىيىلىدى.

2 - ئاينىڭ 15 - كۈندىن 30 - كۈنگىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرى دائىرىسىدە يەر گۇۋاھنامىسى ۋە ئۆي - زېمىن گۇۋاھنامىسى تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەرلەرنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى يېزىلاردا تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرىنى تەشكىل قىلىپ، جەمئىي 214 تەشۋىقاتچى قوبۇل قىلدى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈندىن 15 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ئەتىرىتى چەرچەن ناھىيىسىدە (خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قوروسىدا) تۇنجى قېتىم كىنو قويدى.

6 - ئاينىڭ 6 - كۈندىن 21 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك پارتىيە،

ئىتتىپاق ئەزالىرى كۆرسى ئېچىلدى، كۆرسقا 37 پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزاسى قاتناشتى.
11 — 12 - ئايلاردا ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە ماسلىشىپ دېھقانلارنىڭ قىشلىق ساۋات چىقىرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.
11 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيىلىك ئەمگەك ئەۋزەللىرى يىغىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆرگەزمىسى ئېچىلدى.
شۇ يىلى ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ۋە مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇلدى.
شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاشلىق بۆلۈمى تەسىس قىلدى. بۇ بۆلۈم 1958 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.
شۇ يىلى يېزىلاردا باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىندى.

1955 - يىلى

1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى، ناھىيىلىك رېۋىزىيە كومىتېتى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە ئامما دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زاپىسىنى سېتىۋېلىشقا باشلىدى.
2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.
2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشتا قۇرغاقچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش - قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.
5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيە بويىچە ماخاۋ كېسىلى تەكشۈرۈلدى ۋە داۋالاندى.
شۇ ئايدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى قۇرۇلدى.
8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيە بويىچە كادىرلار ئارىسىدا كادىر تەكشۈرۈش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.
8 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە ناھىيىلىك مادىدىي ئەشيا ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئوتكۈزۈلدى.
10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى توققۇز داۋان رايونىدا 24 ئۆيلۈك شىزاڭلىق زاڭزۇ پۇقرا، 10 مىڭدىن ئارتۇق قوي، 100 ئات، 24 قوتاز بايقالدى، ناھىيىلىك پارتكوم بۇ ئىشنى ۋىلايەتلىك پارتكومغا مەلۇم قىلدى ھەمدە زاڭزۇ پۇقرالىرىنىڭ تۇرمۇشى ۋە بىخەتەرلىكىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى.
11 - ئاينىڭ باشلىرىدىن 12 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كوپېراتىپ قۇرغۇچى كادىرلارنى تەربىيىلىدى، كۆچمە مەركەزلەشتۈرۈپ، 2 - رايوندا كوپېراتىپ قۇرۇش خىزمىتىنى ئېلىپ باردى.
12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا - سانائەت ۋە قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش باشلاندى، بۇ ئىش 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى.

1956 - يىلى

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئورنى قۇرۇلدى.
2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.
2 - ئايدا ئاپتونوم رايون ۋە كورلا ۋالىي مەھكىمىسى چەرچەن ناھىيىلىك شىپاخانا قۇرۇلۇشىغا پۇل ئاجرىتىپ بەردى.
4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ قانات يېيىشىغا ئەگىشىپ، يىل بېشىدىن 4 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 21 ئالىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى، 2 باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 3252 دېھقان ئائىلىسى كوپېراتىپقا كىردى.
5 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك ئىلىكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى.
5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايوندىكى قىسمەن خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك شىپاخانا تۇنجى قېتىم تاشقى كېسەل ئوپېراتسىيىسى قىلدى.
6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى تۇنجى نۆۋەتلىك ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزدى.
7 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 13 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 1 - نۆۋەتلىك ئوقۇنتۇچىلار خىزمىتى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.
8 - ئايدا ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ ۋە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى قۇرۇلدى.
8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ھەرىكەت 1957 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تاماملاندى.
شۇ يىلى 1 - ، 2 - رايونلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.
شۇ يىلى ئارال چوڭ كۆۋرۈكى پۈتتى.

1957 - يىلى

1 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
1 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەشنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.
3 - ئايدا ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلدى.
5 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ نامى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئۆزگەرتىلدى.
7 - ئاينىڭ 11 — 12 - كۈنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دىنىي زاتلار مەدەنىيەت - مائارىپ سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى.

8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مەركىزىي مىللىي ئىشلار كومىتېتىدىن تاۋا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ زاكۇز پۇقرالىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدى، بۇ خىزمەت 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تاماملاندى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر كوپېراتسىيىلىشىشكە ياردەم قىلدى، دېھقانلارغا ئاكتىپلىق بىلەن پۇل ئىئانە قىلدى.

11 - ئاينىڭ 1 - كۈندىن 15 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ناھىيە بويىچە مىللەت، دىن سىياسىتى ۋە بىرلىك سەپ سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈردى.

11 - ئاينىڭ 2 - كۈندىن 6 - كۈنگىچە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، بۇ ھەرىكەتكە 720 ئىشچى - خىزمەتچى قاتناشتى، پارتىيىنىڭ ئىستىل تۈزىتىشىگە ياردەم بەردى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى ناھىيىدىكى 10 دېھقانچىلىق يېزىسى ۋە 1 بازار يېزىسىدا سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيىنى قانات يايدۇردى، بۇ تەربىيە 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پۈتۈنلەي تاماملاندى.

1958 - يىلى

2 - ئايدا يېزىلاردا «ئۇچنى ھۆددىگە بېرىش» (ئىشنى، مەھسۇلاتنى، مالىيىنى ھۆددىگە بېرىش) ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

شۇ ئايدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى ۋە يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى.

3 - ئايدا، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى داۋامىدا، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئوڭچىلار پارتىيىگە ھۇجۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە بۇرالدى، بۇ كۈرەش 1959 - يىل 8 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە 21 ئادەم ئوڭچىل سۆزلىرى بار دەپ، 4 ئادەم يەرلىك مىللەتچىلىك كەيپىياتى بار دەپ، 5 ئادەم ئوڭچى ئۇنسۇر دەپ خاتا بېكىتىلدى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى ئىستىل تۈزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى ئاساسىدا ئاپپاراتلار ئىخچاملاندى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك ئالتۇن كانى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدا 30 نەچچە ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، ياخشى باشقۇرۇلمىغانلىقى ئۈچۈن، يىل ئاخىرىدا 1000 يۈەندىن ئارتۇق زىيان بولدى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈندىن 22 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈندىن 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ئارخىپخانا ناھىيىدىكى كادىرلارنىڭ ئارخىپىنى رەتلىدى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈندىن 7 - كۈنگىچە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار ۋە يېزىلاردا ئىسراپچىلىققا، خىيانەتچىلىككە، كونىلىقنى ساقلاشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە يېزىغا چۈشكەن كادىرلار ۋە يېزا دەرىجىلىك كادىرلار ئارىسىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى

تازىلاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.
7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى 1 - نۆۋەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپىدا دەرس باشلاندى.
7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئامما يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى يېڭىلاش ھەرىكىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىندى، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى «شەرق شامىلى» ماركىلىق ئۇنۇمۇبرسال دان ئايرىش ماشىنىسىنى سىناق قىلىپ ياساپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى؛ 31 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، جايلاردىن چەرچەن ناھىيىسىگە تەجرىبە ئۆگىنىش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلدى.
شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە پولات - تۆمۈر تاۋلاش باشلاندى، ئاۋۋال 30 نەچچە ئادەمدىن كان ئىزدەش ئەترىتى تەشكىل قىلىندى، بۇ ئەترەت تاغلىق رايونلارغا بېرىپ كان ئىزدىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن 500 دىن ئارتۇق خەلق ئىشچىسى ئىشقا سېلىنىپ، 80 تونىنا رۇدا قېزىلدى، 1.59 تونىنا تۆمۈر تاۋلاندى، تاۋلانغان تۆمۈرلەر كېرەككە كەلمىدى.
8 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى ۋە تەشۋىقات بۆلۈمى يېزىلاردا «بەشتە ياخشى پارتىيە ياچېيكىسى» نى سېلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.
9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدە قىرو ئۇششۇكى بولۇپ، 2834 مو كېۋەز ئۇششۇپ نابوت بولدى.
9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئارىسىدا ئىستىل تۈزىتىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى. بۇ خىزمەت 20 كۈن داۋام قىلدى.
شۇ ئايدا ناھىيە بازىرىدا بىر تۇركۈم كىچىك ياغاچچىلىق زاۋۇتى، تۆمۈرچىلىك زاۋۇتى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپلىرىدا كۆپ خىل ئىگىلىك كەڭ يولغا قويۇلۇپ، خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى ياساش زاۋۇتى، توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك زاۋۇتى راۋاجلاندۇرۇلدى ۋە قۇرۇلدى.
10 - ئايدا 4 - رايون ۋە يېزىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلدى. 1 - رايونىڭ چوڭكۆل، دۆڭمەھەللە، ئارال يېزىلىرى بىرلەشتۇرۇلۇپ 1 - خەلق گۇڭشىسى قىلىندى؛ 2 - رايونىڭ زاغۇنلۇق، توغراقلىق يېزىلىرى ۋە باغئىبرىق يېزىسىنىڭ بىر قىسمى بىرلەشتۇرۇلۇپ 2 - خەلق گۇڭشىسى قىلىندى؛ 2 - رايونىڭ يېڭىئۆستەڭ يېزىسى 3 - خەلق گۇڭشىسى قىلىندى؛ 2 - رايونىڭ باغئىبرىق يېزىسىنىڭ بىر قىسمى 4 - خەلق گۇڭشىسى قىلىپ قۇرۇلدى؛ 4 - رايونىڭ باش تاتىراك يېزىسى بىلەن ئايىاق تاتىراك يېزىسى بىرلەشتۇرۇلۇپ، 5 - خەلق گۇڭشىسى قىلىپ قۇرۇلدى؛ 1 - رايونىڭ بازار يېزىسى بازار قىلىپ قۇرۇلدى؛ 3 - رايون (ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى) دا ئاچچان چارۋىچىلىق گۇڭشىسى قۇرۇلدى. يۇقىرىقىلار 11 - ئايدا 1 بازار، 7 دېھقانچىلىق خەلق گۇڭشىسى، 1 چارۋىچىلىق رايونى، 1 چارۋىچىلىق خەلق گۇڭشىسى قىلىپ تەڭشەلدى. 1959 - يىلى يەنە 1 بازار، 8 دېھقانچىلىق خەلق گۇڭشىسى، 1 چارۋىچىلىق رايونى، 1 چارۋىچىلىق خەلق گۇڭشىسى قىلىپ تەڭشەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گۇڭشې، ئەترەتلەر ئارىسىدا ماددىي ئەشيالارنى ھەقسىز تەڭشەش - يۆتكەش يولغا قويۇلدى.
10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى نىيە ناھىيىسى بىلەن چەرچەن ناھىيىسى ناھىيە چېگرىسىغا يېقىن يەردىكى بايلىقلاردىن پايدىلىنىش مەسىلىسى توغرىسىدا كېڭىشىپ، ئوتلاق كېلىشىمى ھاسىل

قىلدى.

12 - ئايدا «شەرق شامىلى» سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى بىلەن تاتىراڭ سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى ياسالدى. «شەرق شامىلى» سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى 1966 - يىلى يېڭىۋاشتىن ئۆزگەرتىپ ياسالدى، 1980 - يىلى يەنە بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. تاتىراڭ سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى 1967 - يىلى بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

يىل ئاخىرىدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن چەرچەن ناھىيىسىگە 1 جىپ ماشىنا ۋە 2 تراكتور سەپلەپ بەردى.

شۇ يىلى كورلا شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك ماگىزىنى قۇرۇلدى، 1971 - يىلى ئۇ چەرچەن شىنخۇا كىتابخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 61 - كىنو قويۇش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە چۈشۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق ناھىيىلىك كىنوخانا ۋە ناھىيىلىك يېزا كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى ئاساسىدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك كوپېراتىپ ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، ئۇ 1978 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى كۇنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1959 - يىلى

1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشېلىرىدا سوتسىيالىستىك تەشۋىق - تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، گۇڭشېلىشتىن كېيىن يېزىلاردا كۆرۈلگەن مەسىلىلەرگە بىرلەشتۈرۈلۈپ گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى.

1 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيە بويىچە 1300 دىن ئارتۇق ئەمگەك كۈچى ئىشلىتىلىپ، چەرچەن چوڭ ئۆستەڭنى ئۆزگەرتىپ ياساش ۋە باش تومىنى مۇستەھكەملەش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى.

1 - ئاينىڭ 27 - كۈندىن 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 17 - كۈندىن 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە «تۆت زىيانداش (چاشقان، چۈجن، پاشا، قۇشقاچ، كېيىن قۇشقاچ پىتقا ئۆزگەرتىلدى)»نى يوقىتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ھەر قايسى گۇڭشېلاردا ئوچ دەرىجىلىك باشقۇرۇش، ئىككى دەرىجىلىك ھېسابات تىزىمى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ش ئۇ ئا ر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش نازارىتى چەرچەن ناھىيىسىنى تەكشۈرۈشكە مۇتەخەسسىس ئەۋەتتى، تەكشۈرۈشتىن كېيىن «چەرچەن دەريا سىنىڭ ئىككى يېقىدىكى رايونىنىڭ تۇپرىقىنى دەسلەپكى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» يېزىپ چىقىلدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىسى تۆنجى قېتىم 2 تراكتور سېتىۋالدى. 1993 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تراكتور 649 غا يەتتى.

6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى كورلا ئۇلايەتلىك مېۋىلىك دەرەخ بايلىقىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ بايلىقىنى تەكشۈردى ھەمدە «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ بايلىقىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات»نى تۈزۈپ چىقتى.

7 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 16 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مۇناسىۋەتلىك تېخنىكا خادىملىرىنى ئۈيۇشتۇرۇپ، شورتاڭ رايونىدا ئەملي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى ھەمدە «شورتاڭنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»نى تۈزۈپ چىقتى.

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنىگىچە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شىنجاڭنى تەكشۈرۈش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، «چاقىلىق، چەرچەن رايونلىرىنىڭ سۇ، تۇپراق، ئۆسۈملۈك بايلىقلىرىنى دەسلەپكى قەدەمدە تەكشۈرۈش دوكلاتى»، «چاقىلىق، چەرچەن رايونلىرىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە ئۇنىڭ يىراق كەلگۈسى تەرەققىيات كۆنتەرتىپى توغرىسىدا دەسلەپكى پىكىر»، «تارىم دەريياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۈزلەڭلىك ۋە شەرقي كوئېنلۇن تېغى ئالدىدىكى تۈزلەڭلىكنىڭ گىدروگېئولوگىيىلىك شەرتلىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى شەرق شامىلى، گۈڭشېمى بوزيەر ئۈزلەشتۈرۈش رايونىدا ساقلانغان مەسىلىلەر ۋە ئۇنى ھەل قىلىش ئىمكانىيىتىنىڭ يوللىرى توغرىسىدا»، «تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقي قىسمىدىكى قۇملۇق رايونلارنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»، «كورلا ئۇلايىتىنىڭ قىسقىچە تەبىئي ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇش» قاتارلىق ماتېرىياللارنى تۈزۈپ چىقتى.

8 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە ماخاۋ كېسىلى بايقالدى. 15 - كۈنى سەھىيە نازارىتىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن، چەرچەن ناھىيىسى ماخاۋ كېسىلى بىلەن ئاغرىغانلارنى لوپتىكى ماخاۋلار دوختۇرخانىسىدا داۋالىنىشقا يۆتكىدى.

9 - ئايدا، كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلاش يېزا ئىگىلىكىگە تەسىر يەتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ياخشى تۇتۇشنى تەلەپ قىلدى.

11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى «ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش، غەيرەتنى ئاشۇرۇش» مەركەز قىلىنغان ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنى ئېچىلدى، بۇ يىغىن 7 كۈن داۋاملاشتى، يىغىندا 5 رەھبىرلىك كادىرنىڭ ئاتالمىش «ئوڭچىللىق مەسىلىسى» تەنقىد قىلىندى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيە بويىچە كارخانا ئورۇنلىرىدا ئۆزى تەكشۈرۈپ، باجنى تولۇقلاپ تاپشۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ناھىيە مىقياسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە مەركەز قىلىنغان ئىستىل تۈزىتىش - گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى، بۇ ھەرىكەت كېيىنكى يىلنىڭ 4 - ئېيىدا ئاياغلاشتى.

يىل ئاخىرىدا 413 تۇرلۇك سۇ قۇرۇلۇشى ئورۇندالدى.

1960 - يىلى

1953 - يىلدىن 1959 - يىلىغىچە زاڭزۇ پۇقرالىرى شىزاڭنىڭ ناچۇ ئۇلايىتىدىن 3

تۇرکۈمگە بۆلۈنۈپ، بايىنغولىن ئوبلاستى تەۋەسىگە ئېقىپ كىردى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى چەرچەن ناھىيىسىگە كىردى. چەرچەن ناھىيىسى زاڭزۇ پۈقرالىرىنى مۇڭداپىق ئورۇنلاشتۇردى.

1960 - يىل 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى چارۋىچىلىق رايونىدىكى زاڭزۇ پۈقرالىرىنى ناھىيە ئىچىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى ھەمدە سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى، بۇ ئارقىلىق كەڭ زاڭزۇ پۈقرالىرىغا سوتسىيالىستىك چوڭ ئائىلىنىڭ ئىللىقلىقىنى ھېس قىلدۇردى.

2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ئادەم ئۇيۇشتۇرۇپ، ناھىيىدىكى ئاممىغا دىنىي سىياسەت توغرىسىدا تەشۋىقىي تەربىيە بەردى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى پارتىيىنى، كادىرلار ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىش ئاساسىدا يېزا ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ئارخىپىنى تۇرغۇزدى، بۇ ئىش 5 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاياغلاشتى.

4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1986 - يىل 12 - ئايدا ئارخىپ بۆلۈمى ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بويىچە تېخنىكا يېڭىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 29 - كۈندىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە گۈڭشىلارنىڭ ھەممىسىدە مالىيە - باج ئورنى قۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك جۇڭگوچە - غەربچە دورا شىركىتى قۇرۇلدى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا بيۇروكراتلىققا، خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش مەزمۇن قىلىنغان «ئوچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ قۇمنى تىزگىنلەش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تەكشۈرۈش دوكلاتى يازدى ھەمدە خەرىتە سىزدى.

10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ناھىيىلىك ئورگانلار پارتكومى «بەشتە ياخشى» پارتىيە ياچېيكىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا «نىكاھ قانۇنى» توغرىسىدا تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 1956 - يىلدىن بۇيان پارتىيىگە كىرگەن پارتىيە ئەزالىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ تەربىيىلىدى، يىل ئاخىرىغىچە جەمئىي 300 پارتىيە ئەزاسى تەربىيىلەندى.

شۇ يىلى بىر قىسىم باندىتلار چەرچەن ناھىيىسىدىكى جەنۇبىي تاغقا ئوغرىلىقچە كىردى، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى كادىر ساقچىلار، كادىرلارنى جەنۇبىي تاغقا بېرىپ چارلاپ نۆۋەتچىلىك قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى باندىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاتلىق ئەسكەرلەر

تۇمنى ئەۋەتتى.
شۇ يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 6 گۈڭشي شىپاخانىسى قۇرۇلدى.

1961 - يىلى

1 - ئاينىڭ بېشىدا يېزىلاردا ئىستىل تۈزىتىش - گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە 1958 - يىلدىن بۇيانقى «تەڭشەش - يۆتكەش» ئەھۋاللىرى ئېنىقلىنىپ، قايتۇرۇش - تۆلەپ بېرىش ئىشلىرى ئىشلەندى.
1 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ناھىيىدىكى كادىرلار ئارىسىدا سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە قانات يايدۇرۇلدى.
2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا تۇرۇپ قالغان زاڭزۇ پۇقرالىرىنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن قۇتقۇزدى ھەمدە ئوتلاق بۆلۈپ بېرىپ ئىشلەپچىقىرىشقا ئۈيۇشتۇردى.
4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا خەلق ئەسكەرلىرى شىسى تەشكىل قىلىندى.
5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا شۇجىچۇ قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى 1 - شۇجى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى بولدى.
6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۇرا، يۇزتاغ رايونلىرىدىكى گەنما، لوزاڭلار باشچىلىقىدىكى زاڭزۇ پۇقرالىرى ئاچچان ئەتراپىغا كۆچۈرۈلدى.
6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا ۋەزىيەت تەربىيىسى، جىزمەت ئىستىلى تەربىيىسى بەردى.
شۇ ئايدا ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ لىچۈەن باشچىلىقىدىكى خىزمەت گۇرۇپپىسى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ، 2 ئاي نۇقتىدا تۇرۇپ ئىشلىدى.
7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى ئاچتى.
8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، ھەردەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىن قەتئىي نىيەتكە كېلىپ، مەركەزنىڭ خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ «تەڭشەش - يۆتكەش» خاتالىقىنى تۈزىتىش توغرىسىدىكى قارارىنى جىددىي، ئەستايىدىل، ئىزچىل ئىجرا قىلىشنى، قايتۇرۇش - تۆلەشكە تېگىشلىكلىرىنى ئۈزۈل - كېسىل، تولۇق قايتۇرۇش - تۆلەشنى تەلەپ قىلدى.
9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ناھىيىسىدە كادىرلارنى تەكشۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، تەكشۈرۈپ پەرقلەندۈرۈش خىزمىتى كېيىنكى يىلى 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئاياغلاشتى.
10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شىزاڭدىن ئۆزلىكىدىن چەرچەن ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەن 430 دىن ئارتۇق زاڭزۇ پۇقراسى خېجىلىك ناھىيىسىگە كۆچۈشكە سەپەرۋەر قىلىندى ھەمدە 15 - ، 22 - كۈنلىرى 2 تۇركۈمگە بۆلۈپ ئاپتوموبىل بىلەن كۆچۈرۈلدى.

12 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 21 - كۈنگىچە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

1962 - يىلى

1 - ئايدا ناھىيە مىقياسىدا ئىستىل تۈزىتىش - گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.
2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 3 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە بويىچە مالىيە - سودا تارماقلىرىدا ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىش، شەھەر - بازار ئاھالىسىنى ئازايتىش خىزمىتى باشلاندى (1965 - يىلغىچە 142 ئىشچى - خىزمەتچى قىسقارتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 57)؛ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، مالىيە - سودا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.
5 - ئايدا 1 - خەلق گۈڭشېسى چوڭكۆل گۈڭشېسى ۋە ئارال گۈڭشېسى قىلىپ بۆلۈندى، 2 - خەلق گۈڭشېسى توغراقلىق گۈڭشېسى ۋە باغئېرىق گۈڭشېسى قىلىپ بۆلۈندى.
6 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
11 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.
12 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
شۇ يىلى ئوبلاستلىق پارتكوم خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، 1960 — 1961 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە يۇز بەرگەن ئىششىق كېسىلى ۋە غەيرىي نورمال ئۆلگەنلەر مەسىلىسىنى تەكشۈردى.
شۇ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ، چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئۇنىڭ نامى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ نامى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.
شۇ يىلى گۈڭشېلاردا «ئۈچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىك، ئەترەتنى ئاساس قىلىش» تىن ئىبارەت ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى.

1963 - يىلى

3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيە بويىچە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش ھەرىكىتى قانات

يايدۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئوبلاستلىق پارتكوم غەيرىي نورمال ئۆلگىنلەر مەسىلىسىدە زور مەسئۇلىيىتى بار دەپ قارالغان ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئاساسلىق رەھبىرىنى ئېغىر مەسىلىسى بار بيۇروكرات ئۇنسۇر دەپ بېكىتىپ، ئۇنىڭغا پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلاش، پارتىيىدە قالدۇرۇپ ئىككى يىل سىناش، مەمۇرىي دەرىجىسىنى بىر دەرىجە چۈشۈرۈش جازاسى بېرىشنى، زور مەسئۇلىيىتى بار باشقا مۇئاۋىن ھاكىم، مۇئاۋىن شۇجىلارغا پارتىيىدىن چىقىرىش، پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلاش قاتارلىق جازالارنى بېرىشنى قارار قىلدى.

5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلارنى ئەمگەككە قاتناشتۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقىرىپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، مەكتەپلەر، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بارلىق كادىرلاردىن جىسمانىي ئەمگەككە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىن 20 - كۈنىگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ يىلى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. بۇ بىرلەشمە 1980 - يىلى ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن كورلا — چەرچەن تاشيولى قايتىدىن ئۆزگەرتىپ ياسالدى، بۇ تاشيول 1971 - يىلى پۈتتى.

1964 - يىلى

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 13 - كۈنىگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى يېزا خەلق گۈڭشىلىرىدا ھېساب دەپتىرى تۈتۈش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا خەلق تۈرمۈشىنى دەرھال ئەستايىدىل تەكشۈرۈش ۋە ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا» ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، ھەر قايسى گۈڭشې پارتكوملىرىدىن ئەستايىدىل تەكشۈرۈش، مۇزاكىرە قىلىش ۋە ئەملىيلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.

4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلارنى تەرتىپكە سالدى، 7 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 10 پارتىيە ياچېيكىسى تەرتىپكە سېلىندى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا كادىرلار نەزەرىيىۋى تەربىيە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چەرچەن دەرياسىغا يازلىق تاشقىن كەلدى. تاشقىنىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى 406 كۇب مېتىر/ سېكۇنتقا يەتتى.

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ھەر ساھەدىكى پارتىيىسىز زاتلارنى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى، ئىنتېرناتسىئونالىزم تەربىيىسى، مىللەتلەر باراۋەرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ۋە شيۇجىڭجۇيىغا قارشى تۇرۇش تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى.

1965 - يىلى

2 - ئاينىڭ 16 - كۈندىن 22 - كۈنگىچە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى خەنزۇ كادىرلار ئارىسىدا ئاز سانلىق مىللەت تىلىنى ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيە بويىچە رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش دولقۇنى قوزغىتىلدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى گۇڭشې پارتكومىرى پارتىيە ئەزالىرى كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا قاتناشقۇچىلار ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» دېگەن ھۆججىتىنى مەركەزلىك ئۆگەندى.

7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ۋە گۇڭشىلاردىكى قىسمەن پارتىيىلىك كادىرلار دىنىي خۇراپاتلىق پائالىيەتلىرىگە قاتناشتى، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى كادىر ئەۋەتىپ تەكشۈردى ھەمدە تەكشۈرۈش ئوبيېكتلىرىغا تەنقىد ۋە ياردەم بەردى.

9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ ئالتۇنتاغنى ئونىۋېرسال تەكشۈرۈش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

10 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن مەركەز ۋەكىللەر ئۆمىكى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ ھەر مىللەت ئاممىسىدىن ھال سورىدى.

11 - ئاينىڭ 8 - كۈندىن 12 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ يىلى خەلق گۇڭشىلىرىدا رادىئو ئۈزىلى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مەلۇم رادار شۆبە ئەترىتى چەرچەنگە ئورۇنلاشتى.

1966 - يىلى

4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم خەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ، يېزىلاردا ئاشلىق يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن جايلارغا بىر تۇركۈم ئاشلىق تارقاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېگىنۈستەك گۇڭشىسىغا 15 مىڭ كىلوگرام، باغئىبرىق گۇڭشىسىغا 8500 كىلوگرام، تاتىراق گۇڭشىسىغا 5000 كىلوگرام، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا 6500 كىلوگرام، بازار دېھقانچىلىق مەيدانىغا 4600 كىلوگرام ئاشلىق يۆتكەپ بېرىلدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ مۇقەددىمىسى ناھىيە بويىچە باشلاندى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بويىچە كادىرلار ۋە ئامما ئاتالمىش «ئۈچ ئائىلىلىك كەنت» (دېگەن تو، ۋۇ خەن، لياۋ موشالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ) نىڭ جىنايەتلىرىنى ئەيىبلەش يىغىنى ئۆتكۈزدى.

7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئوقۇتقۇچىلار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار تەنقىد، كۆرەش قىلىندى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئوقۇتقۇچىلار تەربىيىلەش كۇرسىدىكى ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ناھىيىلىك پارتكومغا بېرىپ ئىسيان كۆتۈردى، «قارا ناھىيىلىك پارتكومنى توپقا تۇتايلى»، «قارا ناھىيىلىك پارتكومنى پاچاقلاپ تاشلايلى» دېگەنگە ئوخشاش شوئارلارنى چاپلىدى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مەكتەپ ۋە ئورگان - ئورۇنلاردىكى قىزىل قوغدىغۇچىلار ئاتالمىش «كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا يوسۇن، كونا ئادەت» لەرنى سۈپۈرۈپ تاشلاشقا، ئاتالمىش «گېزەندە»، «جىن - شەيتان» لارنى تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلىشقا باشلىدى.

11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيە بويىچە قادىر ھېزىم، چەي يۈكشياڭ، جياۋ يۈلۇ قاتارلىقلارنىڭ قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلار، ماگىزىنلارغا ئىنقىلابىي تۈسكە ئىگە ئىسىملار قويۇلدى.

1967 - يىلى

1 - ئايدا شاڭخەيدىكى «يانۋار بورىنى» نىڭ تەسىرىدە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھوقۇق تارتىۋېلىشقا كىرىشتى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى بۇيرۇقىغا بىنائەن «ئۈچ يارىدەم، ئىككى ھەربىي» نى يولغا قويدى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ «213» قىسمىمۇ چەرچەن ناھىيىسىگە سولچىلارنى قوللىغۇچى قىسىم ئەۋەتتى.

3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - كاتىبات گۇرۇپپىسى، سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى، ئامانلىقنى ساقلاش - قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى سابىق ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى.

3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىنىڭ روھى بويىچە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ئاچچان چوڭ ئەترىتىنىڭ 2 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە سىنىپىي تەركىب ئايرىشنى نۇقتىلىق سىناق قىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى

قۇرۇلدى، 1970 - يىلى ناھىيىلىك تراكتور پونكتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 45 تراكتور خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەتراپلىرىغە چۈشۈرۈۋېتىلدى.
6 - ئايدا ناھىيىلىك كۆمۈر كېنى قۇرۇلدى.

1968 - يىلى

5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق سۈچىلىق نازارىتى 360 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، چەرچەن «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇردى، بۇ ئىستانسا 1969 - يىلى پۈتۈپ توك تارقاتتى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك 1 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتكەندىن كېيىن، «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى توك تارقىتىشنى توختاتتى.
6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىشچىلار ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىل قىلىنىپ، ھەر قايسى ئورۇنلارغا ئەۋەتىلىپ، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ چوڭ بىرلىشىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

1969 - يىلى

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 39 ئەزادىن تەركىب تاپتى، 8 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى تەسىس قىلىندى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى جېڭ جۈنرۇ ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى بولدى.
5 - ئايدىن 7 - ئايغىچە ھەر قايسى گۇڭشېلارنىڭ نامى ئۆزگەرتىلدى، چوڭكۈل گۇڭشېسىنىڭ نامى «قىزىل بايراق» گۇڭشېسىغا، ئارال گۇڭشېسىنىڭ نامى «شەرق قىزاردى» گۇڭشېسىغا، توغراقلىق گۇڭشېسىنىڭ نامى «قىزىل يولتۇز» گۇڭشېسىغا، باغئېرىق گۇڭشېسىنىڭ نامى «غالىبىيەت» گۇڭشېسىغا، 3 - گۇڭشېنىڭ نامى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۇڭشېسىغا، 4 - گۇڭشېنىڭ نامى «شەرق شامىلى» گۇڭشېسىغا، 5 - گۇڭشېنىڭ نامى «ئىتتىپاق» گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1970 - يىلى

3 - ئايدا ناھىيىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدا «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىككە، ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى.
5 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى قۇرۇلۇش 3 - شىسىنىڭ قوماندانلىق شتابى ۋە 23 - تۇەننىڭ قىسمەن لېيەندۇيلىرى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىگە كىرىپ دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى، ئۇ 1972 - يىلى ئىگىلىك 3 - شىغا ئايرىپ بېرىلدى، 1973 - يىلى نامى يېزا ئىگىلىك 3 - شىسىنىڭ چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1974 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا ئايرىپ بېرىلدى.

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇ سابىق ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى ۋەكالىستەن يۇزگۈزدى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىدە رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 153 ۋەكىل قاتناشتى.

12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىدە يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنى ئېچىلدى.

1971 - يىلى

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، «چىن بودانى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىش»نى قانات يايدۇردى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى مەركەزنىڭ لىن بياۋنىڭ پارتىيىگە، ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغانلىق ۋەقەسى تۇغرىسىدىكى ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىپ، لىن بياۋ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنىڭ جىنايەتلىرىنى ئەيىبلىدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ئۇن - ياغ تارتىش زاۋۇتى قۇرۇلدى.

1972 - يىلى

2 - ئاينىڭ 29 - كۈنى سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش ۋە جەمئىيەت تەرتىپىنى تۈزەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئۈيغۇر يېڭى يېزىقى ئومۇملاشتۇرۇلۇشقا باشلىدى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيىگە بۈاستە قاراشلىق ئورگانلار كادىرلىرى يىغىنى ئېچىپ، لىن بياۋنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي سىياسىي ئۆزگىرىش پروگراممىسى — «571 قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى»نى تەنقىد قىلىپ، ئۇنىڭ زەھىرى ۋە تەسىرىنى تازىلىدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئورگان كادىرلىرى ۋە ئامما ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىشنىڭ نۆۋەتتىكى 1 - دەرىجىلىك چوڭ ئىش ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا سىياسەت - ئىنتىزام جەھەتتە بىر قېتىم تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، ناتوغرا ئىستىللارنى تۈزىتىشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك تاشيول ئۇچاستىكىسى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى تارقىلىپ كەتتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى، سېمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى.

1973 - يىلى

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بويىچە كادىرلار ئارىسىدا ئىدىيىۋى، سىياسىي لۇشيەن جەھەتتە تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى ۋە لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىش قانات

ياپدۇرۇلدى.
2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بويىچە سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ نەق بۇزغۇنچىلىقىغا زەربە بېرىش ۋە جەمئىيەت تەرتىپىنى تۈزەش قانات يايدۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «پۈتۈن پارتىيە، ئومۇمىي خەلق سەپەرۋەرلىككە كىرىڭ، داجەيدىن پۈختا ئۆگىنىڭ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىڭ مول ھوسۇل ئېلىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى ھەمدە «داجەي يۈنىلىشى بويىچە مېڭىڭ، چەرچەنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتۇڭ، پىلانلاش بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىڭ، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ، «ئۈچ خىل ئېتىز (تەجرىبە ئېتىزى، مول ھوسۇل ئېتىزى، ئۇرۇقلۇق ئېتىزى)» پائالىيىتىنى كەڭ يولغا قويدى.
5 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە ناھىيە تەۋەسىدە قىرو ئۇششۇكى چۈشتى، 72% كېۋەز ئۇششۇكتە نابۇت بولدى.
6 - ئاينىڭ 5 -، 6 - كۈنلىرى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
7 - ئاينىڭ 28 -، 29 - كۈنلىرى چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزدى.
شۇ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلدى.
10 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى، بۇ ئۆمەك ئۆزى تۈزگەن سەنئەت نومۇرى «ئېتىزدىكى تەنقىد» مۇكاپاتقا ئېرىشتى.
12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيە بويىچە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى.

1974 - يىلى

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار بويىچە «لىن بياۋنى، كۇڭ زىنى تەنقىد قىلىش» سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن گۇڭشې - فېرما (مەيدان) لاردىمۇ ئارقا - ئارقىدىن سەپەرۋەرلىك يىغىنلىرى ئېچىلدى.
3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت تەشكىل قىلغان «لىن بياۋنى، كۇڭ زىنى تەنقىد قىلىش ھەرىكىتى»نى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى فېرما (مەيدان)، گۇڭشېلارغا بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.
4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى مەشھۇر ئالىم پېڭ جيامۇ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى ھەمدە ئىلمىي دوكلات بەردى.
4 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
6 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ ساھەسىدىكى زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى، سۆھبەت يىغىنىدا پارتىيىنىڭ مۇناسىۋەتلىك فاكتېن - سىياسەتلىرى ئۆگىنىلدى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئۈيۈشتۈرغان ئىشلەپچىقىرىشنى سېلىشتۇرۇپ باھالاش ئۆمىكى ئېتىز پەرۋىشىنى تەكشۈرۈپ باھالىدى، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۇڭشېسىنىڭ 3 - چوڭ ئەترىتى تەقدىرلەندى.

1975 - يىلى

3 - ئاينىڭ 9 - كۈندىن 11 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە ئايال ئاكتىپلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، قورال - ياراغلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك قورال - ياراغ، ئوق - دورىلارنى ئېنىقلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيە بويىچە ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى يىغىنى ئاچتى.

1976 - يىلى

1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىسى جۇ ئېنلەي ۋاپات بولدى، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆزلۈكىدىن قارا رەختتىن يەڭ بەلگىسى، ئاق گۈل تاقاپ تەزىيە بىلدۈردى ھەمدە 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى «شەرق شامىلى» كۇلۇبىدا تەزىيە يىغىنى ئېچىپ، قايغۇلۇق ھېسسىياتىنى ئىپادىلىدى.

1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشكىنى ئېچىۋېتىپ ئىستىل تۈزەتتى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پارتىيە ئەزالىرى يىغىنلىرى ۋە ئاممىنىڭ سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئاچتى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم 1000 كىشىلىك چوڭ يىغىن ئېچىپ، ئاتالمىش «ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلى»غا قايتۇرما زەربە بەردى. ئاي ئاخىرىدا ئىشچىلار ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترەتلىرىنى ناھىيە بازىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئەۋەتىپ، ئاتالمىش «دېڭ شياۋپىڭنى تەنقىد قىلىش»نى قانات يايدۇردى.

3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم يازلىق كىنوخانىدا مۇنەۋۋەر زىيالىي ياش دۇ ۋەنپىڭ، تۇرسۇن نىياز ۋە مۇنەۋۋەر كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي دوڭ جاۋگولارنىڭ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ ئىشلىشىنى قارشى ئالدى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى رەئىس ماۋ زېدۇڭ ۋاپات بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت جىددىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، ناھىيە بويىچە بارلىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى توختىتىشنى تەلەپ قىلدى، ھەر مىللەت خەلقى مەيدىسىگە ئاق گۈل، بىلىكىگە قارا رەخت قاداپ قايغۇلۇق تەزىيە بىلدۈردى. 18 - كۈنى «شەرق شامىلى» كۇلۇبىدا ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى.

10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ھەر مىللەت ئاممىسى ناھىيە بازىرىدا يىغىلىپ نامايىش قىلىپ، جياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنىڭ تارمار قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ غەلىبىنى

قىزغىن تەبرىكلىدى، 10 يىل داۋام قىلغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى چىڭگو ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى مېڭ شۇلىننىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ئۇلۇغ داھىمىز رەئىس ماۋ زېدۇڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 83 يىللىقىنى ۋە قەدىردان جۇئېنلەي زۇڭلى ۋاپاتىنىڭ 1 يىللىقىنى خاتىرىلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى ھەمدە پۈتۈن ناھىيە خەلقىدىن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتلىرىنى چوڭقۇر پاش قىلىش، شىددەتلىك تەنقىد قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ يىلى چەرچەن ئايرودرومى ياسالدى ھەمدە سىناق تەرىقىسىدە ئۇچۇش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

1977 - يىلى

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت يېڭا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يېغىنى ئاچتى.

3 - ئايدا يايلاق ئۆستەڭ چوڭ ئۆستەڭى ئۇزارتىلدى، يېڭىدىن 25 كىلومېتىر ئۆستەڭ چېپىلدى، ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 34 كىلومېتىرغا يەتتى.

3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشىيەنى تەرىبىسى ئېلىپ بېرىلدى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشىسى پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قوشۇمچە 6 - چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقى دۇ ۋەنپىڭ نۆۋەتلىق تەكشۈرۈلۈپ تەنقىد قىلىندى.

6 - ئاينىڭ 29 - كۈندىن 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك ئايال ئاكتىپلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

يىل ئاخىرىدا شىنجاڭ قاتناش نازارىتى 0701 ئەترىتى، ئازادلىق ئارمىيىنىڭ «120» قىسمى، قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ 3 - قۇرۇلۇش باشقارمىسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ تارماق قۇرۇلۇش ئەترىتى بىرلىكتە كورلا — چەرچەن تاشيولىنى ياسىدى.

1978 - يىلى

2 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىندى.

2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سانائەتتە داجېگدىن ئۆگىنىش، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش جەھەتتىكى «قوش ئىلغارلار»نى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.

2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ ئىستانسا 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى پۈتۈپ رەسمىي توك تارقاتتى.
3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيە بويىچە «يالاڭ ئاياغ دوختۇر»لار يازلىق كۇرسى ئېچىلدى.
4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يېغىنى ئاچتى.
5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق بانكىسى يېزىلارغا خادىم ئەۋەتىپ، يېزا پۇل مۇئامىلە خىزمىتىنى تەرتىپكە سالدى.
5 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنگىچە ئېتىزلاردا بۇغداي كۆك پىتى ۋە قىزىل ئۆمۈچۈك ئاپەتكە ئايلانغانلىقتىن، ئايروپىلاندا دورا چېچىلدى، ئايروپىلان جەمئىي 11 قېتىم، 40.25 سائەت ئۇچۇپ، 6.56 تونىنا دورا چاچتى.
6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت چەرچەن ناھىيىسى بويىچە كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىنى كۈچەيتىش، زىيانىنى تۆگىتىپ، پايدىنى ئاشۇرۇش يېغىنى ئاچتى.
شۇ يىلى كورلا — چەرچەن تاشيولىدىكى ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 205 مېتىر كېلىدىغان چەرچەن دەرياسى چوڭ كۆۋرۈكى پۈتتى.
شۇ يىلى باشكېچىك سۇ باشلاش تۆگۈنى ياسىلىشقا باشلىدى. بۇ قۇرۇلۇش 1984 - يىلى پۈتتى.
شۇ يىلى جۇڭگو خەلق ئاۋىئاتسىيىسى چەرچەن ئاۋىئاتسىيە بېكىتى ياسالدى. ئۇنىڭدا 1979 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى قاتناش باشلاندى.

1979 - يىلى

1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بويىچە سانائەتتە داۋالىدىن ئۆگىنىش تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يېغىنى ئېچىلدى.
5 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.
6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.
10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيە بويىچە پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى كەڭ كۆلەمدە ئۆگىنىش، كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىش، كەڭ كۆلەمدە ئەملىيلەشتۈرۈش دولقۇنى قوزغىتىلدى.
10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھىرى — كورلا — چەرچەن ئاۋىئاتسىيە پوچتا يولى ئېچىلدى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.
12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ئەملىيەت — ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى» دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە يېغىنى ئېچىپ، «سول» چىل، «ئوڭ» چىل توسالغۇلارنى تۆگىتىپ، لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئىنتايىن سول لۇشىيەنىنى تەنقىد قىلدى.
شۇ يىلى يېزىلاردا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىشقا، ئىشلەپچىقىرىش

مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

1980 - يىلى

5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى، چەرچەن ناھىيىسىدە چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئىگىلىكنى ياخشىلاش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھىم يوليورۇق بەردى.

5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى جۇڭگو - ياپونىيە بىرلىكتە تەشكىل قىلغان «يىپەك يولى»نى تېلېۋىزىيە فىلىمىغا ئېلىش گۇرۇپپىسىدىكى 12 ئادەم چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، تاشقى كۆرۈنۈشلەرنى سۈرەتكە ئالدى.

6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ياپونىيىنىڭ مەشھۇر تارىخىي رومان يازغۇچىسى جىڭشاڭ جىلڭ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيىلىك ئۇيغۇر تىبابەت دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ھەر قايسى گۈڭشېلارنىڭ نامى شۇ گۈڭشې جايلاشقان يەرنىڭ نامىغا ئۆزگەرتىلدى، «قىزىل بايراق» گۈڭشېسىنىڭ نامى چوڭكۆل گۈڭشېسىغا، «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسىنىڭ نامى ئارال گۈڭشېسىغا، «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسىنىڭ نامى توغراقلىق گۈڭشېسىغا، «غالىبىيەت» گۈڭشېسىنىڭ نامى باغئېرىق گۈڭشېسىغا، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشېسىنىڭ نامى يېڭىئۆستەڭ گۈڭشېسىغا، «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىنىڭ نامى قوشاتما گۈڭشېسىغا، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىنىڭ نامى تاتراق گۈڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1981 - يىلى

1 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

1 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە بويىچە 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇشنى تەلەپ قىلدى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمىدە قانۇن مەسلىھەتچىلىرى باشقارمىسى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ۋاڭ ۋېنشىيۇ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى سوت قىلىش خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

4 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تۆمۈر داۋامەت بايىنغولىن ئوبلاستىنىڭ باشلىقى داڭ جىننىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.
7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ (ئۇيغۇرچە) ۋە 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ (خەنزۇچە) كە بۆلۈندى.
8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىدىكى سانائەت، قاتناش، گۈڭشې ـ ئەترەت كارخانىسى، سۇ قۇرۇلۇشى، 2 ـ يېنىك سانائەت سىستېمىلىرىدىكى زاۋۇت ـ كانلارنى ئومۇميۈزلۈك چوڭ تەكشۈردى.
9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ قىسمەن ۋەكىللىرى ۋە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ قىسمەن ئەزالىرى دېھقانچىلىق رايونلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە، يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى ئىگىلەشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى.
شۇ يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئوبيايلاق گۈڭشېسى قۇرۇلدى.
شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە سۇغۇرتا كەسپى قانات يايدۇرۇلدى.

1982 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 18 — 19 ـ كۈنلىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە كارخانىلارنى دېموكراتىك باشقۇرۇش خىزمىتى يىغىنى ئاچتى.
3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى قۇرۇلدى.
3 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل» دىن ئىبارەت ئومۇمىي خەلق مەدەنىيەتلىك ـ ئەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.
4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھامىدىن نىيازلار چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.
5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش توغرىسىدىكى قارارى» نى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش چىقاردى ھەمدە ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش ئىشخانىسى قۇردى.
5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە ناھىيە تەۋەسىدە قىرو ئۇششۇكى چۈشتى، 1412 مو كېۋەز، 398 مو قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتات ئۇششۇپ نابۇت بولدى.
9 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.
12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە پىلانلىق تۇغۇت جەھەتتىكى «قوش ئىلغارلار» ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.
شۇ يىلى يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ئىشلەپچىقىرىش

مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلدى.

1983 - يىلى

2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا بۇتسىللىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە بۇنىڭ ئۈنۈمى سىناپ كۆرۈلدى.
6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم يولداش جاڭ خەيدىدىن ئۆگىنىش توغرىسىدا چاقىرىق چىقاردى.
7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلار، ئۆلگىلىك سىنىپ مۇدىرلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.
9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيە مىقياسىدا «جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم لۇكچەكلەر گۇرۇھىدىكى ئۇنسۇرلار، ئېغىپ يۈرۈپ دېلو سادىر قىلغان ئۇنسۇرلار قولغا ئېلىندى.
11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، «يېزىلاردىكى بەشتە ياخشى بولۇش قۇرۇلۇشىنى تېخىمۇ ياخشى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، ناھىيە خەلقىنى يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق ۋە تولۇق ئىنقىلابىي غەيرەت بىلەن چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىنى ئىمكانقەدەر تېز سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى.

1984 - يىلى

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ياشلار تىكتاك توپ مۇسابىقىسى چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى.
3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە - سىنئالغۇ پونكىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى پۈتۈپ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى تارقىتىلىشقا باشلىدى.
شۇ ئايدا ناھىيە بازىرىنىڭ 160 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىدىكى مۇلچەر دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا بۇنىڭدىن تەخمىنەن 5000 يىل بۇرۇنقى قىياتاش رەسىملىرى بايقالدى.
4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ سەنمۇجاڭى يالاق جەمئىي ۋە بايىنغولىن ئوبلاستى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىدىكى قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىملىرى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك خادىملار بىلەن بىللە 10 كۈن نەق مەيدانىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن، «چەرچەننى ئېچىش - گۈللەندۈرۈشكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا خاتىرە» نى يېزىپ چىقتى.
5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى جۇڭ بىن، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ياۋ جىيەنجۇڭ ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىدىكى ئالاقىدار خادىملاردىن ئىبارەت ئۈچ

تەرەپنىڭ 12 ۋەكىلى «خاتىرە»گە ئايرىم - ئايرىم ئىمزا قويدى.
4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، مەركىزىي كومىتېت پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى جاۋ جيەنمىن خوتەنگە بېرىش سەپىرىدە چەرچەندىن ئۆتتى.
شۇ ئايدا ناھىيە بازىرىدىكى يوللارغا ئاسفالت يېيىتىلىشقا ۋە بېتون ياتقۇزۇلۇشقا باشلىدى.
شۇ ئايدا يېزىلاردا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى.
1993 - يىلغىچە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈلگەن كېۋەز كۆلىمى 30 مىڭ موغا يەتتى.
5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا «ئۇچ خىل ئادەم»نى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.
5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈردى.
5 - ئاينىڭ 14 - كۈندىن 21 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.
5 - ئاينىڭ 15 - كۈندىن 21 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى يەرلىك كېسەللىكلەر كافېدراسىنىڭ پروفېسسورى دىڭ جاۋشۇن چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ دەرس ئۆتتى.
9 - ئايدا ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا «قۇراملىق» گۈڭشېسى قۇرۇلدى؛ جىڭلىق بازار چەرچەن بازىرىغا ئۆزگەرتىلدى.
11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئېچىلدى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ خادىملىرى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمىتىنى كۈچەيتىش ۋە ياخشىلاش توغرىسىدا مەخسۇس تېمىدا سۆز قىلدى.
11 - ئايدا گۈڭشې ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى. ھەر قايسى گۈڭشېلار ئوخشاش نامدىكى يېزىلارغا ئۆزگەرتىلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە باغئىرىق، چوڭكۆل، قوشاتما يېزىلىرىدىن يەر ئاجرىتىلىپ ئاقتېكەندۇڭ يېزىسى تەشكىل قىلىندى.
شۇ يىلى ناھىيە بازىرىدا مۇنارسىز تۇرۇبا سۇيى مۇئەسسەسى قۇرۇلدى.

1985 - يىلى

2 - ئاينىڭ 9 - كۈندىن 12 - كۈنگىچە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.
4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناھىيە مىقياسىدا پارتىيە ئىستىلىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈردى.
4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ئەزاسى فۇ ژېن ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى پارتگۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى ژاڭ باۋگۇاڭ قاتارلىق كىشىلەر ئوبلاستلىق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جاڭ بىننىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە

كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.
5 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 4 - كۈنىگىچە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 7 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.
5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي ئەزالار كېڭەيتىلگەن يىغىنى ئېچىپ، چەرچەندە تاشپاختا ئىشلىرىنى تېز راۋاجلاندۇرۇپ، تاشپاختا ئىشلەپچىقىرىش كوللىكتىنى كېڭەيتىشنى قارار قىلدى.
7 - ئاينىڭ 30 - ، 31 - كۈنلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى خۇ ياۋباڭ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى تۆمۈر داۋامەت، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى جۇڭ بىن، ئوبلاست باشلىقى داڭ جىنلارنىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە «بىرىنچىدىن ئۈستۈنلۈكنى، ئىككىنچىدىن ئىلىم - پەننى تۇتۇپ، چەرچەن خەلقىنى بالدۇر بېيىشقا يېتەكلەڭلار» دەپ ېبغىشلىما يېزىپ بەردى.
10 - ئاينىڭ 29 - ، 30 - كۈنلىرى چەرچەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 1 - قېتىملىق ئەزالار يىغىنى ئېچىلدى.
شۇ يىلى ناھىيە تەۋەسىدە قىرو ئۇششۇكى، قاتتىق شۇرغان، مۆلدۇر قاتارلىق ئاپەتلەر يۈز بەردى، 24 مىڭ 500 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچراپ، 1 مىليون كىلوگرام ئاشلىق زىيان بولدى، 42 مىڭ تۇياقتىن كۆپرەك چارۋا ئۆلۈپ كەتتى، جەمئىي 761 مىڭ 500 يۆنىلىك زىيان بولدى.

1986 - يىلى

2 - ئايدا «چەرچەن ناھىيىسى يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى» بېسىلىپ نەشردىن چىقتى.
5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى تاڭ سەھەر سائەت 4 تىن 14 مىنۇت ئۆتكەندىن تارتىپ 20 - كۈنى سائەت 23 كىچە چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى قارا بوراننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 6 — 7 بالغا، بىرەملىك ئەڭ زور شامال كۈچى 9 بالغا يەتتى ھەمدە تۆۋەن تېمپېراتۇرا يۈز بەردى. قارا بوران ئۇزاق چىققاچقا، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكى ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 9497 موغا يەتتى. ئەڭ ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغىنى كېۋەز بولۇپ، 150 مىڭ يۆەن بىۋاستە زىيان بولدى.
5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 5 - ئومۇمىي يىغىنى مۇنۇلارنى قارار قىلدى: 1. ناھىيىلىك پارتكوم مەركىزىي ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى ئايدا 1 — 2 قېتىم كوللېكتىپ ئۆگىنىش قىلىش؛ 2. ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ۋە 4 رەھبەرلىك بەنزىمىدىكى ئاساسلىق مەسئۇل يولداشلارنىڭ ھەر يىلى يېزىغا، زاۋۇت - كانغا چۈشۈپ ئىشلەيدىغان ۋاقتى 3 ئايدىن كەم بولماسلىق ھەمدە ئۇلار 1 - 2 پارچە يېتەكچى ئەھمىيەتكە ئىگە تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىپ چىقىش؛ 3. پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ئايرىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇش. يىغىن يەنە بۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا پارتىيە ئىستىلىنى ئاساسىي جەھەتتىن ياخشىلاش، كېلەر يىلى پارتىيە ئىستىلىنى تۈپتىن ياخشىلاش نىشانىغا يېتىش كېرەك، دېگەن تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى.

7 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك قاتناشنى نازارەت قىلىش ـ باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى.

1987 ـ يىلى

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى سودا ـ سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋە ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىگە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن مەنسۇي مەدەنىيەتلىك ئورۇن دەپ نام بېرىلدى.

5 ـ ئايدا «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» بېسىلىپ نەشردىن چىقتى.

6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

8 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك سىياسىي قانۇن كومىتېتى سىياسىي قانۇن خىزمىتى بويىچە سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى.

9 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە يۇقۇملۇق جىگەر يالۇغى كېسىلى پەيدا بولدى، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ باشلىقى لى ژېنخوي داۋالاش ۋەكىللەر ئۆمىكىنى باشلاپ، ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن چەرچەن ناھىيىسىگە كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

10 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى.

1988 ـ يىلى

3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىدىكى 5 چوڭ ئورگان يېزىلارغا قارىتا ھۆددىگە ئېلىپ مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ناھىيىلىك دەريانىڭ شەرقىدىكى ئوتلاقنى ئۆزلەشتۈرۈش ـ قۇرۇش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامىدىن نىياز چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ، 29 ـ كۈنلىرى چەرچەن ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 8 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى چەرچەن ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، تەرەققىياتى بويىچە ئۇلگىلىك ناھىيە» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش - باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلدى.

1989 - يىلى

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرىنى يېزىش مەسلىسى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى ھەمدە چەرچەن ناھىيىلىك تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرىنى يېزىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى 1 سۇ چېچىش ماشىنىسى سېتىۋالدى.

7 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈن ئاپىتى يۈز بەردى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1 - تۈركۈمدىكى 15 ناھىيە دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇننىڭ ئىسىملىكىنى ئېلان قىلدى.

1990 - يىلى

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاچچان يېزىسىنىڭ ئاچچان، ئاقچىغ كەنتلىرى، ئوييايلاق يېزىسىنىڭ ئاپا كەنتى ۋە قۇراملىق يېزىسىنىڭ ئاقيا كەنتى تاغلارنىڭ تەبىئىي يانتۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ سۇلياۋ تۇرۇبا يانتۇرۇپ، تاغ ئارلىرىدىكى بۇلاق سۇلىرىنى تاغنىڭ تۆۋىنىگە باشلاپ، كۆز ۋە قىشتا سۇ بولمايدىغان ئوتلاقلاردىكى ئادەم ۋە چارۋىلار ئىچىدىغان سۇنى ھەل قىلدى.

2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لى شۇشەن ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ مول ھوسۇل ئېلىش خىزمىتى ئۈستىدىن باشلاپ، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى جۇڭ بىننىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - بېتەكچىلىك پونكىتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك رەڭلىك مېتال تاللاش - تاۋلاش زاۋۇتى پۈتتى. بۇ تۈرگە جەمئىي 3 مىليون 840 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇ زاۋۇت لايىھىدىكى كۆلىمى بويىچە يىلىغا 1000 تونىنا ئېلېكترولىزلانغان مىس ئىشلەپچىقىرىپ، ئاپتونوم رايون بويىچە بىر بوشلۇقنى تولدۇرغاندى، كېيىن رۇدىنىڭ مىس تەركىبى تۆۋەن بولغاچقا، ئۇ ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلدى.

4 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئېچىلدى.

5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك سۇغۇرتا ۋەكالەتخانىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 3 - كۈنگىچە دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى جاۋ يەنيەن ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئېلى ناسىرنىڭ ھەمراھلىقىدا چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

8 - ئايدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئېگىزغا كۆممىقوناق تېرىش ئومۇملاشتۇرۇلۇشقا باشلىندى.
9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىلىرىنى ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ئورۇن دەپ ئېلان قىلدى. بۇ قەدىمكى قەبرىلەر مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) بايقالغان، ئەنگلىيەلىك ستېيىن قاتارلىقلار ئۇ يەرگە بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان. 1983 - يىل 9 - ئايدىن 1989 - يىل 8 - ئايغىچە ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستتىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تارماقلىرى بۇ يەردە قۇتقۇزۇش خاراكتېرىدىكى ئېنىقلاش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، بىر تۈركۈم قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قېزىۋالغان.
10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ 500 توچكىلىق ئاپتوماتىك تېلېفونى رەسمىي ئىشلىتىلدى، ئۇنىڭغا جەمئىي 450 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى.
10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تۈنجى قېتىم ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

1991 - يىلى

1 - ئاينىڭ 22 - كۈندىن 25 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدىكى 5 چوڭ بەنزىنىڭ 7 رەھبىرىدىن تەشكىل قىلىنغان ھال سوراش گۇرۇپپىسى ئاپتوموبىل بىلەن 280 كىلومېتىر يول يۈرۈپ، ئوتتۇرا تارىم قۇدۇق تەكشۈرۈش ئورنىغا بېرىپ، قۇملۇقتا كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلىۋاتقان ھەر مىللەت نېفىت ئىشچىلىرىدىن ھال سورىدى.
2 - ئاينىڭ 18 - كۈندىن 21 - كۈنگىچە تىمپېراتۇرا تېز تۆۋەنلەپ، ئومۇميۈزلۈك قېلىن قار ياغدى. 4700 تۈياق قوزا، 560 تۈياق يېتىلگەن چارۋا ئۆلۈپ كەتتى. 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرى چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ ئاپەت ئەھۋالىنى ئىگىلىدى، چارۋىچىلاردىن ھال سورىدى، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش، چارۋىلارنى قوغداش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى.
5 - ئاينىڭ 22 - كۈندىن 24 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 2 - قېتىملىق ئەزالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.
8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لى كاڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.
8 - ئاينىڭ 19 - كۈندىن 23 - كۈنگىچە ئوبلاستلىق ئورمانچىلىق ئىدارىسى ۋە ھەر قايسى ناھىيە (شەھەر) لىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدىن 30 نەچچە كىشى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، تۈزلەڭلىكلەرنىڭ كۆكەرتىلىش ئەھۋالىنى ۋە 1991 - يىللىق «كۆكەرتىش لوڭقىسى» مۇسابىقىسىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈردى.
9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىدىن 8 كىشى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.
9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم يېزا (بازار) لاردا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتلىرىنى تەسىس قىلدى.
9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار نازارىتىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ئۈرۈمچى

شەھەرلىك ماۋارىپ كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان لېكتورلار ئۆمىكىدىكى 11 كىشى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ 3 يىللىق ماۋارىپقا ياردەم بېرىش خىزمىتىگە كىرىشتى.

10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئاكتىپلارنىڭ 1 ھەپتىلىك كۇرسى ئېچىلدى.

11 - ئايدا «چەرچەن ناھىيىسى خەلق چۆچەكلىرى»، «چەرچەن ناھىيىسى خەلق ماقال - تەمسىللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسى خەلق قوشاقلىرى» نەشردىن چىقتى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە مەملىكەتلىك تاشپاختا جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت باشلىقى جاۋ ماكەي قاتارلىق 4 كىشى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنى نەق مەيداندا تەكشۈردى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ زۇڭچاڭ قاتارلىق 8 كىشى چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

1992 - يىلى

1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئوبلاستلىق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جاڭ ۋېنيۈەن چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلدى.

1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى «چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى قۇرۇلۇش تۈرى توغرىسىدىكى دوكلاتقا تەستىقى جاۋاب»نى ئىمزالاپ تارقىتىپ، چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنى كېڭەيتىپ قۇرۇلۇش قۇرۇلۇشىنى قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈشكە قوشۇلدى، چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش كۆلىمىنى تەستىقلىدى.

2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت ئۆمىكىنىڭ شەرقىي شىنجاڭ سەييارە گۇرۇپپىسىدىكى 9 كىشى ياڭ يۈڭچىڭ، جاڭ بىنلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى.

3 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىلىك چاستوتسى تەڭشەلگەن رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ ئىستانسا 1993 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن باشلاپ ئاڭلىتىش بەردى.

3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئىلغار ئايال خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.

3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى» بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.

5 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چەرچەن بازىرىدا كېچىلىك بازار تىجارىتى باشلاندى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى، بىرلەشمە مۇداپىئە قاتارلىق تارماقلاردىكى 60 كىشىدىن تەشكىل قىلىنغان مەخسۇس كۆرەش ھەرىكىتى ئوتتۇرا ئەترىتى ئىپادىت - نومۇسىنى ساتقان، پاھىشۇازلىق قىلغان 15 ئادەمنى، نەشە چېكىدىغان 1 ئادەمنى ئېنىقلاپ قولغا ئالدى، بۇنىڭدىن باشقا يولنى توساپ بۇلاڭچىلىق قىلغان، جەمئىيەت ئامانلىقىغا زىيان يەتكۈزگەن جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بەردى.

6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ خەلق ئەسكىرىي خىزمىتىدە «ئۈچنى ئەملىيلەشتۈرۈش» توغرىسىدىكى يولىيورۇقى ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى ناھىيە بويىچە داغدۇغىلىق خاتىرىلەندى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ چوڭكۆل، توغراقلىق يېزىلىرىنى كېسىپ ئۆتىدىغان دۆلەت يولى «315» لىنىيىسىگە ئاسفالت ياتقۇزۇش قۇرۇلۇشى تاماملىنىپ، قاتناش باشلاندى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىختىساس ئىگىلىرى، مەبلەغ، تېخنىكا كىرگۈزۈش ۋە توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرى»نى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە كۈنى ئاپتونوم رايوننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى قىسمەن گېزىتلەردە باستۇردى.

10 ـ ئايدا تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلدى.

12 ـ ئايدا «چەرچەن ناھىيىسىدىكى چاۋالدۇڭ رايونىنى ئۇنۇملۇرسال ئېچىش توغرىسىدىكى تەتقىقات دوكلاتى»، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسى تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى» نەشر قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان 2 ـ تۈركۈمدىكى 30 ئورۇننى ئېلان قىلدى.

1993 ـ يىلى

يىل بېشىدا ناھىيىلىك سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىستانسا ھەر كۈنى 6 يۈرۈش رەڭلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىسىنى تارقىتالايدۇ.

1 ـ ئايدا تۇرا چاڭچىلىق فېرمىسى كەمدىن ـ كەم كۆرۈلگەن قار ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئوتلاقلاردىكى قارنىڭ قېلىنلىقى 50 — 70 سانتىمېتىرغا يەتتى، 150 مىڭ مو يەر ئاپەتكە ئۇچراپ، 1500 تۈياق چوڭ ـ كىچىك چارۋا ئۆلدى، 4500 تۈياق قوي قوزا تاشلۇەتتى.

2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 9 ـ نۆۋەتلىك ئەزالار يىغىنى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 12 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى توپ تارقىتىش بازىرى قۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يەرلەردە قار ئاپىتى يۈز بېرىپ، جەمئىي 3476 تۈياق تۇغۇۋاتقان ئانا چارۋا زىيانغا ئۇچرىدى، 1004 تۈياق چارۋا بالا تاشلۇەتتى، 4120 تۈياق تۆل، 3435 تۈياق يېتىلگەن چارۋا توڭلاپ ئۆلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ شەھەر ـ بازىرىدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەرنى ھەقلىق ئىشلىتىشنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە»نى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە شۇ يىلى 4 ـ ئايدا ناھىيە مىقياسىدا شەھەر ـ بازاردىكى دۆلەت ئىلكىدىكى

يەرلەرنى ئىشلىتىش ھەققى ئالدى.

شۇ ئايدا «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تارىخىدىكى چولاق ئىشلار» نەشردىن چىقتى.

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى چەرچەن ناھىيىسى بىلەن نىيە ناھىيىسى چېگرا، ئوتلاق قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى ئالتۇنتاغ ئوۋچىلىق رايونىنىڭ چەرچەن ئوۋچىلىق مەيدانىنى قوزۇشنى قارار قىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنگىچە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ئاپەتكە ئۇچرىدى، 3624 تۈياق يېتىلگەن ۋە كىچىك چارۋا، 305 تۈياق تۆل ئۆلدى.

شۇ ئايدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدا قىرو ئۇششۇكى چۈشتى، 8850 مو كېۋەزلىك ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 5000 مودىن كۆپرەك كېۋەز ئۇششۇپ كەتتى.

7 ـ ئاينىڭ 19 ـ، 20 ـ كۈنلىرى چەرچەن ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك ئايالار قوزۇلتىيى ئېچىلدى.

7 ـ ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇكاپاتلىق ئۇسسۇل مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، بۇ ئۆمەك ئورۇندىغان ئۇسسۇل «ناۋا مۇقامىنىڭ جۇلاسى» رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

8 ـ ئايدا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، كۆمۈر كېنى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 330 مىڭ يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جۇڭگو بىلەن چەت ئەل شېرىكچىلىكىدىكى «ئالۇۋۇن» چولاق مەيخانىسى تىجارەت باشلىدى.

9 ـ ئاينىڭ 24 — 25 ـ كۈنلىرى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 9 ـ قوزۇلتىيى ئېچىلدى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە «قىشلىق پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتى» قانات يايدۇرۇلدى.

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى، رايونلارغا ئايرىلىشى

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى، رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب

ئورنى، زېمىن دائىرىسى

چەرچەن ناھىيىسى كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 83°25′ ~ 87°30′، شىمالىي پاراللېل 35°40′ ~ 40°10′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەرقىي قىسمى چاقىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربىي قىسمى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبىي قىسمى ئالتۇنتاغ ۋە شەرقىي كوئېنلۇن تېغى ئارقىلىق شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن، شىمالىي قىسمى تەكلىماكان قۇملۇقىغا ئېچىرىلەپ كىرىپ لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن، غەربىي شىمال قىسمى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 320 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 460 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 140 مىڭ 250 كۋادرات كىلومېتىر. بايىنغولىن مۇڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى كورلا شەھىرىدىن 794 كىلومېتىر، ئۈرۈمچى شەھىرىدىن 1247 كىلومېتىر (ھەر ئىككىسى تاشيول مۇساپىسى) يىراقلىقتا.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىي قىسمى چۆل - قۇملۇق، ناھىيە بازىرىدىن 100 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى غەربىي جەنۇب ۋە شەرقىي جەنۇب قىسمىلىرىدا تۇتاش كەتكەن كوئېنلۇن تارماق تىزمىسى ۋە ئالتۇنتاغ تىزمىسى بار. چەرچەن بوستانلىقى چەرچەن دەرياسىنىڭ تىنما دېلتا بەلۋىغىغا جايلاشقان، پۈتكۈل بوستانلىق سۇ سېستېمىسىنى بويلاپ تارقالغان تار، تىنما دېلتا لېنتىسىمان ھالەتتىنى شەكىللەندۈرگەن. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي يەر شەكلى ئۇزۇن لېنتىسىمان ھالەتتىنى شەكىللەندۈرگەن. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي يەر شەكلى مۇنداق: جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شىمالىي تەرىپى پەس، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ قىيسايغان. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى ئېچىدە تاغلىق كۆلىمى 62 مىڭ 350 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 44.42% نى ئىگىلەيدۇ، تاغ ئالدى يانتۇ تۈزلەڭلىكىنىڭ كۆلىمى 24 مىڭ 150 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي

يەر مەيدانىنىڭ 17.21 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ قۇملۇق كۆلىمى 53 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 36.38 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

Ⅱ باب

تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

چەرچەن ناھىيىسى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ناھىيە تەۋەسىدىكى تارىختىن بۇرۇنقى ئىنسانىيەت ئىزلىرى (بۇنىڭدىن 6000 ~ 7000 يىل ئىلگىرى)، مۆلچەر دەرياسى بويىدىكى قىيا تاش رەسىملىرى (بۇنىڭدىن 5000 يىلچە ئىلگىرى) ھەم زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىستانلىقى (بۇنىڭدىن 3000 يىلچە ئىلگىرى) قەدىمكى زاماندىن تارتىپلا بۇ يەردە ئىنسانلارنىڭ ياشىغانلىقىنى ۋە كۆپەيگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە، ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە چەرچەن بەگلىكى، ئەندىرە بەگلىكى دەيدىغان 2 شەھەر دۆلىتى بولغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ جېڭخې 1 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 92 - يىلى) چەرچەن، ئەندىرە بەگلىكلىرىنى ھونلار ئۆزىگە قوشۇۋالغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دىجيې 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 68 - يىلى) چەرچەن تەۋەسى غەربىي خەن سۇلالىسىگە قارايدىغان بولغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ شىنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) غەربىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قوۋۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى تەسىس قىلغاندا، چەرچەن، ئەندىرە بەگلىكلىرى غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىك قاتارىدا بولغان. ئەينى چاغدا «ئەندىرە بەگلىكىگە 1 نائىپبەگ، 1 سول قول كاھىبەگ، 1 ئوڭ قول كاھىبەگ»، «چەرچەن بەگلىكىگە 1 نائىپبەگ، 1 سول قول سانغۇن، 1 ئوڭ قول سانغۇن، 1 ئۆتەك باشلىقى» قويۇلغان. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭپىڭ 2 - يىلى (مىلادىيە 59 - يىلى) ئەندىرە، چەرچەن بەگلىكلىرىنى پىشامشان بەگلىكى ئۆزۈگە قوشۇۋالغان. يۈڭپىڭ 16 - يىلى (73 - يىلى) بەن چاۋ غەربىي يۇرتنى تىنچىتقاندىن كېيىن، چەرچەن بەگلىكى شەرقىي خەن سۇلالىسىغا قارايدىغان بولغان. ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى ۋېندى زامانىسىنىڭ خۋاڭچۇ 1 - يىلى (220 - يىلى) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى ساۋېپي قۇرغان ۋېي پادىشاھلىقىغا قارايدىغان بولغان. جىن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى زامانىسىنىڭ تەيشى 2 - يىلى (266 - يىلى) پىشامشان بەگلىكى جىن سۇلالىسىگە قارىغان، ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ جىن سۇلالىسىغا قارايدىغان بولغان.

16 بەگلىك دەۋرىدە (4 — 5 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى ئىلگىرى - كېيىن ئالدىنقى لياڭ، ئالدىنقى چىن، كېيىنكى لياڭ، غەربىي لياڭ، شىمالىي لياڭ ۋە شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. شىمالىي ۋېي پادىشاھلىقى نەن ئەن ۋاڭ زامانىسىنىڭ جېڭپىڭ 1 - يىلى (452 - يىلى) جېڭخەي تەرەپتىن كەلگەن تۈيغۇنلار ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنى ئىگىلىۋالغان. غەربىي ۋېي پادىشاھلىقىنىڭ داتۇڭ 8 - يىلى (542 - يىلى) پىشامشان بەگلىكى غەربىي ۋېي سۇلالىسىغا قارايدىغان بولغان. سوي سۇلالىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى) سوي ياڭدى چەرچەن

ۋىلايىتىنى تەسىس قىلغان، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سۇنىڭ، فۇرۇڭ ناھىيىلىرىنى قۇرغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 9 - يىلى (635 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى سۇغدىيانانىڭ باش سەرداری كالڭ يەندىيەن قاتارلىق كىشىلەرنى غەربىي يۇرت بىلەن ئالاقىلىشىشقا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتكەن، شاڭيۇەن 2 - يىلى (675 - يىلى) چەرچەن بوشىيەن قورغىنى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، شاجۇ ئايمىقى شۇچاڭ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان (باش مەھكىمىسى دۇنخۇاڭدا ئىدى). جېنىيۇەن 5 - يىلى (789 - يىلى) چەرچەننى تۇبۇت ئاقسۆڭەكلىرى ئىگىلىۋالغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ 2 - يىلى (848 - يىلى) چەرچەن تەۋەسى قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىغا قارايدىغان بولغان.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 7 - يىلى (866 - يىلى) 5 دەۋر، 10 پادىشاھلىق دەۋرىدە ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىغا قارىغان، كېيىنكى جىن سۇلالىسىنىڭ تىيەنفۇ 3 - يىلى (938 - يىلى) يەنە ئۇدۇن دۆلىتىگە قارىغان. 11 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلانغان. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شاۋ شىڭ 1 - يىلى (1131 - يىلى) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى غەربىي لياۋ (قاراقىتان) سۇلالىسىگە قارىغان، غەربىي لياۋ سۇلالىسىنىڭ تىيەنشى 34 - يىلى (1212 - يىلى) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى كۈچلۈكىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيادىڭ 12 - يىلى (1219 - يىلى) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى چاغاتاي خانلىقىغا قارىغان. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ چۇنيۇ 11 - يىلى (1251 - يىلى) بېشبالىق ۋاقىتلىق دۆۋان ۋازارىتىگە قارىغان. يۈەن سۇلالىسىنىڭ جيۇەن 8 - يىلى (1271 - يىلى) چەرچەن يۈەن سۇلالىسىگە قارىغان. يۈەن سۇلالىسىنىڭ جيۇەن 20 - يىلى (1283 - يىلى) يۈەن سۇلالىسىنىڭ قۇرغۇچىسى قۇبلايخان تەخرىتاغنىڭ جەنۇبىدا بېشبالىق ئايغاقچى مەھكىمىسى تەسىس قىلغاندا ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى ئەشۇ مەھكىمىگە قارايدىغان بولغان. مۇشۇ چاغدا چەرچەن شېلىخوي دەپ ئاتالغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى خەنزۇچە چېلىچاڭ (扯力昌) دەپ ئاتالغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇ زامانىسىنىڭ خوڭۋۇ 16 - يىلى (1383 - يىلى) ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسى تۇغلۇق تۆمۈرخانىنىڭ ئوغلى خىزىر خوجىنىڭ چاغاتاي خانلىقى ھاكىمىيىتىگە قارىغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ جيەنۇبن 1 - يىلى (1399 - يىلى) يەنە خىزىر خوجىنىڭ ئوغلى شەمئى جاھانىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەندى 2 - يىلى (1427 - يىلى) چاغاتاينىڭ ئەۋلادلىرىدىن ئۆۋەيسخان لەشكەر باشلاپ چېلىچاڭ (چەرچەن) غا ھۇجۇم قىلغان، ھازىرقى چەرچەن يەنە چاغاتاي ئەۋلادلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شېڭزۇ خانى كاڭشى زامانىسىنىڭ 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغار خانلىقى جەنۇبىي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندا، چەرچەن جۇڭغارلارغا بېقىندى بولۇپ قالغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، چەرچەن ئىلى جياڭجۈنىڭ قاراشلىق خوتەن خان ئامبىلىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن، مۇشۇ مەزگىلدە چەرچەن رايونى خەنزۇچە چياچياڭ (卡墙) دەپ ئاتالغان. گۇاڭشۈ 10 - يىلى (1884 - يىلى) چەرچەن كىرىيە ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان ھەم بۇ يەردە تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرۇلغان. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چەرچەن چاقلىق ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. شۇ يىلى چەرچەننىڭ نامى خەنزۇچە چيېمۇ (且末) ناھىيىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن

ۋە ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى چەرچەن قاراشەھەر ۋىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلگەن. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) قاراشەھەر مەمۇرىي رايونىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن قاراشەھەر ۋىلايىتىگە قارىدى، 1954 - يىلى كورلا ۋىلايىتىگە قارىدى. 1960 - يىلدىن ھازىرغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراپ كەلدى.

Ⅲ باب

مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

§ 1 . مىنگو دەۋرىدىكى رايونلارغا ئايرىلىشى

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە جىنيۈەن بازىرى (ھازىرقى چەرچەن بازىرى، ئۇنىڭغا 8 باۋ قارايتتى)، 1 - يېزا (جىرېن يېزىسى دەپمۇ ئاتالغان، ئۇنىڭغا 6 باۋ قارايتتى)، 2 - يېزا (نىيە يېزىسى دەپمۇ ئاتالغان، ئۇنىڭغا 8 باۋ قارايتتى)، سايتاغ ئالاھىدە شىتاتلىق باۋ (ئۇنىڭغا 3 باۋ قارايتتى) تەسىس قىلىندى.

§ 2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى رايونلارغا ئايرىلىشى

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باۋ - جيا تۈزۈمىنى بىكار قىلدى، پۈتۈن ناھىيىنى 3 رايونغا ئايرىدى، 1 - رايون ھازىرقى چوڭكۆل، ئارال، بازار يېزىلىرىنى، 2 - رايون ھازىرقى توغراقلىق، باغئېرىق، يېڭىئۆستەڭ، تاتىراك يېزىلىرى، 3 - رايون ھازىرقى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

1953 - يىل 10 - ئايدا 2 - رايونىنىڭ تاتىراك يېزىسى ئايرىپ چىقىلىپ، يېڭىدىن 4 - رايون تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا باش تاتىراك يېزىسى ۋە ئاياق تاتىراك يېزىسى قارايدىغان بولدى.

1956 - يىلى 1 -، 2 - رايونلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1958 - يىل 10 - ئايدا 4 رايون ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق يېزىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق گوڭشىسى قۇرۇلدى. ئەسلىدىكى 1 - رايونغا قاراشلىق چوڭكۆل، دۆڭمەھەللە، ئارال يېزىلىرى قوشۇۋېتىلىپ 1 - خەلق گوڭشىسى قىلىپ قۇرۇلدى. ئەسلىدىكى 2 - رايونغا قاراشلىق زاغۇنلۇق، توغراقلىق يېزىلىرى ۋە باغئېرىق يېزىسىنىڭ بىر قىسمى قوشۇۋېتىلىپ، 2 - خەلق گوڭشىسى قىلىپ قۇرۇلدى، 2 - رايونىنىڭ يېڭىئۆستەڭ يېزىسى 3 - خەلق گوڭشىسى دەپ ئاتالدى، ئاتالدى، 2 - رايونىنىڭ باغئېرىق يېزىسىنىڭ بىر قىسمى 4 - خەلق گوڭشىسى دەپ ئاتالدى،

4 ـ رايوننىڭ باش تاتىراڭ يېزىسى بىلەن ئايىاق تاتىراڭ يېزىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، 5 ـ خەلق گۈڭشېسى قىلىپ قۇرۇلدى؛ 1 ـ رايوننىڭ بازار يېزىسى بازار دەپ ئۆزگەرتىلدى؛ 3 ـ رايون (ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى) دا ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى.

1962 ـ يىل 5 ـ ئايدا 1 ـ گۈڭشې چوڭكۆل گۈڭشېسى ۋە ئارال گۈڭشېسى دەپ 2 گە ئايرىۋېتىلدى، 2 ـ گۈڭشې توغراقلىق گۈڭشې ۋە باغئېرىق گۈڭشې دەپ 2 گە ئايرىۋېتىلدى.

1969 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 7 ـ ئايغىچە گۈڭشېلارنىڭ نامى ئۆزگەرتىلدى: چوڭكۆل گۈڭشېسىنىڭ نامى «قىزىل بايراق» قا، ئارال گۈڭشېسىنىڭ نامى «شەرق قىزاردى» غا، توغراقلىق گۈڭشېسىنىڭ نامى «قىزىل يۇلتۇز» غا، باغئېرىق گۈڭشېسىنىڭ نامى «غالىبىيەت» كە، 3 ـ گۈڭشېسىنىڭ نامى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» كە، 4 ـ گۈڭشېنىڭ نامى «شەرق شامىلى» غا، 5 ـ گۈڭشېنىڭ نامى «ئىتتىپاق» قا ئۆزگەرتىلدى.

1980 ـ يىلى گۈڭشېلارنىڭ نامى بۇرۇنقىدەك شۇ جايىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى: «قىزىل بايراق» گۈڭشېسى چوڭكۆل گۈڭشېسىغا، «شەرق قىزاردى» گۈڭشېسى ئارال گۈڭشېسىغا، «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسى توغراقلىق گۈڭشېسىغا، «غالىبىيەت» گۈڭشېسى باغئېرىق گۈڭشېسىغا، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشېسى يېڭىئۆستەڭ گۈڭشېسىغا، «شەرق شامىلى» گۈڭشېسى قوشاتما گۈڭشېسىغا، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسى تاتىراڭ گۈڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1981 ـ يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئوبىيايلاق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. بازارنىڭ نامى چەرچەن بازىرى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1984 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا قورامىلىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى.

1984 ـ يىل 11 ـ ئايدا گۈڭشې ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى، ھەرقايسى گۈڭشېلار بىردەك ئەسلىدىكى نامى بىلەن يېزا دەپ ئاتالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، باغئېرىق، چوڭكۆل، قوشاتما يېزىلىرىدىن بىر قىسىم جاي ئايرىپ چىقىلىپ، ئاق تىكەندۆڭ يېزىسى قۇرۇلدى.

1993 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1 بازار (چەرچەن بازىرى)، 1 چارۋىچىلىق رايونى (ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى)، 11 يېزا (ئاچچان يېزىسى، قورامىلىق يېزىسى، ئوبىيايلاق يېزىسى، ئارال يېزىسى، چوڭكۆل يېزىسى، توغراقلىق يېزىسى، باغئېرىق يېزىسى، يېڭىئۆستەڭ يېزىسى، ئاقتىكەندۆڭ يېزىسى، قوشاتما يېزىسى ۋە تاتىراڭ يېزىسى) بار بولدى.

IV باب

بازار، رايون، يېزىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

§ 1 . چەرچەن بازىرى

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە چەرچەن ناھىيىسىدە جەنىۋەن بازىرى تەسىس قىلىنغان،

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت جىنىيۈەن بازىرىدا ئىدى. مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) بۇ بازار چەرچەن بازىرى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1949 - يىلى شىنجاڭ تېنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، چەرچەن بازىرى چەرچەن ناھىيىسى 1 - رايونى (بازار، چوڭكۆل، دۆڭمەھەللە يېزىلىرى قارايىتتى) نىڭ بازار يېزىسى بولدى. 1958 - يىلى بازار يېزىسى بازار دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1981 - يىلى چەرچەن بازىرى قۇرۇلدى. چەرچەن بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى «مەدەنىيەت» يولىنىڭ جەنۇبىي يېقىغا ئورۇنلاشتى.

چەرچەن بازىرى رايونىنىڭ ئوچ تەرىپىنى دېھقانچىلىق رايونى ئوراپ تۇرىدۇ، شەرقىي شىمال تەرىپى چەرچەن دەريالىرىغا يېقىن بولۇپ، ئارال يېزىسى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 2 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 2 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 4 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. بازار رايونىنىڭ يەر شەكلى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ قىيسايغان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1256 مېتىر ئېگىز، كىلىماتى پەسىللىك شامال چىقىپ تۇرىدىغان قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى مۆتىدىل بەلۋاغ كىلىماتىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 10℃، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 8℃، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24℃، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 165 ~ 188 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 2.4 مېتىر/سېكونت، ئاساسەن شەرقىي شىمال شامىلى چىقىدۇ، كىلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 19.2 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2506.9 مىللىمېتىر، قۇياش نۇرى يېتەرلىك چۈشىدۇ، قۇياش نۇرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چۈشۈش ۋاقتى 2908 سائەت، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش نىسبىتى 66%.

1993 - يىلى پۈتكۈل بازار 4 ئاھالە كومىتېتقا ئايرىلدى، بازار تەۋەسىدە 3587 ئائىلە، 12 مىڭ 742 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 9044 بولۇپ، بازار ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 70.9% نى ئىگىلەيدۇ؛ خەنزۇ 3641 بولۇپ، بازار ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 28.5% نى ئىگىلەيدۇ؛ باشقا 48 خۇيزۇ، 13 مانجۇ، 5 قازاق، 4 ئۆزبېك بار.

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن بازىرى رايونىنىڭ يەر مەيدانى 1 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان تار ھەم ئوڭغۇل - دوڭغۇل 2 توپا يول بار ئىدى. يول بويلىرىدا بىرنەچچە چەرچىن مال دۇكىنى، بازار ئىچىدە ئازراق نامى بار 1 «ناختا كۆۋرۈك» بار ئىدى. بازار بويىچە 76 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىسى بار 1 باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بازاردا 7 يول كېڭەيتىپ ياسالدى ھەمدە ئەسلىدىكى يوللار ئۆزگەرتىلىپ ۋە كېڭەيتىلىپ رەتلەندى. شۇنداقلا بۇ يوللارغا ھەر يىلى ئاسفالىت يانتۇرۇلۇپ تۆردى. 1993 - يىلغىچە بازار بويىچە يوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 11 مىڭ 700 مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالىت يول 9000 مېتىر، يوللارنىڭ ھەممىسىگە بەلگە ئورنىتىلدى.

1978 - يىلى خەلق ئاۋىئاتسىيە ئايرودرومى ياسالدى. 1979 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھىرىدىن كورلا ئارقىلىق چەرچەنگە بارىدىغان ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىدە قاتناش باشلاندى، ھەپتىدە 2 قېتىم نۆۋەتچى ئايروپىلان قاتنايدىغان بولدى.

1993 - يىلغا قەدەر بازارنىڭ كۆلىمى 1950 - يىلىدىكىدىن 3 ھەسسە كېڭەيدى، يېگىدىن 2 قەۋەتلىكتىن يۇقىرى 29 بىنا سېلىندى. بازار رايونىدىكى كوچا بويلىرىغا 60 نەچچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگىنى، كارخانا، كەسىپىي ئورۇن، تراكتور ۋە ئاپتوموبىل رېمونت كارخانىسى، يېمەكلىك، ئىچىملىك، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ياساش، تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق،

ترانسپورت كارخانىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى، ئۇيغۇر، خەنزۇ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلىرى، ئۇيغۇر، خەنزۇ بالىلار باغچىسى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى، ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، ناھىيىلىك مالدوختۇرلۇق پونكىتى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك كىنوخانا، ناھىيىلىك رادىئوزېلى ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى جايلاشقان.

1990 - يىلى بازار رايونىدا چوڭقۇرلۇقى 825 مېتىر كېلىدىغان بىر ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى، 500 كۇب مېتىرلىق سۈزۈك سۇ كۆلچىكى ۋە 100 كۇب مېتىرلىق سۇ مۇنارى ياسالدى، 5900 مېتىر سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇلدى، 90% ئاھالە تۇرۇبا سۈيى ئىچىدىغان بولدى. 1993 - يىلى بازار بويىچە پار قازىنى 9 غا، پارخانا قۇرۇلۇش كۆلىمى 1584 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، كۆپلىگەن ئورگان - ئورۇنلارنىڭ پار بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى بار، ئاھالىلار ئىسسىنىشتا يەنىلا مەش، تام مەشتىن پايدىلىنىدۇ، قىسمەن ئاھالىلار يەرلىك پارۋاي ئىشلىتىدۇ.

بازار ئىچىدە ئەسلىدە 2 مەسچىت بار ئىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ مەسچىتلەر چېقىۋېتىلگەن. 1980 - يىلى يېڭىدىن جۇمە مەسچىتى سېلىنغانىدى، لېكىن شۇ يىلى توك يولىدىن كاشىلا چىقىش ۋەجىدىن ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، بۇ مەسچىت كۆيۈپ كەتتى، 1983 - يىلى بۇ مەسچىت باشقىدىن ياسالدى، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 3082 كۋادرات مېتىر، دەرۋازا پەشتىقىنىڭ ئېگىزلىكى 12 مېتىر، سىمونت قۇرۇلمىلىق، مەسچىت لەمپىسى ياغاچتىن ياسالغان، مەسچىتكە 5000 دىن كۆپ ئادەم سىغىدۇ، ئۇ چەرچەن بويىچە ئەڭ چوڭ مەسچىت ھېسابلىنىدۇ.

[قوشۇمچە] يەر نامىلىرى توغرىسىدىكى تەھقىق، ئىزاھلار

1. 末且 دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى

چەرچەن «ئۇلۇغ تاغ دەۋرىدىكى غەربىي يۈرت خاتىرىسى» دە خەنزۇچە 那摩耿折 (جېمودونا) قەدىمكى دۆلىتى دەپ يېزىلغان. 那摩耿折 دېگەن نام CALMADANA (چالمادانا) نىڭ ئاھالە تەرجىمىسى. ھازىرقى چەرچەننىڭ خەنزۇچە نامى 末且 (چېمو) مۇ مۇشۇ ئاھالىنىڭ قىسقارتىپ يېزىلىشىدۇر. 那摩耿 (چالمادانا) نىڭ مەنىسى توغرىسىدا مۇنداق 2 خىل گەپ بار: بىرى، قەبىلىنىڭ نامى. تارىخنامىلەردە يېزىلىشىچە، ياۋ، شۇن دەۋرىدە چاڭجياڭ - خۇەيخې ۋادىسىنىڭ جىڭجۇ ئەتراپلىرىدىكى سەنمياۋ قەبىلىسى ياۋ تەرىپىدىن مەغلۇب قىلىنىپ، گەنسۇنىڭ خېشى كارىدورى ۋە دۇنخۇاڭدىكى سەنۇبېشەن ئەتراپىغا كۆچۈپ كەتكەن ھەم شۇ جايلاردىكى مىللەتلەر بىلەن قوشۇلۇپ، چاڭلارنىڭ ئەجدادىغا ئايلانغان، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 那摩耿折 (چالمادانا) قاتارلىق قەبىلىلەر باشقا قەبىلىلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغانلىقتىن غەربكە كۆچۈپ، چەرچەن دەرياسى ۋادىسىغا ماكانلاشقان. 那摩耿折 (چالمادانا) قەدىمكى دۆلىتى دېگەن نام ئەنە شۇنىڭدىن كەلگەن، ئايرىم قەبىلىلەر ھازىرقى ناھىيە تەۋەسىدىكى قارامىرەن دەرياسى ۋادىسىغا كۆچۈپ كەلگەن، شۇڭا ئاچچان قاتارلىق يەر نامىلىرى بارلىققا كەلگەن؛ يەنە بىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى سۇ بېيخەي 折摩耿 那 (چالمادانا) — قەبىلە باشلىقىنىڭ ئىسمى، چەرچەن — قەبىلە نامى دەپ قارايدۇ.

末且 (چەرچەن) دېگەن نام ئەڭ دەسلەپ «خەننامە» دە تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، « 且末国 » (« چېمو دۆلىتى») دەپىلگەن، «3 پادىشاھلىق تەزكىرىسى» دە « 且志 » (چېمجى» دەپ يېزىلغان، سوي سۇلالىسى دەۋرىدە 末且 (چېمو) ۋىلايىتى، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە 播仙 (بوشيەن) قورغىنى، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە « 且末辉图 » (شېلىخوي) ، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە « 且力扯昌 » (چېلىچاڭ) دەپ ئاتالغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 10 - يىلى (1884 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، « 卡墙 » (چياچياڭ، كىرىيە ناھىيىسىگە قاراشلىق بىر تەكشۈرۈش پونكىتى) دەپ ئاتالغان. مىنگونىڭ 3 - يىلى 末且 (چەرچەن) 2 - دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆزگەرتىلگەن.

2. 墙卡 دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى
墙卡 (چياچياك) ئۇيغۇرچە «چەرچەن» دېگەن نامنىڭ خەنزۇچە تەلەپپۇز قىلىنىشى بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇي يىللىرىدىن باشلاپ قوللىنىلغان، ئۇ چەرچەن دەرياسىنىڭ نامىدىن كېلىپ چىققان.

§ 2 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى

ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي — ئاچچان يېزىسىنىڭ ئاچچان كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇب تەرىپىدىن 96 كىلومېتىر (تاش يول مۇساپىسى بويىچە 105 كىلومېتىر) يىراقلىققا جايلاشقان. مەزكۇر رايون تەۋەسى شەرقتە تاشساي دەرياسى بىلەن، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربتە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسىگە قوشنا، شىمالدا ماڭلەي — يەكەن تاشيولىغا تۇتىشىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 301 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 210 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 60 مىڭ 320 كۋادرات كىلومېتىر. پۈتكۈل رايون تەۋەسىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، غەربىي شىمال قىسمى پەس، دېگىز يۈزىدىن 3600 نەچچە مېتىر ئېگىز، تاغلىق كۆلىمى ئەڭ كۆپ، قۇملۇق كۆلىمى 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ. تاغ سىرتىدىكى يۇمشاق تۇپراقلىق تۈزلەڭلىكنىڭ كۆلىمى ئەڭ ئاز. مەزكۇر رايون تۇرىدۇ. تاغ سىرتىدىكى يۇمشاق تۇپراقلىق تۈزلەڭلىكنىڭ كۆلىمى ئەڭ ئاز. مەزكۇر رايون تەۋەسىدە چەرچەن، مىت، مۆلچەر دەريالىرى قاتارلىق 55 دەريا - ئېقىن، 58 كۆل، 303 چوڭ - كىچىك تاغ جىلغىسى بار. چارۋىچىلىق رايونىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 157 مىللىمېتىر، سۇنۇق يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2308 مىللىمېتىر، 1 - ئايدا ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 28℃ قا چۈشىدۇ، 7 - ئايدا ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 38℃ بولىدۇ، يىللىق قىرۇسىز مەزگىلى 60 ~ 70 كۈن، شامال كۈچى 11 بالغا يېتىدۇ، ھەر يىلى 20 كۈن بوران چىقىدۇ، شامال سۈرئىتى ئەڭ تېز بولغاندا 29 مېتىر - سېكۇنتقا يېتىدۇ.

1950 - يىلى 3 - رايون (ئاچچان رايونى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى دەپمۇ ئاتالغان) قۇرۇلدى. 1958 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1981 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئوييايلاق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا قوراملىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا ھەرقايسى گۈڭشېلار شۇ جاينىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان يېزىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى بۇ چارۋىچىلىق رايونىغا قۇراملىق، ئوييايلاق، ئاچچان يېزىلىرى ۋە كۆنچىبۇلاق، تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، 11 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 32 ئاھالە گۇرۇپپىسى، 50 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق نۇقتىسى قارايدىغان بولدى، رايون بويىچە 1339 ئائىلە، 6778 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 6766، باشقا مىللەت كىشىلىرى 12.

بۇ يەردە ئىلگىرى چاڭلار ئولتۇراقلاشقانلىقى ئۈچۈن، بۇ جاي ئاچچان دەپ ئاتالغان.

بۇ چارۋىچىلىق رايونى تەۋەسىدە ئالتۇن، كۆمۈش، مىس، تاشپاختا، قاشتېشى، كۆمۈر، تۆمۈر، گىپىس، تاش تۈزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى، قارائېيىق، ياۋاقوتاز، بۆرە، ئارقار، جەرەن قاتارلىق 23 خىل ياۋايى ھايۋان، توغراق، يۇلغۇن، تاشگۈل، ياۋاكەندىر قاتارلىق ياۋا ئۆسۈملۈكلەر بار.

ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ئىنتايىن چەت - يىراق، يەنە كېلىپ يوللىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەگرى - بۈگرى تاغ يولى ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يوللىرى كۆپ قېتىم

ئۆزگەرتىپ ياسالدى، 1993 - يىلغىچە رايون بويىچە 875 كىلومېتىر كېلىدىغان 7 ئاددىي تاشيول ياسىلىپ، ھەر قايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى تۇتاشتۇرۇلدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇ چارۋىچىلىق رايونىدا جەمئىي 71 مىڭ 100 تۇياق چارۋا مال بار ئىدى، 1993 - يىلغا قەدەر چارۋا مال كۆپەيىپ 206 مىڭ 900 تۇياققا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 197 مىڭ 900 تۇياق، چوڭ چارۋا 9058 تۇياق. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ساپ كىرىمى 676.93 يۈەنگە يەتتى.

1993 - يىلدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 5646 مو بولۇپ، ئاساسەن يالىڭاچ ئارپا، بۇغداي ۋە ياغلىق دان تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 387 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق ئېلىندى.

1993 - يىلى چارۋىچىلىق رايونى بويىچە ئاپتوموبىلدىن 12 سى، تراكتوردىن 121 سى، يۇڭ قىرقىش ماشىنىسىدىن 1 ى، ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسىدىن 1 ى، دىنامىدىن 1 ى بار بولدى.

1993 - يىلى بۇ چارۋىچىلىق رايونى بويىچە 3 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 10 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 1 ئوتتۇرا مەكتەپ بار بولۇپ، ئومۇمىي ئوقۇتقۇچى 58 گە، ئومۇمىي ئوقۇغۇچى 613 كە يەتتى. رايون بويىچە 1 يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، 3 چارۋىچىلىق پونكىتى، 1 ۋەكالىتەن سېتىش باش دۇكىنى ۋە 8 ۋەكالىتەن سېتىش شۆبە دۇكىنى، 2 ئاشلىق دۇكىنى، 1 تاشقى سودا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكىتى، 3 رادىئو ئۇزېلى بار بولدى.

§ 3 . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئاچچان يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق ئاچچان كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 96 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، تاشيول مۇساپىسى بويىچە ھېسابلىغاندا ناھىيە بازىرىدىن 105 كىلومېتىر يىراق. يېزا تەۋەسى شەرقتە تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىغا، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونىغا تۇتىشىدۇ، شىمالدا چوڭكۆل يېزىسىغا قوشنا، غەربتە كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 14 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. پۈتكۈل يېزا زېمىنىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، غەربىي شىمال قىسمى پەس، دېگىز يۈزىدىن 3100 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز، كىلىماتى قۇرغاق، تۇمانلىق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 157 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2308 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىل 60 كۈن. 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃ 20.، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃ 36، شامال كۈچى ئادەتتە 4 ～ 5 بالغا، شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 12 بالغا يېتىدۇ.

1958 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا ئۇنىڭ نامى ئاچچان يېزىسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا قارايدىغان بولدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 4 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 4 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 29 چارۋىچىلىق نۇقتىسى قارايدىغان بولدى. يېزا بويىچە 322 ئائىلە، 1543 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1536، خەنزۇ 7.

بۇ يېزا يېرىم چارۋىچىلىق، يېرىم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1993 - يىلى ئوتلاق 1 مىليون 312 مىڭ 500 موغا، قولدا قالغان چارۋا 36 مىڭ 100 تۇياققا يەتتى؛ تېرىلغۇ

يەر 4000 مو بولۇپ، ئۇنىڭدىن 102 تونىنا ئاشلىق، 28 تونىنا ياغلىق دان ئېلىنىدى. 1993 - يىلى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 718 يۈەنگە يەتتى. يېزا تەۋەسىدە تەبىئىي ئورمان يوق، ئادەم كۆچى بىلەن ئەھيا قىلىنغان 28 مىڭ تۈپ دەل - دەرەخ بار.

يېزا تەۋەسىدە ئاساسلىق تاغ تىزمىلىرىدىن كوئېنلۇن، ئالتۇنتاغ تاغ تىزمىلىرى ۋە 14 دەريا - ئېقىن، 14 كۆل بار.

يېزا تەۋەسىدە 1 ناشيول بار. ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددى ناشيوللار بىلەن تۈتىشىپ تۈرىدۇ، لېكىن يوللىرى ئەگرى - بۈگرى، ئوڭغۇل - دوڭغۇل. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 14 كە، تراكتور 48 گە، ئوت - چۆپ ئۇرۇش ماشىنىسى 1 گە، يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى 5 كە يەتتى.

1993 - يىلى يېزا بويىچە تىككۈچىلىك فابرىكىسى، تاشپاختا ئەترىتى، ئۇن زاۋۇتى قاتارلىق يېزا - بازار كارخانىلىرى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 كىنو ئەترىتى، 1 رادىئو ئۇزېلى، 1 چارۋا مالدوختۇرلۇق پونكىتى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 6 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 297 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

4 § . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ قۇرامىلىق يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۈرۈشلۇق جاي — قورامىلىق كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، تاشيول مۇساپىسى بويىچە ناھىيە بازىرىدىن 111.5 كىلومېتىر يىراق. يېزا تەۋەسى شەرقتە تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربتە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئاچچان يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن، شىمالدا باش كېچىك ئېلىكتر ئىستانسىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 14 مىڭ 910 كۋادرات كىلومېتىر. يېزا زېمىنىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى تاغ باغرىغا جايلاشقان، شەرقىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، غەربىي شىمال قىسمى پەس، يەر شەكلى ئېگىز - پەس، كۆپ قىسمى دۆڭلۇك، تۈپرىقى قۇم - توپا ئارىلاش تۈپراق بولۇپ، تاغ جىرالىرىدا بۇلاق سۇلىرى يىل بويى ئېقىپ تۈرىدۇ، چارۋىچىلار مۇشۇ جىرالارنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئولتۇراقلاشقان. زېمىنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 2806 مېتىر ئېگىز. يېزا بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 2100 مو، ئوتلاق كۆلىمى 2338 كۋادرات كىلومېتىر، قۇملۇق كۆلىمى 2670 كۋادرات كىلومېتىر، تاغلىق كۆلىمى 9900 كۋادرات كىلومېتىر.

پۈتكۈل يېزىنىڭ كېلىماتى قۇرغاق، تۇمانلىق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 167 مىللىمېتىر، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2308 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 60 كۈن، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃ 20.، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃ 34، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 10، ئادەتتە 4 ~ 5 بال شامال چىقىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 3.2 مېتىر، شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

يېزا تەۋەسىدە ئاساسلىق تاغ تىزمىلىرىدىن ئالتۇنتاغ، كوئېنلۇن تاغ تىزمىلىرى، ئاساسلىق دەريالاردىن چەرچەن، خادىلىق دەريالىرى بار.

بۇ يەر 1955 - يىلى 3 - رايون (ئاچچان رايونى) نىڭ قورامىلىق يېزىسى بولۇپ قۇرۇلغان،

1958 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسىنىڭ بىر چوڭ ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىل 9 - ئايدا قوراملىق گۈڭشېسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 11 - ئايدا ئۇنىڭ نامى قوراملىق يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا قارايدىغان بولدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 3 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 3 ئاھالە گۇرۇپپىسى، 1 يەم - بوغۇز مەيدانى قارايدىغان بولدى. يېزا بويىچە 292 ئائىلە، 1332 ئادەم بار، ئۇلار ئاساسەن ئۇيغۇر.

يېزا بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى، ئاساسلىقى يالىڭاچ ئارپا، بۇغداي، ياڭيۇ قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن ياغلىق دان تېرىلىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى ۋە ئورۇك قاتارلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلار چىقىدۇ. 1993 - يىلى 3360 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 105 تونىنا ئاشلىق، 7 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 36 مىڭ 500 تۇياق چارۋا قالدى؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ساپ كىرىمى 669.92 يۈەنگە يەتتى. ئادەم كۆچى بىلەن ئەھيا قىلىنغان 196 مىڭ تۇپ دەل - دەرەخ بار.

يېزا بويىچە 3 تاشيول بار، ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددى تاشيوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. يوللىرى تەكشى ھەم تۇز، قاتار - قاتار دەل - دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 8 گە، تراكتور 37 گە يەتتى. يېزا بويىچە 1 شىپاخانا، 1 مال دوختۇرلۇق پونكىتى، 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 2 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 189 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

5 § . ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئوبيايلاق يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — ئوبيايلاق كەنتى چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ 170 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە ئاچچان يېزىسى بىلەن، شىمالدا يېڭىئۈستەڭ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونىغا قوشنا، غەربتە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 16 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتىر. يېزا زېمىنىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، غەربىي شىمال قىسمى پەس، تۆپرىقى قۇمساڭغۇ بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 3980 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز. يېزا تەۋەسىدە ئاساسلىق تاغ تىزمىسىدىن ئالتۇنتاغ، ئاساسلىق دەريالاردىن ئوبيايلاق، مۇلچەر دەريالىرى ۋە 5 چوڭ كۆل بار.

پۈتكۈل يېزىنىڭ كىلىماتى ئېگىز تاغ ئىقلىمىغا كىرىدۇ، ھاۋاسى شالاڭ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 157 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2308 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 8℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 30℃-، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 38℃، قىروسىز مەزگىلى 60 كۈن. يىل بويى غەربىي شىمال شامىلى چىقىدۇ، شامال كۈچى ئاددەتتە 4 ~ 5 بال بولىدۇ، ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

ئوبيايلاق 1955 - يىلى 3 - رايون (ئاچچان رايونى) نىڭ بىر قىسمى ئىدى. 1958 - يىلى «قىزىل بايراق» كوپېراتىپى بولۇپ قۇرۇلغان. 1962 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسىنىڭ 1 چوڭ ئەترىتى قىلىپ ئايرىلغان. 1981 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ئوبيايلاق گۈڭشېسى بولۇپ قۇرۇلغان. 1984 - يىل 11 - ئايدا نامى ئوبيايلاق يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاچچان

چارۋىچىلىق رايونىغا قارايدىغان بولدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 4 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 2 دېھقانچىلىق نۇقتىسى، 19 چارۋىچىلىق نۇقتىسى قارايدىغان بولدى، يېزا بويىچە 359 ئائىلە، 1640 ئادەم بار، ئۇلار ئاساسەن ئۇيغۇر.

يېزا بويىچە چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، ئاساسەن قوي، ئۆچكە، ئات، كالا، تۆگە ۋە قوتاز بېقىلىدۇ. 1993 - يىلى يىل ئاخىرىدا قولدا 395 مىڭ 400 تۇياق چارۋا قالدى؛ ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 3520 مو بولۇپ، ئاساسەن بۇغداي، ئارپا تېرىلىدۇ، 1993 - يىلى 140 تونىنا ئاشلىق، 7 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى، يەنە بېدە، ياڭيۇ قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 643.98 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 360 مو ئورمان، 369 مىڭ 600 مو ئوتلاق بار.

يېزا تەۋەسىدە ئالتۇنتاغ كۆمۈركېنى، تاشپاختا كېنى، تراكتور پونكىتى، ئاپتوموبىل كالونى، شىپاخانا، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بار، يەنە 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 2 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 321 ئوقۇنقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

يېزا بويىچە 3 تاشيول بار. ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، 14 ئاپتوموبىل، 38 تراكتور، 2 ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى، 7 سۇ توگمىنى بار.

يېزا تەۋەسىدە بۇرە، تۈلكە، جەرەن، ياۋا ئۆردەك، ئولار قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار.

§ 6 . ئارال يېزىسى

ئارال يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي — ئارال كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 4 كىلومېتىر شەرقىگە جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە مۇنار بۇلاقتىكى سەل ئېقىنغا، شىمالدا تاتىراق يېزىسىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا ماڭلەي — يەكەن تاشيولى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربتە چەرچەن دەرياسىغا تۇتىشىدۇ ۋە چەرچەن ناھىيە بازىرى بىلەن دەريا ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. پۈتكۈل يېزا 2 دەريا ئارىسىغا جايلاشقان بولۇپ، خۇددى ئارالغا ئوخشاپ كېتىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئەڭ كەڭ جايى 4 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئەڭ ئۇزۇن جايى 13 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 50 كۋادرات كىلومېتىر. ئارال يېزىسى زېمىنىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، غەربىي شىمال قىسمى پەس، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 1264 مېتىر ئېگىز، جەنۇبىي قىسمى قىيسايغان، تۆپراق قاتلىمى نېپىزرەك، ئوتتۇرا قىسمى تەكشى، توت ئەتراپى دەريالار تۇتىشىدۇ، زېمىنى چەرچەن دەرياسىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونىدۇر. 1993 - يىلدىكى تېرىلغۇ يېرى 7500 مو، ئوتلىقى 100 مو، ئورمانلىقى 1032 مو، قالغان يېرى قۇملۇق.

يېزا تەۋەسىنىڭ كىلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز يېغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى -26℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 38℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 19.7 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 156 كۈن، شامال كۆچى ئادەتتە 3 بال بولىدۇ، شامال ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە كېرىيىلىكلەر ئارالغا ئۆۋ ئوۋلىغىلى كېلىپ، بۇ يەرنىڭ سۇيى كۆپ، ئوت - چۆپى مول، مەنزىرىسى گۈزەل، تۆپرىقى مۇنبەت ئىكەنلىكىنى كۆرگەن، ئۇلار ئاتلىرىغا بوغۇز بەرگەندە يالىڭاچ ئارپا دانچىلىرى يەرگە چېچىلىپ كەتكەن، كۈزدە ئۇلار بۇ

يەرگە يەنە ئوۋ ئوۋلىغىلى كەلگەندە، ئارپىنىڭ بولۇق ئۆسۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بۇ جايىنىڭ دېھقانچىلىققا تازا باب ئىكەنلىكىنى بىلگەن ۋە كېرىيىگە قايتقاندىن كېيىن بۇ ئەھۋالنى كىشىلەرگە ئېيتقان، شۇنىڭ بىلەن 12 ئۆيلۈك دېھقان بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ بۇز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى كېرىيە ناھىيىسىدىن 80 نەچچە مەھبۇسنى بۇ يەرگە بۇز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىشقا يۆتكىگەن. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، بۇ يەر خېدۈڭ (河东) دەپ ئاتالغان. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) كۇزدە ئارال كەنتى دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 - رايونىنىڭ ئارال يېزىسىغا قارىغان. 1958 - يىل 10 - ئايدا 1 - رايونىنىڭ چوڭكۆل، دۆڭمەھەللە، ئارال يېزىلىرى قوشۇۋېتىلىپ 1 - خەلق گۇڭشېسى قىلىپ قۇرۇلدى. 1962 - يىل 5 - ئايدا 1 - گۇڭشې چوڭكۆل گۇڭشې ۋە ئارال گۇڭشې دەپ 2 گۇڭشېغا ئايرىۋېتىلدى. 1969 - يىل 5 - ئايدا «شەرق قىزارىدى» گۇڭشې دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى ئەسلىدىكى ئارال گۇڭشې دېگەن نامنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا يېزا قۇرۇلغاندا ئارال يېزا دەپ ئاتالدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا ئارال، گۇزەل كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى، 9 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدىغان بولدى، يېزا بويىچە 369 ئائىلە، 1738 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1440، خەنزۇ 298.

بۇ يېزىدا دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز، ياغلىق دان قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 6400 مو ئاشلىق زىرائىتى (ھوسۇلى 1557 تونىنا)، 2720 مو كېۋەز (ھوسۇلى 133 تونىنا)، 320 مو ياغلىق دان (ھوسۇلى 43 تونىنا) تېرىلدى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 5112 تۈياق چارۋا قالدى؛ دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 743.86 يۈەنگە يەتتى. يېزا تەۋەسىدىن ئۆزمە، جىگدە، ئۇرۇك، ئۇزۇم قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر چىقىدۇ.

يېزا بويىچە 1993 - يىلدىكى چوڭ - كىچىك ئۆستەڭ 17، توما 9، سېمونت كۆۋرۈك 5. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 7500 مو؛ شېغىل يانتۇزۇلغان يول 2 بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4 كىلومېتىر، كەنتلەر ۋە كەنت ئاھالە گۇرۇپپىلىرى توپا يوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئېھتاجە ئورمان دەرىخى 367 مىڭ تۈپكە، ئاپتوموبىل 11 گە، تراكتور 69 غا، دىنام 4 كە، ئۇن تارتىش ماشىنىسى ۋە ياغ تارتىش ماشىنىسى 7 گە، سۇ تۇڭمىنى 6 گە يەتتى، يېزىدا يەنە 1 ئۇن - ياغ زاۋۇتى، 1 رېمونت زاۋۇتى، 1 بىناكارلىق ئەترىتى، 1 خىش - ھاك خۇمدىنى بار. شۇنداقلا 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 رادىئو ئۇزلىلى، 1 شىپاخانا، 8 تىببىي خادىم، 8 كېسەل كارىۋىتى؛ 1 تۆلۈقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ (3 سىنىپلىق)، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 1 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 305 ئوقۇغۇچى، 14 ئوقۇتقۇچى بار.

§ 7 . چوڭكۆل يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — دۆڭمەھەللە كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 2.5 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شىمالدا چەرچەن بازىرى بىلەن قوشنا، شەرقتە چەرچەن دەرياسىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا ئاچچان يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربتە يېڭىئۆستەڭ ئۆستىگى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 44 كۋادرات كىلومېتىر. يېزا زېمىنى تەكشى،

تۈپرىقى مۇنبەت، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1247 مېتىر ئېگىز. يېزا بويىچە 15 مىڭ 800 مو تېرىلغۇ يەر، 1544 مو ئورمان، 900 مو كۆچەتخانا، 1200 مو ئوتلاق بار، قالغان يېرى قۇملۇق ۋە چۆللۈك.

بۇ يېزىنىڭ كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى كىلىمات بولۇپ، قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 26℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.5℃، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 225 كۈن، شامال كۈچى ئادەتتە 2 ～ 3 بال بولىدۇ، ئەڭ قاتتىق بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

1857 - يىلى ياقا يۇرتلۇق دېھقانلار بۇ يەرگە كېلىپ تېرىقچىلىق قىلغان، بۇ يەرنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت بولغاچقا، باشقا جايلاردىن كەلگەنلەر بارغانسېرى كۆپەيىپ، بۇ يەردە كەنت - مەھەللە شەكىللەنگەن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇ جاي 1 - رايونغا قاراشلىق چوڭكۆل يېزىسى ئىدى، 1958 - يىل 10 - ئايدا 1 - رايونغا قاراشلىق چوڭكۆل، دۆڭمەھەللە، ئارال يېزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ 1 - خەلق گۈڭشېسى قىلىپ قۇرۇلدى. 1962 - يىل 5 - ئايدا 1 - گۈڭشې چوڭكۆل گۈڭشې ۋە ئارال گۈڭشې دەپ ئىككىگە ئايرىۋېتىلدى. 1969 - يىلى نامى «قىزىل بايراق» گۈڭشې دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى «چوڭكۆل گۈڭشې» دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا «چوڭكۆل يېزىسى» دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 4 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 21 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدىغان بولدى. يېزا بويىچە 957 ئائىلە، 4508 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4256، خەنزۇ 243، خۇيزۇ 9.

بۇ يېزىدا دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز، ياغلىق دان قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 12 مىڭ مو ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 3663 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 1120 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 120 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 4160 مو كېۋەز تېرىلىپ، 254 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 12 مىڭ 792 تۇياق چارۋا قالدى؛ دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 801 يۈەنگە يەتتى.

يېزا بويىچە 25 چوڭ - كىچىك ئېرىق - ئۆستەڭ بار، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 606 كىلومېتىر. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 19 غا، تراكتور 134 كە، ئۇششاقلاش ماشىنىسى 23 كە يەتتى. يېزا بويىچە يېزىلىق رېمونت زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، تراكتور پونكىتى قاتارلىق يېزا باشقۇرۇشىدىكى كارخانىلار بار.

يېزىدا يەنە 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، 1 شىپاخانا، 1 كىنوخانا، 1 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 3 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 812 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

§ 8 . توغراقلىق يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — توغراقلىق كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 2 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن، شىمالدا باغئېرىق يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربتە يېڭىئۆستەڭ يېزىسىغا قوشنا، جەنۇبتا چوڭكۆل يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. يېزا تەۋەسىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 52 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 19 مىڭ 100 مو، ئورمانلىق 1500 مو، ئوتلاق

1000 مو، چۆل - قوملۇق 64 . 37 كۋادرات كىلومېتىر. پۈتكۈل زېمىنى شەرقىي شىمالغا قاراپ قىيسايغان، تۆت ئەتراپى ئېگىز - پەس، ئۇتتۇرىسى تەكشى، تۈپرىقى مۇنبەت، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 1274 مېتىر ئېگىز.

پۈتكۈل يېزىنىڭ كىلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 19 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 9 . 2506 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 4 . 26-℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 5 . 41℃، قىروسىز مەزگىلى 138 ～ 225 كۈن، شامال كۈچى ئادەتتە 3 بال بولىدۇ. شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇك دەۋرىدە كىرىشىدىن كەلگەنلەر بۇ يەردە ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىنچە بۇ جاي توغراقلىق كەنتى دەپ ئاتالغان. 1951 - يىلى 2 - رايونغا تەۋە بولغان. 1958 - يىل 10 - ئايدا 2 - خەلق گۈڭشېسىغا تەۋە بولغان. 1962 - يىلى 2 - خەلق گۈڭشېسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، توغراقلىق گۈڭشېسى بولۇپ قۇرۇلدى، 1969 - يىلى «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1980 - يىلى توغراقلىق گۈڭشې دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 6 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 19 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدىغان بولدى. يېزا بويىچە 998 ئائىلە، 4835 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4637، خەنزۇ 198.

بۇ يېزىدا دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۆمىسقوناق، كېۋەز، زاراڭزا تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 12 مىڭ 500 مو ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 3484 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 4640 مو كېۋەز تېرىلىپ، 254 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 11 مىڭ 864 تۇياق چارۋا قالدى؛ 1993 - يىلى دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 810 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 17 ئېرىق - ئۆستەڭ، 8 توما بار.

يېزا بويىچە 3 تاشيول بار، ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. يېزا بويىچە 14 ئاپتوموبىل، 129 تراكتور، 33 ئۇششاقلاش ماشىنىسى بار.

يېزا تەۋەسىدە 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 دوختۇرخانا، 1 ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، 1 رادىئوزىلى، 1 مال دوختۇرلۇق پونكىتى، 1 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 3 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 906 ئوقۇنقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

§ 9 . باغئېرىق يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — باغئېرىق كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 5 . 4 كىلومېتىر شىمالىدا، يېزا تەۋەسى شەرقتە چەرچەن دەريا سى بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالدا قوشاتما يېزىسىغا قوشنا، غەربتە يېڭىئۆستەڭ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا توغراقلىق يېزىسىغا قوشنا. يېزىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 48 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 14 مىڭ 900 مو، ئورمان 354 مو، قوملۇق 37 كۋادرات كىلومېتىر، ئوتلاق 1500 مو. پۈتكۈل يېزا زېمىنىنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، شەرقىي شىمال قىسمى پەس، تۈپرىقى قۇمساڭغۇ، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 1200 مېتىر ئېگىز.

كىلىماتى قۇرغاق، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 19 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 9 . 2506 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

℃10، 1 ـ ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃22ـ، 7 ـ ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃38، قىروسىز مەزگىلى ئادەتتە 200 كۈن بولىدۇ، شامال كۈچى ئادەتتە 3 ~ 4 بال بولىدۇ، ئەڭ قاتتىق بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) باۋ ـ جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، توغراقلىق كەنتىدىن كۆچۈرۈلگەن دېھقانلار بۇ يەردە بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلغان، مېۋىلىك كۆچەتلەرنى قويۇپ، باغ قىلغان، شۇنىڭ بىلەن پەيدىنپەي باغئېرىق كەنتى شەكىللەنگەن. 1951 ـ يىلى 2 ـ رايونغا قارايدىغان باغئېرىق يېزىسى بولغان، 1958 ـ يىل 10 ـ ئايدا بىر قىسمى 2 ـ خەلق گۇڭشېسىغا، بىر قىسمى 4 ـ خەلق گۇڭشېسىغا تەۋە بولغان، 1962 ـ يىل 5 ـ ئايدا 2 ـ خەلق گۇڭشېسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ باغئېرىق گۇڭشېسى تەسىس قىلىنغان، 1969 ـ يىلى «غالىبىيەت» گۇڭشېسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1980 ـ يىلى باغئېرىق گۇڭشې دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1993 ـ يىلى بۇ يېزىغا 5 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 10 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 4 چارۋىچىلىق نۇقتىسى قارايدىغان بولدى. بۇ يېزىدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ مىللەتلىرىدىن 594 ئائىلە، 2897 كىشى ياشايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2776، خەنزۇ 114، خۇيزۇ 7.

يېزا بويىچە دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز تېرىلىدۇ. 1993 ـ يىلى 9920 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 2660 توننا ھوسۇل ئېلىندى؛ 3840 مو كېۋەز تېرىلىپ، 210 توننا پاختا ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 18 مىڭ 751 تۈياق چارۋا قالدى؛ دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 670 يۈەن بولدى. يېزا بويىچە 95 ئېرىق ـ ئۆستەڭ، 64 تۇما بار، سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 20 مىڭ مو.

يېزا بويىچە 2 تاشيول بار، ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، يېزا بويىچە 14 ئاپتوموبىل، 105 تراكتور، 8 دېزىل ماتور، 6 ئۇشاقلاش ماشىنىسى، 5 تۇگمەن بار.

يېزا تەۋەسىدە 1 دوختۇرخانا، 1 ئامانەت قەرز كوپېراتىپى، 1 تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، 1 تراكتور پونكىتى، 1 كىنوخانا، 1 مەدەنىيەت پونكىتى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 6 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 579 ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچى بار.

§ 10 . يېڭىئۆستەڭ يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۈرۈشلۇق جاي — قىران كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 9 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە توغراقلىق يېزىسىغا قوشنا، غەربتە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا ئاچچان يېزىسىغا قوشنا، شىمالدا تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 10 مىڭ 634 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 22 مىڭ 300 مو، ئورمانلىق 11 مىڭ 772 مو، ئوتلاق 5.6 كۋادرات كىلومېتىر، قالغىنى قۇملۇق. پۈتكۈل زېمىنىنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، شەرقىي شىمال قىسمى پەس، تۆپرىقى قۇمساڭغۇ، دېگىز يۈزىدىن 1217 مېتر ئېگىز.

يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃1.10، 1 ـ ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃22ـ، 7 ـ ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃39، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 18.6 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2506.9 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز

مەزگىلى ئادەتتە 165 ~ 188 كۈن بولىدۇ. شامال كۈچى ئادەتتە 3 ~ 4 بال بولىدۇ. شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) قىران لەقەملىك بىر كىشى ئائىلىسىدىكى 6 جان كىشىنى باشلاپ بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ، ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ، بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بارا - بارا يېگىنۈستەڭ كەنتى شەكىللەنگەن. 1951 - يىلى بۇ جاي 2 - رايونغا قارايدىغان يېگىنۈستەڭ يېزىسى بولغان، 1958 - يىلى 3 - خەلق گۈڭشىسى بولۇپ قۇرۇلغان، 1969 - يىلى نامى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1980 - يىلى يېگىنۈستەڭ گۈڭشې دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1984 - يىلى يېزا بولۇپ قۇرۇلغان. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 6 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 27 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 1 چارۋىچىلىق نۇقتىسى قارايدىغان بولدى، يېزا بويىچە 1002 ئائىلە، 4973 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4370، خەنزۇ 603.

يېگىنۈستەڭ يېزىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، يېزا بويىچە بۇغداي، كۆممىقوناق، پاختا ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. 1993 - يىلى 18 مىڭ 600 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 4705 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 6560 مو كېۋەز تېرىلىپ، 289 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ يەل ئاخىرىدا قولدا 22 مىڭ 814 تۇياق چارۋا قالدى؛ دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 723.3 يۈەنگە يەتتى.

يېزا بويىچە 21 ئېرىق - ئۆستەڭ، 32 توما بار، سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 22 مىڭ 300 مو. ماڭلەي — يەكەن تاشيولى مۇشۇ يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، يوللارنىڭ ئىككى تەرىپىدە دەل - دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. يېزا بويىچە 16 ئاپتوموبىل، 136 تراكتور بار.

يېزا تەۋەسىدە 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 شىپاخانا، 1 مال دوختۇرلۇق پونكىتى، 1 رادىئو ئۇزېلى، 1 ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، 1 تۇلۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 7 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 953 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

§ 11 . ئاقتىكەندۆڭ يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — ئاقتىكەندۆڭ كەنتى چەرچەن بازىرىنىڭ 23 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە چاقىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربتە قوشساتما يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالدا تاتىراق يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبتا «شەرق شامىلى» غول ئۆستىگى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 563 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 14 مىڭ مو، ئورمانلىق 1243 مو، مېۋىلىك باغ 1856 مو، ئوتلاق 4080 مو، قالغىنى قۇملۇق، پۈتكۈل زېمىنى تەكشى، تۇپرىقى شورلۇق، ئورنى دېگىز يۈزىدىن 1181 مېتىر ئېگىز. يېزا تەۋەسىدە چەرچەن دەرياسى ۋە ئۇزۇنكۆل قاتارلىق 13 كۆل بار.

كېلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 18.6 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2506.9 مىللىمېتىر، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى -22 ℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.5 ℃، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10 ℃، قىروسىز مەزگىلى ئادەتتە 220 كۈن بولىدۇ، شامال كۈچى

ئادەتتە 3 بال بولىدۇ، شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ.

1958 - يىلى ھەرقايسى گۈڭشىلاردىن بۇ يەردە ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ، بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەمگەك كۈچلىرى يۆتكەپ كېلىنگەن ۋە يېڭىدىن باغئىرىق گۈڭشي ئاقتىكەندۆڭ چوڭ ئەترىتى ۋە چوڭكۆل گۈڭشي ئىسسىقئوتاق چوڭ ئەترىتى قۇرۇلغان.

1984 - يىل 11 - ئايدا باغئىرىق يېزىسىدىن ئاقتىكەندۆڭ كەنت ئاھالە كومىتېتى، چوڭكۆل يېزىسىدىن ئىسسىقئوتاق كەنت ئاھالە كومىتېتى ئايرىپ چىقىلىپ ئاقتىكەندۆڭ يېزىسى تەسىس قىلىنغان. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 4 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 14 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدىغان بولدى، يېزا بويىچە 360 ئائىلە، 2026 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1856، خەنزۇ 170.

يېزا بويىچە دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، ئاساسەن بۇغداي، كۆممىقوناق، ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 8320 مو ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 2219 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 2560 مو كېۋەز تېرىلىپ، 137 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ 320 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 63 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا 10 مىڭ 612 تۈياق چارۋا قالدى؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 731.28 يۈەنگە يەتتى. يېزا تەۋەسىدە باغۋەنچىلىك تەرەققى تاپقان بولۇپ، ھەرخىل ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم كۆپ چىقىدۇ. يېزا بويىچە 414 مىڭ 700 تۈپ دەل - دەرەخ، 4 ئۆستەڭ، 14 مىڭ ئۆلكە يېرى بار.

يېزىدا ئۇن - ياغ زاۋۇتى، تاشپاختا ئەترىتى قاتارلىق 9 كارخانا بار.

تاتىراق تاش يولى يېزا تەۋەسىدىن ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 23 كىلومېتىر، ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 9 غا، تراكتور 112 گە، دىنام 1 گە يەتتى، يېزا تەۋەسىدە 1 تېمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 رادىئوزېلى، 4 داۋالاش ئورنى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 3 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 340 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار.

§ 12 . قوشساتما يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۈرۈشلۇق جاي — توغراقلىق كەنتى ناھىيە بازىرىنىڭ 22 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. يېزا تەۋەسى شەرقتە ئاقتىكەندۆڭ يېزىسىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا باغئىرىق يېزىسى بىلەن قوشنا، شىمالدا تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىدۇ، غەربتە توغراقلىق يېزىسى بىلەن قوشنا. ئومۇمىي يەر مەيدانى 119 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 11 مىڭ 500 مو، ئوتلاق 90 مىڭ مو، ئورمانلىق 667 مو، قالغىنى چۆل - قۇملۇق. پۈتكۈل يېزا زېمىنى تەكشى، تۈپرىقى قۇمسۇغۇ، ئورنى دېگىز يۈزىدىن 1146 مېتىر ئېگىز.

كىلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 15.7 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2506.9 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 138 ~ 220 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 26℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.5℃، شامال كۈچى ئادەتتە 3 بال بولىدۇ، شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 10 بالغا يېتىدۇ.

1951 - يىلى ئۇ 2 - رايونغا قاراشلىق باغئىرىق يېزىسىنىڭ بوز يېرى ئىدى. 1958 -

يىلى ھەرقايسى گۈڭشىلاردىن بۇ يەردە ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ، بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەمگەك كۈچلىرى يۆتكەپ كېلىنگەن ۋە 4 - خەلق گۈڭشىسى تەسىس قىلىنغان. 1969 - يىل 7 - ئايدا 4 - گۈڭشىنىڭ نامى «شەرق شامىلى» گۈڭشىي دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1980 - يىلى قوشساتما گۈڭشىي دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى قوشساتما يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 4 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 15 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى قارايدىغان بولدى. يېزا بويىچە 448 ئائىلە، 2212 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1550، خەنزۇ 662.

يېزا بويىچە دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي، كۈممىقوناق، كېۋەز تېرىلىدۇ. 1993 - يىلى 8640 مو ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 2266 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 1500 مو كېۋەز تېرىلىپ، 130 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ 800 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 129 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا قولدا 12 مىڭ 457 تۈياق چارۋا قالدى؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 723.08 يۈەنگە يەتتى.

يېزا بويىچە 16 ئۆستەڭ، 11 تۇما، 10 مىڭ 100 مو ئۆلكە يېرى بار؛ يېزا تەۋەسىدە كۆلىمى 700 موغا يېتىدىغان 2 كۆل بار. يېزا تەۋەسىدە 1 تاشيول بار، ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيول بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 17 گە، تراكتور 92 گە يەتتى.

يېزىدا 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 ئامانەت قەرز كوپېراتىپى، 1 رادىئوزېلى، 1 كىنو ئەترىتى، 1 داۋالاش پونكىتى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 3 ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، 155 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

§ 13 . تاتىراق يېزىسى

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي — سېرىقبۇيان كەنتى چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ 39 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان، يېزا تەۋەسى شەرقتە چاقىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالدا تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىدۇ، غەربتە ئاقتىكەندۇڭ يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبتا قوشساتما يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 10 مىڭ 100 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 14 مىڭ 300 مو، ئورمانلىق 6128 مو، ئوتلاق 3000 مو، قۇملۇق 10 مىڭ 68.2 كۋادرات كىلومېتىر، پۈتكۈل زېمىننىڭ غەربىي جەنۇب قىسمى ئېگىز، شەرقىي شىمالىي قىسمى پەس، تۈپرىقى قۇمسالىغۇ، شور تەركىبى كۆپ، ئورنى دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1146 مېتىر ئېگىز.

يېزا تەۋەسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 10.1، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 8.، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 24.8، قىروسىز مەزگىلى 165 ~ 188 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 18.6 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارىغا ئايلىنىش مىقدارى 2506.9 مىللىمېتىر، ئاساسلىقى شەرقىي شىمال شامىلى چىقىدۇ، شامال كۈچى ئادەتتە 3 — 4 بال بولىدۇ، شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 12 بالغا يېتىدۇ.

رېۋايەتلەرگە قارىغاندا، 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىر ئۇيغۇر ئوۋچى بۇ يەردە ئوۋچىلىق بىلەن كۈن كۆچۈرگەنىكەن، كېيىنكى چاغلاردا ئارال يېزىسىدىن بىر نەچچە ئۆيلۈك دېھقان بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەردە

بارا - بارا تاتىراك كەنتى شەكىللىنىپتۇ. 1951 - يىلى بۇ يەر 2 - رايونغا قارايدىغان تاتىراك يېزىسى بولغان. 1953 - يىلى 10 - ئايدا 2 - رايوننىڭ تاتىراك يېزىسى ئايرىپ چىقىلىپ، يېڭىدىن 4 - رايون تەسىس قىلىنغان. ئۇنىڭغا باش تاتىراك يېزىسى بىلەن ئايلاغ تاتىراك يېزىسى قارايدىغان بولغان. 1958 - يىل 10 - ئايدا رايون، يېزا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 4 - رايونغا قاراشلىق باش تاتىراك يېزىسى بىلەن ئايلاغ تاتىراك يېزىسى قوشۇۋېتىلىپ 5 - خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغان. 1969 - يىلى 5 — 7 - ئايلاردا 5 - گۇڭشې «ئىتتىپاق» گۇڭشې دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1980 - يىلى «ئىتتىپاق» گۇڭشې تاتىراك گۇڭشې دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى گۇڭشې ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تاتىراك يېزىسى تەسىس قىلىنغان. 1993 - يىلى بۇ يېزىغا 7 كەنت ئاھالە كومىتېتى، 16 كەنت ئاھالە گۇرۇپپىسى، 5 تەبىئىي كەنت قارايدىغان بولدى؛ يېزا بويىچە 435 ئائىلە، 2743 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2272، خەنزۇ 471.

بۇ يېزا يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، ياغلىق دان چىقىدۇ ۋە چارۋا بېقىلىدۇ. 1993 - يىلى 9600 مو ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، 2893 تونىنا ھوسۇل ئېلىندى؛ 1400 مو ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلىپ، 145 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى؛ 2000 مو كېۋەز تېرىلىپ، 150 تونىنا پاختا ئېلىندى؛ يىل ئاخىردا قولدا 29 مىڭ 202 تۈياق چارۋا قالدى؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 770.6 يۈەنگە يەتتى، يېزا بويىچە 22 ئېرىق - ئۆستەڭ، 14 مىڭ 300 مو ئۆلكە يېرى بار. يېزىدا يەنە تاشپاختا ئەترىتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى قاتارلىق يېزا كارخانىلىرى بار.

يېزا تەۋەسىدە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 120 كىلومېتىر كېلىدىغان 1 تاشيول بار. ھەرقايسى كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى ئاددىي تاشيوللار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 12 گە، تراكتور 73 كە يەتتى.

يېزىدا 1 تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، 1 داۋالاش پونكىتى، 1 رادىئوئۇزىلى، 1 مال دوختۇرلۇق پونكىتى، 1 مۇكەممەل باشلانغۇچ مەكتەپ، 4 ئاددىي باشلانغۇچ مەكتەپ، 569 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

ئىككىنچى قىسىم

تەبىئىي مۇھىت

ئىككىنچى قىسىم

تەبئىي مۇھىت

I باب

گېئولوگىيە

§ 1 . گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى

چەرچەن ناھىيىسى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي چېتىگە، كوئېنلۇن تاغلىق ئوقۇرسىمان يانتۇ پۈرمە بەلۋىغى بىلەن تارىم پلاتفورمىسىدىن ئىبارەت 2 تۈزۈلمە بىرلىكى ئۇچراشقان بەلۋاغقا يېقىن جايلاشقان.

1 . كوئېنلۇن تاغلىق ئوقۇرسىمان پۈرمە بەلۋىغى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى شىمالىي كوئېنلۇن ئوقۇرسىمان يانتۇ پۈرمە بەلۋىغىنىڭ توققۇز داۋان مۇرەككەپ ئوڭدا پۈرمىسىگە تەۋە بولۇپ، شىمالدا تارىم پلاتفورمىسىدىكى ئالتۇنتاغ ئۈزۈلمە بۆلىكىنىڭ چوڭقۇر ھەم ھەرىكەتچان يېرىلمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، يەر قاتلىمى پالېئوزوي ئېرا تېمى مېتامورفىك جىنس سىستېمىسى، ئوتتۇرا - يېڭى ھايات ئېرا تېمى ئۇۋۇندى جىنسلىرى ھەم بۆسمە جىنسلاردىن تەركىب تاپقان.

2 . تارىم پلاتفورمىسى

1) ئالتۇنتاغ ئۈزۈلمە بۆلىكى

ئالتۇنتاغ ئۈزۈلمە بۆلىكى پۈتكۈل ئالتۇنتاغنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، جەنۇبتا كوئېنلۇن تاغلىق ئوقۇرسىمان يانتۇ پۈرمە بەلۋىغى بىلەن قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭدىن چوڭقۇر ھەم چوڭ يېرىلما ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ؛ شىمالدا تارىم پلاتفورمىسى ئىچىدىكى چەرچەن - چاقىلىق پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئۇنىڭ ئونتۇرىسىنى ئالتۇنتاغ ئالدىدىكى چوڭقۇر، چوڭ يېرىلما بۆلۈپ تۇرىدۇ. ئالتۇنتاغ ئۈزۈلمە بۆلىكى، ئاساسەن، پرېكېمبرى سىستېمىسىدىكى مېتامورفىك جىنسلاردىن ۋە كېيىنكى بۆسمە جىنسلاردىن تەركىب تاپقان، قىسمەن جايلىرىدا

پالېئوزوي ئېرا تېمى، ئوتتۇرا — يېڭى هايات ئېرا تېمىدىكى ئۇڭۇندى جىنسلار بار.

2) چەرچەن - چاقىلىق پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى

چەرچەن - چاقىلىق پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى جەنۇبتا ئالتۇنتاغ ئۇزۇلمە بۆلىكى بىلەن قوشنا، شىمالدا تارىم پلاتفورمىسىدىكى توڭگۇزباستى پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى، مەركىزىي پلاتفورما، يەكەن پلاتفورما ئولتۇرۇشمىسى بىلەن چوڭقۇر، چوڭ يوشۇرۇن يېرىلما ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. بۇ پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى غەربتە كىرىيىدىن باشلىنىپ، شەرقتە لوپنۇرغىچە بەلۋاغسمان هالەتتە سوزۇلغان، ئۇ يوشۇرۇن كۆتۈرۈلمە تۇزۇلمىسى بولۇپ، ئاساسىي جەهەتتىن ئۆز ئارا پاراللېل بولغان، شىمالدىن جەنۇب - غەربكە سوزۇلغان چوڭقۇر، چوڭ 2 يېرىلما تەرىپىدىن تىزگىنلىنىپ تۇرىدۇ. چەرچەن دەريا‌سى قۇملۇقىغا كىرگەندىن كېيىن شىمالىي پاسىلدىكى يېرىلمىنى بويلاپ يېتىلىدۇ. پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسى دائىرىسىدە يەنىمۇ تېخى، هىمالايا تېخى سىكلىنىك تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن قىسمەن جايلاردا ئويۇلمىلار هاسىل بولغان هەم بۇ ئويۇلمىلار ئوتتۇرا — يېڭى هايات ئېراسىدىكى قۇرۇقلۇق فاتسىيەلىك چۆكۈندىسىنى قوبۇل قىلغان، يەر قاتلىمى كۆمۈر سىستېمىسى، قىزىل فورماتسىيە ۋە مولاس فورماتسىيەدىن تەركىب تاپقان، مەسىلەن، جاڭگالسای پلاتفورما ئويۇلمىسى، تىكگەي تاغ پلاتفورما ئويۇلمىسى قاتارلىقلار. پلاتفورما كۆتۈرۈلمىسىنىك يەر يۈزى، ئاساسەن، 4 - سىستېما بوش دۆۋىلەنمىلىرى بىلەن قاپلانغان. چەرچەن ناهىيە بازىرى مۇشۇ تۇزۇلمە بىرلىكىنىك غەربىي جەنۇب قىسمىغا جايلاشقان.

2 § . قۇرۇلۇش گېئولوگىيىسى

چەرچەن ناهىيە بازىرى رايونىنىك هازىرقى دەريا قىنى، جىلغىلىرى 4 - دەۋرگە خاس تولۇق يېڭىلىنىش سېرىيىسى لاتقىلىرى بىلەن قاپلانغاندىن سىرت، قالغان جايلىرى 4 - دەۋرگە خاس دەسلەپكى يېڭىلىنىش سېرىيىسى تىنما - چۆكۈندە لاتقىلىرى بىلەن قاپلانغان، جىنس تۇزۇلۇشى ئىنت چىشسىمان گىرەلەشمە كۆپ قاتلاملىق تۇزۇلمىدىن ئىبارەت. چارلاش قۇدۇقى 2. 85 مېتىر قېزىلغاندىمۇ 4 - دەۋر قاتلىمىنى تېشىپ ئۆتكىلى بولمايدۇ، ئومۇمىي چۆكۈندە دانچىلىرى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە يىرىكلىشىپ بارىدۇ، ئارىلىقتا نېپىز سېغىزسىمان توپا قاتلىمى بار، يەر يۈزى قۇمسىمان توپىدىن، ئۇنىڭ ئاستى ئەشمە قۇمدىن، تېگى شېغىل، شېغىللىق سېغىزسىمان توپا ۋە نېپىز قۇم قاتلىمى ياكى لىنزا جىسىملاردىن تەركىب تاپقان.

1. قاتلاملىق جىنسلارنىڭ ئالاهىدىلىكى ۋە ئۇلارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى

1) هەيدەلمە تۇپراق

هەيدەلمە تۇپراق يەر يۈزىگە تارقالغان بولۇپ، كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 1 ~ 1.3 مېتىر كېلىدۇ، ئاساسلىقى قۇمسىمان توپىدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭغا ئەشمە قۇم ئارىلاشقان، تەركىبىدە ئۆسۈملۈك يىلتىزلىرى كۆپ. قۇمسىمان توپا قاتتىق، پلاستىك هالەتتە بولىدۇ، ئەشمە قۇم سەل زىچ بولۇپ، يول قويۇلمىدىغان كۆتۈرۈش كۈچى 100 كىلو پاسكال، شۇڭا ئۇ ئۇل كۆتۈرۈش قاتلىمى قىلىشقا باب كەلمەيدۇ.

2) ئەشمە قۇم — ئوتتۇراھال قۇم

رەڭگى ساغۇچ كۇلرەڭ، قېلىنلىقى 1.6 ~ 2.4 مېتىر، كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 5.3 مېتىردىن ئاشمىدۇ، توپا قاتلىمىنىڭ تارقىلىشى تەكشى، جىنسلار ئەشمە قۇمنى ئاساس قىلغان، ئۇنىڭغا قۇمسىمان توپا ياكى نېپىز سېغىزسىمان توپا قاتلىمى ياكى لىنزا جىسىملار ئارىلاشقان، نەملىك دەرىجىسى: سەل نەم — تويۇنغان؛ زىچلىقى: ئوتتۇراھال؛ كۆتۈرۈش كۈچى: 130 كىلو پاسكال.

3) ئوتتۇراھال قۇم — يىرىك قۇم

تارقىلىش چوڭقۇرلۇقى 3.9 ~ 5.3 مېتىر، ئوتتۇراھال يىرىك قۇمنى ئاساس قىلغان، قىسمەن جايى يۇمشاق قۇم، رەڭگى كۆكۈش كۇلرەڭ — قوڭۇر كۇلرەڭ؛ نەملىك دەرىجىسى: نەم — تويۇنغان؛ زىچلىقى: ئوتتۇراھال زىچ — سەل زىچ؛ كۆتۈرۈش كۈچى 160 كىلو پاسكال.

2. مەيدانلارنىڭ رايونغا ئايرىلىشى

1) قۇرۇلۇشقا پايدىلىق رايون

بۇ رايون چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي قىسمى ۋە جەنۇبىي قىسمىغا تارقالغان بولۇپ، يەر شەكلى تەكشى، تۈزۈلۈشى بىر خىل، ئۈستى قىسمى ئەشمە قۇمسىمان توپا بولۇپ، قېلىنلىقى ئادەتتە 3 مېتىردىن ئاشمىدۇ، كۆتۈرۈش كۈچى 130 كىلو پاسكال. مەزكۇر قاتلامنىڭ ئاستى ئوتتۇراھال يىرىك قۇم بولۇپ، كۆتۈرۈش كۈچى 160 كىلو پاسكال، ئۇ شەھەر رايونىدا قۇرۇلۇش قىلىشقا پايدىلىق رايوندۇر.

2) قۇرۇلۇش قىلىشقا بولمىغان رايون

بۇ رايون چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ كۆپ قىسمىغا تارقالغان، يەر شەكلى ئاساسىي جەھەتتىن تەكشى، تۈزۈلۈش ئۆزگىرىشى بىر قەدەر چوڭ، يەر يۈزى ھەيدەلمە توپا ياكى قۇمسىمان توپا بولۇپ، قاتلىمى نېپىزرەڭ، ئاستى ياتما ئەشمە قۇم قاتلىمى بولۇپ، ئەمەلىيەتتە سۇيۇقلانغان توپا ھېسابلىنىدۇ، كۆتۈرۈش كۈچى 130 كىلو پاسكال.

3) قۇرۇلۇش قىلىش خەۋپلىك رايون

بۇ رايون ناھىيە بازىرى رايونىدىكى تەبىئىي جىلغىنى بويلاپ غەربىي جەنۇب — شەرقىي شىمال يۆنىلىشىدە بەلۋاغسىمان ھالەتتە تارقالغان، كەڭلىكى 50 ~ 100 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 6 ~ 8 مېتىر، يەر شەكلى مۇرەككەپ، جىلغىنىڭ ئىككى يېقىدىن بۇلاق سۇيى سىرغىپ چىقىپ تۇرىدۇ، شۇڭا، بۇ رايوننى قۇرۇلۇش يېرى قىلىشقا بولمايدۇ.

§ 3 . يەر تەۋرەش گېئولوگىيىسى

1. ناھىيە بازىرى تۇرۇشلۇق جايىدىكى يېرىلما بەلۋاغ

20 - ئەسىرنىڭ 70 — 80 - يىللىرىدىكى 20 نەچچە يىلدا چەرچەن ناھىيە بازىرى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ تۈزۈلۈشىدىكى شەكىل ئۆزگىرىشلىرى ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئۆلچەش ماتېرىيالىلىرىغا قارىغاندا، ناھىيە بازىرى تۇرۇشلۇق تارىم پلاتفورمىسىنىڭ جەنۇبىي چېتىگە تەۋە چەرچەن ئويۇلمىسىنىڭ گىرۇنكىدىكى ئولتۇرۇشما رايون بىلەن كۆتۈرۈلمە رايوندىكى ئۆتكۈنچى بەلۋاغدا،

ئاساسەن، شىمالدىن شەرققە يۆنەلگەن يېرىلمىلار يېتىلگەن، ناھىيە بازىرىغا تەسىر كۆرسىتىش ئېھتىمالى بولغان مۇنداق 3 ئاساسلىق يېرىلما بەلۋاغ بار:

1) چەرچەن دەرياسى يېرىلما بەلۋىغى

بۇ شىمالدىن شەرققە يۆنەلگەن يوشۇرۇن يېرىلما بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، ناھىيە بازىرىنىڭ 10 كىلومېتىرچە غەربىي شىمالىدىن ئۆتىدۇ. ئۇ ئوتتۇراھال، ئاجىز يەر تەۋرەشلەرنىڭ مەنبەسى.

2) جاڭگالساي (ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي چېتى) يېرىلما بەلۋىغى

بۇ بەلۋاغ شىمالدىن شەرققە يۆنەلگەن، جەنۇبتىن غەربكە قىيسايغان، قىيسىيىش بۇلۇڭى تىك، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 360 كىلومېتىر، 1933 - يىلى بۇ يەردە 6.75 بال يەر تەۋرىگەن. ئۇ قاتتىق يەر تەۋرەش يۈز بېرىش شارائىتىغا ئىگە يېرىلما بەلۋاغ بولۇپ، ناھىيە بازىرىنىڭ 60 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدىن ئۆتىدۇ.

3) ئالتۇنتاغ يېرىلما بەلۋىغى

بۇ بەلۋاغ شىمالدىن شەرققە يۆنەلگەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1000 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، شىمالدىن شەرققە قىيسايغان، قىيسىيىش بۇلۇڭى 80℃～60℃. 1924 - يىلى نەھىيە ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا 2 قېتىم 7.25 بال يەر تەۋرىگەن. ئۇ قاتتىق يەر تەۋرەش شارائىتىغا ئىگە يېرىلما بەلۋاغ بولۇپ، ناھىيە بازىرىنىڭ 80 كىلومېتىرچە جەنۇبىدىن ئۆتىدۇ.

2. يەر تەۋرەش ھەرىكەتلىرى

چەرچەن ناھىيە بازىرى ئالتۇنتاغ يەر تەۋرەش بەلۋىغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ يەر تەۋرەش ھەرىكىتى پۈتكۈل يەر تەۋرەش بەلۋىغىدا بولۇپ، نىسپىي ئاجىز. كۆچلۈك تەۋرەش ھەرىكىتى ئاساسلىقى چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىغا تارقالغان. مەزكۇر رايوندا 1970 - يىلدىن بۇيان 22 قېتىم 4.7 بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرىگەن. بۇنىڭ ئىچىدە 6 بالدىن يۇقىرى بولغىنى 3 قېتىم (چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا)، 5 بال بولغىنى 3 قېتىم (چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ شەرقىدىن شەرقىي جەنۇبغىچە)، 4 بالدىن تۆۋەن بولغىنى 16 قېتىم (ئاساسلىقى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبى بىلەن چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ شەرقىگە تارقالغان).

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تارىخىدا خاتىرىلەنگەن قاتتىق يەر تەۋرەش 1924 - يىلى نەھىيە ناھىيىسىدە يۈز بەرگەن 7.25 بال يەر تەۋرەش بولۇپ، چەرچەنگە تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسى 6 بالغا يەتكەن. 1933 - يىلى نەھىيە ناھىيىسىدە 6.75 بال يەر تەۋرىگەن، چەرچەنگە تەسىر كۆرسىتىش دەرىجىسى 4 بالغا يەتكەن.

3. يەر تەۋرەشنىڭ خەۋپلىكلىكىگە باھا

چەرچەن ناھىيە بازىرى ئالتۇنتاغ يەر تەۋرەش بەلۋىغىغا جايلاشقان. تارىختا 6 قېتىم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى يەر تەۋرەشنىڭ تۆپ كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى 6 دەپ بېكىتىلدى.

Ⅱ باب

يەر قىياپىتى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى تۆتاش كەتكەن تاغ چوققىلىرى بىلەن قاپلانغان، ئوتتۇرا قىسمى يەر شەكلى تەكشى بولغان غايەت زور تاغ ئېتىكى لاتقا تۈزلەڭلىكى، شىمالىي قىسمى بىپايان قۇملۇق بولۇپ، ئۇنى جەنۇبتىن شىمالغا يۆنەلگەن 4 يەر قىياپىتى بىرلىكىگە ئايرىشقا بولىدۇ.

§ 1 . جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايون

بۇ رايون 52 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 37.1% نى ئىگىلەيدۇ. جەنۇبىي قىسمى كوئېنلۇن تېغىنىڭ تارماق تىزمىسى ۋە ئالتۇنتاغ تىزمىسى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىر ئېگىز، تاغ تىزمىلىرى شەرق - غەربتىن قىيپاش جەنۇبقا يۆنەلگەن، مەشھۇر تاغ چوققىلىرىدىن ئاقتاغ چوققىسى (دېڭىز يۈزىدىن 3029 مېتىر ئېگىز)، 4 ئاچىماق قارلىق چوققا (دېڭىز يۈزىدىن 6784 مېتىر ئېگىز)، توققۇز داۋان چوققىسى (دېڭىز يۈزىدىن 6242 مېتىر ئېگىز) بار. تاغ چوققىلىرىنىڭ قار سىزىقى دېڭىز يۈزىدىن 4800 مېتىر ئۆچۆرىسىدە ئېگىز بولۇپ، يىل بويى قار توپلىنىپ تۇرىدىغان رايوندۇر، بۇ رايون دەريا - ئېقىنلارنىڭ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. تاغلىق رايوننىڭ يەر قىياپىتى ئىنتايىن مۇرەككەپ، سىرتقى يۈزىنىڭ ئېچىلىپ قالغان قىسمى كۆپىنچە ئۇششاق تاشلار ۋە يىرىك قۇم بىلەن قاپلانغان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر روشەن ۋېرتىكال كولۇنىيە قۇرۇلمىسىنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ رايوندا قاتناش قىيىن، ئادەم ئاز، بۇ رايوندىكى تاغ باغرىلىرى ۋە جىلغىلار چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق يايلاق ۋە قىشلىقىدۇر.

§ 2 . تاغ ئېتىكىدىكى يانتۇ تۈزلەڭلىك رايونى

بۇ رايوننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 10 مىڭ 350 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 7.38% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ رايون غەربىي قىسمىدىكى ئالتۇنتاغ ئېتىكىدىن شىمالغا سوزۇلغان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى تاغ ئالدىدىكى سەل كەم 3000 مېتىردىن تۆۋەنلەپ تاتىراق يېزىسىنىڭ شىمالىغا بارغاندا 1100 مېتىرغا چۈشىدۇ، يانتۇ تۈزلەڭلىكىنىڭ كەڭلىكى 70 ~ 80 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭ تاغقا يېقىن 20 ~ 40 كىلومېتىر قىسمىغا گىپسلىق قوڭۇر رەڭ چۆل توپىسى تارقالغاندىن سىرت، قالغان كۆپ قىسمى قۇم بىلەن قاپلانغان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ، ھىلال ئايسىمان قۇم بارخانلىرى ۋە ھىلال ئايسىمان قۇم زەنجىرى كەڭ دائىرىدە تارقالغان. چەرچەن دەريا‌سى جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ مۇشۇ

رايونىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. يەر شەكلىنىڭ يېتىلىشى جەريانىدا تاغ ئېتىكى تۈزلەڭلىكى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە كۆتۈرۈلۈپ چىققان. چەرچەن دەريا سىستېمىسىنىڭ چىقىش ئېغىزىنىڭ تېك كېسىلىشى 160 مېتىرغا يېتىدۇ؛ قارامىرەن دەريا بىلەن مۆلچەر دەريا شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالغا قاراپ مۇشۇ رايونغا ئېقىپ كىرىدۇ، بۇ جەريانىدا شېغىللىق، قۇم بارخانلىرىدىن ئۆتىدۇ، شۇڭا سۇيىنىڭ كۆپ قىسمى خوراپ تۈگەيدۇ.

تاغ ئېتىكى تۈزلەڭلىكىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى قۇم تۈپراقتىن تەركىب تاپقان توپىسى يۇمشاق، بىر قەدەر تەكشى تۈزلەڭلىك بولۇپ، ئۇ يەرگە بوراندا ھاسىل بولغان مۇقىم ياكى يېرىم مۇقىم قۇم دۆۋىلىرى تارقالغان، يۇمشاق توپىلىق تۈزلەڭلىك بۇلاق سۇيى ۋە كەلكۇن سۇيى بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرغاچقا، دەريا - ئېقىن بويلىرىدىكى جايلارنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشى ئۈچۈن ياخشى سۇچىلىق شارائىتى يارىتىلغان.

3 § . چەرچەن دەريا سىستېمىسىدىكى تۈزلەڭلىك رايونى

چەرچەن دەريا سىستېمىسى تۈزلەڭلىك رايونىنىڭ كۆلىمى 24 مىڭ 100 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 17.2% نى ئىگىلەيدۇ. چەرچەن دەريا سىستېمىسى — غەربىي ئالتۇنتاغدا يېتىلگەن ئەڭ چوڭ دەريا، 4 - دەۋرده چەرچەن دەريا سىستېمىسىنى شىمالغا ئېقىپ تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا كىرگەن بولۇشى مۇمكىن. بۇ دەريا ھازىر ياش يېرىلمىنى بويلاپ شەرقىي شىمالغا بۇرۇلۇپ تېتىما كۆلىگە قويۇلىدۇ. چەرچەن دەريا سىستېمىسى تۈزلەڭلىكىنىڭ كەڭلىكى تەخمىنەن 10 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۇ ئاساسلىقى ئەشمە قۇم ۋە قۇمسىمان توپا دۆۋىلەنمىلىرىدىن تەركىب تاپقان. چەرچەن دەريا سىستېمىسىنىڭ يۇقىرى - ئوتتۇرا ئېقىمىدا دەريا قىنىنىڭ يانتۇلۇقى چوڭ، سۇنىڭ ئېقىشى تېز بولغاچقا، لاتقا چۆكۈندىسى ئاز؛ قوشسانما يېزىسىنىڭ تۆۋەن قىسمىنىڭ يانتۇلۇقى كىچىكرەك بولغاچقا، لاتقا كۆپ بولىدۇ. شۇڭا دەريا يولى كۆپ قېتىم ئۆزگەرگەن. چەرچەن دەريا سىستېمىسى يولىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تەبىئىي قاش ئەتراپلىرىنى يۇلغۇنلۇق قۇم دۆۋىلىرى قاپلىغان بولۇپ، ئەڭ ئېگىزلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 10 مېتىردىن ئاشىدۇ، ئادەتتىكىلىرىنىڭ ئېگىزلىكى كۆپىنچە 4 ~ 5 مېتىر كېلىدۇ. يۇلغۇنلار ئانچە بولۇق ئۆسمەيدۇ، كىشىلەرنىڭ ئۇزاقتىن بېرى يۇلغۇنلارنى كېسىشى ۋەجىدىن، ئەسلىدە مۇقىملىشىپ قالغان قۇم دۆۋىلىرى يېڭىۋاشتىن كۆچىدىغان خەۋپ تۇغۇلدى.

چەرچەن ناھىيە بازىرىدىن تاتىراق يېزىسىغىچە بولغان ئارىلىق دېلتا تۈزلەڭلىك بولۇپ، ئۇنىڭ سۇ چىقىرىۋېتىش شارائىتى ياخشى، ئۇ چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق سۇغىرىلىدىغان تېرىقچىلىق رايونى. كىشىلەرنىڭ ئۇزاق مۇددەت سۇغىرىپ تېرىقچىلىق قىلىشى نەتىجىسىدە، بۇ يەردە ئېرىق - ئۆستەڭلەر ۋە يوللار گىرەلىشىپ كەتكەن، سالا ئېتىزلارنى ياپ - يېشىل ئورمان بەلۋاغلىرى ئوراپ تۇرىدىغان جۇشقۇن مەنزىرە بارلىققا كەلدى.

تاتىراق يېزىسىنىڭ تۆۋىنىدە دەريا يولى تار، دەريا قېنى تېيىز، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى بولۇپ، دەريانىڭ ئىككى قاسنىقى قېلىن قۇموش، يۇلغۇن، توغراق بىلەن قاپلانغان. بۇ يەردە يەرلەر ئېگىز - پەس، يەر ئاستى سۇيىنىڭ مېنېرالىلىشىش دەرىجىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولغاچقا، بۇ يەر ھازىر مال باقىدىغان جاي قىلىنىپ كەلمەكتە.

ئاقتازنىڭ تۆۋىنىدە دەريا ۋادىسى تار بولۇپ، جەنۇبىي يېقى قەدىمكى لاتقا تۈزلەڭلىك، شىمالىي يېقى قۇملۇققا يېقىن، ۋادىدا قۇم بارخىنى كۆپ، ۋادىنىڭ چەتلىرى قۇموشلۇق، قۇم

بارخانلىرىدا يۇلغۇن ۋە يانتاق قاتارلىقلار شالاڭ ئۆسىدۇ.
دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدا سۇ تۇزلۇقراق، شۇڭا مال بېقىشتا دەريا بويىدىكى قۇمۇش قاتارلىق ئوت - چۆپلەردىنلا پايدىلانغىلى بولىدۇ.

§ 4 . شىمالىي قىسىمدىكى قۇملۇق رايون

بۇ رايونىڭ كۆلىمى 53 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 36.38% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ رايوندىكى چەرچەن دەرياسى تىنىما تۇزلاشقان يەر شەكلى بىر قەدەر تەكشى، شىمالىي قىسىمدىكى ئېچكىرىلەپ كىرگەن غايەت زور مۇزەككەپ ھىلال ئايسىمان قۇم زەنجىرىنى جەنۇب تەرەپتىكى تاغلىق توسۇپ تۇرغاچقا، قۇم بارخانلىرىنىڭ شەكلى بىر خىللا مۇزەككەپ ھىلال ئايسىمان قۇم بارخانلىرىغا ئۆزگەرگەن. قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئويمان جايلاردا بىر قەدەر پەس قىرسىمان قۇم بارخانلىرى بار، ئۇنىڭ چەتلىرىدە دائىم دېگۈدەك ھىلال ئايسىمان قۇم بارخانلىرى پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ، پەس جايلىرىدا ياۋا كۆرۈك، قۇمۇش قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. قۇم بارخانلىرى تۆتىشىپ كەتكەن بولۇپ، بوراندا كۆچۈپ تۇرىدۇ، بۇ ھال چەرچەن بوستانلىقى ۋە چوڭ قۇملۇقنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى يېشىل كارىدور ئۈچۈن ئىنتايىن زور خەۋپ ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا، قۇمنىڭ جەنۇبقا كۆچۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، قۇملۇقنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى كەڭ كەتكەن بوستانلىقنى قوغداش — جىددىي ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپە بولۇپ تۇرماقتا.

III باب

كىلىماتى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنىڭ كىلىماتى ئىللىق بەلۋاغنىڭ ئىنتايىن قۇرغاق قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتىغا كىرىدۇ. يەر شەكلى ۋە يەر شارائىتىدىكى پەرقلەرگە ۋە بۇ پەرقلەرنىڭ كىلىماتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرىگە ئاساسەن، چەرچەننىڭ كىلىماتى ئىككى چوڭ كىلىمات رايونىغا ئايرىلىدۇ.

§ 1 . جەنۇبىي قىسىمدىكى قاتتىق سوغۇق بولىدىغان ئېگىز تاغلىق كىلىمات رايونى

بۇ رايوندا تاغنىڭ ئېگىزلىشىگە ئەگىشىپ ھۆل - يېغىن كۆپىيىپ بارىدۇ، تاغ ئېگىزلىكى ھەر 100 مېتىر ئۆرلىسە، تېمپېراتۇرا 0.6℃ تىن 0.8℃ قىچە تۆۋەنلەيدۇ، يامغۇر - قار مىقدارى كۆپىيىدۇ.
دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىردىن 4800 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان رايون قاتتىق سوغۇق

بولىدىغان قۇرغاق ئېگىز تاغ كىلىماتى رايونى بولۇپ، بۇ رايوندا ياز پەسلى بولمايدۇ، سوغۇق، مۆتىدىل پەسىللا بولىدۇ. 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ياندۇرقى يىل 3 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە سوغۇق پەسىل، 4 - ئاينىڭ باشلىرىدىن 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە مۆتىدىل پەسىل بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 4800 مېتىردىن ئېگىز تاغ چوققىلىرىدا يىل بويى قار ئېرىمەيدۇ.

ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى 150 كۈن ئۆچۈرىسىدە بولىدۇ. سېلىسىيە نۆل گرادۇستىن يۇقىرى يىغىندى تېمپېراتۇرا 2100℃ ئۆچۈرىسىگە يېتىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 150 مىللىمېتىر ئۆچۈرىسىدە بولىدۇ. ھۆل - يېغىن كۆپىنچە 6 ～ 8 - ئايغا مەركەزلىشىدۇ، قاتتىق يامغۇر ياغقاندا، قىسقا ۋاقىت تاغ كەلكۈنى كېلىدۇ. تاغ قاپتاللىرى ۋە جىلغىلار ئەتراپى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق چارۋا مال بېقىلىدىغان ئوتلىقى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئوتلاقلارنىڭ ئوت - چۆپى پۈتۈنلەي مىقدارى ئاز ھەم مۇقىم بولمىغان تەبىئىي ھۆل - يېغىن بىلەن ئۆسىدۇ، بۇ ئوتلاق تاغلىق قۇرغاق چۆل ئوتلىقى ھېسابلىنىدۇ.

2 § . شىمالىي تۇزلەڭلىكتىكى ئىللىق بەلۋاغنىڭ قۇرغاق قۇرۇقلۇق خاراكتېردىكى كىلىمات رايونى

1 . كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى

قۇياشنىڭ يىللىق ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 150 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى 75.4 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەۋسۇمىدىكى (3 - ئايدىن 10 - ئايغىچە) قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 119.2 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا بۇلۇت كۆپ بولغانلىقتىن، قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى سەل ئاز بولىدۇ. چەرچەننىڭ تۇزلەڭلىك رايونلىرىدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 2907.7 سائەتكە، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش نىسبىتى 66% كە يېتىدۇ، قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش نىسبىتى 0.69% ئۆچۈرىسىدە بولۇپ، بۇ جەھەتتىكى يوشۇرۇن كۈچ ناھايىتى زور.

2 . تېمپېراتۇرا

مەزكۇر رايوننىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.1℃ بولىدۇ. تاتىراق، قوشاتما يېزىلىرىدا شەرقىي شىمال تەرەپتىن سوغۇق ھاۋا ئېقىمى چەرچەن دەرياسى جىلغىسىنى بويلاپ كىرىپ تۇرىدۇ. شۇڭا يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا سەل تۆۋەن بولىدۇ. پۈتكۈل 1 يىل ئىچىدە 1 - ئاي ئەڭ سوغۇق، 7 - ئاي ئەڭ ئىسسىق بولىدۇ، 1 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 8.7℃، 7 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.8℃ بولىدۇ؛ ئەڭ مېنىمال تېمپېراتۇرا 26.4℃، ئەڭ ماكسىمال تېمپېراتۇرا 41.5℃، تېمپېراتۇرىنىڭ ئوتتۇرىچە كۈنلۈك پەرقى 15.9℃ بولىدۇ.

يىللىق نۆل گرادۇستىن يۇقىرى يىغىندى تېمپېراتۇرا 4300℃قا، 10℃ تىن يۇقىرى يىغىندى تېمپېراتۇرا 3352℃ قا، 20℃ تىن يۇقىرى يىغىندى تېمپېراتۇرا 2098℃ قا يېتىدۇ.

يىللىق ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىل 165 كۈن بولىدۇ، ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 188 كۈنگە يېتىدۇ، ئەڭ قىسقا بولغاندا 127 كۈن بولىدۇ، ئادەتتە دەسلەپكى قىرو ئۇششۇكى 10 - ئاينىڭ

باشلىرىدا چۈشىدۇ، ئەڭ بالدۇر بولغاندا 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى چۈشىدۇ؛ ئاخىرقى قىرو ئۈششۈكى 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئەڭ كېچىككەندە 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چۈشىدۇ؛ زىرائەتلەرنىڭ ئۈسۈش مەزگىلى 3 - ئايدىن 10 - ئايغىچە بولىدۇ.

مەزكۇر رايون تېمپېراتۇرىسىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۈكى، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، پەرق ئەڭ چوڭ بولغاندا 24 ℃ ئۆپچۈرىسىگە يېتىدۇ، بۇ ھال زىرائەت ئۈزۈقلۇق ماددىلىرىنىڭ توپلىنىشىغا پايدىلىق.

3 . ھۆل - يېغىن مىقدارى ۋە سۈنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى

چەرچەن تۈزلەڭلىك رايونلىرىنىڭ قۇرغاقلىق دەرىجىسى 33° ، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، كىلىماتى قۇرغاق، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 6 . 18 مىللىمېتىر، سۈنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2507 مىللىمېتىر بولۇپ، ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 135 ھەسسىگە باراۋەر كېلىدۇ. تۈزلەڭلىكلەردە ھۆل - يېغىننىڭ يىللىق مىقدارى جەھەتتىكى پەرق بەك چوڭ، ھۆل - يېغىن ئەڭ كۆپ بولغان يىلدا 9 . 54 مىللىمېتىرغا، ئەڭ ئاز بولغان يىلدا ئاران 1 . 9 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىن ئاز بولغاچقا، ھۆل - يېغىننىڭ يېزا ئىگىلىكىدە ئانچە چوڭ رولى يوق.

4 . شامال يۆنىلىشى، شامال تېزلىكى

بۇ رايوندا شەرقىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ. ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا شامالنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېزلىكى 4 . 2مېتىر/سېكۇنت بولىدۇ. شىمالىي قىسىمدىكى قۇملۇق — چۆل بەلۋاغدا شامال تېزلىكى ئەڭ چوڭ بولىدۇ، دېھقانچىلىق رايونىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىمۇ شامال تېزلىكى خېلى چوڭ بولىدۇ؛ 1 يىل ئىچىدە شامال تېزلىكى ئەتىيازدا ئەڭ چوڭ، يازدا ئۇنىڭدىن كىچىكرەك، قىشتا ئەڭ كىچىك بولىدۇ. ئەتىيازدا 5 بالدىن يۇقىرى شامال چىقىدىغان ۋاقىت 23 كۈنگە، 7 بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدىغان ۋاقىت 8 كۈنگە يېتىدۇ؛ يازدا 5 بالدىن يۇقىرى شامال چىقىدىغان ۋاقىت 16 كۈنگە، 7 بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدىغان ۋاقىت 7 كۈنگە يېتىدۇ؛ كۈزدە 7 بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدىغان ۋاقىت 1 كۈن بولىدۇ. قىشتا ئاساسىي جەھەتتىن بوران چىقمايدۇ، ئادەتتە شامال كۈچى ئەڭ زور بولغاندا 5 بالغا يېتىدۇ.

Ⅳ باب

گىدرولوگىيە

§ 1 . دەريا - ئېقىنلىرى

ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسلىقى چەرچەن، قارا مىرەن، مۆلچەر، جاڭگالساي، مىت، ئەندىر، تاشساي، بوستانتوغراق قاتارلىق 8 چوڭراق دەريا - ئېقىن بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەندىر، تاشساي

دەريالىرى نىيە ناھىيىسى تەۋەسىگە، بوستانتوغراق دەرياسى چاقىلىق ناھىيىسى تەۋەسىگە ئېقىپ كىرىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە ئون نەچچە كىچىك ئېقىن ۋە بەزى پەسىللىك كەلكۈن جىلغىلىرىمۇ بار.

ناھىيە تەۋەسىدە يەر ئۈستى سۈيىنىڭ يىللىق ئومۇمىي سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 650 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە باينىغۇلىن ئوبلاستى تەۋەسىدىن ئېقىپ چىقىپ كېتىدىغان سۇ مىقدارى 47 مىليون كۇب مېتىر، چىاڭتاڭ ئېگىزلىكىگە ئېقىپ كىرىدىغان، پايدىلىنىش تەس بولغان سۇ مىقدارى 230 مىليون كۇب مېتىر. ئەمەلىيەتتە، يېقىنقى مەزگىلدە تىزگىنلەپ پايدىلانغىلى بولىدىغان سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 333 مىليون كۇب مېتىر (چەرچەن دەريا سىستېمىسىنىڭ تۆۋەندىكى قىسمىدىن چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ ئىشلىتىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن سۇنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، چەرچەن دەريا سىستېمىسىنىڭ (تاغ ئېغىزىدىن چىققاندىن كېيىنكى) يىللىق سىرغىم مىقدارى 784 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، تىزگىنلەپ پايدىلانغىلى بولىدىغان سىرغىم مىقدارىنىڭ %59 نى ئىگىلەيدۇ.

1. چەرچەن دەرياسى

1) ئېقىش لىنىيىسى

چەرچەن دەرياسى («دەريالار تەپسىراتى ئىزاھلىرى»دا «ئامۇرۇدا چوڭ دەريا سىستېمىلىرىغا تەۋە ئەڭ چوڭ دەريا بولۇپ، كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي قاپتىلىدىكى مۇز تاغ سېستېمىلىرىغا تەۋە ئەڭ چوڭ دەريا بولۇپ، كوئېنلۇن تېغىنىڭ قارسۇيى، تاغلىق رايونلاردا ياغقان يامغۇر سۇيى ۋە بۇلاق سۇلىرى ئۇنىڭ سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ، بۇ دەريا باشلانغان جايىنىڭ ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 6933 مېتىر ئېگىز. دەريانىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 813 كىلومېتىر بولۇپ، چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى قىسمى 1.622 كىلومېتىر. يۇقىرى قىسمى يەنى تاغلىق رايوندىكى قىسمى 353 كىلومېتىر، بۇ يەر سۇ توپلىنىدىغان رايون بولۇپ، ۋادا كۆلىمى 24 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتىر؛ ئوتتۇرا قىسمى دەريانىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدىن ئاقتازغىچە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 224.5 كىلومېتىر، بۇ، سۇ ئايلىنىپ ئېقىش جەريانىدا ئىسراپ بولىدىغان بۆلەك ھېسابلىنىدۇ، تاغ ئېغىزىنىڭ 30 كىلومېتىر تۆۋىنىدە باشكېچىك ئېلېكتر ئىستانسىسى سۇ باشلاش توگۇنى ياسالدى، ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن 36.2 كىلومېتىر تۆۋەن جايدا «ئىنقىلاب» ئۆستىڭىنىڭ ئۆستەڭ بېشى بار، مۇشۇ ئۆستەڭ بېشىدىن تاتىراڭ يېزىسىغىچە بولغان ئارىلىق 70.2 كىلومېتىر كېلىدۇ؛ تۆۋەنكى قىسمى ئاقتازدىن تېتىما كۆلىگىچە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 235.5 كىلومېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە چاقىلىق ناھىيىسى تەۋەسىدىكىسى 190.9 كىلومېتىر) كېلىدۇ، بۇ، سۇ ئايلىنىپ ئېقىش جەريانىدا توگەيدىغان بۆلەك ھېسابلىنىدۇ. تارىختا چەرچەن دەرياسى سۇيى ئۇلۇغ بولغاندا تېتىما كۆلىدىن چىقىپ قەدىمكى يولى ئارقىلىق لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلغان، يېقىنقى مەزگىللەردە پەۋقۇلئاددە ئۇلۇغ كەلكۈن كەلمىسلا، تېتىما كۆلىگە قويۇلمىدىغان سۇ قالمايدىغان بولدى.

2) چەرچەن دەرياسىنىڭ يەر ئۈستى سىرغىم مىقدارى

چەرچەن گىدرولوگىيە پونكىتىنىڭ 1957 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە بولغان 33 يىللىق گىدرولوگىيىلىك كۆزىتىش - ئۆلچەش ستاتىستىكىسى («ئىنقىلاب» ئۆستىڭىدىن باشلاپ كېلىنگەن سۇ مىقدارى) غا قارىغاندا، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 16.5 كۇب

مېتىر/سېكۇنتقا، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىما مىقدارى 560 مىليون كۇب مېتىرغا، كاپالەتلىك نىسبىتى %75 بولغان سىرغىما مىقدارى 426 مىليون كۇب مېتىرغا يەتكەن. ئەمەلىي ئۆلچەپ ھېسابلاشقا قارىغاندا، باشكېچىك بۆلىكىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 21.8 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىما مىقدارى 688 مىليون كۇب مېتىرغا، كاپالەتلىك نىسبىتى %75 بولغان سىرغىما مىقدارى 584 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدىكەن. چەرچەن دەريا سىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدىكى كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 24.8 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىما مىقدارى 784 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدىكەن.

چەرچەن دەريا سى (چەرچەن گىدرو پونكىتى بۆلىكى) نىڭ 4 پەسىلدىكى سۇ مىقدارىنىڭ تەقسىم قىلىنىشى

جەدۋەل: 2 — 1

تۈرلەر / پەسىللەر	ئەتىياز	ياز	كۈز	قىش	جەمئىي
پەسىللىك سۇ مىقدارى (10 مىڭ كۇب مېتىر)	16379	26240	9510	4194	56323
ئومۇمىي سۇ مىقدارىدا ئىگىلەيدىغان نىسبىتى (%)	29.08	46.59	16.88	7.44	100

3) قۇم مىقدارى، قۇم ئېقىتىش مىقدارى

چەرچەن دەريا سى — بايىنغولىن ئوبلاستى بويىچە كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم مىقدارى ئەڭ كۆپ دەريا، ئۇنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم مىقدارى 6.8 كىلوگرام/كۇب مېتىر، ئەمەلىي ئۆلچەنگەن ئەڭ كۆپ قۇم مىقدارى 141 كىلوگرام/كۇب مېتىر؛ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قۇم ئېقىتىش مىقدارى 6 مىليون 710 مىڭ تونناغا، يىللىق قۇم ئېقىتىش مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 11 مىليون 730 مىڭ تونناغا، ئەڭ ئاز بولغاندا 757 مىڭ تونناغا يەتتى، ئۇدا 6 ئايلىق (3 - ئايدىن 8 - ئايغىچە) ئەڭ كۆپ قۇم ئېقىتىش مىقدارى يىللىق ئومۇمىي قۇم ئېقىتىش مىقدارىنىڭ %97.7 نى ئىگىلىدى. مەزكۇر دەريا ژادىسىنىڭ كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە يالىنىش مودۇلى 250 تونا — كۇادرات كىلومېتىر بولدى.

چەرچەن دەريا سىنىڭ ھەرقايسى ئايلاردىكى قۇم مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 2 بىرلىكى: كىلوگرام/كۇب مېتىر

ئايلار	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە مىقدارى
قۇم مىقدارى	0.29	0.36	5.36	10.19	10.00	16.5	15.9	9.92	3.61	1.08	1.50	0.79	6.80

2. باشقا دەريالار

1) قارامسەن دەريا سى

بۇ دەريا ئالتۇنتاغنىڭ ئوق بوغۇز تاغلىق رايونىدىن باشلىنىدۇ، چەرچەن دەريا سىنىڭ سەل

كەم 70 كىلومېتىر غەربىدە، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېردىئان 85°11′، شىمالىي پاراللېل 37°11′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 2877 كۋادرات كىلومېتىر، ئۆزۈنلۇقى 177.6 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 166 مىليون كۇب مېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 3.88 كۇب مېتىر/سېكۇنت. بۇ دەريا تاغدىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ، 60 كىلومېتىرلىق چۆللىنى، 26 كىلومېتىرلىق قۇم بارخانلىرىنى، 13 كىلومېتىرلىق قۇم دۆۋىلىرى ۋە چاتقاللىقنى كېسىپ ئۆتۈپ، چەرچەن ناھىيىسىدىن نىيە ناھىيىسىگە باردىغان تاشيولنىڭ 709 كىلومېتىرلىق جايىغا بارغاندا يوقىلىپ كېتىدۇ. بۇ دەريانىڭ سۈيى تەركىبىدە كالتسىي كاربونات مىقدارى بىر قەدەر كۆپ بولغاچقا، رەڭگى سۈتتەك ئاق، مىنېرالليق دەرىجىسى 0.98 گرام/لىتىر.

2) مۆلچەر دەرياسى

بۇ دەريا كوئېنلۇن تاغ تىزمىسىدىكى يولئۆتەش تېغىدىن باشلىنىدۇ، 8 كىچىك ئېقىنىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېردىئان 84°32′، شىمالىي پاراللېل 37°06′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 2478 كۋادرات كىلومېتىر، ئۆزۈنلۇقى 70.4 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 247 مىليون كۇب مېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى تەخمىنەن 6.6 كۇب مېتىر/سېكۇنت. بۇ دەريا تاغدىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ ئاقىدۇ، تاغدىن چىقىپ 20 كىلومېتىر يىراقلىققا بارغاندا شەرقىي، غەربىي تارماقلىرى بۆلۈنىدۇ، شەرقىي تارمىقى شورتاڭغىچە، غەربىي تارمىقى قامغازغىچە بارىدۇ. دەريا سۈيى ئادەتتە تاغدىن چىققاندىن كېيىن 30 ~ 40 كىلومېتىرلىق چۆل، قۇملۇقتىن ئۆتۈپلا يوقىلىپ كېتىدۇ، كەلكۈن كەلگەن مەزگىللىلا چەرچەن — نىيە تاشيولىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ دەريانىڭ سۈيىنى ئىچىشكە ۋە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

3) مىت دەرياسى

بۇ دەريا كوئېنلۇن تاغلىق رايونىدىن باشلىنىدۇ، ئۇ قارامىرەن دەرياسى بىلەن مۆلچەر دەرياسى ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېردىئان 84°59′، شىمالىي پاراللېل 37°10′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 637 كۋادرات كىلومېتىر، ئۆزۈنلۇقى 55 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 45 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر، تاغدىن چىقىپ شىمالغا 10 كىلومېتىر ئاققاندىن كېيىن سۈيى سىڭىپ تۈگەيدۇ، كەلكۈن مەزگىلىدە سۈيى قارامىرەن دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ دەريادىن ھازىرغىچە تېخى پايدىلىنىلمىدى.

4) جاڭگالساي دەرياسى

بۇ دەريا ئالتۇنتاغدىن باشلىنىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېردىئان 86°36′، شىمالىي پاراللېل 38°03′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 719 كۋادرات كىلومېتىر، ئۆزۈنلۇقى 53.6 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 21 مىليون 900 مىڭ كۇب مېتىر، بۇ دەريا شىمالغا قاراپ ئېقىپ قۇملۇققا كىرگەندە غايىپ بولۇپ كېتىدۇ.

5) بوستانتوغراق دەرياسى

بۇ دەريا كوئېنلۇن تېغىنىڭ قار - مۇز بىلەن قاپلانغان رايونىدىن باشلىنىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېردىئان 83°48′، شىمالىي پاراللېل 36°47′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 747.5 كۋادرات كىلومېتىر، ئۆزۈنلۇقى 61

كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 47 مىليون 300 مىڭ كۇب مېتىر. بۇ دەريا شىمالغا قاراپ ئېقىپ ئەندىر دەرياسىغا قويۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۇلغۇن، چىغ، توغراقلار قويۇق ئۆسۈپ تۇرىدۇ.

6) خادىلىقسای دەرياسى

بۇ دەريا ئاچچان يېزىسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. ئالتۇنتاغدىن باشلىنىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′86°09، شىمالىي پاراللېل ′37°47 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 431 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇزۇنلۇقى 38 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 7 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتىر. بۇ دەريا شىمالغا قاراپ ئېقىپ چىگىلىكساي، كۆكمەرەن ۋە تاشيولدىن ئۆتۈپ، قۇملۇقتا يوقاپ كېتىدۇ. دەريا بويلىرىدا قويۇق توغراقلىق، يۇلغۇنلۇق بار.

7) يۇنۇسساي دەرياسى

بۇ دەريا ئاچچان يېزىسىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، ئالتۇنتاغدىن باشلىنىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′86°52، شىمالىي پاراللېل ′38°12 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 258 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇزۇنلۇقى 36.6 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 7 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر. بۇ دەريا شىمالغا قاراپ ئېقىپ قۇملۇقتا يوقاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ بويىدا توغراق، يۇلغۇن ۋە چاكاندا ئۆسىدۇ.

8) تاشساي دەرياسى

بۇ دەريا ئالتۇنتاغدىن باشلىنىدۇ، تاغدىن چىقىش ئېغىزى كەسمە يۇزىنىڭ ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′87°02، شىمالىي پاراللېل ′38°15 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، سۇ توپلىنىدىغان كۆلىمى 1421 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇزۇنلۇقى 77.2 كىلومېتىر، يىللىق سىرغىم مىقدارى 143 مىليون كۇب مېتىر. بۇ دەريا شىمالغا قاراپ ئېقىپ قۇملۇقتا يوقاپ كېتىدۇ. كەلكۇندىن كېيىن يۇقىرى ئېقىمىدا ئازراق سۇ ئاقىدۇ، تۆۋەنكى ئېقىمى قۇرۇپ كېتىدۇ، دەريا بويىدا قويۇق ئوت - چۆپلەر ئۆسۈپ تۇرىدۇ.

§ 2 . كۆل

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئالتۇنتاغ، كوئېنلۇن تاغلىق رايونلىرىدا جەمئىي چوڭ - كىچىك 58 كۆل بار. بۇنىڭ ئىچىدە كۆلىمى 10 كۋادرات كىلومېتىردىن ئاشىدىغىنى 5.

1. بەندۇاۋخۇ كۆلى

بۇ كۆل ئاچچان يېزىسىنىڭ 90 كىلومېتىر جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 4935 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزى كۆلىمى 27 كۋادرات كىلومېتىر، كۆل چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر، سۇيى تاتلىق. تۇداۋگۇ جىلغىسىنىڭ سۇيى مۇشۇ كۆلگە قۇيۇلىدۇ. كۆل رايونىدا مىسىلئوت كۆپ ئۆسىدۇ، ئارقار، كۆكمەت، بۆرە، ئولار قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار.

2 . تاشكۆل كۆلى

بۇ كۆل ئوييايلاق يېزىسىنىڭ 47.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 4373 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزىنىڭ كۆلىمى 25 كۋادرات كىلومېتىر، كۆل چوڭقۇرلۇقى 15 مېتىر، سۇيى تۇزلۇق.

3 . يىنچيۇ كۆلى

بۇ كۆل تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ 137 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 4783 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزىنىڭ كۆلىمى 18 كۋادرات كىلومېتىر، كۆل چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر، سۇيى تاتلىق. بۇ كۆل بۇلاق سۇلىرى ۋە يازدا كەلگەن كەلكۇن سۇيىنىڭ يىغىلىشىدىن هاسىل بولغان. كۆل ئەتراپى چىملىق بولۇپ، بۆكەن، ياۋا ئېشەك، بۆرە قاتارلىق ياۋايى هايۋانلار بار.

4 . چاڭخۇك كۆلى

بۇ كۆل تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ 190 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 4912.4 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزىنىڭ كۆلىمى 12 كۋادرات كىلومېتىر، كۆل چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر، سۇيى تۇزلۇق. كۆل رايونىدا ئاساسلىقى نىجىم قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر، بۆكەن، ياۋا ئېشەك قاتارلىق ياۋايى هايۋانلار بار.

5 . جىنشۇي كۆلى

بۇ كۆل تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ 146 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 4844 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزىنىڭ كۆلىمى 10 كۋادرات كىلومېتىر، كۆل چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر. كۆل رايونىدا پەيئوت قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر، بۆكەن، ئولار قاتارلىق ياۋايى هايۋانلار بار.

§ 3 . يەر ئاستى سۇيى

چەرچەن ناهىيىسى تەۋەسىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق تولۇقلىنىش مىقدارى 1 مىليارد 391 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە چەرچەن دەريالىق ۋادىسىدىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق تولۇقلىنىش مىقدارى 794 مىليون كۇب مېتىر، قېزىپ چىقىرىشقا بولىدىغان مىقدارى 387 مىليون كۇب مېتىر، قېزىپ چىقىرىشقا بولىدىغان مودۇلى 185 مىڭ 600 كۇب مېتىر/يىل - كۋادرات كىلومېتىر. تۆزلەڭلىكلەردىكى يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق قېزىپ چىقىرىشقا بولىدىغان مىقدارى 740 مىليون كۇب مېتىر. چەرچەن ناهىيىسىنىڭ هازىرقى سۇغىرىلىدىغان رايونلىرى ۋە چاۋالدۇك تەرەققىيات رايونىنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات كۆلىمى يەنى 1 مىليون مو كۆلەم بويىچە هېسابلىغاندا، يىللىق قېزىپ چىقىرىشقا بولىدىغان مىقدارى 124 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

ناهىيە تەۋەسىدىكى يەر ئاستى سۇيى ئاساسەن تاغ باغرىدىكى يەلپۇگۇچسىمان ئېقىندى

شۇغىللىق بەلۋاغ ۋە تىنما يانتۇ تۈزلەڭلىكلەرنىڭ ئۈستۈنكى، ئوتتۇرا قىسىملىرىغا تارقالغان.

يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى چەرچەن دەرياسىنى بويلاپ يۇقىرىدىن پەسكە بارا - بارا تېيىزلىشىپ بارىدۇ، چەرچەن دەرياسى دېلتىسىنىڭ يۇقىرى قىسىم رايونى (چوڭكۆل يېزىسى، توغراقلىق يېزىسى ئەتراپلىرى) دا يەر يۈزىنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەن يانتۇلۇقى چوڭ، يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 3 مېتىردىن 10 مېتىرغىچە بولىدۇ. دېلتىنىڭ ئوتتۇرا قىسىم رايونىدىكى باغئىبرىق يېزىسىنىڭ تۆۋىنىدە يانتۇلۇق ئازيىپ بارىدۇ، شۇڭا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى 1.2 مېتىردىن 3مېتىرغىچە ئۆزگەرىدۇ. تاتىراق يېزىسى ئەتراپىغا بارغاندا، كۆپ ھاللاردا، 1 مېتىردىن 3 مېتىرغىچە بولىدۇ، قىسمەن ئويمان جايلاردا يەر ئاستى سۇيى يەر يۈزىگە سىرغىپ چىقىدۇ.

يەر ئاستى سۇيىنىڭ مىنېرالىشىشى يۇقىرى ئېقىندىن تۆۋەنكى ئېقىنغا قاراپ ئېشىپ بارىدۇ، ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدا مىنېرالىلىق دەرىجىسى 0.758 ~ 1.897گرام/لىتىر، باغئىبرىق يېزىسى ئەتراپىنىڭ تۆۋىنىدە 0.758 ~ 3.18 گرام/لىتىر بولىدۇ، تاتىراق يېزىسى ئەتراپىدا 6.6 ~ 30.9 گرام/لىتىرغا يېتىدۇ. چاۋالدۆڭ رايونىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ كۆمۈلۈش چوڭقۇرلۇقى ئومۇمەن 1 ~ 3 مېتىر، مىنېرالىلىق دەرىجىسى 3 ~ 10 گرام/لىتىر بولىدۇ.

V باب

تۇپراق، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر

§ 1 . تۇپراق

1. تۇپراق تۈرى

پۈتۈن ناھىيىنىڭ تۇپرىقى سۇغىرىلما تۇپراق، چىملىق تۇپراق، قوڭۇر چۆل تۇپرىقى، شورلۇق تۇپراق، قۇم تۇپراق، سازلىق تۇپرىقى قاتارلىق 6 تۈرگە، 21 كەنجى تۈرگە، 19 تۇپراق ئۈرۈقدىشىغا، 24 خىلغا ئايرىلىدۇ. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تۈزلەڭلىك رايونلىرىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپرىقى ئاساسەن سۇغىرىلما تۇپراق بولۇپ، كۆلىمى 112 مىڭ 200 مو كېلىدۇ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 89.04% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئاندىن قالسا سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۇپراق بولۇپ، كۆلىمى 11 مىڭ 50 مو كېلىدۇ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 8.77% نى ئىگىلەيدۇ؛ يەنە 2914 مو سۇغىرىلما قۇم تۇپراق بار بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 2.2% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ يەر تۇپرىقى چىملىق تۇپراق، شورلۇق تۇپراقنى ئاساس قىلىدۇ، يەنە كىچىك دائىرىدە سازلىق تۇپرىقىمۇ بار.

2. تۇپراقنىڭ تارقىلىشى

يەر شەكلى، يەر قىياپىتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ، تۇپراقنىڭ تارقىلىش تۈرىمۇ

ئوخشاش بولمايدۇ، تاغ ئېتىكىدىكى يانتۇ تۈزلەڭلىكلەرنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا قىسمىنىڭ تۈپرىقى قوڭۇر چۆل تۈپرىقىنى ئاساس قىلىدۇ، تۆۋەنكى قىسمىدىكى يۇمشاق توپىلىق تۈزلەڭلىكلەردە چىملىق تۈپراق، شورلۇق تۈپراق، مۇقىم ياكى يېرىم مۇقىم قۇم تۈپراق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، سازلىق تۈپراق ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ؛ دېھقانچىلىق تۈپرىقى چەرچەن دەرياسىنىڭ تىنما دېلتىسىغا تارقالغان، بۇ يەرنىڭ گىدرولوگىيىلىك شارائىتى، سۇيى ياخشى، يېرى تەكشى.

3. ھەيدەلمە تۈپراقنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى

1) ھەيدەلمە تۈپراقنىڭ توپىسى قۇرغاق، بوش، سۇ ۋە ئوغۇت ساقلاش خۇسۇسىيىتى ناچار بولىدۇ، شورلىشىپ كېتىش خەۋپى بولىدۇ.

چەرچەن دەرياسىنىڭ تىنما دېلتىسىدا ئادەملەرنىڭ ئۇزاق مۇددەت تېرىقچىلىق قىلىشى، لاي - لاتقىلىق سۇ بىلەن سۇغىرىشى ھەم مەھەللىۋى ئوغۇت ئىشلىتىشى تۈپەيلى، قېلىن ھەيدەلمە تۈپراق شەكىللەنگەن، سۇغىرىلما - ھەيدەلمە تۈپراق قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېتىرچە كېلىدۇ، بۇ قېلىن سۇغىرىلما - ھەيدەلمە سېرىق تۈپراققا كىرىدۇ؛ ھەيدەلگەن - سۇغىرىلغان ۋاقتى قىسقىراق بولغان دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنىڭ سۇغىرىلما - ھەيدەلمە قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى ئومۇمەن 60 سانتىمېتىردىن ئاز بولىدۇ، بۇ نېپىز سۇغىرىلما سېرىق تۈپراق ۋە سۇغىرىلما - ھەيدەلمە چىملىق تۈپراققا كىرىدۇ. چەرچەننىڭ تۈپرىقى يېنىك بولۇپ، قۇمسىڭ تۈپراقنى ئاساس قىلىدۇ، تۈپرىقى قۇرغاق ھەم بوش، سۇ ۋە ئوغۇت ساقلاش خۇسۇسىيىتى ناچار بولىدۇ. باغئىبرىق يېزىسى، يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى 4 مېتىردىن ئاشىدۇ، توپىسى قۇرغاق، يەر ئاستى سۇيىنىڭ سۇيىتى ياخشى، ئومۇمەن مىنېرالاشمىغان سۇ بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى 0.78 گرام/لىتىر ئۆپچۆرىسىدە، تۈپرىقى شورلاشمىغان. باغئىبرىق يېزىسى ۋە يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ شىمالىدىن تاتىراق رايونىغىچە يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى بىر قەدەر يۇقىرى، كۆپ ھاللاردا 1.5 مېتىردىن 3 مېتىرغىچە بولىدۇ، توپىسى نەم، يەر ئاستى سۇيىنىڭ مىنېرالىشىش دەرىجىسى 0.93 ~ 3.1 گرام/لىتىر، 1 مېتىر توپا قاتلىمىدا ھەر 100 گرام توپا تەركىبىدىكى ئوتتۇرچە تۇز مىقدارى 0.57 ~ 0.43 گرامغا يېتىدۇ، شورلىشىپ كېتىش جەۋپى بار، قىسمەن تۈپراق يېنىك، ئوتتۇراھال دەرىجىدە شورلىشىش خەۋپىگە ئۇچرىدى.

2) ھەيدەلمە تۈپراقنىڭ قۇۋۇتى ئاجىز

ھەيدەلمە تۈپراق تەركىبىدىكى ئورگانىك ماددا مىقدارى ئومۇمەن 1% تىن تۆۋەن، ئورگانىك ماددىلىرى كەمچىل يەر كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 68.3% نى ئىگىلەيدۇ. يەر قۇۋۇتى ئومۇمىيۈزلۈك كەمچىل بولغان ئەھۋالدا، يەنە جايلارنىڭ ئۆزئارا پەرقىمۇ بولىدۇ. تۈزلەڭلىكلەرنىڭ ئۈستۈنكى يېرىم قىسمىدا تۈپراق ئۆزلەشتۈرۈلۈشتىن ئىلگىرى ئاساسىي جەھەتتىن قوڭۇر چۆل تۈپرىقى بولۇش، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى تۆۋەن، ئىپتىدائى تۈپراق تەركىبىدىكى ئورگانىك ماددا مىقدارى تۆۋەن بولۇش، ئۆزلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن قۇۋۇەت مەنبەسى كەمچىل بولۇش، كۆپ تېرىلىش، ئاز قۇۋۇەتلىنىش سەۋەبىدىن، تۈپراق تەركىبىدىكى ئورگانىك ماددىلار مۇۋاپىق تولۇقلىنالمايدۇ، شۇڭا، بۇ جايلاردىكى سۇغىرىلما تۈپراق تەركىبىدە ئورگانىك ماددىلار مىقدارى 1% تىن ئاشمايدۇ. باغئىبرىق يېزىسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى ۋە قوشساتما، تاتىراق يېزىلىرىدا يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى، تېرىلىشتىن ئىلگىرىكى

چەرچەن ناھىيىسىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۆۋرىقىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلارنىڭ مىقدارى ۋە يەر كۆلىمى

جەدۋەل: 2 — 3

دەرىجىسى	ئورگانىك ماددىلار			تولۇق ئازوت			تېز ئۈنۈملۈك ئازوت			تولۇق فوسفور			تېز ئۈنۈملۈك فوسفور		
	مىقدارى (%)	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي تېرىلغۇ يەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	مىقدارى (ppm)	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي تېرىلغۇ يەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	مىقدارى (ppm)	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي تېرىلغۇ يەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	مىقدارى (ppm)	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي تېرىلغۇ يەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	مىقدارى (ppm)	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي تېرىلغۇ يەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)
2				0.1	2.43	18.3									
3				0.15	0.42	3.14				0.07	10.1	78.2	15	0.34	2.61
4	1.5	4.21	31.7	0.1	1.99		85	0.38	2.89	0.03	0.46	3.47	8	2.17	16.3
5	0.7	7.07	53.3	0.07	2.75	20.7	45	4.08	30.7				4	3.44	
6	<0.0	1.99		<0.05	8.10	61.1	<30	8.80	66.3				<3	7.32	55.15

ئىپتىدائىي تۇپراقنىڭ كۆپىنچىسى چىملىق تۇپراق بولغانلىقى، تۇپراق تەركىبىدە ئورگانىك ماددا ئەسلىدىلا كۆپ بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇپراق بەك نەم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئورگانىك ماددىلارنىڭ پارچىلىنىشى ئاستا، مىقدارى تۇزلەشكىلەرنىڭ يۇقىرى بېرىم قىسمىدىكى بىرنەچچە يېزىنىڭكىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

ئورگانىك ماددىلار ئاز بولغاچقا، ئازۇت تەركىبلىك ئۇزۇقلۇقمۇ ئاز بولىدۇ، ئازوت مىقدارى ئومۇمەن 0.6ppm دىن 1ppm غىچە بولىدۇ، ئازوت تەركىبى كەمچىل تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 97% نى ئىگىلەيدۇ، بۇ يۇتۇن مەملىكەتنىڭ ئۇلچىمىدىن تۆۋەن بولۇپلا قالماستىن، بايىنغولىن ئوبلاستىدىكى باشقا ناھىيىلەرنىڭ سەۋىيىسىدىنمۇ تۆۋەن. ھەرقايسى يېزىلار ئىچىدە يېڭىئۆستەڭ، ئارال يېزىلىرىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنىڭ تۇپرىقىي تەركىبىدە ئازوت مىقدارى ئەڭ ئاز.

تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپرىقى تەركىبىدە تولۇق فوسفور مىقدارى مول، تېز ئۇنۇملۇك فوسفور كەمچىل، تېز ئۇنۇملۇك فوسفور مىقدارى كۆپ ھاللاردا 2.6～10ppm بولىدۇ، تېز ئۇنۇملۇك فوسفور كەمچىل تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 81% نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى تەركىبىدە تېز ئۇنۇملۇك فوسفور مىقدارى ئەڭ ئاز. تېز ئۇنۇملۇك فوسفور كەمچىل بولۇشنىڭ ئاساسىي سەۋەبى شۇكى، تۇپراقنىڭ ئىشقارلىق دەرىجىسى ئېغىر، PH قىممىتى كۆپىنچە 8 ～ 9 ئارىلىقىدا بولغاچقا، فوسفور كىسلاتاسى ئوڭايلا تۇپراق تەركىبىدىكى 2 — 3 ۋالېنتلىق كاتيون بىلەن بىرىكىپ ئوڭايلىقچە ئېرىمەيدىغان 3 كالتسىيلىق فوسفور كىسلاتاسى ھاسىل قىلىدۇ. دە، ئۆسۈملۈك ئۈنى قوبۇل قىلالمايدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپرىقى تەركىبىدە ئازوت، فوسفور، كالى ئېلىمېنتلىرى كەم.

2 § . يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر

ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئومۇمەن چۆل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى، چىملىق ۋە سازلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى، شورلۇق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى، قۇملۇق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرىدىن ئىبارەت 4 تۈرگە ئايرىش مۇمكىن.

چەرچەن دەرياسىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تەكلىماكان قۇملۇق رايونىدا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ بولۇپ، چاكاندا، ئاقتىكەن، يۇلغۇن، يانتاق قاتارلىق چۆل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ۋە قۇملۇق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ئىنتايىن شالاڭ ئۆسىدۇ، قاپلاش نىسبىتى 1% گىمۇ يەتمەيدۇ.

دېلتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى چەرچەن دەرياسىنىڭ يۇمشاق تۇپراقلىق تىنما تۇزلەشكىلى بولۇپ، ئۇنىڭدا شورلاشقان چىملىق تۇپراق، شورلۇق تۇپراق ۋە سازلىق - چىملىق تۇپراق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ ۋە. ئاساسلىقى قۇمۇش، يانتاق، زاغزاق، چىرغىناقلار ئۆسىدۇ، سازلىق جايلاردا يەنە تىزماگۈل، يىكەن ۋە مامكاپ قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايونىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىردىن ئارتۇق ئېگىز جايلىرىدا 34 مىليون 930 مىڭ مو سۇغۇققا، شورغا چىداملىق ئوت - چۆپ بار، بۇ جايدا ئاساسلىقى چىغ، ئەمەن، چىرغىناق، ياپلاق باشاق نىجىم، پىچان قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندىن دېلتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىغىچە بولغان يەرلەر چەرچەن

دەريا‌سى ۋادىسىدىكى يۇمشاق توپلىق تۈزلەڭلىك بولۇپ، ئۇ يەردە يەنە 905 مىڭ مو تەبىئىي چاتقال ۋە 496 مىڭ مو تەبىئىي ئورمان بار.

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئۇسۇملۇك تۈركۈمىنىڭ ۋېرتىكال تارقىلىش قانۇنلىمىسى

جەدۋەل 2 — 4

نامى	دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى	تۈپراق سۇپىتى	كۆلىمى (كۋادرات كىلومېتىر)	يېپىنچا ئۇسۇملۇكلەر
جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايون	2000 مېتىردىن يۇقىرى	ئېگىزتاغ چىملىق قوڭۇر چۆل تۈپرىقى	60200	سامان غوللۇقلار ئائىلىسىدىكى ياتما ئوت - چۆپلەر ۋە قىسمەن سۇنئىي يېتىشتۈرۈلگەن كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان
تاغ ئالدىدىكى يانتۇ تۈزلەڭلىك	1400~2000 مېتىر	شېغىل، گەچ، قوڭۇر چۆل تۈپرىقى، قۇملۇق تۈپراق	15655	چاكاندا، ئاقتىكەن، قامراق، جىغان، يۇلغۇن (قاپلاش دەرىجىسى 1% گە يەتمەيدۇ)
تاغ سىرتىدىكى يۇمشاق توپلىق تۈزلەڭلىك	1100~1400مېتىر	سۇغىرىلما تۈپراق، چىملىق تۈپراق، قۇم تۈپراق	9545	قۇموش، يۇلغۇن، توغراق، ياڭاق، چۇجۇكبۇيا، چىرغىناق، زاغزاق، بۇيا، چىملىق ئۇسۇملۇكى ۋە سۇنئىي يېتىشتۈرۈلگەن كەڭ يوپۇرماقلىق غوللۇق دەل - دەرەخ
شىمالىي قىسمىدىكى قۇملۇق	1100مېتىردىن تۆۋەن	قۇم تۈپراق	53800	ئاز ساندىكى ياۋا كۆرۈك، قۇموش

VI باب

تەبىئىي بايلىق

§ 1 . يەر بايلىقى

ناھىيىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 140 مىڭ 250 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تاغ سىرتىدىكى تۈزلەڭلىك كۆلىمى 21 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 15.4% نى ئىگىلەيدۇ، تاغ سىرتىدىكى تۈزلەڭلىك ئىچىدە يۇمشاق تۈپراقلىق تۈزلەڭلىك كۆلىمى 5945 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 4.24% نى ئىگىلەيدۇ. تاغ سىرتىدىكى يۇمشاق تۈپراقلىق تۈزلەڭلىك چەرچەن ناھىيىسىنىڭ

دېھقانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشىدا ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىشقا بولىدىغان يەرلەرنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ھازىرغىچە 127 مىڭ 800 مو يەر ئۆزلەشتۈرۈلۈپ تېرىلدى، بۇ ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 0.065% نى ئىگىلەيدۇ. ھەيدەلمە تۇپراق ئاساسەن قېلىن تىنما سېرىق تۇپراق ۋە ئاستى قۇم قېلىن تىنما تۇپراق، نېپىز تىنما سېرىق تۇپراق بولۇپ، كۆلىمى جەمئىي 81 مىڭ 700 مو كېلىدۇ، بۇلار چەرچەن دەريالىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى توغرالىق يېزىسى، چوڭكۆل يېزىسى ۋە يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان.

«چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تۇپرىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش دوكلاتى»غا ئاساسلانغاندا، ناھىيە بويىچە پايدىلانغىلى بولىدىغان بوزيەر 8 مىليون 574 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئوڭايراق ئۆزلەشتۈرگىلى بولىدىغىنى 2 مىليون 498 مىڭ مو ئىكەن، بۇنىڭ 985 مىڭ 300 موسى چەرچەن دەريالىنىڭ شەرقىي قىسمىغا، 685 مىڭ موسى چەرچەن دەريالىنىڭ غەربىدىكى يېڭىئۆستەڭ يېزىسى بىلەن ئاقتېكەندۇڭ يېزىسى ئەتراپلىرىغا تارقالغان (يۇقىرىدا ئېيتىلغان 2 جايدىكى دېھقانچىلىققا باب كېلىدىغان ياخشىراق بوز يەر 550 مىڭ مو كېلىدۇ)، بۇنىڭ 265 مىڭ 800 موسى قارامىرەن دەريالىنىڭ ئاقباي ئەتراپلىرىغا، 561 مىڭ 500 موسى شورتاق — كوناقاباي-بوستانتوغراقتىن ئۆتىدىغان چەرچەن — نىيە تاشيولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە تارقالغان. چەرچەن دەريالىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىغا جايلاشقان تاتىراق يېزىسى ۋە نەسىللىك چارۋا فېرمىسىنىڭ جەنۇبىي، غەربىدىكى بوز يەرلەر يېقىنقى مەزگىلدە ئۆزلەشتۈرگىلى بولىدىغان دېھقانچىلىققا، ئورمانچىلىققا، چارۋىچىلىققا باب بوز يەرلەر بولۇپ، كۆلىمى تەخمىنەن 219 مىڭ مو كېلىدۇ.

چەرچەن دەريالىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى ۋە بۇ دەريانىڭ چوڭكۆل يېزىسى تەۋەسىدىكى شىمالىي قىرغىقى قۇملۇققا يېقىن بولغاچقا، ئاساسلىق تۇپراق تۇرى يۇلغۇنلۇق — چىملىق تۇپراق، شورلاشقان چىملىق تۇپراقتىن ئىبارەت.

قارامىرەن، مۆلچەر دەريالىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى 1 مىليون 869 مىڭ مو بوز يەردە يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى يۇقىرى، شور تەركىبى كۆپ، بوراندا دۆۋىلىنىپ قالغان قۇم بارخىنى كۆپ، يەر شەكلى ئېگىز - پەس، بوران - قۇمنىڭ تەسىرى ئېغىر بولغاچقا، ئۇ يەرنى يېقىنقى مەزگىلدە ئۆزلەشتۈرۈش تەس، ئۇ يەرنى سۇ ئىنشائاتى مۇئەسسەسلىرىنى ياسىغان ۋە ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلغاندىن كېيىن، بىرقەدەر كەڭ دائىرىدا ئۆزلەشتۈرۈپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى يولغا قويغىلى بولىدۇ، بۇ يەردە ھازىر بار يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداش ئۆچۈن، تەبىئىي ئورمانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە كۆپەيتىش رايونى قۇرۇشقا بولىدۇ، شەرت - شارائىتى يار بېرىدىغان جايلار سۇ باشلاپ كېلىپ سۇغىرىش ئارقىلىق، يۇلغۇن، توغراق قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈش شارائىتىنى ياخشىلىسا بولىدۇ.

§ 2 . كان بايلىقلىرى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە كان بايلىقى مول بولۇپ، كەڭ ئېچىش ئىستىقبالىغا ئىگە، كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تاشپاختا، قاشتېشى، كۆمۈر، مىس، تۆمۈر، ئالتۇن، چىرىمتال، قوغۇشۇن، سىنك، نىكىل، گىپىس قاتارلىقلار بار.

1. نېفىت

نېفىت - گېئولوگىيە تارماقلىرى 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چەرچەن

ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا تارىم 4 - قۇدۇقى جايلاشقان تۆزۈلمىدىن زاپىسى 100 مىليون تونىدىن ئاشىدىغان مۇكەممەل نېفتلىك تاپتى. بۇنىڭدىن باشقا، ئوتتۇرا تارىم 1 -، 3 - ، 6 -، 8 -، 11 - قۇدۇقلىرى ھەم مەنتقال پارامېتىر 1 - قۇدۇقىنىڭ %20 تۆزۈلمىسى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە بولۇپ، نېفت زاپىسى مول.

2. تاشپاختا

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئارپا دېگەن جايدىن شىنجاڭ — گەنسۇ چېگرىسىغا يېقىن چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ ئەتنەنكەن دېگەن يېرىگىچە بولغان ئارىلىقتا تاشپاختا كېنى بەلۋېغى شەرقتىن غەربكە 700～800 كىلومېتىر سوزۇلغان. جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 100 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، ھازىرغىچە بايقالغان تاشپاختا كېنى 10 نەچچە بولۇپ، ھەممىسىدىن ئىسىق تاشپاختا چىقىدۇ. ھازىر ئارپا، كوئېنلۇن تاشپاختا كانلىرى ئېچىلىۋاتىدۇ، بۇ 2 كانىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپىسى 1 مىليون 593 مىڭ تونىا، بۇنىڭ ئىچىدە 3 - دەرىجىلىك تاشپاختا %9.9 نى، 4 - دەرىجىلىك تاشپاختا %90.1 نى ئىگىلەيدۇ، تاشپاختا نىسبىتى %6 ～ %7. چەرچەن تاشپاختىسى چىپار تاشپاختا تۈرىگە كىرىدۇ.

3. قاشتېشى

ناھىيە تەۋەسىدىكى تاتلىقسۇ قاشتېشى كېنىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپىسى 15 مىڭ تونىا، تاشسايى قاشتېشى كېنىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپىسى 2000 تونىا، كۆپىنچىسى يۇمشاق، كۆكۈش، كۆكۈش - ئاق قاشتېشىدۇر.

4. ئالتۇن

ناھىيە تەۋەسىدە ئالتۇن كېنى نۇقتىلىرى خېلى كەڭ دائىرىدە تارقالغان، جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا كۆپلىگەن ئالتۇن كېنى بايقالدى، گېئولوگىيىلىك زاپىسى 0.57 تونىا. ساپاچاپ ئالتۇن كېنى رۇدىسىنىڭ ئالتۇن تەركىبى خېلى مول، ئوسمىي، ئىرىدىي، يېرىك پىلاتىنا رۇدا دانچىلىرى قاتارلىق ھەمراھ مىنېرالار بار. ناھىيە تەۋەسىدە قېزىلىۋاتقان ئالتۇنلارنىڭ كۆپىنچىسى كېپەك ئالتۇندۇر.

5. كۆمۈر

ناھىيە تەۋەسىدە دەسلەپكى قەدەمدە تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان كۆمۈر زاپىسى 22 مىليون 510 مىڭ تونىا. كۆمۈر ئاساسەن چەرچەن — چاقىلىق تاشيولىنىڭ شەرقىي جەنۇب يېقىدىكى جاڭگالىاي تاغ ئالدى بەلۋېغىغا تارقالغان، تاغ ئالدىنىڭ يۇرا سىستېمىسىغا تەۋە يەر قاتلىمىدىكى كۆمۈرنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى، كۆمۈرنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىش مىقدارى 5.5 ～ 7.5 كىلوكالورىيە/تونىا. چەرچەن ناھىيىسى ھازىر كۆمۈرنى كىچىك كۆلەمدە قېزىۋاتىدۇ، يىللىق كۆمۈر قېزىش مىقدارى 4000 تونىغا يېتىدۇ.

6. ھاك تېشى، گىپىس

ئاقتاغ ھاك تېشى كېنىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپىسى 5 مىليون تونىا، چەرچەن ناھىيىلىك چازى ھاك تېشى كېنى (تېخى ئېچىلمىغان كان) نىڭ زاپىسى 10 مىليون تونىا، يانبۇلاقبايدىكى

گىپىس كېنىنىڭ زاپىسى 5 مىليون تونىنا، قورامىلىقسايى گىپىس كېنىنىڭ زاپىسى 8 مىليون تونىنا.

§ 3 . ئېنېرگىيە مەنبەسى

ناھىيە تەۋەسىدە دەريا - ئېقىن بىر قەدەر كۆپ، بۇ، سۇچىلىق ۋە سۇ ئېلېكتر ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى خېلى ياخشى شارائىت بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە قۇياش ئېنېرگىيىسى، شامال ئېنېرگىيىسى ۋە بىئوئېنېرگىيە بايلىقى قاتارلىقلارنىمۇ ئېچىپ پايدىلانغىلى بولىدۇ.

1 . سۇ ئېنېرگىيىسى

ناھىيە تەۋەسىدە سۇ ئېنېرگىيىسى بايلىقى مول، تەخمىنىي مۆلچەرگە قارىغاندا، ناھىيە تەۋەسىدىكى چوڭراق 8 دەريانىڭ پايدىلانغىلى بولىدىغان سۇ ئېنېرگىيىسى بايلىقى تەخمىنەن 570 مىڭ كىلوۋات بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چەرچەن دەرياسىنىڭ 360 مىڭ كىلوۋات، قارامۇرەن دەرياسىنىڭ 87 مىڭ كىلوۋات، مۆلچەر دەرياسىنىڭ 43 مىڭ كىلوۋات، مىت دەرياسىنىڭ 25 مىڭ كىلوۋات، بوستانتوغراق دەرياسىنىڭ 33 مىڭ كىلوۋات، جاڭگالساي دەرياسىنىڭ 10 مىڭ كىلوۋات، تاشساي دەرياسىنىڭ 12 مىڭ كىلوۋات ئىكەن. يۇقىرىقى دەريالاردا توك ھاسىل قىلىشتا پايدىلانغىلى بولىدىغان تەبىئىي پەسىيش پەرقى چوڭ جايلار خېلى كۆپ، چەرچەن دەرياسىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدىن ناھىيە بازىرىغىچە بولغان 100 نەچچە كىلومېتىرلىق قىسمىنىڭلا ئېگىزلىك پەرقى 1700 مېتىردىن ئاشىدۇ.

2 . قۇياش ئېنېرگىيىسى

ناھىيە تەۋەسىدە قۇياش ئېنېرگىيىسى مول، قۇياش نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى 2908 سائەتكە، قۇياشنىڭ رادىئاتسىيە ئېنېرگىيىسى 150 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىرغا، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش نىسبىتى% 66 كە يېتىدۇ، 1 يىلدا 1 كۋادرات مېتىر قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلانغىلى بولسا، بۇ 200 كىلوگرام ئۆلچەملىك كۆمۈر قالىغانغا باراۋەر كېلىدۇ. ناھىيىنىڭ قۇياش ئېنېرگىيىسى چىڭخەي — شىزاڭ ئېگىزلىكىنىڭكىدىنلا كېيىن تۇرىدۇ، ئوخشاش مېرىدىئان - پاراللېلدىكى باشقا جايلارنىڭكىدىن كۆپ.

3 . شامال ئېنېرگىيىسى

ناھىيە تەۋەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا شامال كۈچى ئادەتتە 7～8 بالغا، ئەڭ كۈچلۈك بولغاندا 11 بالغا يېتىدۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 20 كۈن بوران چىقىدۇ، ھەر سېكۇنتتىكى شامال تېزلىكى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 . 3 مېتىرغا، ئەڭ تېز بولغاندا 29 مېتىرغا يېتىدۇ؛ ناھىيە تەۋەسىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قۇملۇق رايوندا شامال تېزلىكى ئەڭ چوڭ بولۇپ، سېكۇنتىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4 مېتىرغا يېتىدۇ؛ دېھقانچىلىق رايونىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدا شامال تېزلىكى چوڭراق بولۇپ، سېكۇنتىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2 . 4 مېتىرغا يېتىدۇ. 3 ～ 5 - ئايلاردىكى شامال تېزلىكى چوڭ - كىچىك شامال دىنامىلىرىنى

ھەربىكەتلەندۇرەلەيدۇ، ئاچچان رايوندا شامالدىن يېرىم يىلدىن كۆپرەك پايدىلانغىلى بولىدۇ.

4. بىئوئېنېرگىيە

ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلاردا تۇرمۇشتا تامامەن دېگۈدەك ھەر خىل زىرائەت شاخ - پاخاللىرى، قۇرۇق ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخ شاخ - شۇمبىلىرى قاتارلىق كۆيىدىغان نەرسىلەر يېقىلغۇ مەنبەسى قىلىنىدۇ. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە زىرائەت شاخ - شۇمبىسى 23 مىڭ 905.1 توننىغا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپ قىسمى تۇرمۇشتا يېقىلغۇ قىلىنغان، شۇنداق بولسىمۇ شاخ - شۇمبا دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ، كەملىگەن قىسمىنىڭ ئورنى ئاساسەن توغراق ۋە يۇلغۇنلارنى كېسىپ كېلىش بىلەن تولدۇرۇلىدۇ.

§ 4 . ياۋايى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر

1. ياۋايى ھايۋانلار

ياۋايى ھايۋاندىن جەرەن، ئارقار، كۆكمەت، بۆكەن، قىزىل تۈلكە، ياۋا توشقۇز، ياۋا ئۆردەك، ياۋا كەپتەر، چىپار بۇغا، ياۋا تۆگە، ياۋا قوتاز، ياۋا ئېشەك، يىلپىز، سۇلەيسۇن، قوڭۇر ئېيىق، تىبەت بۆكسىنى، ئولار، ئاق توشقان، كەكلىك، بۇركۈت، قارچۇغا، سۇغۇر، بۆرە، مۇشۇكياپىلاق، سۇ چاشقىنى قاتارلىقلار بار.

2. ياۋا ئۆسۈملۈكلەر

(1) ئوت - چۆپ بايلىقى

ناھىيە بويىچە 34 مىليون 930 مىڭ مو تەبىئىي ئوتلاق بار بولۇپ، ئاساسەن جەنۇبتىكى تاغلىق رايونغا تارقالغان، كۆپىنچىسىدە سوغۇققا، شورغا، بورانغا چىداملىق ئوت - چۆپلەر ئۆسىدۇ، ئومۇمەن يىلتىزى توم، شاخ - يوپۇرمىقى كىچىك بولىدۇ، چىغ، ئەمەن، چىرغىناق، نىجىم، پىچان قاتارلىق ئوت - چۆپلەر بار.

تاغ ئالدىدىكى قاقاس جاڭگال بەلۋاغلارنىڭ تەبىئىي شارائىتى بەك ناچار، بۇ جايلاردا يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ بولۇپ، چاكاندا، ئىت سىيگەك، ئاقتىكەن، قامراق قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

تۈزلەڭلىكلەردە قۇمۇش، يانتاق، بۇيا، زاغزاق، چىرغىناق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ.

ساي ۋە سازلىق جايلاردا پىيىزەك، قۇمۇش، يىكەن، قىياق، قامغاق قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە يەنە بۆرە سامسىقى، چۆچۈكبۇيا، توشقان زەدىكى، تاش چېچىكى، پاقىيوپۈرمىق، ئالىقات، يەرمەدىكى، زاراڭزا، مەزرەنجۇش، پەربۇن، رەۋەن، چاكاندا، ماگدار قاتارلىق 55 خىل دورا ئۆسۈملۈكى ئۆسىدۇ.

(2) ياۋا دەل - دەرەخ بايلىقى

ناھىيە تەۋەسىدە 1 مىليون 400 مىڭ مو ياۋا دەل - دەرەخ بار. بۇنىڭ ئىچىدە تەبىئىي چانقال 905 مىڭ مو، تەبىئىي توغراق 277 مىڭ مو، تارقاق دەل - دەرەخ 217 مىڭ مو. تەبىئىي چانقاللاردىن يۇلغۇن، سوكسوك، تەكلىماكان يۇلغۇنى بار، تارقاق ئۆسىدىغان دەل - دەرەخلەردىن ئاساسلىقى سۆگەت، توغراق، جىگدە، جۇزگۇن قاتارلىقلار بار.

VII باب

تەبىئىي ئاپەت

1§ . بوران، قۇم

1. بوران ئاپىتى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مېتېئورولوگىيىلىك ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا، تۈزلەڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 8 بال (شامال تېزلىكى 17 مېتىر - سېكونت) دىن ئاشىدىغان بوران چىقىدىغان ۋاقىت يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15.8 كۈنگە، ئەڭ كۆپ بولغاندا 38 كۈنگە يېتىدىكەن، بىر يىلدا بوران ئاساسەن 3 - ئايدىن 8 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا چىقىدۇ، يەنە 4 - ئايدىن 7 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا كۆپرەك چىقىدۇ، بۇ چاغ دەل بۇغداي باششاق چىقىرىدىغان، دان تۈتىدىغان، پىشىدىغان مەزگىلگە ۋە كۆممىقوناق باش چىقىرىدىغان، چاڭلىشىدىغان مەزگىلگە توغرا كەلگەچكە، بوران بۇغداي، كۆممىقوناقنىڭ چاڭلىشىشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ، نەتىجىدە زىرائەتلەرنىڭ دان تۈتۈشى يېتەرلىك بولمايدۇ، كېۋەزلەرنىڭ چېچىكى، غوزىسى تۆكۈلۈپ كېتىپ، ھوسۇل كېمىيىپ كېتىدۇ. ئەگەر بوران بىلەن قۇرغاق شامال تەڭ چىقىپ قالسا، زىيىنى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ، مەسىلەن، 1978 - يىلى 5 - ، 6 - ئايلاردا 2 قېتىم بىرلا ۋاقىتتا بوران ۋە قۇرغاق شامال چىقىپ، ناھىيە بويىچە بۇغدايىنى 15%، كۆممىقوناقنى 13%، كېۋەزنى 41%، ياغلىق دان زىرائەتلىرىنى 29% زىيانغا ئۇچراتتى، ھوسۇلغا ئېغىر دەرىجىدە تەسىر يەتكۈزدى.

2. قۇم ئاپىتى

بوران يەنە قۇم ئاپىتىنى پەيدا قىلىدۇ، بۇ يەردە شەرقىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدىغان بولغاچقا، تەكلىماكان قۇمى شىمالدىن جەنۇبقا، شەرقتىن غەربكە قاراپ سوزۇلىدۇ. تاتىراڭ يېزىسى تەۋەسىدە يېقىنقى يىللاردا كەڭ كەتكەن قۇملۇق پەيدا بولدى، شامال پەسىللىرىدە قۇم دانىچىلىرىنىڭ تاشيوللاردا ئۇچۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ؛ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال يېزىسى ھازىر قۇملۇقنىڭ قورشاۋىدا قالدى. قۇملۇقنىڭ تارقىلىش ۋەزىيىتىدىن قارىغاندا، ئەگەر بۇ يەردە چەرچەن دەريا‌سى توساقلىق رولىنى ئويناپ تۇرمىسا، قۇم چوقۇم ھازىرقى چەرچەن بوستانلىقىنى يۇتۇپ كېتىدۇ.

3. قۇم - توپا يېغىنى

بوران يەنە قۇم - توپا يېغىنىنى پەيدا قىلىدۇ. چەرچەن ناھىيىسىدە قۇم ياغىدىغان ۋاقىت يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.24 كۈنگە، توپا ياغىدىغان ۋاقىت يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 199 كۈنگە يېتىدۇ. قۇم - توپا يېغىنى كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزمەكتە

(نەپەس يولى كېسەللىكلىرىنىڭ قوزغىلىش نىسبىتى يۇقىرى بولماقتا) ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزمەكتە (قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىۋېتىدىغانلىقى، زىرائەت يوپۇرماقلىرىغا توپا چاپلىشىپ قالىدىغانلىقى سەۋەبلىك، فوتوسىنتېزلىق رولى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ).

§ 2 . ئۇششۇك

ئۇششۇك ئىسسىقخۇمار زىرائەتلەرگە، مەسىلەن، كېۋەز، كۆممىقوناق، قوغۇن، تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىقلارغا ئېغىر زىيان يەتكۈزىدۇ، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ چېچەكلىشىگە ۋە مېۋىلەرنىڭ چوڭىيىشىغىمۇ ناھايىتى چوڭ تەسىر يەتكۈزىدۇ. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئەتىيازدا ھاۋا تېز ئىسسىيدۇ، ئەمما مۇقىم بولمايدۇ، كۆپ ھاللاردا تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق كىلىمات پەيدا بولۇپ، زىرائەت مايسىلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە خەۋپ كەلتۈرىدۇ.

1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۇششۇك چۈشۈپ، 2834 مو كېۋەز ئۇششۇپ كەتتى. 1973 - يىل 5 - ئاينىڭ 16 - 17 - كۈنلىرى ئۇششۇك چۈشۈپ، 2932 مو كېۋەز ئۇششۇپ كەتتى، بۇ ناھىيە بويىچە كېۋەز كۆلىمىنىڭ 72% نى ئىگىلىدى. 1982 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۇششۇك چۈشۈپ، 1412 مو كېۋەز، 398 مو قوغۇن - تاۋۇز ئۇششۇپ كەتتى، 10 مىڭ 666 مو كۆممىقوناق ۋە ھەممە كۆكتات زىيانغا ئۇچرىدى.

§ 3 . كەلكۈن

چەرچەن دەرياسىغا كېلىدىغان كەلكۈن ئەتىيازلىق كەلكۈن ۋە يازلىق كەلكۈن دەپ ئايرىلىدۇ.

ئەتىيازلىق كەلكۈن ئاساسەن ئەتىيازدا ھاۋانىڭ ئىسسىشى ئارقىسىدا تاغلىق رايونلاردىكى مۇزلۇقلارنىڭ ۋە قارنىڭ ئېرىشى بىلەن شەكىللىنىدۇ ھەم 4 - ئايدىن 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغا مەركەزلىشىدۇ، مىقدارى ئاز، ۋاقتى قىسقا بولىدۇ، تېمپېراتۇرىنىڭ يۇقىرى، تۆۋەن بولۇشىغا قاراپ قانۇنىيەتلىك ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا ۋە خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا تەھدىت سالالمايدۇ.

يازلىق كەلكۈن ئاساسەن تاغلىق رايونلاردا يامغۇر يېغىشتىن شەكىللىنىدۇ، كەلكۈن چوققىسى يۇقىرى، كەلكۈن مىقدارى كۆپ، ۋاقتى ئۇزۇن بولىدۇ. يازلىق كەلكۈن 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرىغا مەركەزلىشىدۇ، 8 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە داۋاملىشىدۇ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى ئېغىر زىيان كەلتۈرىدۇ. كەلكۈن مەزگىلىدە كەلكۈن كۆپلەپ لاتقا ئېقىتىپ كېلىپ، دەريا قېنىنى تېيىزلەشتۈرۈۋېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن دەريالار تېشىپ كېتىپ، كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش قىيىنلىشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە سۇغۇرۇش رايونلىرىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەر تىنىپ كېتىدۇ، تېرىلغۇ يەرلەرنى لاي بېسىپ كېتىدۇ. 1989 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە كىلىمات نورمالسىز بولۇپ، يامغۇر كۆپ ياغدى، ئارىلىقتا ھاۋا كۈندىن - كۈنگە ئىسسىپ كەتكەنلىكتىن، 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدىكى دەريالارغا تارىختا ئاز كۆرۈلگەن كەلكۈن كەلدى؛

26 - كۈنى چەرچەن دەرياسىنىڭ يۇقىرى قىسمىغا كەلگۈن كەلدى، كەلگۈن مىقدارى دەريانىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدا 583 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىپ، سۇچىلىق مۇئەسسەسىلىرى ئېغىز دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرىدى. دۆلەت يولى — «315» لىنىيىسىنىڭ 375 ~ 784 كىلومېتىر بۆلىكىدە كەلگۈن 26 جايدا يول ئۆلىنى ۋە كۆۋرۈك - سۇئۆگۈچنى ۋەيران قىلمۇەتتى.

§ 4 . قۇرغاقچىلىق

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىنىڭ كىلىماتى مەڭگۈلۈك قۇرغاق كىلىمات بولۇپ، تەبىئىي ھۆل - يېغىننىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى، ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈشىدە ئانچە ئەھمىيىتى يوق. سۇ تارتىلىپ كېتىدىغان يىللاردا 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە چەرچەن بوستانلىقىدا قىسقا ۋاقىت قۇرغاقچىلىق بولىدۇ، مۇنداق قۇرغاقچىلىق ئومۇمەن 3 يىلدا 1 قېتىم يۈز بېرىدۇ. تۇپراق قۇرغاق بولغاچقا، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ، زىرائەتلەر قۇرۇپ، ھوسۇل تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، دەريالاردا سۇ تارتىلىپ كەتكەنلىكتىن، دەريالارنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىنىڭ 2 قاسنىقىدىكى ئوتلاقلارنىڭ سۇغىرىلىش كۆلىمى ئازىيىپ، ئوتلاقلار ناچارلىشىپ، ئوت - چۆپى ئازىيىپ كېتىدۇ. جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايون ئوتلاقلىرى تەبىئىي ھۆل - يېغىن بىلەن سۇغىرىلىدىغان بولغاچقا، قۇرغاقچىلىق بۇ ئوتلاقلارنىڭ ئوت - چۆپ مىقدارىغا ۋە چارۋا مال سىغدۇرۇش مىقدارىغا بىۋاستە تەسىر يەتكۈزۈپ، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتىنى كېمەيتىۋېتىدۇ.

قۇرغاقچىلىققا ئەگىشىپ، كۆپ ھاللاردا قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ ۋە قۇرغاق شامال چىقىدۇ، قۇرۇق ئىسسىق بولغان كۈنلەردە ھاۋا ئىسسىپ كېتىدۇ، ھاۋانىڭ نەملىكى تۆۋەن، شامال كۈچى ئاجىز بولىدۇ، قۇرغاق شامال چىققاندا ھاۋا ئىسسىپ كېتىدۇ، ھاۋانىڭ نەملىكى تۆۋەن بولىدۇ، شامال تېزلىكى 4 مېتىر/سېكۇنت ياكى ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولىدۇ، ناھىيە تەۋەسىدە قۇرۇق ئىسسىق بولىدىغان ۋە قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىدىغان ۋاقىت يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7 كۈن بولىدۇ، ئاساسەن 5 ~ 7 - ئايلاردا يۈز بېرىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 6 - ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.1 كۈن، 7 - ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.3 كۈن، 8 - ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.6 كۈن بولىدۇ. قۇرۇق ئىسسىق شامالنىڭ زىيىنى قۇرغاق ئىسسىق كۈنىنىڭكىدىن ئېغىر بولىدۇ.

ئۇچىنچى قىسىم

نوپۇس

ئۇچىنچى قىسىم

نوپۇس

I باب

نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىش ۋە تارقىلىش ئەھۋالى

§ 1 . نوپۇس سانى

چەرچەن تەۋەسىدە يېڭى تاش قورال دەۋرىدىلا ئىپتىدائىي ئىنسانلار پائالىيەت ئېلىپ بارغان. چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە، چەرچەن تەۋەسىدە 2 شەھەر بەگلىكى بولغان، بىرى چەرچەن بەگلىكى بولۇپ، ئۇنىڭدا 230 ئائىلە، 1610 نوپۇس بار ئىدى. يەنە بىرى ئەندىرە بەگلىكى بولۇپ، ئۇنىڭدا 150 ئائىلە، 1050 نوپۇس بار ئىدى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) ناھىيە نوپۇسى 5900 دىن ئاشقان. نوپۇس مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) 11 مىڭ 75 كە، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 12 مىڭ 136 گە، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 10 مىڭ 972 گە، 1949 - يىلى 14 مىڭ 736 گە يەتكەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى، خەلق تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشى ۋە ساقلىق ساقلاش، داۋالاش شارائىتىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، نوپۇس تېز كۆپەيدى، مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان 4 قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، ناھىيە نوپۇسى بارا - بارا كۆپەيگەن. 1953 - يىلدىكى 1 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېنىقلىنىشچە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 4183 كە، نوپۇس 15 مىڭ 806 گە يەتكەن. 1964 - يىلدىكى 2 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېنىقلىنىشچە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 5037 گە، نوپۇس 17 مىڭ 999غا يەتكەن، نوپۇس 1953 - يىلدىكىدىن %13.8 كۆپەيگەن. 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېنىقلىنىشچە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 9150 كە، نوپۇس 37 مىڭ 266 گە يەتكەن، نوپۇس 1964 - يىلدىكىدىن %107.04 كۆپەيگەن. 1990 - يىلدىكى 4 - قېتىملىق

ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ئېنىقلىنىشچە، ناھىيە بويىچە ئائىلە 9560 قا، نوپۇس 43 مىڭ 942 گە يەتكەن، نوپۇس 1982 - يىلىدىكىدىن 17.91% كۆپەيگەن. نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى 1950 - يىلىدىن 1964 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا زور بولمىغان. 1965 - يىلىدىن 1982 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ناھايىتى تېز كۆپەيگەن. 1983 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلغانلىقى ۋە باشقا ئامىللار تۈپەيلى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى تۇراقلىشىشقا يۈزلەنگەن.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى نوپۇس ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 1

يىللار	ئائىلە سانى (ئائىلە)	نوپۇس سانى (ئادەم)	يىللار	ئائىلە سانى (ئائىلە)	نوپۇس سانى (ئادەم)
1917	1180	5900	1976	7700	32621
1932	4105	11075	1977	7929	33619
1943	3734	12136	1978	8297	34376
1948	3502	10972	1979	8472	35721
1949	3600	14736	1980	8694	35928
1953	4183	15806	1981	8686	36890
1963	4834	17308	1982	9150	37266
1964	5037	17999	1983	9258	38424
1965	5071	18357	1984	9128	38856
1966	5251	18882	1985	8503	37471
1967	5061	19607	1986	8639	38389
1968	5355	20514	1987	8729	39154
1969	5497	21523	1988	8985	40838
1970	5999	22921	1989	9425	42539
1971	6192	23331	1990	9560	43942
1972	6425	25646	1991	9660	44230
1973	6882	28856	1992	10035	45727
1974	7061	30353	1993	10595	46349
1975	7227	31420			

ئىزاھات: 1953 -، 1964 -، 1982 -، 1990 - يىللاردىكى سان مەملىكەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى سانلاردىن ئىبارەت.

2 § . نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ نوپۇسىدا تارىختا بىرنەچچە قېتىم چوڭ ئۆزگىرىش بولغان. يۇشۇن دەۋرىدە خېشى كارىدورىدا ياشىغان چاڭلار توخرىلارنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغاندا، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى غەربكە كۆچۈپ كېلىپ چەرچەن تەۋەسىگە ئورۇنلاشقان. خەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا چەرچەن دەرياسىنىڭ قىنى ئۆزگەرگەندە، يەرلىك ئاھالىنىڭ بىر قىسمى ئاپەتتە ئۆلۈپ كەتكەن، بىر قىسمى كۆچۈپ كەتكەن. ۋېي، جىن سۇلالىلىرى دەۋرىدە ھونلارنىڭ بىر قىسمى ۋە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ياشاپ كەلگەن بىر قىسىم خەنزۇلار چەرچەنگە كۆچۈپ كەلگەن. سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى) سۇي سۇلالىسى چەرچەن ۋىلايىتى قۇرۇپ، ۋىلايەت قارىمىقىدا 2 ناھىيە تەسىس قىلغان ھەم گۇناھكارلارنى ۋە ئۇلار بىلەن بىللە چىرىكلەرنى ئەۋەتىپ، چەرچەندە كەڭ كۆلەمدە بوزيەر ئاچقۇزغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئاخىرىدا، چەرچەن دەرياسىدا يەنە تاشقىن بولۇپ دەريا قىنى ئۆزگەرگەندە، ئاھالىنىڭ خېلى كۆپ قىسمى ئۆلۈپ كەتكەن ياكى باشقا جايلارغا قېچىپ كەتكەن. ئەينى ۋاقىتتا شەھەر ساق قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئادەملەر قالمىغان. يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىيۇەن 28 - يىلى (1287 - يىلى)، يۇەن سۇلالىسى بوز يەر ئاچقۇزۇش ئۇچۇن، چەرچەنگە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم كۆچۈرگەن، ئۇلار خەنزۇ ئەسكەرلەر، يېڭى ئەل بولغان ئەسكەرلەر بىلەن بىرلىكتە تېرىقچىلىق قىلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا كىرىيە، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىن بىر قىسىم ئاھالە كۆچۈپ كەلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىچكىرىدىكى بىر قىسىم كادىرلار، ئىشچىلار، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ۋە ئوقۇغۇچىلار چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن تەقسىمات بويىچە چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ ئىشلىدى. 1959 - يىلى چەرچەننىڭ نوپۇسى 1949 - يىلىدىكى 14 مىڭ 236 دىن كۆپەيىپ، 16 مىڭ 677 گە يەتتى. ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق كۆرۈلگەن 1960 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە بولغان 3 يىلدا 1000 غا يېقىن كىشى باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتتى. 1963 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، چەرچەن تەۋەسىگە كۆچمەنلەر كۆچۈپ كەلگەنلىكتىن، چەرچەننىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 1963 - يىلىدىكى 17 مىڭ 308 دىن كۆپەيىپ، 1993 - يىلى 46 مىڭ 349 غا يەتتى.

1976 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە نوپۇسنىڭ مېخانىك كۆپىيىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 2

يىللار	ئومۇمىي ئائىلە سانى (ئائىلە)	ئومۇمىي نوپۇس سانى (ئادەم)	كۆچۈپ كەلگەن نوپۇس (ئادەم)	كۆچۈپ كەتكەن نوپۇس (ئادەم)	مېخانىك كۆپەيگەن-كېمەيگەن نوپۇس
1976	7700	32621	928	662	266
1977	7929	33619	967	744	223
1978	8297	34376	1438	1401	37
1979	8472	35721	1252	1492	240-

.62	1516	1454	35928	8694	1980
.160	1803	1643	36890	8686	1981
.208	661	453	37266	9150	1982
122	1407	1529	38428	9258	1983
.358	1385	1027	38856	9128	1984
.2087	3096	1009	37471	8503	1985
.81	1441	1360	38389	8639	1986
.30	1513	1483	39152	8729	1987
804	1529	2333	40839	8985	1988
475	1215	1690	42539	9425	1989
658	929	1587	43942	9560	1990
.585	2092	1507	44230	9660	1991
9705	925	10630	45727	10035	1992
.348	1318	970	46349	10595	1993

1963 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش ئەھۋالى

جەدۋەل 3 — 3

يىللار	تۇغۇلغىنى		ئۆلگىنى		تەبىئىي كۆپەيگىنى	
	ئادەم سانى	تۇغۇلۇش نىسبىتى (‰)	ئادەم سانى	ئۆلۈش نىسبىتى (‰)	ئادەم سانى	تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)
1963	530	30.80	126	7.32	404	23.48
1964	740	41.92	252	14.27	488	27.65
1965	684	37.63	239	13.15	445	22.48
1966	648	34.80	226	12.14	422	22.66
1967	730	37.93	252	13.09	478	24.84
1968	832	41.47	213	10.62	619	30.85
1969	906	43.11	192	9.14	714	33.97
1970	796	35.82	183	8.24	613	27.58
1971	801	34.64	221	9.59	580	25.08

37.89	928	9.60	235	47.49	1163	1972
34.53	941	9.83	268	44.37	1209	1973
25.13	744	11.18	331	36.31	1075	1974
29.07	898	9.71	300	38.79	1198	1975
29.26	937	7.81	250	37.07	1187	1976
23.37	774	10.63	352	34.00	1126	1977
20.21	687	8.38	285	28.59	972	1978
21.31	747	6.56	230	27.87	977	1979
20.15	722	8.07	289	28.22	1011	1980
20.54	748	6.87	250	27.41	998	1981
8.57	318	3.05	113	11.61	431	1982
24.39	923	8.27	313	32.66	1236	1983
22.88	884	7.22	279	30.10	1163	1984
21.72	829	7.05	269	28.77	1098	1985
22.96	871	7.91	300	30.87	1171	1986
19.94	773	6.53	253	26.46	1026	1987
19.53	781	5.63	225	25.15	1006	1988
20.68	862	6.04	252	26.72	1114	1989
19.52	844	4.86	210	24.38	1054	1990
17.48	773	6.24	276	23.72	1049	1991
15.13	692	4.18	191	19.20	878	1992
8.20	380	4.64	215	12.84	595	1993

§ 3 . نوپۇسنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى ۋە نوپۇسنىڭ زىچلىق دەرىجىسى

1. نوپۇسنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى

1) نوپۇسنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكى

قەدىمدىن ھازىرغا قەدەر نوپۇسنىڭ تارقىلىشىدا ئۆزگىرىش بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، چەرچەن ناھىيىسىدە نوپۇس، ئاساسەن، چەرچەن بوستانلىقى (چەرچەن دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا يېقىن جايلار) غا مەركەزلەشكەن. 1993 - يىلى چەرچەن بوستانلىقىنىڭ كۆلىمى 24 مىڭ 300 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، پۈتۈن ناھىيە كۆلىمىنىڭ 17.58% نى ئىگىلىدى؛ بۇ يەردىكى نوپۇس 40 مىڭ 230 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 86.8% نى ئىگىلىدى. قالغانلىرى جەنۇبىي تاغلىق رايوندىكى چارۋىچىلىق، سانائەت - كان رايونلىرىغا تارقاق ئولتۇراقلاشقان.

2) نوپۇسنىڭ شەھەر ۋە يېزىلارغا تارقىلىش ئەھۋالى

1953 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى 1991 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %12.6 نى، يېزا نوپۇسى 13 مىڭ 815 بولۇپ، %87.4 نى ئىگىلىدى؛ 1964 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى 2698 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %15 نى، يېزا نوپۇسى 15 مىڭ 301 بولۇپ، %85 نى ئىگىلىدى؛ 1982 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى 6421 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %17.2 نى، يېزا نوپۇسى 30 مىڭ 845 بولۇپ، %82.8 نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى 12 مىڭ 707 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %28.9 نى، يېزا نوپۇسى 31 مىڭ 235 بولۇپ، %71.1 نى ئىگىلىدى؛ 1993 - يىلى شەھەر - بازار نوپۇسى 11 مىڭ 636 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %25.1 نى، يېزا نوپۇسى 34 مىڭ 713 بولۇپ، %74.9 نى ئىگىلىدى.

2. نوپۇسنىڭ زىچلىق دەرىجىسى

ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) 5900 بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.042 ئادەم توغرا كەلگەن. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) 11 مىڭ 75 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.08 ئادەم توغرا كەلگەن. 1949 - يىلى 14 مىڭ 736 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.11 ئادەم توغرا كەلگەن. 1953 - يىل 7 - ئايدا 15 مىڭ 806 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.11 ئادەم توغرا كەلدى. 1964 - يىل 7 - ئايدا 17 مىڭ 999 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.13 ئادەم توغرا كەلدى. 1982 - يىل 7 - ئايدا 37 مىڭ 266 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.31 ئادەم توغرا كەلدى. 1993 - يىلى 46 مىڭ 349 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.33 ئادەم توغرا كەلدى.

چەرچەن بوستانلىقىدىكى نوپۇسنىڭ زىچلىقى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ زىچلىقىدىن يۇقىرى. چەرچەن بوستانلىقىدىكى ئومۇمىي نوپۇس 1953 - يىلى 11 مىڭ 346 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.46 ئادەم توغرا كەلدى. 1964 - يىلى 13 مىڭ 469 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.55 ئادەم توغرا كەلدى. 1982 - يىلى 30 مىڭ 854 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1.27 ئادەم توغرا كەلدى. 1990 - يىلى 37 مىڭ 496 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1.54 ئادەم توغرا كەلدى. 1993 - يىلى 40 مىڭ 230 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1.66 ئادەم توغرا كەلدى.

چەرچەن بازىرىدىكى نوپۇسنىڭ زىچلىقىمۇ چەرچەن بوستانلىقىدىكى نوپۇسنىڭ زىچلىقىدىن يۇقىرى. 1953 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى 1.5 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 1991 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1327.3 ئادەم توغرا كەلدى. 1964 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى 2 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 5301 بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 2650.5 ئادەم توغرا كەلدى. 1982 - يىلى چەرچەن بازىرىنىڭ كۆلىمى 3.23 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 6421 بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 1981.93 ئادەم توغرا كەلدى. 1990 - يىلى چەرچەن بازىرىنىڭ كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 12 مىڭ 707 بولۇپ، ھەركۋادرات كىلومېتىر يەرگە 3176.75 ئادەم توغرا كەلدى. 1993 - يىلى چەرچەن بازىرىنىڭ كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 12 مىڭ 755 بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 3188.75 ئادەم توغرا كەلدى.

1993 - يىلى نوپۇسنىڭ زىچلىقى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا، مەيدانلار ئىچىدە چوڭكۆل

يېزىسىدا ھەممىدىن يۇقىرى بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 102.45 ئادەم توغرا كەلدى؛ يېڭىئۆستەڭ يېزىسىدا ھەممىدىن تۆۋەن بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 0.467 ئادەم توغرا كەلدى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى نوپۇسنىڭ 1993 - يىلدىكى تارقىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل 3 — 4

رايونلار		ئائىلە سانى	نوپۇس (ئادەم)			ھەر ئائىلىدىكى ئوتتۇرىچە نوپۇس (ئادەم)	ئومۇمىي يەر كۆلىمى (كۋادرات كىلومېتىر)	نوپۇسنىڭ زىچ لىقى (ئادەم/كۋادرات كىلومېتىر)
			جەمئىي	ئەر	ئايال			
چەرچەن ناھىيە بازىرى		3587	12755	6585	6170	3.6	4	3188.750
ئارال يېزىسى		369	1738	942	796	4.7	52	33.423
چوڭكۆل يېزىسى		957	4508	2355	2153	4.7	44	102.454
توغراقلىق يېزىسى		998	4835	2526	2309	4.8	52	92.980
باغئىبرىق يېزىسى		594	2897	1491	1406	4.9	48	60.354
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى		1002	4973	2526	2447	4.9	10634	0.467
ئاقتىكەندۈك يېزىسى		360	2026	1100	926	5.6	563	3.598
قوشئاتما يېزىسى		448	2212	1160	1052	4.9	119	18.588
تاتىراق يېزىسى		435	2743	1409	1334	6.3	10084	0.272
سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانى		80	302	174	128	3.7	2000	0.151
تاچچان چارۋىچىلىق رايونى	جەمئىي	1339	6778	3484	3294	4.7	60320	0.112
	تاچچان يېزىسى	322	1543	869	674	4.7	14000	0.110
	قوراملىق يېزىسى	292	1332	798	534	4.5	14910	0.089
	ئويىيايلاق يېزىسى	359	1640	909	731	4.6	16610	0.098
	كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	217	1020	541	479	4.7	9800	0.104
	تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى	149	678	360	318	4.6	5000	0.135
يېزا ئىگىلىك 2 - شى چەرچەن قۇرۇلۇش شۆبە ئەترىتى		310	1241	639	601	4.0	5	248.200

II باب

نوپۇس قۇرۇلمىسى

§ 1 . مىللەت قۇرۇلمىسى

ناھىيىنىڭ مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) دىكى ئومۇمىي نوپۇسى 10 مىڭ 972 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 10 مىڭ 871، خەنزۇ بىلەن خۇيزۇ 16، باشقا مىللەتلەر 85. ناھىيىنىڭ 1953 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 15 مىڭ 806 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 15 مىڭ 252، خەنزۇ 459، خۇيزۇ 86، باشقا مىللەتلەر 9. ناھىيىنىڭ 1964 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 16 مىڭ 966، خەنزۇ 950، خۇيزۇ 54، باشقا مىللەتلەر 29. ناھىيىنىڭ 1982 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 30 مىڭ 636، خەنزۇ 6466، خۇيزۇ 116، باشقا مىللەتلەر 48. ناھىيىنىڭ 1993 - يىلدىكى ئومۇمىي نوپۇسى 46 مىڭ 349 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 39 مىڭ 920، خەنزۇ 6303، خۇيزۇ 101، باشقا مىللەتلەر 25.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى نوپۇسنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مىللەت قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 3 — 5

يىللار	ئومۇمىي نوپۇس	ئۇيغۇر		خەنزۇ		خۇيزۇ		باشقا مىللەتلەر	
		ئادەم سانى	نىسبىتى (%)	ئادەم سانى	نىسبىتى (%)	ئادەم سانى	نىسبىتى (%)	ئادەم سانى	نىسبىتى (%)
1948	10972	10871	99.08	12	0.11	4	0.04	85	0.90
1953	15806	15252	96.50	459	2.90	86	0.540	9	0.056
1963	17308	16454	95.10	797	4.60	46	0.265	11	0.064
1972	25646	22189	86.50	3168	12.35	111	0.430	178	0.71
1983	38424	30823	80.20	7447	19.40	113	0.290	41	0.110
1993	46349	39920	86.13	6303	13.60	101	0.220	25	0.050

§ 2 . جىنس قۇرۇلمىسى

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 10 مىڭ

972 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 5783 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %52.7 ىنى، ئاياللار 5189 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %47.3 ىنى ئىگىلەيتتى، ھەر 100 ئاياللغا 111.4 تىن ئەر توغرا كېلەتتى. 1949 - يىلى ناھىيىنىڭ ئۇمۇمىي نوپۇسى 14 مىڭ 763 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 8107 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %54.9 ىنى، ئاياللار 6656 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %45.1 ىنى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئاياللغا 121.7 دىن ئەر توغرا كەلدى. 1964 - يىلى ناھىيىنىڭ ئۇمۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 9521 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %52.9 ىنى، ئاياللار 8478 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %47.1 ىنى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئاياللغا 112.3 تىن ئەر توغرا كەلدى. 1982 - يىلى ناھىيىنىڭ ئۇمۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 19 مىڭ 654 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %52.74 ىنى، ئاياللار 17 مىڭ 612 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %47.26 ىنى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئاياللغا 111.6 دىن ئەر توغرا كەلدى. 1993 - يىلى ناھىيىنىڭ ئۇمۇمىي نوپۇسى 46 مىڭ 349 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 23 مىڭ 870 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %51.5 ىنى، ئاياللار 22 مىڭ 479 بولۇپ، ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ %48.5 ىنى ئىگىلىدى، ھەر 100 ئاياللغا 106 دىن ئەر توغرا كەلدى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى نوپۇسنىڭ قىسمەن يىللاردىكى جىنس قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 3 — 6

يىللار	ئۇمۇمىي نوپۇس (ئادەم)	بۇنىڭ ئىچىدە		يىللار	ئۇمۇمىي نوپۇس (ئادەم)	بۇنىڭ ئىچىدە	
		ئەر	ئايال			ئەر	ئايال
1963	17308	9086	8222	1976	32621	17268	15353
1964	17999	9521	8478	1977	33619	17814	15805
1965	18357	9651	8706	1978	34376	18197	16179
1966	18882	9903	8979	1979	35721	19032	16689
1967	19607	10359	9248	1980	35928	19207	16721
1968	20514	10862	9652	1981	36890	19724	17166
1969	21523	11367	10156	1982	37266	19654	17612
1970	22921	12135	10786	1983	38424	20127	18297
1971	23331	12251	11080	1984	38856	20176	18689
1972	25646	13384	12262	1985	37471	19311	18160
1973	28856	15325	13531	1986	38389	19807	18582
1974	30353	16094	14259	1987	39152	20123	19029
1975	31420	16608	14812	1988	40839	21048	19790

22076	23651	45727	1992	20593	21946	42539	1989
22479	23870	46349	1993	21490	22452	43942	1990
				21316	22914	44230	1991

ئىزاھات: 1953 ـ، 1964 ـ، 1982 ـ، 1990 ـ يىللاردىكى سان مەملىكەت بويىچە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى ساندىن ئىبارەت.

3 § . ياش قۇرۇلمىسى

1964 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان 2 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە مەلۇم بولغان ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن (0 — 6 ياش) بالا 2963 (ئوغۇل 1488، قىز 1475) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 16.46% نى ئىگىلىدى؛ ئوقۇش يېشىدىكى (7 — 15 ياش) بالا 3972 (ئوغۇل 2013، قىز 1959) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 22.07% نى ئىگىلىدى؛ 16 — 35 ياشلىقلار 6164 (ئەر 3194، ئايال 2970) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 34.25% نى ئىگىلىدى؛ 36 — 55 ياشلىقلار 2841 (ئەر 1568، ئايال 1273) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 15.78% نى ئىگىلىدى؛ 56 — 69 ياشلىقلار 1150 (ئەر 660، ئايال 490) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 6.39% نى ئىگىلىدى؛ 70 — 89 ياشلىقلار 662 (ئەر 426، ئايال 236) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 3.68% نى ئىگىلىدى.

1982 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان 3 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە مەلۇم بولغان ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن (0 — 6 ياش) بالا 7550 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 20.26% نى ئىگىلىدى؛ ئوقۇش يېشىدىكى (7 — 15ياش) بالا 8579 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 23.02% نى ئىگىلىدى؛ 16 — 35 ياشلىقلار 12 مىڭ 25 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 32.27% نى ئىگىلىدى؛ 36 — 55 ياشلىقلار 5964 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 16% نى ئىگىلىدى؛ 56 — 69 ياشلىقلار 1956 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 5.24% نى ئىگىلىدى؛ 70 — 89 ياشلىقلار 957 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 2.56% نى ئىگىلىدى؛ 90 ياشتىن يۇقىرىلار 235 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 0.63% نى ئىگىلىدى.

1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان 4 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە مەلۇم بولغان ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 43 مىڭ 942، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن (0 — 6 ياش) بالا 7985 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 18.17% نى ئىگىلىدى؛ ئوقۇش يېشىدىكى (7 — 15 ياش) بالا 8563 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 19.49% نى ئىگىلىدى؛ 16 — 55 ياشلىقلار 8621 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ

19.62% نى ئىگىلىدى؛ 56 ياشتىن يۇقىرىلار 18 مىڭ 773 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 42.72% نى ئىگىلىدى.

§ 4 . مەدەنىيەت سەۋىيىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن خەلقىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز ئۆسۈپ باردى. باشلانغۇچ مەكتەپ ياكى باشلانغۇچ مەكتەپتىن يۇقىرى سەۋىيىسى بارلار 1953 - يىلى 1168 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 7.39% نى ئىگىلىدى؛ 1964 - يىلى 1948 گە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 11% نى ئىگىلىدى؛ 1982 - يىلى 16 مىڭ 604 كە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 44.5% نى ئىگىلىدى؛ 1990 يىلى 28 مىڭ 285 كە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 64% نى ئىگىلىدى؛ 1993 - يىلى 30 مىڭ 411 گە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 65.61% نى ئىگىلىدى.

بازار نوپۇسىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى يېزا نوپۇسىنىڭكىدىن يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان 4 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ھەر 1000 ئادەم ئىچىدە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇم مەلۇماتى بارلار بازاردا 154، يېزىدا 9 بولغان؛ ھەر 1000 ئادەم ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتى بارلار بازاردا 141، يېزىدا 27 بولغان؛ ھەر 1000 ئادەم ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتى بارلار بازاردا 28، يېزىدا 132 بولغان؛ ھەر 1000 ئادەم ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتى بارلار بازاردا 316، يېزىدا 371 بولغان.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاھالىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 3 — 7

يىللار	ئومۇمىي نوپۇس	بۇنىڭ ئىچىدە						
		ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر	ئوتتۇرا تېخنىكۇم-نى پۈتتۈرگەنلەر	تولۇق ئوتتۇ-را مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر	باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر	جەمئىي	ئومۇمىي نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)
1953	15806		11		149	1008	1168	7.39
1964	17999	25		182	821	920	1948	11.00
1982	37266	8.7	76	5062	5052	6327	16604	44.50
1990	43942	302	872	9489	6980	10642	28285	64.00
1993	46349	585	944	10750	8791	9341	30411	65.61

ئىزاھات: 1953 -، 1964 -، 1982 -، 1990 - يىللاردىكى سان مەملىكەت بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى سان.

§ 5 . ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ مۇلۇكچىلىك جەھەتتىكى قۇرۇلمىسى

1. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1950 - يىلى 101، 1953 - يىلى 812، 1964 - يىلى 1224، 1982 - يىلى 2083، 1993 - يىلى 2559 بولدى.

2. بازاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر

بازاردىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىگە ئۆزگەرتىلگەن ۋە كوپېراتسىيلەشتۈرۈلگەندىن بۇيان ئاستا - ئاستا كۆپەيدى، ئۇلار 1964 - يىلى 294 ئىدى، 1985 - يىلى 204 كە چۈشتى، 1993 - يىلى 468 گە يەتتى.

3. يېزا ئەمگەك كوچىلىرى

يېزا ئەمگەك كوچى 1949 - يىلى 3201 گە، 1964 - يىلى 3269 غا، 1982 - يىلى 7304 كە، 1990 - يىلى 10 مىڭ 46 گە، 1993 - يىلى 10 مىڭ 705 كە يەتتى.

4. يەككە سودا - سانائەتچىلەر

1950 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىدىن 107 سى بار ئىدى. 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، يەككە سودا - سانائەتچى ناھايىتى ئاز قالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چەرچەن تەۋەسىدە خۇسۇسىي سودا - سانائەتچى قالمىدى. 1978 - يىلى، ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يەنە تەدرىجىي كۆپىيىشكە باشلىدى. 1982 - يىلى 38 گە، 1993 - يىلى 556 گە يەتتى.

§ 6 . ئىش بىلەن شوغۇللىنىدىغانلارنىڭ كەسىپ جەھەتتىكى قۇرۇلمىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدە ھەر قايسى كەسىپلەرنىڭ نوپۇسى ئىچىدە يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ نىسبىتى يۇقىرىراق ئىدى، 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 10 مىڭ 143 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 14 مىڭ 736 ئادەمنىڭ 68.83% نى ئىگىلەيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سانائەت، قاتناش، مالىيە - سودا ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنىڭ نىسبىتى تۆۋەنلەپ باردى.

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي ئەمگەكچىلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 4322 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئەمگەكچىسى 3269 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 75.63% نى، ئىشچى 106 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 2.4% نى، سودا ئىشچى - خىزمەتچىسى 204 بولۇپ،

ئومۇمىي سانىنىڭ %4.72 نى، بىناكارلىق ئىشچى - خىزمەتچىسى 84 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %1.94 نى، قاتناش ئىشچى - خىزمەتچىسى 48 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %1.1 نى، مەمۇرىي، كەسپىي ئىشچىلار ئىشچى - خىزمەتچىسى 611 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %14.14 نى ئىگىلىدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي ئەمگەكچىلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 10 مىڭ 297 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئەمگەكچىسى 7304 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %70.9 نى، ئىشچى 434 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %4.2 نى، سودا ئىشچى - خىزمەتچىسى 294 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %2.9 نى، بىناكارلىق ئىشچى - خىزمەتچىسى 93 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %0.9 نى، قاتناش ئىشچى - خىزمەتچىسى 217 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %2.1 نى، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىسى 1955 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %18.9 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ئومۇمىي سانى 14 مىڭ 530 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئەمگەكچىسى 10 مىڭ 700 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %73.64 نى، ئىشچى 750 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %5.16 نى، سودا ئىشچى - خىزمەتچىسى 429 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %2.95 نى، بىناكارلىق ئىشچى - خىزمەتچىسى 323 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %2.22 نى، قاتناش ئىشچى - خىزمەتچىسى 48 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %0.33 نى، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىسى 2280 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %15.69 نى ئىگىلىدى.

§ 7 . ئائىلە ۋە نىكاھ ئەھۋالى

1 . ئائىلە قۇرۇلمىسى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئاھالىنىڭ ئائىلە قۇرۇلمىسىدىكى مۇھىم ئالاھىدىلىك ئەر - خوتۇن ۋە قۇرامىغا يەتمىگەن پەرزەنتلەردىن تەركىب تاپقان ئۆزەك ئائىلىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدىغانلىقىدىن ئىبارەت. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە ئائىلە 9150، نوپۇس 37 مىڭ 266 بولۇپ، ھەر ئائىلىگە 4.07 دىن ئادەم توغرا كەلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئائىلە 9560، نوپۇس 43 مىڭ 942 بولۇپ، نوپۇس ھەرئائىلىگە 4.59 ئادەمدىن توغرا كەلدى؛ 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئائىلە 10 مىڭ 595، نوپۇس 46 مىڭ 349 بولۇپ، نوپۇس ھەر ئائىلىگە 4.37 ئادەمدىن توغرا كەلدى.

2 . نىكاھلانغانلار

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغانلار 8761 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999 ئادەمنىڭ %48.67 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانغانلار ئىچىدە ئەرلەر 5038 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %57.5 نى، ئاياللار 3723 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %42.5 نى ئىگىلىدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغانلار 15 مىڭ 469 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266 ئادەمنىڭ %41.51 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانغانلار ئىچىدە ئەرلەر 9580 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %61.93 نى، ئاياللار 5889 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي

سانىنىڭ %38.07 نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغانلار 24 مىڭ 509 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 43 مىڭ 942 ئادەمنىڭ %55.76 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانغانلار ئىچىدە ئەرلەر 12 مىڭ 990 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %53 نى، ئاياللار 11 مىڭ 519 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %47 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغانلار 25 مىڭ 731 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 46 مىڭ 349 ئادەمنىڭ %55.51 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانغانلار ئىچىدە ئەرلەر 10 مىڭ 694 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %41.56 نى، ئاياللار 15 مىڭ 37 بولۇپ، نىكاھلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ %58.44 نى ئىگىلىدى.

3. نىكاھلانمىغانلار

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانمىغانلار 8992 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999 ئادەمنىڭ %49.96 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانمىغانلار ئىچىدە ئەرلەر 4311 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %47.95 نى، ئاياللار 4681 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %52.06 نى ئىگىلىدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانمىغانلار 21 مىڭ 34 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266 ئادەمنىڭ %56.44 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانمىغانلار ئىچىدە ئەرلەر 10 مىڭ 633 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %50.55 نى، ئاياللار 10 مىڭ 401 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %49.45 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانمىغانلار 19 مىڭ 722 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 46 مىڭ 349 ئادەمنىڭ %42.55 نى ئىگىلىدى. نىكاھلانمىغانلار ئىچىدە ئەرلەر 9365 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %47.49 نى، ئاياللار 10 مىڭ 357 بولۇپ، نىكاھلانمىغانلارنىڭ %52.51 نى ئىگىلىدى.

4. نىكاھتىن ئاجراشقانلار

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھتىن ئاجراشقانلار 247 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 17 مىڭ 999 ئادەمنىڭ %1.37 نى ئىگىلىدى. نىكاھتىن ئاجراشقانلار ئىچىدە ئەرلەر 138 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %55.87 نى، ئاياللار 109 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %44.13 نى ئىگىلىدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھتىن ئاجراشقانلار 763 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 37 مىڭ 266 ئادەمنىڭ %2.05 نى ئىگىلىدى. نىكاھتىن ئاجراشقانلار ئىچىدە ئەرلەر 356 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %46.66 نى، ئاياللار 407 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %53.34 نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھتىن ئاجراشقانلار 1083 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى 43 مىڭ 942 ئادەمنىڭ %2.46 نى ئىگىلىدى. نىكاھتىن ئاجراشقانلار ئىچىدە ئەرلەر 612 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %56.51 نى، ئاياللار 471 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %43.49 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھتىن ئاجراشقانلار 896 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسى

46 مىڭ 349 ئادەمنىڭ %1.93 نى ئىگىلىدى. نىكاھتىن ئاجراشقانلار ئىچىدە ئەرلەر 426 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %47.54 نى، ئاياللار 470 بولۇپ، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ %52.46 نى ئىگىلىدى.

Ⅲ باب

پىلانلىق تۇغۇت

§ 1 . ئاپپارات

1979 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە 9 كىشىلىك پىلانلىق تۇغۇت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 7 كىشىلىك پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1982 - يىلى پىلانلىق تۇغۇت يارەمچىسىدىن 9 ى تەربىيىلىنىپ، گۇڭشىلاردا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۆتىلدى. 1990 - يىلى پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - يېتەكچىلىك پونكتى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى بۆلۈمچە دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولۇپ، شتاتى 6 ئىدى. 1992 - يىلىغا قەدەر 11 يېزا، 2 فېرما، 1 بازاردا پىلانلىق تۇغۇت ئاپپاراتى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، ئۇلارغا مەخسۇس پىلانلىق تۇغۇت كادىرلىرى سەپلەندى، ناھىيە بويىچە 50 مەمۇرىي كەنتتە پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتچىلىقىنى كەنت ئاياللار قۇرۇلتىيىنىڭ مۇدىرى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

§ 2 . تەشۋىقات ۋە تەربىيە

ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى دۆلەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى كىشىلەرگە تولۇق بىلدۈرۈش ئۈچۈن، تۇراقلىق تەشۋىقات دوسكىسى، قىسقا خەۋەرلەر، شوئار - لوزۇنكا، تەشۋىقات ئاپتوموبىلى قاتارلىق كۆپ خىل تەشۋىقات قوراللىرى ۋە شەكىللىرىدىن پايدىلىنىپ، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ نوپۇسقا ئالاقىدار سىياسەتلىرىنى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى بىلەن نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشنىڭ مۇناسىۋىتىنى، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى بىلەن نوپۇس ساپاسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ھەم پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە تەخىرسىزلىكىنى شەھەر - يېزا خەلقىغە تەشۋىق قىلدى. ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بىر دەك ھەرىكەتكە كېلىپ، دەم ئېلىش كۈنلىرى تەشۋىقات پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، يېزا، مەھەللىلەرگە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ تەشۋىق قىلدى. 1988 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى» ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى» نى ئىزچىللاشتۇرۇشتىكى بەزى

مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا پىكىر» نى چۈشۈرگەندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى شۇ يىلى يەنە 4 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىكى دۇنيانىڭ 5 مىليارد نوپۇس كۈنى، ئاسىيانىڭ 3 مىليارد نوپۇس كۈنى، جۇڭگونىڭ 1 مىليارد 100 مىليون نوپۇس كۈنى پائالىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، پىلانلىق تۇغۇتنى داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلدى.

§ 3 . سىياسەت ۋە تەدبىرلەر

چەرچەن ناھىيىسى ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون بولغاچقا، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا قارىتىلغان پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە ئاساسەن، 1979 - يىلىدىن باشلاپ خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلدى. بازاردا بىر جۈپ خەنزۇ ئەر - خوتۇنىنىڭ 2 پەرزەنت كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىندى، يېزىدا بىر جۈپ خەنزۇ ئەر - خوتۇنىنىڭ 2 پەرزەنت كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىنىپ، 3 - سىنى كۆرۈشىگە چەك قويۇلدى، پەۋقۇلئاددە ئەھۋالدا يەنى 2 لا پەرزەنتنى قىز بولۇپ قالغاندا، ئەر - خوتۇن ئىلتىماس قىلسا، ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئېتىبار بېرىلىپ، 3 - پەرزەنتنى كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىندى، بۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىلەرگە جەرىمانە قويۇلدى. يالغۇز پەرزەنتلىك ئەر - خوتۇنلارغا «يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى» بېرىلىپ، پەرزەنتنى 10 ياشقا كىرگۈچە يىلدا 60 يۈەندىن ساقلىق ساقلاش پۇلى بېرىلىدىغان بولدى.

1992 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ بىر جۈپ خەنزۇ ئەر - خوتۇنىنىڭ بازاردا بىرلا پەرزەنتلىك بولۇشىغا، يېزىدا 2 پەرزەنتلىك بولۇشىغا رۇخسەت قىلىنىدىغان بولدى، 2 پەرزەنت ئارىلىقى 3 يىلدىن ئارتۇق بولۇشى شەرت قىلىندى. بىرلا پەرزەنتلىك بولغانلارغا «يالغۇز پەرزەنت شەرەپ گۇۋاھنامىسى» بېرىلىپ، پەرزەنتنى 14 ياشقا كىرگۈچە ئايدا 10 يۈەندىن ساقلىق ساقلاش پۇلى بېرىلىدىغان بولدى.

ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا 1989 - يىلى پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتى باشلاندى، 1990 - يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت رەسمىي يولغا قويۇلدى. بىر جۈپ ئاز سانلىق مىللەت ئەر - خوتۇنىنىڭ بازاردا 3، يېزىدا 4 پەرزەنت كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىندى. 1992 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ بىر جۈپ ئاز سانلىق مىللەت ئەر - خوتۇنىنىڭ بازاردا 2 پەرزەنت كۆرۈشىگە، يېزىدا 3 پەرزەنت كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىنىدىغان بولدى، پەرزەنت ئارىلىقى 3 يىلدىن ئارتۇق بولۇشى شەرت قىلىندى. يېزىدا 2 پەرزەنت كۆرۈپ توختاتقانلارغا «پىلانلىق تۇغۇت شەرەپ گۇۋاھنامىسى» بېرىلىپ، پەرزەنتلىرى 14 ياشقا كىرگۈچە ئايدا 10 يۈەندىن ساقلىق ساقلاش پۇلى بېرىلىدىغان بولدى؛ ئارتۇق پەرزەنت كۆرگەنلەرگە جەرىمانە قويۇلدى.

§ 4 . خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش ئەھۋالى

1. پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈشنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى

خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت 1979 - يىلىدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى. 1980 - يىلى

ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى %70.11، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %90.91، يېزىدىكىلەرنىڭ %67.11 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى %73.2، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %83.28، يېزىدىكىلەرنىڭ %79.86 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى %79.54، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %80.67، يېزىدىكىلەرنىڭ %75.64 بولدى.

1990 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى %80.43، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %97.44، يېزىدىكىلەرنىڭ %45.45 بولدى.

1993 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلارنىڭ نىسبىتى %84.85، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %89.2، يېزىدىكىلەرنىڭ %76.7 بولدى.

2. تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى

1980 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى %25.69، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %37.03، يېزىدىكىلەرنىڭ %22.95 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى %34.54، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %34.76، يېزىدىكىلەرنىڭ %21.68 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى %52.18، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %61.68، يېزىدىكىلەرنىڭ %42.17 بولدى.

1990 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى %84.19، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %92.19، يېزىدىكىلەرنىڭ %75.42 بولدى.

1993 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلاردىن تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلارنىڭ نىسبىتى %76.44، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىلەرنىڭ %76.02، يېزىدىكىلەرنىڭ %87.55 بولدى.

3. تۇغۇلۇش نىسبىتى

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰23.26، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰12.81، يېزىدا ‰33.71 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰23.06، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰12.52، يېزىدا ‰33.6 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰24.12، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰13.68، يېزىدا ‰34.56 بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰17.61، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰12.85، يېزىدا ‰22.37 بولدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰9.69، بۇنىڭ ئىچىدە

بازاردا ‰8.34، يېزىدا ‰11.04 بولدى.

4. تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰28.39، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰23.28، يېزىدا ‰33.5 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰15.2، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰10.75، يېزىدا ‰19.65 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰14.47، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰10.21، يېزىدا ‰18.73 بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰13.8، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰9.34، يېزىدا ‰18.26 بولدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە خەنزۇلارنىڭ تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰15.2، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ‰10.58، يېزىدا ‰19.82 بولدى.

5. كۆپ پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى

1980 - يىلىدىن بۇيان كېچىكىپ توي قىلىش، كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش ۋە تۇغۇت چەكلەش تەشۋىق - تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇش، مەمۇرىي تەدبىرلەرنى قوللىنىش ھەم خەنزۇلار ئارىسىدا «بىر جۈپ ئەر - خوتۇن 1 پەرزەنت كۆرۈش» تەك چەكلەش چارىسىنى يولغا قويۇش ئارقىسىدا، خەنزۇلارنىڭ كۆپ پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى 1980 - يىلىدىكى ‰29.89 تىن 1993 - يىلى ‰21.5 كە چۈشتى.

1980 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش ئەھۋالى

جەدۋال 3 — 8

يىللار	تۇغۇلۇش نىسبىتى (‰)	پىلانلىق تۇغۇتنىڭ يولغا قويۇلۇش نىسبىتى (%)	تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى (%)	تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)	يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇش نىسبىتى (%)	كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش نىسبىتى (%)	پىلانلىق تۇغۇلغان نوپۇس (ئادەم)
1980	23.26	70.11	25.69	28.39	41.38	29.89	61
1981	23.10	82.75	45.61	20.46	42.53	14.94	72
1982	23.06	73.20	34.54	15.20	39.20	26.80	71
1983	26.91	69.56	37.80	22.23	40.87	27.83	80
1984	25.60	62.70	50.70	23.50	30.1	26.20	88
1985	24.12	79.54	52.18	14.47	36.17	20.45	73
1986	18.01	67.60	49.90	21.82	43.10	22.40	69
1987	15.25	80.59	66.30	12.74	41.79	18.18	66

72	18.18	44.32	15.73	76.22	77.93	18.96	1988
68	20.3	45.6	15.00	84.45	75.56	18.56	1989
74	25.2	50	13.80	84.19	80.43	17.61	1990
58	20.48	46.93	11.80	84.89	69.88	14.88	1991
61	25.30	46.20	11.30	86.85	78.21	13.09	1992
66	21.50	66.70	15.20	76.44	84.85	9.69	1993

§ 5 . ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش ئەھۋالى

1979 - يىلى خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلغان چاغدا، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىمۇ بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئىختىيارلىقى بىلەن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى توغرىسىدىكى تەشۋىقات 1989 - يىل 9 - ئايدا باشلاندى. 1990 - يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت رەسمىي يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى 1989 - يىلدىكى ‰26.94 تىن 1993 - يىلى ‰12.87 كە چۈشتى، پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 1989 - يىلدىكى %76.23 تىن 1993 - يىلى %87.27 كە يەتتى، كۆپ پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى 1989 - يىلدىكى %31.14 تىن 1993 - يىلى %10.5 كە چۈشتى، تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1989 - يىلدىكى ‰19.82 تىن 1993 - يىلى ‰8.65 كە چۈشتى.

1989 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 9

يىللار	تۇغۇلۇش نىسبىتى (‰)	پىلانلىق پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى (%)	تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى (%)	تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)	يالغۇز پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى (%)	كۆپ پەرزەنت كۆرۈش نىسبىتى (%)	پىلانلىق تۇغۇلغان نوپۇس (ئادەم)
1989	26.94	76.23	48.29	19.82	25	31.14	744
1990	25.45	74.3	50.28	18.7	21.1	35.6	710
1991	22.52	69.8	53.42	17.4	23.7	23.4	610
1992	17.86	74.3	63.1	12.7	28.6	25.3	517
1993	12.87	87.27	66.13	8.65	35.8	10.5	432

§ 6 . كېچىكىپ توي قىلىش ئەھۋالى

1979 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كېچىكىپ توي قىلىشمۇ تەشەببۇس قىلىندى. خەنزۇ ياشلىرىدىن ئوغۇللارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش يېشى 22، قىزلارنىڭ 20 بولدى، ئازسانلىق مىللەت ياشلىرىدىن ئوغۇللارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش يېشى 20، قىزلارنىڭ 18 بولدى.

ناھىيە بويىچە كېچىكىپ توي قىلغان خەنزۇ ياشلىرىنىڭ نىسبىتى 1982 - يىلى 38.9% بولغان بولسا، 1993 - يىلى 97.83% كە يەتتى. كېچىكىپ توي قىلغان ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرىنىڭ نىسبىتى 1989 - يىلى 36.73% بولغان بولسا، 1993 - يىلى 70.29% كە يەتتى.

§ 7 . تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا سۈنئىي چۈشۈرۈۋېتىش، بوغۇش ۋە ئۇزۇك سېلىپ قويۇش قاتارلىق تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدىرغان تېببىي خادىمدىن 60 - يىللاردا 2 سى بار ئىدى. 1980 - يىلى تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدىرغان تېببىي خادىم 5 كە يەتتى. 1993 - يىلى تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدىرغان تېببىي خادىم 6 گە يەتتى (پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتىدىكى 2 خادىمنى شۇنىڭ ئىچىدە).

1991 - يىلى ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتى قۇرۇلدى. 1992 - يىلى سۈنئىي چۈشۈرۈۋېتىش، بوغۇش، تېرە ئاستىغا دورا كۆمۈپ ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇشقا ئوخشاش تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. 1993 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە توي قىلغان تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللاردىن 810 ى بوغدۇردى، 1813 ى ئۇزۇك سالدۇردى، 115 ى تېرە ئاستىغا دورا كۆمۈپ ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تۇغۇت چەكلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 10

يىللار	توغۇت چەكلەنگەنلەرنىڭ ئومۇمىي سانى	بوغدۇرغانلار	سۈنئىي ئۈسۈلدا ھامىلىنى ئالدۇرۇۋەتكەنلەر	قىردۇرغانلار	ئۇزۇك سالدۇرغانلار	تېرە ئاستىغا دورا كۆمۈپ ھامىلدارلىقتىن ساقلانغانلار
1980	235	22	3	112	43	
1985	358	34	47	142	135	
1989	591	57	67	308	159	
1990	1237	96	94	266	665	116
1993	3098	810	94	266	813	115

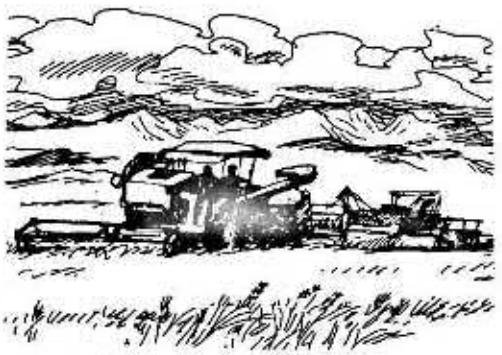
§ 8 . سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش

70 - يىللاردىن باشلاپ يەسلى بالىلىرىنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش، چېچەكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ژاكسىنىسى ئۇرۇش باشلاندى ھەم ئۇلارنىڭ تېنىنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1979 - يىلى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇش بىلەن تەڭ سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش خىزمىتىگىمۇ ئەھمىيەت بېرىلدى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى. بۇ پونكىت تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللارغا توي قىلىش ئالدىدا تەكشۈرۈش، ھامىلدارلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە تەكشۈرۈش، تۇغۇش ئالدىدا مۇھاپىزەت قىلىش، دوختۇرخانىدا ياتقۇزۇپ تۇغدۇرۇش، تۇغۇتتىن كېيىن يوقلاپ تۇرۇش، بالىنى بېقىشقا يېتەكچىلىك قىلىشقا ئوخشاش ساقلىق ساقلاش تەدبىرلىرىنى قوللاندى.

ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتى 1992 - يىلدىن بۇيان سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش جەھەتتە تەشۋىقات قىلىش، مەسلىھەت بېرىش، مۇلازىمەت قىلىش خىزمەتلىرىنى كۆپلەپ ئىشلىدى.

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

I باب

دېھقانچىلىق ئاپپاراتلىرى

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. مىنگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان، بۇ بۆلۈم ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، سۇچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىمۇ قوشۇمچە باشقۇرغان.

2. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئاپپاراتلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىققا مەسئۇل بولدى. كېيىن ناھىيىلىك پارتكومىدىمۇ يېزا خىزمىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم قۇرۇلۇش بۆلۈمىگە زىچ ماسلىشىپ، يېزا ئىگىلىك سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلدى. 1957 - يىل 12 - ئايدا يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى ۋە دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى بىرلەشتۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يېزا خىزمىتى بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يېزا خىزمىتى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1967 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۆچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى مەسئۇل بولدى. 1969 - يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى

دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى ئىككىگە ئايرىلىپ، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمى ۋە چارۋىچىلىق بۆلۈمى بولۇپ قۇرۇلدى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمى ئىككىگە ئايرىلىپ، دېھقانچىلىق ئىدارىسى ۋە ئورمانچىلىق ئىدارىسى بولۇپ قۇرۇلدى.

2 § . كەسپىي ئورۇنلار

1 . ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى

بۇ پونكىت 1955 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق فونكسىيىسى دېھقانلار ئارىسىدا يېڭى تېپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە دېھقان تېخنىكلارنى يېتىشتۇرۇش ئىدى، قۇرۇلغان چاغدا 6 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1959 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى، ئەينى ۋاقىتتا بۇ ئورۇننىڭ 9 خىزمەتچىسى، ناھىيە بويىچە 200 مو تەجرىبە ئېتىزى بولۇپ، بۇغداي، كۆممىقوناق ئىشلەپچىقىرىش تەدبىرلىرىنى سىناق قىلدى. 1965 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى بىلەن ئۇرۇقچىلىق پونكىتى بىرلىشىپ ئىش بېجىردى. 1980 - يىلى بۆلۈنۈپ كەتتى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 44 كە يەتتى، ئىچكى قىسىمدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسى گۇرۇپپىسى، باغۋەنچىلىك گۇرۇپپىسى، ئۆسۈملۈك ئاسراش گۇرۇپپىسى، مالىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

2 . ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1958 - يىلى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 3 خىزمەتچىسى بولۇپ، ئۇرۇق تىجارىتى ۋە ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1965 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىردى. 1980 - يىلى ئايرۇېتىلدى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلىغا قەدەر كەڭ كۆلەملىك سورت باھالاش خىزمىتىنى ئىشلەپ، ناچار سورتلارنى شاللىۋەتتى، ياخشى سورتلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ، سورتلارنى ساپلاشتۇردى، چوڭكۆل، باغئىرىق يېزىلىرىدا 2284 مو ئۇرۇقچىلىق بازىسى قۇرۇپ، 800 مىڭ كىلوگرام سورتلۇق ئۇرۇق ئىشلەپچىقاردى. 1993 - يىلى يېزىلاردا 3300 مو ئۇرۇقلۇق ئېتىزى بەرپا قىلدى.

3 . ناھىيىلىك سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانى

1960 - يىلى كادىرلار دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. بۇ مەيدان 1969 - يىل 10 - ئايدا بازار كوللېكتىپ دېھقانچىلىق مەيدانىغا قوشۇۋېتىلىپ، ناھىيىلىك سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانى دەپ ئاتالدى، ئۇ ئاساسەن بۇغداي، كۆممىقوناق، قوغۇن ئۇرۇقلىرىنى يېتىشتۇرۇپ، پۈتۈن ناھىيىنى تەمىنلەپ تۇردى.

سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانىنىڭ ئورنى چەرچەن بازىرىنىڭ چۆگۈلمە يار ئاھالە كومىتېتىدا بولۇپ، تېرىلغۇ يېرى 2000 موغا يېتىدۇ، قارمىقىدا 3 ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى، 1 ئۇرۇقچىلىق تەتقىقات گۇرۇپپىسى، 1 ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش گۇرۇپپىسى، 1

قوغۇن گۈرۈپپىسى ۋە مايسا يېتىشتۇرۇش گۈرۈپپىسى، 1 ئۇن - ياغ زاۋۇتى، تىخنىكىغا مەسئۇل 1 رەھبىرى كادىر بار. تەجرىبە تۈرلىرى بۇغداي سورتىنى ساپلاشتۇرۇش (تەجرىبە يېرى 30 مو)، سورتلۇق كۆممىقوناق يېتىشتۇرۇش (تەجرىبە يېرى 15 مو)، قوغۇن سورتىنى ياخشىلاش (تەجرىبە يېرى 10 مو)، ئىھاتە ئورمىنى يېتىشتۇرۇش (تەجرىبە يېرى 10 مو)، كۆچەتخانا (كۆلىمى 65 مو) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەر يىلى پۈتۈن ناھىيىنى 185 مىڭ كىلوگرام سورتلۇق ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەپ تۇرىدۇ. 1993 - يىلى مەيداندىكى ئائىلە 80، نوپۇس 302 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 296، خەنزۇ 6، مەيداندا 1 زەنجىر تاپانلىق تراكتور، 4 ئاپتوموبىل، 2 ئۇن تارتىش ماشىنىسى، 1 دان ئايرىش ماشىنىسى بار.

4. دېھقانچىلىق ئىگىلىك باشقۇرۇش مۇلازىمەت پونكىتى

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىگىلىك باشقۇرۇش مۇلازىمەت پونكىتى 1984 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 22 خىزمەتچىسى بولۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق يېزىلارنىڭ دېھقانچىلىق ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1993 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە يېزىلىق دېھقانچىلىق ئىگىلىك باشقۇرۇش پونكىتىدىن 7 سى قۇرۇلدى.

Ⅱ باب

تېرىلغۇ يەر

§ 1 . تېرىلغۇ يەر كۆلىمى

مىنگونىڭ 31 - يىلىدىن 38 - يىلىغا (1942 - يىلىدىن 1949 - يىلىغا) قەدەر چەرچەن ناھىيىسىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 70 مىڭ مو ئەتراپىدا بولۇپ كەلگەن. بۇ مەزگىلدە ناھىيە بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يەر خېلى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن تېرىلغۇ يەرنىڭ كۆپ قىسمى پومېشچىك (باي) لارنىڭ قولىدا ئىدى، ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى قالاق ئىدى، دېھقانلار دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىناتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تەبىئىي مۇھىت ناچار، سۇ، تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشى ئېغىر، يەر قاقاس بولغانلىقتىن، يەردىن پايدىلىنىش نىسبىتى ئاران 40% كە يېتەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن ناھىيىنىڭ تېرىلغۇ يېرى 76 مىڭ 361 مو ئىدى. خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەبىئىي بايلىقتىن تولۇق پايدىلىنىشى، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى پەيدىنپەي ياخشىلىشى، ئىلغار دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئۇزلۇكسىز كىرگۈزۈشى ئارقىسىدا، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى زور دەرىجىدە ئۆستى.

1950 - يىلىدىن 1956 - يىلىغا قەدەر يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغان ۋە يېزا ئىگىلىكىگە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 65 مىڭ مو

ئەتراپىدا مۇقىملاشتى.
1959 - يىلىدىن كېيىن بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش بىر تەرەپلىمە تەكتىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، 1966 - يىلىغا كەلگەندە تېرىلغۇ يەر كېڭىيىپ 128 مىڭ موغا يەتتى، لېكىن تېرىلغۇ يەردىن پايدىلىنىش نىسبىتى يۇقىرى بولمىدى.
1967 - يىلىدىن 1974 - يىلىغا قەدەر تېرىلغۇ يەر 113 مىڭ 600 مو بولۇپ، ئاساسەن يەر كۆپ تېرىلىپ، ھوسۇل ئاز ئېلىندى.
«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئىياغلاشقاندىن كېيىن، قالايمىقانچىلىقلارنىڭ ئوڭشىلىشى، يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى، ھەرخىل شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ئارقىسىدا، پۈتۈن ناھىيىنىڭ تېرىلغۇ يېرى 126 مىڭ موغا يەتتى، ھوسۇلمۇ زور دەرىجىدە ئاشتى.

§ 2 . تېرىلغۇ يەرنىڭ تىپلىرى

چەرچەن ناھىيىسى تۈپرىقىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چىملىق تۈپراقنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بارلىققا كەلگەن، تېرىلغۇ يەرنىڭ تىپلىرىنى ئۆلكە يەر ۋە بىنەم يەر دەپ 2 چوڭ تۈرگە بۆلۈش مۇمكىن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە يەر ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 98.7% نى ئىگىلەيدۇ.
1993 - يىلى كەلكۈن سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان يەر 112 مىڭ 200 موغا يېتىپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 89.04% نى ئىگىلىدى. بۇنداق يەر ناھىيىگە قاراشلىق يېزا(بازار) لارنىڭ ھەممىسىدە بار، ئۇلار ئىچىدە چوڭكۆل، ئارال، توغراقلىق، باغئېرىق يېزىلىرىدا ئەڭ كۆپ.
تېرىلىدىغان چىملىق يەر چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسى تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوي جايلىرىغا، يەنە بىر قىسمى ساي يېرىنىڭ ۋە تاغ ئالدىدىكى قىيپاش تۈزلەڭلىكىنىڭ بۇلاق سۇيى چىقىدىغان قىسمىغا تارقالغان، كۆلىمى 11 مىڭ 672 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 8.77% نى ئىگىلەيدۇ. چىملىق يەردە يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى يۇقىرىراق بولۇپ، تېرىلغۇ يەرگە يېقىنراقلىرىنى ئېچىپ تېرىشقا بولىدۇ. تېرىلىپ كېلىۋاتقان چىملىق يەرلەرنىڭ بىر قىسمى پەرۋىش ياخشى بولمىسا شورلىشىپ كېتىشى مۇمكىن.

Ⅲ باب

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

§ 1 . يەرگە بولغان فېئوداللىق مۇلۇكچىلىك

1. يەرنىڭ ئىگىلىنىش ئەھۋالى
چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە بەگلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغان، چىڭ

ھۆكۈمىتى بەگلەرگە تەمىنات پۇلى بەرگەندىن تاشقىرى، بەگلەرنىڭ دەربىسىگە قاراپ، تەمىنات يېرى ۋە تەمىنات يېرىنى باشقۇرىدىغان يانچىلارنىمۇ بەرگەن. فېئودال يانچىدارلار، بەگلەر، مەسچىتلەر ۋە باشقىلار ئىگىلىگەن يەرلەردىن باشقا يەرلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى پومېشچىكلار، باي دېھقانلار ئىگىلىگەن. يېرى بار ئاز ساندىكى دېھقانلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، دېھقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پومېشچىك، باي دېھقان ۋە مەسچىتلەرنىڭ يەرلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 10 - يىلى (1884 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكە بولغاندا، گەنسۇ - شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى لىيۇ جىنتاڭ بەگلىك تۈزۈمىنى بىكار قىلغان. لېكىن مەسچىت ۋەخپىسىگە تەگمىگەن.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) شېڭ شىسەي «ۋارىسلىق تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، ئەمەلدارلارنى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش» سىياسىتىنى يۈرگۈزدى، بۇ چاغدا كۆپلىگەن فېئودال يانچىدارلار فېئودال پومېشچىكلارغا ئايلاندى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردىمۇ چەرچەن ناھىيىسىدە يەرنىڭ كۆپ قىسمى فېئودال پومېشچىكلار ۋە باي دېھقانلارنىڭ قولىدا ئىدى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە 76 مىڭ 361 مو تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، دېھقان ئائىلىسى 2040 قا يېتەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئائىلە 387 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 19% نى، يېرىم ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئائىلە 183 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 9% نى، ئورتاقچى دېھقان ئائىلىسى 939 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 46% نى، يالالنما دېھقان ئائىلىسى 143 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 7%نى، باي دېھقان ئائىلىسى 102 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 5% نى، پومېشچىك ئائىلىسى 81 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 4% نى ئىگىلەيتتى. ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 9% نى تەشكىل قىلىدىغان 183 پومېشچىك، باي دېھقان ئائىلىسى ئىگىلىگەن تېرىلغۇ يەر 27 مىڭ 490 مو بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 36% نى ئىگىلەيتتى، ھەر ئائىلىگە 150.2 مودىن يەر توغرا كېلەتتى؛ ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 53% نى تەشكىل قىلىدىغان 1082 ئورتاقچى، يالالنما دېھقان ئائىلىسى ئىگىلىگەن يەر 27 مىڭ 490 مو بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 36% نى ئىگىلەيتتى، ھەر ئائىلىگە 25.4 مودىن يەر توغرا كېلەتتى. ئورتاقچىلار، يالالنما دېھقانلارنىڭ يېرى ئومۇمەن ناچار، سۈغىرىش قىيىن يەرلەر بولۇپ، ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى؛ ياخشى يەرلەرنىڭ تولىسى پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ قولىدا ئىدى.

2. ئاساسلىق ئېكسپىلاتاتسىيە شەكىللىرى

1) ئورتاقچىلىق

پومېشچىك يېرىنى ئورتاقچىلارغا ئىجارىگە بېرەتتى، بۇ خىل ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى ئورتاقچىلىق دەپ ئاتىلاتتى. تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئۇرۇقى بار ئورتاقچى ھوسۇلىنى پومېشچىك بىلەن تەڭمۇ تەڭ بۆلۈشەتتى؛ تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يوق ئورتاقچى ھوسۇلىنى پومېشچىك بىلەن 7:3 ئۇلۇش بويىچە بۆلۈشەتتى، ئورتاقچى 3 ئۇلۇشنى، پومېشچىك 7 ئۇلۇشنى ئالاتتى. ئالۋان - سىلىقلاردىن غەللە - پاراقنى پومېشچىك ئۈستىگە ئالغاننى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان سىلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئورتاقچى ئۈستىگە ئالاتتى.

2) يەرنى ئىجارىگە بېرىش

1949 - يىلى پومېشچىكلارنىڭ 67.4% ى يېرىنى ئىجارىگە بەرگەن. ئىجارە ھەققى يەرنىڭ سۈپىتىگە قاراپ ئوخشاش بولمايتتى، ھەر مو يەرنىڭ يۇقىرى ئىجارە ھەققى 8 كۇرە، تۆۋەن ئىجارە ھەققى 5 كۇرە بولاتتى. پومېشچىك يېرىنى ئىجارىگە بەرگەندە ئادەتتە ھەر مو يەر ئۈچۈن 0.8 دادەنگىچە 1.3 دادەندىن رەنە ئالاتتى. ئىجارە ھەققىنى تۆلىيەلمىگەنلەردىن رەنىنى ئىجارە ھەققىغە ھېسابلاپ تۆتۈپ قالاتتى. تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى ۋە سۈنى ئىجارىگە بېرىدىغان پومېشچىكلارمۇ بار ئىدى.

3) يىللىقچى يالالاش

چەرچەن ناھىيىسىدىكى پومېشچىكلار ئومۇمىيۈزلۈك يىللىقچى يالالايتتى، يىللىقچىغا ئادەتتە ئىش ھەققى ئۈچۈن يىلدا 1 قۇر كىيىم، 1 جۈپ ئاياغ ۋە 3.5 دادەن بۇغداي بېرەتتى. يىللىقچى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى بۈزۈپ قويسا ياكى كېسەل بولۇپ قېلىپ ئىشلىيەلمىسە، ئىش ھەققىنى تۆتۈپ قالاتتى.

§ 2 . دېھقانلارنىڭ يەككە مۇلۈكچىلىكى

1. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زورمىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 12 - ئايدا ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش باشلاندى. بۇ خىزمەت 1952 - يىل 5 - ئايدا 1 - رايونىنىڭ 2 - يېزىسىدا سىناق قىلىندى، 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدىكى 8 يېزىدا ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش ھەرىكىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلۇپ، 10 - ئايدا ئاياغلاشتۇرۇلدى. ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش ھەرىكىتىدە يەر ئىجارىسى ئەسلىدىكىدىن 25% كېمەيتىلدى، ئىجارە بەرگۈچىنىڭ ئىجارە ھەققى ئۈچۈن يۇقىرى بولغاندا ئادەتتىكى يىللاردىكى ھوسۇلنىڭ 50% ىدىن ئاشماسلىقى، ئۆتنە قىلىنغان ئاشلىق، ئۆيلەردىن ئۆسۈم ۋە ئىجارە ھەققى ئېلىنماسلىقى بەلگىلەندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، جازانىخورلۇق قاتتىق مەنئىي قىلىندى.

ناھىيە بويىچە 87 ئۆيلۈك پومېشچىك ئىجارىگە بەرگەن 879 مو يەرنىڭ ئىجارىسى قانۇن بويىچە كېمەيتىلدى، كېمەيتىلگەن ئىجارە ھەققى، بۇغدايغا سۇندۇرۇلغاندا، 87 مىڭ جىڭدىن كۆپرەك بولدى.

ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش ھەرىكىتىدە يەنە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش كۇرىشى ئېلىپ بېرىلىپ، 43 زومىگەر كۇرەش قىلىندى ۋە جازالاندى، ئۇلارنىڭ 14 مىڭ 200 مو يېرى، 1544 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى، 454 تۇياق تېرىلغۇ ئۇلىغى، 853 ئېغىز ئۆيى، 17 مىڭ 800 كىلوگرام ئاشلىقى مۇسادىرە قىلىنىپ، نامرات دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىلدى.

2. يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى

1952 - يىل 10 - ئايدىن 1953 - يىل 8 - ئايغا قەدەر چەرچەن ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترەتلىرى رايون، يېزىلارغا چۈشۈپ، يەر ئىسلاھاتى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، ئاممىنى قوزغىدى، دېھقانلار ئۈيۈشمىلىرىنى تەرتىپكە سالدى، سىنىپىي تەركىب ئايرىدى. سىنىپىي تەركىب ئايرىشتا دېھقانلار

ئۆزلىرى مەلۇم قىلىش، كۆپچىلىك باھالاش، دېموكراتىك باھالاپ بېكىتىش ۋە يۇقىرىغا يوللاپ تەستىقلىتىش تەرتىپى قوللىنىلدى. يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىدە ناھىيە بويىچە پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ 5400 مو يېرى، 735 مىڭ كىلوگرام ئاشلىقى، 346 تۈياق تېرىلغۇ ئۇلىغى قانۇن-بويىچە مۇسادىرە قىلىندى ۋە سېتىۋېلىندى. 1082 ئۆيلۈك كەمبەغەل، يالاڭما دېھقانغا 5400 مو يەر، 700 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 346 تۈياق تېرىلغۇ ئۇلىغى، 807 ئېغىز ئۆي، 1323 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

3 . ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى

يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، يەككە ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەك كۈچى، ئۇلاغ كۈچى جەھەتلەردىن چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا تەسىر يەتتى. چەرچەن ناھىيىسىدە 1953 - يىلىنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ دېھقانلار ۋاقىتلىق ياكى پەسلىلىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، ئارتۇق - كېمىنى تەڭشەش، ئەمگەك كۈچى، ئۇلاغ كۈچى قاتارلىقلار يېتىشمەسلىك قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىشقا يېتەكلەندى. 1953 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن 257 سى قۇرۇلدى، ئۇلارغا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 517 گە يېتىپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 57% نى ئىگىلىدى. ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمى يەككە ئىشلىگەنگە قارىغاندا مەلۇم دەرىجىدە ئۈستۈن. ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ۋاقىتلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ۋە دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى دەپ 2 خىلغا بۆلۈندى، ۋاقىتلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئاستا - ئاستا دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئۆتتى.

4 . باشلانغۇچ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى

1954 - يىلىدىن 1955 - يىل 2 - ئايغا قەدەر ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ تەرەققىياتى ئاساسىدا، چەرچەن ناھىيىسىدە 18 باشلانغۇچ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى ئاز كەم 1000 غا يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 80% نى ئىگىلىدى. كوپېراتىپلار ئىچىدە «باھار نۇرى» كوپېراتىپى ھەممىدىن بالدۇر قۇرۇلدى. باشلانغۇچ كوپېراتىپنىڭ باشلىقىنى كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقانلار دېموكراتىك ئاساستا سايلىدى، كوپېراتىپ ئەزالىرى بىر تۈتاش ئىشلەپچىقىرىش پىلانى بويىچە كوللېكتىپ ئەمگەككە قاتناشتى. باشلانغۇچ كوپېراتىپنىڭ يېرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى دېھقانلارنىڭ ئىلكىدە تۇرۇۋەردى.

§ 3 . كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك

1 . ئالىي دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى

چەرچەن ناھىيىسىدە 1955 - يىلى ئالىي دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى قۇرۇش باشلىنىپ، 1956 - يىلى كوپېراتسىيىلىشىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 24 ئالىي كوپېراتىپ قۇرۇلدى، ئۇلارغا كىرگەن دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 93% نى ئىگىلىدى. ئالىي دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپىنىڭ يېرى كوللېكتىپ

ئىگىلىكىدە بولدى، كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ يېرى پۈتۈنلەي كوپىراتىپقا قوشۇلۇپ كوللېكتىپ ئىگىدارلىقىغا ئۆتكۈزۈلدى، كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ چوڭ تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ بىر قىسمى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ، كوپىراتىپقا ئۆتكۈزۈلدى، قالغان قىسمى ئىجارىگە ئېلىش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن ئىشلىتىلدى. ئۇلارمۇ تەدرىجىي ھالدا باھاغا سۈندۈرۈلۈپ كوپىراتىپقا ئۆتكۈزۈلدى. كوللېكتىپ ئەمگەككە قاتناشقان كوپىراتىپ ئەزالىرىغا ئەمگىكىنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەپ، ئەمگىكىگە قاراپ دارامەت تەقسىم قىلىش يولغا قويۇلدى. ئالىي كوپىراتىپنىڭ دارامەت تەقسىماتىدا دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەردىن ئىبارەت 3 تەرەپنىڭ مەنپەئەتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىش پرىنسىپى، ھەرىكىم قابىلىيىتىگە قاراپ ئىشلەش، ئەمگىكىگە قاراپ ھەق ھېسابلاش پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلدى.

ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇش جەريانىدا بەك ئالدىراپ كېتىش، خىزمەتلەر قول ئۇچىدا ئىشلىنىپ قېلىنىش، ئىشلەپچىقىرىش قالايمىقان بولۇش، مالىيە باشقۇرۇش تەرتىپلىك بولماسلىقتا ئوخشاش ئەھۋاللار كۆرۈلدى. 1957 - يىلى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق يۇقىرىقى مەسىلىلەر ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى.

2. خەلق گۇڭشېسى

1958 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزىلاردا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش توغرىسىدىكى يولىيۇرۇقىغا ئاساسەن، تەشۋىق قىلىشنى ئورۇنلاشتۇردى، دەرھال كۆچنى مەركەزلەشتۈرۈپ، يېزىلارغا زور بىر تۈركۈم كادىر ئەۋەتىپ، خەلق گۇڭشېسى قۇرۇشقا كىرىشتى. 11 - ئايغا قەدەر ئەسلىدىكى 24 ئالىي كوپىراتىپنى قوشۇش ئارقىلىق 7 خەلق گۇڭشېسى («شەرق قىزاردى»، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «شەرق شامىلى»، «ئىتتىپاق»، «قىزىل بايراق»، «غالىبىيەت»، «قىزىل يۇلتۇز» گۇڭشېلىرى) ۋە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى گۇڭشېسى قۇرۇلدى. گۇڭشې قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ قالدۇرۇق يېرى، قالدۇرۇق چارۋىسى، بېغى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى ۋە ئاشخانا سايمانلىرى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ گۇڭشېغا قوشۇلۇپ، گۇڭشې، ئەترەتنىڭ ئىلكىگە ئۆتكۈزۈلدى؛ مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېلىش شامىلى چىقىپ، گۇڭشې، ئەترەتلەرنىڭ ئارا مۇلۇكچىلىك چېگرىسى بۇزۇپ تاشلاندى، يەر، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىقلار ھەقسىز يۆتكىلىپ تەڭشۇېتىلدى، گۇڭشې، ئەترەت ئاتلاپ كەڭ ھەمكارلىشىش يولغا قويۇلدى؛ تەقسىمات جەھەتتە تەمىنات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئاشخانا، يەسلى، ياشانغانلار ساناتورىيىسى قاتارلىقلار ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسىدىن ھالقىغان ھالدا قۇرۇلدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ بەلگىلەش، قارىغۇلارچە قوماندانلىق قىلىش ھادىسىلىرى كۆرۈلۈپ، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ئېغىر زەربىگە ئۇچرىدى، ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتتى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە 8 خەلق گۇڭشېسى، 24 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 96 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىك ھېسابات يولغا قويۇلدى.

1961 - يىلى يېزىلاردا ئىستىل تۈزىتىش، گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، 1958 - يىلى «تەڭشۇېتىلگەن» نەرسىلەر ئېنىقلىنىپ قايتۇرۇلدى ياكى تۆلەپ بېرىلدى، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئاز مىقدارىدا قالدۇرۇق يەر باشقۇرۇشىغا ۋە ئائىلە قوشۇمچە كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت قىلىندى، ئاشخانا تارقىتىۋېتىلدى، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش

تۇزۇمى يولغا قويۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە «ئۇچنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئىشنى، مەھسۇلاتنى، خىراجەتنى ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) قا ئوخشاش مەسئۇلىيەت تۇزۇملىرى يولغا قويۇلدى. 1962 - يىلى ئەترەت (ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى) نى ئاساس قىلغان ئۇچ دەرىجىلىك (گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى) مۇلۇكچىلىك تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. بۇ تۇزۇم بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىنىدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئەمگەك كۈچلىرىنى بىر تۇتاش تەقسىم قىلدى، ئىشلەپچىقىرىشنى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى ئاساسىي جەھەتتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «داجەيچە ئىشلەش» ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى، يەنى ئىشنى باھالاپ پۈتۈك خاتىرىلەش تۇزۇمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھەركىم ئۆزى مەلۇم قىلىش، كۆچىلىك باھالاشتىن ئىبارەت ئىش خاتىرىلەش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، نەتىجىدە كۆپ، ياخشى ئىشلىگەنلەر بىلەن ئاز، ناچار ئىشلىگەنلەرگە ئوخشاش ھەق ھېسابلىنىپ، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىغا ئېغىر تەسىر يەتتى.

4 § . دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى

1978 - يىلى ج پ ك 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1979 - يىلى «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۈچىنى، يەرنى، مەھسۇلاتنى، سەرپىياتنى، ھەقنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلدى، بۇ تۇزۇم شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 5 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 12 مەشغۇلات گۇرۇپپىسىدا يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ئۇلارنىڭ ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان مەھسۇلاتى زور ھەجمىدە ئاشتى. 1982 - يىلى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، بۇ تۇزۇم بويىچە «ئەترەت ئاساس قىلىنىدىغان ئۇچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىك»تە چىڭ تۇرۇش پرىنسىپى ئاستىدا، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى مەشغۇلات گۇرۇپپىلىرىغا قارىتا بىر تۇتاش پىلانلاش، بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، زىرائەت سورتلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، بىر تۇتاش تېرىش، تېخنىكا تەدبىرلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش چارىسىنى يولغا قويدى. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيىدىكى 146 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 22 سى مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بەردى، ئۇلار ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 29.1% نى ئىگىلىدى؛ 100 ى مەھسۇلاتنى گۇرۇپپىلارغا بىرلەشتۈردى، ئۇلار ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 57.3% نى ئىگىلىدى. 14 ى مەھسۇلاتنى مەشغۇلات گۇرۇپپىلىرىغا ھۆددىگە بەردى، ئۇلار ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 9.6% نى ئىگىلىدى. 1983 - يىلى 144 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئائىلە بىرلىك قىلىنغان ئائىلىلەرگە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى (چوڭ ھۆددىگەرلىك) نى يولغا قويدى. ئۇلار ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 99.3% نى ئىگىلىدى. بۇندىن باشقا يەنە كۆپ خىل ئىگىلىكنى ئاساس قىلغان بىر تۈركۈم كەسىپىي ئائىلىلەر بارلىققا كەلدى.

چەرچەن ناھىيىسىدە ئائىلىلەرگە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت

تۆزۈمى يولغا قويۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق كەسىپ قۇرۇلمىسى ئۆزلۈكسىز تەكشىلىپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئۆزلۈكسىز راۋاجلاندۇرۇلدى، دېھقانلارنىڭ كىرىمى ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى. 1993 - يىلى دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 734 يۈەنگە يەتتى، 4 كەنتته 1000 يۈەندىن ئېشىپ كەتتى.

Ⅳ باب

زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش ئەھۋالى

§ 1 . تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى

چەرچەن ناھىيىسىدە زىرائەتلەر يازلىق زىرائەتلەر، كۈزلۈك زىرائەتلەر دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ. بۇغداي (كۈزگى، يازغى بۇغدايلار)، چىلگە قوناق يازلىق زىرائەتكە كىرىدۇ، ئېڭىزغا تېرىلغان كۆممىقوناق، شال، كېۋەز، ئېڭىزغا تېرىلغان ياغلىق دان كۈزلۈك زىرائەتكە كىرىدۇ.

1966 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمى 94 مىڭ 400 مو بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 106 مىڭ 100 مونىڭ 89% نى ئىگىلىدى؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 6400 مو بولۇپ، 6% نى، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 5300 مو بولۇپ، 5% نى ئىگىلىدى.

1976 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمى 102 مىڭ 600 مو بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 110 مىڭ 500 مونىڭ 92.8% نى ئىگىلىدى؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 3900 مو بولۇپ، 3.5% نى، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 3900 مو بولۇپ، 3.5% نى ئىگىلىدى.

چەرچەن ناھىيىسى 80 - يىللارنىڭ بېشىدا دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشتا يەرنى سۈغا قاراپ بېكىتىش، ئاساسىي ھۆجۈمنى بىرلىك مەھسۇلاتقا قارىتىش، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى قەتئىي بوشاشتۇرماسلىق شەرتى ئاستىدا كۆپ خىل ئىگىلىكىنى پائال راۋاجلاندۇرۇش فاكتورىنى قوللاندى. 1982 - يىلى كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى مۇۋاپىق كېڭەيتىلدى. شۇ يىلى ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 98 مىڭ 500 مو بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 106 مىڭ 400 مونىڭ 92.5% نى ئىگىلىدى؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 4300 مو بولۇپ، 4.04% نى، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 3600 مو بولۇپ، 3.38% نى ئىگىلىدى. 1986 - يىلى قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى 1000 مو كېڭەيتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش شەرتى ئاستىدا ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى يەنمۇ تارايتىلىپ، ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى كېڭەيتىلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 125 مىڭ 600 مو بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمى 88 مىڭ 800 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ

70.7% نى ئىگىلىدى؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 28 مىڭ 500 مو بولۇپ، 22.7% نى، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 8300 مو بولۇپ، 7% نى ئىگىلىدى.

§ 2 . ئاشلىق زىرائەتلىرى

چەرچەن ناھىيىسى ئاشلىق زىرائەتلىرىنى ئاساس قىلىدىغان ناھىيە بولۇپ، ئاشلىق زىرائەتلىرىنى تېرىش ئۈزۈن تارىخقا ئىگە، ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ مۇھىملىرى بۇغداي (كۆزگى، يازغى بۇغدايلار)، شال، كۆممىقوناق، ئاق قوناق، ھەر خىل پۇرچاق، ئارپا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مىنگو دەۋرىدە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى قالاق، تەبىئىي ئاپەتلەر كۆپ، تېرىقچىلىق ئۈسۈلى قوپال، تېرىقچىلىق تېخنىكىسى كونا بولغانلىقتىن ئاشلىق زىرائەتلىرى ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى، بۇغداينىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 25 — 30 كىلوگرام ئىدى، كۆممىقوناقنىڭ 50 كىلوگرامغىمۇ يەتمەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ئېتىز ئاساسىي قۇرۇلۇشى كەڭ ئېلىپ بېرىلغانلىقى، سۇ ئىنشائاتلىرى ياسالغانلىقى، زىرائەت سورتلىرى ياخشىلانغانلىقى، كېسەللىك ۋە زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش تۈتۈلغانلىقى ئۈچۈن، زىرائەتلەرنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى تەدرىجىي ئېشىپ باردى، لېكىن ئومۇمىي تەرەققىيات يۇزلىنىشى يەنىلا تەكشى بولمىدى.

1950 - يىلىدىن 1956 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى تېز يۇكسىلىپ، يىلدا ئوتتۇرا ھېسابىن بىلەن 53 مىڭ مودىن تېرىلدى، ئاشلىقنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئومۇمىي مەھسۇلاتى 3 مىليون 366 مىڭ 300 كىلوگرامغا يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 1.5 ھەسسە ئاشتى؛ ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 84.6 كىلوگرامغا يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 2.34 ھەسسە ئاشتى.

1957 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرى ۋە تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچرىدى، ئاشلىق زىرائەتلىرى يىلدا ئوتتۇرا ھېسابىن بىلەن 79 مىڭ مودىن تېرىلدى، يىللىق ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 67 كىلوگرام، يىللىق ئوتتۇرىچە ئومۇمىي ئاشلىق مەھسۇلاتى 4 مىليون 225 كىلوگرام بولدى.

70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 80 - يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا، تۈپراقنى تەكشۈرۈش، دېھقانچىلىق بايلىقىنى تەكشۈرۈش ۋە دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش ئارقىلىق چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تۈپرىقىدا فوسفور بىلەن ئازوتنىڭ كەملىكى ئېنىقلاندى. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن، زىرائەت قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى كېڭەيتىلدى، جاغدا كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى ئازايتىلدى، ئېڭىز ئورنىغا تېرىش كۆرسەتكۈچى ئۆرلىتىلدى، مال يەيدىغان ئوت - چۆپ كۆلىمى كېڭەيتىلدى، يەرگە ئازوتلۇق، فوسفورلۇق ئوغۇت كۆپلەپ بېرىلىپ، دېھقانچىلىقنىڭ تەبىئىي ئاپەتلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچەيتىلدى، نەتىجىدە دېھقانچىلىق خېلى تېز راۋاجلاندى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 24 مىليون 378 مىڭ كىلوگرامغا، بىرلىك مەھسۇلاتى 274.5 كىلوگرامغا يەتتى.

§ 3 . ئىقتىسادىي زىرائەتلەر

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي زىرائەتلىرى ئىچىدە كېۋەز ۋە ياغلىق دان ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، تاماكا، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات ئۇلاردىن كېيىن تۇرىدۇ. ياغلىق دان زىرائەتلىرى قىچا، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا ۋە زىغىر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدە ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تېرىقچىلىقىدا ئۆزىنى ئۆزى قامداش ئاساس قىلىناتتى. 1949 - يىلى كېۋەزنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 530 كىلوگرام بولغانىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت پاختىچىلىققا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، 50 - يىللاردا كېۋەزنىڭ يىللىق تېرىلغۇ كۆلىمى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9700 مو ئەتراپىدا بولۇپ، بىرلىك مەھسۇلاتى (ساپ پاختا بويىچە) 15 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 135 مىڭ كىلوگرام بولدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 3900 مو، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 43 مىڭ كىلوگرام، بىرلىك مەھسۇلاتى 11.02 كىلوگرام بولدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 4300 مو، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 104 مىڭ كىلوگرام، بىرلىك مەھسۇلاتى 24.2 كىلوگرام بولدى. 1982 - يىلىدىن كېيىن يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا، كېۋەزدىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىش پائالىيىتىنىڭ ئومۇميۈزلۈك قانات يېيىشىغا، پاختىكارلارنىڭ كۆپلەپ بېرىشكە ئوخشاش يېڭى تېخنىكىلارنى پائال قوللىنىشقا ئەگىشىپ، كېۋەزنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى كېڭەيدى ۋە مەھسۇلاتى ئاشتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 28 مىڭ 500 موغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 707 مىڭ كىلوگرامغا، بىرلىك مەھسۇلاتى (ساپ پاختا بويىچە) 59.95 كىلوگرامغا يەتتى.

1960 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە تېرىلغان ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى

جەدۋەل 4 — 1

يىللار	ئاشلىق		پاختا(ساپ پاختا)		ياغلىق زىرائەت	
	مو بېشى مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	ئومۇمىي مەھسۇلاتى(10 مىڭ كىلوگرام)	مو بېشى مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	ئومۇمىي مەھسۇلاتى(10 مىڭ كىلوگرام)	مو بېشى مەھسۇلاتى (كىلوگرام)	ئومۇمىي مەھسۇلاتى(10 مىڭ كىلوگرام)
1960	83.5	827.9	43.6	27.9	10.4	5.7
1961	85.4	792.4	29.2	14.9	52.3	13.6
1962	97.7	822.9	37.3	5.6	34.0	22.1
1963	118.8	1032.6	12.2	2.1	27.7	15.5
1964	133.2	1150.8	18.5	5.7	43.9	24.6
1965	146.4	1318.6	24.8	10.9	86.9	42.6

39.8	75.2	25.2	39.5	1442.9	152.8	1966
39.2	85.2	34.4	49.9	1309.8	130.6	1967
31.8	93.5	12.2	18.5	1293.1	129.3	1968
43.4	144.6	6.3	10.5	1273.6	133.2	1969
47.8	159.3	10.3	17.2	1500.4	150.4	1970
65.3	197.9	12.2	28.4	1761.5	174.8	1971
62.2	194.4	8.8	21.0	1613.1	160.5	1972
74.0	255.2	3.5	11.3	1752.0	171.9	1973
56.0	200.0	6.5	17.6	1764.0	171.1	1974
88.9	197.6	5.9	12.0	1789.5	173.4	1975
53.8	137.9	4.3	11.0	2043.0	199.1	1976
72.9	186.9	4.4	12.3	1409.1	135.1	1977
69.1	147.0	1.7	4.4	1891.5	201.2	1978
66.5	154.6	2.2	6.8	2363.5	223.2	1979
80.0	216.2	2.7	12.6	2343.5	220.0	1980
54.2	142.4	8.8	31.4	2416.8	237.0	1981
66.7	246.4	10.4	24.2	2706.6	274.8	1982
104.8	249.5	16.8	36.5	2976.6	297.9	1983
104.2	250.4	15.0	38.5	3032.3	308.2	1984
137.2	221.3	19.4	92.4	3355.9	348.4	1985
81.7	89.7	11.3	66.6	3388.2	349.0	1986
84.1	94.5	8.9	35.6	2051.0	224.2	1987
87.4	83.2	20.0	41.6	2143.4	231.7	1988
91.0	74.6	46.5	50.5	2228.5	235.1	1989
92.2	70.9	66.4	68.5	2292.8	239.1	1990
96.7	91.2	105.6	64.7	3301.3	239.9	1991
90.9	87.4	162.8	55.9	2408.8	255.7	1992
92.4	111.3	170.7	59.9	2437.8	274.5	1993

1960 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە تېرىلغان ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 2

بىرلىكى: 10 مىڭ مو

يىللار	تېرىلغۇ يەر كۆلىمى	ئومۇمىي تېرىلغان يەر كۆلىمى	ئاشلىق	كېۋەز	ياغلىق زىرائەت
1960	13.05	10.74	9.91	0.64	0.19
1961	11.14	10.42	9.65	0.51	0.26
1962	9.65	9.22	8.42	0.15	0.65
1963	9.82	9.43	8.69	0.18	0.56
1964	9.69	9.51	8.64	0.31	0.56
1965	10.35	9.80	8.87	0.44	0.49
1966	11.75	10.61	9.44	0.64	0.53
1967	12.80	11.18	10.03	0.69	0.46
1968	11.56	11.00	10.00	0.66	0.34
1969	11.47	10.40	9.56	0.60	0.30
1970	11.94	10.90	10.00	0.60	0.30
1971	11.28	10.84	10.08	0.43	0.33
1972	11.70	10.79	10.05	0.42	0.32
1973	11.21	10.79	10.19	0.31	0.29
1974	11.36	10.96	10.31	0.37	0.28
1975	12.07	11.27	10.32	0.50	0.45
1976	12.25	11.05	10.26	0.39	0.39
1977	12.16	11.18	10.43	0.36	0.39
1978	12.42	10.85	9.9	0.39	0.47
1979	12.80	11.35	10.59	0.33	0.43
1980	12.95	11.24	10.65	0.22	0.37
1981	12.75	10.86	10.20	0.28	0.38
1982	13.70	10.64	9.85	0.43	0.36
1983	12.82	10.87	9.99	0.46	0.42

0.42	0.39	9.84	10.65	12.86	1984
0.62	0.21	9.63	10.46	12.76	1985
0.91	0.17	9.45	10.29	12.73	1986
0.89	0.25	9.15	11.22	12.30	1987
1.05	0.48	9.25	10.78	12.30	1988
1.22	0.92	9.48	11.62	12.56	1989
1.30	0.97	9.59	11.86	12.61	1990
1.06	1.60	9.59	12.25	12.61	1991
1.04	2.91	9.42	13.37	12.60	1992
0.83	2.85	8.88	12.56	12.60	1993

§ 4 . زىرائەت سورتلىرى

1. بۇغداي سورتلىرى

1) يازغى بۇغداي سورتلىرى

يېڭى جۈگگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ۋە كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدە ئاساسەن يازغى بۇغداي تېرىلىپ كەلدى. 50 - يىللاردا يازغى بۇغداينىڭ ئاق مەككى، گۈل ئاقما ۋە قارا قىلتىرىقلىق يازغى بۇغداي قاتارلىق يەرلىك سورتلىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇردى. 60 - يىللاردا ناھىيىنىڭ ئۆزىدە يېتىشتۇرۇلگەن قىزىل قىلتىرىقلىق يازغى بۇغداي، قەشقەر ئاق پوستلۇق يازغى بۇغدىيى ئاساس قىلىنىدىغان بولدى. 70 - يىللاردا «ئازاد - 3»، «قۇمۇل - 1»، «قۇمۇل - 2» قەشقەر ئاق پوستلۇق يازغى بۇغدىيىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلى «شىنجاڭ يازغىسى - 2»، «شىنجاڭ يازغىسى - 3»، «شىنجاڭ يازغىسى - 6»، «چاڭچۇن يازغىسى - 3» كىرگۈزۈلدى، ھازىر مۇشۇ سورتلار ئاساس قىلىنىۋاتىدۇ.

يازغى بۇغداي 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 3 - ئاينىڭ باشلىرىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا تېرىلىدۇ.

2) كۈزگى بۇغداي سورتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە 50 - يىللاردىن ئىلگىرى كۈزگى بۇغداي ئاز تېرىلاتتى. كۈزگى بۇغداي تېرىش كۆلىمى 50 - يىللاردىن بۇيان تەدرىجىي كېڭىيىشكە باشلىدى، كۈزگى بۇغداي سورتلىرىدىن 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە قىزىل كۈزگى ۋە ئاق كۈزگى قاتارلىق يەرلىك سورتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇردى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا «بايىنغولىن كۈزگىسى - 1»، «بايىنغولىن كۈزگىسى - 2» كىرگۈزۈلدى. 70 - يىللاردا «باقبوق» كىرگۈزۈلۈپ، ئاساسلىق سورت قىلىندى. 1980 - يىلى «بايىنغولىن كۈزگىسى - 4» («417» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) كىرگۈزۈلۈپ ئاساسلىق سورت قىلىندى. بەزى يىللاردا «بايىنغولىن كۈزگىسى - 4» نىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى كۈزگى بۇغداي ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 66% گە يەتتى. كېيىن يەنە

«1 ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى ـ 7416» كىرگۈزۈلۈپ، قوشۇمچە سورت قىلىندى. 1989 ـ يىلى بالدۇر پىشىدىغان «تاڭشەن ـ 6898» كىرگۈزۈلدى، ھازىر بۇ سورت ئاساس قىلىنىۋاتىدۇ.

كۆزگى بۇغداي ئادەتتە 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا تېرىلىدۇ.

2. كۆممىقوناق سورتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە 60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىغا قەدەر يەرلىك سورت ـ سېرىق كۆممىقوناق ئاساس قىلىنىپ كەلدى. 1963 ـ يىلى ئامېرىكىدىن كىرگۈزۈلگەن «ئالتۇن خانىش كۆممىقونىقى» ئاساسلىق سورت قىلىندى. 70 ـ يىللاردا يەنە «داجەي كۆممىقونىقى»، «ئاق يەككە شالغۇت ـ 4»، «ۋىل ـ 156» قوش شالغۇت كۆممىقونىقى كىرگۈزۈلدى، ئۇلاردىن «ۋىل ـ 156» قوش شالغۇت كۆممىقونىقى ئاساسلىق سورت قىلىندى. 1980 ـ يىلى يەنە «ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك يەككە شالغۇتى ـ 1»، «ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك يەككە شالغۇتى ـ 2»، «704 ـ SC»، «خوتەن يەككە شالغۇتى ـ 1» قاتارلىق كۆممىقوناق سورتلىرى كەينىدىن كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، كۆممىقوناق ھوسۇلى زور دەرىجىدە ئاشتى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا كۆممىقوناق تېرىش كۆلىمى تەدرىجىي تارايدى، 1992 ـ يىلىغا كەلگەندە ئېگىز ئورنىغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناق كۆلىمىدىنمۇ ئازلاپ كەتتى. كۆممىقوناق سورتلىرىدىن «خوتەن يەككە شالغۇتى ـ 1» ئاساسلىق سورت بولۇپ قالدى.

كۆممىقوناق 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئېگىز ئورنىغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناق 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، ئاخىرلىرىدا تېرىلىدۇ.

3. شال سورتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى دېھقانلار تېرىيدىغان يەرلىك شال سورتى ئاز مىقداردا تېرىلاتتى. 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا «شىنجاڭ شېلى ـ 1» كىرگۈزۈلۈپ ئومۇملاشتۇرۇلدى.

4. كېۋەز سورتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە 50 ـ يىللاردىن ئىلگىرى يەرلىك كېۋەز سورتى ئاز مىقداردا تېرىلاتتى. 50 — 60 ـ يىللاردا كېۋەزنىڭ «ئېۋ ـ 108» سورتى ئاساسلىق سورت بولدى. 70 ـ يىللاردا «KK—1543» سورتى كىرگۈزۈلۈپ قوشۇمچە سورت قىلىندى. 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا «241 — 66»، «ھەربىيلەر كېۋەزى ـ 1» كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئىچىدە «241 ـ 66» ئاساسلىق سورت بولدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا «شىنجاڭ قۇرۇقلۇق چىلگە كېۋەزى ـ 1»، «شىنجاڭ قۇرۇقلۇق چىلگە كېۋەزى ـ 3» كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئىچىدە «شىنجاڭ قۇرۇقلۇق چىلگە كېۋەزى ـ 1» ئاساسلىق سورت بولدى.

كېۋەز 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا تېرىلىدۇ.

5. ياغلىق دان زىرائەتلىرى سورتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئەنئەنىۋى تېرىلىپ كېلىۋاتقان ياغلىق دان زىرائەتلىرى ياغلىق

ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا، زىغىر، كەندىر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 80 - يىللاردىن ئىلگىرى زاراڭزا، زىغىر، كەندىر ئاساس قىلىناتتى. 80 - يىللاردا ئۇلارنىڭ ئورنىنى ياغلىق ئاپتاپپەرەس ئىگىلىدى. 80 - يىللارنىڭ بېشىدا ياغلىق ئاپتاپپەرەسنىڭ «خىزمەت ئىلغارى» سورتى كىرگۈزۈلدى، بۇ خىل سورتنىڭ ھوسۇلى يۇقىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئاساسلىق ياغلىق دان زىرائەت سورتى بولۇپ قالدى. 1993 - يىلى كەندىردىن باشقا ياغلىق دان زىرائەتلىرىنى يېزىلارنىڭ ھەممىسى تېرىدى.

V باب

دېھقانچىلىق تېخنىكىسى

§ 1 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى

مىنگو دەۋرىدە چەرچەندە ئاشلىق زىرائەتلىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇراتتى، باشقا زىرائەتلەرنىڭ نىسبىتى ناھايىتى ئاز ئىدى. يەر بۇقۇسا بىلەن ھەيدىلەتتى، ئۇرۇق قول بىلەن چېچىلاتتى، جىق تېرىلىپ ئاز ھوسۇل ئېلىناتتى. زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە كېۋەز، كۆممىقوناق باستۇرۇلۇپ سۈغۇرۇلغاندىن كېيىن كەتمەن بىلەن 1 — 2 قېتىم چاغلىنىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئومۇمەن چاغلانمايتتى، پەرۋىش تولىمۇ قول ئۇچىدا ئىشلىنەتتى، ئېتىزغا ئوغۇت چېچىلمايتتى، يەرنىڭ قۇۋۇتى نۆۋەت بىلەن ئاق تاشلاپ تەبىئىي ئارام ئالدۇرۇش يولى بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلەتتى.

1. يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش تۈزۈمىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىقىدا ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن يىلدا 1 قېتىم ھوسۇل ئېلىناتتى. 1990 - يىلى بۇ يەرنىڭ يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق شارائىتىنى ئىلمىي دەلىللەش ئارقىلىق، بالدۇر پىشىدىغان كۆزگى بۇغداي سورتى «تاڭشەن - 6898» ئورۇغلىنىغاندىن كېيىن، ئېگىزىغا چىلگە كۆممىقوناق سورتى «خوتەن يەككە شالغۇتى - 1» نى تېرىش ئارال يېزىسىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك سىناق قىلىندى. 1992 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئۇسۇل 20 مىڭ مو يەرگە كېڭەيتىلدى.

2. قۇر ئارىلاپ تېرىش، كىرىشتۇرۇپ تېرىش، ئېگىز ئورنىغا تېرىش ئۇسۇللىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە قوغۇن بىلەن پۇرچاقنى قۇر ئارىلاپ تېرىش، ئېگىز ئورنىغا ياغلىق دان زىرائىتى تېرىش ۋە كىرىشتۇرۇپ تېرىش (كۆممىقوناق بىلەن سىيرىق پۇرچاقنى، كۆزگى بۇغداي بىلەن يېشىل ئوغۇتنى) ئوسۇللىرى بۇرۇندىن تارتىپلا بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو

قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى تېخنىكا، يېڭى زىرائەت سورتلىرىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئېڭىزغا ياغلىق دان تېرىش يىلدىن - يىلغا كېڭەيتىلدى، قۇر ئارىلاپ تېرىش، كىرىشتۇرۇپ تېرىش ئەمگەك، ۋاقىتنى كۆپ تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەر يىلى نەچچە مىڭ مو يەرنى چەكلىنىپ كەلدى.

ئېڭىز ئورۇنغا تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئاساسەن بۇغداي ئېڭىزغا تېرىلىدۇ، 90 - يىللاردىن ئىلگىرى «بايىنغولىن كۆزگىسى - 4» ئورۇقلىنىغاندىن كېيىن، ئېڭىزغا ئاساسەن قىمچا، قىشلىق بەسەي، سەۋزە، چامغۇر قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلاتتى. 1990 - يىلدىن كېيىن كۆزگى بۇغداينىڭ يېڭى سورتى «تاڭشەن - 6898» ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئېڭىزغا كۆممىقوناق ۋە ياغلىق ئاپتاپپەرەس تېرىلغاندا، ھەر ئىككىلىسى پىشتى. بىر قىسىم دېھقانلار بۇغدايىنى ئورۇقلاغاندىن كېيىن ئېڭىزغا قوغۇن - تاۋۇز تېرىشىدى، ئۇلارمۇ پىشتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىش تېخنىكىسىنى قوللىنىش ئومۇملاشقاندىن كېيىن، ئېڭىزغا تېرىلغان كۆممىقوناقنىڭ ئەڭ يۇقىرى بىرلىك مەھسۇلاتى 615 كىلوگرامغا يەتتى، ئادەتتە 250 كىلوگرامدىن 350 كىلوگرامغىچە بولدى، ياغلىق ئاپتاپپەرەسنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 120 كىلوگرامدىن 150 كىلوگرامغىچە بولدى. 90 - يىللاردا ناھىيە بويىچە ئېڭىز ئورۇنغا تېرىش ئومۇمىي كۆلىمى ھەر يىلى 30 نەچچە مىڭ موغا يەتتى.

3. نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىش

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىقىدا نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىلىدۇ، نۆۋەتلەشتۇرۇش تەرتىپى ئادەتتە مۇنداق بولىدۇ: كۆزگى بۇغداي — قوغۇن — كۆممىقوناق، يازغى بۇغداي — كۆممىقوناق — كېۋەز — يازغى بۇغداي، كۆزگى بۇغداي — يېشىل ئوغۇت — يازغى بۇغداي — كۆممىقوناق.

4. زىرائەت پەرۋىشى

1960 - يىلدىن كېيىن ناھىيىدە ئېتىز ئاساسىي قۇرۇلۇشى خېلى ياخشىلاندى، ئېتىزلارنى تېرىشتا چوڭ تىپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىمۇ، ئۇلاغ سۈرەيدىغان دېھقانچىلىق سايمانلىرىمۇ ئىشلىتىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدىكى پەرۋىشىمۇ كۈچەيتىلدى، بىر يۈرۈش پەرۋىش تۈرۈمى ئورنىتىلدى. ئالايلۇق، قويۇق تېرىلىدىغان بۇغدايغا ئوخشاش زىرائەتلەر پەيدىنپەي ئېتىزلار بويىچە سۇغىرىلىدىغان بولدى؛ كۆممىقوناق، كېۋەزگە ئوخشاش چاغلىنىدىغان زىرائەتلەر سۇغىرىلىشتىن ئىلگىرى ئوغۇتلاشقا بىرلەشتۇرۇپ چاغلىنىدىغان، تۇڭنگە توپا يۆلىنىدىغان، چۆنەكلەپ سۇغىرىلىدىغان، سۇغارغاندىن كېيىن، قۇر ئارىلىرى ماشىنا كۈچى ياكى ئۇلاغ كۈچى بىلەن چاغلىنىدىغان، تۇپ ئارىلىرى ئادەم كۈچى بىلەن ئوتلىدىغان بولۇپ، تۇجۇپىلەپ تېرىقچىلىق قىلىش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى. 1970 - يىلدىن كېيىن، چاغلىنىدىغان زىرائەتلەرگە يەنە خىمىيىۋى ئوغۇت چېچىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تۇپراق قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، زىرائەت شاخ - شۇمبىلىرى ئېتىزغا قايتۇرۇلىدىغان بولدى.

5. تۇپراقنى ياخشىلاش

چەرچەن ناھىيىسىدىكى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپرىقى كۆپىنچە لاتقا تۇپراق بولۇپ، قۇم تەركىبى كۆپ، شور خېلى ئېغىر. ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىقتا سۇ قويۇپ شورنى باستۇرۇش،

ئېغىتىۋېتىش، ئاختاما قىلىش، كۆزدە ھەيدەپ قىشتا توك يانقۇزۇش، مەھەللىۋى ئوغۇتنى كۆپلەپ بېرىش، يۇلغۇن توپىسى ۋە قوم قۇيۇش قاتارلىق كۆچلەندۈرۈش ئۈسۇللىرى قوللىنىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇپ، تېرىلغۇ يەرلەرگە كۆپلەپ ئورگانىك ئوغۇت چۈشۈرۈلىدۇ.

50 — 60 - يىللاردا ھەر مو يەرگە ئادەتتە 750 كىلوگرام ئورگانىك ئوغۇت (ئاساسىي ئوغۇت) بېرىلەتتى، ئەك كۆپ بېرىلگەندە 2500 — 3700 كىلوگرامغا يېتەتتى. 1959 - يىلى پۈتۈن 1 يىلدا 77 مىليون 720 مىڭ كىلوگرام ئوغۇت توپلاندى، بۇنىڭ 6 مىليون 250 مىڭ كىلوگرامى يەرلىك خىمىيىۋى ئوغۇت، 1 مىليون 350 مىڭ كىلوگرامى باكتېرىيىلىك ئوغۇت، 3 مىليون 380 مىڭ كىلوگرامى چېرىتىلگەن يېشىل ئوغۇت، 45 مىڭ كىلوگرامى كۈنجۈرە.

خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىش 1963 - يىلى باشلاندى. كېيىن خىمىيىۋى ئوغۇت خىللىرى ۋە مىقدارى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. خىمىيىۋى ئوغۇت ئاساسەن قوشۇمچە ئوغۇتلاشقا ئىشلىتىلدى، مەھەللىۋى ئوغۇت ئاساسىي ئوغۇت قىلىندى.

2 § . يېڭى تېخنىكا كىرگۈزۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئەھۋالى

1. بىئولوگىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا بىئولوگىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يېشىل ئوغۇت تېرىلغۇ كۆلىمى يىلدىن - يىلغا كېڭەيدى، ئەك كۆپ تېرىلغان يىلى 10 مىڭ مودىن ئېشىپ كەتتى. 1984 - يىلى ھەرمو يەردىكى يېشىل ئوغۇت 1300 — 1500 كىلوگرامغا يېتتى. يەرنى ئاغدۇرۇپ ئوت - چۆپنى باستۇرۇش يولى بىلەن يەرنىڭ قۇۋۇتى ئاشۇرۇلدى. 1980 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، يېزىلاردا يۇقىرى ھارارەتتە دۆۋىلەپ چېرىتىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، كۆپ مىقدارىدا سۇپەتلىك ئورگانىك يېشىل ئوغۇت تەييارلىنىپ، تۇپراقنىڭ قۇۋۇتى ئاشۇرۇلدى، قۇرۇلمىسى ياخشىلاندى.

2. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى

سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش چەرچەن ناھىيىسىدە 1984 - يىلى باشلاندى، بۇ تېخنىكا شورلۇق رايوندا ئەملىكنى ساقلاش، تېمپېراتۇرىنى ئۆرلىتىش، شوردىن، زىياندىش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش قاتارلىق جەھەتلەردە ياخشى رول ئويناندى. مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم بەردى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بۇ تېخنىكا ناھىيە بويىچە 30 مىڭ مو يەردە قوللىنىلدى.

3. يېڭى تىپتىكى ئۆسۈملۈك ئۆستۈرۈش ھورمۇنىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى

يېڭى تىپتىكى ئۆسۈملۈك ئۆستۈرۈش ھورمۇنى — مېلىسسل ئىسپىرتى چەرچەن

ناھىيىسىدە 1984 - يىلى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، بۇغداينىڭ چېچىگى توزۇش مەزگىلىدە پۈركۈلدى. 1985 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە 1PA — P، پېنشىباۋ، يېمىيەنباۋ، سىرەك، ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيە قاتارلىقلارنى ئۆلچىمىگە سېلىپ تەرىقىسىدە ئومۇملاشتۇرۇلۇشقا باشلىدى، ئۇلار ئادەتتە مەھسۇلاتنى 5% تىن 8% كىچە ئاشۇرالايدۇ، يېمىيەنباۋ مەھسۇلاتنى 9% تىن 11% كىچە ئاشۇرالايدۇ.

4. ئوغۇتنى تەڭشەپ ئىشلىتىش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى

1985 - يىلى ئوغۇتنى تەڭشەپ ئىشلىتىش تېخنىكىسى كىرگۈزۈلۈپ، ئالدى بىلەن بۇغداي، كۆمىقوناق، كېۋەز، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلغان يەرلەردە سىناق قىلىنىپ ئۇلگە كۆرسىتىلدى. 1988 - يىلى ئوغۇتنى تەڭشەپ ئىشلىتىش تېخنىكىسى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەتقىق قىلىنىپ، شىنجاڭ دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەتقىقات نەتىجىسى — ئوغۇتنى ئەڭ ياخشى تەڭشەپ ئىشلىتىش تېخنىكىسى (ئوغۇتنى تەڭشەپ ئىشلىتىشنى ياخشىلاش تېخنىكىلىرىنىڭ بىرى) قوللىنىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە بۇغداي، كۆمىقوناق، شال، كېۋەز، پەمىدۇر، قىشلىق بەسەي، چىڭسەي قاتارلىق 7 خىل زىرائەت - كۆكتات تېرىلغان 30 نەچچە مىڭ مو يەرگە ئوغۇت تەڭشەپ ئىشلىتىلدى.

§ 3 . زىرائەتلەرنى ئاسراش

1. ئاساسلىق كېسەللىكلەر ھەم ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش

1) بۇغدايدا بولىدىغان كېسەللىكلەر

ناھىيە تەۋەسىدە بۇغدايدا 3 خىل دات كېسىلى (يوپۇرماق دات كېسىلى، يوللۇق دات كېسىلى، غول دات كېسىلى) ئۈچرايدۇ، ئادەتتە كۆپ يامغۇر ياغىدىغان، ھاۋا ئۇدا نەچچە كۈن تۇتۇق بولىدىغان ئەھۋال بولمىسىلا، بۇ خىل كېسەللىك يېنىكرەك بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە كەڭ كۆلەملىك ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش خىزمىتى ئىشلىنىپ باقمىدى، بۇنىڭدىن باشقا بۇغدايدا گىببېرېل كېسىلى، بۇغداي قارا كۆيە كېسىلىگە ئوخشاش كېسەللىكلەرمۇ يېنىك دەرىجىدە كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ.

2) كېۋەزدە بولىدىغان كېسەللىكلەر

كېۋەز مايسا مەزگىلىدە ئادەتتە قۇرۇپ قېلىش كېسىلى، يىلتىز چىرىش كېسىلى، ئانتراكنوز كېسىلى كۆرۈلىدۇ. 1993 - يىلى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلغان ئەۋرىشكە ئېلىپ ئانتراكنوز نەتىجىسىگە قارىغاندا، كېۋەز يىلتىزى چىرىش كېسىلىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە قارىغاندا، كېۋەز يىلتىزى چىرىش كېسىلىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى 5.2% كە، كېۋەز يىلتىزى چىرىش كېسىلى بىلەن كېۋەز قۇرۇپ قېلىش كېسىلىنىڭ تەڭ 4% كە يەتتى. كېسەل كۆرۈلۈش يۇقىرى پەللىگە يېتىدىغان مەزگىل 5 - ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرلىرىغا توغرا كېلىدۇ. كېۋەزنىڭ مايسا مەزگىلىدە كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئادەتتە چىگىتكە دېكسون، 200FF قاتارلىق دورىلار ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلىدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىن، دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلغان كېۋەز كۆلىمى ئومۇمىي كېۋەز كۆلىمىنىڭ 90% دىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى.

كېۋەزدە بولىدىغان سارغىيىپ يىگىلەش كېسىلى ناھىيىدىكى كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلارنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ، سالا ئېتىزلاردا كېسەل تەككەن تۇپلەرنىڭ نىسبىتى %10 تىن %20 كىچە بولىدۇ، ئېغىرراق كۆرۈلگەن ئېتىزلاردا %30 تىن %40 كىچە بولىدۇ، 7 — 8 - ئايلاردا ئېغىرراق بولىدۇ. كېۋەز سارغىيىپ يىگىلەش كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىشتا كېسەل تەككەن تۇپلەرنى يۇلۇپ كۆيدۇرۇۋېتىش ئۈسۇلى قوللىنىلىدۇ.

3) كۆممىقوناقتا بولىدىغان قاراكۆيە، چوڭ - كىچىك داغ كېسەللىكلىرى

كۆممىقوناقتا بولىدىغان قاراكۆيە، چوڭ - كىچىك داغ كېسەللىكلىرىنىڭ كۆرۈلۈشى يېنىكرەك بولىدۇ، سالا ئېتىزلاردا كېسەل تەككەن تۇپلەرنىڭ نىسبىتى %20 تىن تۆۋەن بولسا، يېنىكرەك كۆرۈلگەن بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەر كۆممىقوناقتا 6 - ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرلىرىدا، ئېغىزغا تېرىلغان كۆممىقوناقتا 7 - ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرلىرىدا كۆرۈلىدۇ. ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىشتا كېسەل تەككەن تۇپلەرنى يۇلۇپ كۆيدۇرۇۋېتىش ئۈسۇلى قوللىنىلىدۇ.

2. ئاساسلىق زىيانداش ھاشاراتلار ۋە ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش

1) يەر يولۇسى

يەر يولۇسى چەرچەن ناھىيىسىدە كۆممىقوناق، كېۋەز، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات قاتارلىق زىرائەتلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان قۇرت بولۇپ، تارقىلىشى كەڭ، زىيىنى ئېغىر. ئۇنىڭ زىيىنى 5 — 6 - ئايلاردا كۆرۈلىدۇ، يەر يولۇاسلىرى ئىچىدە تاغىل يەر يولۇسى، سېرىق يەر يولۇسىنىڭ زىيىنى ئېغىر بولۇپ، كۆممىقوناق، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ مايىسىنى ئازايتىۋېتىدۇ، ئادەتتىكى يىللاردا ئوتتۇراھال كۆرۈلىدۇ، ئايرىم يىللاردا ئېغىرراق كۆرۈلىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش ئۈسۇلى: %50 لىك فوكسىم مېيى 1000 ھەسسە سۇيۇلدۇرۇلۇپ (ئۇنۇملۇك قويۇقلىقى 500ppm قىلىنىپ) زىرائەتنىڭ يىلتىزىغا قۇيۇلسا، 15 مىنۇتتىن كېيىنلا يەر يولۇسىنىڭ لىچىنكىلىرى يەر ئۈستىگە چىقىدۇ. يەر يولۇسى 3 ياشلىق بولۇشتىن ئىلگىرى سۇغىرىش، ئېتىزدا 1 سائەتتىن 1.5 سائەتكىچە سۇ تۇرغۇزۇش ئۈسۇلى بىلەن يوقىتىلىدۇ، بۇ ئۈسۇل قوللىنىلغاندا يەر يولۇسىنىڭ لىچىنكىلىرى نەپەس ئالالمايۋۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن قۇرتنىڭ زىچلىقىنى تۆۋەنلەتكىلى بولىدۇ، بۇ ئۇسۇلنىڭ ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش ئۇنۇمى %80 ئەتراپىغا يېتىدۇ.

2) بۇغدايغا چۈشىدىغان يوپۇرماق پىتى

بۇغدايغا چۈشىدىغان يوپۇرماق پىتى چەرچەن ناھىيىسىدە بۇغدايغا كۆپ چۈشىدىغان بىر خىل زىياناش ھاشارات. 1964 - يىلى يوپۇرماق پىتى ئاپىتىگە ئۇچرىغان كۆلەم 5000 مودىن ئاشتى، بەزى بۇغدايلىقلاردىن ھوسۇل چىقمىدى. بۇنداق ئاپەت 70 - يىللاردىمۇ ئېغىر بولغان. 6 -، 7 - ئايلاردا ھاۋا ئىسسىق بولغاندا يوپۇرماق پىتى ناھايىتى كۆپەيىپ كېتىدۇ. بۇغداينىڭ دەسلەپكى مايسا مەزگىلىدە ئاچا قانات تومۇرلۇق قۇرت بۇغدايغا زىيان سالىدۇ، ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئاساسەن ئۇزۇنچاق يوپۇرماق پىتى بۇغدايغا زىيان سالىدۇ. 80 - يىللاردا يوپۇرماق پىتى كەڭ دائىرىدە كۆرۈلدى، ئايروپىلان بىلەن 50 مىڭ موچە يەرگە دورا چېچىپ يوقىتىلدى، يوقىتىش ئۇنۇمى %85 — %90 بولدى. 90 - يىللاردىمۇ ناھىيە تەۋەسىدە يوپۇرماق پىتى كۆپ قېتىم كۆرۈلدى، لېكىن يوپۇرماق قۇرتىنىڭ زىيانكەشلىكىگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان، يوپۇرماق قۇرتى تازا كۆپەيىش مەزگىلى كەلگىچە سېرىقتال بولۇۋالمىدىغان، بالدۇر پىشىدىغان

بۇغداي سورتى «تاڭشەن ـ 6898» ئومۇملاشتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، يوپۇرماق قۇرتى زىيان كەلتۈرەلمىدى، كېيىنرەك پىشىدىغان ئاز بىر قىسىم كۆزگى، يازغى بۇغدايلارغىلا خېلى ئېغىر زىيان يەتكۈزدى، ئىلمىي ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىش ئۇسۇلى قوللىنىلغانلىقى، بۇغدايلىقلار كۆزىتىپ تۇرۇلۇپ، زىياندىش ھاشارات ئاپىتىدىن توغرا مۆلچەر، مەلۇماتلار بېرىپ تۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، ۋاقتىدا خىمىيىلىك ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، بۇغداي دان تۆتۈش مەزگىلىدە ئۇچرايدىغان زىيان ئازايتىلدى.

3) كۆممىقوناققا چۈشىدىغان قىزىل ئۆمۈچۈك

كۆممىقوناققا چۈشىدىغان قىزىل ئۆمۈچۈك چەرچەن ناھىيىسىدە كۆپ كۆرۈلىدىغان زىياندىش ھاشارات. ئۇ 1989 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 7000 مودىن ئارتۇق كۆممىقوناقلىققا كۆرۈلدى. شۇ يىلى تۆپراقنى ئىزوتسىئوتات بىلەن زەھەرلەش ئارقىلىق يوقىتىلدى، يوقىتىش ئۈنۈمى 90% كە يەتتى. 90 ـ يىللاردا ئېگىز ئورنىغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناق كۆلىمى كېڭەيتىلگەنلىكى ئۈچۈن، قىزىل ئۆمۈچۈكنىڭ زىيىنى يېنىكلىدى. ئادەتتە كەك كۆلەمدە يوقىتىش ئىشلەنمەيدىغان بولدى.

4) كۆممىقوناق كېپىنكىسى

كۆممىقوناق كېپىنكىسى ناھىيىنىڭ كۆممىقوناق تېرىلىدىغان رايونلىرىنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈلىدۇ، ئۇ ئاساسەن كۆممىقوناق پۈپۈك چىقىرىش مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا خەۋپ كەلتۈرىدۇ، لېكىن خەۋپى يېنىكرەك بولىدۇ.

كۆممىقوناق كېپىنكىسىنى يوقىتىشتا، 1 كىلوگرام 50% لىك فوكسىم مېيى (ئۈنۈملۈك قويۇقلىقى 500ppm) غا دېگامېتىرى 2 مىللىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدىغان ئوچاق كۆلى، دەريا قۇمىدىن 15 كىلوگرام ئارىلاشتۇرۇپ، زەھەرلىك فوكسىم قۇمى تەييارلاپ، كۆممىقوناق پۈپۈك چىقىرىش مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا ھەر مو يەرگە 250 گرامدىن توغرىلاپ، پۈپۈك ئېغىزىغا قويسا، يوقىتىش ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ.

5) كېۋەز پىتى، كېۋەز تىرىپىس قۇرتى

كېۋەز پىتىنىڭ كېۋەز ئۇرۇقىنى بۇرۇتلۇق پىتى، كېۋەز قاناتسىز سېرىق پىتى ۋە قاناتلىق قارا كېۋەز پىتى قاتارلىق خىللىرى بولۇپ، ئۇلار كېۋەزگە خېلى ئېغىر خەۋپ يەتكۈزىدۇ. خەۋپىنىڭ يۇقىرى پەللىسى ئادەتتە 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدىن 8 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا توغرا كېلىدۇ. 70 ـ يىللاردىن ئىلگىرىمۇ كېۋەز پىتى كۆرۈلگەن، 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىپ كەتتى، بۇنداق قۇرت چۈشسە، كېۋەزنىڭ يوپۇرمىقى تۆكۈلۈپ كېتىپ، غوزىسى نورمال ئېچىلمايدۇ.

80 ـ يىللاردا ئوكسىدلانغان روگور، دېخلورۇوس، سۇمىتسىدىن، دېكامېترىن قاتارلىق دورىلار ئارقىلىق يوقىتىلدى، يوقىتىش ئۈنۈمى 80% ئەتراپىدا بولدى. 90 ـ يىللاردىمۇ كېۋەز پىتىنىڭ زىيىنى ئېغىرلاپ باردى، بۇنىڭدا كېۋەز پىتى چۈشكەن مەركىزى تۆپنى يوقىتىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، 10 — 1:5 ھەسسىلىك دورا سۇيۇقلۇقى كېۋەز غولىغا قول بىلەن سۈركەلدى، بۇ ئۇسۇل كېۋەز مايسا مەزگىلىدە كېۋەز پىتىنىڭ تاراپ، يامراپ كېتىشىنى تىزگىنلەش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كېۋەز تىرىپىس قۇرتىنى يوقىتىش رولىنى ئوينايدۇ.

6) كېۋەز قىزىل ئۆمۈچۈكى

كېۋەز قىزىل ئۆمۈچۈكى كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلاردا كۆپ كۆرۈلىدىغان زىياندىش ھاشارات بولۇپ، 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا كۆرۈلىدۇ، ناھىيە تەۋەسىدە بۇ خىل زىياندىش ھاشاراتنىڭ

كۆرۈلۈشى ئانچە ئېغىر ئەمەس. چوڭكۆل يېزىسىنىڭ دۆڭمەھەللە كەنتى، ئارال يېزىسىنىڭ ياقا ئۆستەڭ كەنتىدىكى يېڭى ئۆزلەشتۈرۈلگەن يەرلەردە، ساسلىقلاردا، قۇم تۆپراقلىق جايلاردا ۋە بىنەم يەرلەردە خېلى ئېغىر كۆرۈلدى.

كېۋەز قىزىل ئۆمۈچۈكىنى يوقىتىشتا 28% لىك دېكوفولنىڭ نەملىنىشچان پاراشوكىنىڭ 1000 ھەسسىلىك سۇيۇقلىقى ئېتىزغا تۆمانلاشتۇرۇپ پۈركۈلسە، كېۋەز قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تۇخۇمى ۋە لىچىنكىلىرىنى يوقىتىش ھەم باشقا زىياندash ھاشاراتلارنىمۇ يوقىتىش رولىنى ئويناپدۇ.

7) غوزا قۇرتى

غوزا قۇرتى 80 - يىللاردا خېلى ئېغىر كۆرۈلدى. 1990 - يىلى غوزا قۇرتى ناھىيە بويىچە 1000 مودىن ئارتۇق يەردە كۆرۈلدى، كېۋەز چېچەكى توزۇپ، پورىكى، غوزىسى چۈشۈپ كېتىپ، كېۋەز ھوسۇلىغا ئېغىر تەسىر يەتتى. بۇنىڭغا قارىتا مۇشۇ كەمگىچە كەڭ كۆلەمدە ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش خىزمىتى ئىشلىنىپ باقمىدى.

سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىش، پاكار غوللۇق كېۋەز تېرىش، ئېتىزنىڭ شامال، يورۇقلۇق ئۆتۈش شارائىتىنى ياخشىلاش، مۇھىت بۇلغۇغۇچىلارنى ئازايتىش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلىپ، ئۇنۇمى ياخشى بولدى؛ 7 - ئاينىڭ بېشىدىن 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بولغان ئارىلىقتا تاڭ سەھەردە قول بىلەن تۆتۈپ يوقىتىلغاندىمۇ ئۇنۇمى ناھايىتى ياخشى بولدى. 1992 - يىللاردىن كېيىن غوزا قۇرتى يېنىك دەرىجىدە كۆرۈلۈپ تۇردى.

3. ئوت - چۆپ زىيىنى ۋە ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش

1) ئېتىزدا بولىدىغان ئاساسلىق ئوت - چۆپلەر

زىرائەت تېرىلغان ئېتىزلاردا ئۆسۈدىغان ئوت - چۆپلەر زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزۈپلا قالماي، زىرائەتلەر بىلەن ئوغۇت، سۇ تالىشىدۇ، شۇنداقلا زىرائەتلەرگە چۈشىدىغان زىياندash ھاشاراتلارغا ماكان بولىدۇ. ناھىيىدىكى ئېتىزلاردا ياۋا سۇلۇ، تاق لويلا، ئېتىز يۆگىيى، سېرىق يۆگەي، تاق تىكەن قاتارلىق ياۋا ئوت - چۆپلەر ئۆسىدۇ. ئوت - چۆپلەر ئىچىدە تۈگىنەكلىك پىيازەك، كۈمەك قاتارلىقلار شالغا زىيان سالىدۇ، ئېتىز يۆگىيى، تاق تىكەن، تاق لويلا كېۋەز، كۆممىقوناقلارغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ.

2) ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش ئۇسۇلى

بۇغدايلىققا 20% لىك (ئۇنۇملۇك تەركىبى 50 — 60 گرام بولغان) مېكوپروپ سۇيۇقلۇقىدىن 250 — 300 مىللىلىتىرغا 25 — 35 كىلوگرام سۇ قوشۇپ، بۇغداينىڭ تۇپلىنىش مەزگىلىنىڭ ئاخىرىدا ياكى غول تارتىشتىن ئىلگىرى (4 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا) تۆمانلىتىپ پۈركۈلسە، يىلدا 1 قېتىم ئۇنىدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق ئوت - چۆپلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

كېۋەز جۇپ پەللىلىك ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئوت ئوتاش دورىسى ئۇنىڭغا قانتىق ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇڭا كېۋەزلىككە ئوت ئوتاش دورىسىنى چېچىشقا بولمايدۇ. 80 - يىللاردا پۈتۈن ناھىيىدە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىش ئومۇملاشتۇرۇلغاندىن كېيىن ياۋا ئوت - چۆپلەر ئازايدى، ئوت ئوتاشتا ئاساسەن چاغلاش ياكى قول بىلەن يۇلۇۋېتىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ، بۇ ئۇسۇل

بىلەن كېڭەزلىكتىكى ياڭا ئوت - چۆپلەرنى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلىگىلى بولىدۇ.

شاللىقتىكى ياڭا ئوت - چۆپلەر 20% لىك پروپانىل سۈيۈقلۇقىدىن 800 — 1000 مىللىلىتىرغا 30 — 40 كىلوگرام سۇ قوشۇپ، تۇمانلاشتۇرۇپ پۈركۈش ئۇسۇلى بىلەن يوقىتىلىدۇ ياكى 10% لىك نەملىنىشچان پاراشوكىنى تۇمانلىتىپ چېچىش ئۇسۇلى بىلەن يوقىتىلىدۇ، بۇ ئۇسۇللار بىلەن شاللىقتىكى قىياق ئائىلىسىگە كىرىدىغان ئوت - چۆپلەرنى ۋە كەك يوپۇرماقلىق ئوت - چۆپلەرنى يوقاتقىلى بولىدۇ. دورا ئادەتتە شال مايىسىنى كۆچۈرۈلۈپ 5 — 7 كۈندىن كېيىن، ئېتىزدىكى سۇنىڭ چوڭقۇرلىقى 3 — 5 سانتىمېتىر قالغاندا چېچىلسا ياخشى بولىدۇ.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە خىمىيىۋى ئۇسۇلدا ئوت ئوتالغان كۆلەم 70 مىڭ موغا يەتتى، شىمالدىكى 3 يېزا ۋە يېڭى ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر ئاساس قىلىنىدى.

VI باب

دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش

§ 1 . رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى

چەرچەن ناھىيىسىدە رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى 1983 - يىلى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىم تۈپراق تەكشۈرۈلگەندىن تارتىپ 1984 - يىلغىچە ئازكەم 1 يىل ئىچىدە ئىشلىنىپ بولدى. پۈتۈن ناھىيىنىڭ بايلىقى ۋە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قوشۇمچە كەسىپلەر ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تەھلىل قىلىنىپ، رايونلارغا ئايرىش نەتىجىسى ماتېرىيال قىلىپ يېزىپ چىقىلىپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق قۇرۇلمىسىنى ۋە زىرائەتلەرنىڭ جايلىشىشىنى تەڭشەش ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىنلەندى، سىستېما قۇرۇلۇشى قائىدىسى ۋە رايونلارنىڭ پەرقلىنىش قانۇنىيىتى ئاساسىدا كەسىپ قۇرۇلمىسىنى ۋە ھەر كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش لايىھىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

§ 2 . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىش ئەھۋالى

1. چەرچەن دەريا‌سى دېلتىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئاشلىق، پاختا، باغۋەنچىلىك رايونى

بۇ رايون «شەرق شامىلى» كۆزۈكىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، ئارال، چوڭكۆل، توغراقلىق، باغئېرىق، يېڭىئۈستەڭ يېزىلىرىنى، ناھىيىلىك ئورۇقچىلىق مەيدانى ۋە ناھىيە بازىرىنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوندا قىروسىز مەزگىل 165 كۈن بولىدۇ، ئېتىز ئاساسىي قۇرۇلۇشى ياخشى، سۇ ئىنشائاتلىرى تولۇق بولۇپ، سۇغىرىش شارائىتى ياخشى، يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى تۆۋەن، بۇ رايوندىكى تېرىلغۇ يەر 82 مىڭ مو بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 67.1% نى ئىگىلەيدۇ، كىشى بېشىغا 5.5 مودىن تېرىلغۇ يەر توغرا كېلىدۇ؛ تېرىلغان يەر كۆلىمى 74 مىڭ 600 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغان يەر كۆلىمىنىڭ 67.1% نى ئىگىلەيدۇ.

ىكى ئاشلىق، ياغلىق دان رايونى

بۇ رايون قوشاتما، ئاقتېكەندۆك، تاتىراق يېزىلىرى ۋە ئەسىللىك چارۋا فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جەنۇبتىكى ئاشلىق، پاختا، باغۋەنچىلىق رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ رايوندا پەسىل كېچىكىپرەك كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن، تېرىلغۇ 1 ھەپتىدىن كۆپرەك كېچىكىپ باشلىنىدۇ، توختام سۇنى چىقىرىۋېتىش شارائىتى ياخشى ئەمەس، بىر قىسىم يەرلەردىن شور ئۆرلەپ تۇرىدۇ. بۇ رايوندا بوز يەر بايلىقى مول، تۇپرىقى كۆپىنچە لانقا تۇپراق. بۇ يەردە 34 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بولۇپ، ئۇنىڭ 28 مىڭ 600 موسىغا ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ، بۇ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 84.12% نى ئىگىلەيدۇ، كىشى بېشىغا 5.6 مودىن تېرىلغۇ يەر توغرا كېلىدۇ.

VII باب

ھەربىيلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى

§ 1 . تارىختا ھەربىيلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىسىدە دېھقانچىلىقنىڭ تارىخى ئۇزۇن، قەدىمكى چەرچەن بوستانلىقى قەدىمدىن تارتىپلا سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ كەلگەن. غەربىي خەن زامانىدىلا چەرچەن شەھەر بەگلىكىدە «5 خىل ئاشلىق زىرائىتى، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەر» ئۆستۈرۈلگەن، دېمەك چەرچەن شىنجاڭدا ئەڭ بالدۇر ئېچىلغان قەدىمكى دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى، «خەننامە، غەربىي يۈرت تەزكىرىسى» دە چەرچەن شەھىرىنىڭ 6 كىلومېتىر جەنۇبىدا 320 ئەسكەرنىڭ بوزيەر ئاچقانلىقى خاتىرىلەنگەن. چەرچەن ناھىيىسىگە يېقىن نىيە ناھىيىسىدىكى قەدىمكى خارابىسىدىن تېپىلغان شەرقىي خەن دەۋرىدىكى «دېھقانچىلىق مەھكىمىسى تامغىسى» ئەينى ۋاقىتتا مۇشۇ ئەتراپتا ھەربىيلەرنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان يادىكارلىق. سۇي سۇلالىسىنىڭ كەيخۇاڭ 20 - يىلى (600 - يىلى)، سۇي سۇلالىسى كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە پىشامشان، چەرچەن ۋىلايەتلىرىنى تەسىس قىلىپ، جىنايەتچىلەرنى كۆچۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارغا چېرىكلەرنى قوشۇپ، كەڭ كۆلەمدە بوزيەر ئاچتۇرغان ھەم غەربتىكى ۋىلايەتلەرگە ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىش، يارەم بېرىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەن. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە،

چەرچەندە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ناھايىتى تېز يۈكسەلگەن. يۇەن، مىلك سۇلالىلىرى دەۋرىدە، چەرچەندە بوز يەر ئېچىش گاھ داۋاملىشىپ، گاھ توختاپ قالغان.

چىلك سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، دېھقانچىلىققا ئەھمىيەت بېرىپ، سۇ ئىنشائاتلىرىنى كۆپلەپ ياساپ، بوز يەر ئېچىپ، دېھقانچىلىقنى راۋاجلاندۇرغان.

مىنگو دەۋرىدە، ياك زېڭشىن شىنجاڭنى سورىغان مەزگىلدە پۈقرالارنىك بوزيەر ئېچىش ئىشىنى راۋاجلاندۇرغان، ئىچكىرىدىن چىققان كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارغا بوزيەر ئاچقۇزغان. ئۇلار ناھىيە بازىرىنىك 20 چاقىرىم غەربىدىكى يېڭىئۆستەك رايونىدا 30 نەچچە چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا ئۆستەك چېپىپ، سۇ باشلاپ، 2000 مودىن ئارتۇق بوزيەر ئاچقان.

2 § . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەربىيلەرنىك بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى

1970 - يىل 5 - ئايدا شىنجاك ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى قۇرۇلۇش 3 - شىسىنىك قوماندانلىق شتابى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، ئۇلار يەرلىك بىلەن بىللە چەرچەننى ئۆزلەشتۈرۈش، يەرلىكنىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» رايونىدا دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى. قۇرۇلۇش 3 - شىسى 23 - تۈەننىك بىر قىسىم لەيەن - دۈيلىرىمۇ شۇ ۋاقىتتا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

«سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دېھقانچىلىق مەيدانى ناھىيە بازىرىنىك 6 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، شىمالدا چوڭكۆل يېزىسى بىلەن، شەرقتە چەرچەن دەرياسى بىلەن، غەربتە قۇملۇق چۆل بىلەن، جەنۇبتا ئالتۇنتاغ بىلەن تۇتۇشىدۇ، يەر كۆلىمى 13. 5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. 1971 - يىلى قوماندانلىق شتاب ۋە بىر قىسىم لەيەن - دۈيلەر كېتىپ قالدى، تۇرۇپ قالغان بىر قىسىم لەيەن - دۈيلەر «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە «شەرق شامىلى» رايونلىرىدا دېھقانچىلىق قىلدى.

1972 - يىلى قۇرۇلۇش 3 - شىسىنىك چەرچەن ناھىيىسىدە تۇرۇپ قالغان لەيەن - دۈيلىرى بىڭتۈەن بېزا ئىگىلىك 3 - شىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1973 - يىلى قۇرۇلۇش 3 - شىسىنىك نىيە قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى «0710» قۇرۇلۇشى (315 - دۆلەت تاشيولى) نى ياساپ چەرچەن تەۋەسىگە يېقىنلاشقاندا، بېزا ئىگىلىك 3 - شىسىنىك چەرچەن ناھىيىسىدىكى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇرۇپ قالغان لەيەن - دۈيلىرىگە قوشۇلۇپ، بېزا ئىگىلىك 3 - شىسىنىك چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىنى تەشكىل قىلدى. ئۇلار ئىلگىرىكى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇرۇپ، «0710» قۇرۇلۇشىنى داۋاملاشتۇردى ۋە دېھقانچىلىق قىلدى.

1974 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى بېزا ئىگىلىك 3 - شىسىدىن بېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1977 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى يۇقىرى چۈشۈرۈپ بەرگەن «0710» قۇرۇلۇشى (315 - دۆلەت تاشيولى) نى ياساش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىاپ بولدى. 1980 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن شىمالىي شىنجاڭدىكى يەنخۇ قاتارلىق جايلارغا ئاستا - ئاستا يۆتكىلىپ كەتتى، دېھقانچىلىق قىلغاچ ئىدارىنى ساقلاشقا ئاز بىر قىسىمى قېپ قالدى.

1985 - يىلى بېزا ئىگىلىك 2 - شىسى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىنى يەنە قۇردى،

چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتى ئىلگىرىكى ئىدارىنى ساقلاپ قالغانلار ۋە شىمالىي شىنجاڭ قاتارلىق جايلارغا كېتىپ قايتىپ كەلگەنلەر ھەم يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ باشقا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش تۆەن - مەيدانلىرىدىن كەلگەن كادىر - ساقچىلاردىن تەشكىل قىلىندى، ئۇلار چەرچەن دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى چوڭ ئۆستەڭنى چاپتى. 1987 - يىلىدىن كېيىن دېھقانچىلىق ۋە تاشپاختا ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. ئۇلار سابىق تارماق ئەترەت تاشلاپ كەتكەن 5500 مو يەرنى قايتا ئاچتى. غەربىي قىرغاق ئۆستىڭىنىڭ چۈشۈرگىدىن «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» رايونىغىچە بولغان 13.6 كىلومېتىر قىسمىنى سۇ سىغىمى قىلىپ ياسىدى، غول ئۆستەڭدىن باشقا 65 كىلومېتىر ئېرىق چاپتى، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» رايونىدا 300 مىڭ كۇب مېتىر سۇ سىغىدىغان سۇ تەڭشەش ئامبىرى ياسىدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 7 مىليون يۆەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىپ، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2000 تونىنغا يېتىدىغان تاشپاختا كېنى ئاچتى.

1993 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتىدىكى نوپۇس 1241 غا يەتتى. بۇ ئەترەت دېھقانچىلىق، سانائەت، سودا، مائارىپ، تېببىي داۋالاش - سەھىيە، قاتناش - ترانسپورت قاتارلىقلار بىر گەۋدىگە ئايلانغان ناھىيە دەرىجىلىك ئۇنىۋېرسال دۆلەت كارخانىسى بولۇپ قالدى. چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتى دېھقانچىلىقتا كېۋەز تېرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدا دېھقانچىلىق ماشىنىسىدىن 27 سى بار، تېرىم - يىغىم ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 503 كىلوۋاتقا يېتىدۇ؛ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى تاشپاختا قېزىشنى ئاساس قىلىدۇ.

1993 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتىنىڭ سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 380 مىڭ يۆەن، مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 40 مىليون 570 مىڭ يۆەن، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 2928 يۆەن بولدى، 250 تونىنا ساپ پاختا ئالدى. 1988 - يىلدىن 1992 - يىلىغا قەدەر 3000 تونىنا تاشپاختا قازدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 7 مىليون 200 مىڭ يۆەن.

1993 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتى قارىمىقىدا 1 دوختۇرخانا، 1 باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100% كە يەتتى؛ ئۇنىڭ قارىمىقىدا يەنە ئاپتوموبىل كالونى، ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەتىرىتى، قوشۇمچە كەسىپ ئەتىرىتى، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش زاۋۇتى، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش 3 - ئوتتۇرا ئەتىرىتى، تاشپاختا كېنى، يەسلى، سودا دۇكىنى قاتارلىق ئورۇنلار بار. تارماق ئەترەتتە تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆچەيتىپ بېرىدىغان سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر كۆن بويى تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆرەلەيدۇ.

به‌شینچی قسسم

چارۆنچیلیق

بەشىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

I باب

ئاپپارات

§ 1 . مەمۇرىي ئاپپارات

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا مەسئۇل بولدى. 1962 - يىلى 8 - ئايدا دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى باشقۇردى. 1964 - يىلى يېزا چارۋىچىلىقىنى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1969 - يىلى چارۋىچىلىقنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1978 - يىلى چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 3 - ئايدا چارۋىچىلىق بۆلۈمى چارۋىچىلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مەمۇرىي شتاتىدىكى ئادەمى 4 كە، كەسپىي شتاتىدىكى ئادەمى 66 گە يەتتى.

§ 2 . كەسپىي ئاپپارات

1. چارۋىچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى

1950 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى ۋە قىسقارتىپ مال دوختۇرلۇق پونكىتى، دەپ ئاتالدى. 1985 - يىلى مال دوختۇرلۇق پونكىتى بىلەن يايلاق پونكىتى قوشۇۋېتىلىپ، چارۋىچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىت قارىمىقىدا مال دوختۇرلۇق پونكىتى، چارۋا ئەسلىنى ياخشىلاش پونكىتى، يايلاق پونكىتى تەسىس قىلىندى.

2 . يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى

1953 - يىلى تاتىراك يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتى ۋە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى قوراملىق، ئىسەنگەن (ھازىرقى ئاچچان يېزىسى)، جىگدىقول، كۆنچىبۇلاق، ئوييايلاق، يېڭىئۆستەك مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1965 - يىلى ئارال گۈڭشې مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئاقتىكەندۈك گۈڭشې مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتى 11گە يەتتى، ھەربىر پونكىتتا 1 — 2 ئادەم بار.

باب Ⅱ

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

بۇنىڭدىن 6 ~ 7 مىڭ يىلچە بۇرۇن، قارا قۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى چەرچەندە ئوۋچىلىق ۋە كۆچمەن چارۋىچىلىق مەيدانغا كەلگەن، ئەينى زاماندا ئات، كالا، قوي ۋە بۇغا قاتارلىق چارۋىلار بولغان.

§1 . خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە 71 مىڭ 100 تۇياق ھەرخىل چارۋا بار بولۇپ، ھەممىسى شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىدار، پومبىشچىك، باي دېھقانلارنىڭ ئىلكىدىكى چارۋا 59 مىڭ 560 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 83.7%ىنى ئىگىلىگەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پارتىيىنىڭ چارۋىدارلار ئىگىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چارۋىچىلىقنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلغانلىقى ۋە ئىجرا قىلىنغانلىقى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «چارۋىدارلارنىڭ چارۋىسىنى تەقسىم قىلىۋەتمەسلىك، چارۋىدارلارنى كۆرەش قىلماسلىق، سىنىپىي تەركىب ئايرىماسلىق» ۋە «چارۋىچىلارغىمۇ، چارۋىدارلارغىمۇ پايدىلىق بولۇش» سىياسىتى يۈرگۈزۈلگەنلىكى، چارۋىچىلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنى ياخشىلانغانلىقى، چارۋىچىلىق مۇقىملاشتۇرۇلغانلىقى ئۇچۇن، چارۋىچىلىق تېزدىن ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. 1955 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 95 مىڭ 200 تۇياققا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 33.8% كۆپەيدى.

§ 2 . كوللېكتىپ چارۋىچىلىقى

1954 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ۋە چارۋىچىلىق كوپېراتىپلىرىنى قۇرۇش ئىشى باشلاندى. 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 2 چارۋىچىلىق كوپېراتىپى قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا كىرگەن چارۋىچى ئائىلىسى 59غا يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسى — 383 ئائىلىنىڭ %4 . 15نى ئىگىلىدى؛ 13 چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىغا كىرگەن چارۋىچى ئائىلىسى 105 كە يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسى — 383 ئائىلىنىڭ %4 . 27نى ئىگىلىدى. كوپېراتىپقا ئېلىنغان خۇسۇسىي چارۋىلار پاي قوشۇش شەكلى بىلەن كوپېراتىپ تەرىپىدىن بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى، 2 تۈياق ئۆلچەملىك قوي 1 پاي ھېسابلاندى. 1958 - يىل 10 - ئايغىچە چارۋىدارلار ۋە چارۋىچىلار 412 مىڭ 150 يۆنىلىك چارۋىنى پاي قىلىپ قوشتى.

1958 - يىل 10 - ئايدا ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا ئاچچان يېزىسى، ئوييايلاق يېزىسى ۋە قورامليق يېزىسى قارايدىغان بولدى.

1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش مەزگىلىدە چارۋىچىلىقتا چارۋىنى، ئەمگەكنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرسا مۇكاپاتلاش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈپ، چارۋىچىلارنىڭ چارۋا بېقىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى، شۇنداقلا ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىنىڭ رولى جارى قىلدۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن كوللېكتىپ چارۋىچىلىق راۋاجلاندى. 1965 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ ئىلكىدىكى چارۋا 118 مىڭ 500 تۈياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 170 مىڭ 400 تۈياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ %54 . 69نى ئىگىلىدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ ئىلكىدىكى چارۋا 148 مىڭ 700 تۈياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 260 مىڭ 700 تۈياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ %57نى ئىگىلىدى. 1982 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كوللېكتىپ چارۋىلىرىنى نورمال بەلگىلەپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1985 - يىلى كوللېكتىپ چارۋىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى پۈلغا سۇندۇرۇلۇپ دېھقان، چارۋىچىلار ئائىلىلىرىنىڭ بېقىشىغا بېرىلىپ، پۈلغا ھېسابلاپ ئائىلىلەرگە بېرىلىپ، چارۋا 177 مىڭ 34 تۈياق بولۇپ، پۈلى 588 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

[قوشۇمچە] قالدۇرۇق چارۋا

1956 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يەككە ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا ھەربىر دېھقان، چارۋىچى ئائىلىسىگە 3 تىن 5 كىچە چارۋا قالدۇرۇلغاندى. 1960 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە قالدۇرۇق چارۋا 5200 تۈياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 128 مىڭ 700 تۈياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ %04 . 4نى ئىگىلىدى. 1960 - يىلدىن كېيىن خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش ئارقىلىق، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى چارۋىچىلىق مۇستەھكەملەنگەن، راۋاجلانغان ئاساستا، كوللېكتىپ ئىگىلىكنىڭ تولۇقلىمىسى بولغان قالدۇرۇق چارۋا خېلى تېز كۆپەيدى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە قالدۇرۇق چارۋا 25 مىڭ 700 تۈياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 193 مىڭ 100 تۈياق ئومۇمىي

چارۋىنىڭ %13.13نى ئىگىلىدى، يەنى 1960 - يىلىدىكىدىن 3.94 ھەسسە كۆپەيدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە، يەككە ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى چەكلىمىگە ئۇچراپ، قالدۇرۇق چارۋا ئاستا كۆپەيدى. 1978 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە قالدۇرۇق چارۋا 26 مىڭ 500 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 275 مىڭ 200 تۇياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ %9.62نى ئىگىلىدى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى چارۋىچىلىق سىياسىتىنى زور كۈچ بىلەن ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇردى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ قالدۇرۇق چارۋىسىمۇ تېز كۆپەيدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە قالدۇرۇق چارۋا 71 مىڭ 700 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 280 مىڭ 200 تۇياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ %25.58نى ئىگىلىدى.

§ 3 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق

1957 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ جىگدىقول ۋە كۆنچىبۇلاق دېگەن جايلىرىدا 30 نەچچە چارۋىدار بىرلىشىپ «بەخت» ۋە كۆنچىبۇلاقتىن ئىبارەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى قۇردى. 1958 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 چارۋىچىلىق فېرمىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، كۆنچىبۇلاق ناملىق ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى ھەم مۇئاۋىن رايون دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولدى ۋە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، فېرما ئورنى كوئېنلۇن تاغلىق رايونىدا بولۇپ، 20 مىڭ تۇياق چارۋىسى بار ئىدى. 1966 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ نامى «ئازادلىق» چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، مەزكۇر چارۋىچىلىق فېرمىسى چەت تاغلىق رايونغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپى چوڭ تەسىرگە ئۇچرىمىدى. 1971 - يىلى چارۋىچىلىقتا «نۆتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» (چارۋا پادىسىنى، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى، ئوتلاقنى، ئىش ھەققىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش) يولغا قويۇلدى.

1978 - يىلى دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى «ئازادلىق» چارۋىچىلىق فېرمىسىدا مۇقىم مۇلۇك (چارۋا بۇنىڭ سىرتىدا) قىممىتى 100 مىڭ يۈەنگە، بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇل 505 مىڭ يۈەنگە، چارۋا 81 قوروغا يەتتى، 3 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى تەسىس قىلىندى، ئۇلاردا 189 ئائىلە، 770 ئادەم، 318 ئەمگەك كۈچى بار ئىدى. شۇ يىلى بۇ فېرما يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئايلاندۇرۇۋېتىلدى.

§ 4 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق

1961 - يىلى زاڭزۇلارنىڭ 10 مىڭ 610 تۇياق چارۋىسىنى پۇلغا سۇندۇرۇپ پاي قوشۇشى بىلەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسى تۇرا دۆلەت چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، ئۇ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىگىلىك بولدى. 1962 - يىلى تۇرا دۆلەت چارۋىچىلىق

فېرمىسى چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ھەم ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى تۇرا دۆلەت چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى. 1979 - يىلى بۇ فېرما ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ھەم يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى.

1978 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى «ئازادلىق» چارۋىچىلىق فېرمىسى كۆنچىبۇلاق يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. كۆنچىبۇلاق يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ چارۋىسى 81 مىڭ 400 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 275 مىڭ 200 تۇياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ 29.6% نى ئىگىلىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يۇقىرىدا ئېيتىلغان 2 يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا كۆپ خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى پەيدىنپەي يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ 2 فېرمىنىڭ چارۋىسى 66 مىڭ 900 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 320 مىڭ 500 تۇياق چارۋىنىڭ 20.89% نى ئىگىلىدى؛ شۇ يىلى 21 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قولدىن چىقىرىلدى، بازار 14 مىڭ 200 تۇياق چارۋا بىلەن تەمىنلەندى.

§ 5 . چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى

1963 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (چارۋا پادىسىنى، ئەمگەك كۈچىنى، ئوتلاقنى، ئەمگەك ھەققىنى، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) تىن ئىبارەت چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» شىئوجېڭجۇيىغا خاس «باشقۇرۇش، قىسىش، بېسىش» دەپ قارىلىپ تەنقىد قىلىندى. 1980 - يىلى «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» تىن ئىبارەت چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە «سەككىز بىر تۈتاش بولۇش» (ئوتلاقنى بىر تۈتاش باشقۇرۇش، ئوتلاقنى بىر تۈتاش قوغۇش، مال ئۈرۈقلاندۇرۇلمىغان ئوتلاقنى بىر تۈتاش ئىشلىتىش، نەسىللىك چارۋىلارنى بىر تۈتاش ئىشلىتىش، نەسىلنى بىر تۈتاش ياخشىلاش، كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە كېسەلنى داۋالاشنى بىر تۈتاش ئېلىپ بېرىش، ماشىنا سايمانلارنى بىر تۈتاش ئىشلىتىش، ئوتلاققا كۆچۈش ۋاقتىنى بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇش) تىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1983 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يەنە سىناق نۇقتىلىرىدا «يېتىلگەن چارۋىلارنىڭ ئەسلى سانىنى ساقلاپ قېلىش، مۇۋاپىق كۆپەيتىش (دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 20%، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 18% ساپ كۆپەيتىش)، كوللېكتىپقا پىرسەنت تاپشۇرۇش، چىقىمىنى ئۆزى كۆتىرىش، مەھسۇلات ئۆزىگە تەئەللۇق بولۇش» تىن ئىبارەت «تۆمۈر چارۋا» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، 171 چارۋىچى ئائىلىسى 46 مىڭ 778 تۇياق چارۋىنى ھۆددىگە ئالدى، بۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي چارۋىنىڭ 25.52% نى ئىگىلىدى. «تۆمۈر چارۋا» ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى ئاددىي،

چۇشىنىشلىك بولغانلىقى، مەسئۇلىيەت، ھوقۇق، مەنپەئەت زىچ بىرلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

1985 - يىلى ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كوللېكتىپ چارۋىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى پۈلغا سۈندۈرۈلۈپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا سېتىپ بېرىلدى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا سېتىپ بېرىلگەن چارۋا 171 مىڭ تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 314 مىڭ 600 تۇياق ئۇمۇمىي چارۋىنىڭ 54.35% نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ شەخسىي چارۋىسى 101 مىڭ 400 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى 320 مىڭ 500 تۇياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ 31.64% نى ئىگىلىدى.

Ⅲ باب

ئوتلاق

§1 . تەبىئىي ئوتلاق

ناھىيە بويىچە 1985 - يىلدىكى ئوتلاق 34 مىليون 930 مىڭ مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق 26 مىليون 936 مىڭ 200 مو. يەر شەكلى، كىلىمات، سۇ مەنبەسى قاتارلىق شەرت - شارائىتلارنىڭ تەسىرى تۈپەيلى، تەبىئىي ئوتلاقلاردىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يېتىلىشىدە روشەن ۋېرتىكال بەلۋاغلىق ئۆزگىرىش نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئېگىز تاغلىق بەلباغدا سوغۇقتا چىدامليق، پاكار ئۆسىدىغان ياتما ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ؛ پەسرەك تاغلىق ۋە ئوتتۇراھال تاغلىق بەلۋاغلاردا غۇزمەك ئۆسىدىغان باشاقلىق ئۆسۈملۈك، ئەمەن ئۇرۇقدىشىغا كىرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر ۋە ھەرخىل ئوت - چۆپلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ؛ پەس تاغلىق بەلۋاغدا قۇرغاقچىلىققا چىدامليق چاتقاللار ۋە يېرىم چاتقاللار ھەم ھەرخىل ئوت - چۆپلەر ئۆسىدۇ؛ تۇزلەڭلىكلەردە قۇرغاقچىلىققا، شورغا چىدامليق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ، تۇزلەڭلىكلەرنىڭ يەلپۇگۈچسىمان تاشما بەلبەغى ۋە دەريالارنىڭ ئىككى قاسنىقىدا توغراق ۋە چاتقال ئورمانلىرى بار؛ پەس زەي جايلاردا قومۇش ئۆسىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوتلاقلارنى 9 چوڭ تۈرگە ئايرىش مۇمكىن.

1. تۇزلەڭلىك چۆل ئوتلىقى

تۇزلەڭلىك چۆل ئوتلىقى تۇزلەڭلىك قۇملۇق چۆل ئوتلىقى، تۇزلەڭلىك قۇم - شېغىللىق چۆل ئوتلىقى ۋە تۇزلەڭلىك شېغىللىق چۆل ئوتلىقىدىن ئىبارەت 3 كەنجى تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ 1986 - يىلدىكى ئومۇمىي كۆلىمى 4 مىليون 138 مىڭ 500 مو. 3 كەنجى تۈردىكى ئوتلاقنىڭ كۆلىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1 مىليون 913 مىڭ 900 مو، 2 مىليون 172 مىڭ 700 مو، 51 مىڭ 900 مو؛ قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 41 مىڭ 800 تۇياق، 13 مىڭ 300 تۇياق، 2673 تۇياق.

2. تاغلىق چۆل ئوتلىقى

تاغلىق چۆل ئوتلىقى تاغلىق توپا چۆل ئوتلىقى، تاغلىق قۇملۇق چۆل ئوتلىقى، تاغلىق قۇم - شېغىللىق چۆل ئوتلىقى ۋە تاغلىق شېغىللىق چۆل ئوتلىقىدىن ئىبارەت 4 كەنجى تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇنىڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى 3 مىليون 226 مىڭ مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 28 مىڭ 700 تۇياق.

3. ئېگىز - سوغۇق چۆل ئوتلىقى

مۇنداق ئوتلاقنىڭ شېغىللىق ئېگىز - سوغۇق رايون چۆل ئوتلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كەنجى تۈرى بار بولۇپ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى 913 مىڭ 700 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 22 مىڭ 300 تۇياق.

4. تاغلىق چۆل چاپمىلىق ئوتلىقى

مۇنداق ئوتلاقنىڭ مال ئوتلايدىغان تاغلىق چۆل چاپمىلىق ئوتلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كەنجى تۈرى بار بولۇپ، پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 2 مىليون 606 مىڭ 500 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 63 مىڭ 600 تۇياق.

5. ئېگىز - سوغۇق چۆل چاپمىلىق ئوتلىقى

مۇنداق ئوتلاق ئېگىز - سوغۇق رايوندىكى مال ئوتلايدىغان چۆل چاپمىلىق ئوتلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كەنجى تۈردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 3 مىليون 440 مىڭ 600 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 83 مىڭ 900 تۇياق.

6. تاغلىق چاپمىلىق ئوتلىقى

بۇنىڭ مال بېقىلىدىغان تاغلىق چاپمىلىق ئوتلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كەنجى تۈرى بار بولۇپ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى 653 مىڭ 500 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 15 مىڭ 900 تۇياق.

7. ئېگىز - سوغۇق چاپمىلىق ئوتلىقى

ئۇنىڭ مال بېقىلىدىغان ئېگىز - سوغۇق رايون چاپمىلىق ئوتلىقىدىن ئىبارەت بىرلا كەنجى تۈرى بار بولۇپ، پايدىلانغىلى بولىدىغان كۆلىمى 6 مىليون 349 مىڭ 600 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 154 مىڭ 900 تۇياق.

8. پەس يەر چىملىق ئوتلىقى

ئۇ شورلاشقان پەس يەر چىملىق چاپمىلىقى، سازلىقلاشقان پەس يەر چىملىق چاپمىلىقى، چۆللەشكەن پەس يەر چىملىق ئوتلىقى، چاتقاللىق — پەس يەر چىملىق ئوتلىقى ۋە شالاڭ ئورمانلىق — پەس يەر چىملىق چاپمىلىقى قاتارلىق 5 كەنجى تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى 5 مىليون 601 مىڭ 700 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال

سىغىمى 49 مىڭ 300 تۇياق.

9. سازلىق ئوتلىقى

بۇ ئېگىز ئوت - چۆپلەر ئۆسىدىغان سازلىق چاپمىلىق بولۇپ، ئوتلاق كۆلىمى 5700 مو، قوي بىرلىك قىلىنغان مال سىغىمى 2.335 تۇياق. ئۇنىڭدا ئاساسلىقى قومۇش ئۆسىدۇ، يەنە قوغىجاي، پىيىزەكمۇ ئارىلاش ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ ئورنى دېگىز يۈزىدىن 1250 مېتىر ئېگىز، يەر شەكلى پەس جايلىرىغا يىغىلىپ قالغان سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 40 ~ 50 سانتىمېتىر كېلىدۇ، تۇپرىقى سازلىق تۇپراق بولۇپ، ئوت - چۆپلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 28 ~ 125 سانتىمېتىر كېلىدۇ، مو بېشىدىن 45.201 كىلوگرام ئوت - چۆپ چىقىدۇ.

§2. ئوتلاق قوۇلۇشى

چەرچەن ناھىيىسىدىكى سۇنئىي ئوتلاقلارنىڭ كۆپىنچىسى چارۋىچىلىق يېزىلىرى ۋە دەريانىڭ شەرقىدىكى ئوتلاقلار (چاۋالدۆڭ) غا مەركەزلەشكەن بولۇپ، بىدە تېرىش ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا يالىڭاچ ئارپا، چىم، پۇرچاق، قىزىلچا قاتارلىق يەم - بوغۇز زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ. چارۋا مالىلارنى قىشتىن چىقىرىشتا، قىشلاقلاردىن پايدىلانغاندىن سىرت، يەنە يايلاق ۋە كۆزلەكلەردىن ئورۇۋېلىنغان ئوت - چۆپ ۋە سۇنئىي ئوتلاقلارغا تېرىلغان يەم - بوغۇزدىنمۇ پايدىلىنىلىدۇ. 1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 119 مو بىدە تېرىلغان.

1957 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 70 مىڭ مودىن كۆپرەك ئوتلاق ئادەم كۆچى بىلەن ياخشىلانغان، 159 مىڭ كىلوگرام سىلوس ياسالغان، 8 مىليون 700 مىڭ كىلوگرام قىشلىق ئوت - چۆپ غەملەنگەن.

1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسى ئوتلاق بازىلىرىنىڭ مۇئەسسەسە قوۇلۇشىنى نۆقتىلىق تۆتتى. بۇ 3 يىلدا 67 سۇ قۇدۇقى قېزىلدى، 233 كىلومېتىر ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىلدى، 18 سۇ ساقلاش كۆلچىكى ياسالدى، 13 كۆل چېپىلدى، تاغلىق رايونلاردا 569 قورۇ - قوتان (بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم قورۇ - قوتان 150، ئاددىي قورۇ - قوتان 419) ياسالدى، قورۇ - قوتانلاردىن ھەقلىق پايدىلىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1974 - يىلى «ئاشلىقنى تۆنقا قىلىش» بىر تەرەپلىمە تەكىتلىنىپ، يېزىلاردا ئوتلاقلار كۆپلەپ ئۆزلەشتۈرۈۋېتىلگەنلىكتىن، سۇپەتلىك ئوتلاق كۆلىمى ئازىيىپ كەتتى.

1978 - يىلدىن كېيىن سۇنئىي ئوتلاق كۆلىمى كېڭەيتىلىش بىلەن بىرگە، قاشالىق ئوتلاقلار كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 5000 مو يەرگە ئوت - چۆپ تېرىلدى، 4000 مو ئوتلاق قاشالاندى، 4 مىليون مو ئوتلاق سۇغىرىلدى، 3 مىليون 600 مىڭ مو ئوتلاق ياخشىلاندى.

1986 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە «ئوتلاق قانۇنى» نىڭ ئىلان قىلىنىشى ۋە يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، سۇنئىي ئوتلاق قوۇلۇش سۈرئىتى تېزلەشتى. 1993 - يىلغىچە 13 مىڭ 800 مو يەرگە ئوت - چۆپ تېرىلدى، 100 مىڭ مو ئوتلاق سۇغىرىلدى، 30 مىڭ مو ئوتلاق ياخشىلاندى. 2000 مو قوش قەۋەت ئوتلاق بەرپا قىلىندى، 10 مىڭ مو ئوتلاق قاشالاندى.

1993 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇ باشلاش ئۆستىگى 15كە (بۇنىڭ ئىچىدە ئاچچان يېزىسىدىكىسى 4، قوراملىق يېزىسىدىكىسى 4، ئوييايلاق يېزىسىدىكىسى 4، كۆنچىبۇلاق

چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 2، تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 1) ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 170 كىلومېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاچچان يېزىسىدىكىسى 55 كىلومېتىر، قوراملىق يېزىسىدىكىسى 35 كىلومېتىر، ئوبيايلاق يېزىسىدىكىسى 50 كىلومېتىر، كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 20 كىلومېتىر، تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 10 كىلومېتىر) ، سۇغىرىلىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 12 مىڭ 500 موغا (بۇنىڭ ئىچىدە ئاچچان يېزىسىدىكىسى 3700 مو، قوراملىق يېزىسىدىكىسى 3100 مو، ئوبيايلاق يېزىسىدىكىسى 3400 مو، كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 2000 مو، تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكىسى 300 مو) يەتتى.

IV باب

چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى، سانى

§ 1 . چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى

1. قوي

1) يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوي

يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوي — چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مۇھىم چارۋا نەسلى بولۇپ، ئۇنىڭ بېقىلىش مىقدارى چارۋا پادىلىرىدا باشتىن - ئاخىر 1 - ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى، ئۇ چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مۇھىم گۆش مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوي 169 مىڭ 200 تۇياق بولۇپ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان 280 مىڭ 200 تۇياق چارۋىنىڭ 60.39% نى ئىگىلىگەنىدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوي 220 مىڭ 200 تۇياق بولۇپ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان 320 مىڭ 500 تۇياق چارۋىنىڭ 68.8% نى ئىگىلىدى.

يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوينىڭ خوتەن قويى ۋە شىزاڭ قويىدىن ئىبارەت 2 نەسلى بار.

خوتەن قويى ئاساسەن ئالتۇنتاغنىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا ۋە دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى بىر نەچچە يېزىدا بېقىلىدۇ. ئۇ قۇرغاق كىلىمات، چۆل ئوتلاق تەبىئىي شارائىتىدا يەرلىك چارۋىچىلارنىڭ ئۇزاق مۇددەت تاللاپ بېقىشى بىلەن شەكىللەنگەن. خوتەن قويى كىلىماتقا ئوڭاي ماسلىشالايدۇ، ناچار بېقىش شارائىتىغا، سوغۇققا، كېسەلگە چىداملىق كېلىدۇ، يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئېغىرلىقى 76. 39 كىلوگرام، يېتىلگەن ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 26. 29 كىلوگرام، يېشىغا يەتكەن ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 75. 19 كىلوگرام كېلىدۇ. خوتەن قويىنىڭ يۇڭى ھەر يىلى ئەتىياز، كۆزدە قىرقىلىدۇ، ھەر يىلى ھەربىر قويدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1. 5 كىلوگرام يۇڭ چىقىدۇ.

خوتەن قويى ئاساسەن گۆش ئېلىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ، سويۇلۇش نىسبىتى 40% ئۈچۈرىسىدە بولىدۇ، 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغىنى 200 مىڭ 700 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي يېرىم يىرىك يۇڭلۇق قوينىڭ 91.14% نى ئىگىلىدى.

شىزاڭ قويى چەرچەندىكى شىزاڭ قويىنى 1958 - يىلى زاڭزۇلار شىزاڭىدىن ئېلىپ كىرگەن، بۇ قوي ئاساسەن ئالتۇنتاغنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تۇرا تاغلىق رايونىدا بېقىلىدۇ. زاڭزۇ قويىنىڭ جۇغى چوڭراق، پۇتلىرى سەل ئىنچىكە، ئۇزۇن، قوۋۇرغىسى كەڭ، قۇيرۇقى كالتە ھەم ئورۇق بولىدۇ. يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئېغىرلىقى 47.12 كىلوگرام، يېتىلگەن ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 36.34 كىلوگرام كېلىدۇ، شىزاڭ قويى يىلدا 1 قېتىم قىرقىلىدۇ، ھەر بىر قويدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.5 كىلوگرام يۇڭ چىقىدۇ، گۆش نىسبىتى 41.32%كە يېتىدۇ. 1993 - يىلى قولدا قالغىنى 19 مىڭ 600 تۇياق.

2) چەرچەن - لوپنۇر قويى

چەرچەن - لوپنۇر قويى ئاساسەن تاتىراڭ يېزىسىغا تارقالغان بولۇپ، 300 تۇياق ئۆچۈرىسىدە 1 پادا قىلىنىپ بېقىلىدۇ، قوشۇمچە ئائىلىلەردە قوتاندا بېقىلىدۇ. چەرچەن - لوپنۇر قويىنىڭ باش قىسمىنىڭ تېرىسى نېپىز ھەم يۇمشاق كېلىدۇ، يۇڭى كالتە ھەم پارقىراق بولىدۇ. قوچقارلىرىنىڭ ئومۇمەن بۇرمىسىمان يوغان مۇڭگۈزى بولىدۇ، ساغلىقلىرىنىڭ تەخمىسىمەن يېرىمىنىڭ مۇڭگۈزى بولمايدۇ، بېشىدا كۆزىنىڭ ئۈستىدىن باشلاپلا يۇڭ بولىدۇ، بېشى ۋە پاقالچەكلىرىدىكى يۇڭ كۆپ ھاللاردا قوڭۇر ياكى قارا رەڭدە بولىدۇ. يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئېغىرلىقى 45.88 كىلوگرام، يېتىلگەن ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 34.44 كىلوگرام؛ يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 66.43 سانتىمېتىر، يېتىلگەن ساغلىقنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 63.5 سانتىمېتىر كېلىدۇ. يۇڭى يىلدا 2 قېتىم قىرقىلىدۇ، ھەربىرىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئەتىيازدا 0.64 كىلوگرام يۇڭ چىقىدۇ، كۈزدە 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قىرقىلىدۇ، يۇڭى ئەتىيازدىكىدىن ئاز چىقىدۇ. چەرچەن - لوپنۇر قويى 1 ~ 1.5 ياشتا جىنسىي جەھەتتىن يېتىلىدۇ، ئومۇمەن 5 - ئايدىن ئىلگىرى يازلىق يۇڭ قىرقىش تاماملانغاندىن كېيىنلا ئۇرۇقلاندۇرۇش باشلىنىپ، 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلىشىدۇ، ئەركىن چېتىلىشتۇرۇلىدۇ. تۆللەش مەزگىلى كۈزلۈك (9 - ئايدىن 11 - ئايغىچە) ۋە قىشلىق (12 - ئايدىن يانداۋرقى يىلنىڭ 1 - ئىيىغىچە) تۆللەش دەپ ئايرىلىدۇ، 1 ساغلىق 1 نى تۆللەيدۇ. دېھقانلار ئائىلىلەردە باققان ساغلىقلار كۆپىنچە كۈزدە تۆللەيدۇ، پادىدا بېقىلغان ساغلىقلار كۆپىنچە ئەتىيازدا تۆللەيدۇ.

2. ئۆچكە

ئۆچكە تاغلىق رايونلاردا ۋە تۈزلەڭلىكلەردىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلىدۇ. يەرلىك ئۆچكىلەر جۇغى كىچىك بولىدۇ، ناچار بېقىش شارائىتىغا، سوغۇققا چىداملىق كېلىدۇ. ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك بولىدۇ. تىك تاغ ئوتلاقلىرى ۋە سۇ قىس چۆل ئوتلاقلاردا بېقىشقا باب كېلىدۇ. گۆش، چۇپۇر، تېرە، سۈت قاتارلىق كۆپ خىل مەھسۇلات بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. 1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى شەنشىدىن 300 تۇياق سۈتلۈك ئۆچكە كىرگۈزگەنىدى، بىراق باشقۇرۇش ياخشى بولماسلىق قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى، بۇ ئۆچكە نەسلى ھازىر يوقىلىپ كەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئۆچكە 66 مىڭ 600 تۇياققا يېتىپ، ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان 320 مىڭ 500 تۇياق چارۋىنىڭ 20.8%نى ئىگىلىدى.

3. كالا

1) يەرلىك كالا

كۆپىنچە تۈزلەڭلىكلەردىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلىدۇ. تاغلىق رايونلاردا ئاز ساندا

بېقىلىدۇ. يەرلىك كالىنىڭ جۈغى قوپال ھەم كىچىك بولىدۇ، ماسلىشىچانلىقى بىر قەدەر ياخشى، كېسەلگە چىداملىق، يىل بويى ئوتلاقتا بېقىشقا باب كېلىدۇ. يەرلىك كالىدىن سۈتمۇ، گۆشمۇ بەك ئاز چىقىدۇ، ئۇ ئاساسەن ئىش ئۈلاغلىرى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. يۇقىرى سېرىقلىرى ئەڭ كۆپ بولۇپ، تەخمىنەن 48.62% نى، يۇقىرى قارىلىرى 28.18% نى، يۇقىرى باشقا رەڭدىكىلىرى 23.2% نى ئىگىلەيدۇ.

1958 - يىلى لوپنۇر چوڭكۆل كالىسى كىرگۈزۈلدى. 1977 - يىلى گوللاندىيە كالىسى ۋە قارا ئالا كالا كىرگۈزۈلدى. 1981 - يىلدىن كېيىن شارولاي، سىمېنتال، قارا ئالا قاتارلىق ئىلا نەسىللىك كالىلار كىرگۈزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە توڭلىتىلغان سېپىرما بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق كالا نەسلىنى ياخشىلاش سىنىقى باشلاندى. 1993 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1000 تۇياق كالىنىڭ نەسلى ياخشىلاندى.

2) سېغىن كالا

70 - يىللاردا چوڭكۆل يېزىسى بىر نەچچە سېغىن كالا باققان، باشقۇرۇش تەجرىبىسى كەمچىل بولۇش ۋە تەبىئىي مۇھىتنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلى، سېغىن كالىلارنى كۆپەيتكىلى بولمىغان. 1992 - يىلى باغئىبرىق يېزىسى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 29 - تۇەننىڭ كالا فېرمىسىدىن 29 تۇياق شىنجاڭ قارائالا سېغىن كالىسىنى كىرگۈزۈپ، كالا فېرمىسى قۇرغاندى، ھازىرغىچە بۇ فېرما ئۆزى ئىشلەپچىقارغان سۈت بىلەن شەھەر - بازارلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى قېتىنق قاتارلىق سۈت مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشىمۇ خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. 1993 - يىلى بۇ فېرمىنىڭ كالىسى 18 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سېغىن كالا 11 تۇياق بولۇپ، كۈنىگە 80 كىلوگرام سۈت بېرىدۇ.

3) قوتاز

ئاساسلىق تۇرا، ئاچچان قاتارلىق تاغلىق جايلاردا بېقىلىدۇ. قوتاز تاغلىق جايلارنىڭ ناچار كىلىمات شارائىتىغا ئوڭاي ماسلىشىدۇ، سوغۇققا، كېسەلگە چىداملىق. قوتازلارنىڭ جۈغى جەھەتتىكى پەرقى بىر قەدەر چوڭ، جۈغى چوڭلىرىنىڭ ئېغىرلىقى 350 ~ 450 كىلوگرام، كىچىكلىرىنىڭ ئاران 100 كىلوگرام، يېتىلگەنلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 315.8 كىلوگرام كېلىدۇ. قوتاز — تاغلىق جايلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىدا ۋە چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىدا كەم بولسا بولمايدىغان ترانسپورت قورالى، ئۇ تاغ - داۋانلارغا چىقىشقا ماھىر، چىغىر يوللاردىمۇ بىمالال ماڭالايدۇ، شۇڭا «ئېگىزلىك كېمىسى» دەپ تەرىپلىنىدۇ، شۇنداقلا ئۇ گۆش، سۈت، يۇڭ بېرىدىغان ئىقتىسادىغىمۇ ئىگە. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە قوتاز 1008 تۇياققا يەتتى.

4. ئېشەك

چەرچەن ئېشىكىنىڭ جۈغى كىچىك، ئەمما تېنى ساغلام - كۈچلۈك بولىدۇ، بېشى چوڭ، قۇلىقى ئۇزۇن ھەم تىك بولىدۇ. تۇكى كۆپىنچە كۈلرەڭ ۋە قارا بولىدۇ، يەنە كۆك، ئاق رەڭدىمۇ بولىدۇ. ئېشەكلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ بۇرنى، تۇمشۇقى، قورسىقى ئاق رەڭدە بولىدۇ، دۇمبە سىزىقى روشەن بولىدۇ. يېتىلگەن ھاڭگا ئېشەكنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 115 سانتىمېتىر، مادا ئېشەكنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 117 سانتىمېتىر كېلىدۇ. چەرچەن ئېشىكى يۈۋاش ھەم ئىشقا چىداملىق كېلىدۇ. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېشەك 11 مىڭ 494 كە يېتىپ، ناھىيە تەۋەسىدە يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان 320 مىڭ 500 تۇياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ 3.59% نى ئىگىلىدى.

5. تۆگە

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۆگىلەرنىڭ كۆپىنچىسى قوش لوكىلىق تۆگە بولۇپ، پۈتى ئۇزۇن، گەۋدىسى كالتە، روشەن ھالدا ئىگىز چاسا شەكىلدە كۆرۈنىدۇ. قۇلىقى كىچىك ھەم تىك، بويۇنى ئۇزۇن ھەم ئەگرى، قۇيرۇقى قىسقا، دۇمبىسىدە 2 لوكسى بولىدۇ. يۇڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئادەتتە 5 ~ 10 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ھەربىر تۆگىدىن يىلىغا 3.54 كىلوگرام، ئەڭ كۆپ بولغاندا 5.4 كىلوگرام يۇڭ چىقىدۇ. بۇغرالار 5 ياشتىن باشلاپ ھېنگانغا چاپتۇرۇلىدۇ، ھېنگانلار 3 ياشتىن باشلاپ تۇغىدۇ، ئومۇمەن 2 يىلدا 1 نى تۇغىدۇ. تۆگىنىڭ تىرانسپورت ئىقتىدارى كۈچلۈك، يېتىلگەن تۆگە 200 كىلوگرام يۈك كۆتىرىپ ئۈدا 3 ~ 5 كۈن يۈرەلەيدۇ. قىسقا مۇساپىدە تېز ماڭغاندا سائىتىگە 25 ~ 28 كىلومېتىر، ئۇزۇن مۇساپىدە كۈنىگە 70 ~ 80 كىلومېتىر يول يۈرەلەيدۇ. 1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە قولدا قالغان تۆگە 2601گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان 320 مىڭ 500 تۈياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.81% نى ئىگىلىدى.

6. ئات

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاتلار، ئاساسەن، يەرلىك ئات بولۇپ، موڭغۇل ئېتى نەسلىگە كىرىدۇ. مۇنداق يەرلىك ئاتنىڭ تېنى قوپال، جۈغى كىچىك، يۈڭى ھەرخىل بولىدۇ، ئاساسلىقى مىنىشكە ۋە دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسى 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن كۆپ قېتىم قاراشەھەر ئېتىنى كىرگۈزدى، قاراشەھەر ئېتى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا خېلى ئوبدان ماسلىشىدۇ، يۈڭاش ھەم چىداملىق، تاغقا چىقىشقا، سۇدىن ئۆتۈشكە ماھىر ھەم ئىسسىققا ۋە سوغۇققا چىداملىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە قولدا قالغان ئات 2470گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان 320 مىڭ 500 تۈياق ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.77% نى ئىگىلىدى.

7. چوشقا

چوشقىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئورگان، تەشكىلات، كارخانا، قىسىملار باشقا جايلاردىن كىرگۈزگەن. 1957 - يىلى ناھىيە بويىچە 8 چوشقا بار ئىدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، بازار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىدە چوشقىچىلىقمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى، چوشقا باقىدىغان كەسىپىي ئائىلىلەر مەيدانغا كەلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا 4018 تۈياق چوشقا قالدى، بۇ چوشقىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى يېزا ئائىلىلىرى باقىدۇ.

8. توشقان

ناھىيە تەۋەسىدە جۈڭگو ئاق توشقىنى، ئۇزۇن يۇڭلۇق توشقان قاتارلىق توشقان نەسىللىرى بېقىلىدۇ. 1959 - يىلى 14 ئۆي توشقىنى بار ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا ئۇزلۇكسىز كۆپەيتىش ۋە كىرگۈزۈش ئارقىلىق، 1993 - يىلغا كەلگەندە ئۆي توشقىنى 700دىن ئاشتى.

9. ئۆي قۇشلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە بېقىلىدىغان ئۆي قۇشلىرى ئىچىدە توخۇ ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ،

يەنە ئاز ساندا ئۆردەك، غاز قاتارلىقلارمۇ تارقاق بېقىلىدۇ.

چەرچەندە خېنەن توخۇسى، چەرچەن توخۇسى قاتارلىق يەرلىك توخۇلار بار. يەرلىك توخۇلارنىڭ ماسلىشىشچانلىقى، كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى، كۆرۈك بولۇش ئىقتىدارى كۆچلۈك بولىدۇ. يەرلىك توخۇلارنىڭ پەيلىرىنىڭ رەڭگى ھەرخىل بولىدۇ. ئۇلار يىلىغا 100 ~ 150 داندىن تۇخۇم تۇغىدۇ. چەرچەن ناھىيىسى لېگورىن، چىپار توخۇ، سمبورو مىتىس «579» توخۇسى، ئاۋسترالىيە قارا توخۇسى قاتارلىق توخۇ نەسىللىرىنى كىرگۈزدى. 1958 - يىلى لېگورىن توخۇسى كىرگۈزۈلدى، بۇ توخۇ يىلىغا 200 داندىن كۆپ توخۇم تۇغىدۇ، تەن ئېغىرلىقى يېنىك، يەم سەرپىياتى ئاز، ماسلىشىشچانلىقى كۆچلۈك، ئاسانلىقچە كېسەل بولمايدۇ. 1965 - يىلى چىپار توخۇ كىرگۈزۈلدى، بۇ گۆش ھەم تۇخۇم بېرىدىغان توخۇ نەسلىدۇر. 1990 - يىلى كورلا شەھىرىدىن گۆش ھەم تۇخۇم بېرىدىغان سمبورو مىتىس «519» توخۇسى كىرگۈزۈلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 78 مىڭ ئۆي قۇشى بېقىلدى، 42 مىڭ 800 ئۆي قۇشى قولدىن چىقىرىلدى، 200 تونىا تۇخۇم ئېلىندى.

§ 2 . يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە ئاران 71 مىڭ 100 تۇياق چارۋا بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئەھمىيەت بەردى. 1960 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 128 مىڭ 700 تۇياقتا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 57 مىڭ 600 تۇياق يەنى 81% كۆپەيدى. 1960 - يىلى 23 مىڭ 300 تۇياق چارۋا ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلدى، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 26.3% بولدى، 3600 تۇياق چارۋا زىيان بولدى. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا ئىچىدە چوڭ چارۋا 9000 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 6.99% نى ئىگىلىدى؛ ئۇششاق چارۋا 119 مىڭ 700 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 93% نى ئىگىلىدى.

1961 - يىلدىن باشلاپ چارۋىچىلىق سېلىنمىسى كۆپەيتىلگەنلىكتىن، چارۋىچىلىق يەنە يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى. 1965 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە قولدا 170 مىڭ 400 تۇياق چارۋا قالدى، شۇ 1 يىلدا 34 مىڭ 900 تۇياق چارۋا قاتارغا قوشۇلدى، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 40.8% بولدى؛ 5000 تۇياق چارۋا ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 0.6% بولدى. 1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چارۋىنىڭ قولدا قالغان سانى نوقۇل ھالدا تەكتىلىنىپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە سەل قارالغانلىقتىن، چارۋىچىلىققا تەسىر يەتتى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا 260 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قالدى. 1985 - يىلى چارۋىلار پۈلغا سۈندۇرۇلۇپ ئائىلىلەرگە سېتىپ بېرىلگەندىن كېيىن، تاۋار ئوبوروت يولى كۆپەيدى، چارۋىلارنى ئەركىن سېتىش نىسبىتى ئاشتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا 314 مىڭ 600 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇغقان چىشى چارۋا 168 مىڭ 900 تۇياقتا يەتتى، تۇغقان چىشى چارۋا نىسبىتى 53.7% كە يېتىپ، 1962 - يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم 50% تىن ئېشىپ كەتتى؛ شۇ يىلى تۇغۇلغان چارۋا 93 مىڭ 400 تۇياق بولۇپ، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 55.3% كە يەتتى؛ ئۆلگەن چارۋا 14 مىڭ 800 تۇياق بولۇپ، ئۆلۈش نىسبىتى

4.7%كە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا 320 مىڭ 500 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇغىدىغان چىشى چارۋا 171 مىڭ 600 تۇياق؛ تۇغقان چىشى چارۋا نىسبىتى 53.3%كە يەتتى؛ قاتارغا قوشۇلغان چارۋا 134 مىڭ 800 تۇياق بولۇپ، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 78.5%كە يەتتى؛ 5000 تۇياق چارۋا ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 1.7% بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى چارۋىلىرىنىڭ تۇرى ۋە سانى

جەدۋەل 5 — 1

يىللار	ئومۇمىي چارۋا سانى (10مىڭ)	ئات		كالا		تۆگە		ئېشەك		قوي		ئۈچكە		چوشقا	
		10مىڭ	%	10مىڭ	%	10مىڭ	%	10مىڭ	%	10مىڭ	%	10مىڭ	%	10مىڭ	%
1941	8.03	0.06	0.70	0.33	4.20	0.02	0.30	0.20	2.50	7.01	87.3	0.40	5.00		
1942	11.65	0.09	0.80	0.53	4.60	0.01	0.10	0.59	5.10	7.91	69.0	2.47	21.5		
1949	7.11	0.06	0.90	0.49	6.90	0.02	0.30	0.53	7.40	3.69	52.0	2.31	32.5		
1950	7.42	0.07	0.94	0.71	9.51	0.02	0.27	0.64	8.60	3.87	52.2	2.11	28.4		
1955	10.31	0.09	0.87	0.73	7.08	0.03	0.29	0.72	6.98	6.03	58.5	2.71	26.3		
1960	12.87	0.09	0.70	0.51	3.96	0.03	0.23	0.27	2.09	8.57	66.6	3.38	26.3	0.02	0.1
1965	17.04	0.12	0.70	0.75	4.40	0.03	0.18	0.36	2.11	11.5	67.7	4.27	25.1	0.03	0.1
1970	21.61	0.19	0.88	0.91	4.21	0.05	0.23	0.61	2.82	14.5	67.2	5.28	24.4	0.05	0.3
1975	25.64	0.24	0.94	1.04	4.06	0.08	0.31	0.81	3.16	16.4	64.0	6.96	27.2	0.09	0.3
1980	23.56	0.25	1.06	1.05	4.46	0.12	0.51	0.97	4.12	14.5	61.6	6.60	28.0	0.05	0.3
1985	30.52	0.25	0.80	1.23	4.00	0.18	0.60	0.91	2.00	19.8	64.7	8.09	26.5	0.11	0.4
1990	31.57	0.23	0.73	1.31	4.15	0.23	0.73	0.97	3.07	20.5	65.0	8.06	25.5	0.26	0.82
1992	32.03	0.26	0.81	1.37	4.28	0.24	0.75	1.08	3.37	21.6	67.4	7.15	22.3	0.34	1.06
1993	32.05	0.25	0.77	1.38	4.30	0.26	0.81	1.49	3.59	21.95	68.5	6.66	20.8	0.40	1.30

§ 3 . تۇغىدىغان چىشى چارۋا

1955 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى چارۋا ئىچىدە تۇغىدىغان چىشى چارۋا 59.6%نى ئىگىلىگەن، بىراق كېيىنكى چاغلاردا چارۋىنىڭ قولدا قالىدىغان سانى بىر تەرەپلىمە تەكشىلەنگەنلىكتىن، چارۋا قۇرۇلمىسىدا چىشى چارۋا نىسبىتى تۆۋەنرەك بولۇش ئەھۋالى پەيدا بولدى. 1965 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە، تۇغىدىغان چىشى چارۋا نىسبىتى بىر مەھەل 45%تىن تۆۋەن بولدى. 1979 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە تۇغىدىغان چىشى چارۋا نىسبىتى

ئومۇمەن %50 ئۆچۈرىلىدە بولدى. 1984 - يىلدىن كېيىن %53 بولدى. 1993 - يىلى تۇغىدىغان چىشى چارۋا نىسبىتى %53.5كە يەتتى.

1960 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدىكى چارۋىلارنىڭ قولدا قېلىش، ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلۇش ۋە چىقىم بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل 5 — 2

يىللار	يىل ئاخىرىدا قولدا قالغىنى (10 مىڭ تۇياق)	تۇغقان چىشى چارۋا (10 مىڭ باش)	تۇغقان چىشى چارۋا نىسبىتى %	ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلغىنى (10 مىڭ تۇياق)	ئەي بولۇپ قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى %	ئۆلگەن چارۋا (10 مىڭ باش)	ئۆزى سويۇپ يېگەنى (10 مىڭ باش)	تاۋار چارۋا (10 مىڭ تۇياق)
1960	12.87	8.87	68.9	2.33	26.3	0.36	0.24	
1961	11.54	8.33	72.2	3.40	40.8	0.54	0.62	
1962	11.35	5.89	51.9	2.22	37.7	1.27	0.78	
1963	12.88	6.04	46.9	4.22	69.8	0.74	1.12	
1964	14.09	6.79	48.2	2.10	30.9	0.21	0.75	
1965	17.04	6.87	40.3	3.49	50.8	0.55	0.58	
1966	19.31	6.85	35.5	3.77	55	1.21	0.60	
1967	21.39	7.15	33.4	2.03	28.4			
1968	22.64	9.96	43.9	3.50	35.1			
1969	21.92	9.34	42.6	4.10	43.9			
1970	21.61	9.51	44.0	4.33	45.5			
1971	24.03	9.93	41.3	6.85	68.9			
1972	27.20	11.54	42.4	8.33	72.2			
1973	28.12	11.59	41.2	6.38	55.0	1.23	1.10	
1974	26.50	10.91	41.2	5.07	46.5	1.63	1.05	
1975	25.64	9.85	38.4	5.78	58.7	1.71	1.08	
1976	26.07	11.63	44.6	6.37	54.8	2.85	1.23	
1977	26.37	11.54	43.7	6.57	56.9	1.91	0.53	
1978	27.52	11.16	40.5	6.65	59.6	1.75	0.99	
1979	21.09	10.26	48.6	3.17	30.9	6.22	1.11	
1980	23.56	9.47	40.2	7.06	74.5	1.04	1.83	

	1.33	1.41	59.9	6.52	44.9	10.89	24.27	1981
2.72	1.81	1.21	68.8	9.48	49.2	13.78	28.02	1982
2.82	3.81	1.47	72.8	10.22	47.5	14.04	29.58	1983
0.73	6.29			14.69			30.53	1984
	6.11	1.48	55.3	9.34	53.7	16.89	31.46	1985
2.60	1.81	2.93	52.1	7.94	54.3	15.23	28.06	1986
3.74	3.33	1.68	66.8	9.17	48.3	13.73	28.43	1987
1.60	8.08	1.02	79.8	11.77	49.9	14.74	29.50	1988
	9.36	1.24	77.9	12.69	52.5	16.28	31.00	1989
	10.49	1.27	81.9	13.83	53.5	16.88	31.57	1990
6.42	8.78	1.37	70.1	11.84	53.1	16.88	31.76	1991
7.96	9.37	1.47	79.5	13.59	53.3	17.09	32.03	1992
8.32	10.48	0.55	78.5	13.48	53.5	17.16	32.05	1993

V باب

يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

ناھىيە تەۋەسىدە چارۋا، ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكتىن 25 خىلى، پارازىت قۇرت كېسەللىكىدىن 17 خىلى بار؛ بۇنىڭدىن باشقا يەنە چارۋا، ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان ئىچكى، تاشقى تۇغۇت كېسەللىكلىرى ۋە زەھەرلىنىش كېسەللىكلىرى ھەم ماددا ئالمىشىش خاراكتېرلىق كېسەللىكلەرمۇ بار. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئارقىلىق، بەزى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تامامەن يوقالدى، بەزىلىرىنىڭ تارقىلىش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى، لېكىن ئايرىم يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ چارۋا، ئۆي قۇشلىرىغا زىيىنى يەنىلا ناھايىتى ئېغىر بولماقتا.

§ 1 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1. كۆيدۈرگە كېسىلى

چارۋا ماللاردا بولىدىغان كۆيدۈرگە كېسىلى چەرچەن تەۋەسىدە چاچما خاراكتېرىدە

تارقىلىدۇ. 1954 - يىل 7 — 8 - ئايلاردا قوشاتما يېزىسىنىڭ چاۋالدۇك كەنتىدە 35 تۈياق كالا كۆيدۈرگە كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىپ، 14 تۈياق كالا ئۆلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1 كالىنى يەرلىك كوپېراتسىيە ئەزالىرى ئوقۇشماي ئۆلتۈرۈپ يىگەنلىكتىن، 22 كىشى يۇقۇملىنىپ كېسەل بولدى، ۋاقتىدا جىددىي قۇتقۇزۇش تەدبىرى قوللىنىلغاچقا، ھەممىسى ساقايدى. 1957 - يىلى بولدى، قوشاتما يېزىسىنىڭ قوشاتما كەنتىدە يەنە 25 تۈياق كالا كۆيدۈرگە كېسىلى بىلەن يۇقۇملاندى، كېسەللىنىش نىسبىتى 8.3% بولدى، 8 تۈياق كالا ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 3.2% بولدى. 1983 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا 2 چوشقا كۆيدۈرگە كېسىلىگە گىرىپتار بولدى.

1954 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى ئەتىيازدا چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى كۆيدۈرگە كېسىلى كۆپ يۈز بېرىدىغان جايلاردا چارۋىلارغا توكسىنسىز كۆيدۈرگە ۋاكسىنىسى ياكى كۆيدۈرگە ۋاكسىنىسى ئوكۇلى ئەملەندى. كېسەل بىلەن ئۆلگەن چارۋىلار چوڭقۇر كۆمۈۋېتىلدى ياكى كۆيدۈرۈۋېتىلدى، بۇلغانغان جايلار خلورلۇق ھاك، ناترىي ئوكسىدى سۇيۇقلۇقى بىلەن دېزىنفېكسىيىلەندى. كېسىلى بالدۇر بايقالغان چارۋا مالىلار كۆيدۈرگىگە قارشى سېۋوروتكىغا ئانتىبىئوتىك دورىلارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىش يولى بىلەن داۋالاندى. 1983 - يىلدىن كېيىن مۇنداق كېسەل قايتا كۆرۈلمىدى.

2. قوي چېچىكى

70 - يىللاردىن ئىلگىرى قوي چېچىكى چەرچەن ناھىيىسىدىكى چارۋا مالىلاردا بولمىدىغان ھەرخىل چېچەك كېسەللىرى ئىچىدە ئەڭ تېپىك بىر خىل كېسەل ئىدى. بۇ خىل كېسەللىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يۈز بېرەتتى ھەم تارقىلىشچان كېسەللىك ئىدى. قويلار چېچەك كېسىلىگە گىرىپتار بولغاندىن كېيىن، ئۆلۈش نىسبىتى 30% ئۆپچۆرىسىگە يېتەتتى.

1953 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ۋە يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى قوي چېچىكىنى ئودا ئىممۇنىتېتلىق ئەملىدى ۋە داۋالىدى، ئەڭ يۇقىرى ئىممۇنىتېت زىچلىقى 98% كە يەتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە قوي چېچىكى كېسىلى قايتا كۆرۈلمىدى.

3. بروتسېلىيۇز كېسىلى

1970 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە 23 تۈياق كالا كارانتىن قىلىنغاندا 2 كالا مۇسبەت چىقتى، مۇسبەت چىقىش نىسبىتى 0.98% بولدى؛ 1200 تۈياق قوينى كارانتىن قىلغاندا، 83 تۈياق قوي مۇسبەت چىقتى، مۇسبەت چىقىش نىسبىتى 6.91% بولدى؛ 300 تۈياق ئۆچكىنى كارانتىن قىلغاندا، 41 تۈياق ئۆچكە مۇسبەت چىقتى، مۇسبەت چىقىش نىسبىتى 13.67% بولدى. كېسەل چىققان چارۋا مالىلار شاللاپ چىقىرىۋېتىلدى.

1974 - يىلدىن ئېتىبارەن، چارۋا مالىلار بروتسېلىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكى بويىچە ئودا ئىممۇنىتېتلاندى. 1979 - يىلى 128 مىڭ 500 تۈياق چارۋا ئىممۇنىتېتلاندى، ئىممۇنىتېتلاش نىسبىتى 60.92% بولدى. بىر نەچچە يىل ئۈزۈلدۈرمەي ئىممۇنىتېتلاش، كارانتىن قىلىش، شاللىۋېتىش، ساپلاشتۇرۇش ئارقىلىق، 1983 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە 102 چارۋا پادىسى كەڭ دائىرىدە تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە ياش ئۆچكىلەرنىڭ مۇسبەت چىقىش نىسبىتى 0.75%، ياش قويلارنىڭ مۇسبەت چىقىش نىسبىتى 0.43%، موزايلارنىڭ نۆل

بولۇپ، تىزگىنلەش رايونىنىڭ ئۇلچىمىگە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى. 1989 - يىلى بروتسېلىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسىلى بويىچە كارانتىن قىلغاندا، 569 تۈياق چارۋىنىڭ مۇسىبەت چىقىش نىسبىتى 0.18% بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ۋاكسىنىنى ئاساس قىلىپ، كارانتىن قىلىش، ئۇلتۇرۇش، ئالدىنى ئېلىش ئۈز ئارا بىرلەشتۇرۇلگەن ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، چارۋا مالىلاردا بولىدىغان بروتسېلىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسىلىنى ئۇنۇملۇك تىزگىنلىدى.

4. بىرادزوت كېسىلى

بۇ كېسەل 1960 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا تارقالدى، 4000 تۈياقتىن كۆپ قوي كېسەللىنىپ، ئۇلۇش نىسبىتى 9.5%كە يەتتى. 1991 - يىلى قوشسانما يېزىسىدا يەنە تارقالدى.

1977 - يىلى 3 بىرلەشمە ۋاكسىنا بىلەن ئىممۇنىتېتلاش ئارقىلىق ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. 1978 - يىلى ئىممۇنىتېتلاش زىچلىقى 68%كە يەتتى.

5. ماڭقا كېسىلى

1954 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدىكى رايونلۇق مەھكىمىدە 2 ئاتنىڭ ماڭقا كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى تۇنجى قېتىم بايقالدى. ھەم بۇ ئاتلار ئۇلتۇرۇلۇپ چوڭقۇر كۆمۈۋېتىلدى. 1988 - يىلى 200 ئات كارانتىن قىلىنغاندا، 2 ئات مۇسىبەت چىقتى، مۇسىبەت چىقىش نىسبىتى 1% بولدى، كېسەل ئات ئۇلتۇرۇۋېتىلدى، ئات ماڭقا كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتا ئاساسلىقى كارانتىن قىلىش، ئايرىۋېتىش، قاتتىق باشقۇرۇش، داۋالاش، ئۇلتۇرۇۋېتىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلدى.

6. ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كەم قانلىق كېسىلى

چەرچەن ناھىيىسى 60 - يىللاردا قاراشەھەر ئېتىنى كىرگۈزۈپ يەرلىك ئاتلارنىڭ نەسلىنى ياخشىلىغاندا، مۇشۇ كېسەلمۇ تەڭ كىرىپ ناھىيە تەۋەسىدە تارقالغان. 1981 - يىلى 1182 ئات كارانتىن قىلىندى، بۇنىڭدىن 20 ئات مۇسىبەت چىقتى، مۇسىبەت چىقىش نىسبىتى 1.7% بولدى. 1982 - يىلى 1468 ئات كارانتىن قىلىندى، بۇنىڭدىن 23 ئات مۇسىبەت چىقتى، مۇسىبەت چىقىش نىسبىتى 1.57% بولدى. 1985 - يىلى 973 ئات كارانتىن قىلىندى، بۇنىڭدىن 18 ئات مۇسىبەت چىقتى، مۇسىبەت چىقىش نىسبىتى 1.85% بولدى. 1988 - يىلى 244 ئات كارانتىن قىلىندى، ئەمما مۇسىبەت چىققان كېسەل ئات بايقالمىدى.

ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كەم قانلىق كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتا ئاساسلىقى كارانتىن قىلىش، ئايرىۋېتىش ۋە ئۇلتۇرۇۋېتىش تەدبىرلىرى قوللىنىلدى.

7. توخۇ يالغان ۋاباسى

1975 ،، 1977 ،، 1979 ،، 1985 ،، 1993 - يىللىرى ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا مۇشۇ كېسەل تارقالدى، ۋابا كېسىلى بىلەن يۇقۇملانغان توخۇلارنىڭ ئۇلۇش نىسبىتى 90% ئۇپچۇرىسىگە يەتتى.

§ 2 . پارازىت قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1. قوي قوتۇر كېسىلى

50 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە قوي قوتۇر كېسىلى يۈز بېرىپ، ئومۇمەن قويلارنىڭ مۇشۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى %20 ئەتراپىدا بولدى. 1988 — 1989 - يىلدىكى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە قويلارنىڭ قوتۇر كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى %10 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. قوتۇر كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتا ئاساسەن سالجا دورىسى ئىشلىتىش قاتارلىق چارىلار قوللىنىلدى.

2. جىگەر فاسسىئولوز كېسىلى

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە جىگەر فاسسىئولوز كېسىلى يۈز بېرىپ تۇرغان، بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى %25كە يەتكەن. 50 - يىللاردا جىگەر فاسسىئولوز كېسىلىگە گىرىپتار بولغان چارۋا ماللارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى %40كە يەتكەن. 1991 - يىلى قوشاتما يېزىسىدا 120 نەچچە تۈياق قوي مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولدى. بۇ كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىش كۈز پەسلىدە يۇقىرى پەللىگە كۆتىرىلىدۇ، قىش ۋە ئەتىياز بۇ كېسەل قوزغىلىدىغان يۇقىرى پەللە ھېسابلىنىدۇ. بۇ كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتا ئاساسلىقى مۇداپىئە خاراكتېرىدىكى قۇرتسىزلاندۇرۇش ۋە داۋالاش خاراكتېرىدىكى قۇرتسىزلاندۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ.

VI باب

چارۋىچىلىق فېرمىلىرى

§ 1 . كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى

بۇ چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 135 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالدا ماڭلەي — يەكەن تاشيولى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقتە ئاچچان يېزىسى بىلەن، غەربتە ئوييايلاق يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ، يەر مەيدانى 9800 كۋادرات كىلومېتىر. تۆت ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان، ئوتتۇرىسى ئېگىز - پەس، تاغ ئارىسى، تاغ ئارقىسى ۋە تاغ جىلغىلىرىدا يىل بويى بۇلاق سۇلىرى ئېقىپ تۇرىدۇ، دەريا سۇيىدىن ئادەم، چارۋا مال پايدىلىنىدۇ. فېرما تەۋەسىدە كېپەك ئالتۇن، مىنېرال تۇز، كۆمۈر، تاشپاختا، تۆمۈر قاتارلىق قېزىلما بايلىقلار، ئارقار، بۆرە قاتارلىق 14 خىل ياۋايى ھايۋان بار. فېرما تەۋەسىنىڭ كىلىماتى قىشتا سوغۇق، يازدا سالقىن، كۆپ ھاللاردا ھاۋا تۇتۇق، بۇلۇتلۇق بولىدۇ. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3149 مېتىر ئېگىز. چېغ، سۆكسۆك،

چاكاندا قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ.

1958 - يىلى دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. ئۇ 1966 - يىلى «ئازادلىق» چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى. 1978 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى بۇ فېرمىدا 217 ئائىلە، 1020 ئادەم بار بولۇپ، ئۇنىڭغا 3 كەنت، 2 چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى قارىدى.

1986 - يىلنىڭ ئاخىرىدا فېرما بويىچە قولدا قالغان چارۋا 38 مىڭ 343 تۇياق بولۇپ، 1958 - يىلدىكىدىن 2 ھەسسىدىن ئارتۇق كۆپەيدى؛ دۆلەتكە 90 مىڭ كىلوگرام گۆش سېتىپ بېرىلدى، 800 مو يەم - بوغۇز يېرى بار.

1993 - يىلى فېرما بويىچە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 150 كىلومېتىر كېلىدىغان 3 ئاددىي تاشيول، 3 يۈك ئاپتوموبىلى، 2 تراكتور، شۇنداقلا يۈك قىرقىش ماشىنىسى قاتارلىق ماشىنا - سايمان، 1 باشلانغۇچ مەكتەپ، 59 ئوقۇغۇچى، ئوقۇغۇچى، بىر مېھمانخانا، 1 داۋالاش پونكىتى، 1 مال دوختۇرلۇق پونكىتى، بىر تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بار بولدى.

§ 2. تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى

تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 130 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، تۆت ئەتراپى تاغ بىلەن ئورالغان، ئوتتۇرىسى تۈزلەڭلىك، چەرچەن دەرياسىغا ياندash بولۇپ، شىمالدا جاڭگالساي بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقتە چاقىلىق ناھىيىسىگە قوشنا، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونىغا تۇتىشىدۇ، غەربتە قوراملىق يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، يەر مەيدانى 5000 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تاغلىق %60نى، تاغ ئالدى يانتۇ ئوتلاقلىرى %40نى ئىگىلەيدۇ. فېرما تەۋەسىدە سۇ، ئوت - چۆپ مول، فېرما ئورگىنى باشمالغۇن كەنتىگە جايلاشقان.

1961 - يىلى زاڭزۇلارنىڭ 10 مىڭ 610 تۇياق چارۋا مېلىنى قوبۇل قىلىپ پۇلغا سۇندۇرۇپ پاي قىلىپ قوشۇش ئارقىلىق، بايىنغولىن ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلغان ھەم ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدە بولغان. بۇ فېرما 1962 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ۋە سودا ئىدارىسى چارۋىچىلىق فېرمىسى، دەپ ئاتالغان. 1979 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ھەم يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى، دەپ ئاتالدى.

1993 - يىلى بۇ فېرمىغا 1 تەبىئىي كەنت، 2 چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى قارىدى، ئائىلە 149غا، ئادەم 678گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 674، خەنزۇ 4؛ ئىشچى - خىزمەتچى 7. تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 25 مىڭ 331 تۇياقنى يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قالدۇرۇق چارۋا 2942 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ %11.6نى ئىگىلىدى. ئاساسلىق چارۋىدىن 23 مىڭ 286 تۇياق قوي، 1374 تۇياق قوتاز، 3331 تۇياق ئات، 100 تۆگە، 260 ئېشەك بار. 1961 - يىلدىن بۇيان، چارۋىچىلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقىنى دۆلەت تەمىنلەپ كەلدى، فېرما ھەر يىلى دۆلەتنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 84 مىڭ كىلوگرام تاۋار گۆش بىلەن تەمىنلىدى، يۇقىرىغا 26 مىڭ 460 يۆەن پايدا تاپشۇردى.

ئوتلاق كۆلىمى كەڭ، ئارقا تاغنىڭ ئىچكىرىسىدە سۇ، ئوت - چۆپ مول بولۇپ، ئوخشاش بولمىغان پەسلىلەرگە خاس 2000 كۋادرات كىلومېتىرلىق ئوتلاق بار، چەرچەن دەرياسىنىڭ

مۇشۇ فېرمىدىن ئۆتىدىغان بۆلىكى 200 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئوتلاقلىرىدا ئاساسلىقى نىجىم، چىغ، قارىغان، سۆسۈن چېچەك، يۇلغۇن قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. فېرما دائىرىسىدە بۆكەن، ياۋا ئېشەك، قارا ئېيىق، ياۋا قوتاز، يىلپىز، بۆرە، ئولار، كەكلىك، ئارقار قاتارلىق ياۋا ھايۋانلار بار.

فېرما رايونىدا كىلىمات قۇرغاق بولۇپ، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، بوران كۆپ چىقىدۇ، ھاۋا كۆپىنچە بۇلۇتلۇق بولىدۇ، يىللىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 26℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 197 مىللىمېتىر بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 3196 مېتىر ئېگىز.

فېرما دائىرىسىدە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 210 كىلومېتىر كېلىدىغان ئاددىي تاشيول بار، ھەر قايسى چارۋىچىلىق نۇقتىلىرى چارۋا يوللىرى ئارقىلىق تۇتىشىدۇ؛ فېرمىدا 4 يۈك ئاپتوموبىلى، 9 تراكتور، 1 كىنو قويۇش ئاپاراتى، 1 باشلانغۇچ مەكتەپ، 66 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار؛ يەنە ئاشلىق پونكىتى، يۈك - تېرە سېتىۋېلىش پونكىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قاتارلىق ئاپپاراتلارمۇ بار.

ئالتىنچى قىسىم

باغۋەنچىلىك

ئالتىنچى قىسىم

باغۋەنچىلىك

I باب

مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە تارقىلىش ئەھۋالى

§ 1 . مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تۈرلىرى

چەرچەندە مېۋە تۈرلىرى كۆپ، سورت بايلىقى مول، ئۇزاق مۇددەت ئىشلەپچىقىرىش ۋە پېتىشتۇرۇش ئارقىلىق 1993 - يىلى مېۋىلىك دەرەخ ئائىلىسى 7گە، تۈرى 14كە، سورتى 70 نەچچىگە يەتتى.

مېۋىلەر ئىچىدە ئۇزۇم بىلەن شاپتۇلنىڭ نىسبىتى بىر قەدەر زور. 80 - يىللاردا ئالما، نەشپۈت، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ كۆلىمى يىلدىن - يىلغا كېڭەيدى.

1. ئالما

1) ئالمىنىڭ خىللىرى

ئالمىنىڭ خىللىرىدىن يازلىق قىزىل ئالما، شىنجاڭ ئاق ئالمىسى، قىشلىق قىزىل ئالما، مۇز ئالمىلار بار.

80 — 90 - يىللاردا ئالمىنىڭ «جۇگۇاڭ»، «فۇجى قىزىل ئالمىسى»، «شەنشى قىزىل ئالمىسى»، «كۆك بانان»، «مارشال»، چوڭ «گوگۇاڭ» كىچىك «گوگۇاڭ»، «خۇڭيۇ»، «151»، «يېڭى قىزىل يۇلتۇز» قاتارلىق سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

2) ئاق ئالما

ئاق ئالما خىلىدىن يازلىق ئاق ئالمىلا بار.

2. ئامۇت

ئامۇت خىللىرىدىن نەشپۈت، قوتۇر ئامۇت، ياۋا ئامۇت قاتارلىقلار بار، ياۋا ئامۇت ئۇلاق

تۈۋى قىلىنمىدۇ.

ئامۇتنىڭ داڭلىشەن قۇم ئامۇتى، سوقمچاق ئامۇت، قۇم ئامۇت، پىيىزەك ئامۇت، ئالما ئامۇت، «20 - ئەسىر»، «نامسىز ئامۇت»، قوتۇر ئامۇت قاتارلىق سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

چەرچەندە نەشپۈت ھەممىدىن داڭلىق، چەرچەن نەشپۈتى موكا شەكىلدە ياكى ئىللىپس شەكىلدە بولىدۇ، دانىسى ئوتتۇراھال بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 154.2 گرام، ئەڭ يوغىنىنىڭ ئېغىرلىقى 176 گرام كېلىدۇ. پوستى ساغۇچ، كۈنگە قاراپ تۇرغان يۈزى قىزىل بولىدۇ، ئېتى ئاق، يۇمشاق، تاتلىق، چۈرۈك، سۇلۇق كېلىدۇ، سۈپىتى ياخشى، ئۇزۇن ساقلىغىلى بولىدۇ. ھەرىلى 4 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن باشلاپ بىخ سۈرىدۇ، 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە چېچەكلەيدۇ، 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن يوپۇرماق چىقىرىشقا باشلايدۇ، 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پىشىدۇ، 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن باشلاپ غازاڭ تاشلايدۇ.

3. شاپتۇل

شاپتۇلنىڭ توغاچ شاپتۇل، كۆك شاپتۇل، سېرىق شاپتۇل، ئەششاپتۇل، يارما شاپتۇل، كۈزلۈك شاپتۇل، شىنجاڭ سېرىق شاپتۇلى، شىنجاڭ ياغلىق شاپتۇلى، شىنجاڭ كۈزلۈك شاپتۇلى قاتارلىق سورتلىرى بار.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «ئۇيۇشىمەن»، توقاش شاپتۇل قاتارلىق سورتلار كىرگۈزۈلدى.

4. ئۆرۈك

1) ئاق ئۆرۈك

ئاق ئۆرۈكنىڭ ئېغىرلىقى 16 گرام كېلىدۇ، سەل يۇمۇلاق بولۇپ، پوستى سۇس سېرىق، تۈكسىز بولىدۇ، مېغىزى تاتلىق، ئېتى ئۇچكىسىدىن ئايرىلىدۇ، سۈپىتى ياخشى. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى پىشىدۇ.

2) سېرىق ئۆرۈك (ياغلىق ئۆرۈك)

سېرىق ئۆرۈكنىڭ ئېغىرلىقى 38 گرام كېلىدۇ، سەل ياپىلاق بولۇپ، يېرىقى چوڭقۇرراق كېلىدۇ، پوستى تۈكسىز، سېرىق، مېغىزى تاتلىق بولىدۇ. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرى پىشىدۇ.

3) قىزىل ئۆرۈك

ئېغىرلىقى 20 گرام كېلىدۇ. يۇمىلاق، پوستى قىزغۇچ، تۈكسىز، ئېتى سېرىق، مېغىزى تاتلىق كېلىدۇ. ئېتى ئۇچكىسىدىن ئاجرايدۇ. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرىدا پىشىدۇ.

4) ئۆرۈكنىڭ باشقا خىللىرى

ئۆرۈكنىڭ يەنە چوك ئاق ئۆرۈك، چوك ياۋا ئۆرۈك، ياۋا ئۆرۈك، ئاق ياۋا ئۆرۈك، ئاچچىق ئۆرۈك، خەشەك ئۆرۈك قاتارلىق خىللىرىمۇ بار.

5. ئۇزۇم

1) خوتەن قىزىل ئۇزۇمى

خوتەن قىزىل ئۇزۇمى پۈتۈن ئۇزۇم كۆلىمىنىڭ 85% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆسۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولۇپ، ساغۇچ يېشىل ئۇزۇم، قىزغۇچ سۆسۈن ئۇزۇم، ئۇششاق ئۇزۇم،

چوڭ . كىچىك ئارىلاش ئۈزۈم دېگەن خىللىرى بار.

2) مۇناقى ئۈزۈم

مۇناقى ئۈزۈم پوستى ۋە ئېتىنىڭ رەڭگىگە قاراپ، ساغۇچ يېشىل مۇناقى، قىزىل مۇناقى دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ، قىزىل مۇناقىنىڭ رەڭگى سۇس يېشىل، ئۈستى تەرىپىنىڭ كۆپ قىسمى قىزىل ياكى بېغىررەڭ كېلىدۇ، ساپىقى چوڭ، ئۈزۈمى يوغان، كۆرۈنۈشى چىرايلىق كېلىدۇ، ئۈزۈمى ساپاقتا بەك زىچ بولمايدۇ، ئاسان ئاجرايدۇ.

3) سايۋا ئۈزۈم

سايۋا ئۈزۈم شەكلىگە قاراپ سوقمىچاق سايۋا، ئۈزۈن سوقمىچاق سايۋا دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ. ئۈزۈمنىڭ ئونتۇرىسى ئىنچىكە بولۇپ، ساپاقتا ئازادە تۇرىدۇ، رەڭگى ساغۇچ يېشىل ياكى ئاقۇش يېشىل كېلىدۇ، ئېتى چۆرۈك، سۈلۈق، تاتلىق بولۇپ، ھۆل يېيىشكە لايىق ياخشى سورت ھېسابلىنىدۇ.

4) ئاق ئۈزۈم

ئاق ئۈزۈمنىڭ ساپىقى كونۇسسىمان، مېۋىسى يۇمىلاق ياكى ئۈزۈنچاق كېلىدۇ، ساپىقىدا ئۈزۈم شالاڭراق بولىدۇ، ئۈزۈم پوستى ئاسان سويۇلىدۇ، ئېتى چۆرۈك بولىدۇ، پىشقاندىن كېيىن سۇس يېشىل تۈسكە كىرىدۇ.

5) قارا ئۈزۈم

قارا ئۈزۈمنىڭ مېۋىسى بەك زىچ بولمايدۇ. مېۋىسى سەل يۇمىلاق، پوستى بېغىررەڭ، دانىسى چوڭ، پوستى قېلىن، ئېتى چۆرۈك كېلىدۇ. قارا ئۈزۈم چىلگە قارا ئۈزۈم، جاغدا قارا ئۈزۈم دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ. چىلگىسى 7 - ئايىنىڭ ئاخىرىدا، جاغدىسى 9 - ئايىنىڭ بېشىدا پىشىدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ رەڭگى ئاساسەن ئوخشاش بولىدۇ.

6) باشقا ئۈزۈم سورتلىرى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۈزۈمنىڭ يەنە كىشمىش ئۈزۈم، قاشقىر ئۈزۈم دېگەن سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

6. مېۋىنىڭ باشقا خىللىرى

1) چىلگە ئالۇچا

2) ئالۇچا

ئالۇچىنىڭ قارا ئالۇچا، سېرىق ئالۇچا دېگەن سورتلىرىمۇ بار.

3) چىلان ۋە جىگدە

چىلان ۋە جىگدىنىڭ كىچىك چىلان، سوقا چىلان، قاغا جىگدە، ئاق جىگدە دېگەن سورتلىرى بار.

4) ئۈجمە

ئۈجمىنىڭ ئاق ئۈجمە، قارا ئۈجمە، شاتۇت دېگەن سورتلىرى بار.

يېقىندىن بۇيان يەنە ئۈجمىنىڭ ئاق ئۈجمە، خۇنەن ئۈجمىسى، «شەندۇڭ ئۈجمىسى — 792»، «شەندۇڭ ئۈجمىسى — 794» دېگەن سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

5) باشقىلار

ئانار، ئەنجۈر، ياڭاق، بادام قاتارلىق مېۋىلەرمۇ بار.

قىسمەن يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئۆستۈرۈلۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 1

يىللار	ئومۇمىي كۆلىمى (مو)	بۇنىڭ ئىچىدە											
		ئۈزۈم		ئۆرۈك		شاپتۇل		نەشپۈت		ئالما		ھەرخىل مېۋىلەر	
		مو	%	مو	%	مو	%	مو	%	مو	%	مو	%
1949	421.8	174	41.3	135.0	32.0	92	21.8					20.8	4.9
1959	1352	340	25.1	479.1	35.4	407.2	30.1			35	91.1	6.8	
1978	3388	2366	69.8	202	6.0	232	6.9	25	0.7	102	3.0	461	13.6
1982	3875	2430	62.7	684	17.7	410	10.6	67	1.7	132	3.4	152	3.9
1987	5900	2200	37.3	800	13.6	700	11.9	200	3.4	600	10.2	1400	23.7
1988	4239	2444	57.7	470	11.1	323	7.6	46	1.1	775	18.3	181	4.2
1989	4340	2416	55.7	632	14.6	322	7.4	46	1.1	743	17.1	181	4.1
1990	4540	2654	58.4	696	15.3	359	7.9	66	1.5	638	14.1	127	2.8
1991	4819	2690	55.8	728	15.1	367	7.6	70	1.5	749	15.6	215	4.4
1992	4777	2700	56.5	744	15.6	371	7.8	79	1.7	747	15.6	136	2.8
1993	5055	2970	58.8	750	14.8	375	7.4	75	1.5	750	14.8	135	2.7

7. قوغۇن - تاۋۇز

1) قوغۇن

جاغدا　شەكلى تۇخۇمسىمان، شاپىقى سېرىق بولۇپ تورلىشىدۇ، ئېغىرلىقى 2.5 كىلوگرام كېلىدۇ، پىشقاندا مېزىلىك پۇرايدۇ، ئېتى قىزغۇچ سېرىق، قېلىن، تاتلىق، چۈرۈك، سۇلۇق كېلىدۇ.

ئاق كۆكچى　شەكلى يوغان تۇخۇمسىمان بولۇپ، ئېغىرلىقى 4 كىلوگرام كېلىدۇ، شاپىقى دەسلەپتە كۆك بولۇپ، سۇس ئاق داغلار بولىدۇ، پىشقاندا سۇس كۆك تۈسكە كىرىدۇ ۋە قويۇق تورلىشىدۇ. ئېتى ئاق، سۇس كۆك چۈرۈك، يۇمشاق، يېيىشلىك كېلىدۇ.

سېرىق كۆكچى　شەكلى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، شاپىقى سىلىق ئەمەس، ئېغىرلىقى 4 كىلوگرام كېلىدۇ، ئېتى قىزغۇچ سېرىق، چۈرۈك، يۇمشاق، شاپىقى سەل قېلىن كېلىدۇ.

تەرى　ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، شاپىقى سېرىق تورلۇق كېلىدۇ، ئېغىرلىقى 4 كىلوگرامچە كېلىدۇ، ئېتى ئاق، قېلىن بولۇپ، بانان تەمى بار.

باشقىلار　قوغۇننىڭ يەنە چىلگە، قارا كۆكچى، ئاق كۆكچى، بىشەكشىن، لاۋلايىم، ئاق ناۋات، تاران كۆكچى، ھەسەلخان، تىل يارغۇ، پەيزاۋات قوغۇنى دېگەن سورتلىرى بار.

2) تاۋۇز

تاۋۇزنىڭ ئاق تاۋۇز، قاراشاپاق تاۋۇز، قاراشاپاق - قارا ئۇرۇق تاۋۇز، قۇم تاۋۇز، قاپاق تاۋۇز دېگەن سورتلىرى بار.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، تاۋۇزنىڭ «قىزىل شالغۇت — 2»، «شىنجاڭ شالغۇتى — 2»، «تۇرپان — 2» سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

§ 2 . مېۋە - چېۋىلەرنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى

1. جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى

چەرچەندە مېۋە - چېۋىلەرنىڭ كۆپ قىسمى چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا تارقالغان، بۇ يەر چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونى شۇنداقلا مۇھىم مېۋە يېتىشتۈرۈش رايونى.

2. تۈرلىرىنىڭ تارقىلىشى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى يېزىلار ئوتتۇرىسىدا مېۋىلەرنىڭ تارقىلىشى جەھەتتە روشەن چېگرا يوق، يېزىلارنىڭ ھەممىسىدە ھەرخىل مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ئازراق پەرقى بار.

1) چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئارال يېزىسى

ئارال يېزىسىدا بوران كۆپ چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن، بورانغا بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى كۈچلۈكرەك شاپتۇل، چىلان، جىگدە، ئۈزۈم، تاۋۇز قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر كۆپرەك ئۆستۈرۈلىدۇ.

2) چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى باشقا دېھقانچىلىق رايونلىرى

بۇ رايونلاردىكى باغۋەنلەر ئالما، ئۆرۈك، ئامۇت، نەشپۈت، ئۈزۈم، ئانار، قوغۇن قاتارلىق مېۋىلەرنى يېتىشتۈرۈشكە قىزىقىدۇ.

Ⅱ باب

مېۋىلىك دەرەخلەرنى يېتىشتۇرۇش

§ 1 . كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى

1. ئۇلاق تېگىدىن كۆپەيتىش

1) يىلتىزدىن چاتاقلىتىش

بۇ ئۇسۇل ئالما، نەشپۈت ۋە ئۇششاق چىلانغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، ئالمىغا تاش ئالما ۋە ئاق

ئالما، نەشپۈتكە ياۋا ئامۇت ۋە كۆك ئامۇت ئۇلاق تېگى بولىدۇ. يىلتىزدىن چاتاقلاپ چىققان نوتا 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا كۆچەتلىككە كۆچۈرۈلىدۇ، 2 يىلدىن كېيىن ئۇلىنىدۇ.

2) تېرىپ كۆپەيتىش

بۇ ئۇسۇل ئۆرۈك، شاپتۇل، ئامۇت، ئالما، ياڭاقلارغا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

3) قەلەمچە تىكىپ كۆپەيتىش

شېخىنى باستۇرۇشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئۇسۇل ئانار، ئۈزۈم، ئەنجۈر قاتارلىق مېۋىلەرگە مۇۋاپىق كېلىدۇ.

4) تۇپلىتىپ كۆپەيتىش

بۇ ئۇسۇل ئانار، گىلاس قاتارلىق مېۋىلەرگە مۇۋاپىق كېلىدۇ.

2. ئۇلاپ كۆپەيتىش

1) ئۇلاش ۋاقتى

ئەتىيازدا 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئەتراپىدا قىشلىق چاتاشتا قالدۇرۇلغان نوتىغا ئۇلىنىدۇ، يازدا 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا شۇ يىللىق يېڭى شاخ ئۇلاق قىلىنىدۇ، كۈزدە 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئۇلانغان ئۇلاق تېگى شۇ يىلى كېسىۋېتىلمەي، كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا بىخ سۈرۈشتىن ئىلگىرى كېسىۋېتىلىدۇ. باغۋەنلەر كۆپىنچە ئەتىياز ۋە يازدا ئۇلاشقا ئادەتلەنگەن.

2) ئۇلاش ئۇسۇلى

ئۇلاشنىڭ ئېچىپ ئۇلاش، تۇپكە ئۇلاش، كۆز ئۇلاش، شۇلۇپ ئۇلاش قاتارلىق ئۇسۇللىرى بار. باغۋەنلەر تولاراق كۆز ئۇلاشقا ئادەتلەنگەن.

§ 2 . تۇپ بەلگىلەش ۋە پەرۋىش قىلىش

1. تۇپلەرنىڭ ئارىلىقى

مېۋە تۇپلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى تۇپ ئارىلىقى مۇنداق: ئۆرۈكنىڭ 6×4 مېتىر؛ نەشپۈت ۋە ئامۇتنىڭ 6×5 مېتىر؛ شاپتۇلنىڭ 4×4 مېتىر؛ چىلان ۋە جىگدىنىڭ 8～7×5～3 مېتىر؛ ئالمىنىڭ 7×5 مېتىر. چەرچەن ناھىيىسىدە بەزى باغۋەنلەر شاپتۇل، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەرنى تىككەندە تۇپلەر ئارىلىقىنى بەك زىچ قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرۇش شارائىتى ياخشى بولماي، مېۋىلەر قۇرۇپ كېتىش ئەھۋالى كۆرۈلدى.

2. مېۋە تۇرلىرىنى ماسلاشتۇرۇش

مېۋىلىك باغلاردا مېۋىلەر كۆپىنچە ئارىلاش بولىدۇ، شاپتۇلنىڭ ئۆمرى قىسقا بولغانلىقتىن، باغۋەنلەر تولا چاغلاردا باشقا مېۋىلەر مېۋىگە كىرگىچە شاپتۇلدىن پايدىلىنىپ تۇرىدۇ، باشقا مېۋىلەر مېۋىگە كىرگەندىن كېيىن، شاپتۇلنى ئاستا - ئاستا كېسىۋېتىدۇ.

باغۋەنلەر چېچەك پەسلىدە چاڭلىشىدىغان نەشپۈت - ئامۇتتىن باغ قىلغاندا چاڭلىشىدىغان

كۆچەتلەرنى ماسلاشتۇرۇپ تىكىدۇ، ئەشپۈت - ئامۇنتا داڭشەن قۇم ئامۇتى، سوقمىچاق ئامۇت قاتارلىق چاڭلىشىدىغان كۆچەتلەرنى 1 : 4 نىسبەتتە ماسلاشتۇرۇپ تىكىدۇ.

مېۋىگە كىرگەن ئالمىلىق باغقا ئاز مىقداردا يازلىق ئالما ۋە قىزىل ئالما ماسلاشتۇرۇپ تىكىلىدۇ.

چوڭ ئاق ئۆرۈك، ئاق ئۆرۈك، سېرىق ئۆرۈك ئاساس قىلىنغان ئۆرۈكلۈك باغلارغا ئاز ساندا تۆكلۈك ئۆرۈك ئارىلاشتۇرۇپ تىكىلىدۇ.

3 . مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پەرۋىشى

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ مېۋىلىك دەرەخلەرنى چاتاش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا كىرىشتى، ھەرخىل كۆرسەتكۈچلەرنى ئېچىپ مېۋىلىك دەرەخلەرنى چاتاش تېخنىكىسىنى باغۋەنلەرگە ئۆگەتتى. يېزىلاردا ئورمان سىياسىتى ۋە ئورمانلارغا بولغان ئىگىلىك ھوقۇقى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، باغۋەنلەر چاتاش تېخنىكىسىنى ئۆزلىكىدىن ئۆگىنىپ، قېرى مېۋىلىك دەرەخلەرنى تەدرىجىي يېڭىلاپ تۇرىدىغان بولدى.

4 . تۇپراق پەرۋىشى

چەرچەن ناھىيىسىدە مېۋىلىك باغلارنىڭ تولىسى قۇمسىڭ يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، تۇپراقنىڭ نەملىك، قۇۋۋىتى ساقلاش ئىقتىدارى ناچار، ئۇنىڭ ئۈستىگە باغۋەنلەر باغلىرىنى كۆپ سۇغىرىدۇ، لېكىن ئوغۇتلاش، ئوتاشقا ئەھمىيەت بەرمەيدۇ، نەتىجىدە مېۋىلەرنىڭ سۈپىتى ناچارلىشىپ كېتىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ھوسۇلىنى ئۆستۈرۈش، مۇقىملاشتۇرۇش، مېۋىنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، تۇپراق، ئوغۇت، سۇ قاتارلىق جەھەتلەردىكى پەرۋىشىنى كۈچەيتىش زۆرۈر.

يېڭى باغقا ئېگىز غوللۇق زىرائەتلەرنى تېرىشقا بولمايدۇ، قوغۇن - تاۋۇز، پۇرچاق ۋە بېدە قاتارلىق زىرائەتلەرنى كىرىشتۇرۇپ تېرىشقا بولىدۇ.

ئۆسۈش مەزگىلىدىكى باغلارنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش (پۈتۈن باغنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تۈپلەر ئارىسىنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تۈپ سالالىرىنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تۈپ ئەتراپىنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كېرەك، ئاغدۇرۇش چوڭقۇرلۇقى 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بولسا بولىدۇ.

مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ سورتىغا ۋە يېشىغا قاراپ، ئەتراپىنى ئوغۇتلاپ تۇرۇش، ئىلمىي ئۇسۇلدا سۇغىرىش كېرەك.

مېۋىلىك دەرەخلەر ئۆسۈۋاتقان مەزگىلدە ئارىسىنى چاغلاپ، ئوتاپ تۇرۇش كېرەك.

5 . بوراندىن مۇداپىئەلىنىش

چەرچەن ناھىيىسى يېزىلىرىدىكى باغلار ھەرخىل دەرىجىدە بوران ئاپىتىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. باغۋەنلەر ئادەتتە باغنىڭ شەرق، شىمال تەرەپلىرىگە ئېگىز، ئونتۇراھال، پاكار ئىھاتە

ئورمانلىرىنى ئەھيا قىلىدۇ. ئېگىز ئىھاتە ئورمىنى ئورنىدا تېرەك، ئوتتۇراھال ئىھاتە ئورمىنى ئورنىدا جىگدە، پاكار ئىھاتە ئورمىنى ئورنىدا ئازغان قاتارلىق چاتقاللارنى تىكىدۇ. ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكىنى 8 — 10 مېتىر قىلىپ، 8 — 10 قۇر كۆچەت تىكىدۇ. بۇ بوراندىن مۇداپىئەلىنىش تەدبىرى ئارقىلىق ئادەتتە 6 بالدىن تۆۋەن بورانغا تاقابىل تۇرغىلى ھەم 7 بالدىن يۇقىرى بوراننىڭ زىيىنىنى ئازايتقىلى بولىدۇ.

§ 3 . كېسەللىك، زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش

1 . ئاساسلىق كېسەللىكلەر

ئالمىدا ئاساسەن سېسىپ كېتىش كېسىلى، ئاق تۇزان كېسىلى، يىگىلەپ قېلىش كېسىلى، ۋىرۇس كېسىلى قاتارلىق كېسەللىكلەر كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ؛ نەشپۈت - ئامۇتلاردا ئاساسەن قوڭۇرداغ كېسىلى، قارا داغ كېسىلى قاتارلىق كېسەللىكلەر، شاپتۇلدا ئاساسەن ئاق تۇزان كېسىلى، يىلىم قاياش كېسىلى قاتارلىق كېسەللىكلەر، ياڭاقتا ئاساسەن سېسىپ كېتىش كېسىلى، ئۇزۇمدە ئاساسەن قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلى كۆرۈلىدۇ.

يۇقىرىقى كېسەللىكلەر تولاراق ئاجىز، ئۇششۇقەن ۋە قېرى مېۋىلىك دەرەخلەردە كۆرۈلىدۇ.

2 . ئاساسلىق زىيانداش ھاشاراتلار

ئاساسلىق زىيانداش ھاشاراتلاردىن كۈيە كېپىنكىسىنىڭ لىچىنكىسى ئالما، ئامۇت، نەشپۈت، ئۆرۈكلەرنى تېشىپ كىرىپ ئىچىنى يەپ كېتىدۇ؛ گەز قۇرتىنىڭ 1 — 2 ياشلىق لىچىنكىسى مېۋە ۋە يوپۇرماقلارنى يەپ كېتىدۇ، 3 ياشلىق لىچىنكىسى يوپۇرماقلارنى يەپ كېتىدۇ؛ ئامۇت - نەشپۈت قۇرتىنىڭ لىچىنكىسى شاپتۇل نوتىسىغا زىيان يەتكۈزىدۇ، 2 -، 3 - ئەۋلاد لىچىنكىلىرى شاپتۇل، نەشپۈت - ئامۇتلارنى تېشىپ كىرىپ ئىچىنى يەپ كېتىدۇ؛ كۆك يوپۇرماق تومۇزغىسى نەشپۈت، ئامۇت، ئۆرۈك ۋە ئالمىنىڭ 1 — 2 يىللىق نوتىسىغا زىيان يەتكۈزىدۇ؛ يوپۇرماق پىتى ئۆرۈك، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرمىقىغا خەۋپ كەلتۈرىدۇ؛ شارسىمان قاسراقلىق قوڭغۇز نەشپۈت - ئامۇت، شاپتۇل، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ غولىغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ؛ قىزىل ئۆمۈچۈك ئالما، نەشپۈت - ئامۇت قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ نوتىلىرىغا ۋە مېۋىسىگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

3 . كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش

1975 - يىلدىن ئىلگىرى مېۋىلىك دەرەخلەردە كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشارات ئاپىتى ئازراق كۆرۈلەتتى، ئۇ چاغدا كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش خىزمىتى ئىشلىنىپ باقمىغاندى. ھەرخىل مۇداپىئەلىنىش، يوقىتىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، مېۋىلىك دەرەخلەرگە خەۋپ كەلتۈرىدىغان كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش خىزمىتى 80 - يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ ئىشلەندى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مېۋىلەردە بولىدىغان كېسەللىك ۋە زىياندash ھاشارatlarنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 2

مەۋسۇم	ۋاقتى	ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش ئوبيېكتى	ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش تەدبىرلىرى	ئەسكەرتىش
ئۇخلاش مەزگىلى	11 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرى	قىشتىن ئۆتكەن گەز قۇرت	يەر چوڭقۇر ھەيدىلىدۇ، توك يانقۇزۇلىدۇ	
	12 - ئايدىن كېيىنكى يىل 3 - ئاينىڭ بېشىغىچە	ئالما كۈيە كېپىنكىسى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى	كونا قوۋزاق قىرىلىدۇ، كېسەل شاخ كېسىۋېتىلىدۇ، چۈشكەن يوپۇرماق ئادالىنىدۇ	قىرغاندا كونا قوۋزاقنى زەخىملەندۈرمەسلىك كېرەك
بىخلاش مەزگىلى	3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	ئالما كېپىنكىسى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى، قىزىل ئۆمۈچۈك	كۆلا تاغار، كىگىز ياكى چىگە تاغار يۆگەپ قويۇلىدۇ	4 - ئاينىڭ بېشىدا يىغۇۋېلىپ كۆيدۈرۈۋېتىش كېرەك
	3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى	شارسىمان قاسراقلىق قوڭغۇز، چىرىش كېسىلى، نەشپۈتتىكى قوڭۇر داغ، قىزىل ئۆمۈچۈك	بائۇم گىرادۇسلۇق ھاك - گۇڭگۇرت بىرىكمىسى پۈركۈلىدۇ. ھەر مو يەرگە 6 دانە سومكىدىن چېچىلىدۇ	
بەختىن قانات چەمىشى	4 - ئاينىڭ بېشى	ئۆرۈك يوپۇرماق پىتى، شاپتۇل يوپۇرماق پىتى، شارسىمان قاسراقلىق قوڭغۇز	«8090» نەمەك 1000 ھەسسىلىك سۇيۇقلۇقى پۈركىلىدۇ	
چېچەك تاشلاش مەزگىلى	4 - ئاينىڭ باشلىرى	ئۆرۈك يوپۇرماق پىتى، شاپتۇل يوپۇرماق پىتى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى، شارسىمان قاسراقلىق قوڭغۇز	«2190» نەمەك 3500 ھەسسىلىك سۇيۇقلۇقى پۈركىلىدۇ	
	4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	ئالما قىزىل ئۆمۈچۈكى، نەشپۈت قىزىل ئۆمۈچۈكى	«2090» فېنۇئالېرات+ پروپارگىتنىڭ 300 ھەسسىلىك سۇيۇقلۇقى پۈركىلىدۇ	
	4 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	گەز قۇرت، يوپۇرماق تومۇزغىسى	«5090» ئېسفېنۇالېرداتنىڭ 2500 ھەسسىلىك سۇيۇقلۇقى پۈركىلىدۇ	

خام مېۋە مەزگىلى	5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى	ئالما كۈيە كېپىنكى	«5090» گۈڭگۈرت - فوسفورنىڭ 1000 ھەسە سىلىك سۈيۈقلۇقى پۈركىلىدۇ	
	5 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	يوپۇرماق پىتى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى	پېرىتىرىن تۈرىدىكى تەقلىدىي دورىلارنىڭ 3000 ھەسىلىك سۈيۈقلۇقى پۈركىلىدۇ	
مېۋىنىڭ يوغىناش مەزگىلى	7 - ئاينىڭ باشلىرى	ئالما كۈيە كېپىنكى، قىزىل ئۆمۈچۈك	«2090» دىكوفول پۈركىلىدۇ	
	7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	قوڭۇر داغ كېسىلى، ئاق تۈزان كېسىلى	«5090» ئۈزۈملۈك- نىڭ 500 - 800 ھەسە سىلىك سۈيۈقلۇقى پۈركىلىدۇ	
پىشىش مەزگىلى	8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	ئالما كۈيە كېپىنكى، قىزىل ئۆمۈچۈك	«9090» خلور فوس- فىنىڭ 1000 ھەسىلىك سۈيۈقلۇقى پۈركىلىدۇ	
	10 - ئاينىڭ باشلىرى	مايسا - يوپۇرماق تومۇز- غىسى	«8090» دى — خلورفوسفىنىڭ 1000 ھەسىلىك سۈيۈقلۇقى پۈركىلىدۇ	
	10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى	قىزىل ئۆمۈچۈك، ئالما كۈيە كېپىنكى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى	كۆلا تاغار، خالتا ياكى پاختا يۆگەپ قويىلىدۇ	10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا يىغىۋېلىنىپ كۆيدۈرۈۋەتىش كېرەك

Ⅲ باب

مېۋە - چېۋىلەرنى يىغىش ۋە ساقلاش

§ 1 . يىغىش

1 . ئۆرۈك، شاپتۇللارنى يىغىش

باغۋەنلەر ئۆزى يەيدىغان، قۇرۇتىدىغان، قاق قىلىدىغان ئۆرۈك، شاپتۇللارنى ئېرغىتىش ئۈسۈلى بىلەن يىغىدۇ؛ سېتىلىدىغان ئۆرۈك، شاپتۇللارنىڭ كۆپ قىسمىنى بەك پىشۇرۇۋەتمەي قول بىلەن ئۈزۈپ، ساندۇققا ئاۋايلاپ قاچىلايدۇ.

2 . نەشپۈت، ئالمىلارنى يىغىش

نەشپۈتنىڭ كۆپ قىسمى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن كېيىن ئۈزۈلىدۇ، ئۈزۈش بەك بالدۇر بولۇپ كەتسە سۈپىتىگە تەسىر يېتىدۇ، بەك كېچىكىپ كەتسە بوران قېقىۋېتىدۇ ھەم قۇش، ھەرىلەر يەپ كېتىدۇ. ئۈزۈۋېلىنغان نەشپۈت دەرەخلەر ئارىسىدىكى قۇم ياكى يوپۇرماق يېيىتىلغان يەرگە دۆۋىلىنىپ، ئاپتاپقا سېلىنىدۇ. نەشپۈتلەر 3 — 5 قەۋەت قىلىپ دۆۋىلىنىپ، 3 — 5 ھەپتە ئاپتاپقا سېلىنغاندىن كېيىن، ئامبارغا ساقلىنىدۇ.

ئالمىنى يىغىش ئۈسۈلى نەشپۈتنىڭكىگە ئاساسەن ئوخشايدۇ.

§ 2 . مېۋىلەرنى ساقلاش

1 . ئالما ساقلاش

چەرچەنگە يېڭىدىن كىرگۈزۈلگەن ئالما سورتلىرى 1993 - يىلىغا قەدەر مەلۇم كۆلەمگە كىرمىدى، ساقلىنىدىغان ئالمىلار ئادەتتە قىشلىق قىزىل ئالما، مۇز ئالما ۋە باشقا جايلاردىن سېتىۋېلىنغان ئالمىلار بىلەنلا چەكلەندى.

1) گەمىدە ساقلاش

ئادەتتە ئېگىز، قۇرۇق، تەسكەي جايغا چوڭقۇرلىقى 1.5 مېتىر، كەڭلىكى 2 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 5 مېتىر گەمە قېزىلىدۇ، ئاستىغا خىش، خىش ئۈستىگە 5 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم يېيىتىلىدۇ. ئۈستىگە ياغاچ سېلىپ، بورا ياپقاندىن كېيىن 8 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا توپا يانقۇزۇلىدۇ. ئىشكى غەربكە قارىتىپ قويۇلىدۇ. تالاغا دۆۋىلەپ قويۇلغان ئالما 11 - ئاينىڭ باشلىرىدا تاللىنىپ گەمگە سېلىنىدۇ، ئالمىلار قۇم ئۈستىگە پەللەمپەي شەكىلدە رەتلىك ئۆرۈلمەس قىلىپ تىزىلغاندىن كېيىن، ئۈستىگە ئوت - چۆپ تاشلاپ قويۇلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىلدە ئانچە چىڭ يېپىلمايدۇ، سوغۇق چۈشكەندە ھەم يېپىپ قويۇلىدۇ، ئالما دۆۋىسى بورا بىلەن يېپىپ قويۇلىدۇ. ھاۋا ئىسسىشقا باشلىغاندا ئىشىك ئېچىۋېتىلىپ ھاۋا ئۆتۈشتۈرۈلۈپ تېمپېراتۇرا تۆۋەنلىتىلىدۇ. ساقلاش جەريانىدا سېسىغانلىرى ئۈدۈللۇق ئىلغىۋېتىلىدۇ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئالمىنى 5 - ئايغا قەدەر ساقلىغىلى بولىدۇ.

2) ئورىدا ساقلاش

تەسكەي، قۇرۇق جايغا ياكى ئۆي ئىچىدىكى بوش يەرگە 1 — 2 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئورا قېزىلىدۇ، ئورىنىڭ چوڭلۇقى ساقلىنىدىغان ئالمىنىڭ مىقدارىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. ئورا ئاستىغا 8 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم يانقۇزۇلىدۇ. ئالمىلارنى بىر قەۋەت قويۇپ بولغاندىن كېيىن ئۈستىگە بىر قەۋەت قۇم يېيىتىلىدۇ، شۇ تەرىقىدە قەۋەت - قەۋەت قىلىپ قويۇپ بولغاندىن كېيىن ئۈستى تاختاي بىلەن يېپىلىپ، توپا بىلەن ھەم ئېتىلىدۇ.

2 . نەشپۈت ساقلاش

نەشپۈت كېسەك قۇرۇلمىلىق، تۈگلۈك قويۇلغان ئۆيدە ساقلىنىدۇ، ئۆي ئىچىگە تام تۈۋىدىن 30 سانتىمېتىر قالدۇرۇلۇپ، 1 مېتىر كەڭلىكتە، 4 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا كارىۋات شەكىلدە قۇم يېيىتىلىدۇ، ئارىسىدىن ئادەم ئۆتەلىگىدەك بوشلۇق قويۇلىدۇ. ئاپتاپقا سېلىنغان نەشپۈتلەر

ئادەتتە ئەتىگىنى ۋە ئاخشىمى تالادا مۇز تۇتىدىغان چاغدا ئۆي ئىچىگە ئېلىپ كىرىلىپ، قۇم ئۈستىگە قويۇلغاندىن كېيىن، ئۈستى ئوت - چۆپ بىلەن چۆگىكەپ قويۇلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىلدە كۈندۈزى ئۆينىڭ ئىشىك - تۆشۈكلىرى چىڭ ئېتىپ قويۇلىدۇ، كېچىدە ئېچىلىپ ھاۋا ئۆتۈشتۈرۈلۈپ، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلىتىلىدۇ، نەشپۈتلەر ھەر 10 كۈندە 1 قېتىم ئۆرۈپ قويۇلىدۇ. ئىشىك تۆشۈگە 1 چىنە سۇ قويۇپ قويۇلىدۇ، سۇ مۇز تۇتسا، نەشپۈتلەر كىگىز بىلەن ئوراپ قويۇلىدۇ. مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن نەشپۈتنى كېيىنكى يىلنىڭ 4 - ئىيىغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

3. ئۈزۈم ساقلاش

ئۈزۈم ئۆي ئىچىدە ئېسىپ ساقلىنىدۇ. ئۈزۈم ساقلاشقا ئادەم ياتىدىغان ئۆيگە تۇتاش ئۆي تاللىنىدۇ، ئۆي ئىچىگە قوندىق تۈرغۇزۇلىدۇ، قوندىققا ئۈزۈم تاللىرى باغلىنىدۇ، ئۈزۈم تاللىرىنىڭ ئۈزۈنلۇقى ئۆينىڭ تېگى بىلەن تورۇسى ئارىلىقىغا قاراپ ھەرخىل قىلىنىدۇ، ئۆي تېگىدىن 40 سانتىمېتىر كۆتىرىلىپ، ھەر 25 سانتىمېتىر ئارىلىققا 1 تالدىن تال باغلىنىدۇ. ئادەم ياتىدىغان ئۆيگە ئوت قالىنىپ، ئۈزۈم ساقلىنىدىغان ئۆينىڭ تېمپېراتۇرىسى چىنىدىكى سۇ مۇز تۇتمايدىغان دەرىجىدە بولىدۇ. ئۈزۈم ئۈزۈلۈپ 4 كۈن ئاپتاپقا سېلىنغاندىن كېيىن ئۆيگە ئېلىپ كىرىلىپ، يىپ ياكى پىچان بىلەن ئۈزۈم تاللىرىغا چىگىپ قويۇلىدۇ. مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۈزۈمنى كېيىنكى يىلنىڭ 3 - ئىيىغا قەدەر ساقلىغىلى بولىدۇ.

4. قوغۇن - تاۋۇز ساقلاش

قوغۇن - تاۋۇز ئادەم ياتىدىغان ئۆيگە تۇتاش ئۆيدە ساقلىنىدۇ، ئۆي ئاستىغا پاخال ياكى 10 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا قۇم ياتقۇزۇلىدۇ ۋە 1 چىنە سۇ قويۇپ قويۇلىدۇ. قىشلىق تاۋۇز، قوغۇنلار 20 كۈن ئاپتاپقا سېلىنىپ، شاپىقى سەل سولاشقاندىن كېيىن ئۆيگە رەتلىك تىزىپ قويۇلىدۇ. چىنىدىكى سۇ مۇز تۇتقان ھامان ئوت - چۆپ ياكى كىگىز بىلەن چۆگىكەپ قويۇلىدۇ. مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن قوغۇن - تاۋۇزنى كېيىنكى يىلنىڭ 4 - ئىيىغىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

IV باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . باغ كۆلىمى ۋە مەھسۇلات مىقدارى

يېڭى جۈگگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى دېھقانلارنىڭ چوڭ - چوڭ باغلارنى ئەھيا قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەنلىكى ئۈچۈن، باغۋەنچىلىكنىڭ تەرەققىياتى ئىنتايىن ئاستا بولۇپ كەلگەن. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاران 40 مىڭ 900 تۈپ مېۋىلىك دەرەخ بار ئىدى.

يېڭى جۈگگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1959 - يىلى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 108 مىڭ تۈپكە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىنىڭ 2.6 ھەسىسىگە تەڭلەشتى، باغلارنىڭ

كۆلىمىمىز 1949 - يىلىدىكى 421 مودىن 1959 - يىلى 1352 موغا يېتىپ، 21.2 ھەسسە كېڭەيدى. 1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە باغۋەنچىلىك زور دەرىجىدە راۋاجلاندى، 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى باغلارنىڭ كۆلىمى 3875 مو (بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپنىڭ 1075 مو، قالغىنى شەخسىلەرنىڭ) غا، ئومۇمىي مېۋە ھوسۇلى 950 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، مېۋە كىشى بېشىغا 27.65 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. 1987 - يىلى باغ كۆلىمى ناھىيىنىڭ تارىخىدا ئەڭ كۆپ بولغان يىل بولدى، مۇشۇ يىلى باغ كۆلىمى 5900 موغا يېتىپ، 1 مىليون 774 مىڭ كىلوگرام مېۋە ئېلىندى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى باغ كۆلىمى ۋە مېۋە مەھسۇلاتى

جەدۋەل: 6 — 3 بىرلىكى: كۆلىمى — مو، مەھسۇلات مىقدارى — 10 مىڭ كىلوگرام

يىللار	باغ كۆلىمى	ئېلىنغان ئومۇمىي مېۋە	ئۈزۈم		ئالما		شاپتۇل		تۆرۈك		نەشپۈت		باشقا ھەر-خىل مېۋە	
			كۆلىمى	مەھسۇلاتى	كۆلىمى	مەھسۇلاتى	كۆلىمى	مەھسۇلاتى	كۆلىمى	مەھسۇلاتى	كۆلىمى	مەھسۇلاتى	كۆلىمى	مەھسۇلاتى
1967		6.6												
1972		3.5												
1978	3388	24.7												
1980	2300	45.2												
1982	3875	95.1												
1987	5900	177.4	2200	86.5	600	23.8	700	27.5	800	31.4	200	7.8	1400	0.4
1988	4239	127.2	2444	99.6	775	10.6	323	7.6	470	8.8	46	0.2	181	0.4
1989	4340	126.5	2416	99.2	743	10.4	322	5.8	632	10.6	46	0.3	181	0.2
1990	4540	138.1	2654	113.0	638	9.3	359	6.2	696	9.2	66	0.2	127	0.2
1991	4819	142.8	2690	116.0	749	9.0	367	6.5	728	11.0	70	0.2	215	0.1
1992	4777	137.2	2700	109.9	747	9.0	371	7.1	744	10.8	79	0.3	136	0.1
1993	5055	147	2970	119.7	750	9.0	375	7.1	750	10.8	75	0.3	135	0.1

§2. باغلارنى باشقۇرۇش ۋە مېۋىلەرنى سېتىش

1. باغلارنى باشقۇرۇش

1959 - يىلى ناھىيە بويىچە 1352 مو باغ خەلق گۈڭشىلىرىنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىگە

ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، 1982 - يىلى كوللېكتىپنىڭ باغلىرى باغۋەنچىلىك تېخنىكىسى بار باغۋەنلەرگە ھۆددىگە بېرىلىپ، باغۋەنچىلىكنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلدى.

2. مېۋىلەرنى سېتىش

1985 - يىلدىن ئىلگىرى مېۋىلەر ئاساسەن، ھۆل پېتى ئىستېمال قىلىناتتى ۋە سېتىلاتتى، ئاز بىر قىسمىلا قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن باشقا جايلارغا سېتىلاتتى. 1985 - يىلدىن كېيىن مېۋىلەرنىڭ قۇرۇتۇلۇش ۋە ھۆل پېتى سېتىلىش مىقدارى تەدرىجىي كۆپەيدى.

1990 - يىلى 68 تونىنا گۈلە، 72 تونىنا ئۈزۈم قۇرۇتۇلدى. 160 تونىنا ھۆل ئۈزۈم سېتىلدى. شۇيىلى مېۋە سېتىش كىرىمى 260 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى باغ كۆلىمى 5055 موغا، ھوسۇلى 1 مىليون 470 مىڭ كىلوگرامغا يەتتى.

يەتتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

يەتتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

I باب

ئورمانچىلىق بايلىقى

§ 1 . ئورمان تىپى ۋە ئۇنىڭ جايلىشىشى

1. تەبىئىي ئورمان

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورمانلار ئىچكى قۇرۇقلۇق قۇرغاق چۆل كىلىماتى شارائىتىدا تۇرىدۇ، شىمالىي قىسمىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ تەسىرىدە ئۆزگىچە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت شەكىللەنگەن، ناھىيە تەۋەسىنىڭ ئورنى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىردىن كۆپرەكتىن بارا - بارا پەسلەپ 1100 مېتىردىن تۆۋەنرەككە چۈشىدۇ، شۇڭا، ھەر قايسى رايونلارنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىدىكى ئۆزگىرىش ئېنىق. تاغ سىرتىدىكى يۇمشاق تۇپراقلىق تۈزلەڭلىكلەردە يۇلغۇن، توغراقلار دېڭىز يۈزىدىن 1200 مېتىرچە ئېگىز كېلىدىغان سايلاردا ئۆسىدۇ، چەرچەن دەرياسى، قارا مىرەن دەرياسى، مۇلچەر دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىغا جايلاشقان توغراق، يۇلغۇنلار شامال توساش ۋە قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش رولىنى ئويناپدۇ، ئۇلار ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي يېشىل توساق ھېسابلىنىدۇ.

2. سۈنئىي ئورمان

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىنغان، سۈنئىي ئورمان ئاساسلىقى دېھقانچىلىق رايونلىرىغا تارقالغان بولۇپ، ئېتىز - ئېرىق ئېھاتە ئورمىنى، بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئورمىنى، ماتېرىيال ئورمىنى، يېقىلغۇ ئورمىنى ۋە ئىقتىسادىي ئورمانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

§ 2 . ئورمان كۆلىمى ۋە ياغاچ زاپىسى

ناھىيە تەۋەسىدە ئورمان بايلىقى خېلى مول، تارىختا چەرچەن دەريا‌سى 3 قېتىم قىنىنى

ئۆزگەرتكەن بولسىمۇ، ئورمان يەنىلا خېلى زور كۆلەمدە ساقلىنىپ قالغان. چىلك سۈلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا يېزىلغان «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى» دە مۇنداق دېيىلگەن: «يېزا، بازار، كەنتلەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە زىچ ئۆسكەن دەل - دەرەخلەر بار، ئۇنىڭ كۆلىمى جەمئىي 75 مىڭ مو كېلىدۇ. چەرچەن — نىيە تاشيولىنىڭ يۇزى ۋە ئۇلى يۇلغۇن، توغراق شاخلىرى ئۈستىگە قوم يېيىتىش يولى بىلەن ياسالغان. ئىشكىتىن چىقسىلا قالىغىلى ئوتۇن تاپقىلى بولىدۇ، ئەمما سۇنئىي ئورمان بەك ئاز بولۇپ، ئاران 370 مىڭ تۇپكە يېتىدۇ». مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 435 مىڭ مو توغراقلىق بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىدە ئادەم كۆچى بىلەن ئورمان بەرپا قىلىشتا خېلى زور نەتىجە قازىنىلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سۇنئىي ئورمان كۆلىمى 64 مىڭ 200 موغا، «تۆت ئەتراپ» (ئېتىز ئەتراپى، يول ئەتراپى، ئېرىق - ئۆستەڭ ئەتراپى، ئۆي ئەتراپى) دىكى ئورمان 2 مىليون 120 مىڭ 300 تۇپكە، ئۆسۈۋاتقان دەل - دەرەخنىڭ ياغاچ زاپىسى 465 مىڭ 800 كۇب مېتىرغا يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي توغراقلىق كۆلىمى 276 مىڭ 800 مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆتەك توغراق ۋە زەئىپلەشكەن توغراق كۆلىمى 132 مىڭ 200 مو، بۇ ئومۇمىي توغرقلىق كۆلىمىنىڭ 47.8% نى ئىگىلەيدۇ. 1979 - يىلى دۆلەتنىڭ ھاۋادىن ئۇلچەش ماتېرىيالىغا قارىغاندا، چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تۇتاش توغراقلىقنىڭ ياغاچ زاپىسى 77 مىڭ 800 كۇب مېتىر، بۇنىڭدىن باشقا پارچە - پۇرات ئۆسۈۋاتقان توغراقلارنىڭ ياغاچ زاپىسى 15 مىڭ 500 كۇب مېتىر ئىكەن.

1993 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇنئىي ئورمانىنىڭ ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 64 مىڭ 200 مو، ئۆسۈۋاتقان دەل - دەرەخنىڭ ياغاچ زاپىسى 465 مىڭ 800 كۇب مېتىر بولدى.

§ 3 . دەرەخ تۈرى

ناھىيە تەۋەسىدە 60 نەچچە خىل دەرەخ بار، بۇ دەرەخلەرنى خاراكتېرى بويىچە 2 تۈرگە ئايرىش مۇمكىن.

1. ئىھاتە ئورمان دەرەخ تۈرى

1) ئاساسلىق غوللۇق دەرەخ تۈرى

توغراق، كۆلرەك تېرەك، كۆمۈش تېرەك، شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، سېرىق سۆگەت، قاغا جىگدە، قارا سۆگەت، مەجنۇنتال، يۆگۈمەچ سۆگەت، يۇمىلاق تاجلىق سۆگەت، قارايانغاچ، سۇۋادان تېرەك، ياپىلاق ئارچا قاتارلىقلار بار.

2) چۆل چاتقاللىرىنىڭ دەرەخ تۈرى

كۆپ شاخلىق يۇلغۇن، تەكلىماكان يۇلغۇنى، سۆكسۆك، جىغان، جۇزغۇن قاتارلىقلار بار.

2. ئىقتىسادىي ئورمان تۈرى

ياڭاق، جىگدە، ئۇجمە، بادام، پىندىق ياڭاق، شاپتۇل، نەشپۈت، ئۆرۈك، ئالما، ئۈزۈم، كىچىك چىلان، شىنجىڭ كۆلرەڭ چىلىنى، قارا ئۆرۈك قاتارلىقلار بار.

Ⅱ باب

كۆچەت تىكىش ئورمان بىنا قىلىش

§ 1 . سۈنئىي ئورمان

1. كۆچەت تىكىش ئۇسۇلى

ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئالدى - ئارقىسىغا، ئېتىز - ئېرىق ئەتراپى، يول بويلىرىغا كۆچەت قويۇش — ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. 50 - يىللاردا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كۆچەتلەرنى ئاساسەن شەخسلەر قويغان بولۇپ، سانى كۆپ ئەمەس ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ئومۇمەن ئوتلاق تۇتىدىغان سۈگەت جىرىمىنى ياغاچ قوزۇق قېقىپ چىقىرىلغان كامارغا تىكىش ياكى ئورەك كولاپ تىكىش ئارقىلىق ئورمان بىنا قىلىناتتى. قوزۇق قېقىپ جىرىم تىكىش ئۇسۇلىدا قويۇلغان جىرىملارنىڭ تۇتۇش نىسبىتى تۆۋەن بولغاچقا، 1950 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئۇسۇل قوللىنىلمايدىغان بولدى.

1963 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئەتىياز ۋە كۈزدە ئىلىپ بېرىلغانىدى. 1963 - يىلدىن باشلاپ كۆچەت ئەتىيازدىلا قويۇلىدىغان بولدى. 1985 - يىلى كۈزلۈك كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

2. سۈنئىي ئورمانلارنىڭ ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سۈنئىي ئورمان بىنا قىلىشتا خېلى زور نەتىجە قازىنىلدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ ئورمانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، ناھىيىنىڭ «ئورمانچىلىقنى يېتەكچى، چارۋىچىلىقنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، تېرىقچىلىق ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنداش ئاساسىدا كانچىلىق مەركەز قىلىنغان يېزا - بازار كارخانىلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت تەرەققىيات فاكتورىغا ئاساسەن، «ئالدىنى ئىلىشنى ئاساس قىلىپ، تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئومۇميۈزلۈك قوغداش ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئاساسىدا تۈزلەڭلىك سۈنئىي ئورمىنىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت ئورمانچىلىق تەرەققىيات فاكتورىنى تۈزۈپ چىقىلدى.

1985 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە سۇنئىي ئورمانلىقى ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 37 مىڭ 455 موغا يەتتى. 1993 - يىلى سۇنئىي ئورمانلىقى ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 64 مىڭ 200 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 33 مىڭ 245 مو، ماتېرىيال ئورمىنى 11 مىڭ 80 مو، يېقىلغۇ ئورمىنى 12 مىڭ 752 مو، ئىقتىسادىي ئورمان 7117 مو.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 7 — 1

يىللار	شۇ يىلى بىنا قىلىنغان ئورمان (مو)	يېتىشتۈرۈلگەن كۆچەت (مو)	شۇ يىلى يېتىشتۈرۈلگەن كۆچەت (مو)	يىللار	شۇ يىلى بىنا قىلىنغان ئورمان (مو)	يېتىشتۈرۈلگەن كۆچەت (مو)	شۇ يىلى يېتىشتۈرۈلگەن كۆچەت (مو)
1953	120	16.9	16.9	1985	4204	1800	1200
1957	291	60	60	1986	7076	2109	1309
1968	277	280	185	1987	6500	2061	955
1973	598	313	189	1988	4374	1576	491
1977	854	768	416	1989	4136	1172	412
1979	821	925	668	1990	4651	875	326
1980	639	659	326	1991	4135	703	473
1981	1092	1036	481	1992	4355	763	520
1982	2720	1612	926	1993	4035	788	466
1983	3726	1518	1264	ساقلىنىپ قالغان جەمئىي كۆلەم		64200 (مو)	
1984	3530	1689	1339				

ئەسكەرتىش: 1985 - يىلى يېتىشتۈرۈلگەن ئورمان سانىغا 424 مو مۇھىت ئاسراش ئورمىنى كىرگۈزۈلمىدى.

3. ئېتىز - ئېرىق ئەتراپىنى ئورمانلاشتۇرۇش

1952 - يىلدىن ئېتىبارەن ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى بىنا قىلىندى. 1986 - يىلى دېھقانچىلىق رايونىدىكى 8 يېزا، 1 مەيدان ئېتىز - ئېرىق ئەتراپىنى ئورمانلاشتۇرۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى، ئېتىز - ئېرىقلار ئەتراپىنىڭ ئىھاتە ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 1.14% كە يەتتى. ئېتىز - ئېرىق ئەتراپى ئورمانلاشتۇرۇلغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 95% نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلى ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى كۆلىمى 19 مىڭ 346 مو (13 مىڭ 899 مو باشقا ئىھاتە ئورمىنى كۆلىمى بۇنىڭ سىرتىدا) غا، ئېتىز - ئېرىق ئورمىنى بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 18.3% كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى ئېتىز - ئېرىق ئەتراپىنى ئورمانلاشتۇرۇش ئەھۋالى
جەدۋەل 7 — 2

يېزا - مەيدان	تېرىلغۇ يەر كۆلىمى (مو)	ئاساسلىق ئېتىز		ئورمانلاشتۇرۇلغان ئېتىز		ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمانلاشتۇرۇش دەرىجىسى (%)	ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى (%)
		پارچە	كۆلىمى (مو)	پارچە	كۆلىمى (مو)		
ئارال يېزىسى	7500	62	7500	62	7500	100	16.9
چوڭكۆل يېزىسى	15900	114	15900	114	15900	100	19.3
توغراقلىق يېزىسى	19100	174	19100	144	19100	100	16.7
يېڭئۆستەڭ يېزىسى	22300	172	22300	172	22300	100	17
باغئېرىق يېزىسى	12800	99	12800	99	12800	100	17
قوشاتما يېزىسى	10400	58	86200	58	8620	100	21.1
ئاقتىكەندۆڭ يېزىسى	9600	63	8799	63	8799	100	20.7
تاتىرالڭ يېزىسى	15400	58	9530	58	9530	100	20.2
ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	1400	11	1400	11	1400	100	21.4
جەمئىي	114400	781	105949	781	105940	100	18.3

4. «ئۇچ شىمال» ئېھاتە ئورمىنى

1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى دۆلەتنىڭ «ئۇچ شىمال» ئېھاتە ئورمىنى سىستېمىسىدىكى تارىم ئويمانلىقى بوستانلىقى ئېتىز - ئېرىق ئېھاتە ئورمىنى رايونى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1979 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى «ئۇچ شىمال» ئېھاتە ئورمىنى سىستېمىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى 1 - قارارلىق قۇرۇلۇش پىلانىنى ئورۇندىدى. 1985 - يىلى «ئۇچ شىمال» ئېھاتە ئورمىنى سىستېمىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى 2 - قارارلىق قۇرۇلۇش پىلانىنى ئورۇندىدى. 1987 - يىلى «ئۇچ شىمال» ئېھاتە ئورمىنى سىستېمىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي قۇرۇلۇش پىلانىنى ئورۇنداپ بولدى.

§ 2 . ئۇرۇق، كۆچەت

1. ئۇرۇق

چەرچەن ناھىيىسىدىن توغراق، يۇلغۇن، جىگدە ۋە شاپتۇل، ئۆرۈك، نەشپۈت، ئۈزۈم

قاتارلىق ئىقتىسادىي دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۇرۇقى كۆپ چىقىدۇ. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن، ئاساسلىقى جىگدە ئۇرۇقى يىغىش باشلاندى ۋە يىلىغا 2500 كىلوگرام جىگدە ئۇرۇقى يىغىۋېلىندى، ھەرىيلى جىگدە ئۇرۇقىنى تېرىش ئارقىلىق 150 مو ئۆپچۆرىسىدە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى. 1982 - يىلى ناھىيە، گۇڭشې، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ كۆچەتخانا قۇرۇلۇشى مۇكەممەللەشتۇرۇلدى، ئاساسلىقى شىنجاڭ تېرىكى، كۇمۇش تېرەك، مىرزا تېرەك، جىگدە، سۆگەت، ئۆرۈك، نەشپۈت كۆچەتلىرى يېتىشتۇرۇلدى.

2. كۆچەت يېتىشۇرۇش

چەرچەن ناھىيىسىدە كۆچەت يېتىشتۇرۇش خىزمىتى 1953 - يىلى باشلانغان، شۇ يىلى چوڭكۆل يېزىسىدا 32 مولۇق 1 كۆچەتخانا بار بولۇپ، 9. 16 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلگەن. 1954 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇننىڭ ئۇرۇق تارقىتىپ بېرىشى ھەم تېخنىكا خادىملىرىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن 10 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلگەن، كۆچەت باشقۇرۇشقا مەخسۇس كادىر ۋە كۆچەتلەرگە قاراشقا 1 دېھقان قويۇلغان. 1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك كۆچەتخانا قۇرۇلدى. بۇ كۆچەتخانا شۇ يىلى 60 موچە يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇپ، 150 مىڭ تۇپ كۆچەت چىقاردى. 1964 - يىلى ناھىيە ھەر قايسى گۇڭشې، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن كۆچەتخانا قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە كۇزدە كۆچەت يېتىشتۇرۇش باشلاندى. 1982 - يىلى ناھىيە «قىزىل يۇلتۇز» گۇڭشېسىدا كۆچەت يېتىشتۇرۇش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى. 1983 - ، 1984 - يىللىرى خوتەن ۋىلايىتىدىن تەكلىپ قىلىنغان كۆچەت يېتىشتۇرۇش ماھىرلىرى كۆچەت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسىنى ئۆگەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە كۆچەتلەرنىڭ ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 788 موغا يەتتى.

ناھىيە تەۋەسىدە تېرەك، سۆگەت كۆچەتلىرىنى يېتىشتۇرۇشتە ئەتىيازدا يېتىشتۇرۇش ئاساس قىلىنىدۇ، ھەرمو يەردىن 7000 تۇپ ئۆپچۆرىسىدە كۆچەت چىقىدۇ. جىگدە كۆچىتى يېتىشتۇرۇشتە كۇزدە ئۇرۇقنى تېرىپ يېتىشتۇرۇش ئاساس قىلىنىدۇ، ھەر مو يەردىن 12 مىڭ تۇپ ئۆپچۆرىسىدە كۆچەت چىقىدۇ.

§ 3 . ئورمان ھوقۇقى

1958 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇنئىي ئورمانىنىڭ كۆپ قىسمى شەھسلەر بىنا قىلغان ئورمان ئىدى. دۆلەت ۋە كوللېكتىپنىڭ بىنا قىلغىنى ئازراق ئىدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش»، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» داۋاملىدا دەل - دەرەخلەرنىڭ كۆپ قىسمى كوللېكتىپنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈۋېلىندى. 1962 - يىلى خەلق گۇڭشېسىغا دائىر «60 ماددا» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دەل - دەرەخلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى ۋە كوللېكتىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن ناھىيە تەۋەسىدە ئورمانچىلىق خىلى تېز راۋاجلاندى. ئورمانچىلىقنى مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، 1982 - يىلى ئورمانچىلىقتا ئۈچنى بېكىتىش (ئورمان ھوقۇقىنى، قالدۇرۇق يەرنى، ئورمانچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى بېكىتىش) سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ،

ناھىيە بويىچە 500 پارچىدىن كۆپ ئورمان ھوقۇقى گۇۋاھنامىسى تارقىتىلدى. 1985 - يىلى يەنە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ بىر قىسمى پۈلغا سۈندۈرۈلۈپ دېھقان ئائىلىلىرىگە سېتىپ بېرىلىپ، ئورمان بىنا قىلىشقىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئورمان ئاسراشقا ئەھمىيەت بەرمەسلىك زىددىيىتى ھەل قىلىندى. 1991 - يىلدىن باشلاپ دەل - دەرەخ يەر ئىگىسىگە تەئەللۇق بولۇش، كۆچەتنى كىم قويسا شۇ ئىگىدارچىلىق قىلىش، ژارىسلىق قىلىشقا، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە يول قويۇش سىياسىتى ئىجرا قىلىندى.

§ 4 . دەل - دەرەخلەرنى پەرۋىش قىلىش

1977 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ياش، قېرى دەل - دەرەخلەرنى ئاسراش - پەرۋىش قىلىشنى كۈچەيتىشنى قايتا - قايتا تەكىتلىگەن بولسىمۇ، ئورمانچىلىقنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇش يېتەرسىز بولۇش، تىكىپلا قويۇپ، تۈتۈش - تۈتماسلىقى بىلەن كارى بولماسلىق، چارۋا - ئۇلاغلار غاجاپ كېتىش ۋە سۈنئىي بۇزغۇنچىلىق ئېغىر بولۇش تۈپەيلى، ھەر يىلى كۆچەت قويسىمۇ ئورمان بىنا بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىققان. مۇشۇ مەزگىلدە بىنا قىلىنغان ئورمانلىقنىڭ ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتى ئاران 30% بولغان.

1977 - يىلدىن كېيىن دەل - دەرەخلەرنى ئاسراش، پەرۋىش قىلىش خىزمىتى پەيدىنپەي مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1982 - يىلى ئورمانچىلىقتا «ئۆچنى بېكىتىش» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، دەل - دەرەخنى كەلسە - كەلمەس كېسىش، چارۋا - ئۇلاغلار غاجاپ كېتىش ئەھۋاللىرى قاتتىق توسۇلدى. 1985 - يىلى دەل - دەرەخلەر پۈلغا سۈندۈرۈلۈپ ئائىلىلەرگە سېتىپ بېرىلگەندىن كېيىن، دېھقانلار دەل - دەرەخلەرنى ئاسراش، پەرۋىش قىلىشنى يەنىمۇ كۈچەيتتى. 1978 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە بىنا قىلىنغان ئورمانلىقنىڭ ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتى 80% كە يەتتى. 1993 - يىلى بىنا قىلىنغان ئورمانلىقنىڭ ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتى 85% كە يەتتى.

§ 5 . ئورمانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلۇشى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلۇشى 1959 - يىلى باشلانغان، 1993 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئارال، چوڭكۆل، توغراقلىق، يېڭىئۆستەڭ ئورمانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئارال ئورمانچىلىق مەيدانى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورمانچىلىق مەيدانى، قالغانلىرى يېزىلار باشقۇرىدىغان ئورمانچىلىق مەيدانىدۇر.

1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئارال ئورمانچىلىق مەيدانى

ئارال ئورمانچىلىق مەيدانى ناھىيە بازىرىدىن 5 كىلومېتىر يىراقلىققا يەنى چەرچەن دەرياسىنىڭ 2 قاسنىقىغا جايلاشقان. بۇ مەيدانىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى تۈزلەڭلىكتە سۈنئىي ئورمان بىنا قىلىش بولۇپ، ئورمانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە كەسىپ بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ، چۆل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاپ، بوران - قۇمنىڭ چەرچەن بازىرى ۋە ئارال يېزىسىغا يەتكۈزىدىغان زىيىنىدىن مۇداپىئە كۆرىدۇ.

1950 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نۇرغۇن ئادەمنى سەپەرۋەر قىلىشى بىلەن بۇ يەرگە كۆچەت قويۇلغان. 1958 - يىلى بۇ يەردىكى دەل - دەرەخلەر كېسىپ تۈگىتىلگەن. 1966 - يىلدىن ئېتىبارەن يەنە «ئارال قۇمدىن مۇداپىئەلىنىش ئورمىنى» ، «ئارال ياشلار ئورمىنى» بەرپا قىلىنىشقا باشلىدى. 1972 - يىلى ئارال ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئورمان كۆلىمى 2942 موغا، ئورمانلىق ئۈزۈنلۇقى 15 كىلومېتىرغا، كەڭلىكى 130 مېتىرغا، ئورمان ئاسراش خادىمى 7گە يەتتى.

2. يېزا باشقۇرۇشىدىكى ئورمانچىلىق مەيدانلىرى

توغراقلىق يېزىلىق ئورمانچىلىق مەيدانى، يېڭىئۆستەڭ يېزىلىق ئورمانچىلىق مەيدانى، چوڭكۆل يېزىلىق ئورمانچىلىق مەيدانى 1959 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى چاغدا گۈڭشې باشقۇرىدىغان ئورمانچىلىق مەيدانلىرى ئىدى. 1993 - يىلى ئومۇمىي ئورمانلىق كۆلىمى 1158 موغا، مەخسۇس خادىم 5 كە يەتتى.

3. باشقا ئورمانچىلىق مەيدانلىرى

1963 - يىلى «شەرق شامىلى» گۈڭشېسى ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. 1964 - يىلى تاتىراڭ گۈڭشېسى ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. كېيىنكى چاغلاردا دەل - دەرەخلىرى كېسىلىپ تۈگىگەچكە، بۇ 2 مەيدان تەبىئىي ئەھۋالدىن قالدى.

Ⅲ باب

ئورمان ئاسراش

§ 1 . قالايمىقان كېسىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئورماننى ئوتتىن ساقلاش

1. قالايمىقان كېسىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدا ئورمان ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، 20 ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى، ئورمان ئاسراش ئەترىتى قارىمىقىدا قارا مۇرەن ئورمان ئاسراش پونكىتى، شورتاڭ پونكىتى، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» پونكىتى، ياقا توغراق پونكىتى، تاتىراڭ پونكىتى ۋە «غالىبىيەت» پونكىتى دېگەن ئىبارەت 6 ئورمان ئاسراش پونكىتى قۇرۇلدى. ئورمان ئاسراش ئەترىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي ئورمانلارنى ئاسراش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. ئاساسلىقى ئۆتكەن - كەچكەن ھارۋا، ئاپتوموبىل، تراكتورلارنى تەكشۈرۈپ، دەل - دەرەخلەرنى قالايمىقان كېسىش ۋە ياغاچ، دورا ماتېرىياللىرىنى ناھىيە تەۋەسىدىن رۇخسەتسىز ئېلىپ چىقىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالدى. شۇ مەزگىلدە گۈڭشېلاردىمۇ ئورمانچىلىققا مەسئۇل 1 دىن يارىمچى خادىم قويۇلدى.

1986 - يىلى 8 ېيزندا ئورمانچىلىق پونكتى قۇرۇلدى ۋە ئۇلارغا 16 ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلىپ، يېزىلار تەۋەسىدىكى دەل - دەرەخلەرنى ئاسراش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى.

1982 - يىلدىن بۇيان چەرچەن ناھىيىسىدە ئورمانچىلىقتا «ئۇچنى بېكىتىش» سىياسىتى يولغا قويۇلدى، ھەر يىلى ھەر قايسى يېزا (مەيدان - فېرما) لارغا دەل - دەرەخ كېسىش نورمىسى چۈشۈرۈپ بېرىلدى، ناھىيە بويىچە دەل - دەرەخ كېسىشنى نورمىلىق باشقۇرۇش تۈزۈمى پەيدىنپەي مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، دەل - دەرەخلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن بۇيان، ناھىيىنىڭ ئورمان باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قالايمىقان كېسىش دېلولىرىنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىپ، ئورمانلىقنى كەلسە - كەلمەس ئىگىلىۋېلىش ئەھۋاللىرىنى قەتئىي توستى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئورمانچىلىققا ئائىت قانۇن - بەلگىلىمە، سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلىشنى كۈچەيتىپ، ئاممىنىڭ ئورمان بايلىقىنى قوغداش جەھەتتىكى قانۇن ئېڭىنى ئۆستۈردى. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، ئورماننى كەلسە - كەلمەس كېسىش ئەھۋالى كۆرۈنەرلىك ئازايدى.

2. ئورماننى ئوتتىن ساقلاش

ئورماننى ئوتتىن ساقلاش — ئورمان بايلىقىنى ھالاكەتلىك ئاپەتتىن ساقلاپ قېلىشنىڭ مۇھىم تەدبىرى. ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورماننى ئوتتىن ساقلاش خىزمىتىدە مۇھىم نۇقتا دېھقانچىلىق رايونلىرىغا قارىتىلدى؛ تەبىئىي توغراقلىقلاردا ئاساسلىقى ئوت كېتىش خەۋپى بار مەزگىلدە ئادەملەرنىڭ توغراقلىققا كىرىشىنى ۋە توغراقلىقتا ئوت يېقىشىنى مەنئىي قىلىش تەدبىرلىرى قوللىنىلدى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئورمان ئاسراش - ئورماننى ئوتتىن ساقلاش قوماندانلىق شتابى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، پۈتكۈل ناھىيىنىڭ ئورماننى ئاسراش - ئوتتىن ساقلاش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1993 - يىلى ئورمان رايونلىرىنى ئوت كېتىش خەۋپى بويىچە رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، ئورماننى ئوتتىن ساقلاشقا مۇھىم ئىلمىي ئاساس يارىتىپ بېرىلدى.

§ 2. دەل - دەرەخلەرنى كېسەللىك، ھاشارات زىيىنىدىن ساقلاش ۋە ئۇنى يوقىتىش

1. دەل - دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان كېسەللىكلەر

ناھىيە تەۋەسىدىكى دەل - دەرەخلەردە تېرەككە داغ چۈشۈپ قۇرۇپ قېلىش كېسىلى، ئاق ئۇۋۇسمان چىرىش كېسىلى، تېرەك غولى يېرىلىپ كېتىش كېسىلى، تېرەك قوۋزىقى چىرىپ كېتىش كېسىلى، شاپتۇل - ئالما غولى چىرىپ كېتىش كېسىلى، تېرەك يارا كېسىلى كۆپ كۆرۈلىدۇ.

تېرەككە داغ چۈشۈپ قۇرۇپ قېلىش كېسىلى ۋە تېرەك غولى يېرىلىپ كېتىش كېسىلى ناھىيە تەۋەسىدە كۆپرەك يۈز بېرىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى 90% ئورمان رايونىدا تېرەككە داغ چۈشۈپ قۇرۇپ قېلىش كېسىلى يۈز بېرىدۇ، بۇ خىل كېسەلگە مىرزا تېرەك ھەممىدىن كۆپ

گىرىپتار بولىدۇ.

2. دەل - دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان ھاشاراتلار

ناھىيە تەۋەسىدە دەل - دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان ھاشاراتلار ئىچىدە تىرەك كىچىك يوپۇرماق كېپىنىكى، تىرەك ئاق يوپۇرماق قېتى كېپىنىكى، تىرەك سېرىق يوپۇرماق پەرۋانىسى، جىگدە ئاققۇ پەرۋانىسى، شاپتۇل قىلتىرىقلىق شۈمۈكچى كېپىنىكى بىر قەدەر گەۋدىلىك ئورۇندا تۇرىدۇ.

1) تىرەك كىچىك يوپۇرماق كېپىنىكى

1982 - يىلدىكى ئورماندا بولىدىغان كېسەللىك، ھاشاراتلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرىغا قارىغاندا، تىرەك كىچىك يوپۇرماق كېپىنىكى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورمان رايونلىرىدا كەڭ دائىرىدە تارقالغان، ئۇ ئاساسلىقى شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تىرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىغا زىيان يەتكۈزگەن، ئەڭ ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغانلىرىنىڭ زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى %90كە، تۆپلەر بويىچە زىيانغا ئۇچرىغان يوپۇرماق نىسبىتى تەخمىنەن %45 كە يېتىپ، دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ئېغىر تەسىر يەتكەن.

2) تىرەك ئاق يوپۇرماق قېتى كېپىنىكى

بۇ خىل كېپىنەك شىنجاڭ تېرىكى، كۆمۈش تىرەككە زىيان يەتكۈزىدۇ، ناھىيە تەۋەسىدكى %80 ئورمان رايونىدا تىرەك ئاق يوپۇرماق قېتى كېپىنىكى پەيدا بولىدۇ، يەككە تۆپلەر بويىچە يوپۇرماقلارنىڭ زىيانغا ئۇچرىشى %35كە يېتىدۇ. 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا لىچىنكىلار يوپۇرماق قېتىغا كىرىپ يوپۇرماق ئېتىنى يەيدۇ، نەتىجىدە يوپۇرماقلارنىڭ ئۈستۈنكى ۋە ئاستىنقى پوستىلا قالىدۇ، ئەھۋال ئېغىر بولغاندا يوپۇرماقلار قۇرۇپ چۈشۈپ كېتىدۇ. تىرەك ئاق يوپۇرماق قېتى كېپىنىكى قونچاقلىرى قىشنى چۈشۈپ كەتكەن يوپۇرماقلار ئۈستىدە ئۆتكۈزىدۇ.

3) تىرەك سېرىق يوپۇرماق پەرۋانىسى

تىرەك سېرىق يوپۇرماق پەرۋانىسى تىرەك يوپۇرماق پەرۋانىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. %60 — %70 ئورمان رايونىدا تىرەك سېرىق يوپۇرماق پەرۋانىسى پەيدا بولىدۇ. يۇز بېرىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان ئورمان رايونلىرىدا تەخمىنەن %50 دەل - دەرەخ زىيانغا ئۇچرايدۇ، لىچىنكىلىرى يۇمران شاخلارغا تور چىقىرىپ ئوزۇقلىنىدۇ، ئېغىر بولغاندا يوپۇرماقلارنى يەپ تۈگىتىدۇ.

4) جىگدە ئاققۇ پەرۋانىسى

ئۇ يەنە جىگدە ئاق قاشلىق ئاققۇ پەرۋانىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، جىگدىدە پارازىت ھالەتتە ياشايدۇ. لىچىنكىلىرى جىگدە يوپۇرماقلىرىنى يەپ، جىگدە دەرىخىنى ئاخىر قۇرۇتۇۋېتىدۇ، 6 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇنىڭ زىيىنى ئەڭ ئېغىر بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدكى %95تىن كۆپ ئورمان رايونىدا جىگدە ئاققۇ پەرۋانىسى پەيدا بولىدۇ، تۆپلەر بويىچە جىگدىنىڭ زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى %35 چامىسىغا يېتىدۇ.

5) شاپتۇل قىلتىرىقلىق شۈمۈكچى كېپىنىكى

ناھىيە تەۋەسىدكى %90 ئورمان رايونىدا يۇز بېرىدۇ، زىيان سېلىش نىسبىتى %75 — %80 بولىدۇ، جىگدە، شاپتۇل، ئۆرۈككە زىيان سالىدۇ. لىچىنكىلىرى بىخلارغا ۋە يۇمران شاخلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ، زىيان سېلىش مەزگىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدىن 9 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بولىدۇ.

6) باشقىلار

يۇقىرىقىلاردىن باشقا تېرەك ئاچماق قۇيرۇقلۇق ئاققۇ پەرۋانىسى، تېرەك ئىنچىكە قاناتلىق پەرۋانىسى، تېرەك قالقانلىق قۇرتى، سۆگەت پاشىسى، كۆك كېچە پەرۋانىسى، جىگدە ئاچا قۇيرۇق يىگناغۇچى، جىگدە پىتى، ئالما زەھەرلىك كېپىنىكى، شاپتۇل كىچىك ئۆزەك قۇرتى، گەز قۇرت، كىچىك يەر يولۇسى، سېرىق يەر يولۇسى، شىمالىي جۇڭگو موزايىبشى قاتارلىقلارمۇ بار.

3. دەل - دەرەخلەردە بولىدىغان كېسەللىك، ھاشاراتلاردىن ساقلىنىش ۋە ئۇنى يوقىتىش

دەل - دەرەخلەرنى كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقىدىن ساقلاش ۋە ئۇنى يوقىتىشتا ئالدىنى ئېلىش ئاساس، خىمىيىلىك مۇداپىئەلىنىش - يوقىتىش قوشۇمچە قىلىنىپ، بالدۇر بايقاش، بالدۇر مۇداپىئەلىنىش، يوقىتىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. كۆچەت كىرگۈزۈش ۋە توشۇش — كېسەل تارقىلىشنىڭ مۇھىم يوللىرىنىڭ بىرى، كۆچەتلەرنى كارانتىن قىلىشنى كۈچەيتىش — كېسەللىك ۋە ھاشارات زىيانداشلىقىدىن مۇداپىئەلىنىش ھەم ئۇنى يوقىتىشنىڭ مۇھىم ھالقىسى ۋە مۇھىم تەدبىرلىرىنىڭ بىرى. زىيانداش ھاشارات بار كۆچەتلەرنى يۆتكىمەسلىك ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ناھىيە تەۋەسىدە كېسەللىك، ھاشارات بارلىقى بايقالغان كۆچەتلەرنى كۆچەتخانىدىن چىقىرىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى، ئۆتكەلنى چىڭ ئىگىلەش ئىارقىلىق، ناھىيە تەۋەسىدىكى دەل - دەرەخ بايلىقىنىڭ ساپلىقىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

Ⅳ باب

ئورمانچىلىقنى باشقۇرۇش

§ 1. ئورمانچىلىق ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى

1979 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئورمانچىلىق خىزمىتى پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 2 خىزمەتچى قويۇلدى. 1982 - يىلى ئورمانچىلىق خىزمىتى پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، 4 خىزمەتچى قويۇلدى. 1993 - يىلى خىزمەتچىسى 9غا يەتتى.

2. ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كۆچەتخانا

1962 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كۆچەتخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 9 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى، 195 مو يەر بېرىلدى ۋە شۇ يىلى 15 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى. 1984 - 1985 - يىللىرى كۆچەتخانىنىڭ 90 مو يېرى دېھقانچىلىق ئىدارىسىغا

ئايرىپ بېرىلدى. 1993 - يىلدىكى كۆچەتخانا قارىمىقىدىكى يەر 105 مو، ئىشچى - خىزمەتچى 11 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ئىشچى 8، ۋاقىتلىق ئىشچى 3.

3. ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئورمان ئاسراش ئەترىتى

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدا ئورمان ئاسراش ئەترىتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 20 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى. ئورمان ئاسراش ئەترىتى قارىمىقىدا 6 ئورمان ئاسراش نۇقتىسى (پونكتى) قۇرۇلدى.

1) قارامىرەن ئورمان ئاسراش نۇقتىسى

چەرچەن — نىيە تاشيولىنىڭ چەرچەن ناھىيىسى بىلەن نىيە ناھىيىسى چېگرىلىنىدىغان جايىغا جايلاشقان بولۇپ، 2 ئېغىز خىش ئۆيى، 2 خىزمەتچىسى بار.

2) شورتاق پونكتى

1972 - يىلى شورتاق ئورمان باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلغان بولۇپ، 3 خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1987 - يىلى شورتاق پونكتى دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭغا 1 خىزمەتچى قويۇلدى.

3) «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» پونكتى

چەرچەن — نىيە تاشيولىدىكى يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، 1974 - يىلى قۇرۇلغان، 2 ئېغىز خىش ئۆيى، 2 خىزمەتچىسى بار.

4) ياقا توغراق پونكتى

چەرچەن — چاقىلىق تاشيولىدىكى ياقا توغراق رايونىغا جايلاشقان، 1987 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 3 ئېغىز خىش ئۆيى، 2 خىزمەتچىسى بار.

5) تاتىراق پونكتى

تاتىراق يېزىسىغا جايلاشقان، 1978 - يىلى قۇرۇلغان، 2 خىزمەتچىسى بار.

6) غالىبىيەت پونكتى

1986 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، باغئىرىق يېزىسىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ 2 ئېغىز ئۆيى، 2 خىزمەتچىسى بار.

4. يېزا (مەيدان، فېرما) ئورمانچىلىق پونكتلىرى

1981 - يىلى دېھقانچىلىق رايونىدىكى 7 كۆكشېدا 7 نەپەر ئورمانچىلىق يارەمچى خادىمى قويۇلدى. 1986 - يىل 1 - ئايدا يېزا (مەيدان، فېرما) ئورمانچىلىق پونكتلىرى قۇرۇلدى ۋە ئۇلارغا 9 خىزمەتچى قويۇلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلىق ئورمانچىلىق پونكتى 8گە، خىزمەتچىسى 16گە يەتتى.

5. ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى ياغاچ كېسىش مەيدانى

1959 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك بىناكارلىق ئەترىتى ياغاچلىق ياغاچ كېسىش مەيدانى قۇردى ۋە ئۇنىڭغا 13 ئىشچى - خىزمەتچى قويدى. 1974 - يىلى بۇ ياغاچ كېسىش مەيدانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ياغاچ كېسىش مەيدانى قۇرۇلدى ھەم بۇنىڭغا 20 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى. بۇ مەيدان تەبىئىي ئورمانىنى يېگىلاش ۋە كېسىشكە مەسئۇل بولدى.

6. باشقا ئاپپاراتلار

1982 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك كۆكەرتىش كومىتېتى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى، يېزا، فېرما، مەيدان، بازارلاردىمۇ كۆكەرتىش كومىتېتى ياكى كۆكەرتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى.

1987 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ئورمان ئاسراش - ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش قوماندانلىق شتابى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

§ 2 . باشقۇرۇش تەدبىرلىرى

80 - يىللاردىن ئىلگىرى دەل - دەرەخلەر دۆلەت، كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدا ئىدى، دەل - دەرەخلەرنى دۆلەت، كوللېكتىپ باشقۇراتتى. 1982 - يىل 5 - ئايدىن يىل ئاخىرىغا قەدەر، «ئورمان ھوقۇقىنى مۇقىملاشتۇرۇش، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ قالدۇرۇق ئورمان يېرىنى بېكىتىش، ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى بېكىتىش» مەركەز قىلىنغان ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈمى ئىسلاھاتى قانات يايدۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە 1 رايون، 13 گۈڭشې، 3 فېرما (مەيدان)، 1 بازاردا دەل - دەرەخ سانى، ئورمان ھوقۇقى گۇۋاھنامىسى بېرىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى ھەم 500 پارچىدىن كۆپرەك ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش تارقىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى بېكىتىشىگە ياردەم بېرىلدى، چوڭ - كىچىك دەل - دەرەخلەر، كۆچەتخانىلار، مېۋىلىك باغلار دائىرە، بۆلەكلەرگە ئايرىلىپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، ناھىيە بويىچە 200 نەچچە كىشى مەخسۇس ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى. 1985 - يىلى يەنە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ كۆپ قىسمى پۈلغا سۈندۇرۇلۇپ دېھقان ئائىلىلىرىگە سېتىپ بېرىلدى. 1991 - يىلدىن ئېتىبارەن يەر كىمنىڭ بولسا دەل - دەرەخلەر شۇنىڭغا تەئەللۇق بولۇش، كۆچەتنى كىم قويسا شۇ ئىگىدارچىلىق قىلىش، دەل - دەرەخلەرگە ژاڑىلىق قىلىش ۋە دەل - دەرەخلەرنى ئۆتۈنۈپ بېرىشكە رۇخسەت قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. ھۆددىگە بېرىلمىگەن ۋە پۈلغا سۈندۇرۇلۇپ ئائىلىلەرگە سېتىپ بېرىلمىگەن دەل - دەرەخلەرنى باشقۇرۇش - ئاسراشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى.

1984 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى دەل - دەرەخلەر خېلى ياخشى باشقۇرۇلغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ھەر قايسى رايون، گۈڭشىلاردا دەل - دەرەخلەرنىڭ تۈتۈش نىسبىتى 47%كىمۇ يەتمەيتتى. 1984 - يىلدىن كېيىن ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، دەل - دەرەخلەرنى باشقۇرۇش كۆچەيتىلگەنلىكتىن، ئورمانچىلىق تارماقلىرى ۋە ئورمانچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرى دەل - دەرەخلەرنى ۋاقتى - ۋاقتىدا چاتاپ، ئوغۇتلاپ، سۇغىرىپ تۇردى، سۈپەت، تېخنىكا ئۆتكىلىنى چىڭ ئىگىلىدى، نەتىجىدە كۆچەتلەرنىڭ تۈتۈش نىسبىتى 85% ئۆچۈرىلىدە بولدى. ئورمانچىلىق تارماقلىرى باشقا جايلارنىڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى پائال ئۆگىنىپ، كۆچەت يېتىشتۇرۇش، ياش كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلىش ۋە يېڭى دەرەخ سورتلىرىنى كىرگۈزۈش، يېتىشتۇرۇش جەھەتلەردە كۈچ سەرپ قىلدى.

1990 - يىلدىن كېيىن ئومۇمىي خەلق مەجبۇرىي كۆچەت تىكىش پائالىيىتىدە كۆچەت تىكىش ۋەزىپىسى ئىدارە - ئورۇنلارغىچە، ئادەم بېشىغىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، كۆچەت تىكىشنى مۇددىگە ئېلىش ۋە تۇتقۇزۇشقا كاپالەتلىك قىلىش ئىشقا ئاشۇرۇلغانلىقتىن، كۆچەتلەرنىڭ تۇتۇش نىسبىتى %96كە يەتتى.

V باب

ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكىسى پائالىيەتلىرى

§ 1 . ئورماننى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

1976 - يىل 10 - ئايدىن 1977 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بۆلۈمىنىڭ ئادەم تەشكىللىشى بىلەن، سۈنئىي ئورمان تەكشۈرۈلدى. 1983 - يىلى سۈنئىي ئورماننى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1982 - يىلى ئورمانلارنىڭ كېسەللىك، ھاشارات زىياندا‌شلىقىغا ئۇچراش ئەھۋالى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 2 - تۈردىكى ئورمان بايلىقىنى تەكشۈرۈش تاماملاندى.

§ 2 . ئورمانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش

1983 - ، 1984 - يىللىرى چەرچەن ناھىيىسىدە ئورمانچىلىقنى ئۇنۇمۇبرسال تەھلىل قىلىش ۋە رايونلار بويىچە پىلانلاش تەسەۋۋۇرى باشلاندى. 1984 - يىلى ئورمانچىلىق رايونلىرى توغرىسىدىكى تەھلىلگە ئاساسەن، ناھىيە تەۋەسى 4 رايونغا ئايرىلدى.

1. جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىققا جايلاشقان چارۋىچىلىق - ئورمانچىلىق رايونى — چارۋا بېقىلىدىغان يېڭى ئورمانچىلىق رايونى

بۇ رايوندىكى ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمى 26 مىليون مودىن ئاشىدۇ، ئۇ تەبىئىي قىشلاق ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايون 3 يېزا، 2 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كىلىماتى سوغۇق ھەم قۇرغاق، 4 پەسلىنىڭ پەرقى روشەن ئەمەس، پەقەت سوغۇق پەسىل ۋە ئىللىق پەسىل دەپلا ئايرىلىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈك شالاڭ، دېھقان - چارۋىچىلار ئوتۇندىن قېينىلىدۇ.

2. چەرچەن دەريا‌سىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئىھاتە ئورمىنى — ماتېرىيال ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمان رايونى

بۇ رايوننىڭ يەر شەكلى تەكشى، تۆپرىقى خېلى ياخشى، سۈغىرىش شارائىتى قولايلىق، قۇياش نىسبەتلىقى بايلىقى يېتەرلىك، دەل - دەرەخلەر ۋە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. بۇ رايون چەرچەن دەريا‌سى بۇ سىستېمىسىنىڭ سۈيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ.

3. چەرچەن دەريـاسىنىڭ تـۆۋەن ئېقىنىدىكى ئـوتـلاق ئىھـاتە ئـورمـىنى — يېقىلغۇ ئورمىنى رايونى

بۇ رايون بوستانلىقتىكى تار ھەم ئۇزۇن بەلۋاغ بولۇپ، غەرب ۋە شىمال تەرەپلىرى قۇملۇق، يەر ئاستى سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1.2 ~ 2 مېتىر، يەر ئاستى سۇيىنىڭ مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، تۇپراق تەركىبىدە تۇز مىقدارى كۆپ. بۇ ئورمان رايونىدا ئاساسلىقى توغراق، يۇلغۇن، سۆكسۆك، قومۇش قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

4. شورتاك سۇ - تۇپراق ساقلاش ئورمىنى — يول ئىھاتە ئورمىنى رايونى

بۇ ئورمان رايونى دېگىز يۈزىدىن 1200 ~ 1500 مېتىر ئېگىز، يەر ئاستى سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 2 ~ 4 مېتىر. جەنۇبىي ۋە شىمالىي تەرەپلىرى قۇم بىلەن قاپلانغان. بۇ رايوندا قارامۇرەن دەرياسى، مۆلچەر دەرياسى، مىت دەرياسى قاتارلىق ئاساسلىق سۇ سىستېمىسى بار، كەلكۇن مەزگىلىدە كەلكۇندىن پايدىلىنىپ بىر قىسىم توغراقلىق ۋە چاتقاللىق سۇغىرىلىدۇ.

[قوشۇمچە] ئالتۇنتاغ ئوۋ ئوۋلاش رايونى چەرچەن ئوۋ ئوۋلاش مەيدانى

1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى ئالتۇنتاغ ئوۋ ئوۋلاش رايونى چەرچەن ئوۋ ئوۋلاش مەيدانى قۇرۇلۇشىنى رەسمىي تەستىقلىدى، بۇ شىنجاڭ بويىچە دۆلەت رەسمىي تەستىقلىغان تۇنجى مۇنتىزىم ئوۋ ئوۋلاش مەيدانىدۇر. باشقۇرۇشقا قولاي بولسۇن ئۈچۈن، چەرچەن ناھىيىلىك ياۋايى ھايۋانات - ئۆسۈملۈك بايلىقىنى قوغداش - باشقۇرۇش ئىشخانىسى ئاساسىدا ئوۋ ئوۋلاش مەيدانىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى قۇرۇلدى، بۇ 2 ئورۇننىڭ ئادەمى بىر يۈرۈش بولۇپ، 2 ۋېنزىكا ئېسىلدى. ناھىيىلىك ياۋايى ھايۋانات - ئۆسۈملۈك بايلىقىنى قوغداش - باشقۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى سىدىق ئايۇپ ئوۋ ئوۋلاش مەيدانىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

1993 - يىل 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ئوۋ ئوۋلاش مەيدانى تۇنجى قېتىم ئىسپانىيىلىك ۋاللاندىن ئەپەندىنى رەسمىي كۈتۈۋالدى. ۋاللاندىن ئەپەندى 1 شىزاڭ بۆكسىنى، 1 بۇغا ئوۋلىدى.

VI باب

ياغاچ ماتېرىيال ئىشلەپچىقىرىش

1 § . ياغاچ كېسىش ۋە ساقلاش - توشۇش

1. ياغاچ كەسكۈچى ئورۇنلار

1959 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە بازىرىنىڭ بىناكارلىق ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك بىناكارلىق ئەتىرىتى ياغاچلىق ياغاچ كېسىش مەيدانى قۇردى ۋە 13 ئىشچى - خىزمەتچى قويدى. بۇ مەيدان يىلىغا ئەڭ كۆپ بولغاندا 50 كۇب مېتىر ياغاچ كەستى، 1974 - يىلى ئەمەلدىن قالدى.

1968 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتى شورتاڭ رايونىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى ۋە چەرچەن — نىيە تاشيولىنى ياسىدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ 200 كۇب مېتىر ياغاچ كېسىشىنى تەستىقلىغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار 500 كۇب مېتىر ياغاچ كەستى.

1974 - يىلى ياغاچلىق ياغاچ كېسىش مەيدانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر قايسى ئورۇنلار ياغاچ لازىم بولۇپ قالسا، ئۆزلىرى ئورمان رايونلىرىدىن كېسىۋالىدىغان بولدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ياغاچ كېسىش مەيدانى قۇرۇلدى ۋە ياغاچ بىر تۇتاش كېسىلىدىغان بولدى. 1974 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ناھىيىلىك ياغاچ كېسىش مەيدانى يىلىغا 100 ~ 150 كۇب مېتىر ياغاچ كەستى. 1981 -، 1982 - يىللىرى باشكېچىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنى ياساش ئېھتىياجى بىلەن 1700 كۇب مېتىر ياغاچ كېسىلدى. 1983 - يىلدىن كېيىن يىلىغا 300 كۇب مېتىر ئۆچۈرىسىدە ياغاچ كېسىلدى. 1985 - يىلدىن كېيىن يىللىق ياغاچ كېسىش مىقدارى ئومۇمەن 500 كۇب مېتىر دائىرىسىدە تىزگىنلەندى. 1993 - يىلغىچە جەمئىي 7000 كۇب مېتىرچە ياغاچ كېسىلدى.

2. ياغاچ كېسىش ئورنى

1972 - يىلدىن ئىلگىرى چەرچەن دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىدىكى ئاقتاز ئەتراپلىرىدا ئىدى، 1972 - يىلدىن كېيىن شورتاڭ رايونىغا يۆتكەلدى.

3. سۈنئىي ئورمانلارنىڭ كېسىلىشى

1960 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە تەخمىنەن 2000 كۇب مېتىر ئۆچۈرىسىدە سۈنئىي ئورمان كېسىلدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى دېھقانلارغا «ئورمان ھوقۇقى گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بەردى ھەم «دەرەخ كېسىش ئىجازەتنامىسى» ۋە«ياغاچ ماتېرىيال توشۇش گۇۋاھنامىسى» تۈزۈمىنى يولغا

قويدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى سۈنئىي ئورمانغا ئائىت ئارخىپلارنى تۇرغۇزۇپ، سۈنئىي ئورماننى كېسىشنى - باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. 1984 - يىلدىن كېيىن، سۈنئىي ئورمان ياغاچ ماتېرىياللىرىنى سېتىۋېلىش - سېتىش سىياسىتى يەنمۇ كەڭ قويۇۋېتىلدى، سۈنئىي ئورمان ياغاچ ماتېرىياللىرىنى بازاردا ئەركىن سېتىش - سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىندى، لېكىن سۈنئىي ئورمان ياغاچلىرىنى كېسىش ۋە ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىرىشقا قاتتىق چەك قويۇلدى، يىلىغا سۈنئىي ئورمان 500 كۇب مېتىر ئۆچۈرىسىدە كېسىلدى.

2 § . ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە سېتىش

1959 - يىلى ياغاچلىق ياغاچ كېسىش مەيدانى بىناكارلىق ئەترىتىنى ياغاچ ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، يەنە بىر قىسىم ياغاچ ماتېرىيالنى سىرتقا ساتتى. 1974 - يىلى ياغاچلىق ياغاچ كېسىش مەيدانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر قايسى ئورۇنلار ياغاچ كەسسە، ھەر كۇب مېتىر ياغاچ ئۈچۈن 10 يۈەندىن ئورمان يېتىشتۇرۇش ھەققى تاپشۇرىدىغان بولدى.

1974 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە، ياغاچ كېسىلگەندىن كېيىن ئورمان رايونلىرىنىڭ ئۆزىدە سېتىلدى. 1978 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە كېسىلگەن ياغاچلار ئورمان رايونلىرىدا ئايلانما ھەرە بىلەن تاختاي قىلىپ تىلىنىپ سېتىلدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك ياغاچ كېسىش مەيدانى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىدا ياغاچ ساقلاش مەيدانى قۇرۇپ، ياغاچلارنى مۇشۇ مەيدانغا تۇشۇپ كېلىپ، رەندىلەنمىگەن تاختاي قىلىپ تىلىپ ساتتى، ياغاچلارنىڭ ماتېرىيال چىقىش نىسبىتى %80كە يەتتى. 1987 - يىلى رەندىلەنمىگەن تاختاي تىلىش ئۆلچەملىك تاختاي تىلىشقا ئۆزگەرتىلدى، ياغاچلارنىڭ ماتېرىيال چىقىش نىسبىتى %70بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 7 — 3

يىللار	پىزا ئىگە- لىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	بۇنىڭ ئىچە- دە ئورمانچە- لىق مەھسۇ- لات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ پىزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى نىسبىتى (%)	يىللار	پىزا ئىگە- لىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	بۇنىڭ ئىچە- دە ئورمانچە- لىق مەھسۇ- لات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ پىزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى نىسبىتى (%)
1977	582.96	38.98	6.7	1987		102.07	
1980	821.05	28.43	3.5	1988		84.93	
1981	836.17	39.17	4.7	1989		82.97	
1982	990.29	45.86	4.6	1990	5170.44	80.91	1.6
1983	1161.35	74.24	6.4	1991	5303.90	203.00	3.9
1984	1192.18	74.48	6.2	1992	5700.44	205.00	3.6
1985	1410.07	80.24	5.7	1993	5915.71	170.65	2.9

سه‌ککنز نچی قسسم

دیهقانچیلیق ـ چارۆچیلیق
ماشینا ـ سایمانلیری

سەككىزىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى

I باب

قىسقىچە تەرەققىيات ئەھۋالى

ناھىيە تەۋەسىدە يېڭى تاش قورال دەۋرىدىن باشلاپلا تاش قورال - سايمانلار ئىشلىتىلگەن، ئاساسلىق تاش قورال - سايمانلاردىن تاش ئوقيا ئوقى، تاش پىچاق، تاش نەيزە، ئوچلۇق سايمان، قىرىش - يونۇش سايمانلىرى قاتارلىقلار بار ئىدى. بۇنىڭدىن ئالاھىزەل 3000 يىل ئىلگىرى تاش پالتا، چاپقۇ قاتارلىق سىلىقلاپ ئىشلەنگەن تاش قوراللار مەيدانغا كەلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىشقا ئاساسلىقى بوقۇسا، كەتمەن، ئورغاق، تاش تۆلۈق، زەمبىل قاتارلىق سايمانلار ئىشلىتىلەتتى، خامان ئۇلاغقا دەسسىتىلىپ تېپىلەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1959 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم 1 «دېت - 28» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتور ۋە 1 «رېت - 25» تىپلىق تراكتور سېتىۋېلىندى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە تراكتور 30غا يەتتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىشلىرى تېخىمۇ زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 203 كە، ئۇنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 9752 ئات كۈچىگە، كىچىك تراكتور 446 گە، ئۇنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 6690 ئات كۈچىگە يەتتى.

1967 - يىلىغا كەلگەندە، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئېتىز - ئېرىق ترانسپورتى ئىشلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ماشىنا ئىشلىتىلىدىغان بولدى، مەشغۇلات تۈرى 20 نەچچىگە يەتتى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ماشىنا بىلەن كۆلتىۋاتسىيە قىلىش، ماشىنا بىلەن ئورۇش، ماشىنا بىلەن ئوت - چۆپ ۋە ھاشارات يوقىتىش، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ماشىنا بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەش، ماشىنا بىلەن سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز ئۈستۈرۈش، ماشىنا بىلەن قوي قىرقىش، ماشىنا بىلەن سىلوس ياساش قاتارلىق كۆپ خىل تۈرلەر قوشۇلدى.

1978 - يىلى ناھىيە بويىچە ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر كۆلىمى 75 مىڭ 800 موغا، ماشىنا بىلەن يەر ھەيدەش نىسبىتى %61.01كە؛ ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر كۆلىمى 35 مىڭ 800 موغا، ماشىنا بىلەن تېرىش نىسبىتى %33.1كە يەتتى.

1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 1 مىليون 580 مىڭ ئۆلچەملىك موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تراكتورلارنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 1 مىليون 484 مىڭ 700 ئۆلچەملىك موغا يەتتى، يەرنى ماشىنا بىلەن ھەيدەش نىسبىتى %75كە، ماشىنا بىلەن تېرىش نىسبىتى %88كە يەتتى.

1991 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەيدەلگەن يەر كۆلىمى 126 مىڭ 100 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنا بىلەن ھەيدەلگىنى 117 مىڭ 400 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن ھەيدىلىش نىسبىتى %93كە يەتتى؛ تېرىلغان يەر كۆلىمى 136 مىڭ 500 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنا بىلەن تېرىلغىنى 84 مىڭ 300 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن تېرىلىش نىسبىتى %66.12كە يەتتى. ماشىنا بىلەن تېرىلغان بۇغداي كۆلىمى 66 مىڭ 300 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن تېرىلىش نىسبىتى %94كە يەتتى؛ ماشىنا بىلەن تېرىلغان كۆممىقوناق كۆلىمى 21 مىڭ 800 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن تېرىلىش نىسبىتى %87كە يەتتى. ماشىنا بىلەن كۆلتىۋاتسىيە قىلىنغان يەر كۆلىمى 3000 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن كۆلتىۋاتسىيە قىلىش نىسبىتى %100كە يەتتى.

1993 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 23 مىليون 175 مىڭ ئۆلچەملىك موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تراكتورلارنىڭ يىللىق ئومۇمىي مەشغۇلات مىقدارى 2 مىليون 175 مىڭ 500 ئۆلچەملىك مو. جۈملىدىن ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر 124 مىڭ مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن ھەيدەش نىسبىتى %98.4كە يەتتى؛ تېرىلغان يەر كۆلىمى 125 مىڭ 600 موغا يەتتى، ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر كۆلىمى 101 مىڭ 800 مو بولۇپ، ماشىنا بىلەن تېرىلىش نىسبىتى %81.05كە يەتتى؛ زىرائىتى ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىنغان يەر كۆلىمى 6840 مو بولۇپ، زىرائەتلەرنىڭ ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىنىش نىسبىتى %6كە يەتتى؛ ماشىنا بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىلغان يەر كۆلىمى 28 مىڭ موغا يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يەر ھەيدەش، تېرىش مەشغۇلاتىنىڭ ماشىنىلىشىش دەرىجىسى

جەدۋەل 8 — 1

يىللار	ھەيدەلگەن يەر كۆلىمى (10 مىڭ مو)	تېرىلغان يەر كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ماشىنا بىلەن ھەيدەلگەن يەر		ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر	
			كۆلىمى (مو)	ماشىنىلىشىش نىسبىتى (%)	كۆلىمى (مو)	ماشىنىلىشىش نىسبىتى (%)
1970	11.49	10.90	21800	18.3		
1975	12.07	10.32	85000	69.4		
1978	12.42	10.85	75800	61.0	35800	33.1
1980	12.95	11.24	77800	60.2	49000	43.59
1981	12.75	10.86	70000	60.2	51700	47.61

49.34	52500	51.1	70000	10.64	13.70	1982
39.56	43000	43.7	62400	10.87	12.82	1983
40.47	43100	57.1	78200	10.65	12.86	1984
68.27	71406	65.0	80970	10.46	12.76	1985
77.87	80124	85.0	109900	10.29	12.73	1986
68.12	76428	84.2	96000	11.22	12.30	1987
79.78	86000	78.0	97000	11.78	12.30	1988
74.01	86000	97.0	122000	11.62	12.56	1989
45.78	54300	95.0	120000	11.86	12.61	1990
66.12	84300	93.0	117400	12.75	12.61	1991
76.14	101800	90.8	114400	13.37	12.60	1992
81.05	101800	98.4	124000	12.56	12.60	1993

II باب

ماشىنا - سايمان تۈرلىرى

§ 1 . دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى

1. يەر ھەيدەش ماشىنا - سايمانلىرى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ھەيدەشتە بوقۇسا ۋە يەرلىك ساپان بىلەن ھەيدەش يېڭى كەتمەن بىلەن چاناش چارىسى قوللىنىلاتتى. 1959 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى تۇنجى قېتىم «دېت — 28» ۋە «رېت — 25» تىپلىق 2 تراكتور سېتىۋالدى. 1964 - يىلدىن 1971 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە جابدۇقلىرى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، تراكتور 2 دىن 33 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە «قىزىل بايراق — 100» تىپلىق زەنجىر تاپان تراكتور 2، «شەرق قىزاردى — 75» تىپلىق زەنجىر تاپان تراكتور 13، «شەرق قىزاردى — 60» تىپلىق زەنجىر تاپان توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى 16، «شاڭخەي — 50» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتور 1،

«شىنجاڭ — 15» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتور 1. ماشىنا - سايمانمۇ 1 دىن 27 گە يەتتى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ ئوتتۇرا تراكتور 194كە، كىچىك تراكتور 208گە يەتتى. 1993 - يىلى 1 «W4 — 60C» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق سۈيۈق بېسىملىق قېزىش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە تراكتور 694 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 203.

1951 - يىلدىن ئېتىبارەن قوش چاقلىق - قوش چىشلىق ساپان ۋە قوش چاقلىق 1 چىشلىق ساپان ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. 1952 - يىلدىن ئېتىبارەن ساپان ۋە تۆمۈر تىرنا ئىشلىتىلدى. 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە كۆلتىۋاتور 17گە يەتتى. 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە قوش چاقلىق - قوش چىشلىق ساپان 290 گە، قوش چاقلىق 1 چىشلىق ساپان 14كە، ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان سوقا 1گە، ساپان 2گە يەتتى. 1964 - يىلدىن كېيىن، 29 «L — 5 — 35» تىپلىق ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان 5 چىشلىق سوقا، 61 «1L — 330» تىپلىق 2 چىشلىق ئاسما سوقا، 49 «1L — 230» تىپلىق 2 چىشلىق ئاسما سوقا، 3 «1 — 22» تىپلىق يۇلتۇزسىمان ئېغىر تىرنا، 5 «PY — 34» تىپلىق دېسكىلىق يېنىك تىرنا، 2 «D — 3» تىپلىق سۈرىتىلمە يەر تۇزلەش ماشىنىسى كىرگۈزۈلدى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە تېرىقچىلىق ماشىنا - سايمىنى 327گە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە تېرىقچىلىق ماشىنا - سايمىنى 641 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تىپلىق دېھقانچىلىق سايمىنى 329، ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان سوقا 149.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ سانى

جەدۋەل: 8 — 2

يىللار	چوڭ، ئوتتۇرا تىپلىق تراكتور		كىچىك تراكتور		ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان چوڭ - ئوتتۇرا تىپلىق يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى (دانە)				كىچىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى (دانە)			
					جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە		
	دانە	ئات كۈچى	دانە	ئات كۈچى		ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان سوقا	ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان سېيالكا	ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان يوپۇق يېپىش ماشىنىسى		سوقا	ئائقا سۈرىتىلىدىغان سېيالكا	كۆلتىۋاتور
1959	2	53										
1964	9	238			1	1			290			
1979	66	3504	14	155	49	38	11					
1980	99	5165	19	228	79	50	29					
1981	90	4806	16	189	55	44	11			54		

		48				9	37	46	153	13	5573	105	1982
		72				4	73	77	143	13	6095	122	1983
		82				4	64	68	286	27	7250	138	1984
		126				19	96	115	1275	85	8543	167	1985
		143				12	84	96	1355	91	9360	180	1986
	115	63	178		9	28	118	155	3120	208	9361	194	1987
	217	173	390		14	24	84	122	3870	258	10324	207	1988
	94	226	320		41	18	62	121	3855	257	8140	175	1989
	112	226	338	2	60	18	72	152	4215	281	8513	190	1990
4	168	227	399	20	120	21	97	258	5025	337	8513	190	1991
4	180	304	488	18	134	23	102	277	5790	388	8553	157	1992
5	173	312	490	29	128	23	149	329	6690	446	9752	203	1993

2 . ئۇرۇق سېلىش ماشىنا - سايمانلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ۋە 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيە تەۋەسىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئۇرۇق ئاساسەن قول بىلەن چېچىلاتتى. 1954 - يىلى 1 «EF — 24A» تىپلىق 24 قۇرلۇق ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ ئۇرۇق سالىدىغان سېيالكا كىرگۈزۈلدى. 60 - يىللاردا 1 «2BI—6» تىپلىق ئۇرۇق سېلىش ۋە كۇلتىۋاتسىيە قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئاسما ماشىنا، 9 «2BMI — 2» تىپلىق چىگىت سېلىش ماشىنىسى، قەشقەردە ئىشلەنگەن 50 ئون قۇرلۇق سېيالكا سىتىۋېلىندى. 1975 - يىلى ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ ئۇرۇق سالىدىغان 24 قۇرلۇق سېيالكا 25 كە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا سېيالكا 23 كە، كىچىك سېيالكا 173كە يەتتى.

3 . ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنا - سايمانلىرى

1954 - يىلى 1 «552» تىپلىق باسما دورا چېچىش ماشىنىسى سىتىۋېلىندى. 1956 - يىلدىن باشلاپ «مول ھوسۇل — 5» تىپلىق چاڭداتقۇچ سىتىۋېلىنىپ ئىشلىتىلدى. 1970 - يىلدىن كېيىن «ئىشچى - دېھقان — 36» تىپلىق دورا چېچىش ماشىنىسى، «تەڭرىتاغ — 17» تىپلىق دورا چېچىش ماشىنىسى، «شەرق قىزارىدى — 18» تىپلىق دورا چېچىش ماشىنىسى، توك بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان قول بىلەن دورا چېچىش ماشىنىسى قاتارلىق ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنا - سايمانلىرى سىتىۋېلىندى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە «شەرق قىزارىدى — 18» تىپلىق ماتورلۇق يۇدىمە دورا چېچىش ماشىنىسى 77گە يەتتى،

بۇ دورا چېچىش ماشىنىسى دورا ساندۇقىنىڭ سىغىمى 11 لىتىر، شامال ماشىنىسىنىڭ ئايلىنىش تېزلىكى 5000 قېتىم /مىنۇت، گورىزونتال پۈركۈش ئارىلىقى 30 مېتىر، دورا پۈركۈش مىقدارى 4 لىتىر/مىنۇت، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 10 ～ 30 مو / سائەت. 1993 - يىلى «شەرق قىزارىدى — 18» تىپلىق ماتورلۇق يۇدىمە دورا چېچىش ماشىنىسى 24كە، باشقا تىپتىكى دورا چېچىش ماشىنىسى، چاڭدانتۇچ بىر قانچىگە يەتتى.

4. ئورۇش - يىغىش ماشىنا - سايمانلىرى

1977 - يىلدىن ئىلگىرى ئورۇش ئىشلىرىدا ئاساسلىقى ئورغاقتا تايىنىلاتتى. 1977 - يىلى «25 — 412» تىپلىق چاتما كومبايىن كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭ ئورۇش كەڭلىكى 2.5 مېتىر بولۇپ، 50 مودىن ئاشىدىغان ئېتىزلاردىكى بۇغداي، قېچىلارنى ئورۇش - يىغىشقا باب كېلەتتى ھەم ئۇ «تۆمۈر بۇقا — 55» تىپلىق تراكتورغا سۆرىتىلەتتى. بۇ كومبايىننىڭ ئايلىنىشى ياخشى بولمىغاچقا، كېيىنچە «شىنجاڭ — 3» تىپلىق كومبايىندىن 14ى كىرگۈزۈلدى. 1987 - يىلى 2 ماتورلۇق ئورۇپ قۇرۇتۇش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى. 1993 - يىلى «شىنجاڭ — 5» تىپلىق كومبايىن 12گە، «شەرق شامىلى» ناملىق كومبايىن 4 كە، ماتورلۇق ئورۇپ قۇرۇتۇش ماشىنىسى 6گە يەتتى.

5. خامان تېپىش ماشىنا - سايمانلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، خامان كالا، ئات قاتارلىق ھايۋانلارغا دەسسىتىش يولى بىلەن تېپىلەتتى، كۆممىقوناق دېنى ئادەمنىڭ كالتەك بىلەن سوقۇشى ئارقىلىق ئايرىلاتتى. 50 - يىللاردىن باشلاپ خامان تېپىشتە تاش تۇلۇقنى ئۇلاغقا سۆرىتىپ يەنچىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدىغان بولدى، خامان سورۇشتا ئاساسلىقى شامالغا تايىنىلاتتى، كۆممىقوناق دېنىنى ئايرىشتا 1957 - يىلدىن باشلاپ دان ئايرىش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى. 1958 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە «شەرق شامىلى» مارکىلىق ھەممىباب دان ئايرىش ماشىنىسى سىناق تەرىقىسىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ چىقىلدى. 70 - يىللاردىن كېيىن بۇغداي خامىنى تراكتورغا تاش تۇلۇق ۋە تۆمۈر تۇلۇقلارنى سۆرىتىپ يەنچىش ئارقىلىق تېپىلىدىغان بولدى. 1987 - يىلى 24 دانە ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى. 1993 - يىلى ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى 133كە يەتتى، يەنە 1 ئورۇق تاللاش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى.

6. يېزا ترانسپورت ماشىنا - سايمانلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى يېزا ترانسپورت قوراللىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئۇلاغ قېتىلىدىغان كۈتەك ھارۋا، غالتەك ھاۋا، زەمبىل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. 1959 - يىلى ھارۋىلاردا شارىكلىق قازانىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەكىتلەندى ۋە رېزىنكە چاقلىق ھارۋا، رېزىنكە چاقلىق قول ھارۋىسى ئومۇملاشتۇرۇلۇشقا باشلىدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا كۆتەك ھارۋا ۋە غالتەك ھارۋا پەيدىنپەي شاللىۋېتىلدى.

1959 - يىلى تراكتور ۋە پىزا ئىگىلىك ئاپتوموبىلى كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، پىزىلارنىڭ ترانسپورت ئۈنۈمى زور دەرىجىدە ئۆستى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يۈك ئاپتوموبىلى 38گە، ترانسپورتقا ئىشلىتىلىدىغان «تۆمۈربۇقا — 55» تىپلىق تراكتور 148گە، «شەرق قىزارىدى — 28» تىپلىق تراكتور 114كە، كىچىك تراكتور 446گە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇراھال پرىتسېپ 270 كە، كىچىك پرىتسېپ 337گە يەتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە «تۆمۈربۇقا — 55» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتورغا ۋە «شەرق قىزارىدى — 28» تىپلىق رېزىنكە چاقلىق تراكتورغا چېتىلىدىغان 3.5 توننىلىق پرىتسېپنىڭ توشۇش سۈرئىتى 30 كىلومېتىر/سائەت. كىچىك تراكتورلارغا چېتىلىدىغان كىچىك پرىتسېپ تەخمىنەن 1 تونىنا ئۆپچۆرىسىدە يۈك كۆتىرىدۇ، قىسقا مۇساپىلىك ترانسپورت مەشغۇلاتىغا باب كېلىدۇ.

7. دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنا - سايمانلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى بۇغداي، قوناق ئۈنى تارتىشتا ئومۇمەن تۇگمەنگە ۋە ياغۇنچاقنا تايىنىلاتتى، ياغ تارتىشتا جۇۋازغا تايىنىلاتتى. 1970 - يىلدىن ئېتىبارەن ئۈن تارتىش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى. 1972 - يىلدىن باشلاپ ياغ تارتىش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى. 1973 - يىلدىن باشلاپ گۈرۈچ ئاقلاش ماشىنىسى ئىشلىتىلدى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 119 گۈرۈچ ئاقلاش ماشىنىسى ۋە ئۈن تارتىش ماشىنىسى، 2 چىگىت ئايرىش ماشىنىسى، 19 ياغ تارتىش ماشىنىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە گۈرۈچ ئاقلاش ماشىنىسى 25كە، ئۈن تارتىش ماشىنىسى 97گە، ياغ تارتىش ماشىنىسى 26گە يەتتى، چىگىت ئايرىش ماشىنىسىدىن بىرسى قالدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە گۈرۈچ ئاقلاش ماشىنىسى 25كە، ئۈن تارتىش ماشىنىسى 130غا، ياغ تارتىش ماشىنىسى 26گە، چىگىت ئايرىش ماشىنىسى 10 غا يەتتى.

§ 2 . چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى

1970 - يىلدىن ئىلگىرى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوت - چۆپ ئورۇشتا ئاساسلىقى ئورغاقتا تايىنىلاتتى، ئوت - چۆپ توغراشتا جادا ئىشلىتىلەتتى، قوي يۇڭى چوڭ قايچىدا قىرقىلاتتى. 1970 - يىلدىن كېيىن يەم - بوغۇز ئۇششاقلاش ماشىنىسى ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. (ئاساسلىقى كۆممىقونافنى ئۇششاقلاشقا ئىشلىتىلدى) . 1987 - يىلى 10 دانە «9GIX — 71» تىپلىق دېسكىلىق ئوت ئورۇش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى. 1988 - يىلى 20 دانە «25 — 98» تىپلىق ئوت - چۆپ توغراش ماشىنىسى سېتىۋېلىندى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يەم - بوغۇز ئۇششاقلاش ماشىنىسى 20گە، «9MZZ — 61» تىپلىق قوي قىرقىش ماشىنىسى 4 كە، «FD — 100» تىپلىق شامال

دىنامى 2گە، «FD — 50A» تىپلىق شامال دىنامى 2 گە يەتتى.

Ⅲ باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

چەرچەن ناھىيىسىدە يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش 1958 - يىلى باشلاندى. 1959 - يىلى تراكتور ۋە يۇرۇشلەشمە دېھقانچىلىق سايمانلىرى كىرگۈزۈلدى، مۇقىم مۇلۇك 65 مىڭ يۇەنگە يەتتى، بۇ مۇلۇكلەرنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى بىر تۇتاش باشقۇردى.

1962 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى باشقۇرىدىغان 6 تراكتور ۋە يۇرۇشلەشمە ماشىنا - سايمانلار خەلق گۈڭشېلىرىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى، ماشىنا ئىشلىرى خادىملىرىغا نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇش، گۈڭ باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش، يىل ئاخىرىدا ھېسابات قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1964 - يىلى تراكتور 9 غا يەتتى، يۇرۇشلەشمە يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا كۆپەيدى.

1967 - يىلى ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى. باشقۇرۇشقا قولاي بولسۇن ئۈچۈن، كوللېكتىپ باشقۇرۇشىدىكى تراكتورلار ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىرەك پۈلغا سۈندۇرۇلۇپ يىغىۋېلىنىدى، ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى بۇ ماشىنا - سايمانلارنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرىدىغان، خەلق گۈڭشېلىرى ئۈچۈن قىلغان مەشغۇلاتىنى بىر تۇتاش ھېسابات قىلىدىغان بولدى.

1970 - يىلدىن كېيىن خەلق گۈڭشېلىرىدا ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدىكى 45 تراكتورنىڭ ھەممىسى ھەر قايسى خەلق گۈڭشېلىرىغا بۆلۈپ بېرىلدى، مۇلۇك ھوقۇقى ناھىيىگە ۋە گۈڭشېلارغا تەۋە بولدى، 2 دەرىجىلىك ھېسابات يولغا قويۇلدى.

1978 - يىلى تراكتورلارنى باشقۇرۇشتا ۋەزىپىنى، ماي سەرپىياتىنى، رېمونت ھەققىنى ھۆددىگە ئېلىش ۋە ماشىنا - سايمانىنى، خادىمنى، مەشغۇلات رايونىنى، قورال - سايماننى بېكىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان، مايىنى ۋە رېمونت چىقىمىنى ئىقتىساد قىلغانلار مۇكاپاتلاندى. بەزى گۈڭشېلار چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورلارنى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈرۈپ بېرىشكە باشلىدى.

1980 - يىلى «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئادەمنى، ماشىنا - سايمانىنى،

ۋەزىپىنى، ماي سەرپىياتىنى، كۈندىلىك ئاسراش - رېمونت چىقىمىنى بېكىتىش، ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان، ماينى ۋە كۈندىلىك ئاسراش - رېمونت چىقىمىنى ئىقتىساد قىلغانلارنى مۇكاپاتلاش) مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1982 - يىلدىن كېيىن بەزى گۈڭشې، ئەترەتلەر تراكتور ۋە ھەرخىل ماشىنا - سايمانلارنى دېھقان ئائىلىلىرىگە ھۆددىگە بەردى، بەزى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى تراكتورلارنى پۈتۈلگا سۈندۈرۈپ دېھقانلارغا سېتىپ بەردى. 1983 - يىلى 29 تراكتور ھۆددىگە بېرىلدى، 6 تراكتور «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» مەسئۇلىيەت تۈزۈمى بويىچە باشقۇرۇلدى، 10 تراكتور پۈتۈلگا سۈندۈرۈلۈپ سېتىلدى. مۇشۇ مەزگىلدە تراكتور سېتىۋالغان دېھقانلار بارغانسېرى كۆپەيدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى سېتىۋېلىشتا شەخسلەرنىڭ مەبلەغ جۇغلىشى ئاساس، دۆلەتنىڭ قەرز پۇل بېرىشى قوشۇمچە قىلىندى، سېتىۋېلىنغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى شەخسلەر ئۆزى ئىشلەتتى، ئۇلار يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشى، تەربىيىلىشى ۋە يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلدى. ناھىيە بويىچە 7 يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى كەسپىي ئائىلىسى مەيدانغا كەلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى كەسپىي ئائىلىسى 540قا يەتتى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ - ئوتتۇرا تراكتور 194، بۇنىڭ ئىچىدە شەخسلەر ئىگىلىكىدىكىسى 176 ئىدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ - ئوتتۇرا تراكتور 203كە، كىچىك تراكتور 446 گە، ئومۇمىي تراكتور 649 غا، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 16 مىڭ 442 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىلگەن تراكتور 20، بىرلەشمە ئائىلىلەر ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان تراكتور 11، شەخسلەر ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان تراكتور 618.

§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى قوشۇنى

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە 26 يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى شوپۇرى تەربىيىلەندى. 1958 - يىلى ناھىيە 14 كىشىنى بايىنغولىن ئوبلاستىغا ئەۋەتىپ تراكتور تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلىدى. 1964 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، 367 تېخنىكا خادىمى تەربىيىلەندى، شۇنداقلا 34 كىشى ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى. 1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە ناھىيىدە ماشىنا ئىشلىرى خادىملىرىدىن 97 كىشى تەربىيىلەندى. 1976 - يىلى تراكتور شوپۇرى تەربىيىلەش يۈزىسىدىن 2 قارار قىسقا كۇرس ئېچىلدى، 1 - قارارىدا 47، 2 - قارارىدا 33 كىشى تەربىيىلەندى. 1988 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەربىيىلەش مەكتىپى قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر يىلى ئۇيغۇرچە دەرس ئوتتۇلىدىغان 2 قارار كۇرس ئېچىلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىدىن 75 ئادەم - قېتىم تەربىيىلەندى. 1985 - يىلدىن كېيىن ھەر يىلى يەنە خەنزۇچە دەرس ئوتتۇلىدىغان 1 قارار كۇرس ئېچىلىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىملىرىدىن 35 ئادەم قېتىم تەربىيىلەندى.

تەربىيىلەش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى 961گە، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى 21گە يەتتى. 1993 - يىلى 57 شوپۇر تەربىيىلەندى، 548 شوپۇر قايتا تەربىيىلەندى، يېزا ئىگىلىك سايمىنى خادىملىرىدىن 168 ئادەم قېتىم تەربىيىلەندى.

§ 3 . ئاپپاراتلار

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1962 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1974 - يىل 6 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. بۇ بۆلۈم 1984 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە 3 كىشى قويۇلدى.

2. باشقا ئاپپاراتلار

1) ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى ۋە ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتى

1967 - يىلى ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى ۋە ئۇنىڭغا 17 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى. بۇ پونكىت 1971 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى يەنە ئاپتوموبىل قوش دىگۇار زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى «قوش دىگۇار» زاۋۇتى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتى دەپ 2گە ئايرىۋېتىلدى. 1993 - يىلى ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتىنىڭ ئادىمى 37گە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتىنىڭ ئادىمى 26گە يەتتى.

2) يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكىتى

1975 - يىلى ھەر قايسى گۇڭشېلاردا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلدى. بۇ پونكىت 1984 - يىلى يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى ھەم ھەر بىر پونكىتقا 1 دىن 2 گىچە ئادەم قويۇلدى. 1993 - يىلى يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكىتلىرىدىكى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى 25 كە يەتتى.

3) ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەربىيىلەش مەكتىپى

1981 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەربىيىلەش مەكتىپى قۇرۇلدى ھەم ئۇنىڭغا 5 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 7 گە يەتتى.

4) ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى

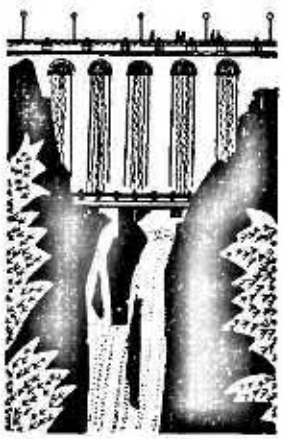
1985 - يىل 3 - ئايدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 4 كە يەتتى.

5) ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىگىلىك باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكتى

1993 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىگىلىك باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى ھەم ئۇنىڭغا 1 كادىر، 9 تېخنىكا خادىمى قويۇلدى.

توققۇزىنچى قىسىم

سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى

توققۇزىنچى قىسىم

سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى

چەرچەن دەريالسىنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىملىرىدا غەربىي خەن دەۋرىدىلا سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق بولغان. 10 - ئەسىردىن كېيىن بۇ يەر تەرەققىي قىلىپ چەرچەن بوستانلىقىغا ئايلانغان. لېكىن ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغانغا قەدەر تولىمۇ ئاددىي بولۇپ كەلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سۇ قۇرۇلۇشى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. 1993 - يىلىغا قەدەر 927.6 كىلومېتىر ئۆستەڭ چېپىلىپ، سۇ باشلاش تۆگۈنلىرىدىن 2 سى، چۈشۈرگە قاتارلىق سۇ قۇرۇلۇشلىرىدىن 372 سى ياسىلىپ، ئومۇمىي سۇغىرىش كۆلىمى 243 مىڭ 900 موغا يەتتى؛ كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن 4 ى ياسالدى، گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 2744 كىلوۋاتقا، يىللىق توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 5 مىليون كىلوۋات - سائەتكە يەتتى. سۇچىلىقنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، سۇچىلىقنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، تېخنىكا قوشۇنلىرى يېتىشتۈرۈلدى، 1993 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە سۇ قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 25 مىليون 622 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ 21 مىليون 716 مىڭ يۇەنىنى دۆلەت ئاجرىتىپ بەردى، 3 مىليون 906 مىڭ يۇەنىنى ناھىيە تەييارلىدى.

I باب

سۇ بايلىقى

§ 1 . شەكىللىنىشى

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى دەريالار كوئېنلۇن، ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ سۇيى ئاساسەن قار - مۇز سۇيى، تاغلىق رايونلارغا ياغقان يېغىن سۇيى ۋە يەر ئاستى بۇلاق سۇيىدىن ھاسىل بولىدۇ.

§ 2 . ئومۇمىي مىقدارى

ناھىيە تەۋەسىدە تاغدىن چۈشىدىغان مۇھىم دەريادىن 8 ى بولۇپ، يىللىق ئومۇمىي سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 650 مىليون كۇب مېتىرغا، يەر ئاستى سۈيىنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارى 1 مىليارد 391 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، ئۇلار ئىچىدە چەرچەن دەرياسىنىڭ سۈيى ئەڭ كۆپ، بۇ دەريانىڭ بىر قانچە يىلدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 560 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي سىرغىم مىقدارىنىڭ 33.9% نى ئىگىلەيدۇ، ئۇ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ئەڭ كۆپ پايدىلىنىلىدىغان دەريادۇر، باشقا دەريالاردىن تېخى پايدىلىنىلمىدى. چەرچەن دەرياسى ژادىسىدا يەر ئاستى سۈيىنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارى 794 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، ناھىيە بويىچە يەر ئاستى سۈيىنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارىنىڭ 57.7% نى ئىگىلەيدۇ.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سۇ بايلىقىدىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 1.

دەريا نامى	ئېقىش مۇساپىسى (كىلومېتىر)	يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتىر)	دەريا ژادىسىدىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ يىللىق تولۇقلىنىش مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتىر)
چەرچەن دەريا	813.0	5.60	7.94
قارامىرەن دەريا	77.6	1.66	
مۆلچەر دەريا	70.4	2.47	
مىت دەريا	55.0	0.46	
جاڭگالساي دەريا	53.6	0.22	
تاشساي دەريا	77.2	1.43	
بوستانتوغراق دەريا	61.0	0.47	
باشقا دەريا ـ ئېقىنلار		4.18	5.97
جەمئىي		16.50	13.91

§ 3 . سۇغۇرۇش رايونلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئاساسەن چەرچەن دەرياسىنىڭ سۈيى بىلەن سۇغۇرۇلىدىغان دېھقانچىلىق

رايونى ۋە تاغلىق رايونلاردىكى سۇغىرىلىدىغان چارۋىچىلىق رايونى بار.

1. چەرچەن دەريا سىستېمىسى سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق رايونى

چەرچەن دەريا سىستېمىسى سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق رايونى 8 يېزا، 1 بازار ۋە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىستېمىلىك چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، سۇغىرىش كۆلىمى 243 مىڭ 900 مو بولۇپ، جەمئىي 206 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتىر سۇ ئىشلىتىلىدۇ، ھەرمو يەرگە ئىشلىتىلىدىغان ئومۇمىي سۇ 848 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسى چەت رايون بولۇپ، قاتناش قولايسىز، مەبلەغ كەمچىل بولغاچقا، سۇ قۇرۇلۇشلىرى يۇرۇشلەشمىگەن، سۇنىڭ سىڭىپ ئىسراپ بولۇشى ئېغىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەريا سۈيىنىڭ پەسلىلەر بويىچە تەقسىم قىلىنىشى ئوخشاش ئەمەس، بۇ ئەھۋال يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى چەكلەپ تۇرۇۋاتىدۇ.

چەرچەن دەريا سۇغىرىش رايونىغا كېتىدىغان سۇنىڭ پەسلىلەر بويىچە تەقسىملىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 2

تۈرى	12 ~ 2 ـ ئاي	3 ~ 5 ـ ئاي	6 ~ 8 ـ ئاي	9 ~ 11 ـ ئاي	يىللىق جەمئىي
ئىشلىتىلىدىغان سۇنىڭ سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتىر)		0.7611	0.8272	0.4797	2.068
يىللىق سىرغىم مىقدارىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)		36.8	40	23.2	100

2. تاغلىق رايونلاردىكى سۇغىرىلىدىغان چارۋىچىلىق رايونى

تاغلىق رايونلاردىكى سۇغىرىلىدىغان چارۋىچىلىق رايونى 3 يېزا، 2 فېرمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، سۇغىرىش كۆلىمى 12 مىڭ 500 مو بولۇپ، جەمئىي 40 مىليون كۇب مېتىر سۇ ئىشلىتىلىدۇ، ھەرمو يەرگە ئىشلىتىلىدىغان ئومۇمىي سۇ 800 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

§ 4 . پايدىلىنىشقا بولىدىغان سۇ قۇۋۋىتى

چەرچەن ناھىيىسىدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان سۇ قۇۋۋىتى بايلىقى 570 مىڭ كىلوۋاتقا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە چەرچەن دەريا سىستېمىسىنىڭ 360 مىڭ كىلوۋات، قارامىرەن دەريا سىستېمىسىنىڭ 87 مىڭ كىلوۋات، مۆلچەر دەريا سىستېمىسىنىڭ 43 مىڭ كىلوۋات، مىت دەريا سىستېمىسىنىڭ 25 مىڭ كىلوۋات، بوستانتوغراق دەريا سىستېمىسىنىڭ 33 مىڭ كىلوۋات، جاڭگالساي دەريا سىستېمىسىنىڭ 10 مىڭ كىلوۋات، تاشساي دەريا سىستېمىسىنىڭ 12 مىڭ كىلوۋات. كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن 4 ى قۇرۇلدى، گېنېراتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 2744 كىلوۋاتقا، يىللىق توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 5 مىليون كىلوۋات - سائەتكە يېتتى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق دەريا - ئېقىنلارنىڭ سۇ قۇۋۇتى بايلىقىنى تەكشۈرۈش جەدۋىلى

جەدۋەل: 9 — 3

دەريا نامى	باشلىنىش نۇقتىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى (مېتىر)	ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى (كۇب مېتىر/سېكونت)	باشلىنىش نۇقتىسى بىلەن ئاخىرقى نۇقتىنىڭ پەرقى (مېتىر)	سۇ قۇۋۇتىنىڭ زاپاس مىقدارى (كىلوۋات)	پايدىلىنىشقا بولىدىغان سۇ قۇۋۇتى (10 مىڭ كىلوۋات)
چەرچەن دەريا	6000	16.5		17×10^4	36
قارامىرەن دەريا	5434	3.88	4234	9×10^4	8.7
مۆلچەر دەريا	4800	6.6	3600	12×10^4	4.3
جاڭگالساي دەريا	5533	3.5	4333	5×10^4	1
بوستانتوغراق دەريا	5000	4.3	4800	6×10^4	3.3
مىست دەريا	3800	2.5	2600	2×10^4	2.5
باشقا دەريا - ئېنىقلار				5.2×10^4	1.2
جەمئىي				56.2×10^4	57

Ⅱ باب

سۇ قۇرۇلۇشلىرى

تاتىراق دېھقانلىرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 20 - يىلى (1840 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە 10 كىلومېتىرچە كېلىدىغان تاتىراق ئۆستىكىنى چېپىپ، چەرچەن دەرياسىدىن سۇ باشلاپ، ئېتىزلىرىنى سۇغارغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 26 - يىلى (1900 - يىلى) چەرچەندە ئارال، تاتىراق، توپاقئۆلگەن ئۆستەڭلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 200 كىلومېتىردىن ئاشاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش پىلانلىشى بويىچە، سۇ ئىنشائاتى مەركەز قىلىنغان ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى كەڭ ئېلىپ بېرىلىپ، مەڭگۈلۈك، يېرىم مەڭگۈلۈك سۇ قۇرۇلۇشلىرى ياسىلىشقا باشلىدى.

1993 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا سۇ قۇرۇلۇشى پىلانلانغان يەر كۆلىمى 128 مىڭ موغا، سۇغىرىلىدىغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 121 مىڭ موغا، سۇغىرىلىدىغان باغ - ئورمانلىق

كۆلىمى 61 مىڭ موغا، «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىدا يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن كۆلەم 80 مىڭ موغا، سۇغىرىلىدىغان ئوتلاق 60 مىڭ موغا يەتتى.

§ 1 . ئۆستەڭبېشى قۇرۇلۇشلىرى

1 . «ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستەڭنىڭ سۇ باشلاش تۇغىنى

بۇ تۇغۇن چەرچەن بازىرىنىڭ 15 كىلومېتىر جەنۇبىدا، چەرچەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا بولۇپ، 1951 - يىلى ياسالغان، لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 40 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئەمەلىي سۇ باشلاش مىقدارى 25 كۇب مېتىر - سېكۇنت بولۇپ، 80 مىڭ مو يەرنى سۇغىرالايدۇ. تاش ۋە شاخ توسمىسىدىن ياسالغان بۇ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ۋاقىتلىق سۇ باشلاش قۇرۇلۇشىنىڭ دەريا توسمىسىدا 67 ئېچىق، 3 كەلكۇن چوشۇرگىسى بار. 1966 - يىل 4 - ئايدا پولات چۇۋنقلىق بېتون قۇرۇلمىلىق مۇستەھكەم سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى ياسالدى، كېيىن ھەر يىلى ئۆزگەرتىلدى، 1982 - يىلىغا كەلگەندە سۇ چوشۇرگىسى 8 (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 32 مېتىر) گە، كەلكۇن چوشۇرگىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 33 مېتىرغا، چوشۇرگە قېشى 110 مېتىرغا، يۇقىرى، تۆۋەن ئېقىنلىرىدىكى كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش قېشىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 0.8 كىلومېتىرغا يەتتى. بۇ قۇرۇلۇشقا جەمئىي 1 مىليون 336 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ 869 مىڭ يۇەنىنى دۆلەت ئاجرىتىپ بەردى، 467 مىڭ يۇەنىنى ناھىيە تەييارلىدى.

2 . باشكېچىك سۇ باشلاش تۇغۇنى

بۇ تۇغۇن چەرچەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا، چەرچەن بازىرىنىڭ 50 كىلومېتىر شىمالىدا بولۇپ، 1978 - يىلى ياسىلىشقا باشلىنىپ، 1984 - يىلى پۈتتى. لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 40 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئەمەلىي سۇ باشلاش مىقدارى 25 كۇب مېتىر - سېكۇنت. قۇم چوشۇرگىسىدىن 3 ى، كەلكۇن چوشۇرگىسىدىن 5 ى بار، چوشۇرگە قېشىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 60 مېتىر، ئەڭ زور كەلكۇن قويۇۋېتىش ئىقتىدارى 700 كۇب مېتىر - سېكۇنت، بۇ تۇغۇنگە جەمئىي 12 مىليون 460 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى.

باشكېچىك سۇ باشلاش تۇغۇنى 1 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بولۇپ، ئۇنى شىنجاڭ سۇ ئىنشائاتى - سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى لايىھىلەش يۇرتى لايىھىلىگەن، قۇرۇلۇشنى سۇ ئېلېكتر 1 - باشقارمىسى قىلغان. بۇ قۇرۇلۇش — چەرچەن ناھىيىسىدىكى سۇ باشلاش تۇغۇنى قۇرۇلۇشلىرى ئىچىدە مۇئەسسەسىلىرى تولۇق، سۇپىتى ياخشى، باشقۇرۇش ئەپلىك بولغان بىردىنبىر مۇنتىزىم سۇ باشلاش تۇغۇنى.

بۇ قۇرۇلۇش ئىشلىتىلىشكە باشلىغاندىن كېيىن، سۇ باشلاش ئۇنۇمى ياخشى بولۇپ كېلىۋاتىدۇ، تۇغۇن جايلاشقان دەريا قىسمى يۆتكەلگەنلىكى ۋە دەريادىكى قۇم دانچىلىرى چوڭ بولغانلىقى، توما تېگىنىڭ يالىنىشى ۋە بۇزۇلۇشى ئېغىر بولغانلىقى ئۈچۈن، توما تېگى نەچچە قېتىم رېمونت قىلىنغان بولسىمۇ، يەنىلا سۇ سىرغىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرۇش

ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆستەڭگە قۇم - شېغىل كۆپلەپ كىرىپ، 1 ~ 1.2 مېتىر قېلىنلىقتا تىنىۋېلىپ، سۇ باشلاشقا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدى.

3. «شەرق شامىلى» ئۆستەڭبېشى

بۇ ئۆستەڭبېشى چەرچەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا، چەرچەن بازىرىنىڭ 9 كىلومېتىر شىمالىدا بولۇپ، 1958 - يىلى ياسالغان. سۇغىرىش كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشىگە، سۇغا بولغان تەلەپنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، 1966 - يىلى باشقىدىن ياسالغان. ئۆستەڭبېشىنىڭ تومىسى ياغاچ قۇرۇلمىلىق، سۇ كىرىش تومىسىنىڭ كەڭلىكى 8 مېتىر، قۇم، كەلكۇن چۈشۈرگۈسى 3 بولۇپ، كەڭلىكى 12 مېتىر، شاخ - تاش قۇرۇلمىلىق توسمىسىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 70 مېتىر، كەڭلىكى 3 مېتىر. 1979 - يىلى كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش ۋە سۇ باشلاشقا نۆرمۇن ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ كەتكەنىدى. 1980 - يىلى سۇ كىرىش تومىسى، قۇم، كەلكۇن چۈشۈرگىسى مۇستەھكەم بېتون - تاش قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۈزگەرتىلدى. ئۈزگەرتىپ ياسالغاندىن كېيىنكى سۇ كىرىش تومىسىنىڭ چۈشۈرگۈسى 3 بولۇپ، ئۇنىڭ كەڭلىكى 6 مېتىر، قۇم چۈشۈرگىسى 3، كەڭلىكى 6 مېتىر بولدى. قۇم توسمىسى ئۈزارتىلىپ 600 نەچچە مېتىرغا يەتكۈزۈلدى. دەريا توسمىسىدىكى كەلكۇن چۈشۈرگىسى 10، ئومۇمىي كەڭلىكى 60 مېتىر. لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 10 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئەمەلىي سۇ باشلاش مىقدارى 10 كۇب مېتىر - سېكۇنت، سۇغىرىش كۆلىمى 22 مىڭ 500 مو.

4. تاتراك ئۆستەڭبېشى

بۇ ئۆستەڭبېشى توسمىسىز بولۇپ، چەرچەن دەرياسى ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان. 1958 - يىلى ياغاچ قۇرۇلمىلىق ۋاقىتلىق ئۆستەڭبېشى قىلىپ ياسالغاندى. 1967 - يىلى پولات چۆنتەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۈزگەرتىلدى، لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 3 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئەمەلىي سۇ باشلاش مىقدارى 3 كۇب مېتىر - سېكۇنت، سۇ كىرىش تومىسى 1 بولۇپ، كەڭلىكى 3 مېتىر. بۇ قۇرۇلۇشقا جەمئىي 23 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ 15 مىڭ يۇەننى دۆلەت ئاجرىتىپ بەردى، 8000 يۇەننى ناھىيە تەييارلىدى.

§ 2 . سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى

1. دېھقانچىلىق رايونىدىكى سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى

دېھقانچىلىق رايونىدىكى ھەر خىل ئۆستەڭلەرنىڭ ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 927.8 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە غول ئۆستەڭ 105.9 كىلومېتىر، سۇ سىغىمى ئۆستەڭ 37.9 كىلومېتىر. لايىھىدىكى ئومۇمىي سۇ باشلاش مىقدارى 58.5 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئەمەلىي سۇ باشلاش مىقدارى 15 كۇب مېتىر - سېكۇنت؛ لايىھىدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 500 مىڭ مو، ئەمەلىي سۇغىرىش كۆلىمى 231 مىڭ 400 مو.

1) «ئىنقىلاب» چوڭ غول ئۆستىكى

«ئىنقىلاب» چوڭ غول ئۆستىكىنىڭ ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 27.4 كىلومېتىر، بۇنىڭ 5. 14 كىلومېتىرى سېمونت تاختا ۋە تاش يانقۇزۇلۇپ سۇ سىغىمى قىلىپ ياسالغان، 9. 12

كىلومېتىرغا تاش - سېمونت يانتۇز ۋلمىغان. 1966 - يىلى ئۆستەڭبېشىدىن باشلاپ 2 كىلومېتىر قىسمى سۇ سىغىمىس قىلىنغان. 1977 - يىلدىن 1980 - يىلغا قەدەر يەنە 5.5 كىلومېتىر قىسمى سۇ سىغىمىس قىلىپ ياسالدى. 1981 - يىلىدىن 1989 - يىلغا قەدەر يەنە 7.01 كىلومېتىر قىسمى سۇ سىغىمىس قىلىپ ياسالدى، بۇنىڭ 5 كىلومېتىرىنى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتى پەلەمپەي شەكىلدە سۇ سىغىمىس قىلىپ ياسىدى. لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 40 كۇب مېتىر - سېكۇنت، ئۇنىڭدىن 4 يېڭا، 1 بازار ۋە 1 مەيدان پايدىلىنىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن 80 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. ئۇنىڭغا جەمئىي 3 مىليون 267 مىڭ 600 يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى.

ئۆستەڭ پوتكەندىن كېيىن، سۇنىڭ سىڭىپ كېتىش مىقدارى ئازىيىپ، سۇدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمى زور دەرىجىدە ئۆستى. لېكىن ئۆستەڭبېشىنى باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆستەڭگە تاش - شېغىل كىرىپ كېتىپ، ئۆستەڭ تېگى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلۇپ كەتتى. 1984 - يىلى ئۆستەڭ تېگى 15 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا بېتون يانتۇز ۋلۇپ ياسالدى، ئۆستەڭ تېگى نەچچە يىلدىلا يەنە ئويۇلۇپ ئېرىنچە پەيدا بولۇپ قالدى، ئېغىر بۇزۇلغان يەرلىرى ھەرىيلى ئوڭشاپ تۇرۇلدى.

2) «شەرق شامىلى» غول ئۆستىڭى

ئادەتتىكى ئۆستەڭ بولۇپ، 1958 - يىلى چېپىلغان، ئۇزۇنلۇقى 12.5 كىلومېتىر، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 10 كۇب مېتىر - سېكۇنت. ئۇنىڭدا 2 يېڭا 22 مىڭ 500 مو يەرنى سۇغىرىدۇ، يىللىق سۇ باشلاش مىقدارى تەخمىنەن 40 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. بۇ قۇرۇلۇشقا جەمئىي 242 مىڭ 200 يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى.

3) تاتىراق غول ئۆستىڭى

تاتىراق غول ئۆستىڭى تاتىراق يېزىسىنىڭ 10 كىلومېتىر جەنۇبىدا بولۇپ، 1840 - يىلى چېپىلغان، ئەينى ۋاقىتتا ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر ئىدى، 1950 - يىلى 10 كىلومېتىر ئۇزارتىلدى. لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 2 كۇب مېتىر - سېكۇنت بولۇپ، 12 مىڭ 600 مو يەرنى سۇغىرىدۇ، ئۇنىڭغا جەمئىي 23 مىڭ 400 يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى.

4) ئارال غول ئۆستىڭى

ئارال غول ئۆستىڭى چەرچەن دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا بولۇپ، 1952 - يىلى چېپىلغان، ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىر، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 5 كۇب مېتىر - سېكۇنت بولۇپ، 12 مىڭ مو يەرنى سۇغىرىدۇ.

5) چاۋالدۇڭ غول ئۆستىڭى

چاۋالدۇڭ غول ئۆستىڭى «شەرق شامىلى» ئۆستىڭى ئۆستەڭبېشىنىڭ شەرقىدە بولۇپ، سۇ باشلاش ئۆستىڭىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 27 كىلومېتىر، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 3 كۇب مېتىر - سېكۇنت. بۇ ئۆستەڭ 1974 - يىلى چېپىلغان. 1981 - يىلىدىن 1986 - يىلغا قەدەر كېڭەيتىپ چېپىلدى. 1993 - يىلىدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 30 مىڭ مو، بۇنىڭ 25 مىڭ مۇسى تەبىئىي ئوتلاق.

6) ئادىراسمان غول ئۆستىڭى

بۇ ئۆستەڭ تاتىراق يېزىسىنىڭ 7 كىلومېتىر شىمالىدا، چەرچەن دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا بولۇپ، 1970 - يىلى چېپىلغان، سۇ باشلاش ئۆستىڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر،

لايىھەدىكى ئېقىم مىقدارى 1 كۇب مېتىر - سېكۇنت. بۇ ئۆستەكنىڭ بىلەن تاتىراقنىڭ يېزىسىنىڭ دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى 2000 مو يېرى سۇغىرىلىدۇ.

2. چارۋىچىلىق رايونىدىكى سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى

چارۋىچىلىق رايونىدىكى سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى ئاساسەن ناھىيىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغلىق رايوندا بولۇپ، سۇغىرىش رايونلىرى تارقاق بولغاچقا، پىلانلىق باشقۇرۇش تەس. چارۋىچىلىق رايونىدىكى سۇ باشلاش ئۆستەڭلىرى 15، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 170 كىلومېتىر بولۇپ، 12 مىڭ 500 مو يەرنى سۇغىرىدۇ.

1) ئاچچان يېزىسىدىكى سۇ باشلاش ئۆستىڭى

ئاچچان يېزىسىدا 4 سۇ باشلاش ئۆستىڭى بار، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 55 كىلومېتىر بولۇپ، 3700 مو يەرنى سۇغىرىدۇ. ئۇلاردىن «بەخت» سۇ باشلاش ئۆستىڭى ئارقىلىق قارامىرەن دەرياسىدىن سۇ باشلىنىپ، سۇنئىي ئوتلاقلار سۇغىرىلىدۇ. لايىھەدىكى ئېقىم مىقدارى 1 كۇب مېتىر - سېكۇنت، يەنە 10 مىڭ مو ئوت - چۆپ بازىسى ئېچىش پىلانلانغان. 1993 - يىلىدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 2000 مو بولۇپ، بۇ رايون چەرچەنىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى ئەڭ چوڭ سۇنئىي ئوتلاق بازىسى.

2) قورامىلىق يېزىسىدىكى سۇ باشلاش ئۆستىڭى

قورامىلىق يېزىسىدا 4 سۇ باشلاش ئۆستىڭى بار، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 35 كىلومېتىر بولۇپ، 3100 مو يەرنى سۇغىرىدۇ.

3) ئوييايلاق يېزىسىدىكى سۇ باشلاش ئۆستىڭى

ئوييايلاق يېزىسىدا 4 سۇ باشلاش ئۆستىڭى بار، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتىر بولۇپ، 3400 مو يەرنى سۇغىرىدۇ. بۇ يېزا سوغاقلىق سۇنئىي ئوتلاق بازىسى قۇرۇلۇشىنى مۇھىم ئۆزلەشتۈرۈش تۈرى قىلىپ، سوغاقلىق ئۆستىڭى ئارقىلىق بوستانتوغراق دەرياسىدىن سۇ باشلايدۇ، بۇ بازىنىڭ سۇ، تۈپراق بايلىقى مول، يېرى تۈز، بۇ سۇنئىي ئوت - چۆپ بازىسىدا 1993 - يىلىغا قەدەر سۇغىرىلىدىغان 5000 مو ئوت - چۆپلۈك بىنا قىلىندى.

4) كۆنچىبۇلاق فېرمىسىنىڭ سۇ باشلاش ئۆستىڭى

كۆنچىبۇلاق فېرمىسىدا 2 سۇ باشلاش ئۆستىڭى بار، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىر بولۇپ، 2000 مو يەرنى سۇغىرىدۇ. بۇ فېرما قورغان كەنتىدە يەر ئېچىپ، 3000 مو ئوتلاق ئەھيا قىلىشنى پىلانلىدى.

5) تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ سۇ باشلاش ئۆستىڭى

تۈرا چارۋىچىلىق فىرمىسىدا 1 سۇ باشلاش ئۆستىڭى بار، ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ ئۆستەڭنىڭ بىلەن چەرچەن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىن سۇ باشلىنىپ، 300 مو يەر سۇغىرىلىدۇ، ئۆستەڭنىڭ لايىھەدىكى ئېقىم مىقدارى 0.5 كۇب مېتىر - سېكۇنت.

§ 3 . زەيكەش قۇرۇلۇشى

چەرچەن ناھىيىسىدە زەيكەش قۇرۇلۇشى 1952 - يىلى باشلىنىپ، 1993 - يىلىغا قەدەر

ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 153.3 كىلومېتىرغا يېتىدىغان 72 زەيكەش چېپىلدى، ئۇلار ئىچىدە غول زەيكەش 79 كىلومېتىر، تارماق زەيكەش 74.3 كىلومېتىر بولۇپ، بۇلار ئارقىلىق 34 مىڭ 100 مو شورلۇق يەر ياخشىلاندى.

§ 4 . كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشىدا چەرچەن دەرياسىنىڭ باشكېچىك ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن تاتىراق چوڭ كۆۋرۈكىگىچە بولغان قىسمى مۇھىم نۇقتا قىلىندى، دۆلەت 50 - يىللاردىن بۇيان 92 تونىا سىم، 11 مىڭ 200 چېپتا، 696 تونىا سىمونت سەرپ قىلىپ، كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش توسمىسىدىن 42 كىلومېتىر ياسىدى، بۇنىڭ 32. 7 كىلومېتىرى مەڭگۈلۈك توسما. كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىشكە تەخمىنەن 12 مىڭ ماشىنا شاخ ۋە قومۇش، 15 مىڭ كۇب مېتىر تاش، 110 كۇب مېتىر ياغاچ، 151 مىڭ ئەمگەك كۈنى سەرپ قىلىندى، بۇنىڭغا ناھىيە بويىچە 1 مىليون 970 مىڭ يۇەن مەبلەغ ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ 990 مىڭ يۇەننى دۆلەت ئاجراتتى، 980 مىڭ يۇەننى ناھىيە ۋە يېزىلار تەييارلىدى.

Ⅲ باب

سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە سۇ قۇۋۋىتى بايلىقى مول، ئاساسلىق 8 دەريانىڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان سۇ قۇۋۋىتى 570 مىڭ كىلوۋاتقا يېتىدۇ.

1958 - يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇمچىلىق مەيدانىدىكى چوڭقۇر جىلغىدا گېنېراتورنىڭ سىغىمى 50×1 كىلوۋاتلىق كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق سۇچىلىق نازارىتى 1968 - يىل 5 - ئايدا 360 مىڭ يۇەن پۇل ئاجرىتىپ، «ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستىڭىنىڭ سۈيىدىن پايدىلىنىپ، چەرچەن بازىرىنىڭ 3 كىلومېتىر غەربىي شىمالىغا گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمى 160×2 كىلوۋات كېلىدىغان «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇردى، قۇراشتۇرۇشنى سۇ ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرىنى قۇراشتۇرۇش شىركىتى ئۆز ئۆستىگە ئېلىپ، 1969 - يىلى پۈتتۈردى. ئۇنىڭدا 18 ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، يىلدا 800 مىڭ كىلوۋات - سائەت توك ھاسىل قىلىندى. ئۇ 1982 - يىلىغا قەدەر جەمئىي 5 مىليون 900 مىڭ كىلوۋات - سائەت توك ھاسىل قىلىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ۋە خەلق تۇرمۇشىنى توك بىلەن تەمىنلەشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىدى. «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى چەرچەن ناھىيىسىگە سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرىدىغان بىر تۈركۈم خادىم يېتىشتۇرۇپ بەردى. ناھىيىلىك باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆستىگە «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى دېھقانچىلىق بىلەن سۇ تالىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، «قىزىل

بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 1984 - يىلى ئىشتىن توختىتىلدى.

1976 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدا ئاچچان كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، گېنېراتورىنىڭ سىغىمى 12×2 كىلوۋاتقا يەتتى.

1982 - يىلى قارامىرەن دەرياسىغا كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، گېنېراتورىنىڭ سىغىمى 12×1 كىلوۋاتقا يەتتى.

1978 - يىلىدىن 1984 - يىل 8 - ئايغا قەدەر چەرچەن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ جەنۇبىدىكى چەرچەن بازىرىدىن 52 كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، گېنېراتورلىرىنىڭ سىغىمى 800×3 كىلوۋات بولۇپ، 13 مىليون يۇەندىن كۆپرەك مەبلەغ سېلىندى. بۇ ئىستانسا 1984 - يىل 8 - ئايدا پۈتكەندىن كېيىن ناھىيە بازىرى ۋە دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ 92% نىڭ توك مەسىلىسى ھەل بولدى.

چەرچەن باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى چەرچەن دەريانىڭ باسقۇچلۇق ئېچىپ پايدىلىنىش پىلانى بويىچە قۇرۇلغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، سۇ باشلاش خاراكتېرىدىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى تىپىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭ دەريانى توسۇپ سۇ باشلاش تۇغۇنى، 1.5 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سۇ باشلاش ئۆستىگى بار، لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى 40 كۇب مېتىر - سېكۇنتقا يېتىدۇ. بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى سۇچىلىق نازارىتى لايىھىلىدى، شىنجاڭ سۇ ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرىنى قۇراشتۇرۇش شىركىتى قۇراشتۇردى. 1993 - يىلى 5 مىليون 150 مىڭ كىلوۋات - سائەت توك ھاسىل قىلدى. ئۇ چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى.

IV باب

سۇ باشقۇرۇش

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

سۇ تەقسىملەپ بېرىش، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشنى ئۈيۈشتۇرۇشقا چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتوك 2 - يىلى (1910 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە مىراپلار مەسئۇل ئىدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا سۇ باشقۇرىدىغان تۇرسۇن مىراپ، قاسىم مىراپ قاتارلىق 5 مەخسۇس مىراپ بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمىنىڭ 6 ئادىمى سۇ باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى (ئۇلارنىڭ 1 ى كادىر، 5 ى مەخسۇس سۇ باشقۇرغۇچى)، ھەربىر يېزىدا 7 — 8 كىشىلىك سۇ باشقۇرۇش ھەيئىتى تەسىس قىلىندى ھەم كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك سۇچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇلايەت سۇچىلىق كادىرىدىن 3 نى ئەۋەتتى. 1959 - يىلى ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 40 تەن ئارتۇق سۇ باشقۇرغۇچى بولۇپ، ئۇلار «ئىنقىلاب»،

«شەرق شامىلى» ئۆستەڭلىرىنىڭ ئۆستەڭ بېشىدا تۇرۇپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ سۇ باشقۇرۇش ئىشىغا مەسئۇل بولىدى. 1963 - يىلى 9 كىشىلىك ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلدى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش ئەترىتى ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى بۇ پونكىتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 40 قا يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى ئورگىنىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 12 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 5، كەسپىي شتات 7؛ سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا سۇ باشقۇرۇش پونكىتى، باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە ئېلېكتر قۇۋۋىتى شىركىتى بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى 40، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى 17 (بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكا كادىرى 9)؛ ماشىنا - ئۇسكۇنىلەردىن 1 توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، 2 «55» تېپلىق تراكتور، 1 «بېيجىڭ - جىپ» ماركىلىق پىكاپ ۋە باشقا ماشىنا - ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرى بولۇپ، ناھىيىنىڭ سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى ۋە سۇغىرىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن ئاساسىي جەھەتتىن چىقالايدۇ.

2 § . باشقۇرۇش تەدبىرلىرى

1. سۇغىرىشنى باشقۇرۇش

چەرچەن ناھىيىسىدە سۇ، يەر بايلىقلىرى مول، 50 - يىللاردىن ئىلگىرى سۇ مۇئەسسەسىلىرى ئاددىي، باشقۇرۇش ئۇسۇلى قالاق بولغانلىقتىن سۇدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمى تۆۋەن ئىدى، دېھقانچىلىق رايونلىرى سۇنى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ باشلىۋالاتتى، نەتىجىدە ئېغىر دەرىجىدە سۇ يامراپ كېتىش ھادىسىسى كۆرۈلۈپ، يەر زەيلىشىپ كېتەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى ۋە زەيكەش قۇرۇلۇشلىرى ياسالدى، سۇغىرىش سىستېمىسى مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، سۇ مۇۋاپىق تەقسىملىنىدىغان، ئىشلىتىلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قىسمەن ئۆستەڭلەر سۇ سىغىمىنى قىلىپ ياسىلىپ، سۇدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلدى. 60 - يىللاردىن باشلاپ ئېتىز ئاساسىي قۇرۇلۇشى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىلىپ، چۈنەكلەپ سۇغىرىش ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، سۇنى تېجەش ئارقىلىق بىر قىسىم ئېتىزلارنىڭ سۇ نورمىسى تۆۋەنلىتىلدى.

ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىغا يىلدا 206 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتىر سۇ باشلىنىپ، 243 مىڭ 900 مو يەر سۇغىرىلىدۇ، ھەرمو يەرنى سۇغىرىشقا جەمئىي 848 كۇب مېتىر سۇ سەرپ قىلىنىدۇ. چەرچەن دەريا‌سى سۇيىنىڭ ھەرقايسى پەسىللەردىكى تەقسىماتىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى چەكلەپ كەلدى.

«ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستىڭىنىڭ ئۆستەڭبېشىغا، زاغۇنلۇق چۇشۇرگىسىگە، «شەرق شامىلى» ئۆستىڭىنىڭ ئۆستەڭبېشىغا، تاتىراق ئۆستىڭىنىڭ ئۆستەڭبېشىغا سۇ تەقسىم قىلىشقا ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش پونكىتى مەسئۇل بولۇپ كەلدى. ئارال يېزىسى ئۆستىڭىنىڭ ئۆستەڭبېشىغا سۇ تەقسىم قىلىشقا يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش ئورنى مەسئۇل بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. يېزىلارنىڭ ھەممىسىدە مەخسۇس مىراپ بار، ئۇلار يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش ھەيئىتىنىڭ

رەھبەرلىكىدە كەنتلەرگە سۇ تەقسىملەپ بېرىدۇ.

2. سۇ ھەققىنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سۇ ھەققىنى يىغىش ۋە باشقۇرۇشقا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى، ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى مەسئۇل بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىدە سۇ ھەققى يەرنىڭ مو سانى بويىچە يىغىلىپ كەلدى. 1985 - يىلىدىن ئىلگىرى سۇ ھەققى ئۇچۇن ھەرمو يەردىن 2 كىلوگرام بۇغداي ئېلىناتتى. 1986 - يىلى 1 يۇەن، 1989 - يىلى 1.5 يۇەن ئېلىندى. 1991 - يىلى 4 يۇەن، شاللىقنىڭ ھەر موسىدىن 6 يۇەن ئېلىنىدىغان بولدى.

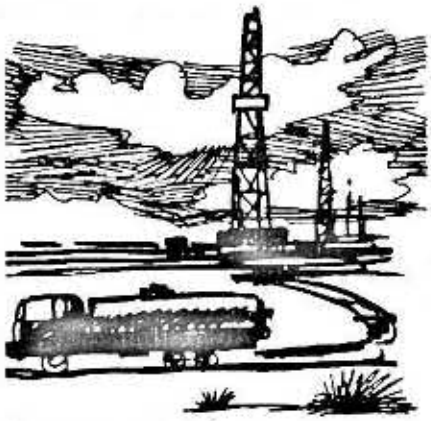
3. سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرۇش

60 - يىللاردا سۇ قۇرۇلۇشى راسخوتىنى ناھىيىلىك سۇچىلىق بۆلۈمى باشقۇردى، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش، لايىھىلەش، پىلانلاش ئىشلىرىنى تەستىقلاش تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ، سۇ قۇرۇلۇشى تەستىقلانغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. سۇ قۇرۇلۇشىغا كېرەكلىك ئەمگەك كۈچى ۋە قاتناش ۋاستىلىرى ھەرقايسى ئورۇنلارغا ئۇلارنىڭ مەنپەئەتلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ چېچىلدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىغا كەلگەندە سۇ قۇرۇلۇشىغا قاتناشقان ئەمگەكچىلەرگە مۇۋاپىق قوشۇمچە يارەم پۇلى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىغا ماي پۇلى بېرىلىدىغان بولدى. 1982 - يىلى يېزىلار ئۇستىگە ئالغان كېچىك سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى توختام تۇزۇپ ھۆددىگە بېرىش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى، قۇرۇلۇش پۇلىنى بېرىشتە ئاۋۋال قەرز بېرىش، كېيىن تولۇقلاش، قۇرۇلۇش تولۇق پۈتۈپ، مەسئۇل تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولغاندىن كېيىن ھېسابات قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

ناھىيىلىك سۇ باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇشلارنى باشقۇرۇش، سۇ تەقسىم قىلىپ بېرىش، كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش، چۆشۈرگە، ئۆستەڭلەرنى ئاسراش، رېمونت قىلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى، ئۇ ئاساسەن «ئىنقىلاب» چوڭ ئۆستىكى ھەم «شەرق شامىلى»، تاتىراق ئۆستەڭلىرىنى باشقۇردى. سۇ باشقۇرۇش پونكىتى يەنە دېھقانچىلىق رايونىدىكى 8 يېزىدا سۇ باشقۇرۇش ئورنى قۇردى، ئۇلاردا 2 — 3 تىن ئادەم بولۇپ، شۇ يېزىدىكى سۇ ئىنشائاتلىرىنى باشقۇرۇش، سۇنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىپ بېرىش، سۇدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش، سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇغا ۋە سۇ ئىنشائاتلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

ئوننچى قسسم

سانائەت

ئونىنچى قىسىم

سانائەت

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قېزىلما بايلىقى مول. ناھىيىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئالتۇنتاغ تىزمىلىرىدا ۋە جەنۇب تەرىپىدىكى ئوتتۇرا كوئېنلۇن تاغ تىزمىلىرىدا ئالتۇن، مىس، قاشتېشى، كۆمۈر، تاشپاختا، خرۇستال، كۋارتىس، گەچ، ھاك تېشى قاتارلىق نۇرغۇن مىنېرالار بار. بۇلاردىن ھازىر يەر ئاستىدا 4 مىليون 793 مىڭ توننا تاشپاختا، 28 مىڭ توننا مىس، 22 مىليون توننا كۆمۈر، 100 مىڭ توننا قاشتېشى، 24 مىليون توننا گەچ بارلىقى ئېنىقلاندى. ناھىيە تەۋەسىدە يەنە مول نېفىت بار.

خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىلا بۇ ناھىيىدىكى كىشىلەر كالا، قوي مۈڭگۈزلىرى بىلەن ئالتۇن قازغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ يىللىرىدا ئارقاتاغ، توغراساي قاتارلىق جايلاردىن ئالتۇن قېزىلغان، ئالتۇن كانلىرىنى ئاساسەن ھۆكۈمەت باشقۇرغان.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە دائىرىسىدە 10 نەچچە ئالتۇن كېنى بارلىققا كەلگەن. ئالتۇن قازغۇچىلار 2 — 3 مىڭغا يەتكەن. بۇنىڭدىن باشقا، تاتلىقسۇ، دالامپۇ، تاشساي قاتارلىق قاشتېشى كانلىرى بارلىققا كەلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1958 - يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» جەريانىدا، ناھىيە بويىچە قارىغۇلارچە 161 ھەرخىل تېپتىكى زاۋۇت - كان قۇرۇلغان، بۇنىڭ ئىچىدە تۆمۈر تاۋلايدىغان زاۋۇتلار 49 غا يەتكەن. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، تەڭشەش ئارقىلىق زور بىر تۈركۈم زاۋۇت، كان تاقالدى، ئىشتىن توختىتىلدى، قوشۇۋېتىلدى ۋە كەسپى ئۆزگەرتىلدى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، ياساش - رېمونت قىلىش زاۋۇتى، قاشتېشى كېنى، سېمونت زاۋۇتى، كۆمۈر كېنى، ئاپتوموبىل قوش دىگىزار زاۋۇتى، تاشپاختا كېنىدىن ئىبارەت دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 7 زاۋۇت - كان ۋە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق كوپېراتىپى، خۇمدانچىلىق كوپېراتىپى، گىلەمچىلىك كوپېراتىپى، تىككۈچىلىك كوپېراتىپى، تېرىچىلىك كوپېراتىپى، ئاياغ كىيىم كوپېراتىپى، قاڭالتىرچىلىق كوپېراتىپىدىن ئىبارەت كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى 7 سانائەت كارخانىسى ساقلاپ قېلىندى.

ج ك پ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1978 - يىلدىكى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىنىڭ سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى 7 گە، ناھىيە قارىمىقىدىكى كوللېكتىپ سانائەت كارخانىسى 9 غا، ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1248 گە يەتتى. سانائەتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا) 5 مىليون 98 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ

26.57% نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 19 مىليون 880 مىڭ يۈەنگە (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا) يېتىپ، سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 27.77% نى ئىگىلىدى، مۇقىم مۇلۇك 15 مىليون 654 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1993 - يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا) 25 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 30.46% نى ئىگىلىدى.

I باب

دۆلەت ئىلكىدىكى سانائەت

1 § .چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى

1. ئومۇمىي ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تاشپاختا بايلىقى ئىنتايىن مول. تاشپاختا كېنى چاقىلىق ناھىيىسىدىكى ئالتۇنتاغنىڭ شىنجاڭ بىلەن گەنسۇ چېگرىلىنىدىغان ئەنەنكەن دېگەن يېرىدىن كوئېنلۇن تېغىنىڭ چەرچەن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا سوزۇلغان ئوتتۇرا بۆلىكىدىكى ئارپا دېگەن يېرىگىچە 7 — 8 يۈز كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا شەكىللەنگەن بولۇپ، بۇ يەرنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 100 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. تاشپاختىنىڭ ئېنىقلانغان زاپىسى 4 مىليون 793 مىڭ تونا. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تاشپاختىسى ئۆزۈن تالالىق بولۇپ، نەمدەپ بۆتقا ياسىغىلى بولىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئۇ مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى تاشپاختىچىلىق كەسىپىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

1971 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى قۇردى. ئۇ ناھىيە باشقۇرىدىغان دۆلەت كارخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنى ناھىيە بازىرىنىڭ 289 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا، كوئېنلۇن تېغىنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى تاغ ئالدىغا، ئەندىرە دەرياسىنىڭ چىقىش ئېغىزىنىڭ شەرق تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 3000 — 3300 مېتىر ئېگىز، ئۇ يەرنىڭ ئېگىز - پەسلىك پەرقى 100 — 300 مېتىر كېلىدۇ.

ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات بازىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي ئازادلىق كوچىسىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يېرى تەخمىنەن 25 مو، ئۇنىڭ قارىمىقىدا مالىيە بۆلۈمچىسى، تەمىنات - سودا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنغان. تەمىنات - سودا بۆلۈمچىسىنىڭ قارىمىقىدا ئارقا سەپكە تاشپاختا رۇدىسى يۆتكەش پونكىتى، كورلىغا تاشپاختا رۇدىسى يۆتكەش پونكىتى، داخىيەنگە تاشپاختا رۇدىسى يۆتكەش پونكىتى تەسىس قىلىنغان.

2. ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى

1971 - يىلى ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى 30 تونىنا تاشپاختا قېزىپ، 63 مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى.

1977 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە جەمئىي 16 مىڭ 300 تونىنا تاشپاختا قېزىپ، 33 مىليون 120 مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات قىممىتى يارىتىپ، 39 مىليون 140 مىڭ يۈەنلىك تاشپاختا سېتىپ، 5 مىليون 371 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

1986 - يىلى تاشپاختا كېنىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى 2105 تونىنغا يەتتى.

1990 - يىلى 1950 تونىنا تاشپاختا قېزىلدى.

1993 - يىلى 3 . 1790 تونىنا تاشپاختا قېزىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 280 مىڭ يۈەنگە، پايدا 552 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈلدى.

ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى، ماتېرىيال سەرپىياتىنى ئىش ھەققىگە چېتىپ، ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىدىغان بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تاشپاختا كانلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 1

يىللار	مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	ساپ مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	تەننەرخى (10 مىڭ يۈەن)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	يىللار	مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	ساپ مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	تەننەرخى (10 مىڭ يۈەن)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)
1973	61.5	36.4	80.9	16.4	1983	341.0	226.1	197.9	38.4
1974	32.9	21.6	60.8	16.4	1984	355.9		268.1	55.1
1975	61.8	31.7	53.7	8.4	1985	230.5		242.6	55.3
1976	93.1	54.2	66.7	17.9	1988	329.7	116.6	85.1	37.8
1977	177.2	70.0	108.5	55.0	1989	345.9		220.0	87.0
1978	241.8	107.3	71.0	63.3	1990	323.0		860.0	78.0
1979	310.8	77.0	256.8	70.7	1991	732.0	359.0	300.0	74.0
1980	357.2	15.2	313.2	82.3	1992	510.0	164.0	393.0	77.3
1981	315.4	207.6	255.8	23.4	1993	428.0	143.0	387.0	55.2
1982	313.2	187.9	174.9	25.2					

3. سېتىش ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى 1971 - يىلى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇنىڭ تاشپاختا

سېتىشى 1993 - يىلغىچە ئىزچىل ياخشى بولۇپ كەلگەنىدى. 1993 - يىلدىن كېيىن، باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقى، ئورنى يىراق، قاتناش قولايسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەننەرخى يۇقىرى بولۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىمپورت قىلىنغان تاشپاختىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، تاشپاختا ئاز سېتىلىدىغان بولۇپ قالدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1971 — 1993 - يىللاردىكى تاشپاختا ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 2

يىللار	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	سېتىلغىنى (تونا)	يىللار	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	سېتىلغىنى (تونا)
1971	30	27	1982	1424	1819
1972	120	100	1983	1550	1529
1973	317	302	1984	1763	1617
1974	384	373	1985	1282	1746
1975	346	315	1986	2105	1800
1976	480	446	1987	1755	1809
1977	768	707	1988	1920	2000
1978	1050	620	1990	1950	2005
1979	1412	1260	1991	2400	2000
1980	1710	1367	1992	1742	2209
1981	1502	1343	1993	1790	2558

2 § . چەرچەن ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى

1. ئاساسلىق كانلار

1972 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق نەپىس سەنئەت بۈيۈملىرى سانائىتى شىركىتىنىڭ ياردىمى بىلەن قاشتېشى كېنى قۇردى، بۇ ناھىيە قارىمىقىدىكى دۆلەت كارخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا 50 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1988 - يىلى ئۇ 298 مىڭ يۈەنلىك مۇقىم مۇلۇككە ئىگە بولدى. تاتلىقسۇ يۇمشاق قاشتېشى كېنى، خادىلىق چىتەي قاشتېشى كېنى، تاشساي قاشتېشى كېنى باشلانغۇچ كۆلەمگە ئىگە بولدى.

1) تاتلىقسۇ يۇمشاق قاشتېشى كېنى

تاتلىقسۇ يۇمشاق قاشتېشى كېنى چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 90 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كان رايونىنىڭ شەرقىدىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 700 مېتىر،

جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى تەخمىنەن 400 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن 3800 — 4000 مېتىر ئېگىز. قاشتېشى زاپىسى 1500 تونىنا. كان رايونىدا ھەر يىلى 10 - ئايدىن كېيىنكى يىلنىڭ 4 - ئىيىغىچە قار - يامغۇر ياغمىدۇ ۋە مۇز توڭلايدۇ، 5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە ئىشلىگىلى بولمىدۇ، 7 — 8 - ئايلاردا گۈلدۇرمامىلىق يامغۇر ياغمىدۇ ۋە پات - پاتلا مۆلدۈر چۈشىدۇ.

2) خادىلىق چىتەي قاشتېشى كېنى

خادىلىق چىتەي قاشتېشى كېنى چەرچەن — چاقىلىق تاشيولىنىڭ 105 كىلومېتىرلىق يېرىدىكى داۋەن يانتېغىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ. ئالتۇنتاغدىكى خادىلىق چىتەي جىلغىسىدا كان رايونى ناھايىتى كۆپ، تاغنىڭ سېلىشتۇرما ئېگىزلىكى ئومۇمەن 200 — 300 مېتىر بولۇپ، تولىسى دېڭىز يۈزىدىن 2500 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز.

3) تاشساي قاشتېشى كېنى

تاشساي قاشتېشى كېنى چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 150 كىلومېتىر شەرقىدىكى قۇم دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، كان رايونى دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 5000 مېتىر ئېگىز، قاشتېشى زاپىسى 2000 تونىنا. ئۇ يەردە ھەر يىلى 6 - ئايدىن 9 - ئايغىچە ئىشلىگىلى بولمىدۇ.

2. قاشتېشى قېزىش

چەرچەن ناھىيىسى 1000 يىللىق قاشتېشى قېزىش تارىخىغا ئىگە. 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن باشلاپ، چەرچەن ناھىيىسىدە ھەر يىلى 100 تونىنىغا يېقىن قاشتېشى قېزىۋېلىندى، ئۇنىڭ مىقدارى ۋە سۈپىتى شىنجاڭ بويىچە ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، «خوتەننىڭ گۈزەل قاشتېشى ئىچىدە چەرچەننىڭ ئەڭ ئېسىل» دەپ تەرىپلىنىدۇ، ئۇ ناھىيە ئىقتىسادىنىڭ چوڭ بىر تۈۋرۈكى. چەرچەننىڭ قاشتېشى ئاق قاشتېشى، كۆك سۈزۈك قاشتېشى، كۆك قاشتېشى، ناۋاتىرەڭ قاشتېشىدىن ئىبارەت 4 چوڭ تىپقا بۆلۈنىدۇ، كۆك سۈزۈك قاشتېشى ھەممىدىن داڭلىق.

1972 - يىلى 150 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 610 مىڭ يۈەنلىك سېتىلدى. 90 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1973 - يىلى قاشتېشى ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىنىڭ قاشتېشى كېنىغا 385 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، كان ئۈسكۈنىلىرى سېتىۋېلىندى، ئىشخانا، ئامبار، رېمونتچىلىق سېخى، ئىشچىلار ياتقى سېلىندى. 1976 - يىلى 80 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 1 مىليون 52 مىڭ يۈەنلىك سېتىلدى، 74 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1980 - يىلى 22 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 279 مىڭ يۈەنلىك سېتىلدى. 1985 - يىلى 20 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 517 مىڭ يۈەنلىك سېتىلدى، 345 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1986 - يىلى قاشتېشى مەھسۇلاتى 18.5 تونىنىغا، مۇقىم مۇلۇكنىڭ قىممىتى 300 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 21 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 410 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1993 - يىلى 69 تونىنا قاشتېشى قېزىۋېلىنىپ، 530 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى.

3. قاشتېشى پىششىقلاپ ئىشلەش

چەرچەن ناھىيىسى قاشتېشى پىششىقلاپ ئىشلەش جەھەتتە 1000 يىللىق تارىخقا ئىگە. 1975 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك قاشتېشى ئويمىچىلىقى زاۋۇتى قۇرۇلدى. 80 - يىللاردا

بىرنەچچە يەككە ئىگىلىكتىكى قاشتېشى ئويمىچىلىقى زاۋۇتى بارلىققا كەلدى. ناھىيىلىك قاشتېشى ئويمىچىلىقى زاۋۇتى، ئاساسەن، قاشتېشىدىن ئادەم، ھايۋان، قۇشلارنىڭ ھەيكىلى، تاغ ـ دەريالارنىڭ مەنزىرىسى، قاچا ـ قۇچا، زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇملىرى، مارجان ۋە ھەر خىل قاشتېشى بىلەيزۈك قاتارلىقلارنى ياسايدۇ. چەرچەن قاشتېشىدىن ئويۇلغان «ھەر خىل مۇنارلار» ھازىر جۇڭگو نەپىس سەنئەت بۇيۇملىرى مۇزېيىدا ساقلانماقتا. مېدىتسىنا مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، چەرچەن قاشتېشىدىن ياسالغان ھاراق قاچىلىرى ئىسپىرتنى 3 — 4 گرادۇس تۆۋەنلىتىشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەن، چەرچەن قاشتېشى قۇياشنىڭ ئۇلترا بىنەپشە نۇرىنى تارتىش رولىغىمۇ ئىگە، ئۇ بەدەننى ئۇۋۇلاشقا ئىشلىتىلىدۇ، شۇڭا كىشىلەر قاشتېشىدىن ياسالغان نەرسىلەرنى يېنىدىن ئايرىمايدۇ. چەرچەن تەۋەسىدىن قېزىۋېلىنغان قاشتېشىنىڭ %10ى ناھىيىنىڭ ئۆزىدە پىششىقلاپ ئىشلىنىدۇ، %90 ى خوتەن ۋىلايىتىدە پىششىقلاپ ئىشلىنىپ، خوتەن ئارقىلىق مەملىكەتنىڭ باشقا جايلىرىغا ۋە چەت ئەللەرگە سېتىلىدۇ.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى قاشتېشى مەھسۇلاتى ۋە قاشتېشى تىجارىتى

جەدۋەل: 10 — 3

يىللار	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	ساپ مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سېتىلىش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	تەننەرخى (10 مىڭ يۈەن)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)
1972	150.0	75.0	70.0	61.3	10.5	4.3
1976	80.0	40.0	35.0	105.2	23.0	7.4
1979	17.0	53.4	50.0	53.4	30.8	14.2
1980	22.0	212.2	205.0	21.2	27.9	—8.1
1981	4.0	23.4	18.4	9.2	16.8	—7.6
1982	13.0	50.1	47.0	28.1	9.3	16.5
1985	20.0	81.6	75.6	51.7	13.6	34.5
1986	18.5	82.8	76.0	54.1	15.7	35.9
1988	23.0	149.0	121.0	90.0	28.0	59.0
1989	44.0	100.0	84.0	53.0	16.0	34.0
1990	50.0	125.0	106.0	82.0	49.0	41.0
1991	65.0	119.0	113.0	83.5	31.0	43.0
1992	70.0	116.0	107.0	141.1	79.0	50.0
1993	69.0	239.0	228.0	156.7	46.0	53.0

§ 3 . چەرچەن ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى

چەرچەن ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى 1972 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ چاغدا بۇ زاۋۇتنىڭ 23 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 2 تاش يەنچىش ماشىنىسى بولۇپ، 300 - نومۇرلۇق ۋە 400 - نومۇرلۇق سېمونت ئىشلەپچىقىراتتى. بۇ زاۋۇت 1973 - يىلى 30 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقاردى. 1985 - يىلى 1 مىليون 318 مىڭ يۈەنلىك مۇقىم مۇلۇككە ئىگە بولدى. 1990 - يىلى بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشچىسى 110 غا، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 20 مىڭ تونناغا يەتتى. زاۋۇت قارىمىقىدا كادىرلار - كاتىبات بۆلۈمچىسى، ئىشلەپچىقىرىش - تېخنىكا بۆلۈمچىسى، بوغالتىر بۆلۈمچىسى، لابوراتورىيە ۋە ماشىنا - ئېلېكتر سېخى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى زاۋۇت 4 مىليون 890 مىڭ يۈەنلىك تۈراقلىق مۇلۇككە ئىگە بولدى.

1973 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە، ناھىيە بۇ زاۋۇتنىڭ تارتقان زىيىنى ئۈچۈن سىياسەت خاراكتېرلىك ياردەم پۇلى بېرىپ كەلگەنىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن، بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ياخشىلىغانلىقى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇشنى كۈچەيتكەنلىكى ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشتا زىيانىنى تۈگىتىپ پايدا ئالىدىغان بولدى. 1979 - يىلى 867 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 118 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 5 مىڭ 492 يۈەن پايدا ئالدى. 1993 - يىلى بۇ زاۋۇتنى خې لەيبىن كۆتۈرە ئېلىپ، تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى ۋە كارخانا باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقارغان سېمونتى 4269 تونناغا، مەھسۇلات قىممىتى 572 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 81 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىدا ئىشلەپچىقىرىلغان سېمونت ئاساسەن ناھىيە دائىرىسىدىكى سۇ قۇرۇلۇشىنىڭ ۋە بازار - يېزىلاردىكى بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىدى، بۇ چەت - ياقا رايونغا جايلاشقان چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا ناھايىتى زور رول ئوينىدى.

ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سېمونت مەھسۇلاتى ۋە ئالغان پايدىسى

جەدۋەل: 10 — 4

يىللار	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)	يىللار	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)	پايدىسى (10 مىڭ يۈەن)
1973	3	—1.11	1983	1646	0.22
1974	30	—1.05	1985	2134	5.40
1975	136	—0.96	1987	2374	6.60
1976	297	—4.82	1988	2448	5.60
1978	823	—2.80	1990	4000	2.50
1980	1095	—1.12	1992	3290	5.10
1981	1220	0.84	1993	4269	8.10
1982	1540	1.88			

4 § . چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى

1957 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلغانىدى، بۇ ئەترەت 1985 - يىلى ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. (تەپسىلاتىنى 13 - قىسىم «شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى» دىن كۆرۈڭ).

5 § . چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى

1970 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا بۇ زاۋۇتنىڭ 5 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. بۇ زاۋۇت تراكتور رېمونت قىلىشتىن تاشقىرى، پۈتۈن ناھىيىدىكى سانائەت، دېھقانچىلىق (چارۋىچىلىق) ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ۋە زاپچاس، دېتاللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، 1976 - يىلى ماشىنا - ئېلېكتر سايمانلىرىنى ئوڭشىيالايدىغان ۋە ئاپتوموبىل، تراكتور، دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلالايدىغان بولدى. شۇ يىلى 300 مىڭ يۈەنلىك مۇقىم مۇلۈككە ئىگە بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنى 200 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسىنى 18 گە يەتكۈزدى. 1975 - يىلى ئۇنىڭ نامى ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن بولسىمۇ، يەنىلا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى.

1978 - يىلى ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتى مۇقىم مۇلۈككە 800 نەچچە مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىشقىلا ئىشلىتىلىدىغان بىر يۈرۈش ئۈسكۈنە ۋە قوشۇمچە ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋالدى، زاۋۇت قارىمىقىدا رېمونت سېخى، ماشىنا زاپچاسلىرى سېخى، سېلىسارلىق - كەپشەرلەش سېخى، پىششىقلاپ ئىشلەش سېخى ۋە ماتېرىيال بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتىدىن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى ئايرىلىپ چىقتى.

1985 - يىلدىن ئىلگىرى، ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى خېلى ياخشى بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 400 مىڭ يۈەندىن ئاشقانىدى، 1985 - يىلدىن كېيىن، تېخنىك خادىملار يۆتكىلىپ كەتكەنلىكى ۋە باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقتىن، بۇ زاۋۇت تاقىلىپ قېلىش گىردابىغا بېرىپ قالدى. 1990 - يىل 9 - ئايدا، ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتى ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاساسەن، ئاپتوموبىل ۋە تراكتور رېمونت قىلىش، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئۇششاق سەپلىمىلىرىنى ياساش، ئاپتوموبىل، تراكتورلارنىڭ سايمانلىرىنى، زاپچاسلىرىنى قوشۇمچە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى. 1991 - يىلى جاڭ جېپىڭ زاۋۇت باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئىگىلىك باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، زاۋۇتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 478 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 25 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈلۈپ، ئۇزاقتىن بۇيانقى زىيان تارتىپ كېلىش

ھالىتى ئۆزگەرتىلدى، 1993 - يىلى بۇ زاۋۇت 412 مىڭ يۈەنلىك تۈراقلىق مۇلۈككە ئىگە بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 700 مىڭ يۈەنگە، پايدىنى 50 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى.

§ 6 . چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى

1978 - يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل قوش دىگىۋار زاۋۇتىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ قۇرۇلغان ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ئاساسەن، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، دېتال - زاپچاس ياساش ۋە سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇنىڭ قارمىقىدا 2 زاپچاس - دېتال ماگىزىنى قۇرۇلۇپ، 1979 - يىلىغىچە ئىشلەپچىقىرىش - تىجارەتنى ناھايىتى ئوبدان يولغا قويۇپ كەلگەنىدى. 1980 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە، ئىگىلىك باشقۇرۇش ياخشى بولمىغانلىقتىن، زاۋۇت تاقىلىپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى. 1982 - يىلدىن 1987 - يىلغىچىمۇ ئۆزىنى ئوڭشىيالمىدى. 1987 - يىلى بۇ زاۋۇت شەخسىلەرگە رەسمىي كۆتۈرە بېرىلگەن بولسىمۇ يەنىلا زىيان تارتتى. 1993 - يىلى لىيۇ جۈنلۇڭ كۆتۈرە ئېلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ياخشى بولماسلىقىدەك ئەھۋالنى بىردىنلا ئۆزگەرتتىى، نەتىجىدە بۇ زاۋۇت شۇ يىلىلا سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتىنى 1 مىليون 118 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 63 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

§ 7 . چەرچەن ناھىيىلىك كۆمۈر كانى

1967 - يىل 6 - ئايدا قۇملۇقسايدا چەرچەن ناھىيىلىك كۆمۈركان قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا بۇ كاننىڭ بىرلا خىزمەتچىسى، 10 خەلق ئىشچىسى بولۇپ، كۆمۈر قىول بىلەن قېزىلاتتى. 1976 - يىلى بۇ كۆمۈر كاننىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 12 گە، تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 182 مىڭ يۈەنگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 25 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

1978 - يىلدىن كېيىن، كۆمۈرنى قول بىلەن قېزىشنىڭ ئورنىنى ماشىنا بىلەن قېزىش ئالدى. 1987 - يىلى كاننىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 19 غا، تۈراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 307 مىڭ يۈەنگە، كۆمۈر مەھسۇلاتى 5300 تونناغا، پايدا 14 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1992 - يىلى كۆمۈر مەھسۇلاتى 7235 تونناغا، مەھسۇلات قىممىتى 234 مىڭ يۈەنگە، پايدا 13 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى كۆمۈر مەھسۇلاتى 4500 تونناغا، مەھسۇلات قىممىتى 191 مىڭ يۈەنگە، پايدا 13 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 45 كە يەتتى.

§ 8 . چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى

چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتىنىڭ تېگى ناھىيىلىك ئېلېكتر

ئىستانسىسى، ناھىيىلىك «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ناھىيىلىك باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىدى.

1956 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا 750 ۋاتلىق 1 بېنزىن گېنېراتورى ئورنىتىلغانىدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا 24 كىلوۋاتلىق دىزىل گېنېراتور گۇرۇپپىسى ئورنىتىلدى. 1964 - يىلى 50 كىلوۋاتلىق 2 دىزىل گېنېراتور گۇرۇپپىسى ئورنىتىلدى، بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 70 مىڭ يۈەنگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ 5 خىزمەتچىسى بار ئىدى.

1968 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك «قىزىل بايراق» سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا گېنېراتورلارنىڭ ئومۇمىي سىغىمى 120 كىلوۋات ئىدى. 1976 - يىلى بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 360 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 218 گە يەتتى.

1978 - يىلى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى جەھەتتىكى تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى پەسەيتىش ئۈچۈن، دۆلەتنىڭ قوللىشى بىلەن 13 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا 800×3 كىلوۋاتلىق گېنېراتور ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1985 - يىلدىن باشلاپ توك چىقىرىلدى، 1987 - يىلى ئۇنىڭ توك تارقىتىش مىقدارى 4 مىليون 230 مىڭ كىلوۋات - سائەتكە، مەھسۇلات قىممىتى 270 مىڭ يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 6 مىليون 978 مىڭ يۈەنگە يەتتى. سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قارىمىقىدا ھەربىر كەنتلەندۈرۈش سېخى، توك بىلەن تەمىنلەش سېخى، مالىيە - ئۆلچەش بۆلۈمچىسى، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى بۆلۈمچىسى، ترانسفورماتور ئىستانسىسى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 96 گە يەتتى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، چەرچەن بازىرىنىڭ 2 كىلومېتىر غەربىدە 1 دىزىل ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا سىغىمى 630 كىلوۋات بولغان 120×1+160×1+350×1 دىزىل گېنېراتور گۇرۇپپىسى ئورنىتىلدى. بۇ دىزىل ئېلېكتر ئىستانسىسى ناھىيىنىڭ زاپاس توك مەنبەسى بولۇپ، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى نورمال ئىشلىيەلمەي قالغاندا، ناھىيە بازىرىدىكى خەلقنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى سىستېمىسىدىكى توك ھاسىل قىلىش، توك بىلەن تەمىنلەش، توك ئىشلىتىش ئىشلىرى بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى. مۇختار ئۆمەر دىرېكتور بولغاندىن كېيىن، بۇ شىركەت كارخانا باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، بىر قىسىم ئۇسكۇنىلەرنى يەڭگۈشلەپ، شۇ يىللا 50 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى؛ 11 مىليون يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلۇككە ئىگە بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 85 كە يەتتى.

1993 - يىلغىچە، ناھىيىلىك ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتىنىڭ گېنېراتورلىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمى 3374 كىلوۋاتقا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ ئېلېكترى 2744 كىلوۋات، دىزىل گېنېراتورى ئېلېكترى 630 كىلوۋات (بۇ ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆزلىرى تەييارلىغان ئېلېكتر مەنبەسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). توك بىسىمىنى ئۆزگەرتىش سىغىمى 5975 كىلوۋولت

ئامپېرغا يېللىق توك تارقىتىش مىقدارى 5 مىليون 150 مىڭ كىلوۋات - سائەتكە يۇقىرى بېسىملىق توك ماگىدۇرلىدىغان سىم يولى 06 . 213 كىلومېتىرغا يەتتى. (بۇنىڭ ئىچىدە 35 — 66 كىلوۋولتلىق سىم يولى 50 كىلومېتىر، 3 — 10 كىلوۋولتلىق سىم يولى 06 . 163 كىلومېتىر)، يەنە تۆۋەن بېسىملىق سىم يولى 5 . 49 كىلومېتىر؛ ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ سىغىمى 3000 كىلوۋولت - ئامپېر بولۇپ، بۇ ئىستانسىسىغا 125 توك تەقسىملەش ترانسفورماتورى ئورنىتىلغان، ئۇنىڭ بىرى 35 كىلوۋولتلىق، 124 ى 1 ~ 4 . 10 كىلوۋولتلىق؛ ئېلېكتر تورىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 72%، توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى 97%، يېللىق توك ئىشلىتىش مىقدارى 3 مىليون 598 مىڭ 900 كىلوۋات - سائەت، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدا ئىشلىتىلىدىغان توك 2 مىليون 929 مىڭ كىلوۋات - سائەت، يېزىلاردا ئىشلىتىلىدىغىنى 669 مىڭ 700 كىلوۋات - سائەت.

II باب

ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكتىكى سانائىتى

1963 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۆمۈرچىلىك - ياغاچچىلىق كوپېراتىپى، «8 - مارت» ئايىغ كىيىمى فابرىكىسى، قاتالتىرچىلىق گۇرۇپپىسى، گىلەمچىلىك گۇرۇپپىسى، تىككۈچىلىك كوپېراتىپى، تېرىچىلىك كوپېراتىپى، خۇمدانچىلىق كوپېراتىپى تەسىس قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 123 كە يەتتى، شۇ يىلى مەھسۇلات قىممىتى 77 مىڭ 300 يۈەن، مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 67 مىڭ 900 يۈەن، پايدىسى 4 مىڭ 949 يۈەن بولدى. 1966 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىشى بىر قەدەر مۇقىم بولۇپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇم يىلدىن - يىلغا ئېشىپ باردى.

1980 - يىلى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ يىلى مەھسۇلات قىممىتى 457 مىڭ يۈەنگە، سېتىش كىرىمى 324 مىڭ يۈەنگە، پايدا 43 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى يەنە قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇ يىلى 12 - ئاينىمىڭ ئاخىرىدا، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى ۋە قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىدىن ئىبارەت 2 ئاپپارات ئايرىم تەسىس قىلىندى، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى بىر رەھبەرلىك بەنزىسى باشقۇرىدىغان بولدى. 1987 - يىل 1 - ئايدا قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى 2 - قېتىملىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى ئېچىپ، يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىنى سايلاپ چىقتى. بۇ بىرلەشمە

چەرچەن ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ 1963 — 1993 - يىللاردىكى مەھسۇلات قىممىتى ۋە مەھسۇلات سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 5 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	مەھسۇلات قىممىتى	سېتىلىشى	يىللار	مەھسۇلات قىممىتى	سېتىلىشى
1963	7.7	6.8	1976	18.0	19.0
1964	15.9	15.6	1977	22.2	26.3
1965	9.6	15.7	1978	49.3	29.5
1966	19.0	22.0	1979	44.1	32.7
1967	24.4	21.3	1980	45.7	32.4
1968	19.3	12.7	1981	34.8	34.5
1969	19.3	27.2	1982	45.4	41.2
1970	24.0	23.4	1983	40.0	35.0
1971	6.9	8.3	1984	37.6	44.0
1972	7.7	10.0	1985	35.8	20.2
1973	9.4	11.2	1986	42.3	31.3
1974	16.8	18.6	1990	43.9	4.7
1975	20.0	24.0	1993	51.5	5.9

كوپىراتىپنىڭ شۇ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 228 مىڭ يۈەنگە، پايدا 54 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 439 مىڭ يۈەنگە، پايدا 47 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 515 مىڭ يۈەنگە، پايدا 59 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1. ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ تۆمۇرچىلىك - ياغاچچىلىق كوپىراتىپى

1956 - يىلى كوپىراتسىيىلىشىش يولغا قويۇلغاندا ناھىيىلىك ياغاچچىلىق كوپىراتىپى قۇرۇلغانىدى. 1958 - يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە بۇ كوپىراتىپ ناھىيىلىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى ياساش زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلدى، 1963 - يىلى ناھىيىلىك تۆمۇرچىلىك - ياغاچچىلىق كوپىراتىپى قايتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1964 - يىلى ئۇنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 35 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1992 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 120 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 16 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 22 گە، مەھسۇلات قىممىتى

90 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 14 مىڭ يۈەنگە، تۆۋاقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 105 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ قاتالتىرچىلىق كوپىراتىپى

بۇ كوپىراتىپ 1963 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 5 ئىدى، ئاساسەن، تۇنىكە - قاتالتىر مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلاتتى. شۇ يىللىق پايدا 1405 يۈەنگە يەتكەنىدى. 1980 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 60 مىڭ يۈەنگە، پايدا 11 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 8 گە، مەھسۇلات قىممىتى 82 مىڭ يۈەنگە، پايدا 4100 يۈەنگە، تۆۋاقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3. ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ تىككۈچىلىك كوپىراتىپى

بۇ كوپىراتىپ 1956 - يىلى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا 32 ئەزاسى، 4 كىيىم تىكىش ماشىنىسى بار ئىدى، ئاساسەن، كىيىم - كېچەك، تۇماق - دوپپا تىكىش بىلەن شۇغۇللاندى. 1963 - يىلى بۇ كوپىراتىپ 3000 قۇر كىيىم تىكىپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 20 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1993 - يىلى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 گە، تىككەن كىيىمى 8000 قۇرغا، مەھسۇلات قىممىتى 113 مىڭ يۈەنگە، تۆۋاقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 43 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

Ⅲ باب

يېزا - بازار كارخانىلىرى

20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدا، ناھىيە بويىچە گۈڭشي، چوڭ ئەترەتلەرنىڭ ھەممىسى كەينى - كەينىدىن تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، تىككۈچىلىك، ماشىنا بىلەن يەر ھەيدەش، ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق قوشۇمچە كەسىپلەرنى يولغا قويدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا گۈڭشي - ئەترەتلەرنىڭ قوشۇمچە كەسىپلىرى تەدرىجي ھالدا گۈڭشي - ئەترەت كارخانىلىرىغا ئايلاندى. 1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە گۈڭشي - ئەترەت كارخانىلىرى كۆپىيىپ 96 گە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 755 كە، كىرىم 1 مىليون 862 مىڭ يۈەنگە، پايدا 775 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە گۈڭشي - ئەترەت كارخانىلىرى 81 بولۇپ، ئۇلاردا ئىشلەيدىغان خادىم 777 گە يېتىپ، ئومۇمي يېزا ئىگىلىك ئاھالىسىنىڭ 11.7 % نى ئىگىلىدى؛ كارخانىلارنىڭ ئومۇمي كىرىمى 2 مىليون 511 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، ھەربىر ئەمگەك كۈچىنىڭ يارانقان ئونتۇرىچە مەھسۇلات قىممىتى 3466 يۈەنگە يەتتى؛ بۇ كارخانىلارنىڭ مېتال كېسىش ئىستانوكى 11 گە، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى

پىششىقلاپ ئىشلەش ئۈسكۈنىسى 135 كە، ھەرخىل تىپتىكى دىزىل گېنېراتورى 67 گە، ئۈن تارتىش ماشىنىسى 39 غا، ياغ تارتىش ماشىنىسى 15 كە، شال ئاقلاش ماشىنىسى 14 كە، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان يۈك ئاپتوموبىلى 34 كە، ئېلېكتر دۇگاتېلىسى 46 گە، كەپشەرلەش ماشىنىسى 6 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 700 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى.

1984 - يىلى گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى يېزا - بازار كارخانىلىرى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. 1985 - يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرى قۇرۇلما جەھەتتىن ئاساسەن مۇنداق 5 چوڭ تۈرگە بۆلۈندى: 1 - تۈردىكىسى بىنكارلىق كەسپى بولۇپ، بۇ كەسىپتە 3 خىل زاۋۇتى، 9 بىناكارلىق كارخانىسى بارلىققا كەلدى؛ 2 - تۈردىكىسى كانچىلىق كەسپى بولۇپ، بۇ كەسىپتە يېزا باشقۇرۇشىدىكى 7 تاشپاختا قېزىش ئەترىتى، 1 ئالتۇن كان (ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا) بارلىققا كەلدى؛ 3 - تۈردىكىسى پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى بولۇپ، بۇ كەسىپتە، ئاساسەن، ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەندى؛ 4 - تۈردىكىسى تېرىقچىلىق كەسپى بولۇپ، بۇ كەسىپتە 39 باغ، 5 بېلىق كۆلى بارلىققا كەلدى؛ 5 - تۈردىكىسى قاتناش - تىرانسپورت كەسپى بولۇپ، بۇ كەسىپتە 34 ئاپتوموبىل بار بولدى. 1985 - يىلى يېزا - بازار كارخانىسىنىڭ كىرىمى 3 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 512 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 373 كە، ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليون 828 مىڭ 600 يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 628 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 382 گە، ئومۇمىي كىرىمى 6 مىليون 75 مىڭ 800 يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 741 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 396 گە، ئومۇمىي كىرىمى 7 مىليون 630 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 304 كە، ئومۇمىي كىرىمى 3 مىليون 510 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 50 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەيدىغان خادىمى 884 كە يەتتى.

1991 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 194 كە، ئومۇمىي كىرىمى 4 مىليون 130 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 130 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەيدىغان خادىمى 538 گە يەتتى.

1992 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 206 گە، ئومۇمىي كىرىمى 4 مىليون 660 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 580 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەيدىغان خادىمى 890 گە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 232 گە، ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 430 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەيدىغان خادىمى 1102 گە يەتتى. بۇ كارخانىلارنىڭ ئاساسلىق كەسىپلىرى كانچىلىق، بىناكارلىق، يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توشۇش، باقمىچىلىق، بورىچىلىق، گىلەمچىلىك، كىگىزچىلىك قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

IV باب

خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى قول هۇنەرۋەنچىلىكى

مىنگو دەۋرىدە، چەرچەن ناهىيىسىدىكى يەككە هۇنەرۋەنلەر ئاساسەن تاقا، ئورغاق، كەتمەن ياساش، كىگىزچىلىك، تىككۈچىلىك، ساتىراشلىق، موزدوزلۇق، توگمەنچىلىك، جۇۋازچىلىق قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىناتتى. مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) ناهىيە بويىچە 2 تۆمۈرچىلىك دۇكىنى (8 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 3 كىگىزچىلىك - پىيمىچىلىك دۇكىنى (9 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 4 توگمەن (4 ئادەم ئىشلەيتتى) بار ئىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناهىيە بويىچە 7 تۆمۈرچىلىك دۇكىنى (14 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 5 زەرگەرچىلىك دۇكىنى (5 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 1 مىسكەچىلىك دۇكىنى (1 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 8 ساتىراشخانا (8 كاسىپ ئىشلەيتتى)، 5 كىگىزچى، 7 بوياقچى، 32 تىككۈچى، 8 دوپپا - تۇماقچى، 8 سوپۇنچى، 13 جۇۋنچى، 25 باپكار، 34 موزدوز، 20 كىگىزچى، 34 ياغاچچى، 33 كۆنچى بار ئىدى.

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناهىيىسىدە ئالتۇن قېزىش كەسپى تەرەققىي قىلغان. بولۇپمۇ مىنگونىڭ 12 — 14 - يىللىرى (1923 — 1925) تازا ئەۋج ئالغان. 1949 - يىلغا كەلگەندە تاغقا چىقىپ ئالتۇن قازغۇچىلار 2500 دىن ئاشقان، ئۇلار هەر يىلى نەچچە مىڭ سەر ئالتۇن قازغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق هۆكۈمىتى يەككە قول سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا پائال مەدەت بەردى. 1950 - يىلى ناهىيە بويىچە يەككە هۇنەرۋەن ئائىلىسى 80 گە يەتتى. 90 ئادەم ئىشلىدى. 1951 - يىلى يەككە هۇنەرۋەن ئائىلىسى 120 گە، ئىشلەيدىغانلار 148 گە يەتتى. 1952 - يىلى يەككە هۇنەرۋەن ئائىلىسى 102 گە، ئىشلەيدىغانلار 102 گە يەتتى. 1953 - يىلى يەككە هۇنەرۋەن ئائىلىسى 149 غا، ئىشلەيدىغانلار 149 غا يەتتى. 1954 - يىلى ناهىيە بويىچە هۇنەرۋەن ئائىلىسى 134 كە، ئىشلەيدىغانلار 152 گە، ئومۇمىي مەبلىغى 6000 يۈەنگە يەتتى. ئۇلار ئاساسەن قەلەي بۇيۇملار، خىش، كۆمۈش جابدۇق، كۆن - خۇروم، ئاياغ كىيىم، تۇماق - دوپپا، سوپۇن قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلىدى. 1955 - يىلى ناهىيە بويىچە هۇنەرۋەنچىلىك جەمئىيى 11 كەسىپ، 119 ئائىلە، 131 كاسىپ بار ئىدى. 1956 - يىل 2 - ئايدا بازاردىكى 119 ئۆيلۈك يەككە قول سانائەتچىگە قارىتا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلدى. 3 - ئايغا كەلگەندە تۆمۈرچىلىك كوپېراتىپى، خۇمدانچىلىق كوپېراتىپى، ساتىراشلىق كوپېراتىپى، ياغاچچىلىق كوپېراتىپى، ناۋايلىق كوپېراتىپى، تىككۈچىلىك كوپېراتىپى، كۆنچىلىك كوپېراتىپىدىن ئىبارەت 7 كوپېراتىپ قۇرۇلدى. بۇ كوپېراتىپلاردا 132 ئادەم ئىشلىدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، يەككە هۇنەرۋەنچىلىك قالمىدى. 1957 - يىلى بۇ كوپېراتىپلار ئاساسىدا ناهىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بازار سودىسى قويۇۋېتىلدى، بازار - بېزىلاردىكى ئۇستا - كاسىپلار يەككە ئىگىلىك شەكلى بىلەن رونا

تېپىشقا باشلىدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە ھۈنەرۋەن ئائىلىسى 103 كە، ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 224 كە، ئومۇمىي مەبلىغى 388 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە ھۈنەرۋەنلەر ئائىلىسى 230 غا، ئۇلاردا ئىشلەيدىغانلار 600 گە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 180 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدىسى 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

[قوشۇمچە] چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مىنگۇ دەۋرىدىكى ئالتۇن كانلىرىنىڭ ئەھۋالى

كانلار ۋە كانلارنىڭ ئورنى

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە ئارقاتاغ ئالتۇن كېنى، يېڭى ئالتۇن كان، توغرا ساي ئالتۇن كېنى قاتارلىق 10 ئالتۇن كېنى بار ئىدى. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى، يېقىنلىرىنىڭ 4 — 5 ئۆتەڭ، يىراقلىرىنىڭ 14 — 15 ئۆتەڭ كېلەتتى (ئۆتەڭلەر ئارىلىقى 40 كىلومېتىردىن 60 كىلومېتىرغىچە ئىدى) ؛ ئالتۇن قول بىلەن قېزىلاتتى. كانلار تاغنىڭ ئېچىكرىسىدە بولۇپ، ھاۋا كىلىماتى ناچار ئىدى، يامغۇر، قار، مۆلدۈر پات - پاتلا ياغاتتى. ئۇ يەرلەرنىڭ ھاۋاسى نەم، تىنجىق بولۇپ، ئادەمگە زىيانلىق ئىدى. ئالتۇن كانىغا باردىغان يول ئېگىز - پەس، ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولغانلىقتىن مېڭىش تەس ئىدى، 9 داۋاندىلا ئاز ساندىكى چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراقلاشقانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان ئۆتەڭلەرنىڭ ھېچقايسىسىدا ئادەمزات يوق ئىدى، ئوتۇن - ياغاچ، سۇ ئېنىقتايىن قىس ئىدى. 1949 - يىلدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، 13 ئادەم ئالتۇن قېزىش ئۈچۈن تاغ ئارىسىغا كىرىپ، نەم، تىنجىق ھاۋانىڭ تەسىرىدە قورسىقى ئاغرىپ، ئىششىپ ئۆلگەن.

كانلارنىڭ ئالتۇن مىقدارى ۋە رەڭگى ئوخشىمايدۇ.

1. بۇرۇنقى يېڭى ئالتۇن كان: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدە بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىن 6 ئۆتەڭ يىراقلىقتىكى چوڭسايى تېغى ئەتراپىغا جايلاشقان. مىنگونىڭ 19 - يىلى، 26 - يىلى، 27 - يىلى ۋە 28 - يىلى (1930 ـ، 1937 ـ، 1938 ـ، 1939 - يىللىرى) ئالتۇن ناھايىتى كۆپ چىققان، ئۇ يەرنىڭ ئالتۇنىنىڭ سۈپىتىمۇ ناھايىتى ياخشى، ئادەتتە دانىچە ئالتۇن دېيىلىدىغان ئالتۇن ئەنە شۇ كاندىن چىقىدۇ.

2. چوققۇلۇقسايى ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 7 ئۆتەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ مەھسۇلاتى ناھايىتى ئاز.

3. ئارقاتاغ ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 9 ئۆتەڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، مەھسۇلاتى كۆپ، چىقىدىغىنى پۈتۈنلەي كاللەك ئالتۇن، ئەمما قېزىش تەسرەك.

4. كاپا ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 6 ئۆتەڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆنچىسۇلاق بىلەن بولغان ئارىلىقى بىر ئۆتەڭ كېلىدۇ، ئالتۇنىنىڭ سۈپىتى ياخشى ئەمەس.

5. سەككەكلىك ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 5 ئۆتەڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئالتۇن مىقدارى ئازراق.

6. ئالايالىق ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 7 ئۆتەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، ئۇ يەر چەرچەن دەرياسىنىڭ باشلىنىدىغان يېرى، ئالتۇنىنىڭ مەھسۇلاتى كۆپ، سۈپىتى ياخشى، بۇ كان بىر مەزگىل تازا تەرەققىي قىلغان.

7. پانقاق ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىدىن 12 ئۆتەڭ يىراق، ئالتۇنىنىڭ سۈپىتى ناچار، مەھسۇلاتى ئاز.

8. توغراساي ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 13 ئۆتەڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئۇ يەرنىڭ ئالتۇنىنىڭ رەڭگى بەك چىرايلىق، مەھسۇلاتى ئاز.

9. مىقا ئالتۇن كېنى: بۇ كان چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 9 ئۆتەڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئالتۇنىنىڭ سۈپىتى ياخشى، مىقدارى كۆپ، بىر مەزگىل تازا ئاۋات بولغان.

10. يېڭى ئالتۇن كان: بۇ 1948 - يىلى تېپىلغان يېڭى كان بولۇپ، ئارقاتاغدىن 4 ئۆتەڭ، ناھىيە

بازىرىدىن 13 ئۆتەك يىراق. 1949 - يىلى ئۇ يەرگە بىرىپ ئالتۇن قازىدىغانلارنىڭ سانى 2000 دىن ئارتۇق بولغان. بۇ كاننىڭ ئالتۇنى ناھايىتى سۈپەتلىك.

رەڭگى ۋە مەھسۇلات مىقدارى

ئادەتتە ئالتۇن سېرىق بولىدۇ، كىپەك ئالتۇن ۋە كاللەك ئالتۇن دەپ 2 تۈرگە بۆلۈنىدۇ. كىپەك ئالتۇن كۆپرەك ئۇچرايدۇ. توغرا سايىدىن چىقىدىغان كىپەك ئالتۇننىڭ رەڭگى بەك چىرايلىق، ئالتاي ئالتۇنىنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. باشقا كانلاردىن كاللەك ئالتۇنمۇ، كىپەك ئالتۇنمۇ چىقىدۇ، 1 سەردىن يۇقىرى ئۇيۇل ئالتۇنىنمۇ تاپقىلى بولىدۇ، ئۇ كانلارنىڭ ئالتۇنىنىڭ رەڭگى توغرا ساينىڭكىگە يېتەلمەسمۇ لېكىن مەھسۇلاتى خېلى كۆپ، مىقا، يېڭى ئالتۇن كان، ئارقاتاغ قاتارلىق كانلارنىڭ ھەممىسى كاللەك ئالتۇن ئەڭ كۆپ چىقىدىغان كانلار ھېسابلىنىدۇ. 1924 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە ئالتۇن كانلىرىدىن يىلىغا ئونتۇرا ھېساب بىلەن 800 — 1000 سەر ئالتۇن ئېلىنغان، ئېلىنغان ئالتۇنلارنىڭ ئىچىدە ئېغىرلىقى ئالتۇندىن 10% يېنىكرەك بولغان، كۆمۈشكە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل ئاق مېتال ئۇچرايتتى، ئۇنىڭ ئاق ئالتۇن ياكى تەركىبىدە كۆپ مىقدارداً ئاق ئالتۇن بولغان مېتال ئىكەنلىكى نامەلۇم ئىدى، چۈنكى لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈلمىگەنىدى.

ئالتۇن قېزىشنىڭ ئادەتتىكى ئۇسۇلى

ئالتۇن ئادەتتە قول بىلەن قېزىۋېلىناتتى. 1925 - يىلى ئالتۇن قېزىش تازا ئەۋج ئالغان ۋاقىتتا ھەربىر كىشى ھەر كۈنى 2 — 3 مىسقال ئالتۇن قازالايتتى. ئالتۇن قېزىشتا چايقاپ سۈزۈۋېلىش ۋە سورۇپ ئېلىغۇېلىشتىن ئىبارەت 2 خىل ئۇسۇل قوللىنىلاتتى، چايقاپ سۈزۈۋېلىشتا، كىشىلەر تۆمۈر گۈرجەك، جوتۇ بىلەن چۆنەك ياكى ئازگال كولاپ، ئاندىن كېيىن، كولاپ چىقىرىلغان توپىنى كونۇسسىمان ياغاچ قاچىغا ئېلىپ، سۇغا قۇيۇپ ئايلاندۇرۇلاتتى. شۇنداق قىلغاندا، توپا ئۈستىگە ئۆرلەپ، ئالتۇن قاچىنىڭ تېگىدە تۇرۇپ قالاتتى. بۇ ئىنتايىن قالاق ئۇسۇل ئىدى، ھەربىر قاچىدىكى توپىنىڭ ئېغىرلىقى 20 كىلوگرام، يېنىكرەك بولغاندا 10 كىلوگرام كېلەتتى. ھەر قېتىمدا كىپەك ئالتۇن سۇ بىلەن بىللە چىقىپ كېتەتتى. سورۇش ئۇسۇلى دېھقانلارنىڭ خامان سورۇش ئۇسۇلىغا ئوخشاش ئىدى، ئەمما سورۇش ئۇچۇن، توپىنى سوقۇپ قۇرۇتۇشقا توغرا كېلەتتى. بۇ ئۇسۇل يۇقىرىقى ئۇسۇلدىن ئانچە ئىلغار بولسىمۇ، لېكىن ۋاقىت ۋە كىشىلەر مۇناسىۋىتى بىلەن، كۆپ ھاللاردا ئانچە ئۈنۈم بەرمەيتتى. شۇڭا ئادەتتە چايقاش ئۇسۇلى قوللىنىلاتتى.

ئالتۇن قېزىشنىڭ پەيتى

تاغنىڭ ھاۋاسى بەك سوغۇق، يەر ئادەتتە 4 - 5 - ئايلاردا ئېرىيدۇ، كىشىلەر ئادەتتە 5 - ئايلاردا تاغقا چىقىپ، 6 - ئايدىن باشلاپ ئىشلەپ، 9 - ئايدا قايتىپ كېلىدۇ، دېمەك 3 ئايچە ئىشلىيەلەيدۇ. شۇ مەزگىلدىمۇ ئەتىگەن - ئاخشاملىرى مۇز توڭلايدۇ، ھاۋانىڭ بۇزۇلۇشىغا ئەگىشىپ قارا بوران چىقىدۇ، قاتتىق يامغۇر، قار ۋە مۆلدۈر ياغىدۇ، ھەر كۈنى ئاران 6 سائەت ئىشلىگىلى بولىدۇ.

(مىنگونىڭ 38 - يىلىدىكى ئارخىپ بويىچە ئېلىنىدى)

V باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمى

1. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت

1958 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە يەرلىك سانائەت قۇرۇلۇشقا باشلىدى، باشقۇرۇش،

تېخنىكا جەھەتلەردىكى سەۋەبلەر تۆپەيلىدىن، ئىقتىسادىي ئۈنۈم تۆۋەن بولدى. كارخانىلارنىڭ كۆپىنچىسى زىيان تارتتى.

نۆقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇلغان ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى 1979 - يىلى 867 تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقاردى، ھەر بىر تونىنىسى 137 يۈەندىن ھېسابلىنىپ، مەھسۇلات قىممىتى 118 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنى شۇ يىلدىكى 97 ئىشچى - خىزمەتچىگە چېچىپ ھېسابلىغاندا، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 1216 يۈەن بولدى.

1980 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 1400 يۈەندىن كۆپىيىپ 7249 يۈەنگە يەتتى.

2. ناھىيىگە قاراشلىق كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەت

1957 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 111 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنى ئەينى ۋاقىتتىكى شەھەر - بازار قول سانائەت ساھەسىدە ئىشلىگەن 235 كىشىگە چاپقاندا، 472 يۈەندىن توغرا كەلدى.

1979 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 209 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنى ئىشلىگەن 760 كىشىگە چاپقاندا، 275 يۈەندىن توغرا كەلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 660 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنى ئىشلىگەن 844 كىشىگە چاپقاندا، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 6700 يۈەندىن توغرا كەلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 11 مىليون 676 مىڭ يۈەن بولدى، بۇنى ئىشلىگەن 1217 كىشىگە چاپقاندا، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمى 9588 يۈەندىن توغرا كەلدى.

§ 2 . كارخانىلارنىڭ پايدا ئېلىش، زىيان تارتىش ئەھۋالى

1. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت

ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، 1972 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇزاق مۇددەت زىيان تارتىپ، 1979 - يىلغا كەلگەندە پايدا ئېلىشقا باشلىدى.

ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى، 1971 - يىلى قۇرۇلغان، 1993 - يىلغىچە ئىزچىل پايدا ئېلىپ كەلدى.

ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى، 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە زىيان تارتتى، 1982 - يىلدىن كېيىن پايدا ئېلىشقا باشلىدى.

ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى، 1985 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ئىزچىل پايدا ئېلىپ كەلدى.

2. ناھىيە قارىمىقىدىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەت

ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىدىغان كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەت كارخانىلىرى ئۆز

جايىنىڭ بايلىقىنى ۋە ئۇزۇنلۇق كۆچىنى ئاساس قىلىپ، يۇقىرىدىن چۈشۈرۈپ بېرىلگەن پىتەكچى خاراكتېرلىك پىلان بويىچە مۇۋاپىق تىجارەت قىلىپ، ئاز پايدا ئېلىپ كۆپ سېتىپ، ئىشقا قاراپ ھەق بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. بۇ كارخانىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزاقتىن بۇيان مۇقىم ھالدا پايدا ئېلىپ كەلدى، ئەمما ئۇلارنىڭ تاپقان پايدىسى كۆپ ئەمەس.

3 § . سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 678 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، شۇ يىلقى سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى بولغان 13 مىليون 889 مىڭ 400 يۈەننىڭ 40.89% نى ئىگىلىگەنىدى، 1993 - يىلى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 920 مىڭ يۈەن بولۇپ، شۇ يىلقى سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى بولغان 85 مىليون 77 مىڭ 100 يۈەننىڭ 30.47% نى ئىگىلىدى. دېمەك، 1993 - يىلدىكى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 1980 - يىلدىكىدىن 4.56 ھەسسە ئاشتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1980 — 1994 - يىللاردىكى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى)

جەدۋەل: 10 — 6

يىللار	سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى	
		مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى نىسبىتى (%)
1980	1388.94	567.89	40.89
1981	1347.31	511.14	37.94
1982	1524.41	534.12	35.04
1983	1891.48	730.13	38.60
1984	1809.22	604.56	33.42
1985	1919.20	509.85	26.57
1986	2236.96	703.38	31.44
1987	2432.88	750.20	30.84
1988	2833.19	938.00	33.11
1989	3216.34	1139.80	35.44
1990	7158.44	1988.00	27.77

1991	7572.90	2269.00	29.96
1992	8204.50	2504.06	30.52
1993	8507.71	2592.00	30.47
1994	9675.59	2896.90	29.94

§ 4 . ئاساسلىق مەھسۇلاتلار

چەرچەن ناھىيىسىدە يەرلىك سانائەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەھسۇلاتلىرى كۆمۈر، سېمونت، تاشپاختا، قاشتېشى، ئېلېكتر قۇۋۋىتى شۇنىڭدەك خەلقنىڭ تۇرمۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرىدۇر. 1993 - يىلدىكى سانلىق مەلۇماتلار بويىچە ھېسابلىغاندا، سېمونتنىڭ ھەر بىر تونناسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش تەننەرخى 280 يۈەن، ھەر بىر كىلوۋات/سائەت توكنىڭ تەننەرخى 0.29 يۈەن، كۆمۈرنىڭ ھەربىر تونناسىنىڭ تەننەرخى 45 يۈەن، قاشتېشىنىڭ ھەربىر تونناسىنىڭ تەننەرخى 11 مىڭ يۈەن بولغان.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 7

مەھسۇلات	1978 - يىلى	1979 - يىلى	1989 - يىلى	1990 - يىلى	1991 - يىلى	1992 - يىلى	1993 - يىلى
كۆمۈر (تونا)	2980	1388	6380	7083	7765	7232	4500
تاشپاختا (تونا)	1050	1412	1920	1950	2400	1742.6	1790.3
توك (10مىڭ كىلوۋات - سائەت)	57.5	74	441.4	494	521	548	515
سېمونت (تونا)	823	867	3100	4000	3184	3290	4269
قاشتېشى (تونا)	23	17	44	50	65	70	69
خىش (10 مىڭ پارچە)	50.5	120	440	450	500	520	540

§ 5 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە سانائەت - قاتناش، قۇرۇلۇش

ۋە قول سانائەتنى باشقۇرىدىغان قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، 1958 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى

1952 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە 2 كىشىلىك شتات بىلەن سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇ پۈتۈن ناھىيىدىكى سودا - سانائەتچىلەرنى تىزىملاش، كىنىشكا تارقىتىش ۋە بازارنى نازارەت قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى باشقۇردى. 1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، سودا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا بۆلۈمى بىرلەشتۇرۇلۇپ، سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى قىلىندى، ئۇ پۈتۈن ناھىيىنىڭ سانائەت، قول سانائەت، قاتناش ۋە سودا خىزمىتىنى باشقۇردى. 1967 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن خىزمىتىنى توختاتتى. 1972 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

3. ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى

1984 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ خادىمى 9 غا يەتتى.

4. ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى

1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى 5 كە يەتتى.

[قوشۇمچە]: ئىشلەپچىقىرىش ھادىسىلىرى

چەرچەن ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى 1971 - يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپكى مەزگىللەردە تاشپاختا پۈتۈنلەي قول بىلەن قېزىلاتتى، ئىشلىتىلىدىغان سايمانلار قالاق بولغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىشتا خېيىم - خەتەردىن ساقلىنىش تەس ئىدى. 1972 - يىلى كان گۇمۇرۇلۇپ كېتىپ، 1 ئادەم ئۆلدى. 1973 - يىل 5 - ئايدا كان گۇمۇرۇلۇپ كېتىپ 1 ئادەم ئۆلدى. 1980 - يىلى يەنە كان گۇمۇرۇلۇپ كېتىپ 1 ئادەم ئېغىر زەخمىلەندى.

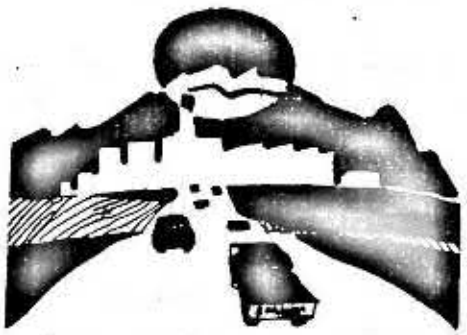
1975 - يىلى ناھىيىلىك قاشتېشى كېنىدا 2 ئادەم تاغدا قاشتېشى ئىزدەۋاتقاندا، بىرى يېقىلىپ كېتىپ ئۆلدى. 1993 - يىلى رۇدا پارتلاتقاندا 3 ئادەم زەخمىلەندى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتىدە 1 ئادەم يېقىلىپ كېتىپ ئۆلدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك كۆمۈركانىنى كەلكۈن سۈيى بېسىپ كېتىپ 1 ئادەم ئۆلدى. 1985 - يىلى 1 ئادەم تاشنىڭ ئاستىدا قېلىپ ئۆلدى. 1992 - يىل 10 - ئايدا كاندا گاز پارتلاپ 1 ئادەم ئۆلدى.

ئون بىرىنچى قىسىم

قاتناش

ئون بىرىنچى قىسىم

قاتناش

چەرچەن ناھىيىسى قەدىمىي «يىپەك يولى» نىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىگە جايلاشقان. ناھىيىدە 20 . ئەسىرنىڭ 40 . يىللىرىدىن تارتىپ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۆتەڭ يولى ئاساسىدا تاشيول ياسىلىشقا باشلىغان، بۇ يولدا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىغا كەلگەندىلا ئاندىن قاتناش باشلاندى.

1957 . يىلىدىن ئېتىۋارەن دۆلەت ۋە يەرلىك ئورۇنلار ئۆتەر تاشيولنى بىرنەچچە قېتىم كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىپ ياسىدى، 1980 . يىلىغا كەلگەندە مەڭلەي — يەكەن لىنىيىسى (دۆلەت يولى 315 . لىنىيىسى) پۈتتى. مەڭلەي — يەكەن لىنىيىسى چەرچەن ناھىيىسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئۇنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 409 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. 1980 . يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا . كەنت يوللىرى ئومۇميۈزلۈك تۈتاشتۇرۇلۇپ، شېغىل يېيىتىلىدى. 1983 . يىلىدىن 1993 . يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى 27 كىلومېتىر تاشيولغا ئاسفالىت يېتەۋزۇلدى.

1993 . يىلى ناھىيە . يېزا يوللىرى 915 كىلومېتىرغا، كۆۋرۈك 22 گە، سۇڭگۇچ 240 قا يەتتى. قاتناش ئىشلىرىنىڭ جۇش ئورۇپ راۋاجلىنىشى بىلەن، توشۇلغان يولۇچى ۋە يۈك يىلدىن . يىلغا ئاشتى.

1993 . يىلى ناھىيە بويىچە ئاپتوموبىل 310 غا، ترانسپورت تراكتورى 649 غا يەتتى. كورلا شەھىرىدىن چەرچەن ناھىيىسىگە، چەرچەن ناھىيىسىدىن كورلا شەھىرىگە ھەر كۈنى 1 ئاپتوبۇس قاتنىدى، چەرچەن ناھىيىسىدىن خوتەن شەھىرىگە، خوتەن شەھىرىدىن چەرچەن ناھىيىسىگە ھەر كۈنى 2 ئاپتوبۇس قاتنىدى. خەلق ئارىئاتسىيىسىنىڭ يولۇچىلار نۆۋەتچى ئايروپىلانى ئۇرۇمچى شەھىرى، كورلا شەھىرى ۋە چەرچەن ناھىيىسى ئارىلىقىدا ھەپتىدە 4 قېتىم قاتنىدى.

I باب

قەدىمكى يوللار

§1 . «يىپەك يولى» نىڭ جەنۇبىي لىنىيىسى

خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ژۇدى زامانىسىنىڭ جيەنيۈەن 3 . يىلى (مىلادىيە 138 . يىلى)

خەن ژۇدى جاڭ چيەننى غەربىي يۈرتقا ئەۋەتىپ، يىپەك يولىنى ئاچتى. غەربىي يۈرتتىكى 36 بەگلىكنىڭ بىرى بولغان چەرچەن بەگلىكى دەسلەپكى «يىپەك يولى» دا ئۆتمىسە بولمايدىغان جاي ئىدى. يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي لىنىيىسى ياڭگۇەن قۇۋۇقىدىن باشلىنىپ، ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكى ئارقىلىق چەرچەن دەرياسىنى بويلاپ غەربكە كېتەتتى، بۇ يولدا بىر مەھەل «سودا كارۋانلىرى بىلەن ئەلچىلەر ئۆتىشىپ تۇرىدىغان» مىسلىسىز ئاۋات مەنزىرە بارلىققا كەلگەنىدى.

دەسلەپكە ئاساسلانغاندا، جاڭ چيەن غەربىي يۈرتقا ئەلچىلىككە كېلىپ قايتىشىدا چەرچەندىن چاقىلىققا بارغان يول مۇنداق بولغان: تاڭگۇلادىن چىقىپ 520 چاقىرىم مېڭىپ چەرچەن - چالمادانغا، ئۇ يەردىن 42 چاقىرىم مېڭىپ چاقتىرمىغا، ئۇ يەردىن 52 چاقىرىم مېڭىپ سېغىزلىقكۆلگە، ئۇ يەردىن 65 چاقىرىم مېڭىپ قوشئېغىلغا، ئۇ يەردىن 37 چاقىرىم مېڭىپ سۇ بۆسكەنگە، ئۇ يەردىن 39 چاقىرىم مېڭىپ قۇرتارغا، ئۇ يەردىن 37 چاقىرىم مېڭىپ توغراقجاڭگالغا، ئۇ يەردىن 52 چاقىرىم مېڭىپ يوغاندۆڭگە، ئۇ يەردىن 44 چاقىرىم مېڭىپ دوڭغاقتا، ئۇ يەردىن 50 چاقىرىم مېڭىپ پاسار يانقانغا، ئۇ يەردىن 42 چاقىرىم مېڭىپ كىمىكتاللىققا، ئۇ يەردىن 52 چاقىرىم مېڭىپ قۇمسۇلاقتا، ئۇ يەردىن 44 چاقىرىم مېڭىپ دىمىنتوقايغا، ئۇ يەردىن 47 چاقىرىم مېڭىپ ئاقتازغا، ئۇ يەردىن 52 چاقىرىم مېڭىپ تىكەنلىككە، ئۇ يەردىن 6 چاقىرىم مېڭىپ چارقىلىققا بارغان.

§ 2 . قاشتېشى يولى

يىپەك يولى بىلەن تەڭ تۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كونا بولغان «قاشتېشى يولى» دېگەن يەنە بىر يول بولۇپ، ئۇ يىپەك يولىنىڭ ئاساسى ئىدى. نەپىس، پارقىراق خوتەن قاشتېشىنى ۋەكىل قىلغان قۇرۇمتاغ قاشتېشى مىلادىدىن بۇرۇنقى 13 - ئەسىردىلا مۇشۇ يول بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە ئېلىپ بېرىلغان. قاشتېشى يولى 2 ئىدى: بىرى، چەرچەندىن چاقىلىق تەۋەسىگە كىرىپ، شەرقىي شىمالغا بۇرۇلۇپ، لوپچاڭزا، لوپنۇر كۆلى ئارقىلىق دۇنخۇاڭغا باراتتى؛ يەنە بىرى، چەرچەننىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن باشلىنىپ، ۋاششەرى، چاقىلىق ۋە مىرەندىن ئۆتۈپ دۇنخۇاڭغا باراتتى. بۇ قەدىمكى سودا يولى كېيىن يىپەك يولى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆتىدىغان يول بولۇپ قالدى.

§ 3 . ۋېي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى يوللار

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ شېنگۇي 1 - يىلى (518 - يىلى) سۇڭ يۈن غەربكە سەپەر قىلغاندا، تۇيغۇنلار ئېلىدىن 3500 چاقىرىم يول يۈرۈپ پىشامشان شەھىرىگە كەلگەن، پىشامشاندىن غەربكە قاراپ 1640 چاقىرىم يول يۈرۈپ چەرچەن شەھىرىگە كەلگەن. مانا بۇ، كېيىنكىلەر «تۇيغۇنلار يولى» دەپ ئاتىغان، چىڭخەي بىلەن شىنجاڭنى تۇتاشتۇرىدىغان ئاساسلىق يولدۇر.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 19 - يىلى (645 - يىلى) شۈەنزاڭ غەربكە بېرىپ قايتىشىدا نىيە شەھىرىدىن شەرقە قاراپ مېڭىپ قۇملۇقتا كىرگەن، ئۇ يەردىن 400 نەچچە چاقىرىم مېڭىپ توخرىلارنىڭ كونا يۈرتىغا كەلگەن، شەرقە قاراپ يەنە 600 نەچچە چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن

چالمادان ئېلىنغا (چەرچەن شەھىرىگە) كەلگەن.

4 § . سۇئ، يۇەن سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى يوللار

كېيىنكى جىن سۇلالىسىنىڭ تەيىنغۇ 3 - يىلى (938 - يىلى) جاڭ كۇاڭيي، گاۋ جۇخۇيلار ئۇدۇنغا ئەلچىلىككە بارغاندا بېيەنجىڭدىن يولغا چىققان، «خەتەرلىك دەريا (چەرچەن دەرياسى) دىن ئۆتىدىغان چاغدا، چۆكۈپ كەتمەسلىك ئۈچۈن يۈلغۇندىن كېمە ياساپ ئۆتكەن». يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىيۇەن 19 - يىلى (1282 - يىلى) 9 - ئايدا «بېسۇداي لوپ، شېلىخۇيدا ئۆتەڭ قۇرۇشنى ئىلتىماس قىلغان، كېيىن ئۇنىڭ ئىلتىماسى قوبۇل قىلىنغان.» بۇ يەردىكى شېلىخۇي چەرچەننى كۆرسىتىدۇ. يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىيۇەن يىللىرىدا ماركوپولو يۇەن شىنزۇ — قۇبلايخان هوزۇرىغا سالامغا بارغاندا، خوتەندىن شەرقە قاراپ مېڭىپ، چەرچەندىن ئۆتۈپ لوپ قورغىنىغا كەلگەن.

5 § . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يوللار

1. چەرچەن — چاقىلىق — كورلا يولى

بۇ يول چەرچەندىن باشلىنىپ، چەرچەن دەرياسىنى بويلاپ، تاتىراڭ، چوڭكۆل، ئاقتاز، ياقاتوغراق، ۋاششەرى قاتارلىق جايلاردىن ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 320 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ يول بىلەن 8 — 9 كۈندە چاقىلىق ناھىيە بازىرىغا بارغىلى بولىدۇ؛ چاقىلىق ناھىيە بازىرىدىن يەنە شىمالغا قاراپ مېڭىپ، لوپچاڭزا، ئارغان، يېڭسۇ، تىكەنلىك، چارا، چوڭكۆل قاتارلىق جايلار ئارقىلىق 440 كىلومېتىر ماڭسا، 18 — 20 كۈندە كورلىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ يول 1957 - يىلغىچە ئىشلىتىلىپ كېلىنگەن.

2. چەرچەن — نىيە يولى

بۇ يول چەرچەندىن جەنۇبقا قاراپ، كاللاتاستى، ئاقباي، چىڭگىلىك، شورتاڭ، ئەندىر، ئاتلىش، ياقا توغراق قاتارلىق جايلاردىن ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 308 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ يول بىلەن 13 كۈندە نىيىگە بارغىلى بولىدۇ.

3. چەرچەن — ئاچچان يولى

بۇ يول چەرچەن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىن غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، قورامليق، ئاقيا، ئىسەنگەن، غۇداجى قاتارلىق جايلاردىن ئۆتۈپ ئاچچانغا بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 94 كىلومېتىر.

4. ئاچچان — قاراساي — نىيە يولى

بۇ يول ئاچچاندىن غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، كۆنچىبۇلاق، داۋەيقورغان، چىملىق قاتارلىق جايلاردىن ئۆتۈپ نىيە ناھىيىسى تەۋەسىگە كىرىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 389 كىلومېتىر. بۇ باشتىن - ئاخىرغىچە تاغ يولى بولغاچقا، مېڭىش ئىنتايىن تەس.

5 . چەرچەن — باشمالغۇن — دۇنخۇاڭ يولى

بۇ يول چەرچەندىن باشلىنىپ، چەرچەن دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىنى بويلاپ، باشكېچىك، مونار بۇلاق ئارقىلىق باشمالغۇنغا بارغاندىن كېيىن، شەرقە قە بۇرۇلۇپ، چاقىلىق تەۋەسىدىكى چىمەنتاغدىن ئۆتۈپ دۇنخۇاڭغا بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1169 كىلومېتىر كېلىدۇ.

6 . باشمالغۇن — چىڭخەي يولى

بۇ يول باشمالغۇندىن جەنۇبقا بۇرۇلۇپ ياگىلىققا بارغاندىن كېيىن، يەنە جەنۇبتىكى مۇزلۇقتىن ئۆتۈپ چىڭخەيگە بارىدۇ، بۇ يولدا ھەر يىلى 5 - ئايدىن 7 - ئايغىچە ماڭغىلى بولمىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 687 كىلومېتىر.

7 . باشمالغۇن — شىزاڭ يولى

بۇ يول باشمالغۇندىن جەنۇبقا قاراپ، ياگىلىق، ئۇلۇغسۇ، قارامىرەن ۋە مۇلۇن داۋاندىن ئۆتۈپ شىزاڭغا بارىدۇ.

8 . توققۇزداۋان — شىزاڭ يولى

بۇ يول توققۇزداۋاندىن جەنۇبقا قاراپ باشمۇزلۇققا بارغاندىن كېيىن، شەرقىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ ئۇلۇغسۇغا بارىدۇ، ئۇ يەردىن يەنە غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ قارامىرەنگە بېرىپ، مۇلۇنداۋاندىن ئۆتۈپ شىزاڭغا بارىدۇ.

Ⅱ باب

تاشيول

§1 . كورلا — چەرچەن تاشيولى

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرغان چەرچەن — چاقىلىق — كورلا ئۆتەڭ يولى ئاساسىدا، كورلا — چەرچەن تاشيولىنى ئۆلچەش - ياساش پىلانلاندى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 6 - ئايدا قاراشەھەر ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي باشلىقى چەرچەن — تاتىراڭ تاشيولىنى ياساشقا ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىش توغرىسىدا 2 قېتىم ھۆججەت چۈشۈردى. 7 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى خەلق ئاممىسىنى چەرچەن — ۋاششەرى تاشيولىنى ياساشقا سەپەرۋەر قىلدى، شۇ يىلى تاتىراڭغىچە 50 كىلومېتىر يول ياسالدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 9 - ئايدا چاقىلىق، چەرچەن ناھىيىلىرى 100 نەچچىدىن خەلق ئىشچىسىنى سەپەرۋەر قىلىپ، چاقىلىق ناھىيىسىدىكى ۋاششەرىدىن چەرچەن ناھىيىسىدىكى تاتىراڭغىچە تاشيول ياسىدى، بۇ يول تەكلىماكان

چۆللۈكىنىڭ چېتىگە چۈشكەنچە، ئىش ناھايىتى جاپالىق بولدى، قۇم - بوران چىققاندا يول كۆمۈلۈپ قالدى، يول بويىغا قومۇش ۋە يۇلغۇندىن تۇرغۇن توساق ياسىلىپ قۇم توسۇلغان بولسىمۇ، بۇ يولنىڭ چۆللۈكتىكى بۆلىكىنى يەنىلا قۇم بېسىپ كەتتى. شۇڭا بۇ يولدا مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) غا كەلگەندىلا ئاندىن قاتناش باشلاندى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1957 - يىلى شىنجاڭ قاتناش نازارىتىنىڭ تاشيول ئىدارىسى كورلا — چەرچەن تاشيولىنى ياساش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، چەرچەندە بازا قۇردى. 1963 - يىلى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ بىرنەچچە قېتىم تەستىقىي يوليورۇق بېرىشى بىلەن، دۆلەت كورلا — چەرچەن تاشيولىنى قايتا ئۆلچەپ ۋە لايىھىلەپ، كەڭ كۆلەمدە ئۆزگەرتىپ ياساشقا كىرىشتى. بۇ قۇرۇلۇشقا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 100 نەچچە مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، شىنجاڭ قاتناش نازارىتىنىڭ «0701»، «120» ئەترەتلىرى بىلەن قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ 3 - قۇرۇلۇش باشقارمىسىدىن ۋە بىڭتۈەننىڭ سانائەت 3 - شىركىتىدىن چوڭ قوشۇن تەشكىللەندى، ئۇلار كورلا — چەرچەن تاشيولىنى بۆلەكلەر بويىچە ئۆزگەرتىپ ياسىدى ۋە رېمونت قىلدى. 1971 - يىلى بۇ يولنىڭ كورلا — چاقىلىق بۆلىكى پۈتۈپ قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، يول ياسىغۇچى قوشۇن بۇ يولنىڭ چاقىلىق — چەرچەن بۆلىكىگە يۈرۈش قىلدى، 7 يىل جەڭ قىلىش نەتىجىسىدە، بۇ يول 1977 - يىلى 4 - دەرىجىلىك شېغىل يول قىلىپ ياسالدى. 1980 - يىل 7 - ئايدا بۇ يولغا «دۆلەت يولى — 315» لىنىيىسى دەپ نام بېرىلدى.

§ 2 . چەرچەن — نىيە تاشيولى

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 5 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك تاشيول يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، جايلاردا خەلق ئاممىسى ئۆزلۈكىدىن مەبلەغ ۋە كۈچ چىقىرىپ تاشيول ياساش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. چەرچەن، نىيە ناھىيىلىرى ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچ تەشكىللەپ، كونا يول ئاساسىدا چەرچەن — نىيە تاشيولىنى ياسىدى. ئەمما بۇ قۇرۇلۇش كۆلىمى چوڭ، خىراجەت ئاز بولغاچقا پۈتمىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) خەلق ئاممىسى يەنە بىر قېتىم يول ياساشقا تەشكىللەندى. يولنىڭ قۇملۇقتىكى بۆلىكىگە ياغاچ ۋە قومۇش ياتقۇزۇلدى. بىرنەچچە يىل ياساش ئارقىلىق يولنىڭ ئۈلى ئاساسى جەھەتتىن پۈتكۈزۈلدى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1956 - يىلى 2 ناھىيە بۇ يولنى چوڭ كۆلەمدە قايتا رېمونت قىلىپ، 1957 - يىلى قاتناش باشلىدى. 1977 - يىلى چاقىلىق — چەرچەن تاشيولى پۈتكەندىن كېيىن، «دۆلەت يولى — 315» لىنىيىسىنى ياسىغان بىرلەشمە چوڭ قوشۇن يەنە چەرچەن — نىيە تاشيولىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئاتلاندى، ئۇلار 3 يىل ياسىغاندىن كېيىن، 1980 - يىل 7 - ئايدا پۈتۈن لىنىيىدە قاتناش باشلاندى، بۇ يول 4 - دەرىجىلىك شېغىل يول قىلىپ ياسالدى.

§ 3 . ناھىيە - يېزا، يېزا - كەنت يوللىرى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ناھىيە - يېزا يوللىرى ناھىيە بازىرىدىن چوڭكۆلگە، ناھىيە بازىرىدىن تاتىراڭغا، ناھىيە بازىرىدىن يېڭئۈستەڭگە، ناھىيە بازىرىدىن ئارالغا بارىدىغان 4 تاشيولىنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يوللار چەرچەندىن چاقىلىققا، چەرچەندىن نىيگە باردىغان تاشيوللارنى ياساشتا بېسىپ ئۆتىدىغان مۇھىم يول ھېسابلىنىدۇ. بۇ يوللار مىنگونلۇك دەسلەپكى مەزگىللىرىدىلا مەلۇم

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ناھىيە - يېزا يوللىرىنىڭ 1993 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 1

تۈرى / يول لىنىيىسى	يول ئۈستىگە كەلگەندىكى (مېتىر)	يول يۈزى					قاتناش مۇساپىسى (كىلومېتىر)	ئاسرالغان يول (كىلومېتىر)	كۆكەرتىلگەن يول (كىلومېتىر)
		كەڭلىكى (مېتىر)	دەرىجىسى (كىلومېتىر)						
			جەمئىي	ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان	4 . دەرىجىلىك	تۆۋەن دەرىجىلىك			
ناھىيە بازىرىدىن چوڭكۆل يېزىسىغىچە	9	7	3	3			3	3	3
ناھىيە بازىرىدىن توغراقلىق يېزىسىغىچە	9	7	2	2			2	2	2
ناھىيە بازىرىدىن يېڭىئۆستەڭ يېزىسىغىچە	9	7	9	2	7		9	9	9
ناھىيە بازىرىدىن ئارال يېزىسىغىچە	9	7	3	3			3	3	3
ناھىيە بازىرىدىن باغئىبرىق يېزىسىغىچە	9	7	5	5			5	5	5
ناھىيە بازىرىدىن قوشاتما يېزىسىغىچە	9	7	24	21		3	24	24	24
ناھىيە بازىرىدىن ئاقتىكەندۇڭ يېزىسىغىچە	9	7	23	21		2	23	23	23
ناھىيە بازىرىدىن تاتراڭ يېزىسىغىچە	9	7	42	21		21	42	42	38
ناھىيە بازىرىدىن قوراملىق يېزىسىغىچە	9	7	86	3	29	54	86	32	5
ناھىيە بازىرىدىن ئوپياياق يېزىسىغىچە	9	7	241	2	142	97	241	144	2
ناھىيە بازىرىدىن ئاچچان يېزىسىغىچە	9	7	105	3	16	86	105	19	15
ناھىيە بازىرىدىن باشكېچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىغىچە	9	7	49	3	46		49	19	15

ناھىيە بازىرىدىن چىگىلىك كۆمۈر كېنىگىچە	9	7	135	3	106	26	135	19	15
ناھىيە بازىرىدىن شورلاق كۆمۈر كېنىگىچە	9	7	84	3	67	14	84	19	15
ناھىيە بازىرىدىن ئاپا تاشپاختا كېنىگىچە	9	7	284	2	189	93	84	19	15
ناھىيە بازىرىدىن جىگدەقول تاشپاختا كېنىگىچە	9	7	256	2	142	112	256	144	9
ناھىيە بازىرىدىن ناتلىقتۇ قاشتېشى كېنىگىچە	9	7	155	3	106	46	155	109	15

كۆلەمگە ئىگە بولغانىدى، كېيىن يەنە خەلق ئاممىسى ئۇزلۇكسىز سەپەرۋەر قىلىنىپ داۋاملىق ياسالدى. 1950 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىدىن ھەرقايسى يېزىلارغا بارىدىغان يوللاردا ئاساسەن ئاپتوموبىل قاتنىيالايدىغان بولدى.

1959 - يىلى 84 كىلومېتىر يېزا - كەنت يولى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق رايوندىكىسى 50 كىلومېتىر، چارۋىچىلىق رايوندىكىسى 34 كىلومېتىر. 1962 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» (ياخشى يولى بولۇش، ياخشى ئېرىق - ئۆستىگى بولۇش، ياخشى سالا ئېتىزى بولۇش، ياخشى ئورمان بەلبېغى بولۇش، ياخشى ئاھالىلەر ئوقتىسى بولۇش) قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، يېزا - كەنت يوللىرىنى ياخشى ياساپ، ئوبدان ئاسراش ئىشىنى ئاساسىي قاتلام خىزمىتىدىكى سىياسىي نەتىجە كۆرسەتكۈچى قىلدى.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەلق ئاممىسى «باي بولاي دېسەڭ يول ياسا» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى، ھەرقايسى يېزىلار ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچ ئاجرىتىپ يول ياساپ، يېزا - كەنت يوللىرىغا ئاساسىي جەھەتتىن شېغىل يېيىتىپ بولدى. 1994 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان يول 27 كىلومېتىرغا يەتتى.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە ناھىيە — يېزا يولى 17 گە، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1506 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 27 كىلومېتىر؛ يېزا - كەنت تاشيولى 69 غا، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 395 كىلومېتىرغا يەتتى. ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاچچان يېزىسىدىن ئىسەنگەن كەنتىگە، ئوييايلاق يېزىسىدىن ئاپا كەنتىگە، ئوييايلاق يېزىسىدىن سېرىققول كەنتىگە، قورامليق يېزىسىدىن چىمبۇلاق كەنتىگە بارىدىغان يوللار تېخى ئېچىلمىدى، قالغان يېزا - كەنت تاشيوللىرىنىڭ ھەممىسىدە قاتناش باشلاندى، قاتناش نىسبىتى 85% كە يەتتى.

§ 4 . كۆۋرۈك — سۇئگۈچ

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى تاشيول قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلدى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 10 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋە ئۇرۇمچى مەھكىمىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، ئۇلكە پۈلىدىن 5 مىليون 725 مىڭ سەر تەڭگە ئاجرىتىلىپ، تاتىراڭ ياغاچ كۆۋرۈكى ياسالدى، بىراق تۇرلۇك سەۋەب تۈپەيلىدىن بۇ قۇرۇلۇش ۋاقتىدا پۈتمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا 82 مىليون 757 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، تاتىراڭ ياغاچ كۆۋرۈكىنى داۋاملىق ياسىدى، بۇ كۆۋرۈك 1953 - يىل 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى پۈتتى. 1956 - يىلى 144 مېتىر كېلىدىغان ئارال ياغاچ كۆۋرۈكى پۈتتى. 1966 - يىلى پولات چۈنبەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق چازا كۆۋرۈكى ياسالدى. 1976 - يىلى تاتلىقسۇ كۆۋرۈكى ياسالدى. 1977 - يىلى توما كۆۋرۈكى ياسالدى. شۇنىڭدىن كېيىن سېلىنغان كۆۋرۈك يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1978 - يىلى 8 كۆۋرۈك سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە چەرچەن دەرياسى چوڭ كۆۋرۈكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 205 مېتىر، مۇنار بۇلاق چوڭ كۆۋرۈكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 47.4 مېتىر كېلىدۇ. 1979 - يىلى 3 كۆۋرۈك سېلىندى. 1993 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆلەت يولىغا پولات چۈنبەلىق بېتون قۇرۇلمىلىق 21 كۆۋرۈك سېلىندى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 869.88 مېتىر.

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق كۆۋرۈكلەرنىڭ 1993 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 2

كۆۋرۈك نامى	كۆۋرۈك سېلىنغان ۋاقتى	كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى (مېتىر)	كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى (مېتىر)	بەسىم كۆتۈرۈشى (تونا)		قۇرۇلمىسى	كۆۋرۈك تېمى
				يۈك ئاپتومو-بىل	چاتما كو-زۇپلۇق ئاپتومو-بىل		
ياقا توغراق كۆۋرۈكى	1976	68.77		15	85	سېمونت	
تاتىراڭ كۆۋرۈكى	1987	83.46	8	15	80	پولات چۈنبەلىق بېتون	قوش تۈۋرۈك شەكىللىك، 5 سۈڭگۈچلۈك، تۈز تاختىلىق
تاشساي كۆۋرۈكى	1976	17.6	7	15	80	پولات چۈنبەلىق بېتون	
قۇم دەريا كۆۋرۈكى	1978	17.65	7	15	80	پولات چۈنبەلىق بېتون	
ئارال كۆۋرۈكى	1956	144	5.05	10	70	ياغاچ	قوش سۈڭگۈچلۈك
توغراقلىق كۆۋرۈكى	1978	15	7	10	70	پولات چۈنبەلىق بېتون	
توما (لوڭكۇ) كۆۋرۈكى	1977	11.28	7	15	80	پولات چۈنبەلىق بېتون	

جاڭگالساي كۆۋرۈكى	1978	59.5	7.15	13	85	پولات چۆنقلىق بېتون	
تاتلىقسۇ كۆۋرۈكى	1976	11.15	7	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
يۇنۇسساي كۆۋرۈكى	1978	11	7	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
چەرچەن دەرياسى كۆۋرۈكى	1978	205	7.05	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
مۇنار بۇلاق كۆۋرۈكى	1978	47.4	7	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
جىگدە ئېقىن كۆۋرۈكى	1978	17	7	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
ساماقتوم كۆۋرۈكى	1978	8	7	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
ئۆچكۆرلۈك كۆۋرۈكى	1979	30.3	7	10.5	70	پولات چۆنقلىق بېتون	
خادىلىق كۆۋرۈكى	1979	45	7	10.3	70	پولات چۆنقلىق بېتون	
چازا كۆۋرۈكى	1966	24	4	8	50	پولات چۆنقلىق بېتون	
«مەدەنىيەت» كۆۋرۈكى	1983	9	12	10	70	پولات چۆنقلىق بېتون	
كۆتەمە كۆۋرۈكى	1979	21.77	13	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	
كونا سېمونتزاۋۇتنىڭ جەنۇبىدىكى كۆۋرۈك	1987	15	12	10	70	پولات چۆنقلىق بېتون	
ئارال چوڭ كۆۋرۈكى	1994	132	8	15	80	پولات چۆنقلىق بېتون	قوش تۆۋرۈك شەكىللىك، توز تاختا كۆۋرۈك
«شەرق شامىلى» كۆۋرۈكى	1991	20	6	10	70	پولات چۆنقلىق بېتون	

1993 - يىلى ناھىيە - يېزا، يېزا - كەنت يوللىرىدىكى كۆۋرۈك 18 گە، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 379 مېتىرغا، سۆڭگۈچ 220 گە، ئۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1483 مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە - يېزا تاشيولىدىكى كۆۋرۈك 3 (ئۇزۇنلۇقى 22.240 مېتىر)، سۆڭگۈچ 84 (ئۇزۇنلۇقى 585.85 مېتىر)؛ يېزا - كەنت تاشيولىدىكى كۆۋرۈك 3 (ئۇزۇنلۇقى 41 مېتىر)، سۆڭگۈچ 42 (ئۇزۇنلۇقى 299.6 مېتىر)؛ كەنت تاشيولىدىكى كۆۋرۈك 12 (ئۇزۇنلۇقى 42.98

مېتىر) ، سۇئگۈچ 94 (ئۇزۇنلۇقى 597.55 مېتىر) .

Ⅲ باب

تاشيولدا يولۇچى ۋە يۈك توشۇش

§ 1 . يولۇچى ۋە يۈك توشۇش ئورۇنلىرى

1. چەرچەن ناھىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپىراتىپى

1959 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپىراتىپى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا كوپىراتىپتا 35 ئىشچى - خىزمەتچى، 300 ئېشەك، 6 ئات، 12 تۆگە، 10 مىڭ 400 يۆەن تۇراقلىق مۇلۈك بار ئىدى. 1960 - يىلدىن كېيىن، كالا ھارۋىسى بىلەن ئات ھارۋىسى كۆپەيتىلدى، تۆگە 110 غا يەتكۈزۈلدى. 1976 - يىل 10 - ئايدىكى جۇغلانما مەبلەغ 13 مىڭ يۆەن، ئىشچى - خىزمەتچى 32، ئات 10، كالا 11، ئېشەك 116، تۆگە 87، ئات ھارۋىسى ۋە كالا ھارۋىسى 5، تۇراقلىق مۇلۈك 41 مىڭ 900 يۆەن ئىدى. 1980 - يىلدىكى جۇغلانما مەبلەغ 22 مىڭ يۆەن، چوڭ ھارۋا 12، تۆگە 110، ئىشچى - خىزمەتچى 19 بولدى. 1987 - يىلى كوپىراتىپنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 19 بولۇپ، تۇراقلىق مۇلكى 52 مىڭ يۆەنگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 18 مىڭ يۆەنگە يەتتى. 1988 - يىلى بۇ كوپىراتىپ شەخسكە مۇددەتگە بېرىلدى، 1991 - يىلى ناھىيىلىك سودا شىركىتىگە قوشۇۋېتىلدى.

2. چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى

1975 - يىلدىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدە كەسپىي ترانسپورت ئورۇنلىرى يوق ئىدى، ھەرقايسى ئورۇنلار مالليرىنى ئۆزى ئالاقلىشىپ توشۇتاتتى. 1975 - يىلى ھەرقايسى ئورۇنلاردىن 12 ئاپتوموبىل ئاجرىتىلىپ، ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى، ئۇ، ئاساسلىقى، ناھىيە تەۋەسىدە يۈك توشۇدى. 1977 - يىلى يېڭىدىن چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى، ئۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ترانسپورت كارخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا ناھىيە مالىيىسىدىن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىلدى، 24 مو يەر سېتىۋېلىنىپ، يېڭى گراژ سېلىش پىلانلاندى. بۇ كالون 1978 - يىلى ئەسلىدىكى ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتوموبىل كالونىنىڭ مال - مۇلكى ۋە مەبلىغىنى ئۆتكۈزۈۋالدى، شۇ يىلى «ئازاد» ماركىلىق 3 يۈك ئاپتوموبىلى بار ئىدى. 1979 - يىلى قىسمەن ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، رېمونت سېخى قۇرۇدى. 1981 - يىلى «ئازاد» ماركىلىق 5 ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، 1993 - يىلىغىچە ئاپتوموبىلى 22 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە «شەرق شامىلى» ماركىلىق «140» تىپلىق چاتما كۆزۈپلۇق ئاپتوموبىل 1، «شەرق شامىلى» ماركىلىق «662 — 140» تىپلىق چوڭ ئاپتوبۇس 5، «ئازاد» ماركىلىق «141» تىپلىق چاتما كۆزۈپلۇق ئاپتوموبىل 4، «ئازاد» ماركىلىق يۈك ئاپتوموبىلى 12. شۇ يىلى تۇراقلىق مۇلكى 1 مىليون 70 مىڭ يۆەنگە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1101 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونىسىنىڭ 1984 — 1993 - يىللاردىكى ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچى

جەدۋەل: 11 — 3

يىللار	ئاپتوموبىل سانى	ئومۇمىي تىجارەت كىرىمى (يۈەن)	توشۇلغان يۈك (تونا)	يۈك ئوبوروت مىقدارى (10 مىڭ تونا / كىلومېتىر)	توشۇلغان يولۇچى (ئادەم)	يولۇچى ئوبوروت مىقدارى (10 مىڭ ئادەم/ كىلومېتىر)
1984	14	314357	3697	147.89	864	69.12
1985	14	233253	2505	102.23	524	41.92
1986	14	214894	960	75.32	1213	96.43
1987	14	260566	1233	129.19	1504	119.63
1988	12	215277				
1989	12	205000	1049	83.61	1803	143.69
1990	12	85000	800	63.60	3780	297.48
1991	15	796000	2751	168.81	6995	545.07
1993	22	802700	1800	144	7700	616.00

1993 - يىلى توشۇلغان يۈك 1800 تونىغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 1 مىليون 440 مىڭ تونا/كىلومېتىرغا؛ توشۇلغان يولۇچى 7700 ئادەم(قېتىم) گە، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 6 مىليون 160 مىڭ ئادەم/كىلومېتىرغا، ئومۇمىي تىجارەت كىرىمى 802 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

3. چەرچەن ترانسپورت بېكىتى

1985 - يىلى باينغولىن ئوبلاستلىق تاشيول يۈك ترانسپورت بازارلىرىنى باشقۇرۇش باش بېكىتىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش بېكىتى قۇرۇلدى، بۇ بېكەتتە 3 خادىم ئىشلىدى، ئۇلار يۈك توشۇشقا بىر تۇتاش يول تالونى كېسىش ۋە توشۇش خىراجىتىنى ھېسابلاش ئىشىنى بېجىرىش بىلەن بىرگە يولۇچى توشۇش ئىشىنمۇ باشقۇردى. 1990 - يىلى بۇ بېكەت ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 350 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان چەرچەن ترانسپورت بېكىتى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى 200 مىڭ يۈەن تۇراقلىق مۇلكى، 3 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى.

§ 2 . ترانسپورت قوراللىرى

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) دىن بۇرۇن ناھىيە تەۋەسىدە، ئاساسەن، ئات،

ئېشەك، تۆگە ۋە ياغاچ ھارۋا قاتارلىقلار ترانسپورت قورالى قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) غا كەلگەندە تۆمۈر ھارۋا بارلىققا كەلدى، ئۇلاغ ترانسپورتى ئاساس قىلىنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 - يىللاردا رېزىنكە چاقلىق ھارۋا سېتىۋېلىنىدى. 1958 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن 1 «زىل» ماركىلىق ئاپتوموبىل ۋە 2 تراكتور سەپلەپ بەردى. بىراق ناھىيە تەۋەسىدە يەنىلا ئۇلاغ ھارۋىسى ترانسپورتى ئاساس قىلىنىدى.

1975 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا كالوندا 12 ئاپتوموبىل بار ئىدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاپتوموبىل 53 كە يەتتى، (بۇنىڭ ئىچىدە «بېيجىڭ» ماركىلىق «212» تېپلىق ئاپتوموبىل 4، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ماركىلىق «51» تېپلىق، 2 توننىلىق ئاپتوموبىل 6، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ماركىلىق «63» تېپلىق، 1.5 توننىلىق ئاپتوموبىل 2، «خىنو» ماركىلىق 5.5 توننىلىق ئاپتوموبىل 1، «رىم» ماركىلىق ئاپتوموبىل 3، قۇتقۇزۇش ئاپتوموبىلى 2، چوڭ ئاپتوبۇس 1، «ئازاد» ماركىلىق ئاپتوموبىل 33) ترانسپورت تراكتورى 54 كە يەتتى.

1990 - يىلدىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ رۇدا تاللاش - تاۋلاش زاۋۇتى، تاشپاختا كېنى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ يەككە تىجارەتچى ئائىلىلىرىدىمۇ ئاپتوموبىل كۆپەيدى. چوڭ ئاپتوبۇستىن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالوندا 5 ى بولغاندىن سىرت، ھەرقايسى ئورۇنلاردا 4 ى، يەككە تىجارەتچى ئائىلىلەردە 10 نى بار بولدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاپتوموبىل 310 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پىكاپ 55، چوڭ ئاپتوبۇس 14، يۈك ئاپتوموبىلى 241.

§ 3 . يولۇچى ۋە يۈك توشۇش

1. توشۇش كۈچى ۋە توشۇش قېتىم سانى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدىن چاقلىق ناھىيىسىگە ئۇلاغ ھارۋىسى بىلەن ئاشلىق توشۇلاتتى، 1 دەن ئاشلىقنى توشۇشقا 200 تەڭگە كىرا كېتەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدە ترانسپورت ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، 50 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئاپتوموبىل ترانسپورتى باشلاندى. شۇ چاغدا چەرچەن ناھىيىسى بىلەن كورلا ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا يۈك توشۇشنى، ئاساسەن، باينىغولىن ئوبلاستلىق ترانسپورت شىركىتى ئۈستىگە ئالغاندى. چەرچەن بىلەن نىيە قاتارلىق جايلار ئوتتۇرىسىدا يەنىلا ئۇلاغ ھارۋىسى قاتنىدى.

60 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئاپتوموبىل كۆپەيدى، ترانسپورت مىقدارىمۇ كۆپەيدى، بىراق پەسىل خاراكتېرلىك بەزى ئەشيالارنى توشۇشتا يەنىلا سىرتتىنىڭ ئاپتوموبىلىغا تايىنىلدى.

1966 - يىلى باينىغولىن ئوبلاستلىق ترانسپورت شىركىتى «ئازاد» ماركىلىق ئاپتوموبىلىنىڭ ئۈستىگە بېرزىنت يېپىپ، چەرچەن ناھىيىسى بىلەن كورلا ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا ئايدا 3 قېتىمدىن يىلىغا 36 قېتىم يولۇچى توشۇدى. 1984 - يىلى چەرچەن — كورلا يولىدا ئۇزۇنغىرىش بولغاچقا، يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ «ئازاد» ماركىلىق 1 ئاپتوبۇسى قاتنىدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا، باينىغولىن ئوبلاستلىق ترانسپورت شىركىتى بۇ يولغا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس سالدى، بۇ ئاپتوبۇس 10 كۈندە 1 قاتنىدى، 1993 - يىلىغا كەلگەندە 2 كۈندە 1 قاتنىدى، يولۇچىلار كۆپەيگەندە كۈندە 1 قاتنىدى. 1987 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بىلەن خوتەن شەھىرى ئوتتۇرىسىدا

يولۇچى توشۇش يولغا قويۇلدى، ھەرھەپتىدە چەرچەندىن 2 قېتىم، خوتەندىن 3 قېتىم ئاپتوبوس قاتنىدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە چەرچەن ناھىيىسى بىلەن خوتەن شەھىرى ئوتتۇرىسىدا 2 كۈندە بىردىن ئاپتوبۇس قاتنىدى.

ناھىيە تەۋەسىدە، ئاساسلىقى، ناھىيە بازىرى بىلەن تاتىراق يېزىسى ئارىلىقىدا يولۇچى توشۇلىدۇ، بۇ ئارىلىق 54 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ يولدا 1986 - يىلدىن باشلاپ يولۇچى توشۇلدى، بۇ ئارىلىقتا كىچىك ئاپتوبوس قاتنىدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تاشيول ترانسپورت تىجارىتى

جەدۋەل: 11 — 4

يىللار	ئومۇمىي كىرىم (10مىڭ/يۈەن)	توشۇلغان يۈك (تونا)	يۈك ئوبوروت مىقدارى (تونا/كىلومېتىر)	توشۇلغان يولۇچى (ئادەم)	يولۇچى ئوبوروت مىقدارى (ئادەم/كىلومېتىر)
1985	108	6710	5304450	5789	4602355
1987	195	12292	9766140	11578	9204510
1988	178	10936	8694121	19345	14779275
1989	611	35484	28387200	23520	18816000
1990	336	18405	14631975	11869	9436826
1991	767	18672	14844240	35795	28457025
1992	391	16363	9592092	38567	3056175
1993	451	28050	22299700	10080	8013600

2. يولۇچى ۋە يۈك ئوبوروت مىقدارى

1959 - يىلى يۈك ئوبوروت مىقدارى 387 مىڭ 300 تونا/كىلومېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوموبىلدا توشۇلغان يۈك ئوبوروت مىقدارى 99 مىڭ 900 تونا/كىلومېتىر، ئۇلاغ ھارۋىسىدا توشۇلغان يۈك ئوبوروت مىقدارى 287 مىڭ 400 تونا/كىلومېتىر) غا، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 294 مىڭ 200 ئادەم/كىلومېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوموبىلدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 286 مىڭ ئادەم/كىلومېتىر، ئۇلاغ ھارۋىسىدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 8242 ئادەم/كىلومېتىر) غا يەتتى. 1961 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپېراتىپى توشۇغان يۈك 6197 تونىنغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 1 مىليون 170 مىڭ 30 تونا/كىلومېتىرغا، توشۇغان يولۇچى 608 گە، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 2 مىليون 609 مىڭ 400 ئادەم/كىلومېتىرغا يەتتى. 1991 - يىلى ناھىيە بويىچە تاشيولدا توشۇلغان يۈك 18 مىڭ 700 تونىنغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 14 مىليون 844 مىڭ 200 تونا/كىلومېتىرغا، توشۇلغان يولۇچى 35 مىڭ 795 كە، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 2 مىليون 845 مىڭ 700 ئادەم/كىلومېتىرغا يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە توشۇلغان يۈك 28 مىڭ 50 تونىنغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى

22 مىليون 299 مىڭ تونىا/كىلومېتىرغا، توشۇلغان يولۇچى 10 مىڭ 80 گە، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 8 مىليون 13 مىڭ 600 ئادەم/كىلومېتىرغا يەتتى.

Ⅳ باب

خەلق ئاۋئاتسىيىسى

مىنگونىك 29 - يىلى (1940 - يىلى) چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي - شىمالىي بۇرجىكىدە ھەربىي ئايرودروم ياسالدى، بىراق باشقۇرۇش ياخشى بولمىغاچقا پۈتمىدى. مىنگونىك 31 - يىلى (1942 - يىلى) 1 - ئاينىك 15 - كۈنى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەن (باش ۋالىي) مەھكىمىسى ئايرودروم ياساشقا 18 مىڭ 555 يۇەن ئاجراتتى. مىنگونىك 34 - يىلى (1945 - يىلى) غا كەلگەندە بۇ ھەربىي ئايرودروم دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى، ئايروپىلان قۇنىدىغان جايلار تۈزلەندى، ئايرودروم كۆلىمى تەخمىنەن 8000 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1963 - يىل 12 - ئاينىك 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، چەرچەندە ئاددىي ئايرودروم ياسالدى، بىراق ئەينى ۋاقىتتا مەبلەغ قىس بولغاچقا، ئاران 1200 مېتىرلىق ئۇچۇش - قونۇش يولى ۋە كۆزىتىش مۇنارى، يەر يۈزى بەلگىسى دېگەنگە ئوخشاش پارچە - پۈرات مۇئەسسەسلەرلا ياسالدى.

1977 - يىلى ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، جۇڭگو خەلق ئاۋئاتسىيىسى ئىدارىسىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالغاندىن كېيىن، 1978 - يىلىي جۇڭگو خەلق ئاۋئاتسىيىسى ئىدارىسىنىڭ چەرچەن ئاۋئاتسىيە پونكىتى قۇرۇلدى، پونكىتتا شۇ چاغدا 19 ئىشچى - خىزمەتچى، 230 مىڭ يۇەنلىك تۇراقلىق مۇلۇك بار ئىدى.

§ 1 . يولۇچى توشۇش

1978 - يىلى چەرچەن ئاۋئاتسىيە پونكىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 80 مىڭ يۇەنگە يەتتى، 1987 - يىلى 56 مىڭ يۇەنگە چۈشۈپ قالدى. 1992 - يىلى ئايروپىلان 109 ئىسمېنىدا 218 ئايروپىلان - قېتىم ئۇچتى، مەھسۇلات قىممىتى 184 مىڭ يۇەنگە، توشۇلغان يولۇچى 3110 ئادەم - قېتىمغا، يۈك 6.3 تونناغا يەتتى.

1993 - يىلى ئايروپىلان 132 ئىسمېنىدا 264 ئايروپىلان - قېتىم ئۇچتى، مەھسۇلات قىممىتى 320 مىڭ يۇەنگە، توشۇلغان يولۇچى 3880 ئادەم - قېتىمغا، يۈك 7.8 تونناغا يەتتى.

§ 2 . ئۇچۇش نۆۋىتى

1979 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە ھەر چارشەنبە، شەنبە كۈنلىرى «ئىل — 14» بەلگىلىك ئايروپىلان ئۇچتى. 1985 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ھەرجۈمە كۈنى «ئىل — 14» بەلگىلىك

ئايروپىلان ئۇچتى. 1988 - يىلدىن 1991 - يىلغىچە ھەر دۈشەنبە، جۈمە كۈنلىرى «قوش قۇندۇز» بەلگىلىك ئايروپىلان ئۇچتى. 1992 - يىلى ھەر دۈشەنبە، جۈمە، يەكشەنبە كۈنلىرى «قوش قۇندۇز» بەلگىلىك ئايروپىلان ئۇچتى.
1993 - يىلى ھەر دۈشەنبە، چارشەنبە، جۈمە، يەكشەنبە كۈنلىرى «قوش قۇندۇز» بەلگىلىك ئايروپىلان ئۇچتى.

§ 3 . ئاۋىئاتسىيە پونكتى ئايرودرومى

بۇ ئايرودرومنى ياساش ئىشى 1978 - يىلى ئۈيۈشتۇرۇلدى، 1979 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئايروپىلان قاتنىدى. پونكت ئورنى چەرچەن بازىرىدىكى «ئىتتىپاق» يولىنىڭ ئۈدۈل تەرىپىنىڭ شەرقىي - شىمالىي چېتىگە توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 2 كۋادرات كىلومېتىر، ئۇچۇش - قونۇش يولىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 1650 مېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 50 مېتىر بولۇپ، سۇپىتى ئۆلچىمى جەھەتتىن 3 - دەرىجىلىك كىچىك تىپتىكى خەلق ئاۋىئاتسىيىسى ئايرودرومى ھېسابلىنىدۇ. بۇ پونكتتا ئىشخانا، ئاۋىئاتسىيە باشقۇرۇش ئورنى، ترانسپورتقا كاپالەتلىك قىلىش بۆلۈمى، ساقچىخانا، بىخەتەرلىك تەكشۈرۈش ئورنى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. بۇ پونكت ئۇرۇمچى — كورلا — چەرچەن تارىلىقىدا قاتنايدىغان يولۇچىلارنى توشۇش ۋەزىپىسىنى شۇنداقلا لوپنۇر كۆلىدىن خوتەنگە بارىدىغان خەلقئارا نۆۋەتچى ئايروپىلانلار بىلەن ئالاقىلىشىش، ئۇلارغا يول باشلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان.

V باب

قاتناش باشقۇرۇش

§ 1 . مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. چەرچەن ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلغانىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈمگە 2 شتات بېرىلدى، ئۇلار، ئاساسلىقى، ناھىيە تەۋەسىدىكى سودا - سانائەتچىلەرنى تىزىملاش، كېنىشكا تارقىتىش، بازارلارنى تەكشۈرۈش ۋە قاتناش سودا - سانائەتچىلەرنى باشقۇردى. 1958 - يىل 10 - ئايدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى. ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1962 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا بۆلۈمى (ئىدارىسى) بىرلەشتۇرۇلۇپ، سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى قىلىندى، بۇ بۆلۈم سانائەت، قول سانائەت، قاتناش، سودا ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1984 - يىل 8 - ئايدا ئاپپارات ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغاندا، قاتناش خىزمىتىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىساد كومىتېتى قوشۇمچە باشقۇردى. 1986 - يىل 10 -

ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

2. چەرچەن قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى

1986 - يىل 7 - ئاينىك 1 - كۈنى چەرچەن قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، يول ئاسراش ھەققى يېغىشقا ۋە يول بىخەتەرلىكى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1987 - يىلى قاتناش بىخەتەرلىكى خىزمىتىنى چەرچەن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ قاتناش ساقچى چوڭ ئەترىتى باشقۇردى.

3. چەرچەن قاتناش يول ھەققى يىغىش پونكىتى

1986 - يىل 7 - ئايدىن بۇرۇن قاتناش يول ھەققىنى چاقلىق قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى يىغاتتى. 1987 - يىل 7 - ئاينىك 1 - كۈندىن باشلاپ چەرچەن قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى يىغدى. 1987 - يىلى قاتناش بىخەتەرلىكى كەسپى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ قاتناش ساقچى چوڭ ئەترىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ نامى چەرچەن قاتناش يول ھەققى يىغىش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى ئۈنىڭدا 4 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، شۇ يىلى 470 مىڭ يۈەن قاتناش يول ھەققى يىغىلدى.

4. چەرچەن يۈك تىرانسپورتىنى باشقۇرۇش بېكىتى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تىرانسپورت باشقۇرۇش خىزمىتىگە 1979 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى مەسئۇل بولغانىدى. 1979 - يىل 12 - ئاينىك 26 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك يۈك تىرانسپورتىنى باشقۇرۇش بېكىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تاشيول يۈك تىرانسپورت بازىرىنى باشقۇرۇش باش بېكىتىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش بېكىتى قۇرۇلدى، بۇ بېكەتتە 3 خادىم ئىشلىدى، ئۇلار يۈك توشۇشقا بىر تۇتاش يول تالونى كېسىش ۋە توشۇش ھەققىنى ھېسابلاش ئىشىنى بېجىرىش بىلەن بىرگە يولۇچى توشۇش ئىشىنمۇ باشقۇردى. 1990 - يىلى ۋاكالىتەن ئىش بېجىرىش بېكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چەرچەن تىرانسپورت بېكىتى قۇرۇلدى، بۇ بېكەتنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 350 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. 1993 - يىلى تۇراقلىق مۇلكى 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئۈنىڭدا 3 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى.

§ 2 . كەسپىي ئاپپاراتلار

1. چەرچەن تاشيول ئوچاستىكىسى

1957 - يىلى ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ نامى 1962 - يىلى چەرچەن — چاقلىق تاشيول ئاسراش ئوچاستىكىسىغا، 1972 - يىلى چەرچەن تاشيول ئوچاستىكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 197 گە، ئۇلارغا قاراشلىق داۋابەن 11 گە، ئاسرايدىغان تاشيول 409 كىلومېتىرغا يەتتى، ئوچاستىكىدا يول ياساش ماشىنىلىرى ئىسمېنىسى، ئاپتوموبىل شوپۇرلىرى ئىسمېنىسى، رېمونتچىلار ئىسمېنىسىدىن

ئىبارەت 3 ئىسمېنا قۇرۇلدى.

ئوچاستىكىدىكى بارلىق ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنىڭ قىممىتى 1 مىليون يۈەندىن ئاشتى. نەچچە 10 يىلدىن بېرى يول ئاسراش ئىشچىلىرى كېچە - كۈندۈز دېمەي ئىشلەپ، يولنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى، بولۇپمۇ قۇم دەريادىكى تاشيولنى ئاسراشقا ئالاھىدە تۆھپە قوشتى.

چەرچەن تاشيول ئوچاستىكىسى بىلەن چاقىلىق تاشيول ئوچاستىكىسى شىنجاڭ قۇملۇق تەتقىقات ئورنى بىرلىكتە ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىپ، 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە كۆزىتىش پونكىتى قۇردى، 3 يىلدا 3 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش، تارقاقلاشتۇرۇش، باشقا ياققا باشلاش قاتارلىق تېخنىكىنى تەتقىق قىلىپ يەكۈنلەپ چىقتى. 1986 -، 1987 - يىللاردىكى قۇمنى تىزگىنلەش خىزمىتىدە يېڭى تېخنىكا قوللىنىلغاچقا، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. بۇ تېخنىكا 1987 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول ئىدارىسىنىڭ پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيىتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، كېيىن تارىم قۇملۇق تاشيولىنى ياساشتىمۇ قوللىنىلدى.

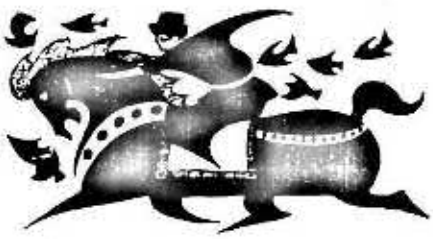
2 . يەرلىك يوللارنى ئاسراش ئەتىرىتى

1981 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەرلىك يوللارنى ئاسراش ئەتىرىتى قۇردى، بۇ ئەتىرەتنى بايىنغولىن ئوبلاستلىق قاتناش ئىدارىسى خىراجەت بىلەن تەمىنلىدى. ئەتىرەتتە 8 ئىشچى - خىزمەتچى، «ئازاد» ماركىلىق 1 موللاقچى ئاپتوموبىل بار ئىدى.

بۇ ئەتىرەت، ئاساسلىقى، ناھىيە بازىرىدىن تاتىراق يېزىسىغا ۋە ناھىيە بازىرىدىن ئارال يېزىسىغا بارىدىغان جەمئىي 52 كىلومېتىر تاشيولنى ئاسراش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. 1991 - يىلى خىراجەت مەسلىسى تۈپەيلىدىن بۇ ئەتىرەت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يول ئاسراش ۋەزىپىسىنى يول بويىدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر ئۈستىگە ئالدى.

ئون ئىككىنچى قىسىم

پوچتا ـ تېلېگراف

ئون ئىككىنچى قىسىم

پوچتا - تېلېگراف

چەرچەن ناھىيىسى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي قىسمىغا، تەكلىماكان چۆلىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىدىكى مۇھىم ئۆتكەل ئىدى. ناھىيە تەۋەسىدە قەدىمكى خەۋەرلىشىش ئورۇنلىرىدىن جانداتېرىم، سۇبۇسكەن تۇرلىرى ۋە مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى ئۆتەڭلەرنىڭ خارابىلىرى ھازىرمۇ ساقلانماقتا.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسى قۇرۇلغاندا، پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتى يوق ئىدى، خەۋەرلىشىشتە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ چاپارمەنلىرىگە تايىنىلاتتى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) شېي بىن «شىنجاڭغا ساياھەت» دېگەن ئەسىرىدە: «چەرچەندە سېپىل يوق ئىكەن، پوچتا - ئورۇنلىرىمۇ يوق ئىكەن. شەھەرنىڭ شەرقىدىن چاقىلىققىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەربىر ئۆتەڭگە خەت - ئالاقە توشۇشقا 2 دىن چاپارمەن قويۇلغان بولۇپ، ئۇلار 1 سائەتتە 13 — 14 چاقىرىم ماڭىدىكەن، يول ئۈستىدە ئارام ئالمايدىكەن» دەپ يازغان.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە پوچتا ۋاكالەتخانىسى قۇرۇلغان، ئۇ، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1953 - يىلى تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن پوچتا ۋاكالەتخانىسى بىرلەشتۇرۇلۇپ چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قىلىپ قۇرۇلدى، ئۇ 7 - دەرىجىلىك ئىدارە بولدى، ناھىيە بويىچە 4 رايونلۇق مەھكىمىنىڭ ھەممىسىدە پوچتا ئالاقىسى يولغا قويۇلدى.

1956 - يىلى ئويىايلاق يېزىسىغا قارىتا پوچتا ئالاقىسى يولغا قويۇلدى، تاتىراق، ئاچچانلاردا پوچتا - تېلېگراف پونكىتى قۇرۇلدى.

1954 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كەسىپىي تىجارەت سوممىسى 2700 يۈەنگە، كەسىپىي كىرىمى 4700 يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى چەرچەن پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ھەق ھېسابلىنىدىغان تىجارىتىنىڭ سوممىسى 122 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ 1954 - يىلدىكىنىڭ 45 ھەسسىسىگە باراۋەر؛ كەسىپىي كىرىمى 142 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1954 - يىلدىكىدىن 30 ھەسسە ئاشتى؛ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 132 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ 1954 - يىلدىكىنىڭ 174 ھەسسىسىگە باراۋەر؛ پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتى 5 كە يەتتى، بۇ ئىدارە قۇرۇلغان ۋاقىتتىكى ئاپپاراتلارنىڭ 5 ھەسسىسىگە باراۋەر؛ ئىشچى - خىزمەتچى 48 گە يېتىپ، 1954 - يىلدىكىدىن 16 ھەسسە كۆپەيدى.

1990 - يىلى ھەق ھېسابلىنىدىغان پوچتا - تېلېگراف تىجارىتىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 325 مىڭ يۈەن (1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) گە يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 45.9% ئاشتى، كەسىپىي كىرىم 258 مىڭ 300 يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچى 55كە، تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 579 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

1993 - يىلى ھەق ھېسابلىنىدىغان پوچتا - تېلېگراف تىجارىتىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 461 مىڭ 200 يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچى 61 گە يەتتى.

I باب

پوچتا

§ 1 . پوچتا يولى

خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدە خەۋەر، ئاساسەن، تۇر ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن. يۈەن، مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە بولسا، ئۆتەڭ ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا پوچتا ئاپپاراتى يوق ئىدى، ناھىيە بازىرى بىلەن چاقىلىق ئارىلىقىدا پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈشكە 2 چاپارمەن قويۇلغانىدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا پوچتا ۋاكالەتخانىسى قۇرۇلدى، 2 پوچتا ئات يولى ئېچىلدى (بىرى چەرچەن — چاقىلىق يولى، يەنە بىرى چەرچەن — كىرىيە يولى).

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، ناھىيە بازىرىدىن شورتاڭ ئۆتمىگە بارىدىغان 1 پوچتا ئات يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ تاق مۇساپىسى 132 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا 1 يېزا پوچتالىيونى 1 پوچتا ئېتى بىلەن ئايدا 2 قېتىم قاتنىدى.

1956 - يىلى يەنە 2 پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇنىڭ بىرى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — ئاچچان يولى، بۇ يولنىڭ تاق مۇساپىسى 174 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا 1 يېزا پوچتالىيونى 2 پوچتا ئېتى بىلەن ئايدا 3 قېتىم قاتنىدى؛ يەنە بىرى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — تاتىراڭ يولى، بۇ يولنىڭ تاق مۇساپىسى 55 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا 1 يېزا پوچتالىيونى 1 پوچتا ئېتى بىلەن ئايدا 3 قېتىم قاتنىدى.

1959 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن شورتاڭ ئۆتمىگە بارىدىغان پوچتا يولى ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە يېزا پوچتا يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 416 كىلومېتىرغا يەتتى. 2 پوچتا ئات يولى ئېچىلدى، بۇنىڭ بىرى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن 4 - گۇڭشې (ھازىرقى قوشاتما يېزىسى) غا بارىدىغان يول، بۇ يولنىڭ تاق مۇساپىسى 48 كىلومېتىر بولۇپ، 10 كۈندە 1 ئىسمېنا پوچتا قاتنىدى؛ يەنە بىرى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىغا بارىدىغان يول بولۇپ، ئۇنىڭ تاق مۇساپىسى 152 كىلومېتىر.

1964 - يىلى تاق مۇساپىسى 105 كىلومېتىر كېلىدىغان ئاچچان — قۇراملىق پوچتا يولى ئېچىلدى. ناھىيە بويىچە پوچتا يولى 521 كىلومېتىرغا يەتتى.

1974 - يىلى تاق مۇساپىسى 260 كىلومېتىر كېلىدىغان ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — ئوپيايلاق پوچتا يولى ئېچىلدى. ناھىيە بويىچە پوچتا يولى 781 كىلومېتىرغا يەتتى.

1985 - يىلى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەسلىدىكى پوچتا يوللىرى پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈش لىنىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئاچچانغا بارىدىغان بىرلا پوچتا يولى قالدى، بۇ يولدا ئايدا 3 ئېسىپنا پوچتا قاتنىدى، پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇش تراكتورغا ھاۋالە قىلىندى. ناھىيە بازىرىدا تاق مۇساپىسى 27 كىلومېتىر كېلىدىغان 1 لىنىيە ئېچىلدى، بۇنىڭغا 1 پوچتالىيون قويۇلدى، بۇ لىنىيىدە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان 105 نۇقتا بار بولۇپ، پوچتالىيون ۋېلىسىپىت بىلەن ھەپتىدە 2 قېتىم قاتنىدى. ناھىيە بويىچە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە ۋە پوچتا يولى 578 كىلومېتىرغا يەتتى.

1986 - يىلى پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈش لىنىيىلىرى تەكشۈرۈلۈپ، يەنە 75 كىلومېتىر ئۇزارتىلدى. پوچتا يوللانمىلىرى ئۇلاغ بىلەن يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 43 كىلومېتىر قىسقارتىلدى.

چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 1985 - يىلدىكى پوچتا يوللىرى ۋە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيىلەر

جەدۋەل: 12 — 1

پوچتا يولى ۋە بېكەتلەردىكى پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان نۇقتا	قاتناش قورالى	تاق مۇساپىسى (كىلومېتىر)	قاتناش نۆۋىتى	ئىزاھات
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — ئاچچان	تراكتور	174	ئايدا 3 قېتىم	يوللانمىلار ھاۋالە قىلىنىدىغان پوچتا يولى
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — ئارال	ۋېلىسىپىت	13	ئايدا 9 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — بېكىتۆستەك	ۋېلىسىپىت	36	ئايدا 9 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — چوڭكۆل	ۋېلىسىپىت	45	ئايدا 9 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — باغئىبرىق، توغراقلىق	ۋېلىسىپىت	41	ئايدا 9 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى — قوشاتما	ۋېلىسىپىت	68	ئايدا 4 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ئاچچان — ئوپيايلاق	ئات	160	ئايدا 1 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە
ئاچچان — كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	ئات	41	ئايدا 3 قېتىم	يوللانمىلار يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە

چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 1993 ـ يىلدىكى پوچتا يوللىرى ۋە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيىلەر

جەدۋەل 12 — 2

پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە	قاتناش قورالى	تاق مۇساپىسى (كىلومېتىر)	قاتناش نۆۋىتى	ئوتتۇرىچە كۈندەلىك يۈرۈش مۇساپىسى (كىلومېتىر)
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — خەلق ئاۋىئاتسىيىسى يولى	ۋېلىسىپىت	2	ھەپتىدە 3 قېتىم	2
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — ئاچچان	تراكتور	174	ھەپتىدە بىر قېتىم	35
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — ئارال	ۋېلىسىپىت	8	ئايدا 8 قېتىم	4
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — يېڭىئۆستەڭ	ۋېلىسىپىت	21	ئايدا 8 قېتىم	10
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — چۆكۈل	ۋېلىسىپىت	13	ئايدا 8 قېتىم	6
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — باغئېرىق	ۋېلىسىپىت	22	ئايدا 8 قېتىم	9
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — توغراقلىق	ۋېلىسىپىت	22	ئايدا 8 قېتىم	9
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — قوشاتما	ۋېلىسىپىت	48	ئايدا 5 قېتىم	12
ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى — ناتىراق	ئاپتوموبىل	84	ئايدا 5 قېتىم	22
ئاچچان رايونى — ئويياياق	تراكتور	160	ئايدا 4 قېتىم	52
ناتىراق يېزىسى — كەنتلىرى	ۋېلىسىپىت	31	ئايدا 5 قېتىم	10
ئاچچان يېزىسى — كەنتلىرى	ۋېلىسىپىت	2	ئايدا 4 قېتىم	0.67

1992 ـ يىلى ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئاۋىئاتسىيە پونكىتىغا بارىدىغان 1 شەھەر پوچتا يولى ئېچىلدى، ئۇنىڭ تاق مۇساپىسى 2 كىلومېتىر.

1993 ـ يىلى ناھىيە بويىچە پوچتا يوللانمىلىرى يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە 12گە، پوچتا

يوللىرىنىڭ تاق مۇساپىسى 587 كىلومېتىرغا يەتتى.

2 § . پوچتا كەسپى

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە پوچتا كەسپى، ئاساسەن، مىنگو دەۋرىدىكى كەسپىي تۈرلەر بويىچە ئىشلەندى، يەنى مەخپىي ھۆججەتلەرنى، خەت - چەكلەرنى (ئاددىي خەت، زاكاز خەتمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ، ئاتكىرتكىلارنى يوللاش ۋە قوبۇل قىلىش تۈرلىرى يولغا قويۇلدى.

1953 - يىلى ئاددىي خالتا، ئاددىي پېرېۋوت، گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتىرى قوبۇل قىلىش ۋە گېزىت - ژۇرنال سېتىشتىن ئىبارەت 3 كەسپىي تۈر كۆپەيتىلدى.

1954 - يىلى كاپالەتلىك خەت، كاپالەتلىك باسما بويۇم، ئالاھىدە زاكاز خەت، خەلقئارا ئاددىي خەت، كاپالەتلىك خالتا، تېز يەتكۈزۈلىدىغان كىچىك خالتا ۋە خەلقئارالىق خالتا كەسىپلىرى يولغا قويۇلدى.

1956 - يىلى تېلېگرامما پېرېۋوتى كەسپىي يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلى 3453 پارچە پېرېۋوت چېكى بىر تەرەپ قىلىندى.

1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە گېزىت - ژۇرنالنى پارچە سېتىش كەسپىي ئارىلاپ يولغا قويۇلدى.

1987 - يىل 12 - ئايدا پوچتا پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى، يىل ئاخىرىغىچە پۇل ئامانەت قويغانلار 30 غا، ئامانەت پۇل قالدۇقى 18 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلغىچە پوچتا ئامانەت پۇلىنىڭ قالدۇقى 1 مىليون 291 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

1989 - يىلى پوچتا ماركىسى توپلاش كەسپى يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلى 29 مىڭ 517 پوچتا ماركىسى سېتىلدى.

1993 - يىلىغا قەدەر، ئاساسلىق پوچتا ئۇسكۇنىلىرىدىن 5 ژېلىسىپىت، 2 ئۆسۈم ھېسابلاش ماشىنىسى، 1 كۆپ ئىقتىدارلىق تارازا، 4 بىخەتەر ئىشكاپ بار بولدى. شۇ يىللىق پوچتا كەسپىنىڭ ئومۇمىي تىجارەت سوممىسى 171 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى پوچتا كەسپىي تىجارىتىنىڭ مىقدارى

جەدۋەل: 12 — 3

يىللار	ئومۇمىي كەسپىي تىجارەت سوممىسى (تۇمەن يۈەن)	خەت - چەك (پارچە)	خالتا (دانە)	مەخپىي ھۆججەت (پارچە)	پېرېۋوت چېكى (پارچە)	جەمئىي گېزىت (پارچە)	جەمئىي ژۇرنال (پارچە)
1966	3.86	25077	650	851	1791	228639	37278
1976	8.53	66321	2529	280	8585	513546	24450
1985	11.86	101898	1621	342	10013	529162	58270

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىللىق پوچتا - تېلېگراف كەسپى تىجارىتىنىڭ مىقدارى

جەدۋەل: 12 — 4

تۈرلەر	سانى	تۈرلەر	سانى
پوچتا - تېلېگراف كەسپى تىجارىتىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى (يۈەن)	461200	پوچتا تېز يوللانمىسى (پارچە)	15241
پوچتا كەسپى تىجارىتىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى (يۈەن)	174128	مەخپىي ھۆججەت (پارچە)	181
خەت - چەك (پارچە)	12218	پوچتا پۇل ئامانىتىنىڭ قالدۇقى (يۈەن)	1291805
خالتا (دانە)	1630	سېتىلغان پوچتا ماركىسى (پارچە)	29517
پېرېۋوت چېكى (پارچە)	13453	پوچتا ئىجارىسى (يۈەن)	4558
گېزىت (نۇسخا)	661214	خەلقئارالىق خەت - چەك (پارچە)	218
ژۇرنال (پارچە)	85187		

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىللىق پوچتا خەۋەرلىشىش سۈپىتى

جەدۋەل: 12 — 5

تۈرلەر	پىلاندا	ئەمەلىيەتتە	تۈرلەر	پىلاندا	ئەمەلىيەتتە
خالتىلارنىڭ كېچىكتۈرۈلۈش - خاتالىق نىسبەتى (‰)	0.11	0	مەخپىي ھۆججەتلەرنىڭ كېچىكتۈرۈلۈش - خاتالىق نىسبەتى (‰)	0.79	0
خالتىلارنىڭ زىيانغا ئۇچراش، يوقاپ كېتىش نىسبەتى (‰)	0.03	0	مەخپىي ھۆججەتلەرنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىش، يوقاپ كېتىش نىسبەتى (‰)	0.019	0
تالونلۇق پوچتا يوللانمىلارنىڭ كېچىكتۈرۈلۈش - خاتالىق نىسبەتى (‰)	0.93	0	پوچتا خەۋەرلىشىشىدىن كاشىلا چىقىشى (قېتىم)	0	0
تالونلۇق پوچتا يوللانمىلارنىڭ زىيانغا ئۇچراش، يوقاپ كېتىش نىسبەتى (‰)	0.02	0	گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتەرى قوبۇل قىلىش، گېزىت - ژۇرنال سېتىش ئىشلىرىنىڭ كېچىكتۈرۈلۈش - خاتالىق نىسبەتى (‰)	1	0.0156

Ⅱ باب

تېلېگراف

§ 1 . تېلېفون

1. ناھىيە بازىرى تېلېفونى

1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى 30 توچكىلىق 1 ماگنىتلىق كوممۇتاتور قوراشتۇرۇپ، شۇ يىلى 13 تېلېفون ئورناتتى، 1968 - يىلىغىچە 30 تېلېفون ئورناتتى.

1969 - يىلى سىغىمى ئاشۇرۇلغان 50 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىرى قوراشتۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى كوممۇتاتورىنىڭ تېلېفون ئاپپاراتىغا ئۇلاندى. 1969 - يىلى تېلېفون 36 گە، 1970 - يىلى 39 غا يەتتى. ناھىيە بازىرىغا تارتىلغان ستۇلبىلىق سىم يولى 2.5 ستۇلبا / كىلومېتىرغا يەتتى.

1970 - يىلى تېلېفون 39 غا يەتتى. 1972 - يىلى 100 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىرى قوراشتۇرۇلدى. 1985 - يىلى تېلېفون 106 گە، ناھىيە بازىرىدىكى تېلېفون سىم يولى 11.6 ستۇلبا / كىلومېتىرغا يەتتى. كابېل 1975 - يىلى 0.8 كىلومېتىرغا، 1985 - يىلى 3.7 كىلومېتىرغا يەتتى.

1986 - يىلى ماگنىتلىق كوممۇتاتورنىڭ سىغىمى 200 تېلېفونغا يەتكۈزۈلدى، جەمئىي تېلېفون ئاپپاراتى 128 گە يەتتى. تېلېفون سىم يولى 2.9 ستۇلبا / كىلومېتىر، كابېل 12.45 كىلومېتىر ئۇزارتىلدى.

1987 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە شەھەر تېلېفونىنىڭ سىغىمى 300 توچكىغا، تېلېفون ئاپپاراتى جەمئىي 161گە، تېلېفون سىم يولى 15.5 ستۇلبا / كىلومېتىرغا، كابېل 23.8 كىلومېتىرغا يەتتى.

1990 - يىلى ماگنىتلىق كوممۇتاتور بىكار قىلىۋېتىلىپ، 500 توچكىلىق، ھەر تەرەپكە ئۇزۇلۈكسىز ئۇلىنىدىغان كوممۇتاتوردىن بىرى قوراشتۇرۇلدى، شەھەر تېلېفونى ئابونتى 198 گە يەتتى.

1993 - يىلغىچە شەھەر تېلېفونى ئابونتى 357گە، تېلېفون سىم يولى 25 ستۇلبا/كىلومېتىرغا، كابېل 28 كىلومېتىرغا يەتتى.

1993 - يىلى شەھەر تېلېفونى ئاپتوماتىك كوممۇتاتورى نۇقتىسىدىن بىرى بار بولدى.

1994 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى سائەت 0 دە 1000 توچكىلىق پروگراممىلىق كوممۇتاتور

ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى (ئىلگىرىكى ھەر تەرەپكە ئۇلىنىدىغان كوممۇتاتور بىكار قىلىۋېتىلدى) . شەھەر تېلېفونى ئابونتى 419 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىۋاستە ئۆزۈن يوللۇق تېلېفون بېرىش ھوقۇقى بارلار 218.

2 . يېزا تېلېفونى

1958 - يىلى 30 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىرى قوراشتۈرۈلدى، ئۇنىڭغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 15، يېزا تېلېفون سىم يولى 111 ستۇلبا / كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 157 جۇپ كىلومېتىر.

1967 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كوممۇتاتورىغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 29، يېزا تېلېفون سىم يولى 85.5 ستۇلبا / كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 135 جۇپ كىلومېتىر.

1968 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە يېزا تېلېفونى كوممۇتاتوردىن ئىككىسى ئورنىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن كوممۇتاتور 3 كە، ئومۇمىي سىغىمى 50 توچكىغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا باردىغىنى 20 توچكا، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن تاتىراك گۈڭشېسىغا باردىغىنى 10 توچكا، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىغا باردىغىنى 20 توچكا. يېزا تېلېفونى سىم يولى 237 ستولبا/كىلومېتىر، ئۇچۇق سىم 303 جۇپ كىلومېتىر.

1973 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە كوممۇتاتورغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 43، يېزا تېلېفونى سىم يولى 257 ستولبا/كىلومېتىر، ئۇچۇق سىم 432 جۇپ كىلومېتىر.

1978 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كوممۇتاتورىغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 45، يېزا تېلېفونى سىم يولى 218 ستۇلبا/كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 278 جۇپ كىلومېتىر.

1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كوممۇتاتورىغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 5، يېزا تېلېفونى سىم يولى 194 ستۇلبا/كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 270 جۇپ كىلومېتىر.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كوممۇتاتورىغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 38، يېزا تېلېفونى سىم يولى 1885 ستۇلبا/كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 258.36 جۇپ كىلومېتىر.

1988 - يىلدىن بۇيان، سىمسىز، ئالاھىدە يۇقىرى چاستوتىلىق 4 توك يولى ئېچىلدى.

1993 - يىلى كوممۇتاتورغا ئۇلانغان يېزا تېلېفونى 46، يېزا تېلېفونى سىم يولى 100 ستۇلبا/كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلىق سىم يولى 25 ستۇلبا/ كىلومېتىر، ئوچۇق سىم 115.28 جۇپ كىلومېتىر.

3 . ئۆزۈن يوللۇق تېلېفون

1960 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە چەرچەن — چاقىلىق — كورلا ئۆزۈن يوللۇق تېلېفون

يولىدىن 2 سى ئېچىلدى.
1968 - يىلى يۇكلىمە دولقۇنلۇق ئاپپارات پونكىتىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، چەرچەن — چاقلىق — كورلا ئۇزۇن يوللۇق يۇكلىمە دولقۇنلۇق 2 تېلېفون يولى ۋە چەرچەن — نىيە ئۇزۇن يوللۇق يۇكلىمە دولقۇنلۇق 1 تېلېفون يولى ئېچىلدى، ئەسلىدىكى 2 ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولى بىكار قىلىندى.
1977 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە چەرچەن — چاقلىق — كورلا ئۇزۇن يوللۇق يۇكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولىدىن 2 سى، چەرچەن — نىيە ئۇزۇن يوللۇق يۇكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولىدىن بىرى كۆپەيتىلدى، ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولى جەمئىي 6 گە يەتتى.
1988 - يىلى چەرچەن — نىيە يۇكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون يولىدىن بىرى ئازايتىلدى.
1989 - يىلى چەرچەن — خوتەن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولىدىن بىرى كۆپەيتىلدى، جەمئىي ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون يولى يەنىلا 6 بولدى.
1990 - يىلى كورلىغا باردىغان جامائەت خەۋپسىزلىكى مەخسۇس لىنىيىسىدىن بىرى كۆپەيتىلدى، 1991 - يىلى بۇ لىنىيە بىكار قىلىندى.
1993 - يىلى چەرچەن — ئۇرۇمچى، چەرچەن — چاقلىق سۇنئىي توك يولى كۆپەيتىلدى. ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا ئۇزۇن يوللۇق سۇنئىي توك يولىدىن 8 ى بار بولدى (چەرچەندىن — چاقلىققا باردىغىنى 1، چەرچەندىن ئۇرۇمچىگە باردىغىنى 1، چەرچەندىن نىيىگە باردىغىنى 1، چەرچەندىن خوتەنگە باردىغىنى 1، چەرچەندىن كورلىغا باردىغىنى 4). 1994 - يىل 6 - ئايدا كورلىغا باردىغان يىراق ئۇچلۇق پروگراممىلىق تېلېفون ئابونتلىرى ئۇزۇن يوللۇق بىۋاستە تېلېفون تورىغا كىرگۈزۈلدى.

4. تېلېفون كەسپىنىك ئومۇمىي مىقدارى

1966 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپىنىك ئومۇمىي مىقدارى 23 قېتىمغا، 1976 - يىلى 3943 قېتىمغا، 1985 - يىلى 7595 قېتىمغا، 1993 - يىلى 26791 قېتىمغا يەتتى.
1966 - يىلى يېزا تېلېفونى كەسپىنىك ئومۇمىي مىقدارى 5859 قېتىمغا، 1976 - يىلى 8188 قېتىمغا، 1985 - يىلى 10220 قېتىمغا، 1993 - يىلى 14752 قېتىمغا يەتتى.

5. خەۋەرلىشىش سۇپىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى خەۋەرلىشىش سۇپىتى جەھەتتە قاتتىق كۈچ سەرپ قىلىپ، ئۇزىنى ئۇزى تەكشۈرۈش، ئۇز ئارا تەكشۈرۈش ۋە كەسپىي جەھەتتە ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، خەت - چەكلەرنى يوللاشتا «قايتا تەكشۈرۈلمىگەنلىرىنى قولدىن ئۇتكۈزمەسلىك، تەكشۈرۈلمىگەنلىرىنى يوللىماسلىق»نى ئىشقا ئاشۇردى. «تەكشۈرۈپ ئۇتكۈزۈپ بېرىش ۋە ئۇتكۈزۈۋېلىش»، «يوشۇرۇن تاللاپ سىلىشتۇرۇش»، «تەكچۈچلاشتۇرۇپ بىرىكتۈرۈش»، «قايتا باياش قىلىش، قايتا تەكشۈرۈش»، «يوللانمىلارنى يەتكۈزۈپ بەرگەندە ئىمزا قويدۇرۇش»، «تېلېفون كەلگەندە نومۇر چاقىرىش، قايتا - قايتا چاقىرىش»، «تېلېگراممىلارنى ئۇلچەملىك يېزىلىش ۋە ۋاقتىدا كاپالەتلىك قىلىش»، «ئاپپاراتلارنى قەرەللىك تەكشۈرۈش ۋە رېمونت قىلىش»، «ئالدىن تەكشۈرۈش ۋە رېمونت قىلىش»، «كەسپىي جەھەتتە قەرەللىك ھالدا سىناپ تۇرۇش» قاتارلىق تۈزۈملەرنى ئورناتتى، مەخسۇس تەكشۈرگۈچى خادىملارنى قويۇپ، دەسلەپكى خاتىرىلەرنى

مۇكەممەللەشتۈرۈپ، سۈپەت كۆرسەتكۈچى بىلەن شەخسلەرنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتىنى ئۇزۇنئارا چېتىپ، ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ خەۋەرلىشىش سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تېلېفون ئالاقىسىنىڭ سۈپىتى

جەدۋەل: 12 — 6

يىللار	ئۈزۈن يوللۇق تېلېفونلىنىڭ ئۈلىنىش نىسبىتى (%)	ئۈزۈن يوللۇق تېلېفونلىنىڭ چەكتىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى (%)	ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون بويىچە نومۇر قايتۇرۇلۇش نىسبىتى (%)	شەھەر تېلېفونلىنىڭ ئۈلىنىش نىسبىتى (%)	يېزا تېلېفونلىنىڭ ئۈلىنىش نىسبىتى (%)
1976—1984	89	5.79	0		92
1985	89	4.12	0		92
1986	88	2.98	0		93
1987	86.77	1.40	0		92
1988	89.97		0		94
1989	90	0.79	0		96
1990	88.94	0.59	0		95
1991	88.58	0.51	0	87.07	95
1992	92.31	0.51	0	88.75	97
1993	91.97	0.37	0	90.21	97

§ 2 . تېلېگراما

1. ئۇسكۇنە

مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) چەرچەندە تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىمدا بىر راتسىيە تەسىس قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) بۇ قىسىمدىكى راتسىيە بىكار قىلىنىدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) ناھىيە بازىرىنىڭ 2 ـ ئوچاستىكىسىدا ۋە چەرچەندە تۇرۇشلۇق قىسىمنىڭ 9 ـ لىيەنندە بىردىن راتسىيە تەسىس قىلىنىدى.

1952 ـ يىلى ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغاندا، ئادەم كۈچى بىلەن ھەربىرىكەتلەندۇرۇلىدىغان 40 ۋاتلىق تېلېگراما يوللاش ـ قوبۇللاش ئاپپاراتىدىن بىرى بار ئىدى. 1953 ـ يىلى چەرچەن پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېلېگراما كەسپىي يولغا قويۇلدى، 4 سىمسىز تېلېگراما يولى (چەرچەن — ئۇرۇمچى، چەرچەن — چاقىلىق، چەرچەن — نىيە، چەرچەن — كورلا) ئېچىلدى. 1955 ـ يىلى چەرچەن — نىيە سىمسىز تېلېگراما يولى بىكار قىلىنىدى. 1956 ـ يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىن ئاچچانغا يېڭىدىن بىر

سىمسىز تېلېگرامما يولى ئېچىلدى. 1957 - يىلى چەرچەن — ئۇرۇمچى سىمسىز تېلېگرامما يولى بىكار قىلىنىپ، 1 ھاۋارايى سىمسىز تېلېگرامما يولى كۆپەيتىلدى. 1958 - يىلى چەرچەن — ئۇرۇمچى سىملىق تېلېگرامما يولى كۆپەيتىلدى. ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا جەمئىي 5 تېلېگرامما يولى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سىملىق تېلېگرامما يولى 1، سىمسىز تېلېگرامما يولى 4. 1960 - يىلى چەرچەن — كورلا، چەرچەن — چاقىلىق سىمسىز تېلېگرامما يوللىرى كۆپەيتىلدى. 1968 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىن ئاچچانغا بارىدىغان سىمسىز تېلېگرامما يولى بىكار قىلىندى.

تەكشەش نەتىجىسىدە 1977 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدا 1 سىمسىز تېلېگرامما يولى (چەرچەن — كورلا)، 3 سىملىق تېلېگرامما يولى (چەرچەن — كورلا، چەرچەن — چاقىلىق، چەرچەن — نىيە) بار بولدى. 1986 - يىلى تېلېگرامما يولى 3 كە تەكشەلدى، بۇنىڭ بىرى چەرچەن — كورلا سىملىق تېلېگرامما يولى، بىرى چەرچەن — كورلا سىمسىز تېلېگرامما يولى، بىرى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ناھىيىلىك ھاۋارايى پونكىتىغا بارىدىغان سىمسىز تېلېگرامما يولى.

1993 - يىلى چەرچەن — كورلا سىملىق تېلېگرامما يولى مەملىكەت بويىچە ئاپتوماتىك تېلېگرامما يوللاش - قوبۇللاش سىستېمىسىغا كىردى.

2. تېلېگرامما كەسپى مىقدارى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ تېلېگرامما كەسپى مىقدارى ناھىيە ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ يىلمۇ يىل ئاشتى. 1952 - يىلى تېلېگرامما 2000 پارچىغىمۇ يەتمەيتتى، 1966 - يىلى 16 مىڭ 217 پارچىگە يەتتى.

1993 - يىلى چەرچەن — كورلا سىملىق تېلېگرامما يولى مەملىكەت بويىچە ئاپتوماتىك تېلېگرامما يوللاش - قوبۇللاش تورىغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، تېلېگرامما كەسپى مىقدارى شۇ يىلىلا 35 مىڭ پارچىغا يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تېلېگرامما كەسپى مىقدارى ۋە سۈپىتى

جەدۋەل: 12 — 7

يىللار	تېلېگرامما كەسپى مىقدارى (پارچە)	تېلېگرامما يوللاشنىڭ چەكتىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى (‰)	تېلېگرامما مۇلازىمىتىدىكى خاتالىق نىسبىتى (‰)	تېلېگرامما يەتكۈزۈشنىڭ چەكتىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى (‰)
1966	16217	0	0	0
1976	32479	0	0	0
1985	23806	0.41	0	0
1986	23151	0.357	0	0
1987	25711	0.2918	0.0086	0
1988	26419	0.045	0.00280	0

1989	20015	0	0.01655	0
1990	38953	0	0.05079	0
1991	30682	0	0.07694	0
1992	32406	0.03	0.009	0
1993	35000	0.07	0.007	0.17

III باب

پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە پوچتا ۋاكالەتخانىسى قۇرۇلدى، ئۇ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىچىدە تەسىس قىلىنىپ، كىرىيە ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1953 - يىلى پوچتا بىلەن تېلېگراف بىرلەشتۈرۈلدى، چەرچەن ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن پوچتا ۋاكالەتخانىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قىلىنىپ قۇرۇلدى، ئۇ 7 - دەرىجىلىك ئىدارە بولدى، ئىدارىدا 9 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى، ئىدارە ئورنى كونا بانكىنىڭ قوروسىدا ئىدى.

1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تاتىراڭدا ۋە ئاچچاندا پوچتا - تېلېگراف پونكتى تەسىس قىلدى.

1957 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ھازىرقى رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ قوروسىغا كۆچۈپ كىردى.

1960 - يىلى «شەرق شامىلى» پوچتا - تېلېگراف پونكتى تەسىس قىلىندى.

1970 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە چەرچەن ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى دەپ 2 گە ئايرىلدى، ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى يەنىلا ھازىرقى رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ قوروسىدا بولدى، ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى ھازىرقى «يىپەك» يولىنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىگە سېلىندى.

1973 - يىل 10 - ئايدا پوچتا بىلەن تېلېگراف بىرلەشتۈرۈلدى، چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى چەرچەن ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ قوروسىغا كۆچۈپ كىردى.

1978 - يىلى چەرچەن قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى تۇرۇشلۇق جايدا چوڭكۆل پوچتا - تېلېگراف

پونكىتى تەسىس قىلىندى.

1987 - يىلى پوچتا - تېلېگراف كەسپى بىناسى پۈتتى، پوچتا - تېلېگراف كەسىپلىرى يېڭى بىنادا بېجىرىلىدىغان بولدى.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 61 گە يەتتى.

ئون ئۇچىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

ئون ئۇچىنچى قىسىم

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب

شەھەر - بازار قۇرۇلۇشى

§ 1 . شەھەر - بازار كۆلىمى

1. خەن سۇلالىسى دەۋرى

1) چەرچەن شەھىرى

چەرچەن بەگلىكىنىڭ مەركىزى چەرچەن شەھىرى (ھازىرقى ناھىيە تەۋەسىنىڭ ئوتتۇرا - شىمالىي قىسمىدىكى چەرچەن دەريا‌سى ۋادىسىدا) چاڭئەنگە 6820 چاقىرىم، غەربىي شىمالدا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە 2259 چاقىرىم كېلەتتى، شىمالدا لوپنۇر بىلەن تۇتىشاتتى، بۇ يەردىن جەنۇبقا ماڭسا ئەندىرە بەگلىكىگە بارغىلى بولاتتى. ئەينى چاغدا بۇ شەھەردە 230 ئائىلە، 1610 ئادەم، 320 لەشكەر بار ئىدى، ئۇنىڭغا نائىپبەگ، سول قانات سانغۇن، ئوڭ قانات سانغۇن، ئۆتەڭ باشلىقى قويۇلغانىدى، ئۇ يەردىن ئۇزۇم قاتارلىق مېۋىلەر چىقاتتى.

2) يۇلىڭ شەھىرى

ئەندىرە بەگلىكىنىڭ مەركىزى يۇلىڭ شەھىرى (ھازىرقى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمىدىكى قارامىرەن دەريا‌سى ۋادىسىدا) غەربتە نىياغا 2000 چاقىرىم، چاڭئەنگە 7210 چاقىرىم، غەربىي شىمالدا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە 2558 چاقىرىم كېلەتتى، شەرقتە چاقىلىققا تۇتىشاتتى. ئەينى چاغدا ئۇنىڭدا 150 ئائىلە، 1050 ئادەم، 200 لەشكەر بار ئىدى، ئۇنىڭغا ئائىپبەگ، سول قول كاھىبەگ، ئوڭ قول كاھىبەگ قويۇلغان.

3) چالمادان قەدىمكى شەھىرى

چالمادان قەدىمكى شەھىرى ناھىيە بازىرىنىڭ 95 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان، كۆلىمى تەخمىنەن 25 كۋادرات كىلومېتىر. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 19 - يىلى (645 - يىلى) تاڭ راھىبى شۈەنزاڭ ھىندىستاندىن قايتقاندا مۇشۇ شەھەردىن ئۆتكەن، ئەينى چاغدا «بۇ يەردە شەھەر سېپىلى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى».

4) لەللىك خارابىسى

لەللىك خارابىسى چوڭكۆل يېزىسىنىڭ چوڭكۆل كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي، ئوتتۇرا، جەنۇبىي رايون دەپ 3 قىسىمغا بۆلىنىدۇ. شىمالىي رايوننىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 500 مېتىر كېلىدۇ؛ ئوتتۇرا رايوننىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 2 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئوتتۇرا قىسىمدا سەل ئېگىزرەك قۇم تۆپىلىكلىرى بار، تۆپىلىكتە ئۆستەڭنىڭ قالدۇق ئىزناسى بار، ئۆستەڭ قالدۇقىنىڭ غەربىدە 2 كىچىك قۇم بارخانى بار، بۇ ئېھتىمال خۇمدان ئىزى بولۇشى مۇمكىن؛ جەنۇبىي رايوندا بوراندا يالىنىپ كەتكەن قالدۇق توپا دۆڭلەر كۆپ.

2. تاك سۇلالىسى دەۋرى

جاڭگالسايى قەدىمكى شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر تۇرا چارۋچىلىق فېرمىسىدىكى جاڭگالسايى كەنتىنىڭ 2.2 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 6000 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭدا 50 نەچچە ئېغىز ئۆي بار، ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى تېك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە سېلىنغان، چوڭلىرىنىڭ كەڭلىكى 5.2 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 5.6 مېتىر، كىچىكلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4.9 مېتىر، كەڭلىكى 3.8 مېتىر. قالدۇق تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 1 مېتىر كېلىدۇ.

3. يۇەن سۇلالىسى دەۋرى

1) سۇ بۆسكەن قەدىمكى شەھىرى

سۇ بۆسكەن قەدىمكى شەھىرى تاتىراق يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ تەخمىنەن 15.5 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا، ئاق ئېدىرلىق ئويمان جايغا جايلاشقان، ئىمارەتلىرى تامامەن كېسەك بىلەن سېلىنغان، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 50 سانتىمېتىر، قالدۇق ئېگىزلىكى 70 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ.

2) غازلىق قەدىمكى شەھىرى

غازلىق قەدىمكى شەھىرى تاتىراق يېزىسىنىڭ يوغاندۆڭ كەنتىدىكى غازلىق ئوتلىقىنىڭ تەخمىنەن 3 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر خارابىسىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 1 كىلومېتىرچە، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 100 مېتىرچە كېلىدۇ، غەربىي بۆلەك ۋە شەرقىي بۆلەك دەپ 2 بۆلەككە ئايرىلىدۇ، 2 بۆلەكنىڭ ئارىلىقى 1 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ قەدىمكى شەھەردە نۇرغۇن ۋەيران بولغان كېسەك ئۆيلەر بار.

3) تۆگە سۇلاق قەدىمكى شەھىرى

تۆگە سۇلاق قەدىمكى شەھىرى قوشاتما يېزىسى تۆگە سۇلاق كەنتىنىڭ تەخمىنەن 2.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 600 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 150 مېتىرچە كېلىدۇ، شەھەردە ئېگىزلىكى 1.5 ~ 3 مېتىر كېلىدىغان 20 نەچچە توپا دۆڭ كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بەزى توپا دۆڭلەر ئارىسىدا تۇم قومۇشلاردىن ياسالغان، دىئامېتىرى 3 مېتىرچە كېلىدىغان، تەرتىپسىز جايلاشقان بىر قانچە ئون قوتان بار.

4) دەۋرى ئېنىق بولمىغان قەدىمكى شەھەرلەر

غازلىق قەدىمكى شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر تاتىراق يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ

40 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدىكى چەرچەن دەرياسىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىرغىقىغا جايلاشقان، غەربىي قىسمىدىكى 1 جايدا 4 ئېغىز ئۆي بار بولۇپ، ھەممىسى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، كېسەك بىلەن سېلىنغان، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 56 ~ 60 سانتىمېتىر، قالدۇق ئېگىزلىكى 20 ~ 100 سانتىمېتىر، كېسەكلىرىنىڭ ئۆلچىمى 13×20×45 سانتىمېتىر، تاملىرى ساماناتلىق لاي بىلەن سۇۋالغان، بۇ ئۆيلەر ئىچىدىكى 1 ئېغىز ئۆينىڭ ئىچ تېمىنىڭ ئۆلچىمى 3.6 × 3. 4 مېتىر، شەرقىي قىسمى غەربىي قىسمىدىن تەخمىنەن 1.2 كىلومېتىر يىراقلىقتا بولۇپ، ئۇنىڭدا خېلى مەركەزلىك جايلاشقان 8 ئېغىز ئۆي بار، يەنە 1 قوي قوتىنى، 1 قەبرە، 1 قاشالىق قوتان بار، ئۆيلەر تامامەن كېسەك بىلەن سېلىنغان، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 60 ~ 68 سانتىمېتىر، كېسەكلىرىنىڭ ئۆلچىمى 15×20×44 سانتىمېتىر، ئۆيلەرنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ئومۇمەن 4×3.5 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. قوي قوتىنىمۇ كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان.

يۇمىلاق كەتمە قەدىمكى شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى قەدىمكى چەرچەن دەرياسىنىڭ شىمالىي بېقىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان. خارابە يۈزىدە بىر نەچچە تىنما جىلغا ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، جىلغىلار كەڭمۇ، چوڭقۇرمۇ ئەمەس، شەھەردە توغرىسىغا يۆنەلگەن بىر قانچە جىلغا بايقالدى ۋە دەسلەپكى قەدەمدە، ئەينى زاماندا يەر سۇغىرىشتا پايدىلىنىلغان ئۆستەك بولۇشى مۇمكىن، دەپ ھۆكۈم قىلىندى، بۇ ئۆستەڭلەرنىڭ 3 ى خېلى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ ھەم تەرتىپلىك جايلاشقان، ئۇلارنىڭ ئىچىدە 1 - ئۆستەڭنىڭ كەڭلىكى 6 ~ 10 مېتىر، قالدۇق قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 50 مېتىرچە كېلىدۇ.

كامشۇ قەدىمكى شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 52.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. توپا، تېرەك شاخلىرى ۋە قومۇش يانتۇزۇلغان مۇداپىئە يانتۇلۇقىنىڭ قالدۇق تاش ئۇللىرى كۆرىنىپ تۇرىدۇ.

لەلىك قەدىمكى شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىرچە غەربىي جەنۇبىدىكى، قەدىمكى چەرچەن دەرياسى بويىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 200 مېتىر كېلىدۇ.

قوغانىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى قەدىمكى قەلئە بۇ قەدىمكى قەلئە كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى قوغان چارۋىچىلىق نۇقتىسىنىڭ 700 مېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 30 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 60 مېتىر كېلىدۇ. سېپىلى توپىدىن قوپۇرۇلغان، قەلئە ئىچىدە ئېگىز - پەسلىكى ئوخشىمايدىغان چاسا شەكىللىك 4 ~ 5 تاش چىتلاق بار بولۇپ، ئەڭ ئېگىزى 25 سانتىمېتىر، ئۇزۇنلۇقى 5 ~ 8 مېتىر كېلىدۇ.

چەرچەن كونا شەھىرى بۇ قەدىمكى شەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىر غەربىدىكى زاغۇنلۇق كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 5 كۋادرات كىلومېتىر، سېپىل ئۇلىنىڭ ئايلانىمىسى تەخمىنەن 20 چاقىرىم كېلىدۇ.

4. مىنگو دەۋرى

ناھىيە بازىرىنىڭ دائىرىسى 1 كۋادرات كىلومېتىرغىمۇ يەتمەيتتى، 5000 كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك ۋەيرانە كېسەك ئۆي بار ئىدى، ئىمارەتلەرنىڭ ھەممىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىدى، ئاھالىلار ئۆيلىرىنىڭ تاملىرى ئاساسىي جەھەتتىن قومۇش تام ياكى

كېسەكتىن ياسالغاندى.

40 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ناھىيە بازىرى يېنىغا ھەربىي ئايرودروم ياسالغان ۋە بىرلا قېتىم ئىشلىتىلگەن. ئۇ يەردە مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) گومىندالڭ قوشۇنلىرى چوڭ گازارما ياسىغان، گازارمىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 737.71 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغا 1000 غا يېقىن ئادەم سىغاتتى، ئۇ مىنگو دەۋرىدىكى ناھىيە بويىچە ئەڭ چوڭ ئىمارەت ۋە ھۆكۈمەت مۇلكى ئىدى؛ شۇ دەۋردىكى ناھىيىلىك ئۈيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى ساربېينىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 183.16 كۋادرات مېتىر ئىدى، بۇ ئۈيۈشما ساربېينىڭ ئەينى چاغدا خېلى چوڭ ئىمارەت ھېسابلىناتتى. ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارنىڭ 2 قاسىتىدا 10 نەچچە كىچىك سودا دۇكىنى بار ئىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) غىچە ناھىيە بازىرىنىڭ دائىرىسى 1 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتكەن.

5. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە بازىرىنىڭ دائىرىسى 1 كۋادرات كىلومېتىر ئىدى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرى رايونىنىڭ كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 3 ھەسسە كېڭەيدى؛ بازاردىكى قۇرۇلۇش كۆلىمى 326 مىڭ 470.32 كۋادرات مېتىرغا، دائىمىي ئولتۇرۇشلۇق نوپۇس 12 مىڭغا يەتتى. بازار رايونىدا مەمۇرىي، سانائەت - قاتناش، تېلېگراف، مالىيە - سودا، مەدەنىيەت، سەھىيە، مائارىپ، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى قاتارلىق كەسىپ مۇئەسسەسىلىرى ۋە سۇ، پار، توك بىلەن تەمىنلەش تورلىرى بار.

§ 2 . كوچىلار

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلدە چەرچەن ناھىيە بازىرىدا 3 لا كوچا بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 سى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان مەدەنىيەت كوچىسى (ھازىرقى مەدەنىيەت يولى) ۋە تۆڭگان كوچىسى (ھازىرقى ئىتتىپاق يولى)، يەنە جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان ساقچى كوچىسى (ھازىرقى ئازادلىق يولى) بولۇپ، 3 كوچىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1.5 كىلومېتىر كېلەتتى. ھەممىسى تار توپا يول بولۇپ، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى توپا - چاڭ ئۇچۇپ تۇراتتى، يامغۇر ياغقان كۈنلىرى پاتقاق بولۇپ يول يۈرۈش تەس بولاتتى، بازار بولغان كۈنلىرى بۇ كوچا ئادەم، ھارۋا بىلەن بەكمۇ قىستاڭچىلىق بولۇپ كېتەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن، ئورگان خىزمەتچىلىرى ۋە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق 2 - جۇن 5 - شى مۇستەقىل تۈەننىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى ناھىيە بازىرىنىڭ كوچىلىرىنى تۈزلەپ ۋە كېڭەيتىپ، ئەسلىدىكى «T» شەكىلدىن «□» شەكلىگە ئۆزگەرتتى.

1984 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ كوچىلىرى كەڭ كۆلەمدە پىلانلىنىپ، ئەسلىدىكىدىن كېڭەيتىلدى ھەم تۈز قىلىندى، جەمئىي 7 ئاساسلىق كوچا ياسالدى، يوللارنىڭ ئومۇمىي

ئۇزۇنلۇقى 11.7 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ 9 كىلومېتىرى ئاسفالىت ۋە بېتون يول. ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارغا 68 چىراق ئورنىتىلدى.

1. «ئازادلىق» يولى

مىنگو دەۋرىدە بۇ يول ساقچى كوچىسى دەپىلەتتى. بۇ يول قوش كۆۋرۈكتىن ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتىغىچە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان، ئۇزۇنلۇقى 2 كىلومېتىر، 1984 - يىلى كېڭەيتىلىپ شېغىل ياتقۇزۇلغان. يولنىڭ كەڭلىكى 14 مېتىر، 2 ئاپتوموبىل يانمۇ يان يۈرەلەيدۇ، كۆۋرۈك، سۇڭگۈچ، ئېرىق، ئورمان بەلۋېغى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن. 1985 - يىلى 726 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى. 1984 - يىل 6 - ئايدا 19 چىراق ئورنىتىلدى. 1949 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 5 - شى مۇستەقىل تۇەننىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى مۇشۇ يول بىلەن ناھىيە بازىرىغا كىرگەن، شۇڭا «ئازادلىق» يولى دەپ نام بېرىلگەن.

بۇ يولنىڭ بويىغا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ناھىيىلىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، مەسچىت، ناھىيىلىك شىپاخانا، كوئېنلۇن كىنو - تىياتىرخانىسى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، كوپېراتىپ سودا ماگىزىنىنىڭ دۇكىنى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، ناھىيىلىك رېمونت زاۋۇتى، سودا شىركىتى، سودا ئۇنۇمۇرسال بىناسى، ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

2. «ئالغا» يولى

بۇ يول يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىدىن «ئىتتىپاق» يولى تۇتىشىدىغان جايغىچە بولۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، 1972 - يىلى شېغىل ياتقۇزۇپ ياسالغان، 1983 - يىلى كېڭەيتىلگەن. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1.2 كىلومېتىر، كەڭلىكى 10.55 مېتىر، 2 ئاپتوموبىل يانمۇ يان ماڭالايدۇ، ئېرىق، ئورمان بەلۋېغى بار. 1983 - يىلى يەر ناملىرىنى ئومۇميۇزلۇك تەكشۈرگەندە «ئالغا» يولى، دەپ نام بېرىلگەن. 1985 - يىلى 200 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان.

بۇ يول بويىغا ناھىيىلىك سولاقخانا، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ناھىيىلىك قۇراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى، بازارلىق سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتى، ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

3. «يىپەك» يولى

بۇ يول ئەسلىدە توپا يول ئىدى، شەرقتە ئارال كۆۋرۈكىدىن باشلىنىپ غەربتە ماڭلەي — يەكەن «315» تاشيولى بىلەن تۇتىشىدۇ. 1980 - يىلى شېغىل ياتقۇزۇلغان ھەم كېڭەيتىلگەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2383 مېتىر، كەڭلىكى 10 ~ 11 مېتىر، 2 ئاپتوموبىل يانمۇ - يان ماڭالايدۇ. كۆۋرۈك، سۇڭگۈچ، ئېرىقلىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن. 1982 - يىلى «يىپەك» يولى دەپ نام بېرىلگەن. 1985 - يىلى 861 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى. 1985 - يىل

6 - ئايدا بۇ يول بويىغا 25 چىراق ئورنىتىلدى.

بۇ يول بويىغا ناھىيىلىك ماي ئىسكىلاتى، ھىدرو پونكتى، ناھىيىلىك باج ئىدارىسى، ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، ناھىيىلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش - سۇغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ناھىيىلىك سىمتاناپ ئۇچاستىكىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى، ئاچچان ئىش بېجىرىش ئورنى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى، ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت پىكاپ رېمونت بەنى، تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى، كۆنچىبۇلاق ئىش بېجىرىش ئورنى، ناھىيىلىك قۇشخانا قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

4. «ئىتتىپاق» يولى

بۇ يول مىنگو دەۋرىدە «تۇڭگان كوچىسى» دەپىلەتتى. 1982 - يىلى شېغىل ياتقۇزۇلغان. 1983 - يىلى نامى «ئىتتىپاق» يولى، دەپ بېكىتىلگەن. بۇ يول ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتىدىن چەرچەن ئاۋتوماتسىيە پونكتىغىچە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 989 مېتىر، كەڭلىكى 8 ~ 10 مېتىر. 1985 - يىلى 726 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى.

بۇ يول بويىغا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى، ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ناھىيىلىك كادىرلار مېھمانخانىسى، ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى، ناھىيىلىك بالىلار يەسلىسى، ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى، چەرچەن ئاۋتوماتسىيە پونكتى، سابىق بازارلىق 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

5. «مەدەنىيەت» يولى

مىنگو دەۋرىدە «مەدەنىيەت كوچىسى» دەپىلەتتى. بۇ يول شەرقتە ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن باشلىنىپ، غەربتە ماڭلەي — يەكەن تاشيولىغا تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 879 مېتىر، كەڭلىكى 10.55 مېتىر. 1955 - يىلى كېڭەيتىلگەن. 1980 - يىلى شېغىل ياتقۇزۇلغان. 1985 - يىلى 726 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان. 1985 - يىل 7 - ئايدا بۇ يول بويىغا 17 چىراق ئورنىتىلدى. 1982 - يىلى نامى «مەدەنىيەت يولى» دەپ بېكىتىلدى.

بۇ يول بويىغا بازارلىق 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك كىنو - تىياتىرخانا، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى، ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەۋرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۇرۇش - ئۆلچەم ئىدارىسى، ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار سودا بىناسى، ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك

1 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسى، ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، كوپېراتىپ ماگىزىنى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى مېھمانخانىسى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

6. «بەخت» يولى

بۇ يول جەنۇبتا «مەدەنىيەت» يولىدىن باشلىنىپ، شىمالدا «ئالغا» يولىنى كېسىپ ئۆتۈپ جاۋا ئېرىق كەنتىگىچە بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 450 مېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر. 1983 - يىلى شېغىل يانتۇزۇلغان. 137.5 مېتىر قىسمىغا ئاسفالىت يانتۇزۇلغان، كۆۋرۈك، سۇئېگۈچ، ئېرىقلىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن، 1986 - يىلى «بەخت يولى» دەپ نام بېرىلدى.

بۇ يول بويىغا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى، جاۋا ئېرىق كەنتى ئاھالىلار كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

7. «نۇرلۇق» يولى

بۇ يول 1985 - يىلى كېڭەيتىپ ياسالغان. بۇ يول شەرقتە «ئىتتىپاق» يولىدىن باشلىنىپ «ئازادلىق» يولىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تېرە - يۇك كوپېراتىپىغىچە بارىدۇ، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 250 مېتىر، پۈتۈنلەي ئاسفالىت يانتۇزۇلغان، كۆۋرۈك - سۇئېگۈچ، ئېرىق، ئورمان بەلۋېغى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن، 1986 - يىل 7 - ئايدا بۇ يول بويىغا 7 چىراق ئورنىتىلدى. 1986 - يىلى «نۇرلۇق يولى» دەپ نام بېرىلدى.

بۇ يول بويىغا ھەمكارلىق سودا دۇكىنى ۋە تېرە - يۇك كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

§ 3 . جامائەت ئىمارەتلىرى

40 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ناھىيە بازىرىدىكى 1 كۋادرات كىلومېتىر دائىرىدە جامائەت ئىمارەتلىرىدىن 29 كورپۇس ھۆكۈمەت ئۆيى، 1 ئاتخانا، 3 ھاجەتخانا، 5 ئېغىز تۇرمە، 1 ئېغىز سولاقخانا، 1 ئاشلىق ئىسكىلاتى، 1 ئىسكىلات بار بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 3589 كۋادرات مېتىر كېلەتتى، قالغانلىرى پۇقرالارنىڭ ئۆي - ئىمارىتى بولۇپ، ھەممىسى كېسەك بىلەن سېلىنغان 1 قەۋەتلىك ئۆيلەر ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىغا پەيدىنپەي مەمۇرىي ئىشلار، سانائەت، قاتناش، تېلېگراف، مالىيە، سودا، مەدەنىيەت، سەھىيە، ماۋارىپ، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى قاتارلىق كەسىپ مۇئەسسەسىلىرى سېلىندى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرى رايونىنىڭ كۆلىمى 4 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 3 ھەسسە كېڭەيدى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى جامائەت ئىمارەتلىرى (ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىمارەت، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىمارەت، ھەربىي قىسىم ئىگىدارچىلىقىدىكى ئىمارەت ۋە دىنىي سورۇن ئىمارەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ كۆلىمى 233 مىڭ 854 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكى 3589 كۋادرات مېتىرنىڭ 65 ھەسسىگە باراۋەر كەلدى. جامائەت ئىمارەتلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى ئىچىدە قەۋەتلىك بىنا كۆلىمى 46 مىڭ 971.22 كۋادرات

مېتىر، 1 قەۋەتلىك ئۆي كۆلىمى 186 مىڭ 882.78 كۋادرات مېتىر، ئىشلىتىش كۆلىمى 157 مىڭ 382.5 كۋادرات مېتىر.

1. ماشارىپ مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيە بازىرىدا 2 ئوتتۇرا مەكتەپ بار بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىڭ 686 كۋادرات مېتىر، 3 باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 9879 كۋادرات مېتىر؛ 1 بالىلار باغچىسى، 1 بالىلار يەسلىسى بار بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1228 كۋادرات مېتىر. يۇقىرىدىكى مۇئەسسەسەلەرنىڭ ئومۇمىي ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 87 مىڭ 736 كۋادرات مېتىر.

2. سودا - مۇلازىمەت مۇئەسسەسەلىرى

112 چوڭ - كىچىك تۇرلۇك ماللار سودا دۇكىنى، يېمەكلىك دۇكىنى، ئاشلىق - ياغ دۇكىنى، مېھمانخانا بار بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 50 مىڭ 361 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 13 مىڭ 930 كۋادرات مېتىر.

7 ساراي، 1 مېھمانخانا بار بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 44 مىڭ 833 كۋادرات مېتىر.

3. مەدەنىيەت - كۆڭۈل ئېچىش مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 350 كۋادرات مېتىر، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 2010 كۋادرات مېتىر، كوئېنلۇن كىنو - تىياتىرخانىسى ۋە ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى چىراقلىق توپ مەيدانىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 4378.2 كۋادرات مېتىر، ئومۇمىي ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 114 مىڭ كۋادرات مېتىر.

4. رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيىلىك سىملىق رادىئو ئۇزېلى، ئوتتۇرا دولقۇنلۇق رادىئو ئىستانسىسى، تېلېۋىزىيە ئۆلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 1341 كۋادرات مېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئۆلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 143.7 كۋادرات مېتىر.

5. داۋالاش - سەھىيە مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيىسى ۋە كېسەلخانىسىنىڭ 2 كورپۇس ئۆيى، 100 كارۋىتى بار، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3753 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك مىللىي شىپاخانىنىڭ ئاساسىي بىناسى ياسىلىۋاتىدۇ، 1996 - يىلى پۈتۈشى مۇمكىن؛ ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 455 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 237.7 كۋادرات مېتىر.

6. پۇل مۇئامىلىسى مۇئەسسەسەلىرى

سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ تىجارەت بىناسى 1980 - يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى

1337 كۋادرات مېتىر؛ يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت بىناسى 1990 - يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1178.25 كۋادرات مېتىر.

7. سانائەت مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى 1971 - يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6327 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك ياساش - رېمونت زاۋۇتى 1970 - يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5917 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى زاۋۇت ئۆيىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 9875 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى زاۋۇت ئۆيىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 5132 كۋادرات مېتىر.

8. مەمۇرىي ئورگانلار مۇئەسسەسەلىرى

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3414 كۋادرات مېتىر؛ ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1220 كۋادرات مېتىر.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى ئاساسلىق جامائەت بىنالىرى

جەدۋەل: 13 — 1

بىنا نامى	قۇرۇلمىسى، قەۋەت سانى	سېلىنغان ۋاقتى (يىل)	قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)
ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1979	1220.00
سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ تىجارەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1980	1337.00
ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1982	1250.00
ناھىيىلىك رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1970	5917.00
ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1971	6327.00
ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ تىجارەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1982	1200.00
ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1985	600.00
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1986	3414.00
ناھىيىلىك كوتۇپلۇن كىنو - تىياتىر خانىسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1986	3900.23
پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تىجارەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1986	1350.00

ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ ئامبۇلاتورىيە بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1986	1240.00
ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1987	1597.00
ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ تۇرالغۇ ئۆي بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1988	250.00
ناھىيىلىك ئەمگەك - مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1988	965.00
ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1988	300.00
ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ ئۇنىۋېرسال بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1989	1586.32
ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1989	800.00
ناھىيىلىك مىللىي تىبابەت دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانا بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1990	1115.24
ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مۇلازىمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1990	397.90
يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1990	1178.25
ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1990	885.81
ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانا بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1991	1708.00
ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كوتوۋېلىش بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1991	794.76
ناھىيىلىك تەسىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ خىزمەت بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1992	1354.22
ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇنىۋېرسال بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1993	1437.40
ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ تۇرالغۇ ئۆي بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1993	1185.60

ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئونئۇيرسال بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1993	511.15
ناھىيىلىك قوراللىق كۈچلەر بۆلۈمىنىڭ ئونئۇيرسال بىناسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 3 قەۋەت	1993	1509.34
«مۇزتاغ» مېھمانخانىسى	خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، 2 قەۋەت	1993	1640.00

4 § . ئۆي - ئىمارەتلەر

1. ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ قۇرۇلمىسى

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدە ياسالغان ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 1 قەۋەتلىك ئۆيلەر ئىدى، دۆكانلار كۆپىنچە ياغاچ تاختايدىن ياسىلاتتى. ئاھالىلار ئۆيلىرىنىڭ تاملىرى كۆپىنچە قومۇش باغلاملىرى ۋە كېسەك بىلەن قويۇرۇلاتتى. ئەينى چاغدىكى ناھىيە يامۇلى، تۇرمىلەرمۇ كېسەك بىلەن ياغاچتىن سېلىنغان ئىمارەتلەر ئىدى. ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئاستىغا ئۇل قويۇلمايتتى، تاملىرىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى كەڭ، ئۈستۈنكى قىسمى تار بولاتتى، تاملارنىڭ تۆۋەنكى قىسمىنىڭ قېلىنلىقى ئادەتتە 70 ~ 80 سانتىمېتىر، ئۈستۈنكى قىسمىنىڭ قېلىنلىقى 50 ~ 60 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى ئادەتتە 2.5 مېتىر ئۆپچۆرىسىدە بولاتتى، ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ ئىشكى كىچىكرەك بولۇپ، ئۆگزىسىدىن تۆكۈك قويۇلاتتى. ئۆي ئۆگزىلىرىنىڭ تورۇسىغا بادرا، ۋاسا قويۇلۇپ، ئۈستىگە قومۇش سېلىنغاندىن كېيىن كاكىل بىلەن سۇۋۇلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 - يىللاردىن باشلاپ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىمارەتلەر سېلىنىدىغان بولدى، 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا سېلىنغان «شەرق شامىلى» كۇلۇبى شۇ چاغدىكى ئىمارەتلەرگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ (1989 - يىلى چۈۋۈپ تاشلاندى). 1966 - يىلدىن 1971 - يىلغىچە ئاشلىق ئىدارىسى ئىشخانا بىناسى، رېمونت زاۋۇتى ۋە سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئىمارەتلەر سېلىندى.

1984 - يىلى شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى — مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى ۋە ناھىيە بازىرى يېڭىۋاشتىن پىلانلاندى. يېڭىدىن سېلىنغان كوئېنلۇن كىنو - تىياتىرخانىسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيە بىناسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تىجارەت بىناسى، سودا ئىدارىسى تىجارەت بىناسى، چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى بىناسى، خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانا بىناسى، باج ئىدارىسى ئىشخانا بىناسى، باج ئىدارىسى ئائىلىلىكلەر بىناسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۇنئۇيرسال بىناسى، ئەمگەك - مۇلازىمەت شىركىتى بىناسى قاتارلىق 27 كورپۇس بىنا ئارقا - ئارقىدىن پۈتتى.

1984 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 294 مىڭ 560.81 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىقى 28 مىڭ 709.22 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 75.9% نى ئىگىلىدى؛ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 61 مىڭ 252.28 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 20.79% نى ئىگىلىدى؛ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 204 مىڭ 599.31 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي

ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 69.5%نى ئىگىلىدى.
1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئۆي - ئىمارەت ئومۇمىي كۆلىمى 326 مىڭ 740.32 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - بېتون قۇرۇلمىلىقى 41 مىڭ 740.6 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 12.79%نى ئىگىلىدى؛ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 79 مىڭ 220 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 24.27%نى ئىگىلىدى؛ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 205 مىڭ 509.72 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 62.95%نى ئىگىلىدى.

2. ئۆي - ئىمارەت شەكلى

1966 - يىلدىن ئىلگىرى ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى 1 قەۋەتلىك ئىدى. 1980 - يىلدىن باشلاپ 2 — 3 قەۋەتلىك بىنالار سېلىندى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدا ئەڭ ئېگىز بىنا 3 قەۋەتكە يەتتى.
1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى بىنا 29 كورپۇس، قۇرۇلۇش كۆلىمى 46 مىڭ 971.22 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 326 مىڭ 32.470 كۋادرات مېتىر ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 38.14%نى ئىگىلىدى؛ قالغانلىرى پوتۇنلەي بىر قەۋەتلىك ئۆي.

3. ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ سېلىنغان ۋاقتى

1984 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 152 مىڭ 12 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1949 - يىلدىن ئىلگىرى سېلىنغىنى 3589 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 2.36%نى ئىگىلىدى؛ 50 - يىللاردا سېلىنغىنى 16 مىڭ 986 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 11.17%نى ئىگىلىدى، 60 ~ 70 - يىللاردا سېلىنغىنى 98 مىڭ 404 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 64.73%نى ئىگىلىدى؛ 70 ~ 80 - يىللاردا سېلىنغىنى 33 مىڭ 33 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 21.73%نى ئىگىلىدى.
1993 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 326 مىڭ 32.470 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1949 - يىلدىن ئىلگىرى سېلىنغىنى 3179.11 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 1.1%نى ئىگىلىدى؛ 50 - يىللاردا سېلىنغىنى 16 مىڭ 4.636 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 1.5%نى ئىگىلىدى؛ 60 ~ 70 - يىللاردا سېلىنغىنى 59 مىڭ 3.396 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 18%نى ئىگىلىدى؛ 70 ~ 80 - يىللاردا سېلىنغىنى 25 مىڭ 407.51 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 8%نى ئىگىلىدى؛ 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېلىنغىنى 145 مىڭ 18.430 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 45%نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە سېلىنغىنى 76 مىڭ 92.776 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 24%نى ئىگىلىدى.

4. ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ مۇلۇكچىلىك خاراكتېرى

1984 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 152 مىڭ 12

كۆادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ئۇي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 93 مىڭ 997 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 61.84% نى ئىگىلىدى؛ كوللېكتىپ ئورۇنلار ئۇي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 2744 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 1.81% نى ئىگىلىدى؛ خۇسۇسىي ئۇي كۆلىمى 53 مىڭ 914 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 35.47% نى ئىگىلىدى؛ دىنىي سورۇن ئۇي - ئىمارەتلىرى كۆلىمى 1357 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 0.89% نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمى 326 مىڭ 32. 470 كۆادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ئۇي - ئىمارىتىنىڭ كۆلىمى 227 مىڭ 5. 664 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 69.74% نى ئىگىلىدى؛ كوللېكتىپ ئورۇنلار ئۇي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 4415. 42 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 1.4% نى ئىگىلىدى؛ خۇسۇسىي ئۇي كۆلىمى 93 مىڭ 30. 92 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 28.5% نى ئىگىلىدى. دىنىي سورۇن ئۇي - ئىمارەتلىرى كۆلىمى 1357. 41 كۆادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 0.42% نى ئىگىلىدى.

5. ئۇي - ئىمارەتلەرنىڭ قىممىتى

1988 - يىلدىكى ئۇي - مۇلۇكنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ستاتىستىكا قىلىنىشچە، ناھىيە بازىرىدىكى ئۇي - ئىمارەتلەرنىڭ قىممىتى 19 مىليون 849 مىڭ يۈەن بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۇي - ئىمارەتلەرنىڭ قىممىتى 17 مىليون 880 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت قىممىتىنىڭ 90.08% نى ئىگىلىگەن، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۇي - ئىمارەتلەرنىڭ قىممىتى 589 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت قىممىتىنىڭ 2.97% نى ئىگىلىگەن؛ خۇسۇسىي ئۇي قىممىتى 1 مىليون 370 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئۇي - ئىمارەت قىممىتىنىڭ 6.9% نى ئىگىلىگەن؛ باشقا ئۇي - ئىمارەت قىممىتى 900 يۈەن بولغان.

6. ئاھالىلار ئۆيى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى شەخسىي ئۇي ئىدى. 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، بازار قۇرۇلۇشىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ھۆكۈمەت ئۆيلىرى پەيدىنپەي كۆپەيدى. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى مەمۇرىي ئورۇن، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ھۆكۈمەت ئۆيلىرىدە ئىجارە تۆلەپ ئولتۇرىدىغان بولدى.

1984 - يىلى شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى — مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ ئۇي باشقۇرۇش پونكتى چۆگۈلمە يار ئاھالە كومىتېتىدىكى 500 ئائىلە، گۈلكۆۋرۈك ئاھالە كومىتېتىدىكى 456 ئائىلە، جاھانباغ ئاھالە كومىتېتىدىكى 480 ئائىلە ۋە كۆتەمە ئاھالە كومىتېتىدىكى 430 ئائىلىنىڭ ئۇي ئەھۋالىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇي كۆلىمى كىشى بېشىغا

4 ～ 6 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 79، ئادەم 495 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %2.5نى ئىگىلىدى؛ كىشى بېشىغا 6 ～ 8 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 237، ئادەم 1301 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %7.15نى ئىگىلىدى؛ كىشى بېشىغا 8 ～ 10 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 426، ئادەم 2008 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %3.25نى ئىگىلىدى؛ كىشى بېشىغا 10 كۇادرات مېتىردىن كۆپرەك توغرا كەلگەن ئائىلە 1122، ئادەم 2682 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %8.53نى ئىگىلىدى.

1984 - يىلى بازىرىدىكى تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 108 مىڭ 756 كۇادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خۇسۇسىي ئۆي 38 مىڭ 575.75 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ %47.35نى ئىگىلىدى؛ ھۆكۈمەت ئۆيى 70 مىڭ 180.25 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ %53.64نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 قەۋەتلىك ئۆي كۆلىمى 108 مىڭ 596 كۇادرات مېتىر، قەۋەتلىك ئۆي كۆلىمى 160 كۇادرات مېتىر.

1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 191 مىڭ 801.74 كۇادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خۇسۇسىي ئۆي 92 مىڭ 650.92 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ %48.3نى ئىگىلىدى؛ ھۆكۈمەت ئۆيى 99 مىڭ 150.82 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئومۇمىي تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ %51.7نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلدىكى ناھىيە بازىرىدىكى 191 مىڭ 801.74 كۇادرات مېتىر ئومۇمىي تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمى ئىچىدە 1 قەۋەتلىك ئۆي كۆلىمى 191 مىڭ 641.74 كۇادرات مېتىر، قەۋەتلىك ئۆي كۆلىمى 160 كۇادرات مېتىر؛ ئىشلىتىلمىش كۆلىمى 88 مىڭ 157.54 كۇادرات مېتىر بولۇپ، ئۆي كۆلىمى كىشى بېشىغا 4 ～ 6 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 79، ئادەم 495، كىشى بېشىغا 6 ～ 8 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 237، ئادەم 1301؛ كىشى بېشىغا 8 ～ 10 كۇادرات مېتىردىن توغرا كەلگەن ئائىلە 426، ئادەم 1278؛ كىشى بېشىغا 10 كۇادرات مېتىردىن كۆپ توغرا كەلگەن ئائىلە 1122، ئادەم 2682.

چەرچەن ناھىيىسى بازىرىنىڭ 1993 - يىلدىكى تۇرالغۇ ئۆي ئەھۋالى

جەدۋەل 13 — 2

تۇرالغۇ ئۆيلەرنى باشقۇرۇش سىستېمىلىرى	تۇرالغۇ ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۇادرات مېتىر)			ئىشلىتىلمىش كۆلىمى (كۇادرات مېتىر)
	جەمئىي	قەۋەتلىك ئۆي	بىر قەۋەتلىك ئۆي	
پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى	27098.84	160.00	26938.84	13072.83
سانائەت سىستېمىسى	1842.00		1682.00	829.00
قاتناش سىستېمىسى	856.00		856.00	214.00
سودا سىستېمىسى	8700.00		8700.00	3654.00
تاشقى سودا سىستېمىسى	7032.13		7032.13	2672.20

مالىيە - پۇل مۇئامىلە سىستېمىسى	10250.70		10250.70	4612.82
ئاشلىق سىستېمىسى	9402.70		9402.70	5641.62
مەدەنىيەت - ماارىپ سىستېمىسى	18100.37		18100.37	8326.17
سەھىيە سىستېمىسى	2329.54		2329.54	1284.24
دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق سىستېمىسى	309.79		309.79	216.84
شەھەر قۇرۇلۇش سىستېمىسى	112.70		112.70	60.89
بىناكارلىق - قۇرۇلۇش سىستېمىسى	3160.12		3160.92	956.80
ئېلېكتر قۇۋۋىتى سىستېمىسى	4030.42		4030.42	2136.12
پەت تەقسىمات سىستېمىسى	478.00		478.00	239.00
پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسى	4052.03		4052.03	2836.42
ھاۋارايى سىستېمىسى	1399.68		1344.68	906.54
خۇسۇسىي ئۆيلەر	92650.92		92650.92	40498.05
جەمئىي	191801.74	160.00	191641.74	88157.54

5 § . شەھەرنى كۆكەرتىش

1. ناھىيە بازىرىنى كۆكەرتىش

50 - يىللاردا چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ قىياپىتى يەنىلا كونا پېتىچە بولۇپ، كوچىلىرى ئەگرى - بۈگرى ھەم تار ئىدى، يوللارنىڭ 2 قاسىنقىدا ئانچە - مۇنچە دەل - دەرەخلەر بار ئىدى؛ ناھىيە بازىرىنىڭ سىرتىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ ئىككى تەرىپىدە سۆگەت ۋە سېدە دەرەخلىرى بار ئىدى. 1953 - يىلغىچە ناھىيە بازىرىدا 16.9 مو يەرگە تەخمىنەن 5000 تۈپ كۆچەت تىكىلگەن. 1954 - يىلى 10 مو يەرگە تەخمىنەن 3000 تۈپ كۆچەت تىكىلگەن ھەم كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلىشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلغان. 1962 - يىلى ناھىيىلىك كۆچەتخانا قۇرۇلغان، كۆلىمى 600 مو كېلىدىغان بۇ كۆچەتخانا شۇ يىلى 150 مىڭ تۈپ كۆچەت يېتىشتۇرگەن.

1964 - يىلدىن باشلاپ كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى پىيادىلار يولىنىڭ بويلىرىغا ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ خالىس ئەمگەك قىلىشى بىلەن كۆچەت تىكىلىپ ئورمان بىنا قىلىندى، قىسمەن ئورگان، ئورۇنلارمۇ قورۇلىرىغا كۆچەت قويدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىنىڭ باغۋارانلىشىشى، كۆكەرتىلىشى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، پىيادىلار يوللىرىنىڭ ئىككى تەرىپىگە يۇمىلاق تاجلىق سۆگەت، يۆگۈمەچ سۆگەت، ياسىن، ئاق ئاكاتسىيە، سۇۋادان تېرەك قاتارلىق دەل - دەرەخ كۆچەتلىرى قويۇلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئورمان بەلۋېغى 5كە، كۆلىمى 13.3 موغا، دەل - دەرەخ 3790 تۈپكە؛ «تۆت ئەتراپ»قا بىنا قىلىنغان دەل - دەرەخ

كۆلىمى 117 موغا، دەل - دەرەخ سانى 35 مىڭ 100 تۈپكە؛ ناھىيە بازىرىنىڭ دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 7.8% كە يەتتى.

1993 - يىل 3 - ئايدا «ئازادلىق» يولىنىڭ ئىككى قاسىتىدا يېڭىۋاشتىن كۆكەرتىش ئارقىلىق بىر تۈپتۈز يېشىل كارىدور ھاسىل قىلىنىدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىتىدا ئورمان بەلۋاغلىرى بار، ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ قورۇلىرىدىمۇ ئورمان بەلۋېغى، گۈللۈك بار، ئاھالىلارمۇ ئۆز قورا - ھويلىلىرىنى كۆكەرتتى. ناھىيە بازىرىدىكى يوللارنىڭ ئىككى تەرىپىدە يۇمۇلاق تاجلىق سۆگەت، مەجنۇنتال، ئارچا، تېرەك قاتارلىق دەل - دەرەخ تۈرلىرى بار. ناھىيە بازىرىدا ئومۇمىي كۆلىمى 29.34 مو كېلىدىغان 14 ئورمان بەلۋېغى بارلىققا كېلىپ، دەل - دەرىخى 82 مىڭ 604 تۈپكە يەتتى، ناھىيە بازىرىنىڭ دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 17.42% كە يەتتى.

2. ناھىيە بازىرىدىكى گۈل - گىياھلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئاز ساندىكى كىشىلەر ھويلىلىرىغا ئادەتتىكى يەرلىك گۈل - گىياھلارنى تېرىيتتى. ھويلىلارغا تېرىلغان كاۋا - قاپاقلارنىڭ پىلەكلىرى ئۆگزىگە يامىشىپ ھويلا - ئارامغا سايە چۈشۈرۈش ۋە مۇھىتنى كۆكەرتىش رولىنى ئويناپتتى، قاپاق پىشقاندا سۇ قاپىقى، ياغ قاپىقى ۋە نوگاي قىلىپ ئىشلەتكىلى بولاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن خەلق تۈرمۇشى ياخشىلاندى، گۈل - گىياھ ئۆستۈرۈدىغانلارمۇ پەيدىنپەي كۆپەيدى، ناھىيە بازىرىدا ھەممىلا كىشى دەل - دەرەخنى ئاسرايدىغان، ھەممىلا ئائىلە گۈل باقىدىغان ياخشى كەيپىيات بارلىققا كەلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرى بويىچە گۈل 14 مىڭ 300 نەچچە تەشتەككە، چوڭ - كىچىك گۈللۈك 123كە، گۈللۈك كۆلىمى 36.83 موغا، گۈل - گىياھ خىلى 87گە يەتتى.

§ 6 . سۇ، پار، توك بىلەن تەمىنلەش

1. سۇ بىلەن تەمىنلەش

1979 - يىلدىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئاھالىلار كۆل سۇيى ئىچىپ كەلگەنىدى. 1979 - يىلى ناھىيە مالىيىسىنىڭ ۋە قىسمەن كارخانىلارنىڭ 200 نەچچە مىڭ يۈەن مەبلەغ جۇغلىشى بىلەن، ناھىيىلىك مۇنارسىز تۈرۈبا سۇيى شىركىتى قۇرۇلدى، 8 جايدا مۇنارسىز تۈرۈبا سۇيى يەتكۈزۈش ئورنى ياسالدى. ئەڭ چوڭقۇرى 82.5 مېتىر، ئەڭ تېيىزى 45 مېتىردىن تۈرۈبا سۇيى يەتكۈزۈش ئورنى ياسالدى. 1990 - يىلى مۇنارلىق تۈرۈبا سۇيى كۆپرەك كېلىدىغان 8 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى. 1990 - يىلى مۇنارلىق تۈرۈبا سۇيى زاۋۇتى، 1 - دەرىجىلىك پومپا ئۆيى، 2 - دەرىجىلىك پومپا ئۆيى، 500 كۇب مېتىرلىق سۇ سۇزۇلدۇرۇش كۆلچىكى، 100 كۇب مېتىرلىق سۇ ساقلاش مۇنارى ياسالدى، 5.9 كىلومېتىر غول سۇ تۈرۈبىسى يانقۇزۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىدىكىلەر تۈرۈبا سۇيى ئىچىدىغان بولدى. 1993 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 15 مىڭ نوپۇس ئىچىدە تۈرۈبا سۇيى ئىچىدىغانلار 5100گە، تۈرۈبا سۇيى بىلەن تەمىنلەش نىسبىتى 34% كە يەتتى.

ناھىيە بازىرىدا يۇندا چىقىرىۋېتىش سېستېمىسى يوق.

2. پار بىلەن تەمىنلەش

ناھىيە بازىرىدىكىلەر ئەزەلدىن ئوچاق، مەشكە تايىنىپ ئىسىنىپ كەلگەن.

1986 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 300 مىڭ يۈەن مەبلەغ غەملەپ ناھىيە بازىرىدا ھۆكۈمەت پار قازان ئۆيى ۋە «كوئېنلۇن» كىنو - تىياتىرخانىسى پار قازان ئۆيى (ھەربىرى 1.5 توننىلىق) ياساپ، پار بىلەن مەركەزلىك تەمىنلەشنى يولغا قويدى، پار بىلەن تەمىنلەشتە ئىسىق سۇ يەتكۈزۈش ئۈسۈلى قوللىنىلدى. ھۆكۈمەت پار قازان ئۆيىنىڭ پار بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 445.32 كۇادرات مېتىر، «كوئېنلۇن» كىنو - تىياتىرخانىسى پار قازان ئۆيىنىڭ پار بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 8140 كۇادرات مېتىر بولدى. 1993 - يىل 12 - ئايدا ھۆكۈمەت پار قازان ئۆيى سىستېمىسىنىڭ پار بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 5782.4 كۇادرات مېتىرغا، «كوئېنلۇن» كىنو - تىياتىرخانىسى پار قازان سىستېمىسىنىڭ پار بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 6800 كۇادرات مېتىرغا يېتتى. پار بىلەن تەمىنلەنمەيدىغان رايونلاردىكىلەر تامامەن مەش، ئوچاقتا تايىنىپ ئىسىنىدى.

3. توك بىلەن تەمىنلەش

1956 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى ۋە بېنزىن، سالىيارکا دىنامىلىرى بىلەن توك ھاسىل قىلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى بىر قىسىم ئاھالىلارنى كېچىسى يورۇتۇپ ئاندىن ئاندا توك بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى، يىللىق توك بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 700 مىڭ كىلوۋات - سائەتكە يەتتى. 1985 - يىلى باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى كېچە - كۈندۈز توك بېرىشكە باشلىدى، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلارنىڭ ھەممىسى توك ئىشلىتىدىغان بولدى، كۈندىلىك توك ھاسىل قىلىش مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 500 كىلوۋات - سائەتكە يەتتى، ئەڭ ئاز بولغاندا 300 كىلوۋات - سائەتكە يەتتى. 1993 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىغا يېقىن 4 يېزىدىكى ئاھالىلارمۇ تامامەن توك ئىشلىتىدىغان بولدى.

Ⅱ باب

يېزا - بازار قۇرۇلۇشى

1964 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە يېزىلاردا «بەشتە ياخشى» (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى يول، ياخشى مەھەللە) بولۇش قۇرۇلۇشى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلدى، ناھىيىلىك پىلانلاش ئەتىرىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى گۈڭشېلارنىڭ ئېتىز، يول، ئورمان بەلۋاغلىرىنى، گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتلىرى تۇرۇشلۇق جايلارنى پىلانلىدى، بولۇپمۇ قوشاتما، تاتىراق گۈڭشېلىرىنى نۇقتىلىق پىلانلىدى. 1973 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن ھەر قايسى گۈڭشېلارغا باردىغان، گۈڭشېلاردىن چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە باردىغان غول يولىلار ياسالدى؛

70% دېھقان ئائىلىسى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنى بىرلىك قىلىپ مەھەللىلەرگە مەركەزلىشىپ ئولتۇراقلاشتى.

1983 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايون ئاچقان يېزا - بازار قۇرۇلۇشى يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى ناھىيە بازىرىدىن يىراقراق بولغان تاتىراق، يېڭىئۆستەڭ گۈڭشېلىرىنى ۋە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى چوڭكۆل، توغراقلىق گۈڭشېلىرىنى يېزا - بازار قۇرۇلۇشى بويىچە نۇقتىلىق گۈڭشېلار قاتارىغا كىرگۈزدى. 1986 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە يۇقىرىدىكى 4 يېزا (گۈڭشې) نىڭ ئومۇمىي پىلانلاش ۋەزىپىسى تاماملاندى. 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە مۇئەييەن كۆلەمگە ئىگە، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنى مەركەز قىلغان 2 كىچىك يېزىلىق بازار شەكىللەندى.

Ⅲ باب

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇش

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى قاتارلىق ئىشلارنى چەرچەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇرغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1950 - يىل 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى قاتارلىق ئىشلارنى باشقۇرىدىغان قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلغان. 1957 - يىل 3 - ئايدا ناھىيە بازىرىنىڭ چوڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىغا مەسئۇل بولىدىغان ناھىيىلىك قۇرۇلۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1959 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى قاتارلىق ئىشلار ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمىنىڭ مەسئۇل بولۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1964 - يىلى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش خىزمىتىنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قوشۇمچە باشقۇردى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشلامچى ۋە مەسئۇل بولۇشى بىلەن، يېزا - بازار ۋە ئېتىز - ئېرىقلارنى پىلانلاشقا مەسئۇل بولىدىغان ناھىيىلىك يېزا يەر پىلانلاش ئەترىتى قۇرۇلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدىن كېيىن، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىغا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى (1978 - يىلى)، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى (1983 - يىلى) مەسئۇل بولدى.

1. ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى

1984 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە قارىمىقىدا شەھەر - يېزا پىلانلاش - لايىھىلەش بۆلۈمى، ئۇي باشقۇرۇش

پونكىتى، قۇرۇلۇش - تېخنىكا نازارەتچىلىكى بۆلۈمى ۋە سۇ - پار شىركىتى تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى مۇھىت ئاسراش پونكىتى تەسىس قىلىندى، ئىدارە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 25 كە يەتتى.

2. ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى

1950 - يىل 6 -ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى يەر باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلىنغان. 1964 - يىلى 11 - ئايدا يەر باشقۇرۇش خىزمىتى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەرلەرنى ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1976 - يىل 11 - ئايدا يەر باشقۇرۇش خىزمىتى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى - ئەمگەك ئىش ھەققى بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى ۋە پۈتۈن ناھىيىنىڭ يەر خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى؛ شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يەر خىزمىتى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ پۈتكۈل ناھىيىنىڭ يەر ئىلىش - باشقۇرۇش خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇردى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى 10 غا يەتتى.

§ 2 . بىناكارلىقنى باشقۇرۇش

1. ئاساسىي قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلار ئىشخانا ئۆيلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتاق ئۆيلىرىنى ئۆزلىرى مەبلەغ جۇغلاپ، ئۆزلىرى سالدۇردى. ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى ئاساسىي قۇرۇلۇش پىلانىنى تەييارلاش، تەكشۈرۈش، لايىھىلەش، ئورۇن تاللاش ۋە گۇۋاھنامە بېرىش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش لايىھىلەش ۋە قۇرۇلۇش قىلىشنى باشقۇرۇش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولىدىغان پىلانلاش - لايىھىلەش بۆلۈمىنى قۇردى، بۇ بۆلۈمدە 6 تېخنىكا خادىمى ئىشلىدى. 1993 - يىلى بۇ بۆلۈم 4 - دەرىجىلىك لايىھىلەش ئورنى بولۇپ باھالاندى.

2. ئاساسىي قۇرۇلۇش قوشۇنىنى باشقۇرۇش

1957 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بىنا - قۇرۇلۇشلارنى ياساش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، ئەينى چاغدا بۇ شىركەتنىڭ 11 رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى، 7 ۋاقىتلىق ئىشچىسى بار بولۇپ، قۇرۇلۇش قىلغاندا تامچىلىق ئۇچاستىكىسى ۋە تۆمۈرچىلىك - ياغاچچىلىق ئۇچاستىكىسىغا بۆلۈنۈپ ئىشلەيتتى.

قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە ئالىدىغان چاغدا، «ئا» تەرەپ (قۇرۇلۇش قىلدۇرغۇچى ئورۇن) بىلەن «ب» تەرەپ (قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇن) توختام ئىمزالايتتى. توختامنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى تەستىقلايتتى. قۇرۇلۇش چىقىمى دۆلەت بەلگىلىگەن قۇرۇلۇش نورمىسى ئۇلچىمى بويىچە ھېسابلىناتتى، قۇرۇلۇش باشلىنىشتىن ئىلگىرى ئومۇمىي چىقىمنىڭ %30ى ئالدىن تۆلىنەتتى، قۇرۇلۇشنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى پۈتكەندىن كېيىن يەنە ئومۇمىي چىقىمنىڭ %30ى تۆلىنەتتى، قۇرۇلۇش سۈۋاپ بولۇنغاندىن كېيىن ئومۇمىي چىقىمنىڭ يەنە %30ى تۆلىنەتتى، قۇرۇلۇش تولۇق پۈتۈپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن قالغان پۇل تۆلىنەتتى، قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان 3 خىل ماتېرىيال (ياغاچ، پولات، سېمونت) ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن سېتىۋېلىناتتى؛ ئادەم كۈچىنى تەشكىللەشكە «ب» تەرەپ مەسئۇل بولاتتى؛ قۇرۇلۇش پۈتكەندە «ئا» تەرەپ بىلەن «ب» تەرەپ بىرلىكتە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالاتتى.

1981 - يىل 4 - ئايدىن كېيىن بىناكارلىق ساھەسىدە «ئىشنى چوڭ ھۆددىگە بېرىش» ئاساسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، قۇرۇلۇشقا كېرەكلىك ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىش ۋە ئادەم كۈچىنى تەشكىللەشكە قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە ئالغان تەرەپ مەسئۇل بولدى.

§ 3 . ئۆي - جاي ۋە يەرنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيە بازىرىدىكى ئۆي - جايلار ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆيلەردىن ئىبارەت بولدى. ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆيلەر ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇن ئۆزى باشقۇرۇدىغان ئۆي، كوللېكتىپ ئورۇن ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆي، خۇسۇسىيلار مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۆي ۋە دىنىي سورۇن ئۆي - جايىدىن ئىبارەت 4 خىل ئۆي - جاينى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى — مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قارىمىقىدا ئۆي - جاي باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىت ناھىيە بازىرىدىكى ئۆيلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى، يېڭىدىن ئۆي سېلىش، كېڭەيتىپ سېلىش، ئىجارىگە بېرىش، ئۆي ئېلىش - سېتىش ئىشلىرىنى باشقۇردى.

1. ئۆي - جاي باشقۇرۇش

1) ئۆي - جاينى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش

1984 - يىلى ناھىيىلىك ئۆي - جاي باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن 1988 -، 1989 -، 1990 - يىللىرى ناھىيە بازىرىدىكى ئۆي - جايلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى.

2) ئۆي - جاي باشقۇرۇش

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ ئىش بېجىرىشكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلىرىنى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتاقلىرىنى ھەر قايسى ئورۇنلار ئۆزلىرى باشقۇردى ۋە رېمونت قىلدى.

50 - يىللار ۋە 60 - يىللاردا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ ئۆزى باشقۇرىدىغان ئۆيلىرىدىن ئادەتتىكى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنىڭ ھەربىر ئېغىزى (18 ~ 20 كۋادرات مېتىر) نىڭ ئايلىق ئىجارە ھەققى 0.2 يۈەن بولغاندى. 70 - يىللارنىڭ

ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى: ئۆيلەرنىڭ ئايلىق ئىجارە ھەققى ئۆيلەرنىڭ ئىشلىتىلىش كۆلىمى بويىچە ھېسابلىنىدۇ، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆينىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىرىنىڭ ئايلىق ئىجارىسى 0.042 يۈەن، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق تورۇسسىز ئۆيلەرنىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىرىنىڭ ئايلىق ئىجارىسى 0.02 يۈەن، توروسلۇق ئۆيلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرىنىڭ ئايلىق ئىجارىسىنى 0.036 يۈەن بولۇدۇ، دەپ بەلگىلىدى. 1985 - يىلى ئۆي ئىجارىسىنى ھەر قايسى ئورۇنلار ئۆزلىرى يىغىپ، ئۆي رېمونت خىراجىتى ئورنىدا ئىشلىتىش بەلگىلەندى.

2. يەر باشقۇرۇش

1984 - يىلدىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدە يەر باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات يوق ئىدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يەرلەرنى ھەقسىز ئىشلىتىش، مۆھلەتسىز ئىشلىتىش يولغا قويۇلغانىدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يەرلەرنى كەلسە - كەلمەس ئىگەللىۋېلىش، كەلسە - كەلمەس ئىشلىتىش، كۆپ ئىگىلىۋېلىش ئەھۋاللىرى بىر قەدەر كۆپ بولۇپ، يەرنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىگە تەسىر يەتكەنىدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى يەر باشقۇرۇش ئىشخانىسى تەسىس قىلدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن يەر باشقۇرۇش خىزمىتى توغرا يولغا چۈشتى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ شەھەر - بازارلاردىكى دۆلەت زېمىنىنى ھەقلىق ئىشلىتىشنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، شەھەر - بازارلاردىكى ئوخشاش بولمىغان تۈرلەردىكى دۆلەت زېمىنىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئوخشاش بولمىغان ھەق ئېلىش ئۆلچىمىنى يولغا قويدى، بۇ بەلگىلىمىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئولتۇرىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرى ئۆچۈن ئىشلىتىلگەن يەرلەر ئىچىدە «دۆلەت زېمىنىنى ئىشلىتىش كىنىشكىسى» ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.11 يۈەن، 0.1 يۈەن، كىنىشكا ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.11 يۈەن ئېلىش؛ شەخسىي ئۆينى سېتىۋېتىپ ھۆكۈمەت ئۆيىدە ئولتۇرغانلار ئىشلەتكەن يەرلەردىن كىنىشكا ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.12 يۈەن، كىنىشكا ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.13 يۈەن ئېلىش؛ تىجارەت خاراكتېرىدە ئىجارىگە بېرىلگەن يەرلەر ئىچىدە قانۇن بويىچە تىزىمغا ئالدۇرۇلغانلىرىدىن يىللىق تىجارەت سوممىسىنىڭ 10%نى، تىزىمغا ئالدۇرمىغانلىرىدىن يىللىق تىجارەت سوممىسىنىڭ 15%نى ئېلىش؛ تىجارەت خاراكتېرىدە بولمىغان ئىجارىگە بېرىلگەن يەرلەر ئىچىدە قانۇن بويىچە تىزىمغا ئالدۇرۇلغانلىرىدىن يىللىق تىجارەت سوممىسىنىڭ 5%نى، تىزىمغا ئالدۇرۇلمىغانلىرىدىن يىللىق تىجارەت سوممىسىنىڭ 8%نى ئېلىش، قوشۇمچە كەسىپ ئۆچۈن ئىشلىتىلىدىغان يەرلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.3 يۈەن يەر باشقۇرۇش ھەققى ئېلىش؛ شەھەر - بازارلاردىكى كارخانىلار ئىشلىتىدىغان يەرلەر ئىچىدە «دۆلەت زېمىنىنى ئىشلىتىش كىنىشكىسى» ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.08 يۈەن، كىنىشكا ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.09 يۈەن ئېلىش؛ يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىشلىتىدىغان يەرلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.04 يۈەن ئېلىش؛ يېزىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر

ئولتۇرىدىغان ھۆكۈمەت ئۆيلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن يەرلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.06 يۈەن، خۇسۇسىي ئۆيلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن يەرلەرنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.06 يۈەن ئېلىش؛ شەھەر - بازار رايونى دائىرىسىدىكى خۇسۇسىي ئۆيلەرگە ئىشلىتىلگەن يەرلەر ئىچىدە 467 كۋادرات مېتىر ئۆلچەم دائىرىسىدە بولغان ھەم كىنىشكا ئېلىنغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن يىلىغا 0.07 يۈەن، كىنىشكا ئېلىنمىغانلىرىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن 0.09 يۈەن ئېلىش؛ تۇرالغۇ ئۆينىڭ ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى 200 كۋادرات مېتىردىن ئاز بولسا، ھەر كۋادرات مېتىرى ئۈچۈن ئەسلىدىكى ئۆلچەم ئاساسىدا 50% قوشۇپ يەر ھەققى ئېلىش، ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى 200 كۋادرات مېتىردىن كۆپ بولسا، ئەسلىدىكى ئۆلچەم ئاساسىدا بىرھەسسە قوشۇپ يەر ھەققى ئېلىش بەلگىلەندى.

1993 - يىل 4 - ئايدىن ئېتىبارەن، ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى دۆلەت زېمىنىدىن پايدىلىنىش ھەققى ئېلىشقا باشلىدى.

§ 4 . شەھەر - بازار مۇھىتىنى باشقۇرۇش

چەرچەن بازىرىدا يوللارغا 1982 - يىلدىن باشلاپ ئاسفالىت يانقۇزۇلغاندىن بۇيان، ناھىيە بازىرىنىڭ مۇھىت تازىلىقى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. باشقۇرۇشقا ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن، كوچىلارنى سۈپۈرۈش ۋە تازىلىق ھەققى ئېلىش ئىشلىرىغا بازارلىق ھۆكۈمەت مەسئۇل بولدى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى 1 سۇ چېچىش ئاپتوموبىلى سېتىۋالدى ھەم ناھىيە بازىرىغا ھەر كۈنى ئەتىگەن، كەچتە 1 قېتىمدىن سۇ چېچىشنى يولغا قويدى. كوچىلارنىڭ 2 قاسىتىدىكى ئورمان بەلۋاغلىرىنى سۇغىرىش ۋە دەل - دەرەخلەرنى چاتاپ تۇرۇش ئىشلىرىغا ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ مۇھىت تازىلىقى ئەترىتى مەسئۇل بولدى. بازارلىق ھۆكۈمەت، ئۇلاغ ھارۋىلىرى ناھىيە بازىرىغا كىرسە چوقۇم تىزەك خالتىسى تارتىشى شەرت، دەپ بەلگىلىدى. شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، بازارلىق ھۆكۈمەت ئەخلەت توشۇشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن 1 موللاقچى ئاپتوموبىل سېتىۋالدى.

IV باب

بىناكارلىق قوشۇنى

مىنگونىڭ 25 - يىلىدىن 31 - يىلىغىچە (1936 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە) شىنجاڭ ئۇلكىلىك تاشيول ئىدارىسىنىڭ يول ياساش ئەترىتى چاقىلىق — چەرچەن يولىنى ئاسرىغان ۋە رېمونت قىلغان، بۇ يول ياساش ئەترىتى ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى ئىچكىرىدىن كەلگەن ياغاچچىلار ۋە تامچىلار ئىدى. كېيىنكى چاغلاردا بۇ يول ياساش ئەترىتىنىڭ بەزى ئىشچىلىرى چەرچەن

ناھىيىسىدە قېپقالغان، 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدىكى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى ئەشۇ كىشىلەر سالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە ئاۋال ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى، كېيىن ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى، ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت - بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى.

§ 1 . چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى

1957 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بولۇپ، 11 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1962 - يىلى بۇ ئەترەت پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئائىلە سايمانلىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان بولدى. 1960 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1966 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەم 24 ئىشچى - خىزمەتچىدىن تەركىب تاپتى.

1970 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 270 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ۋاقتىلىق ئىشچى 240 ئىدى.

1985 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك بىناكارلىق ئەترىتىنىڭ نامى ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى ۋە 4 - دەرىجىلىك شىركەت دەپ بېكىتىلدى، بۇ شىركەت 6 قەۋەتلىكتىن تۆۋەن بىنالارنى سالالايدۇ.

1993 - يىلى ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتىنىڭ رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 43كە، ۋاقىتلىق ئىشچىسى 80 نەچچىگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 700 مىڭ يۈەنگە، مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 340 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شىركەتنىڭ لاي ماشىنىسى، شىبغىل ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى، چىغىرىق قاتارلىق ئاساسلىق ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرى بار. بۇ شىركەت ئاساسلىقى ناھىيىلىك ئەمگەك - مۇلازىملىق شىركىتى بىناسى، دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيە بىناسى، مالىيە ئىدارىسى بىناسى، سودا - سانائەت بانكىسى بىناسى، ناھىيىلىك پارتكوم بىناسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىناسى قاتارلىق ئىمارەتلەرنى سالدى.

§ 2 . چەرچەن ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى

1986 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ 30 رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى، 125 ۋاقىتلىق ئىشچىسى بار ئىدى. 1993 - يىلى رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 60قا، ۋاقىتلىق ئىشچىسى 250كە يەتتى. بۇ شىركەت شۇ يىلى 200 مىڭ كۋادرات مېتىر قۇرۇلۇش ياساش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. مەھسۇلات قىممىتىنى 15 مىليون يۈەنگە، مۇقىم مۇلۇك قىممىتىنى 1 مىليون 990 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. شىركەتتە 1 دانە كېشەك كىران، 1 كۆتىرىش ماشىنىسى، 1 چىغىرىق، 10 لاي ماشىنىسى، 3 ئاپتوموبىل، 2 پىكاپ، 2 توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، 1 سەلەركە ماتورى، 20 دانە سۇ چىقىرىش ماشىنىسى

قاتارلىق ئاساسلىق ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر بار.

§ 3 . چەرچەن ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئاساسىي قۇرۇلۇش شىركىتى

1988 - يىل 6 - ئايدا 2 - يېنىك سانائەت ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەتنىڭ شۇ چاغدا 23 ئادەمى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 18، ۋاقىتلىق ئىشچىسى 5 ئىدى. 1993 - يىلى 150 مىڭ يۈەنلىك مەھسۇلات قىممىتى يارىتتى. ئۇنىڭ 5 دانە لاي ماشىنىسى، 1 چىغىرىق قاتارلىق ئاساسلىق ئۇسكۇنىسى بار. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا نامى چەرچەن ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت بىناكارلىق شىركىتى، دەپ ئۆزگەرتىلدى، 270 مىڭ يۈەنلىك مۇقىم مۇلكى بار. بۇ شىركەت ئاساسلىقى باج ئىدارىسى تۇرالغۇ ئۆي بىناسى، سودا شىركىتى سودا سارىيى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتى ئىشخانا بىناسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرالغۇ ئۆي بىناسى قاتارلىق ئىمارەتلەرنى سالدى.

V باب

مۇھىت ئاسراش

§ 1 . ئېكولوگىيىلىك مۇھىت

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي مۇھىتى ناچار، سۇ - تۇپراقنىڭ ئېغىپ كېتىشى ئېغىر؛ تۇزلەشكەلەردىكى بوستانلىقلارنىڭ كېلىماتى ناچار ھەم ئىنتايىن قۇرغاق، ھۆل - يېغىنى ئاز، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى كۈچ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 6 . 18 مىللىمېتىر، ئەتىيازدا قىرو ئۇششۇكى چۈشۈپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىگە ناھايىتى زور زىيان سالىدۇ. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 5 . 20 كۈن قۇم - توپا ياغىدۇ، چاڭ - توزانلىق كۈن 7 . 193 كۈن بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە سۇنىڭ بۇزغۇنچىلىق ۋەجىدىن كەڭ دائىرىلىك يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر نابۇت بولۇپ كەتتى، قۇملۇق قاتتىق بوراننىڭ تەسىرىدە ھەدەپ غەربىي جەنۇبقا سىلجىپ، چەرچەن بوستانلىقىغا ئېغىر تەھدىت سالماقتا.

§ 2 . مۇھىتنى تۇزەش

1. ئورمان تورىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى

1964 - يىلدىن بۇيان ناھىيە بويىچە ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى كەڭ دائىرىدە

قانات يايدۇرۇلدى، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئاساسىي قۇرۇلۇشى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. 1986 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى 8 يېزا - بازاردا ئېتىز - ئېرىقنى ئورمان تورىلاشتۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ياخشى شارائىت يارىتىلدى.

60 - يىللاردىن 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئارال يېزىسىدا 12 كىلومېتىر ئېھاتە ئورمان بەلۋېغى بىنا قىلىندى. ناھىيە بويىچە 48 مىڭ 37 مو سۈنئىي ئورمان بىنا قىلىندى. دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 4.4% 14%كە يېتىپ، دۆلەتنىڭ 10%كە يەتكۈزۈش تەلىپىدىن ئېشىپ كەتتى، بۇ ھال ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

2. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئاسراش

1993 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى: دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ چېتىدىن 10 كىلومېتىر دائىرىدە يۇلغۇن قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى كېسىش - كولاش مەنئىي قىلىنىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى كېسىپ، كولاپ يېقىلغۇ قىلغانلارنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئالاقىدار تارماقلار سۈرۈشتۇرىدۇ، تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر سەرپىياتىنى ئازايتىش ئۈچۈن، ئەسلىدە تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى يېقىلغۇ قىلىپ كەلگەن خىش زاۋۇتلىرى ۋە ئاشخانىلار چوقۇم كۆمۈر ئىشلىتىشى لازىم، دەپ بەلگىلىدى.

چەرچەن ناھىيىسى چۆچۈكبۇيىنى مۇۋاپىق كولاش ۋە چۆچۈكبۇيا بايلىقىنى قوغداشقا، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشقا پايدىلىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، 1993 - يىلى ئاسراش ئاساس قىلىنغان «ئاسراش، پەرۋىش قىلىش، كولاش»نى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش فاكتورىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، چۆچۈكبۇيىنى كەلسە - كەلمەس كولاشنى مەنئىي قىلدى ھەم چۆچۈكبۇيا كولىغانلاردىن تەبىئىي بايلىق يەرلىك قوشۇمچە ھەققى ئېلىشنى يولغا قويدى.

3. مۇھىتنىڭ بۇلغىنىشىنى كۆزىتىش - ئۆلچەش، تىزگىنلەش

1993 - يىلى ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىنىڭ مۇھىت ئاسراش پونكىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى زاۋۇت، كان - كارخانىلارنى مۇھىتنىڭ بۇلغىنىش مەنبەسى جەھەتتىن تەكشۈردى. 1994 - يىلى ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى ۋە ھەر قايسى ئورۇنلاردىكى پار قازان ئۆيى چىقىرىدىغان چاڭ - توزان ۋە ئىس - تۈتەكنى كۆزەتتى ھەم ئۆلچىدى، شۇنداقلا ناھىيە بازىرىدىكى ئىچىدىغان سۇنىڭ ۋە چەرچەن دەرياسىنىڭ ناھىيە بازىرىدىن ئۆتىدىغان قىسمىدىكى سۇنىڭ سۈپىتىنى كۆزەتتى، ئۆلچىدى، خىمىيىلىك تەكشۈردى. 6 خىش زاۋۇتى، 12 پارقازان ئۆيى، 23 ساتىراچخانا، 90 ئاشخانا ۋە ناھىيىلىك خۇرۇم زاۋۇتىدىن قانۇن بويىچە 6882 يۈەن بۇلغىغۇچى نەرسە چىقىرىش ھەققى ئالدى. 1995 - يىلى ئوتتۇرا تارىم نېفتلىكى بىلەن بىرلىكتە مۇھىت ئاسراش مەسلىسى ھەققىدە مەسلىھەتلەشتى ھەم كېلىشىم ھاسىل قىلدى.

4. چەرچەن دەريا سى 2 - تۈگۈن قۇرۇلۇشىنى ياساش

چەرچەن دەريا سىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى چاۋالدۇڭ رايونىدا ياخشى يەر بايلىقى بار، چەرچەن

دەريا‌سى 2 - تۈگۈن قۇرۇلۇشى پۈتمە بۇ رايونىمىڭ سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى ھازىرقى 52 مىڭ 500 مودىن 234 مىڭ موغا كېڭىيىدۇ، بۇ چەرچەن ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىقىغا كېرەكلىك سۇيىنى تەڭشەشتە ئىجابىي رول ئويناپدۇ.

5. ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانا‌تلارنى قوغداش

ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى قوغداش ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1985 - يىلى ئوقتۇرۇش چىقىرىپ، ئەتىۋارلىق ھايۋانلارنى قالايمىقان ئوۋلاشنى مەنئىي قىلدى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا چازا قۇردى؛ ئالتۈنتاغ چەرچەن ئوۋ ئوۋلاش مەيدانىدا ئوۋلىنىدىغان ھايۋان سانىغا چەك قويدى.

ئون تۆتىنچى قىسىم

سودا

ئون تۆتىنچى قىسىم

سودا

چەرچەن قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىگە جايلاشقان مۇھىم جاي بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپلا سودا كارۋانلىرى قاتناپ كەلگەن. خەن دەۋرىدە سودىگەرلەر ئاق ھاراق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان. سۇي، تاڭ دەۋرلىرىدە سودا ئىشلىرى بىر مەزگىل تازا رونىق تاپقان.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەندىن چاقىلىققىچە ۋە خوتەنگىچە بولغان يول بويلىرىدا ئۆتەڭ ۋە ھەربىي رابالار ھەمدە يولدىن ئۆتكەن سودىگەرلەرگە خىزمەت قىلىدىغان دەڭ - سارايلار قۇرۇلغان. كارۋانچىلىق، يىپەكچىلىك كەسىپلىرىمۇ بىر مەزگىل خېلى رونىق تاپقان.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا بىر نەچچە ھاراقخانا بار ئىدى. بازاردا ئاز مىقداردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىمپورت قىلىنغان ئاق ھاراقلار، ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ ئاق ھاراقلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ گۇچۇڭ ئاق ھارىقى سېتىلاتتى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بازىرى ۋە يېزا بازارلىرىدا 23 دۇكان، 43 يايما، 12 چار بازارچى بار ئىدى. يېمەكلىك كەسىپىدە ئاشخانا ۋە ناۋايخانىدىن 27 سى، مۇلازىمەت كەسىپىدە ساتىراچخانىدىن بىرى، سارايدىن بىرى بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملاندى.

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ۋە خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، چەرچەن ناھىيىسىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئاپپاراتلىرى ھەم تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى قۇرۇلدى، ئۇلارغا قاراشلىق دۇكان ھەم ۋاكالەتەن سېتىۋېلىش - سېتىش دۇكانلىرى ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردا ئومۇملاشتى. 1976 - يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 34 كە، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 56 گە، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا تور نۇقتىسى 45 كە، ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 310 مىڭ يۈەنگە، سېتىلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 740 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش». سىياسىتى يولغا قويۇلدى، كۆپ يوللۇق ئوبوروت تۈزۈلمىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن ناھىيىدىكى كوللېكتىپ ۋە يەككىلەر ئىگىلىكىدىكى سودا رونىق تېپىپ، شەھەر - يېزىلاردا يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازارلىرى

ئاۋاتلىشىپ كەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 31 گە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا تور - نۇقتىسى 53 كە، يەككە ئىگىلىكتىكى سودا تور - نۇقتىسى 289 غا، ناھىيە بويىچە تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 10 مىليون 643 يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 29 غا، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 77 گە، يەككە ئىگىلىكتىكى سودا تور - نۇقتىسى 320 گە يەتتى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 19 مىليون 850 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 890 مىڭ يۈەن.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 26 گە، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا تور - نۇقتىسى 89 غا، يەككە ئىگىلىكتىكى سودا تور - نۇقتىسى 517 گە يەتتى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 24 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 552 مىڭ يۈەن.

1952 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمىدىن سودا بۆلۈمى ئايرىپ چىقىلىپ ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1964 - يىلى ناھىيىلىك سودا بۆلۈمى بىلەن سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قوشۇۋېتىلىپ، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» سەۋەبىدىن، ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىلى سودا كەسپىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 45 كە يەتتى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا ناھىيىلىك ئىقتىساد - سودا كومىتېتى مەسئۇل بولدى.

I باب

خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە خۇسۇسىي سودىگەرلەر توقۇلما بۇيۇملار، تۆمۈر سىم، مىس سىم، قوغۇشۇن سىم، سىر، ساپ شولتا، چاي، شېكەر (سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىمپورت

قىلىنغان) ، پاسپورس (سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىمپورت قىلىنغان) ، ئۆزى ئىشلەپچىقارغان ھاراق ۋە يېمەكلىك قاتارلىق مەھسۇلاتلار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىناتتى. يەنە ئۆتكەن - كەچكەن ئەمەلدار ۋە يولۇچىلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان دەك - سارايلارمۇ بار ئىدى. مىنگونىك 20 - يىلى (1931 - يىلى) ناھىيە بويىچە سودىگەر ئائىلىسى 58 گە، سودا - تىجارەت خادىمى 174 كە يەتكەن. مىنگونىك 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە سودىگەر ئائىلىسى 117 گە، سودا - تىجارەت خادىمى 171 گە يەتكەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىگەر ئائىلىسى 78 بولۇپ، ئۇلار تۇرلۇك مال، مېتال بۇيۇم، يېمەكلىك، ناۋايلىق، ئاشپەزلىك، قاسساپلىق، ئېچىتىش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

1956 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئىشى باشلاندى ۋە خۇسۇسىي سودىنى ئۆزگەرتىش خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 3 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىدە 27 خۇسۇسىي سودىگەر ئائىلىسى ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىگە قاتناشقىنى 5 (بۇنىڭ ئىچىدە پاختا رەخت سودىگىرى 3، چەرچىن مال سودىگىرى 1، ئۇششاق سودىگەر 1) ، سودا - تىجارەت خادىمى 5، ئومۇمىي مەبلىغى 11 مىڭ يۈەن؛ ھەمكارلىق دۆكىنىغا قاتناشقىنى 15 (بۇنىڭ ئىچىدە پاختا رەخت سودىگىرى 5، چەرچىن مال سودىگىرى 4، ئۇششاق تىجارەتچى 6) ، سودا - تىجارەت خادىمى 15، ئومۇمىي مەبلىغى 8700 يۈەن؛ ژاكالتەن سېتىۋېلىش - سېتىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قاتناشقىنى 7؛ ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى دۆكاندىن 8 ى، ھەمكارلىق دۆكىنىدىن 15 ى، يېمەك - ئىچمەك كوپېراتىپىدىن 3 ى، قول سانائەت كوپېراتىپىدىن بىرى، مۇلازىمەت كەسىپى كوپېراتىپىدىن 2 سى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى.

1965 - يىلىغا كەلگەندە خۇسۇسىي سودىگەرلەر ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى، پۈتكۈل سودا دۆلەتنىڭ پىلانلىق ئىگىلىكىنىڭ يولىغا كىرگۈزۈلدى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازارلىرىدا يېڭى يەككە سودىگەرلەر بارلىققا كەلدى. يەككە سودىگەرلەر تىجارەت قىلىدىغان تاۋارلارنىڭ بەزىلىرى كورلا ياكى ئۈرۈمچىدىن توپ تارقىتىلدى، بەزىلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن كىرگۈزۈلدى، بۇ كۆپ يوللۇق، ئاز ھالقىلىق ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈردى. يەككە تىجارەتچىلەر ئادەتتە كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، باش كىيىمى، يېمەكلىك، كوندىلىك تۇرلۇك مالالارنى سېتىش، ساراي، ئاشخانا ئېچىش قاتارلىق تىجارەت تۇرلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە سودىگەر 28 گە، مەبلىغى 60 مىڭ يۈەنگە، 1991 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە سودىگەر 524 كە، مەبلىغى 610 مىڭ يۈەنگە، 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە سودىگەر 517 گە، مەبلىغى 1 مىليون 259 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەككە سودىگەرلەرنىڭ 1991 — 1993 - يىللاردىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 1

تۈرلەر	1991 - يىلى			1992 - يىلى			1993 - يىلى								
							جەمئىي			ناھىيە بازىرى			يېزا		
	ئائىلە سانى	سودا - تىجا- رەت خادىمى	مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)	ئائىلە سانى	سودا - تىجا- رەت خادىمى	مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)	ئائىلە سانى	سودا - تىجا- رەت خادىمى	مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)	ئائىلە سانى	سودا - تىجا- رەت خادىمى	مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)	ئائىلە سانى	سودا - تىجا- رەت خادىمى	مەبلىغى (10 مىڭ يۈەن)
جەمئىي	524	643	61	494	652	94.2	517	698	125.9	269	369	76.3	248	329	49.6
سودا كەسپى	335	357	45	287	358	67.2	294	367	92.0	143	177	53.1	151	190	38.9
يېمەك - ئىچ- مەك كەسپى	92	170	7	99	165	10.3	119	204	15.6	69	117	12.0	50	87	3.6
مۇلازىمەت كەسپى	57	76	7	28	38	9.2	27	35	6.7	13	17	3.1	14	18	3.6
رېمونتچىلىق كەسپى	40	40	2	41	48	3.5	41	47	4.6	19	25	2.4	22	22	2.2
باشقىلار				39	43	4.0	36	45	7.0	25	33	5.7	11	12	1.3

Ⅱ باب

كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا

1 § . تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپى

1952 - يىل 8 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق كوپىراتىپى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن دېھقانلار پاي قوشۇشقا سەپەرۋەر قىلىنىدى. 1958 - يىلى خەلق كوپىراتىپى چەرچەن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە بولدى. 1959 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1969 - يىلى تاشقى سودا ، سودا، ئاشلىق، تەمىنات - سودىدىن ئىبارەت 4 تارماق بىرلەشتۈرۈلۈپ، چەرچەن ناھىيىلىك مەركىزىي مالىيە - سودا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشخانىسى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدا تەسىس قىلىنىدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك مەركىزىي مالىيە - سودا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى بىلەن ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، چەرچەن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپى قىلىپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا چاي - چارۋا شىركىتى، كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر شىركىتى، پاختا - چىگە شىركىتى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى، بازارلىق ئۇنۇمۇبرسال مۇلازىمەت شىركىتى ۋە تاتىراق، قوشاتما، باغئىبرىق، يېڭىئۈستەك، توغراقلىق، چوڭكۆل، ئارال، ئاچچان ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى تەسىس قىلىنىدى.

1. تور - نۇقتىلارنىڭ تارقىلىشى

1952 - يىلى ناھىيە بويىچە تەمىنات - سودا سىستېمىسىدا يېزا - بازار مال سېتىش تور - نۇقتىسىدىن 8 ى تەسىس قىلىنىدى. تور - نۇقتا 1957 - يىلى 17 گە، 1963 - يىلى 20 گە، 1978 - يىلى 32 گە يەتتى.

1984 - يىلى يېزا - بازار مال سېتىش تور - نۇقتىسى 36 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىسى 8، يېزىلاردىكىسى 28. شۇ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى تور - نۇقتىدا بازارلىق ئۇنۇمۇبرسال مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، بۇ شىركەت ناھىيە بازىرىنىڭ تەمىنات - سودا كەسپىگە مەسئۇل بولدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 1 يېمەكلىك دۇكىنى، 1 مېتال بۇيۇملار دۇكىنى، 1 تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى، 1 باھاسى چۈشۈرۈلگەن مالىلار دۇكىنى ۋە 4 ئۇنۇمۇبرسال مۇلازىمەت دۇكىنى تەسىس قىلىنىدى.

1993 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سىستېمىسىدىكى سودا ئاپپاراتى 56 گە، ئۇنىڭدا ئىشلەيدىغانلار 142 گە يەتتى.

2. تاۋار سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

1) خەلىقئارا ئوغۇت سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

ئامېرىكا نېفىت سېتىۋېلىش 1963 - يىلى باشلىنىپ، يىلىغا 4 تونىنا سېتىۋېلىندى. 1984 - يىلى خەلىقئارا ئوغۇت قىس بولغانلىقتىن، دېھقانلارنى ئائىلە بويىچە خەلىقئارا ئوغۇت بىلەن تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىش سوممىسى 800 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەلىقئارا ئوغۇت سېتىۋېلىشقا كەتكەن پۇل سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 81% نى ئىگىلىدى، سېتىۋېلىنغان خەلىقئارا ئوغۇت 1983 - يىلدىكىدىن 1 ھەسسە كۆپ بولدى. 1985 - يىلى 50 تونىنا خەلىقئارا ئوغۇت سېتىۋېلىندى. 1983 - يىلى 2007 تونىنا خەلىقئارا ئوغۇت سېتىۋېلىندى، سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 638 مىڭ يۈەن بولدى. ئىككى ئامېرىكىلىق فوسفات، ئورىيا، ئامېرىكا نېفىت قاتارلىق خەلىقئارا ئوغۇتلار سېتىۋېلىندى.

2) يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى سېتىۋېلىش

چەرچەن ناھىيىسىدە يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلاردىن، ئاساسەن، ياڭاق، شاپتۇل قېقى، قۇرۇتۇلغان قىزىل ئۈزۈم قاتارلىقلار چىقىدۇ، ئادەتتە بۇ مەھسۇلاتلارنى دېھقانلار ئۆزلىرى ساتىدۇ، سىرتقا كەمدىن كەم يۆتكەيدۇ. 50 - يىللاردا يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ كۆپ قىسمىنى دېھقانلار ئۆزلىرى ساتتى، ئاز قىسمىنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سېتىۋالدى. 60 - يىللاردا بازار سودىسى ۋە خۇسۇسىي سودىغا چەك قويۇلغانلىقتىن، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ سېتىۋېلىش مىقدارى ئاشتى. 1964 - يىلى 8700 كىلوگرام شاپتۇل قېقى، 9250 كىلوگرام قۇرۇتۇلغان قىزىل ئۈزۈم سېتىۋېلىندى. 1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى جانلىنىپ كەتتى، دېھقانلار ئۆزلىرى ساتىدىغان مەھسۇلات مىقدارى يىلدىن يىلغا ئېشىپ باردى، 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ سېتىۋېلىش مىقدارى ناھايىتى كەملەپ كەتتى.

3) سۇلياۋ يوپۇق سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمە كوپېراتىپى سۇلياۋ يوپۇق تىجارىتى بىلەن 1984 - يىلىدىن باشلاپ شۇغۇللاندى، شۇ يىلى 102 كىلوگرام سۇلياۋ يوپۇق ئېلىپ ساتتى. 1985 - يىلى 96 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئېلىپ ساتتى. 1990 - يىلى كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلغاچقا، سۇلياۋ يوپۇققا بولغان ئېھتىياج زور دەرىجىدە ئېشىپ، 250 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئېلىپ سېتىلدى. 1993 - يىلى 420 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئېلىپ سېتىلدى.

3. ئىگىلىك باشقۇرۇش

1952 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلغاندا، دېھقانلارنىڭ پاي قوشۇشى شەكلى بىلەن مەبلەغ توپلاندى. 50 - يىللاردا ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى پايدا ھەر يىلى بۆلۈشۈپ تۇرۇلدى. تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلغاندا 2977 دېھقان پاي قوشتى، پاي مەبلىغى 9740 يۈەن بولدى. 1957 - يىلى 1 - نۆۋەتلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەزالىرى قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ مۇدىرىيىتى ۋە نازارەتچىلىك

ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىر قىسىم كوپىراتىپ ئەزالىرى پاي پۇلىنى قايتۇرۇۋالدى. 1974 - يىلى كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ پىيىغا قاراپ بۆلۈپ بېرىلىدىغان پايدا سوممىسى پايدىنىڭ ئاشقان قىسمىنىڭ 6% ىدىن ئاشماسلىقى كېرەك دەپ بەلگىلەندى.

تەمىنات - سودا كوپىراتىپى 1983 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە پاي ئېنىقلاش، پايدا بۆلۈشۈش ۋە پايىنى كېڭەيتىش خىزمىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى، كوپىراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، كوپىراتىپ نىزامنامىسى ماقۇللاندى، مۇدىرىيەت، نازارەتچىلىك ھەيئىتى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپى قۇرۇش قانارلىق ئاساسىي خىزمەتلەر ئىشلەندى. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپىغا 1582 ئەزا پاي قوشتى، قوشۇلغان پاي سوممىسى 32 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە تىجارەت مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك ئەملىيلەشتۈرۈلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى پوتۇنلەي تۇراقسىز قىلىندى، 100 يۈەنلىك سېتىش كىرىمى ئىش ھەققىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە كەسپىي ئالىملەرنى يۆلەش، دېھقانچىلىق بىلەن سودىنى بىرلەشتۈرۈشكە ئوخشاش خىزمەتلەر قانات يايدۇرۇلدى.

4. ناشقى سودا

1) ئاپپارات

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە سېتىش تىجارىتى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللاندى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئورنى قۇرۇلدى، ئۇ بىۋاستە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1958 - يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئورنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا قوشۇۋېتىلىپ، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى تاشقى سودا تىجارەت باشقۇرۇش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1959 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سودا ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، تاشقى سودا تىجارەت باشقۇرۇش بۆلۈمى سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 - يىلى تاشقى سودا تىجارەت باشقۇرۇش بۆلۈمى سودا ئىدارىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى قىلىپ قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. 1964 - يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىدىن بۆلۈپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى قىلىپ قۇرۇلدى. 1970 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى چارۋا مەھسۇلاتلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. 1974 - يىلى چارۋا مەھسۇلاتلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى قىلىپ قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى يەنە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە كوپىراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى ۋە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمە

كوپىراتىپى چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى دەپ ئاتالدى. 1993 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 33 كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 960 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ھەر قايسى يېزا - فېرمىلاردا سېتىۋېلىش پونكىتىدىن 13 ى قۇرۇلدى.

2) سېتىۋېلىش كەسپى

تاشقى سودا ئىدارىسى (چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى) ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالىدىغان ئاساسلىق ئاپپارات. سېتىۋېلىنىدىغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى قوي يۇڭى، توشقان يۇڭى، سۇغۇر تېرىسى، ئىپار چاشقىنى تېرىسى، ئىت تېرىسى، تۈلكە تېرىسى، بۆرە تېرىسى، تاغ ئۆچكىسى تېرىسى، بۇغا تېرىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

1984 - يىلدىن ئىلگىرى، دۆلەتنىڭ 1 -، 2 - خىل ماددىي ئەشيالىرى بولغان قوي تېرىسى، ئۆچكە تېرىسى، ئۆچكە تۈتىتى، تۆگە يۇڭى، كالا تېرىسى قاتارلىقلارغا قارىتا 2 - دەرىجىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى يەنى ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش ۋە بىر تۇتاش سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى. دۆلەت بەلگىلىمىگەن ئورۇنلارنىڭ سېتىۋېلىشىغا ۋە سېتىشىغا بىردەك پول قويۇلمىدى.

سېتىۋېلىش سوممىسى 1952 - يىلى 176 مىڭ يۈەن، 1958 - يىلى 280 مىڭ 900 يۈەن، 1965 - يىلى 215 مىڭ يۈەن، 1976 - يىلى 440 مىڭ يۈەن، 1980 - يىلى 483 مىڭ 700 يۈەن، 1983 - يىلى 670 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى 742 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى 900 مىڭ يۈەن بولدى.

3) ئىقتىسادىي ئۈنۈم

ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تاشقى سودا ئىدارىسى (چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى) نىڭ تىجارەتتە ئالغان پايدىسى يىلدىن يىلغا ئاشتى. 1970 - يىلى پايدا سوممىسى 7600 يۈەن بولدى. 1982 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردىكى چارۋا مەھسۇلاتلىرى بازارلىرى ئېچىۋېتىلدى ۋە جانلاندۇرۇلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلدى. پايدا سوممىسى 1982 - يىلى 20 مىڭ 200 يۈەن، 1985 - يىلى 22 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى 120 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 2 . ناھىيىلىك سودا شىركىتى

1956 - يىلى قۇرۇلغان ھەمكارلىق دۆكىنى بىلەن 1987 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلغان چەرچەن بازارلىق سودا شىركىتى 1991 - يىلى كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا كارخانىسى — ناھىيىلىك سودا شىركىتى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. 1993 - يىلى شىركەتتە 45 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. خىراجەت، باجدىن باشقا پايدا، تارقىتىلىدىغان مەبلەغ قالدۇرۇقى ۋە سېلىنمىدىغان تۇراقسىز مەبلەغ سانىنى شىركەت ئۆزى بەلگىلىدى.

ناھىيىلىك سودا شىركىتى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە ئالۇچوك، ئۇنۇمى ئالۇچ ياخشى كوللېكتىپ سودا كارخانىسىدۇر. ئۇنىڭغا 1987 - يىلى غوپۇر توختى دېرىكتور بولدى، ئۇ تىجارەتتە تەدبىرلىك بولۇپ، پايدىنى 1985 - يىلدىكى 20 مىڭ يۈەندىن 1993 - يىلى 250 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك سودا شىركىتىنىڭ مۇقىم مۇلكىنىڭ قىممىتى 700 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئۇنىڭ

قارىمىقىدا 8 دۆكان، 1 توپ تارقىتىش ئورنى بار.

Ⅲ باب

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا

1950 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە سانائەت بۇيۇملىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئورۇندالغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى سودا بارلىققا كەلدى. تىجارەت فاكتورى جەمئىتە، سودا ھېساباتى ئىشلىرىنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا نازارەت قىلدى ۋە دۆلەتنىڭ پىلانلىق ئىگىلىكىنىڭ يولىغا كىرگۈزدى. 1958 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى، ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى تەسىس قىلىندى. 1960 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1967 - يىلى بۇ بۆلۈم ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى ۋە ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى بولۇپ بۆلۈندى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك قەنت - تاماكا - ھاراق شىركىتى قۇرۇلدى.

1974 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىنىڭ سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 490 مىڭ يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 5 مىليون 160 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئاپپاراتى تور - نۇقتىسى 29 غا، ئىشچى - خىزمەتچىسى 168 گە، تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش سوممىسى 4 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ سېتىلىش سوممىسى 5 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئاپپاراتى تور - نۇقتىسى 26 گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 154 كە، تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش سوممىسى 6 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ سېتىلىش سوممىسى 8 مىليون يۈەنگە يەتتى.

§ 1 . ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى

1950 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە سانائەت بۇيۇملىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى قۇرۇلدى. 1960 - يىل 7 - ئايدا ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۇرلۇك مالىلار تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى، سانائەت بۇيۇملىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ئۇلار ئۇنىۋېرسال تىجارەت ئاپپاراتلىرى ئىدى. 1964 - يىلى ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى. 1966 - يىل 5 - ئايدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 40 قا يەتتى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلدىن كېيىن، تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ تەرەققىياتى بىرقەدەر تېز بولدى، ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تۇرلۇك مال دۇكانلىرى ۋە تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ توپ تارقىتىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

1993 - يىلى ئۇنىڭدا 43 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى.

1. تور - نۇقتىلارنىڭ تارقىلىشى

1960 - يىلى سودا تور - نۇقتىسىدىن 2 سى بار ئىدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى ناھىيە بازىرىدىكى «ئازادلىق» يولىنىڭ جەنۇبى، شىمالىدىكى توّت كوچا دوقمۇشىدا 2 تۇرلۇك مالىلار بىناسى سالدى، «ئازادلىق» يولىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە 4 دۇكان ئاچتى.

2. تاۋار سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى تىجارەت قىلغان تاۋارلار مېتال بۇيۇم - قاتناش - ئېلېكتر سايمانلىرى، ئىلمە توقۇلما - رەختلەر، كۇندىلىك لازىمەتلىكلەر، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە بۇيۇملىرى، كىيىم - كېچەك - ئاياغ ۋە باش كىيىملىرى، قەنت - تاماكا - ھاراق - يېمەكلىكلەر، يەرلىك مەھسۇلات - چەرچىن مالىلاردىن ئىبارەت 7 خىلدىكى 5200 تۇردىن ئارتۇق تاۋارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى مەركەزلىك مال كىرگۈزۈش بىلەن تارقاق مال كىرگۈزۈش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇلنى قوللىنىپ، سېتىلىشىغا قاراپ مال كىرگۈزۈش، پات - پات مال كىرگۈزۈپ تېز سېتىش، بىر تەرەپتىن مال كىرگۈزۈپ، بىر تەرەپتىن سېتىش، ئامبار قالدۇقىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇردى. 1985 - يىلى تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ توپ تارقىتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 710 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى تاۋارلارنىڭ سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 480 مىڭ يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ توپ تارقىتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 590 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ 1983 — 1993 - يىللاردىكى تىجارەت ئۇنۇمى

جەدۋەل: 14 — 2

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى (10 مىڭ يۈەن)	سېتىلغىنى (10 مىڭ يۈەن)	خىراجەت نىسبىتى (%)	پايدا (10 مىڭ يۈەن)	مەبلەغنىڭ ئوبوروت قىلىنىش سانى (قېتىم)
1983	150	186	6.02	3.7	1.57
1984	158	171	6.32	2.5	1.40
1985	167	190	6.37	—3.8	1.50
1986	180	186	7.45	3.6	1.43
1987	203	205	8.09	3.9	1.24
1988	224	231	8	4.1	1.42

1.21	0.44	11	245	218	1989
1.01	— 2.9	11.8	204	140	1990
0.95	— 8.6	15.2	185	152	1991
1.25	0.8	15.7	218	178	1992
1.25	1.8	16.7	258	193	1993

3 . ئىقتىسادىي ئۇنۇم

1983 - يىلى تاۋار سېتىش خىراجىتى نىسبىتى %6.02، مەبلەغ ئوبوروتى 1.57 قېتىم، يارىتىلغان پايدا 37 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى تاۋار سېتىش خىراجىتى نىسبىتى %11.8، مەبلەغ ئوبوروتى 1.01 قېتىم، يارىتىلغان پايدا 29 - مىڭ يۈەن بولدى. 1993 - يىلى تاۋار سېتىش خىراجىتى نىسبىتى %16.7. مەبلەغ ئوبوروتى 1.25 قېتىم، يارىتىلغان پايدا 18 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 2 . ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى

1958 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدا يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى، بۇ شىركەت ئاساسلىقى تورت، پىچىنە - پىرەنىك، ئۈزۈم هارىقى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقاردى. 1966 - يىلغا قەدەر، مەبلەغ ۋە باشقۇرۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئىشلەپچىقىرىش ئۈزۈلۈپ قېلىش هالەتلىرى پات - پات يۈز بېرىپ تۇردى. 1967 - يىلدىن كېيىن يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىشى ياخشىلاندى. 1970 - يىلى يېڭى زاۋۇت ئۆيى سېلىندى، بىر قىسىم پىششىقلاپ ئىشلەش ئۇسكۇنىلىرى يېڭىلاندى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى بىر قەدەر تېز راۋاجلاندى، توڭلىتىش ئامبىرى، يېمەكلىك ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1987 - يىلى 379 مىڭ يۈەنگە، 1993 - يىلى 510 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1. تور - نۇقتىلارنىڭ تارقىلىشى

1958 - يىلى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ 2 تور - نۇقتىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ تور - نۇقتىسى 7 گە يەتتى يەنى ناھىيە بازىرىنىڭ «ئازادلىق» يولىدا 2 گۆش بىلەن تەمىنلەش نۇقتىسى، «يىپەك» يولىدا 1 گۆش بىلەن تەمىنلەش نۇقتىسى، ئۇنىڭدىن باشقا 1 توڭلىتىش ئامبىرى، 1 قۇشخانا، 1 يېمەكلىك دۇكىنى، 1 يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى يەنىلا 7 تور - نۇقتا بولدى.

2. تاۋار سېتىۋېلىش، سېتىش

1) تىرىك چارۋا سېتىۋېلىش

ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى دۆلەتنىڭ كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق تىرىك چارۋىلارنى سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش سىياسىتىگە ئاساسەن، پىلان بويىچە ھەرقايسى گۇرۇپپا (يېزا) لارغا سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى تەقسىملەپ بەردى، ئاندىن كېيىن ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى تىرىك چارۋىلارنى سېتىۋېلىشقا مەسئۇل بولدى.

ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى 1956 - يىلى 9500 تۇياق، 1966 - يىلى 17 مىڭ 800 تۇياق، 1976 - يىلى 11 مىڭ 200 تۇياق، 1980 - يىلى 11 مىڭ 20 تۇياق، 1985 - يىلى 9780 تۇياق، 1989 - يىلى 7750 تۇياق، 1991 - يىلى 5.2 تونىا، 1992 - يىلى 7 تونىا، 1993 - يىلى 8050 تۇياق چارۋا سېتىۋالدى.

سېتىۋېلىنغان چارۋا مال بىلەن ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر تەمىنلەنگەندىن باشقا يەنە يۇقىرىغا يۆتكەش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى، چارۋىلار، ئاساسەن، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا يۆتكەپ بېرىلدى.

2) ھاراق، تاماكا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

50 - يىللاردا ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5000 بولاق پاپىروس، 2000 كىلوگرام ھاراق، 4000 كىلوگرام قەنت - شېكەر، 2400 كىلوگرام چاي سېتىۋالدى ۋە ساتتى. 60 - يىللاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8000 بولاق پاپىروس، 4000 كىلوگرام ھاراق، 3000 كىلوگرام قەنت - شېكەر، 2600 كىلوگرام چاي سېتىۋالدى ۋە ساتتى. 70 - يىللاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13 مىڭ بولاق پاپىروس، 7000 كىلوگرام ھاراق، 15 مىڭ كىلوگرام قەنت - شېكەر، 3200 كىلوگرام چاي سېتىۋالدى ۋە ساتتى. 80 - يىللاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 20 مىڭ بولاق پاپىروس، 18 مىڭ كىلوگرام ھاراق، 27 مىڭ كىلوگرام قەنت - شېكەر، 4700 كىلوگرام چاي سېتىۋالدى ۋە ساتتى. 1993 - يىلى 31 مىڭ بولاق پاپىروس، 23 مىڭ كىلوگرام ھاراق، 33 مىڭ كىلوگرام قەنت - شېكەر، 7600 كىلوگرام چاي سېتىۋالدى ۋە ساتتى.

3) يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش

1952 - يىلى 6.14 تونىا جاڭيۇ - ئاچچىقسۇ، 0.7 تونىا پىنتوزا، 3.8 تونىا ئۇن، 3.2 تونىا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 38 مىڭ يۈەن بولدى.

1960 - يىلى 18.5 تونىا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.4 تونىا پىنتوزا، 2.6 تونىا ئۇن، 2.1 تونىا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 67 مىڭ يۈەن بولدى.

1966 - يىلى 22.1 تونىا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.3 تونىا پىنتوزا، 1.3 تونىا ئۇن، 2.7 تونىا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 97 مىڭ يۈەن بولدى.

1976 - يىلى 24 تونىا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.8 تونىا پىنتوزا، 2.8 تونىا ئۇن، 7.6 تونىا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 130

مىلك يۆەن بولدى.
1980 - يىلى 16.4 تونىنا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.5 تونىنا پىنتوزا، 3.2 تونىنا ئۇن، 8.7 تونىنا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسىپىنىڭ مەمۇلات قىممىتى 125 مىلك يۆەن بولدى.
1985 - يىلى 17.8 تونىنا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.3 تونىنا پىنتوزا، 3.8 تونىنا ئۇن، 7.9 تونىنا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسىپىنىڭ مەمۇلات قىممىتى 121 مىلك يۆەن بولدى.
1990 - يىلى 4.9 تونىنا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.7 تونىنا پىنتوزا، 4.5 تونىنا ئۇن، 6.7 تونىنا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسىپىنىڭ مەمۇلات قىممىتى 114 مىلك يۆەن بولدى.
1993 - يىلى 1.6 تونىنا ئاچچىقسۇ - جاڭيۇ، 0.4 تونىنا پىنتوزا، 6.1 تونىنا ئۇن، 5.8 تونىنا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسىپىنىڭ مەمۇلات قىممىتى 100 مىلك يۆەن بولدى.

3. تىجارەت ئۇنۇمى

چەرچەن ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، 1952 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە پايدا ئالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1983 - يىلى 5000 يۆەن، 1989 - يىلى 24 مىلك 200 يۆەن پايدا ئالدى. 1990 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە زىيان تارتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى 3700 يۆەن زىيان تارتتى. 1993 - يىلى تەرتىپكە سېلىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئارقىلىق ئومۇمىي مەمۇلات قىممىتى 200 مىلك يۆەنگە، پايدا 34 مىلك 700 يۆەنگە يەتكۈزۈلدى.

§ 3 . ناھىيىلىك قەنت - ھاراق - تاماكا شىركىتى

1987 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدا قەنت - ھاراق - تاماكا شىركىتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 256 مىلك يۆەن ئىدى، 1993 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 119 مىلك يۆەن بولدى، شىركەتتە 21 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى.

1. تور - نۇقتىلارنىڭ تارقىلىشى

قەنت - ھاراق - تاماكا شىركىتىنىڭ تىجارەت تور - نۇقتىسى 1986 - يىلى 3 ئىدى، 1993 - يىلى 11 گە يەتتى، يەنى «ئىتتىپاق» يولىدا 1 توپ تارقىتىش ئورنى، «مەدەنىيەت» يولىدا 2 دۇكان، «ئازادلىق» يولىدا 3 دۇكان، «ئالغا» يولىدا 5 دۇكان تەسىس قىلىندى.

2. تاۋار سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

قەنت - ھاراق - تاماكا شىركىتى، ئاساسەن، قەنت - شېكەر، تاماكا، ھاراق، قوشۇمچە يېمەكلىك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى، مالنى ئاساسلىقى كورلا شەھىرى ياكى ئۇرۇمچى شەھىرىدىن ئېلىپ كەلدى. 1990 - يىلدىن كېيىن بەزى تاۋارلار ئىچكى ئۇلكىلەردىن ئېلىپ

كېلىندى. تاۋارلارنى سېتىشتا ئۆزلىرى ئېلىپ، ئۆزلىرى يۆتكەش، تاپشۇرۇۋېلىشنى ھاۋالە قىلىش، تاپشۇرۇپ بېرىشنى ئۈستىگە ئېلىش چارىسى قوللىنىلدى. 1986 - يىلى سېتىۋېلىش سوممىسى 600 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 640 مىڭ يۈەن، 1987 - يىلى سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 521 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 640 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى سېتىۋېلىش سوممىسى 1 مىليون 340 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 1 مىليون 520 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى سېتىۋېلىش سوممىسى 730 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 800 مىڭ يۈەن بولدى.

3 . تىجارەت ئۇنۇمى

1988 - يىلدىن ئىلگىرى تاۋار ئوبوروتىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئاساس قىلىنغانىدى، باھا مۇقىم بولغاچقا، قەنت - ھاراق - تاماكا شىركىتى ھەرىيلى پايدا ئالغانىدى. 1989 - يىلدىن كېيىن بىر قىسىم تاۋارلارنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلگەنلىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ۋە يەككە ئىگىلىكتىكى سودىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولغانلىقى، رىقابەت كەسكىنلىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىدا پايدا كۆپ بولمىدى. 1993 - يىلى قەنت - تاماكا - ھاراق شىركىتى 15 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى.

§ 4 . ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى

1952 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە، نېفىت سېتىۋېلىش، سېتىش ۋە ساقلاش ئىشلىرىنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى باشقۇردى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 50 مىڭ يۈەن. ئىشچى - خىزمەتچىسى 7 ئىدى. 1993 - يىلى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 670 مىڭ يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 16 گە يەتتى.

1 . تور - نۇقتىلارنىڭ تارقىلىشى

1952 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدا نېفىت سېتىش ئورنىدىن 1 سى بار ئىدى. 1979 - يىلى نېفىت شىركىتىدە نېفىت سېتىش ئورنىدىن 1 سى، ئارال كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي تەرىپىدە ماي ئامبىرىدىن 1 سى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى نېفىت سېتىش ئورنىدىن 1 ى بار بولدى.

2 . سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

1952 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۇرلۇك ماي 425 تونىا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىلىن 280 تونىا، بېنزىن 110 تونىا؛ سېتىلغان دىزىلىن 275 تونىا، بېنزىن 2 . 103 تونىا. 1960 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۇرلۇك ماي 630 تونىا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىلىن 380 تونىا، بېنزىن 200 تونىا؛ سېتىلغان دىزىلىن 8 . 377 تونىا، بېنزىن 6 . 195 تونىا. 1966 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۇرلۇك ماي 695 تونىا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزىلىن 400 تونىا، بېنزىن 250 تونىا؛ سېتىلغان دىزىلىن 3 . 367 تونىا، بېنزىن 2 . 241 تونىا. 1976 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۇرلۇك ماي 850 تونىا،

بۇنىڭ ئىچىدە دىزېلىن 510 تونىنا، بېنزىن 300 تونىنا؛ سېتىلغان دىزېلىن 1.482 تونىنا، بېنزىن 276.5 تونىنا.

1980 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۆرلۈك ماي 1050 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزېلىن 600 تونىنا، بېنزىن 380 تونىنا؛ سېتىلغان دىزېلىن 582.7 تونىنا، بېنزىن 392.5 تونىنا. 1987 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۆرلۈك ماي 1956.3 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزېلىن 1214.6 تونىنا، بېنزىن 710 تونىنا؛ سېتىلغان دىزېلىن 1256.78 تونىنا، بېنزىن 711.5 تونىنا. 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۆرلۈك ماي 2689 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزېلىن 1563.5 تونىنا، بېنزىن 1009.17 تونىنا؛ سېتىلغان دىزېلىن 1466.65 تونىنا، بېنزىن 940.4 تونىنا. 1993 - يىلى سېتىۋېلىنغان تۆرلۈك ماي 2768.5 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە دىزېلىن 1817.1 تونىنا، بېنزىن 907.3 تونىنا؛ سېتىلغان دىزېلىن 1817.1 تونىنا، بېنزىن 907.3 تونىنا.

3. تىجارەت ئۇنۇمى

1979 - يىلى نېفىت شىركىتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى تىجارەت سوممىسى 496 مىڭ يۈەن، پارىتىلغان پايدا 29 مىڭ يۈەن بولدى. كېيىن، تىجارەت ئۇنۇمى يىلدىن يىلغا ئاشتى. 1982 - يىلىغا كەلگەندە تىجارەت سوممىسى 885 مىڭ يۈەنگە، پارىتىلغان پايدا 43 مىڭ يۈەنگە، 1990 - يىلى تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 769 مىڭ يۈەنگە، پارىتىلغان پايدا 33 مىڭ يۈەنگە، 1993 - يىلى تىجارەت سوممىسى 3 مىليون 991 مىڭ يۈەنگە، پارىتىلغان پايدا 182 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تىجارەت - سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 3

يىللار	سېتىۋېلىنغىنى (10 مىڭ تونىنا)	سېتىلغىنى (10 مىڭ تونىنا)	تىجارەت سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	پايدا (10 مىڭ يۈەن)
1979	0.097	0.092	49.6	2.9
1982	0.143	0.145	88.5	4.3
1985	0.161	0.166	108.9	2.8
1990	0.269	0.255	176.9	3.3
1992	0.274	0.279	329.6	9.2
1993	0.277	0.280	391.1	18.2

§5. ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى

1960 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتىنى

باشقۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1967 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ماددىي ئىشلا شىركىتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ شۇ چاغدىكى تۇراقلىق مەبلىغى 170 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7 بولۇپ، قارىمىقىدا 1 دۇكان تەسىس قىلىندى، ئۇ، ئاساسەن، پولات، ياغاچ ماتېرىياللار، سېمونت، ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرى، زاپچاس - سەپلىمىلەر، خىمىيە سانائىتى ماتېرىياللىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1992 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 53 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7، 1993 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 56 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7 بولدى.

1989 - يىلى تىجارەت سوممىسى 580 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 54 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى تىجارەت سوممىسى 468 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 50 مىڭ يۈەن، 1991 - يىلى تىجارەت سوممىسى 510 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 52 مىڭ يۈەن، 1992 - يىلى تىجارەت سوممىسى 423 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 46 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى تىجارەت سوممىسى 476 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 53 مىڭ يۈەن بولدى.

§ 6 . ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى

1960 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1967 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى قۇرۇلدى. چەرچەن ناھىيىسىدە ماددىي ئىشياغا بولغان ئېھتىياج كۆپ بولمىغانلىقتىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ئاساسەن، قول بىلەن ئىشلىتىلىدىغان ئاددىي سايمانلار ۋە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1976 - يىلى شىركەتتە 7 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. 80 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا، سانائەت ماشىنىلىرى مىقدارىنىڭ كۆپىيىشىگە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇملىشىشىغا ئەگىشىپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ تىجارەت دائىرىسى تەدرىجى كېڭىيىپ، ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرى ۋە زاپچاس - سەپلىمىلەر تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇنىڭدىن باشقا تراكتور قاتارلىقلار تىجارىتى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللاندى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا 2 دۇكان تەسىس قىلىندى. 1981 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 80 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 5، 1988 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 50 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7، 1991 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 80 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 7، 1993 - يىلى تۇراقلىق مەبلىغى 150 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 9 بولدى.

1971 - يىلى تىجارەت سوممىسى 90 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 4000 يۈەن، 1981 - يىلى تىجارەت سوممىسى 170 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 8000 يۈەن، 1988 - يىلى تىجارەت سوممىسى 920 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 25 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى چۈەن شىنشىڭ دېرىكتور بولغاندىن كېيىن، ئىچكى قىسمىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، سېتىش بوللىرىنى كېڭەيتىپ، تىجارەت سوممىسىنى 1 مىليون 960 مىڭ يۈەنگە، پايدىنى 70 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. 1992 - يىلى تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 190 مىڭ يۈەن، پايدا 46 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 70 مىڭ يۈەن، پايدا 30 مىڭ يۈەن بولدى.

چەرچەن ناهىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئىشلەپچىقىرىش - تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 4 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	سېتىشتىن قىلىنغان كىرىم	پايدا	تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ قىممىتى	تۇراقسىز مەبلەغ
1987	109	4	8	60
1988	92	2.5	5	57
1989	108	4.3	8	27
1990	196	7	8	49
1991	140	4.4	8	47
1992	119	4.6	9	68
1993	107	3	15	50

ئون بەشىنچى قىسىم

ئاشلىق - ياغ

ئون بەشىنچى قىسىم

ئاشلىق، ياغ

ناھىيىنىڭ سۈيى ئەلۋەك، ئوت - چۆپلىرى مول بولۇپ، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ماس كېلىدۇ. بىراق قۇم - بوراننىڭ دەستىدىن، قاتناش توسۇلۇپ قالغاچقا، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئاستا، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى تۆۋەن بولۇپ كەلدى. مىنگو دەۋرىدە ئاشلىق پەقەت ناھىيىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ يېيىشىگىلا يېتەتتى، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە كېرەكلىك ئاشلىقنىڭ كۆپ قىسمىنى كىرىيە ناھىيىسى تەمىنلەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، دۆلەت ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش باھاسىنى كۆپ قېتىم تەڭشەپ، دېھقانلارنىڭ ئاشلىقنى كۆپ ۋە ياخشى تېرىشىغا ئىلھام بەردى، ئىلمىي تېرىقچىلىقنى يولغا قويدى، بۇنىڭ بىلەن ئاشلىق مەھسۇلات مىقدارى زور ھەجىمدە ئاشتى. 1980 - يىلى ئاشلىقتا ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىنىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى ھەمدە ھەر يىلى نەچە، چاقىلىق، كورلا قاتارلىق ناھىيە، شەھەرلەرگە ئاشلىق ياردەم بېرىلدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تاتىراق، «شەرق شامىلى» ئاشلىق سېتىۋېلىش - تەمىنلەش پونكىتى ۋە ئاچچان، ئوييايلاق چارۋىچىلىق رايونى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتىنى قۇردى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا 18 مىليون كىلوگرام ئاشلىق سىغدىرىغان ئامبارىدىن بىرى، 4500 كۋادرات مېتىرلىق سۇپا ۋە كۈنىگە 500 خالتا دەرىجىلىك ئۇن تارتالايدىغان زاۋۇتتىن بىرى، كۈنىگە 20 تونىنا چىگىتىنىڭ يېغىنى تارتالايدىغان زاۋۇتتىن بىرى بار بولدى. يىللىق سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ سېتىلىش سوممىسى 4 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە يېتتى.

I باب

1 § . ئاشلىق، ياغ سېتىۋېلىش

1. ئاشلىق سېتىۋېلىش

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 62 مىڭ مو يەرگە ئاشلىق تېرىلدى، شۇ يىلى 609 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق ئېلىندى. 1952 — 1953 - يىللىرى يېزىلاردا يەرلەر ئومۇميۈزلۈك

تەكشۈرۈلۈپ، مەھسۇلات مىقدارى دەرىجە بويىچە باھالاپ بېكىتىلدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا ئاشلىقتا «ئۇچنى بېكىتىش» (مەھسۇلاتنى بېكىتىش، سېتىۋېلىشنى بېكىتىش، قايتىدىن سېتىپ بېرىشنى بېكىتىش) يولغا قويۇلدى، ئاشلىق مەھسۇلات مىقدارى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، 3 يىلغىچە ئۆزگەرتىلمىدى. 1957 - يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. 1965 - يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىشتىكى تۆپ سانىنى «بىر بېكىتىپ ئۈچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» بەلگىلەندى. 1971 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق سېتىۋېلىشتىكى تۆپ سان 1 مىليون 450 مىڭ كىلوگرام قىلىپ بەلگىلەندى ھەمدە «بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلدى. دېھقانلارنىڭ يۇكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن، 1979 - يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىشتىكى تۆپ سان 1 مىليون 290 مىڭ كىلوگرامغا تەڭشىلىپ، ئاشۇرۇپ سېتىپ بېرىلگىنىگە باھا قوشۇش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى دۆلەت ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش سىياسىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، توختام بويىچە سېتىۋېلىش سىياسىتىنى يولغا قويدى، توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 4 مىليون 250 مىڭ كىلوگرام بولدى. 1988 - يىلى يېزىلاردا توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 4 مىليون 550 مىڭ كىلوگرام بولدى ھەمدە ئاشلىقنى توختام بويىچە سېتىۋېلىش بىلەن خىمىيىۋى ئوغۇت، دىزىلىن، ئالدىن سېتىۋېلىش زاكالەت سوممىسىنى چېتىش ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى.

1950 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە بولغان 44 يىل جەريانىدا ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 809 مىليون 965 مىڭ كىلوگرامغا يەتتى.

2. ئاشلىقنى بىر تۇتاش پىلان بويىچە سېتىۋېلىش

1957 - يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش پىلان بويىچە سېتىۋېلىش يولغا قويۇلۇپ، خۇسۇسىي سودىگەرلەرنىڭ ئاشلىق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشى مەنئى قىلىندى، غەيرىي يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى ئىشلەپچىقارغان ئاشلىقمۇ بىردەك دۆلەتكە سېتىپ بېرىلمىدىغان بولدى. يېزىلاردا 3 نى (ئوزۇقلۇق ئاشلىق، ئۇرۇقلۇق، يەم - بوغۇزنى) قالدۇرغاندىن كېيىن ئاشقان ئاشلىقنى مۇڭاپىق مىقدارىدا سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى، سېتىۋېلىش مىقدارى ئادەتتە ئېشىنغان ئاشلىقنىڭ 80% نى ئىگىلىدى. دېھقانلارنىڭ ئاشلىق سېتىپ بېرىش مىقدارى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، مەھسۇلات كېمەيسە كېتىپ سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىسا، ئۇلار سېتىپ بېرىلمىغان ئاشلىق كېمەيگەن مەھسۇلات سانىغا قاراپ نىسبەت بويىچە كېمەيتىلدى ياكى كەچۈرۈم قىلىندى، مول ھوسۇل ئېلىنغان يىللىرى كۆپ سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى، كۆپ سېتىۋېلىش مىقدارى ئادەتتە ئاشقان مەھسۇلاتنىڭ 40% دىن ئاشمىدى. 1985 - يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش توختام بويىچە سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلدى، توختام بويىچە سېتىۋېلىش پىلانى ئىچىدە ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنغىنىغا نىسبەت بويىچە باھا قوشۇلدى، توختام سىرتىدا سېتىۋېلىنغىنىغا بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە باھا ھېسابلاندى. 1993 - يىلى ئاشلىق ئوبوروت تۇزۇلمىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، ئاشلىق سېتىۋېلىشتا ئەسلىدىكى سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى تۆپ سان قىلىندى، ئاشلىق تۇرگە ئايرىلماي، «60% گە كاپالەتلىك قىلىش، 40% نى قويۇۋېتىش» سىياسىتى (60% نى داۋاملىق دۆلەت سېتىۋېلىش، 40% نى بازار ئارقىلىق تەڭشەش) بىر تۇتاش يولغا

قويۇلدى.

3. ياغلىق دان سېتىۋېلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ناھىيە بويىچە تېرىلغان ياغلىق دان مىقدارى ئاز بولۇپ، ئۇزۇنگىمۇ يەتمەيتتى، ئاھالىلەر ئىستېمال قىلىدىغان ھايۋانات يېغىنىڭ مىقدارى كۆپ ئىدى.

1957 - يىلدىن كېيىن، ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشى تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، ياغلىق دان بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

ناھىيە بويىچە ئومۇمىي سېتىۋېلىنغان ياغلىق دان 1951 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە 351 مىڭ 800 كىلوگرامغا، 1961 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە 758 مىڭ كىلوگرامغا، 1971 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە 1 مىليون 79 مىڭ 700 كىلوگرامغا، 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 2 مىليون 362 مىڭ كىلوگرامغا يەتتى، بۇ ناھىيە ياغلىق دان بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئۇزۇنى تەمىنلىيەلەيدىغان بولدى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا - بازارلار ئېچىۋېتىلىپ، كىلىشىم باھادا ياغ سېتىلدى، ناھىيە بويىچە ياغلىق دان مەھسۇلات مىقدارى بازار - يېزا ئاھالىسىنىڭ ياغقا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق، ياغلىق دان سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 15 — 1 بىرلىكى: 10 مىڭ كىلوگرام

يىللار	ئاشلىق			ياغلىق دان	يىللار	ئاشلىق			ياغلىق دان
	جەمئىي	ئاق ئاشلىق	قارا ئاشلىق			جەمئىي	ئاق ئاشلىق	قارا ئاشلىق	
1950	31.77	22.84	8.93		1983	457.61	325.95	131.66	22.86
1955	35.09	25.34	9.75		1984	433.79	338.79	95	19.17
1960	107.89	82.78	25.11	16.13	1985	422.3	334.89	87.41	27.17
1965	168.84	138.65	30.19	13.26	1986	444.78	337.41	107.37	27.28
1970	201.15	141.4	59.75	15.84	1987	558.03	404.63	153.4	24.31
1975	196.87	137.66	59.21	15.35	1988	487.28	372.47	114.81	25.49
1977	132.69	118.33	14.36	12.69	1989	457	351.19	105.81	27.36
1978	250.69	186.03	64.66	13.72	1990	499.65	399.29	100.36	32.7
1980	324.11	205.06	119.05	11.57	1991	501.24	395.59	105.65	23.01
1981	324.8	211.05	113.75	8.67	1992	505.21	405	100.21	15.62
1982	423.19	278.81	144.38	21.19	1993	412.65	375.14	37.51	80

2 § . ئاشلىق، باغ سېتىش

مىنگو دەۋرىدە ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، چەرچەن ناھىيىسىدە ئاشلىق، ياغنى خۇسۇسىي سودىگەرلەر ساتاتتى. 1952 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشقا جايلاردىن 45 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سېتىۋېلىنىپ، بازاردا ئاشلىق قىس بولغاندا سېتىلدى. 1957 - يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق ۋە ياغنى پىلان بويىچە ساتىدىغان بولدى. 1979 - يىلى ئاشلىق، ياغ سېتىشتا قوش رېلىسلىق تۈزۈم يەنى پىلان ئىچىدىكىنى مۇقىم باھا بويىچە تەمىنلەش، پىلان سىرتىدىكىنى كېلىشىم باھا بويىچە تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى توختام بويىچە سېتىۋېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. توختام بويىچە سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىقتىن باشقا ئاشلىق ۋە ياغلىق دان بىۋاستە ئاشلىق بازارلىرىدا سېتىلدى. شۇ يىلى ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىشلىتىلىدىغان ئاشلىق بېلىتىنى ئوبوروت قىلىش مەنئى قىلىندى. 1993 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، ئاشلىق ۋە ياغنىڭ سېتىلىش باھاسى ئومۇمىيۈزلۈك قويۇۋېتىلدى.

1. ئاشلىق ۋە ياغنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سېتىلىشى

1957 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاچقان چارۋىچىلىق رايونىنى نورمىلىق ئاشلىق ۋە ياغ بىلەن تەمىنلەشنى يولغا قويۇپ، ھەر بىر كىشىنى يىلىغا 190 كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرى 1 مىليون 64 مىڭ كىلوگرام، 1970 - يىلى 115 مىڭ كىلوگرام، 1980 - يىلى 695 مىڭ كىلوگرام، 1990 - يىلى 1 مىليون 246 مىڭ كىلوگرام، 1993 - يىلى 135 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. 1986 - يىلدىن باشلاپ ھەربىر كىشى 1 يىلدا 1 كىلوگرام ياغ بىلەن تەمىنلەندى.

2. يېزىلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىش

1957 - يىلى يېزىلاردا بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئايرىم گۇرۇپپا، ئەترەتلەرنىڭ نوپۇسى كۆپ، يېرى ئۇنۇمسىز، مەھسۇلات مىقدارى تۆۋەن بولغانلىقتىن، ئۆزىگە قالدۇرۇلغان ئۇزۇقلۇق ئاشلىق يېڭى ئاشلىق چىققىچە يېتىشمىدى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بەلگىلىمىدىكى ئۇلچەم بويىچە ئۇلارغا ئاشلىقنى قايتۇرۇپ سېتىپ بەردى. 1980 - يىلى 218 مىڭ 700 كىلوگرام، 1981 - يىلى 556 مىڭ كىلوگرام، 1989 - يىلى 240 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق يېزىلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. 1983 - يىلى يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئاشلىق مەھسۇلات مىقدارى زور ھەجىمدە ئېشىپ، يېزىلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق يىلدىن - يىلغا ئازايدى. 1989 - يىلى ھاشارات ئاپىتى تۈپەيلىدىن مەھسۇلات كېمىيىپ كەتكەچكە، 240 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق يېزىلارغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. 1991 - يىلى 27 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاشلىقنى قايتۇرۇپ سېتىش ئەھۋالى قايتا كۆرۈلمىدى.

3. غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى تەمىنلەش

1957 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى ئاشلىق، يافىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، ئوبلاست چۈشۈرگەن سېتىش كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن، 1958 - يىلى غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسىنى نورمىلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى ھەمدە ئائىلىلەرگە ئاشلىق سېتىۋېلىش كىنىشكىسى تارقاتتى. ئايلىق نورمىلىق ئاشلىق ئالاھىدە ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارغا 23.5 كىلوگرامدىن 27.5 كىلوگرامغىچە، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارغا 19.5 كىلوگرامدىن 22 كىلوگرامغىچە، يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلارغا 15.5 كىلوگرامدىن 18.5 كىلوگرامغىچە، ئورگان خىزمەتچى خادىملىرىغا، بازار ئاھالىسىغا ھەمدە 11 ياشتىن يۇقىرى بالىلارغا 14.5 كىلوگرام، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا 16 كىلوگرام، 7 ياشتىن 10 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 12 كىلوگرام، 5 ياشتىن 7 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 9 كىلوگرام، 3 ياشتىن 5 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 6.5 كىلوگرام، 2 ياشتىن 3 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 5 كىلوگرام، 2 ياشتىن تۆۋەن بالىلارغا 3.5 كىلوگرام قىلىپ بەلگىلەندى. ھەر بىر كىشى ھەر ئايدا 0.25 كىلوگرام ئاشلىق ۋە ياغ بىلەن تەمىنلەندى. 1993 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ نورمىلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1968 - يىلى تاۋار ئاشلىققا قارا ئاشلىق (كۆممىقوناق ئۇنى) قوشۇپ بېرىلىشكە باشلىدى. ئاق ئاشلىق 80%، قارا ئاشلىق 20% بولدى. بىراق ئېغىر كېسەللەر، چەت ئەللىك مېھمانلار ۋە ئالىي دەرىجىلىك زىيالىيلار قارا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەنمىدى، ئۇلارغا مۇۋاپىق مىقداردا سۈ يېغى قوشۇپ بېرىلدى. 80 - يىللاردا بۇغداينىڭ مەھسۇلاتى ئاشتى، 1986 - يىلدىن باشلاپ، ئاق ئاشلىق بىلەن قارا ئاشلىقنى ئارىلاشتۇرۇپ تەمىنلەش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پۈتۈنلەي ئاق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

4. نامراتلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش

1973 - يىلدىن باشلاپ، نامراتلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. نامراتلار 1974 - يىلى 86 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بىلەن، 1976 - يىلى 102 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بىلەن، 1980 - يىلى 121 مىڭ 300 كىلوگرام ئاشلىق بىلەن، 1985 - يىلى 37 مىڭ 500 كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. 1986 - يىلدىن 1991 - يىلغىچە نامراتلارنى يۆلەشكە جەمئىي 179 مىڭ 800 كىلوگرام ئاشلىق ئاجرىتىپ بېرىلدى.

5. سودا - سانائەت ساھەسىدە ئىشلىتىلگەن ئاشلىق

1957 - يىلى ئاشلىق، ياغ بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېمەكلىك، پېچىنە - پىرەنىك كەسپى، يېمەك - ئىچمەك كەسپى، مۇلازىمەت كەسپى، ئېچىتىش كەسپى قاتارلىق سودا - سانائەت ساھەسىدە ئىشلىتىلىدىغان ئاشلىقنىڭ ھەممىسى دۆلەتنىڭ ئاشلىق ئىشلىتىش پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، ئاشلىق ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار ئىشلىتىدىغان ئاشلىقنى يىللىق پىلان بويىچە ئاشلىق ئىدارىسىغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتتى، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش تىزگىنلەندى.

1970 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە سودا - سانائەت ساھەسى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن

139 مىڭ 300 كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يەككىلەر ئىلكىدىكى يېمەك - ئىچمەك كەسپى زور مىقداردا كۆپەيدى، 1980 - يىلدىن باشلاپ، سودا - سانائەت ساھەسىدىكى ئاشلىقنى ئېھتىياجلىق ئورۇنلارنى ئاشلىق بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش كېلىشىم باھا بويىچە تەمىنلەشكە ئۆزگەرتىلدى. ئومۇمىي خەلق ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا - سانائەت ئورۇنلىرى تەمىنلەنگەن ئاشلىق 1980 - يىلى 113 مىڭ كىلوگرامغا، 1985 - يىلى 215 مىڭ كىلوگرام (ئۆزلىرى سېتىۋالغان ئاشلىق بۇنىڭ سىرتىدا، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) غا، 1990 - يىلى 68 مىڭ كىلوگرامغا، 1993 - يىلى 23 مىڭ كىلوگرامغا يەتتى.

6. ئاشلىق - ياغنىڭ كېلىشىم باھا بويىچە سېتىلىشى

1980 - يىلدىن باشلاپ ئاشلىق، ياغنى كېلىشىم باھا بويىچە سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى يولغا قويۇلۇپ، بازاردىكى ئاشلىق، ياغنىڭ ئارتۇق - كەمى تەڭشەلدى، بۇنىڭ بىلەن بازار جانلىنىپ، ئاشلىق، ياغنىڭ بازاردىكى باھاسى مۇقىملاشتى، خەلقنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجى قاندۇرۇلدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا كېلىشىم باھادىكى ئاشلىق - ياغ جىڭلىبۇسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 3 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1988 - يىلى كېلىشىم باھادىكى ئاشلىق - ياغ 2 - دۇكىنى تەسىس قىلىندى، بۇ دۇكاننىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 5 ئىدى. ئاشلىق - ياغدىن ئاساسلىقى گۈرۈچ، ئۇن، سۇ يېغى، ئاشلىق - ياغ قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى ۋە خۇاسىڭ مېغىزى، ماش، سېرىق پۇرچاق قاتارلىقلار كېلىشىم باھا بويىچە سېتىلدى. 1986 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ئاشلىق تارماقلىرى كېلىشىم باھا بويىچە جەمئىي 4 مىليون 470 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 434 مىڭ كىلوگرام سۇ يېغى ساتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 15 — 2 بىرلىكى: 10 مىڭ كىلوگرام

يىللار	سېتىلغان ئومۇمىي ئاشلىق	غەيرىي يېزا ئىگىلىكى ئاھالىسى تەمىنلەنگىنى	دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا سېتىپ بېرىلگىنى	سودا - سانائەت ساھەسىگە ئىشلەتىلگىنى	يەم - خەشەك ئورنىدا تەمىنلەنگىنى
1955	67.06	57.14	9.92		5.67
1960	177.87	70.74	106.4	1.22	14.66
1965	91.28	45.68	19.76	1.02	24.91
1970	156.81	155.2	11.51	5.44	24.48
1975	242.24	90.26	25.77	4.54	58.95
1977	320.5	199.67	64.55	23.78	32.49
1978	226.29	179.09	116.66	9.2	25.08
1980	310.78	157.13	69.51	11.30	45.33

25.08	9.2	116.66	155.09	306.04	1981
36.82	7.42	69.75	187.81	301.82	1982
41.06	3.99	61.42	211.46	318.25	1983
20.24	3.84	95.14	232.58	352.07	1984
50.23	21.5	86.07	153.49	375.11	1985
57.43	1.44	83.95	157.28	354.1	1986
46.86	2.01	102.68	183.75	366.61	1987
91.88	1.09	96.17	212.49	372.28	1988
45.32	2	127.42	276.81	461.57	1989
17.66	6.81	124.62	212.91	365.7	1990
63.31	1.46	112.2	230.84	347.25	1991
54.7	2.32	121.02	225.69	383.92	1992
83.48	2.3	13.53	132.51	233.79	1993

Ⅱ باب

ئاشلىق - ياغ ساقلاش، توشۇش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش

§ 1 . ئاشلىق - ياغ يۆتكەش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاشلىق پەقەت ناھىيىدىكى ئاھالىلەرگىلا يېتەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تەدرىجىي ھالدا ئاشلىق ئۆزىدىن ئېشىنمىدىغان بولدى، بىر قىسىم ئاشلىق نىيە، چاقىلىق، لوپنۇر، كورلا قاتارلىق ناھىيە، شەھەرلەرگە يۆتكەلدى. 1955 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 451 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىرتقا يۆتكەلدى، 116 مىڭ 600 كىلوگرام ئاشلىق سىرتتىن كىرگۈزۈلدى. ئاشلىقنى سىرتتىن كىرگۈزۈشتىكى مەقسەت، ئاساسەن، ئاشلىق سورتلىرىنى تەڭشەشتىن ئىبارەت بولدى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21 مىڭ 900 كىلوگرام سۇ يېغى يۆتكەپ كىرگۈزۈلدى. 1965 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 97 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىرتقا يۆتكەلدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب

بىلەن 90 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 12 مىڭ كىلوگرام سۇ يېغى يۆتكەپ كىرگۈزۈلدى. 1978 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 290 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 31 مىڭ كىلوگرام سۇ يېغى سىرتقا يۆتكەلدى، 88 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىرتتىن يۆتكەپ كېلىندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ناھىيە تەۋەسىدە ئاشلىق - ياغ توشۇشتا، ئاساسەن، رېزىنكە چاقلىق چوڭ ھارۋا بىلەن ئۇلاغ كۈچىگە تايىنىلدى، ناھىيىلىك ئۇلاغ ترانسپورت كوپېراتىپى ئاشلىق - ياغ توشۇشقا مەسئۇل بولدى. 1965 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى يۈك ئاپتوموبىلى ئارقىلىق ئاشلىق - ياغ يۆتكەشكە مەسئۇل بولدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا 2 يۈك ئاپتوموبىلى، 1 چوڭ تراكتور، 2 كىچىك تراكتور بار بولدى.

§ 2 . ئاشلىق ساقلاش

1. ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلۇشى

1950 - يىلدىن بۇرۇن ناھىيە بويىچە 500 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىغدۇرغان كىچىك - يىغاچ قۇرۇلمىلىق ئاددىي ئامبارلاردىن 2 سى (15 ئېغىزلىق) بار ئىدى. 1951 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە 15 مىليون 400 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىغدۇرغان كىچىك - يىغاچ قۇرۇلمىلىق ۋە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 17 ئاشلىق ئامبىرى كەينى - كەينىدىن سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە «شەرق شامىلى» ئاشلىق پونكىتىنىڭ 1 ئامبىرى بولۇپ، سىغىمى 1 مىليون 400 مىڭ كىلوگرام كېلىدۇ؛ تاتىراق ئاشلىق پونكىتىنىڭ 2 ئامبىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا 1 مىليون 200 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق سىغىدۇ.

2. ئاشلىق ساقلاش تېخنىكىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىن 60 - يىللارغىچە ئاشلىق ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشتە ئىچى كاۋاك تۆمۈر تاياقچە ئارقىلىق ئامبارداىكى ئاشلىقنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاستىنقى قىسمىدىن نۇسخا ئېلىنىپ ئاشلىق ئەھۋالى ئانالىز قىلىندى. 1985 - يىلدىن كېيىن «ئاشلىقنى 3 كۈندە بىر تەكشۈرۈش، ئاشلىق ئامبىرىنى 5 كۈندە بىر تەكشۈرۈش» تۈزۈمى ئورنىتىلدى، ئاي ئاخىرىدا يەنە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئاشلىقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. ئاشلىق ئامبىرىدا «تىزىملاپ تەكشۈرۈش خاتىرە كارتىسى» تەسىس قىلىندى.

1978 - يىلى دۆلەت 6 خىل ئاساسلىق ئاشلىقنىڭ سۈپەت ئۆلچىمىنى ئېلان قىلدى، چەرچەن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بۇ ئۆلچەمنى شۇ يىلىلا يولغا قويدى. 1993 - يىلى ئاشلىق - ياغنى تەكشۈرۈشتە ئېغىرلىقى، نەملىكى، ئەخلەت نىسبىتى، ئاشلىقنىڭ كونىلىق نىسبىتى، ساپ ئاشلىق نىسبىتى، مېغىز چىقىش نىسبىتى قاتارلىقلار ئاساسلىق تۈر قىلىندى.

1951 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئامبىرىدا ئاشلىق - ياغنى باشقۇرغۇچى خادىمدىن 3 ى بار ئىدى. 1993 - يىلى ئاشلىق باشقۇرغۇچى خادىم 9 غا يەتتى.

1985 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدا 71 — 61 تېپلىق سىغىم ئۆلچەش ئەسۋابىدىن 6 سى، FSF ئاپتوماتىك ئۇۋىتىش ماشىنىسىدىن بىرى، تېز سۇرئەتتە نەملىك ئۆلچەش ئەسۋابىدىن 2 سى، قۇرت ئىلغاش غەلۋىرىدىن 2 سى، دان تاللاش غەلۋىرىدىن 3 ى، مۇقىم تېمپېراتۇرىلىق نەمەش قازىنىدىن بىرى، ئوپتىكىلىق تارازىدىن بىرى، ئادەتتىكى

تارازىدىن 3 ى، شامالدىتىپ قۇرۇتۇش ساندۇقىدىن بىرى، تامچىلىتىش ئۈسكۈنىسىدىن 7 سى بار بولدى.

3. ئامبار ماشىنىلىرى

1993 - يىلى ئاشلىق ئامبىرىدا قول بىلەن چۆرۈلىدىغان شامالدۇرغۇچتىن 5 ى، كونا شەكىلدىكى ئاشلىق سورۇش ماشىنىسىدىن بىرى، ئاشلىق قاچىلاش ماشىنىسىدىن 2 سى، 8 مېتىرلىق ۋە 15 مېتىرلىق ھەم پارچە، ھەم تاغرى بىلەن ئاشلىق يەتكۈزۈش ماشىنىسىدىن 5 ى بار بولدى، بۈنىڭ بىلەن ئامبارغا ئاشلىق ئەپكىرىش، ئامباردىن ئاشلىق چىقىرىش ۋە ئامباردىكى ئاشلىقنى ئۆرۈش ئىشلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يېرىم ماشىنىلاشتى.

§ 3 . ئۇن - ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش

1958 - يىلدىن ئىلگىرى، ئاشلىق، ئاساسەن، يېزىلاردىكى تارقاق جايلاشقان سۇ تۇگمەنلىرىدە پىششىقلاپ ئىشلىنەتتى، ياغلىق دان، ئاساسەن، يېزىلاردىكى جۈۋازخانىلاردا تارتىلاتتى. 1958 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى يېرىم ئاپتوماتلاشقان سۇ تۇگمىنىدىن 4 نى قۇردى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق - ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنى قۇردى، زاۋۇتتا 125 تېپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن 3 ى، 150 تېپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن بىرى، 65 تېپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن 3 ى بولۇپ، كۈنىگە 300 خالتا ئۇن تارتىلدى؛ كۈنىگە 500 كىلوگرام ياغ تارتالايدىغان 95 تېپلىق ياغ تارتىش ماشىنىسىدىن بىرى بار بولدى. 1986 - يىلى زاۋۇت ئەسلىدىكى ئۇن تارتىش ماشىنىسىنى كۈنىگە 500 خالتا دەرىجىلىك ئۇن تارتالايدىغان ئۈسكۈنىگە ئالماشتۇردى ھەمدە 95 تېپلىق ياغ تارتىش ماشىنىسىدىن 2 نى سېتىۋالدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى كۈنىگە 20 تونىنا چىگىتنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان ياغ تارتىش زاۋۇتىنى قۇردى.

III باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپارات

1950 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ناھىيىلىك ئاشلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈمدە 20 خادىم ئىشلىدى، ئۈنىڭ قارىمىقىدا بازارلىق ئاشلىق ئامبىرىدىن بىرى، ئاشلىق - ياغ دۇكىنىدىن بىرى تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلى ئاشلىق ئاپپاراتلىرى سىستېمىلار بويىچە باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسىدا كادىرلار - كاتىبات بۆلۈمچىسى، كەسپىي بۆلۈمچە ۋە بوغالتىر - ستاتىستىكا

بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى، ئىدارىغا بىۋاستە قاراشلىق ئورۇندىن 6 سى (ناھىيىلىك ئاشلىق ئامبىرى، ئاشلىق - ياغ دۇكىنى، كىلىشىم باھادا تىجارەت قىلىش بۆلۈمى، ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، ياغ تارتىش زاۋۇتى، يەم - خەشەك شىركىتى)، ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتىدىن 4 ى («شەرق شامىلى» ئاشلىق پونكىتى، «ئىتتىپاق» ئاشلىق پونكىتى، ئويىيلاق ئاشلىق پونكىتى، ئاچچان ئاشلىق پونكىتى) بار بولدى، ئىدارە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچى 87 گە يەتتى.

§ 2 . ئاشلىق - ياغ باھاسىنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئاشلىق باھاسىنى ئاشلىق ئىشلەپچىقارغۇچىلار بىلەن ئاشلىق ئىستېمالچىلىرى ئەركىن كېڭىشىپ بەلگىلەيتتى، باھا مول ھوسۇللۇق يىل بىلەن كەم ھوسۇللۇق يىلدىكى ئەھۋالغا ۋە پەسىلنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، مۇقىم بولمايتتى، باھانىڭ ئۆزگىرىشى بىرقەدەر چوڭ ئىدى.

1955 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى ئاشلىق، ياغ جەھەتتە ئىشلەپچىقىرىش، سېتىۋېلىش، سېتىشنى پىلانلىق باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، ئاشلىقنى خالىغانچە سېتىش - سېتىۋېلىشنى ئەمەلدىن قالدۇردى، بۇنىڭ بىلەن ئاشلىق باھاسى مۇقىملىشىشقا باشلىدى.

1957 - يىلى دۆلەت ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتىنى يولغا قويدى، ئاساسلىق ئاشلىق، ياغنىڭ باھاسىنى دۆلەت بەلگىلىدى ۋە بىر تۇتاش پىلانلاپ ئورۇنلاشتۇردى.

1965 - يىلى ھەر كىلوگرام بۇغداينىڭ باھاسى 0.262 يۈەن، كۆممىقوناقنىڭ باھاسى 0.136 يۈەن، بۇغداي ئۇنىنىڭ باھاسى 0.35 يۈەن، كۆممىقوناق ئۇنىنىڭ باھاسى 0.21 يۈەن، گۈرۈچنىڭ باھاسى 0.46 يۈەن، قىچا يېغىنىڭ باھاسى 1.44 يۈەن، زاراڭزا يېغىنىڭ باھاسى 1.66 يۈەن، كۈنجۈت يېغىنىڭ باھاسى 1.24 يۈەن، گازىر يېغىنىڭ باھاسى 0.792 يۈەن بولدى.

1979 - يىلى دۆلەت ئاشلىق ۋە ياغنىڭ باھاسىنى زور ھەجمىدە تەڭشىدى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە، ھەر كىلوگرام بۇغداي 0.338 يۈەن، كۆممىقوناق 0.226 يۈەن، زاراڭزا 0.54 يۈەن، كۈنجۈت 0.49 يۈەن، ئاپتاپپەرەس 0.52 يۈەن، مايلىق ئاپتاپپەرەس 0.70 يۈەن بولدى.

1985 - يىل 4 - ئايدا بىر تۇتاش سېتىۋېلىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، توختام بويىچە سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق - ياغنى ئوخشاش باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلدى. بازار ئاھالىلىرىنى بېرىلگەن ئاشلىق - ياغ بىلەن چەكلىك مىقداردا تەمىنلەش داۋاملىق يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدىكى بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش باھاسى ئىجرا قىلىندى؛ ئومۇمەن دۆلەت سېتىۋالغان ئاشلىقنىڭ 30% نى ئەسلىدىكى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە، 70% نى ئەسلىدىكى ئارتۇق سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە ھېسابلاش، ئارتۇق سېتىۋالغان يازلىق ئاشلىقنىڭ 60% گە، كۈزلۈك ئاشلىقنىڭ 50% گە باھا قوشۇش؛ ياغلىق دان (چىگىت بۇنىڭ سىرتىدا) نىڭ 40% نى ئەسلىدىكى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە، 60% نى ئەسلىدىكى ئارتۇق سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە

ھېسابلاش، ئۇنىڭ %50 نگە باھا قوشۇش بەلگىلەندى.

1988 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە باينىغولىن ئوبلاستلىق مال باھا ئىدارىسى ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش باھاسىنى كۆپ قېتىم تەڭشىدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بىر قىسىم ئاشلىق - ياغنى بىر تۇتاش سېتىش باھاسىنىمۇ تەڭشىدى.

1991 - يىل 3 - ئايدا باينىغولىن ئوبلاستلىق مال باھا ئىدارىسى ئاشلىق - ياغنى بىر تۇتاش سېتىش باھاسىنى تەڭشىدى، ئۆلچەملىك ئۇنىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.52 يۈەن، ئالاھىدە 1 - دەرىجىلىك ئۇنىڭ 0.68 يۈەن، بۇغداينىڭ 0.416 يۈەن، كۆممىقوناقنىڭ 0.27 يۈەن، گازىر يېغىنىڭ 4.08 يۈەن، قىچا يېغىنىڭ 4.148 يۈەن بولدى.

1992 - يىل 4 - ئايدا باينىغولىن ئوبلاستلىق مال باھا ئىدارىسى ئاشلىق - ياغنى بىر تۇتاش سېتىش باھاسىنى يەنە بىر قېتىم تەڭشىدى، ئۆلچەملىك ئۇنىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.74 يۈەن، ئالاھىدە 1 - دەرىجىلىك ئۇنىڭ 0.96 يۈەن، گۈرۈچنىڭ 0.98 يۈەن، كۆممىقوناق ئۇنىنىڭ 0.40 يۈەن بولدى، ياغنى بىر تۇتاش سېتىش باھاسى ئۆزگەرمىدى.

باھا مۇناسىۋىتىنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، 1993 - يىل 1 - ئايدا ئاشلىق - ياغنى سېتىۋېلىش - سېتىش سىياسىتى يەنە بىر قېتىم تەڭشىلىپ، ئوخشاش باھادا سېتىۋېلىش - سېتىش يولغا قويۇلدى، يەنى ئۆلچەملىك ئۇنىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.84 يۈەن، ئالاھىدە 1 - دەرىجىلىك ئۇنىڭ 1.1 يۈەن، كۆممىقوناق ئۇنىنىڭ 0.44 يۈەن، گۈرۈچنىڭ 1.1 يۈەن بولدى.

1993 - يىل 4 - ئايدا دۆلەت ئاشلىقىنىڭ سېتىلىش باھاسىنى قويۇۋېتىپ، تىجارەتتە ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، باھاسىنى ئۆزى بېكىتىشنى يولغا قويۇپ، ئاشلىق كارخانىلىرىنى بازارغا يۈزلەندۈردى، تەكسە باھادا ۋە كېلىشىم باھادا تىجارەت قىلىشتەك 2 لىنىيىلىك تۈزۈمگە خاتىمە بېرىپ، ئاشلىقنى تاۋارلاشتۇرۇشنى، تىجارەتنى بازارلاشتۇرۇشنى ۋە تەڭشەش - تىزگىنلەشنى سىستېمىلاشتۇرۇشنى تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇردى.

ئون ئالتىنچى قىسىم

مالىيە

ئون ئالتىنچى قىسىم

مالىيە

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئاستا، ناھىيە دەرىجىلىك مالىيىنىڭ كىرىمى ئاز بولغاچقا، بۇ ناھىيە ئىزچىل ھالدا كىرىم چىقىمنى قاپلىيالماسلىق ھالىتىدە تۇرۇپ كەلگەن. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە مالىيە كىرىمى 5000 سەر كۈمۈشكە توغرا كەلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە پۈل پاخالاشقانلىقى، مال باھاسى ئۆرلەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، خەلق تۇرمۇشى ئىنتايىن قىيىن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تىرىشىپ راۋاجلاندۇردى، چەرچەننىڭ ئىقتىسادىدا بۇرۇلۇش ھاسىل بولۇشقا باشلىدى، ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، بىراق، ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز بولغاچقا، يەرلىك مالىيىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش نىسبىتى ئاران 20% — 30% بولۇپ، ئاساسلىقى دۆلەتنىڭ قوشۇمچە ياردىمىگە تايىنىلدى، پەقەت 7 - بەش يىللىق پىلان (1986 — 1990 - يىللىرى) مەزگىلىدىلا دۆلەتنىڭ مالىيە جەھەتتىن بەرگەن قوشۇمچە ياردىمى 33 مىليون 620 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ھەر يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6 مىليون 724 مىڭ يۈەندىن توغرا كەلدى. 1993 - يىلى مالىيە كىرىمى 3 مىليون 790 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 22 مىليون 540 مىڭ يۈەن بولدى، مالىيىدە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش نىسبىتى ئاران 16.8% كە يەتتى.

I باب

ئاپپارات

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) مالىيە بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) مالىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 6 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق

ھۆكۈمىتىدە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى. 1958 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى بىلەن باج ئىدارىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، مالىيە - باج بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى. 1964 - يىلى مالىيە - باج بۆلۈمى مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى مالىيىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى مالىيىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىنىدى.

Ⅱ باب

مالىيە كىرىمى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمىدە ئاساسلىقى يەر بېجى ۋە باشقا تۈرلۈك باجلارغا تايىنىلاتتى، يەر بېجىغا ماددىي نەرسە (ئاساسلىقى بۇغداي، قوناق) ئېلىنغانلىقتىن سىرتتىدا، باشقا باجلارغا، مەسىلەن، تىجارەت بېجى، ھاراق بېجى، مۆھۈر (توختام) بېجى، چارۋا بېجى قاتارلىقلارغا پۇل ئېلىناتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مالىيە كىرىمى ئاساسلىقى سودا - سانائەت بېجى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار بېجى ۋە باشقا كىرىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولدى. مالىيە كىرىمى ئىچىدە تۈرلۈك سودا - سانائەت بېجى ئەڭ تېز ئاشتى. 1974 - يىلدىن ئىلگىرى ھەرخىل سودا - سانائەت بېجىنىڭ كىرىمى 200 مىڭ يۈەنگىمۇ يەتمەيتتى. 1974 - يىلدىن باشلاپ پەيدىنپەي كۆپەيدى. 1983 - يىلغا كەلگەندە، سودا - سانائەت باجلىرىنىڭ كىرىمى 1 مىليون 17 مىڭ يۈەنگە يەتتى. سودا - سانائەت باجلىرى 1990 - يىلى 2 مىليون 209 مىڭ يۈەنگە، 1993 - يىلى 3 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىلگىرىكى يىللاردىن بۇيان، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى، ئايرىم يىللاردا بىرئاز تۆۋەنلىگەندىن باشقا، ئومۇمەن ئېشىپ كەلدى. 1955 - يىلدىن ئىلگىرى يىللىق دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق بېجى 40 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا بولۇپ كەلگەنىدى. 1957 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە يىللىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى 100 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا بولدى. 1966 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە يىللىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى 100 مىڭ يۈەن بىلەن 200 مىڭ يۈەن ئوتتۇرىسىدا بولدى. 1985 - يىلى 225 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1986 - ، 1987 - يىللىرى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش توختىتىلغانلىقتىن، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى كىرىمى 140 مىڭ يۈەن ئەتراپىغا چۈشۈپ قالدى. 1992 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى 430 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ يىل دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى تارىختا ئەڭ كۆپەيگەن بىر يىل بولدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مالىيە كىرىمى

جەدۋەل: 16 — 1 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئومۇمىي كىرىم	بۇنىڭ ئىچىدە			
		سودا - سانائەت باجلىرى	دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بېجى	كارخانا كىرىمى	باشقا كىرىملەر
1955	24.8	9.7	13.9		1.2
1958	55.7	10.1	41.7	0.4	3.5
1962	22.7	10.7	11.1		0.9
1966	29.0	14.0	14.0		1.0
1970	34.8	14.8	16.0		4.0
1977	91.9	71.2	13.5	5.3	1.9
1980	111.3	92.1	16.8	0.9	1.5
1983	124.3	101.7	17.1	2.8	2.7
1986	219.6	176.1	14.5	11.8	17.2
1988	216.3	180.8	18.7	0.5	16.3
1990	268.5	220.9	32	7.7	23.3
1992	299.0	248.0	43.0	1.0	9.0
1993	379.0	335.0	28.0	1.0	17.0

Ⅲ باب

مالىيە چىقىمى

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمىدا ئىچكى ئىشلار خىراجىتى ئاساس قىلىنغان. 40 - يىللاردا مالىيە چىقىمىدا ئىش بېجىرىش خىراجىتى، ھۆكۈمەت ئىشلىرى خىراجىتى ۋە ھەربىي خىراجەت چىقىمى ئاساس قىلىندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مالىيە چىقىمىدا مەدەنىيەت - ماۋارىپ، ئىلىم - پەن، سەھىيە ئىشلىرى خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك چىقىم ئاساس قىلىندى. بولۇپمۇ ئالدىنقى ئىككى تۈرنىڭ چىقىمى ئىگىلىگەن نىسبەت 8 - بەش

يىللىق (1990 — 1995 - يىللىق) پىلان مەزگىلىدە %70 ئەتراپىغا يەتتى، بۇ، ناھىيە مالىيىسىدە كەم بولۇپ كېلىۋاتقان ئاساسلىق خىراجەت، شۇنداقلا دۆلەت نۇقتىلىق هالدا قوشۇمچە ياردەم بېرىدىغان خىراجەت هېسابلىنىدۇ. 1985 - يىلدىن كېيىن دۆلەتنىڭ بېرىدىغان قوشۇمچە ياردەمى داۋاملىق كۆپەيدى، 1987 - يىلى بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 6 مىليون 124 مىڭ يۈەن ئىدى، 1993 - يىلى 14 مىليون 610 مىڭ يۈەنگە يەتتى. دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەمنىڭ ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چىقىمدا ئىگىلىگەن نىسبىتى 1987 - يىلى %79، 1988 - يىلى %75، 1989 - يىلى %72، 1990 - يىلى %75.2، 1991 - يىلى %72.9، 1992 - يىلى %80.4، 1993 - يىلى %83.2 بولدى.

تۈرلۈك چىقىملار ئىچىدە، مۇتلەق سانىنىڭ ئېشىشىدىن قارىغاندا، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە قاتارلىق كەسىپىي خىراجەت چىقىمىنىڭ ئېشىشى ئەڭ زور بولۇپ، 1958 - يىلدىكى 84 مىڭ يۈەندىن، 1988 - يىلى 2 مىليون 642 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى 6 مىليون 560 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1958 - يىلدىكىنىڭ 78 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى. بۇنىڭ كۆپ قىسمى دۆلەتنىڭ نورمىلىق بەرگەن قوشۇمچە ياردەمى ۋە مەخسۇس تۇر بويىچە بەرگەن قوشۇمچە ياردەمىدىن ئىبارەت. مۇشۇ قوشۇمچە ياردەملەر بولغاچقا، ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ، ئىلىم - پەن، سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

ئاساسىي قۇرۇلۇش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كەسىپىي خىراجىتى، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش خىراجىتى ۋە كارخانىلار چىقىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش خاراكتېرلىك چىقىملارمۇ ناھىيە چىقىمىدا خېلى زور نىسبەتنى ئىگىلىدى. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش خاراكتېرلىك چىقىم 1958 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى هەر يىللىق 100 — 200 مىڭ يۈەندىن 1988 - يىلى 2 مىليون 460 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 1993 - يىلى 2 مىليون 40 مىڭ يۈەن بولدى.

مەمۇرىي ئاپپاراتلار ۋە مەمۇرىي خادىملار كۆپەيگەنلىكتىن، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتىمۇ يىلدىن - يىلغا كۆپىيىپ باردى. 1958 - يىلى مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى چىقىمى 296 مىڭ يۈەن ئىدى، 1984 - يىلى 1 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە، 1988 - يىلى 2 مىليون 372 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى 6 مىليون 660 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1958 - يىلدىكىنىڭ 21.7 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مالىيە چىقىمى

جەدۋەل 16 — 2

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ئومۇمىي چىقىم	بۇنىڭ ئىچىدە									
		ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ	دېھقانچىلىق چىقىمى	كارخانا چىقىمى	سانائەت-قاتناش كەسىپىي خىراجىتى	شەھەرنى ئاساس-لاش خىراجىتى	ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى	پەن، مەدەنىيەت، سەھىيە خىراجىتى	مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى	نەپەقە-قۇتقۇزۇش خىراجىتى	باشقا چىقىملار
1955	31.4	1.7	1.8					3.9	22.8	0.3	0.9
1958	63.7	16.2	7.9		1.2			8.4	29.6	0.2	0.2

2.1	2.1	21.2	12.8					6.9		45.1	1962
4.3	1.7	28.2	20.6				0.5	12.7		68.0	1966
8.8	0.8	20.9	13.3	13.4	3.1			8.2	10.2	78.7	1970
1.7	3.5	41.7	44.5				8.1	72.9	18.8	191.2	1977
30.3	3.5	60.3	68.8			0.8	4.1	74.4	74.7	316.9	1980
110.3	8	93.3	133.1	4.6	1.0	2.5	55	203.2	211.0	822.0	1983
191.2	18.4	183.8	219.6	1.5	10.3	2.5	90.2	118.5	130.3	966.3	1986
72.4	17.5	237.2	264.2	15.3	12.1	3.2	15.4	185.6	42.0	864.9	1988
62.6	17.4	368.8	367.2	6.2	14.9	7.8	30.2	199.8	6.0	1080.9	1990
148.0	22.0	499.0	510.0	3.0	12.0	9.0	22.0	263.0	4.0	1492.0	1992
178.0	25.0	666.0	656.0	4.0	21.0	15.0	150.0	399.0	140.0	2254.0	1993

IV باب

كىرىم - چىقىمنىڭ سىلىشتۇرۇلۇشى

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز، ناھىيە دەرىجىلىك ئىقتىسادنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغانلىقتىن، مالىيە كىرىمى يىلمۇيىل كۆپەيگەن بولسىمۇ، لېكىن زور بوشۇش بولمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئاساس قۇرۇلۇشى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلارنىڭ ئوزلۇكسىز تەرەققي قىلىشى، مالىيە چىقىمىنىڭ زور ھەجىمدە ئېشىشى كىرىم - چىقىم پەرقىنىڭ بارغانسېرى كۆپىيىشىگە سەۋەبچى بولدى. 2 - بەش يىللىق (1958 — 1962 - يىللىق) پىلان مەزگىلىدە مالىيە كىرىمى 1 مىليون 97 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 2 مىليون 939 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىرىم - چىقىم پەرقى 1 مىليون 842 مىڭ يۈەن ئىدى. 5 - بەش يىللىق (1976 - 1980 - يىللىق) پىلان مەزگىلىدە مالىيە كىرىمى 2 مىليون 857 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 10 مىليون 826 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىرىم - چىقىم پەرقى 7 مىليون 969 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 7 - بەش يىللىق (1986 — 1990 - يىللىق) پىلان مەزگىلىدە مالىيە كىرىمى 10 مىليون 933 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 44 مىليون 553 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىرىم - چىقىم پەرقى 33 مىليون 620 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1986 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە بولغان 8 يىل جەريانىدا، دۆلەت يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8 مىليون 250 مىڭ 300 يۈەندىن، جەمئىي 66 مىليون 2000 يۈەن قوشۇمچە يارەدەم بەردى.

V باب

مۇپەتتىشلىك

§ 1 . مۇپەتتىشلىك ئاپپاراتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مۇپەتتىشلىك خىزمىتىنى مالىيە تارماقلىرى قوشۇمچە باشقۇرغانىدى، 1984 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 3 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى ئورگانلار، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار، كەسىپىي ئورۇنلار، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئورۇنلىرى، پۇل مۇئامىلە - سۇغۇرتا ئاپپاراتلىرى ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار ياكى ئىقتىسادىي تەشكىلاتلارنىڭ مالىيە كىرىم - چىقىمىنى مۇپەتتىشلىك قىلدى ۋە نازارەت قىلدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 8 گە يەتتى.

§ 2 . مۇپەتتىشلىك ۋە نازارەتچىلىك

1984 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇپەتتىشلىك نىزامى» غا ئاساسەن، شۇ دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى، تۆۋەن دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە باشقا دۆلەت مال - مۈلكى بار ئورۇنلارنىڭ مالىيە ئىشلىرى، مالىيە كىرىم - چىقىمىنىڭ چىنلىقى، قانۇنىيلىقى، ئۇنۇمى ئۈستىدە مۇپەتتىشلىك ۋە نازارەتچىلىك ئېلىپ باردى.

1985 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى 188 مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇن ۋە كارخانا ئورنىنىڭ مالىيە ئەھۋالى ئۈستىدە مۇپەتتىشلىك قىلىپ، مالىيە رەسمىيىتى تولۇق بولماسلىق، دۆلەتكە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك كىرىمنى ئېلىپ قېلىش، خام چوت ئىچىدىكىسىنى خام چوت سىرتىغا ئاغدۇرۇش، مەخسۇس تۇردىكى مۇكاپات پۇلىنى تۇتۇپ قېلىپ باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىش، كىرىمنى ئازايتىپ، چىقىمنى كۆپەيتىدىغان يوچۇقلارنى قالايمىقان ئېچىش، تەننەرخنى قالايمىقان قىسۇېلىش ۋە قالايمىقان چېچىش، باج يوشۇرۇش، مەخسۇس تىزگىنلىنىدىغان تاۋارلارنى قالايمىقان سېتىۋېلىش، قوشۇمچە يارەم ۋە مۇكاپات پۇلىنى قالايمىقان تارقىتىش، بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپچىلىق قىلىش، ئومۇمىي يونۇپ شەخسىنى سەمرىتىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى قانۇن بويىچە قاتتىق بىر تەرەپ قىلدى. مۇپەتتىشلىك قىلىنغان ئومۇمىي سومما 75 مىليون 330 مىڭ يۈەن، تەكشۈرۈپ تېپىلغان، بەلگىلىمە ۋە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن سومما 4 مىليون 349 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 762 مىڭ 200 يۈەن، يوشۇرۇلغان باج 353 مىڭ يۈەن، قىسۇېلىپ

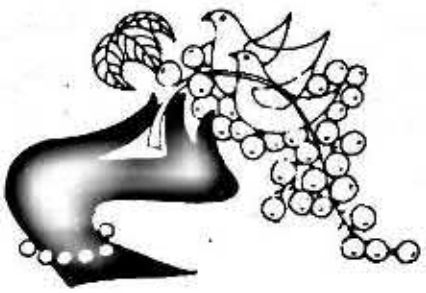
يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن پۇل 412 مىڭ يۈەن، قالايمىقان قىسۇالغان، قالايمىقان چاچقان تەننەرخ پۇلى 253 مىڭ يۈەن، قالايمىقان يوچۇق ئېچىپ كىرىمنى ئازايتىپ، چىقىمنى كۆپەيتىشكە ياتىدىغان پۇل 33 مىڭ يۈەن، خام چوت ئىچىدىن خام چوت سىرتىغا ئاغدۇرۇلغان پۇل 29 مىڭ يۈەن، ھېساب يۆتكەپ بىر تەرەپ قىلىنغان پۇل 165 مىڭ يۈەن، باشقا ئوسۇللار بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان پۇل 1 مىليون 611 مىڭ يۈەن.

1992 - يىلى ئامما ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك نوپۇسىدىكىلەرنى غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسىغا ئۆزگەرتكەندە ئۆلچەمدىن ئارتۇق ھەق ئالغانلىقىنى ئىنكاس قىلدى. مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى مەخسۇس مۇپەتتىشلىك گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، بۇ ھەقتە مۇپەتتىشلىك ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ ھەقتەتەن 5400 يۈەننى ئۆلچەمدىن ئارتۇق ئالغانلىقى مەلۇم بولدى، بۇ مەسىلە ئالاقىدار قانۇن - بەلگىلىمە ۋە نىزاملارغا ئاساسەن بىر تەرەپ قىلىندى.

1993 - يىلى 14 ئورۇن ئۈستىدە 14 قېتىم مۇپەتتىشلىك ئېلىپ بېرىلدى، مۇپەتتىشلىك قىلىنغان ئومۇمىي سومما 16 مىليون 300 مىڭ يۈەن بولۇپ، بەلگىلىمە ۋە ئىنتىزامغا خىلاپ ھالدا ئىشلىتىلگەن تۇرلۇك سوممىدىن 230 مىڭ يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى. مۇپەتتىشلىك قىلىش جەريانىدا كۆرۈلگەن مەسىلەر ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

ئون يەتتىنچى قىسىم

باج

ئون يەتتىنچى قىسىم

باج

چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگونىڭ باشلىرىدا بۇ ناھىيىدە يولغا قويۇلغان باج ناھايىتى كۆپ ئىدى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە باج دۆلەت بېجى ۋە يەرلىك باج دەپ ئايرىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بېجى 19 خىل، يەرلىك باج 20 خىل ئىدى، باج نىسبىتى يۇقىرى بولۇپ، دېھقانلارنىڭ سېلىقى ناھايىتى ئېغىر ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى كونا باج تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، باج تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلدى، يېڭى باج تۈزۈمىدە باج دېھقانچىلىق بېجى، چارۋىچىلىق بېجى ۋە سودا - سانائەت بېجى دەپ ئايرىلدى، «ئىشلەپچىقىرىش قالاق، تۇرمۇش قىيىن» رايونلاردا يەنە باجنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى. چەرچەن ناھىيىسى چەت - يىراق، قاتناشى قالاق، نوپۇسى ئاز، تاۋار ئىگىلىكى تەرەققىي قىلمىغان بولغاچقا، 1951 - يىلغىچە مالغا مال، نەرسىگە نەرسە ئالماشتۇرىدىغان بىر قەدەر ئىپتىدائىي سودا شەكلى مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، شۇڭا ئۇنىڭدىكى يىللاردىكى باج سوممىسى كۆپ بولمىدى.

I باب

مىنگو دەۋرىدىكى باج

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدىكى باج يەر باھاسى بېجى، تىجارەت بېجى، گۈزاھانامە ئىشلىتىش بېجى، قان بېجى، توختام بېجى، چارۋا بېجى، ماركا بېجى، ئورمان بېجى، تاماكا - ھاراق بېجى ۋە ئالاھىدە تىجارەت بېجى قاتارلىقلارغا بۆلۈنەتتى. مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) يالڭ زېڭشىن ئۆت - چۆپ، ئاشلىق بېجى ئېلىشنىڭ 14 پرىنسىپىنى ئېلان قىلدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) يەر توختامى بېجى ئېلىش يولغا قويۇلۇپ، ھەر 1000 سەرلىك سودا ئۈچۈن 40 سەر (قەشقەر پۇلىغا سۇندۇرغاندا 27 مىڭ سەر) بويىچە باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) توختام بېجى تەرتىپكە سېلىندى، كىيىم - كېچەك ۋە

چارۋا بېجى ئەملدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىك 31 - يىلى (1942 - يىلى) چەرچەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دېھقانلاردىن 102 مىڭ 638 ئوچۇم (1 ئوچۇم 1 شىڭنىڭ ئوندىن بىرىگە تەڭ — ت) يەر بېجى ئالغان. شۇ يىلى ئاشلىق سودىسى بېجى ئېلىندى، باج ئېلىش ئوبيېكتى تۇرلۈك ئاشلىق ساتىدىغان - ئالىدىغان ئاھالىلەر بولدى، ئۇلاردىن سودىلاشقان ئاشلىق باھاسىنىڭ % 5 ى بويىچە باج ئېلىنمىدىغان، ئۇنى پۈتۈنلەي سېتىۋالغۇچى ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى. مىنگونىك 34 - يىلى (1945 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە يەر باھاسى بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان يەر باھاسى بېجى 65 مىڭ 432 يۈەن بولدى.

مىنگونىك 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەندە ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، چارۋا بېجى ئېلىش يولغا قويۇلۇپ، كالىغا 1 مىسقال، ئاتقا 1 مىسقال 2 پۇڭ، قويغا 1 پۇڭ 5 لى باج ئېلىندى. مىنگونىك 28 - يىلى (1939 - يىلى) چارۋا بېجى تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەربىر ئاتقا 800 سەر، كالىغا 750 سەر، قويغا 200 سەر پۇل باج ئېلىنمىدىغان بولدى.

§ 1 . دۆلەت بېجى

دۆلەت بېجى يەر بېجى، تۇغمەن بېجى، خېنى يەر ئىجارىسى بېجى قاتارلىق 19 تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. خېنى يەر ئىجارىسى ئۈچۈن، تەڭگە ھېسابىدا، 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسغا 2 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسغا 1.5 يۈەن، 3 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسغا 1 يۈەن، 4 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسغا 8 جو، 5 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسغا 6 جو ئېلىنىتتى. تۇغمەن بېجى ئۈچۈن، پەسىل بويىچە كاپىتال سوممىسى مۆلچەرلىنىپ، 2% گۇۋاھنامە بېجى ئېلىنىتتى، ئاندىن كېيىن ئايلىق تىجارەت سوممىسى بويىچە 3% تىجارەت بېجى ئېلىنىتتى. يەر بېجىدا ياخشى يەرنىڭ ھەرموسغا 1 كۈرە، ئوتتۇراھال يەرنىڭ ھەر موسغا 6 شىڭ، ناچار يەرنىڭ ھەر موسغا 3 شىڭدىن ئاشلىق ئېلىنىتتى. توختام بېجى ئېلىشتا، سېتىۋېلىش توختامى ئۈچۈن باھاسىغا قاراپ ھەر سەرىگە 9 پۇڭ، گۈرۈ توختامى ئۈچۈن، باھاسىغا قاراپ ھەر سەرىگە 6 پۇڭ، ئاۋۇال گۈرۈگە قويۇپ كېيىن سېتىۋالسا، باھاسىغا قاراپ ھەر سەرىگە 3 پۇڭ كۈمۈش قوشۇپ ئېلىنىتتى، يوشۇرۇپ يالغان توختاملاشقۇچىلارغا 2 — 16 ھەسسە جەرىمانە قويۇلاتتى.

§ 2 . يەرلىك باج

بۇ، ماركا بېجى، چارۋا بېجى، تاماكا - ھاراق گۇۋاھنامە بېجى، قان بېجى قاتارلىق 20 تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. چارۋا بېجىدا، ھەر يىلى 1 ئات ئۈچۈن 4.5 يۈەن، 1 كالا ئۈچۈن 1.5 يۈەن، 1 تۆگە ئۈچۈن 6 يۈەن، 1 ئېشەك ئۈچۈن 1.5 يۈەن، 1 قوي ئۈچۈن 6 جو، 1 ئۆچكە ئۈچۈن 1 جو تەڭگە باج ئېلىنىتتى. مىنگونىك 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيە

بويىچە، تەڭگە ھېسابىدا، 4228.08 يۈەن تەڭگە چارۋا بېجى ئېلىنغان. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە سودا گۈۋاھنامىسى بېجىنى 4% بويىچە ئېلىش بەلگىلەنگەن، تۈرلۈك پاپىروس ياسىغۇچىلاردىن قانۇندا بەلگىلەنگەن گۈۋاھنامە بېجى ئېلىنغانلىقى سەرتىدا، 15% تاماكا ئالاھىدە ئىستېمال بېجى ئېلىنغان، باج يوشۇرغۇچىلارغا 1 — 10 ھەسسە جەرىمانە قويۇلغان.

Ⅱ باب

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باج

§ 1 . سودا - سانائەت بېجى

1951 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە مال بېجى، تىجارەت بېجى، تاپاۋەت بېجى، سودا بېجى، ئۈسۈم تاپاۋەت بېجى، ماركا بېجى، قان بېجى، پاختا رەخت پەرق سوممىسى بېجى، باجنى كېچىكتۈرگەنلىك پۇلى ۋە جەرىمانە قوشۇمچە بېجى قاتارلىق 9 خىل باج يولغا قويۇلدى.

1957 - يىلى مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى يولغا قويۇلدى.

1958 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئىقتىساد مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى، باج تۈرلىرى كۆپ، باج ئېلىش رەسمىيىتى مۇرەككەپ بولغانلىقتىن، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي ھېسابات قىلىشىغا پايدىسىز بولۇپ، ئىلگىرىكى باج تۈزۈمى شۇ چاغدىكى يېڭى ۋەزىيەتكە ماسلىشالماي قالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت باج تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلدى، ئىسلاھاتنىڭ پرىنسىپى «ئىلگىرىكى باج - سېلىقنى ئاساسىي جەھەتتىن ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا، باج تۈزۈمىنى ئاددىيلاشتۇرۇش»تىن ئىبارەت بولدى. ئاددىيلاشتۇرۇلغان باج تۈزۈمىدە ئىلگىرىكى تاۋار ئوبوروتى بېجى، مال بېجى، تىجارەت بېجى، ماركا بېجى قاتارلىقلار بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ سودا - سانائەت بېجى قىلىندى.

بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن سودا - سانائەت بېجى تۈرى سانائەت مەھسۇلاتلىرى ۋە باج ئېلىنىدىغان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى، سودا، قاتناش - ترانسپورت، مۇلازىمەت بېجىدىن ئىبارەت 4 تۈرگە بۆلۈندى. باج نىسبىتى: پارچە سېتىش سودىسىنىڭ 3%، ۋاقىتلىق سودىنىڭ 8%؛ قاتناش - ترانسپورتنىڭ 2.5% بولدى؛ مۇلازىمەت خاراكتېرلىك كەسىپلەر 8 باج تۈرىگە، 3%، 5% ۋە 7% لىك ئۈچ باج نىسبىتىگە بۆلۈندى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە، ئاشلىقنىڭ باج نىسبىتى 4% بولدى.

چەرچەن ناھيىسىنىڭ 1960 - يىلدىكى قىسمەن سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باج نىسبىتى

جەدۋەل: 17 — 1

تۈرى	باج نىسبىتى(%)	تۈرى	باج نىسبىتى(%)
يەرلىك كۆك تاماكا	40	ئەيلەنمىگەن تېرە	20
ئاق ھاراق	60	كۆن - خۇرۇم	40
مېۋە ھارىقى	30	باشقا تېرىلەر	20
يەرلىك قەنت - شېكەر	39	قوي يۇڭى، ئۆچكە تىۋىتىسى، تۆگە يۇڭى - تىۋىتى	10
ئاشلىق	4	ساپال ۋە فارفور بۇيۇملار	11
بۇغداي ئۇنى	10	سېمونت	20
ھەرخىل سۇ يېغى	12.5	سېمونت ياسالمىلار	6
كالا - قوي سۈتى	2.5	ئەن ياغاچ	10
ماتا	12~8	كۆمۈر	7.5
يۇڭدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار	12	مىنېرال مايلار	20

سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلىپ، مال باھاسى تۆۋەنلىگەنلىكتىن، 1965 - يىلدىن ئىلگىرى بېكىتىلگەن باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى (مۇقىم سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ئايدا 150 يۈەن، ۋاقىتلىق سودا - سانائەتچىلەرنىڭ كۈندە 15 يۈەن بولۇش) نىڭ يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى، شۇڭا، يەككە ئىگىلىكتىن باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى مۇنداق تەرتىپكە سېلىندى: مۇقىم سودا - سانائەتچىلەرنىڭ بىرلىككە كەلگەن باجنى تاپشۇرۇشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى ھەر ئايلىق كىرىمدە 120 يۈەن بولۇش، ئەمگەكچى بويىچە كىرىمى 50 يۈەن بولۇش؛ ۋاقىتلىق سودا - سانائەتچىلەرنىڭ باج تاپشۇرۇشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى ھەرقېتىمدا (تۇرکۈم ياكى كۈندە) 10 يۈەن بولۇش. يېزىلاردىكى گۈڭشې ئەزالىرى ۋە شەھەر - بازاردىكى ئاھالىلەر بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئائىلە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىپ، سىرتقا ساتقانلىرىنىڭ باج نىسبىتى 5% تىن تۆۋەن بولسا (5% مۇشۇنىڭ ئىچىدە) بىر تۇتاش باج ئېلىنمىدى؛ سۈكۈش - يۇيۇش، قولدا توقۇش، كەشتە ئىشلەش بىلەن شۇغۇللىنىپ ئېرىشكەن ئەمگەك تاپاۋىتى ۋە ئائىلە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشى ھەم يەككە ئەمگەك كىرىمىدىن بىرلىككە كەلگەن سودا - سانائەت بېجى ئېلىنمىدى.

1982 - يىلى دۆلەت، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت ۋە يەككە سودا - سانائەتچىلەرگە قارىتا 8 دەرىجىلىك تاپاۋەتكە قاراپ ئۆسۈپ بارىدىغان باج نىسبىتى ئىجرا قىلىندى.

1982 - يىلدىكى 8 دەرىجىلىك تاپاۋەتكە قاراپ ئۆسۈپ بارىدىغان باج نىسبىتى

جەدۋەل: 17 — 2

باج دەرىجىسى	يىللىق سېتىش سوممىسى (يۈەن)	باج نىسبىتى (%)	باج دەرىجىسى	يىللىق سېتىش سوممىسى (يۈەن)	باج نىسبىتى (%)
1	1000 دىن تۆۋەن	10	5	50000~25001	42
2	3500~1001	20	6	100000~50001	48
3	10000~3501	28	7	200000~100001	53
4	25000~10000	35	8	200000 دىن يۇقىرى	55

1983 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مالىيە مىنىستىرلىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردىن تاپاۋەت بېجى ئېلىش ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسىنى ئېلان قىلدى، بۇنىڭدا باج نىسبىتى نىسبەتلىك باج نىسبىتى ۋە ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتىدىن ئىبارەت 2 خىلغا ئايرىلدى. چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى كارخانىلارغا نىسبەتلىك باج نىسبىتى ئۈيغۇن بولۇپ، باج نىسبىتى 55% قىلىندى؛ يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى ساھەسىدىكى تىجارەت خاراكتېرلىك مېھمانخانا، ئاشخانىلارنىڭ 15% قىلىندى؛ كىچىك تىپتىكى كارخانا ۋە ناھىيىدىن يۇقىرى تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىدا يەنىلا 8 دەرىجىلىك ئاشقان تاپاۋەتتىن ئېلىنىدىغان ئاشۇرما باج نىسبىتى قوللىنىلدى.

1983 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بىناكارلىق بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى. قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ مىقدارى باج ئېلىشنىڭ ئاساسى قىلىنىپ، 10% لىك باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىنىدى.

1984 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قوشۇلما قىممەت بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى.

1986 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆي - زېمىن بېجى ۋە ئاپتوموبىل، كېمىلەرنى ئىشلىتىش گۇۋاھنامىسى بېجى ئېلىش يولغا قويۇلدى.

§ 2 . دېھقانچىلىق بېجى

دېھقانچىلىق بېجى رەسمىي باج ۋە دېھقانچىلىق بېجى قوشۇمچىسىدىن ئىبارەت 2 خىلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، 1950 - يىلى يولغا قويۇلغان. ۋەزىپە ھېسابلىغاندا، ئوخشاش بولمىغان تۈردىكى يەرلەر ۋە ئۇنىڭ يىللىق مەھسۇلاتىغا ئاساسەن، پۈتۈن يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات بېكىتىلدى، ئەمەلىي دېھقانچىلىق نوپۇسى بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم تېپىپ چىقىلىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات بويىچە باج ئېلىنىدى. دېھقانچىلىق بېجىنىڭ قوشۇمچىسىدا رەسمىي باجنىڭ 20% ى ئۆلچەم قىلىنىپ، رەسمىي باج بىلەن قوشۇپ ئېلىنىدى.

1. باج نىسبىتى

دېھقانچىلىق بېجىنى ھېسابلاش ئۈسۈلىدا، ئوخشاش بولمىغان رايونلارغا ئاساسەن، ئوخشاش بولمىغان باج نىسبىتى بويىچە ھېسابلاش ئۈسۈلى قوللىنىلدى. 1959 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرىچە باج نىسبىتى 13.5% بولدى، ھەرقايسى گۈڭشې، رايونلاردىكى باج نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا مۇنداق بولدى: «قىزىل بايراق» گۈڭشېسىدا 13.5%، «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسىدا 13.67%، يېڭىئۈستەڭ گۈڭشېسىدا 13.8%، «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىدا 13.5%، تاتىراق گۈڭشېسىدا 12.58%، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا 10%، جەنۇبىي تارىم دېھقانچىلىق مەيدانىدا 13%، يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىدا 13%، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتىدە 13%؛ يەككە دېھقانلاردىن شۇ باشقۇرۇش رايونىدىكى باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىنىدى. 1982 - يىلى يۇقىرىدىكى باج تۈزۈمى يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى تۈپەيلىدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ شۇ يىلى دېھقانچىلىق بېجىدا «بىر بەلگىلەپ، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى ئىجرا قىلىنىپ، دېھقانچىلىق بېجى ۋەزىپىسى تېرىلغۇ يەرنىڭ كۆلىمى، دەرىجىسى بويىچە تەقسىم قىلىنىدى، ئۇنى دېھقانلار ئۈستىگە ئالدى.

1993 - يىلى دېھقانچىلىق بېجى تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، دېھقانچىلىق بېجى سېلىقى تەڭپۇڭلاشتۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي سېلىق مىقدارى ئۆزگەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، ھەر خىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۈنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ قانچىلىكلىكىگە قاراپ 3 تۈرگە ئايرىلىپ، بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن باج نىسبىتى بويىچە باج ئېلىش ئۈسۈلى قوللىنىلدى. 1 - تۈردىكىسى ئاشلىق، پۇرچاق، يانچۇ، يەم - بوغۇز، ئوت - چۆپ بولۇپ، ھەر موسى ئۈچۈن 4 كىلوگرام بۇغداي ھېسابىدا باج ئېلىنىدى؛ 2 - تۈردىكىسى پاختا، ياغلىق دان قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەر بولۇپ، ھەرموسى ئۈچۈن 8 كىلوگرام بۇغداي ھېسابىدا باج ئېلىنىدى؛ 3 - تۈردىكىسى شەھەردىكى كۆكتات بولۇپ، ھەرموسى ئۈچۈن 12 كىلوگرام بۇغداي ھېسابىدا باج ئېلىنىدى.

2. كېمەيتىش ۋە كەچۈرۈم قىلىش

تەبىئىي ئاپەت تۈپەيلىدىن، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتى 10% تىن يۇقىرى، 30% تىن تۆۋەن كەملىگەنلەرنىڭ قانچىلىك كەملىگەن بولسا شۇنچىلىك دېھقانچىلىق بېجى كېمەيتىلدى. 30% تىن يۇقىرى، 60% تىن تۆۋەن كەملىگەنلەرنىڭ بېجى يۇقىرىدىكى نىسبەت بويىچە كېمەيتىلگەنىنىڭ سىرتىدا يەنە 10% تىن 20% كىچە ئازايتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنىدى، 60% تىن يۇقىرى كەملىگەنلەرنىڭ دېھقانچىلىق بېجى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىنىدى، مەھسۇلاتنىڭ كەملىشى 10% تىن تۆۋەن بولسا، بېجى ئازايتىلمىدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنمىدى.

1960 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە يىلبويى تېمپېراتۇرا تۆۋەن، سۇ مىقدارى بىر قەدەر ئاز بولۇپ، قۇرغاقچىلىق ئېغىر بولغاچقا، ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارنىڭ دېھقانچىلىق بېجى مۇڭلۇق كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنىدى، شۇ يىلى دېھقانچىلىق بېجى ۋەزىپىسى 800 مىڭ كىلوگرام

ئىدى، ئاپەت سەۋەبىدىن 274 مىڭ 300 كىلوگرام كېمەيتىلىپ ۋە كەچۈرۈم قىلىنىپ، ئەمەلىي ئېلىنغان باج 525 مىڭ 700 كىلوگرام بولدى، كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىنىش نىسبىتى 35.9% كە يەتتى.

1993 - يىلى دېھقانچىلىق بېجىنى كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش چارىسىدە ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم ۋە ئاپەت دەرىجىسى بويىچە كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش مىقدارى ھېسابلاندى، باج تاپشۇرغۇچى ئۆزى مەلۇم قىلدى ۋە ھەقىقىي ئەھۋال بويىچە ئالاقىدار ماتېرىيال ۋە ئەھۋاللار بىلەن تەمىنلىدى، باج ئالغۇچى تارماقلار تەستىقلىغاندىن كېيىن كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىندى. ئىجتىمائىي كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش ئوبيېكتى، ئاساسەن، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر ۋە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر بولدى.

3 . سۈندۈرۈپ ھېسابلاش

تېرىلغۇ يەر كۆلىمىدىكى بۇغداي مەھسۇلاتى (باشقا زىرائەتلەر بۇغدايغا سۈندۈرۈلدى) باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىندى. 1953 - يىلى سۈندۈرۈپ ھېسابلاش ئۇلچەمىدە شالنىڭ 1 چارىكى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە، ئارپا، قوناق قاتارلىقلارنىڭ 1 چارىكى بۇغداينىڭ يېرىم چارىكىگە، پاختىنىڭ 1 جىڭى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە، قوغۇننىڭ 12 سى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە، بىدىنىڭ 12 بېغى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە، زىغىر، گازىرنىڭ 1 چارىكى بۇغداينىڭ 2 چارىكىگە، كۆكتاتنىڭ 4 چارىكى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە، زاراڭزىنىڭ 2 چارىكى بۇغداينىڭ 1 چارىكىگە سۈندۈرۈلدى.

1959 - يىلى باج ھېسابلاشقا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ناھىيىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك زىرائەتلەر مەھسۇلاتىنىڭ سېتىۋېلىنىش تاختاي باھاسى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداي ۋە شالنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.12 يۈەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك قوناق ۋە ئارپىنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.08 يۈەن، چىگىتنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.30 يۈەن، قىچىنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.18 يۈەن، زىغىرنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.12 يۈەن قىلىندى.

1965 - يىلى ئوتتۇرا دەرىجىلىك زىرائەتلەرنىڭ سېتىۋېلىنىش تاختاي باھاسى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداي ۋە شالنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.25 يۈەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك قوناقنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.16 يۈەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئارپىنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.16 يۈەن، چىگىتنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.62 يۈەن، قىچىنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.36 يۈەن بولدى.

1975 - يىلى ئوتتۇرا دەرىجىلىك بۇغداي ۋە شالنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.32 يۈەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك قوناقنىڭ ھەر كىلوگرامى 0.2 يۈەن بولدى.

§ 3 . چارۋىچىلىق بېجى

1. باج نىسبىتى

چارۋىچىلىق بېجى 1951 - يىلى يولغا قويۇلدى، باجنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قوي 12 تۇياق، ئۆچكە 20 تۇياق قىلىندى؛ باج نىسبىتىدە ئۇششاق چارۋىلار 8 دەرىجىگە، چوڭ چارۋىلار 5

دەرىجىگە ئايرىلدى. 1960 - يىلى چارۋا بېجىنى ھېسابلاشتا 3 ياشتىن يۇقىرى ئات، كالا، 4 ياشتىن يۇقىرى تۆگە، 2 ياشتىن يۇقىرى قوي، ئۆچكە باشلىنىش نۇقتىسى قىلىنىدى.

1961 - يىلى ھەرقايسى گۈڭشې (چارۋىچىلىق رايونلىرى) نىڭ تەرەققىياتى تەكشى بولمىغانلىقتىن، 1 گۈڭشې (چارۋىچىلىق رايونى) دا بىر خىل باج بولۇش چارىسى قوللىنىلدى، ئاچچان چارۋىچىلىق گۈڭشېسىنىڭ قوراملىق چوڭ ئەتىرىتىنىڭ باج نىسبىتى 3.7%، ئوبيايلاق چوڭ ئەتىرىتى ۋە ئاچچان چوڭ ئەتىرىتىنىڭ 3.15%، يېرىم دېھقانچىلىق - يېرىم چارۋىچىلىق رايونى بولغان تاتىراق گۈڭشېسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق چوڭ ئەتىرەتلەرنىڭ باج نىسبىتى 2.4% بولدى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى گۈڭشېلار جۈملىدىن «قىزىل بايراق»، «قىزىل يۇلتۇز»، يېڭىئۇستەڭ، «شەرق شامىلى» قاتارلىق گۈڭشې ۋە ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرەتلىرىدە بىردەك 1.5% لىك باج نىسبىتى ئىجرا قىلىنىدى.

1963 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە چارۋىچىلىق بېجىنىڭ باج نىسبىتى 1.7% بولدى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكلىرىدە ئەڭ يۇقىرى بولغاندا، 7.5% تىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 1.5% تىن چۈشۈرۈۋېتىلمىدى. ئوبيايلاق چوڭ ئەتىرىتى بىلەن ئاچچان چوڭ ئەتىرىتىدە ئىلگىرىكى 3.15% تىن 1.9% كە چۈشۈرۈلدى، قوراملىق، ئاچچان گۈڭشېسىنىڭ چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ئىلگىرىكى 2.7% تىن 1.7% كە چۈشۈرۈلدى، تاتىراق گۈڭشېسىدا 2.4% تىن 1.6% كە چۈشۈرۈلدى، باشقا گۈڭشېلاردا 1.5% ئىجرا قىلىنىدى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ئىلگىرىكى 4% تىن 2.8% كە چۈشۈرۈلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى (جۈملىدىن تەسنات - سودا كوپېراتىپى چارۋىچىلىق فېرمىسى) دا يەنىلا 1.5% لىك باج نىسبىتى ئىجرا قىلىنىدى.

1980 - يىلى «بىر بەلگىلەپ، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» تىن ئىبارەت چارۋىچىلىق بېجى يولغا قويۇلۇپ، ئىلگىرىكى رايونلارنىڭ ئوتتۇرىچە باج نىسبىتى بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن 2.8% لىك باج نىسبىتىگە ئۆزگەرتىلدى (نەسىللىك چارۋا فېرمىسىنىڭ 2% قىلىنىدى).

1993 - يىلى چارۋىچىلىق بېجىدا ئوخشاش بولمىغان رايون، ئوخشاش بولمىغان چارۋا بويىچە، بىردەك نورمىلىق باج نىسبىتى يولغا قويۇلدى. كالا، ئات، تۆگىنىڭ ھەربىرسى ئۈچۈن 2 يۈەن، قوينىڭ ھەربىرسى ئۈچۈن 1 يۈەن، ئۆچكىنىڭ ھەر بىرسى ئۈچۈن 0.5 يۈەن، ئىنەكنىڭ ھەربىرسى ئۈچۈن 15 — 20 يۈەن باج ئېلىنىدىغان بولدى، بۇ باج ھەر يىلدا 1 قېتىم ئېلىنىدى، بىردەك پۇل ئېلىنىدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1951 - يىلىدىكى چوڭ چارۋىلىرىدىن ئېلىنغان چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نىسبىتى

جەدۋەل: 17 — 3

	باج دەرىجىسى	باج نىسبىتى(%)		باج دەرىجىسى	باج نىسبىتى(%)
1	3 — 20 تۇياق	1	4	101 — 200 تۇياق	4
2	21 — 50 تۇياق	2	5	201 تۇياقتىن يۇقىرى	5
3	51 — 100 تۇياق	3			

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1951 - يىلىدىكى ئۇششاق چارۋىلىرىدىن ئېلىنغان چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نىسبىتى

جەدۋەل: 17 — 4

	باج دەرىجىسى		باج نىسبىتى(%)		باج نىسبىتى(%)
1	11 — 50 تۇياق	5	1	501 — 800 تۇياق	5
2	51 — 150 تۇياق	6	2	801 — 1300 تۇياق	6
3	151 — 300 تۇياق	7	3	1301 — 2000 تۇياق	7
4	301 — 500 تۇياق	8	4	2001 تۇياقتىن يۇقىرى	8

1959 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى گۇڭشې - فېرمىلاردىن ئېلىنغان چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نىسبىتى

جەدۋەل: 17 — 5

گۇڭشې، فېرما نامى	ئوتتۇرىچە باج نىسبەتى(%)	تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن باج نىسبىتى(%)	گۇڭشې، فېرما نامى	ئوتتۇرىچە باج نىسبەتى(%)	تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن باج نىسبىتى(%)
1 . گۇڭشې	1.14	1.5	ئاچچان گۇڭشې ئاچچان چوڭ ئەترىتى	2.585	2.6
2 . گۇڭشې	1.08	1.5	قۇراملىق چوڭ ئەترىتى	2.728	2.7
3 . گۇڭشې	1.13	1.5	ئويمايلاق چوڭ ئەترىتى	3.764	3.8
4 . گۇڭشې	1.45	1.5	ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى	5.377	5.4
5 . گۇڭشې	2.23	2.4			

2 . كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش

1985 - يىلى، ئومۇمەن، تەبىئىي ئاپەتتىكە ئۇچرىغان چارۋا سانى 1984 - يىلىدىكىدىن 20% تىن كۆپ ئازلاپ كەتسە، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، ئېلىشقا تېگىشلىك باجنىڭ 10% دىن ئېشىپ كەتمىگەن چەك ئىچىدە باجنى كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلەندى؛ نەسىللىك چارۋىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن، ئومۇمەن، ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئورگانلىرىنىڭ باھالاپ بېكىتىشىدىن ئۆتكەن ئەلا نەسىللىك

ئەركەك چارۋىلاردىن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىشنى كەچۈرۈم قىلىش، قالدۇرۇق چارۋىلاردىن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىشنى بىر دەك كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلەندى.

1980 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرى، يېرىم دېھقانچىلىق - يېرىم چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى گۇڭشېلار تەكشۈرۈپ بېكىتكەن چارۋىچىلىق ئومۇمىي كىرىمىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرىچە سانى 500 يۈەنگە يەتمىگەن گۇڭشې - ئىتىرەتلەرنىڭ چارۋىچىلىق بېجى كەچۈرۈم قىلىنىدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى گۇڭشېلار تەكشۈرۈپ بېكىتكەن، كوللېكتىپتىن تەقسىم قىلىنغان يىللىق كىرىم كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 60 يۈەنگە يەتمىگەنلەرنىڭ چارۋىچىلىق بېجى كەچۈرۈم قىلىنىدى.

1993 - يىلى جۇدۇن - چاپقۇن، يۇقۇملۇق كېسەللىك قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەر چارۋىلارنىڭ زىيانىغا ئۇچراتقانلىقتىن، شۇ يىلى ئاپەتكە ئۇچراپ ئۆلگەن چارۋا سانىنىڭ 1992 - يىلى قولدا قالغان چارۋا ئومۇمىي سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى بويىچە باج مۇنداق كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنىدى: ئۆلگەن چارۋا سانى 1992 - يىلى قولدا قالغان چارۋا ئومۇمىي سانىنىڭ 10% دىن ئىگىلىگەن، 15% گە يەتمىگەن بولسا، ئېلىشقا تېگىشلىك باج مىقدارىنىڭ 30% ى كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنىدى؛ ئۆلگەن چارۋا سانى 1992 - يىلى قولدا قالغان چارۋا ئومۇمىي سانىنىڭ 15% دىن ئاشقان، 25% گە يەتمىگەن بولسا، ئېلىشقا تېگىشلىك باجنىڭ 50% ى كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىنىدى؛ ئۆلگەن چارۋا 1992 - يىلى قولدا قالغان چارۋا ئومۇمىي سانىنىڭ 25% دىن ئېشىپ كەتكەن بولسا، باج پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىنىدى.

3. سۈندۈرۈپ ھېسابلاش

1970 - يىلى چوڭ - كىچىك چارۋىلارنىڭ قويغا سۈندۈرۈلۈش نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 تۆگە 10 قويغا، 1 ئات 5 قويغا، 1 كالا 5 قويغا، 1.5 ئۆچكە 1 قويغا سۈندۈرۈلدى. 1975 - يىلى چوڭ - كىچىك چارۋىلارنىڭ قويغا سۈندۈرۈلۈش نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 تۆگە 10 قويغا، 1 ئات 4.5 قويغا، 1 كالا 4.5 قويغا، 1.5 ئۆچكە 1 قويغا سۈندۈرۈلدى. 1980 - يىلى چوڭ - كىچىك چارۋىلارنىڭ قويغا سۈندۈرۈلۈش نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 تۆگە 10 قويغا، 1 ئات 5 قويغا، 1 كالا 5 قويغا، 1.5 ئۆچكە 1 قويغا سۈندۈرۈلدى. 1990 - يىلى چوڭ - كىچىك چارۋىلارنىڭ قويغا سۈندۈرۈلۈش نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 تۆگە 10 قويغا، 1 ئات 5 قويغا، 1 كالا 5 قويغا، 1.5 ئۆچكە 1 قويغا سۈندۈرۈلدى.

1975 - يىلى باج تاپشۇرۇلىدىغان قوينىڭ ئېغىرلىق ئۆلچىمى مۇنداق ھېسابلاندى: ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ھەربىر قوي 30 كىلوگرام، ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.64 يۈەندىن، جەمئىي 19.2 يۈەن؛ تاتىراق گۇڭشېسىدا ھەربىر قوي 32 كىلوگرام، ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.70 يۈەندىن، جەمئىي 22.4 يۈەن؛ يېڭىئۆستەڭ گۇڭشېسىدا ھەربىر قوي 33 كىلوگرام، ھەركىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.75 يۈەندىن، جەمئىي 24.75 يۈەن؛ باشقا گۇڭشې ۋە رايونلاردا ھەربىر قوي 30 كىلوگرام، ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 0.70 يۈەندىن، جەمئىي 21 يۈەن. 1985 - يىلى باج تاپشۇرۇلىدىغان قوينىڭ ئېغىرلىق ئۆلچىمى مۇنداق ھېسابلاندى: ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ھەربىر قوي 30 كىلوگرام، ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 3 يۈەندىن، جەمئىي 90 يۈەن؛ تاتىراق يېزىسىدا ھەر بىر قوي 32 كىلوگرام، ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى

3.2 يۈەندىن، جەمئىي 102.4 يۈەن؛ يېڭىتۈستەك يېزىسىدا ھەربىر قوي 33 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 3.5 يۈەندىن، جەمئىي 115.5 يۈەن؛ باشقا گۈڭشي ۋە رايونلاردا ھەربىر قوي 29 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 3.5 يۈەندىن جەمئىي 101.5 يۈەن.
1992 - يىلى باج تاپشۇرۇلىدىغان قوينىڭ ئېغىرلىق ئۇلچىمى مۇنداق ھېسابلاندى: ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ھەر بىر قوي 28 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 8 يۈەندىن، جەمئىي 224 يۈەن؛ تاتىراق يېزىسىدا ھەر بىر قوي 30 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 8.5 يۈەندىن، جەمئىي 255 يۈەن؛ يېڭىتۈستەك يېزىسىدا ھەربىر قوي 31 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 9 يۈەندىن، جەمئىي 279 يۈەن؛ باشقا گۈڭشي ۋە رايونلاردا ھەر بىر قوي 28 كىلوگرام، ھەر كىلوگراممىنىڭ باھاسى 9 يۈەندىن، جەمئىي 252 يۈەن.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ھەر خىل سودا - ساناۋەت بېجى، دېھقانچىلىق بېجى ۋە چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 17 — 6 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ھەرخىل سودا - ساناۋەت بېجى	دېھقانچىلىق بېجى	چارۋىچىلىق بېجى	جەمئىي
1954	8.9	6.5	3.7	19.1
1955	9.7	7.5	6.4	12.6
1958	10.1	26.3	21.4	51.8
1962	10.7	6.2	4.9	21.8
1966	14.0	7.0	7.0	28.0
1970	14.8	7.9	8.1	30.8
1977	71.2	5.4	8.1	84.7
1980	92.1	4.7	12.1	108.9
1983	101.7	5.5	11.6	118.8
1986	176.1	7.2	7.3	190.6
1988	180.8	8.7	10.0	199.5
1990	220.9	13.0	19.0	252.9
1992	248.0	21.0	22.0	291.0
1993	335.0	12.0	16.0	363.0

قىسمەن يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئېلىنغان باجنىڭ ئومۇمىي سوممىسى

جەدۋەل: 17 — 7 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئېلىنغان باج سوممىسى	يىللار	ئېلىنغان باج سوممىسى
1954	89566	1982	936039
1955	97031	1983	1016592
1956	98287	1984	1097481
1958	101082	1985	1656020
1962	107102	1986	1761160
1966	142380	1987	1849656
1970	145233	1988	1778801
1974	148567	1989	1941289
1977	712843	1990	2208649
1979	909809	1991	2392606
1980	920832	1992	2483782
1981	979060	1993	3352827

Ⅲ باب

باج ئېلىش ئاپپاراتلىرى

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 2 - ئايدا، چەرچەن ناھىيە بولۇپ تەسىس قىلىنغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئامبال (ھاكىم) باج يىغىشنى باشقۇرغان. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) چاقلىق باج ئىدارىسىنىڭ چەرچەن شۆبە باج ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 12 - ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك باج يىغىش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئۇنىڭ قارمىقىدا باج باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، باج تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسى، باج يىغىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ چاغدا جەمئىي 17 باج خادىمى بار ئىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيىلىك باج يىغىش ئىدارىسىنىڭ نامى يەنە ناھىيىلىك باج ئىشلىرى بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ چاغدا باج خادىمى 17 ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى،

ئۇنىڭدا 8 ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىشلىدى. 1958 ـ يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى بىرلەشتۈرۈلۈپ، مالىيە ـ باج بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇلدى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسىدىن 2 سى ئىخچاملاندى (بىرى يېزىدا ئىشلەشكە چۈشۈرۈلدى، بىرى چارۋىچىلىق رايونىغا ئۆزاق مۇددەتلىك چارۋىچىلىق خىزمىتىنى ئىسلاھ قىلىشقا يۆتكىلدى) . 1964 ـ يىلى ناھىيىلىك مالىيە ـ باج بۆلۈمىنىڭ نامى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى مالىيە ئىدارىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ ئايرىم تەسىس قىلىندى، باج ئىدارىسىدە باج يىغىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1984 ـ يىلى كادىرلار بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1986 ـ يىلى باج ئىدارىسىدە بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئىدارىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 40 قا يەتتى. 1991 ـ يىلى باج ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى تەسىس قىلىندى. 1993 ـ يىلى باج ئىدارىسىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 60 قا يەتتى.

1984 ـ يىلى بازار باج پونكىتى، توغراقلىق باج پونكىتى ۋە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى باج پونكىتى قۇرۇلدى. 1986 ـ يىلى تاتىراق باج پونكىتى قۇرۇلدى. 1993 ـ يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 4 باج پونكىتى بار بولدى.

ئون سەككىزىنچى قىسىم

پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى

ئون سەككىزىنچى قىسىم

پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ چەرچەن ئىش بېجىرىش ئورنى

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ سودا بانكىسى چەرچەندە ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىپ، تېرىقچىلىق قەرز پۇلى ۋە سودا قەرز پۇلىنى بېجىردى، قوشۇمچە تېلېگراممۇ پېرېۋوت كەسپىنى باشقۇردى، بۇ چەرچەن تارىخىدىكى تۇنجى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى ئىدى.

1950 - يىل 6 - ئايدا بۇ ئىش بېجىرىش ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 2 . جۇڭگو خەلق بانكىسى چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1950 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، بۇ بانكا قاراشەھەر شۆبە بانكىسىغا قاراشلىق بولۇپ، ئۇنىڭدا بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى، يېزا پۇل مۇئامىلە بۆلۈمچىسى، كادىرلار - كاتىبات بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ تارماق ئاپپاراتلىرى 2 - رايون (ھازىرقى توغراقلىق يېزىسى، يېڭىئۆستەڭ يېزىسى)، 3 - رايون (ھازىرقى ئاچچان يېزىسى)، 4 - رايون (ھازىرقى تاتىراڭ يېزىسى) دىكى تىجارەت پونكىتلىرى ئىدى.

1954 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى، چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكا بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىغا قارايدىغان بولدى.

1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق

بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ كەسپىنى جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان بولدى.

§ 3 . جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1964 - يىلى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ ئايرىم تەسىس قىلىندى.

1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1980 - يىل 10 - ئايدا يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى يەنە قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 52 بولۇپ (يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ 29، ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىنىڭ 23)، قارىمىقىدا كادىرلار - كاتىبات بۆلۈمچىسى، بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى، پىلان - كرېدىت بۆلۈمچىسى ۋە ئامانەت - قەرز ھەمكارلىقى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى.

1993 - يىلى تارماق بانكا تىجارەت بۆلۈمى («يېپەك يولى» دا)، بازارلىق شۆبە ئىش بېجىرىش ئورنى (يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىدا)، تاتىراك يېزىلىق تىجارەت پونكىتى، قوشساتما ۋە ئافتىكەندۆك يېزىلىق تىجارەت پونكىتى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى تىجارەت پونكىتى قاتارلىق 5 ئاساسىي قاتلام ئاپپاراتى بار بولدى.

§ 4 . جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1979 - يىل 10 - ئايدا جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا كەسپىي بۆلۈمچە، بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى ۋە پۇقرالار پۇل ئامانىتى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، ئاساسلىقى، ئاساسىي قۇرۇلۇش خام چوتى بويىچە قەرز بېرىش، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى قۇرۇلۇش كارخانىلىرىنىڭ ئامانەت پۇلىنى جەلپ قىلىش ۋە ئۇلارغا قەرز بېرىش، يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ئامانەت پۇلىنى جەلپ قىلىش ۋە ئۇلارغا قەرز بېرىش، شەھەر - بازارلاردىكى پۇقرالار پۇل ئامانىتى كەسىپلىرى بېجىرىلدى.

§ 5 . جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق

بانكىسى قۇرۇلدى ھەمدە خەلق بانكىسىنىڭ كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىردى، ئۇ سودا - سانائەت بانكىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق بانكىغا قاراشلىق بولۇپ، ئىچكى قىسىمدا مەمۇرىي بۆلۈمچە، پىلان - كرېدىت بۆلۈمچىسى، بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى، پۇقرالار پۇل ئامانىتى بۆلۈمچىسى ۋە شەھەر - بازار پۇقرالار پۇل ئامانىتى پونكىتى تەسىس قىلىندى، بۇ بانكا جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتى داڭلىرىسىدىكى كەسپىي خىزمەتلەرنىمۇ ۋاكالىتەن بېجىردى. 1988 - يىل 11 - ئايدا «ئازادلىق» يولى شۆبە ئىش بېجىرىش ئورنى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىسى 38 گە يەتتى.

6 § . ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى

ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى ھەمكارلىق پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتى. 1955 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، چوڭكۆل يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، توغراقلىق يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، يېڭىئۈستەڭ يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، تاتىراڭ يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ۋە ئاچچان يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى تەشكىل قىلىندى، بۇلارغا جەمئىي 5 ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 600 ئادەم پاي قوشتى، 3000 يۈەن پاي توپلاندى؛ ئامانەت - قەرز كوپىراتىپلىرى ھەرخىل ئامانەت پۇلدىن 96 مىڭ يۈەن جەلپ قىلدى، جەمئىي 30 مىڭ يۈەن ھەرخىل قەرز پۇل تارقاتتى، بانكىغا 50 مىڭ يۈەن ئامانەت پۇل تاپشۇردى.

1965 - يىلى قوشساتما گۈڭشېسى ۋە باغئېرىق گۈڭشېسىدا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى جەمئىي 11 گە يەتتى، ناھىيە بويىچە پاي قوشقانلار 1000 ئادەمگە، توپلانغان پاي پۇلى 5000 يۈەنگە يەتتى؛ ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى 395 مىڭ يۈەن ھەر خىل ئامانەت پۇل جەلپ قىلىپ، جەمئىي 69 مىڭ يۈەن ھەر خىل قەرز پۇل تارقاتتى، بانكىغا 57 مىڭ يۈەن ئامانەت پۇل تاپشۇردى.

1975 - يىلى ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىغا قاراشلىق 7 گۈڭشي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى بار بولۇپ، جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 14 كە يەتتى، ناھىيە بويىچە پاي قوشقان ئادەم 1000 غا، توپلانغان پاي پۇلى 5000 يۈەنگە يەتتى؛ ئامانەت - قەرز كوپىراتىپلىرى جەلپ قىلغان تۇرلۇك ئامانەت پۇل 2 مىليون يۈەنگە، تارقاتقان جەمئىي قەرز پۇل 69 مىڭ يۈەنگە، بانكىغا تاپشۇرغان ئامانەت پۇل 1 مىليون 900 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى يېزا ئىگىلىك بانكىسى چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا قارايدىغان بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 10 گۈڭشي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى بار بولدى (ئارال گۈڭشي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، قورامىلىق گۈڭشي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ۋە ئويياياق گۈڭشي ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى يېڭىدىن تەسىس قىلىندى)؛ شۇ يىلى ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپىراتىپى قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى

24 كە يەتتى، ناھىيە بويىچە پاي قوشقان ئادەم سانى 7400 گە، توپلانغان پاي پۇلى 37 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئامانەت - قەرز كوپىراتسىيلىرى جەلپ قىلغان تۇرلۇك ئامانەت پۇل 2 مىليون يۈەن، تارقاتقان تۇرلۇك قەرز پۇل 1 مىليون يۈەن، بانكىغا تاپشۇرغان ئامانەت پۇل 2 مىليون يۈەن بولدى.

1988 - يىل 2 - ئايدا تاتىراڭ يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، 1989 - يىل 10 - ئايدا ئاقتىكەندۆڭ يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. كەسىپنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، 1989 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىدا ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ تىجارەت بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە چەرچەن ناھىيىلىك ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپىراتىپى قارىمىقىدا 8 يېزىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، بىر ئامانەت - قەرز بىرلەشمە كوپىراتىپى تىجارەت بۆلۈمى بار بولدى، جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 43 كە يەتتى. ناھىيە بويىچە پاي قوشقان ئادەم 7600، توپلانغان پاي پۇلى 38 مىڭ يۈەن بولدى؛ ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىلىرى جەلپ قىلغان تۇرلۇك ئامانەت پۇل 8 مىليون يۈەنگە، تارقاتقان تۇرلۇك قەرز پۇل 8 مىليون يۈەنگە، بانكىغا تاپشۇرغان ئامانەت پۇل 6 مىليون يۈەنگە يەتتى.

II باب

پۇل

§ 1 . پۇل ئوبوروتى

1. مېتال پۇل

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا چەرچەن ناھىيىسىدە شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە قۇيۇلغان «سەر» بىرلىك قىلىنغان چوڭ - كىچىك تەڭگە (ئىغىرلىقى 1 سەر كېلىدىغانلىرى چوڭ تەڭگە، 1 سەردىن تۆۋەنلىرى كىچىك تەڭگە دېيىلەتتى)، گۇاڭشۈي تەڭگىسى، شۈەنتۇڭ تەڭگىسى، يارماق (پۇل)، شىنجاڭ داچىنى، شىنجاڭ تۇڭپۇرى قاتارلىقلار ئوبوروت قىلىنغان.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ھەرقايسى جايلاردا كۈمۈش پۇل ئوبوروتىنى توختىتىش، «ئالتۇن - كۈمۈشنى ھۆكۈمەت ئېلىش - ھۆكۈمەت سېتىش تۈزۈمى» نى يولغا قويۇش توغرىسىدا ئومۇمىي پەرمان چۈشۈردى، 1 سەر كۈمۈش 3.3 يۈەن شىنجاڭ پۇلىغا ئايرىۋاشلاندى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 5 - ئايدا شىنجاڭ پۇلى ئۆلكە ئۆزى قۇيغان كۈمۈش تەڭگىنى بىرلىك قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى، ھەر 1 كۈمۈش تەڭگىنىڭ ئىغىرلىقى 7 مىسقال 2 پۇلۇق قىلىنىدى. شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى خەلق ئىچىدىكى تەڭگە كۈمۈشنىڭ

ئوبوروت قىلىنىشىغا يەنە رۇخسەت قىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق پۇلى تارقىتىلدى. 1952 - يىلى دۆلەت مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى ئالتۇن - كۈمۈشنى باشقۇرۇش توغرىسىدا پەرمان ئېلان قىلىپ، ئالتۇن، كۈمۈش، كۈمۈش پۇل، تەڭگىلەرنى ئوبوروت قىلىشنى مەنئىي قىلدى، ئۇلارنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بىر تۇتاش يىغىۋېلىپ تىگىشىپ بەردى.

2. يېڭى ئۆلكە پۇلى

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ سودا بانكىسى قۇرۇلۇپ، يۇەن بىرلىك قىلىنغان يېڭى ئۆلكە پۇلى تارقىتىلدى، بۇ شۇ چاغدا چەرچەن بازارلىرىدا ئوبوروت قىلىنغان پۇللارنىڭ بىرى ئىدى.

3. فابى پۇل، ئالتۇن دوللار پۇل، كۈمۈش دوللار پۇل، گۇەنجىك پۇل

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) دىن باشلاپ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئىلگىرى - ئاخىر تارقاتقان فابى پۇل، گۇەنجىك پۇل، ئالتۇن دوللار پۇل، كۈمۈش دوللار پۇل ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭغا كىرىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا تېزلىكتە كۈرسى چۈشۈپ، كېرەكسىز قەغەزدەك بولۇپ قالدى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۈمۈش دوللار پۇل تارقىتىپ، گۇەنجىك پۇلنى ئوبوروت قىلىشنى توختاتتى، ئەمما ئۇ چەرچەن بازارلىرىدا يەنىلا ئانچە - مۇنچە ئوبوروت قىلىندى.

4. كۈمۈش دوللار

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 5 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۈمۈش تەڭگە تارقىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە كۈمۈش تەڭگە بىلەن تەڭ قىممەتتىكى كۈمۈش دوللارنى تارقاتتى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، يېڭى ئۆلكە پۇلىنىڭ 6000 يۇەنىنى بىر يۇەن كۈمۈش دوللارغا سۈندۇرۇش نىسبىتى بىلەن يېڭى ئۆلكە پۇلى يىغىۋېلىندى. چەرچەن ناھىيىسىدە 1949 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاز مىقداردا كۈمۈش دوللار ئوبوروت قىلىنىشقا باشلىدى، شۇ چاغدا كۈمۈش دوللار بىلەن كۈمۈش تەڭگىنىڭ بازاردىكى سېلىشتۇرما باھاسى 1:1 دىن 1:12 گە چۈشكەن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق پۇلى تارقىتىلىپ، كۈمۈش دوللارنى بازاردا ئوبوروت قىلىش توختىتىلدى. جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 500 يۇەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) نى بىر يۇەن كۈمۈش دوللارغا سۈندۇرۇپ، ئۇنى يىغىۋېلىپ ئايرىۋاشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تىگىشىش نىسبىتى 3 قېتىم تەرتىپكە سېلىندى، 1950 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى بىر يۇەن كۈمۈش دوللار 450 يۇەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) غا سۈندۇرۇلدى، 1951 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى 1 يۇەن

كۆمۈش دوللار 400 يۈەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) غا سۈندۈرۈلدى، 1951 - يىل 4 - ئايدا 1 يۈەن كۆمۈش دوللار 350 يۈەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) غا سۈندۈرۈلدى

5. خەلق پۇلى

1950 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ، يېڭى جۇڭگودا بىرلىككە كەلگەن خەلق پۇلى (كونا خەلق پۇلى) تارقىتىلىپ، باشقا پۇللارنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلدى ھەمدە ئالتۇن، كۆمۈش ۋە چەت ئەل پۇلىنى بازاردا ئوبوروت قىلىش مەنئىي قىلىندى.

1955 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلەت تۇنجى يۈرۈش يېڭى خەلق پۇلىنى تارقاتتى، يۇزىدىكى قىممىتى جەمئىي 11 خىل بولغان پۇل چەرچەن ناھىيىسىگە كىردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېڭى خەلق پۇلىنىڭ بىر يۈەنى كونا خەلق پۇلىنىڭ 10 مىڭ يۈەنگە تېڭىشىلدى.

1963 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن قارا رەڭلىك «ئىشچى - دېھقان» سۈرەتلىك 10 يۈەنلىك پۇل، بىنەپشە رەڭلىك «مىللەتلەر بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى» سۈرەتلىك 5 يۈەنلىك پۇل، قېنىق يېشىل رەڭلىك «جىڭگاڭشەن» سۈرەتلىك 3 يۈەنلىك پۇل يېغىۋېلىندى.

1993 - يىلغا كەلگەندە چەرچەن بازارلىرىدا يۇزىدىكى قىممىتى 1 مو، 2 مو، 5 مو، 1 يۈەن، 2 يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەندىن ئىبارەت 9 خىل خەلق پۇلى ئوبوروت قىلىنىدىغان بولدى.

§2. نەق پۇل كاسسىرلىقى

1. پۇلنىڭ تارقىتىلىشى

1950 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى، خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدا ناھىيە بويىچە پۇل تارقىتىشنى باشقۇرىدىغان تارقىتىش خەزىنىسى، ئىچكى قىسىمدا نەق پۇل يۆتكەشنى باشقۇرىدىغان كەسپىي خەزىنە تەسىس قىلىندى.

1985 - يىلى جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى ھەمدە خەلق بانكىسى كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان بولدى.

چەرچەن ناھىيىسى چەت - ياقىغا جايلاشقان، نوپۇسى ئاز بولۇپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە قالاق بولغاچقا، پۇل ئوبوروتى ئىلگىرىكى يىللاردىن بۇيان تارقىتىش يۇزلىنىشىدە بولۇپ كەلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، پۇل تارقىتىلغان ئاساسلىق تۈرلەردىن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ۋە شەخسلەرنىڭ باشقا چىقىمى ئۈچۈن تارقىتىلغان پۇل 50% نى، يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن تارقىتىلغان پۇل 30% نى، ئىجتىمائىي گۇرۇھلار ۋە باشقا چىقىملار ئۈچۈن تارقىتىلغان پۇل 20% نى ئىگىلىدى.

پۇلنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ كېتىش شەكلى، ئاساسەن، يەككە سودىگەرلەرنىڭ تاۋار سېتىۋېلىشى، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ كاماندىروپكا خىراجىتى، شەخسلەرنىڭ توغقان يوقلاش، سىرتتا كېسەل داۋالىتىش خىراجىتى ۋە خەلق ئىشچىلىرىنىڭ ئۆز يۇرتىغا قايتقاندا ئېلىپ ماڭغىنى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

1974 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە جەمئىي 16 مىليون 930 مىڭ يۈەن پۇل تارقىتىلدى.

1984 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە جەمئىي 71 مىليون 950 مىڭ يۈەن پۇل تارقىتىلدى.

نەق پۇلنىڭ يېقىنقى 10 يىلدىكى تارقىتىلىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، 1993 - يىلى 18 مىليون 160 مىڭ يۈەن تارقىتىلىپ، 1984 - يىلى تارقىتىلغان 2 مىليون 900 مىڭ يۈەندىن 5.26 ھەسسە، 1965 - يىلى تارقىتىلغان 100 مىڭ يۈەندىن 180.6 ھەسسە ئاشقان.

2 . پۇلنىڭ خەزىنىلەشتۈرۈلۈشى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، پۇلنىڭ خەزىنىلەشتۈرۈلۈشىدە ئاساسلىقى، تاۋار سېتىش كىرىمى %50 نى؛ شەھەر - يېزىلاردىكى ئاھالىلەر ئامانەت پۇلى %25 نى؛ مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ كىرىمى %10 نى؛ مالىيە - باج كىرىمى (شەخسلەر ۋە كوللېكتىپ تاپشۇرغىنى) ۋە باشقا كىرىملەر %15 نى ئىگىلىدى.

قىسمەن يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە پۇلنىڭ تارقىتىلىشى ۋە خەزىنىلەشتۈرۈلۈشى

جەدۋەل: 18 — 1

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	تارقىتىلغىنى	خەزىنىلەشتۈرۈلگىنى	پەرق (تارقىتىلغىنى+ خەزىنىلەشتۈرۈلگىنى-)	يىللار	تارقىتىلغىنى	خەزىنىلەشتۈرۈلگىنى	پەرق (تارقىتىلغىنى+ خەزىنىلەشتۈرۈلگىنى-)
1965	156	146	+10	1984	1463	1173	+290
1974	440	340	+100	1985	1994	1563	+431
1975	531	416	+115	1986	2394	1922	+472
1976	511	402	+109	1987	2959	2503	+456
1977	564	425	+109	1988	4271	3726	+545
1978	592	441	+151	1989	4505	3845	+660
1979	653	477	+176	1990	5138	4499	+639
1980	862	626	+236	1991	6227	5471	+756
1981	817	632	+185	1992	7820	6690	+1130
1982	1033	777	+256	1993	10971	9155	+1816
1983	1221	965	+256				

Ⅲ باب

ئامانەت پۇل، پۇقرالار ئامانەت پۇلى

§ 1 . ئامانەت پۇل

1950 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق بانكىسى قۇرۇلۇپلا ئورگان، جامائەت تەشكىلاتلىرى، قىسىملار، كارخانىلار، خۇسۇسىي سودىگەرلەر ئىچىدە ئامانەت پۇل تەشكىللەشكە باشلىدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 810 مىڭ يۈەنگە، 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 5 مىليون 580 مىڭ يۈەنگە، 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 9 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 16 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1965 - يىلدىكى 810 مىڭ يۈەندىن 19.9 ھەسسە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە كارخانىلار ئامانەت پۇلىنىڭ قالدۇقى 10 مىليون 540 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئامانەت پۇل سانىنىڭ 62.3% نى ئىگىلەپ، 1965 - يىلدىكى 170 مىڭ يۈەندىن 61 ھەسسە كۆپەيدى.

1993 - يىلدىكى ئامانەت پۇل قالدۇقى ئىچىدە شەھەردىكى ئامانەت پۇل قالدۇقى 11 مىليون 480 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئامانەت پۇل قالدۇقىنىڭ 67.8% نى ئىگىلەپ، 1965 - يىلدىكى 420 مىڭ يۈەندىن 26.3 ھەسسە كۆپەيدى؛ يېزىلارنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى 5 مىليون 440 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئامانەت پۇل قالدۇقىنىڭ 32.2% نى ئىگىلەپ، 1965 - يىلدىكى 390 مىڭ يۈەندىن 12.9 ھەسسە كۆپەيدى.

يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئامانەت پۇل تەشكىللەشنى باشتىن - ئاياق ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، تەشكىلىي ئاپپاراتى مۇكەممەل بولغان، تور - نۇقتىلىرى شەھەر - يېزىلارغا يېيىلغان، ئامانەت پۇل تۈرى كۆپ خىل بولغان، باشقۇرۇش تەدبىرلىرى تولۇق بولغان مەبلەغ ئۈيۈشتۇرۇش سىستېمىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندۈردى. باشقا كەسىپي بانكىلارنىڭمۇ مۇكەممەل بولغان ئامانەت پۇل، پۇقرالار ئامانەت پۇلى تور - نۇقتىلىرى بار بولدى.

§ 2 . پۇقرالار ئامانەت پۇلى

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە پۇقرالار ئامانەت پۇلى قالدۇقى 70 مىڭ يۈەنگە، 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە پۇقرالار ئامانەت پۇلى قالدۇقى 180 مىڭ يۈەنگە، 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە پۇقرالار ئامانەت پۇلى قالدۇقى 780 مىڭ يۈەنگە، 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە پۇقرالار ئامانەت پۇلى قالدۇقى 5 مىليون 60 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە شەھەر - يېزىلاردىكى ئاھالىلەر ئامانەت پۇلىنىڭ قالدۇقى 24 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1965 - يىلدىكى 180 مىڭ يۈەندىن 137.4 ھەسسە كۆپەيدى.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ھەرقايسى تارماق بانكىلار قەرەللىك توپ قويۇپ توپ ئالمىدىغان، قەرەللىك پارچە قويۇپ توپ ئالمىدىغان، قەرەللىك كۆپ سوممىلىق تالونلۇق پۇقرالار ئامانىتى، قەرەلسىز پۇقرالار ئامانىتىدىن ئىبارەت 4 خىل ئامانەت پۇل تۈرىنى يولغا قويدى، قەرەلسىز پۇقرالار پۇل ئامانىتى ئىچوتى جەمئىي 5167 بولۇپ، قەرەلسىز پۇقرالار پۇل ئامانىتى قالدۇقى 4 مىليون 650 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ قەرەللىك پۇقرالار پۇل ئامانىتى ئىچوتى 10 مىڭ 576 بولۇپ، قەرەللىك پۇقرالار پۇل ئامانىتى قالدۇقى 20 مىليون 270 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك بانكىسىدىكى پۇقرالار پۇل ئامانىتى 8 مىليون 600 مىڭ يۈەن.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تۈرلۈك ئامانەت پۇل ئەھۋالى

جەدۋەل: 18 — 2 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	كارخانا پۇل ئامانىتى	دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پۇل ئامانىتى	يەرلىك مالىيە پۇل ئامانىتى	ئورگان، جامائەت تەشكىلاتلىرى پۇل ئامانىتى	ئاساسىي قۇرۇلۇش پۇل ئامانىتى	جەمئىي
1965	17	39	22	3		81
1970	64	151	66	3		284
1976	175	242	116	16	9	558
1980	182	307	95	24	17	625
1981	172	260	71	26		529
1982	332	225	101	51	25	734
1983	383	240	67	52		742
1984	434	227	45	41	126	873
1985	434	199	41	29		703
1986	409	245	57	41	205	957
1987	380	234	64	39	94	811
1988	367	223	70	49	49	758
1989	485	199	105	52	149	990
1990	695	371	92	85	141	1384
1991	925	375	26	99	138	1563
1992	804	692	3	137	120	1756
1993	977	544	2	92	77	1692

Ⅳ باب

كرېدىت

§ 1 . سودا - سانائەت كرېدىتى

1. سانائەت تۇراقسىز مەبلىغى ھېسابىدىكى قەرز پۇل

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق سانائىتى بولغان تاشپاختا كېنى، قاشتېشى كېنى قاتارلىق زاۋۇت - كانلار 70 - يىللاردا قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىقتىسادىي ئۇنۇمى بىرقەدەر ياخشى بولۇپ، مەبلىغى ئۆز ئوبوروتىدىن ئاشقاچقا، 1985 - يىلغىچە ئاساسىي جەھەتتىن قەرز پۇل ئالمىدى. 1985 - يىلى تاشپاختا، سېمونت ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، قوللاش ئۈچۈن، بانكا سانائەت تۇراقسىز مەبلىغى ھېسابىدا قەرز پۇل تارقاتتى ۋە ئۇنى يىلمۇ يىل كۆپەيتتى. 1993 - يىلدىكى قەرز پۇل 1 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلدىكى 130 مىڭ يۈەندىن 11 ھەسسە كۆپەيدى.

2. سانائەت تېخنىكا ئۆزگەرتىشى ھېسابىدىكى قەرز پۇل

ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى رېمونت قىلىش، سېمونت زاۋۇتىنى كېڭەيتىپ قۇرۇشقا مەدەت بېرىش يۈزىسىدىن، سانائەت تېخنىكا ئۆزگەرتىشى ھېسابىدىكى قەرز پۇلدىن 1982 - يىلى 2 مىليون 200 مىڭ يۈەن، 1986 - يىلى 500 مىڭ يۈەن، 1993 - يىلى 500 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلدى.

3. سودا تۇراقسىز مەبلىغى ھېسابىدىكى قەرز پۇل

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ چەرچەن ئىش بېجىرىش ئورنى سودا قەرز پۇلى تارقاتقان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىشنىڭ مەبلەغقە بولغان ئېھتىياجىغا مەدەت بېرىش يۈزىسىدىن، بانكا سودا تۇراقسىز مەبلىغى ھېسابىدا قەرز پۇل (جۈملىدىن ئاشلىق، ياغ قەرز پۇلى) تارقىتىشقا باشلىدى. 1965 - يىلى قەرز پۇل قالدۇقى 1 مىليون 510 مىڭ يۈەنگە، 1975 - يىلى قەرز پۇل قالدۇقى 1 مىليون 730 مىڭ يۈەنگە، 1985 - يىلى قەرز پۇل قالدۇقى 2 مىليون 70 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلدىن كېيىن كوللېكتىپ، يەككە سودىغا بېرىلىدىغان ياردەم كۆپەيتىلدى. 1993 - يىلى سودا تۇراقسىز مەبلىغى ھېسابىدىكى قەرز پۇل قالدۇقى 8 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلدىكى 2 مىليون 70 مىڭ يۈەندىن 3 ھەسسە كۆپەيدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سودا ـ سانائەت قەرز پۇلىنىڭ قالدۇقى

جەدۋەل: 18 — 3 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	جەمئىي	يىللار	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	جەمئىي
1965		151	151	1984	115	254	369
1974		150	150	1985	166	207	373
1975		173	173	1986	242	242	484
1976		149	149	1987	259	254	513
1977		130	130	1988	250	362	612
1978		99	99	1989	251	385	636
1979		142	142	1990	258	413	671
1980	12	122	134	1991	293	450	743
1981	12	181	193	1992	285	719	1004
1982	2	253	255	1993	284	835	1119
1983	9	202	211				

§ 2 . پىزىلار كىرىدىتى

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ چەرچەن ئىش بېجىرىش ئورنى پىزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقاتقان. بىراق، چەرچەن ناھىيىسىدە ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىقتىسادىي ئاجىز بولۇپ، ئۇ ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ناتورال ئىگىلىك بولغاچقا، ناھىيە تەۋەسىدە بېرىلگەن پىزا ئىگىلىك قەرز پۇلى ناھايىتى ئاز ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1954 ـ يىلى پىزا ئىگىلىكىگە قەرز پۇل بېرىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پىزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇشكە مەدەت بېرىش بولدى، بۇنىڭدا ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا مەدەت بېرىش ئاساس قىلىندى، پاختا، ياغلىقدان قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى ئىشلەپچىقىرىش مۇۋاپىق كۆپەيتىلدى ھەمدە چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا زور كۈچ بىلەن مەدەت بېرىلىپ، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى تىرىشىپ ئۆستۈرۈلدى. جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى، پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قاتارلىق پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى كىرىدىت قۇرۇلمىسىنى ئۈزلۈكسىز تەڭشەپ، رايونلار ۋە پىزىلار كىرىدىت سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مەبلەغنىڭ سېلىنىش مىقدارىنى يىلمۇ يىل كۆپەيتىپ، پىزىلارنىڭ ئۆزا مول ھوسۇل ئېلىشتىكى مەبلەغقە بولغان ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلدى. 1993 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر پىزا ئىگىلىكىگە تارقىتىلغان جەمئىي قەرز پۇل 163 مىليون

207 مىڭ يۈەن بولۇپ، يېزا ئىقتىسادىنىڭ ئۈدا، مۇقىم، ماس قەدەمدە راۋاجلىنىشىغا كۈچلۈك مەدەت بېرىلدى. 1993 - يىلى تارقىتىلغان يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى 39 مىليون 296 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئىلگىرىكى يىللاردا تارقىتىلغان ئومۇمىي قەرز پۇلنىڭ 24% نى تەشكىل قىلدى.

ناھىيىدىكى ھەرقايسى تارماق بانكىلار يېزىلاردىكى سودىنىڭ تەرەققىياتىغا مەدەت بېرىش، يىلمۇ يىل كۆپەيمەۋاتقان يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش قەرز پۇلىنى يىلمۇ يىل تارقاتتى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە جەمئىي تارقىتىلغان يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش قەرز پۇلى 64 مىليون 431 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئىلگىرىكى يىللاردا يېزا ئىگىلىكىگە تارقىتىلغان قەرز پۇل ئومۇمىي سانىنىڭ 39.5% نى ئىگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېزا ئىگىلىك بانكىسى يەنە يېزا - بازار كارخانىلىرى ئاساس قىلىنغان يېزا سودا - سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا زور كۈچ بىلەن مەدەت بەردى.

يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى 1980 — 1993 - يىللاردا تارقاتقان قەرز پۇل

جەدۋەل: 18 — 4　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	تۇرلۈك قەرز پۇللارنىڭ يىغىندىسى	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى				
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش قەرز پۇلى	ئالدىن تەمىنلەش زاكالەت پۇلى ئۈچۈن تارقىتىلغان قەرز پۇل	يېزا - بازار كارخانىلىرى قەرز پۇلى	يېزا ئىگىلىك قەرز پۇللار	باشقا قەرز پۇللار
1980	199.2		153.1		8.3	22.6	15.2	
1981	176.7		155.4		8.0	6.8	6.5	
1982	325.8		287.1		9.9	12.1	13.7	3.0
1983	321.8		270.6			9.6	27.0	12.6
1984	572.1		466.1			4.1	88.6	13.3
1985	876.3		634.2	214.8		13.7	218.4	
1986	834.1		633.4	272.7		36.4	150.1	
1987	1113.2		399.5	281.0		96.6	321.8	
1988	1416.3		873.3	340.9		52.3	490.1	
1989	1707.8	57.8	1399.8	766.5		26.9	223.3	

1990	1953.3	33.0	1405.0	996.6		14.0	501.3	
1991	2234.6	1.5	1752.5	1298.4		7.0	473.6	
1992	2402.6		1699.4	1185.1		47.0	656.2	
1993	2186.9		1374.1	1087.1		69.0	743.8	

§ 3 . ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۈلى

1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنىدىغان مەبلەغ مالىيىدىن ئاجرىتىپ بېرىلىشتىن بانكىدىن قەرز بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى، ئۇ چاغدا بۇ ناھىيىدە دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلۇق كارخانىسى يوق ئىدى، شۇڭا ئاساسىي قۇرۇلۇشقا قەرز بېرىش كەسپىمۇ يوق ئىدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1991 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى قېزىپ، تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن، قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پىلانلىق باشقۇرۇش، مەخسۇس پۈلنى مەخسۇس ئىشقا ئىشلىتىش، ماددىي ئەشياغا كاپالەتلىك قىلىش، قەرەللىك قايتۇرۇش پرىنسىپى بويىچە تۇرلۇك ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۈلىدىن ئاز كەم 7 مىليون يۈەن بېجىردى.

V باب

زايوم، خەزىنە چېكى

§ 1 . زايوم

1. خەلق غالىبىيەت ناتۇرا زايومى

1950 - يىلى خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى خەلق غالىبىيەت ناتۇرا زايومىدىن 219 مىڭ يۈەنلىك زايومنى ۋاكالىتەن تارقاتتى، ناتۇرا زايومدا پۈتۈك بىرلىك قىلىنغان بولۇپ، شۇ يەردىكى ئۇن، گۈرۈچ ۋە رەخت قاتارلىق ئەملىي نەرسىلەر باھاسى بويىچە سۈندۇرۇپ ھېسابلاندى، يىللىق ئۆسۈمى بەش لى، قايتۇرۇش مۇددىتى 5 يىل بولدى.

2. دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى

1954 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق

بانكىسى ئۈدا ئالتە يىل دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومىنى ۋاكالىتەن تارقاتتى، جەمئىي تارقىتىلغان زايوم 11 مىڭ 500 يۈەنلىك بولۇپ، يىللىق ئۆسۈمى تۆت لى، قايتۇرۇش مۇددىتى ئون يىل بولدى.

1988 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى شەھەر - يېزا ئاھالىلىرى 34 مىڭ يۈەنلىك دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى سېتىۋالدى.

1989 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى 351 مىڭ يۈەنلىك قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى سېتىۋالدى، 1990 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى شەھەر - يېزا ئاھالىلىرى 350 مىڭ يۈەنلىك قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى سېتىۋالدى، بۇ زايوملارنىڭ مۇددىتى 3 يىللىق بولۇپ، دىرى بىلەن ئۆسۈمى بىر قېتىمدىلا قايتۇرۇلدى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى سېتىۋېلىش ۋەزنىسى 0.3% ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

§ 2 . خەزىنە چېكى

1981 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا ئورۇنلىرى، كوللېكتىپ ئورۇنلار ۋە شەخسلەرگە خەزىنە چېكىنى ۋاكالىتەن تارقاتتى، بۇنىڭ قايتۇرۇلۇش مۇددىتى 10 يىل بولۇپ، 5 - يىلدىن باشلاپ چەك تارتىش ئارقىلىق دىرى قايتۇرۇلۇپ ئۆسۈم بېرىلدى.

1985 - يىلى دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىش نىزامىغا قايتا تۈزىتىش كىرگۈزدى، 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تارقىتىلغان خەزىنە چېكىنىڭ قايتۇرۇلۇش مۇددىتى بەش يىل بولۇپ، دىرى بىلەن ئۆسۈمى بىر قېتىمدىلا بېرىلىپ بولىدىغان بولدى.

1989 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى، ئاساسلىقى، شەھەر - يېزا ئاھالىلىرىگە خەزىنە چېكىنى ۋاكالىتەن تارقاتتى.

1981 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ خەزىنە چېكى تارقىتىش پىلانى 2 مىليون 113 مىڭ يۈەن ئىدى، ئەمەلىيەتتە 2 مىليون 298 مىڭ يۈەنلىك تارقىتىلىپ، پىلان 108.8% ئورۇندالدى.

1991 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە تارقىتىلغان خەزىنە چېكىنىڭ قايتۇرۇلۇش مۇددىتى ئۈچ يىل بولۇپ، دىرى بىلەن ئۆسۈمى بىر قېتىمدىلا قايتۇرۇلۇپ بولىدىغان بولدى.

VI باب

سۇغۇرتا

سۇغۇرتا كەسپىنى 1981 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋاكالىتەن بېجىردى، كېيىن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك تارماق

بانكىسى ۋاكالىتەن بېجىرىدىغان بولدى. يولغا قويۇلغان سۈغۈرتا كەسپى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى سۈغۈرتىسى، كارخانا مال - مۈلۈك سۈغۈرتىسى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ جىسمانىي جەھەتتىكى كۆتۈلمىگەن يارىلىنىش سۈغۈرتىسى، تېرىقچىلىق سۈغۈرتىسى ۋە خامانلاردىكى ئوت ئاپىتى سۈغۈرتىسىدىن ئىبارەت بولدى.

1990 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو خەلق سۈغۈرتا شىركىتىنىڭ بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەركىزىي تارماق شىركىتى چەرچەن ناھىيىسىدە سۈغۈرتا ۋاكالەت ئورنى تەسىس قىلدى، ئۇ چاقلىق ناھىيىلىك سۈغۈرتا شىركىتىگە قارىدى. ئۇنىڭ سۈغۈرتا كەسپىگە ئىلگىرىكى ئاساستا، ئائىلە مال - مۈلۈك سۈغۈرتىسى، ئاددىي جىسمانىي سۈغۈرتا، يالغۇز پەرزەنتلىكلەرنىڭ «ئىككى تولۇق» سۈغۈرتىسى قوشۇلدى.

1990 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە چەرچەن سۈغۈرتا ۋاكالەت ئورنىنىڭ سۈغۈرتا ھەققى كىرىمى 600 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. 1989 - يىل 6 - ئايدا ئوت ئاپىتى سەۋەبلىك كېلىپ چىققان بىر قېتىملىق كارخانا مال - مۈلۈك سۈغۈرتىسى ئۈچۈن 99 مىڭ يۈەن تۆلەم بېرىلدى.

ئون توققۇزىنچى قىسىم

ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

ئون توققۇزىنچى قسسم

ئۇنىۋېرسال ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب

پىلانلىق باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

1950 — 1955 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە مىللىي ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پىلانىنى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى تۈزىدى. 1956 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1964 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ شۇ يىلى 6 - ئايدا مالىيە - پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى. 1966 — 1973 - يىلغىچە پىلان باشقۇرۇش خىزمىتىگە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى بىلەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى.

1974 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1985 - يىل 10 - ئايدا يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1991 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي ئۈچۈر مەركىزى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىغا قارىدى.

1993 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ 14 - قۇرۇلتىيىنىڭ ھۆججەتلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ تەلىپى بويىچە، «ئاپپارات كىچىك بولۇش، كىچىك كۆلەمدە مۇلازىمەت قىلىش» نى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتلار ئىسلاھ قىلىنىپ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى ۋە ئىقتىسادىي ئۈچۈر مەركىزىدىن پىلان - ستاتىستىكا ئىدارىسى تەشكىللەندى.

2 § . پىلان تۈزۈلمىسى

1950 — 1957 - يىلغىچە بولغان مەزگىلدە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ پىلان باشقۇرۇش خىزمىتى تېخى ئومۇميۈزلۈك قانات يايمىغانىدى، ئۇزاق مەزگىللىك پىلان تۈزۈلمىگەنىدى، پەقەت ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى ۋە 1956 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلغان ناھىيىلىك پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى دۆلەت بېكىتكەن ۋەزىپە ۋە ئىلايەت چۈشۈرگەن كۆرسەتكۈچنى چۆرىدەپ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پىلانىنى تۈزەتتى، ئۇنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەكشۈرۈپ تەستىقلاپ ئورۇنلاشتۇراتتى. بۇ مەزگىلدە چەرچەن ناھىيىسىدە سانائەت كارخانىسى يوق بولۇپ، ئىجتىمائىي ئىگىلىك بىر قەدەر ئاجىز ئىدى، ئىگىلىك باشقۇرۇش خىزمىتى باج تۈزۈمىنى ياخشىلاش، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، بازارنىڭ ئارتۇق - كەمىنى تولۇقلاش، شۇنداقلا باج ۋە باھا سىياسىتىنى قوللىنىپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش بىلەنلا چەكلەندى. خەلق ئىگىلىكى بازار مېخانىزمى ئارقىلىق تەڭشىلىپ، مۇھىم ماددىي ئەشيالار پىلانلىق تەقسىم قىلىنىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىك تەدرىجىي ھالدا سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىك ئىزىغا سېلىنىدى.

1950 — 1957 - يىلغىچە ناھىيە دەرىجىلىك ئىگىلىكنى باشقۇرۇشتا يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان بىلەن بازار مېخانىزمىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، چۈشۈرۈلگەن سانائەت (قول سانائەت) ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق كۆرسەتكۈچى ئەمەلىيەتكە ئاساسەن مۇۋاپىق كەلدى ھەمدە ئۇنىڭغا مۇئەييەن مەمۇرىي تەدبىر ئارقىلىق كاپالەتلىك قىلىندى، شۇڭا بۇ 8 يىلدا ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى نىسبەتەن تەكشى، تەرەققىيات سۈرئىتىمۇ خېلى تېز بولدى.

1958 — 1979 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق باشقۇرۇش خىزمىتىدە ئۇزۇن مۇددەت مەركەزلەشتۈرۈش، بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بۇيرۇق خاراكتېرىدىكى پىلانلىق باشقۇرۇش ئەندىزىسى ئىجرا قىلىنىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار بېكىتىپ بەرگەن ھەرخىل كۆرسەتكۈچلەر ئاساسىدا پىلان تۈزۈش تەكىتلىنىپ، ھەرخىل ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر ھەددىدىن زىيادە بىرلىككە كەلتۈرۈۋېتىلگەنلىكى، بەك ئىنچىكە باشقۇرۇۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، دائىم پىلان بىلەن ئەمەلىيەت ئايرىلىپ كېتىدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى.

1980 - يىلى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى جەريانىدا پىلان تۈزۈلمىسى تەدرىجىي ئىسلاھ قىلىنىپ، پىلانلىق ئىگىلىكنى ئاساس، بازار ئىگىلىكىنى قوشۇمچە قىلىش قائىدىنى يولغا قويۇلۇپ، بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلاننىڭ دائىرىسى تارايتىلىپ، يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلاننىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلدى، ئاشلىق، پاختا قاتارلىق ئاساسلىق دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىگە قارىتا بۇيرۇق خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈلدى، پولات ماتېرىيال، ياغاچ ماتېرىيال، سېمونت قاتارلىق ئاساسلىق ماددىي ئەشيالارغا قارىتا پىلانلىق تەقسىم قىلىش يولغا قويۇلدى، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى سانى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى، مالىيە كىرىم - چىقىمى، بانكىنىڭ قەرز پۇلى قاتارلىق ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرگە نىسبەتەن بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان چۈشۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىقتىسادىي ئۇچۇرنىڭ يەتكۈزۈلۈشى ۋە ئۇنى ئانالىز قىلىش ھەم ئالدىن مۆلچەرلەش خىزمىتى ئىسلاھ قىلىندى.

1993 - يىلى پىلان خىزمىتىدە پىلان نۇقتىئىنەزىرى، پىلان مەزمۇنى، پىلان شەكلى ۋە پىلان ئۇسۇلى جەھەتتە تۈپ ئۆزگىرىش بولدى، ئىقتىساد، پىلان تارماقلىرى بازارنى ئاساس قىلىپ، مۇھىم نۇقتىنى ئوتتۇرا، ئۇزۇن مەزگىللىك پىلان تۈزۈش ۋە ئىقتىسادىي سىياسەتنى تەتقىق قىلىش، تۈزۈشكە قويۇپ، ئىقتىسادىي سىياسەت ۋە ئىقتىسادىي پىشاڭدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىپ، پىلاننىڭ ئىجتىمائىي ئىشلارغا قاتنىشىش دەرىجىسى، ئىچىۋېتىلىش دەرىجىسى، ئېنىقلىق دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇنىڭ سىياسەت قىممىتىنى، يېتەكلەش قىممىتىنى، نوپۇزىنى، ئۇنۇمىنى ۋە ئۇنىۋېرسال قىممىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، بازارنىڭ ئاجىزلىقى ۋە پاسسىپ رولىنى تىزگىنلىدى.

§ 3 . خەلق ئىگىلىكى پىلانى

1. پىلاننىڭ ئىجرا قىلىنىشى

1950 — 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق ئىگىلىك خىزمىتى «ئۇچ يىللىق ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش»، «ئۇچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش» ۋە يەتتە «بەش يىللىق پىلان» ھەمدە 8 - بەش يىللىق پىلاننىڭ ئالدىنقى 3 يىلى بولۇپ جەمئىي 10 مەزگىل، 44 يىللىق بېشىدىن كەچۈردى. ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %11.2 تىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %10.4، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %15.7، ئومۇمىي ئاشلىق يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %5.6، ئومۇمىي پاختا يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %12.7، يىل ئاخىرىدىكى چارۋا يىللىغا ئوتتۇراھېساب بىلەن %3.5 ئاشتى.

1) 3 يىللىق ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلى

3 يىللىق ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدە (1950 — 1952 - يىلغىچە)، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى پىلاننىڭ مۇھىم نۇقتىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. 1952 - يىلى ئومۇمىي ئاشلىق 3 مىليون 732 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكى 2 مىليون 244 مىڭ كىلوگرامدىن %66.3، يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %16.5 ئاشتى؛ ئومۇمىي پاختا 33 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكى 8500 كىلوگرامدىن %288.2، يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %72.05 ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 85 مىڭ 100 تۇياقتا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن %19.7، يىللىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %6.2 ئاشتى.

2) 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1953 — 1957 - يىلغىچە)، چەرچەن ناھىيىسى 5 يىللىق پىلان تۈزمىدى، ھەر يىللىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى، باش ۋەزىپىسى ۋە ئۇلايەت چوشۇرگەن كۆرسەتكۈچكە ئاساسەن، ئەمەلىي ئاساستا تۈزدى، يىللىق پىلاننىڭ مۇھىم نۇقتىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئىبارەت بولدى. بۇ 5 يىلدا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1952 - يىلدىكى 797 مىڭ يۈەندىن 1957 - يىلى 1 مىليون 246 مىڭ

يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9.4% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1952 - يىلدىكى 43 مىڭ يۈەندىن 1957 - يىلى 72 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11.24% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1952 - يىلدىكى 751 مىڭ يۈەندىن 1957 - يىلى 1 مىليون 174 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9.4% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 1952 - يىلدىكى 3 مىليون 732 مىڭ كىلوگرامدىن 1957 - يىلى 3 مىليون 690 مىڭ كىلوگرامغا كېمەيىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.2% تۆۋەنلەپ كەتتى؛ ئومۇمىي پاختا 1952 - يىلدىكى 33 مىڭ كىلوگرامدىن 1957 - يىلى 188 مىڭ 500 كىلوگرامغا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 78.5% ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 111 مىڭ 600 تۇياقتا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.6% ئاشتى. 1957 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 26 يۈەن بولدى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 117 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3) 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1958 — 1962 - يىلغىچە) ، 1958 - يىلدىن باشلاپ «سول» چىل خاتالىقنىڭ تەسىرىگە ۋە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ، «كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلاش» ۋە خەلق گۈڭشىسى قۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدىكى «يۇقىرى كۆرسەتكۈچ» ، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» ، «مۇبالىغىچىلىك شامىلى» نىڭ تەسىرىگە ئۇچراش تۈپەيلىدىن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى بۇزۇلدى. بۇ مەزگىلدە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ پىلان خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىگىلىكنى مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىش، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى داۋاملىق چوڭقۇرلاشتۇرۇش، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنى زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. ئەمما قارىغۇلارچە يۇقىرى سۈرئەت، يۇقىرى كۆرسەتكۈچ قوغلىشىلغاچقا، بىر تەرەپلىمە ھالدا ئېغىر سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ھوسۇلى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تۆۋەنلەپ كېتىشتەك ۋەزىيەت شەكىللەندى. بۇ مەزگىلدە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1957 - يىلدىكى 1 مىليون 246 مىڭ يۈەندىن 1962 - يىلى 1 مىليون 146 مىڭ يۈەنگە تۆۋەنلەپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.3% كېمەيىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 1957 - يىلدىكى 72 مىڭ يۈەندىن 1962 - يىلى 94 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.1% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 1957 - يىلدىكى 1 مىليون 174 مىڭ يۈەندىن 1962 - يىلى 1 مىليون 52 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.67% كېمەيىپ كەتتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 1957 - يىلدىكى 3 مىليون 690 مىڭ كىلوگرامدىن 1962 - يىلى 4 مىليون 115 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1.91% ئاشتى؛ پاختا 1957 - يىلدىكى 253 مىڭ 500 كىلوگرامدىن 1962 - يىلى 28 مىڭ كىلوگرامغا چۈشۈپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 14.8% كېمەيىپ كەتتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 1957 - يىلدىكى 111 مىڭ 600 تۇياقتىن 1962 - يىلى 113 مىڭ 500 تۇياقتا يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3% ئاشتى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 45 يۈەن بولدى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

4) 3 يىللىق ئىگىلىكنى تەرتىپكە سېلىش مەزگىلى

3 يىللىق ئىگىلىكنى تەرتىپكە سېلىش مەزگىلىدە (1963 — 1965 - يىلغىچە) ، چەرچەن

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەركەزنىڭ «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكۇبىنىنى ئەستايىدىل، ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، «سول» چىللىق بىلەن قارىسىغا ئىشلەش خاتالىقىنى تۈزىتىپ، «مۇبالىغىچىلىك شامىلى» نى تۇگەتتى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيىنىڭ ئىقتىسادى يۇقىرى ئۆرلەشكە باشلىدى. 1965 - يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 13 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1962 - يىلدىكى 1 مىليون 146 مىڭ يۈەندىن 337.4% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 1962 - يىلدىكى 94 مىڭ يۈەندىن 1965 - يىلى 645 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 47% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 1962 - يىلدىكى 1 مىليون 52 مىڭ يۈەندىن 1965 - يىلى 4 مىليون 367 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 78.79% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 1962 - يىلدىكى 4 مىليون 115 مىڭ كىلوگرامدىن 1965 - يىلى 6 مىليون 440 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 56.5% ئاشتى؛ ئومۇمىي پاختا 1962 - يىلدىكى 28 مىڭ كىلوگرامدىن 1965 - يىلى 54 مىڭ 500 كىلوگرامغا يېتىپ، 94.6% ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 1962 - يىلدىكى 113 مىڭ 500 تۇياقتىن 1965 - يىلى 170 مىڭ 600 تۇياققا يېتىپ، 50.3% ئاشتى؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 65 يۈەنگە يېتىپ، 1962 - يىلدىكى 45 يۈەندىن 44.4% ئاشتى. 1965 - يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1 مىليون 771 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

5) 3 ـ، 4 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

3 ـ، 4 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1966 — 1975 ـ يىلغىچە)، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ كاشىلىسى ۋە بۈرگۈنچىلىقى تۇپەيلىدىن، پىلان كۆرسەتكۈچى تۈزۈش ئەمەلىيەتتىن ئايرىۋېتىلىپ، بىر تەرەپلىمە ھالدا سۈرئەت قوغلىشىلىپ، ئىقتىسادىي ئۇنۇم تەكىتلەنمىدى. پىلان كۆرسەتكۈچىدە، ئاساسەن، ھەرخىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلىش كۆلىمى، مەھسۇلات مىقدارى بۇيرۇق خاراكتېرىدە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئىشچىلار ۋە دېھقانلارنىڭ پۈت - قولى چۈشەپ قويۇلدى، بۇ ھال ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىغا تەسىر يەتكۈزدى، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولدى، نەتىجىدە سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى نىسبەت ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلدى، گەرچە سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى كۆپ بولسىمۇ، ئۇنۇمى يۇقىرى بولمىدى. 10 يىلدا ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.34% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16.1%، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.5%، ئومۇمىي ئاشلىق يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.3%، يىل ئاخىرىدىكى چارۋا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.2%، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.2%، مالىيە كىرىمى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.2%، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.9% ئاشتى.

6) 5 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

5 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1976 — 1980 ـ يىلغىچە)، ھەر قايسى سەپلەردىكى قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىپ، ئىقتىسادىي پىلان مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ يۈزلەندى، بولۇپمۇ ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن،

يېزىلاردا يېزا ئىگىلىكىگە قارىتىلغان تۈرلۈك فاكتورلار ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ھەرخىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈملىرى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغالدى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ قەدىمى تېزلەشتى، نەتىجىدە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى تېز تەرەققىي قىلدى. 1980 - يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 13 مىليون 889 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 9 مىليون 34 مىڭ 900 يۈەندىن 53.7% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 210 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 6 مىليون 166 مىڭ 900 يۈەندىن 33.14% ئاشتى؛ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 678 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 2 مىليون 878 مىڭ يۈەندىن 97.3% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 11 مىليون 717 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 8 مىليون 947 مىڭ 500 كىلوگرامدىن 30.9% ئاشتى. 1980 - يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 6 مىليون 170 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 3 مىليون 133 مىڭ يۈەندىن 96.9% ئاشتى. 1980 - يىلى مالىيە كىرىمى 1 مىليون 113 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1975 - يىلدىكى 757 مىڭ يۈەندىن 47.03% ئاشتى.

5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 58 مىليون 873 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 38 مىليون 933 مىڭ 600 يۈەندىن 51.2% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 22 مىليون 142 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 10 مىليون 33 مىڭ 900 يۈەندىن 120.7% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 36 مىليون 731 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 28 مىليون 899 مىڭ 700 يۈەندىن 27.1% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 50 مىليون 678 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 43 مىليون 403 مىڭ كىلوگرامدىن 16.8%، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.5% ئاشتى؛ پاختا 79 مىڭ 200 كىلوگرام بولۇپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 201 مىڭ كىلوگرامدىن 60.6% تۆۋەنلەپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21.8% كېمەيىپ كەتتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 1975 - يىلدىكى 256 مىڭ 500 تۇياقتىن، 1980 - يىلى 235 مىڭ 600 تۇياققا چۈشۈپ، 8.1% كېمەيىپ كەتتى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 23 مىليون 956 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 13 مىليون 392 مىڭ يۈەندىن 78.9% ئاشتى؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 472.08 يۈەنگە يېتىپ، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 461 يۈەندىن 2.4% ئاشتى.

7) 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1981 — 1985 - يىلغىچە)، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تەدرىجىي چوڭقۇرلاشتۇرۇلدى، پىلان خىزمىتى ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە بويسۇندۇرۇلدى، ماكرولۇق ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلانغا ئۆزگەرتىلدى، كارخانا ۋە دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى تەشەببۇسكارلىقى ئاشۇرۇلدى، ئىگىلىك يەنمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 5 يىلدا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 98 مىليون 812 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 58 مىليون 872 مىڭ يۈەندىن 67.8%، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب

بىلەن 6.7% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ساناقەت مەھسۇلات قىممىتى 34 مىليون 701 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 22 مىليون 142 مىڭ 200 يۈەندىن 56.7% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 64 مىليون 111 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 36 مىليون 731 مىڭ يۈەندىن 74.5%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.45% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 72 مىليون 191 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 50 مىليون 678 مىڭ كىلوگرامدىن 42.4%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.24% ئاشتى؛ ئومۇمىي پاختا 357 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 79 مىڭ 200 كىلوگرامدىن 350.8%، يىلىغا 35.1% ئاشتى؛ ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 40 مىليون 896 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 23 مىليون 956 مىڭ يۈەندىن 70.7%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.1% ئاشتى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 1109.73 يۈەنگە يېتىپ، 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 472.08 يۈەندىن 135.1%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13.5% ئاشتى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە مالىيە كىرىمى يىلىغا 13.3% ئاشتى.

8) 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى

7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1986 — 1990 - يىلغىچە)، 6 - بەش يىللىق پىلان ئاساسىدا 1990 - يىلىغا كەلگەندە ساناقەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 قاتلاندى. ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ناھىيىنىڭ ئۇستۇنلۇكى ۋە ئاجىزلىقىنى مۆلچەرلەش ئاساسىدا 7 - بەش يىللىق پىلان كۆرسەتكۈچىنى تۈزدى. پىلان كۆرسەتكۈچىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىنى تېزلىتىش، يېزا ئىگىلىكىنىڭ بۆسۈش خاراكتېرىدە تېز تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ھەمدە 8 - بەش يىللىق پىلان ۋە 10 يىللىق پىرىك پىلانىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ۋە ستراتېگىيىلىك نىشان بىلەن ئۆز ئارا تۇتاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

7 - بەش يىللىق پىلانىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا، ئىگىلىكنى ماكرولۇق تىزگىنلەشكە ئەھمىيەت بېرىلگەچكە، ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي بايلىق ئەۋزەللىكى ۋە ساناقەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھاياتىي كۈچ تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇش بىلەن بىللە، ھەرقايسى يىللىق قىسقا مۇددەتلىك پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرۇش جەريانىدا بىرقاتار ئۇنۇملۇك تەدبىرلەر قوللىنىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەر 7 - بەش يىللىق پىلاندىكىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. ناھىيە بويىچە ساناقەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 158 مىليون 377 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 60.3%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.03% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 99 مىليون 948 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 55.9%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.59% ئاشتى؛ ساناقەت مەھسۇلات قىممىتى 58 مىليون 429 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 68.4%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.84% ئاشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 106 مىليون 249 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 47.2%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.72% ئاشتى؛ ئومۇمىي پاختا 1 مىليون 474 مىڭ 900 كىلوگرامغا يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 313.1%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 31.3% ئاشتى؛ ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ

پارچە سېتىلىش سوممىسى 86 مىليون 110 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 110%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11% ئاشتى؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 2555.33 يۈەنگە يېتىپ، 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 130.3%، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13% ئاشتى؛ 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.3% ئاشتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە پەن - تېخنىكىنى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش سالمىقى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى تىزگىنلەندى، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرىمۇ ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى.

9) 8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئالدىنقى 3 يىلى

8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئالدىنقى 3 يىلى (1991 — 1993 - يىلغىچە)، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 8 - بەش يىللىق پىلان ۋە 10 يىللىق يېرىك پىلانى ئۈچۈن ياخشى باشلىنىش بولدى. ج ك پ 14 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەركەز قىلىنغان تۇرلۇك ئىشلار خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش ۋە ئىقتىسادنى تېخىمۇ تېز، تېخىمۇ ياخشى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشقا دائىر تەلەپكە ئاساسەن، بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ سالمىقى كۈرۈنەرلىك زورايتىلدى، قېزىلما بايلىق، سۇ - تۇپراق، سايا‌ھەتچىلىك ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان 3 چوڭ ئەۋزەل بايلىق مەنبەسىنى ئېچىشتا باسقۇچ خاراكتېرلىك نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى، نېفىت ئېچىش ماھىيەتلىك باسقۇچقا كىردى. «يۇقىرى ھوسۇللۇق، ئەلا سۈپەتلىك، يۇقىرى ئۈنۈملۈك» يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي ئەندىزىسى ئاساسەن شەكىللەندى، ئاساسىي مۇئەسسەسە، ئاساسىي سانائەت ۋە مۇھىم خام ئەشيا - ماتېرىيال سانائىتى قۇرۇلۇشىدا خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. تېرىقچىلىقنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى زور دەرىجىدە تەڭشەلدى، يېزا - بازار كارخانىسى ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان يېزىلاردىكى 2 - ۋە 3 - كەسىپ خېلى تېز تەرەققىي قىلدى، زور تۈركۈمدىكى تايانچ تۈرلەر ئارقا - ئارقىدىن ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمىنى يەڭگۈشلەش مۇھىم نۇقتا قىلىنغان تۇرلۇك يۈرۈشلەشكەن ئىسلاھات چوڭقۇرلۇقتا قاراپ تەرەققىي قىلماقتا، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئۇنىۋېرسال كۈچى كۈرۈنەرلىك كۈچەيدى.

8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىنىڭ ئالدىنقى 3 يىلىدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 242 مىليون 765 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 153.3% گە تەڭلەشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 169 مىليون 114 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 169.2% گە تەڭلەشتى؛ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 73 مىليون 651 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 126.1% گە تەڭلەشتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 71 مىليون 755 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 67.5% گە تەڭلەشتى؛ ئومۇمىي پاختا 4 مىليون 394 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 297.9% گە تەڭلەشتى؛ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 2067.93 يۈەنگە يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 80.9% گە تەڭلەشتى؛ ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 69 مىليون 640 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىنىڭ 90.25% گە تەڭلەشتى. 1993 - يىلى

يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 320 مىڭ 500 تۇياقتا يېتىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. ئىقتىساد يۇقىرى سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىش بىلەن بىللە، ناھىيە بويىچە باشقا ئىشلارمۇ مۇناسىپ تەرەققىي قىلدى.

2. ئاساسىي قۇرۇلۇش

1955 — 1965 - يىلغىچە، چەرچەن ناھىيىسى بويىچە ئاساسىي قۇرۇلۇش جەھەتتە، ئاساسەن، «شەرق شامىلى» كۆلۈبى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسى سېلىندى.

1966 — 1993 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 34 مىليون 640 مىڭ 200 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 24 مىليون 156 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 65.9% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 12 مىليون 34 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 34.1% نى ئىگىلىدى.

3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1966 — 1970 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 1 مىليون 481 مىڭ 200 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 221 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 82.45% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 260 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 17.6% نى ئىگىلىدى. پۈتكۈزۈلگەن ئاساسلىق تۈرلەر مۇنۇلار: كادىرلار ئاشخانىسى، رادىئو ئۇزىلى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، مېتېئورولوگىيە پونكىتى، تاشقى سودا ئىدارىسى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى، ناھىيىلىك ماي ئامبىرى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپى، چارۋىچىلىق رايونى تەمىنات سودا كوپېراتىپى ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ كېسەلخانىسى، «ئىنقىلاب» ئۆستىكىنىڭ تومىسى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ «311» قۇرۇلۇشى، «خەلق» ئاشخانىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ مېھمانخانىسى، ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەتنىڭ گازارمىسى، سۇ قۇدۇقى، «311» ماي ئامبىرى، ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ماي ئامبىرى، ئاشلىق ئامبىرى، ئاشلىق ماگىزىنى، موزدوز كوپېراتىپى، تېرە - يۇڭ كوپېراتىپىنىڭ سېخى، ھاراق زاۋۇتىنىڭ سېخى، «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ياتقى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىلىرىنى ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى ياتقى، ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى، ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتى، ناھىيىلىك ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى، ناھىيىلىك يېمەكلىك زاۋۇتى، «شەرق قىزارىدى» گۈڭشېسىنىڭ دوختۇرخانىسى، بازار يېزىسىنىڭ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى، چەرچەن باش غول ئۆستىكىنىڭ ئۆستەڭ بېشى.

4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1971 — 1975 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 1 مىليون 907 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 98 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 57.6% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا

سېلىنغان مەبلەغ 808 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 42.4% نى ئىگىلىدى. پۈتكۈزۈلگەن ئاساسلىق تۈرلەر مۇنۇلار: ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تىجارەت ئۆيى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، ناھىيىلىك نەسىللىك چارۋا فېرمىسى، گۆش ئامبىرى، ناھىيىلىك ياغ زاۋۇتى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى، ناھىيىلىك كۆمۈر كان، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، تاشقى سودا دىرېكتور بۆلۈمىنىڭ سېخى، ناھىيىلىك نېفىت دىرېكتور بۆلۈمىنىڭ سېخى، چارۋىچىلىق رايونى چازا كۆۋرۈكى، «ئىنقىلاب» ئۆستىكى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، ناھىيىلىك مال سېتىۋېلىش پونكىتى، «قىزىل بايراق» گۈڭشېسى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مېھمانخانىسى، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ناھىيىلىك كىنوخانا، ناھىيىلىك «7 - ماي» ئوتتۇرا مەكتېپىنىڭ تەجرىبىخانىسى، «قىزىل يۇلتۇز» گۈڭشېسى شىپاخانىسىنىڭ كېسەلخانىسى ۋە ئامبۇلاتورىيىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى ئىشخانىسى، ناھىيىلىك كۆچەتخانا، ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تەجرىبىخانىسى، ناھىيىلىك مەنئەت ئۆمىكى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى.

5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1976 — 1980 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 4 مىليون 491 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 3 مىليون 236 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 72.1% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 254 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 27.9% نى ئىگىلىدى. پۈتكۈزۈلگەن ئاساسلىق تۈرلەر مۇنۇلار: تۇرا چارۋا يولى، ئاچچان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، چىگىت ئايرىش سېخى، ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى باشلانغۇچ مەكتىپى، ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە ئۆيى، چارۋىچىلىق رايونى پارتكومى ئىشخانىسى، باشكېچىك 1 - دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، «قىزىل بايراق» ئېلېكتر ئىستانسىسى، ناھىيىلىك رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ناھىيىلىك قاشتېشى ئويمىچىلىقى سېخى، ناھىيىلىك ئاپتوموبىل قوش دىگوژار زاۋۇتىنىڭ سوغۇق سىلىقلاش سېخى، چەرچەن ئاۋتوئاتسىيە پونكىتى، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشېسىنىڭ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك يازلىق كىنو - تىياتىرخانا، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ دورا ئۆيى، ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، بانكا ئىشخانىسى، «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىنىڭ ئىشخانىسى، ئاپتوموبىل كالونى.

6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1981 — 1985 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 9 مىليون 898 مىڭ 100 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 7 مىليون 182 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 72.56% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 2 مىليون 716 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 27.4% نى ئىگىلىدى. پۈتكۈزۈلگەن ئاساسلىق تۈرلەر مۇنۇلار: دەريانىڭ شەرقىدىكى ئوتلاققا سۇ باشلاش ئۆستىكى، مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئويۇنخانىسى، مۇنارسىز تۇرۇبا سۇيى، بازار كۆۋرۈكى، ئورمان

باشقۇرۇش پونكتى، ھەرقايسى گۈڭشىلارنىڭ مال دوختۇرلۇق پونكتلىرى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت بىناسى، «ئىتتىپاق» ئاشلىق دۇكىنى، «شەرق شامىلى» ئاشلىق دۇكىنى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ تۈڭلىتىش ئامبىرى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر كېسەلخانىسى، ناھىيىلىك يەسلى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، ئوبيايلاق گۈڭشىبىسىنىڭ ئىشخانىسى ۋە ئامبۇلاتورىيىسى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى سوت كوللېگىيىسى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق - دېھقانچىلىق تېخنىكىسى پونكتى خىزمەت بىناسى، ناھىيە بازىرى ئاسفالت يول قۇرۇلۇشى، ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىشىلىك - باج - مالىيە خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئامبۇلاتورىيە بىناسى، بالىلار باغچىسىنىڭ سىنىپلىرى ۋە كادىرلار دەم ئېلىش ئورنى.

7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1986 — 1990 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 5 مىليون 712 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 697 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 29.7% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 4 مىليون 114 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 70.3% نى ئىگىلىدى. پۈتكۈزۈلگەن ئاساسلىق تۈرلەر مۇنۇلار: تاتىراق كۆۋرۈكى، ناھىيىلىك جىياڭيۇ - ئاچچىقسۇ زاۋۇتى، يېڭىتۆستەك باشلانغۇچ مەكتىپى، ناھىيىلىك سۇنئىي ھەمراھ يەر يۈزى قوبۇل قىلىش پونكتى، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى تىكتاك توپ مەشىق زالى، بازارنى سۇ ۋە گاز بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ كورلىدا تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىنىڭ بىناسى، ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى، چەرچەن بازارلىق سودا شىركىتىنىڭ تىجارەت ئۆيى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تەجرىبىخانىسى، ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ تىجارەت بىناسى، سۇ مۇنارى، چوڭكۆل يېزىلىق مەكتەپ، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ كېسەلخانىسى، ناھىيە بازىرىدىكى يېزا ئىگىلىك سودا بازىرى، ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ تىجارەت ئۆيى، ئاقتىكەندۇك يېزىلىق مەكتەپ، تاتىراق يېزىلىق مەكتەپ، باغئىبرىق يېزىلىق مەكتەپ، تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ مەكتىپى، ئوبيايلاق يېزىلىق مەكتەپ، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، «ئاۋانگارت» خىش زاۋۇتى، زاغۇنلۇق خىش زاۋۇتى، ھەرقايسى يېزىلارنىڭ مالىيە ئورۇنلىرى، ھەرقايسى يېزىلارنىڭ ئاشلىق پونكتلىرى، رۇدا تاللاش زاۋۇتى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانىسى، بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ ئىشخانىسى.

8 - بەش يىللىق پىلاننىڭ ئالدىنقى 3 يىلىدا (1991 — 1993 - يىلغىچە)، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 12 مىليون 970 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 9 مىليون 720 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 74.9% نى ئىگىلىدى؛ غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 3 مىليون 250 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 25.1%

نى ئىگىلىدى. ئاساسلىق قۇرۇلۇش تۈرلىرى مۇنۇلار: ناھىيىلىك يول ھەققى يىغىش پونكتى، ناھىيىلىك مىللىي تېبابەت دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانا بىناسى، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت بىناسى، ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ شۆبىسى، ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ تىجارەت بىناسى، ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ تىجارەت بىناسى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ئۇنىۋېرسال بىناسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ كېسەلخانا بىناسى، ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ تىجارەت ئۆيى، ناھىيىلىك ترانسپورت باشقۇرۇش پونكتى، ناھىيىلىك ئىسكەتلىك كۆمۈر پىششىقلاش زاۋۇتى، ناھىيىلىك سۇيۇقلاشتۇرۇلغان گاز پونكتى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مېھمانخانىسى، «ئېزىتقۇ» مەيخانىسى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇنىۋېرسال تىجارەت تور - نۇقتىلىرى، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى (كۆپتۈرمە تاشپاختا ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى).

ناھىيە بويىچە 3 - بەش يىللىق پىلاندىن 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىگىچە يېزا ئىگىلىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۈچۈن 2 مىليون 83 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 943 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 45.3% نى ئىگىلىدى؛ ناھىيە ئۆزى توپلىغان مەبلەغ 1 مىليون 139 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 54.7% نى ئىگىلىدى. مەبلەغنىڭ ئىشلىتىلىش تۈرى بويىچە ئايرىغاندا، سۇچىلىققا سېلىنغان مەبلەغ 852 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 40.9% نى ئىگىلىدى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا سېلىنغان مەبلەغ 1 مىليون 95 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 52.6% نى ئىگىلىدى؛ باشقا ئىشلارغا سېلىنغان مەبلەغ 135 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 6.5% نى ئىگىلىدى.

II باب

مال باھاسىنى باشقۇرۇش

§1 . باھا باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مال باھاسىنى مەركەزلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، پۈل پاخاللىقىنى ئۇنۇملۇك توسۇپ، باھانى مۇقىملاشتۇردى. 1952 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك باھا كومىتېتى قۇرۇلدى، باھا جەھەتتە «مەركەز بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش ۋە جايلار دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇش پرىنسىپى» يولغا قويۇلدى، مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك تاۋارلىرى باھاسى، قاتناش - ترانسپورت باھاسى ۋە غەيرىي تاۋارلار ئۈچۈن ھەق ئېلىش ئۆلچىمىنى دۆلەت باشقۇردى، بىرقەدەر مۇھىم سانائەت،

يېزا ئىگىلىك تاۋارلىرىنىڭ باھاسى بىلەن غەيرىي تاۋارلار ئوچۇن ئېلىنىدىغان ھەق ئوڭلچمىنى ئوڭلكىلىك (ئاپتونوم رايونلۇق) خەلق ھوكۇمەتلىرى باشقۇردى، ئادەتتىكى تىجارەت قىلىنىدىغان تاۋارلارنىڭ باھاسى بىلەن غەيرىي تاۋارلار ئوچۇن ئېلىنىدىغان ھەق ئوڭلچمىنى ناھىيىلىك خەلق ھوكۇمىتى باشقۇردى. 1957 - يىلى ئاشلىق ۋە ياغنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش يولغا قويۇلدى، يېزىلارغا سېتىلغان ئاشلىق ئىزچىل تۇرده سېتىۋېلىش باھاسى ياكى ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە سېتىلدى. 1959 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىده بازار باھاسى كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن باھا تەكشۈرۈش خىزمىتى تەدرىجىي تۇزۇملەشتى.

60 — 70 - يىللاردا ناھىيە بازىرىدىكى كوپلىگەن تاۋارلارنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلمىگەنىدى، نۇرغۇن تاۋارلار بىلەتلىك تەمىنلىنەتتى. باھا تارماقلىرىنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى دۆلەتنىڭ باھا سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، باھاسىنى دۆلەت بېكىتكەن تاۋارلاردا دۆلەت بېكىتكەن باھانى قاتتىق ئىجرا قىلىش، شۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان سانائەت مەھسۇلاتلىرى ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى جەھەتتىمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار تەستىقلىغان باھانى بىر تۇتاش ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. 80 - يىللاردىن باشلاپ، دۆلەتنىڭ باھا سىياسىتىگە ئاساسەن، بىرقىسىم تاۋارلارنىڭ باھاسى تەدرىجىي قويۇۋېتىلدى، بىر قىسىم تاۋارلارغا قارىتا پەرقلىق نىسبەت بويىچە تىزگىنلەش يولغا قويۇلدى. ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋە سېتىش جەھەتتىكى سېتىۋېلىش باھاسى سېتىش باھاسىدىن يۇقىرى بولۇش ھادىسىسىنى تۇگىتىش ئوچۇن، دۆلەت كۆپ قېتىم ئاشلىق سېتىش باھاسىنى تەڭشىدى.

چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى بىرنەچچە خىل تاۋارنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سېتىلىش باھاسىنىڭ ئۆزگىرىشى

جەدۋەل: 19 — 1 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئاق ئۇن (كىلوگرام)	كۆمىستوناق ئۇنى (كىلوگرام)	گۆرۈچ (كىلوگرام)	سۇ بېغى (كىلوگرام)	قوي گۆشى (كىلوگرام)	چوشقا گۆشى (كىلوگرام)	قوي يۇڭى (كىلوگرام)	توك (كىلوۋات سائەت)
1960	0.35	0.21	0.46	0.80	1.20	0.84	1.30	
1978	0.53	0.36	0.72	0.80	1.20	0.84	1.30	0.20
1985	0.42	0.38	0.78	1.44	4.50	4	2.50	0.20
1990	0.52	0.44	0.98	1.61	6.50	8.50	5.30	0.25
1993	0.65	0.50	2.50	8	10	12	8.40	0.40

ناھىيە تەۋەسىدىكى چېقىدىغان سانائەت مەھسۇلاتلىرى، مەسىلەن: كۆمۈر، تۇز، رەخت، شېكەر، توك قاتارلىقلارنىڭ باھاسىنى بەلگىلەشكە كارخانىلارنىڭ مالىيە بوغالتىرلىرى ياكى مال سانقۇچىلىرى مەسئۇل بولدى، ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى تەكشۈردى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا دۆلەتنىڭ تاۋار باھاسىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىش جەھەتتە يېتەكچىلىك رولىنى جارى قىلدۇردى، بۇنىڭ بىلەن بازار باھاسى پۈتۈنلەي تىزگىنلەندى. ناھىيە تەۋەسىدىكى قول سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى ناھىيىدىكى باھا تارماقلىرى تەكشۈردى ۋە تەڭشىدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى ھەرىيلى بىر قېتىم باھانى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تۇردى. تەكشۈرۈشتە دۆلەت بېكىتكەن تاۋار باھاسى ۋە يېتەكچى خاراكتېردىكى تاۋار باھاسىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، پىلان ئىچىدىكى تاۋارلارنىڭ باھاسى ۋە پىلان سىرتىدىكى تاۋارلارنىڭ باھاسىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، بىر تۇتاش سېتىلىدىغان تاۋارلارنىڭ باھاسىنى خالىغانچە ئۆستۇرۇۋېلىش، شەكلى ئۆزگەرگەن باھا ئۆستۇرۇش ۋە كەلمەس ھەق ئېلىش ئەھۋالىنىڭ بار - يوقلۇقى تەكشۈرۈلدى.

90 - يىللاردا باھا ئىسلاھاتىنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جەھەتتىكى «قوش يوللۇق تۇزۇم» دىكى باھانىڭ دائىرىسى تەدرىجىي تارايتىلدى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ 85% نىڭ باھاسى قويۇۋېتىلدى، كۇندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ 90% نىڭ باھاسىمۇ قويۇۋېتىلدى. 1992 - يىلى 41 كارخانىغا «كارخانا باھا بەلگىلەش ئىجازەتنامىسى» بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن كارخانىلار ئۆزلىرى تاللاپ باھا بەلگىلەش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى.

ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى خەلقنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1990 - يىلى ئاھالىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىدا زۇرۇر بولغان 18 خىل مۇھىم تاۋارنىڭ ۋە مۇلازىمەتنىڭ باھاسىنى بەلگىلىدى ھەمدە ئۇنىڭ ئۈستىدە نازارەتچىلىك ۋە تەكشۈرۈشنى يولغا قويدى. 1991 - يىلى 54 مەمۇرىي ۋە كەسپىي ئورۇنغا «مەمۇرىي ۋە كەسپىي ھەق ئېلىش ئىجازەتنامىسى» بېرىلدى، 1992 - يىلى ئىجازەتنامە بېرىلگەن ئورۇن 106 گە يەتتى، كېيىن ئىجازەتنامە ھەر يىلى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى، 1993 - يىلى ناھىيىدىكى باھا تارماقلىرى مەمۇرىي ۋە كەسپىي ھەق ئېلىش ۋە دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يېنىكلىتىش بويىچە ئىنىقلاش، تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىنى ئىشلەپ، نامۇۋاپىق ھەق ئېلىش تۇرلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

1990 - ، 1991 - ، 1992 - يىللىرى ئۈدا 3 يىل يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تەننەرخى تەكشۈرۈلدى. 1993 - يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتى تۈپەيلىدىن بۇ خىزمەت توختاپ قالدى. 1993 - يىلدىن باشلاپ باھا تارماقلىرىنىڭ فۇنكسىيىسى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇشتىن تەدرىجىي ھالدا كارخانا ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، چارە - تەدبىر كۆرسىتىش ۋە ئۇنى ئۈچۈر بىلەن تەمىنلەشكە ئۆزگەردى.

§ 2 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئايرىم غەيرىي نورمال يىللاردا ۋاقىتلىق تەكسە باھا كومىتېتى قۇرۇپ، قالايمىقانلىشىپ كەتكەن بازارنى، ئۆرلەپ كەتكەن باھانى تەرتىپكە سالدى ۋە باشقۇردى، ئادەتتىكى كەسپىي ئىشلارنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مالىيە بۆلۈمىنىڭ قوشۇمچە باشقۇرۇشىغا ھاۋالە قىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىل 2 - ئايدا، ناھىيىلىك باھا كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 2 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. 1959 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك بازار باھاسى كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، 1 مەخسۇس كادىر سەپلەندى. 1962 - يىلى ئاپپاراتلار ئىخچاملانغاندا ناھىيىلىك باھا كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ستاتىستىكا بۆلۈمى قوشۇۋېتىلدى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك باھا كومىتېتى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، باھا كومىتېتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1978 - يىلى باھا خىزمىتىنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قوشۇمچە باشقۇردى. 1984 - يىلى باھا كومىتېتى قايتا قۇرۇلدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ناھىيىلىك باھا كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسىدا باھا تەكشۈرۈش ئورنى قۇرۇلدى. 1993 - يىل 6 - ئايدا ئاپپارات ئىسلاھاتى جەريانىدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باھا تەكشۈرۈش ئورنى قۇرۇلدى، بۇ ئورۇن ناھىيىنىڭ باھا خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

Ⅲ باب

ئۆلچەم باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

1973 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قارىمىقىدا ئۆلچەمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، سۈپەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش، تالانى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكىتلىرى قۇرۇلدى، شتاتتىكى خادىمى 17 ئىدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۈرۈش - ئۆلچەمنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلدى، 1990 - يىلى ئۇ ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۈرۈش - ئۆلچەم باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئۆلچەم تەكشۈرۈش، سۈپەت تەكشۈرۈش، تالا تەكشۈرۈش پونكىتى تەسىس قىلىندى، 10 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 21 گە يەتتى.

§ 2 . ئۆلچەم بىرلىكلىرى

1 . ئۇزۇنلۇق ئۆلچەش ئەسۋابى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ئۇزۇنلۇق ئادەتتە گەز بىلەن ئۆلچىنەتتى، سول بىلەك سوزۇلغاندىن كېيىن، سول قولنىڭ بارماق ئۇچىدىن ئوك مۇرىگىچە بولغان ئارىلىق 1 گەز ھېسابلىناتتى، 1 گەز تەخمىنەن 1 مېتىر كېلەتتى. لېكىن ئادەمنىڭ ئېگىزىمۇ، پاكىزىمۇ، بىلەكنىڭ ئۇزۇنىمۇ، قىسقىسىمۇ بولغانلىقتىن، بۇنداق ئۆلچەش تازا توغرا چىقمايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ خىل ئۆلچەش داۋاملىق ئىشلىتىلمىدى. 1950 - يىلى رەختنى ياغاچ مېتىر بىلەن ئۆلچەپ سېتىش، بىر تۇتاش مېتىر بويىچە ئۆلچەش باشلاندى.

2 . مىقدار ئۆلچەش ئەسۋابى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ئاشلىق سودىسىدا ئومۇمىيۈزلۈك چارەك ئىشلىتىلەتتى، 1 چارەك 8 — 9 كىلوگرام كېلەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن

كېيىن، 1950 - يىلى چارەك جىڭنى بىرلىك قىلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئومۇمىيۈزلۈك ياغاچ چوكىلىق تارازا ئىشلىتىلىدىغان بولدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلار ياغاچ چوكىلىق تارازا، گىر، تەخسىلىك تارازا ئىشلەتتى. 1987 - يىلى كىلوگرام تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

3. ئېغىرلىق ئۆلچەش

1950 - يىلى ئېغىرلىق 16 سەرلىك تۈزۈم بويىچە جىك، سەر دەپ ئۆلچىنەتتى. 1970 - يىلى ھەرخىل ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنىڭ بىرلىكى بىر تۇتاش 10 سەرنى بىرلىك قىلىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى سودىسىدا بىر تۇتاش كىلوگرام ئۆلچەم بىرلىكى قىلىندى.

§ 3 . ئۆلچەملەشتۈرۈش - ئۆلچەم نازارەتچىلىكى

1973 - يىلى ئۆلچەمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى، سۈپەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى، تالانى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتى نۇقتىلىق ھالدا ناھىيە بازىرىدا قانات يايدۇرۇلدى. 1983 - يىلدىن كېيىن تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتى گۈڭشې، مەيدان (يېزا) لارغىچە قانات يايدۇرۇلدى.

1973 - يىلدىن بۇيان ئۆلچەمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتىدىكى ئۆلچەم خادىملىرى قەرەللىك ھالدا زاۋۇت، ماگىزىن ۋە يېزا ئىگىلىك سودا بازارلىرىغا بېرىپ، ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابى، مىقدار ئۆلچەش ئەسۋابىنىڭ مۇقىملىقىنى، توغرىلىقىنى، سەزگۈرلۈكىنى ۋە ئۆزگىرىپ كەتمەسلىكىنى بىرمۇ بىر تەكشۈردى، لايىقەتسىز ئەسۋابلارنى بىرمۇ بىر رېمونت قىلدى. 1993 - يىلى ھەرخىل ئۆلچەش ئەسۋابىدىن 1770 ى تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى ۋە رېمونت قىلىندى.

سۈپەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى 40 نەچچە زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتىنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈردى، 5 قېتىم يالغان، ساختا، ناچار تاۋارلارغا زەربە بېرىش پائالىيىتىنى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇردى، بازاردىكى تاۋارلارنى 4000 قېتىمدىن ئارتۇق نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈپ، 15 مىڭ يۈەنلىك يالغان، ساختا، ناچار تاۋارنى مۇسادىرە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ھەرقايسى يېزىلارنىڭ 500 مو يەردىكى سۈپەتلىك ئۇرۇقلىنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ، سۈپەتلىك ئۇرۇقلىنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتىنى 90% تىن ئاشۇردى.

1993 - يىلى تالانىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش پونكتى 700 تونىنا پاختىنى، 120 تونىنا قوي يۇڭىنى پېرىيوم قىلدى، تالا پېرىيوم قىلىش بويىچە 1 قارار تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، 58 كۇرسانت ئاپتونوم رايون تارقاتقان «قوي يۇڭى، پاختا تالاسىنى پېرىيوم قىلىش لايىقەتنامىسى» غا ئېرىشتى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۈرۈش - ئۆلچەمنى باشقۇرۇش ئىدارىسى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنىي ئىگە ۋاكالەت نومۇرى كىنىشكىسى»نى تارقىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، يىل ئاخىرىغىچە 255 ئورۇن تىزىملىنىپ رەسمىيەت بېجىرىلدى.

IV باب

سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە سودىگەرلەر ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، ئۇ بازار سودىسىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 2 شتات بېرىلدى، بۇ بۆلۈم سودا ـ سانائەتكە دائىر ئىشلارنى ئىزىملاش، كىنىشكا تارقىتىش ۋە بازارلارنى سەييارە تەكشۈرۈش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1953 ـ يىل 5 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. ئۇ سودا ـ سانائەت بۆلۈمىنىڭ يېتەكچىلىكىدە پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى سودا ـ سانائەت ساھەسىدە ئىزچىللاشتۇرۇپ، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سودا ـ سانائەتنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى.

1954 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت چەرچەندىكى بازارلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى، باج ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، بانكا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنى تەشكىللەپ ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇردى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلدى، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى كادىرلاردىن 8 نى سەپلەپ بەردى، ئۇلار بازارلارنى بىرلىكتە باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ھەر بازار كۈنى (يەكشەنبە كۈنى) ئۇلار بازارلارغا بېرىپ بازاردىكى مەسىلىلەرنى ئىگىلىدى ۋە بىر تەرەپ قىلدى.

1958 ـ يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا، سودا سودا بۆلۈمى (ئىدارىسى) نىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە قىلىندى، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش فۇنكسىيەسىنى سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى كونكرېت يۈرگۈزدى. 1964 ـ يىلى سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا بۆلۈمى (ئىدارىسى) بىرلەشتۈرۈلۈپ سانائەت ـ قاتناش ـ سودا بۆلۈمى قىلىندى، بۇ بۆلۈم سانائەت ـ قاتناش، قول سانائەت، قاتناش، سودا خىزمەتلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى.

1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1971 ـ يىل 7 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 ـ يىل 3 ـ ئايدا بازار باشقۇرۇش كومىتېتى تولۇقلاندى ۋە تەڭشەلدى، خادىمى 7 گە يەتتى، ئۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىغا قارىدى.

1979 - يىل 5 - ئايدا بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قارمىقىدا بازارلىق سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورنى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونلۇق سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورنى، تاتىراق سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلدى، 23 باشقۇرغۇچى خادىم قويۇلدى. 1993 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قارمىقىدا باھا تەكشۈرۈش ئورنى تەسىس قىلىندى.

§ 2 . سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش

1. سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دۆلەت مەمۇرىي كېڭىشى تارقاتقان «خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى» غا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم سودا - سانائەت ئىشلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملىدى، تەكشۈرۈشتە چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 107 سودا - سانائەت ئورنى، ئۇلارنىڭ 171 خادىمى، 125 مىڭ يۈەن مەبلىغى بارلىقى ئېنىقلاندى.

1954 - يىلى سودا - سانائەتچىلەر يېڭىۋاشتىن تىزىملاندى، بۇ قېتىمقى تىزىملاشتا ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت ئورنىدىن 459 ى، ئۇلارنىڭ 578 خادىمى، 540 مىڭ يۈەن مەبلىغى بارلىقى ئېنىقلاندى. 1956 - يىل 4 - ئايدا خۇسۇسىي سودا - سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتى بىر مەزگىل ئۆزۈلۈپ قالدى، ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ئىزىمۇ قالمىدى.

1978 - يىلى ئېچىلغان ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىق ئوڭشالدى. 1979 - يىلى بازار باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش خىزمىتى تەدرىجىي مۇنتىزىم ئىزغا چۈشتى. 1982 - يىلىغا كەلگەندە چەرچەن ناھىيىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى 38 سودا - سانائەت كارخانىسىنى تىزىملاپ ئۇلارغا كىنىشكا تارقاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پايدا ئالغان كارخانا 30، زىيان تارتقان كارخانا 8. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت كارخانىسى 51 گە، شۇبە - تارماق ئاپپاراتى 63 كە، خادىمى 918 گە، ئومۇمىي مەبلىغى 10 مىليون 757 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 51 سودا - سانائەت كارخانىسى ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا %7.62 نى، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكى %7.87 نى، تۇراقسىز مەبلىغى %75 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت كارخانىسى 276 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 96، خادىمى 3032، تىزىمغا ئالدۇرغان مەبلىغى 49 مىليون 270 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا 180، خادىمى 1269، تىزىمغا

ئالدۇرغان مەبلىغى 13 مىليون 80 مىڭ يۈەن؛ يەككە سودا ـ سانائەتچى 517، خادىمى 698، تىزىمغا ئالدۇرغان مەبلىغى 1 مىليون 259 مىڭ يۈەن.

2. مەبلەغنى ئېنىقلاپ تىزىملاش، كەسىپلەرنى تەرتىپكە سېلىش

50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا يەنى خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدە، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتنى قوغداش ۋە يۆلەش بىلەن بىللە مىللىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان بەزى كەسىپلەرنى تەرتىپكە سالدى.

1952 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 6 زەرگەرلىك دۇكىنى تەرتىپكە سېلىندى، ھەرقايسى دۇكانلارنىڭ ئەھلىيىتىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كەسپى ئۆزگەرتىلدى؛ دەسمايىسى ۋە پايدىسى ئاز، ئەمگەكنى ئاساس قىلىدىغان 47 سودا ـ سانائەت ئورنى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئۆزگەرتىلدى.

§ 3 . بازار باشقۇرۇش

1950 ـ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كادىر ئەۋەتىپ بازارلارنى دائىم سەييارە تەكشۈرۈپ، بازار تەمىنات ـ سودىسىنى تەڭشەپ، ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ھايانكەشلىككە زەربە بەردى ھەمدە بازار باھاسىنى 10 كۈندە 1 قېتىم مەلۇم قىلىش تۈزۈمىنى ئورناتتى.

1951 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «يېڭىم يولدا توسۇپ سېتىۋېلىشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» ۋە «ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، نورمال بازار سودىسىغا كاپالەتلىك قىلدى. ھەر بازار كۈنى بازار مىسلىسىز جانلىنىپ كەتتى، بازارغا ئاشلىق، ياغ، پاختا ـ چىگە، گۆش، سۇ مەھسۇلاتلىرى، كۆكتات، قۇرۇق ـ ھۆل مېۋە ـ چېۋە، كۈندىلىك بۇيۇملار، ئۆي قۇشلىرى، ئۆي ھايۋانلىرى ۋە قول سانائەت مەھسۇلاتلىرى سېلىندى. ھەر بازار كۈنى پۈتۈشۈش سوممىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 56 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) دىن ئېشىپ كەتتى.

1954 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سودا ماگىزىنى، بانكا، باج ئىدارىسى، ھەمكارلىق ماگىزىنى، ئاشلىق ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى ۋە سودا ـ سانائەت بۆلۈمى قاتارلىق ئورۇنلارنى تەشكىللەپ، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇپ، بازارنى ئۇنۇمبرسال باشقۇردى. بازاردا باھانى ئېنىق بېزىشنى يولغا قويۇپ، ھايانكەشلىككە ۋە مەككار سودىگەرلەرگە زەربە بەردى، چازا تەسىس قىلىپ، دۆلەت پىلان بويىچە سېتىۋالىدىغان ماددىي ئەشيالارنى يېڭىم يولدا توسۇپ سېتىۋېلىشنى تەكشۈردى ۋە قاراڭغۇ بازار سودىسىنى تەكشۈرۈپ مەنئى قىلدى.

1956 ـ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىشى ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشى قىنىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، قەرەللىك ھالدا «چارۋىچىلىق رايونى ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇش يىغىنى» ئۆيۈشتۇرۇپ تۇردى، ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمىنىڭ يېتەكچىلىكىدە يىغىن رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ئالماشتۇرۇش يىغىنىنىڭ مەزمۇنى خىلمۇ خىل بولۇپ، تۇرلۇك مالالار، رەخت، كۈندىلىك تاۋارلار سېتىلدى، يەنە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى

سېتىۋېلىندى، پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل قەرز ئېلىش، باج سىياسىتى بويىچە شۆبە ئەترەتلەرنىڭ تەشۋىقاتى، مىللىي مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى.

1957 - يىلى دۆلەت ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دانىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىشنى يولغا قويدى، ئارقىدىنلا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش چارىسى قوللىنىلدى ھەمدە ئومۇمەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋۇجۇدقا ئېلىپ سېتىۋالىدىغان مەھسۇلاتلارنى خۇسۇسىي سودىگەر ۋە ئۇششاق تىجارەتچىلەرنىڭ سېتىۋېلىشىغا بىرەك يول قويۇلمايدۇ، دەپ بەلگىلەندى.

1963 - يىلى بازارغا نىسبەتەن «ئالدى بىلەن جانلاندۇرۇش، كېيىن باشقۇرۇش» سىياسىتى قوللىنىلىپ، بېلەت، كىنىشكا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى (ئاشلىق بېلىتى، رەخت بېلىتى بۇنىڭ سىرتىدا) .

1964 - يىلى «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، بازار سودىسى كۈنسايىن خاراپلاشتى.

1965 - يىلى سودا بازارلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تاقۇۋېتىلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، بەزى توغرا بازار سودىسى «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» دەپ قارىلىپ بىكار قىلىندى، قول سانائەت مەھسۇلاتلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش چەكلىمىگە ئۇچرىدى.

1969 - يىلى بازار سودىسى يەنە ئەسلىگە كەلدى، لېكىن نۇرغۇن يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى بازارغا سېلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى، بازار سودىسى نورمال قانات يايالمىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، ئىچكى جەھەتتە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سودا بازارلىرىدا تەدرىجىي ھالدا كۆپ خىل ئىگىلىك شەكلى، كۆپ خىل ئوبوروت يولى، كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى مەۋجۇت بولۇشتەك يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى «باشقۇرۇش ئەمما ئۆلۈك قىلىۋەتمەسلىك، جانلاندۇرۇش ئەمما قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتمەسلىك» پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئىدىيىنى يەنمۇ ئازاد قىلىپ، سىياسەت جەھەتتە كەڭ قويۇۋېتىپ، يوللارنى پائال راۋانلاشتۇرۇپ، قانۇنلۇق تىجارەتنى قوغداپ، قانۇنسىز پائالىيەتلەرنى توسۇپ، ھايانكەشلىككە زەربە بېرىپ، بازارنى پائال جانلاندۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 57 مىڭ 600 يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ناھىيە بازىرىدا 1 ئۇنۇۋېرسال يېزا ئىگىلىك سودا بازىرى قوردى، بازارنىڭ كۆلىمى 3264 كۋادرات مېتىر بولۇپ، بازار ئىچىگە ئۇستى يېپىق بازار ۋە ئۆي ئىچى بازىرى تەسىس قىلىندى.

1985 - يىلى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 10 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ بازارنى تۈزەشتۈردى ھەمدە بازاردا مۇلازىمەت پۈكمىيى، ئادەل تارازا تەسىس قىلىپ ئاممىغا قولايلىق يارىتىپ بەردى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 800 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىپ، «ئالغا» يولىدا 50 نەچچە ئېغىزلىق تىجارەت ئۆيى بار يېڭى تېپتىكى

يېزا ئىگىلىك بازىرى قۇردى.
1993 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى «ئالغا» يولىدىكى بازارنى كېڭەيتتى، «بەخت» يولىغا يېڭىدىن 27 ئېغىز يەككە سودا - سانائەتچىلەر ماگىزىنى سالدى؛ 210 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، كونا سېمونت زاۋۇتىدا يېڭىدىن كىچىك تىپتىكى 1 يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى قۇردى.
1985 - يىلى بازار سودىسى بويىچە پۈتۈشۈش سوممىسى 790 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلىدىكىدىن %25.8 ئاشتى. بازارغا سېلىنغان يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى ۋە ئائىلە قول سانائىتى مەھسۇلاتلىرى ئەسلىدىكى 27 خىلدىن 44 خىلغا يەتتى.
1993 - يىلى بازارغا سېلىنغان تاۋارلارنىڭ پۈتۈشۈش سوممىسى 5 مىليون 150 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 4 . تاۋار مارکىسى، ئېلان باشقۇرۇش

چەرچەن ناھىيىسى چەت، يىراق جايغا جايلاشقاچقا، قاتنىشى قولايسىز، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئاستا بولغاچقا، 1982 - يىلىغا كەلگەندىلا ئاندىن تاۋار مارکىسى، ئېلان باشقۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. كەسىپ مىقدارى ئازراق بولغاچقا، 1993 - يىلىغىچە مەخسۇس باشقۇرغۇچى سەپلەنمىدى ۋە مەخسۇس باشقۇرۇش ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىدى، كارخانا بۆلۈمچىسى تاۋار مارکىسى، ئېلان باشقۇرۇش كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىردى.
چەرچەن ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تاۋار مارکىسىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاۋار مارکىسى قانۇنى» غا ئاساسەن، تاۋار مارکىسىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ تىزىملاش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتتى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە چەرچەن ناھىيىسىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرى تىزىملىتىشقا ئىلتىماس قىلغان تاۋار مارکىسىدىن مەملىكەتلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەكشۈرگەندىن كېيىن تەستىقلىنىپ تىزىملانغىنى 2، بۇلار چەرچەن ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ «ئالتۇن تۈگە» مارکىلىق سېمونتى بىلەن چەرچەن ناھىيىلىك تېرە - خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ «كوئېنلۇن بۇغىسى» مارکىلىق خۇرۇم كىيىمىدىن ئىبارەت.
1985 - يىلدىن بۇيان سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى يالغان، ساختا داڭلىق تاۋار مارکىسى ياساشتەك قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن بىرنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، 40 نەچچە مىڭ يۈەنلىك يالغان «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» ۋە «ئىلى ئاق ھارىقى» نى مۇسادىرە قىلىپ، تاۋار مارکىسىنىڭ مەخسۇس ئىشلىتىلىش ھوقۇقىنى ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغدىدى.
1983 - يىلدىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئېلانلار، ئاساسەن، سىرتقا بەزى ئېلان تاختىلىرىنى قويۇش ۋە ئېلان ۋېۋىسكىلىرىنى ئېسىشتىن ئىبارەت ئىدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ ئورۇنلار ئېلان تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن قىلىپ ئەنگە ئېلىندى، يەنە چەرچەن ناھىيىلىك

رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ئۆي ئىچى ئېلانىنى يولغا قويدى.

§ 5 . يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر ھەر بازار كۈنى ناھىيە بويىچە بىردىن بىر بازار — ناھىيە بازىرىدا يايما يايانتى ۋە نۇقتا تەسىس قىلاتتى. يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ كاپىتالى ئاز ئىدى، ئۇلار سودا ـ سېتىق قىلغاندىن باشقا قوشۇمچە پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

1952 ـ يىلى ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تارماقلار بىلەن سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ مال زاكاز قىلىشى، ۋاكالىتەن سېتىشنى ياكى تىجارەت قىلىشى، بىرلىشىپ سېتىۋېلىشى ۋە بىرلىشىپ سېتىشنى ئىلگىرى سۈرىدى، سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ تىجارەت قىلىشى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشگە يار بۆلەك بولدى.

1955 ـ يىلى سودا ـ سانائەت بۆلۈمى ناھىيە بويىچە سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ مەبلىغىنى ئېنىقلاپ تىزىملىدى.

1956 ـ يىلى خۇسۇسىي سودا ـ سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تىجارەتكە، ھەمكارلىق ماگىزىنىغا ۋە كوپېراتىپقا قاتناشتى.

1958 ـ يىلى خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە، ناھىيە بويىچە ساقلاپ قېلىنغان خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ كۆپ قىسمى بىرلەشتۇرۇۋېتىلدى. سودا ـ سانائەت بۆلۈمى بازار باشقۇرۇشنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، ھەقسىز باھانى ئېنىق يېزىشنى، بېسىمدارلىق قىلىشقا، دېھقانلارنىڭ قولىدىكى 2 ـ خىلدىكى ماددىي ئەشيالارنى كۆز بويامچىلىق بىلەن سېتىۋېلىشقا، ئېلىپ ـ سېتىش پائالىيىتىگە يول قويماسلىقنى تەلەپ قىلدى.

1967 — 1976 ـ يىلغىچە بولغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا شەخسلەرنىڭ سودا ـ سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلمىدى.

1979 ـ يىلدىن باشلاپ يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرگە قارىتا «باشقۇرۇش»، «ئىلگىرى سۈرۈش»، «جانلاندۇرۇش» فاكتورىنى يولغا قويۇلۇپ، بەزى چەكلىمىلەر كەڭ قويۇۋېتىلىپ، يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ تارقاق، جانلىق بولۇشتەك تىجارەت ئالاھىدىلىكى جارى قىلدۇرۇلدى.

1985 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يەككە سودا ـ سانائەتچى 289 غا، خادىمى 475 كە، ئومۇمىي مەبلىغى 776 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىلى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەرنى رېمونتچىلىق ۋە مۇلازىمەت كەسپىگە قاراپ تەرەققىي قىلىشقا يېتەكلەشكە ئەھمىيەت بېرىلدى، باشقا جايلاردىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ تىجارەت قىلىشى ۋە چەرچەن ناھىيىسىدىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنىڭ باشقا جايلارغا بېرىپ تىجارەت قىلىشىغا ئىلھام بېرىلدى.

1990 ـ يىلدىن بۇيان، يالغان، ساختا، ناچار تاۋارلارغا زەربە بېرىشنىڭ قۇربى ئاشۇرۇلۇپ، بازاردىكى تاۋارلار دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى.

1993 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يەككە سودا ـ سانائەتچى 517 گە، خادىمى

689 غا، مەبلىغى 1 مىليون 259 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 6 . ئىقتىسادىي توختاملارنى باشقۇرۇش

1980 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى توختام باشقۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، شۇ يىلى نەچچە ئون پارچە توختام تۈزۈلدى. سودا - سانائەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بولۇپمۇ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي توختام قانۇنى» نىڭ ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئىقتىسادىي توختاملارنى باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ سالمىقى تەدرىجىي كۈچەيتىشكە باشلىدى. ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇش خادىملىرى بىر تەرەپتىن توختامغا قول قويۇش، توختامنى نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈشنى پائال قانات يايدۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن جەمئىيەتتە «ئىقتىسادىي توختام قانۇنى» نى كەڭ تەشۋىق قىلدى ھەمدە كۈچ قېتىم تەربىيىلەش كۈرسلىرىنى ئېچىپ، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئىقتىسادىي توختاملارنىڭ ئىمزالىنىشى، ئىجرا قىلىنىشى ۋە نازارەت قىلىنىشىدىن تارتىپ تاكى توختاملارنىڭ ئىمزالىنىشى، ئىجرا قىلىنىشى ۋە نازارەت قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، توختام باشقۇرۇلۇشىغچە بولغان ئىشلارنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، توختام ماجىرالىرىنىڭ ئالدىنى ئالدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئىمزالانغان توختام 3000 نۇسخىدىن كۆپرەككە، توختامدىكى سوممۇ 160 مىليون يۈەنگە يەتتى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىدا ئىقتىسادىي توختاملارغا كېسىم قىلىش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت توختام ماجىرالىرىغا كېسىم قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە چەرچەن ناھىيىلىك كېسىم كومىتېتى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسىغا دائىر دېلودىن 123 نى قوبۇل قىلىپ ۋە ئايلاشتۇرۇپ، ئالاقىدار تەرەپلەرنى 952 مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي زىياندىن ساقلاپ قالدى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى «توختامغا ئەھمىيەت بېرىش، ئىناۋەتنى ساقلاش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغچە، جەمئىي 9 كارخانىغا ناھىيە دەرىجىلىك «توختامغا ئەھمىيەت بەرگەن، ئىناۋەتنى ساقلىغان» كارخانا دەپ، 5 كارخانىغا ئوبلاست دەرىجىلىك «توختامغا ئەھمىيەت بەرگەن، ئىناۋەتنى ساقلىغان» كارخانا دەپ نام بېرىلدى.

1980 - يىلدىن بۇيان چەرچەن ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى توختام تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 10 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق توختامنى تەكشۈردى، بۇ توختاملاردىكى سوممۇ 40 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ.

یېگىرمىنچى قىسىم

پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

بىگىرمىنچى قىسىم

پارتىيە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار

I باب

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى

§ 1 . تەشكىلىي قۇرۇلۇشى

1. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى

1) ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلاتىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - جۇنى 5 - شىسىنىڭ مۇستەقىل تۈەنى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى ۋە يەرلىكتە ئىشلەش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىپ، كونا ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى ئۆتكۈزۈۋالدى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى (قىسقارتىلىپ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى دەپ ئاتالدى)نى تەشكىل قىلدى، بۇ خىزمەت كومىتېتى ج ك پ قارا شەھەر يەرلىك كومىتېتىغا قارىدى، شى لوفۇ شۇجى بولدى. شۇ يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - شىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جېڭ سىخۇا بۇيرۇقىغا بىنائەن خىزمەت ئەترىتىنى باشلاپ كېلىپ، مۇستەقىل تۈەنىنىڭ يەرلىكتىكى خىزمەتلىرىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ۋە ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولدى. خىزمەت ئەترىتى 2 - جۇن 6 - شىسىنىڭ 16 - تۈەنىدىكى ۋە 6 - شىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىدىكى 38 كادىر - جەڭچىدىن تەشكىل قىلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ج ك پ ئەزاسى 32 بولۇپ، ئۇلار چەرچەن ناھىيىسى بويىچە تۇنجى پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇردى.

ۋاقى جىگۈۋ پارتىيە ياچىيكىسىنىڭ شۇجىسى، ۋاقى جۇنخې مۇئاۋىن شۇجى، ۋاقى شىلىڭ تەشكىلات ھەيئىتى، جاقى زىيۇ، شۇ چىيۇ ياچىيكا ھەيئىتى بولدى.

1951 ـ يىل 4 ـ ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، جىن جىجۇڭ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى، لىيۇچېڭخەن، ۋاقى جىگۈۋ، ۋېي گۈيپىڭ، جەي خۇگىيۇ، جاقى چۇنجىڭ، ۋاقى جۇنخې، ۋاقى شىلىڭلار ناھىيىلىك پارتكوم ئەزاسى بولدى؛ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىلىرى

جەدۋەل: 20 — 1

ئىسىم فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئىنقىلابقا قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپە ئۇتتىگەن ۋاقتى
شى لوفۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن			1950.3 — 1950.8
جياڭ مىڭ خۇا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يەنجۇ	1913 ـ يىلى	1938 ـ يىلى	1950.8 — 1951.1

1950 — 1956 ـ يىللاردا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى، ناھىيىلىك پارتكوم پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش — زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، «ئۈچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى قانات يايدۇردى ھەمدە ھەرىكەت داۋامىدا ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان مۇنەۋۋەرلەرنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىپ، يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇردى.

1956 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنىگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى (پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۇرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى بويىچە مۇئامىلە قىلىندى) ئېچىلدى، يىغىن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 8 ئەزاسىنى سايلاپ چىقتى، چېن ۋېنخۇا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى، مەڭلىك سىدىق، لىيۇجۇنچىڭلار مۇئاۋىن شۇجى بولۇپ سايلاندى.

1954 ـ يىل 6 ـ ئايدىن بۇرۇن، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ يەنجى يەرلىك كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، ئۇنىڭدىن كېيىن كورلا يەرلىك كومىتېتىغا قارىدى.

1960 ـ يىل 12 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1961 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا شۇجىچۇ قۇرۇلدى. ئەسلىدىكى شۇجى 1 ـ شۇجى دەپ، ئەسلىدىكى مۇئاۋىن شۇجىلار شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى دەپ ئاتالدى.

1961 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنىگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، 1 ـ شۇجى، شۇجىچۇنىڭ شۇجىلىرى، كاندىدات

شۇجىلار سايلاپ چىقىلدى. 1962 - يىل 1 - ئاينىك 5 - كۈنى ۋۇيۇك چەرچەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىل 1- ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم پاراكەندىچىلىككە ئۇچراپ، خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرالمىدى. 1967 - يىل 3 - ئاينىك 5 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى بۇيرۇقىغا بىنائەن «ئۇچ ياردەم، ئىككى ھەربىي» (سولچىلارنى قوللاش، ئىشچىلارغا ياردەم بېرىش، دېھقانلارغا ياردەم بېرىش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي تەلىم - تەربىيە) نى يولغا قويدى، بايىنغولىن شۆبە ھەربىي رايونى «213» قىسمى چەرچەنگە ناسىر باشچىلىقىدا سولچىلارنى قوللاش قىسمى ئەۋەتتى، «سولچىلارنى قوللاش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 3 - ئاينىك 9 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ھەربىي ئىدارە قىلىش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسىگە قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلدى. 3 - ئاينىك 16 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى، سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى، ئامانلىقنى ساقلاش - قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى سابىق ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. ئۇنىڭغا خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جېڭ جۇنرۇ مۇدىر بولدى.

1967 - يىل 4 - ئاينىك 23 - كۈنى چەرچەن ناھىيىسىدە ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇ 34 كومىتېت ئەزاسىدىن تەركىب تاپتى، 12 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى قويۇلدى، ئىنقىلابىي كومىتېتقا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى جېڭ جۇنرۇ مۇدىر، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئابدۇرېھىم سادىق ۋە ناسىر، لى جىيەنلىن، جاڭ لىن، جاڭ شياۋراڭ، لى شۇئەيلەر مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 1969 - يىل 9 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى بىلەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت بىرلىكتە ئىش بېجىردى.

1972 - يىل 12 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى ئەسلىگە كەلدى. 1993 - يىلىغچە، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 4 -، 5 -، 6 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتايلىرىنى ئاچتى.

2) ناھىيىلىك پارتكومغا بىۋاستە قاراشلىق ئاپپاراتلار

ئىشخانا 1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى كاتىبات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1951 - يىل 4 - ئايدا ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم كاتىبات بۆلۈمى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئاپپارات «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1974 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

تەشكىلات بۆلۈمى 1950 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1951 - يىل 4 - ئايدا ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئاپپارات «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ

پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1974 - يىل 6 - ئايدا ناهىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

تەشۋىقات بۆلۈمى 1950 - يىل 2 - ئايدا ناهىيىلىك خىزمەت كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1951 - يىل 4 - ئايدا ئۇ ناهىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئاپپارات «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1974 - يىل 6 - ئايدا ناهىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

بىرلىك سەپ بۆلۈمى 1953 - يىل 8 - ئايدا بىرلىك سەپ بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. بۇ ئاپپارات 1967 - يىل 3 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1974 - يىل 6 - ئايدا ناهىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

يېزا خىزمىتى بۆلۈمى 1957 - يىل 4 - ئايدا يېزا خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1963 - يىل 3 - ئايدا بۇ بۆلۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1964 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئاپپارات «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا يېزا خىزمىتى بۆلۈمى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

رېۋىزىيە كومىتېتى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى 1956 - يىل 5 - ئايدا رېۋىزىيە كومىتېتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1967 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئاپپارات «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ، پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1979 - يىل 7 - ئايدا ناهىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناهىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت تارماقلىرى قاتارىدىن ئايرىپ چىقىلىپ ئايرىم تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ نامى ج ك پ چەرچەن ناهىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى ۋە دەرىجىسى مۇئاۋىن ناهىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

مالىيە - سودا سىياسىي بۆلۈمى 1957 - يىل 2 - ئايدا مالىيە - سودا سىياسىي بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. بۇ بۆلۈم 1967 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

سانائەت - قاتناش بۆلۈمى 1958 - يىل 10 - ئايدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى. بۇ بۆلۈم 1959 - يىل 12 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

پارتىيە مەكتىپى 1959 - يىل 10 - ئايدا ناهىيىلىك پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى. ئۇ 1967 - يىل 3 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1974 - يىل 4 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ئارخىپخانا 1960 - يىل 4 - ئايدا ناهىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناهىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ ناهىيىلىك ئارخىپخانا بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى.

ئورگانلار پارتكومى 1974 - يىل 10- ئايدا ئورگانلار پارتكومى قۇرۇلدى.

سىياسىي - قانۇن كومىتېتى 1984 - يىل 8 - ئايدا سىياسىي - قانۇن كومىتېتى قۇرۇلدى.

پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - ناهىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش ئىشخانىسى 1984 - يىلى

پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - ناهىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1993 - يىلى ھۆكۈمەتنىڭ ئارخىپ ئىدارىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى ۋە ناھىيىلىك ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى دەپ ئاتالدى.

مەخپىي ھۆججەتلەر بۆلۈمى 1979 - يىل 4 - ئايدا مەخپىي ھۆججەتلەر بۆلۈمى قۇرۇلدى.

پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى 1984 - يىلى پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى.

مەنىۋى مەدەنىيەتلىك پائالىيىتى كومىتېتى ئىشخانىسى 1984 - يىلى ناھىيىلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى كومىتېتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ئۇ 1989 - يىلى مەنىۋى مەدەنىيەتلىك پائالىيىتى كومىتېتى ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى ئۇ ئىشخانا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

2. پارتىيە كومىتېتى، پارتگۇرۇپپا

1) ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتگۇرۇپپىسى

1954 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتگۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. خاۋ شۇچۈەن شۇجى بولدى. 1954 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى پارتگۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ھۆكۈمەت ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالغاچقا، پارتگۇرۇپپىمۇ پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1976 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتگۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا تۇردى توختى شۇجى بولدى. 1981 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ئىنقىلابىي كومىتېت پارتگۇرۇپپىسى خەلق ھۆكۈمىتى پارتگۇرۇپپىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

2) ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى پارتكومى

1961 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، جېڭ جۈنرۇ ياچېيكا شۇجىسى بولدى. 1966 - يىل 11 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى كومىتېتى قۇرۇلدى.

3) ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتگۇرۇپپىسى

1981 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتگۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

4) ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتگۇرۇپپىسى

1984 - يىل 5 - ئايدا سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىندا سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتگۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

5) ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتگۇرۇپپىسى

1976 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتگۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

6) ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى پارتگۇرۇپپىسى

1980 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى پارتگۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

3. ئاساسىي قائىدە پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ئاساسىي قائىدە پارتىيە كومىتېتلىرى

1951 - يىل 4 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 - رايون (ھازىرقى چوڭكۆل، ئارال يېزىلىرى، چەرچەن بازىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 2 - رايون (ھازىرقى توغراقلىق، يېڭىئۆستەڭ، تاتىراك يېزىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 3 - رايون (ھازىرقى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا قاراشلىق 3 چارۋىچىلىق يېزىسى ۋە 2 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 4 - رايون (تاتىراك يېزىسى) دا 4 رايونلۇق كومىتېت ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1956 - يىلى 1 -، 2 - رايونلار، 1959 - يىلى 4 - رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، رايونلۇق كومىتېتلارمۇ بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە بويىچە خەلق گۇڭشېسى ئومۇملاشتۇرۇلدى، بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، چوڭكۆل، توغراقلىق، باغئىبرىق، يېڭىئۆستەڭ، قوشاتما، تاتىراك، بازار (ھازىرقى چەرچەن بازىرى)، ئارال قاتارلىق خەلق گۇڭشېلىرىدا پارتكوم قۇرۇلدى، ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا يەنىلا رايونلۇق پارتكوم ساقلاپ قېلىندى.

1967 - يىل 3 - ئايدىن كېيىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى تۈپەيلىدىن، ھەرقايسى گۇڭشې پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 5 - ئايدىن كېيىن، گۇڭشېلاردا ئىنقىلابىي كومىتېت، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ «مەركەزلەشكەن» رەھبەرلىكى يولغا قويۇلدى، ئىنقىلابىي كومىتېت بىلەن ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى رەھبەرلىكى يولغا قويۇلدى، باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى.

1972 - يىل 12 - ئايدىن كېيىن خەلق گۇڭشېلىرىدا ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن پارتىيە قۇرۇلتايلىرى ئېچىلىپ، يېڭى پارتكومنىڭ رەھبەرلىك كوللېكتىپى سايلاپ چىقىلدى، ناھىيە بويىچە ئاساسىي قائىدە پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1984 - يىلى ھاكىمىيەت تەشكىلاتى بىلەن ئىگىلىك تەشكىلاتى ئايرىلىپ، 7 خەلق گۇڭشېسى پارتكومى يېزا پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە چەرچەن بازىرى، چوڭكۆل يېزىسى، توغراقلىق يېزىسى، باغئىبرىق يېزىسى، يېڭىئۆستەڭ يېزىسى، قوشاتما يېزىسى، تاتىراك يېزىسى، ئارال يېزىسى، ئاق تىكەندۆڭ يېزىسىدىن ئىبارەت 1 بازار، 8 يېزىدا پارتكوم شۇنىڭدەك ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا رايونلۇق پارتكوم ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى قۇراملىق يېزىسى، ئوييايلاق يېزىسى، ئاچچان يېزىسىدىن ئىبارەت 3 يېزىدا پارتكوم بار بولدى.

2) پارتىيە باش ياچېيكىسى، پارتىيە ياچېيكىسى

1950 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 - شىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ خىزمەت ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسى بويىچە تۇنجى پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇرغاندىن

كېيىن، «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش»، «يەر ئىسلاھاتى» قاتارلىق دېموكراتىك ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر تۈركۈم يېڭى پارتىيە ئەزالىرى قوبۇل قىلىندى، 1953 - يىل 5 - ئايدا چوڭكۆل يېزىسىدا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، بۇ چەرچەن ناھىيىسى يېزىلىرىدا قۇرۇلغان تۇنجى پارتىيە ياچېيكىسى ئىدى.

1966 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشېلىرىدا پارتىيە ياچېيكىسى 21گە، پارتىيە ئەزاسى 478 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 394. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى خىزمىتىنى توختاتتى. 1971 - يىل 3 - ئايدا ناھىيە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش - پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 48 پارتىيە ياچېيكىسى يېڭىۋاشتىن قۇرۇپ چىقىلدى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەشكىلىي تۇرمۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 1 پارتىيە باش ياچېيكىسى، 103 پارتىيە ياچېيكىسى، جۈملىدىن 37 يېزا پارتىيە ياچېيكىسى بار ئىدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارتىيە باش ياچېيكىسى 3كە، يېزا ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 67گە، كارخانىلاردىكى پارتىيە ياچېيكىسى 20گە، ئورگانلاردىكى پارتىيە ياچېيكىسى 40قا، پەن - ماۋارىپ - مەدەنىيەت - سەھىيە سىستېمىسىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 4كە، جەمئىي پارتىيە ياچېيكىسى 131گە يەتتى.

4. پارتىيە ئەزاسى

1950 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - جۇنى 5 - شىسىنىڭ مۇستەقىل تۇەنى يەرلىكتە ئىشلەشكە ئەۋەتكەن ئارمىيە ۋەكىللىرىنىڭ كۆپ قىسمى كومپارتىيە ئەزاسى ئىدى. 1950 - يىل 8 - ئايدا 2 - جۇن 6 - شىسىنىڭ خىزمەت ئەترىتىدە 32 كومپارتىيە ئەزاسى بار بولۇپ، ئۇلار چەرچەن ناھىيىسىدىكى تۇنجى تۇركۇم پارتىيە ئەزالىرى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدە دەرىجە بويىچە پارتىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان مۇنەۋۋەرلەر پارتىيىگە قوبۇل قىلىنىپ، پارتىيە ئەزالىرى قوشۇنى ئۈزلۈكسىز زورايتىلدى، پارتىيە ئەزالىرى 1950 - يىلدىكى 32 دىن كۆپەيىپ 1965 - يىلى 460 قا يەتتى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 478گە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش داۋامىدا پارتىيىگە بىر تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلىندى، 1975 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 706گە يەتتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم مۇنەۋۋەر زىيالىيلارنى تەربىيىلەپ پارتىيىگە قوبۇل قىلىشقا ئەھمىيەت بەردى، 1987 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1260 قا يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1538گە يەتتى.

1) كەسپىي قۇرۇلمىسى

1950 - يىلى ناھىيىدىكى 32 پارتىيە ئەزاسى ئورگانلارغا تارقالغانىدى. 1954 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېزىلاردىن 12 كىشى پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. 1966 - يىلى ناھىيە

بويىچە پارتىيە ئەزاسى 478گە يەتتى، ئۇلارنىڭ 355ى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردا بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %27.74نى ئىگىلىدى؛ ئورگانلاردىكىسى 86 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %18نى ئىگىلىدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 760قا يەتتى، ئۇلارنىڭ 438ى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردا بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %57.63نى ئىگىلىدى؛ ئورگانلاردىكىسى 148 بولۇپ، %19.5نى ئىگىلىدى، 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1260 قا يەتتى، ئۇلارنىڭ 539 ى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردا بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %42.8نى ئىگىلىدى؛ ئورگانلاردىكىسى 147 بولۇپ، %11.7نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1538گە يەتتى، ئۇلارنىڭ 721ى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەسىدىكى ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردا بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %46.88نى ئىگىلىدى؛ ئورگانلاردىكىسى 437 بولۇپ، %28.41نى ئىگىلىدى.

2) مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى

1954 - يىلى ناھىيە بويىچە 54 پارتىيە ئەزاسى ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بارلار 1 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %1.85نى ئىگىلىگەن، ساۋاتسىزلار 16 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %29.6 نى ئىگىلىگەنىدى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە 478 پارتىيە ئەزاسى ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بار پارتىيە ئەزاسى يوق ئىدى؛ ساۋاتسىزلار 220 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %46.02نى ئىگىلىگەنىدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 827گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بارلار 17 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %2.05نى ئىگىلىدى؛ ساۋاتسىزلار 304 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %36.8نى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1260 قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بارلار 246 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %19.52نى ئىگىلىدى؛ ساۋاتسىزلار 335 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %26.58نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1342گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بارلار 365 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %27.2نى ئىگىلىدى؛ ساۋاتسىزلار 333 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %24.8نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1538گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتى بارلار 491 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %31.9نى ئىگىلىدى؛ ساۋاتسىزلار 320 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %20.8نى ئىگىلىدى.

3) مىللەت قۇرۇلمىسى

1952 - يىلى ناھىيە بويىچە 33 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %3.03نى ئىگىلىگەنىدى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 370كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 309 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %83.51نى ئىگىلىدى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 478گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 393 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ

%21 . 82نى ئىگىلىدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 760قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 624 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %11 . 82نى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1260 قا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1082 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %87 . 85نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1341گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1143 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %23 . 85نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 1538گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 1277 بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ %03 . 83نى ئىگىلىدى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ جىنس، ياش قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 20 — 2

يىللار	پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ سانى				پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئومۇمىي سانى (نەپەر)	جىنسى (نەپەر)		يېشى (نەپەر)						
	پارتكوم	پارتكورۇپپا	باش ياچەيكا	ياچەيكا		ئەر	ئايال	25 ياشتىن تۆۋەنلەر	26 — 30 ياشلىقلار	31 — 35 ياشلىقلار	36 — 40 ياشلىقلار	41 — 45 ياشلىقلار	46 — 55 ياشلىقلار	56 — 60 ياشلىقلار	61 ياشتىن يۇقىرىلار
1950	1			1	32	32		17	15						
1951	3			5	34	34		21	13						
1952	3			5	33	33		9	24						
1953	3			5	36	35	1	10	26						
1954	4	1		8	54	51	3	13	41						
1955	3	2		8	82	77	5	26	55				1		
1956	2			9	158	144	14	44	113				1		
1957	2			14	227	201	26	60	157		10				
1958					237	213	24	35	183		18		1		
1959	6			29	345	305	40	90	48		85		22		

				24	146	105	95	41	329	370	29	1		6	1960
				8	162	192	93	68	387	455	38	1		7	1963
				9	213	209	17	67	381	448	40	1		7	1964
			5	37	252	142	24	73	387	460	45			8	1965
			8	52	275	127	16	75	403	478	45	1		8	1966
35			362			177		79	495	574					1972
36			384			148	26	81	513	594					1973
39			386			173	39	24	613	637	62			8	1974
48			446			165	47	85	621	706	64			8	1975
52			482			176	50	92	668	760	65			8	1976
70			503			172	44	93	696	789	65			8	1977
69			510			193	55	99	728	827	69			8	1978
95			510			213	37	102	753	855	74			8	1979
52	308		277			245	80	110	852	926	75			8	1980
49	312		356			241	53	118	893	1011	79			8	1981
61	318		350			248	39	203	813	1016	88			8	1982
74	68	280	331			117	35	107	940	1047				13	1983
85	68	340	339			182	34	112	936	1048	98	1	6	13	1984
86	78	344	363			187	39	120	977	1097	96	1		14	1985
110	85	353	392			195	40	131	1044	1175	103	1		15	1986
112	89	166	199	349	200	91	54	142	1118	1260	103	1		15	1987
111	89	366	372		226	115	72	156	1195	1351	103	1		15	1988
108	87	359	378		227	114	74	154	1193	1347	110	1		15	1989
100	86	357	381		219	119	79	155	1186	1341	116	1		14	1990
94	82	359	393		230	129	87	162	1212	1374	119	3		14	1991
93	81	362	409		250	164	104	167	1296	1463	122	3		17	1992
89	75	368	424		265	183	134	171	1367	1538	131	3		18	1993

چەرچەن ناھىيىسىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانلىرى قۇرۇلمىسى، مەلۇمات قۇرۇلمىسى ۋە كەسىپلەر بويىچە تارقىلىشى

جەدۋەل: 20 — 3 بىرلىكى: نەپەر

يىللار	پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئومۇمىي سانى	مىللىتى			مەلۇماتى						كەسىپلەر بويىچە تارقىلىشى						
		ئۇيغۇر	خەنزۇ	باشقىلار	قالىي تېخنىكوم	ئوتتۇرا تېخنىكوم	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ساۋاتسىزلار	ساناقچى، قاتناش	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق	مالىيە - سودا	پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، ساھىيە	ئورگان	باشقىلار
1950	32		32				2		22	8					32	
1951	37		37				3		24	10					37	
1952	33	1	32				6		24	3					33	
1953	36	1	35			1	6		26	3					36	
1954	54	27	27		1		2	3	32	16		12			34	8
1955	82	44	35	3	1		3	3	42	33	1	33	3		39	6
1956	158	118	37	3	1		7	6	71	73	3	98	7		43	8
1957	227	170	54	3	1		7	24	160	35	2	117	13	3	92	
1958	237	158	46	6	1		18	27	184	8	3	153	16	4	61	
1959	345	285	54	6	1		18	28	160	138	4	221	17	8	84	11
1960	370	309	55	6	1		18	37	160	154	5	281	16	9	48	11
1963	455	374	78	3			26	74	178	177	6	275	30	19	123	2
1964	448	370	76	2			12	91	226	119	3	272	36	15	117	5
1965	460	380	79	1			12	83	166	199	7	353	23	7	70	
1966	478	393	84	1			11	83	164	220	7	355	25	5	86	
1972	574	472	100	2	2		21	100	451		32	348	47	23	124	

	132	26	47	355	34	591				3	2	109	483	594	1973
	127	28	55	373	54						2	109	526	637	1974
	133	36	67	419	51						4	111	591	706	1975
9	148	40	67	438	58						5	131	624	760	1976
	197	40	68	420	64						5	133	651	789	1977
	206	39	65	437	80	304	220	215	71		17	7	144	676	827	1978
	243	24	54	450	84	310	251	185	88		21	5	143	707	855	1979
	274	24	62	513	89	328	292	216	64	43	19	4	152	806	926	1980
	286	35	60	529	101	313	324	248	57	52	17	4	152	855	1011	1981
	257	56	59	546	98	354	270	258	46	73	15	4	136	876	1016	1982
4	339	63	42	503	96	349	263	288	57	72	18	3	148	896	1047	1983
19	328	61	58	480	102	348	280	259	63	81	17	3	146	899	1048	1984
1	283	91	59	574	89	339	279	275	45	132	27	3	156	938	1097	1985
	363	109	63	557	83	332	275	282	80	164	42	3	171	1001	1175	1986
482	147	83	9	539		335	287	300	92	199	47	3	175	1082	1260	1987
16	381	123	42	682	107	335	302	330	110	223	51	3	192	1156	1351	1988
13	380	121	44	680	109	336	310	320	100	229	52	4	190	1153	1347	1989
8	380	140	58	656	99	333	279	280	84	278	87	6	192	1143	1341	1990
28	385	153	61	644	103	324	282	290	80	298	100	4	200	1170	1374	1991
11	401	167	68	705	111	321	292	321	88	323	118	4	224	1235	1463	1992
16	437	174	72	721	118	320	297	334	96	357	134	4	257	1277	1538	1993

5. كادىرلارنى تەربىيىلەش

1953 - يىل 11 - ئايدىن باشلاپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە، قاراشەھەر ۋىلايىتىگە قاراشلىق ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ رايون دەرىجىلىك كادىرلىرىنى ئۆستۈرۈشنى ۋىلايەتلىك پارتكوم بەلگىلەيدىغان بولدى. شۇ يىلى 8 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى.

1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى كورلا ۋىلايەتلىك پارتكوم ئوتتۇرىغا قويغا زاپاس كادىر تەربىيىلەش لايىھىسى بويىچە، زاپاس كادىر تەربىيىلەشنىڭ قەدەم - باسقۇچى

ۋە ئۇسۇلىنى تۇزۇپ چىقتى، شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە 19 پارتىيىلىك زاپاس كادىر تەربىيىلىنىپ ئۆستۈرۈلدى.

1960 - يىلى 6 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىر 3، رايون دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىر 3. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە كادىر ئاجرىتىلىپ يېزا ئىگىلىكىگە يارىدەم بېرىلدى، بۇ كادىرلار ئەمگەك بىلەن چېنىقتۇرۇلدى، كادىرلار قوشۇنى ئىخچاملىنىپ 279 كىشىگە چۈشۈرۈلدى.

1966 - يىل 5 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پاراكەندىچىلىككە ئۇچرىدى، بىر تۈركۈم رەھبىرىي كادىرلار تەنقىد قىلىنىدى ۋە كۆرەش قىلىنىدى، ھەر دەرىجىلىك پارتكوملارنىڭ كادىر باشقۇرۇش خىزمىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1967 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، «مەركەزلەشكەن» رەھبەرلىك يولغا قويۇلدى. 1979 - يىلى 8 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 4، رايون دەرىجىلىك كادىر 4. 1980 - يىلى تۆتەشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، 29 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى. 1981 - يىلى 28 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى. 1980 — 1981 - يىللاردا ئۆستۈرۈلگەن پارتىيىلىك كادىرلار ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 8گە، رايون دەرىجىلىك كادىر 49غا يەتتى. 1985 - يىلى كادىر باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تۈۋەنگە چۈشۈرۈلدى، تەيىنلەش تۇزۇمى، سايلاش تۇزۇمى، تەكلىپ قىلىش تۇزۇمى ۋە پېنسىيىگە چىقىرىش تۇزۇمى قاتارلىق كادىر باشقۇرۇش تۇزۇملىرى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. شۇ يىلى 24 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى، 7 پارتىيىلىك كادىر تەكلىپ قىلىندى، بۇ تەكلىپ قىلىنغان ئومۇمىي كادىرنىڭ 8.%77نى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى 17 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى. 1992 - يىلى 21 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىر 4، رايون دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىر 17.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ نۆۋەت ئالمىشىش سايلىمىدا يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەتلەرنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسى سايلاپ چىقىلدى، سايلانغان 27 يېزا، بازار باشلىقى ۋە مۇئاۋىن يېزا، بازار باشلىقى ئىچىدە پارتىيە ئەزاسى 22 بولۇپ، سايلانغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 5.%81نى ئىگىلىدى؛ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 9 . 35 بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيىلىك كادىر 538 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيىلىك كادىر 358، ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىر 25، رايون دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىر 196. شۇ يىلى 9 پارتىيىلىك كادىر ئۆستۈرۈلدى، 8 پارتىيىلىك كادىر تەكلىپ قىلىندى.

6. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش

پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ لۇشىەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى توغرىسىدا ۋە پارتىيە نىزامى، پارتىيە ئىنتىزامى توغرىسىدا تەربىيە بېرىلىپ، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ نەمۇنىلىك، باشلامچىلىق رولى ۋە پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ جەڭگىۋار قورغانلىق رولى يەنمۇ جارى قىلدۇرۇلدى.

1952 — 1954 - يىلغىچە، ئالدى بىلەن ناھىيىدىكى ئورگانلاردا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ئۆگىنىشىگە جەمئىي 29 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى، ئورگانلاردا ئېلىپ بېرىلغان بۇ قېتىمقى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا 3

پارتىيىلىك كادىرغا چاره كۆرۈلدى، ئۇلاردىن بىرى پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. 2 سى پارتىيىدىن چىقىرىلدى.

1956 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىندا يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىشقا بىرلەشتۈرۈپ پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدا كونكرېت تەلەپلەر يەنى تەنقىد ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى تەنقىد ئارقىلىق، خىزمەتتىكى بيۇروكراتلىق، تەشكىلسىزلىك ـ ئىنتىزامسىزلىق قىلمىشلىرىنى ۋە ئاساسىي قاتلامدا خاتىرجەم ئىشلىمەيدىغان خاتا ئىدىيىنى پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش تەلىپى ئوتتۇرىغا قويولدى. 1956 — 1959 ـ يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى مۇددەت، تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشقا 635 (قېتىم) پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا 12 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيە ئىنتىزامى جازاسى بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 2، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلگىنى 4، پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغىنى 1، پارتىيىدە قالدۇرۇپ سىناپ كۆرۈش جازاسى بېرىلگىنى 1، پارتىيىدىن چىقىرىلغىنى 4.

1970 ـ يىل 8 ـ ئايدىن 1971 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى مۇددەت، تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. بۇ قېتىمقى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ بىر تەركىبى قىسمى بولۇپ، ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمى ۋە تەرەپپازلىقنىڭ تەسىرىدىن بەزى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار پەيدا بولدى ھەمدە شەرتى توشمايدىغان بەزى ئادەملەر پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى.

1977 ـ يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشنى سىناق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1985 ـ يىل 12 ـ ئايدىن 1987 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىگىچە، چەرچەن ناھىيىسىدە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى 1 يىل 10 ئاي ئېلىپ بېرىلدى، بۇ قېتىمقى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشقا 13 ئاساسىي قاتلام پارتكومى، 102 پارتىيە ياچېيكىسى، 1090 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى. بۇ قېتىمقى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشتا پارتىيە ئەزالىرى قەرزدار بولۇپ قالغان پۇلدىن 338 مىڭ 26 يۈەن قايتۇرۇۋېلىندى، ناھىيىگە بۈاسىتە قاراشلىق 41 ئورۇننىڭ رەھبەرلىكى تەڭشەلدى، 51 كادىر ۋەزىپىگە تەينىلەندى ياكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى، 5 پارتىيە ئەزاسىغا ئىنتىزام جازاسى بېرىلدى، 14 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيىدىن چىكىنىش توغرىسىدا نەسىھەت قىلىندى، 8 پارتىيە ئەزاسى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، شۇنىڭدەك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا يۈز بەرگەن تەسىرى چوڭ‌راق، ئاقىۋىتى ئېغىر بولغان 3 ۋەقە تەكشۈرۈلدى. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا پارتىيىگە 144 يېڭى ئەزا قوبۇل قىلىندى.

§ 2 . قۇرۇلتايلار

1956 ـ يىلدىن 1993 ـ يىلغىچە، چەرچەن ناھىيىسىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 6 قېتىم ج ك پ قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، ج ك پ نىڭ 6 نۆۋەتلىك چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى

سايلاپ چىقىلدى.

1. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى (پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى)

1956 - يىل 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 17 - كۈنىگىچە چەرچەن ناھىيىسى بازىرىدا پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئېچىلدى. ئەينى ۋاقىتتا پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانى ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن، پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلمىدى، لېكىن بۇ قېتىمقى پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى، شۇڭا ئۇنىڭغا 1 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىندى، يىغىنغا جەمئىي 76 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۈيغۇر 47، خەنزۇ 29)، 49 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي پارتىيە تەشكىلاتلىرى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرغان، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بارغان ۋە يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندىغان، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ھەم يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرغان يېڭى ۋەزىيەتتە ئېچىلدى.

قۇرۇلتايدا چېن ۋېنخۇا ناھىيىلىك پارتكوم نامىدىن بەرگەن «ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 2 يىلدىن بۇيانقى خىزمەتىدىن خۇلاسە ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر توغرىسىدا» دېگەن تېمىدىكى دوكلات ۋە خاۋ شۇچۈەن بەرگەن «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1956 - يىلدىن 1957 - يىلىغىچە بولغان پىلانىنىڭ لايىھىسى» دېگەن تېمىدىكى ئىزاھات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. قۇرۇلتايدا ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە پارتىيىنىڭ تەشۋىقات، تەشكىلات، مەدەنىيەت - مائارىپ، سەھىيە خىزمىتى قاتارلىق جەھەتلەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش داۋامىدا يۈز بەرگەن مەسىلىلەرگە، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈش داۋامىدا يۈز بەرگەن مەسىلىلەرگە، ئىشنى قول ئۆچىدا ئىشلەش مەسىلىلىرىگە، شۇنىڭدەك ئامما قارىتىلغان تەشۋىقات خىزمىتىدىكى شەكىلۋازلىق ۋە ئورگانلار ئۆگىنىشىدىكى ئەمەلىيەتتىن ئايرىلىشقا ئوخشاش مەسىلىلەرگە مۇۋاپىق باھا بېرىلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلىرى ۋە پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتى توغرىسىدا كونكرېت تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتاي ناھىيىدىكى ھەر مىللەت پارتىيە ئەزالىرىنى يۇشۇرۇن كۈچلەرنى ئېچىپ، كونىلىق ئېدىيىسىنى تۈگىتىپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ھەرىكىتىگە تېز ئاتلىنىپ، پارتىيىنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلىرىدە يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنى قەتئىي تۇرده زور كۈچ بىلەن قوللاپ، 1 - بەش يىللىق پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنداش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىردى.

قۇرۇلتايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 8 ئەزاسى، 1 شۇجىسى، 3 مۇئاۋىن شۇجىسى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك كومىتېت ئەزالىرى: چېن ۋېنخۇا، خاۋ شۇچۈەن، مەڭلىك سىدىق، شى شېڭلىن، لىيۇجۈنچىڭ، ئىسمايىل تۇردى قاتارلىق 8 كىشى.

ناھىيىلىك كومىتېت شۇجىسى: چېن ۋېنخۇا.

ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: مەكتىك سىدىق، لىۋجۇنچىك، ئىسمايىل تۇردى.

شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ بېكىتىشى بىلەن چەرچەن ناھىيىلىك رېۋزىيە كومىتېتى لىۋجۇنچىك، لى جىنشۇەن، جاڭ دۇڭجىن، چىن ۋەنشۇن، لىۋيۇكۇن، شى شېڭلىن، مەكتىك سىدىقتىن ئىبارەت 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى. لىۋجۇنچىك قوشۇمچە رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، لى جىنشۇەن مەخسۇس مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

2. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1961 - يىل 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 21 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك رەسمىي ۋەكىل 105 ئىدى، ئەمەلىيەتتە 84 ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىلى 58، ئايال 9)، 9 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي «يېزا خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى»نى تۇزىتىش، تەبىئىي ئاپەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىش ئاساسىدا ئېچىلدى.

قۇرۇلتايدا ناھىيە بويىچە 1 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، يېزا ئىگىلىكى، قول سانائەت ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش - ئىستىل تۇزىتىش، ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش ھەمدە يېزىلاردا ئىستىل تۇزىتىش - كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىشتا يارىتىلغان نەتىجە ۋە تەجرىبە - ساۋاقلار ئەستايىدىل يەكۈنلەندى؛ يېزا خىزمىتىدە يۇز بەرگەن «يۇقىرى ئۆلچەم»، «يۇقىرى مەھسۇلات قىممىتى»، «كۆپ سېتىۋېلىش» قاتارلىق خاھىشلار تەكشۈرۈلدى. قۇرۇلتايدا مەركەز تۇزگەن «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاڭجېنى بويىچە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەڭشەش، خادىملارنى قىسقارتىش، بازار ئاھالىسىنى ئازايتىشقا ئوخشاش خىزمەتلەر ئومۇميۈزلۈك ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى بەلگىلەندى، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇش خىزمىتى مۇھاكىمە قىلىندى.

قۇرۇلتايدا خاۋشۇچۇەن ئالدىنقى نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكوم نامىدىن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ۋە چىن ۋەنشۇن رېۋزىيە كومىتېتى خىزمىتىدىن بەرگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە رېۋزىيە كومىتېتى شۇنىڭدەك ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى. 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي ئەزالىرى، 1 - شۇجى ۋە شۇجىچۇنىڭ شۇجىلىرى، كاندىدات شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك كومىتېت ئەزالىرى: ۋۇيۈك، خاۋ شۇچۇەن، مەكتىك سىدىق، ئىسمايىل تۇردى، چىن ۋەنشۇن، سۇڭ شۇۋۇ، ۋاڭ جۇنخې، ھەسەنجان، لوگۇاڭشى، ۋاڭ سىلياڭ، ۋېي جىشىن، جى فۇزې.

ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: ژۇيۇك، خاۋ شۇچۈەن، مەڭلىك سىدىق، ئىسمايىل تۇردى، چىن ژەنشۇن، سۇك شۇژۇ.
ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ شۇجىسى: ژۇيۇك.
شۇجىچۈنىڭ شۇجىلىرى: مەڭلىك سىدىق، ئىسمايىل تۇردى.
شۇجىچۈنىڭ كاندىدات شۇجىلىرى: چىن ژەنشۇن، سۇك شۇژۇ.
رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: چىن ژەنشۇن (قوشۇمچە).

3. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت يادرو گۇرۇپپىسى

1967 ـ يىلىنىڭ بېشىدا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى تۇپەيلىدىن ناھىيە دەرىجىلىك پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى. 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى بىلەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇستەقىل يېگى بۇيرۇقىغا بىنائەن چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، «3 يارداەم، 2 ھەربىي» (سولچىلارنى قوللاش، سانائەتكە يارداەم بېرىش، يېزا ئىگىلىكىگە يارداەم بېرىش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە ئىلىپ بېرىش) خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 4 ـ ئايدا قىسمدا «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» قۇرۇلدى، ئۇ سابىق ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈزدى. 1969 ـ يىل 4 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇ سابىق ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى.

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىغا جىك جۇنرۇ باشلىق، پىك زوچىك مۇئاۋىن باشلىق، ئابدۇرېھىم سادىقوپ، ناسىر، شى زوپەنلەر ئەزا بولدى.

چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ رەھبەرلىرى

جەدۋەل: 20 — 4

خىزمەت ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
گۇرۇپپا باشلىقى	جىك جۇنرۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چاڭۋۇ			1969.9—1972.12
مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى	پىك زوچىك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن	1927	1946.12	1969.9—1972.12

4. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 ـ قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1972 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. 133 رەسمىي ۋەكىل ناھىيە بويىچە 574 پارتىيە ئەزاسىغا ۋەكىللىك قىلدى. قۇرۇلتايغا ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سۇن باۋسەن سىرتتىن قاتناشتى.

قۇرۇلتاي ناھىيىلىك ئىنتىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ «رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ پارتىيە قۇرۇش ئىدىيىسى ئۇلۇغ قىزىل بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنقىلابىي لۇشىيەننىي بويلاپ غەلبىسىرى ئالغا باسايلى» دېگەن خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى. بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» نىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، بەزى «سول» نەرسىلەرنى ئىزچىل ئىجرا قىلدى، بەزى خاتا قارارلارنى چىقاردى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 21 ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا 8 دائىمىي ئەزا، 1 شۇجى، 2 مۇئاۋىن شۇجى سايلاپ چىقىلدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ناھىيىلىك كومىتېت ئەزالىرى: پېڭ زوچىڭ، شى زوپەن، تۆمۈر قۇربان، ئابدۇرېھىم سادىقوپ، جاڭ لىن، بىيەن ياۋشۇ، سۇڭ شۇۋۇ، سىپىرەمخان ياسىن، جۇجەنلى، لىيۇچى، ۋاڭ شېنزىڭ، غېنى ئىمىن، كېرىم ئىبراھىم، زىۋىدىخان، غېنى بەردى، خەلچىخان، شۇشىيەنشياڭ، تۇرسۇن شېرىپ، جاڭ شۇشېڭ، سادىق شېرىپ، دېڭ چېڭلىن.

ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: پېڭ زوچىڭ، شى زوپەن، تۆمۈر قۇربان، ئابدۇرېھىم سادىقوپ، جاڭ لىن، بىيەن ياۋشۇ، سۇڭ شۇۋۇ، سىپىرەمخان ياسىن.

ناھىيىلىك كومىتېت شۇجىسى: پېڭ زوچىڭ.

ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: شى زوپەن، تۆمۈر قۇربان.

5. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 12 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى. قاتنىشىشقا تېگىشلىك رەسمىي ۋەكىل 117 (ئەمەلىيەتتە قاتناشقىنى 107) بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلار 99، كەسپىي تېخنىكا خادىمى 21، ئەمگەك نەمۇنىچىسى ۋە ئىلغار شەخسلەر 20، ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 93، ئايال 16.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ج ك پ 12 - قۇرۇلتىيى ۋە 12 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى چوڭقۇر، ئىزچىل ئىجرا قىلىش، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارارى»، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يېزا ئىقتىسادىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش توغرىسىدىكى 10 تۈرلۈك سىياسىتى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش، ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى ۋە 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش دولقۇنىدا ئېچىلدى.

قۇرۇلتايدا ياۋ جيەنجۇڭ 3 - نۆۋەتلىك كومىتېت نامىدىن بەرگەن «ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى كۈچەيتىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدىكى خىزمەت دوكلاتى، رەن پېيىي ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى نامىدىن بەرگەن «ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئەستايىدىل ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە ج ك پ چەرچەن

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى؛ ناھىيىنىڭ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى تۈرلۈك خىزمەتلىرى ئەستايىدىل يەكۈنلەندى، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋردىكى كۆرەش نىشانى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى 5 يىللىق ۋەزىپىلەر مۇھاكىمە قىلىنىپ بەلگىلەندى؛ ناھىيىدىكى كومپارتىيە ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ، سىياسەتنى تېخىمۇ كەڭ قويۇۋېتىپ، ناھىيىنىڭ بايلىق جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئېچىش ۋە قۇرۇش قەدىمىنى تېزلىتىپ، خەلقنى ئىمكانقەدەر تېز بېيىتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى ۋە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

4 - نۆۋەتلىك كومىتېت ئەزالىرى: ياۋ جيەنجۇڭ، ياڭ يىتاۋ، قۇربان سەيدۇللا، ئابلاقادىر، دۇڭ جاۋگو، تۇردى نىياز، سۇي رۇيمىڭ، لى شۇجياڭ، لۇ جياخي، رەن پېيىي، ئابدۇۋېلى تۇرسۇن، دۇ سىشيەن، زاكىر ھېلىم، ئۆمەر ئادىل، رەجەپ تۇرسۇن، قۇربان ئابدۇللا، ۋېي ۋىنلۇڭ، مىجىت ئۆمەر.

كاندىدات ئەزالار: تۇرسۇن سادىر، توختى مۇسا.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: ياۋ جيەنجۇڭ، ياڭ يىتاۋ، قۇربان سەيدۇللا، ئابلاقادىر، دۇڭ جاۋگو، تۇردى نىياز، سۇي رۇيمىڭ.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى: ياۋ جيەنجۇڭ.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ياڭ يىتاۋ، قۇربان سەيدۇللا.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: رەن پېيىي، قادىر سىيىت، لىۋتېلىن، روزى بارات، گې شياۋخۇ.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: رەن پېيىي.

مۇئاۋىن شۇجىسى: قادىر سىيىت.

6. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1989 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، 117 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 50 بولۇپ %42.7 نى ئىگىلىدى؛ ئەمگەك نەمۇنچىسى ۋە ئىلغار شەخسلەر 31، ئايال 17، ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 93.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ج ك پ 13 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، پارتىيىنىڭ سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئاساسىي لۇشيەنى توغرىسىدىكى تەربىيە كەڭ قانات يايدۇرۇلۇپ، پارتىيىنىڭ يېزىلاردا ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرىدىغان تۈرلۈك سىياسەتلىرى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىۋاتقان ۋەزىيەتتە ئېچىلدى.

قۇرۇلتايدا ياڭ يىتاۋ 5 - نۆۋەتلىك كومىتېت نامىدىن بەرگەن «پارتىيە 13 - قۇرۇلتىيىنىڭ لۇشيەنىدە چىڭ تۇرۇپ، چەرچەننى داۋاملىق ئېچىش، جانلاندۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدىكى دوكلات ۋە چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا ئالدىنقى نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر ئەستايىدىل يەكۈنلەندى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر مۇزاكىرە قىلىپ بەلگىلەندى، يېڭى بىر نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسى ۋە ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسى سايلاپ چىقىلدى.

قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 23 ئەزاسى، 3 كاندىدات ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە 9 ئەزادىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا 7 دائىمىي ئەزا، 1 شۇجى ۋە 2 مۇئاۋىن شۇجى سايلاندى.

ناھىيىلىك پارتكوم ئەزالىرى: ياڭ يىتاۋ، دۇڭ جاۋگو، قۇربان ئابدۇللا، ئابلا قادىر، خۇجىنگۇاڭ، مەمەت روزى قۇربان، تۇردى نىياز، چېن شياڭگۇ، ئابدۇۋېلى تۇرسۇن، لىيۇ جۇڭجى، مەمەت توختى داۋۇت، چېن ۋېنرۇڭ، لى شۇجياڭ، غېنى بەردى، مەمەت تۇرسۇن، مىجىت ئۆمەر، لىيۇ چاڭسۇڭ، توختى مۇسا، زەينەپخان تۇردى، ئۆمەر ئادىل، شۇ كەيىۋەن، تۇردى مەمەت.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: ياڭ يىتاۋ، دۇڭ جاۋگو، قۇربان ئابدۇللا، ئابلا قادىر، لى شۇجياڭ، خۇ جىنگۇاڭ، مەمەت روزى قۇربان.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى: ياڭ يىتاۋ.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: دۇڭ جاۋگو، قۇربان ئابدۇللا.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: لىيۇ چاڭسۇڭ.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: لىيۇ چاڭسۇڭ، تۇرسۇن روزى، لىيۇ تېلىن، گې شياۋخۇ، روزى بارات.

7. ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1992 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 119 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 86، ئايال 16، 45 ياشتىن تۆۋەن ۋەكىل 79.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ئېلىمىزدە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش تېخىمۇ چوڭقۇرلاشقان ۋەزىيەتتە ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا دۇڭ جاۋگو ناھىيىلىك پارتكوم نامىدىن بەرگەن «پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرۇپ، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قەدىمىنى تېزلىتىپ، ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، دۆلەتنى تىرىشىپ گۈللەندۈرۈپ، ناھىيىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرەيلى» دېگەن تېمىدىكى خىزمەت دوكلاتى ۋە چىڭ جيارۇڭ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى نامىدىن بەرگەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ھەم قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىنىڭ بۈنگدىن كېيىنكى 3 يىللىق ئىقتىسادىي تەرەققىيات نىشانى ۋە پارتىيە قۇرۇلۇشى ۋەزىپىلىرى بەلگىلەندى، قۇرۇلتاي ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى يولداش جياڭ زېمىن يادرولىقىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوملارنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، تىرىشىپ ئىشلەپ، توختىماي ئىلگىرىلەپ، 2 - باسقۇچلۇق ئىستراتېگىيىلىك نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى ئۇلۇغ ئەمەلىيەتكە تولۇپ - تاشقان ئىشەنچ بىلەن ئاتلىنىپ، چەرچەن ناھىيىسىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1 شۇجىسى، 2 مۇئاۋىن شۇجىسى، 9 دائىمىي ئەزاسى ۋە ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ 1

شۇجىسى، 1 مۇئاۋىن شۇجىسى، 5 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئەزالىرى: جياڭ خەيبو، جياۋ كېچىك، چېڭ جيارۇڭ، دۇڭ جاۋگو، دۇ گۈييىڭ، سۇڭ جياڭچېڭ، لى خاۋ، لى شۇجياڭ، لو شىنپىڭ، لىيۇ جۇڭجى، لىيۇفۇلىن، ۋاڭ جىچاڭ، ئابدۇرېھىم روزى، پاتەمخان مەھەممەت، توختى ئىمىن، تۇرسۇن روزى، جىلىل ئابدۇرېھىم، رەجەپ تۇرسۇن، غېنى بەردى، قۇربان ئابدۇللا، ئىسمايىل ئابدۇۋۇپلى.

كاندىدات ئەزالىرى: ئادالەتخان تۇرسۇن، قادىر مەمتىلى، لىيۇ جيەنگو.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: دۇڭ جاۋگو، لو شىنپىڭ، جىلىل ئابدۇرېھىم، قۇربان ئابدۇللا، چېڭ جيارۇڭ، لى شۇجياڭ، پاتەمخان مەھەممەت، لى خاۋ، ۋاڭ جىچاڭ.

ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى: دۇڭ جاۋگو.

ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: لو شىنپىڭ، جىلىل ئابدۇرېھىم.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى: چېڭ جيارۇڭ، تۇردى ياقۇپ، روزى بارات، قادىر سىيىت، لىيۇ تېلىن.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: چېڭ جيارۇڭ.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى: تۇردى ياقۇپ.

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىغا شۇجى، مۇئاۋىن شۇجى، دائىمىي ئەزا بولغانلار

جەدۋەل: 20 — 5

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئىنقىلاپ باقا قاتارىغا قاتناشقان ۋاقتى	پارتىيەگە كىرگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
جىن جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى دۇڭ				شۇجى	1951.4—1953.5
لى بو	ئەر	خەنزۇ	شەنشى دۇڭ				شۇجى	1953.2—1954.8
چېن ۋېنخۇا	ئەر	خەنزۇ	شەنشى دۇڭ	1932.10	1947.1	1947.10	مۇئاۋىن شۇجى	1954.6—1956.8
							شۇجى	1956.8—1959.2
مەخسۇت سەيدىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1930	1951.4	1953.8	مۇئاۋىن شۇجى	1958.3—1966.5
لىيۇ جۇنچېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى دۇڭ	1926	1947	1946.1	مۇئاۋىن شۇجى	1956.9—1957.11
خاۋ شۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1924	1947	1950.4	مۇئاۋىن شۇجى	1957.11—1963.2
يۇ جېنكۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى دۇڭ	1928.11	1947.1	1946.8	مۇئاۋىن شۇجى	1956.9—1958.11

ئىسمايىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1928 . 3	1952 . 5	1954 . 8	مۇئاۋىن شۇجى	1955 . 12—1966 . 5
جىن جىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1921	1947 . 2	1948 . 12	مۇئاۋىن شۇجى	1959 . 4—1961 . 12
چېن زىشاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1949 . 8		1950 . 6	مۇئاۋىن شۇجى	1958 . 11—1960 . 12
سۇڭ شۇۋۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1924	1947	1948	مۇئاۋىن شۇجى	1960 . 7—1963 . 12
چىن ۋەنشۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى		1947	1947 . 7	مۇئاۋىن شۇجى	1961 . 12—1963 . 12
ۋۇ يۈك	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1919 . 3	1938	1932	شۇجى	1962 . 2—1966 . 12
شى زوپەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىڭتاۋ	1932	1949 . 8	1950 . 3	مۇئاۋىن شۇجى	1964 . 4—1966 . 5 1972 . 8—1976 . 10 1976 . 10—1977 . 8
پېڭ زوچېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن	1927	1946 . 12	1948 . 3	شۇجى	1972 . 12—1982 . 3
تۆمۈر قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1937	1951 . 12	1954 . 8	مۇئاۋىن شۇجى	1972 . 12—1976 . 8
ئابدۇرېھىم سادىقوپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئىلى	1928	1947	1950	مۇئاۋىن شۇجى	1972 . 12—1976 . 9
جاڭ لىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1936	1949	1954 . 8	دائىمىي ئەزا مۇئاۋىن شۇجى	1972 . 12—1976 . 10 1976 . 10—1984 . 3
بېيەن ياۋشۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىڭچىي	1924	1947	1949	دائىمىي ئەزا	1972 . 12—1976 . 10
سۇڭ شۇۋۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىڭچىي	1924	1947	1948	دائىمىي ئەزا	1972 . 12—1976 . 10
سىپىرەمخان ياسىن	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1948	1972 . 12	1970	دائىمىي ئەزا	1972 . 12—1976 . 10
مەخسۇت سەدىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1930	1951 . 4	1953 . 8	مۇئاۋىن شۇجى شۇجى	1980 . 6—1982 . 3 1982 . 3—1984 . 4
تۇردى توختى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1928 . 10	1950	1953 . 8	مۇئاۋىن شۇجى	1976 . 10—1979 . 8

بىەن ياۋشۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1924	1947.1	1947.12	مۇئاۋىن شۇجى	1979.5—1984.3
ياۋ جيەنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فېڭشيالڭ	1937.10	1952.3	1956.6	شۇجى	1984.4—1987.3
يالڭ يىتاۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتيەن	1939.1	1965.12	1964.9	مۇئاۋىن شۇجى	1984.4—1987.2
							شۇجى	1987.2—1992.3
قۇربان سەيىدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1938.8	1955.12	1959.11	مۇئاۋىن شۇجى	1980.6—1987.10
قىيىيۇم قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا	1931	1951.3	1953.10	دائىمىي ئەزا	1980.6—1981.7
دۇڭ جاۋگو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فۇپىڭ	1945	1965.3	1966.3	دائىمىي ئەزا	1985.2—1987.5
							مۇئاۋىن شۇجى	1987.5—1992.5
							شۇجى	1992.5—
ئابلاقادىر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ يۇگۇر	1934	1951.8	1973.12	دائىمىي ئەزا	1984.4—1987.10
سۇ رۇمىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ژۇجىن	1945.6	1955.8	1965.4	دائىمىي ئەزا	1986.2—1986.3
تۇردى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1952.11	1978.9	1972.2	دائىمىي ئەزا	1986.2—1987.10
چېن شياڭگو	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1953			دائىمىي ئەزا	1986.7—1987.10
لو شىنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن چۇڭچىڭ	1957.1	1974.8	1983.8	دائىمىي ئەزاسى	1991—1992.5
							مۇئاۋىن شۇجى	1992.5—
جېلىل ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1947.3	1968.1	1978.4	مۇئاۋىن شۇجى	1992.5—
قۇربان ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ لوپنۇر	1946.12	1969.1	1977.7	مۇئاۋىن شۇجى	1988.8—1991.3
جياۋ كېچىڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ژېيۈەن	1958.6	1975.9	1986.3	مۇئاۋىن شۇجى	1993.3—
لى خاۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ئەنكاڭ	1957.5	1973.12	1976	دائىمىي ئەزا	1992.5 —
چېڭجيارۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي شىيەنتاۋ	1949.10	1968.12	1976.4	دائىمىي ئەزا	1992.5 —
پاتەمخان مەھمەت	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1950.6	1968.9	1981.9	دائىمىي ئەزا	1992.5 —

لى شۇجياك	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جىڭتەي	1947	1967	1979 . 3	دائىمىي ئەزا	1988 . 4—1990 . 5 1992 . 5—1993 . 5

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىلىرى

جەدۋەل: 20 — 6

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	ئىنقىلابقا قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
رەن پېيپې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1938	1955	شۇجى	1985 . 2 — 1985 . 3
جۇ ژېنگۇاك	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ			شۇجى	1985 . 3 — 1987 . 10
چېكجيارۇك	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي شىيەنتاۋ	1949 . 10	1968 . 12	شۇجى	— 1991 . 10

3 § . تەشۋىقات - تەربىيە

1. تەشۋىقات خىزمىتى

1950 - يىلدىن كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدە پارتىيىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىگە، ئاساسەن، ناھىيە، رايون (يېزا، گۈڭشې) لاردىكى ھەردەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشۋىقات تارماقلىرى مەسئۇل بولدى، ھەربىر پارتىيە ياچېيكىسىدا تەسىس قىلىنغان تەشۋىقات ھەيئەتلىرى پارتىيىنىڭ ھەر قايسى مەزگىللەردىكى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا ۋاقتىدا تەشۋىق قىلدى.

1951 - يىل 4 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىدا تەشۋىقات بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى بازار - يېزىلاردىكى كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش» تىن ئىبارەت ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقات - تەربىيىسى كەڭ ئېلىپ بېرىلىپ، ئىنئانە قىلىش پائالىيىتى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى. 1952 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشكىلات، تەشۋىقات بۆلۈملىرى يەر ئىسلاھاتى كادىرلىرى كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 53 ئادەم قاتناشتى. 1954 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى رادىئو قوبۇللىغۇچى خادىملارنى رادىئو قوبۇللىغۇچ ۋە پرويېكسىيە ئاپپاراتىنى ئېلىپ ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا بېرىپ، ئاممىغا پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى. 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى يېزىلاردا تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇپ، ئاساسەن، پارتىيىنىڭ لۇشيەن ۋە سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى.

1957 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىدىكى 10 دېھقانچىلىق يېزىسى، 1 بازار يېزىسىدا يېزا سوتسىيالىستىك ئىدىيە تەربىيىسى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. 1958 - يىلى ناھىيىلىك

پارتكومىنىڭ تەشكىلات، تەشۋىقات بۆلۈملىرى يېزىلاردا «بەشتە ياخشى پارتىيە ياچېيكىلىرى»نى سىلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1958 - يىلى يېزىلاردىكى گۈڭشىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيە مىقياسىدا ئىستىل تۈزىتىش - گۈڭشىنى تەرتىپكە سىلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1961 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىدىكى كادىرلار ئارىسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى، 1963 - يىلى «بەشكە قارشى تۇرۇش» (ئىسراپچىلىققا، تارقاقچىلىققا، بيۈروكراتلىققا، خىيانەتچىلىك - ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەت 1964 - يىلى «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۈروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتىگە ئايلاندى. بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى تەشۋىقات - تەربىيە ئارقىلىق كەڭ كادىرلار ۋە ئاممانى ھەرىكەتلەندۈرۈلگەندىن كېيىن چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى.

1963 - يىلى تەشۋىقات خىزمىتى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش، ناھىيە بويىچە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشنى قانات يايدۇرۇش ھەرىكىتىگە ئايلاندى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى قانات يايدۇرۇلدى. 1966 - يىلى يېزىلاردا پارتىيە قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتى چوڭقۇر تەشۋىق قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ناھىيە بويىچە قادىر ھېزىم، چېي يۈڭشياڭ، جاۋيۈلۇلارنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئۇلاردىن ئۆگىنىش قاتارلىق پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا تەشۋىقات خىزمىتىدە، «سول» ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، چوڭ سايراش، چوڭ ئېچىلىش، چوڭ خەتلىك گېزىت، چوڭ مۇنازىرە قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلغانلىقتىن، ھۆكۈمەتسىزلىك يامراپ، تەرەپبازلىق ئەۋج ئېلىپ كەتتى، تەشۋىقات خىزمىتى ئەمەلىيەتتىن ئايرىلىپ قالدى، سىنىپىي كۈرەش بىر تەرەپلىمە تەكىتلىنىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدا داۋاملىق ئىنقىلاب قىلىش، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»، شەخسكە چوقۇنۇش تەشۋىق قىلىندى، شەكىلۋازلىق كەڭ يولغا قويۇلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشالدى، ئەمەلىيەت ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى دېگەن مەسىلە ئوتتۇرىغا كەلدى. كۆلەمدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن يېڭى ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ھەممە ئادىلىگە يەتكۈزدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئەستايىدىل ئۆگىنىلدى ھەمدە ناھىيە مىقياسىدا پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئاخباراتىنى كەڭ كۆلەمدە ئۆگىنىش، كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىش، كەڭ كۆلەمدە ئەمەلىيلەشتۇرۇش دولقۇنىنى قوزغىتىش قارار قىلىندى.

1981 - يىلدىن بۇيان، ناھىيە بويىچە تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش تەربىيىسى ۋە سوتسىيالىزم، كوللېكتىپچىلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى، مەدەنىي ئورۇن ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن يارىتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1983 - يىلدىن باشلاپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك جەھەتتىكى تەشۋىقات - تەربىيە نۇقتىلىق تۈتۈلدى. 1984 - يىلى رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنىڭ

«دېڭ شياۋپىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما» ، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى مۇھىم ھۆججەتلەردىن تاللانما»نى ئۆگىنىشى بويىچە كىتاب ئوقۇش كۇرسلىرى ئېچىلدى. 1987 - يىلدىن باشلاپ، «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» بويىچە مەدەنىي شەھەر - بازار مۇسابىقىسى پائالىيىتى ھەر يىلى پۈختا، چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى. ج ك پ 14 - قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن كېيىن، يېزا - بازارلاردىكى ئورۇنلار كادىرلار ۋە ئاممىنى 14 - قۇرۇلتايىنىڭ روھىنى ۋە يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ جەنۇبنى كۆزدىن كەچۈرگەندە قىلغان سۆزىنى ئۆگىنىش ۋە تەشۋىق قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى توغرىسىدا داغدۇغىلىق كەڭ مۇھاكىمە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، چېرىكلىككە قارشى تۇرۇش كۇرىشىگە ماسلاشتۇرۇلۇپ، چېرىلىككە قارشى تۇرۇش - پاكلىققنى تەشەببۇس قىلىش بويىچە نۇرغۇن تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى. 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇندىن 2 سى، ئوبلاست دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇندىن 17 سى، ناھىيە دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇندىن 8 ى، ناھىيە دەرىجىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇندىن 83 ى بارلىققا كەلدى.

2. پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى

پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسىدە، ئاساسەن، 3 خىل شەكىل قوللىنىلدى: بىرى، پارتىيە ئەزالىرى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ دائىملىق پائالىيىتىدە پارتىيەۋىلىك تەربىيىسى ئالدى؛ ئىككىنچىسى، سىياسىي ئۆگىنىش ئارقىلىق تەربىيە ئالدى، 1979 - يىلدىن كېيىن، ئۆگىنىشنى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بېكىتكەن دەرسلىك بويىچە كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ 90%تىن كۆپرەكى ئۆگىنىشكە قاتناشتى؛ ئۈچىنچىسى، ھەر يىلى يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە مەلۇم ساندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى رەھبىرىي كادىرلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى، ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىلىپ تەربىيىلەندى. ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 1979 - يىلى ئەسلىگە كەلگەندىن تارتىپ، 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 92 قارار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 4064 ئادەم (قېتىم)نى تەربىيىلىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن پارتىيە ئەزالىرى، ئاساسەن، ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشەن، فاڭچېن، سىياسەتلەرنى ۋە «دېڭ شياۋپىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما» ، «يولداش چېن يۈن ماقالىلىرىدىن تاللانما» ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى نەزەرىيىسى، مەركەزدىكى رەھبەرلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىك سۆزلىرى، پارتىيە نىزامنامىسى، پارتىيە تارىخى ھەمدە «ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتى» قاتارلىقلارنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

3. مەنسۇپ مەدەنىلىك قۇرۇلۇشى

1963 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ «يولداش لېي فېڭدىن ئۆگىنىڭلار» دېگەن يېغىلمىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يېيىپ كەتتى، ناھىيە بازىرىدىن يېزىلارغىچە ھەممە ئادەم ياخشى ئىش قىلىشقا تىرىشىدىغان بولدى، «ياخشى ئۇلگە — لېي فېڭدىن ئۆگىنىمىز» دېگەن ناخشا ساداسى

بازار - يېزىلارنىڭ ھەممە يېرىدە ياڭرىدى، ناھىيىدىكى ئورگانلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى يەنە ئاكتىپلىق بىلەن يېزىلارغا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە ياردەملىشىپ، ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىنى زەربىدارلىق بىلەن ئىشلىدى، نامرات ئائىلىلەرگە پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلدى. يېزىلاردىكى پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 1 - سېپىدە كوللېكتىپنىڭ جامائەت پاراۋانلىق ئىشلىرى ۋە ئامما ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى.

1979 - يىلدىن كېيىن، ھەر قايسى ئامما‌ۋى تەشكىلاتلار، ھەر ساھە - ھەر كەسىپتىكىلەر «لېي فېڭدىن ئۆگىنىپ، يېڭى كەيپىيات يارىتىش» پائالىيىتىنى پۈختا قانات يايدۇردى، نەتىجىدە چەرچەن ناھىيىسىدە سوتسىيالىستىك يېڭى كەيپىيات كەڭ جارى قىلىنىپ، زور بىر تۇرکۈم يېڭى ئادەم - يېڭى ئىشلار بارلىققا كەلدى. 1980 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇق ئوتتۇرا 2 - سىنىپى ئىتتىپاق ياچېيكىسى دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، قارانچۇقسىز قېرىلارنىڭ كىيىمىنى يۇيۇپ، سۈيىنى توشۇپ، ئوتۇنىنى يېرىپ، تازىلىقىنى قىلىپ بەردى. ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى خەلق ساقچىلىرى ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ كادىرى جاۋ شۈئەن ئوتتۇرا ئەترەتتىكى ھەر مىللەت كادىر - ساقچىلىرى ئۈچۈن قىزغىن خىزمەت قىلىپ، كىشىلەرنىڭ ھايات لېي فېڭ دەپ مەدھىيىلىشىگە سازاۋەر بولدى. ئۇ 1 يىلدا كۆپچىلىككە 80 نەچچە قۇر كىيىم تىكىپ - ياماپ بەردى يەنە ھەمىشە ھاجەتخانا ۋە مۇھىتنى تازىلاپ تۇردى.

1981 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى، ناھىيە بويىچە مەدەنىي بولۇش، ئەدەپلىك بولۇش، پاكىز بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، ئەخلاقلىق بولۇش ۋە قەلبى گۈزەل، سۆزى گۈزەل، ھەرىكىتى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولۇش ھەمدە جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنى قىزغىن سۆيۈش، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش پائالىيىتى قانات يېيىپ كەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئامما‌ۋى تەشكىلاتلار لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىگە زىچ ماسلىشىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى ئارىسىدا «ياش زەربىدار» بولۇش ۋە «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى، چەرچەن بازىرى قاتارلىق ئورۇنلار تازىلىق باشقۇرۇش تۈزۈمىنى نۇقتىلىق ھالدا ئەملىيلەشتۈردى، بازارنىڭ تازىلىقىنى ۋە سودا - سانائەت، مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ تازىلىقىنى نازارەت قىلدى ۋە تەكشۈردى؛ ناھىيىلىك سىياسىي - قانۇن كومىتېتى، ئەدلىيە ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلار جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشنى كۈچەيتتى؛ ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلار «مەدەنىي بولۇش ئەھدىنامىسى»نى، يېزىلاردىكى خەلق گۈڭشىلىرى «يېزا قائىدىسى، ئاھالىلەر ئەھدىنامىسى»نى ئارقا - ئارقىدىن تۈزۈپ چىقتى.

1982 - يىل 9 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا بىر تۇرکۈم ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر تەقدىرلەندى.

1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا ناھىيىلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس

قىلىنىپ، كۈندىلىك ئىشلارنى قىلىدىغان مەخسۇس كادىر سەپلەپ بېرىلدى. ناھىيىلىك «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش، مەدەنىي شەھەر - بازار بەرپا قىلىش پائالىيىتى پىلانى»نى تۈزۈپ چىقىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىنى ئىچىدە «ئەلا مۇھىت، ئەلا سۈپەتلىك مۇلازىمەت، ئەلا تەرتىپ بەرپا قىلىش ۋە لېيى فېڭدىن ئۆگىنىش» مەركەز قىلىنغان مەدەنىي شەھەر - بازار بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

1984 - يىلى يېڭىئۆستەڭ يېزىسى لېيى فېڭدىن ئۆگىنىپ، يېڭى كەيپىيات يارىتىش پائالىيىتىنى ئەستايىدىل قانات يايدۇردى، پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە كادىرلارنى ئۈيۈشتۇرۇپ، 4 قېتىم تازىلىق قىلدى، 3.5 كىلومېتىر تاشيولنى رېمونت قىلدى. يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئىتتىپاق ياچېيكىسىمۇ ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى مېھرى - شەپقەت يەتكۈزۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۈيۈشتۇرۇپ، قېينىچىلىقى بار 58 ئائىلىنىڭ ئوتۇنىنى يېرىپ، سۈيىنى توشۇپ، يېرىنى سۈغىرىپ، ھويلا - ئارام‌لىرىنى تازىلاپ بەردى. 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى 12 ئوقۇتقۇچى پۇل چىقىرىشىپ چاي، قەنت سېتىۋېلىپ، گۈڭشېنىڭ قەبرىلار ساناتورىيىسىدىكى قارانچۇقسىز قەبرىلارنى يوقلىدى، ئۇلارنىڭ يونتۇن - كۆرپىسىنى يۇيۇپ، ئوتۇنىنى يېرىپ، ھويلا - ئارام‌لىرىنى تازىلاپ بەردى. باغئېرىق مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى قادىر مۇسا بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان 1 ئائىلىگە 1 ھارۋا ئوتۇن ئاپىرىپ بەردى. ئاچچان گۈڭشېسى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپى ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلارنى 1 نامرات ئائىلىنىڭ 15 مو يېرىگە مەھەللىۋى ئوغۇت توشۇپ بېرىشكە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يېرىنى تېرىشىپ بېرىشكە ئۈيۈشتۇردى. ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە «سىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىمىز» ناملىق 27 لېيى فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپىلار ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ 212 ۋېلىسىپىتىنى خالىس رېمونت قىلىپ بەردى، 35 ئادەم (قېتىم)نىڭ چېچىنى خالىس ئېلىپ قويدى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىلىك قۇرۇلۇشىنىڭ يېتەكچى فاكتورىنى توغرىسىدىكى قارارى»نى ئەستايىدىل، ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ناھىيە بويىچە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، شۇ يىلى 16 ئورۇنغا ناھىيە دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇن دەپ نام بەردى.

1988 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە لېيى فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى گۇرۇپپىسىدىن جەمئىي 70ى قۇرۇلدى، ئۇلار ھەر مىللەت ئاممىسىغا 3210 ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. تاتىراق يېزىسىنىڭ تاماقئېرىق كەنتىدە 2 كۆزى ئەما بولۇپ قالغان، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ھەنىپخان ئىسمىلىك 70 نەچچە ياشلىق 1 مومايى بار ئىدى، يېزىلىق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى ئۇنىڭ ھويلا - ئارام‌لىرىنى تازىلاپ، ئوتۇنىنى يېرىپ، سۈيىنى توشۇپ، كىر - قاتلىرىنى يۇيۇپ بېرىشكە پات - پات ئۈيۈشتۇرۇپ تۇردى.

1991 - يىلى جياڭسۇ، ئەنخۇي قاتارلىق جەنۇبتىكى 4 ئۆلكە پەۋقۇلئاددە كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارغا قىزغىنلىق بىلەن 97 مىڭ 903 يۈەن پۇل، 379 كىلوگرام ئاشلىق يېلىتى، 75 مېتىر رەخت ئىئانە قىلدى. ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تولۇق ئوتتۇرا 1 - سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچى لېيۇۋېي تۇغما يۈرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ، باشقا جايدا ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇشقا مۇھتاج بولغاندا، ناھىيە بازىرىدىكى

ھەر مىللەت ئاممىسى مەرتلىك بىلەن 6088 يۈەن ئىئانە قىلىپ، ئوپىراتسىيە خىراجىتىنى ھەل قىلىپ بەردى.

1992 - يىلى ناھىيە بويىچە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى گۈرۈپپىسىدىن 336 سى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، 5 قېتىم كەڭ كۆلەملىك لېي فېڭدىن ئۆگىنىپ، خەلقتە ئاساتلىق تۇغدۇرۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، 1793 ياخشى ئىش قىلىندى. ناھىيىلىك دوختۇرخانا 6 قېتىمدا 120 تىببىي خادىم (قېتىم) نى كوچىلارغا چىقىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ بەدىنىنى ھەقسىز تەكشۈرۈپ داۋالاشقا ئۇيۇشتۇردى.

1992 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيلىك ۋە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا 94 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە 289 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى. 1993 - يىلغا قەدەر، چەرچەن ناھىيىسىدە ئاپتونوم رايون نام بەرگەن مەدەنىي ئورۇندىن 2 سى، ئاپتونوم ئوبلاست نام بەرگەن مەدەنىي ئورۇندىن 17 سى، ناھىيىلىك مەنىۋى مەدەنىيلىك پائالىيىتى كومىتېتى نام بەرگەن مەدەنىي ئورۇندىن 76 سى بارلىققا كەلدى.

4. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

چەرچەن — كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون، پارتىيەنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاش — ۋەتەننىڭ چېگرا رايونىنى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، چەرچەننى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاساسىي كاپالىتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىق ئاساسىدىكى يېڭىچە سوتسىيالىستىك مىللىي مۇناسىۋەت ئورنىتىلدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە مىللىي سىياسەت ئۆگىنىلدى، خەنزۇ كادىرلارنىڭ ئاز سانلىق مىللەت تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىشى تەشەببۇس قىلىندى، يەنە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.

50 — 60 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ئىنتايىن ئىناق ئىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا، ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، مىللىي مۇناسىۋەت ناھايىتى زور زەربە يېدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن قالايمىقانچىلىقلار ئوڭشالدى، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى تۈرلۈك خىزمەتلەرنىڭ ئالدىغا قويدى.

1982 - يىل 9 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە ناھىيىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى جەھەتتىكى بىر تۈركۈم ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر تەقدىرلەندى.

1983 - يىلى تۇنجى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ھەر قايسى گۈڭشې (فېرما) لار ئاساسىي قاتلامغا كادىر ئەۋەتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۆگىنىش كۇرسى، سۆھبەت يىغىنى، بىرلەشمە دوستلۇق يىغىنى ئېچىپ، كەڭ تۈرده مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېلىپ باردى. ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت ئەترىتى ئۈيۇشتۇرۇپ، گۈڭشې (فېرما) لارغا ئەۋەتىپ، دوكلات ئاڭلىدى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇردى. «شەرق شامىلى» گۈڭشېسىنىڭ «شەرق شامىلى»

چوڭ ئەترىتى (خەنزۇ ئەترىتى) تەشەببۇسكارلىق بىلەن 5000 كىلوگرام «417» سورتلۇق بۇغداي ئورۇقىنى ئۇيغۇر دېھقانلارغا تاختاي باھاسى بويىچە تېگىشىپ بەردى. 3 - چوڭ ئەترەتتىكى 4 ئۆيلۈك خەنزۇ دېھقان ئەتىيازلىق تېرىلغۇدا قىيىنچىلىق تارتىپ قالغاندا، چوڭ ئەترەت كادىرلىرى ئۇيغۇر دېھقانلارنى تەشكىللەپ، ئۇلارنىڭ يېرىنى ھەيدەشىپ ۋە تېرىشىپ بەردى. گۈڭشېنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتىدىكى يۈەن جەنىنىڭ خوتۇنى چەن جۇفاڭ تۇغۇتىدا بەختكە قارشى ۋاپات بولغاندا، ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر خوشنىسى ھېلىمخان، تۇخان قاتارلىق 3 ئايال ئۆزلۈكىدىن مېيىتنى يۇيۇش، كىيىندۈرۈش، يەرلىكتە قويۇش ئىشلىرىغا يارەملەشتى، بۇنى كۆرگەن بىر مۇنچە خەنزۇ دېھقانلار تەسىرلىنىپ يىغلىۋەتتى. چوڭكۆل گۈڭشېنىڭ «ئاۋانگارت» چوڭ ئەترىتىدىكى 2 خەنزۇ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئۈستەڭنى يا ئېلىپ كېتىش سەۋەبىدىن يەر سۇغىرىشتا قىينىلىپ قالغاندا، قالغان 3 ئاز سانلىق مىللەت ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۇلارغا 4 كىلومېتىر ئۈستەڭ چېپىپ بېرىپ، بۇ 2 ئەترەتنىڭ تېرىلغۇ يېرىنىڭ ۋاقتىدا سۇغىرىلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بەردى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، 2 خەنزۇ ئەترىتى ئاز سانلىق مىللەت ئەترەتلىرىنىڭ ئەمگەك كۈچى يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ، دەرھال تراكتور ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ 600 مودىن ئارتۇق يېرىنى ھەيدەشىپ، تېرىشىپ بەردى.

1984 - يىلى ئىككىنچى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتىدە، ناھىيە ۋە يېزىلاردا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە 81 قېتىم سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلدى، ئۇنىڭغا 12 مىڭ 300 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ ھەرخىل تەشۋىقات نۇقتىسى سۆزلەش گۇرۇپپىسىدىن 21 ى تەشكىل قىلىندى، ئۇنىڭغا 95 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ 23 سان قارا تاختا گېزىتى، تام گېزىتى چىقىرىلدى؛ 323 قېتىم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە بىرلەشمە دوستلۇق پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 5253 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۈتكەن 2 يىللىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى پائالىيىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئەستايىدىل يەكۈنلەش ئاساسىدا، كادىرلار ۋە ئاممىنى ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسىنى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە، ھەر يىلدىكى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتىنى ياخشى تۇتۇپ، 5 - ئاي ئارقىلىق پۈتۈن يىلغا كاپالەتلىك قىلىشتا چىڭ تۇرۇشقا مۇئەييەن رەھبەرلىك ۋە تەكشۈرۈش ئاستىدا پىلانلىق ئۇيۇشتۇردى. تەربىيە كۆپ خىل شەكىلدە ئېلىپ بېرىلدى، تەربىيە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىگە سىڭدۈرۈۋېتىلدى، رادىئو، تېلېۋىزور، كىنو، قارا تاختا گېزىتى، تام گېزىتى، دوكلات يىغىنى، سۆھبەت يىغىنى، تەقدىرلەش يىغىنى، سەنئەت ئۇيۇنلىرى، بىرلەشمە دوستلۇق پائالىيىتى، ھۆسن خەت، رەسىم، فوتو سۈرەت مۇسابىقىلىرى قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق تەربىيە ئېلىپ بېرىلىپ، كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ئاڭلىقلىقى تۇپتىن ئۆستۈرۈلدى. ئۇچىنچى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتىدە 1578 ياخشى ئىش قىلىندى.

ناھىيىلىك 1 - مەكتەپ (ئۇيغۇرچە مەكتەپ) بىلەن 2 - مەكتەپ (خەنزۇچە مەكتەپ) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە «دوست مەكتەپ» بولدى ھەمدە ئۆز ئارا لەۋھە، ئوقۇتۇش بۇيۇملىرى تەقدىم قىلىشتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى پائالىيەتلىرىنى قەرەللىك ھالدا قانات يايدۇردى.

4 § . بىرلىك سەپ خىزمىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيى 1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 97 ھەر مىللەت - ھەر ساھە ۋەكىلى قاتناشتى، بۇ چەرچەن ناھىيىسىدە پارتىيىنىڭ بىرلىك سېپى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەنلىكىنى كۆرسەتتى. 1953 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا بىرلىك سەپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1955 - يىل 5 - ئاينىڭ 4 — 5 - كۈنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ناھىيە بويىچە دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا 87 ئىمام، موللا قاتناشتى، بۇ قېتىمقى سۆھبەت يىغىنىدا يېڭى - كونا ئىجتىمائىي تۈزۈمنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، مىللىي تىررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى تەشۋىق قىلىشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ، دىنىي زاتلارغا پارتىيىنىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىلدى.

1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى تۈنجى قېتىملىق يىغىن ئۆتكۈزدى، يىغىندا سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى بىلەن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، دىنىي زاتلارنىڭ پارتىيىنىڭ فاڭجېن - سىياسەتلىرىگە بولغان تونۇشىنى ئۆستۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيە بويىچە دىنىي سىياسەتنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈلدى.

1964 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ تەلىپى بويىچە، پارتىيە سىرتىدىكى ھەر ساھە كىشىلىرى ۋە زىيالىيلارنى رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشكە پائال ئۇيۇشتۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنتېرناتسىئونالىزملىق تەربىيىسىنى ۋە شىنجىڭجۇيغا قارشى تۇرۇش تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى، ئامما ئارىسىدا مىللىي باراۋەرلىك ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كۈچەيتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا بىرلىك سەپ خىزمىتى ناھايىتى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، بىرلىك سەپ ساھەسىدىكى بىر مۇنچە زاتلار خاتا ھالدا تەنقىد قىلىندى ۋە كۆرەش قىلىندى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ بىرلىك سەپ سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار ئاقلاندى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ۋە زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى ۋە ئىلگىرىكى ھەرىكەتلەر داۋامىدا خاتا بىر تەرەپ قىلىنغان كىشىلەرگە قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈردى. 1979 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە بولغان 8 يىلدا جەمئىي 122 بىرلىك سەپ ئوبېيكتىغا سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە گومىنداڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتىپ تەسلىم بولغان خادىمى 16، خاتا ھالدا ئوقچى ۋە يەرلىك مىللەتچى قىلىپ قويۇلغانلار 33، ناھىيىلىك

4 ـ، 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېتلىرىنىڭ ئەزاسى 27، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى سودا خادىمى 6، چارۋىدار 18، مىللىي يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرى 2، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 3، دىنىي زات 10، پارتىيە سىرتىدىكى زىيالىي 7.

1987 ـ يىلى ناھىيىدە مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئارقىلىق، ناھىيىدە مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 44 ئۆيلۈك، 221 ئادەم بارلىقى، بۇنىڭ 31 ئۆيلۈكىنىڭ مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابىئاتى، 13 ئۆيلۈكىنىڭ تەيۋەن، شىياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. 1989 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ناھىيىلىك مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى مۇھاجىر قېرىنداشلار، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ پىكىر ـ تەكلىپلىرىنى ئاڭلىدى.

1991 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 14 — 16 ـ كۈنلىرى بىرلىك سەپ خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا ھەر تەبىقە زاتلىرىدىن 180 كىشى قاتناشتى. بۇ قېتىمقى يىغىن ئارقىلىق بىرلىك سەپ خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىلدى.

1991 ـ يىلى چەرچەن ناھىيىسى مىللىي، دىنىي خىزمەتنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى ۋە دىنىي زاتلارنى رەسمىي بېكىتتى، 89 مەسچىت ۋە 86 كەسپىي دىنىي زاتقا «لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بەردى.

1992 ـ يىلى ناھىيىدىكى يېزا (بازار)، فېرما پارتكومىلىرى قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان بىرلىك سەپ خادىملىرىنى سەپلىدى. 1992 ـ يىل 7 ـ ئايدا قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان بىرلىك سەپ خادىملىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا يولدىش سۇڭ پېڭنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنىدا قىلغان سۆزى ئۆگىنىلدى، يۇقىرىنىڭ مىللىي، دىنىي خىزمەت ۋە تەيۋەنگە قارىتىلغان خىزمەت توغرىسىدىكى يولىيورۇقلىرى يەتكۈزۈلدى.

1993 ـ يىلى بىرلىك سەپ بۆلۈمى ئوبلاستلىق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ «نۆۋەتتە جەمئىيەت مۇقىملىقى خىزمىتىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى جىددىي ئۇقتۇرۇش» نى ئاساسەن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، مەخسۇس يىغىن ئېچىپ، مۇقىملىقنى تۇتۇش خىزمىتىنىڭ «بەش تەدبىرى»نى ئورۇنلاشتۇردى ۋە تۈزۈپ چىقتى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىن مۇقىملىقنى ئومۇمىيەت دەپ بىلىپ، ئىشنى رەھبەرلىكتىن، كادىرلاردىن، مەسچىت ـ ئىبادەتخانىلاردىن باشلاپ تۇتۇپ، ئىتتىپاقلىشىشقا بولىدىغان بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى ئىشقا سېلىپ، بىر ئوچۇم بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ زەربە بېرىپ، ناھىيىنىڭ تىنچ، ئىتتىپاقلىق ۋەزىيىتىنى قوغداشنى تەلەپ قىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى بىرلىك سەپ بۆلۈمى خۇاڭ جىيىن ئەپەندى باشچىلىقىدىكى تەيۋەن مەدەنىيەت ـ فوتو سۈرەت تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى كۈتۈۋالدى، تەكشۈرۈش ئۆمىكىگە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئۇزۇن تارىخىنى، ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى ۋە مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى تونۇشتۇردى.

9 ـ ئايدا ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرى گۇۋۇيۈەن، تەيۋەن ئىشلىرى ئىشخانىسى ۋە گۇۋۇيۈەننىڭ ئاخبارەت ئىشخانىسى بىرلىكتە ئېلان قىلغان «تەيۋەن مەسىلىسى ئىشخانىسى ۋە گۇۋۇيۈەننىڭ ئاخبارەت ئىشخانىسى بىرلىكتە ئېلان قىلغان «تەيۋەن مەسىلىسى ۋە جۇڭگونى بىرلىككە كەلتۈرۈش» دېگەن ئاق تاشلىق كىتابنى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە

ئۆيۈشتۇرۇلدى، ئۆگىنىشكە پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرىدىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. شۇ ئايدا بىرلىك سەپ بۆلۈمى خادىملارنى تەشكىللەپ، ناھىيىدىكى دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنى كەلگە كۆلەمدە تەكشۈردى، ئاساسەن «4 كىنىشكا، 1 گۇۋاھنامە» نىڭ تارقىتىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى ھەمدە «بەشتە ياخشى دىنىي زات» ۋە «بەشتە ياخشى دىنىي پائالىيەت سورۇنى»نى باھالاپ چىقىپ تەقدىرلىدى.

§ 5 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش

1954 - يىلى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، 5 كومىتېت ئەزاسى تەسىس قىلىندى، ئۇلار قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتىدى، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىدىن كەلگەن خەتلەرنى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پارتىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغانلىقىغا دائىر دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1956 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك رېۋىزىيە كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۆتىدى.

1956 - يىلىدىن 1966 - يىلىغىچە، ناھىيىلىك رېۋىزىيە كومىتېتى پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىگە ماسلاشتۇرۇپ، چەرچەن ناھىيىلىك تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، ئىستىل تۈزىتىش - ئۇچۇملارغا قارشى تۇرۇش، سوتسىيالىستىك تەربىيە، ئۇچۇللىقلا قارشى تۇرۇش، گۇڭشېنى تەرتىپكە سېلىش قاتارلىق سىياسىي ھەرىكەتلەردە تەقىد قىلىش جازاسى بېرىلگەن كادىرلار ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش ھەرىكەتلىرىدە پاش قىلىنغان پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلدى.

1979 - يىل 7 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى. دۇڭ جاۋگو شۇجى بولدى، 7 ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەزاسى تەسىس قىلىندى، شۇ چېغۇ مەخسۇس مۇئاۋىن شۇجى بولدى. 2 مەخسۇس ئىش بېجىرگۈچى سەپلەندى.

1985 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت تارماقلىرىدىن بۆلۈنۈپ چىقتى ۋە ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭدا 5 دائىمىي ئەزا تەسىس قىلىندى، مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك 1 رەھبەر ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولدى ھەمدە رەھبىرىي ئەزالار تەرتىپكە سېلىنىپ، پارتىيىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى كۈچەيتىلدى.

1956 — 1993 - يىللاردا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ، جەمئىي 119 پارتىيە ئەزاسىنى جازالىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 25 كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 9 كىشى پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى، 22 كىشىگە پارتىيىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى بېرىلدى، 30 كىشىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدى، 17 كىشىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدى، 2 كىشىنىڭ كاندىدات پارتىيە ئەزاسىلىق سالاھىيىتى بىكار قىلىندى، 14 كىشى نەسىھەت بىلەن پارتىيىدىن چېكىندۈرۈلدى.

II باب

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى

§ 1 . تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك پىرقە

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) گومىنداڭنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك پىرقىسى (داڭبۇسى) قۇرۇلدى، ئىشخانىسى شىنجاڭ سودا بانكىسىنىڭ چەرچەن ئىش بېجىرىش ئورنىدا تەسىس قىلىندى، كېيىن ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىغا يۆتكىلىپ كەتتى. ناھىيىلىك پىرقىگە شۇجىجاڭ، كاتىبات خادىمى، تەشۋىقات خادىمى، تەرجىمان قاتارلىقلار قويۇلدى ھەمدە قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان 9 پىرقە ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. خې جيەنفاڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭى، لىيۇ ۋەنيى كاتىبات خادىمى، لۇڭ تىمىن تەشۋىقات خادىمى، نىياز گاندۇڭ تەرجىمان بولدى. ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئورگان خىزمەتچىلىرى، ئوقۇتقۇچىلار، سودىگەرلەر ۋە دېھقان، چارۋىچىلار ئارىسىدا ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇشقا كىرىشتى، قوبۇل قىلىنغان يېڭى پىرقە ئەزالىرى ئۆلكىلىك پىرقىگە بىر تۇتاش يوللىنىپ تەستىقلىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىندى. شۇ يىلى رايونلۇق شۆبە پىرقە (چۇفېنبۇ) قۇرۇلۇشقا باشلىدى.

ناھىيىلىك پىرقىگە شۇجىجاڭ بولغانلار: خې جيەنفاڭ (1945 — 11. 1946)، لىيۇ ۋەنيۇ (11. 1946 — 7. 1947)، ئەي مىڭشىن (7. 1947 — 10. 1949).

2. رايونلۇق شۆبە پىرقە

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1945 - يىلى) ناھىيىلىك پىرقە قۇرۇلغاندىن كېيىن، 5 رايونلۇق شۆبە پىرقە، 1 پارتىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ناھىيە بويىچە باج ئىدارىسى، ئالتۇنچىلىق ھەيئىتى، سوت مەھكىمىسى، ساقچى ئىدارىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، تاتىراڭ يېزىسى، نىيە يېزىسى، جىنيۈەن بازىرىدىن ئىبارەت 9 ئورۇندا رايونلۇق شۆبە پىرقە قۇرۇلدى.

3. ناھىيىلىك پارتىيە ئىشلىرى پىلان كومىتېتى

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 4 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە ھەر قايسى ناھىيىلىك پىرقىلەرگە پارتىيە ئىشلىرى پىلان كومىتېتى قۇرۇش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق چۈشۈردى، چەرچەن ناھىيىسىدە شۇ يەرلىك بىر نەچچە زات پارتىيە ئىشلىرى پىلان كومىتېتىنىڭ

ئەزالىقىغا تەكلىپ قىلىندى.

§ 2 . پارتىيە ئىشلىرى پائالىيەتلىرى

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 9 - ئايدا ناھىيىلىك گومىتىنىڭ ئەزالىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا ئابدۇرېھىم، غوپۇر ئېزىز، تۇرسۇن توختى، مۇمىن، روزى قاۋۇل، مەمتىمىن بارات، خې جيەنفاڭ قاتارلىقلار قاتناشتى. خې جيەنفاڭ دوكلات بەردى ھەمدە ھەربىر پارتىيە ئەزاسىدىن پارتىيىگە 10 ئەزا تونۇشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، ئەي مىنشىن پارتىيە ئەزالىرىغا رەسمىي پارتىيە كىنىشكىسى تارقىتىپ بەردى.

جۇڭگو گومىنداڭى چەرچەن ناھىيىلىك پىرقىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆز ئارا تونۇشتۇرۇش، ئايرىم قوبۇل قىلىش، كوللېكتىپ قاتناشتۇرۇش چارىلىرى بىلەن پارتىيە ئەزالىرىنى تەرەققىي قىلدۇردى، مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) غا كەلگەندە، پارتىيە ئەزاسى 133كە يەتتى.

ئادەتتە بەزى دىنىي زاتلار چاقىرىلىپ سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ھەر يىلى 1 قېتىم 10 - ئۆكتەبىر بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. كومپارتىيىگە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش تەشۋىق قىلىندى، سەنمىنجۇيى ۋە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت، پەرمانلىرى ئۆگىنىلدى.

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ ئاپپاراتلىرى تارقىتىۋېتىلدى، پارتىيە ئىشلىرى پائالىيىتى توختىتىلدى.

Ⅲ باب

ئاممىۋى تەشكىلاتلار

§ 1 . چەرچەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

1. تەشكىلىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

1982 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 3 خىزمەتتىكى كادىر سەپلەپ بېرىلدى، ياڭ خۇيمىن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بولدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كادىرى 4كە يەتتى. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىلاتلىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىنى چۆرىدىگەن ھالدا، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى

سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشقا يېتەكلەپ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ خوجايىنلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى.

1982 - يىلدىن بۇيان، ئىسلاهات - ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، هەر دەرىجىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى تەشكىلاتلىرى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دېموكراتىك هوقۇقىنى قوغداش، مەهسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تەربىيىلەش، قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى دېموكراتىك باشقۇرۇشقا قاتنىشىشقا قوزغاش، پاراۋانلىق ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈش قاتارلىق جەهەتلەردە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى.

ناهىيىلىك باش ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1993 - يىلغىچە 2 قېتىم ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئاچتى، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ سانى 1985 - يىلدىكى 28 دىن كۆپەيىپ 1993 - يىلى 48گە يەتتى، ئۆيۈشما ئەزالىرى 1985 - يىلدىكى 1314تىن كۆپەيىپ 1993 - يىلى 2278گە يەتتى. ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى ئاكتىپلىرى 1985 - يىلدىكى 141 دىن كۆپەيىپ 1993 - يىلى 240 قا يەتتى.

2. چەرچەن ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى قۇرۇلتىيى

1) چەرچەن ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ 1 - قېتىملىق ئەزالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1985 - يىل 10 - ئاينىڭ 29 — 30 - كۈنلىرى ناهىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 80 ۋەكىل قاتناشتى، 22 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە ماقۇللاندى، قۇرۇلتاي هەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى چەرچەننى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈشكە ئىراده باغلاپ، چەرچەن ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەشكە چاقىردى. قۇرۇلتايدا چەرچەن ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

سىدىق توختى ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ رەئىسى، يۆچۈنلىن ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى.

2) چەرچەن ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ 2 - قېتىملىق ئەزالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1991 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 — 24 - كۈنلىرى ناهىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 65 ۋەكىل، 20 تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل قاتناشتى، 15 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا ئالدىنقى نۆۋەتلىك «ناهىيىلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە ماقۇللاندى، چەرچەن ناهىيىسىنىڭ 8 - بەش يىللىق پىلانىنى ئورۇنداش ئۈچۈن، گۈۋۈيۈەننىڭ قارارىنى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ناهىيە بويىچە «سۈپەت، ئۈنۈم جەهەتتە ئۇنۇم هاسىل قىلىش يىلى» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتايدا چەرچەن ناهىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

سىدىق توختى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا رەئىس بولدى.

2 § . دېھقانلار جەمئىيىتى

1. دېھقانلار جەمئىيىتى

1) تەشكىلىنىشى تەرەققىيات جەريانى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن چەرچەن ناھىيىسىدە دېھقانلار تەشكىلاتى يوق ئىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر قايسى رايون، يېزىلارغا خىزمەت ئەترىتى ئەۋەتتى، بۇ ئەترەتلەر ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش سىياسىتىنى ۋە مىللىي سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، يەرلىك دېھقان ئاكتىپلار ۋە كادىرلارنى يېتىشتۇردى، يېزىلاردا خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانلار تەشكىلاتلىرىنى پەيدىنپەي قۇردى. 7 - ئايغا قەدەر ناھىيە بويىچە 4 رايونلۇق دېھقانلار جەمئىيىتى، 70 دېھقانلار جەمئىيىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، دېھقانلار جەمئىيىتىگە 7720 ئەزا قوبۇل قىلىندى. 1951 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك دېھقانلار جەمئىيىتى كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

2) دېھقانلار قۇرۇلتىيى

چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ 1 - قېتىملىق دېھقانلار قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1951 - يىل 11 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ 7 كۈن داۋام قىلدى، قۇرۇلتايغا 95 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا يېزىلاردا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ھەمدە قانداق قىلىپ دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرىنى كۆپەيتىش ۋە دېھقانلار جەمئىيىتى ئەزالىرىنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يۇرتنى، ۋەتەننى قوغداش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئۇيۇشتۇرۇش مۇزاكىرە قىلىندى. قۇرۇلتايدا 1 - نۆۋەتلىك دېھقانلار جەمئىيىتى كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىگە جىن جىجۇڭ مۇدىر (قوشۇمچە)، توختى موزدوز مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ 2 - قېتىملىق دېھقانلار قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1953 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 68 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ئالدىنقى باسقۇچتىكى خىزمەتلىرىدىن خۇلاسە چىقىرىلدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىگە توختى موزدوز مۇدىر بولدى. دېھقانلار جەمئىيىتى 1958 - يىلدىن كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. چەرچەن ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى

1) تەشكىلىنىشى تەرەققىيات جەريانى

1965 - يىلى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1965 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە 8 گۇڭشې، 3 دېھقانچىلىق

مەيدانى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىسىدا، 33 چوڭ ئەترەتتە كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، جەمئىيەت ئەزاسى ئاز كەم 20 مىڭ كىشىگە يەتتى. ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى 1982 - يىلدىن كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2) كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى

چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1967 - يىل 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، 5 كۈن داۋام قىلدى، قۇرۇلتايغا 70 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 31 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە تۆۋەنتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» دېگەن ھۆججىتى («23 ماددا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئۆگىنىلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى، ھەر دەرىجىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋە كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ باشلامچىلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشقا تىرىشىش مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىگە ژۇ يۈك مۇدىر (قوشۇمچە)، ئىسمايىل تۇردى، روزى ئىمىنلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1974 - يىل 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 25 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، 3 كۈن داۋام قىلدى، قۇرۇلتايغا 96 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 22 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىگە تۆمۈر قۇربان مۇدىر، ياسىن ئەخمەت، مايمۇنخان توختى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

§ 3 . كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى

1. جۇڭگو يېڭى دېمۇكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى

1950 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەرھال يېڭى دېمۇكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا قوبۇل قىلىش ئىشىغا تىرىشىپ قىلىندى. 1953 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېمۇكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. يىل ئاخىرىغىچە ئىتتىپاق ئەزاسى 104 كە، ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق ياچېيكىسى 9غا يەتتى. 1954 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق خىزمەت كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، جۇڭگو يېڭى دېمۇكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. 1956 - يىلىنىڭ

ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە ئىتتىپاق ئەزاسى 480 گە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 35كە يەتتى.

2. جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى

1957 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ نامى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1957 - يىلى ئىتتىپاق ئەزاسى 550 كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 35 كە يەتتى. 1962 - يىلى ئىتتىپاق ئەزاسى 854كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 52 گە يەتتى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىتتىپاق ئەزاسى 894كە يەتتى، 5 ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى، 60 ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ئۆز پائالىيىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. 1973 - يىلى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتلىرى خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 1973 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئىتتىپاق ئەزاسى 854كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 52گە يەتتى. 1979 - يىلى ئىتتىپاق ئەزاسى 1289غا، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 86گە يەتتى. 1985 - يىلى ئىتتىپاق ئەزاسى 1121 بولۇپ، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 113كە يەتتى. 1988 - يىلى ئىتتىپاق ئەزاسى 1235 بولۇپ، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 114كە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىتتىپاق ئەزاسى 1894كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 115كە، مەخسۇس ئىتتىپاق كادىرى 15كە يەتتى.

3. ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

1) چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 — 12 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 49 ۋەكىل قاتناشتى، 9 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ئىتتىپاقنىڭ خىزمىتى يەكۈنلەندى ۋە تەكشۈرۈلدى، تۆمۈر قۇربان بەرگەن «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئىتتىپاق خىزمىتىدىن خۇلاسە ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى» دېگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 7 ئەزاسى ۋە 5 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا شى شېڭلىن مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

2) چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1957 - يىل 11 - ئاينىڭ 2 — 6 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 41 ۋەكىل قاتناشتى، 13 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مەملىكەتلىك 3 - قېتىملىق كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمىتى يەكۈنلەندى ۋە تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 8 ئەزاسى (3 ى كەم) ۋە 5 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ۋېي جىشىن شۇجى بولدى.

3) چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 4 — 6 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى،

قۇرۇلتايغا 450 ۋەكىل قاتناشتى، 13 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ياڭ خۇيمىن يەرگەن «ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تىن بۇيانقى تۇرلۇك خىزمەتلەر تەكشۈرۈلدى ۋە يەكۈنلەندى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋۇ يۈڭنىڭ «ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا قىلغان سۆزى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى ۋە 5 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ياڭ خۇيمىن مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

4) چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1965 - يىل 2 - ئاينىڭ 16 — 22 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 46 ۋەكىل قاتناشتى، 4 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋۇ يۈڭ يەرگەن «سىياسىي خىزمەت دوكلاتى»، ياڭ خۇيمىن يەرگەن «ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ياڭ خۇيمىن مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

5) چەرچەن ناھىيىلىك 5 -قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1973 - يىل 6 - ئاينىڭ 5 — 6 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 55 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى مەھەممەت تۇرسۇن يەرگەن «4 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەردىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى ۋە 7 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا مەھەممەت تۇرسۇن مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

6) چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1979 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 — 23 - كۈنلىرى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 72 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىسمايىل ئابدۇۋلى يەرگەن «5 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىدىن بۇيانقى خىزمەتلەردىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى ۋە 9 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ئىسمايىل ئابدۇۋلى مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

7) چەرچەن ناھىيىلىك 7 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1985 - يىل 5 - ئاينىڭ 2 — 4 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 85 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى تۇرسۇن سادىر يەرگەن «ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 19 ئەزاسى ۋە 12 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا تۇرسۇن سادىر شۇجى، جاڭ بىخۇي مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

8) چەرچەن ناھىيىلىك 8 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1988 - يىل 9 - ئاينىڭ 8 — 10 - كۈنلىرى چەرچەن بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 84 ۋەكىل قاتناشتى، 21 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق

كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ئالىم تۇرسۇن بەرگەن «ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 21 ئەزاسى ۋە 13 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا ئالىم تۇرسۇن شۇجى بولدى.

9) چەرچەن ناھىيىلىك 9 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1993 - يىل 9 - ئاينىڭ 24 — 25 - كۈنلىرى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 82 ۋەكىل قاتناشتى، 18 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قادىر مەمتىلى بەرگەن «ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ 19 ئەزاسى ۋە 12 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا قادىر مەمتىلى شۇجى، خې چياۋچياۋ (ئايال) مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

4. پىئونېرلار ئەترىتى خىزمىتى

ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىدا پىئونېرلار ئەترىتى خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم قويۇلدى.

1965 - يىلدىن بۇرۇن، بازار باشلانغۇچ مەكتىپى، تاتىراق باشلانغۇچ مەكتىپى، يېڭىئۆستەڭ باشلانغۇچ مەكتىپى، باغئېرىق باشلانغۇچ مەكتىپىدە پىئونېرلار ئەترىتى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلغاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پىئونېرلار ئەترىتى قىزىل كېچىك ئەسكەرلەر تەشكىلاتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىل 10 - ئايدا پىئونېرلار ئەترىتى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە شۇ يىلى پىئونېرلار ئەترىتىگە 738 ئەزا قوبۇل قىلىندى، پىئونېرلار يېتەكچىسى 7گە يەتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پىئونېرلار چوڭ ئەترىتى 97گە، ئوتتۇرا ئەترىتى 317گە، پىئونېر 5071گە، بالىلارنىڭ پىئونېر بولۇش نىسبىتى 63.67% كە، پىئونېرلار يېتەكچىسى 54كە يەتتى.

§ 4 . ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى

1. تەشكىلىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

1951 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 5 - ئايدا گۈلسۇمخان تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولدى. ناھىيىدىكى ھەر قايسى رايونلاردا ئاياللار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت ئايال ئاكتىپلىرى ئاياللار بىرلەشمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاياللار يېر ئىسلاھاتى، ئامبرنكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكەتلىرىگە ئاكتىپ قاتنىشىشقا ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ رولى جارى قىلدۇرۇلدى. 1953 - يىل 11 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسى رەسمىي قۇرۇلدى.

1962 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسى 2 - قېتىملىق ئاياللار

قۇرۇلتىيى ئېچىپ، ئايالالارنى خورلۇقتا، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىشتا قارشى تۇرۇشتا ۋە جىسمانىي ئەركىنلىك ھوقۇقىنى، توي ئىشلىرىدا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقىنى، ئەر ـ ئايالالار باراۋەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشكە چاقىردى. شۇ يىلى ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1967 ـ يىل 3 ـ ئايدا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن، ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى ئۆز خىزمىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. 1973 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك 3 ـ قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، 8 يېزىدىكى ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى ئارقا ـ ئارقىدىن تەرتىپكە سېلىندى ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ئايالالارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى ئاكتىپ قوغدىدى، ئايالالارنى «8 ـ مارت قىزىل بايراقدارى» بولۇش ۋە «بەشتە ياخشى ئائىلە» يارىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەم ئۈيۈشتۇردى. 1978 ـ يىلى «قىزىل بايراق» گۈڭشېسىنىڭ «ئۆكتەبىر» چوڭ ئەترىتىدىكى مەختۇمخان مەملىكەتلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ئايالالار قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى. 1979 ـ يىلى دۆلەتخانىغا مەملىكەتلىك ئايالالار بىرلەشمىسى «8 ـ مارت قىزىل بايراقدارى» دەپ نام بەردى.

1981 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 1988 ـ يىل 7 ـ ئايغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 4 ـ، 5 ـ قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتايلىرى ئېچىلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ھەر مىللەت ئايالىلىرىنى پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىشكە، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ۋە ئەمگەككە قاتنىشىشقا ئەستايىدىل ئۈيۈشتۇردى.

1993 ـ يىل 7 ـ ئايدا، ناھىيىلىك 6 ـ قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق 50 كەنت ئايالالار قۇرۇلتىيى، 142 ئايالالار قۇرۇلتىيى گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق 24 مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇندا ئايالالار ھەيئىتى قۇرۇلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار تەشكىلاتلىرى كۆزۈرۈكلۈك، بەلۋاغلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ھەر مىللەت ئايالىلىرىنى «ئۇچتىن ئۆگىنىش، ئۇچكە سېلىشتۇرۇش»، «تۆھپىكار ئايال بولۇش» مۇسابىقە پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەم ئۈيۈشتۇردى. 1993 ـ يىلى «ئۇچتىن ئۆگىنىش، ئۇچكە سېلىشتۇرۇش» پائالىيىتىگە 3507 ئايال، «تۆھپىكار ئايال بولۇش» پائالىيىتىگە 254 ئايال قاتناشتى.

2 . ئايالالار قۇرۇلتايلىرى

1) چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1953 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 27 — 30 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 40 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ 39 ى ئۇيغۇر، بىرى خەنزۇ. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 7 ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 2 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسىگە مەختۇمخان مۇدىر، چىناخان، زىننەتخان مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

2) چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1962 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 26 — 29 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 28 ۋەكىل قاتناشتى، 8 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، قۇرۇلتايدا پارتىيە 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، دېموكراتىك ئايالالار

بىرلەشمىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلىرى مۇزاكىرە قىلىندى، ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 7 ئەزاسى، 1 مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئايالىلار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر بولدى.

3) چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئايالىلار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1973 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 — 29 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 63 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 6 ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 1 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. ئايالىلار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر، سىپىرەم ياسىن مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

4) چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قېتىملىق ئايالىلار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1981 - يىل 1 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 85 ۋەكىل (71ى ئۇيغۇر، 13 ى خەنزۇ، بىرى خوتۇن) قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى ۋە 1 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى، ئايالىلار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر، توختىخان مەمتىلى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

5) چەرچەن ناھىيىلىك 5 - قېتىملىق ئايالىلار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 — 29 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 68 ۋەكىل (62 سى ئۇيغۇر، 6 سى خەنزۇ) قاتناشتى، قۇرۇلتايدا چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 1 مۇئاۋىن مۇدىرى ھەمدە ئاپتونوم ئوبلاستلىق 4 - قېتىملىق ئايالىلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 15 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئايالىلار بىرلەشمىسىگە گۈلزار ھىلىم مۇدىر، جىن يۈلەن مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

6) چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قېتىملىق ئايالىلار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1993 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 — 20 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 91 ۋەكىل قاتناشتى، 8 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 6 - نۆۋەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 20 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق 5 - نۆۋەتلىك ئايالىلار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 13 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئايالىلار بىرلەشمىسىگە پاتەمخان مەھەممەت مۇدىر بولدى.

§ 5 . مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى

1. شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى (قىسقارتىلىپ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى دەپ ئاتالدى)، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن 8نى قوردى (ئۇلار: زاغۇنلۇق باشلانغۇچ مەكتىپى، چوڭكۆل باشلانغۇچ مەكتىپى، سۇلتان باشلانغۇچ مەكتىپى، كۆتەمە باشلانغۇچ مەكتىپى، ئاچما باشلانغۇچ مەكتىپى، جاندا تېرىم باشلانغۇچ مەكتىپى، يېڭئۆستەڭ

قۇرۇلتىيى ئېچىپ، ئايالالارنى خورلۇققا، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرىۋېلىشقا قارشى تۇرۇشقا ۋە جىسمانىي ئەركىنلىك ھوقۇقىنى، توي ئىشلىرىدا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقىنى، ئەر - ئايالالار باراۋەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشكە چاقىردى. شۇ يىلى ناھىيىلىك دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ نامى ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1967 - يىل 3 - ئايدا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن، ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى ئۆز خىزمىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. 1973 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، 8 يېزىدىكى ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى ئارقا - ئارقىدىن تەرتىپكە سېلىندى ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ئايالالارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى ئاكتىپ قوغدىدى، ئايالالارنى «8 - مارت قىزىل بايراقدارى» بولۇش ۋە «بەشتە ياخشى ئائىلە» يارىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەم ئۈيۈشتۇردى. 1978 - يىلى «قىزىل بايراق» گۇڭشېنىڭ «ئۆكتەبىر» چوڭ ئەترىتىدىكى مەختۇمخان مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالالار قۇرۇلتىيىغا قاتناشتى. 1979 - يىلى دۆلەتخانىغا مەملىكەتلىك ئايالالار بىرلەشمىسى «8 - مارت قىزىل بايراقدارى» دەپ نام بەردى.

1981 - يىل 1 - ئايدىن 1988 - يىل 7 - ئايغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 4 -، 5 - قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتايلىرى ئېچىلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى ھەر مىللەت ئايالىلىرىنى پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىشكە، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ۋە ئەمگەككە قاتنىشىشقا ئەستايىدىل ئۈيۈشتۇردى.

1993 - يىل 7 - ئايدا، ناھىيىلىك 6 - قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق 50 كەنت ئايالالار قۇرۇلتىيى، 142 ئايالالار قۇرۇلتىيى گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى، ناھىيىگە بۈۋاستە قاراشلىق 24 مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇندا ئايالالار ھەيئىتى قۇرۇلدى. ھەر دەرىجىلىك ئايالالار تەشكىلاتلىرى كۆۋرۈكلۈك، بەلۋاغلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ھەر مىللەت ئايالىلىرىنى «ئۇچتىن ئۆگىنىش، ئۇچكە سېلىشتۇرۇش»، «تۆھپىكار ئايال بولۇش» مۇسابىقە پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەم ئۈيۈشتۇردى. 1993 - يىلى «ئۇچتىن ئۆگىنىش، ئۇچكە سېلىشتۇرۇش» پائالىيىتىگە 3507 ئايال، «تۆھپىكار ئايال بولۇش» پائالىيىتىگە 254 ئايال قاتناشتى.

2. ئايالالار قۇرۇلتايلىرى

1) چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1953 - يىل 11 - ئاينىڭ 27 — 30 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 40 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ 39 ى ئۇيغۇر، بىرى خەنزۇ. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 7 ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 2 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. دېموكراتىك ئايالالار بىرلەشمىسىگە مەختۇمخان مۇدىر، چىناخان، زىننەتخان مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

2) چەرچەن ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق ئايالالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1962 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 — 29 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 28 ۋەكىل قاتناشتى، 8 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى، قۇرۇلتايدا پارتىيە 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، دېموكراتىك ئايالالار

بىرلەشمىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلىرى مۇزاكىرە قىلىندى، ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 7 ئەزاسى، 1 مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر بولدى.

3) چەرچەن ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1973 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 — 29 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 63 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 6 ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 1 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر، سىپىرەم ياسىن مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

4) چەرچەن ناھىيىلىك 4 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1981 - يىل 1 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 85 ۋەكىل (71ى ئۇيغۇر، 13 ى خەنزۇ، بىرى خۇيزۇ) قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى ۋە 1 مۇئاۋىن مۇدىرى سايلاپ چىقىلدى، ئايالار بىرلەشمىسىگە سادەتخان مۇدىر، توختىخان مەمتىلى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

5) چەرچەن ناھىيىلىك 5 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 — 29 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 68 ۋەكىل (62 سى ئۇيغۇر، 6 سى خەنزۇ) قاتناشتى، قۇرۇلتايدا چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى، 1 مۇئاۋىن مۇدىرى ھەمدە ئاپتونوم ئوبلاستلىق 4 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 15 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىگە گۈلزار ھىلىم مۇدىر، جىن يۈلەن مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

6) چەرچەن ناھىيىلىك 6 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1993 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 — 20 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 91 ۋەكىل قاتناشتى، 8 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 6 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى كومىتېتىنىڭ 20 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى، 1 مۇدىرى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق 5 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 13 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئايالار بىرلەشمىسىگە پاتمخان مەھمەت مۇدىر بولدى.

§ 5 . مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى

1. شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى (قىسقارتىلىپ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى دەپ ئاتالدى)، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن 8نى قۇردى (ئۇلار: زاغۇنلۇق باشلانغۇچ مەكتىپى، چوڭكۆل باشلانغۇچ مەكتىپى، سۇلتان باشلانغۇچ مەكتىپى، كۆتەمە باشلانغۇچ مەكتىپى، ئاچما باشلانغۇچ مەكتىپى، جاندا تېرىم باشلانغۇچ مەكتىپى، يېڭىئوستەڭ

باشلانغۇچ مەكتىپى، ئوييايلاق باشلانغۇچ مەكتىپى) ، ئۇلاردا جەمئىي 9 سىنىپ بار ئىدى.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئورنى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىي چوڭ كوچىسىدا بولۇپ، ئۇنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشقۇراتتى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى تەكلىپ قىلاتتى. دەسلەپتە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبىرى مەدەنىيەت ھەيئەت باشلىقى دەپ، كېيىن مۇدىر دەپ ئاتالدى، دائىمىي ھەيئەت ۋە ھەيئەتتىن بىر نەچچە كىشى تەسىس قىلىنىدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ قارىمىقىدا تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسى، تەشۋىقات بۆلۈمچىسى، مەدەنىيەت بۆلۈمچىسى، بوغالتىرلىق بۆلۈمچىسى، سەنئەت بۆلۈمچىسى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنىدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمىتى، ئاساسەن، مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇش، ئۇيغۇر ئاممىسىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئىدى، ئۇ، ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى 8 مەكتەپنى ياخشى باشقۇرغاندىن باشقا، يەنە ھەر قايسى رايون، كەنتلەردە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ساۋاتسىنى چىقىرىشقا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يېزا - كەنتلەردە ساۋات چىقىرىش سىنىپى ۋە خەت سوراش ئورنىنى تەشكىل قىلىشقا ھەمدە ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالىدىغان «كىچىك ئەپەندىلەر ئەترىتى» نى ئۇيۇشتۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا ناھىيە بويىچە ساۋات چىقىرىش خاراكتېرىدىكى خەت ئۆگىنىش سىنىپىدىن 121 ى قۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ ئوقۇغۇچىسى 1140تىن ئاشقانىدى.

ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتى، ئاساسەن شۇ يەردىكى مۇسۇلمانلار تاپشۇرغان ئۆشرە - زاكات پىلەن ھەل قىلىناتتى، دېھقانلار كىرىمىنىڭ 10% نى ياكى 40 قويدىن بىرىنى ۋە ياكى 25 تۆگىدىن 1 بوتىلاقنى تاپشۇراتتى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) چەرچەن ناھىيىلىك شۆبە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا تۇرسۇن مۇدىر، قۇربان تەكشۈرۈش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، ئابدۇرېھىم بوغالتىر بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، روزى زاپخوز، تۇردى موللا پىلەن مەھەممەت روزى 2 - دەرىجىلىك زاپخوز بولدى.

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول پىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

2 . شىنجاڭ خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى

شىنجاڭ خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك شۆبىسى (قىسقارتىلىپ خەنزۇ ئۇيۇشمىسى دېيىلدى) مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى قۇرۇلدى، شۇنى يۆكىشىڭ تۈنجى مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى. خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ ئاساسلىق خىزمەت نىشانى «ئۆز ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، دۆلەتنىڭ مىللەت نۇقتىئىنەزىرىنى كۆچەيتىش» ئىدى. ناھىيىلىك خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ تىزىمىغا بويىچە، شۆبە ئۇيۇشما ئەزالىرى يىغىنىدا 9 كىشى مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا سايلاندى، مۇدىرىيەت يىغىنى 3 كىشىنى دائىمىي مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا كۆرسەتتى، 1 كىشىنى مۇدىرىيەت باشلىقلىقىغا سايلىدى. مۇدىرىيەت قارىمىقىدا مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمچىسى، خوجىلىق بۆلۈمچىسى، خەيرىيەت ئىشلىرى بۆلۈمچىسى ۋە ئايالار بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدى.

خەنزۇ ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتى ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ ئۇيۇشمىغا كىرىش پۇلى، ئالاھىدە

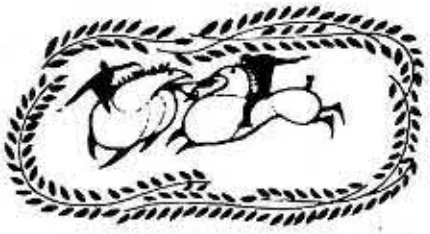
فوند ۋە ۋاقىتلىق يىغىلغان ئىئانلەردىن ئاجرىتىلدى.
خەنزۇ ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن چوڭراق پائالىيەت ئېلىپ بارمىدى. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، خەنزۇ ئۇيۇشمىسى ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

[قوشۇمچە] چەرچەن ناھىيىسىدىكى باشخۇي تەشكىلاتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا، چەرچەنده باشخۇي تەشكىلاتى (بۇرادەرلەر ئۇيۇشمىسى) دىن، ئاساسەن، گېلاۋخۇي (خۇشياڭ) بار ئىدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق باشلىقى دۇ شاۋتىڭ بولۇپ، ئەزالىرىنىڭ سانى ئېنىق ئەمەس ئىدى.
مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) 12 - ئايدا چەرچەندىكى گېلاۋخۇيچىلاردىن لى تۇشۇ، لياڭ جىنشياڭ، پېڭ خېچياڭ، ۋاڭ كۇيدىن ئىبارەت 4 كىشى دۇنخۇاڭدىن تەخمىنەن 360 جىڭ كېلىدىغان ئەفيۇننى 4 ئۇلاغقا ئارتىپ كېلىۋېتىپ چاقىلىق ناھىيىسىدىن ئۆتكەندە، ئۇنى ناھىيە ئامبىلى خۇ دېيەنخۇا قولغا چۈشۈرگەن ھەمدە ئۇلكىگە ئەۋەتىپ كۆيدۈرۈۋەتكەن. بۇ ئىش گېلاۋخۇيىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن چەرچەن ۋە چاقىلىق ناھىيىلىرىدىكى گېلاۋخۇيچىلاردىن ئاۋ جەنكوي، ۋاڭ يۈڭبىن، چيۇگۇييۇ قاتارلىقلار بىرلىشىپ ھەربىرەت قىلىپ، 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيە ئامبىلى خۇدىيەنخۇانى ئۆلتۈرگەن ھەمدە شۇئان گېلاۋخۇيچىلاردىن خي كەييۇەننى ۋاقىتلىق ناھىيە ئامبىلى قىلىپ سايلىغان. بۇ ۋەقە شىنجاڭنى لەرزىگە سالغان. ياڭ زېڭشىن بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال قاراشەھەر، قورغاس قاتارلىق جايلارغا گېلاۋخۇيچىلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىش توغرىسىدا تېلېگراممىا ئارقىلىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن، قورغاس يېڭىنىڭ يارداەمچى قوماندانى، يېڭى قوشۇننىڭ مۇپەتتىشى تۇڭ مىڭسەي 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى قوشۇن باشلاپ چاقىلىق ناھىيىسىگە كەلگەن.
مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى قاراۋۇلخانا ئەمەلدارى زوۋېيشىن گېلاۋخۇيچىلارنىڭ قوماندانى لياۋ گوشىڭ، ۋاقىتلىق ناھىيە ئامبىلى خي كەييۇەننەرنى قولغا ئېلىپ ئېتىپ ئۆلتۈرگەن، ئۇنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن مافۇخەي بۇ 2 ئادەمنىڭ كاللىسىنى شۇ ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۇلكىگە ئېلىپ بېرىپ سازايى قىلغان.
مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 3 - ئايدا، كىرىيىنىڭ باقاۋۇللىقىغا ئۆستۇرۇلگەن زو ۋېيشىن چاقىلىقتا ئەمەلدارنى ئۆلتۈرۈش دېلوسىغا چېتىلغان گېلاۋخۇيچىلاردىن خۇ جۇندې، مافۇلۇ، زىڭ فۇلىن، جۇ ۋىنلىڭ، خۇشىنفا قاتارلىق 6 كىشىنى قولغا ئالغان ھەم ئېتىپ ئۆلتۈرگەن. ئۇ يەنە چاقىلىق بىلەن چەرچەنده گېلاۋخۇيچىلارنى داۋاملىق ئىزدەپ تۇتقان. 4 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە، چاقىلىق بىلەن چەرچەنده گېلاۋخۇيچىلاردىن جەمئىي 48 كىشى قولغا ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن چاقىلىق، چەرچەنلەردە گېلاۋخۇيچىلارنىڭ ھېچقانداق پائالىيىتى بولمىغان.

یگرمه برنجی قسم

هاکمیه‌ت، سیاسي کښه‌ش

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

I باب

خەلق قۇرۇلتىيى

§ 1 . ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىش شەرتى ھازىرلانمىغان ئەھۋال ئاستىدا، جەمئىيەتتىكى ھەر تەبىقە زاتلىرىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىشى ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشىغا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، 1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە جەمئىي 7 قېتىم ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

1. چەرچەن ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 — 12 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىنغا جەمئىي 92 ۋەكىل قاتناشتى.

يىغىندا ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش، ئاچارچىلىقتا قالغان خەلقنى قۇتقۇزۇش، زومىگەرلەرگە، ئىشپىيونلارغا قارشى تۇرۇشقا ئوخشاش ئىشلار توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى. يىغىندا يەنە ھەر تەبىقە خەلقىنى چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ۋە دېموكراتىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، باۋ - جيا تۈزۈمىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا قوزغاش ۋە ئۈيۈشتۇرۇش چاقىرىق قىلىندى.

يىغىندا يېڭى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبىرلىك ئەزالىرى دېموكراتىك ئاساستا سايلاپ چىقىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى چەرچەن بازىرىدا تەسىس قىلىندى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇنجى ھاكىمى : ئوسمان ياقۇپ، مۇئاۋىن ھاكىمى: نىياز

(ئۇنىڭ ۋەزىپىسىنى 11 - ئايدا لىيۇ چېڭخەن ئۇتكۈزىۋالدى) .

2 . چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1951 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 — 3 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى.

يىغىندا لىيۇ چېڭخەن بەرگەن «چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيانقى خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى ھەمدە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى: ئوسمان ياقۇپ، جىن جىجۇڭ، لىيۇ چېڭخەن، توختى موزدوز، لىيۇ يۈخۇا (ئايال) ، مەمتىمىن قوش، لى چۈشيۈڭ، يۈەن بىڭيەن، پاسار پەشتاق، بارات مىسكە، جىملىخان، ئوسمان بەكرى، تۇرسۇنخان يۈسۈن، تۇردى تۆمۈرچى، مەمتىمىن جەگرەن، ئىسلام.

ھاكىم: ئوسمان ياقۇپ، مۇئاۋىن ھاكىم: لىيۇ چېڭخەن.

3 . چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1951 - يىل 11 - ئاينىڭ 14 — 17 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى: ئوسمان ياقۇپ، لىيۇ چېڭخەن، جىن جىجۇڭ، توختى موزدوز، ژاڭ جۇنخې، لىيۇ يۈكۈن، يۈەن بىڭيەن، جاڭ جىنلىن، پاسار پەشتاق، مەمەتنىياز تىكە، تۇردىخان مەھەممەت، بۇۋەيشىخان، ئىسمايىل قارى، خەلىپىخان، مەمتىمىن جەگرەن، مەمتىمىن قوش.

ھاكىم: ئوسمان ياقۇپ، مۇئاۋىن ھاكىم: لىيۇ چېڭخەن.

4 . چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1952 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 — 14 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىنغا 84 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 72 سى ئۇيغۇر.

يىغىندا ئالدىنقى نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلغاندىن بۇيانقى خىزمەت ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى، چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قوزغاش قارار قىلىندى.

يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى: ئوسمان ياقۇپ، لىيۇ چېڭخەن، ژاڭ جۇنخې، لىيۇ يۈكۈن، بۇۋەيشىخان، مەمتىلى قورول، ئالىم دۇمباق، ياسىن غالتەك، مەمتىلى قۇربان بەكرى، لى يىڭشېڭ، توختى موزدوز، مەھەممەت ئېزىز موللاق، مەمەتقۇربان رېشىت، ھەسەن تۇڭگان، تۇرسۇن توشقان، ئىمىنىخان تاغ.

ھاكىم: ئوسمان ياقۇپ، مۇئاۋىن ھاكىم: لىيۇ چېڭخەن.

5 . چەرچەن ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1952 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 3 — 7 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىنغا 84 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 66 سى ئۇيغۇر.

يىغىندا ئالدىنقى نۆۋەتلىك «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، يەر ئىسلاھاتىغا دائىر سىياسەتلەر يەتكۈزۈلدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

يىغىندا سايلانغان ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى: ئوسمان ياقۇپ، لىيۇ چېڭخەن، جىن جىجۇڭ، توختى موزدوز، مەختۇمخان، ياسىن غالتەك، قاسىم پەرەڭ، مەمتىمىن چۇرۇچ، سۇلايمان خارەت، ئىمىنىخان تاغ، مەمتىمىن قوش، مەھەممەت ئىزىز تاغ، مەھەممەتئوربان بەكرى، ئوسمان ئەلگەك، بۇۋەيشىخان، يۇئەنبىن، ئوسمان بەگ، مەڭلىك سىدىق، بۇۋەيشىخان قاتارلىقلار.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: ئوسمان ياقۇپ، مۇئاۋىن ھاكىمى: لىيۇ چېڭخەن.

6 . چەرچەن ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1953 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 21 — 24 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىنغا 87 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 72 سى ئۇيغۇر، يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى: زىكرۇللا راخمان، لىيۇ چېڭخەن، جىن جىجۇڭ، توختى موزدوز، مەختۇمخان، ياسىن غالتەك، قاسىم پەرەڭ، مەمتىمىن چۇرۇچ، سۇلايمان خارەت، ئىمىنىخان تاغ، مەمتىمىن قوش، مەھەممەت ئىزىز تاغ، مەھەممەتئوربان بەكرى، ئوسمان ئەلگەك، بۇۋەيشىخان، يۇئەنبىن، ئوسمان بەگ، مەڭلىك سىدىق، بۇۋەيشىخان قاتارلىقلار.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: زىكرۇللا راخمان، مۇئاۋىن ھاكىمى: جىن جىجۇڭ.

7 . چەرچەن ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1953 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 — 23 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، يىغىنغا 87 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 70 ى ئۇيغۇر.

يىغىندا مۇئاۋىن ھاكىم جىن جىجۇڭ بەرگەن «ئالدىنقى يېرىم يىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىدىن دوكلات» ۋە ھاكىم زىكرۇللا راخمان بەرگەن «سايلام خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى: زىكرۇللا راخمان، لىيۇ چېڭخەن، جىن جىجۇڭ، توختى موزدوز، مەختۇمخان، ياسىن غالتەك، قاسىم پەرەڭ، مەمتىمىن چۇرۇچ، سۇلايمان

خارەت، ئىمىنخان تاغ، مەمتىمىن قوش، مەھەممەت ئېزىز تاغ، مەھەممەتقۇربان بەكرى، ئوسمان ئەلگەك، بۇۋەيشىخان، يۈئەنبىن، ئوسمان بەگ، مەڭلىك سىدىق، بۇۋەيشىخان قاتارلىقلار.

ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: زىكرۇللا راخمان، مۇئاۋىن ھاكىمى: جىن جىجۇڭ.

§ 2 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى

1. چەرچەن ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 — 15 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا جەمئىي 41 ۋەكىلدىن ئەمەلىيەتتە 40 ى قاتناشتى، 11 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

يىغىندا 4 يىلدىن بۇيانقى خىزمەتلەر يەكۈنلەندى، «مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئىقتىساد قىلىش بىلەن ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇشنى بىرلەشتۈرۈش» توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى، 13 كىشىدىن تەركىب تاپقان 1 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتاينىڭ 1 - يىغىندا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: زىكرۇللا راخمان، مۇئاۋىن ھاكىمى: جىن جىجۇڭ.

2. چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 — 26 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا جەمئىي 45 ۋەكىلدىن ئەمەلىيەتتە 32 سى قاتناشتى، 21 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا مۇئاۋىن ھاكىم خاۋ شۇچۈەن بەرگەن «ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ۋە ھاكىم مەڭلىك سىدىق بەرگەن «1957 - يىلدىكى ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا» دېگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، 2 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى، 2 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتاينىڭ 1 - يىغىندا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: مەڭلىك سىدىق، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: خاۋ شۇچۈەن، شى شېڭلىن، ئىسمايىل تۇردى.

3. چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 — 22 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 49 ۋەكىل قاتناشتى، 17 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات» قاراپ چىقىلدى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنىدى ھەم بۇ ھەقتە قارار چىقىرىلدى، 3 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: مەڭلىك سىدىق، مۇئاۋىن

ھاكىملىرى: ۋاڭ جۇنخې، ھاپىز رەخمەت، ئىسمايىل تۇردى.
ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئىسمايىل يۈسۈپ.
ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: چىن ژېنشۇن.

4. چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1962 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 — 3 - كۈنلىرى چەرچەن ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 51 ۋەكىل قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا ۋاڭ جۇنخې بەرگەن «ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ 2 يىلدىن بۇيانقى خىزمەت خۇلاسىسى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا» دېگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، 4 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: مەخسۇت سىدىق، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: ۋاڭ جىنخې، ھەسەنجان، لو گۈاڭجاۋ.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئىسمايىل يۈسۈپ.
ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: چىن ژەنشۇن.

5. چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1963 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 — 20 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 50 ۋەكىل قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا مۇئاۋىن ھاكىم ھەسەنجان بەرگەن «4 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، مالىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى قاسىم ھاشىم بەرگەن «1962 - ۋە 1963 - يىللاردىكى مالىيە خام چوتى ۋە نەقچوتى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. قۇرۇلتايدا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 3 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: مەخسۇت سىدىق، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: ھەسەنجان، مېڭ جىيۈن.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئىسمايىل يۈسۈپ.
ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: چىن ژەنشۇن.

6. چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1965 - يىل 11 - ئاينىڭ 8 — 12 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 43 ۋەكىل قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا «5 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «1965 - يىلىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1966 - يىلىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات»، «سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى،

ۇيۇقۇ بەرگەن «ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قۇرۇلتاي ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىشكە چاقىردى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

6 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھاكىمى: مەڭلىك سىدىق، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: مېلىك جىيۇن، تۆمۇر قۇربان.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: روزى ئىمىن.

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: چىن ۋەنشۇن.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى تەشكىل قىلغان ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، مالىيە، مەدەنىيەت رەھبەرلىك ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى.

7. چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت

1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا 39 ئەزا (7 ئەزا كەم)، 11 دائىمىي ئەزا تەسىس قىلىندى، ئىنقىلابىي كادىرلار ۋەكىلىدىن 2 كىشى، ئارمىيە ۋەكىلىدىن 4 كىشى، ئامما ۋەكىلىدىن 5 كىشى دائىمىي ئەزا بولدى.

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا ۋاڭ جۇنرۇ (ئارمىيە ۋەكىلى) مۇدىر، ئابدۇرېھىم سادىقوۋ (ئارمىيە ۋەكىلى)، جاڭ لىن (كادىرلار ۋەكىلى)، جاڭ شياۋراڭ (ئامما ۋەكىلى)، لى شۇئەي (ئامما ۋەكىلى) مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدىكى ئىنقىلابىي كومىتېت بەلگىلىمە بويىچە بىر نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ياكى خەلق ھۆكۈمىتىگە باراۋەر بولۇشى كېرەك ئىدى، شۇڭا ئۇ ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ھېسابلاندى.

8. چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1981 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 — 26 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 120 ۋەكىل قاتناشتى، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى»، «1980 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1981 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى لايىھىسى توغرىسىدا دوكلات»، «1980 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1981 - يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنى ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنى قۇرۇش قارار قىلىندى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي

كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشىي سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: قىيۇم قادىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: دېڭ چېڭلىن، تۇرسۇن شىرىپ، زىننەتخان، زۇ شۆجى.

ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: قۇربان سەيدۇللا، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: سايىم بارات، ئابدۇۋۇپلى ئىمىن، غېنى بەردى، ۋاڭ شېنزىڭ.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: روزى ئىمىن.

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

9. چەرچەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 15 — 21 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 120 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 98 ى ئۇيغۇر، 21 ى خەنزۇ، بىرى خۇيزۇ.

قۇرۇلتايدا «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «مالىيە نەقچوتى ۋە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات»، «1983 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1984 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى لايىھىسى توغرىسىدا دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: قىيۇم قادىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ئابدۇۋۇپلى ئىمىن، سايىم بارات، لۇ جياخي، دەن فېڭ.

ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: ئابلا قادىر، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: ۋاڭ شېنزىڭ، غېنى بەردى، لى شۇ جياڭ، تۇرسۇن ئابدۇۋۇپلى.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋۇپلى تۇرسۇن.

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

10. چەرچەن ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 — 24 - كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 97 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 77 سى ئۇيغۇر، 19 ى خەنزۇ، بىرى خۇيزۇ. قۇرۇلتايدا «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، «1986 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات» ۋە «1987 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى مالىيە خام چوتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى توغرىسىدا دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش

مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.
ناھىيىلىك 10 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: غېنى بەردى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ئابدۇۋۇھلى ئىمىن، جاۋ نەيجۇ، ھۇشۇر ئىمىن، گې شياۋخۇ.
10 ـ نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: ئابلا قادىر، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: لى شۇجياڭ، جو گىنشىن، جېلىل ئابدۇرېھىم.
ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋۇھلى تۇرسۇن.
ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

11. چەرچەن ناھىيىلىك 11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1990 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 — 24 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 100 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 80 ى ئۇيغۇر، 19 ى خەنزۇ، بىرى خۇيزۇ. قۇرۇلتايدا «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، «1989 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات» ۋە «1990 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى لايىھىسى توغرىسىدا دوكلات»، 1989 ـ يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1990 ـ يىللىق مالىيە خام چوتى لايىھىسى توغرىسىدا دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار، مۇئاۋىن ھاكىملار، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.
11 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: غېنى بەردى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ئابدۇۋۇھلى ئىمىن، گې شاۋخۇ، ھۇشۇر ئىمىن، لياۋ جۇنخاۋ.
11 ـ نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: قۇربان ئابدۇللا (1991 ـ يىل 5 ـ ئايدا 2 ـ قېتىملىق يىغىندا سايلاندى)، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: جو گىنشىن، تۇردى نىياز، توختى ئىمىن، جېلىل ئابدۇرېھىم، جياۋ كېچىن، پەن ـ تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم: لۇ مىڭ.
ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋۇھلى تۇرسۇن.
ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

12. چەرچەن ناھىيىلىك 12 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1993 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 — 21 ـ كۈنلىرى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 101 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇنىڭ 79 ى ئۇيغۇر، 20 سى خەنزۇ، بىرى خۇيزۇ، بىرى مانجۇ، قۇرۇلتايدا «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، «1992 ـ يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات» ۋە «1993 ـ يىللىق پىلان لايىھىسى توغرىسىدا دوكلات»، «1992 ـ يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە 1993 ـ يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات»، «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات»،

«ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ، «ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار ۋە ئوبلاستلىق 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: غېنى بەردى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لى شۇجياڭ، گې شاۋخۇ، تۇرسۇن ئابدۇۋۇپلى، ئابدۇراخمان سەيت.

ھاكىم: قۇربان ئابدۇللا، مۇئاۋىن ھاكىملار: سۇن جيەنشىن، توختى ئىسمىن، لى بولىن، تۇرسۇن روزى، پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىملار: تيەن ژېنگو، يۈەن خۇڭ.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋۇپلى تۇرسۇن.

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

§ 3 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى

چەرچەن ناھىيىلىك ھەرمىللەت - ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنلىرى ۋە چەرچەن ناھىيىلىك 1 — 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىدا دائىمىي كومىتېت تەسىس قىلىنمىدى، ھەر نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنى ئېچىش ۋە سايلام ئۆتكۈزۈش ئىشلىرى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىدە ئادەم ئاجرىتىپ تەشكىللەش يولى بىلەن ئىشلەندى، قۇرۇلتاي يېپىق مەزگىلدىكى كۈندىلىك خىزمەتلەرنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەسئۇل بولۇپ بېجىردى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

1. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى

1) ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئىشخانىسى

1981 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلدى.

2) خىزمەت كومىتېتلىرى

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1986 - يىل 12 - ئايدا قانۇن - تۈزۈم - ئالاقىلىشىش گۇرۇپپىسى، مالىيە - سودا - ئىقتىساد گۇرۇپپىسى، يېزا خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە ماۋارىپ - پەن - مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1988 - يىلى خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، تەڭشەش ئارقىلىق قانۇن - تۈزۈم خىزمەت كومىتېتى، مالىيە - ئىقتىساد خىزمەت كومىتېتى، ماۋارىپ - پەن - مەدەنىيەت - سەھىيە خىزمەت كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

1993 - يىل 10 - ئايدا ۋەكىللەر - كادىرلار خىزمەت كومىتېتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. ھەرقايسى كومىتېتلارنىڭ مۇدىرىنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەيىنلىدى.

2. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئاساسلىق خىزمەتلىرى

1) ھۆكۈمەت ۋە سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنى نازارەت قىلىش

1981 - يىل 2 - ئايدىكى 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدىن بۇيان، ھەر مىللەت ۋەكىللىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى، بازار - مال باھاسى، مالىيە، باج، سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشى، داۋالاش - مەدەنىيەت - مائارىپقا دائىر مەسىلىلەر ۋە مۇناسىۋەتلىك دېلولارنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى ئۈستىدە 22 قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈش، تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئېلىپ باردى، 8 پارچە تەكشۈرۈش، كۆزدىن كەچۈرۈش دوكلاتى يازدى، 37 تۈرلۈك تەكلىپ ۋە تەنقىدي پىكىر بەردى؛ خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ نۆۋەتتىكى يىغىنلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرىنى ئاڭلىدى.

1990 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھۆكۈمەت ۋە سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ 88 خىزمەت دوكلاتىنى قاراپ چىقتى.

1981 - يىلى 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھەر يىلى نىشانلىق، نۆۋەتلىك ھالدا، ئوخشىمىغان مەزگىللەردىكى خىزمەتلەرنىڭ مۇھىم نۇقتىسىغا ۋە خەلق ئاممىسى كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن جىددىي مەسىلىلەرگە ئاساسەن، كۆپ قېتىم تەكشۈرۈش ۋە كۆزدىن كەچۈرۈش پائالىيىتىنى ئۇيۇشتۇردى ھەمدە تەكشۈرۈش، كۆزدىن كەچۈرۈش ئەھۋالىنى ماتېرىيال قىلىپ بېسىپ، ھەرقايسى تارماقلارغا تارقىتىپ بەردى. 1989 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە، چەرچەن ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى ناھىيىدىكى 10 يېزا، 2 فېرمىنى تەكشۈرۈشكە ۋە كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئۇيۇشتۇردى. تەكشۈرۈش، كۆزدىن كەچۈرۈشكە قاتناشقان خەلق ۋەكىللىرى ئاممىغا قويۇق ئارىلىشىپ، بىۋاسىتە ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ زور غەلىبىسىنى، ج ك پ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 4 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتىنى، 4 ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى ئەستايىدىل تەشۋىق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ۋە دېھقان - چارۋىچىلار «كومپارتىيە بولمىغان بولسا، يېڭى جۇڭگومۇ بولمىغان بولاتتى، جۇڭگونى پەقەت سوتسىيالىزملا قۇتقۇزالايدۇ» دېگەن ھەقىقەتكە قەتئىي ئىشەندى. خەلق ۋەكىللىرى كۆزدىن كەچۈرۈش جەريانىدا، مۇناسىۋەتلىك قانۇن، پەرمان، نىزاملارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى، پارتىيىنىڭ يېزا سىياسىتىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى، 1989 - يىللىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى ۋە ئاشلىق سېتىپ بېرىش، كۆزگى بۇغداي تېرىشقا ئوخشاش ئەھۋاللارنى نۇقتىلىق ھالدا ئىگىلىدى، خەلق ئاممىسى جىددىي كۆڭۈل

بۆلۈۋاتقان ۋە كۆچلۈك ئىنكاس پەيدا قىلغان مەسىلىلەر توغرىسىدىكى پىكىرلەرنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى، كۆزدىن كەچۈرۈش جەريانىدا، ھەر جەھەتتىن بېرىلگەن 341 تەكلىپ ۋە تەنقىدنى پىكىرنى ئاڭلىدى.

1990 - يىل 10 - ئايدا، ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا ئاساسەن، ج ك پ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارلىرىنى ئاكتىپ ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋەكىللىرى قاتناشتۇرۇلغان دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئومۇميۈزلۈك كۆزدىن كەچۈرۈش پائالىيىتىنى ئۇيۇشتۇردى. بۇ قېتىمقى كۆزدىن كەچۈرۈشنىڭ مەزمۇنى ج ك پ 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 -، 5 -، 6 - ئومۇمىي يىغىنلىرىنىڭ ۋە مەملىكەتلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 3 - يىغىنىنىڭ روھىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇش ئەھۋالىنى، قانۇن - نىزام ۋە ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى قارارلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى، مۇقىملىق خىزمىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇش ئەھۋالىنى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى، مائارىپ - پەن - مەدەنىيەت - سەھىيە ۋە پىلانلىق تۇغۇت ھەم خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ ئەھۋالىنى، خەلق ئاممىسى ئومۇميۈزلۈك كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلىلەر ۋە باشقا جەھەتتىكى ئەھۋاللارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. كۆزدىن كەچۈرۈش پائالىيىتى 32 خىزمەتچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 4 شۆبە ئۆمەك بويىچە ئېلىپ بېرىلدى، كۆزدىن كەچۈرۈش مەزمۇنى، ۋاقتى بىرلىككە كەلتۈرۈلدى، كۆزدىن كەچۈرۈش دائىرىسى ئۆمەكلەرگە بۆلۈپ بېرىلىپ، تەكشۈرۈش ئۆمەكلەر بويىچە ئايرىم ئېلىپ بېرىلدى. كۆزدىن كەچۈرۈش ئۆمەكلىرى 6 كۈن ئىچىدە ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئىنكاس قىلغان ھەر خىل مەسىلىلەرنى: پىرسەنتنى بەك كۆپ تۇتۇپ قېلىش مەسىلىسى، تېرىلغۇ كۆلىمى بىلەن ئەملىيەتتە تېرىلغان يەر كۆلىمى بىردەك بولماسلىق مەسىلىسى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ پاختا ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسى، كادىرلارنىڭ خىزمەت ئىستىلى مەسىلىسى، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىش مەسىلىسى، مال باھاسىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش مەسىلىسى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ مائارىپ خىزمىتى مەسىلىسى، سۇ قۇرۇلۇشى ۋە يەرنىڭ شورلىشىپ كېتىش مەسىلىسى، ناھىيە بازىرىدىكى يېمەكلىكلەر تازىلىقى مەسىلىسى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن تەمىنلەش مەسىلىسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئاڭلىدى. خەلق ۋەكىللىرى كۆزدىن كەچۈرۈش ئارقىلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، خەلق ئاممىسىنىڭ ساداسى ۋە تەلەپلىرىنى ئاڭلىدى، ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى.

2) كادىرلارنى قانۇن بويىچە ۋەزىپىگە تەيىنلەش ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش

1990 - يىل 5 - ئايدا تۇنجى قېتىم كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش يىغىنى ئېچىلىپ، 48 كادىرغا ۋەزىپىگە تەيىنلەش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1990 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك

خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ۋە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا قاراشلىق ئاپپاراتلار تەركىبىدىكى خادىملار بولۇپ، جەمئىي 220 كىشىنى ۋەزىپىگە تەيىنلىدى (بۇنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك كادىر 5)، 59 كادىرنى ۋەزىپىدىن قالدۇردى (بۇنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك كادىر 3).

3) سايلام ئۆتكۈزۈش

1950 - يىل 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەسمىي سايلاپ چىقىلدى.

1954 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ ئومۇمىي سايلام ئېلىپ بېرىلدى، ھەر قېتىم سايلام ئۆتكۈزۈشتىن بۇرۇن ناھىيىلىك، يېزا (بازار) لىق سايلام ھەيئىتى ياكى گۇڭشې سايلام ھەيئىتى قۇرۇلدى، يېزا (بازار، گۇڭشې) خەلق ۋەكىللىرىنى سايلاشتا بىۋاستە سايلاش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، ۋەكىللەرنى شۇ يېزا (بازار، گۇڭشې) دىكى سايلىغۇچىلار بىۋاستە سايلىدى. ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرىنى سايلاشتا، 1 - نۆۋەتلىك خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدىن 8 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتايغىچە ۋاستىلىق سايلاش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، يەنى ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرى يېزا (بازار، گۇڭشې) لىق خەلق قۇرۇلتايلىرىدا سايلاپ چىقىلدى؛ 1984 - يىلدىكى 9 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتايدىن باشلاپ، ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرىنى سايلاشتا بىۋاستە سايلاش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، يەنى ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرىنى سايلام رايونىدىكى سايلىغۇچىلار بىۋاستە سايلىدى.

4) ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش

1981 - يىل 2 - ئايدىن 1993 - يىلىغىچە، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىگە يېقىن، قولايلىق بولۇش پرىنسىپى بويىچە، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى گۇرۇپپىسىدىن 15 نى، يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى گۇرۇپپىسىدىن 61 نى تەشكىل قىلدى. ۋەكىللەر گۇرۇپپىلىرى ئۆزلىرىگە يېقىن جايلاردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى يىغىپ، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا بىۋاستە ئىنكاس قىلدى؛ خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى خەلق ۋەكىللىرىنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ بېجىرىشىگە چۈشۈرۈپ بەردى. ھەر قېتىمقىسى خەلق قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى ئۆزىنىڭ سايلام رايونىدىكى ئامما ئارىسىدا خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ۋە قارارلىرىنى تەشۋىق قىلىپ ھەم ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ۋە قارارلىرىنى تەشۋىق قىلىپ ھەم ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن خەلق ئاممىسى ئوتتۇرىسىدىكى كۆۋرۈكلۈك رولىنى جارى قىلدۇردى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ھەرقايسى ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى قانات يايدۇرغان پائالىيەت ئەھۋالىغا قاراپ، ھەر يىلى خۇلاسە چىقىرىپ، ئىلغار ۋەكىللەر گۇرۇپپىلىرىنى باھالاپ تۇردى.

5) تەكلىپ لايىھىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش

1954 - يىل 3 - ئايدىكى چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن 1981 - يىلغىچە بولغان خەلق ۋەكىللىرىنىڭ تەكلىپ لايىھىلىرىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

(ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى) مەسئۇل بولۇپ بىر تەرەپ قىلدى.

1981 ـ يىلدىكى 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىدىن 1993 ـ يىلدىكى 12 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغىچە بولغان 13 يىلدا چەرچەن ناھىيىسىدە جەمئىي 13 قېتىم خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، خەلق ۋەكىللىرىنىڭ جەمئىي 1139 پارچە تەكلىپ لايىھەسى (قارالمىسى)، تەكلىپ ۋە تەنقىدي پىكىرى تاپشۇرۇۋېلىندى، بۇلار تۇرلەرگە ئايرىلىپ، خىزمەت ھوقۇقى دائىرىسى بويىچە، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى تەرىپىدىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا بىرتەرەپ قىلىش ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بېرىلدى. مۇناسىۋەتلىك تارماقلار قانۇندا بەلگىلەنگەن قەرەل بويىچە خەلق ۋەكىللىرىگە جاۋاب قايتۇردى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 21 — 1

ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
قەيۇم قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1931.2	ج ك پ ئەزاسى	1951	مۇدىر	1981.7—1987.6
دىلمۇراد چېگلىن	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ	1924.3	ج ك پ ئەزاسى	1947.11	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.7—1984.6
تۇرسۇن شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1936.6	ج ك پ ئەزاسى	1953.2	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.7—1984.6
لۇ جياڭي	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن	1936.7	ج ك پ ئەزاسى	1955.3	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.7—1987.6
ئابلاقادىر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ بۇگۇر	1934.4	ج ك پ ئەزاسى	1951.8	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.7—1984.6
زىننەتخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1936.1	ج ك پ ئەزاسى	1951.9	مۇئاۋىن مۇدىر	1981.7—1984.6
ئابدۇۋېلى ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1937	ج ك پ ئەزاسى	1951.2	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.7 — 1993
سايىم بارات	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1937	ج ك پ ئەزاسى	1953.1	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.7—1987.6
دەن فېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1929.11	ج ك پ ئەزاسى	1949.8	مۇئاۋىن مۇدىر	1984.7—1987.6

غەنى بەردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1937 . 9	ج ك پ ئەزاسى	1955 . 4	مۇدىر	— 1987
جاۋ نەيجۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ		ج ك پ ئەزاسى	1952 . 11	مۇئاۋىن مۇدىر	1990 — 1987
گې شياۋخۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ جېنجياڭ	1938 . 5	ج ك پ ئەزاسى	1955 . 8	مۇئاۋىن مۇدىر	— 1987
ھوشۇر ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1937 . 9	ج ك پ ئەزاسى	1957 . 8	مۇئاۋىن مۇدىر	1993 — 1987
لياۋ جۇنخاۋ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ شىكىنىڭ	1938 . 5	ج ك پ ئەزاسى	1956 . 4	مۇئاۋىن مۇدىر	1993 — 1990
لى شۇجياڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جىڭتەي	1941 . 9	ج ك پ ئەزاسى	1967 . 9	مۇئاۋىن مۇدىر	— 1993
تۇرسۇن ئابدۇ- ۋەلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1950 . 10	ج ك پ ئەزاسى	1976	مۇئاۋىن مۇدىر	— 1993
ئابدۇراخمان سەيىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئاتۇش	1943 . 5	ج ك پ ئەزاسى	1961	مۇئاۋىن مۇدىر	— 1993

Ⅱ باب

ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى

چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدە چەرچەن بەگلىكى (مەركىزى چەرچەن قەلئەسى ئىدى) ، ئەندىرە بەگلىكى (مەركىزى يۇلۇڭ قەلئەسى ئىدى) دېگەن 2 كىچىك بەگلىك بولغان. خەن ۋۇدى زامانىسىنىڭ شېڭجۆ 3 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 59 - يىلى) چەرچەن بىلەن ئەندىرە بەگلىكى غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ زېمىن دائىرىسىگە تەۋە بولۇپ، غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىغان. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەن ئىلگىرى كېيىن بولۇپ غەربىي يۇرتنىڭ باش كاھىبگى، غەربىي يۇرت قورۇقچىبىگى ۋە غەربىي يۇرت دورغابىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان، مۇشۇ ئارىلىقتا، شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 2 - يىلى (59 - يىلى) پىشامشان بەگلىكى تەرىپىدىن قوشۇۋىلىنىغان. سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى) سۇي سۇلالىسى چەرچەن ۋىلايىتىنى قۇرغان ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدا سۇنىڭ، فۇرۇڭ ناھىيىلىرىنى تەسىس قىلغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 14 - يىلى (640 - يىلى)

چەرچەن ژىلايىتى ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارايدىغان ئەنشىدىكى 4 قورغاننىڭ بىرى — ئۈدۈن قورغىنىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ شاڭيۈەن 2 - يىلى (675 - يىلى) چەرچەن ژىلايىتى بوشيەن قورغىنىغا ئۆزگەرتىلگەن. 5 دەۋر — 10 پادىشاھلىق مەزگىلىدە (907 - يىلىدىن 979 - يىلىغىچە) بوشيەن قورغىنى قوجۇ ئۇيغۇرلىرىغا تەۋە بولغان. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيەنلۇڭ 3 - يىلى (962 - يىلى) ئۈدۈننىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان ۋە يوچان قەلئەسى دەپ ئاتالغان. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنپىڭ 4 - يىلى (1001 - يىلى) قاراخانىلار سۇلالىسىگە تەۋە بولغان. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە قارا قىتانلارغا تەۋە بولۇپ، شېلىخۇي دەپ ئاتالغان. يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەن دەپ ئاتالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغار خانلىقىغا تەۋە بولغان. چىڭ سۇلالىسى چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن چەرچەن ئىلى جياڭجۈنى ۋە خوتەن خان ئامبىلىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. بۇ مەزگىلدە چەرچەن رايونى خەنزۇچە چاچياڭ (卡墻) دەپ ئاتالغان ھەمدە بۇ يەردە تەكشۈرۈش قاراۋۇلخانىسى ۋە چارلاش ئورنى قۇرۇلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 10 - يىلى (1884 - يىلى) چەرچەن كىرىيە ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان ۋە بۇ يەردە تەكشۈرۈش ئورنى تەسىس قىلىنغان.

§ 1 . ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چەرچەن چاقلىق ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن، چاقلىق ناھىيىسى بۇ يەردە زاسلىدات تەسىس قىلغان. 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، ئاقسۇ ژىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ۋە ناھىيىلىك مەھكىمىگە ناھىيە ئامبىلى قويۇلغان. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) ناھىيىلىك مەھكىمە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە، ناھىيە ئامبىلى ھاكىمىغا ئۆزگەرتىلگەن. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى چەرچەن ناھىيىسى قاراشەھەر ژىلايىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى) 4 - دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆستۈرۈلگەن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، مائارىپ بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، باج يىغىش ئىدارىسى ۋە ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان. ئۇنىڭدا 41 ئەمەلدار، ساقچى ۋە خىزمەتچى بولغان. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) قاراشەھەر مەمۇرىي رايونىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك 8 - مەمۇرىي مۇپەتتىش ژالىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە جىنيۈەن بازىرى (ھازىرقى چەرچەن بازىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا 8 باۋ قارايتتى) ، 1 - يېزا (جىرېن يېزىسى دەپمۇ ئاتىلاتتى، ئۇنىڭغا 6 باۋ قارايتتى) ، 2 - يېزا (نىيە يېزىسى دەپمۇ ئاتىلاتتى، ئۇنىڭغا 8 باۋ قارايتتى) ، ساي تېغى ئالاھىدە قورغىنى (ئۇنىڭغا 3 باۋ قارايتتى) تەسىس قىلىندى.

مىنگو بىللىرىدا چەرچەن ناھىيىسىگە ئامبال، ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 21 — 2

ۋەزىپە نامى	ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپەئۈتەش- كەكەلگەن ۋاقتى	ۋەزىپىدىن بوشانغان ۋاق- تى	ۋەزىپە نامى	ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپەئۈتەش- كە كەلگەن ۋاقتى	ۋەزىپە- دىن بوشان- غان ۋاقتى
ناھىيە ئامبىلى	لۇك شې- لىن	1914.4.24	1916.3.11	ھاكىم	يۈسۈپ	1939	1940
ناھىيە ئامبىلى	جاك چىڭلىيەن	1916.3.11	1916.4.23	ھاكىم	يەن گو- چىك	1941.8.28	
ناھىيە ئامبىلى	رېن لۈ- جېك	1916.5.31	1920.5.1	مۇئاۋىن ھاكىم	خۇاك رىن- شۇ	1942	
مۇۋەققەت ئامبال	لۇك شې- لىن	1917.4.5	1920.8.31	مۇئاۋىن ھاكىم	يۈك يۈ	1943.6.17	
مۇۋەققەت ئامبال	چيەن چېڭسۇك	1917.10.10	1921 - يىلى ۋەزىپىدە بولدى	ھاكىم	لۇگۈيسىن	1945.4.13	
ھاكىم	گاۋجىن- يەن	1920.6.17	1922.7.31	ھاكىم	فېك يۈ- زۈك	1945.5.24	
ھاكىم	لى شىن	1922.8.1	1924.2.30	ھاكىم	خي چۈن- غاك	1945.6.23	
ھاكىم	جۇ جيا شياك	1924.1.10	1925.12.31	مۇئاۋىن ھاكىم	ئابدۇرە- ھىم	1945.7.14	
ھاكىم	نا دېجاۋ	1926.1.1	1927.5.31	ھاكىم	بەختى پە- رەك	1946.12	1947.9
ھاكىم	ئا يۈفۇ	1927.6.1		مۇئاۋىن ھاكىم	چېن سە- ئەن	1946	
مۇۋەققەت ھاكىم	پېك زە- لىن	1929		ھاكىم	سەيىت ھاجى	1947.9	1948.1
ھاكىم	ما خېپۇ	1929	1930	مۇئاۋىن ھاكىم	ئەي مىڭ- شىن	1947	
ھاكىم	خەن تيەن- شۇ	1931		مۇئاۋىن ھاكىم	نىياز	1947.1.1	
ھاكىم	شېرىپ	1937.11.26		ھاكىم	رېن جاۋ- تەي	1948.1.6	1949.11
ھاكىم	شۇدىڭكې	1938	1938				

§ 2 . خەلق ھۆكۈمىتى

1. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇنى 5 - شىسىنىڭ مۇستەقىل تۈمنى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى. 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماۋارىپ بۆلۈمى، ئاشلىق ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، باج ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. 1952 - يىل 3 - ئايدا سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1953 - يىل 1 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

2. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى

1955 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەزگىلدە، خىزمەت ئېھتىياجىغا قاراپ، بەزى تارماقلارنىڭ ئاپپاراتلىرى تەڭشەلدى. 1954 - يىل 6 - ئايدا خەلق رېۋىزىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. 1955 - يىلى بۇ كومىتېت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1956 - يىلى سەھىيە بۆلۈمى، پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى كاتىبات ئىشخانىسى ئىشخانىغا، ئاشلىق بۆلۈمى ئاشلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، باج ئىدارىسى مالىيە بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى، سودا - سانائەت بۆلۈمى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ۋە سودا بۆلۈمىگە ئايرىلدى. 1959 - يىلى قۇرۇلۇش بۆلۈمى دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1962 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى، 1964 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ نامى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى، ماۋارىپ بۆلۈمى بىلەن سەھىيە بۆلۈمى مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى، باج ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، مالىيە بۆلۈمى مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە - پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى بىلەن سودا بۆلۈمى سانائەت - قاتناش - سودا بۆلۈمى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى، ناھىيىلىك سۇچىلىق بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

3. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى ۋاقتىلىق يۈرگۈزدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - كاتىبات گۇرۇپپىسى، سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى، ئامانلىقنى ساقلاش - قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

4. چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى

1969 - يىل 4 - ئايدا ئازادلىق ئارمىيە، ئىنقىلابىي رەھبىرىي كادىرلار ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ۋەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيە بويىچە ئالىي پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئاپپاراتى بولۇپ قالدى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ قارىمىقىدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق گۇرۇپپىسى، خەلق قوغداش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1971 - يىلى ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1972 - يىلى، 4 چوڭ گۇرۇپپىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا، مالىيە ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، خەلق مەدەنىيىتى - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى، ئاشلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1973 - يىلى بازار باشقۇرۇش كومىتېتى، ج خ ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، زىيالىي ياشلار ئىشخانىسى، مال باھا كومىتېتى قۇرۇلدى. 1974 - يىلى 4 چوڭ گۇرۇپپا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشخانا، باج ئىدارىسى، سودا - سانائەت بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، پىلان كومىتېتى، سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمى، تاشقى سودا ئىدارىسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىشخانىسى (ۋاقىتلىق ئاپپاراتلار) قۇرۇلدى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1976 - يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى - ئەمگەك - ئىش ھەققى بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1976 - يىلنىڭ ئاخىرىدا چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ شتات - ئاپپاراتى مۇنداق بولدى: ئىشخانا، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى - ئەمگەك - ئىش ھەققى بۆلۈمى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى، سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى، بازار باشقۇرۇش كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، مال باھا كومىتېتى، مالىيە ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، ج خ ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى، ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى، شەھەر - بازار پىلانلاش ئىشخانىسى ۋە زىيالىي ياشلار ئىشخانىسى. 1978 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق بۆلۈمى، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمى، گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋە ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى مەدەنىيەت - ماارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت - ماارىپ بۆلۈمى ۋە سەھىيە بۆلۈمى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى قۇرۇلدى. بازار باشقۇرۇش كومىتېتى سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى ۋە ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى.

5. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

1981 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلدى، ئىلگىرى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا قارىغان ئاپپاراتلاردا ئۆزگىرىش بولمىدى؛ شۇ يىلى ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، خەلق ئىشلىرى - ئەمگەك - ئىش ھەققى بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى ۋە ئەمگەك بۆلۈمىگە بۆلۈندى. 1982 - يىلى دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق

ئىدارىسى ۋە ئورمانچىلىق ئىدارىسى تەسىس قىلىندى؛ شەھەر - بازار پىلانلاش ئىشخانىسى شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1983 - يىلى مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى قۇرۇلدى، مال باھا كومىتېتى مال باھا ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى چارۋىچىلىق بۆلۈمى چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ئىقتىساد كومىتېتىغا، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە، كادىرلار بۆلۈمى كادىرلار ئىدارىسىگە، ئەمگەك بۆلۈمى ئەمگەك ئىدارىسىگە، ئەدلىيە بۆلۈمى ئەدلىيە ئىدارىسىگە، سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىگە، سەھىيە بۆلۈمى سەھىيە ئىدارىسىگە، تەنتەربىيە كومىتېتى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىگە، گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. تاشقى سودا ئىدارىسى چاي - چارۋا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىگە قوشۇۋېتىلدى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1986 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئاپپارات - شتات كومىتېتى قۇرۇلدى. 1987 - يىلى يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1988 - يىلى تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئىشخانىسى، رېۋىزىيە ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلدى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى ماۋارىپ ئىدارىسىگە، ئەرزىيەت ئىشخانىسى ئەرزىيەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1989 - يىلى دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتا ئىدارىسىگە، ئەرزىيەت بۆلۈمى ئەرزىيەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۆلچەم - ئۆلچەملەشتۈرۈش ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1991 - يىلى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى مەدەنىيەت ئىدارىسى ۋە تەنتەربىيە كومىتېتىغا بۆلۈندى، قېزىلما بايلىقلار ئىدارىسى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى. 1992 - يىلى ياشانغانلار كومىتېتى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئاپپاراتلار ئىخچاملاندى، پىلان كومىتېتى بىلەن ستاتىستىكا ئىدارىسى پىلان - ستاتىستىكا ئىدارىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. كادىرلار ئىدارىسى بىلەن ئەمگەك ئىدارىسى كادىرلار - ئەمگەك ئىدارىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى، سودا ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى (فۇنكسىيىسى يېڭىدىن قۇرۇلغان ئىقتىساد - سودا كومىتېتىگە قوشۇۋېتىلدى)، مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى، ئارخىپ ئىدارىسى بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى، ئەرزىيەت ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى (فۇنكسىيىسى ھۆكۈمەت ئىشخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى)، رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، ياشانغانلار كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1993 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت تارماقلىرى مۇنداق بولدى: ئىشخانا، ئىقتىساد - سودا كومىتېتى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى، سەھىيە ئىدارىسى، ج خ ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، كادىرلار - ئەمگەك ئىدارىسى، سودا - سانائەت ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، پىلان - ستاتىستىكا ئىدارىسى، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، قېزىلما بايلىقلار ئىدارىسى، ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، رېۋىزىيە ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش - سۇغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسى، ئۆلچەم - ئۆلچەملەشتۈرۈش ئىدارىسى، شتات كومىتېتى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (خەلق كومىتېتى) گە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم بولغانلار
ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىغا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر بولغانلار

جەدۋەل: 21 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	ئىنقىلابقا قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئوسمان ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1913			ھاكىم	1952.12—1950.6
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1910			مۇئاۋىن ھاكىم	1950.10—1950.6
لىيۇ چېڭخەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1920	ج ك پ ئەزاسى	1947	مۇئاۋىن ھاكىم	1952.12—1950.11
زىكرۇللا راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1927		1949	ھاكىم	1957.12—1952.12
جىن جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1921	ج ك پ ئەزاسى	1947.8	مۇئاۋىن ھاكىم	1954.6—1952.12
خاۋ شۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1926	ج ك پ ئەزاسى	1948.2	مۇئاۋىن ھاكىم	1957.11—1954.7
مەخلىك سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1930	ج ك پ ئەزاسى	1953.1	مۇئاۋىن ھاكىم	1957.11—1955.11
مەخلىك سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1930	ج ك پ ئەزاسى	1953.1	ھاكىم	1966.5—1957.11
شى شېخلىن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1927	ج ك پ ئەزاسى	1947.2	مۇئاۋىن ھاكىم	1958.11—1956.8
ئىسمايىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1928.3	ج ك پ ئەزاسى	1954.8	مۇئاۋىن ھاكىم	1958.11—1956.8
ھاپىز رەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1933	ج ك پ ئەزاسى	1949	مۇئاۋىن ھاكىم	1959.8—1958.9
ۋاڭ جۇنخي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1925.7	ج ك پ ئەزاسى	1945.7	مۇئاۋىن ھاكىم	1964.8—1958.5
ھەسەنجان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1928.1	ج ك پ ئەزاسى	1951.3	مۇئاۋىن ھاكىم	1960.8—1960.3
لو گۇاڭجاۋ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1921.4	ج ك پ ئەزاسى	1946.4	مۇئاۋىن ھاكىم	1962.8—1960.7
مىڭ جىيۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1925.4	ج ك پ ئەزاسى	1947.1	مۇئاۋىن ھاكىم	1967.4—1963.6

تۆمۈر قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1935.6	ج ك پ ئەزاسى	1951.2	مۇئاۋىن ھاكىم	1967.4—1963.6
جىڭ جۇنرۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چاڭۇ		ج ك پ ئەزاسى		مۇدىر	1975.9—1969.4
تۇردى توختى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1928.10	ج ك پ ئەزاسى	1950	مۇدىر	1976.10—1975.9
ئابدۇرېھىم سا-دىقوۋ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئىلى	1928	ج ك پ ئەزاسى	1947	مۇئاۋىن مۇدىر	1972.9 — 1969
جاڭ لىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ		ج ك پ ئەزاسى	1936	مۇئاۋىن مۇدىر	1976.10—1969.4
جاڭ شياۋراڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن مۇدىر	1975.10—1969.4
لى شۇئەي	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن مۇدىر	1975.10—1969.4
قۇربان سەيدۇلا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1938	ج ك پ ئەزاسى	1955.2	ھاكىم	1984.5—1981.2
سايىم بارات	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1937	ج ك پ ئەزاسى	1953.1	مۇئاۋىن ھاكىم	1984.8—1981.2
ئابدۇۋېلى ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1937	ج ك پ ئەزاسى	1951.2	مۇئاۋىن ھاكىم	1984.8—1981.2
غېنى بەردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1937	ج ك پ ئەزاسى	1955.4	مۇئاۋىن ھاكىم	1987.6—1981.2
ۋاڭ شېنزىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1936	ج ك پ ئەزاسى	1956	مۇئاۋىن ھاكىم	1987.6—1981.2
ئابلا قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1934	ج ك پ ئەزاسى	1951.8	ھاكىم	1990.3—1984.5
لى شۇجياڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1941	ج ك پ ئەزاسى	1967	مۇئاۋىن ھاكىم	1990.4—1984.7
تۇرسۇن ئابدۇ-ۋېلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1950	ج ك پ ئەزاسى	1976	مۇئاۋىن ھاكىم	1987.8—1984.8
تۇرسۇن ئابدۇ-ۋېلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1950	ج ك پ ئەزاسى	1976	مۇئاۋىن ھاكىم	1993.2—1990.11
جو گىنشىن	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ	1942	ج ك پ ئەزاسى	1966.7	مۇئاۋىن ھاكىم	1991.8—1986.2
قۇربان ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ لوپنۇر	1946.12	ج ك پ ئەزاسى	1977.7	ھاكىم	—1991.3
جېلىل ئابدۇرە-ھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1948	ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن ھاكىم	1991.10—1987.6

جياۋ كېچىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋېيىۋەن	1958 . 6	ج ك پ ئەزاسى	1975 . 9	مۇئاۋىن ھاكىم	1990 . 4—1993 . 3
سۈن جيەنشىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1959 . 6	ج ك پ ئەزاسى	1978 . 8	مۇئاۋىن ھاكىم	—1991 . 8
توختى ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1944	ج ك پ ئەزاسى	1964 . 1	مۇئاۋىن ھاكىم	—1992 . 3
لى بولىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1955 . 1	ج ك پ ئەزاسى	1971 . 6	مۇئاۋىن ھاكىم	—1992 . 3
تۇرسۇن روزى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	1957 . 6	ج ك پ ئەزاسى	1974 . 7	مۇئاۋىن ھاكىم	—1993 . 3
تيەن ژېنگو	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن چۇشيەن	1965 . 8	ج ك پ ئەزاسى	1986 . 1	مۇئاۋىن ھاكىم	—1993 . 2
يۈەن خۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1955 . 7	ج ك پ ئەزاسى	1971 . 1	مۇئاۋىن ھاكىم	—1993 . 4

6 . ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا باۋ - جيا تۈزۈمى پاچاقلاپ تاشلىنىپ، ئاساسىي قاتلام خەلق ھاكىمىيەتلىرى قۇرۇلدى، پۈتكۈل ناھىيە 3 رايونغا ئايرىلدى، 3 رايوندا رايونلۇق خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرۇلدى، بۇ ھۆكۈمەتلەر رايونلۇق مەھكىمە دەپ ئاتالدى. 1 - رايون ھازىرقى چوڭ كۆل، ئارال، بازار يېزىلىرىنى، 2 - رايون ھازىرقى توغراقلىق، باغئېرىق، يېڭىئۆستەڭ ۋە تاتىراڭ يېزىلىرىنى، 3 - رايون ھازىرقى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

1953 - يىل 10 - ئايدا، 2 - رايونىنىڭ تاتىراڭ يېزىسى ئايىرىپ چىقىلىپ، يېڭىدىن 4 - رايون تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا باش تاتىراڭ ۋە ئاياغ تاتىراڭ يېزىلىرى قارىدى.

1956 - يىل 1 ،، 2 - رايونلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا 4 - رايون بىلەن ھەرقايسى يېزىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلدى. بازار يېزىسى ناھىيە بازىرىغا ئۆزگەرتىلدى. 1981 - يىلى ناھىيە بازىرى چەرچەن بازىرىغا ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىل 11 - ئايدا گۇڭشې ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى، گۇڭشېلار ئوخشاش نامدىكى يېزىلارغا ئۆزگەرتىلدى.

III باب

خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى 1957 - يىل

1 ـ ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى، پارتىيە ـ گۇرۇھسىز زاتلار، دىنىي يۇقىرى تەبىقە زاتلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە باشقا ۋەتەنپەرۋەر زاتلاردىن تەركىب تاپتى. ئۇ — ھەر قايسى مىللەتلەر، خەلق تەشكىلاتلىرى، دېموكراتىك تەبىقىلەر ۋە باشقا ۋەتەنپەرۋەر زاتلارنىڭ خەلق دېموكراتىيىسى ئاساسىدىكى بىرلىك سەپ تەشكىلاتى، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ھەر تەبىقە زاتلىرى بىلەن ئالاقە باغلايدىغان مۇھىم ۋاستىسى.

§ 1 . ھەر قايسى نۆۋەتلىك كومىتېتلار

1 . سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1957 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 27 — 30 ـ كۈنلىرى ئېچىلدى. يىغىنغا ج ك پ، خەلق تەشكىلاتلىرى، ھەرقايسى مىللەتلەر، سودا ـ سانائەت، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ـ سەنئەت، ماارىپ، تېببىي دورا ـ سەھىيە ۋە دىن ساھەلىرىدىكى ۋەكىللەردىن 35 كىشى قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى چېن ۋېنخۇا بەرگەن سىياسىي دوكلاتنى ۋە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىيۇ جۇنچىڭ بەرگەن «نۆۋەتتىكى خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىكى دوكلات» نى ئاڭلاپ ئۆتتى.

يىغىندا سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: چېن ۋېنخۇا (قوشۇمچە)، مۇئاۋىن رەئىسلىرى مەڭلىك سىدىق، ئابدۇراخمان ھاجى، سۇلتان قارى.

2 . سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1959 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگىچە ئېچىلدى، يىغىنغا 37 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچىللارغا، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇشقا دائىر ھۆججەتلەرنى ئەستايىدىل ئۆگەندى، پارتىيە 8 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ قارارلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتنى ئاڭلاپ ئۆتتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: خاۋ شۇچۈەن (قوشۇمچە)، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەڭلىك سىدىق (قوشۇمچە)، ئابدۇراخمان ھاجى، سۇلتان قارى.

3 . سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1962 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 17 — 23 ـ كۈنلىرى ئېچىلدى. يىغىنغا 43 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان

ئەزالار ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋۇ يۈك بەرگەن «خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىكى دوكلات» نى ئاڭلاپ ئۆتتى، يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: ۋۇ يۈك (قوشۇمچە)، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەخلىك سىدىق (قوشۇمچە)، ئىسمايىل تۇردى (قوشۇمچە)، ئابدۇراخمان ھاجى، سۇلتان قارى.

4. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1964 - يىل 3 - ئاينىڭ 3 — 13 - كۈنلىرى ئېچىلدى، يىغىنغا 43 ئەزا قاتناشتى، 110 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ۋۇ يۈك بەرگەن «1964 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى خىزمەت نەتىجىلىرى»، «ئىچكى ۋەزىيەت» قاتارلىق دوكلاتلارنى ۋە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىسمايىل تۇردى بەرگەن «1962 - يىلىدىن 1964 - يىلغىچە بولغان سىياسىي كېڭەش خىزمىتىنىڭ خۇلاسىسى»نى ئاڭلاپ ئۆتتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: ۋۇ يۈك (قوشۇمچە)، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: ئىسمايىل تۇردى (قوشۇمچە)، تۇرسۇن توختى، ئابدۇراخمان، مەھەممەتتۇردى ھاجى.

5. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1981 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 — 24 - كۈنلىرى ئېچىلدى، يىغىنغا 45 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: بىيەن ياۋشۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەمتىمىن ياقۇپ (قوشۇمچە)، تۇرسۇن تۇختى، تۇختى خاتىپ، سادەتخان (قوشۇمچە)، ياسىن ئەخمەت.

6. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 14 — 21 - كۈنلىرى ئېچىلدى. يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك 53 ئەزادىن 9 كىشى ئاغرىپ قېلىپ ۋە ئىشى چىقىپ قېلىپ يىغىنغا قاتنىشالمىدى، ئەمەلىيەتتە يىغىنغا 44 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ

رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.
ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى: بىيەن ياۋشۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: داۋۇت ئابلا، زىننەتخان، فۇ سۇڭ، ھېلىم ئەيسا، توختى خاتىپ.

7. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ يىغىنى 1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 — 24 - كۈنلىرى ئېچىلدى، يىغىنغا 44 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار چەرچەن ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا «6 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى» قاراپ چىقىلدى، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى مۇزاكىرە قىلىندى ۋە بېكىتىلدى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.
ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى: لىيۇ جۇڭجى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: داۋۇت ئابلا، تۇرسۇن ئابدۇۋېلى، دۇسشىيەن، ئابدۇكېرىم ھاجى.

8. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ يىغىنى 1990 - يىل 4 - ئاينىڭ 20 — 24 - كۈنلىرى ئېچىلدى، يىغىنغا 58 ئەزا قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار «سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى، چەرچەن ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.
ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى: لىيۇ جۇڭجى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: داۋۇت ئابلا، تۇرسۇن ئابدۇۋېلى، دۇسشىيەن، لىيۇ مياۋچىڭ، ئابدۇكېرىم ھاجى.

9. سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتى

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ يىغىنى 1993 - يىل 2 - ئاينىڭ 16 — 21 - كۈنلىرى ئېچىلدى، يىغىنغا 59 ئەزا قاتناشتى، 31 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان خادىملار «سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتى»نى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى؛ چەرچەن ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋە دائىمىي ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.
ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى: لىيۇ مياۋچىڭ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەھەممەتروزى قۇربان، تۇرسۇن مۆمىن، چۇ سىخاۋ، ئابدۇكېرىم ھاجى.

چەرچەن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە رەئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىس بولغانلار

جەدۋەل: 21 — 4

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	خىزمەتكە قاتناشقان ۋاقتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
چېن ۋېنخۇا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1932.10	ج ك پ ئەزاسى	1947.1	رەئىس	1957.1—1959.1
خاۋ شۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1924	ج ك پ ئەزاسى	1947	رەئىس	1959.2—1961.11
ۋۇ يۈك	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1919.3	ج ك پ ئەزاسى	1938	رەئىس	1962.11—1966.5
مەخسۇت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1930	ج ك پ ئەزاسى	1951.4	مۇئاۋىن رەئىس	1957.1—1966.5
ئابدۇراخمان ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات		مۇئاۋىن رەئىس	1957.1—1966.5
سۇلتان قارى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات		مۇئاۋىن رەئىس	1957.1—1966.5
ئىسمايىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن رەئىس	1962.11—1966.5
تۇرسۇن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				مۇئاۋىن رەئىس	1964.3—1966.5 1981.2—1984.6
مۇھەممەت تۇردى ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات		مۇئاۋىن رەئىس	1964.3—1966.5
بېھەن ياۋشۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ	1929	ج ك پ ئەزاسى	1947.1	رەئىس	1981.2—1987.6
لىيۇ جۈگجى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1940	ج ك پ ئەزاسى		رەئىس	1987.6—1992.10
مۇھەممەتئىمىن ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ				مۇئاۋىن رەئىس	1981.2—1984.6
سادەتخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن رەئىس	1981.2—1984.6
ياسىن ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن رەئىس	1981.2—1984.6
زىننەتخان	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن رەئىس	1984.6—1987.6

ھېلىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى		مۇئاۋىن رەئىس	1984.6—1987.6
توختى خاتىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات		مۇئاۋىن رەئىس	1984.6—1987.6
داۋۇت ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى	1956.12	مۇئاۋىن رەئىس	1981.6—1993.9
تۇرسۇن ئابدۇ-ۋېلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات	1976.11	مۇئاۋىن رەئىس	1987.6—1990.10
ئابدۇكېرىم ھا-جى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		دىنىي زات		مۇئاۋىن رەئىس	1987.6—1993.12
لىۋ مياۋچىك	ئەر	خەنزۇ	گۇانگدۇڭ	1940.3	ج ك پ ئەزاسى	1956.8	مۇئاۋىن رەئىس	1990.3—1993.2
							رەئىس	1993.2 —
دۇ سىشيەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1931.3	ج ك پ ئەزاسى	1955.9	مۇئاۋىن رەئىس	1987.6—1993.12
مۇھەممەت رو-زى قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1946.10	ج ك پ ئەزاسى	1969.1	مۇئاۋىن رەئىس	1992.3 —
تۇرسۇن مۇمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى	1961.8	مۇئاۋىن رەئىس	1993.2 —
چۇ سىخاۋ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1958		1976.8	مۇئاۋىن رەئىس	1993.2 —

§ 2 . ئاساسىي پائالىيەتلىرى

1. ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش — ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش

ھەرقايسى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى پائال تۈردە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىپ — ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىپ، دېموكراتىك ئىسلاھات، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا ناھايىتى زور تۆھپە ياراتتى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 80 - يىللاردىن بۇيان، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىپ، ناھىيە دەرىجىلىك ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا بويسۇنۇپ ۋە خىزمەت قىلىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ چوڭ - چوڭ فاكتورلىرى ھەمدە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى مۇھىم مەسىلىلەر توغرىسىدىكى مۇھاكىمىلەرگە ئاكتىپ قاتناشتى، تەكلىپ ۋە تەنقىد بېرىش ئارقىلىق دېموكراتىك نازارەتنى يولغا قويدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ

سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىكى چوڭ - چوڭ مەسىلىلەر توغرىسىدىكى دېموكراتىك كېڭىشىشلەرگە ئىشتىراك قىلدى. سىياسىي كېڭەشنىڭ بارلىق ئەزالىرى ناھىيىلىك 8 ـ، 9 ـ، 10 ـ، 11 ـ، 12 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات ۋە باشقا خىزمەتلەردىن بېرىلگەن دوكلاتلارنى ئاڭلىدى ۋە مۇزاكىرە قىلىپ پىكىر بەردى.

2. بىرلىك سەپ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1957 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەر ساھەدىكى زاتلارنى قاتناشتۇرۇپ 120 قېتىم ئۆگىنىش - سۆھبەت يىغىنى ئاچتى، ئۇلارنى پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، ھەرساھەدىكى زاتلارنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشىنى ئۆستۈرۈش، مۇجىمەل قاراشلارنى ئايدىڭلاشتۇرۇشتا ئاكتىپ رول ئوينىدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇپ، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاپ، ھەر جەھەتتىكى كۆچلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى ياخشى ئېلىپ بېرىشقا ئاكتىپ ھەمكارلاشتى.

3. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆچەيتىشنى بىر خىل مۇھىم خىزمەت ھېسابلاپ، ھەر مىللەت، ھەر ساھە كىشىلىرىنى پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە پات - پات ئۇيۇشتۇردى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆچەيتىش تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 500 قېتىمدىن ئارتۇق ئۆگىنىش يىغىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئارىسىدا «خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ» دېگەن ئىدىيىنىڭ مۇستەھكەم تىكلىنىشى ئۈچۈن، چەرچەنىنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولغان سىياسىي ۋەزىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى زور تۆھپە قوشتى.

4. پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، ئىزچىللاشتۇرۇش

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن بۇيان، 600 قېتىمدىن ئارتۇق دىنىي زاتلار ئۆگىنىش - سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، دىنىي زاتلارنى پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇردى، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دىنىي پائالىيەتلەرنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىشىگە، نورمال دىنىي پائالىيەتلەرنى قوللىشىغا، دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىنىڭ پائالىيەت سورۇنلىرىنى ھەل قىلىشىغا ھەمكارلاشتى.

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، باندىتلارنى يوقىتىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، ئۇچقە قارشى تۇرۇش، بەشكە قارشى تۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش، ئىستىل تۇزىتىش ۋە ئوڭچىلارغا قارشى كۆرەش، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، خەلق گۇڭشىسى قۇرۇش، ئوڭچىللىققا قارشى تۇرۇش، سۇتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش - ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش قاتارلىق چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار بولۇپ ئوتتى، بۇلارنىڭ ھەزىلىرى ئالاقىدار قىسىم، بابلاردا تەپسىلىي بايان قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە قايتا بايان قىلىنمىدى، بۇ قىسىمدا باشقا قىسىم - بابلاردا بايان قىلىنمىغان ياكى تولۇق بايان قىلىنمىغانلىرىلا قىسقىچە بايان قىلىندى.

I باب

باۋ - جيا تۇزۇمىنى پاچاقلاپ، خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش

1950 - يىل 3 - ئايدا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 5 - شىنىڭ مۇستەقىل تۇەنى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ، سابىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆتكۈزۈۋالدى، ئاممىنى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئاچارچىلىقتا قالغان خەلقنى قۇتقۇزدى، پارتىيىنىڭ مىللەت سىياسىتى ۋە دىن سىياسىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇردى. 1950 - يىل 6 - ئايدا، ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىملىق ھەر

مىللەت - ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى چاقىرىلىپ، باۋ - جياۋ تۈزۈمىنى پاچاقلاش قارار قىلىندى. شۇ ئايدا، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، كونا ھاكىمىيەتنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى ئېنىقلاندى، كونا ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى تەكشۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈن ناھىيە دائىرىسىدە رايونلۇق، يېزىلىق، كەنتلىك خەلق ھاكىمىيىتى ئورگانلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى.

1951 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە 3 رايون (2 دېھقانچىلىق رايونى، 1 يېرىم دېھقانچىلىق - يېرىم چارۋىچىلىق رايونى)، 10 يېزا، 31 مەمۇرىي كەنت، 72 تەبىئىي كەنت قۇرۇلدى.

Ⅱ باب

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش — چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش

1950 - يىل 9 - ئايدا، ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۇرۇش ئوتىنى جۇڭگو چېگرىسىغا تۇتاشتۇردى. جۇڭگو ھۆكۈمىتى چاۋشيەن خەلقىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوغدۇرۇش ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىش، ئەمدىلا دۇنياغا كەلگەن يېڭى جۇڭگونى قوغداش يۈزىسىدىن «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يۇرت ۋە ۋەتەننى قوغداش» تېز ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويدى، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئامما بۇنىڭغا پائال ئاۋاز قوشتى. 1951 - يىل 5 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىسىدە ناھىيىلىك، رايونلۇق پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ۋە دېنىي زاتلاردىن تەركىب تاپقان ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش شۆبە ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، 173 ئاكتىپىتىن تەركىب تاپقان تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىل قىلىندى، بۇ ئەترەت 17 گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، ناھىيىنىڭ بازار، يېزا - كەنت، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش تەشۋىقات پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئامما دۇشمەنگە ئورتاق غەزەپ ياغدۇرۇپ، بەس - بەستە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئىقتىساد قىلىپ، قورال - ياراغ سېتىۋېلىشقا پۇل ئىئانە قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يۇرت ۋە ۋەتەننى قوغداش بويىچە داغدۇغىلىق ئاممىۋى ھەرىكەت قوزغىدى.

1951 - يىل 8 - ئايدىن 10 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە ناھىيىدىكى ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئامما جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن 200 مىڭ 680 يۈەن شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى، 13.745 سەر ئالتۇن، 42 مىڭ 14 يۈەن تەڭگە، 95.89 سەر كۈمۈش

ئىشانە قىلدى؛ 10 مىڭ 125 ئادەم تىنچلىق ئۈچۈن ئىمزا قويۇش ھەرىكىتىگە قاتنىشىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چاۋشىيەنگە تاجاۋۇز قىلغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈردى.

Ⅲ باب

باندىتلارنى يوقىتىش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش

§ 1 . باندىتلارنى يوقىتىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەت - ياقىغا جايلاشقان، قاتنىشى قولايسىز چەرچەن ناھىيىسىدە قېپقالغان بىر قىسىم گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى، ئاز سانلىقى باندىتلار، ئەكسىيەتچى پارتىيە - گۇرۇھلارنىڭ تايانچلىرى، ئەكسىيەتچى خۇيداۋمىننىڭ كاتتىباشلىرى ۋە پومېشچىك، زومىگەرلەرنىڭ بەزىلىرى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يوشۇرۇنۇۋالدى. بەزىلىرى ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت ئېلىپ باردى.

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى كوئىنلۇن بىلەن ئالتۇنتاغ ئارىلىقىدىكى توققۇز داۋانغا قېچىپ كېلىۋاتقان ھۇسەيىن قاتارلىق باندىتلار قورچاق باۋجاڭ روزى شاڭيۇ ۋە ناھىيىلىك قوراللىق خىزمەت ئەترىتىنىڭ تەرجىمانى تۇ ۋېنسەي بىلەن تىل بېرىكتۇرۇپ، ناھىيىلىك قوراللىق خىزمەت ئەترىتىنىڭ 6 ئەزاسىنى ئۆلتۈرۈپ، 1 تاپانچا، 1 ئاپتومات، 4 مىلتىقنى بۇلاپ كەتتى، يەنە چارۋىچىلارنىڭ 300 قوي، 200 ئات، 200 تۆگە، 400 ئېشەكنى بۇلاپ كەتتى. 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 5 - شىنىڭ مۇستەقىل تۈەنى بىلەن چەرچەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى باندىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن تاغقا ئاتلاندى، شۇ يەرگە قېچىپ بېرىۋاتقان 10 باندىتقا قوغلاپ ۋە توسۇپ زەربە بېرىپ، باندىتلاردىن 1 نى ئېتىپ ئۆلتۈردى، 1 نى تىرىك تۇتۇۋالدى، روزى شاڭيۇ، تۇ ۋېنسەي ۋە مۇھەممەت روزى (روزى شاڭيۇنىڭ ئوغلى) نى تۇتتى، بۇلاپ كېتىلگەن بىر قىسىم چارۋىنى قايتۇرۇۋالدى.

1952 - يىل 3 - ئايدا باندىتلار بىلەن تىل بېرىكتۇرۇپ ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن قورچاق باۋجاڭ روزى شاڭيۇ، مۇھەممەت روزى، تۇ ۋېنسەيلەر سوتقا تارتىلدى، شۇنىڭ بىلەن باندىتلار ئاساسەن يوقىتىلدى.

§ 2 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى

1951 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «جۇڭخۇا خەلق

جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش نىزامى» نى ئېلان قىلدى، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش يولىدىكى ئاممىۋى ھەرىكەتنى داغدۇغىلىق قانات يايدۇردى.

1951 - يىل 4 - ئايدىن 1952 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە، تەشۋىقات - تەربىيە ئېلىپ بېرىش، ئاممىنى قوزغاش، پاش قىلىش - ئاشكارىلاش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە 7 باندىت، 5 ئىشپىيون، گومىنداڭ پارتىيە - گۇرۇھلىرى تەشكىلاتىنىڭ 8 تايانچ ئادىمى تەكشۈرۈپ چىقىلىپ، قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

IV باب

ئىجارە ھەققى - ئۆسۈمنى كېمەيتىش ۋە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

چەرچەن ناھىيىسىدە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئىجارە ھەققى - ئۆسۈمنى كېمەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئېلىپ بېرىلدى.

1951 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 3 - كۈنىگىچە ئېچىلغان چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا، يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ۋە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش سىياسىتىنى ئۆگەندى. يىغىندىن كېيىن ۋەكىللەر بۇ سىياسەتنى يېزا - كەنتلەردە كەڭ تەشۋىق قىلدى. 1951 - يىل 12 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە، رايون، يېزا دەرىجىلىك كادىرىدىن 24 نى، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلمايدىغان كەنت كادىرىدىن 20 نى يىغىپ تەربىيىلىدى، بۇ كادىرلار زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە ئىجارە ھەققى - ئۆسۈمنى كېمەيتىش سىياسىتىنى ئۆگەنىدى ۋە ئۆزلەشتۈردى. 1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى 1 رايون 2 يېزىدا نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى باشلاندى، باشقا 8 يېزىدا بۇ خىزمەت 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى.

ئالدى بىلەن، ھەرقايسى يېزىلاردىكى زومىگەرلەرنىڭ جىنايى قىلمىشلىرى ۋە پومېشچىكلارنىڭ دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش ئەھۋالى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن پايدىلىنىپ دېھقانلارغا سىنىپىي تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى، دېھقانلار دەرت ئېيتىش پائالىيىتىگە ئۈيۈشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئېچىگى ئۆستۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن يېزا - كەنتلەردە ئىجارە ھەققى - ئۆسۈمنى كېمەيتىش ۋە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى تېز قانات يېيىپ، 1952 - يىل 10 - ئايدا ئاياغلاشتى.

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ۋە زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىدە 43 زومىگەر جازالاندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پومېشچىك، باي دېھقانلارغا قارىتا قائىدە سۆزلەپ قايىل قىلىش كۈرىشى ئېلىپ بېرىلىپ، يەر ئىسلاھاتى ئۈچۈن ئوبدان ئاساس سېلىندى. ئىجارە

ھەققىدىن جەمئىي 12 مىڭ 805.5 كىلوگرام بۇغداي، 8325 كىلوگرام قارا ئاشلىق، 7261 باغ بېدە كېمەيتىلدى ۋە قايتۇرۇلدى، ھەقسىز ئىشلەتكەن ئەمگەك ھەققى، تۆتۈپ قېلىنغان ئىش ھەققى ۋە ئىگىلىۋېلىنغان مال - مۈلۈك باھاغا سۈندۈرۈلۈپ 6750 يۈەن يېڭى خەلق پۇلى قايتۇرۇلدى، ئەمەلىيەتتە 30 ئات، 109 كالا، 47 قوي، 13 ھارۋا، 29 كەتمەن قايتۇرۇلدى، 1290 ئائىلىلىك (5070) دېھقان كۈرەش مېۋىسىگە ئىگە بولدى.

V باب

«ئۇچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

§ 1 . «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

1952 - يىل 2 - ئايدىن 7 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە چەرچەن ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە - ئورگانلاردا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. ھەرىكەت ئۇگىنىش - سەپەرۋەر قىلىش، پاش قىلىش - ئاشكارىلاش، قايتا تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈرۈش، زاۋال قايتۇرغۇزۇش - دېلو بېكىتىشتىن ئىبارەت 4 باسقۇچقا بۆلۈندى. ھەرىكەتكە ناھىيە بويىچە 307 كىشى قاتناشتى. ھەرىكەت داۋامىدا ئامما 20 نەچچە خىيانەتچىنى پاش قىلدى، ئۇلار ئەھۋالىغا قاراپ ئايرىم - ئايرىم بىر تەرەپ قىلىندى.

ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلغان «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى كادىرلار ۋە ئاممىنى تەربىيىلىدى، كادىرلار قوشۇننى ساپلاشتۇرۇش، پاك - دىيانەتلىك بولۇش ئىدىيىسىنى تۇرغۇزۇشتا ئىجابىي رول ئويناندى.

§ 2 . «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

1952 - يىل 10 - ئايدا چەرچەن ناھىيە بازىرىدا «بەشكە قارشى تۇرۇش» (پارا بېرىشكە، باج ئوغرىلاش - باج تاپشۇرماسلىققا، دۆلەت مال - مۈلكىنى ئوغرىلاشقا، ئىش - ھالقىلىرىنى قىسقارتىپ، ماتېرىيال ئوغرىلاشقا، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سودا - سانائىتى قالاق بولۇپ، ئاز - تولا قول سانائىتىلا بار ئىدى، چوڭ سودىگەرلەر يوق ئىدى، سودىگەرلەرنىڭ سانىمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى، شۇڭا «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلغان ۋاقتى ئۇزاق بولمىدى،

پاش قىلىنغان مەسىلىمۇ كۆپ بولمىدى.

VI باب

«ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ، «كادىرلارنى تەكشۈرۈش»

§ 1 . ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى 1956 - يىل 5 - ئايدا باشلىنىپ، 1957 - يىل 2 - ئايدا ئاساسەن ئاياغلاشتى. 1956 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىدە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، يۇ جېنكۈن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، 14 خادىم سەپلەندى.

ناھىيە بويىچە 290 كادىر ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىغا قاتناشتى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش يۈزىسىدىن، 6 - ئايدىن 14 - كۈنى ۋە 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىدىكى تايانچىلار تەربىيىلەندى.

ھەرىكەت داۋامىدا، ئۆگىنىش - مۇزاكىرە قىلىش، تەكتىنى ئىگىلەپ رەتكە تۇرغۇزۇش، پاش قىلىش - ئىقرار قىلدۇرۇش، گۇرۇپپىدا كۆرەش قىلىش، مەخسۇس دېلو تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈش، پەرقلەندۈرۈپ دېلو بېكىتىش قاتارلىق جەريانلار ئارقىلىق جەمئىي 14 نەپەر تەكشۈرۈش، پەرقلەندۈرۈپ دېلو بېكىتىش قاتارلىق جەريانلار ئارقىلىق جەمئىي 14 نەپەر تەكشۈرۈش، پەرقلەندۈرۈپ دېلو بېكىتىش قاتارلىق جەريانلار ئارقىلىق جەمئىي 14 نەپەر تەكشۈرۈش، پەرقلەندۈرۈپ دېلو بېكىتىش قاتارلىق جەريانلار ئارقىلىق جەمئىي 14 نەپەر نۇقتىلىق ئوبيېكت تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئەكسىلئىنقىلابچى ئونسۇر 4، بۇزۇق ئونسۇر 2.

ھەرىكەت داۋامىدا، 98 كىشى مەسىلىسىنى ئىقرار قىلىپ تاپشۇردى. 85 كىشى باشقىلارنىڭ مەسىلىسىنى پاش قىلدى، سىرتقى جايلارغا بېرىپ 258 پارچە تەكشۈرۈش ماتېرىيالى ئېلىپ كېلىندى. ھەرىكەت داۋامىدا 30 نەچچە كىشى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرىشكە ئىلتىماس بەردى، ھەرىكەت ئاخىرلاشقاندا، 25 كىشى پارتىيىگە كىرىشكە تەستىقلاندى.

§ 2 . كادىرلارنى تەكشۈرۈش

چەرچەن ناھىيىسىدە 1955 - يىل 11 - ئايدا كادىرلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى، 5 كادىر ئاجرىتىلىپ، ناھىيىلىك كادىرلارنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. كادىرلارنى تەكشۈرۈش ھەرىكىتى 1957 - يىل 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلاشتى.

ئالدى بىلەن بانكا ۋە پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدە كادىرلارنى تەكشۈرۈش بويىچە نۆۋەتمۇ سىناق ئېلىپ بېرىلدى. ناھىيە بويىچە 294 كادىر (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي كادىر 155، خەنزۇ كادىر 139) تەكشۈرۈش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، 41 كادىر تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىنىدى، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئارقىلىق 15 كادىر ئۆستىدە يەكۈن چىقىرىلدى (بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك كادىر 5، ئادەتتىكى كادىر 10؛ پارتىيىلىك كادىر 3، پارتىيىسىز كادىر 12)، 4 كادىرغا چارە كۆرۈلدى.

VII باب

ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش

1957 - يىل ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى پۈتۈن پارتىيىدە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى. 1957 - يىل 12 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە 3 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىلىپ، ئىستىل تۈزىتىش سەپەرۋەرلىكى ئېلىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ ناھىيىلىك پارتكوم كاتىبات ئىشخانىسى يادرو قىلىنغان ئىستىل تۈزىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىدى ھەمدە ئىستىل تۈزىتىشكە رەھبەرلىك قىلىش ئۈچۈن ھەرقايسى يېزىلارغا كادىر ئەۋەتىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى پۈتۈن ناھىيە مىقياسىدا قانات يېيىپ كەتتى.

ھۆججەت ئۆگىنىش ئاساسىدا، 1957 - يىل 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا كەڭ سايراش - ئېچىلىش ئېلىپ بېرىلدى، كەڭ كادىرلار ۋە ئامما پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ ئىستىل تۈزىتىشىگە پائال پاردەم بەردى. 1958 - يىل 1 - ئايغىچە جەمئىي 392 پارچە چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاندى. 1430 مادداغا ھەرخىل پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە، ئىنتايىن ئاز سانلىقى بۇرژۇئا ئوڭچىلىرى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ۋە يېڭى سوتسىيالىستىك تۈزۈمگە ھۇجۇم قىلدى، بۇرژۇئا ئوڭچىلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا قايتۇرما زەربە بېرىش ئۈچۈن، ئومۇمىي خەلق ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەشكە بۇرالدى. چەرچەن ناھىيىسىدە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى 1958 - يىل 3 - ئايدا ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەشكە بۇرالدى، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئايرىم يىغىلىپ ئۆگىنىش قىلىپ، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش ئېلىپ باردى. ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش ئېلىپ بېرىش تامامەن زۆرۈر ئىدى، بىراق كۈرەش ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىلىپ، بىر تۈركۈم كادىرغا ئازار بېرىلدى، ناھىيە بويىچە خاتا ھالدا 13 كىشى ئوڭچى ئۇنسۇر قىلىپ، 17 كىشى يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ ئايرىلدى. 1959 - يىلى ۋە 1964 - يىلى ئوڭچى ئۇنسۇرلار بىلەن يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى،

1978 - يىل 9 - ئايدىن كېيىن، ئوڭچى ئۇنسۇر ۋە يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ خاتا ئايرىلغانلار ئۇزۇل - كېسىل ئاقلاندى.

VIII باب

سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

1963 — 1966 - يىللىرى چەرچەنتىك شەھەر - يېزىلىرىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى كادىرلار ئىستىلى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا بەلگىلىك رول ئويناندى، بىراق خاراكتېرى ئوخشاشمىغان مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسى سىنىپىي كۆرەشنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى ئىنكاسى دەپ قارالغانلىقتىن، نۆرغۇن ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ئۇرۇنسىز زەربىگە ئۇچرىدى، بولۇپمۇ ھەرىكەتنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، «پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارغا زەربە بېرىش» دېگەن نېمە خاتا تەكتلىنىپ، «سول» چىللىق خاتالىقى تېخىمۇ ئەۋج ئالدۇرۇۋېتىلدى.

§ 1 . 1963 - يىلى ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنىڭ نۆۋەتتىدا سىناق قىلىنىشى

1963 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى مىقياسىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلدى. ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، چەرچەن ناھىيىسىدە نۆۋەتتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئىلىپ بېرىلماي، ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىلا ئىلىپ بېرىلمىدىغان بولدى. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئاۋۋال دېھقانچىلىق رايونلىرى بىلەن بازاردا، ئاندىن كېيىن چارۇچىلىق رايونلىرىدا ئىلىپ بېرىلدى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى ئالدى بىلەن توغرا قىلىق گۇڭشېسىنىڭ ئالغاچوڭ ئەترىتىدە نۆۋەتتىدا سىناق قىلدى. 1963 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - ، 28 - كۈنلىرى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى گۇرۇپپىسىغا قاتناشىدىغان كادىرلار سوتسىيالىستىك تەربىيىگە دائىر ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى. شۇ قېتىمقى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى 5 باسقۇچقا بۆلۈپ ئىلىپ بېرىلدى: 1 - باسقۇچتا، خىزمەت ئەترىتى كەنتلەرگە بارغاندىن كېيىن، 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن باشلاپ كادىرلارنى تەربىيىلەش، كەمبەغەللەردىن ھال - ئەھۋال سوراش، يىلتىز تارتىش - ئالاقە باغلاش ۋە ئەھۋال ئىگەللەش خىزمىتىنى ئىشلىدى؛ 2 - باسقۇچتا، كادىرلار يېغىنى ئېچىلىپ، ھەر دەرىجىلىك كادىرلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن «قول - پۇتىنى يۇيۇپ، بوينى تاشلاپ» ھەرىكەتكە ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىندى؛ 3 - باسقۇچتا، ئامما قوزغىتىلىپ تۆتىنى (ھېساباتنى، ئامبارنى، مال - مۈلۈكنى،

گۇلۇ - فۇڭنى) ئېنىقلاش ئېلىپ بېرىلدى؛ 4 - باسقۇچتا، دۇشمەنگە قارشى كۈرەش قانات يايدۇرۇلۇپ، سىنىپىي دۇشمەنلەر تەنقىد قىلىندى؛ 5 - باسقۇچتا، ھەر خىل تەشكىلاتلار تەرتىپكە سېلىندى، قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىلمايدىغان ئورۇنلاردا سوتسىيالىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.

§ 2 . 1964 - ، 1965 - يىللىرى يېزا - كەنتلەردە ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىنغاندىن كېيىن، 1964 - يىل 11 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ۋە شەھەر - بازار سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى دەپ ئايرىدى ھەم شەھەر - يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە ئىشخانىسىنى قۇردى، ئۇنىڭغا مېڭ جىيۈن مۇدىر، چىن ۋېنشۈن، شۇ شىيەنشياڭ، قېيىۋىلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى، 5 خىزمەت خادىمى قويۇلدى، بۇ ئىشخانا ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتىگە بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلدى.

ئومۇمىي دائىرىدىكى يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىنغان گۇڭشېدىكىگە ئوخشاش 5 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. باغئېرىق گۇڭشېسىدا 1964 - يىل 2 - ئايدا باشلىنىپ، 4 - ئايدا ئاياغلاشتى؛ توغراقلىق گۇڭشېسىدا 1964 - يىل 2 - ئايدا باشلىنىپ، 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلاشتى؛ «شەرق شامىلى» گۇڭشېسىدا 1964 - يىل 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باشلىنىپ، يىل ئاخىرىدا ئاياغلاشتى؛ تاتراڭ گۇڭشېسىدا 1965 - يىل 1 - ئايدا باشلىنىپ، 3 - ئايدا ئاياغلاشتى؛ ھەرىكەت داۋامىدا تۆت خىل ئۇنسۇردىن 4 كىشى (ئەكسىلئىنقىلابچى 2 كىشى، بۇزۇق ئۇنسۇر 2 كىشى) كۆرەشكە تارتىلدى، 13 كىشىگە يېڭىدىن 4 خىل ئۇنسۇر دەپ (پومېشچىك ئۇنسۇر 3، باي دېھقان ئۇنسۇر 4، ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر 2، بۇزۇق ئۇنسۇر 4) قالپاق كىيگۈزۈلدى، 4 خىل ئۇنسۇردىن 33 كىشىنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى.

§ 3 . 1964 - ، 1965 - يىللىرى شەھەر - بازاردا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

1964 - يىل 12 - ئاينىڭ بېشىدىن 1965 - يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە شەھەر - بازاردا ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ئالدى بىلەن، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ۋە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىلدى، يىغىن 50 كۈن داۋام قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، شەھەر - بازاردا ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەت 3 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى: 1 - باسقۇچتا، يۇقىرىنىڭ يىغىنلىرىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ، مۇزاكىرىگە ئۇيۇشتۇرۇلدى، مەسىلىلەر پاش قىلىندى ۋە بىر تەرەپ قىلىندى؛

2 - باسقۇچتا، ئىدارە، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە، شەھەر ئاھالىسى ۋە سودا - سانائەتچى، قول سانائەتچىلەرگە سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى؛
3 - باسقۇچتا، تەشكىلىي قۇرۇلۇش، ئىدىيەۋى قۇرۇلۇش كۈچەيتىلدى، خىزمەت خۇلاسىلەندى.
1965 - يىل 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شەھەر - يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي داۋالىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى پۈتۈنلەي ئاياغلاشتى. نۆۋەتتىلىق تەھلىل - تەنقىد قىلىنىدىغان ئورۇندىن 1 ى، نۆۋەتتىلىق تەھلىل - تەنقىد قىلىنىدىغان شەخستىن 10 ى بېكىتىلدى، نۆرمۇن مەسىلە ئاشكارىلاندى. ھەرىكەت داۋامىدا يەنە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى 4 خىل ئۇنسۇردىن 4 كىشى ئېنىقلاپ چىقىلىپ بىر تەرەپ قىلىنىدى ھەمدە يۈرتىغا قايتۇرۇلدى.

§ 4 . 1964 - ، 1965 - يىللىرى چارۋىچىلىق رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي داۋالىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

1965 - يىل 3 - ئايدا يېزىلاردا ئېلىپ بېرىلغان ئومۇمىي داۋالىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم 17 كادىر ئاجرىتىپ، چارۋىچىلىق رايونى سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى، بۇ گۇرۇپپا 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چارۋىچىلىق رايونىغا يېتىپ بېرىپ، رايونلۇق پارتكومنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە 5 كىچىك گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، ھەرقايسى چوڭ ئەترەت (مەيدان) لەرگە بېرىپ، سىنىپىي كۆرەش تۇتقا، ئىشلەپچىقىرىش مەركەز قىلىنغان ئومۇمىي داۋالىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، «23 مادداً» (نۆۋەتتە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر) نى نۆۋەتتىلىق تەشۋىق قىلدى. چارۋىچىلىق رايونىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاياغلاشتى.
تەكشۈرۈش ئارقىلىق چارۋىچىلىق رايونىدىكى ئاز ساندىكى كادىرلارنىڭ 231 تۈياق ئۇششاق چارۋا، 39 تۈياق چوڭ چارۋا، 2545 دانە تۇلۇم - تاغار، 31 دانە ئاشخانا جابدۇقى خىيانەت قىلغانلىقى، 2504 كىلوگرام ئاشلىق، ماي، 322 كىلوگرام گۆش، 3662 يۈەن نەق پۇل، 10 دانە قۇتقۇزۇش بۇيۇمىنى يەپ كەتكەنلىكى ۋە ئىگىلىۋالغانلىقى ئېنىقلاندى، «تۆتتە ئېنىقسىز» كادىرلارنىڭ 35 تۈياق ئۇششاق چارۋا، 2 تۈياق چوڭ چارۋا، 41 دانە تۇلۇم - تاغار، 9 دانە ئاشخانا جابدۇقى، 75.5 كىلوگرام ئاشلىق، ماي، 447 يۈەن نەق پۇلنى قايتۇرۇشىي بەلگىلەندى.

§ 5 . 1965 - ، 1966 - يىللىرى ئېلىپ بېرىلغان «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى

1965 - يىل 1 - ئايدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى ئومۇمىيۈزلۈك «تۆتىنى ئېنىقلاش» (سىياسىنى ئېنىقلاش، ئىقتىسادنى ئېنىقلاش، تەشكىلنى ئېنىقلاش، ئىدىيىنى ئېنىقلاش) ھەرىكىتى دەپ ئاتالدى ھەمدە بۇ ھەرىكەتنىڭ مۇھىم نۆۋەتتىسى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا

ماڭغان هوقۇقدارلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىش دەپ كۆرسىتىلدى. 3 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم 37 كادىر ئاجرىتىپ، «تۆتنى ئېنىقلاش» خىزمىتى گۇرۇپپىسىدىن 9 نى تەشكىللەپ، 8 يېزا خەلق گۇڭشېسىغا ئەۋەتتى.

«تۆتنى ئېنىقلاش» هەرىكىتىدە ناھىيە بويىچە 323 كىشى نۆقتىلىق تەنقىد قىلىندى. چوڭ ئەترەت دەرىجىلىك كادىردىن بىرى ۋەزىپىسىدىن يەڭگۈشلىۋېتىلىپ، پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 6 كىشى ۋەزىپىسىدىن توختىتىلىپ خاتالىقى ئۈستىدە ئويلىنىشقا قويۇلدى؛ ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى ئېغىر مەسلىسى بار بەزى كادىرلارمۇ ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى.

هەرىكەت داۋامىدا، 4 گۇڭشېدىكى 39 نەپەر تۆت خىل ئۇنسۇر تەكشۈرۈپ باھالاندى. هەرقايسى گۇڭشېلاردا چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، تۆت خىل ئۇنسۇردىن 4 كىشى كۆرسىتىلىپ قىلىندى، بۇزغۇنچىلىق هەرىكىتى بار 13 كىشىگە تۆت خىل ئۇنسۇر قالپىقى كىيگۈزۈلدى.

6 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم 2 كادىر ئاجرىتىپ، كادىرلارنى سىياسىي جەهەتتىن ئېنىقلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 769 يېزا كادىرىنىڭ تەكتىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق 111 كىشىنىڭ مەسلىسى بارلىقى بايقالدى، بۇنىڭ ئىچىدە سىياسىي، تارىخىي مەسلىسى بارلار 33 كىشى، ئائىلە كېلىپ چىقىشى ئېنىق ئەمەسلەر 45 كىشى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت جەهەتتە مەسلىسى بارلار 21 كىشى، باشقا مەسلىسى بارلار 12 كىشى.

«تۆتنى ئېنىقلاش» هەرىكىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ كەتكەچكە، «تۆتنى ئېنىقلاش» هەرىكىتىنى چالا - بۇلا ئېلىپ بېرىپلا ئاياغلاشتۇرۇشقا توغرا كەلدى.

IX باب

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» هەرىكىتى

چەرچەن ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» ئالدى بىلەن ماۋارىپ سېپىدە باشلاندى. 1966 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئوقۇتقۇچىلار كۇرسى ئېچىلدى. 8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى كۇرستىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ناھىيىلىك پارتكومغا بېرىپ ئىسيان كۆتۈرۈپ، «ناھىيىلىك پارتكومنى توپقا تۆتايلى»، «قارا پارتكومنى پاچاقلاپ تاشلايلى» دېگەنگە ئوخشاش چوڭ خەتلىك گېزىتلەرنى چاپلىدى. ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى كۇرسىدا بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاتالمىش مەسىلىلىرى پاش قىلىندى ۋە تەنقىد - كۆرەش قىلىندى، بەزى ئوقۇتقۇچىلارغا قىسقارتىش، پارتىيىدە قالدۇرۇپ سىناش، ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش، خىزمەتتىن قوغلاشقا ئوخشاش چارىلەر كۆرۈلدى.

1966 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئارقا - ئارقىدىن قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتى قۇرۇلدى، قىزىل قوغدىغۇچىلار بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر جەمئىيەتتە ئاتالمىش «تۆت كونا» نى بۇزۇپ، «تۆت يېڭى» نى تىكلەش پائالىيىتىنى كەڭ ئېلىپ بېرىپ، ۋۇيسكىلارنى چاقتى، مەسچىتلەرنى بۇزدى. 1967 - يىل 1 - ئايدا قىسمەن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى ئالاقە باغلاش ئەترىتى تەشكىل قىلىپ، سىرتلارغا

چىقىپ ئالاقە باغلاش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى. شۇ يىلى 3 - ئايدا، تۈرلۈك ناملاردىكى جەڭگىۋار ئەترەتلەر بەس - بەستە قۇرۇلدى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار بىر - بىرىگە قاتتىق قارشۇ قارشى بولغان ئىككى تەرەپكە ئايرىلدى. ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى بەزى رەھبەرلەر ۋە ئىشچى-خىزمەتچىلەر تۈرلۈك جىنايى ناملار بىلەن تەنقىد، كۆرەش ۋە سازايى قىلىندى.

1967 - يىل 1 - ئايدا شاڭخەيدىكى «يانۋار بورىنى» نىڭ تەسىرىدە، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھوقۇق تارتىۋالدى، ھەردەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى، زاۋۇتلاردا ئىش، مەكتەپلەردە دەرس توختاپ كەتتى، يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىشنى تۈتىدىغان ئادەم بولمىدى.

1967 - يىل 3 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىنىش بۆلۈمى بۈيرۇقىغا بىنائەن چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابنى تۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت چوڭ ھوقۇقىنى ئۆز ئىلكىگە ئالدى، كۈندىلىك مەمۇرىي خىزمەتلەرنى باشقۇردى؛ ج خ، تەپتىش، سوت تارماقلىرىدا ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلدى.

1969 - يىل 10 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1970 - يىل 3 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىسىدە سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. چېكىدىن ئاشقان سولچىل پىكىر ئېقىمى ۋە تەرەپبازلىقنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ھەرىكەتنىڭ دەسلىپىدىلا ئېغىر كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقى يۈز بەردى، ھەرىكەت داۋامىدا، ناھىيە بويىچە 1112 كىشى تەنقىد - كۆرەش قىلىندى، تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش قىلىنغانلاردىن 3 كىشى ئۆلۈۋالدى، شۇنداق قىلىپ بىر تۈركۈم ناھەق، يالغان، خاتا دېلو پەيدا بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن زىيالىي ياشلار تاغ - يېزىلارغا بېرىپ قايتا تەربىيە ئېلىش، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش - پارتىيە قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش، چېن بودانى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىش، لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىشكە ئوخشاش ھەرىكەتلەر ئېلىپ بېرىلدى.

1976 - يىل 10 - ئايدا، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مۇ ئاياغلاشتى.

X باب

پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتى

1976 - يىل 10 - ئايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» ئاخىرلاشتى. 1978 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ، ناھىيىدە پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ۋە «ئىككىگە زەربە بېرىش» ھەرىكىتى، يەنى لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ پارتىيىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش - ھوقۇق تارتىۋېلىش قەستىدىكى جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش، لىن بياۋ، «تۆت

كىشىلىك گۈرۈھ» نىڭ چېكىدىن ئاشقان سولچىل لۇشيەنىنى تەنقىد قىلىش، «ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش» بىلەن شۇغۇللانغان ئۇنسۇرلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق، ھايانكەشلىككە زەربە بېرىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1977 - يىل 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ناھىيىلىك پارتكوم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، مەركەز، ئاپتونوم رايون، ئوبلاستلىق پارتكوم خىزمەت يىغىنلىرىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. ناھىيىلىك پارتكوم «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» 5 كىشىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى، ئۇنىڭغا پىلان زوچىلىق باشلىق بولدى. 6 - ئايدا، ھەرقايسى گۇڭشې - مەيدان، ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ئەمەلىيەتكە سېلىشتۇرۇپ ۋە باغلاپ، «تۆت كىشىلىك گۈرۇھ» نى پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى، شۇنىڭ بىلەن پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتى پۈتۈن ناھىيىدە قانات يېيىپ كەتتى.

شۇ قېتىمقى ھەرىكەت ئۇچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1 - باسقۇچ يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، ساقلانغان مەسىلىلەرنى پاش قىلىش، ئىدىيىۋى تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش باسقۇچى بولدى؛ 2 - باسقۇچ پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش باسقۇچى بولۇپ، بۇ باسقۇچتا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش مۇھىم نۇقتا قىلىندى؛ 3 - باسقۇچ خاراكتېر بېكىتىپ، دېلو تۈرغۈزۇش، تەشكىلىي جەھەتتىن بىر تەرەپ قىلىش باسقۇچى بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم قۇرغان 3 - 5 كىشىلىك مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسى ماتېرىياللارنى تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈردى. ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىگە بۇاستە قاراشلىق ئورۇنلاردا ئاشلىق ئىدارىسىنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتىنى ئېلىپ باردى. ناھىيە بويىچە ئىدارە - ئورگان، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردا جەمئىي 17 كىشىنىڭ مەسىلىسى پاش قىلىندى.

پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتى داۋامىدا «شەرق قىزارىدى» گۇڭشېسى كادىرلار ۋە ئاممىنى قوزغاپ تەنقىد يىغىنى ئاچتى، ئىتتىپاق گۇڭشېسى گۇڭشې ئەزالىرى يىغىنى چاقىرىپ، ئەمەلىيەتكە باغلاپ «تۆت كىشىلىك گۈرۇھ» نى پاش قىلدى ۋە تەنقىد قىلدى. ھەرىكەت داۋامىدا يەنە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا غەيرى نورمال سەۋەبتىن ئۆلۈپ كەتكەن 3 كىشىنىڭ دېلوسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا تۈرغۈزۈلغان 37 ناھەق، يالغان، خاتا دېلو ئېنىقلىنىپ، ئۇلارغا چېتىشلىق 104 كىشى تولۇق ئاقلاندى.

1979 - يىل 4 - ئايدا پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش ھەرىكىتى ئاساسەن ئاياغلاشتى.

XI باب

سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

1978 - يىل 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنى ئېچىلدى، 2 - ئاينىڭ 13 — 16 - كۈنلىرى ناھىيە بويىچە تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى چاقىرىلىپ،

ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاپ، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتى ئور ۇنلاشتۇر ۇلدى. ناھىيىلىك سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇر ۇپپىسى قۇر ۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، «قالپاق» ئىلىۋېتىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، 8 خادىم ئاجرىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش، سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتى ناھىيە بويىچە قانات يېيىپ كەتتى.

§ 1 . «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇر ۇش» مەزگىلىدە تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىنغان خادىملار مەسىلىسىنىڭ قايتا تەكشۈر ۇلۈشى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇر ۇش» ھەرىكىتىدە تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىنغان 1112 كىشى (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كادىرى 29، ئىشچى 31، گۇڭشې ئەزاسى 939، چوڭ ئەترەت - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كادىرى 49، باشقىلار 64) نىڭ مەسىلىسى قايتا تەكشۈر ۇپ ئەمەلىيلەشتۈر ۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېلوسى پۈتۈنلەي خاتا بولۇپ تولۇق ئاقلانغانلار 1011 كىشى، قىسمەن خاتا بولۇپ، قىسمەن ئاقلانغانلار 6 كىشى (ھەممىسى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىسى) ، ئەسلى يەكۈن ساقلاپ قېلىنغانلار 48 كىشى، خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈر ۇلگەنلەر 11 كىشى. ھەرىكەت داۋامىدا ئۆلۈۋالغان 3 كىشى («شەرق قىزارىدى» گۇڭشىسىدىن 1 كىشى، قول سائاەتچىلەر بىرلەشمىسىدىن 1 كىشى، چارۋىچىلىق رايونىدىن 1 كىشى) ئۇستىدە ئاقلاش يېغىنى ياكى ماتەم يېغىنى ئېچىلدى، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى - پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشلىرى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى.

§ 2 . ج خ ، تەپتىش، سوت تارماقلىرى بىر تەرەپ قىلغان دېلولارنىڭ قايتا تەكشۈر ۇلۈشى

1979 - يىل 8 — 10 - ئايلاردا ناھىيىلىك ج خ، تەپتىش، سوت تارماقلىرىنىڭ «ئۆچ تەرەپ بىرلەشكەن» دېلو بېجىرىش گۇر ۇپپىسى «سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش» ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇر ۇش» نىڭ ئالدى، كەينىدە تۇرغۇز ۇلغان 117 دېلونى قايتا تەكشۈردى (بۇنىڭ ئىچىدە نەق ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 47، جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلوسى 70) ، 64 دېلو ئۇستىدە سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈر ۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 35، جىنايى ئىشلار دېلوسى 29) ، 28 دېلو ئۇستىدە چىقىرىلغان ھۆكۈم ساقلاپ قېلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 14، جىنايى ئىشلار دېلوسى 14) ، 10 دېلو ئۇستىدە چىقىرىلغان ھۆكۈم ئۆزگەرتىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئەكسىلئىنقىلاب دېلوسى 2، جىنايى ئىشلار دېلوسى 8) .

§ 3 . ئوڭچى ئۇنسۇر ۋە يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ خاتا ئايرىلغانلار مەسىلىسىنىڭ تۇزىتىلىشى

1978 - يىل 9 - ئايدا، قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، 1958 - يىلدىكى ئوڭچىلارغا ۋە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۆرەشتە، يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ خاتا ئايرىلغان 17 كىشىنىڭ سىياسىتى ئەسلى ئورنى ۋە بىر تەرەپ قىلغۇچى ئورۇن تەرىپىدىن ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ ئوڭچى قىلىپ خاتا ئايرىلغان 13 كىشىنىڭ مەسىلىسى قايتا تەكشۈرۈلۈپ، سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، پۈتۈنلەي تۇزىتىلدى.

§ 4 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكلەشكەن چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى چارۋىدارلار سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا، 1970 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدا يېڭىباشتىن سىنىپىي تەركىب ئايرىلدى، چارۋىچىلىق رايونى بويىچە 76 ئادەم چارۋىدار، باي چارۋىچى قىلىپ ئايرىلدى، بۇلارغا 55 ئائىلە چېتىلدى. 1978 - يىلى سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش داۋامىدا، 1970 - يىلى ئايرىلغان سىنىپىي تەركىب بىرەدەك ئىناۋەتسىز دەپ ئېلان قىلىندى. ئاختۇرۇپ ئېلىپ كېتىلگەن 1421 دانە مال - مۈلۈك تولۇق قايتۇرۇپ بېرىلدى. كۆنچىبۇلاق گۇڭشې ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكلەشكەن چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى چارۋىدارلارنىڭ مۇقىم ئۇسۇمنى بىرلىك سەپ تارمىقى يۇقىرىغا يوللاپ ھەل قىلدى.

§ 5 . زىيالىيلار سىياسىتىنىڭ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈشى

1984 - يىل 5 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىپ، زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش داۋامىدا، 30 كادىرنىڭ ئوقۇش تارىخى مەسىلىسى ھەل قىلىندى؛ 9 نەپەر ئىنژېنېرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى ئۆلچىمى تەڭشەلدى، مەدەنىيەت - مائارىپ سىستېمىسىدىكى ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ئون نەچچە ئوقۇتقۇچى - خىزمەتچىنىڭ ئۆيى كېڭەيتىپ سېلىندى، رېمونت قىلىندى؛ چارۋىچىلىق رايونى، كانغا ئوخشاش چەت - جاپالىق جايلاردا ئىشلەيدىغان زىيالىي كادىرلارغا بىر دەرىجە تۇراقسىز مۇئاش، كۆنىگە 1.8 يۈەن قوشۇمچە يارداەم بېرىلىدىغان بولدى، ئىسىنىش پۈلى ئۆلچىمى 85.63 يۈەندىن 140 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى؛ زىيالىيلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە پەرزەنتلىرىدىن 363 كىشىنىڭ نوپۇسى يېزا ئىگىلىك نوپۇسىغا

يۆتكەلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ بىر قىسمى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

XII باب

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش

§ 1 . يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

1978 - يىلى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ھۆججىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى.

ئالدى بىلەن ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە ئىشنى گۇرۇپپىلارغا كۆتۈرە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش ئاساسىدىكى «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۈچىنى بېكىتىش، ئېتىزنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى بېكىتىش، سىلىنمىنى بېكىتىش، ھەقنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش) ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى ئارقا - ئارقىدىن يولغا قويۇلدى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 5 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 12 مەشغۇلات گۇرۇپپىسىدا بۇ تۈزۈم يولغا قويۇلدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە 148 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئىچىدە مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 32 گە، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈشنى گۇرۇپپىلارغا ئەمەلىيلەشتۈرگەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 100 گە، «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» ئاساسىدىكى مەھسۇلاتنى گۇرۇپپىلارغا ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 3 كە يەتتى.

1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، كۆپ خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈملىرى ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە ئومۇملاشتى. شۇ يىلى 7 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىسىدە يېزا خىزمىتى يىغىنى ئېچىلىپ، 1978 - يىلدىن بۇيان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنىڭ تەجرىبىلىرى ئەستايىدىل يەكۈنلەندى، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى ئائىلىنى بىرلىك قىلغان چوڭ كۆتۈرە تۈزۈمى (مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى) گە ئۆزگەرتىش قارار قىلىندى. 1983 - يىلى چوڭ كۆتۈرە تۈزۈمىنى يولغا قويغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 144 كە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 99.3% نى ئىگىلىدى.

دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇش بىلەن تەڭ، چارۋىچىلىق رايونىدىمۇ نورما بەلگىلەپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، چارۋا - ماللارنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە تەئەللۇق قىلىپ بېرىش جەھەتتىكى بىر يۈرۈش خىزمەتنى ئوبدان ئىشلەش ئۈچۈن، ناھىيە مەخسۇس «ئالتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش»

(پىلانىنى، ئوتلاق ئىشلىتىش ۋە باشقۇرۇشنى، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاشنى، چارۋا - ماللارنىڭ سورتىنى ياخشىلاشنى، تۇرلۈك چارۋىچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشلىرىنى، رەھبەرلىكنى بىرلىككە كەلتۈرۈش) تەدبىرىنى بەلگىلىدى. 1985 - يىلى كوللېكتىپنىڭ چارۋا - ماللىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى باھاغا سۇندۇرۇپ ئائىلىلەرگە تەئەللۇق قىلىنىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا بېرىلدى، ناھىيە بويىچە باھاغا سۇندۇرۇپ ئائىلىلەرگە تەئەللۇق قىلىپ بېرىلگەن چارۋا - مال 171 مىڭ تۇياق(باش) قا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا - مال سانىنىڭ 53.35% نى ئىگىلىدى. 1993 - يىلى چارۋىچىلارنىڭ قولىدىكى قالدۇرۇق چارۋا 101 مىڭ 400 تۇياق (باش) قا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا - مال سانىنىڭ 31.6% نى ئىگىلىدى.

مەسئۇلانتا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇشى ئارقىسىدا، كەڭ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن 10 يىلغا يېقىن بىر ئىزدا توختاپ قالغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلىپ، كەڭ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تويۇنۇش - كېيىنىش مەسىلىسى ھەل بولدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 24 مىليون 378 مىڭ كىلوگرامغا يېتىپ، 1978 - يىلدىكى 18 مىليون 915 مىڭ كىلوگرامدىن 28.9% ئاشتى؛ دېھقانلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 734 يۈەنگە يېتىپ، 1977 - يىلدىكى 105.5 يۈەندىن 5.9 ھەسسە كۆپەيدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدىكى قولدا قالغان چارۋا 320 مىڭ 500 تۇياق (باش) قا يېتىپ، 1978 - يىلدىكى 265 مىڭ تۇياق (باش) تىن 20.9% ئاشتى؛ چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 676.93 يۈەنگە يېتىپ، 1977 - يىلدىكى 77.8 يۈەندىن 7.7 ھەسسە كۆپەيدى؛ ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 67 مىليون 786 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلدىكى 9 مىليون 872 مىڭ يۈەندىن 5.8 ھەسسە ئاشتى.

§ 2 . شەھەر ئىقتىسادىي تۇزۇلمە ئىسلاھاتى

1983 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت كارخانىلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، كارخانىلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىلىرى تەڭشەلدى، كارخانىلاردىكى غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش خادىملىرى ئىخچاملاندى، تۇرلۈك قائىدە - تۈزۈملەر مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، مەسئۇلىيەت، ھوقۇق، مەنپەئەت بىرلەشتۈرۈلگەن ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى تۈرغۇزۇلدى ۋە يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا ھۆددىگە بېرىش مەركەز قىلىنغان، دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخستىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مەنپەئىتى بىرلەشتۈرۈلگەن ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى، يەنە پايدا تاپشۇرۇش ئورنىغا باج تاپشۇرۇش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا «دۆلەت ئىگىدارلىقىدا بولۇش، كوللېكتىپ باشقۇرۇش، قائىدە بويىچە باج تاپشۇرۇش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش» تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ، كارخانىلارنى ئىشچى - خىزمەتچىلەر كوللېكتىپى ياكى شەخسلەر ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرىدىغان بولدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 4500 تونىنا كۆمۈر، 1790.3 تونىنا تاشپاختا، 4269 تونىنا سىمونت، 69 تونىنا قاشتېشى، 5 مىليون 150 مىڭ كىلوۋات سائەت توك ئىشلەپچىقىرىلدى.

ناھىيە بويىچە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلدىكى 4 مىليون 736 مىڭ يۈەندىن 5.47 ھەسسە ئاشتى.

ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سودا ئىشلىرىمۇ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ، ئىگىلىك شەكلى كۆپ خىل، ئوبوروت يوللىرى كۆپ خىل، تىجارەت ئۇسۇلى كۆپ خىل بولغان سودا توري دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، بۇنىڭ بىلەن بازار تەمىناتى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىپ، ئىستېمال بۇيۇملىرى ئۇزاقتىن قىس بولۇپ كەلگەن ئەھۋال ئاساسىي جەھەتتىن ئوڭشالدى. بازاردىكى تاۋارلارنىڭ تۇر - خىللىرى، تەمىنلەش مىقدارى يىلمۇ يىل كۆپىيىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ماددىي ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئېھتىياجى ئاساسەن قاندۇرۇلدى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 1985 - يىلى 10 مىليون 643 مىڭ يۈەنگە، 1990 - يىلى 19 مىليون 850 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 1993 - يىلى 24 مىليون 230 مىڭ يۈەنگە يېتىپ 1985 - يىلدىكىدىن 1.27 ھەسسە ئاشتى.

یىگىرمە ئۇچىنچى قىسىم

جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

يىگىرمە ئۇچىنچى قىسىم

جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە

I باب

جامائەت خەۋپسىزلىكى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1 . چىكى سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدىكى ساقچى ئاپپاراتلىرى

چىكى سۇلالىسىنىڭ چېخنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) چەرچەن تەكشۈرۈش قاراۋۇلخانىسى ۋە چارلاش ساقچىلىرى ئورنى تەسىس قىلىنغان.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە گارنىزون ئەترىتى قۇرۇلغان، ئۇنىڭدا 20 نەپەر چارلىغۇچى ئەسكەر بولغان، ئۇلار چارلاش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى)، چەرچەن ناھىيىسىدە ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 25 - يىلى(1936 يىلى) ساقچى ئىدارىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قارمىقىدا ئاچچان ساقچىخانىسى ۋە تاتىراق ساقچىخانىسى تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يەنە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ساقچى ئىدارىسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تەۋەلىكىدە بولۇپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنغان. ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىدارە باشلىقى ئىشخانىسى، نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش ئىدارىسى، مالىيە ئىشخانىسى، نوپۇس ئىشخانىسى، ساقچى ئەترىتى تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) غا كەلگەندە، ساقچى ئىدارىسىدا جەمئىي 38 كىشى ئىشلىگەن، لى يۈنجى ئىدارە باشلىقى، ئىمىن مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولغان.

2 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئاپپاراتلىرى

1950 - يىلى 3 - ئايدا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ

ئورۇنلىشىپ، سابىق چەرچەن ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىغا قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويىدى. 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ج خ ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىي بۆلۈمچە، تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلىش بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى، ج خ ئەترىتى تەسىس قىلىندى. جەمئىي خۇددىيۇ مۇۋەققەت ئىدارە باشلىقى بولدى. ئىدارىدە 44 ساقچى بار ئىدى. ۋاكالەت ئورگىنىدىن تاغ ئىچى ساقچىخانىسى (چارۋچىلىق رايونى) ۋە تاتىراق ساقچىخانىسى بار ئىدى.

1951 - يىلى، سولاقخانا سوت مەھكىمىسىدىن ج خ ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1952 - يىلى مەمۇرىي بۆلۈمچە كاتىبات بۆلۈمچىسىگە، تەكشۈرۈش - تەتقىق قىلىش بۆلۈمچىسى رازۋېتكا بۆلۈمچىسىگە ئۆزگەرتىلدى، تەييارلىق سوراق - باشقۇرۇش - تەربىيىلەش بۆلۈمچىسى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى. شۇ يىلى 4 - ئايدا 4 - رايون (تاتىراق) دا چەرچەن ناھىيىلىك ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتى قۇرۇلدى. 1954 - يىل 4 - ئايدا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سولاقخانىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» مەزگىلىدە، 1967 - يىل 4 - ئايدا ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى بىرلىشىپ ئىش بېجىردى، بىرلەشمە ئىشخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات، رازۋېتكا، سوتلاش، ئىجتىمائىي خىزمەت گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى 12 - ئايدا شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم بۇيرۇقىغا بىنائەن ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىغا قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويىدى ۋە ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1973 - يىل 12 - ئايدا ھەربىي ئىدارە قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1974 - يىلى 2 - ئايدا ج خ ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات بۆلۈمچىسى، سىياسىي - قوغداش بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى، تەييارلىق سوراق بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1980 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا جىنايى ئىشلار بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1986 - يىلى جىنايى ئىشلار رازۋېتكا بۆلۈمچىسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1981 - يىل 7 - ئايدا بازار بۆلۈمچىسى جىنايى ئىشلار ساقچى ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1986 - يىلى يېڭىئۆستەڭ ۋە ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى ساقچىخانىسى قۇرۇلدى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ كادىر - ساقچىسى 59 غا يەتتى (بۇنىڭدىن 52 كىشىگە خەلق ساقچىسى ئۇنۋانى بېرىلدى)، ئىدارىدە كاتىبات بۆلۈمچىسى، سىياسىي - قوغداش بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى، تەييارلىق سوراق بۆلۈمچىسى، جىنايى ئىشلار رازۋېتكا بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 5 بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى؛ ۋاكالەت ئورگىنى 5 كە يەتتى؛ ئۇلار بازار ساقچىخانىسى (1981 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 9 كادىر - ساقچىسى بار)، يېڭىئۆستەڭ ساقچىخانىسى (1985 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 4 كادىر - ساقچىسى بار)، ئاقتېكەندۇڭ ساقچىخانىسى (1985 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 4 كادىر - ساقچىسى بار)، ئاچچان ساقچىخانىسى (1952 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 2 كادىر - ساقچىسى بار)، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنى ساقچىخانىسى (1985 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، 2 كادىر - ساقچىسى بار) دىن ئىبارەت.

§ 2 . جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش

1950 - يىل 3 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئامانلىق

باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ كونكرېت كەسپىگە ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى بىلەن ھەرقايسى ساقچىخانىلار، ج خ ۋاكالەتچىلىرى مەسئۇل بولدى، ئاساسىي قاتلام ئامانلىق ساقلاش ھەيئەتلىرى ئۆز ئورنى، ئۆز سىستېمىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1. ئاساسىي قاتلاملارنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئەھۋالى

1950 - يىل 12 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا - كەنتلىرىدە ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىندى. 1951 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە بويىچە (3 رايوندىن سىرت) ھەرقايسى يېزا - كەنتلەردە دېھقانلار جەمئىيىتى ئاساسىدا ئامانلىق ساقلاش

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاممۇي ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 1

يىللار	ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى	ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتىدىكى خادىملار (نەپەر)			
		جەمئىي	ئامما	كومپارتىيە ئەزاسى	كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى
1952	25	284			
1953	11	330	4	24	302
1954	11	313	11	24	278
1958	15	249	27	66	156
1961	18	312	116	70	126
1962	24	315	125	64	126
1965	25	541	142	127	272
1972	28	582	168	97	317
1978	34	516	207	128	181
1985	42	283	118	22	143
1990	33	294			
1993	59	269			

گۇرۇپپىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇلدى، گۇرۇپپا ئەزاسى 87 گە يەتتى، 1952 - يىل 11 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى 25 كە، گۇرۇپپا ئەزاسى 284 گە يەتتى. 1952 - يىل 12 - ئايدا 2 - رايونلۇق 3 - يېزىسىدا ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى قۇرۇش نۇقتىدا سىناق قىلىندى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى 11 گە، ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى 37 گە، ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى 69 غا، ئامانلىق ساقلاش

گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى 261 گە يەتتى.

1954 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىلىرى بۆرە يوقىتىپ، چارۋىلارنى قوغداش گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېچىلغان ئامانلىق ساقلاش خىزمىتى يىغىنىدا، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى بارلىق ئامانلىق ساقلاش خادىملىرىغا «ئىككىدە تېز، ئۈچتە چاققان بولۇش، تۆتنى ھۆددىگە بېرىش، بەشتە ياخشى بولۇش» («ئىككىدە تېز بولۇش» — ئەھۋال ئىنكاس قىلىش تېز، دېلو پاش قىلىش تېز بولۇش؛ «ئۈچتە چاققان بولۇش» — ئايىغى چاققان، ئاغزى چاققان، تەكشۈرۈش - ئالدىنى ئېلىش چاققان بولۇش؛ «تۆتنى ھۆددىگە بېرىش» — «تۆت خىل ئۇنسۇر» لارنى ئۆزگەرتىشنى ھۆددىگە بېرىش، ئامانلىققا زىيان يەتكۈزىدىغانلارنىڭ نازارەت قىلىشنى ھۆددىگە بېرىش، تەشۋىق - تەربىيىنى ھۆددىگە بېرىش، جان تومۇر ئورۇنلارنى قوغداش خىزمىتىنى ھۆددىگە بېرىش؛ «بەشتە ياخشى بولۇش — ئاممىغا تەشۋىقات - تەربىيە ئېلىپ بېرىش ۋە ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىشتا ياخشى بولۇش، نەق مەيدانىنى قوغداشتا ياخشى بولۇش، «تۆتنىڭ ئالدىنى ئېلىش» خىزمىتىدە ياخشى بولۇش، «تۆت خىل ئۇنسۇر» لار ۋە ئامانلىققا زىيان يەتكۈزىدىغانلارنىڭ نازارەت قىلىنىشى، ئۇلارنىڭ قانۇنغا رىئايە قىلىپ، ئۆزگىرىشى ياخشى بولۇش، ئىنتىزامغا ۋە قانۇنغا رىئايە قىلىش ياخشى بولۇش) تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇ يىلى ئىستىل تۈزىتىش، گۈڭشېنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىندى. تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن ناھىيە بويىچە ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى 15، ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى ئەزاسى 63، ئامانلىق ساقلاش خادىمى 249 بولدى. 1959 - يىلىغا كەلگەندە، ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتىدا يەنە مۇرەسسە گۇرۇپپىسى، قوغداش گۇرۇپپىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەشكىلاتلار بارلىققا كەلدى ھەمدە مۇرەسسە ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. 1972 - يىلى 7 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى 28 گە، ئامانلىق ساقلاش خادىمى 582 گە يەتتى. 1985 - يىلى ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى 42 گە يەتتى، ئامانلىق ساقلاش خادىمى 283 گە چۈشتى. 1993 - يىلى ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتى 59 غا يەتتى، ئامانلىق ساقلاش خادىمى 269 غا چۈشتى.

ئاساسىي قائىدە ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى جەمئىيەت ئامانلىقىنى مۇقىملاشتۇرۇشتا، دېلو يۈز بېرىش نىسبىتىنى ئازايتىشتا پائال رول ئوينىدى.

2. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى تەكشۈرۈپ مەنئىي قىلىش

مىنگو دەۋرىدە، چەرچەن ناھىيىسىدە نەشە چېكىدىغانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى، نەشە سېتىش، توشۇش ئەھۋاللىرى بىر قەدەر ئېغىر ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئىي قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. 1950 - يىلى مەركىزىي خەلق مەمۇرىي كېڭىشى «ئەپيۇن، نەشە قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى قاتتىق مەنئىي قىلىش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق» ئىلان قىلدى. ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ھەرقايسى رايون، يېزىلارغا ئادەم ئۇەتىپ تەشۋىق - تەربىيىنى قانات يايدۇرۇپ، نەشە قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى تېرىش، سېتىش - توشۇش، چېكىشنى ئاشكارا بۇيرۇق ئارقىلىق مەنئىي قىلدى، ئاممىنى زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى سېتىش دېلولىرىنى پاش قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، 1951 - يىلى 3 - ئايغىچە نەشە ياساش دېلوسىدىن 7 سى، 11 ئادەم پاش قىلىندى.

80 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى تېرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، سېتىش، توشۇش ئەھۋاللىرى يەنە قايتا پەيدا بولدى. 1980 - يىلى زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى سېتىش دېلوسىدىن بىرسى پاش قىلىندى. 1981 -، 1982 - يىللىرى زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ياساش، سېتىش دېلوسىدىن 2 سى پاش قىلىندى. 1993 - يىلى 237 تۈپ كەندىر يۇلۇۋېتىلدى، كەندىر تېرىغان 1 كىشى تۈتۈپ تۇرۇلدى.

3. جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، جەمئىيەتتىكى قالدۇق ئەكسىلئىنقىلابچىلار، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى، لۇكچەك، جىنايەتخور، قىمارۋاز، مۇشتۇمزور قاتارلىق جەمئىيەت داشقاللىرى پۈرسەت چىقسىلا بۇزغۇنچىلىق قىلدى. 1951 — 1952 - يىللاردا ئىلىپ بېرىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى ئارقىلىق جەمئىيەت ئامانلىقى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە، خەلق ئىگىلىكى قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان مەزگىلدە، جىنايەتچىلەرمۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ھە دەپ ھەرىكەت قىلدى. بولۇپمۇ 1961 - يىلى جىنايى ئىشلار دېلولىرى 1960 - يىلدىكى 34 تىن تېز ئۆرلەپ 68 گە يەتتى. ج خ ئىدارىسى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى. 1961 - يىلدىن كېيىن جىنايى ئىشلار دېلولىرى خېلى ئازايدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى «پاچاقلاپ تاشلاندى»، ج خ ئورگانلىرى دېكتاتورا يۈرگۈزۈش فۇنكسىيىسىنى يوقاتتى، جەمئىيەت تەرتىپى قالايمىقانلاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ج خ خىزمىتى ناھايىتى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، جىنايەتچىلەرنىڭ ھەرىكىتى غالجىرلاشتى.

چەرچەن ناھىيىسى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «جىنايى ئىشلار جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنىڭ تۆپتىن ياخشىلىنىشىنى ئەملگە ئاشۇرۇش توغرىسىدا» بەرگەن يولىورىقىغا ئاساسەن، 1983 - يىل 9 - ئايدا جىنايى ئىشلار جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، شۇ يىلى ھەر خىل جىنايى ئىشلار دېلولىرىدىن 116 نى رازۋېتكا قىلىپ پاش قىلدى. جىنايى ئىشلار جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش ئارقىلىق جەمئىيەت ئامانلىقى كۆرۈنەرلىك ھالدا ياخشىلاندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 39 ى يۈز بەردى.

1993 - يىلى زور جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 15 ى يۈز بەردى، 13 ى پاش قىلىندى، دېلونىڭ پاش قىلىنىش نىسبىتى 86% كە يەتتى؛ ئوغرىلىق دېلوسىدىن 17 سى يۈز بەردى، 11 ى پاش قىلىندى، دېلونىڭ پاش قىلىنىش نىسبىتى 65% كە يەتتى؛ قايتۇرۇۋېلىنغان ھارام پۇل، ھارام مال 19 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، 29 ئادەم قولغا ئېلىندى، 28 كىشى ئەيىبلەشكە ئۇتكۈزۈپ بېرىلدى، 117 جىنايەتچى يىغۇۋېلىنىپ قامالدى.

4. تۈت خىل ئۇنسۇرلارنى ئۆزگەرتىش

1958 - يىلدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى پارتىيىنىڭ ھەرقايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمىتىگە زىچ بىرلەشتۇرۇپ، ئاساسىي قاتلام ئامانلىق ساقلاش

تەشكىلاتلىرىغا تايىنىپ، «تۆت خىل ئۇنسۇر» (پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى ۋە بۇزۇق ئۇنسۇر) لارنى ئۇنۇملۇك ھالدا نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتتى. «تۆت خىل ئۇنسۇر» لارغا قارىتا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئامما قاتارىدا ئوخشاش ئىشىغا ئوخشاش ھەق بېرىش، سىياسىي جەھەتتە تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىشنى يولغا قويدى. ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى «تۆت خىل ئۇنسۇر» لارنى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە قارىتا، ئىدىيىنى تۆتىدىغان ئادەم بولۇش، ئەمگەكنى باشقۇرىدىغان ئادەم بولۇش، ياخشى - يامانىنى يازىدىغان ئادەم بولۇش، ھەربىكتىنى تىزگىنلەيدىغان ئادەم بولۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھەر پەسلىدە كىچىك باھالاش، يىل ئاخىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك باھالاشتەك باھالاش - تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى.

1979 - يىلى، 161 ئادەمنىڭ «تۆت خىل ئۇنسۇر» دېگەن قالپىقى ئېلىۋېتىلدى. 1984 - يىلى «تۆت خىل ئۇنسۇر» لارنىڭ قالپىقى پۈتۈنلەي ئېلىۋېتىلدى.

3 § . نوپۇس ئىشلىرى

1. نوپۇس باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ نوپۇس باشقۇرۇش خىزمىتىگە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەت بىرلىكتە مەسئۇل بولدى. 1981 - يىلى بازار ساقچىخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىنىڭ نوپۇسىنى بازار ساقچىخانىسى تىزىملاپ باشقۇردى؛ يېزا نوپۇسىغا ئاساسىي قاتلام ساقچىخانىنىڭ ج خ ۋاكالەتچىسى بىلەن گۇڭشېنىڭ خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى بىرلىكتە مەسئۇل بولدى، ھەر قايسى چوڭ ئەترەتلەردە نوپۇس خادىمى تەسىس قىلىندى ئادەتتە چوڭ ئەترەتنىڭ بوغالتىرى قوشۇمچە باشقۇردى؛ چارۋىچىلىق رايونىغا ئاچچان ساقچىخانىسى مەسئۇل بولدى.

1) دائىم ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنى باشقۇرۇش

چەرچەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ نوپۇسنى تەكشۈرۈپ تىزىملاش خىزمىتى 1951 - يىل 1 - ئايدا باشلاندى. 1958 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يېزا نوپۇس باشقۇرۇش بىرلىكى قىلىنىپ، تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، كۆچۈپ كېتىش، كۆچۈپ كېلىشتىن ئىبارەت 4 تۈر بويىچە نوپۇس مەلۇم قىلىش تۈزۈمى يېكىتىلدى؛ بازاردا تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، كۆچۈپ كېتىش، كۆچۈپ كېلىش، ۋاقىتلىق تۇرۇش، ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت 6 تۈر بويىچە نوپۇس تىزىملاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. بازار ئاھالىلىرىغا نوپۇس دەپتىرى تارقىتىلدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى بويىچە تىزىملاندى ۋە نوپۇس دەپتىرى تۈتۈلدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى ئومۇملاشقاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ 4 تۈر بويىچە نوپۇس تىزىملاش خىزمىتىنى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى بىۋاستە باشقۇردى. ج خ ئىدارىسى نوپۇس باشقۇرۇش داۋامىدا، باشقۇرۇشقا خىلاپ ئەھۋاللارنى ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. 1961 - يىلى 4 ئورۇن ۋە 37 ئائىلىنىڭ كۆچۈپ كەتكەن، ئۆلگەنلەرنى مەلۇم قىلىپ نوپۇستىن ئۆچۈرىۋەتمەسلىك، باشقىلارنىڭ نامىدا ئاشلىق ئېلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى.

2) ۋاقىتلىق تۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى (1981 - يىلى بازار

ساقچىخانىسى) بازاردا ۋاقىتلىق ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى چىڭىتتى، كەلگەن ئادەمنى تىزىملاپ، كەتكەن ئادەمنى تىزىمدىن ئۆچۈرۈپ ماڭدى، ۋاقتىدا تەكشۈردى، نۇقتىلىق تىزگىنلىدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، بازاردىكى نوپۇسسىزلار مەركەزلەشكەن رايونلارغا چوڭقۇر چۆكۈپ تەكشۈرۈش، تېگى - تەكتىنى ئېنىقلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى، بازار ساقچىخانىسى ناھىيە بازىرىدىكى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان خەلق ئىشچىلىرىنى بىر - بىرلەپ تىزىملاپ چىقتى.

2. ئاھالىلار سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىش

1987 - يىلى 10 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىسىدە ئاھالىلەر سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى، جەمئىي 9 خادىم ئاجرىتىلىپ، پۈتۈن ناھىيە دائىرىسىدە ئاھالىلار سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1989 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە ئاھالىلەر سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىش خىزمىتى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 16 ياشتىن يۇقىرى دائىم ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەردىن سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىشقا تېگىشلىك ئادەم 25 مىڭ 436 نەپەر بولۇپ، 23 مىڭ 560 ئادەمگە سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى تارقىتىلدى، گۇۋاھنامە تارقىتىش ۋەزىپىسىنىڭ 92.6% ى ئورۇندالدى؛ بۇنىڭدىن 21 مىڭ 350 ئادەمنىڭ كارتوچكىسى كېسىلىپ، رەتكە تۇرغۇزۇلۇپ، ئىشكاپقا كىرگۈزۈلدى.

§ 4 . قاتناش باشقۇرۇش

1. ئاپپارات

1986 - يىلدىن ئىلگىرى، چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى دۆلەت يولىنىڭ قاتناش بىخەتەرلىكى چاقلىق ناھىيىلىك قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلگەن، بازار يوللىرىدىكى قاتناش بىخەتەرلىكىگە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولغان. 1986 - يىل 10 - ئايدا، چەرچەن ناھىيىلىك قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، چەرچەن ناھىيىسىدىكى دۆلەت يولىنىڭ قاتناش بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولدى، بازار يوللىرىدىكى قاتناش بىخەتەرلىكىگە يەنىلا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى مەسئۇل بولدى. 1987 - يىل 9 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك قاتناشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكىتى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 10 - ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا ج خ قاتناش ساقچىلىرى ئەترىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ج خ قاتناش ساقچىلىرى ئەترىتى ج خ قاتناش ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. بۇ ئەترەت ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆلەت يوللىرى ۋە ناھىيە، يېزا يوللىرىنىڭ قاتناش بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولدى.

2. قاتناش باشقۇرۇش كەسپى

ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ج خ قاتناش ساقچىلىرى چوڭ ئەترىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى دۆلەت يولى 315 - لىنىيەسىنىڭ 409 كىلومېتىر قىسمىنىڭ، ناھىيە - يېزا يولىنىڭ 942.5

كىلومېتىر قىسمىنىڭ ۋە 10 كىلومېتىر بازار يولىنىڭ قاتناش بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل بولدى، ئۇنىڭ تەۋەلىكىدە جەمئىي 350 ئاپتوموبىل، 726 موتسكلىت، 700 تراكتور، 25 مىڭغا يېقىن ماتورسىز قاتناش ۋاستىسى بار.

ج خ قاتناش ساقچىلىرى ئەترىتى 1987 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1993 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە قاتناش ۋاستىلىرىدىن جەمئىي 19 مىڭ 500 (قېتىم) نى تەكشۈردى، قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان قاتناش ۋاستىلىرىدىن 7881 (قېتىم) نى توزەتتى، 7212 ئادەم (قېتىم) گە جەرىمانە قويدى؛ 76 قېتىم قاتناش بىخەتەرلىكى ئۈگىنىش كۇرسى ئاچتى، ئۈگىنىشكە 11 مىڭ شوپۇر (قېتىم) قاتناشتى، 13 قېتىم قاتناش بىخەتەرلىكى تەشۋىقات پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى؛ يوللاردا يۈز بەرگەن 62 قېتىملىق قاتناش ھادىسىسى بىر تەرەپ قىلىندى (ئۆلگەن ئادەم 26، يارىدارلانغان ئادەم 41، ئىقتىسادىي زىيان 47 مىڭ يۈەن).

§ 5 . ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى باشقۇرۇش

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى قوشۇمچە باشقۇردى، ئۇنىڭ ئاساسلىق كەسپىي - ئوت ئۆچۈرۈش بويىچە تەشۋىقات - تەربىيە ئېلىپ بېرىش، ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە بىخەتەرلىكنى تەكشۈرۈش قاتارلىق ئالدىنى ئېلىش خىزمەتلىرىدىن ئىبارەت.

[قوشۇمچە] ئوت ئاپىتى

1986 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى سائەت 14 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ پاختا پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا زاۋۇت ئىشچىسىنىڭ 4 ياشلىق بالىسىنىڭ ئوت ئويۇنىشى تۈپەيلىدىن ئوت كېتىپ، جەمئىي 3240 كىلوگرام كېلىدىغان 39 تاي پاختا كۆيۈپ كېتىپ، 2000 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى سائەت 16 دە، چوڭكۆل يېزىسى ئوتتۇرا ئېرىق كەنتى 1 - گۇرۇپپىسىدىكى دېھقان بارات قۇرۇلمىنىڭ خامسىنغا ئۇنىڭ 5 ياشلىق بالىسىنىڭ ئوت ئويۇنىشى تۈپەيلىدىن ئوت كېتىپ، 2000 كىلوگرام بۇغداي كۆيۈپ كەتتى.

1987 - يىل 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سائەت 15 دە، ئاقتىسكەندۈك يېزىسى ئىسمىئوتاق كەنتى 3 - گۇرۇپپىسىدىكى دېھقان مەمەت سەيدى مۇنجاقنىڭ بالىسىنىڭ ئوت ئويۇنىشى تۈپەيلىدىن ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئۈي، چارۋا، كىيىم - كېچەك قاتارلىق مال - مۈلۈك كۆيۈپ كېتىپ، 2700 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1988 - يىل 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇلازىمەت ئورنىغا ئوت كېتىپ، 9 دانە ئۇنئالغۇ، 4 ئېغىز ئۈي كۆيۈپ كېتىپ، 8900 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1989 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى سائەت 12 دە چوڭكۆل يېزىسى دۆڭمەھەللە كەنتى 4 - گۇرۇپپىسىدىكى دېھقان جىن گۈاڭمۇنىڭ ئۆيىگە ئوت كېتىپ، ئۈي، چارۋا، ئاشلىق، كىيىم - كېچەك قاتارلىق مال - مۈلۈك كۆيۈپ كېتىپ، 2800 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1990 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سائەت نۆلدىن 30مىنۇت ئۆتكەندە، توك ئۇسكۇنىسىنىڭ كاشىلىسى تۈپەيلىدىن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ پاختا پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىغا ئوت كېتىپ، 30 تونىنا چىگىتلىك پاختا، شۇنىڭدەك بىرنەچچە، چىگىت قاتارلىق ئەرسلەر كۆيۈپ كېتىپ، 186 مىڭ 500 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1993 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى سائەت 23 دە ئارال يېزىلىق رادىئو ئۇزىلىغا ئوت كېتىپ، بىر

كىشى زەخمىلەندى، رادىئو سايمانلىرى، ئۆي قاتارلىق نەرسىلەر كۆيۈپ كېتىپ، 10 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

Ⅱ باب

تەپتىش خىزمىتى

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە تەپتىش ئورگىنى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1955 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى شى شېڭلىن تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىنى قوشۇمچە ئۈتىدى. ئۇ چاغدا بۇ مەھكىمىدە 3 ئادەم بار ئىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» دا، 1967 - يىل 4 - ئايدا ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىدىن بىرلەشمە ئىشخانا قۇرۇلدى، شۇ يىلى 12 - ئايدا، شۇ يەردە تۈرۈشلۇق ھەربىي قىسىم بۈيرۇقىغا بىنائەن ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىغا قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويدى. 1973 - يىل 12 - ئايدا ھەربىي ئىدارە قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1979 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۈنىڭدا 8 نەپەر كادىر بار ئىدى. 1985 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار - تۈرمە - سولاقخانىلار تەپتىش بۆلۈمى، قانۇن - ئىنتىزام تەپتىش بۆلۈمى، ئىقتىسادىي دېلو تەپتىش بۆلۈمى ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئۇ چاغدا مەھكىمىنىڭ 13 ئادەمى بار ئىدى، 1993 - يىلى ئادەمى 16 گە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىگە باش تەپتىش بولغانلار

جەدۋەل: 23 — 2 ·

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
مەھەممەت سا- بىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى	باش تەپ- تىش	1955.10 — 1955.12
چىن ۋەنشۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ		ج ك پ ئەزاسى	باش تەپ- تىش	1957.1 — 1966.5
روزى بارات	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1939.9	ج ك پ ئەزاسى	باش تەپ- تىش	1980.1—

2 § . تەپتىش خىزمىتى

1. جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى رازۋېتكا قىلغان قولغا ئېلىشقا، ئەيىبلەشكە تېگىشلىك دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈپ، قولغا ئېلىش ـ ئالماسلىق، ئەيىبلەش ـ ئەيىبلىمەسلىك ياكى ئەيىبلەشتىن كەچۈرۈم قىلىشنى قارار قىلدى ھەمدە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا قىلىش ۋە ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت قىلىش پائالىيىتىنىڭ قانۇنلۇق بولغان ـ بولمىغانلىقى ئۈستىدە نازارەت قىلدى.

1955 ـ يىلى قولغا ئېلىشقا تەستىقلانغانلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاساس قىلىنغان جىنايى ئىشلارنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1956 ـ يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش كۈرىشىگە ماسلىشىپ، ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا يوللىغان 18 ئەيىبكارنىڭ ماتېرىيالىنى قوبۇل قىلدى، تەكشۈرگەندىن كېيىن بۇنىڭ 15 نەپىرىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى. 1961 ـ يىلى مەملىكەتلىك 5 ـ قېتىملىق تەپتىش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش داۋامىدا، بىر يىلدا 26 دېلودىكى 26 ئادەمنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى. 1963 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا، قولغا ئېلىشقا يوللانغان 7 دېلودىكى 8 ئادەمدىن 3 دېلودىكى 3 ئادەمنى قانۇن بويىچە قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى ھەمدە بىر قېتىم ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىپ، 7 جىنايەتچىگە ھۆكۈم ئېلان قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 2 يىلدىن 5 يىلغىچە مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگىنى 6، 6يىللىق مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگىنى 1. 1964 ـ يىلى قولغا ئېلىشقا تەستىقلانغان 4 دېلودىكى 3 ئادەمدىن 3 دېلودىكى 3 ئادەم ئەيىبلەندى، جىنايى ئىشلار دېلولىرى زور دەرىجىدە ئازايدى. 1965 ـ يىلى ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا يوللىغان 3 دېلودىكى 3 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىندى، 1 ئادەم قولغا ئېلىنماي، سوتتىلا تەربىيە بېرىلدى ۋە ئەمگەك بىلەن تەربىيىلىنىدىغان بولدى.

1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي» باشلانغاندىن كېيىن، تەپتىش كەسپى ئۈزۈلۈپ قالدى.

1979 ـ يىل 2 ـ ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا يوللىغان 3 دېلودىكى 3 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، ھەممىسى قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى؛ ئەيىبلەشكە سۈنۈلغان 3 دېلودىكى 4 ئادەمدىن سوتتا 2 دېلودىكى 2 ئادەم ئەيىبلەندى. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا، شۇ يىلدا ئەيىبلەنگەن دېلولار قايتا تەكشۈرۈلدى، خاتا قولغا ئېلىش، خاتا ئەيىبلەش ئەھۋالى كۆرۈلمىدى.

1980 ـ يىل 1 ـ ئايدا «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» رەسمىي يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش، ئەيىبلەش خىزمىتى جىنايى ئىشلار تەپتىش خىزمىتى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. بىر يىلدا ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا سۈنۈلغان 7 دېلودىكى 10 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، 6 دېلودىكى 9 ئادەم قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى، 6 دېلودىكى 8 ئادەم ئەيىبلەندى. شۇ يىلى سوتتا ئەيىبلەش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇ يىلى 5 دېلودىكى 7 ئادەم سوتتا ئەيىبلەندى.

1981 ـ يىلى جىنايى ئىشلار تەپتىش خىزمىتىدە جەمئىيەت ئامانلىقىنى تەرتىپكە سېلىش،

جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش، تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى قوغداش ئاساس قىلىنىدى، بىر يىلدا قولغا ئېلىشقا يوللانغان 15 دېلودىكى 15 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، ھەممىسى قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى، 16 ئادەم ئەيىبلەندى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە جىنايىتى بار دەپ ھۆكۈم قىلىنىدى.

1982 - يىلى مەملىكەتلىك سىياسىي - قانۇن خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، جىنايى ئىشلار دېلولىرى 60% تۆۋەنلىدى.

1983 - يىلى — جىنايى ئىشلار ھەربىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىشنىڭ تۈنجى يىلى، بۇ 1 يىلدا ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا يوللىغان 35 ئەيىبكارنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، ھەممىسى قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى؛ ج خ ئىدارىسى ئەيىبلەشكە سۇنغان 28 دېلودىكى 43 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، بۇنىڭدىن 26 دېلودىكى 32 ئادەم ئەيىبلەندى. 1 - سوتتا 20 دېلودىكى 22 ئادەمنىڭ ھەممىسى ئەيىبلەندى.

1984 - يىلى جىنايى ئىشلار تەپتىش خىزمىتىدە ئاساسلىقى ئۆتكەلنى قاتتىق ئىگىلەيدىغان مۇھىم ھالقا گەۋدىلەندۈرۈلدى. 1 يىلدا قولغا ئېلىشقا يوللانغان 32 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق 23 ئادەم قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى؛ ئەيىبلەشكە يوللانغان 32 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ 13 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ ئەيىبلەندى، 3 ئادەم ئەيىبلەشتىن كەچۈرۈم قىلىندى، 12 ئادەم ئەيىبلەنمىدى؛ سوتتا ئەيىبلەش 17 قېتىم بولدى.

1985 - يىلى، ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشقا يوللىغان 11 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، بۇنىڭدىن 5 دېلودىكى 5 ئادەم قولغا ئېلىشقا تەستىقلاندى؛ ئەيىبلەشكە يوللانغان 12 دېلودىكى 12 ئادەمنىڭ ماتېرىيالى قوبۇل قىلىنىپ، بۇنىڭدىن 10 دېلودىكى 10 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ ئەيىبلەندى.

2. تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى

چەرچەن ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تۈرمە - سولاقخانىلار تەپتىش خىزمىتى 1956 - يىلى باشلاندى. شۇ چاغدا بۇ خىزمەت سولاقخانا خىزمىتى دەپ ئاتالدى. ناھىيىلىك سولاقخانىدىكى جىنايەتچىلەرگە ساقچىلار قارايتتى، سولاقخانا كەسپىگە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى رەھبەرلىك قىلاتتى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى تەپتىشلىك - نازارەتچىلىكىنى يولغا قويانتى.

1956 - يىلى، ناھىيىلىك سولاقخانىدا ھۆكۈم قىلىنغان 76 جىنايەتچى بار ئىدى. كېيىن، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلغاچقا، تۈتۈپ تۇرىلىدىغان ۋە قولغا ئېلىنغان ئەيىبكارلارنىڭ سانى كۆپەيدى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى سولاقخانا خىزمىتىنى ھەر يىلى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ تۇردى.

1960 - يىلى ئىجتىمائىي ئۆزگەرتىشنى تەپتىش قىلىش خىزمىتى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1964 - يىلى، مەركەزنىڭ «سولاقخانىلار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانماسلىق» توغرىسىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەتىرىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ھۆكۈمى ئېلان قىلىنغان جىنايەتچىلەر ئوبلاستلىق ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرىغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1966 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە تۈرمە - سولاقخانىلارنى تەپتىش قىلىش ئورگانلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە، تۈرمە - سولاقخانىلار تەپتىشلىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش تەپتىشلىكى دەپ ئاتىلىپ، يەنىلا ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ نۆقتىلىق كەسپى قىلىندى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ئاپپاراتلىرى تەڭشىلىپ، جىنايى ئىشلار - تۈرمە - سولاقخانا تەپتىش بۆلۈمى (قىسقارتىپ جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى دەپ ئاتالدى) تەسىس قىلىندى، جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمىدە 1 نەپەر يارەمچى تەكشۈرگۈچى تۈرمە - سولاقخانىلار تەپتىش خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى.

3. رازۇبتكا نازارەتچىلىكى ۋە سوت نازارەتچىلىكى

1979 - يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، رازۇبتكا نازارەتچىلىكى خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان 6يىل ئىچىدە، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىغا خاتانى تۇزىتىش توغرىسىدا 9 قېتىم ئاغزاكى تەكلىپ بېرىلدى. قانۇنغا خىلاپ ئىشنى تۇزىتىش توغرىسىدا 3 قېتىم ئۇقتۇرۇش تارقىتىلدى. 1986 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىغا خاتانى تۇزىتىش توغرىسىدا 12 قېتىم ئاغزاكى تەكلىپ بېرىلدى، قانۇنغا خىلاپ ئىشنى تۇزۇتۇش توغرىسىدا 7 قېتىم ئۇقتۇرۇش تارقىتىلدى.

سوت نازارەتچىلىكى خىزمىتى 1956 - يىلى باشلاندى، 1956 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە نازارەت قىلىنغان جەمئىي دېلو 180 پارچە - قېتىمدىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى ئۆزگەرتىلگىنى 30 نەچچە پارچە قېتىم. 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە، سوت نازارەتچىلىكى دەسلەپكى قەدەمدە يولغا قويۇلدى. 1982 - يىلى 2 دېلو ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى، 1983 - يىلى 2 دېلودىكى 3 ئادەم ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى، ئېتىراز بىلدۈرۈشنىڭ توغرا بولۇش نىسبىتى 100% بولدى. 1983 - يىلى 1 دېلودىكى 5 ئادەم ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى. 1984 - يىلى 4 دېلودىكى 8 ئادەم ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى، 2 دېلودىكى 4 ئادەم ئۈستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈم ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى 1 دېلودىكى 1 ئادەم ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى. 1993 - يىلى 3 دېلودىكى 5 ئادەم ئۈستىدە ئېتىراز بىلدۈرۈلدى.

4. ئىقتىسادىي تەپتىشلىك

1957 - يىل 7 - ئايدا 4 كىشىلىك خىيانەتچىلىك دېلوسىدىن بىرسى بېجىرىلىپ، جاۋابكارلارغا مۇددەتلىك 3 يىللىق قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىندى، بۇ، تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان بېجىرىلگەن تۇنجى قېتىملىق خىيانەتچىلىك دېلوسى ھېسابلىنىدۇ.

1958 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە 7 ئادەمنىڭ 7 خىيانەتچىلىك دېلوسى بېجىرىلدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كەسپى ئاساسى جەھەتتىن قانات يايدۇرۇلمىدى. 1982 - يىلى مەركەزنىڭ «ئىقتىسادىي ساھەسىدىكى جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ى

تارقىتىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومدا ئىقتىسادىي جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى ھەمدە جىنايى ئىشلار جاۋابكارلىقىنى دېلو تۈرغۇزۇپ سۈرۈشتۈرۈشكە بولىدىغان ئىقتىسادىي دېلولار تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ كەسپى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. شۇ يىلى 2 ئادەمنىڭ 2 خىيانەتچىلىك دېلوسى بېجىرىلىپ، 6480 نەچچە يۈەن ھارام پۇل قايتۇرۇۋېلىندى.

1984 - يىلى، خىيانەتچىلىك دېلوسىدىن بىرسى قوبۇل قىلىنىپ، ئاساسلىق جىنايەتچىگە 1 يىللىق مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىندى.

1985 - يىلى، چەرچەن ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىدە ئىقتىسادىي تەپتىش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، 12 ئادەمنىڭ 10 خىيانەتچىلىك دېلوسى قوبۇل قىلىندى، 5 دېلودىكى 5 ئادەم ئۇستىدە دېلو تۈرغۇزۇلدى. 2 دېلودىكى 2 ئادەم ئەيىبلىنىپ، گۇناھكار دەپ ھۆكۈم قىلىندى، 7500 يۈەندىن ئارتۇق ھارام پۇل قايتۇرۇۋېلىندى.

1993 - يىلى، 17 ئادەمنىڭ 12 خىيانەتچىلىك دېلوسى قوبۇل قىلىنىپ، 9 ئادەمنىڭ 8 دېلوسى ئۇستىدە دېلو تۈرغۇزۇلۇپ، 4 ئادەمنىڭ 4 دېلوسى ئەيىبلەندى، 68 مىڭ 500 يۈەندىن ئارتۇق ھارام پۇل قايتۇرۇۋېلىندى.

5. قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى

1956 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە، ئادەتتىكىچە قانۇن - ئىنتىزام نازارەتچىلىكى خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، نۆۋەتلىق، مەقسەتلىك ھالدا دېلو بېجىرىلدى. قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن جەمئىي 14 ى بېجىرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ۋە سايلام ئۇزۇل - كېسىل بولماسلىق دېلوسى 2، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ تۇرار جايىنى قانۇنسىزلىق بىلەن ئاختۇرۇش دېلوسى 5، كادىرلار گۇڭشې ئەزالىرىنى ئۇرۇش - تىللاش دېلوسى 3، يېڭى تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى بېسىپ قويۇش دېلوسى 1، ئۆز ئالدىغا قائىدە - نىزام تۈرغۇزۇش دېلوسى 1، توغدۇرۇلمىغان قوي ۋە تېرىلغۇ ئۇلاغلىرىنى ئۆلتۈرۈش دېلوسى 2. بۇ 14 دېلونىڭ بىرسىگىمۇ دېلو تۈرغۇزۇلمىدى. ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەۋرى جەھەتتىن تەنقىد بېرىش، تەكشۈرۈشنامە يازغۇزۇش ۋە ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش ئۇسۇلى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

1979 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە، قانۇن - ئىنتىزامنى تەكشۈرۈشكە مەخسۇس ئادەم مەسئۇل قىلىندى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، مەھكىمە بويىچە قانۇن - ئىنتىزام دېلوسىدىن جەمئىي 12 سى (22 ئادەم) بېجىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنسىز ئاختۇرۇش دېلوسى 4 (9 ئادەم)، قانۇنسىز نەزەربەنت قىلىش دېلوسى 3 (8 ئادەم)، ئاممىنى ئۇرۇش - تىللاش دېلوسى 2 (2 ئادەم)، قارا چاپلاپ زىيانكەشلىك قىلىش دېلوسى 1 (1 ئادەم)، خەت - چەكنى ئۆز ئالدىغا ئېچىش دېلوسى 1 (1 ئادەم)، ئۆچ ئېلىپ زىيانكەشلىك قىلىش دېلوسى 1 (1 ئادەم)، 14 ئادەمنىڭ جىنايى جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلدى.

1985 - يىلى، چەرچەن ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىدە قانۇن - ئىنتىزام تەپتىش بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1986 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە، مەھكىمە بويىچە قانۇن - ئىنتىزام دېلوسىدىن جەمئىي 18 ى (31 ئادەم) بېجىرىلدى.

6. شىكايەت، ئەرز

1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىدە شىكايەت، ئەرز كەسپى يولغا قويۇلدى، 1980 - يىلغىچە، بۇ كەسىپتە مەخسۇس ئاپپارات بولمىدى. 1980 - يىلى بىرلا ئادەم ئەرزىيەت خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1985 - يىلى ئەرزىيەت خىزمىتىگە ئۆزى تەھقىقلەش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى ھەمدە بۇ خىزمەتنى بىر ئادەم مەخسۇس باشقۇردى.

Ⅲ باب

سوت قىلىش

1 § . ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە ھەق تەلەپ، جىنايى ئىشلار دېلولىرى ئايرىلمىغان، ناھىيە تەۋەسىدىكى سوت قىلىش خىزمىتىنى ناھىيە ئامبىلى(ھاكىم) ئاساسلىق باشقۇرغان، كىچىك ئىشلارنى بۆلۈم - ئىشخانىلەر ۋاكالىتەن بىر تەرەپ قىلغان، چوڭ ئىشلارنى ناھىيە ئامبىلى، ھاكىم بىۋاستە سۈرۈشتۈرگەن، ئۆلۈم جازاسى بېرىلمىدىغانلار شىنجاڭ ئۆلكىلىك يۇقىرى سوت مەھكىمىسىگە يوللاپ تەستىقلىتىلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 9 نەپەر خىزمەتچى خادىمى بار ئىدى. ھاكىم ئوسمان ياقۇپ قوشۇمچە مەھكىمە باشلىقى بولدى، سۈن باۋدې مۇئاۋىن مەھكىمە باشلىقى بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا، 1967 - يىل 4 - ئايدا، ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىدىن بىرلەشمە ئىشخانا قۇرۇلدى، شۇ يىلى 12 - ئايدا، ناھىيىلىك ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرىغا قارىتا ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلدى، خۇ جىنشۇ، سۇڭ گۇاڭخۇا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ھەربىي ۋەكىل بولدى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىدە ئىشخانا، جىنايى ئىشلار كوللېگىيىسى، ھەق تەلەپ كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك سوت ھەيئىتى ۋە ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1987 - يىلى سوت مەھكىمىسىدە ئىشخانا (ئارخىپ ئىشخانىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، جىنايى ئىشلار كوللېگىيىسى، ئىقتىساد كوللېگىيىسى، ھەق - تەلەپ كوللېگىيىسى (كۆتۈرۈلىش ئىشخانىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تەسىس قىلىندى، خىزمەتچى خادىمى 22 گە يەتتى.

1987 - يىل 9 - ئايدا ئاچچان، ئاقتىكەندۈكدە 2 ئاساسىي قاتلام سوتى قۇرۇلدى، شتاتى 8 ئادەم قىلىپ بېكىتىلدى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىدە ئىشخانا، جىنايى ئىشلار كوللېگىيىسى، ھەق

تەلەپ كوللېگىيىسى، ئىقتىساد كوللېگىيىسى، مەمۇرىي ئىجرا كوللېگىيىسى تەسىس قىلىنىدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئاچچان خەلق سوتى، ئاقتىكەندۈك خەلق سوتى تەسىس قىلىنىدى، خادىمى 31 گە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىگە باشلىق بولغانلار

جەدۋەل: 23 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	سىياسىي قىياپىتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
ئىسمايىل يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى	مەھكىمە باشلىقى	1957.1 — 1965.11
روزى ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ		ج ك پ ئەزاسى	مەھكىمە باشلىقى	1965.11 — 1966.5
							1981.1 — 1984.8
چىن ۋەنشۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ		ج ك پ ئەزاسى	مەھكىمە باشلىقى	1973.3 — 1974.7
ئابدۇۋەلى تۇر-سۇن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1939.3	ج ك پ ئەزاسى	مەھكىمە باشلىقى	1984.8 —

§ 2 . دېلو قوبۇل قىلىش

1. جىنايى ئىشلار دېلولىرى

1950 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە 733 پارچە جىنايى ئىشلار دېلوسى قوبۇل قىلىندى. 1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى 324 كە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 19 دىن توغرا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1964 - يىلى 6 جىنايى ئىشلار دېلوسى تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىندى، بۇ يىل دېلو يۈز بېرىش نىسبىتى تارىختا ئەڭ تۆۋەن بولغان يىل بولدى. 1967 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە، تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى جەمئىي 111 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11 دىن توغرا كەلدى. بۇ مەزگىلدە جەمئىي 58 پارچە ناھەق، يالغان، خاتا دېلو تۈزىتىلدى، خاتا دېلو نىسبىتى بارلىق جىنايى ئىشلار دېلولىرىنىڭ 52.3% نى ئىگىلىدى. 1977 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى 34 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11.3 تىن توغرا كەلدى. 1980 - يىلدىن 1983 - يىل 8 - ئايغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى 58 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 14.5 تىن توغرا كەلدى. 1983 - يىل 9 - ئايدىن 1987 - يىل 9 - ئايغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى 65 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16.25 تىن توغرا كەلدى. 1987 - يىل 10 - ئايدىن 1993 - يىلغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى جەمئىي 141 بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 23.5تىن توغرا كەلدى.

1950 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى بىجىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 4

ۋاقتى	جىنايى ئىشلار دېلوسى (پارچە)	بۇنىڭ ئىچىدە (پارچە)		
		ئەكسىلىنقىلاب دېلوسى	ئادەتتىكى جىنايى ئىشلار دېلوسى	باشقا سىياسىي خاراكتېرلىك دېلولار
1950 - يىل — 1966 - يىل 5 - ئاي	324	60	256	8
1967 - يىلى — 1976 - يىلى	111	48	60	3
1977 - يىلى — 1979 - يىلى	34	3	31	
1980 - يىلى — 1983 - يىل 8 - ئاي	58		58	
1983 - يىل 9 - ئاي — 1987 - يىل 9 - ئاي	65		65	
1987 - يىل 10 - ئاي — 1993 - يىلى	141			
جەمئىي	733			

2. ھەق تەلەپ دېلولىرى

1950 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 3134 پارچە ھەق تەلەپ دېلوسىنى قوبۇل قىلدى. 1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە قوبۇل قىلىنغان ھەق تەلەپ دېلوسى 400 پارچىغا يېقىنلاشتى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 23.5 پارچىدىن توغرا كەلدى. بۇ مەزگىلدە نىكاھ ماجىرالىرى بىر قەدەر كۆپ بولدى، يەنە ئائىلە دېلولىرى، ئۆي دېلولىرى، مىراسخورلۇق دېلولىرى، قەرز دېلولىرى، تۆلەم دېلولىرى، يەر - زېمىن، تاغ ئورمانلىرى (دەل - دەرەخ)، سۇ دېلولىرى قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە (1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە) ھەق تەلەپ سوت خىزمىتى توختاپ قالدى، ھەق تەلەپ دېلولىرى بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى.

1982 - يىل 10 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەق تەلەپ داۋا قانۇنى» ئىزچىل يولغا قويۇلۇپ، ئىككى خىل تەرتىپ بويىچە دېلو بېجىرىش دائىرىسى ۋە چارىسى قاتتىق ئىگىلەندى، دېلو بېجىرىش نىسبىتى ۋە سۈپىتى ئۆستى.

1982 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە تەكشۈرۈپ بىر ياقلىق قىلىنغان ھەق تەلەپ دېلوسى 800 پارچە بولۇپ، دېلو قوبۇل قىلىش نىسبىتى يىلىغا 133 پارچىدىن توغرا كەلدى. تاۋار ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ھەق تەلەپ دېلولىرىنىڭ سانى كۆپەيدى، دائىرىسى كېڭەيدى، تۈرلۈك دېلولارنىڭ قۇرۇلمىسى، مەزمۇنىدىمۇ يېڭى ئۆزگىرىشلەر بولدى.

1988 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە قوبۇل قىلىنغان ھەق تەلەپ دېلوسى 1670 پارچە بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 278 پارچىدىن توغرا كەلدى. بۇ مەزگىلدە ئىقتىسادىي ماجىرا

دېلولىرى بىر قەدەر گەۋدىلىك بولدى، ھەق تەلەپ دېلولىرىنىڭ قوبۇل قىلىنىش نىسبىتى تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى.

IV باب

ئەدلىيە مەمۇرىيىتى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1980 - يىلدىن ئىلگىرى ئەدلىيە مەمۇرىيىتى خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ۋاكالىتەن باشقۇرغاندى.

1981 - يىل 1 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەدلىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر مەمۇرى فۇنكسىيىلىك تارمىقى سۈپىتىدە ئادۋوكاتلىق، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى، خەلق مۇرەسسە خىزمىتى، يېزا - بازار قانۇن مۇلازىمىتى، قانۇنچىلىق تەشۋىقات - تەربىيىسىنى ئۈيۈشتۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى، خادىمى 4 نەپەر ئىدى. 1984 - يىلى ئەدلىيە بۆلۈمى ئەدلىيسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا، ئادۋوكاتلىق ئورنى (ئىلگىرى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى دەپ ئاتالغان) ، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى، قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 10 غا يەتتى. 12 يېزا - بازار، 2 چارۋىچىلىق فېرمىسىغا 10 نەپەر ئەدلىيە ياردەمچىسى سۈپلەپ بېرىلدى (ئۇنىڭ 8 نەپىرى مەخسۇس خادىم، 2 نەپىرى قوشۇمچە خادىم) ئەدلىيە ياردەمچىلىرى ئاساسىي قاتلاملاردا تۇرلۇك ئەدلىيە مەمۇرىيىتى كەسپىنى قانات يايدۇردى. 1984 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە يېزا، فېرما ئەدلىيە ياردەمچىلىرى بىۋاستە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلغان ماجىرالار 2116 گە يەتتى، بۇ، تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغان ئومۇمىي ماجىرانىڭ 40% نى ئىگىلىدى.

§ 2 . ئادۋوكاتلىق ئىشلىرى

1981 - يىلى 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمىدە قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى تەسىس قىلىنىپ، 3 نەپەر مەخسۇس كادىر سەپلەپ بېرىلدى. 1988 - يىلى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى ئادۋوكاتلىق ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. ئادۋوكاتلىق ئورنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئادۋوكاتلار ۋاقىتلىق نىزامى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، جىنايى ئىشلار بويىچە ئاقلاش، ئىقتىسادىي دېلو ۋە ھەق تەلەپ دېلولىرىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش، قانۇن ھۆججەتلىرىنى ۋاكالىتەن يېزىپ بېرىش، قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ۋە غەيرى دەۋا ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش ۋە ئۇنىڭغا كېسىم قىلىش شۇنىڭدەك قانۇن مەسلىھەتچىسى بولۇش قاتارلىق كەسىپلەرنى قانات يايدۇردى.

1991 - يىلى ئادۋوكاتلىق سالاھىيىتىگە ئىگە بولغان 2 نەپەر ئەدلىيە يارەمچىسى ۋە ئەدلىيە مەمۇرىيىتىدىن پىنسىيىگە چىققان پىشقەدەم كادىرلار تەكلىپ قىلىنىپ خىزمەتكە تەيىنلىنىپ، ئادۋوكاتلىق ئورنىنىڭ كۆچى كۆچەيتىلدى. شۇ يىلى ئادۋوكاتلىق ئورنى ئەدلىيە ئىدارىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مالىيە ئىشلىرى ۋە خادىملارنى باشقۇرۇش جەھەتتە مۇستەقىل قانۇنى ئىگە ئورۇن بولۇپ قالدى.

1981 — 1993 - يىللاردىكى ئادۋوكاتلىق ئىشلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 5

يىللار	جىنايى ئىشلار دېلولىرى (پارچە)		ھەق تەلەپ دەۋا دېلو-لىرىنى ۋاكالىتەن بېجىرىش (پارچە)	قانۇن مەسلىھەت-چىلىكى بولۇش (ئا-دەم - قېتىم)	غەيرىي دە-ۋا ماجىرا-لىرىنى مۇرەسسە قىلىش (پارچە)	قانۇن ھۆججەتلە-رىنى ۋاكا-لىتەن يېز-رىپ بېرىش (پار-چە)	قانۇنغا دا-ئىر سوئال-لارغا جا-ۋاب بېر-ىش (ئا-دەم - قېتىم)	ئەرز قە-لىپ كەل-گەن ئامما-نى كۆتە-ۋېلىش (ئادەم - قېتىم)
	جاۋابكار-لىق ھا-ۋالىسى بىلەن ئاقلاش	سوت مەھ-كىمىسى-نىڭ بېكە-تىشى بويىچە ئاقلاش						
1981		9						
1982	4	4				4		6
1983	29	3		1			8	
1984	5	6				2	2	
1985	4	4		3			15	51
1986	5		4	2		10	15	25
1987	6							
1988	6		2	1	2	24		158
1989			2	3	2	15		150
1990	8		9			35		200
1991	8		2			30		200
1992	2							
1993	9		8		2	74		

1989 - يىلى يېڭا - بازار قانۇن مۇلازىمىتى خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە قانۇن مۇلازىمىتى ئورنى 3 كە، خادىمى 10 غا يەتتى، ئۇلار تۇرلۇك دېلودىن 29 نى بېجىردى، قانۇندىن 129 قېتىم مەسلىھەت بەردى، 135 پارچە قانۇن ھۆججىتىنى

ۋاكالىتەن يېزىپ بەردى.

§ 3 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

1957 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ناھىيىنىڭ ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1981 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمىدە ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى تەسىس قىلىنىپ، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى كەسپى ئۇتكۇزۇۋېلىندى، 1 نەپەر ھۆكۈمەت گۇۋاھچىسى قويۇلدى. 1993 - يىلى ھۆكۈمەت گۇۋاھچىسى 3 كە يەتتى، ئۇنىڭ 2 نەپىرى خەنزۇ، 1 نەپىرى ئۇيغۇر، ھەممىسى ئالى مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا ئىگە.

§ 4 . قانۇنچىلىق تەربىيىسى

ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى (بۆلۈمى) قۇرۇلغاندىن بۇيان، دوكلات يىغىنى، تەشۋىقات ئېيى، زېھىن سىناش مۇسابىقىسى، تەربىيىلەش كۇرسى، قارا دوسكا گېزىتى، تەشۋىقات ماتېرىيالى قاتارلىق شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، قانۇنچىلىق تەشۋىقاتىنى پائال قانات يايدۇردى. 1981 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە، ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى (بۆلۈمى) 146 مەيدان قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى دوكلات يىغىنى ئۇيۇشتۇردى، دوكلات ئاڭلىغۇچىلار 36 مىڭ 100 ئادەم - قېتىمغا يەتتى. 177 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ئېيى (ھەپتىلىكى، كۈنى) پائالىيىتى ئۇتكۇزۇلدى، 30 قېتىم قانۇن بىلىملىرى بويىچە زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۇتكۇزۇلدى، 8000 پارچىدىن كۆپرەك تەشۋىقات ماتېرىيالى بېسىپ تارقىتىلدى، كادىرلار ۋە ئوقۇغۇچىلارغا 80 قېتىم كۆپرەك تەشۋىقات ماتېرىيالى بېسىپ تارقىتىلدى، كادىرلار ۋە ئوقۇغۇچىلارغا 80 قېتىم قانۇنچىلىق دەرسى ئۇتۇلدى، دەرس ئاڭلىغۇچىلار 30 مىڭ ئادەم - قېتىمدىن ئاشتى، 184 سان قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىلدى، قانۇنچىلىق بويىچە 70 سان مەخسۇس سەھىپە چىقىرىلدى. بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق خەلق ئاممىسىنىڭ قانۇنچىلىق كۆز قارىشى كۆچەيتىلدى.

§ 5 . خەلق مۇرەسسە خىزمىتى

1954 - يىلى قىسمەن يېزىلاردا خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتى قۇرۇش خىزمىتى نۇقتىدا سىناق قىلىنىشقا باشلىدى، 1958 - يىلى دېھقانچىلىق رايونىدىكى 10 يېزىدا ۋە بازار يېزىسىدا 11 يېزا خەلق مۇرەسسە ھەيئىتى، 19 مۇرەسسە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۇرۇلدى، مۇرەسسە خادىملىرى 144 كە يەتتى. 1993 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يېزا خەلق مۇرەسسە ھەيئىتى 11 گە، كەنت خەلق مۇرەسسە گۇرۇپپىسى 50 كە، مۇرەسسە خادىمى 203 كە يەتتى. 1981 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە مۇرەسسە قىلىنغان ھەرخىل ھەق تەلەپ ماجىرالىرى 6685 كە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6 . 512 دىن توغرا كەلدى. مۇرەسسە قىلىنغان ھەرخىل ھەق تەلەپ ماجىرالىرى ئىچىدە ئەڭ گەۋدىلىك بولغىنى نىكاھ ماجىرالىرى ۋە تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش - تىجارەت خاراكتېرلىك ماجىرالاردىن ئىبارەت.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتلىرىنىڭ 1981 — 1993 - يىللاردىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 6　　بىرلىكى: قېتىم

تۈرى	يىللار	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	جەمئىي
مۇرەسسە قىلىنغان ماجىرالار	جەمئىي سانى	654	788	569	687	807	418	442	466	272	380	288	420	494	6685
	نەتىجىلىنگەن بولغىنى					677			447			288	420	468	
نىكاھ - ئائىلە ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى	240	262	165	198	232	118	123	126	76	108	61	81	153	1943
نىكاھ	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												81		
نىكاھ - ئائىلە ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى			14	10	6	8	7	6			16	22	25	114
ژاربىلىق قىلىش	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												22		
نىكاھ - ئائىلە ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى			15	20	26	12	11	10			15	23	23	155
كۆتۈش - بېقىش	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												23		
نىكاھ - ئائىلە ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى								3	31			45	18	97
باشقىلار	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												45		
قۇلۇم - قوشۇنلار ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى	-			72	145		105	210	62	23	25	43	32	717
	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												43		
ئۇي - زېمىن ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى			13	31	50	28	31	35			29	33	49	299
	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												33		
قەرز ماجىرالىرى	مۇرەسسە قىلىنغىنى			30	63	96	47	26	9	3	1	11	23	36	345
	نەتىجىلىنگەن بولغىنى												23		

1870	84	82	55	126	71	23	53	84		166	332	500	294	مۇرەسسە قىلىنغىنى	ئۇرالغۇ ئۇيۇ تىجارىتى ماجىرالىرى
		82												ئەتىجىلمەك بولغىنى	
280	48	28	23	21	18	10	5		85	42				مۇرەسسە قىلىنغىنى	تۆلەم ماجىرالىرى
		28												ئەتىجىلمەك بولغىنى	
317	25	40	59	37	10	44	22		37	18		25		مۇرەسسە قىلىنغىنى	باشقا ماجىرالار
		40												ئەتىجىلمەك بولغىنى	
59	1			10				11		12	25			خەلق ئىچىدىكى ماجىرالارنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئەھۋالىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشىدىن ساقلىنىش	
1	1														
20	1							18				1		خەلق ئىچىدىكى ماجىرالارنىڭ جىنايى ئىشلار دېلولىرىغا ئايلىنىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش	
1	1														

یېگىرمە تۆتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە تەبئىي ئاپەت كۆپ يۈز بېرىدۇ. مىنگو دەۋرىدە ساخاۋەت ئامبىرى ۋە دارىلئاجىز قۇرۇلۇپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان بىر قىسىم خەلققە قۇتقۇزۇش بېرىلگەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئىشىنى پائال تەشكىللەپ، كۆچمەن ئاھالىلەرنى يىغىدى ۋە يۇرتىغا قايتۇردى؛ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى مۇۋاپىق ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئىشلىرىنى ئەستايىدىل ياخشى ئىشلىدى. شۇنداقلا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى پائال ياخشى ئىشلىدى.

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى نامراتلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يارىدەم بېرىشنى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ بىر مۇھىم نۇقتىسى سۈپىتىدە تۇتۇپ، بىرنەچچە يىللىق تىرىشچانلىق ئارقىلىق كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

I باب

ئېتىبار بېرىش ۋە نەپىقە ئىشلىرى

1951 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ھەر يىلى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر يىلى ئېتىبار، نەپىقە بېرىلىدىغانلار تىزىملاپ تەكشۈرۈلىدىغان بولدى.

1951 - يىلى ناھىيە، رايون، يېزا دەرىجىلىك ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش - ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش كومىتېتلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەر يىلى «1 - ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمى ۋە باھار بايرىمى مەزگىللىرىدە تەشكىللىك ھالدا ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قىسىم ۋە

ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئەھمىيەت ئىش قىلىپ بېرىلمىدىغان بولدى.

§ 1 . ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش ۋە دۆلەت قوشۇمچە يارىدەم بېرىش

1. ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش

1952 - يىلى 62 ئائىلىلىك ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى بار ئىدى. شۇ يىلى باھار بايرىمى ۋە «1 - ئاۋغۇست» بايرىمى مەزگىلىدە، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە ھال سوراش پائالىيىتىنى تەشكىللەپ، ئاممىنى ئىئانە توپلاشقا سەپەرۋەر قىلدى. 50 شەرەپ تاختىسى ۋە لەۋھە تەييارلاپ، ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا تەقدىم قىلدى.

1955 - يىلدىن كېيىن ھەر قايسى يېزىلاردىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ يېرىنى ھەيدەپ، تېرىپ بەردى.

1956 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە، ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش ئەمگەك نومۇرىدا ئېتىبار بېرىش شەكلى بىلەن يولغا قويۇلدى. بۇ مەزگىلدە ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە مەجروھ، كېسەل، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەردىن 47 ئائىلە، 267 ئادەمگە 36 مىڭ 820 ئىش كۈنى ئېتىبار بېرىلدى.

1982 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە نەق پۇل بىلەن ئېتىبار بېرىش شەكلى قوللىنىلىپ، ھەر بىر ئائىلىگە يىلدا 200 - 400 يۈەن نەق پۇل بېرىلدى. ئائىلىسى يېزىدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ۋە مەجروھ، كېسەل، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش يۇزىسىدىن جەمئىي 55 مىڭ يۈەن بېرىلدى.

2. دۆلەت قوشۇمچە يارىدەم بېرىش

1951 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى 7 ئائىلىلىك 41 ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىنى تەكشۈرۈپ تىزىملىدى.

1952 - يىلى ناھىيە بويىچە 62 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى تىزىملاندى.

1957 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ھەر يىلى ئېتىبار، نەپقە بېرىش ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى باھالاپ دەرىجىگە ئايرىدى. شۇ يىلى 57 ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربان، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى بولۇپ، ئۇلاردىن 8 ئائىلە قەرەللىك، نورمىلىق 427 يۈەن قوشۇمچە يارىدەمدىن بەھرىمەن بولدى.

1959 - يىلى يۇقىرىنىڭ يولىۋۇقمىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئىلگىرىكى يىللاردا كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئەھۋالى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ، ئۇلارنىڭ ماكانلىشىشتىكى قىيىنچىلىقى ۋە ئىش ھەققى تەمىناتى، ئىشلەپچىقىرىش

پاراۋانلىقى مەسلىسى ھەل قىلىندى.

1961 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى 44 ئائىلىگە، كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي 109 (ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي 40، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي 69) غا يەتتى. شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى 567 يۈەن ئاجىرىتىپ، تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بار ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرگە ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە ياردەم بېرىلگەن نامرات ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى 11 ئائىلە بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ شۇ جايدىكى گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

1982 - يىلى يېزىلاردا مەسئۇلانغا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ھەر قايسى گۇڭشېلار نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئالدى بىلەن ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولدى. 15 ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر ئائىلىگە ھەر ئايدا 15 يۈەندىن تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1989 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي 233، قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى 15 ئائىلە، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇقى 3 ئائىلە بولۇپ، ھەربىر ئائىلىگە 420 يۈەندىن قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى؛ يېزىدا ئولتۇرۇشلۇقى 12 ئائىلە بولۇپ، ھەربىر ئائىلىگە 336 يۈەندىن قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي جەمئىي 579، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى 73 ئائىلە، قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولغىنى 35 ئائىلە. يىلنىغا ھەربىر ئائىلىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 500 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 60 - يىللاردا ھەربىي سەپتىن بوشانغان 80 پېشقەدەم ئەسكەرگە، ناھىيىلىك خەلق ئىشلار ئىدارىسى ھەر قايسى يېزا، كەنتلەر بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىدىن 78 مىڭ يۈەن ئۆسۈمسىز قەرز ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئەمەلىي قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بەردى، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ياردەم بەردى.

3. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھال سوراش

1950 - يىلدىن بۇيان، ھەر يىلى باھار بايرىمى ۋە «1 - ئاۋغۇست» مەزگىلىدە، چەرچەن ناھىيىسىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ھال سوراش ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەپ، چەرچەندە تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن ھال سوراپ، ئۇلاردىن پىكىر ئالدى، ئۇلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بەردى.

1993 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدىن 4800 يۈەن ئاجىرىتىلىپ، ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت جەڭچىلىرى تۇرۇشلۇق ئۆيلەر رېمونت قىلىندى ھەم يېپىق يوللۇق تېلېۋىزىيە ئورنىتىلدى. شۇ

يىلى «2 نى ھىمايە قىلىش» تەشۋىقات پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ بىلىق بىلەن سۈدەك ئىتتىپاقى كۈچەيتىلدى.

2 § . نەپىقە

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە يارلانغان، مېيىپ بولغان كىشىلەرگە نۆقتىلىق نەپىقە بەردى. 1952 - يىلى نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا ئوخشىمىغان دەرىجىلەر بويىچە نەپىقە ئاشلىقى ۋە پۇلى بېرىلدى. 1 - دەرىجىلىكى ئۆمۈر بويى تەمىنلەندى، 2 - دەرىجىلىكى دەسلەپكى 2 يىلدا تولۇق تەمىنلەندى، 2 يىلدىن كېيىن يېرىمى كېمەيتىلىپ ئۆمۈر بويى تەمىنلەندى. 3 - دەرىجىلىكىگە بىر قېتىملىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1955 - يىلى 3000 يۈەن نەپىقە خىراجىتى، 1500 يۈەن ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىراجىتى، 1500 يۈەن باشقا قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى چۇشۇرۇلدى.

1960 - يىلى نەپىقە ئۈچۈن 6030 يۈەن چىقىم قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا بېرىلگەن نەپىقە خىراجىتى 1370 يۈەن، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 1100 يۈەن، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 960 يۈەن، مېيىپ ھەربىيلەرگە بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 1680 يۈەن، باشقا نەپىقە خىراجىتى 920 يۈەن. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 8 نەپەر ھەربىي نەپىقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ئۇلارغا ھەر ئايدا 10 يۈەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى. 7 نەپەر مېيىپ ھەربىي 40% نەپىقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەر بىر كىشىگە ئايدا 20 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1961 - يىلى 1000 يۈەن نەپىقە پۇلى چىقىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار ئۈچۈن 200 يۈەن، مېيىپلارغا 150 يۈەن، خىزمەتتىكى مېيىپلارغا 150 يۈەن، باشقىلارغا 500 يۈەن نەپىقە بېرىلدى.

1963 - يىلى 3081 يۈەن نەپىقە پۇلى چىقىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا 293 يۈەن نەپىقە خىراجىتى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 28 يۈەن قوشۇمچە ياردەم، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە 1980 يۈەن ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم، مېيىپ ھەربىيلەرگە 1200 يۈەن قوشۇمچە ياردەم، باشقىلارغا 300 يۈەن نەپىقە بېرىلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 11 ھەربىي نەپىقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئايدا 15 يۈەندىن تۇرمۇش خىراجىتى بېرىلدى، 5 نەپەر يارلانغان مېيىپ ھەربىي 40% نەپىقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر كىشىگە ئايدا 20 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1978 - يىلى 3678 يۈەن نەپىقە خىراجىتى چىقىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا 423 يۈەن نەپىقە خىراجىتى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 98 يۈەن قوشۇمچە ياردەم، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە 1728 يۈەن قوشۇمچە ياردەم، مېيىپ بولغان ھەربىيلەرگە 1080 يۈەن قوشۇمچە ياردەم، باشقىلارغا

349 يۆەن نەپقە خىراجىتى بېرىلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 6 ھەربىي نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر كىشىگە ئايدا 24 يۆەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى. يارىلانغان 3 مېيىپ ھەربىي %40 نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر كىشىگە ئايدا 30 يۆەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1983 - يىلى 8559 يۆەن نەپقە خىراجىتى چىقىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپلەرگە 2520 يۆەن، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا 250 يۆەن قوشۇمچە ياردەم، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە 4320 يۆەن قوشۇمچە ياردەم، باشقىلارغا 1469 يۆەن نەپقە پۇلى بېرىلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 15 ھەربىي نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر كىشىگە ئايدا 24 يۆەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى. 7 نەپەر يارىلانغان مېيىپ ھەربىي %40 نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ھەربىر كىشىگە ئايدا 30 يۆەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1989 - يىلى 11 مىڭ 456 يۆەن نەپقە خىراجىتى چىقىم قىلىندى. ناھىيە بويىچە 3 - دەرىجىلىك 1 - دەرىجىلىگە ياتىدىغان مېيىپ ھەربىي 1 نەپەر، ھەر يىلى ئۇنىڭغا 350 يۆەن مېيىپلىق خىراجىتى بېرىلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 13 ھەربىي نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى، ھەر ئايدا ئۇلارغا 18 — 36 يۆەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى؛ 11 يارىلانغان مېيىپ ھەربىي %40 نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئايدا 40 يۆەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1993 - يىلى نەپقە ئۈچۈن 18 مىڭ 100 يۆەن چىقىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ ھەربىيلەرگە بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 7680 يۆەن، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 6480 يۆەن، باشقا قوشۇمچە ياردەم 3940 يۆەن. ھەربىي سەپتىن بوشانغان 18 ھەربىي نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى، ئۇلارغا ھەر ئايدا 18 — 40 يۆەندىن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى؛ 16 يارىلانغان مېيىپ ھەربىي %40 نەپقە پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى، ھەربىرىگە ئايدا 40 يۆەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

II باب

ئورۇنلاشتۇرۇش

§1 . ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ھەربىي سەپتىن قايتقان 38 ھەربىينى كۆتۈۋېلىپ، 32 سىنى يېزىغا، 6 سىنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى.

1959 - يىلى ھەربىي سەپتىن قايتقان 34 ھەربىي (ئۈيغۇر 33، خەنزۇ 1) ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭدىن دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا، كەسىپ ئورۇنلارغا

ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار 5 كىشى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى يېزىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1960 - يىلى 108 ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپ ئالماشتۇرغىنى 64، ھەربىي سەپتىن بوشانغىنى 4، ھەربىي سەپتىن قايتقىنى 40. كەسىپ ئالماشتۇرغان 64 ئادەم ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 6، رايون دەرىجىلىك كادىر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 21، بۆلۈم ئەزاسى دەرىجىلىك كادىر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 37.

70 - يىللاردا «نەدىن كەلگەن بولسا، شۇ يەرگە قايتۇرۇش» دېگەن ئورۇنلاشتۇرۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ كۆپ قىسمى يېزىغا قايتۇرۇلدى.

1982 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 1987 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىي 14، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىغا ئورۇنلاشقىنى 10، يېزىغا ئورۇنلاشقىنى 4. ناھىيە بازىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلارنى ئەمگەك، كادىرلار ئىشلىرى تارماقلىرى، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار قوبۇل قىلغۇچى ئورۇنلار بىلەن مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق ئورۇنلاشتۇردى، يېزىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار، ھەر قايسىسىنىڭ تېخنىكا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇناسىۋەتلىك تېخنىكىلىق خىزمەتلەرگە تەقسىم قىلىندى.

1988 - يىلى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەردىن ئىككىگە باب كېلىدىغان 59 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىغا ئورۇنلاشقىنى 56، يېزىغا ئورۇنلاشقىنى 3 (بۇنىڭ بىرى يېزا كادىرى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى).

1992 — 1993 - يىللىرى قەشقەر ۋە ئاقسۇدىن ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان 36 ھەربىي قوبۇل قىلىنىپ، ھەممىسى مۇزاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسى ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەردىن جەمئىي 370 كىشىنى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 80%نى، خەنزۇلار 20% نى ئىگىلەيدۇ) قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئائىلىسىگە قايتىپ دېھقان بولۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 285، دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىكىگە قوبۇل قىلىنغانلار 85.

§ 2 . چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت غەربىي شىمال چېگرا رايونىنى ئىچىشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئىچكىرى رايونلاردىكى ياشلارنى تەشكىللىك ھالدا چېگرا رايونغا بېرىپ ئولتۇراقلىشىشقا سەپەرۋەر قىلغانىدى. 1959 — 1960 - يىللىرى ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ گۇاڭدۇڭ، خۇنەن، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردىن 273 ياش چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، «قىزىل بايراق»، «قىزىل يۇلتۇز»، «غالىبىيەت» ۋە «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۇرۇپپىلىرىغا ئورۇنلىشىپ، دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللاندى. كېيىن يەنە ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 13 كىشى يۆتكۈلۈپ كەلدى. بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلارنىڭ تۇرمۇشىنى مۇزاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ چەرچەن ناھىيىسىگە 4000 يۇەندىن ئارتۇق پۇل ئاجرىتىپ بەردى. 1961 — 1965 - يىللىرى، ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلى، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن بىر قىسىم ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق

كىشىلەر سىرتقا ئېقىشقا باشلىدى. 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، چەرچەن ناھىيىسىدە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەردىن 69 ئائىلىلىك 197 كىشى قالدى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە، چەرچەن ناھىيىسىدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 370 كىشىگە يەتتى.

3 § . قىسقارتىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1962 - يىلى بىرقىسىم ئىشچى - خىزمەتچىلەر قىسقارتىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈشكە باشلىدى، 1965 - يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە جەمئىي 142 ئىشچى - خىزمەتچى قىسقارتىلىپ، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر 57. تۆۋەنگە چۈشكەنلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئاز قىسمى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇرۇلدى.

1979 - يىلى سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتە، 1962 — 1965 - يىللاردىكى ئاپپاراتنى ئىخچاملاش مەزگىلىدە يېزىغا قايتۇرۇلغان ۋە خىزمەتتىن چېكىندۈرۈش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بارلارغا ئەسلىدىكى مائاشىنىڭ 40% بويىچە تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىلدى، بىر قىسىم دورا پۇللىرى ئاتچوت قىلىپ بېرىلدى، ئىلگىرى ھەددىدىن ئارتۇق قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنغانلارنىڭ خىزمىتى، شەھەر نوپۇسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

4 § . ئۆزى ئېقىپ كەلگەن كىشىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1960 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى شەھەرنىڭ غەربىدە بىر يىغۇبلىش پونكتى قۇرۇپ، جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرگەن كىشىلەرنى مەجبۇرىي يىغۇبلىپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق بىر قىسمىنى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇردى، يەنە بىر قىسمىنى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى. تەكشۈرۈش مەزگىلىدە، يىغۇبلىنغانلار بەزى كوللېكتىپ ئەمگەكلىرىگە قاتناشتۇرۇلدى. 1961 - يىلى ئۆزى ئېقىپ كەلگەن 180 دىن ئارتۇق ئادەم قوبۇل قىلىنىپ، بۇنىڭ 90%تىن كۆپرەكى يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار ئولتۇراق ئۆي، كىيىم - كېچەك، يەمەك - ئىچمەك، داۋالىنىش ھەم ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ بىر قىسمى ئائىلىسىگە قايتۇرۇلدى، ھەقتەتەن قىينىچىلىقى بارلارغا مۇۋاپىق قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1962 - يىلى ئۆزى ئېقىپ كەلگەن 110 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارغا 2000 يۈەن قىشلىق ياردەم پۇلى بېرىلدى. 1966 - يىلى ئېقىپ كەلگەنلەرگە 200 يۈەن پۇل ۋە 73 مېتىر رەخت بېلىتى ياردەم بېرىلدى. 1983 - يىلى ئېقىپ كەلگەنلەردىن 228 ئادەم يىغۇبلىنىپ، بۇنىڭدىن 101 ئادەم يۇرتىغا ئاپىرىۋېتىلدى، 127 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1984 - يىلدىن كېيىن ئېقىپ كېلىدىغانلار ئازىيىپ، يىغۇبلىش، ئاپىرىپ قويۇش خىزمىتى توختىدى.

1960 — 1980 - يىللىرى ئېقىپ كەلگەنلەردىن جەمئىي 1860 ئادەم يىغۇبلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يۇرتىغا ئاپىرىۋېتىلگەنلەر 1031، ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار 829.

III باب

قۇتقۇزۇش

§ 1 . ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

بۇ ناھىيە داۋاملىق ئەتىيازلىق قۇرغاقچىلىق، بوران، ئۇششۇك، مۆلدۈر، كەلكۇن، قېلىن قار قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ. مىنگۇنىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا 3 قېتىم كەلكۇن ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئېتىز، ئۆي، توسمىلارنى ۋەيران قىلىۋەتكەن، بىر ئادەم ئۆلگەن، 18 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىغان. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ساخاۋەت ئامبىرى تەسىس قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئاپەتكە ئۇچرىغان نامرات ئاممىنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى تۈپتىن ھەل قىلالمىغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. 1952 - يىلى ئاچچان چارۋىچىلىق رايونى ۋە بىر قىسىم دېھقانچىلىق رايونلىرى مۆلدۈر، سۇ، بوران ئاپىتىگە ئۇچرىغاندا، يۇقىرىدىن دېھقان، چارۋىچىلارغا 11 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى.

1952 - يىلدىكى ئاپەت 1953 - يىلنىڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇسىغا تەسىر يەتكۈزگەندە، خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەت ئەھۋالىغا ئاساسەن نۆۋەتلىك قۇتقۇزۇشنى يولغا قويدى ھەمدە كادىرلار يىغىنى، دېھقان، چارۋىچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى، دېھقانچىلىق يىغىنى، ئايالار بىرلەشمىسى يىغىنى قاتارلىق يىغىنلارنى ئېچىپ، ئاپەت ئەھۋالىنى چوڭقۇر تەكشۈرۈپ، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ۋە ھۆكۈمەت قۇتقۇزۇشىنى يولغا قويدى. خەلق ھۆكۈمىتى ساخاۋەت ئامبىرى قۇردى. 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، يېتىم، يالغۇز، نامرات دېھقان، چارۋىچىلارغا 10 مىڭ 221 كىلوگرام بۇغداي، كۆمىسقوناق تارقىتىپ بېرىپ، 224 ئائىلىلىك دېھقان، 45 ئائىلىلىك چارۋىچى، 60 ئائىلىلىك شەھەر كەمبىغىلىنى قۇتقۇزدى، جەمئىي قۇتقۇزۇلغان ئادەم 665كە يەتتى.

1956 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدىكى بىر يېزا قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 1957 - يىلى ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق بولغاندا، ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاممىنى ئۆز ئارا ياردەم بېرىش، ئۆز ئارا قۇتقۇزۇشقا ھەرىكەتلەندۈردى، بانكا 2959 يۈەن قەرز پۇل تارقىتىپ، 252 ئائىلىلىك 426 كىشىنى ئاپەتتىن قۇتقۇزدى.

1960 - يىل 5 — 7 - ئايلاردا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچراش كۆلىمى 16 مىڭ 281 موغا يەتتى، يۇقىرىدىن 1009 يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، 239 ئائىلە، 426 كىشى قۇتقۇزۇلدى.

1962 - يىلى ئالاھىدە زور كەلكۇن ئاپىتى يۈز بېرىپ، دەريا قېشى، چوڭ كۆۋرۈكلەرنى ئېقىتىپ كەتتى، بۇنىڭغا يۇقىرىدىن 12 مىڭ 500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى. ئەمەلىي

تارقىتىلغان ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش سوممىسى 14 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، قىيىنچىلىقى بار 2558 ئائىلە، 6448 كىشى (5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 193 ئائىلە، 207 كىشىنى مۇشۇنىڭ ئىچىدە) گە قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.

1993 - يىل 1 — 3 - ئايلاردا ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ئېغىر دەرىجىدە قارا يامغۇر، ئۇششۇك، قار ئاپىتى يۈز بەردى، يۇقىرىدىن 200 مىڭ 500 يۈەن تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىدىكى كادىرلارنى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئىشانە توپلاپ ئاپەتكە ئۇچرىغان رايوندىكى خەلىققە ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىپ، جەمئىي 38 مىڭ 452 يۈەن پۇل توپلاپ، چارۋىچىلارنىڭ يۇرت - ماكانىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بەردى.

§ 2 . ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

1. قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دارىلئاجىز قۇرۇپ 25 مېيىپنى قۇتقۇزۇۋدى، بۇنىڭ 16 سى ئەر، 9 ى ئايال ئىدى. 4 — 9 - ئايلاردا دارىلئاجىزدىكى كەمبەغەللەر 14 دادەن 7 كۆرە 8 شىڭ 7 ئوچۇم كۆممىقوناق بىلەن تەمىنلەندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1953 - يىلى 5 نەپەر نامرات قول ھۈنەرۋەنگە 2 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىلدى.

1956 - يىل 9 — 12 - ئايلاردا 3856 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، قىيىنچىلىقى بار دېھقان، چارۋىچىلاردىن 376 ئائىلە، 1031 كىشى قۇتقۇزۇلدى.

1958 - يىلى يېزىدىكى قىيىنچىلىقى بار 4057 ئائىلە، 16 مىڭ 306 كىشى قۇتقۇزۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 5تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغىنى 571 ئائىلە، 1480 كىشى، قىيىنچىلىقى بارلىرى 256 ئائىلە، 648 كىشى، ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقى بارلىرى 101 ئائىلە، 316 كىشى؛ ناھىيە بازىرىدىن قىيىنچىلىقى بار 571 ئائىلە، 1480 كىشى قۇتقۇزۇلدى، ۋاقىتلىق قۇتقۇزۇلغان ئائىلە 9، ئادەم 10.

1960 - يىلى قىيىنچىلىقى بار 239 ئائىلە، 426 كىشى قۇتقۇزۇلدى، بۇنىڭغا 1009 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى.

1961 - يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ناھىيىلىك دوختۇرخانا بىلەن ماسلىشىپ، يېزىدىكى 491 قېرى، ئاجىز، كېسەل گۇڭشې ئەزاسىنى گۇڭشېلارغا يېغىپ باقتى ھەم ئۇلارنى 560 كىلوگرام قوي مېيى، 25 كىلوگرام سېرىق ماي، 100 كىلوگرام سۇ يېغى ھەم بىر قىسىم ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى، قۇتقۇزۇشقا 2500 يۈەن چىقىم قىلىندى.

1963 - يىلى كېسەللىك، ھاشارات ئاپىتى تۈپەيلىدىن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتى كەمىيىپ كەتتى. شۇڭا قىيىنچىلىقى بار 1587 ئائىلە، 4147 كىشى قۇتقۇزۇلۇپ، ئۇلارغا تۇرمۇش خىراجىتى، داۋالىنىش خىراجىتى، ئۇي رېمونت قىلىش خىراجىتى، يوتقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەك پۇلى قاتارلىقلار ئۈچۈن 41 مىڭ 100 يۈەن تارقىتىپ بېرىلدى.

1989 - يىلى باينىغولىن ئوبلاستلىق ھۆكۈمەت ئاممىنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن 42 مىڭ يۈەن ئاجراتتى.
1991 - يىلى قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەرگەنلىكتىن، 80 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، قىيىنچىلىقى بار 173 ئائىلە، 877 كىشى قۇتقۇزۇلدى.
1992 - يىلى كېسەللىك، ھاشارات ئاپىتى يۈز بەرگەنلىكتىن، 55 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، قىيىنچىلىقى بار 463 ئائىلە قۇتقۇزۇلدى.
1993 - يىلى بوران ۋە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەرگەنلىكتىن، 47 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، قىيىنچىلىقى بار 433 ئائىلە قۇتقۇزۇلدى.

IV باب

نامرات ئائىلىلەرنى يۆلەش

1965 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئارال گۈڭشېنىنى نامراتلارنى يۆلەيدىغان نۇقتىلىق گۈڭشېلار قاتارىغا كىرگۈزدى. شۇ يىلى ئارال گۈڭشېنىدا 194 نامرات ئائىلىدە 668 كىشى بار ئىدى. نامراتلارنى بىر يىل يۆلەش ئارقىسىدا، 1965 - يىلى نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 1964 - يىلدىكىدىن %19.9 ئاشتى.
ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1982 - يىلدىن باشلاپ، خەلق ئىشلىرى بويىچە قۇتقۇزۇش ۋە ئېتىبار، نەپقە بېرىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى نامرات ئائىلىلەر بىلەن ئېتىبار، نەپقە بېرىلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشىغا قارىتىپ، ئۇلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ چىيىشىغا (قىسقارتىپ «قوش يۆلەش» خىزمىتى دېيىلىدۇ) تۆپتىن يارىدەم بەردى. ناھىيە بىلەن گۈڭشېلاردا ئارقا - ئارقىدىن «قوش يۆلەش» رەھبەرلىك ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، «قوش يۆلەش» خىزمىتى بىلەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ بېرىلدى.
1983 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى نامراتلارنى يۆلەشنى ھۆددىگە ئېلىش تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىقىپ، ناھىيە بويىچە 134 كىشىنى تەشكىللەپ، نامراتلارنى يۆلەش ھۆددىگەرلىك گۇرۇپپىسىدىن 20نى قۇردى. نامراتلارنى يۆلەشنى ھۆددىگە ئېلىشقا 7 رايون دەرىجىلىك كادىر، 15 ئادەتتىكى كادىر، 80 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كادىرى قاتناشتى. بىر يىل نامراتلارنى يۆلەش ئارقىلىق 1011 نامرات ئائىلىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 60 يۈەندىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 150 يۈەندىن ئاشقان ئائىلە 634 كە، 250 يۈەندىن ئاشقان ئائىلە 460 قا يەتتى.
1984 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 499، ئادەمى 2911 بولۇپ، 37 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %7.4 بولدى.
1985 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 319، ئادەمى 1911 بولۇپ، 23 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %7.2 بولدى.
1986 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 337، ئادەمى 2017 بولۇپ، 59 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %17.5 بولدى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 315، ئادەمى 1843 بولۇپ، 79 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %25 بولدى.
1988 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 417، ئادەمى 2183 بولۇپ، 164 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %39.3 بولدى.
1989 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 220، ئادەمى 1130 بولۇپ، 43 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %19.5 بولدى.
1990 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 299، ئادەمى 1783 بولۇپ، 56 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %18.7 بولدى.
1991 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 286، ئادەمى 1718 بولۇپ، 13 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %4.5 بولدى.
1992 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 179، ئادەمى 1011 بولۇپ، 141 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %78.7 بولدى.
1993 - يىلى ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 381، ئادەمى 2291 بولۇپ، 30 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %7.8 بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدىكى نامرات 141 ئائىلە، 597 كىشى ئۇچۇن 2720 تۆياق نامراتلارنى يۆلەش قويى ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىلدى. ئاچچان يېزىسىنىڭ جاڭگالسايى كەنتى نامرات كەنت بولۇپ، 32 ئائىلە، 143 ئادەمى بار، ئۇلار ئەزەلدىنلا دۆلەتنىڭ قۇتقۇزۇشىغا تايىنىپ كېلىگەن.
1992 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنى ئۇلارنى نۆۋەتلىق يۆلەشكە ئورۇنلاشتۇردى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى نامراتلارنى يۆلەش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ، كادىر ئاجرىتىپ، ئىدارە رەھبەرلىكىنىڭ باشلامچىلىقىدا مۇشۇ كەنتكە چوڭقۇر چۆكتى. ئالدى بىلەن ئەر ئەمگەك كۈچلىرىنى توپلاپ، قاشتېشى قېزىپ، شۇ يىلى 95مىڭ يۇەن پايدا ئالدى ھەم ئۇلارنىڭ ئىلغار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ۋە ئەلا سۈپەتلىك ئۇرۇق كىرگۈزۈشىگە ياردەم بەردى. نەتىجىدە كەنت بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كىرىمى 196 مىڭ 536 يۇەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 135 مىڭ 798 يۇەن ئاشتى، ئېشىش نىسبىتى %233.5كە يەتتى. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 715 يۇەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 415.6 يۇەن ئاشتى، ئېشىش نىسبىتى %138.18كە يەتتى. شۇ يىلى بۇ كەنتكە توك سىمى تارتىلىپ، توك بېرىلدى، 18 ئائىلە تېلېۋىزور سېتىۋالدى، كەنتتە يەنە كەنت ئاھالە كومىتېتى ئىشخانىسى، مەكتەپ، شىپاخانا، ماگىزىن قاتارلىقلار سېلىندى.

V باب

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

§ 1 . بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش

1. تارقاق بېقىش

1957 - يىلى ناھىيە بويىچە «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش» خىزمىتى سىناق تەرىقىسىدە يولغا

قويۇلدى، ناھىيە بويىچە 14 يېزىدا 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 127 ئائىلە، 163 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى 100 ئائىلە، 126 كىشى ئورۇق - تۇغقانلىرى، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تارقاق بېقىلدى، ئۇلارغا گۈڭشي جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن 5 تە كاپالەتلەندۇرۇش خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىلىپ، 31 ئائىلە، 38 كىشىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچىكىگە، 8 ئائىلە، 8 كىشىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، ئىسسىنىشىغا، 16 ئائىلە، 20 كىشىنىڭ كىيىم - كېچىكىگە، 45 ئائىلە، 60 كىشىنىڭ يېمەك - ئىچمىكىگە، كاپالەتلىك قىلىندى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 123 ئائىلە، 147 كىشىدىن 102 ئائىلە، 127 كىشى ئورۇق - تۇغقانلىرى ۋە دوست - ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تارقاق بېقىلدى، ئۇلارغا گۈڭشي جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن 5 تە كاپالەتلەندۇرۇش خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىلدى، شۇ يىلى 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان ئائىلىلەردىكى ھەر بىر كىشىگە 250 يۈەندىن يارىم پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى (جەمئىي 336 كىلوگرام گۆش، 199.5 كىلوگرام ماي، 193 كىلوگرام شېكەر بىلەن تەمىنلەندى)، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1965 - يىلى ناھىيە بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 107 ئائىلە، 123 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 102 ئائىلە، 111 كىشى ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تارقاق بېقىلدى، ھەر يىلى ھەر بىر كىشىنى گۈڭشي، ئەترەتلەر 20 كىلوگرام ئاشلىق، 10 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلىدى. دۆلەت 8 يۈەن يارىم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1970 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 112 ئائىلە، 134 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 109 ئائىلە، 121 كىشى ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تارقاق بېقىلدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر يىلى گۈڭشي - ئەترەتلەر 30 كىلوگرام ئاشلىق، 10 يۈەن پۇل بەردى، دۆلەت 12 يۈەن يارىم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1978 - يىلى كۆپ قىسىم 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان ئائىلىلەرنى يەنىلا كوللېكتىپ بېقىش ئاساس، دۆلەت يارىم قىلىش قوشۇمچە قىلىندى. ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 93 ئائىلە، 115 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 86 ئائىلە، 93 كىشى ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە تارقاق بېقىلدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ھەر يىلى گۈڭشي، ئەترەتلەر 40 كىلوگرام ئاشلىق، 20 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلىدى، دۆلەت 15 يۈەن يارىم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 89 ئائىلە، 97 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭدىن 85 ئائىلە، 92 كىشى ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭكىدە تارقاق بېقىلدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ھەر يىلى گۈڭشي، ئەترەتلەر 40 كىلوگرام ئاشلىق، 20 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلىدى، دۆلەت 15 يۈەن يارىم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىدىغان 78 ئائىلە، 93 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 71 ئائىلە، 78 كىشى ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلىرىنىڭكىدە تارقاق بېقىلدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى ھەر يىلى گۈڭشي، ئەترەتلەر 100 كىلوگرام ئاشلىق، 70 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلىدى. دۆلەت 30 يۈەن يارىم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ

بېقىلدى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 80 ئائىلە، 102 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 63 ئائىلە، 82 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرى ھەر يىلى كوللېكتىپ تەرىپىدىن 215 كىلوگرام ئاشلىق، 382 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلەندى. دۆلەت 20 يۈەن ياردەم قىلدى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 83 ئائىلە، 101 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 47 ئائىلە، 59 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرى يىلىغا كوللېكتىپ تەرىپىدىن 215 كىلوگرام ئاشلىق، 382 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلەندى، دۆلەت 20 يۈەن ياردەم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 85 ئائىلە، 97 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 67 ئائىلە، 79 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرى ھەر يىلى كوللېكتىپ تەرىپىدىن 215 كىلوگرام ئاشلىق، 382 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلەندى، دۆلەت 20 يۈەن ياردەم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1991 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 79 ئائىلە، 96 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 62 ئائىلە، 67 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرى يىلىغا كوللېكتىپ تەرىپىدىن 215 كىلوگرام ئاشلىق، 382 يۈەن پۇل بىلەن تەمىنلەندى، دۆلەت 30 يۈەن ياردەم قىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1992 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 70 ئائىلە، 150 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 66 ئائىلە، 93 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە يىلىغا كوللېكتىپ تەرىپىدىن 215 كىلوگرام ئاشلىق، 382 يۈەن پۇل تارقىتىپ بېرىلدى، دۆلەت 30 يۈەن ياردەم قىلدى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 77 ئائىلە، 133 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق بېقىلغان ياشانغانلار 59 ئائىلە، 67 كىشى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە يىلىغا كوللېكتىپ تەرىپىدىن 180 كىلوگرام ئاشلىق، 12 كىلوگرام ماي، 12 كىلوگرام گۆش، 200 كىلوگرام ئوتۇن، 4 پەسسىلىك 4 قۇر كىيىم - كېچەك تارقىتىپ بېرىلدى. ھەربىر كىشىگە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 600 يۈەندىن جەمئىي 90 مىڭ يۈەن پۇل تارقىتىپ بېرىلدى، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ بېقىلدى.

2 . يېغىپ بېقىش

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە دارىلئاجىز قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىگە - چاقسىز ياشانغانلاردىن 20 كىشى يېغىپ بېقىلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) يېغىۋېلىنىپ بېقىلغانلار 28گە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك دارىلئاجىز ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قۇنتۇزۇش ئوبىيېكتىلىرىغا ئىجتىمائىي ياردەم بېرىش يولغا قويۇلدى. 1957 - يىلى يېغىپ بېقىش يولغا قويۇلدى، ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىن 2 سى قۇرۇلۇپ، ياشانغانلاردىن 27 ئائىلە، 37 كىشى بېقىلدى. ياشانغانلار ساناتورىيىسىنىڭ خىراجىتى ئادەتتە كوللېكتىپ ئىقتىسادىدىن چىقىرىپ بېرىلدى، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇنتۇزۇش بېرىپ ياردەم قىلدى.

1958 - يىلى گۇڭشې ياشانغانلار ساناتورىيىسىدىن 4 ى قۇرۇلۇپ، ياشانغان 20 كىشى

يىغىپ بېقىلدى.

1959 - يىلى گۈڭشې ياشانغانلار ساناتوريىسى 5 كە، يىغىپ بېقىلغان ياشانغانلار 100 كىشىگە، مۇلازىمەتچى 8 كىشىگە يەتتى. ياشانغانلار ساناتوريىسى ياشانغانلارنى كۆچى يېتىدىغان بەزى ئەمگەكلەرگە ئورۇنلاشتۇردى، ئۇلار قوي بېقىش، سەي تېرىش ئارقىلىق كوللېكتىپنىڭ يۈكىنى يەڭگىللەتتى.

1960 - يىلى گۈڭشې ياشانغانلار ساناتوريىسى 5 بولۇپ، يىغىپ بېقىلغانلار 105 كىشى (ئەرلەر 66، ئاياللار 39) گە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ياشانغانلار ساناتوريىسى تارقىتىۋېتىلدى. 80 - يىللارنىڭ بېشىدا ياشانغانلار ساناتوريىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 4 يېزىلىق ياشانغانلار ساناتوريىسى 20 ياشانغان كىشىنى يىغىپ باقتى. 1989 - يىلى يىغىپ بېقىلغان ياشانغانلار 24 ئائىلە، 42 كىشى بولۇپ، بۇلارنى يېزا تەمىنلىدى، باقۇچىلار سەپلەپ بېرىلدى. ھەربىر كىشى يىلدا 6.465 يۈەن پۇل، 215 كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا باشقۇرغان ياشانغانلار ساناتوريىسى 3 بولۇپ، 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ياشانغانلاردىن 66 كىشى يىغىپ بېقىلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت ھەر يىلى ھەربىر كىشىگە 150 كىلوگرام ئۇن، 2 كىلوگرام گۆش ۋە سۇ يېغى تارقىتىپ بەردى ھەمدە قىشلىق ئىسسىنىش مەسلىسىنى ھەل قىلىپ بەردى. 1 يىلدا ھەربىر كىشىگە تەخمىنەن 900 يۈەن خىراجەت قىلىندى. ياشانغانلارنىڭ داۋالىنىشىغمۇ يېزا مەسئۇل بولدى.

§ 2 . مېيىپلەر خىزمىتى

1992 - يىل 8 - ئايدا ناھىيە بويىچە 2147 مېيىپ بار ئىدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك مېيىپلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك مېيىپلەر بىرلەشمىسى مېيىپلەرنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش، سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەربىيىلىنىش، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەنپەئەتىنى قوغداپ خېلى كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 45 نەپەر مېيىپنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق داۋالاش ئەترىتىگە ھەمكارلىشىپ، كۆزىگە ئاق چۈشكەن ۋە بالىلار پارالىچى بىلەن ئاغرىغان 52 نەپەر مېيىپنى ساقايتتى. يېزىلاردىكى مېيىپلەرنىڭ 1352 ئىش كۈنىلىك مەجبۇرىي ئەمگىكىنى ئازايتىپ بەردى، 1800 يۈەنلىك دېھقانچىلىق بېجىنى كۆتۈرۈۋەتتى، شۇنداقلا 4320 يۈەنلىك باشقا باجلىرىنىمۇ كۆتۈرۈۋەتتى.

§ 3 . پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى

1993 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق ئىشلىرى پاراۋانلىق كېسىمى - كېچەك زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 60 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كېسىمچى، تىككۈچى 20، شاگىرت 40؛ مېيىپ 17. ئۇلار يۇقىرىغا يىلدا 7000 يۈەن تاپشۇرۇشنى ھۆددىگە ئالدى.

1993 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ناھىيە بازىرىدا 1 ئاشخانا ئاچتى،

ئۇنىڭ 6 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ 3 ى مېيىپ. ئۇلار يۇقىرىغا يىلدا 6000 يۈەن تاپشۇرۇشنى ھۆددىگە ئالدى.

VI باب

نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش

§ 1 . نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 5 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. 1951 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى نىكاھلانغانلارنى تىزىملاشقا مەخسۇس 1 كادىرنى بەلگىلەپ، ناھىيە بازىرىدا نىكاھلانغانلارنى تىزىملاش، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنى تىزىملاش ۋە نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىلىرىنى بېرىش ئىشلىرىنى بېجىردى.

1957 - يىلى چەت - ياقا رايون بولغان ئاچچان رايونى ۋە تاتىراق رايونى (4 - رايون) دا نىكاھلانغانلارنى تىزىملاش ئاپپاراتى تەسىس قىلىنىدى، قالغان جايلارنىڭ نىكاھلانغانلارنى تىزىملاش ئىشى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدە بېجىرىلدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھلانغانلارنى تىزىملاش پەيدىنپەي ھەر قايسى گۇڭشېلاردا بېجىرىلىدىغان بولدى، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ يېتەكچىلىك قىلىپ، كونكرېت مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا ياردەملەشتى.

1988 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار چەرچەن ناھىيىسىدىكى 12 يېزا، 1 بازار، 2 مەيدان ۋە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدىن ئىبارەت 15 نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورنىنى تەستىقلاپ، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا مەخسۇس خادىمدىن 12 نى، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان خادىمدىن 3 نى قويدى. ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ھەر قايسى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورنىغا مەخسۇس نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا ئىشلىتىلىدىغان پولات تامغا تارقىتىپ بەردى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىلەن 8 يېزىدا نىكاھ ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى. 1989 - يىلى نىكاھ ئارخىپىدىن 14 جىلد رەتلەپ چىقىلدى.

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورنى 15كە، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى مەخسۇس خادىم 13كە، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان خادىم 3 كە، رەتلەپ چىقىلغان نىكاھ ئارخىپى 28 جىلدقا يەتتى.

§ 2 . نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە تەۋەسىدىكى قىز - يىگىتلەرنىڭ تويى ئاتا -

ئانىسىنىڭ ئىختىيارى بويىچە بولاتتى. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىتىدىغان تۈزۈم يوق ئىدى.

1951 — 1953 - يىللاردا نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملىغاندا، قىز - يىگىت چوقۇم بىللە كېلىش، تىزىملىغۇچى ئورۇنغا ئىدارىسىنىڭ تونۇشتۇرۇش خېتىنى تاپشۇرۇش، تىزىملىغۇچىلار نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئىگىلەپ بولغاندىن كېيىن، بەلگىلىمىگە ئۇيغۇن بولغانلارغا توي خېتى ياكى يارىشىش خېتى كېسىپ بېرىش يولغا قويۇلدى. بۇ مەزگىلدە، قىز - يىگىتنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بار - يوقلۇقى، نىكاھ سودىسى، مەجبۇرلاش، چات كېرىۋېلىش، قوش نىكاھلىنىش، بالدۇر نىكاھلىنىش، باشقىلارغا ۋاكالىتەن تىزىملىتىش ئەھۋاللىرى بار - يوقلۇقى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى.

1953 - يىلى يارىشۇېلىشنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەسلىدىكى نىكاھىنى ئاجرىشىش خېتى بىكار قىلىنىپ، نىكاھىنى ئاجرىشىش خېتى بىلەن ئۇنىڭ كۆتىكىگە ياراشقانلىقى ئەسكەرتىپ قويۇلمىدىغان بولدى.

1959 - يىلدىن كېيىن، ھەرىيلىنىڭ 9 - ئېيى نىكاھ قانۇنى تەشۋىقات ئېيى قىلىپ بەلگىلەندى. 1960 - يىلغا كەلگەندە نىكاھقا ئارىلىشۇېلىش، مەجبۇرلاش، نىكاھ سودىسى قىلىش ئاساسىي جەھەتتىن توگىتىلدى.

1961 - يىلى نوپۇسى يوق نىكاھلانغۇچىلار بىرەك تىزىملانمىدى.

1981 - يىلى، بالدۇر نىكاھلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، توي خېتى ئېلىشقا كەلگەنلەردىن ئۆز ئورنىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى، نوپۇس دەپتىرىنى ئېلىپ كېلىش تەلەپ قىلىندى، يالغانچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، توي خېتى ئېلىشقا كەلگەنلەردىن يالاڭئاش چۈشكەن بېرىم سۈنگلۈق رەسىم تاپشۇرۇش تەلەپ قىلىندى، چات كېرىۋېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، توي خېتى ئېلىشقا كەلگەن قىز - يىگىت بىلەن ئايرىم سۆزلىشىپ سۈرۈشتۈرۈش يولغا قويۇلدى. قوش نىكاھلىنىش، يېقىن تۇغقانلار نىكاھلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، توي خېتى ئالمىدىغانلاردىن بىرسىنىڭ نوپۇسى تۇرۇشلۇق جايدا تىزىملىتىش تەلەپ قىلىندى.

1986 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۆلەت نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنىڭ يېڭى چارىسىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ھەر قايسى يېزا، بازار ۋە مەيدانلارنىڭ خەلق ئىشلىرى يارەمچىسىنى ناھىيىگە چاقىرتىپ كېلىپ 3 - 4 قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. ئۆگىنىشكە ئەدلىيە ئىدارىسى، ئايالار بىرلەشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، سوت مەھكىمىسى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلاردىن 30 نەچچە كىشى قاتناشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش خىزمىتى ۋە نىكاھ قانۇنىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ساقلانغان مەسىلىلەر يەكۈنلىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت نىشانى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 15 نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورنىنىڭ خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى ئۆگىنىشكە چاقىرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، «نىكاھ قانۇنى»، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىندى. نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاشقا خىلاپلىق قىلغان 10 ئادەمگە تەنقىد - تەربىيە بېرىلگەن ۋە جەرىمانە قويۇلغاندىن سىرت، توي خېتى بىرەك يىغۋېلىنىپ ئىناۋەتسىز قىلىندى.

1993 - يىلى ناھىيە بازىرى بىلەن 2 يېزىدا سىناق تەرىقىسىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، نىكاھلىنىشقا تىزىملاتمىغان 2 جۈپ ئەر - ئايال ئېنىقلاپ چىقىلدى. تەربىيە بېرىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ تىزىملاش رەسمىيىتى تولۇقلاندى.

3 § . نىكاھتىن ئاجراشقۇچىلارنى تىزىملاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش رەسمىيىتى دىنى زاتلار تەرىپىدىن باشقۇرۇلاتتى، ئەرلەرنىڭ ئايالىرىنى قويىۋېتىش ئىمتىيازى بار ئىدى، ئەرلەر 3 قېتىم «تالاق» دېسىلا، ئەر - ئايالىق مۇناسىۋەت ئاخىرلىشاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 5 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. ئەر - ئايال ئىككى تەرەپ نىكاھتىن ئاجرىشىشقا كېلىشسە، ئىدارىنىڭ تونۇشتۇرۇش خېتى، داۋالاشقۇچىلارنىڭ ئىلتىماسى ھەمدە يازما كېلىشىمنامىنى ئېلىپ نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئورگىنىغا بېرىپ رەسمىيەت ئۆتەيدىغان، نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئورگىنىنىڭ ياراشتۇرۇشى ئۇنۇم بەرمىگەندە، توي خېتى قايتۇرۇۋېلىنىپ، نىكاھتىن ئاجرىشىش خېتى بېرىلمەيدىغان بولدى. ئەگەر بىر تەرەپ ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلسا ھەمدە پەرزەنت، مال - مۈلۈك مەسىلىسىدە تالاش - تارتىش بولسا، سوت ھۆكۈم چىقىرىدىغان بولدى.

1952 - يىلى ناھىيىلىك سوت نىكاھ دېلوسىدىن 230 نى تاپشۇرۇۋالدى، بۇنىڭ 101ى نىكاھتىن ئاجرىشىش دېلوسى بولۇپ، ئومۇمىي نىكاھ دېلوسىنىڭ 43.9% نى ئىگىلىدى.

1981 - يىلدىن كېيىن، ئاجرىشىشنى ئۆزلىرى ئىختىيار قىلغان، بىر - بىرىگە ھەقسىزلىكەن كۆڭلى چۈشمىگەن بولسا، ئاجرىشىش رەسمىيىتى بېجىرىپ بېرىلدى. شۇنداقتىمۇ ياراشتۇرۇش ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلدى. نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلغاندىن تارتىپ ئاجرىشىش خېتىنى بەرگىچە 1 - 3 ئاي مۆھلەت بېرىلدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 1

يىللار	نىكاھلانغۇچىلار (جۈپ)			ئاجراشقۇچىلار (جۈپ)		
	توي خېتى بېرىلگەنلەر	توي خېتى بېرىلمىگەنلەر	ياراشقانلار	ئاجراشتۇرۇلغانلار	ياراشتۇرۇلغانلار	سوتقا يوللانغانلار
1954	153	14	9	37	13	5
1956	167	21	15	45	21	9
1960	182	21	13	53	14	7
1962	189	17	15	59	17	9
1965	195	13	17	65	20	10
1970	191	27	15	69	19	12
1976	201	21	18	75	23	9
1980	249	20	21	78	27	13

11	22	81	19	22	356	1982
12	36	86	15	25	430	1985
14	20	96	19	20	420	1988
13	40	100	16	36	446	1989
14	30	126	17	50	486	1990
16	25	102	21	21	546	1991
12	35	114	18	10	520	1992
13	10	138	20	35	560	1993

VII باب

خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى

1§ . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، نىياز بۆلۈم باشلىقى بولغان ئىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ ۋەيشىيەن بۆلۈم باشلىقى بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 6 - ئايدا خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنى تەسىس قىلدى، شۇ چاغدا 2 خىزمەتچى بار ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىل 3 - ئايدا خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. كېيىن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلى خەلق ئىشلىرى — كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1976 - يىل 10 - ئايدا بۇ بۆلۈم خەلق ئىشلىرى — ئەمگەك - ئىش ھەققى بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى ئۇ خەلق ئىشلىرى - ئەمگەك بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1983 - يىلى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇ چاغدا ئونىڭ خىزمەتچىسى 4 ئىدى، 1984 - يىل 7 -ئايدا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، خىزمەتچىسى 5كە يەتتى.

1993 - يىلى ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى ئىسلاھ قىلىنغاندا، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، ياشانغانلار كومىتېتى، يەر نامىلىرى ئىشخانىسى، مېيىپلەر بىرلەشمىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى دەپ ئاتالدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 10غا يەتتى.

1958 - يىلى خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ھەر قايسى رايونلۇق، يېزىلىق ھۆكۈمەتلەردە خەلق ئىشلىرى كادىرى بار ئىدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلغاندىن

كېيىن، ھەر قايسى گۈڭشېلاردا خەلق ئىشلىرى ياردەمچىسى تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 1 رايون، 11 يېزا، 1 بازاردا جەمئىي 13 خەلق ئىشلىرى ياردەمچىسى بار بولدى.

§ 2 . باشقا ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك يىغۇبلىش پونكتى

1959 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىگە ئېقىپ كەلگەن كىشىلەر كۆپىيىپ كەتكەنلىكتىن، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئېقىپ كەلگەنلەرنى يىغۇبلىپ تەكشۈرۈشكە باشلىدى. ئېقىپ كەلگەنلەردىن جەمئىي 543 ئادەم يىغۇبلىنىپ تەكشۈرۈلدى، ئۇلاردىن 213 ئادەم يۇرتىغا قايتۇرۇلدى، 330 ئادەم ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1960 - يىلى تەبىئىي ئاپەت يۈز بەرگەنلىكتىن، ناھىيىگە سىرتتىن ئېقىپ كەلگەنلەر كۆپەيدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 3 مو يەردە قۇرۇلۇش كۆلىمى 667 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، 70 تىن ئارتۇق ئادەم سىغىدىغان يىغۇبلىش پونكتى قۇردى. يىغۇبلىش پونكتى ئېقىپ كەلگەنلەرنى مەجبۇرى يىغۇبلىپ، تەكشۈرگەندىن كېيىن ئورۇنلاشتۇردى ياكى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇردى. 60 - يىللاردا ھەر يىلى يىغۇبلىنىپ يۇرتىغا قايتۇرۇلغانلار 100 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى. 1970 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە 221 ئادەم (قېتىم) يىغۇبلىندى، 101 ئادەم قايتۇرۇۋېتىلدى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك يىغۇبلىش پونكتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. ياشانغانلار كومىتېتى

1991 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ياشانغانلار كومىتېتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 1 خىزمەتچى قويۇلدى.

3. يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى

1978 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋاقىتلىق 5 خىزمەتچى ئاجرىتىپ، يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1984 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1993 - يىل 8 - ئايدا يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1978 — 1986 - يىللىرى ناھىيىدىكى يەر ئاملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خادىملىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى مەمۇرىي رايونلار بىلەن مەھەللىلەر، مەمۇرىي ئورۇنلار بىلەن كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار، مەشھۇر جايلار، قەدىمىي يادىكارلىقلار ۋە قۇرۇلۇشلار، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ئەھمىيەتلىي گەۋدىلەر قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ، ھەربىر يەر نامىنىڭ تىل تۈرى، كېلىپ چىقىش تارىخىي، مەنىسى، ئۆزگىرىش جەريانى، ھازىرقى ھالىتى قاتارلىقلارنى ئېنىقلاپ، بىر يەر نامىنى كۆپ خىل يېزىش، مەنىسى مۇۋاپىق بولماسلىق، نامى تەكرار بولۇش، نامى يوق بولۇش قاتارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، يەر ئاملىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، قېلىپلاشتۇرۇشقا ئاساس سېلىپ

بەردى. 1987 - يىل 5 - ئايدا «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» تۈزۈلۈپ نەشر قىلدۇرۇلدى (ئىچكى قىسىمدا). «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈلگەن يەر نامى 1259، ئومۇمىي ئەھۋال 22 نۇسخا، خەرىتە 11 پارچە، يەر ناملىرىغا ئائىت سۆزەت 35 پارچە بولۇپ، كىتابنىڭ ئومۇمىي خەت سانى 360 مىڭغا يېتىدۇ.

4. مېيىپلەر بىرلەشمىسى

1992 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك مېيىپلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك مېيىپلەر بىرلەشمىسى مېيىپلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش، سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەربىيىلىنىش، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەنپەئەتىنى قوغداش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

كادىرلار، ئەمگەك ئىشلىرى

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

كادىرلار، ئەمگەك ئىشلىرى

I باب

كادىرلار

§ 1 . كادىرلار ئەھۋالى

1. كادىرلارنىڭ سانى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيىدىكى كادىرلار، ئاساسەن، ھەربىي قىسىمدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ئىدى. 1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇنى 5 - شىنىڭ مۇستەقىل تۈنى چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، ناھىيىلىك خەلق ھاكىمىيىتىنى تەشكىل قىلدى. 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 2 - جۇن 6 - شى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جېن سىخۇا بۇيرۇق بويىچە خىزمەت ئەترىتىنىڭ 38 نەپەر ئەزاسىنى باشلاپ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، مۇستەقىل تۈەننىڭ خىزمىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. شۇ يىلى 9 - ئايدىن 11 - ئايغىچە سابىق كونا ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى ئىككى ئايلىق سىياسىي ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى خىزمەتكە قوبۇل قىلىندى ھەمدە يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت ئاكتىپلىرى كادىر قىلىپ تەربىيىلەندى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە كادىرلار سانى 106 كىشىگە يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەردە يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى مۇنەۋۋەر كىشىلەر كەينى - كەينىدىن كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى ۋە ئۆستۇرۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەرخىل ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنىڭ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە قىسمدىن بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر كەينى - كەينىدىن چەرچەن ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىپ، كادىرلار قوشۇنى تولۇقلاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار

يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە چوڭلار مائارىپى تەرەققى قىلدى، شۇنىڭ بىلەن، كادىرلار قوشۇننىڭ مەدەنىيەت ساپاسى ئۆزلۈكسىز ئۆستى.

1958 - يىلى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» سەۋەبىدىن، ناھىيە، رايون دەرىجىلىك ئاپپاراتلار كۆپەيدى، يەرلىك سانائەت ئۇچقانداق تەرەققي قىلدى، كادىرلار سانى ناھايىتى تېز ئاشتى. «ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاش، شتاتنى قىسقارتىش، يۇقىرى قاتلامنى ئىخچاملاپ ئاساسي قاتلامنى تولۇقلاش» روھىغا ئاساسەن، 1958 - يىلى 5 - ئايدا ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن 210 نەپەر كادىر تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ، ھەممىسى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1962 - يىلى يەنە 30 نەپەر كادىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 142 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى ئىخچاملاندى. 1965 - يىلغا كەلگەندە جەمئىي 57 نەپەر كادىر ئىخچاملاندى ھەمدە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ يېزا خىزمەت بۆلۈمى، مالىيە - سودا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاپپاراتلار ھەددىدىن زىيادە كېلەڭسىزلىشىپ كېتىش، ئىشتىن ئادەم كۆپ بولۇش ھادىسىسىگە خاتىمە بېرىلدى. شۇندىن كېيىن ھەر خىل ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تەقسىم قىلىنغان، يۆتكەپ كېلىنگەن كادىرلار يىلمۇ - يىل كۆپەيدى. 1993 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كادىرلارنىڭ ئومۇمي سانى 1809 كىشىگە يەتتى.

2. كادىرلار قۇرۇلمىسى

1) مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار قوشۇنىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۈستۈرۈشكە ئىنتايىن كۆڭۈل بولدى. خىزمەتتىكى كادىرلارنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىش شارائىتىنى تېرىشىپ ياخشىلىدى. 44 يىللىق تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ۋە ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇزلۇكسىز كۆپىيىشى بىلەن ناھىيە بويىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە كادىرلار 1950 - يىلدىكى 27 كىشىدىن كۆپىيىپ 1993 - يىلى 1717 كىشىگە يەتتى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە كادىرلار 1950 - يىلدىكى 4 كىشىدىن كۆپىيىپ 1993 - يىلى 1517 كىشىگە يەتتى؛ ئالىي تېخنىكۇم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە كادىرلار 1954 - يىلدىكى 1 كىشىدىن 1993 - يىلى 474 كىشىگە يەتتى.

2) مىللەت قۇرۇلمىسى

چەرچەن ناھىيىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت ئاكتىپلىرىنى تەربىيىلەپ كادىرلار قوشۇنىغا قوبۇل قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. 1950 - يىلى يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەردىن 47 كىشى تەربىيىلىنىپ كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى. شۇندىن كېيىن ھەر يىلى ئىشىپ بېرىپ 1993 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى 1243 كىشىگە يەتتى، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنىڭ ناھىيىدىكى كادىرلار ئومۇمي سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى 1950 - يىلدىكى %6.46دىن 1993 - يىلى %7.68كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى كادىرلارنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سانى ۋە مىللەت قۇرۇلمىسى، مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 25 — 1

يىللار	كادىرلار ئومۇمىي سانى	جىنسى		ئاز سانلىق مىللەت		مەدەنىيەت سەۋىيىسى					
		ئەر	ئايال	سانى	ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	ئالىي تېخنىكۇم		ئوتتۇرا تېخنىكۇم ۋە تولۇق ئوتتۇرا		تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ	
						سانى	ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	سانى	ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	سانى	ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)
1950	106	105	1	47	46.6	1	0.94	3	2.83	54	50.9	48	45.3
1954	147	133	14	83	56.5	1	0.68	5	3.40	98	66.7	43	29.3
1958	402	359	43	260	64.6	5	1.24	23	5.72	236	58.7	138	34.3
1960	445	385	60	321	72.1	6	1.35	37	8.31	336	75.5	66	14.8
1965	348	297	51	149	42.8	8	2.29	56	16.09	247	70.9	37	10.6
1971	535	453	82	303	56.6	26	4.86	121	22.62			388	
1976	768	629	139	497	64.7	17	2.21	285	37.11	340	44.3	126	16.4
1977	833	678	155	565	67.8	19	2.28	300	36.01	364	43.7	150	18.0
1978	846	693	153	572	67.6	45	5.32	240	28.37	330	39.0	231	27.3
1979	917	734	183	626	68.3	70	7.63	420	45.80			427	
1981	1072	785	287	660	61.6	69	6.44	464	43.28	310	28.9	229	21.4
1982	1117	851	266	794	71.1	67	5.99	583	52.19			467	
1983	1167	896	271	843	72.2	77	6.59	595	50.98			495	
1984	1251	943	308	873	69.8	71	5.68	721	57.63			459	
1985	943	728	215	649	68.8	47	4.98	507	53.76			389	
1986	975	769	206	687	70.5	64	6.56	549	56.31			362	
1987	1135	895	240	669	64.6	90	8.69	466	45.02			579	
1988	1177	910	267	761	64.7	143	12.15	573	48.68			461	

347	54.36	573	12.71	134	64.3	678	280	774	1054	1989
370	54.01	600	12.69	141	64.2	713	250	861	1111	1990
353	57.95	780	15.82	213	64.8	872	315	1031	1346	1991
329	57.84	889	20.75	319	65.9	1013	393	1144	1537	1992
292	57.66	1043	26.20	474	68.2	1234	548	1261	1809	1993

2 § . كادىرلارنى باشقۇرۇش

ناھىيىگە قاراشلىق دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا ـ كەسىپىي ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان كادىرلارنى باشقۇرۇشتا، ئاساسلىقى، كادىرلارنى تاللاپ ئۆستۇرۇش، ۋەزىپىگە قويۇش، تەكشۈرۈپ تۇرۇش، يۆتكەش ـ سەپلەش، مۇكاپاتلاش ـ جازالاش، ئىش ھەققى ـ پاراۋانلىق ۋە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىرىش قاتارلىقلار مەزمۇن قىلىنىدى.

1. كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش

ئاساسلىقى سايلام تۈزۈمى بىلەن ۋەزىپىگە تەيىنلەش تۈزۈمىدىن ئىبارەت 2 خىل شەكىل يولغا قويۇلدى.

1) سايلام تۈزۈمى

1954 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 11 ـ كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، 1993 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى جەمئىي 12 نۆۋەت ئېچىلدى. خەلق قۇرۇلتىيىدا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ۋە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى ھەمدە سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى قاتارلىقلار سايلاپ چىقىلدى. ھەر قايسى گۇڭشې (يېزا) لاردىمۇ ئايرىم تۇرە خەلق (ياكى ئەزالار) قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، گۇڭشې باشلىقى (باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، يېزا باشلىقى)، مۇئاۋىن گۇڭشې باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىر، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى) قاتارلىقلار سايلاپ چىقىلدى.

پارتكوم سىستېمىسىدا، 1956 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 1992 ـ يىل 5 ـ ئايغىچە جەمئىي 6 قېتىم ناھىيىلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، ئايرىم ـ ئايرىم تۇرە ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي ئەزالىرى، ناھىيىلىك پارتكوم ئەزالىرى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قاتارلىقلار سايلاپ چىقىلدى، ھەر قايسى گۇڭشې (يېزا) پارتكومىلىرىمۇ مۇناسىپ تۇرە پارتىيە قۇرۇلتىيى ئاچتى، قۇرۇلتايدا گۇڭشې (يېزا) پارتكومىلىرىنىڭ ئەزالىرى، شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى قاتارلىقلار سايلاپ چىقىلدى.

ئىلگىرىكى ھەر نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى، كومسومۇلستىك ياشلار ئىتتىپاقى ناھىيىلىك كومىتېتى قاتارلىقلارنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىمۇ ئۆزلىرى تەۋە قۇرۇلتايلاردا سايلاپ چىقىلدى.

2) ۋەزىپىگە تەيىنلەش تۈزۈمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملارنى يۇقىرى دەرىجىلىك

تارماقلار تەيىنلىگەنىدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، پارتىيە قۇرۇلتىيى ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ قۇرۇلتىيى يېپىق مەزگىلدە، ناھىيە، بۆلۈم دەرىجىلىك رەھبىرلىرى كادىرلارنى يۇقىرى دەرىجىلىك ئالاقىدار تارماقلار تەيىنلىدى. 1966 - يىلىدىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ناھىيىلىك پارتكومغا قاراشلىق تارماقلاردىكى بۆلۈم (رايون) دەرىجىلىك باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلارنى ۋە بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىرلارنى ناھىيىلىك پارتكوم تەيىنلىدى. 1981 - يىلىدىن كېيىن، ۋەزىپىگە تەيىنلەش ھوقۇق دائىرىسى تەڭشەلدى، ناھىيە دەرىجىلىك رەھبىرلىرى كادىرلارنى يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان بولدى؛ ناھىيە بويىچە پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلارنى ۋە ھۆكۈمەت سىستېمىسىدىكى مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى (مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى) دەرىجىلىك كادىرلارنى ناھىيىلىك پارتكوم تەيىنلەيدىغان بولدى؛ ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم (ئىدارە) دەرىجىلىك كادىرلىرىنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان بولدى. بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىرلارنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىۋاستە ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان بولدى.

2. كادىرلارنى تەكشۈرۈپ تۇرۇش

1984 - يىلىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى رايون باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى) دەرىجىلىك كادىرلارنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولدى؛ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار ئىدارىسى بۆلۈمچە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقى) دەرىجىلىك كادىرلارنى تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ئىدىيە - سىياسىي ئالاقە سەۋىيىسى، خىزمەت ئىقتىدارى، خىزمەت نەتىجىسى قاتارلىق بىر قانچە تەرەپ تەكشۈرۈپ تۇرۇشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىنىدى.

3. كادىر قوبۇل قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئاساسلىقى، ياش زىيالىيلار، دېھقانلار ئىچىدىن چىققان ئاكتىپلار، شەھەر - بازارلاردا تۇرۇۋاتقان جەمئىيەتتىكى ياشلار كادىرلىققا قوبۇل قىلىنغان ئىدى. 1972 - يىلىدىن كېيىن تەدرىجىي تۈردە تاغلارغا، يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلار، ئورگان، مەمۇرىي، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى «ئىشچى بولسىمۇ كادىر ئورنىدا ئىشلەۋاتقان» خادىملار ئىچىدىن كادىر قوبۇل قىلىنىدى. 1981 - يىلى جەمئىيەتتىكى ياشلار، يېزىغا قايتقان زىيالىي ياشلار، ئالىي مەكتەپ - ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى قاتارلىقلاردىن جەمئىي 97 كىشى كادىرلىققا قوبۇل قىلىنىدى. 1990 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە جەمئىي 384 كىشى كادىرلىققا قوبۇل قىلىنىدى.

4. ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ناھىيىگە تەقسىم قىلىنغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى. 1965 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 8 ئىدى. بۇ كىشىلەرنىڭ كۆپ قىسمى بىلەن مەدەنىي - مائارىپ، سەھىيە، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق

سىستېمىسى تولۇقلانغان ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن زور تۈركۈمدىكى ئوقۇغۇچىلار چەرچەن ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن تەقسىم قىلىنىپ كەلگەنلەرگە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بەردى، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش ۋاقتىدىمۇ ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى جارى قىلدۇرۇشىغا كۆڭۈل بۆلدى. 1993 - يىلى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن جەمئىي 101 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، داشۇ (مەخسۇس كۇرس) پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 87، تېخنىكۇم پۈتتۈرگەنلەر 14. ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ %94 نى ئىگىلەپ، ئورۇنلاشتۇرۇش نىسبىتى %100گە يەتتى.

5. ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1950 - يىلىدىن 1965 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان 69 كادىر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى كۆپ سانلىق كىشىلەر پارتىيە - ھۆكۈمەت تارماقلىرىدا رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. كېيىنمۇ ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان بىر تۈركۈم كادىرلار كەينى - كەينىدىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تەقسىم قىلىنغان ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلاردىن 36 سى قوبۇل قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى بىلەن ناھىيىگە قاراشلىق ئورگانلار، يېزا - بازارلار ۋە ناھىيە دەرىجىلىك تايانچ كارخانىلار تولۇقلاندى.

§ 3 . دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىرىش

1. دەم ئېلىشقا چىقىرىلغانلارنىڭ تەمىناتى

1978 - يىلى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقانلاردىن دەم ئېلىشقا چىقىش يېشىغا يەتكەنلەرنىڭ ھەممىسى ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشقا چىقىرىلدى. دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىنكى سىياسىي مۇئامىلە خىزمەتتىكى تەڭ دەرىجىلىك كادىرلار بىلەن ئوخشاش بولدى، تۇرمۇش تەمىناتىدا ئالدىن ئېتىبار بېرىلدى، ئىش ھەققى تولۇق تارقىتىلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسىپلەر ئورۇنلاردىن دەم ئېلىشقا چىققانلار جەمئىي 27 كىشىگە يەتتى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا ياشانغان كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى ھەمدە پېشقەدەم كادىرلار مەدەنىيەت - كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەت ئۆيى تەسىس قىلىندى.

2. پېنسىيىگە چىقىرىلغانلارنىڭ تەمىناتى

1978 - يىلدىن ئىلگىرى، پېنسىيىگە چىققان ئىشچى . خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا شۇ

كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ %50ىدىن %70گىچە پېنسىيە پۇلى تارقىتىلغان ئىدى.
1978 - يىلى بەلگىلىمە بويىچە ئىستاژى 20 يىلغا توشقان پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ %75ى ؛ ئىستاژى 15 يىلدىن 19 يىلغىچە بولغان پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ %70ى؛ ئىستاژى 10 يىلدىن 14 يىلغىچە بولغان پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ %60ى بويىچە پېنسىيە پۇلى تارقىتىلدى.
1980 - يىلى شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگىنىگە 30 يىل توشقان پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەسلىدىكى ئۆلچەملىك ئىش ھەققىگە يەنە %5 قوشۇپ بېرىلدى.
1987 - يىلى شىنجاڭدا خىزمەت ئىشلىگىنىگە 30 يىل توشقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ %100ى بويىچە پېنسىيە پۇلى تارقىتىلدى.
1976 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە پېنسىيىگە چىقىش رەسمىيىتىنى ئۆتىگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر 976 كىشىگە يەتتى.

II باب

ئىشچىلار

§ 1 . مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى قۇرۇلمىسى

1 . ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە بويىچە سانائەتچىلەر ۋە شەخسى ئىگىلىكتىكى دۇكان خادىملىرىلا بار ئىدى. 1950 - يىلدىن كېيىن، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودىنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ 1 - تۈركۈم ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار بارلىققا كەلدى. 1958 - يىلى يەرلىك سانائەت زور كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشچىلارنىڭ سانى تېز كۆپەيدى، 1960 - يىلىغا كەلگەندە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار سانى 1736 كىشىگە يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن تەڭشەش، ئىشچىلارنى ئىخچاملاش ئارقىلىق ئىشچىلار سانى خېلى ئازايتىلدى. 1970 - يىلدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تاش پاختا كېنى، قاشتېشى كېنى، كۆمۈر كان ئاچقى، ياساش - رېمونت زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى قۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئىشچىلارنىڭ سانى يەنە ئۇزلۇكسىز كۆپەيىپ، 1993 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار 2559 كىشىگە يەتتى.

2 . كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋە قول سانائەت كوپېراتىپى (گۇرۇپپىسى) نىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە تەۋەسىدە 1 - تۈركۈم كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار بارلىققا كەلدى. 1960 - يىلىغا كەلگەندە، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 169غا يەتتى. 1978 - يىلى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) لاردا ئىشلەيدىغان خادىملار تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى، شۇ يىلى ئادەم سانى 247 قىلىپ بېكىتىلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ ئىگىلىك زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 468گە يەتتى.

قىسمەن يىللاردىكى چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئىشچىلار سانى ۋە مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى

بىرلىكى: نەپەر　　جەدۋەل 25 — 2

يىللار	جەمئىي	ئىشچىلار سانى	
		ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكتىكىسى	كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكىسى
1960	1905	1736	169
1965	1518	1224	294
1966	1640	1248	392
1976	2269	2046	223
1977	3369	2116	253
1980	3033	2784	249
1982	3199	2983	216
1983	3175	2971	204
1993	3027	2559	468

§ 2 . ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئىشچى ئېلىش تۈزۈمى

مىنگو دەۋرىدە، ناھىيە دائىرسىدىكى يەككە ئىگىلىك قول سانائىتىدە، ئەمگەك ئىشلىرىدا يوللانما ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان ئىدى. يوللانما ئىشچىلارنى ئىشقا

ئورۇنلاشتۇرۇش كاپالەتلەندۈرۈلمەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلار ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلاردا مۇقىم ئىشچى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. 1958 - يىلى مۇقىم ئىشچىلىقتىكى بەزى ئىللەتلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن، ۋاقىتلىق ئىشچى، نۆۋەتلىشىدىغان ئىشچى قاتارلىق قوشۇمچە خاراكتېرلىك تۇزۇم يەنە سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. بۇ شۇ يىلىلا كارخانىلارنىڭ تەرەققىياتىدا ئاكتىپ رول ئويناندى.

1964 - يىلى سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ پەرقىنى ئازايتىش ئۈچۈن، ھەم سانائەت بىلەن ھەم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش تۇزۇمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. ئەمگەك تارماقلىرىنىڭ تەستىقى بويىچە، ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار بىلەن يېزىلاردىكى گۇڭشې، ئەترەتلەر توختام تۈزۈش ئارقىلىق زاۋۇتلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئالدىراش بولغاندا دېھقانلار زاۋۇتقا كېلىپ ئىشلىدى، ئالدىراش بولمىغاندا ئەترەتكە قايتىپ ئەمگەككە قاتناشتى. شۇ يىلىلا ھەم سانائەت بىلەن، ھەم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم سانى 407 كىشىگە يەتتى.

1979 - يىلى ئەمگەك تارماقلىرى تونۇشتۇرۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئىختىيارلىقى بىلەن تەشكىللىنىپ ئىشقا ئورۇنلۇشۇش ۋە ئۆزلىرى كەسىپ تاللاپ ئىشقا ئورۇنلۇشۇش ئۈز ئارا بىرلەشتۇرۇلگەن فاكتىچىن بويىچە، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغىلا تايىنىپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ۋەزىيەت ئۆزگەرتىلىپ، شەھەر - بازارلاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغان بىر قىسىم ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىكى قىينىچىلىق ھەل قىلىندى.

1983 - يىلى ناھىيىدە ئىشچى ئىشلىتىش تۇزۇمى ئىسلاھ قىلىندى. مۇقىم ئىشچى تۇزۇمى ئەمگەك توختامى تۇزۇمىگە ئۆزگەرتىلدى. بىر تۇتاش ھۆددىگە ئېلىپ بىر تۇتاش تەقسىم قىلىشتىن ئىبارەت ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش تۇزۇلمىسى ئەمگەك تارماقلىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن ئۆزى كەسىپ تاللاش ئۆز ئارا بىرلەشتۇرۇلگەن تۇزۇلمىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ، ئاساسلىقى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئەمگەك كۈچلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشنى باشقۇردى.

2. ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

80 - يىللارغا كەلگەندە، 1969 - يىلىدىن بۇيان تاغلارغا، يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلار ۋە يېگىدىن كۆپەيگەن ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئورۇنلارغا ئىشچى - خىزمەتچى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرىدىن باشقا، يەنە بىر قىسىم ئىش كۈتۈپ تۇرغانلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسى يۇقىرى مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇش، ھەربىيگە قاتنىشىش، زىيالىي ياشلار باشقۇرغان كارخانىلاردا ئىشلەش، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇش قاتارلىق يوللار ئارقىلىق ھەل قىلىندى. لېكىن ئىشقا ئورۇنلىشىش يولى ئاز بولغاچقا، ئىش كۈتۈپ تۇرغانلار يەنىلا كۆپ بولۇپ كەلدى. 1993 - يىلىغا كەلگەندە، ئالدىنقى يىللاردىن ئېشىپ قالغان ئىش كۈتۈپ تۇرغانلار 195 كىشىگە يەتتى، شۇ يىلى يېگىدىن ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 70 كىشى كۆپەيدى، بۇلاردىن 215 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، يەنە 50 كىشى ئىش كۈتۈپ تۇرماقتا.

1988 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئىش كۆتۈپ تۇرغانلار سانى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 — 3　　پىرلىكى: نەپەر

يىللار	ئالدىنقى يىلدىن ئۆتۈپ قالغانلار	يېڭىدىن كۆپەيگەن ئىش كۈتۈپ تۇرغانلار	ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار	يۇقىرى مەكتەپلەرگە كىرگەنلەر	ھەربىي سەپكە كىرگەنلەر	زىيالىي ياشلار كارخانا سىنىغا كىرىپ ئىشلىگەنلەر	باشقا يوللار بىلەن ئىشقا ئورۇنلاشقانلار
1988	105	237	62	2	1		
1989	277	88	102	13	2	21	19
1990	208	112	105	1			3
1991	211	79	97	3	1	6	4
1992	179	199	168	2	1	3	9
1993	195	70	215	4			5
جەمئىي			749	25	5	30	40

Ⅲ باب

ئەمگەك ئىش ھەققى

§1 . ئىش ھەققى تۈزۈمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە دائىرىسىدىكى ئورگانلاردا، ئاساسلىقى، ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلغان ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى مەمۇرىي، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدە ئىش ھەققى تۈزۈمى جەھەتتە ناتۇرال ئىش ھەققى تۈزۈمى، ھەربىي تەمىنات تۈزۈمى، ئىش ھەققىنى نومۇرغا قاراپ تارقىتىش تۈزۈمى، ئىش ھەققىگە پۇل تارقىتىش تۈزۈمى، قۇرۇلما ئىش ھەققى تۈزۈمى، ۋەزىپە - دەرىجە ئىش ھەققى تۈزۈمى قاتارلىق بىر قانچە ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1. ناتۇرال ئىش ھەققى تۈزۈمى

1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە، قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىملار ۋە يېڭىدىن قوبۇل

قىلىنغان خادىملارغا ناتۇرال ئىش ھەققى تۆلەمى يولغا قويۇلدى. كېيىن، ئۇ باشقا ئىش ھەققى تۆلەملىرى بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈلدى.

2. ھەربىي تەمىنات تۆلەمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ئىچىدە ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدىكى تەمىنات بويىچە ھەربىي تەمىنات تۆلەمى يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تەمىنات تۆلەمىدىكى خادىملارغا قارىتا كىچىك ھۆددىگەرلىك چارىسى قوللىنىلدى. يەنى تەمىنات تۆلەمىدىكى ئۆلچەم بويىچە مەلۇم مىقداردىكى مادىدى بۇيۇملار بىلەن پۇل ھۆددىگە بېرىلىپ شەخسىگە تارقىتىپ بېرىلدى.

3. ئىش ھەققىنى نومۇرغا قاراپ تارقىتىش تۆلەمى

1952 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە ئىش ھەققىنى نومۇرغا قاراپ تارقىتىش تۆلەمى يولغا قويۇلدى. ئادەتتىكى ھەر ئايلىق ئىش ھەققىنىڭ نومۇر ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: ناھىيە دەرىجىلىكلەر 220 نومۇردىن يۇقىرى، بۆلۈم دەرىجىلىكلەر 190 دىن 210 نومۇرغىچە، ئادەتتىكى كادىرلار 150 دىن 170 نومۇرغىچە بولدى. ئىشچىلار ئىچىدە 8 دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۆلەمى يولغا قويۇلدى.

4. ئىش ھەققىگە پۇل تارقىتىش تۆلەمى

1955 - يىل 7 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە ئىش ھەققىگە پۇل تارقىتىش تۆلەمى يولغا قويۇلدى. كادىرلار ئىچىدە مەمۇرىي 30 دەرىجىلىك تۆلەم، ئىشچىلار ئىچىدە يەنىلا 8 دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۆلەمى يولغا قويۇلۇپ، ئىش ھەققىگە بىر تۇتاش پۇل تارقىتىلدى.

5. قۇرۇلما ئىش ھەققى تۆلەمى

1985 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان ئىش ھەققى تۆلەمى ئىسلاھاتىدىن كېيىن، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسىپى ئورۇنلاردىكى خىزمەتچىلەر ئىچىدە بىردەك قۇرۇلما ئىش ھەققى تۆلەمى يەنى ئىش ھەققىنىڭ ئوخشاشمىغان فۇنكسىيىسى بويىچە ئاساسىي مۇئاش، ۋەزىپە مۇئاشى، ئىستاژ يارىدەم پۇلى، مۇكاپات ئىش ھەققى، چېگرا رايون يارىدەم پۇلىدىن ئىبارەت 5 قىسىمغا ئايرىلغان ئىش ھەققى تۆلەمى يولغا قويۇلدى. كارخانا ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدە كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىلەن باغلانغان دەرىجە ئىش ھەققى تۆلەمى يولغا قويۇلدى. 1988 - يىلى ھەر ئادەمگە ئېيىغا 50 . 22 يۈەندىن مۇكاپات ئىش ھەققى قوشۇپ بېرىلدى.

1989 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان ئىش ھەققى ئىسلاھاتىدا، ئاساسىي مۇئاش ئۆستۈرۈلدى، باشقىلاردا ئۆزگىرىش بولمىدى. 1990 - يىل 7 - ئايدا ھەر كىشىگە ئايدا قوشۇلغان مۇكاپات ئىش ھەققى 25 يۈەنگە ئۆزگەرتىلدى.

6. ۋەزىپە - دەرىجە ئىش ھەققى تۈزۈمى

1993 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ ئىسلاھ قىلىنغان ئىش ھەققى بويىچە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار (قارا ئىشچىلاردىن باشقا) ئىچىدە ۋەزىپە - دەرىجە ئىش ھەققى يولغا قويۇلدى. بۇ ئىش ھەققى قۇرۇلمىسى ۋەزىپە ئىش ھەققى، دەرىجە ئىش ھەققى، ئاساسىي مۇئاش ۋە ئىستاژ ئىش ھەققىدىن ئىبارەت 4 قىسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالدى؛ كەسپىي ئورۇنلاردا كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپە ئىش ھەققى تۈزۈمى بىلەن خىزمەتچىلەر ۋەزىپە ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كەسپىي ئورۇنلاردا ئىش ھەققىنى ئىش ھەققىنى چىقىم قىلىش ئەھۋالىغا ئاساسەن سوممىسىنى تولۇق بېرىش، سوممىسىنى تولۇقلاپ بېرىش ۋە ئۆزى توپلاپ ئۆزى چىقىم قىلىشتىن ئىبارەت 3 تۈر بويىچە باشقۇرۇلدى.

§ 2 . ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجە ئۆستۈرۈش

1. 1963 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

بۇ قېتىم دەرىجە ئۆستۈرۈشتە، ئاساسلىقى، ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسپىي ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان جەمئىي 186 ئادەمنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 5 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى 2 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى.

2. 1964 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە 89 كىشىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، 2 دەرىجە ئۆستۈرۈلگەنلەر 10 كىشى.

3. 1971 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

1971 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلاردىكى 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك ئىشچى، 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 1 - دەرىجىلىك ئىشچى بولۇپ جەمئىي 659 كىشىنىڭ ئىش ھەققى 1 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە ھەر ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى 4567.74 يۈەن بولۇپ، كىشى بېشىغا ھەر ئايدا ئاشقان ئىش ھەققى 6.93 يۈەندىن توغرا كەلدى.

4. 1977 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

1977 - يىلى ئىش ھەققىنىڭ تەڭشىلىش دائىرىسى 40% بولدى. ناھىيە بويىچە ئەمەلىيەتتە

895 ئادەم ئىش ھەققىنى تەڭشەشكە قاتناشتى. بۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 42.3% نى ئىگىلىدى. ئىش ھەققى تەڭشەلگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە ھەر ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى 6739.65 يۈەن بولۇپ، كىشى بېشىغا ھەر ئايدا ئاشقان ئىش ھەققى 7.53 يۈەندىن توغرا كەلدى.

5. 1979 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسى ئۆستۈرۈش

1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان بىر قىسىم ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. دەرىجە ئۆسۈش دائىرىسى 40% بولدى. ئاساسلىقى ئەمگەك پوزۇتسىيىسى، تېخنىكىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى، تۆھپىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى تەكشۈرۈشنىڭ ئاساسلىق دەلىلى قىلىنىپ، ياخشىلىرى تاللىنىپ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 1029 كىشىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، كۆپەيگەن ئايلىق ئىش ھەققى 11 مىڭ 467.32 يۈەن بولدى. كىشى بېشىغا ئاشقان ئىش ھەققى ھەر ئايدا 11.15 يۈەندىن توغرا كەلدى.

6. 1985 - يىلدىكى ئىش ھەققى ئىسلاھاتىدىكى ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

ناھىيە بويىچە مەۋرىي، كەسپىي ئورۇنلاردىكى 1170 كىشىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستى. ئىسلاھاتتىن كېيىن ناھىيە بويىچە ھەر ئايدا ئاشقان ئىش ھەققى سوممىسى 23 مىڭ 456.5 يۈەن بولدى.

7. 1987 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى بولۇپ 438 ئادەمنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ ئىش ھەققى تەڭشەلدى. ھەر ئايدا ئىش ھەققى 4247 يۈەن كۆپەيدى.

8. 1989 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

1989 - يىلى 2 قېتىم دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. 1 - قېتىمدا خىزمەتتىكى 1441 كىشىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ھەر ئايدا ئاشقان ئىش ھەققى 14 مىڭ 463.6 يۈەن بولدى؛ دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان 154 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ھەر ئايلىق ئاشقان ئىش ھەققى 1698.10 يۈەن بولدى. 2 - قېتىمدا ناھىيە بويىچە 1292 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى يەنە 1 قېتىم تەڭشىلىپ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ھەر ئايدا ئاشقان ئىش ھەققى 13 مىڭ 155 يۈەن بولدى.

قىسمەن يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىش ھەققى

جەدۋەل 25 — 4　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى	يىللار	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى
1962	445.50	1982	822.73
1964	460.60	1983	928.31
1966	462.58	1986	1393.27
1968	481.78	1988	1850.08
1974	482.90	1989	1911.41
1975	476.80	1990	2063.10
1976	466.60	1991	2264.03
1977	539.00	1992	2546.72
1980	714.72	1993	3365.08

9. 1993 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەپ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش

1993 - يىل 10 - ئايدا ئېلىپ بېرىلغان ئىش ھەققى ئىسلاھاتىدا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى 822 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى ئىچىدە (قارا ئىشچىلار بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ) ۋەزىپە دەرىجە ئىش ھەققى يولغا قويۇلۇپ، ھەر ئايدا 143 مىڭ 274 يۈەن ئىش ھەققى ئاشتى؛ كەسپىي ئورۇنلاردىكى 1259 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا ۋەزىپە ئىش ھەققى تۈزۈمى بىلەن خىزمەتچىلەر ۋەزىپە ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ھەر ئايدا 253 مىڭ 849 يۈەن ئىش ھەققى ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە، سوممىسى تولۇق بېرىلمىغان كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 852 ئادەم بولۇپ، ھەر ئايدا 160 مىڭ 439 يۈەن ئىش ھەققى ئاشتى؛ سوممىسى تولۇقلاپ بېرىلمىغان كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 296 كىشى بولۇپ، ھەر ئايدا 67 مىڭ 289 يۈەن ئىش ھەققى ئاشتى؛ ئۇزى توپلاپ ئۇزى چىقىم قىلمىغان كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 111 كىشى بولۇپ، ھەر ئايدا 26 مىڭ 121 يۈەن ئىش ھەققى ئاشتى.

§ 3 . ياردەم پۇل، قوشۇمچە ياردەم پۇل

1. قوشۇمچە تۇرمۇش ياردەم پۇلى

1961 - يىلىدىن باشلاپ، چەرچەن ناھىيىسىدە كادىرلارغا ئاساسىي مۇئاشىنىڭ 6% ى،

ئىشچىلارغا ئاساسىي مۇئاشنىڭ %9ى بويىچە قوشۇمچە تۇرمۇش يارەم پۇلى بېرىلدى. 1977 - يىلى بىر تۇتاش %15كە ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىلى %24كە تەڭشەلدى. 1992 - يىل 10 - ئايدا %50 كە تەڭشەلدى.

2. چېگرا رايون يارەم پۇلى

1952 - يىلى شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئىشچى- خىزمەتچىلەرگە ئاساسىي مائاشنىڭ %15ى بويىچە بېرىلدى. 1960 - يىلى كادىرلارنىڭ چېگرا رايون يارەم پۇلى ئېلىپ تاشلاندى؛ ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى سوممىسى ساقلاپ قېلىنىپ «ئىسمى يوق، جىسمى بار» بولۇش چارىسى قوللىنىلدى.

1984 - يىلى چېگرا رايوندا ئىشلىگەن يىلى بويىچە قوشۇمچە يارەم پۇلى بېرىلدى. يەنى شىنجاڭدا ئىشلىگىنىگە 5 يىل توشمىغانلارغا ئايدا 2 يۈەن؛ 5 يىلغا توشقانلارغا 3 يۈەن؛ ئاندىن كېيىن ھەر 5 يىلغا ئايدا 3 يۈەندىن قوشۇپ بېرىلدى.

3. ئىسسىنىش يارەم پۇلى

1955 - يىلىدىن باشلاپ، دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە قىش پەسلىلىك ئىسسىنىش يارەم پۇلى ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئۆز ئىش ھەققىنىڭ %8 ى بويىچە تارقىتىلغاندى. 1958 - يىلى ئاپتونوم رايوننىڭ بىر تۇتاش بەلگىلىمىسى بويىچە 22 يۈەندىن تارقىتىلدى.

1986 - يىلى ئاپتونوم رايون ئىسسىنىش يارەم پۇلىنى قىسمەن تەڭشىدى. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئۆلچىمى بويىچە ھەر بىر ئىشچى - خىزمەتچىگە 26 يۈەندىن بېرىلدى. 1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ قىش پەسلىلىك ئىسسىنىش يارەم پۇلى 180 يۈەن بولدى.

4. زىيالىيلار يارەم پۇلى

1984 - يىلىدىن باشلاپ، چەرچەن ناھىيىسى ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ تېخنىكا ۋەزىپىسىنى ئۈتەۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ھەر ئايدا 15 يۈەندىن زىيالىيلار يارەم پۇلى تارقاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە 1 دەرىجە تۇراقسىز ئىش ھەققى بېرىلدى. 8 يىل توشقاندىن كېيىن ئۇ تۇراقلىق ئىش ھەققىگە ئۆزگەرتىلىپ يەنە 1 دەرىجە تۇراقسىز ئىش ھەققى بېرىلدى؛ يىلىغا كىتاب - ژۇرنال پۇلى ئۈچۈن 30 يۈەن تارقىتىلدى.

1990 - يىلى كىتاب - ژۇرنال پۇلى ئايدا 33. 3 يۈەندىن تارقىتىلىدىغان بولدى.

5. ئىستاژ يارەم پۇلى

1985 - يىلى مەۋرىي، كەسپىي ئورۇنلاردا ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىنغان ۋاقىتتا ئىستاج يارەم پۇلى يولغا قويۇلۇپ، ھەر ئادەمگە ئايدا 50. 0 يۈەندىن ھېسابلاپ تارقىتىلدى.

1986 - يىلى ئوقۇتقۇچىلارغا ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاج يارەم پۇلى، سېستىرالارغا سېستىرالىق ستاژ يارەم پۇلى تارقىتىلدى. خىزمەت ئىستاژى 5 يىلغا توشۇپ 10 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 3 يۈەن، 10 يىلغا توشۇپ 15 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 5 يۈەن، 15 يىلغا توشۇپ 20 يىلغا توشمىغانلارغا ئايدا 7 يۈەن، 20 يىلدىن ئاشقانلارغا ئايدا 10 يۈەن قوشۇپ بېرىلدى.

1990 - يىل 7 - ئايدا ئوقۇتقۇچى، سېستىرالارنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىگە %10 ئىش

ھەققى يارەەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى.

6. قوشۇمچە يېمەكلىكلەر مال باھا يارەەم پۇلى

1979 - يىلى بىر قىسىم يېمەكلىكلەرنىڭ باھاسى تەڭشەلگەنلىكتىن، ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچىگە ئايدا 6.50 يۈەن يارەەم پۇلى بېرىلدى.

1985 - يىلى ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىنغان ۋاقتىدا، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلاردا بۇ يارەەم پۇل قۇرۇلما ئىش ھەققىگە كىرگۈزۈلدى، كارخانا ئورۇنلىرىدا يەنىلا ساقلاپ قېلىنىدى. شۇ يىلى ھەر ئادەمگە ئايدا 4 يۈەن گۆش باھاسى يارەەم پۇلى بېرىلدى.

1988 - يىل 7 - ئايدا مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلاردا ئىشلەۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە يەنە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر مال باھا يارەەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 12 يۈەن، خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 10 يۈەن بېرىلدى.

IV باب

ئەمگەك مۇھاپىزىتى

مىنگو دەۋرىدە، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بەكمۇ ئارقىدا ئىدى. ناھىيە بازىرىدا ئاز ساندا ئاددىي قول سانائەت ئىشخانىلىرى ۋە دۇكانلارلا بار ئىدى. يالانما خادىملارنىڭ ئەمگەك مۇھاپىزىتىدىن زادىلا گەپ ئاچقىلى بولمايتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا، پارتىيە، دۆلەتنىڭ بىر قاتار ئەمگەك قانۇن، نىزاملىرىنىڭ ئىلان قىلىنىپ ئىجرا قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، چەرچەن ناھىيىسىدىكى زاۋۇت، كان، كارخانىلار ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن بىرگە، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشقا دائىر قائىدە، تۈزۈملەرنى تەدرىجىي تۈرغۇزۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئەمگەك پاراۋانلىقى ۋە ئەمگەك مۇھاپىزىتىنى تەدرىجىي كۈچەيتتى.

§ 1 . ئەمگەك مۇھاپىزىتى پاراۋانلىقى

1. ساقلىقنى ساقلاش يېمەكلىكلىرى خىراجىتى

چەرچەن ناھىيىسىدە 70 - يىللاردىن باشلاپ، ئالاھىدە ئىش تۇرىدە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە مەلۇم ساندا ساقلىقنى ساقلاش يېمەكلىكلىرى خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى.

1984 - يىلى زىيان - زەخمەت يەتكۈزىدىغان، زەھەرلەيدىغان ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 10 يۈەندىن ساقلىقنى ساقلاش يېمەكلىكلىرى خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. يۇقىرى ھارارەتتە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 7 يۈەندىن ساقلىقنى ساقلاش يېمەكلىكلىرى خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1988 - يىلى ساقلىقنى ساقلاش يېمەكلىكلىرى خىراجىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 16 يۈەن ۋە 12 يۈەنگە تەڭشەلدى.

1984 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى كارخانىلاردا ساقلىقنى ساقلاش بىمەكلىكلىرىدىن بەھرىمەن بولغانلارنىڭ سانى

جەدۋەل: 25 — 5

بىرلىكى: نەپەر

ئورۇنلار	ئىش تۈرى	كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىسى	ئىشلەپچىقارغۇچى ئىشچى - خىزمەتچى	زەھەرلەيدىغان ئىشلارنى ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	كاندا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	يىل بويى ھارارەتتە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	پەسىللىك ھارارەتتە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى
سېمونت زاۋۇتى	خۇمدان ئىشچىسى	96	57		9		12
كۆمۈر كانى	كان ئىشچىسى	55	50		40		
تاشپاختا كانى	قېزىش	226	202		50		
رېمونت قىلىش-ياساش زاۋۇتى	ئاسفالت	36	30	10		2	
جەمئىي		413	339	10	99	2	12

1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدىكى كارخانىلاردا ساقلىقنى ساقلاش بىمەكلىكلىرىدىن بەھرىمەن بولغانلارنىڭ سانى

جەدۋەل: 25 — 6

بىرلىكى: نەپەر

ئورۇنلار	ئىش تۈرى	كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىسى	ئىشلەپچىقارغۇچى ئىشچى - خىزمەتچى	زەھەرلەيدىغان ئىشلارنى ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	كاندا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	يىل بويى ھارارەتتە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى	پەسىللىك ھارارەتتە ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچى
سېمونت زاۋۇتى	خۇمدان ئىشچىسى	110	82		14		16
كۆمۈر كانى	كان ئىشچىسى	29	22		20		
تاشپاختا كانى	قېزىش	180	147		80		
رېمونت قىلىش-ياساش زاۋۇتى	ئاسفالت	16	10			2	
جەمئىي		335	261		114	2	16

2 . چەت، جاپالىق رايونلار ساقلىقنى ساقلاش خىراجىتى

1980 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى چىقارغان «چەت، جاپالىق رايونلاردىكى كادىرلارنىڭ ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىنى كۈچەيتىشكە دائىر سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان چارە» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنىغا ئاساسەن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى بارلىق كادىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر 2 - خىلدىكى چەت، جاپالىق رايونلارنىڭ ساقلىقنى ساقلاش خىراجىتىدىن بەھرىمەن قىلىنىپ، ھەر ئادەمگە ئايدا 12 يۈەن تارقىتىپ بېرىلدى، شۇ يىلى بۇ تەمىناتتىن 3033 كىشى بەھرىمەن بولدى. 1993 - يىلى بەھرىمەن بولغان ئادەم سانى 4836 گە يەتتى.

3 . ئەمگەك مۇھاپىزىتىگە ئىشلىتىلىدىغان رەخت

70 - يىللاردىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى كارخانا ئورۇنلىرىدا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئايدا 1.6 مېتىردىن ئەمگەك مۇھاپىزىتى رەختى تارقىتىلغان ئىدى. 1980 - يىلى 6151 مېتىر ئەمگەك مۇھاپىزىتى رەختى تارقىتىلدى. 1991 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ناھىيە تەۋەسىدە ئەمگەك مۇھاپىزىتى رەختى تارقىتىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەمگەك مۇھاپىزەت خىزمەت كېسىمى تارقىتىلىدىغان بولدى.

4 . كېچىلىك تاماق خىراجىتى

ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاشلىق ئىدارىسى ۋە سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلاردا كېچىسى ئىشلىگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە كېچىلىك تاماق خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1982 - يىلى 1 كىشىگە 1 ئىسمېنا ئۈچۈن 0.40 يۈەندىن كېچىلىك تاماق خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. شۇ يىلى كېچىدە ئىشلىگەن ئىشچى - خىزمەتچى 40 بولۇپ، ئۇلارغا ھەر ئايدا 480 يۈەن، يىلدا 5160 يۈەن تارقىتىلدى. 1985 - يىلى ھەر بىر ئادەمگە 1 ئىسمېنا ئۈچۈن 0.60 يۈەندىن تارقىتىلدى، 1986 - يىلى 1 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. 1993 - يىلى ھەربىر ئادەمگە 1 ئىسمېنا ئۈچۈن 5 يۈەندىن بېرىلدى.

§ 2 . بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش

70 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە كان ئاچىدىغان، سېمونت ئىشلەيدىغان زاۋۇت - كانلار قۇرۇلۇشقا باشلىدى. دەسلەپتە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئاددىي بولۇپ، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش قائىدە، تۈزۈملىرى مۇكەممەل ئەمەس ئىدى.

1978 - يىلى چاقىرىلغان ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئەمگەك قانۇن، نىزاملىرى ۋە تۈزۈملىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشكە ۋە كۈچەيتىلىشكە باشلىدى. چەرچەن ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشقا مەخسۇس خادىملارنى مەسئۇل قىلدى. ناھىيىلىك بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە بىخەتەرلىك تەشۋىقات - تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. ھەمدە تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىشلەندى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى تېخىمۇ ياخشىلاش

ئۇچۇن، ئالاقىدار ئورۇنلارنى گوۋۇيۈەننىڭ «ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك مۇھاپىزىتىگە دائىر بەلگىلىمە»سى، ئەمگەك - كادىرلار مىنىستىرلىكىنىڭ «بىخەتەرلىك بىرىنچى، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش،» فاكتورنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»نى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇردى ھەمدە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ، «چەرچەن ناھىيىسىنىڭ بىخەتەرلىكنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇلۇم - يېتىم، يارلىنىش ھادىسىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا دائىر ۋاقتىلىق چارىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ يولغا قويدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى، ئىقتىساد كومىتېتى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى بىرلىكتە بىخەتەرلىكنى چوڭ تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى تەشكىللەپ، ھەر قايسى بىناكارلىق، سانائەت - قاتناش، زاۋۇت - كان، كارخانىلاردا بىخەتەرلىكنى چوڭ تەكشۈردى. ئاساسلىقى كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىك تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلۈپ، ساقلانغان مەسىلىلەر نەق مەيداندا كۆرسىتىپ بېرىلدى ھەمدە ئۇنى ئۆزگەرتىش تەكلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر دەرھال داۋالىنىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش ئارقىلىق بەزى زور ھادىسىلەرگە سەۋەب بولىدىغان ئىللەتلەر يوقىتىلدى.

1989 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى «كانلاردا بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش كۆرسى» ئېچىپ، ئوبلاستلىق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشنى تەكشۈرگۈچىلەرنى چەرچەنگە دەرس ئۆتۈشكە ئەۋەتىشىنى تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىخەتەرلىك ئېڭى تېخىمۇ ئۆستى. لېكىن كۆپ يىللاردىن بۇيان، ئەمگەك مۇھاپىزىتى جەھەتتە قەرز كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئەمگەك مۇھاپىزىتى ئەسلىھەلىرى يېتىشمەسلىك، بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشقا دائىر قائىدە - تۈزۈملەرنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش كۇچلۇك بولماسلىقتەك مەسىلىلەر يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، بىخەتەرلىك جەھەتتىكى ھادىسىلەر پات - پات كۆرۈلۈپ تۇردى. 1976 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ھادىسە تۈپەيلىدىن 38 ئادەم ئۆلدى، 14 كىشى ئېغىر يارىلاندى.

1976 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئىش ئۈستىدە ئۆلگەنلەر ۋە يارىلانغانلار

جەدۋەل: 25 — 7

بىرلىكى: نەپەر

يىللار	ئۆلگەن ئادەم سانى	ئېغىر يارىلانغانلار سانى	يىللار	ئۆلگەن ئادەم سانى	ئېغىر يارىلانغانلار سانى
1976	4	1	1987	7	4
1980	1		1988	3	2
1982		1	1989	2	
1985	7	1	1992	2	2
1986	9		1993	3	3

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

I باب

ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

§ 1 . مىنگو دەۋرىدىن ئىلگىرى تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە چەرچەن بەگلىكىدە 320، ئەندىرە بەگلىكىدە 200 ئەسكەر بولغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 2 - يىلى (59 - يىلى) پىشامشان، چەرچەن، ئەندىرە، نىيە، رۇڭلۇ بەگلىكلىرىدە جەمئىي 4220 ئەسكەر بولغان.

سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى) سۇي سۇلالىسى چەرچەندە چەرچەن ژىلايىتىنى تەسىس قىلىپ، يۇتۇن خانلىقتىكى مەھبۇسلارنى ئەسكەر قىلىپ، چەرچەن قاتارلىق جايلاردا بوزيەر ئۇزلەشتۇرگۇزگەن.

تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تۇيغۇنلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن، تاششەھەر باسقاۋۇلى كاڭ يەندىيەن بوشيەن (چەرچەن) قورغىنىدا ئەسكەر تۇرغۇزغان.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىيۈەن 24 - يىلى (1287 - يىلى) يۈەن سۇلالىسى چەرچەندە بوز يەر ئۇزلەشتۇرگۈچى قوشۇن تۇرغۇزغان ھەمدە ئىچكى جايلاردىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەمنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ئۇلارنى خەنزۇلار قوشۇنىدىكى يېڭى ئەسكەرلەر بىلەن ئارىلاش ئولتۇرغۇزغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) چەرچەن تەكشۈرۈش قاراۋۇلخانىسى، چارلاش ئورنى قۇرۇلغان.

§ 2 . مىنگو دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

1. ياڭ زىڭشىن شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ياڭ زىڭشىن شىنجاڭنىڭ تۇتۇقى بولۇپ تۇرغاندا،

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى گېلاۋخۇيچىلارنى قورشاپ يوقىتىش ئۈچۈن، چەرچەندە 2 يىڭ ئاتلىق ئەسكەر تۇرغۇزغان، جەمئىي ئەسكەر 320 ئىدى (ئۇلار ئاقسۇ بىرگادىسىغا قارايىتتى) .

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) شىنجاڭ تۇتۇق بىرگادىسىنىڭ قارمىقىدىكى چارلاش - مۇداپىئەلىنىش ئەترىتى چەرچەندە تۇرغان، چارلاش - مۇداپىئەلىنىش ئەترىتى خوتەن يېڭىغا قارىغان. ئۇنىڭ ئوفىتسىرى جۇ جېڭشياڭ، ۋۇ ۋېنجۇن ئىدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى چارلاش - مۇداپىئەلىنىش ئەترىتى بۈيرۇقىغا بىنائەن خوتەنگە قايتىپ كەتكەن.

مىنگونىڭ 3 - كۈنى (1914 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى چەرچەن بازىرى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مەركىزى قىلىنىپ، ئۇ يەردە 20 ساقچى ئەسكەر تۇرغۇزۇلغان.

2. شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىللەدە تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) 4 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ ياردىمى ئاستىدا، ما جۇڭيىڭ بىلەن شېڭ شىسەي چۈشىنىش ھاسىل قىلدى. ئىككى تەرەپنىڭ ماقۇل كۆرۈشى بىلەن خوتەن، قاغىلىق، مارالبېشى، گۇما، قاراقاش، كېرىيە، چاقىلىق، چەرچەن قاتارلىق 9 ناھىيە ما جۇڭيىڭنىڭ 36 - شىسى قوغدايدىغان جاي قىلىپ بېرىلدى.

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) قىشتا چەرچەن ناھىيىسىدە شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر شىسىنىڭ 46 - تۈەنى تۇردى، ئۇنىڭ بىر قىسمى خوتەن، نىيىدە تۇردى، كېيىن قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى يېڭى تۈزۈلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 - شىسىنىڭ 6 - تۈەنگە ئۆزگەرتىلدى. بۇ تۈەننىڭ ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرى 693 ئىدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) قىشتا ما جۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىسيان كۆتۈرگەن مامۇتنىڭ قىسىملىرىنى شېڭ شىسەي بىلەن ھەمكارلىشىپ يوقاتماقچى بولدى. ما جۇڭيىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا كەتكەندە، 36 - شىنىڭ مۇۋەققەت شىجائى ما خۇشەن (ما جۇڭيىڭنىڭ ئاچىسىنىڭ ئېرى، ما جۇڭيىڭغا ئىنزچىل غۇم ساقلاپ كەلگەن) مامۇت بىلەن خۇپىيانە بىرلىشىپ، شېڭ شىسەيگە قارشى تۇردى ھەمدە دەرھال شىەن تاۋخەي لۇيى بىلەن ما فۇيۈەن لۇيىنى شۇنىڭدەك زەمبىرەكچىلەر يېڭىنى قەشقەرنى ساقلاشقا ئەۋەتتى، يالڭ فۇشىڭ قىسمى بىلەن لاشۇلى قىسمىنى چەرچەننى ساقلاشقا ئەۋەتتى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) شېڭ شىسەي ئۆزىگە بىۋاستە قاراشلىق قىسىملاردىن بىر تۈەننى چەرچەن ناھىيىسىنى ساقلاشقا ئەۋەتتى.

3. گومىنداڭ تۇرغۇزغان ئەسكەرلەر

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) گومىنداڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ 128 - شىسى قارا شەھەردە تۇردى، ئۇ يەردە گارنىزون قوماندانلىق شتابى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ

35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا ئاتلىق ئەسكەرلەر 4 ـ لۇيىنىڭ ئالاھىدە ئىشلار لىيەنى چەرچەنگە ئەۋەتىلدى، شۇ يىلى 10 ـ ئايدا گومىنداڭ ئارمىيىسى قۇرۇقلۇق قىسمىنىڭ ئۇزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 42 ـ شى 128 ـ لۇي (ئۇنۇڭغا 382 ـ، 383 ـ، 384 ـ تۇەنلەر قارايتتى) 382 ـ تۇەن 3 ـ يېڭىنىڭ 9 ـ لىيەنى چەرچەندە تۇردى.

§ 3 . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇرغۇزۇلغان ئەسكەرلەر

1. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇنى 5 ـ شىسىنىڭ مۇستەقىل تۇەنى

1949 ـ يىل 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. 1950 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۇنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇنى 5 ـ شىسىنىڭ مۇستەقىل تۇەنى چەرچەن ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدى. بىر قىسمى چەرچەن ناھىيىسى بازىرىدا ۋە بازار ئەتراپىدىكى رايونلاردا تۇردى، بىر قىسمى ئاتىراڭ يېزىسىدا تۇردى. مۇستەقىل تۇەننىڭ تۇەنجاڭى ۋاڭ جېنۇبىن، سىياسىي كومىسسارى مېڭ مېيشېڭ، مۇئاۋىن تۇەنجاڭى قوشۇمچە سەنمۇجاڭى ئەن جىمىڭ، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى شى لوفۇ ئىدى. شۇ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۇنى مۇستەقىل تۇەن كىرىيەگە يۆتكىلىپ، مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر شىسىنىڭ 2 ـ تۇەنى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

1950 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا 2 ـ جۇن 6 ـ شى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جېڭ سىخۇا خىزمەت ئەترىتىنى باشلاپ چەرچەن ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، خىزمەت ئەترىتى 6 ـ شى 16 ـ تۇەننىڭ ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەننىڭ 38 كادىر ۋە جەڭچىسىدىن تەركىب تاپتى.

2. قوراللىق ساقچى قىسىملىرى چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى

1955 ـ يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە بىر جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتى تۇردى، بۇ ئەترەتتە ئۇچ بەن بار ئىدى، ئوتتۇرا ئەترەتكە بىر ئەترەت باشلىقى، بىر سىياسىي يېتەكچى، بىر لاۋازىم قويۇلدى. بۇ ئەترەت جىنايەتچىلەرگە قاراش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى، يەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى تارمىقىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1956 ـ يىلدىن 1976 ـ يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئوتتۇرا ئەترىتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۇزگەرتىلدى ۋە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۆچلىرى بۆلۈمىگە قارىدى. 1976 ـ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت خەلق قوراللىق ساقچى قىسمى چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۇزگەرتىلىپ، يەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى تارمىقىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1983 ـ يىل 11 ـ ئايدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق قوراللىق ساقچى تارماق ئەترىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

3. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسى مەلۇم قىسمىنىڭ 81 - شۆبە ئەترىتى

1965 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسى مەلۇم قىسمىنىڭ 81 - شۆبە ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىدە تۇرۇپ، ئاۋئاتسىيە چارلاش ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى.

Ⅱ باب

ھەربىي خىزمەت ئۆتەش، خەلق ئەسكىرى

§ 1 . خەلق قوراللىق كۈچلىرى ئاپپاراتى

1. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى

1960 - يىل 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ تۆۋەن دەرىجىلىك ئورۇن بولدى. ئۇنىڭدا 5 ئادەم ئىشلىدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى، 1986 - يىلى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قىسىم تەرتىپى بويىچە يەرلىك شتاتقا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. 1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىدە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1966 - يىلدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىلىقىنى ياكى 1 - سىياسىي كومىسسارلىقىنى قوشۇمچە ئۆتىدى.

1961 - يىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا 1 -، 2 -، 3 -، 4 -، 5 - گۇرۇھلاردا شۇنىڭدەك ئاچچان رايوندا خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈملىرى قۇرۇلۇپ، بىردىن رايون دەرىجىلىك مەخسۇس قوراللىق كۈچلەر كادىرى قويۇلدى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى چەرچەن ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت تارمىقىنىڭ ھەربىي ئورگىنى بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئەسكەر ئېلىش، خەلق ئەسكەرلىرىگە ھەربىي تەلىم بېرىش، خەلق ئەسكەرلىرىگە سىياسىي تەربىيە بېرىش، زاپاس ھەربىيلەرنى تەربىيىلەش ۋە رويخەتكە ئېلىش، قورال - يارىغ باشقۇرۇش، ئۇرۇش تەييارلىقى نۆۋەتچىلىكى ۋە ئۇرۇش ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەربىي سەپەرۋەرلىك ئىشلىرىنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى 1960 - يىلى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ناھىيە دائىرىسىدە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە قوراللىق ساقچى قىسىملارغا تۇرکۈم - تۇرکۈم لايىقەتلىك ئەسكەرلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي تارماقلار تەرىپىدىن كۆپ قېتىم مۇكاپاتلاندى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىگە باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق، سىياسىي كومىسسار، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار بولغانلار

جەدۋەل: 26 — 1

يىللار	بۆلۈم باشلىقى	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	سىياسىي كومىسسار	مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار
1960	شېن لېي	ھېلىم ئەيسا		جېك جۇنرۇ
1965	شېن لېي			جېك جۇنرۇ
1968	ئابدۇرېھىم			جېك جۇنرۇ
1969	ئابدۇرېھىم	جاك شۇگۇي	جېك جۇنرۇ	جۇ جەنلى
1977	ئابدۇرېھىم	جاك شۇگۇي	جۇ جەنلى	
1979	ئابلىز ئوسمان		جۇ جەنلى	
1980	ئابلىز ئوسمان	لى جۇڭيى	جۇ جەنلى	
1982	ئابلىز ئوسمان	چۇ جېنمىك	سۇي رۇيمىك	
1983	چۇ جېنمىك	تۇرسۇن مۇمىن	سۇي رۇيمىك	
1984	تۇرسۇن مۇمىن	ياۋ جيەنبىن	سۇي رۇيمىك	
1985	تۇرسۇن مۇمىن	ياۋ جيەنبىن	سۇي رۇيمىك	لىيۇ دېرۇك
1986	تۇرسۇن مۇمىن	ياۋ جيەنبىن	مىن جىيۇن	
1986.7.20	تۇرسۇن مۇمىن	ياۋجيەنبىن	چېن شياڭگۇ	
1991 — 1987	تۇرسۇن مۇمىن		چېن شياڭگۇ	
1993 — 1991	تۇرسۇن مۇمىن		لى خاۋ	

2. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى كومىتېتى

1960 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپىغا خاۋ شۇچۈەن باشلىق، ۋاك جۇنخي مۇئاۋىن باشلىق بولدى. خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا قۇرۇلۇپ، چىن ۋەنشۇن ئىشخانا مۇدىرى بولدى. 1962 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق

ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى كومىتېتىنىڭ خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالدى.

1979 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ كومىتېتنىڭ ۋەزىپىسى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ، گوۋۇيۈەننىڭ، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىغا دائىر فاكتىچىن، سىياسەت، يولىورۇقلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىڭ ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىپ ھەل قىلىش، ئەسكەرلەرنىڭ كەسىپ ئالماشتۇرۇشىغا، ھەربىي سەپتىن قايتىشىغا ۋە ھەربىي سەپتىن بوشىتىلىشىغا دائىر فاكتىچىن، سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

خەلق قوراللىق كۇچلىرى كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدا 14 ئادەم ئىشلىدى، بۇ كومىتېتنىڭ ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى بۆلۈمىنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىدە بولدى.

§ 2 . ھەربىي خىزمەت ئۆتەش

1. ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1955 - يىلى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنى»نى ئېلان قىلىپ، ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، 18 ياشقا توشقان پۈقرالاردا ھەربىي خىزمەت ئۆتەش مەجبۇرىيىتى بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى. 1978 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلىك تۈزۈمى بىلەن ئىختىيارىي ئەسكەرلىك تۈزۈمى ئۈز ئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا باشلىدى. مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەرلەردىن ھەربىي خىزمەت ئۆتەش مۇددىتى توشقانلىرىنىڭ بىر قىسمى قىسمىنىڭ خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، تېخنىك ئەسكەر قىلىپ ئېلىپقېلىنىپ، ئىختىيارىي ئەسكەرگە ئايلاندۇرۇلدى. ئەسكەرلىككە ئېلىنغان ياشلاردىن شەھەردىكىلەرنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بولغان بولۇشى، يېزىدىكىلەرنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بولغان بولۇشى تەلەپ قىلىندى.

2. ئىلگىرىكى يىللاردىكى ئەسكەر ئېلىش ئەھۋالى

چەرچەن ناھىيىسى گەرچە ئاھالىسى ئاز چەت - ياقا جاي بولسىمۇ، لېكىن ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، ھەربىي سەپكە قاتنىشىشقا قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىنى تىزىملىتىپ كەلدى، ھەر يىلى ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇرغانلار ئەسكەرلىككە ئېلىنمىدىغانلارنىڭ سانىدىن زور دەرىجىدە كۆپ بولدى. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەسكەر ئېلىش خىزمىتىگە ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى بۆلۈمىنىڭ ئەسكەر ئېلىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى.

1970 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۇچلىرى بۆلۈمى قىسىملارغا 324 ئەسكەر يەتكۈزۈپ بەردى.

ئىلگىرىكى يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدە ئەسكەرلىككە ئېلىنغانلارنىڭ سانى

جەدۋەل: 26 — 2

بىرلىكى: نەپەر

ۋاقتى	جەمئىي	خەنزۇ		ئۇيغۇر	
		ئەر	ئايال	ئەر	ئايال
1970 - يىلى قىش	50	10		40	
1972 - يىلى قىش	31	7		24	
1974 - يىلى قىش	12	4		8	
1976 - يىلى ئەتىياز	20			20	
1976 - يىلى قىش	26	5		21	
1978 - يىلى ئەتىياز	8	3		5	
1978 - يىلى قىش	15	2		13	
1979 - يىلى قىش	22	10	2	10	
1980 - يىلى قىش	10	5		5	
1981 - يىلى قىش	12	5		7	
1982 - يىلى قىش	15	5		10	
1983 - يىلى قىش	15	5	1	8	1
1984 - يىلى قىش	8	3		5	
1985 - يىلى قىش	9	2		7	
1986 - يىلى قىش	6			6	
1987 - يىلى قىش	9	2		7	
1989 - يىلى ئەتىياز	11	3		8	
1990 - يىلى ئەتىياز	10	2		8	
1991 - يىلى قىش	8	3		5	
1992 - يىلى قىش	16	5		11	
1993 - يىلى قىش	13	8		5	

3. زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاش

چەرچەن ناھىيىسىدە 1954 - يىلدىن باشلاپ زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاش خىزمىتى ئېلىپ

بېرىلدى. شۇ يىلى جەمئىي 16 كىشى زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاندى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىدە بىر نەپەر سەنمۇ زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاش خىزمىتىنى مەخسۇس باشقۇردى، زاپاس ئەسكەرلەر ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملانغانلارنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا ئېشىپ باردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاش خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالدى. 1979 - يىلى يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن زاپاس ئەسكەرلىككە تىزىملاش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

3 § . خەلق ئەسكەرلىرى

1. خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى

1) خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى

1960 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە بىر خەلق ئەسكەرلىرى شىسى قۇرۇلۇپ، ئۈنىڭ قارىمىقىدا 4 خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى، بىر مۇستەقىل خەلق ئەسكەرلىرى يېگى تەسىس قىلىندى. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 6235كە يەتتى، مەڭلىك سىدىق شىجاڭ، ۋاڭ جۇنخې مۇئاۋىن شىجاڭ بولدى، خاۋ شۇچۈەن سىياسىي كومىسسار، ئىسمائىل تۇردى مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار بولدى.

1960 - يىل 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى خەلق ئەسكەرلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىندى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى 1 شىغا، 3 تۈەنگە، 9 يېگىغا، 23 لىيەنگە، 117 پەيگە، 357 بەنگە ئايرىلدى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 5647 بولۇپ، تاياڭچ خەلق ئەسكەرلىرى 2091گە يەتكۈزۈلدى.

1991 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى جىددىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئەترىتى قۇرۇلۇپ، ئۈنىڭغا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى قوماندانلىق قىلدى، ھەر يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى 1 قېتىمدىن 2 قېتىمغىچە ھەربىي تەلىم - تەربىيە ۋە توپلاڭدىن مۇداپىئەلىنىش مانېۋىرى ئېلىپ باردى.

1992 - يىلى 1 جىددىي تەلىم - تەربىيە شۆبە ئەترىتىنىڭ 1 زاپاس ئەترىتى قۇرۇلدى.

1993 - يىلى ناھىيىنىڭ ھەممە يېزىسىدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى.

2) خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى

1960 - يىل 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 1 - قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى، قۇرۇلتايغا 54 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەرنىڭ ھەممىسى ئىشلەپچىقىرىش ۋە خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىدىكى ئاۋانگارتلار ئىدى. قۇرۇلتايدا خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يەكۈنلەندى، كېيىنكى ۋەزىپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1963 - يىل 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 2 - قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى، قۇرۇلتايغا 40 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا 2 يىللىق خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يەكۈنلەندى، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى ئىلغار

شەخسلەر ۋە ئىلغار ئورۇنلار تەقدىرلەندى، كېيىنكى خىزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.
1992 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 3 - قېتىملىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى، قۇرۇلتايغا 61 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلتىيىنىڭ ئەھۋالى يەتكۈزۈلدى، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇلۇچەمگە يېتىش توختامنامىسى ئىمزالاندى، باغئىپرەق يېزىسى خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرى تونۇشتۇرۇلدى.

2. خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي تەلىم - تەربىيىسى

چەرچەن ناھىيىسىدە 1960 - يىل 3 - ئايدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش، دېھقانچىلىق ۋاقتىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن، ھەر يىلى قىش پەسلىدە خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ھەربىي تەلىم كومانداىرلىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، گۇڭشىلار بويىچە 15 كۈندىن 20 كۈنگىچە خەلق ئەسكەرلىرى تەلىم - تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.
1960 - يىلدىن كېيىن بەش چوڭ تېخنىكا بويىچە تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى. تەلىم - تەربىيىنىڭ تۈرلىرى قارىغا ئېتىش، گرانات تاشلاش، نەيزىۋازلىق قىلىش، ئاكوپ كولاش ۋە پارتلىتىشتىن ئىبارەت بولدى. 1970 - يىلدىن كېيىن، ئۈچنى ئېتىش، ئۇچتىن مۇداپىئەلىنىش (تانكا ئېتىش، پاراشوت ئېتىش، ئايروپىلان ئېتىش، ئاتومدىن مۇداپىئەلىنىش، خىمىيىۋى قوراللاردىن مۇداپىئەلىنىش، باكتېرىيە قوراللىرىدىن مۇداپىئەلىنىش) تەلىم - تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. 1977 - يىلدىن كېيىن، قوراللىق تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەندى، دەسلەپتە 4 يىلدا 1 نۆۋەت، كېيىن 2 يىلدا 1 نۆۋەت تەربىيىلەندى. 1984 - يىلى ھەر يىلى تەربىيىلەش يولغا قويۇلدى، ھەربىر تۈركۈمدە تەربىيىلەنگەنلەر ئۈدۈللۇق تەكشۈرۈلۈپ، لاياقەتلىك بولغانلىرى زاپاسقا تەييارلاندى ھەمدە ھەربىي ئاساس ۋە كەسپىي تېخنىكا تەلىم - تەربىيىسى يولغا قويۇلدى، تەلىم - تەربىيە تۈرلىرى خەۋەرلىشىش، زېنىت توپ، پىلىموت، زەمبىرەك ئېتىش قاتارلىق كەسپىي تېخنىكىلاردىن ئىبارەت بولدى.
1990 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تەلىم - تەربىيە بازىسى قۇرۇلۇپ، خەلق ئەسكەرلىرى ھەر يىلى قىش پەسلىدە يىغىپ تەربىيىلەندى.

3. سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىش

چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى «خەلق ئۈرۈشى» ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئۆزلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچىنى ئەستىن چىقارماي، ئەمگەك - ئىشلەپچىقىرىش بىلەن قوراللىق مەشىقنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىشلەپچىقىرىش، ئارمىيىنىڭ باندىت يوقىتىشىغا ياردەملىشىش ۋە دۇشمەنگە قارشى كۈرەش قىلىش جەريانىدا ئاۋانگارتلىق رول ئويناندى، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى قوغداش، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاشتا، قوغداشتا مۇھىم كۈچ بولۇپ قالدى.
1974 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى «قىزىلبايراق» گۇڭشىسىنىڭ «دولقۇن» چوڭ ئەتىرىتىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى كەلكۇن كېلىدىغان چاغدا خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىنىڭ سەپەرۋەر قىلىشى بىلەن ئۆيلىرىدىن 50 دانە كىگىز ئېلىپ چىقىپ، كەلكۇننى توسۇپ، چوڭ ئەترەتنىڭ 400

مو يەردىكى بۇغدىيىنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىپ، بىر مەھەل ناھىيە بويىچە مەدھىيىلەندى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى ئۆزىنىڭ قۇرۇلغان ۋاقتىدىن تارتىپلا سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى مۇستەھكەم كۈچ بولۇپ كەلدى. ئۇلار ھەربىي تەلىم - تەربىيە، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغاندىن تاشقىرى، ھەممە يېزىدا خەلق ئەسكەرلىرى ئائىلىسى، تەشۋىقات ئەترىتى، ئويۇن قويۇش ئەترىتى تەشكىللەپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ناخشا ئېيتىش مۇسابىقىسى، ھەربىي تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ، چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە يېزىلارنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىنى جانلاندۇردى، سوتسىيالىستىك توغرا كەيپىياتنى جارى قىلدۇرۇپ كەلدى.

یېگىرمە يەتتىنچى قىسىم

مائارىپ

يىگىرمە يەتتىنچى قىسىم

مائارىپ

مىنگونىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى) نىڭ بېشىدا چەرچەن ناھىيىسى ناھىيە بازىرىدا مەكتەپ (ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپ) ئېچىپ، خەنزۇ تىلى دەرسى تەسىس قىلىپ، 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى.

مىنگونىڭ 30 — 31 - يىللىرى (1941 — 1942 - يىللىرى) يېزا - كەنتلەردە ساۋات چىقىرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، جەمئىي 32 ساۋات چىقىرىش نۇقتىسى قۇرۇلدى، مەلۇماتلىق يەرلىك كىشىلەر قوشۇمچە مۇئەللىم بولدى، تىل - ئەدەبىيات، ھېساب دەرسلىرى ئۆتۈلدى، ساۋات چىقىرىش ئۆگىنىشكە 1280 ئادەم قاتناشتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مائارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ناھىيە بويىچە ئوقۇغۇچى 1450كە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 1437، خەنزۇ ئوقۇغۇچى 10، خۇيزۇ ئوقۇغۇچى 3).

1956 - يىلى ئوتتۇرا مائارىپ يولغا قويۇلدى، 1 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

1993 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ 10غا (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2)، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1808گە يەتتى. ئىشتىن تاشقىرى مائارىپ، ساۋات چىقىرىش مائارىپى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مائارىپى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 16 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتىپى 14) گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 7498گە، ئوتتۇرا مەكتەپ 10 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپى 9) غا يەتتى؛ بالىلار باغچىسى 1 بولۇپ، 186 بالا قوبۇل قىلىندى.

I باب

ئادەتتىكى مائارىپ

§ 1 . بالىلار مائارىپى

چەرچەن ناھىيىسىدە بالىلار مائارىپى 1958 - يىلى باشلاندى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»

داۋامىدا ناھىيە بازىرى ۋە خەلق گۈزىشىلىرىدا بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى، 60 - يىللارنىڭ بېشىدا باغچىلارنىڭ تولىسى تاقىۋېتىلدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ماۋارىپ ئىشلىرىنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر قارىمىقىدا بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىشتىن بۇرۇنقى تەييارلىق سىنىپلىرى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى.

1985 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئورنى چەرچەن بازىرىدىكى «ئىتتىپاق» يولىنىڭ شىمالىي ئۈچىدا بولۇپ، يەركۆلىمى 52 مو، ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ كۆلىمى 614 كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭدا 8 سىنىپ، 1 ئېغىز پائالىيەت ئۆيى، 1 ئېغىز ئىشخانا بار.

1993 - يىلى باغچا بويىچە 7 ئوقۇتۇش سىنىپى (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي سىنىپ 2، خەنزۇ سىنىپى 5) تەسىس قىلىندى، 186 بالا قوبۇل قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 82، خەنزۇ بالىلار 104)، ئوقۇتقۇچى 11 گە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە بالىلار سەۋەن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەنلەر 5، ئۇنتۇرا سەۋەن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەنلەر 6). 4 — 5 ياشلاردىكى بالىلار ئۇنتۇرا سىنىپقا، 5 — 6 ياشلاردىكى بالىلار چوڭ سىنىپقا ئايرىلدى.

ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بالىلار باغچىسىدا ئاساسلىقى تىل، ھېساب، ساۋات، رەسىم، مۇزىكا، تەنتەربىيە دەرسلىرى تەسىس قىلىندى. تىل دەرسىدە ھېكايە ئېيتىش، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىش، تىل - زېھىن ئويۇنلىرىنى ئويناش، سانلارنى ئاغزاكى ساناش ئارقىلىق بالىلارنىڭ تىل بىلەن ئىپادىلەش ئىقتىدارى يېتىشتۈرۈلدى.

ھېساب دەرسىدە سانلارنى تونۇش - ئوقۇش، گېئومېترلىق شەكىللەرنى تونۇش ۋە ئاددىي سانلارنى ھېسابلاش ئارقىلىق بالىلارغا سان بىلەن شەكىللىنىڭ ئاساسىي ئۇقۇملىرى ۋە ماكان ئۇقۇمى ئىگىلىتىلدى. ساۋات دەرسىدە ئاسان چۈشەنگىلى بولىدىغان ئاددىي ئىجتىمائىي پەن ۋە تەبىئىي پەن بىلىملىرى ئۆگىتىلىپ، بالىلارنىڭ بىلىمگە ئىنتىلىش ھەۋىسى قوزغىتىلدى.

تەنتەربىيە دەرسىدە ئويۇن ئويناش، سەپكە تىزىلىش، كوماندا بېرىش، گىمناستىكا، گانتېل گىمناستىكىسى، ئورۇندۇق گىمناستىكىسى ئويناشقا ئوخشاش پائالىيەتلەر ئارقىلىق بالىلارنىڭ بەدەن ساپاسى ئۆستۈرۈلدى، ئۇلاردا چېچەن، باتۇر بولۇش، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشقا ئوخشاش ئېسىل پەزىلەتلەر ۋە جۇشقۇن، ئوچۇق - يورۇق بولۇشتەك خاراكتېر يېتىشتۈرۈلدى.

مۇزىكا دەرسىدە ناخشا ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش، مۇزىكىدىن ھۇزۇرلىنىش قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلۈپ، بالىلاردا ھوزۇرلىنىش، ئىپادىلەش، ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلىش ئىقتىدارى، رېتىم تۇيغۇسى يېتىشتۈرۈلۈپ، ئۇلارنىڭ جىسمانىي ۋە روھىي ساغلاملىقى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

يۇقىرىقى ھەرخىل دەرسلەرنىڭ مەزمۇنى ئەخلاق - پەزىلەت ئاساسلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، بالىلار كىچىكىدىنلا ئەخلاق، ئەقىل، جىسمانىي، گۈزەللىك جەھەتلەردە ئەتراپلىق يېتىلىشكە دىققەت قىلىدىغان قىلىپ تەربىيىلەندى.

ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوقۇتۇش شارائىتى پەيدىنپەي ياخشىلاندى، باغچا ئىچىدە پار بىلەن ئىسسىتىش ئۈسكۈنىلىرى، سېرىلغۇچ، لىڭگىر تاقتاق، گارمۇن، پىقىرىغۇچ ۋە ئويۇنچۇققا ئوخشاش پائالىيەت سايمانلىرى بار، بۇنىڭدىن باشقا، سىنىپلاردا يەنە ئويۇنچۇق ئىشكاپى، كىتاب جازىسى قاتارلىق ئۈسكۈنىلەرمۇ بار.

ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى 1993 - يىلىغىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە 800 گە يېقىن ئوقۇغۇچى چىقىرىپ بەردى، بۇ بالىلارنىڭ تولىسى باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن «ئۇچتە

ياخشى ئوقۇغۇچى» ، مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى ياكى ئەدەبىيات - سەنئەت، تەتقىقات تايانچى بولۇپ قالدى.

§ 2 . باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى

1. باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ قۇرۇلۇشى

مىنگونىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى) نىڭ بېشىدا، چەرچەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ناھىيە بازىرىدا ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن 1 نى قۇرۇپ، خەنزۇ تىلى دەرسىنى تەسىس قىلىپ، 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. بۇنىڭدىن باشقا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى دىنىي مەكتەپتىن 13 ى بولۇپ، جەمئىي 910 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتە 2 سىنىپ بار ئىدى، ئۇنىڭ بىرى يۇقىرى سىنىپ، يەنە بىرى تۆۋەن سىنىپ ئىدى، بۇ سىنىپلاردا تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، سىياسەت، جۇغراپىيە، تارىخ، خەنزۇ تىلى ۋە ئاتمزىم تەربىيىسى بىلىملىرى دەرسى ئۆتۈلەتتى، شۇ چاغدا 80 ئوقۇغۇچى بار ئىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىدە 1 خەلق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپى، 9 باشقا خەلق باشلانغۇچ مەكتىپى، 5 خەلق قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى، 1 خەنزۇ ئۇيۇشمىسى قارىمىقىدىكى «كوئېنلۇن» باشلانغۇچ مەكتىپى بار ئىدى. گەرچە 16 باشلانغۇچ مەكتەپ بولغان بولسىمۇ، بىرىمۇ مۇكەممەل ئەمەس ئىدى، مەكتەپلەردە دەرس تولۇق ئەمەس، قائىدە - تۈزۈملەر بوش ئىدى، ھەربىر مەكتەپتە مەكتەپكە كېلىدىغان ئوقۇغۇچى ئومۇمىي ئوقۇغۇچىنىڭ 3 تىن 1 نگە ياكى 2 دىن 1 نگە يەتمەيتتى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە 5 ھەرخىل باشلانغۇچ مەكتەپ، 70 سىنىپ، 84 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى (بۇنىڭ 1 ى خەنزۇ تىلى ئوقۇتقۇچىسى ئىدى) ، 1220 ئوقۇغۇچى بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى ناھايىتى تېز راۋاجلاندى. 1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 باشلانغۇچ مەكتەپ، 80 سىنىپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 1450 كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 98 گە يەتتى.

1955 - يىلى مەكتەپ 8گە، سىنىپ 98 گە، ئوقۇغۇچىسى2140 قا، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 126گە يەتتى.

1977 - يىلى بازار باشلانغۇچ مەكتىپى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلىپ، ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇپ، خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ كۆپىيىپ 16گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 300 گە، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىسى 7799 غا يەتتى؛ ناھىيە بويىچە ئوقۇش يېشىغا يەتكەن بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 95.8% كە، يىللىق مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 95% كە، ئوقۇش پۈتتۈرۈش نىسبىتى 97% كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىنىڭ 1949 — 1993 - يىللاردىكى تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 — 1

يىللار	مەكتەپ سانى	سىنىپ سانى	قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇش يېشىغا يەتكەن بالىلار			ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى سانى
					جەمئىي	مەكتەپكە كىرگىنى	مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى (%)	
1949	5	70	270	240	2750	1220	44.4	84
1950	5	80	260	220	2870	1450	50.5	98
1951	6	84	280	230	2900	1475	50.5	95
1952	6	84	290	235	2930	1650	56.3	102
1953	6	84	300	240	2840	1880	66.0	104
1954	6	92	350	250	3010	2060	68.4	118
1955	8	98	420	270	3080	2140	69.5	126
1956	8	100	460	280	3350	2420	72.2	124
1957	8	100	510	310	3120	2410	77.2	130
1958	9	102	520	350	3090	2430	78.6	135
1959	9	106	510	360	3150	2490	79.0	135
1960	9	104	540	330	3145	2480	78.8	141
1961	9	104	560	380	3210	2570	80.0	139
1962	9	108	560	370	3240	2580	79.6	135
1963	10	110	540	360	2970	2440	82.2	145
1964	10	110	520	380	3140	2610	83.1	149
1965	10	118	530	370	3060	2590	84.6	152
1966	10	117	520	375	3120	2625	84.1	150
1967	10	120	520	360	3130	2650	84.6	148
1968	10	118	580	390	3270	2785	85.0	150
1969	10	117	610	410	3290	2780	84.5	150
1970	11	120	630	460	3140	2613	83.2	153

151	87.5	3021	3450	490	710	134	11	1971
165	88.1	3412	3870	560	712	134	11	1972
160	89.6	3441	3840	570	720	142	11	1973
150	87.4	2859	3270	420	510	100	11	1974
159	93.8	4064	4330	630	790	159	11	1975
192	93.3	4022	4310	680	830	162	12	1976
201	95.4	4196	4390	720	840	178	12	1977
207	94.0	4165	4430	710	820	184	12	1978
222	91.6	3889	4245	715	790	159	12	1979
205	95.6	3891	4070	700	770	177	12	1980
231	93.2	3964	4250	730	810	172	14	1981
219	92.5	3823	4130	700	750	159	14	1982
215	93.4	4057	4340	740	850	163	14	1983
213	95.7	5486	5730	850	1035	191	14	1984
220	94.8	5823	6140	920	980	215	16	1985
196	94.5	6010	6385	1170	1025	208	16	1986
200	95.2	6107	6410	1340	1160	216	16	1987
200	95.6	6317	6602	1280	1140	225	16	1988
197	96.5	6459	6693	1200	1031	231	16	1989
191	94.0	6659	7084	1180	1050	231	16	1990
230	95.8	6943	7250	1090	1150	246	16	1991
239	95.2	7340	7710	1180	1240	251	16	1992
300	95.8	7799	7830	1250	1250	273	16	1993

2. ئوقۇش تۇزۇمى ۋە ئوقۇتۇش

1) ئوقۇش تۇزۇمى

ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش تۇزۇمى 1950 - يىل 8 - ئايدا 5 يىل ئىدى، 1954 - يىلى 4 يىلغا ئۆزگەرتىلدى، 1960 - يىلى يەنە 4 يىلدىن 5 يىلغا ئۆزگەرتىلدى. خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش تۇزۇمى 1966 - يىلدىن بۇرۇن 6 يىل ئىدى، 1966 - يىلى

5 يىلغا ئۇزگەرتىلدى. 1989 - يىلى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرى ۋە خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى ئوخشاشلا 6 يىلغا ئۇزگەرتىلدى.

2) ئوقۇتۇش

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەردە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، سىياسەت، تارىخ، خەنزۇ تىلى ۋە ئاتتىزىم تەربىيىسى بىلىملىرى دەرسلىرى ئوتۇلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، سىياسەت، جۇغراپىيە، تارىخ، تەنتەربىيە، مۇزىكا ۋە رەسىم قاتارلىق دەرسلەر ئوتۇلدى. 1957 - يىلى ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دۆلەت ئىلان قىلغان «باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپى خىزمىتى نىزامى» سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلۇپ، ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە خەنزۇ تىلى دەرسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئەمگەك دەرسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1983 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ساۋات، ئىدىيىۋى پەزىلەت ۋە تەبىئەت دەرسلىرى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە جەمئىيەت دەرسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1993 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 — 2

مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى سانى	مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى سانى
ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	31	1290	52	قوشاتما يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	13	251	16
ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	18	793	33	تاتىراق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	25	554	15
چوڭكۆل يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	24	784	28	ئارال يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	11	319	14
توغراقلىق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	26	871	35	ئاچچان يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	12	290	7
يېڭئۆستەڭ يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	35	929	24	قۇراملىق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	9	182	7
باغئىرىق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	20	557	22	كۆنچىبۇلاق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	8	141	6
ئاقتىكەندۇڭ يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	17	325	15	ئويىيايلاق يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ	14	306	15
قوشاتما يېزىلىق خەنزۇ تىلى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	146	9	تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى باشلانغۇچ مەكتىپى	4	61	2

§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ ماۋارىپى

1. ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر

1) مەكتەپ قۇرۇش ئەھۋالى

1956 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 8 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. 88 ئوقۇغۇچىسى بار 2 ئۆيغۇرچە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ تەسىس قىلىندى. كېيىن ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىسى يىلمۇ يىل كۆپەيدى.

1963 - يىلى باغئىبرىق گۇڭشېسىدا تۇنجى يېزا ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى.

1965 - يىلى چوڭكۆل گۇڭشې ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى.

1966 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە 1 خەنزۇچە سىنىپ، 1 ئۇيغۇرچە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ تەسىس قىلىندى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن مەكتەپلەردە دەرس توختىدى.

1969 - يىلى مەكتەپلەردە دەرس ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە 4 ئۇيغۇرچە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ تەسىس قىلىندى.

1972 - يىلى باغئىبرىق، تاتىراق، يېڭىئۆستەڭ گۇڭشېلىرىدىكى يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى رەسمىي ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 4كە يەتتى.

1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ماۋارىپ خىزمىتى پەيدىنپەي توغرا ئىزغا سېلىندى ھەمدە خېلى زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرۇلدى، مەكتەپلەرنىڭ ئۆي - ئىمارەتلىرى ۋە ئوقۇتۇش مۇئەسسەسىلىرى ئۈزلۈكسىز ياخشىلاندى، قىسمەن مەكتەپلەردە تەدرىجىي ھالدا خىمىيە، فىزىكا، بىئولوگىيە تەجرىبىخانىلىرى ۋە كۈتۈبخانىلار قۇرۇلدى، يەنە ئوقۇتۇش ۋە تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل، تراكتور سەپلەپ بېرىلدى.

1981 - يىلى، ناھىيە بازىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خەنزۇچە سىنىپلىرى كۆپەيگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ مەكتەپ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ (ئۇيغۇرچە) ۋە ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ (خەنزۇچە) بولۇپ بۆلۈندى. شۇ يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 6گە يەتتى، 1983 - يىلى تەرتىپكە سېلىنىپ 4كە چۈشۈرۈلدى.

1984 - يىلى 6 ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي ئوتتۇرا مەكتەپ 10غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ 10 بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ 41گە، ئوقۇغۇچىسى 1408 گە، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 12گە، ئوقۇغۇچىسى 400گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 203كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1956 — 1993 - يىللاردىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 — 3

يىللار	مەكتەپ سانى	سىنىپ سانى		قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى سانى		ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى سانى		مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى سانى		ئوقۇتۇغۇچى، ئىشچى-خىزمەتچى سانى
		تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	
1956	1		2		88				88	8
1957	1		4		67				155	14
1958	1		5		55		70		210	17
1959	1		5		72		68		205	18
1960	1		6		75		65		245	22
1961	1		8		92		84		320	28
1962	1		8		104		96		315	30
1963	2		10		140		110		390	35
1964	2		11		141		130		425	33
1965	3		12		135		135		450	35
1966	3	1	12	38	145		142	38	445	35
1967	3		13	40	165		157	73	480	36
1968	3		14	35	207	31	183	108	605	34
1969	3	4	14	68	205	38	190	135	620	36
1970	3	4	12	65	205	42	207	148	628	34
1971	3	4	18	88	187	64	175	182	535	36
1972	4	4	14	76	150	53	147	166	445	41
1973	6	4	22	55	210	34	215	119	635	35
1974	6	3	17	30	195	25	180	62	568	54
1975	6	4	26	52	320	38	295	116	1008	69
1976	6	4	31	45	318	44	320	133	1081	73

110	184	1182	65	367	70	340	5	35	6	1977
110	184	1182	62	360	68	340	5	34	4	1978
119	168	1003	59	340	65	305	6	30	5	1979
102	136	876	43	285	45	290	4	29	5	1980
123	177	965	67	320	60	320	5	34	6	1981
154	237	1140	86	374	75	345	6	38	4	1982
127	265	1189	92	388	87	350	6	37	4	1983
135	347	1331	108	425	118	425	7	40	10	1984
130	408	1282	130	403	135	427	7	39	10	1985
159	457	1336	148	426	152	430	9	39	10	1986
154	689	1420	232	452	235	465	15	42	10	1987
170	671	1512	210	508	221	513	15	46	10	1988
177	638	1565	215	505	215	510	16	47	10	1989
209	638	1565	220	510	220	520	16	47	10	1990
190	623	1342	196	421	214	430	16	54	10	1991
190	623	1342	204	418	210	428	16	38	10	1992
203	400	1408	119	450	135	460	12	41	10	1993

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1993 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 — 4

مەكتەپ نامى	مەكتەپ خاراكتېرى	دەرس ئوتۇلىدىغان تىل	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى سانى
ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	12	452	68
ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	خەنزۇ تىلى	8	352	47
چوڭكۆل يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	6	197	17
توغراقلىق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	7	215	18

يېڭىتۆستەك يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	6	201	17
باغئىبرىق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	6	190	18
قوشاتما يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	2	33	5
ناتىراك يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	3	77	7
ئارال يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	1	41	3
ئوييايلاق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۇيغۇر تىلى	2	50	3

2) ئوقۇش تۈزۈمى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى 3 يىل بولدى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى 1969 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 2 يىل، 1985 - يىلدىن كېيىن 3 يىل بولدى.

3) نۆقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تونۇشتۇرۇش

ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ　چەرچەن بازىرىدىكى «مەدەنىيەت» يولى بىلەن «ئىتتىپاق» يولى كېسىشكەن ئاچالنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، 1956 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان. شۇ چاغدا بۇ مەكتەپ چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالغان. مەكتەپ قۇرۇلغان چاغدا، 2 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ، 88 ئوقۇغۇچى، 8 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1966 - يىلى 1 خەنزۇچە سىنىپ تەسىس قىلىندى. 1981 - يىلى خەنزۇچە سىنىپ بۆلۈنۈپ چىقىپ كەتتى، مەكتەپ نامى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەكتەپ پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتىلىدۇ.

1993 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 8 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ، 4 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ تەسىس قىلىندى. ئوقۇغۇچىسى 452 گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 68گە يەتتى.

ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 77 مو بولۇپ، تەتقىرىبىيە مەيدانى، تەجرىبىخانا، تەجرىبە سايمانلىرى ئۆيى قۇرۇلدى، ھەرخىل ئوقۇتۇش سايمانلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 54 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 90 ئوقۇغۇچى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپنى پۈتتۈردى، ئۇلاردىن 19 ئوقۇغۇچى ھەرخىل ئالىي مەكتەپلەرگە، 26 ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا تېخنىكۇملارغا كىردى.

ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ　چەرچەن بازىرىدىكى «مەدەنىيەت» يولىغا، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يېنىغا جايلاشقان. 1981 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىن بۆلۈنۈپ چىققان خەنزۇچە سىنىپ ئاساسىدا قۇرۇلغان، خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتىلىدۇ.

1993 - يىلى بۇ مەكتەپتە 2 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ، 6 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ تەسىس قىلىندى، ئوقۇغۇچىسى 352 گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 47گە يەتتى.

ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 41 مو بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2242 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 29 ئوقۇغۇچى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپنى پۈتتۈردى، ئۇلاردىن 3 ئوقۇغۇچى ھەرخىل ئالىي مەكتەپلەرگە، 1 ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا تېخنىكۇمغا كىردى.

2 . يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى

1957 - يىلى يېزىلاردا يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرى زەربىدارلىق بىلەن قۇرۇلدى، ھەربىر يېزىدا 1 مەكتەپ، 1 سىنىپ قۇرۇلۇپ، 1 ئوقۇتقۇچى سەپلەپ بېرىلدى. 1960 - يىلى، ئىقتىسادىي جىددىيىلىك ۋە يېزىلاردا ئەمگەك كۈچى يېتىشمەسلىك تۈپەيلىدىن، كۆپ ساندىكى گۇڭشې يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇش مۇددىتى 1 يىلغا ئۇزگەرتىلدى. يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ ئۇزۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار يېرىم دېھقانچىلىق قىلىپ، يېرىم ئوقۇدى، ئۇزلىرىگە يېقىن جايدا ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشتى.

1962 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1964 - يىلى باغئىرىق، تاتىراق گۇڭشېلىرىدا يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى، ھەربىر گۇڭشې بىر سىنىپ ئېچىپ، 30 — 40 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. 1965 - يىلى يېڭىۋاستىكى گۇڭشې يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى. 3 گۇڭشې يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپىنى ھەر يىلى 90 چە ئوقۇغۇچى پۈتتۈردى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 3 گۇڭشې يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى پەيدىنپەي تاقىۋېتىلدى، ئوقۇتقۇچىلار يۆتكىۋېتىلدى، ئوقۇغۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە قايتۇرۇۋېتىلدى، مەكتەپ ئۈيلىرى ۋە تېرىلغۇ يەرلىرى باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىۋېلىندى.

1972 - يىلى 3 گۇڭشې يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى ئاساسىدا رەسمىي ئادەتتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن 3 ى قۇرۇلدى.

II باب

چوڭلار مائارىپى

§ 1 . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كەڭ ئاممىنىڭ مەدەنىيەت

سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمىگە مەخسۇس ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كادىرى سەپلەپ بېرىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

1951 - يىلى كادىرلار يېزىغا بېرىپ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

1966 - يىلى ناھىيە بويىچە 2475 كىشى ساۋاتلىق بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى بىر مەھەل توختاپ قالدى.

1983 - يىلى، ئىلگىرىكى ئارخىپ، قوللانما، كارتۇچكا، جەدۋەللەر ئاساسىدا، ناھىيە بويىچە ئاھالىنىڭ نوپۇسى، مىللىتى، يېشى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى يېگۈزاشتىن ئېنىقلىنىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرى بەلگىلەندى، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرىنىڭ تېگى - تەكتىنى ئېنىقلاپ ئارخىپ تۈرغۇزۇش خىزمىتى كۆچەيتىلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 16 — 40 ياشلاردىكى نوپۇس 11 مىڭ 320 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاتلىقلار 9570، ساۋاتسىزلار 1750، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى 1625، ئۆگىنىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغان ساۋاتسىزلار 125. شۇ يىلى 1625 ئادەم ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتناشتى، 1470 ئادەم ساۋاتلىق بولدى، ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى 90.4% كە يەتتى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرىغا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتناشقان كۈن سانىغا قاراپ، ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمى تەرىپىدىن 1 كۈنگە 3 يۈەندىن ئىشتىن قېلىش قوشۇمچە پۇلى بېرىلدى. يېزا مالىيىسىدىن ھەربىر كىشىگە 2 — 3 يۈەندىن ئىشتىن قېلىش قوشۇمچە پۇلى بېرىلدى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 16 — 40 ياشلاردىكى نوپۇس 12 مىڭ 436 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاتلىقلار 8976، ساۋاتسىزلار 3604، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى 3286، ئۆگىنىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغان ساۋاتسىزلار 318. شۇ يىلى 3286 ئادەم ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتنىشىپ كېرەك ئىدى، 3194 ئادەم ساۋاتلىق بولدى، ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى 97.2% كە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە 16 — 40 ياشلاردىكى نوپۇس 16 مىڭ 969غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاتلىقلار 13 مىڭ 942، ساۋاتسىزلار 3027، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى 2927، ئۆگىنىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغان ساۋاتسىزلار 297. شۇ يىلى 2630 ئادەم ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتناشتى، 2566 ئادەم ساۋاتلىق بولدى، ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى 97.6% كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1983 — 1993 - يىللاردىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 27 — 5

يىللار	ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس	يىل بېشىدىكى ساۋاتسىزلار سانى	يىل بېشىدىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتى	1 يىلدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئۆگىنىشىگە قاتناشقانلار	يىل ئاخىرىدا ساۋاتلىق بولغانلار سانى	يىل ئاخىرىدا يەنىلا ساۋاتسىز قالغانلار سانى	شۇ يىلدىكى ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى (%)
1985	37471	3899	3899	3189	1414	2485	
1986	38389	2467	2467	1885	1563	904	82.9

97.2	92	3194	3286	3286	3604	39152	1987
93.0	427	3156	3583	3583	3898	40839	1988
95.3	664	2840	3244	3504	3604	42539	1989
88.4	329	2860	3162	3189	3235	43942	1990
88.0	307	2787	2917	3094	3173	44230	1991
90.4	234	3258	3141	3501	3604	45727	1992
97.6	64	2566	2630	2927	3027	46349	1993

§ 2 . مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسى تۇرلۇك ئادەتتىكى ماۋارىپنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھەر - يېزىلاردا ئىشچى - دېھقانلار مەدەنىيەت - ماۋارىپىنى قانات يايدۇرۇپ، مەلۇماتلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە دېھقانلارنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ، يېڭى مەدەنىيەت بىلىملىرىنى داۋاملىق ئۆگىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ساۋاتلىق بولغانلارنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى داۋاملىق ئۆگىنىش تەلىپىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئىشتىن سىرتقى تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە ئىشتىن سىرتقى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلارنى ئاچتى.

1958 - يىلى شەھەر - يېزىلاردا مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىدىن 3 ى ئېچىلدى، 115 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

1959 - يىلى شەھەر - يېزىلاردا مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىدىن 6 سى ئېچىلدى، 210 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

1964 - يىلى شەھەر - يېزىلاردا مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش سىنىپىدىن 8 ى ئېچىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپى 6، ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى 2)، 320 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

1965 - يىلى شەھەر - يېزىلاردا مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش سىنىپىدىن 10ى ئېچىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپى 8، ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى 2)، 380 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

1958 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 1025 ئادەم (قېتىم) مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىشكە قاتناشتى، ئۇلاردىن 454 ئادەم باشلانغۇچ مەكتەپتىن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە كۆچتى.

80 - يىللارنىڭ بېشىدا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ياش ۋە ئوتتۇرا ياش ئىشچى - خىزمەتچىلەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولسىمۇ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن ناھايىتى ئاز ئوقۇغان، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بىلىم سەۋىيىسىگە يېتەلمىگەنىدى، شۇڭا ناھىيە 2 قارار ياش ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاش سىنىپى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ تولۇق ئوتتۇرا، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرىنى تولۇقلاپ

ئۆگىنىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى، ئۆگىنىشكە 165 ئادەم قاتناشتى. 1986 - يىلغىچە 41 ئادەم لايىھەتلىك گۇۋاھنامىسى ئالدى، لايىھەتلىك بولۇش نىسبىتى %25كە يەتتى.

مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىش سىنىپىغا قاتناشقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىر قىسمى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكۇملارغا كىردى.

§ 3 . كەسپىي مائارىپ

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى تېز راۋاجلاندى، لېكىن ئوقۇتقۇچى كۇچى ئاجىز بولغاچقا، ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش ئورنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 4 نەپەر مەخسۇس ئوقۇتقۇچى سەپلەپ بېرىلدى. نۆۋەتلىق ھالدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى دەرسلىك، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى جەھەتتىن تەربىيىلىنىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش ئىقتىدارى ۋە كەسپىي سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى.

1980 — 1993 - يىللاردا ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش ئورنى 21 قاتار كۇرس ئېچىپ، جەمئىي 416 كۇرسانتنى تەربىيىلىدى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 1 مىللىي سىنىپ سىنىپى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1976 — 1977 - يىللاردا 2 قاتار مىللىي سىنىپى ئېچىلدى. ئۇنى 80 ئادەم پۈتتۈردى.

1980 - يىلدىن كېيىن رادىئو سىنىپى داشۆسى، سىرتتىن ئوقۇش داشۆسى، كەسپىي داشۆ قاتارلىق كەسپىي مائارىپقا قاتناشقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى.

1993 - يىلى 23 ئىشچى - خىزمەتچى ئۆزلۇكسىز ئۆگىنىپ ئىمتىھان بېرىشكە قاتناشتى ھەمدە تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس بويىچە ئوقۇش تارىخى دىپلومى ئالدى، 10 ئىشچى - خىزمەتچى رادىئو سىنىپى داشۆسى ئۆگىنىشىگە قاتناشتى ھەمدە مەخسۇس كۇرس بويىچە ئوقۇش تارىخى دىپلومى ئالدى.

Ⅲ باب

ئوقۇتقۇچى

§ 1 . ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى

چەرچەن ناھىيىسى ۋەتىنىمىزنىڭ چەت يېزىغا جايلاشقان، قاتناشى راۋان ئەمەس، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرى بىر قەدەر ئارقىدا تۇرۇپ كەلگەن، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، مەكتەپلەرنىڭ كۆپ قىسمىدا مۇكەممەل ئۇيۇ - ئىمارەت يوق ئىدى، ئوقۇتقۇچى بەكمۇ قىس ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى كونا جەمئىيەتتىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن ئوقۇتقۇچىلارغا قارىتا ئىتتىپاقلىشىش، تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش، ئىشلىتىش سىياسىتىنى قوللاندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ياش ئوقۇتقۇچىلارنى ئۇزلۇكسىز يېتىشتۇردى ۋە قوبۇل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى سان ۋە سۈپەت جەھەتتە خېلى زور دەرىجىدە ئۆزگەردى.

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 98 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى، بۇنىڭ 92 سى مىللىي، 6 سى خەنزۇ ئىدى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوقۇتقۇچى 484كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە داشۇنىڭ تولۇق كۇرسى (مەخسۇس كۇرسى)نى پۈتتۈرگەنلەر 153، ئوتتۇرا تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنلەر 247؛ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 174، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 410؛ مىللىي ئوقۇتقۇچى 405، خەنزۇ ئوقۇتقۇچى 79.

1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا كومپارتىيە ئەزاسى 87گە، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى 155كە يەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن ھەر قايسى يېزىلارنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر خەلق ئوقۇتقۇچىسى، ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى قوبۇل قىلىنىپ، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى تولۇقلاندى، 1993 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 42 خەلق ئوقۇتقۇچىسى، 50 ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى ئوقۇتقۇچىلىققا ئۆزگەرتىلدى.

2 § . ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشى

چەرچەن ناھىيىسى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بەردى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشىدا «خىزمەت ئىشلەپ تۇرۇپ بىلىم ئاشۇرۇش ئاساس، خىزمەتتىن ئايرىلىپ ئۆگىنىش قوشۇمچە» قىلىندى، ژۇرنال ئارقىلىق ئوقۇش، ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇش، ئۇزلۇكىدىن ئۆگىنىپ ئىمتىھان بېرىش، قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلاردا، رادىئو سىفەن داشۇسىدە ئوقۇش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كەسپىي سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى.

1980 — 1985 - يىللاردا 316 ئوقۇتقۇچى ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش ئورنىدا تەربىيىلەندى، 7 ئادەم بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىفەن مەكتىپىدە تەربىيىلەندى، 1 ئادەم ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو سىفەن داشۇسىدە ئوقىدى، 248 ئادەم تەتىلدىكى تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشتى، 72 ئادەم ھەرخىل تېپتىكى ژۇرنال ئارقىلىق ۋە ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇشقا قاتناشتى.

1984 — 1986 - يىللاردا ناھىيە بويىچە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئىمتىھانىدا ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 231 ئادەم ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئوبيېكتى قىلىندى، بۇنىڭدىن 177 كىشى لاياقەتلىك بولدى، لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى 85% كە يەتتى.

1986 — 1993 - يىللاردا 63 ئوقۇتقۇچى ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش ئورنىدا، 28 كىشى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سىفەن مەكتىپىدە تەربىيىلەندى، 46 كىشى ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو سىفەن داشۇسىدە ئوقىدى، 350 كىشى تەتىلدىكى يېڭى دەرسلىك بويىچە تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشتى، 121 كىشى ھەرخىل تېپتىكى ژۇرنال ۋە ماتېرىيال ئارقىلىق ئوقۇشقا قاتناشتى، 35 نەپەر مەكتەپ مۇدىرى «مەكتەپ مۇدىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى»غا قاتناشتى

ۋە ئىشقا چۈشۈش گۇۋاھنامىسى ئالدى.

§ 3 . ئوقۇتۇش تەتقىقاتى

1980 - يىلىدىن بۇيان، كۆپ سانلىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە بويىچە مۇسابىقە پائالىيەتلىرىنى پات - پات قانات يايدۇرۇپ تۇردى، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ماتېماتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈش، ماقالە يېزىش بويىچە سېلىشتۇرۇپ باھالاش قاتارلىق ھەرخىل زېھىن سىناش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوخشىمىغان ھەۋىسىگە قاراپ، «2 - دەرسخانا» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى مەكتەپ مۇدىرلىرى، ئىلمىي مۇدىرلار ۋە تايانچ ئوقۇتقۇچىلارنى پات - پات يېزا مەكتەپلىرىگە بېرىپ ئوقۇتۇشنى تەكشۈرۈپ باھالاشقا ئۇيۇشتۇردى ھەمدە ئۆز يېرىگە باب كېلىدىغان ئوقۇتۇش تەتقىقات نەتىجىلىرىنى، ماۋارىپ ئىسلاھاتى تەجرىبىلىرى ۋە چارىلىرىنى پائال يەكۈنلەپ، زور كۈچ بىلەن ئومۇملاشتۇردى.

بۇنىڭدىن باشقا، ھەر قايسى مەكتەپلەر ماۋارىپ ئىسلاھاتى داۋامىدا، ئوقۇتۇش ئۈسۈلىنى ياخشىلاشقا ئەھمىيەت بېرىپ، دەرس تەييارلاش، ئۆز ئارا دەرس ئاڭلاش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئەستايىدىل تۇرغە ياخشى تۇتۇپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنى تىرىشىپ ئۆستۈردى.

IV باب

ماۋارىپنى باشقۇرۇش

§ 1 . خىراجەت

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ماۋارىپ كەسپىي خىراجىتى دۆلەت ۋە ناھىيە مالىيىسىدىن ئاجرىتىلدى، بۇ ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش ئورنى ۋە بالىلار باغچىسىنىڭ ئوقۇتۇش خىراجىتى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى، مەمۇرىي خىراجەت، ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتى ۋە رېمونت خىراجىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

1950 — 1993 - يىللاردا ناھىيە بويىچە ماۋارىپ خىراجىتى 25 مىليون 210 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1985 — 1993 - يىللاردىكى ماۋارىپ خىراجىتى 17 مىليون 630 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 16% نى ئىگىلىدى.

1985 - يىلىدىن كېيىن، كۆپ سانلىكى مەكتەپلەر مەكتەپ ئۆي - ئىمارەتلىرىنى سېلىش ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش، ئىشتىن سىرتقى ماۋارىپنى قانات يايدۇرۇش داۋامىدا «خەلق باشقۇرۇش، ھۆكۈمەت ياردەم بېرىش»نى يولغا قويدى، دۆلەت مۇۋاپىق قوشۇمچە ياردەم بەردى؛

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1950 — 1993 - يىللاردىكى ماڭارىپ خىراجىتى

جەدۋەل: 27 — 6 بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ناھىيە بويىچە مالىيە ئومۇمىي چىقىمى	بۇنىڭ ئىچىدە		يىللار	ناھىيە بويىچە مالىيە ئومۇمىي چىقىمى	بۇنىڭ ئىچىدە	
		ماڭارىپ چىقىمى	مالىيە ئومۇمىي چىقىمىدىكى نىسبەتى (%)			ماڭارىپ چىقىمى	مالىيە ئومۇمىي چىقىمىدىكى نىسبەتى (%)
1950		4.5		1972	172.2	23.9	13.9
1951		4.5		1973	222.0	25.8	11.6
1952		4.7		1974	231.9	25.5	10.9
1953		5.3		1975	221.2	26.8	12.1
1954	28.5	6.1	21.4	1976	235.6	28.0	11.9
1955	31.4	7.6	24.2	1977	271.1	28.5	10.5
1956	66.2	9.4	14.2	1978	377.7	32.4	8.5
1957	55.6	11.0	19.9	1979	389.2	32.0	8.2
1958	55.4	11.2	20.2	1980	317.0	36.0	11.4
1959	65.4	12.6	19.3	1981	361.0	38.0	10.5
1960	56.7	14.2	25.1	1982	462.0	43.0	9.3
1961	60.7	14.8	24.4	1983	821.0	48.0	5.8
1962	68.9	15.3	22.2	1984	791.7	78.0	9.9
1963	49.4	15.4	31.2	1985	673.4	127.0	18.9
1964	71.6	17.7	24.7	1986	947.9	154.0	16.2
1965	72.0	17.2	23.9	1987	772.4	155.0	20.1
1966	96.6	18.0	18.6	1988	864.9	156.0	18.0
1967	112.1	18.5	16.5	1989	1086.3	167.0	15.4
1968		18.3		1990	1080.9	180.0	16.7
1969	91.0	20.5	22.5	1991	1092.0	210.0	19.2
1970	108.7	21.6	19.9	1992	1492.0	280.0	18.8
1971	123.7	23.7	19.2	1993	2254.0	334.0	14.8

خەلق باشقۇرۇشىدىكى ئوقۇتقۇچى ۋە ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەقىگە ۋە باشقا خىراجەتلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى دۆلەت بەردى، قالغان قىسمىنى شۇ يەردىكى يېزا - كەنتلەر ئۆزلىرى تەييارلىدى.

1990 — 1993 - يىللاردا ناھىيە بازىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر قاشتېشى ئويمىچىلىق زاۋۇتى، بېتون ياسالمىلار زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى قۇردى، يېزا - كەنتلەردىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر بور زاۋۇتى ۋە باقمىچىلىق مەيدانى قۇردى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە 100 مو باغ ۋە تېرىلغۇ يېرىگە ئىگە بولدى. مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش كىرىمى يىلدىن - يىلغا ئاشتى.

1990 — 1993 - يىللاردا ناھىيىدىكى مەكتەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشتىن قىلغان كىرىمى 485 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ كىرىمنىڭ كۆپ قىسمى ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلاشقا، كەمبەغەل ئوقۇغۇچىلارغا ياردەم بېرىشكە ئىشلىتىلدى.

§ 2 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى باشقۇرىدىغان ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان؛ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا ئۇيۇشمىغا قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى باشقۇرىدىغان ماۋارىپ ھەيئىتى قۇرۇلغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 12 - ئايدا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماۋارىپ بۆلۈمى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1953 - يىلى ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1957 - يىلى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى يەنە سەھىيە بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قىلىنىدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا ماۋارىپ خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ماۋارىپ خىزمىتىنى ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1974 - يىلى مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك ئىشچى - دېھقانلار ماۋارىپى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ ئايرىم تەسىس قىلىنىدى. 1984 - يىلى ماۋارىپ مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىدىن بۆلۈپ چىقىپ، ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى تەسىس قىلىنىدى.

2. يېزا (كەنت) دەرىجىلىك ئاپپاراتلار

1954 - يىلى رايونلارنىڭ ھەممىسىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەيئەتلىرى قۇرۇلدى.

1958 - يىل 9 - ئايدا خەلق گۈڭشېنى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۈڭشېلاردا ماۋارىپ كادىرى تەسىس قىلىندى. 70 - يىللارنىڭ بېشىدا گۈڭشېلاردا ماۋارىپ ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئىشخانىلارنىڭ ھەربىرىدە 2 — 3 ئادەم ئىشلىدى. 1975 - يىلى گۈڭشېلاردا ئارقىدىن دېھقان - چارۋىچىلار ماۋارىپى كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ ئۆز گۈڭشېسىدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى تۈگىتىش ماۋارىپىگە ۋە چوڭلارنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلىشىغا مەسئۇل بولدى.

1984 - يىل 9 - ئايدا گۈڭشې يېزىغا ئۆزگەرتىلدى، ھەر قايسى يېزىلاردا ماۋارىپ ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى.

یەگدرمە سەککزنچی قسم

پەن - تبخنکا

يىگىرمە سەككىزىنچى قىسىم

پەن - تېخنىكا

I باب

تەشكىلىي ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى

1974 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ بىرلا كادىرى بار ئىدى. 1977 - يىلى ئاپپاراتى تولۇقلىنىپ 3 كادىر سەپلەپ بېرىلدى. 1982 - يىلى يېڭىدىن 305 كۋادرات مېتىرلىق ئىشخانا سېلىندى. 1986 - يىلى 6 شتات بېكىتىپ بېرىلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خىزمەتچىسى 9غا يەتتى.

2. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

1982 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەييارلىق كومىتېتى قۇرۇلدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ 2 خادىمى بولۇپ، پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىرەتتى. 1983 - يىل 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە چەرچەن ناھىيىلىك 1 - قېتىملىق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ 9 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. 1986 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىلەن ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ئايرىلىپ ئۆز ئالدىغا ئىش بېجىردى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى جەمئىي 2 قېتىم دائىمىي ئەزالار يىغىنى ئاچتى. 1993 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتلار ئىسلاھ قىلىنغاندا، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىلەن پەن - تېخنىكا كومىتېتى 2 ۋۇنىسكىلىق بىر يۈرۈش ئاپپاراتى قىلىپ بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

§ 2 . ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر

1 . چەرچەن ناھىيىلىك قۇرۇلۇش ئىلمىي جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 12 ـ ئايدا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 5 كىشىلىك مۇدىرىيەت سايلاپ چىقىلدى، فۇسۇك مۇدىرىيەت باشلىقى، ھوشۇر ئىمىن مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى، جۇ گىنشىن، فېي جىنباك، تۇرسۇن ئابدۇۋەلى مۇدىرىيەت ئەزاسى بولدى. جەمئىيەت ئەزاسى 25كە يەتتى.

2 . چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 7 كىشىلىك مۇدىرىيەت سايلاپ چىقىلدى، تالك شىيەنجۇن مۇدىرىيەت باشلىقى، ئەمەر ئادىل مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى. جەمئىيەت ئەزاسى 19غا يەتتى.

3 . چەرچەن ناھىيىلىك چارۋا ـ مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 5 ـ ئايدا ناھىيىلىك چارۋا ـ مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئىسمايىل ئىبراھىم مۇدىرىيەت باشلىقى، جياۋ يوڭسەي مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى. جەمئىيەت ئەزاسى 7گە يەتتى.

4 . چەرچەن ناھىيىلىك سەھىيە ئىلمىي جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك سەھىيە ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 17 كىشىلىك مۇدىرىيەت سايلاپ چىقىلدى. ۋېي ۋېنلوك مۇدىرىيەت باشلىقى، ئابدۇراخمان مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى بولدى. جەمئىيەت ئەزاسى 37گە يەتتى.

5 . چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ تەبىئىي پەن ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ تەبىئىي پەن ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 11 كىشىلىك مۇدىرىيەت سايلاپ چىقىلدى، توختى ئىمىن مۇدىرىيەت باشلىقى، شۇ كەييۇەن، يۇنۇس مۇسا، ئەركىن قاسىملار مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى. جەمئىيەت ئەزاسى 37گە يەتتى.

6 . چەرچەن ناھىيىلىك چوت جەمئىيىتى

1983 ـ يىل 3 ـ ئايدا، ناھىيىلىك چوت جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 7 كىشىلىك مۇدىرىيەت سايلاپ چىقىلدى، يەن شۇنيىك مۇدىرىيەت باشلىقى، ژالك لۇڭجۇ مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى

بولىدى. 1986 - يىل 12 - ئايدا ئەسلىدىكى مۇدىرىيەت قايتا سايلىنىپ، 9 كىشىلىك يېڭى مۇدىرىيەت بارلىققا كەلتۈرۈلدى، لۇ شىنپىڭ مۇدىرىيەت باشلىقى، جىن يۈڭرۇي مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى.

7. چەرچەن ناھىيىلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى

1983 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا بۇ جەمئىيەتتە 4 يېتەكچى (ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئابدۇرېھىم، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن شۇ كەيپۇەن، ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتىن مەھەممەت كېرىم، ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپتىن تاك لىشيا) بار ئىدى.

§ 3 . ئاساسىي قاتلام پەن - تېخنىكا تەشكىلاتلىرى

1. چەرچەن ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى

1955 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. ئۇ 1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى. خىزمەتچىسى 17گە يەتتى. 1962 - يىلى يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۇنىڭدا 6 خىزمەتچى ئىشلىدى.

2. يېزا (گۈڭشې) دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى

50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە تاتىراق گۈڭشېسىدا گۈڭشې دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، 3 كادىر سەپلەپ بېرىلدى. مەمەتئىمىن توختى پونكىت باشلىقى بولۇپ تەينىلەندى. 1984 - يىلدىن باشلاپ چوڭكۆل، ئارال، توغراقلىق، باغئېرىق، يېڭئۆستەڭ، قوشاتما، ئاقتېكەندۆڭ يېزىلىرىدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلدى. ھەربىر يېزىلىق دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتىغا 2 - 3 تىن خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى.

3. يېزا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى

1986 - يىل 7 - ئايدا چوڭكۆل يېزىسىدا 20 كىشىدىن تەركىب تاپقان پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. يېزا پارتكومىنىڭ شۇجىسى ئەمەر ئادىل قوشۇمچە مۇدىرىيەت باشلىقى، يېزا باشلىقى تۆمۈر بارات قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى بولدى. چوڭكۆل يېزىسىنىڭ چوڭكۆل ۋە دۆڭمەھەللە كەنتلىرىدە 1985 - يىل 6 - ئايدا ۋە 1986 -

يىل 6 - ئايدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.
شۇنىڭدىن كېيىن تاتىراق، ئارال، توغراقلىق، باغئېرىق، يېڭىئوستەك، قوشاتما ۋە ئاقتىكەندۇك يېزىلىرىدىمۇ ئارقا - ئارقىدىن پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى.

Ⅱ باب

پەن - تېخنىكا قوشۇنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەكتەپلەردىن تەقسىم قىلىش ۋە يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىن ئۆستۈرۈپ تەربىيىلەش ئارقىلىق پەن - تېخنىكا قوشۇنى تەدرىجىي زورايتىلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ھەرخىل پەن - تېخنىكا خادىمى 432گە يەتتى (ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بۇنىڭ سىرتىدا)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پەن - تېخنىكا خادىمى 171 بولۇپ، پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 39.6%نى تەشكىل قىلدى؛ ئەرلەر 337، ئاياللار 95؛ ئالىي تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخى بارلار 95، ئوتتۇرا تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخى بارلار 277، باشقا ئوقۇش تارىخى بارلار 60.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە تېخنىكا ئۇنۇانىغا ئېرىشكەن پەن - تېخنىكا خادىمى 341گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكا ئۇنۇانىغا ئىگە بولغانلار 3، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇانىغا ئىگە بولغانلار 26 (ئاگرانوم 4، مەسئۇل ۋىراچ 17، ئىنژېنېر 5)، تۆۋەن دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇانىغا ئىگە بولغانلار 312 (يارداەمچى ئىنژېنېر 43، يارداەمچى مەسئۇل بوغالتىر 42، يارداەمچى مەسئۇل مال دوختۇرى 37، سېستىرا 6، تېخنىك 75، بوغالتىر 26، يارداەمچى سېستىرا 30).

Ⅲ باب

پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى

§1. مۇكاپاتلانغان تۈرلەر

1958 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىناپ ياسىغان «شەرق شامىلى» ماركىلىق ئۇنۇېرسال دان ئايرىش ماشىنىسى ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.
1989 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتىدىكى ئاگرانوم ۋاڭ رۇڭشىڭ،

دېھقانچىلىق تېخنىكى بەكرى مەھەممەت ۋە ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىكى تالاق شىيەنجۇنلەر سىرتتىن كىرگۈزۈپ ئومۇملاشتۇرغان شالىنىڭ يېڭى سورتى — «شىنلى - 1» بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بويىچە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1989 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىكى ئىمىن تۇرسۇن، لىيۇ شىنمىنلار ئىشلىتىشنى ئومۇملاشتۇرغان قۇياش ئېنېرگىيەسىدىن پايدىلىنىپ توك چىقىرىش سىستېمىسى تېخنىكىسى ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1978 - يىلدىن بۇيان، چەرچەن ناھىيىسى ئاپتونوم ئوبلاست دەرىجىلىك 3 پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، ناھىيە دەرىجىلىك 14 پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

§ 2 . پەن - تېخنىكا ئىلمىي ماقالىلىرى

دېڭ لىرېن (ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتىدىن) بىلەن چۇ سەيلېن (ناھىيىلىك سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانىدىن) 1993 - يىلى «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىنىڭ 6 - سانىدا «شال ئېتىزىدا كېۋەز ئۆستۈرۈش خىزمىتى توغرىسىدا مۇلاھىزە» دېگەن ئىلمىي ماقالىسىنى ئېلان قىلدى.

ياڭ زۇڭجۇن بىلەن دوڭ شياۋمېن (ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىدىن) «شىنجاڭ سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش» ژۇرنىلىنىڭ 1993 - يىللىق 2 - سانىدا «چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىكى يەرلىك قالقانسىمان بەز كېسىلىنىڭ مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ئانالىزى» دېگەن ئىلمىي ماقالىسىنى ئېلان قىلدى ۋە ناھىيە دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

IV باب

پەن - تېخنىكىنىڭ قوللىنىلىشى

§ 1 . يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى

50 - يىللاردا بۇغداي سورتلىرىدىن ئاساسەن كورلا ۋە خوتەندىن كىرگۈزۈلگەن قىزىل كۇزگى بۇغداي بىلەن ئاق كۇزگى بۇغداي تېرىلدى. كۆممىقوناق سورتلىرىدىن ئاساسەن سېرىق كۆممىقوناق بىلەن ئاق كۆممىقوناق تېرىلدى.

1954 — 1955 - يىللىرى «C — 3173» كېۋەز كىرگۈزۈلۈپ، 70 - يىللارغىچە تېرىلدى.

1955 - يىلى كۆممىقوناقنىڭ ئەلا سورتى — ئات چىشلىق ئاق قوناق ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1958 - يىلى «ئالتۇن خانىش» ناملىق كۆممىقوناق ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1959 - يىلى «قوش شالغۇت — 156» ۋە «قوش شالغۇت — 42» كۆممىقوناقلىرى كىرگۈزۈلدى.

1961 - يىلى كۇزگى بۇغداينىڭ ئەلا سورتى — باقابۇق كىرگۈزۈلدى.

1965 - يىلى يازغى بۇغداينىڭ ئەلا سورتى — قەشقەر ئاق يازغىسى كىرگۈزۈلدى.
1970 - يىلى يازغى بۇغداينىڭ يېڭى سورتى — «ئازاد — 3» كىرگۈزۈلدى.
1974 — 1976 - يىللاردا كېۋەزنىڭ سورت ئالماشتۇرغۇچى يېڭى سورتى «KK — 1543» كېڭەيتىلدى. 1977 - يىلى ئومۇميۈزلۈك ئومۇملاشتۇرۇلۇپ بولدى.
1977 - يىلى بۇغداي كۆك پىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى توغىتىش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى.
1978 - يىلى «بىكتۇەن قوش شالغۇت — 1» ۋە «تەيخاڭبەي» ناملىق كۆممىقوناقلار كىرگۈزۈلدى.
1979 - يىلى كۈزگى بۇغداينىڭ ئەلا سورتى — «بايىنغولىن كۈزگىسى — 4» (417)، كوممىقوناقنىڭ ئەلا سورتى — «چوڭ يەككە شالغۇت — 2» ۋە «ئوتتۇرا يەككە شالغۇت — 2» كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلى ئومۇميۈزلۈك ئومۇملاشتۇرۇلۇپ بولدى.
1983 - يىلى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى كىرگۈزۈلدى.
1984 - يىلى ئالكىل ئىسپىرتلىق ئۆسۈملۈك تەڭشىگۈچ دورا تېخنىكىسى كىرگۈزۈلدى.
1985 - يىلى بۇغداي سورتى «تاڭشەن - 6898» كىرگۈزۈلدى.
1990 - يىلدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە «2نىسى بالدۇر شالغۇتلاشتۇرۇپ» ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى، «خوتەن يەككە شالغۇت - 1» ناملىق چىلگە قوناق ئۇرۇقى كىرگۈزۈلدى.
1992 - يىلى ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىنى تىزگىنلىگۈچى دورا «سۇ جېنەن» ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇرۇلدى.
1993 - يىلى «خېبەي بۇغدىيى - 26» ناملىق بۇغداي سورتى كىرگۈزۈلدى.

§ 2 . چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى

1983 - يىلى 9 — 10 - ئايلاردا، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئۆي ھايۋانلىرىدىكى پارازىت قۇرتلارنى دورا ئارقىلىق چۈشۈرۈش تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىپ، كالىتسىي ئارسېنات، شياۋيانخېن، دېپتېرېكس، شۇانخىئېرلۇخېن قاتارلىق مەددە چۈشۈرۈش دورىلىرىنى ئىشلەتتى، 7 داۋالاش كۇرسىدىن كېيىن كېسەل ھايۋانلاردىكى پارازىت قۇرۇتلارنىڭ كۆپ قىسمى يوقىتىلدى.
1983 - يىلى كالىنىڭ ئەسلىنى ياخشىلاش تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىلدى، بىر نەچچە يىل جاپالىق تىرىشىش نەتىجىسىدە كۆرىنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى.
1987 - يىلى ئۇششاق چارۋىلارنى توخلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، قېرى چارۋىلارنىڭ نەسلى ياخشىلاندى.
1984 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 20 تۈياق كافكاز قوي كىرگۈزۈلۈپ، قويلارنىڭ نەسلى ياخشىلاندى.

§ 3 . سانائەت پەن - تېخنىكىسىنىڭ قوللىنىلىشى

1979 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىدىكى

پەن تەتقىقات گۇرۇپپىسى B24 تىپلىق ماي ناسۇسى توسقۇچ ئوقىنىڭ دېتالىنى ياساپ چىقتى.
1986 - يىلى ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى تېخنىكا ئۆتكىلىگە مۇجۇم قىلىش ئارقىلىق قىش پەسلىدىكى توك تارقىتىش ئەھۋالىنى نورماللاشتۇردى.
1992 - يىلى ناھىيىلىك تاش پاختا كېنى كەلك كۆلەمدە تېخنىكا ئۆزگەرتتى.
1992 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش زاۋۇتى چىگىت تۇنتىغىنى ئايرىش ماشىنىسىنى تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقاردى.
1992 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش زاۋۇتى كېۋەزگە سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسىنى تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقاردى.

V باب

پەن - تېخنىكا مۇلازىمىتى

§ 1 . كىتاب، ماتېرىيال

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، چەرچەن ناھىيىسىدىكى پەن - تېخنىكا كىتاب - ماتېرىياللىرىنىڭ كۆپ قىسمى ناھىيىلىك ئارخىپخانا، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ماتېرىيال بۆلۈمى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ناھىيىلىك ھاۋارايى پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلارغا يىغىلدى.
1985 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ ماتېرىيال بۆلۈمىدە ساقلانغان پەن - تېخنىكىغا دائىر ماتېرىيال - كىتابلار 978 پارچىگە، ھەرخىل قەرەللىك ژۇرنال 2000 پارچىگە، گېزىت 21 خىلغا يەتتى. ساقلانغان كىتابلار ئاساسەن تەبىئىي پەن ۋە ئەمەلىي تېخنىكىغا ئائىت ماتېرىيال كىتابلاردىن ئىبارەت.
پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ ماتېرىيال بۆلۈمىگە قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ماتېرىيال باشقۇرغۇچى خادىم سەپلەپ بېرىلدى، ماتېرىيال ئارىيەت ئېلىش تۈزۈمى ۋە قىرائەتخانىنىڭ ئېچىلىش ۋاقتى بېكىتىلدى (ھەر ھەپتىنىڭ 2 - ، 4 - كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن ئېچىلدى، كەچتە قەرەلسىز ئېچىلدى).
1993 - يىلى پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ ماتېرىيال بۆلۈمىدە ساقلانغان كىتاب 7600 گە، ھەرخىل قەرەللىك ژۇرنال ئاز كەم 10 مىڭ پارچىگە، گېزىت 14 خىلغا يەتتى.

§ 2 . پەن - تېخنىكا ئۇچۇرى ۋە پەن - تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكى

1985 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ۋە پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى «چەرچەن پەن - تېخنىكىسى» نى قەرەلسىز ھالدا بېسىپ، ناھىيە ۋە يېزىلاردىكى پەن - تېخنىكا

ئورۇنلىرى ۋە باشقۇرۇش تارماقلىرىغا تارقىتىپ، پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزدى. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى، سۇئېلېكتر ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلار دائىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ تېرىقچىلىق ۋە باقمىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئائىلىلەرگە مەسلىھەت بېرىپ مۇلازىمەت قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا يولۇققان پەن - تېخنىكا مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشىغا ياردەملەشتى. 1993 - يىلغىچە جەمئىي 1010 ئادەم قېتىم مەسلىھەت بەردى.

3 § . يېزىلاردا پەن تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1983 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىشىپ 3 قېتىم تېرىقچىلىق كۇرسى ئاچتى. كۇرسقا 150 دىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ناھىيىلىك ياش ئۆسمۈرلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا «ئۆكتەبىر پەننى سۆيۈش» پائالىيىتىنى ئۈيۈشتۇردى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلدى، ناھىيە بويىچە پەن - تېخنىكىغا ئائىت ئەسەردىن 36 پارچە (1 - ۋە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 6 پارچە)، پەن - تېخنىكا تەشۋىقات رەسىمىدىن 40 نەچچە پارچە قوبۇل قىلدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى يېزىلاردا يېزا پەن - تېخنىكا ئائىلىلىرىنى پائال راۋاجلاندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى، شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا پەن - تېخنىكا ئائىلىسى 149 غا يەتتى، پەن - تېخنىكا ئائىلىلىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى ناھىيە بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمدىن 7.149 يۈەن يۇقىرى بولدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ چوڭكۆل، ئارال، توغراقلىق، يېڭىئۆستەڭ، باغئېرىق، قوشاتما، ئاقتېمەندۇق، تاتىراق يېزىلىرىدا ئىلگىر - ئاخىر بولۇپ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى.

1985 - يىل 6 - ئايدا ۋە 1986 - يىل 6 - ئايدا چوڭكۆل يېزىسىنىڭ چوڭكۆل ۋە دۆڭمەھەللە كەنتلىرىدە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ كەنت پەننى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى.

1988 - يىلى تاتىراق يېزىسى تەتۈر كۆل كەنتىدە دېھقانلار شال تېرىش كەسپى تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

یېگىرمە توققۇزىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

يىگىرمە توققۇزىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئۇسسۇل، ناخشا، قوشاقلىرى ۋە ھەرخىل ئويۇنلىرى خىلمۇ - خىل، مەزمۇنلۇق بولۇپ، روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئەھمىيەت بەردى، ئەنئەنىۋى مىللىي مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى قوللىغان ۋە راۋاجلاندۇرغاندىن باشقا، مەدەنىيەت مۇئەسسەسلىرىنى قۇرۇش، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ئىختىساسلىق خادىملارنى بايقاش ۋە يېتىشتۈرۈش، مەدەنىيەت تەشكىلاتى، مەدەنىيەت تەشۋىقاتى، سەنئەت ئويۇنلىرىنى ئويناش ۋە ئىجاد قىلىش، كىتاب تارقىتىش، كىنو فىلىملىرىنى تارقىتىش - قويۇش، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش ۋە رەتلەش قاتارلىق جەھەتلەردە بىر مۇنچە خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، نەتىجىدە مىللىي مەدەنىيەت ئىشلىرى ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى.

I باب

مەدەنىيەت - سەنئەت

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان ئاپپاراتى يوق ئىدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) چەرچەن ناھىيىسىدە ئاممىۋى خاراكتېرلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ تەشكىلاتى — ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى (قىسقارتىلىپ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات، مالىيە، تەشۋىقات، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان 4 ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى، ئۇلار خەلق ئارىسىدا ماۋارىپ ۋە مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ماۋارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم ئىش تەقسىماتى بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىنى باشقۇردى. 1953 - يىلى ماۋارىپ بۆلۈمىنىڭ نامى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت -

ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى مەدەنىيەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى بۆلۈنۈپ چىقىپ ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1993 - يىلى مەدەنىيەت ئىدارىسى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى.

§ 2 . مەدەنىيەت يۇرتى (پونكىتى)

1. ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى

1956 - يىل 8 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆلىمى 80 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 1 باشقۇرۇش خادىمى، 1 خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1993 - يىلى خىزمەتچىسى 6 گە يەتتى.

1956 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا قىرائەتخانە قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 300 پارچە كىتاب بولۇپ، 1 نۇسخا «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە بىر نەچچە ژۇرنالغا مۇشتېرى بولغانىدى. 1983 - يىلى يېڭىدىن 430 كۋادرات مېتىر ئۆي - ئىمارەت سېلىنىدى، ساقلانغان كىتاب 7500 گە يەتتى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا 1 كۇتۇپخانا، 2 قىرائەتخانا (چوڭلار قىرائەتخانىسى ۋە بالىلار قىرائەتخانىسى)، 1 مەدەنىي پائالىيەت ئۆيى، 1 فوتو سۈرەت قارالاغۇ ئۆيى بار بولدى؛ 7500 پارچە كىتاب ساقلاندى، مۇشتېرى بولغان ھەرخىل گېزىت - ژۇرنال 130 خىلدىن ئاشتى (بۇنىڭ 100 نەچچە خىلى خەنزۇچە، 30 نەچچە خىلى ئۇيغۇرچە). 1994 - يىلى ساقلانغان كىتاب 15 مىڭ پارچىگە يەتتى، بۇنىڭ 6000 پارچىسى ئۇيغۇرچە.

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى 1956 — 1985 - يىللاردا 50 نەچچە قېتىم ئاخبارات سۈرەتلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى، بۇ كۆرگەزمىلەرگە ناھىيىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا دائىر 6000 پارچىدىن كۆپرەك ئاخبارات سۈرىتى قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1985 - يىلى 10 قېتىم ئاخبارات سۈرەتلىرى كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، ھەر قېتىمقى كۆرگەزمىگە 120 نەچچە پارچە سۈرەت قويۇلۇپ، چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ھەرخىل چوڭ، ئوتتۇرا تېپتىكى يىغىن ۋە ئاممىۋى پائالىيەتلەر تونۇشتۇرۇلدى، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر، يېزىلاردىكى كەسپىي ئائىلىلەر تەقدىرلەندى، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى قاتارلىقلار ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 12 قىسىمغا بۆلۈنگەن، سۈرەتلەر بىلەن يازما چۈشەندۈرۈشلەر بىر - بىرىگە ماسلاشقان چوڭ تېپتىكى قوش مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، بۇ كۆرگەزمە چەرچەن تارىخىدىكى كۆلىمى ئەڭ كەڭ بولغان ئاخبارات سۈرەتلىرى كۆرگەزمىسى بولۇپ، ئۇنى، ئاساسەن ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدىن جۇ ۋەنلىن، مەدەنىيەت يۇرتىدىن جاۋ خەنيىڭ، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىدىن لى زۇڭمىن، ماۋارىپ ئىدارىسىدىن رەجەپ، قۇربان روزىلار تەييارلىدى.

1963 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم رەسىم - ھۆسىن خەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە چەرچەن ناھىيىسىدىكى 20 نەچچە نەپەر كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى

ئاپتور ئىجاد قىلغان 50 نەچچە پارچە رەسىم، ھۆسىن خەت ئەسىرى قويۇلدى.
1985 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ رەسىم، ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە 600 دىن ئارتۇق ئاپتورنىڭ 800 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى قاتناشتۇرۇلدى.
1986 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە بويىچە باھارنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن رەسىم كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى.
1992 - يىل 5 - ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «يەنئەن ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق»ى ئېلان قىلىنغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ناھىيە بويىچە چوڭ تېپتىكى ھۆسىن خەت - رەسىم - فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى.
1993 - يىل 12 - ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ھۆسىن خەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى.

2. ئاساسىي قاتلام مەدەنىيەت پونكىتى، مەدەنىيەت ئۆيى

1983 - يىلى يېزىلاردا ئاساسىي قاتلام گۈڭشې مەدەنىيەت پونكىتىدىن 5ى، چوڭ ئەترەت مەدەنىيەت ئۆيىدىن 18ى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى يېزا - كەنتلەرنىڭ ھەممىسىدە مەدەنىيەت پونكىتى، مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە يېزا مەدەنىيەت پونكىتى 13كە، كەنت مەدەنىيەت ئۆيى 40قا يەتتى. مەدەنىيەت پونكىتلىرى (ئۆيلىرى) گە 1 دىن باشقۇرغۇچى خادىم سەپلەپ بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلىق مەدەنىيەت ئۆيلىرىنىڭ خادىملىرىنىڭ ئىش ھەققى ناھىيە مالىيىسىدىن بېرىلدى. 1993 - يىلى يېزا مەدەنىيەت پونكىتلىرىنىڭ ھەربىرىگە 1 دىن دۆلەت كادىرى سەپلەپ بېرىلدى. يېزا مەدەنىيەت پونكىتلىرىدا كىتاب، ھەرخىل شاھمات، تىكتاك توپ، بىلىيارت، ژاسكىتبول قاتارلىق پائالىيەت سايمانلىرى بار بولدى، بەزى مەدەنىيەت پونكىتلىرى يەنە تېلېۋىزور، ئېلېكترونلۇق رويال، مىللىي چالغۇ ئەسۋابلىرى قاتارلىقلارنى سېتىۋالدى؛ كەنت مەدەنىيەت ئۆيلىرىدە كۈتۈپخانا، ئويۇنخانا تەسىس قىلىندى.
1980 - يىلى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» (مەدەنىيەت ئۆيى) 45 ئىدى. 1993 - يىلى 64 كە يەتتى، ئۇلاردا كۈتۈپخانا ۋە بىلىيارت، تاختا بىلىيارت، تىكتاك توپ، شاتلاندۇرۇش ئەسۋابى، تېلېۋىزور قاتارلىق پائالىيەت سايمانلىرى بار بولدى.

§ 3 . ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنلىرى

1. ئويۇن قويۇش تەشكىلاتلىرى

1) ئىشتىن سىرتقى ئويۇن قويۇش تەشكىلاتلىرى مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكى قاسىم تۇرسۇن، توختى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمىكى قۇرۇلدى.
1953 - يىلى سابىتوپ، يۈسۈپ نارۇزى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى، بۇ ئۆمەك يەر ئىسلاھاتى، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۇرۇش، خەلق گۈڭشېسىنى

ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ماسلىشىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنلىرىنى ئۆزلىرى تۈزۈپ، ئۆزلىرى ئويناتتى، يېزا، سۇ قۇرۇلۇشى ئورۇنلىرىغا بېرىپ سەييارە ئويۇن قويدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ باشلىرىدا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر قايسى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئىشتىن سىرتقى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترەتلىرىنى قۇردى.

1969 - يىلدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە ھەر يىلى «1 - ماي»، «1 - ئىيۇل»، «1 - ئۆكتەبىر» قاتارلىقلارنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدە ئاممىۋى خاراكتېرلىك سەنئەت كۆرىكى ۋە ناخشا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، ھەر قايسى ئىدارە، گۈڭشې (يېزا)، زاۋۇتلار ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترىتى تەشكىل قىلىپ، ئويۇن قويۇشقا قاتناشتۇردى.

2) ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى 1960 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 1 مۇئاۋىن باشلىقى (جۇداۋچىلىق)، 21 ئارتىسى بولۇپ، ئىبراھىم خەلپىنىڭ ھويلىسىدا رېپىدىتسىيە قىلدى، بۇ ئۆمەك دۆلەتنىڭ كەسپىي شتاتىدا بولۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. 1973 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ بۆلۈمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ 1 باشلىقى، 1 مۇئاۋىن باشلىقى، 26 ئويۇن قويغۇچى خادىمى بار ئىدى.

1987 - يىل 6 - ئايدا ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ قوللىشى بىلەن ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى 248 كۋادرات مېتىرلىق رېپىدىتسىيە بۆلۈمى، ئىشخانا قاتارلىقلارنى قۇردى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئادىمى 27گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆمەك باشلىقى 1، مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى 1، ئۇسسۇل ئارتىسى 14 (5 ى ئەر، 9ى ئايال)، ناخشىچى 2، سازەندە 7، شوپۇر 1، پېنسىيەگە چىققان خادىم 1. دۆلەت 90 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى، ئويۇن قويۇش كىرىمى 3000 — 4000 يۈەنگە يەتتى.

2. ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە قويۇلىدىغان ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنلىرىدا ئۇيغۇرچە ناخشا - ئۇسسۇل، ئوپېرا، دراما، مۇزىكا، ئېيتىشىش، ئىنتوت، دىكلاماتسىيە ئاساس قىلىنىدۇ.

1) ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى قويغان ئويۇنلار 1960 — 1985 - يىللاردا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئارقا - ئارقىدىن «3 - مارت»، «1 سېۋەت ئوغۇت»، «مىھرىگۈل»، «مەجبۇرلانغان توي»، «تۇغمەندە»، «تامغىنى تارتىۋېلىش»، «قايچا قۇدا»، «سائەت ئاۋازى»، «قىزىل چىراق»، «ۋېيخۇشەننى پەم بىلەن ئېلىش»، «لۇڭجياڭغا مەدھىيە»، «ھەسەنكام ئاچچىق، ئامۇتى تاتلىق»، «كۆتۈلمىگەن توي»، «كاككۇك گۈلى»، «قەدىرىيەنىڭ مۇھەببەت تاللىشى»، «ماڭاش ئالغان كۈنى»، «ئالتۇنتاغ ئېتىكىدىكى مول ھوسۇل شاتلىقى»، «چەرچەن مەشرىپى»، «گۈڭشې مەشرىپى»، «سىز بىزگە ئىشىنەمسىز»، «ئېتىز بېشىدىكى تەنقىد» قاتارلىق دراما، ناخشا - ئۇسسۇل، ئوپېرالارنى ئويناندى.

1965 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتى ۋە تەبرىكلەش پائالىيىتىگە بېغىشلاپ 10 نەچچە نومۇر ئويۇن قويدى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ 1 - قېتىملىق كۆرىكىگە قاتناشتى، ئۇلار ئۆزى تۈزۈپ ئويناپ چىققان «ئېتىز

بېشىدىكى تەنقىد» ياخشى باھالىغا ئېرىشتى، «شىنجاڭ گېزىتى» بۇ ھەقتە خەۋەر باستى.
1992 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى شىنجاڭ بويىچە ئۇتكۇزۇلگەن كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ 2 - قېتىملىق كۆرىكىگە قاتنىشىپ، ئورۇنلاش مۇكاپاتى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت مۇكاپاتى ئالدى، 3 ئارتىس ئورۇنلاش مۇكاپاتى ئالدى.
1993 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى شىنجاڭ بويىچە ئۇتكۇزۇلگەن 2 - قېتىملىق مۇكاپاتلىق ئۇسسۇل مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، ئۇلار ئويىنىغان ئۇسسۇل «ناۋا مۇقامى جۇلاسى» رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

2) ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمەكلىرى قويغان ئويۇنلار مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ تىياتىر ئۆمىكى «ھۆسەنباي»، «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ» قاتارلىق ئوپېرا، دىرامىلارنى ئويناندى.
1949 — 1959 - يىللاردا ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى يەر ئىسلاھاتى، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش، خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ماسلىشىش ئۈچۈن، يېزا، سۇ قۇرۇلۇشى ئورۇنلىرىغا بېرىپ سەييارە ئويۇن قويدى.
«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ بېشىدا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر قايسى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ تەشۋىقات ئەترەتلىرى ئىنتايىن جانلىنىپ كەتتى، ئۇلار ھەر يىلى تەخمىنەن 100 مەيداندىن ئارتۇق ئويۇن قويدى.
1969 - يىلدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدە ھەر يىلى «1 - ماي»، «1 - ئىيۇل»، «1 - ئۆكتەبىر» قاتارلىق بايراملاردا ئاممىۋى خاراكتېرلىك سەنئەت كۆرىكى ۋە ناخشا مۇسابىقىسى ئۇتكۇزۇلدى.
1980 - يىلدىن كېيىن، كەڭ تارقالغان ناخشا، ئۇسسۇل، ئەلنەغمە، دېسكو، ياڭگېر ئۇسسۇلى، بەل دۇمباق قاتارلىق ئويۇن شەكىللىرى كۆپرەك ئويناپدىغان بولدى.
1992 - يىل 10 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك تۆنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار سەنئەت كۆرىكى ئۇتكۇزۇلدى، كۆرەككە ھەر قايسى يېزا ئىشتىن سىرتقى ئويۇن قويۇش ئەترەتلىرىنىڭ 100 دىن ئارتۇق ئادەمى قاتنىشىپ، 45 نومۇر ئويۇن قويدى.
1993 - يىل 10 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك سەنئەت كۆرىكى ئۇتكۇزۇلدى، كۆرەككە 64 ئادەم قاتنىشىپ، 45 نومۇر ئويۇن قويدى.
1985 — 1993 - يىللاردا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلار 10 نەچچە قېتىم ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى ئويۇن قويۇش پائالىيىتى ئۇيۇشتۇردى، ماۋارىپ ئىدارىسى 9 قېتىم ئوقۇغۇچىلار سەنئەت مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى.
1993 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى يېزىغا قايتقان ئوقۇغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، يازلىق تەتىلدە چەرچەن ناھىيىلىك ياشلار «يېڭى يولتۇز» ئىشتىن سىرتقى ئويۇن قويۇش ئەترىتى قۇردى، ئۇنىڭ 20 نەچچە ئەزاسى 30 نەچچە نومۇر ئويۇن قويدى، ھەر قايسى يېزا ۋە بازار رايونىدا 6 مەيدان ئويۇن قويدى.
ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى 1988 - يىلدىن بۇيان ھەر يىلى ھەرخىل ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرىگە بالىلار سەنئەت نومۇرلىرىنى قاتناشتۇردى، ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرى قىسقا، شوخ، نەپىس بولۇپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

3) باشقا جايلاردىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى قويغان ئويۇنلار

1980 — 1993 - يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىگە ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكى 6 قېتىم، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى 5 قېتىم كېلىپ ئويۇن قويدى. 1986 - يىلى چەرچەن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەندە، بايىنغولىن ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى چەرچەنگە كېلىپ 3 مەيدان ئويۇن قويۇپ، قىزغىن ئالقىشلاندى.

1992 - يىل 10 - ئايدا مەركىزىي مىللىي ياشلار ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىدىكى 15 كىشى چەرچەنگە كېلىپ ئويۇن قويۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

خوتەن، نىيە، قاغىلىق قاتارلىق جايلارنىڭ سەنئەت ئۆمەكلىرى ۋە سېرىك ئۆمەكلىرىمۇ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ ئويۇن قويدى.

§ 4 . ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتى

1. ئەدەبىي ئىجادىيەت

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيەت قوشۇنى يىلدىن يىلغا زورايدى، بولۇپمۇ 80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن بۇيان، ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات - سەنئەت ئاپتورلىرى ئۇزلۇكسىز بارلىققا كېلىپ، بىر تۈركۈم خېلى ياخشى ئەسەرلەر يارىتىلدى. ھىكايە ئىجادىيىتىدە ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدىكى تۇرسۇن ئەبەي ئىجاد قىلغان «باپلاش»، «پارچىلىنىش»، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدىكى جۇ ۋەنلىن ئىجاد قىلغان «غورا»، «يۇرتۇم»، نەسىر، شېئىر ئىجادىيىتىدە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدىكى تۇرسۇن بەكرى ئىجاد قىلغان «سۈيۈملۈك يۇرتۇم»، «كۈلدۇرما»، «يەر ناخشىسى»، ناھىيىلىك ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسىدىكى سۇن خۇڭۇبي ئىجاد قىلغان «خەير، تۇنۇگۈن» قاتارلىق ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. 1988 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ناھىيە بويىچە ئىشتىن سىرتقى ئاپتورلار سۆھبەت يىغىنى ئاچتى، يىغىنغا 40 نەچچە كىشى قاتناشتى. 1993 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئىشتىن سىرتقى ئاپتورلار ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك گېزىت - ژۇرناللاردا جەمئىي 200 دىن ئارتۇق ئەسەر ئېلان قىلدى.

1993 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى يازغۇچىلار جەمئىيىتى تۇرسۇن بەكرى، تۇرسۇن ئەبەي، مەھەممەتئىمىن سەيدىنى ئەزالىققا قوبۇل قىلدى.

2. مۇزىكا، ئۇسسۇل، تىياتىر ئىجادىيىتى

1) مۇزىكا ئىجادىيىتى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئاساسلىق مۇزىكىلاردىن «مول - ھوسۇل شاتلىقى»، «چەرچەن مەشرىپى»، «گۈڭشې مەشرىپى» قاتارلىق مۇزىكىلارنى ئىجاد قىلدى.

2) ئۇسسۇل ئىجادىيىتى ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ئاساسلىق ئۇسسۇللاردىن «ئالتۇنتاغ ئېتىكىدىكى مول ھوسۇل شاتلىقى»، «چەرچەن مەشرىپى»، «گۈڭشې مەشرىپى»، «ھىندىستان ئۇسسۇلى»، «قاشتېشى قىز» قاتارلىق ئۇسسۇللارنى تۇزۇپ ئويناپ

چىقتى.

3) تىياتىر چىلىق ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى«1 سېۋەت ئوغۇت» ، «مېھرىنگۈل» ، «مەجبۇرلانغان توي» ، «تۆگمەندە» ، «قايچا قۇدا» ، «ھەسەنكام ئاچچىق، ئامۇتى تاتلىق» ، «ماڭاش ئالغان كۈنى» ، «پۇلنى نەگە قويۇش كېرەك؟» قاتارلىق ئاساسلىق تىياتىرلارنى تۈزۈپ ئويناپ چىقتى.

3. گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاممىۋى گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىنى جانلاندى، مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ گۈزەل سەنئەت كادىرى جاۋ خەنيىڭ ھەر مىللەت ئىختىساسلىق گۈزەل سەنئەت خادىملىرىنى پائال ئۇيۇشتۇردى ۋە تەربىيىلىدى. قۇربان روزىنىڭ ئۇيغۇرچە ھۆسنىخەتلىرى ۋە جاۋ خەنيىڭنىڭ جۇڭگوچە رەسىملىرى، ھۆسنىخەتلىرى بايىنغولىن ئوبلاستلىق گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە كۆپ قېتىم مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. جاۋخەنيىڭنىڭ گۈزەل سەنئەت، ھۆسنىخەت ئەسەرلىرىدىن 10 نەچچىسى مەملىكەتلىك ۋە خەلقئارالىق كۆرگەزمىلەردە مۇكاپاتلاندى.

1986 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ئاممىۋى گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ناھىيە بويىچە گۈزەل سەنئەت كۆرسى ئاچتى. كۆرسقا 10 ياشتىن 35 ياشقىچە بولغان 19 كۆرسانت قاتناشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ گۈزەل سەنئەت كادىرى جاۋ خەنيىڭ ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلاردا رەسىم، ھۆسنىخەت دەرسى ئۈتۈپ، 1 تۈركۈم رەسىم ھەۋەسكارلىرىنى يېتىشتۈردى.

1992 - يىل 12 - ئايدا، جۇڭگو - ياپونىيە ياشلىرى تەكلىماكان ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى سەپەر ئۇستىدە چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، ناھىيىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت ھەۋەسكارلىرى بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇردى، ناھىيىلىك 1 -، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە 1 -، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئەدەبىيات - سەنئەت بىرلەشمە كۆچۈل ئېچىش يېغىنى ۋە رەسىم، ھۆسنىخەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈپ، ئۆز ئارا رەسىم، ھۆسنىخەت ۋە خاتىرە بويۇمى تەقدىم قىلىشىپ، ئۆز ئارا چۈشىنىش ۋە دوستلۇقنى كۈچەيتتى.

4. ھۈنەر - سەنئەت

چەرچەن ناھىيىسىدە خەلق ئارىسىدىكى گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرىدىن ئاساسەن ياغاچ ئويما، گەچ نەقىش، كەشتە، قاشتېشى ئويما قاتارلىقلار بار. ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن بەزى قەدىمكى ئىمارەتلەردىن قارىغاندا، بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلاردىن تۇرمۇشى ياخشىراقلا بولغانلىرى ئۆي قۇرۇلۇشىغا خېلى ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئىشىك، دېرىزە، ئۆي جاھازىلىرىنىڭ تولىسىغا نەپىس نەقىش، گۈل نۇسخىلىرىنى ئىشلەيدۇ، تۇۋرۇكلەرنىمۇ 4 قىرلىق، 6 قىرلىق قىلىپ ياساپ، ئۈستىگە كۆركەم گۈللەرنى نەقىشلەيدۇ. توغراقلىق يېزىسىدا چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ياسالغان بىر پومېشچىك قورۇقى — نىيازدۆك قورۇقى بار، قورۇق ئىمارىتى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، لىم، تۇۋرۇك، تورۇسلىرىغا گۈللەر نەقىشلەنگەن، ئۆينىڭ گەجدە ئويۇپ چىقىرىلغان تەكچىلىرىگە چىرايلىق گۈل نۇسخىلىرى نەقىشلەنگەن. چوڭ تەكچىنىڭ ئەتراپىغمۇ گەجدىن كۆپتۈرمە گۈل نۇسخىلىرى نەقىشلەنگەن بولۇپ، ئىنتايىن نەپىس كۆرىنىدۇ، بۇ — شۇ يەردىكى

ماھىر ئۇستىلارنىڭ ۋەكىل ئەسىرى.

يەرلىك ئايالار كىچىكىدىن باشلاپلا كەشتە تىكىشنى ئۆگىنىپ، كىيىم - كېچەك، ئىشلىك - دېرىزە پەردىلىرى ۋە ئۆي جابدۇقلىرىنىڭ ياپقۇچلىرى قاتارلىقلارنى كەشتىلەيدۇ، كەشتە گۈللىرىدە كۆپرەك بۇلۇڭ گۈللىرى، يۇمىلاق گۈللەر ۋە چاسا - ئۇلانما گۈللەرنىڭ نۇسخىلىرى كۆپرەك قوللىنىلىدۇ.

1990 - يىلى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى مەدەنىيەت يۇرتىدا ناھىيە بويىچە ئايالار كەشتىلىرى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى، كۆرگەزمىگە ھەرخىل كەشتىلەردىن 200 دىن كۆپرەكى قويۇلدى.

5 § . خەلق سەنئىتى

1. ئۇيغۇر خەلق سەنئىتى

1) مەشرەپ　مەشرەپ چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ناھايىتى كەڭ تارقالغان، ئادەتتە بايرام، توي - مەرىكىلەردە ئۆتكۈزۈلىدۇ، كۆپىنچە كەچقۇرۇن ۋە قىشتىكى ئىش سىلىككەن چاغلاردا نۆۋەت بىلەن ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئۇنىڭغا مەشرەپ ئۇيۇشكۇزگۈچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى ۋە بىر مەھەللىلىك ئەر - ئايال، قېرى - ياشلار قاتنىشىدۇ.

مەشرەپ ئۆتكۈزگۈچى داستىخانغا مېۋە - چېۋە، پېمەك - ئىچمەكلەرنى كەلتۈرىدۇ، مەشرەپنى مەشرەپ ئەھلى سايلىغان يېگىت بېشى باشقۇرىدۇ، مەشرەپكە قاتناشقۇچىلارنىڭ سانى چەكلەنمەيدۇ، تەكلىپ قىلىنغان سازەندىلەر دۇتار، راۋاپ، غىجەك، ئىسكىرىپكا، داپ قاتارلىق سازلارنى قەدىمكى ئەنئەنىۋى مۇزىكىلارغا ۋە كەڭ تارقالغان زامانىۋى مۇزىكىلارغا چالىدۇ، ساز ئەۋجىگە چىققاندا، كىشىلەر ئىختىيارسىز ھالدا ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ، ئادەتتە 1 ئەر، 1 ئايال بېقىشىپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ، ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنىڭ مۇقىم قېلىپى بولمايدۇ، ئۇسسۇل ئويىنىغۇچىلار كۆپىنچە سورۇن ئەھۋالىغا قاراپ جانلىق ئويناپدۇ ۋە قىزىق ھەرىكەتلەرنى قىلىپ كىشىلەرنى كۈلدۈرىدۇ.

مەشرەپ پائالىيىتىدە بەزى يۇمۇرلۇق كۈلدۈرگىلەرمۇ ئويىنىلىدۇ، بۇ، مەشرەپنى تېخىمۇ قىزىتىۋېتىدۇ. پائالىيەت ۋاقتىنىڭ ئوزۇن - قىسقىلىقى مەشرەپ ئەھلىنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ. مەشرەپ ئاياقلاشقاندا ياغلىق تاشلاش، قوي كاللىسىنى كەلتۈرۈش چارىسى ئارقىلىق كېيىنكى قېتىمقى مەشرەپنى ئۆتكۈزگۈچى بېكىتىلىدۇ.

مەشرەپتە ئۇسسۇل ئويناغاندا، قاتناشقۇچىلار سازەندىلەرگە سوۋغا بېرىدىغان ئادەتمۇ بار، ئادەتتە رەخت، قولياغلىق، كەمپىت، مېۋە قاتارلىق نەرسىلەر تەقدىم قىلىنىدۇ، ئۇنى مەشرەپ ئىگىسى ۋاكالىتەن ئېلىپ، پەتنۇسقا سېلىپ، ئېگىز كۆتۈرۈپ مەيدانىنى ئايلانغاچ، قوشاق ئېيتىدۇ، بۇ مەشرەپنىڭ كەيپىنى ئاشۇرىدۇ.

2) نورۇز بايرىمىدىكى سەنئەت پائالىيىتى　بۇ بايرام ھەر يىلى 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئاساسەن يېڭى يىلدىكى باھار سۈيىنىڭ كەلگەنلىكى تەبرىكلىنىدۇ. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ بىرخىل قەدىمكى خەلق سەنئىتى پائالىيىتى ئىدى، ھازىر باھارنى تەبرىكلەش بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ پائالىيەتكە ئايلاندى. بۇ پائالىيەت خەلق ئارىسىدا «زاراخەتمە» دەپمۇ يۇرۇتىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان پائالىيەتكە ئايلاندى.

ئاتىلىدۇ.

نورۇز پائالىيەتلىرى چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ، تاكى 1950 - يىلغىچە خېلى كەڭ ئۇتكۇزۇلۇپ كەلگەنىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، بۇ پائالىيەت ئۇتكۇزۇلمىدى.

1993 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى بىرلىكتە نورۇز بايرىمىغا بېغىشلاپ سەنئەت كېچىلىكى ئۇتكۇزدى، سەنئەت كېچىلىكىدە ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنلىرى كۆرسىتىلدى.

3) قارلىق تاشلاش بۇ — ئۇيغۇر ياشلىرى قار يېغاندىن كېيىن ئويناپدىغان بىر خىل ئويۇن. ھەر قېتىم قېلىن قار يېغاندا بەزىلەر قارلىق تاشلايدۇ. قارلىققا مۇنداق قوشاق يېزىلىدۇ:

قاردا قارلىق تاشلىدۇق،
بىز بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
يېڭى قارنىڭ خۇشلۇقىدا،
سىزگە قارلىق تاشلىدۇق.
تاپقىنى قوي ئۆلتۈرەر،
تاپمىغىنى چۇجە - خوراز،
تاپقىنى گۈل كەلتۈرەر،
تاپمىغىنى بىر باش پىياز.
. . . . . .

قارلىق يازغان ئادەم قارلىقنى تۇيدۇرماي دوستىنىڭ يانچۇقىغا سىلىپ قويىدۇ - دە، قارلىق تاشلىغانلىقىنى ئۇختۇرۇپ قېچىپ كېتىدۇ. قارلىق ئالغۇچى ئۇنى قوغلايدۇ، تۇتالمىسا، قارلىق ئالغۇچى مېھمان قىلىدۇ، تۇتىۋالسا، قارلىق تاشلىغۇچى مېھمان قىلىدۇ.

4) بارات پائالىيىتى 1 يىللىق مول ھوسۇلنى تەبرىكلەش ئۇچۇن، ھەر يىلى روزى ھېيت ئېيىغا 15 كۇن قالغاندا، ئورۇق - تۇغقان، دوست - ئاغىنىلەر ھەر ئاخشىمى باغقا يىغىلىپ، بىللە تاماق يەيدۇ، ئۇسسۇل ئويناپدۇ، قاپاق كۆيدۇرۇش، خوراز، قوي، سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇشقا ئوخشاش ئويۇنلارنى ئويناپدۇ. يىغىلىش پائالىيىتى يېرىم ئايچە داۋام قىلىدۇ.

5) نەغمە چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا نەغمە كەڭ ئومۇملاشقان بىر خىل خەلق سەنئىتى پائالىيىتى بولۇپ، ئادەتتە ئۆيلەردە ئۇتكۇزۇلىدۇ، ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن قاتنىشىدۇ. ئۆيدە دوست - ئاغىنىلەر جەم بولۇپ يەپ - ئىچكەندىن كېيىن، بىر ياكى بىر نەچچە ئادەم ساز چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ، باشقىلارمۇ ناخشا ئېيتىپ جۇر بولىدۇ، كۆپىنچە خەلق ناخشىلىرى ئېيتىلىدۇ.

ئۇيغۇر ئائىلىلىرى، مەيلى شەھەردە ياكى يېزىدا بولسۇن، مەيلى قانداقلا كەسىپ بىلەن شۇغۇللانسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە دۇتار بولىدۇ. ياتاق ئۆيىنىڭ تېمىغا گىلەم تارتىلىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە 1 دۇتار ئېسىپ قويىلىدۇ، بۇ، ئۆيگە ناھايىتى يارىشىدۇ.

بازاردىكى كوچىلاردىمۇ ساز چېلىپ ناخشا ئېيتىدىغان سازەندىلەر ئۇچرايدۇ (تولىسى خوتەن

ۋىلايىتىدىن كەلگەن) ، ئۇلار يول بويىدىن 1 پارچە سالقىن، پاكىز يەرنى تېپىپ كېگىز سېلىپ ئولتۇرۇپ، دۇتار، ساپايى چېلىپ، ئۆزى توقمغان ياكى مەلۇم جايدا كەلگە تارقالغان ناخشىلارنى ئېيتىدۇ.

2. خەنزۇلارنىڭ بايراملىق ئويۇنلىرى

خەنزۇلارنىڭ خەلق ئارىسىدىكى بايراملىق ئويۇنلىرى چەرچەنگە كېيىنرەك تارقالغان، ئۇ ھەقتە 1987 - يىلدىن بۇرۇنقى خاتىرىلەر يوق. 1987 - يىلى ۋە 1989 - يىلى دېھقانلار كالىندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى كەچتە ناھىيىلىك پارتكوم دەرۋازىسى ئالدىدا سالىيوت كېچىلىكى ئۆتكۈزۈلدى، ھەر مىللەت خەلقى سالىيوتنى قىزغىن كۈردى، بايراملىق كەيپىيات يۇقىرى بولدى.

1988 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىگە «قوش مەدەنىيەت بەرپا قىلىش ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنىچى ناھىيە» دەپ نام بېرىلگەندە، داغدۇغىلىق تەبرىكلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلغۇچىلار قوشۇنىغا مىللىيچە ناخشا ئېيتىپ ئۈسسۇل ئويىنىغۇچىلاردىن باشقا، خەنزۇلارنىڭ قۇرۇق قېيىق ھەيدەش، بەل دۇمبىقى چېلىش ئويۇنلىرىنى ئويناش ئەترىتىمۇ قاتناشتى، بۇ ئەترەت ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ھەر قايسى ئورۇنلاردىكى 30 نەچچە خەنزۇ ياشتىن تەركىب تاپتى.

1990 - يىلى باھار بايرىمى مەزگىلىدە، 1 خەنزۇ دېھقان بىر توپ ياشنى تەشكىللەپ، چوڭ كوچىدا ئەجدىھار پانۇس ئويۇنى ئويناندى، ئويۇن ئەسۋابلىرى قوپال، ئاددىي ياسالغان بولسىمۇ، بۇ ئويۇن چەرچەن ناھىيىسى بويىچە 1 - قېتىم ئوينالغان ئەجدىھار پانۇس ئويۇنى بولۇپ قالدى.

§ 6 . خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

1. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش

1990 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش ۋە رەتلەشكە 5 ئادەم ئاجراتتى، تۈرسۇن بەكرى باش مۇھەررىر، تۈرسۇن ئەيسا، مەرەمنىسا، قۇربان، مەھەممەتئىمىن سەيدى مۇھەررىر بولدى. 2 يىل جاپاغا چىداپ تىرىشچانلىق كۆرسەتىش ئارقىلىق «چەرچەن ناھىيىسى خەلق چۆچەكلىرى» ، «چەرچەن ناھىيىسى خەلق ماقال - تەمسىللىرى» ، «چەرچەن ناھىيىسى خەلق قوشاقلىرى» دېگەن 3 توپلام تۈزۈپ چىقىلىپ، 1991 - يىل 11 - ئايدا نەشر قىلىندى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش - تەھرىرلەش ھەيئىتىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

2. خەلق قوشاقلىرى

خەلق قوشاقلىرى — خەلق ئارىسىدىكى ناخشىلارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى، قوشاقلار كۆپ يىل ئېيتىلىپ كەلگەن خەلق ئاھاڭلىرىغا سېلىنغاچقا، ناھايىتى يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ ۋە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا داۋاملىشىدۇ، خەلق قوشاقلىرىنىڭ رېتىمى كۆچلۈك، يەرلىك تۇسى قۇيۇق بولىدۇ.

چەرچەندىكى خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئاھاڭى يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ، بەزىلىرىنىڭ رېتىمى

كۆچلۈك، بەزىلىرىنىڭ ئاجىز بولىدۇ، رېتىمى تىزرەك قوشاقلاردا شوخ، قىزغىن كەيپىيات ئىپادىلەنسە، رېتىمى سۇس قوشاقلاردا مۇڭلۇق كەيپىيات ئىپادىلىنىدۇ.

چەرچەندىكى ئاھاڭغا سېلىنغان قوشاقلاردا كۆپىنچە سېلىشتۇرۇش، ئوخشىتىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ، مۇنداق قوشاقلار ئاددىي، يېقىملىق، شېئىرىي پىكىرگە باي بولۇپ، مەزمۇنى ناھايىتى كەڭ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يېڭى جۇڭگو، كومپارتىيە كۆيلەنگەنلىرىمۇ، يېڭى تۇرمۇش كۆيلەنگەنلىرىمۇ، كونا جەمئىيەتنىڭ جىنايىتى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىنغانلىرىمۇ، مۇنەۋۋەر شەخسلەر ۋە ياخشى ئادەم - ياخشى ئىشلار مەدھىيىلەنگەنلىرىمۇ، توي - مەرىكىلەردە ئېيتىلىدىغانلىرىمۇ، مۇھەببەت مەدھىيىلەنگەنلىرىمۇ بار.

1990 — 1991 - يىللاردا خەلق قوشاقلىرى توپلىنىپ ۋە رەتلىنىپ، «جۇڭگو خەلق قوشاقلىرى شىنجاڭ تومى. چەرچەن ناھىيىسى خەلق قوشاقلىرى» دېگەن كىتاب قىلىپ نەشر قىلىندى.

«كومپارتىيىگە مەدھىيە» دېگەن قوشاقتا يېڭى جۇڭگو، كومپارتىيە ۋە يېڭى تۇرمۇش مۇنداق كۆيلەنگەن:

پارتىيە ئازاد قىلىپ،
ئارزۇيىمىزنى قاندۇردى.
كېچە - كۈندۈز بىزلەرگە،
مېھرى - شەپقەت ياغدۇردى.

پارتىيەدەك خەلققە،
تاغدەك باشپانا يوقتۇر.
ئادالەتلىك زامانىدا،
ئەلنىڭ قوسىقى توقتۇر.
. . . . . .

«پادىچى بالىنىڭ كۆز يېشى» دېگەن قوشاقتا كونا جەمئىيەتتىكى بىر كەمبەغەل چارۋىچىنىڭ بالىسىنىڭ باينىڭ شەپقەتسىز ئېكسپىلاتاتسىيەسىدىن زارلانغانلىقى مۇنداق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن:

مەن ئانامدىن ئايرىلغاندا،
ئىشىك ئالدىدا قالغان.
قولىغا ياغلىق ئېلىپ،
قارا كۆزگە ياش ئالغان.

باينىڭ نۆرغۇن قوللىرى،
ئالتۇن - كۈمۈش پۇللىرى.
زۇلۇم بىلەن يوقسۇلنىڭ،
دەرتتە ئۆتەر كۈنلىرى.

تاغنى تاشلار قاپلىغان،
باغدا قۇشلار سايرىغان.

بايلار سالغان زۇلۇمدىن،
يۇرتنى يىغا قاپلىغان.

«قارا كۆزۈمگە ياش كەلدى» دېگەن قوشاقتا ئانىسىدىن ئايرىلغان بىر بالىنىڭ ئانىسىنى قاتتىق سېغىنغانلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ تېكىستى مۇنداق:

تۇغۇلۇپ چوڭ بولغىچە،
تارتىپ جاپا باقتىڭ مېنى.
كېچىلەردە ئۇخلىماي،
ئاق سۈت بېرىپ باقتىڭ مېنى.
. . . . . .
ئېگىز تاققا چىققاندا،
قۇرغۇي قوندى باشىمغا.
مەن ئانامنى ياد ئەتسەم،
قوينۇم تولدى ياشىمغا.

«قايدىسەن چەرچەن؟» دېگەن قوشاقتا سۆيگەن ئادىمىدىن ئايرىلغان بىر ياشنىڭ سۆيگىنىنى، يۇرتىنى چوڭقۇر سېغىنغانلىقى ئىپادىلەنگەن:

يايرىدۇقا، يايرىدۇق،
ھەر يەردە بىردەم يايرىدۇق.
يۇمىلاق دۆڭگە چىقىپ،
يايرىم قايان دەپ يىغلىدۇق.

ھەۋزىخان كەتكەنمىدۇ،
ئەندىرگىمۇ يەتكەنمىدۇ؟
2 دەرتىمەن بىر بولۇپ،
مۇرادىغا يەتكەنمىدۇ؟

كېتەي دېسەم كەتكۈم بار،
ئەندىر دېگەن توقايلىغا.
ئۆلگىچە باشىم كېتەرمۇ،
ھەۋزىخاندەك ئايلىغا.

يايرىدۇقا - يايرىدۇق،
ھەر يەردە بىردەم يايرىدۇق.
يۇمىلاق دۆڭگە چىقىپ،
«چەرچەن قايان» دەپ يىغلىدۇق.

«كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق» دېگەن قوشاقتا ھىجران ھەسرىتى مۇنداق تەسۋىرلەنگەن:

بارسىلا بىللە بارايلى،
ئايرىلىپ قالغان ياماق.
ئايرىلغانغا كىم ئۆلۈپتۇ،
چۆلدە يالغۇزلۇق ياماق.

سەن تۆۋەنلىك، مەن شۇقالماق،
ئاشنا بولمايلىمۇ.
گەپلىشەلمەي، مۇڭدىشالماي،
بىقارار بولمايلىمۇ.

دۆڭمۇ - دۆڭ قۇمنى ساناپ،
ئالدىم قۇلۇمغا بىر راۋاپ.
قايسى چۆللەردە يۇرىسەن،
مەڭزى قىزىل باغرى كاۋاپ.

3. ماقال - تەمسىللەر

ناھىيە تەۋەسىدە تارقىلىپ كەلگەن ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرىنىڭ تىلى روشەن، مەزمۇنى مول، تېمىسى كەڭ، پەلسەپىۋىلىكى كۈچلۈك بولۇپ، ئۇلاردا چەرچەندىكى ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدا يەكۈنلەپ چىققان بىلىم ۋە تەجرىبىلىرى يىغىنچاقلانغان.

دىلى ئوچۇقنىڭ قولى ئوچۇق،
ئەل سۆيگەننىڭ يولى ئوچۇق.

يۇرت قوغدىساڭ ئۆسەرسەن،
قوغدىمىساڭ ئۆچەرسەن.

يايرىغىنى گۈل ئارىسىدىن ئىزدە،
ئەركىگىنى ئەل ئارىسىدىن ئىزدە.

ھەقىقەت ئىگىلەر، سۆزىماس.

گۆھەر ياتىدۇ سايدا،
تونىمىساڭ نىمە پايدا.

ھۈنەر — پۈتمەس گۆھەر.

نادانلىق قاراڭغۇلۇقتىن ياماق.

ئەقىل توزىماس، بىلىم خورىماس.

ئېتى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قۇرۇق.

بىلىگى چوڭ بىرنى يىڭەر،
بىلىمى چوڭ مىڭنى يىڭەر.

بىلگەن بىلگىنىنى ئىشلەر،
بىلمىگەن بارمىقىنى چىشلەر.

كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس.

ئانىنىڭ كۆڭلى بالىدا،
بالىنىڭ كۆڭلى دالىدا.

ئىگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەپتۇ.

بازاردا مىڭ كىشى،
كۆڭۈلدە بىر كىشى.

ئۆتكەن كۈنۈڭنى ئۇنۇتما،
شىرە چورۇقمىڭنى قۇرۇتما.

تىلى تاتلىق موزاي 2 ئىنەكنى ئىمىدۇ.

تىلغا ئىختىيار بەرسەڭ.
ئەلگە ئېتىۋارسىز بولىسەن.

سۈنى سەپ سىڭەر يەرگە،
گەپنى قىل سىغار يەرگە.

ئاز سۆزلە، كۆپ ئاڭلا،
ئاز يە، كۆپ چاينا.

يولۇاسنى يەڭگەن باتۇر ئەمەس،
ئاچچىقنى يەڭگەن باتۇر.

ھۈنەرلىك كىشى گۆھەرلىك كىشىدىن ئارتۇق.

ئادەمنىڭ ئالىمى ئىچىدە،
ھايۋاننىڭ ئالىمى تېشىدا.

ياخشى ئاتقا بىر قامچا،
ياماق ئاتقا مىڭ قامچا.

ئوتتۇز كۈن روزىنىڭ بىر كۈن ھېيتى بار.

ئىسسىق يوق كاڭدىن كات ياخشى،
كۆيۈنمىگەن تۇغقاندىن يات ياخشى.

دېھقاننىڭ ئەسكىسى يەر باقماس،
خوتۇننىڭ ئەسكىسى ئەر باقماس.

قىشنىڭ گۈلى ئوتۇن،
ئۆينىڭ گۈلى خوتۇن.

كۈنلۈك ئىشنى سەھەردىن باشلا،
يىللىق ئىشنى باھاردىن باشلا.

قويدىن قوي قالىدۇ،
ئۆچكىدىن موي قالىدۇ.

گۆش بىلەن ياغ بىر تۇققان،
پىيازنىڭ كۆيگىنى كۆيگەن.

ئوڭدا ياتقان گىرده يەپتۇ،
كەتمەن چاپقان جىگدە يەپتۇ.

قۇچقاچنىڭ تىلىدىن ئۆگەن،
چۈمۈلىنىڭ پۇتىدىن ئۆگەن.

چىراق تۈۋى قاراڭغۇ.

ئۆيدىكى خىيال بازارغا توغرا كەلمەپتۇ.

توشقاندەك يۈز يىل ياشىغىچە،
يولۋاستەك بىر يىل ياشىغان ئەلا.

بۇرنىمۇ يولدىشىغا قەست قىلماس.

دوست باشقا قارايدۇ،
دۈشمەن ئاياغقا قارايدۇ.

دوستۇڭ كەينىڭدە ماختار،
دۈشمىنىڭ ئالدىڭدا (ماختار).

چاپانىڭ يېڭىسى ياخشى،
دوستىنىڭ كونىسى (ياخشى).

قاغىنى دوست تۇتساڭ،
يىيىشىڭ پوق.

ئۆزەڭنى ئەر چاغلىساڭ،
باشقىنى شىر چاغلا.

ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن،
ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن.

خوتۇنسىز ئەر — قىرسىز يەر.

يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام.

ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ.

قوناق تىغدىن ئاينىيدۇ،
بۇغداي قىغدىن ئاينىيدۇ.

مالنىڭ بېشى توخۇ.

سۇ كېتىدۇ تاش قالىدۇ،
ئوسما كېتىدۇ قاش قالىدۇ.

ئورنىنى كىم كولىسا ئۆزى چۈشەر.

بالىلىق ئۆي بازار،
بالىسىز ئۆي مازار.

پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپانىنى ئونتا ساپتۇ.

پوقتا چالما ئاتساڭ، يۈزۈڭگە چاچرايدۇ.

چاشقانىنىڭ ئۆلگىسى كەلسە،
مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلار.

ئەتىكى دۇمبىدىن بۈگۈنكى ئۆپكە ئەلا.

قۇلدەك ئىشلەپ بەگدەك يە.

قازان ئالساڭ چېكىپ ئال،
خوتۇن ئالساڭ بىلىپ ئال.

تۇغۇلغان يەردىن تويغان يەر ياخشى.

موزاينىڭ يۈگۈرۈشى سامانلىققىچە.

كالىنىڭ باردىغان يېرى خامان.

ئات چۆگىلەپ ئۆز ئوقۇرىنى تاپىدۇ.

ئادەم قۇلاقتىن، هايۋان تۇياقتىن (سەمىرىيدۇ).

زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق.

يەكچەشمىنىڭ شەھىرىگە بارساڭ،
بىر كۆزۈڭنى قىس.

ئات تاپقىچە ئېشەك مىن.

كىم ئوت بىلەن ئويناشسا،
شۇنىڭ قولى كۆيەر.

چالا توڭچى ئادەم ئۆلتۈرەر.

شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىماس.

بىرى چالما دەپ تاشلىسا،
بىرى ئالما دەپ ئالار.

بېخىل بايدىن سېخى قەلەندەر ياخشى.
ئىشقى يوق ياردىن ئىسسىق ئوچاق ياخشى.

چىرايلىقنى تاشلىساڭ تاشلا،
قەدىناسنى تاشلىما.

ۋاپاسىز قېرىنداشتىن ۋاپادار ئاشنا ياخشى.

§ 7 . كىتاب تارقىتىش

1 . ئاپپاراتلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى

1958 - يىلى كورلا شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ چەرچەن ناھىيىلىك ماگىزىنى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ 1 خىزمەتچىسى بار ئىدى. ماگىزىننىڭ كۆلىمى 94 كۋادرات مېتىر كېلەتتى.
1971 - يىلى ماگىزىن چەرچەن ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ 1 دىرېكتورى، 2 خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1993 - يىلى خىزمەتچىسى 4 كە، ماگىزىن كۆلىمى 47 كۋادرات مېتىرغا، كىتاب جازىسى 18گە، كىتاب پوكىيى 13كە يەتتى.
1986 - يىلدىن باشلاپ، كىرىمنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، ماگىزىننىڭ بېرىمى ۋە 4 ئېغىز ئىشخانا ئىجارىگە بېرىلدى.

2 . كىتاب تارقىتىش كەسپى

1958 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە 583 مىڭ پارچە كىتاب سېتىۋېلىندى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 58 مىڭ يۈەنلىك كىتاب سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتاب %80.49نى تەشكىل قىلىدۇ. 1980 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە 325 مىڭ پارچە كىتاب سېتىۋېلىندى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 77 مىڭ يۈەنلىك كىتاب سېتىلدى.

چەرچەن ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ 1972 — 1994 - يىللاردىكى كىتاب تارقىتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 1

بىرلىكى: يۈەن

يىللار	سېتىلغان كىتاب لارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى	بۇنىڭ ئىچىدە			
		خەنزۇچە كىتاب- لارنىڭ سېتىلىش سوممىسى	ئۇيغۇرچە كىتاب- لارنىڭ سېتىلىش سوممىسى	شەھەر - بازار- دىكى سېتىلىش سوممىسى	دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلا- رىدىكى سېتىلىش سوممىسى
1973	9584	7552	2032	7662	1922
1974	15481	12436	3045	13920	1561

3016	17268	5964	14320	20284	1975
3125	17303	6015	14413	20428	1976
4543	19757	7545	16755	24300	1977
3342	19254	6980	15616	22596	1978
4830	29736	8024	26542	34566	1979
5121	31500	9531	27090	36621	1980
6971	24460	10441	20990	31431	1981
3650	23980	8393	19237	27630	1982
6091	24199	10223	20067	30290	1983
7350	32184	14356	25178	39534	1984
7997	44809	20034	32772	52806	1985
3219	43670	15315	31574	46889	1986
5930	63820	21618	48132	69750	1987
8310	74227	22867	59670	82537	1988
8975	81365	22130	68210	90340	1989
9321	90534	30534	69321	99855	1990
23450	161878	84126	101202	185328	1992
38302	175866	85667	128501	214168	1993

§8 . كىنو قويۇش

1. كىنو قويۇش ئاپپاراتى

1955 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 35 - كىنو قويۇش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدا سەييارە كىنو قويدى. بۇ ئەترەتنىڭ نامى 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 61 - كىنو قويۇش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 61 - كىنو قويۇش ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى ۋە چەرچەن ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇنى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى باشقۇردى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك كىنوخانا قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كىنو قويۇشقا مەسئۇل بولدى.

1970 - يىلدىن باشلاپ گۈڭشىلاردا كىنو قويۇش ئەترەتلىرى پەيدىنپەي قۇرۇلدى. 1977 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيىدىكى گۈڭشي - فېرمىلاردا 16 كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى.

بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىتۆستەك، باغئىبرىق، تاتىراق، ئاچچان گۈڭشىلىرىنىڭ ھەربىرىدە 2 دىن كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى.

1973 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك كىنو باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلۇپ، 1 پونكىت باشلىقى، 5 خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك كىنو باشقۇرۇش پونكىتى بىلەن كىنوخانا ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1980 - يىلى ئۇ ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ شىركەت ناھىيە بويىچە كىنو فىلىملىرىنى تارقىتىش، قويۇش ۋە خادىملارنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولدى. 1993 - يىلى كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىدە بىر دىرېكتور، بىر مۇئاۋىن دىرېكتور، 15 خىزمەتچى ئىشلىدى.

2 . كىنو قويۇش شارائىتى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا مەخسۇس كىنو قويۇش سورۇنى يوق ئىدى، كىنو شەھەر - يېزىلاردىكى چوڭ ھويلىلاردا ۋە بوش يەرلەردە قويۇلاتتى.

1959 - يىلى خىش، ياغاچ، كېسەك قۇرۇلمىلىق، 580 كىشىلىك «شەرق شامىلى» كۆلۈبى قۇرۇلدى.

1965 - يىلى ناھىيە بازىرىدا كۆلىمى 200 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، 1500 تاماشىبىن سىغىدىغان يازلىق كىنوخانا قۇرۇلدى.

1979 - يىلى 3000 تاماشىبىن سىغىدىغان يېڭى يازلىق كىنوخانا قۇرۇلدى.

1986 - يىلى خىش بېتون قۇرۇلمىلىق، 800 كىشىلىك ناھىيىلىك «كوئېنلۇن» كىنو - تىياتىرخانىسى قۇرۇلدى.

1987 - يىلى ئارال يېزىسىدا خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق يازلىق كىنوخانا، يېڭىتۆستەك يېزىسىدا كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۈستى يېپىق كىنوخانا، تاتىراق، باغئىبرىق، ئاچچان يېزىلىرىدا ۋە تۇرا چارۇچىلىق فېرمىسىدا ئۈستى يېپىق كىنو قويۇش زالى، ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى ۋە سېمونت زاۋۇتىدا تاماق يېيىش، يىغىن ئېچىشقىمۇ ئىشلىتىلىدىغان كىنو قويۇش زالى قۇرۇلدى.

3 . كىنو قويۇش پائالىيىتى

1954 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق كىنو ئەترىتى سەپەر ئۈستىدە چەرچەن ناھىيىسىدىن ئۆتكەندە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ھويلىسىدا تۇنجى قېتىم كىنو قويدى.

1955 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 35 - كىنو ئەترىتى چەرچەن ناھىيىسىگە كەلگەندىن كېيىنلا چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت دېھقان - چارۇچىلىرى دائىم كىنو كۆرەلەيدىغان بولدى.

1977 - يىلغا كەلگەندە كىنو قويۇش ھەر بىر دېھقانچىلىق، چارۇچىلىق رايونىدىكى گۈڭشې فېرمىلارغىچە ئومۇملاشتى، ھەربىر كىنو قويۇش ئەترىتى يىلىغا 120 — 180 مەيدان كىنو قويدى، كىنو كۆرگۈچىلەر 10 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. دېھقان - چارۇچىلار ئونتۇرا ھېسابى بىلەن 10 پۈتگا يەتمىگەن پۇل بىلەن بىر قېتىم كىنو كۆرەلەيدىغان بولدى. شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى سۈرەتكە ئالغان ئۇيغۇرچە فىلىملار قويۇلغاندا، كىنو كۆرگۈچىلەر ھەسسىلەپ ئاشتى، 1 فىلىم ئۈدا بىر نەچچە مەيدان قويۇلدى.

1986 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك يازلىق كىنوخانىدا تۇنجى قېتىم كەڭ ئېكرانلىق، سترو ئاۋازلىق كىنو قويۇلدى، بۇ كىنونىڭ بېلىتى ئادەتتىكى كىنولارنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت

بولسىمۇ، تاماشىبىنلار ئۈدا بىر نەچچە مەيدانغىچە ئۇزۇلمەي كۆردى.

1984 - يىلدىن كېيىن، يېزىلاردا ھۆددىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغانلىقى ئۈچۈن، يېزا كىنو ئەترەتلىرىنىڭ ھەق ئېلىشى قىيىنلاشتى، كىنو قويۇش نۆۋىتى ۋە كىرىمى يىلدىن يىلغا ئازىيىپ كەتتى، بولۇپمۇ 1985 - يىلدىن كېيىن تېلېۋىزور، ئۇنىتالغۇلارنىڭ ئومۇملىشىشى ۋە تەرەققى قىلىشى كىنو قويۇش ئىشىغا قاتتىق تەسىر يەتكۈزدى، كىنو كۆرگۈچىلەر ئازىيىپ كەتتى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك كىنو شىركىتىنىڭ كىرىمى ئازىيىپ كېتىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنىمۇ تارقىتالمىدى، خىزمەتچىلەر كۆپلەپ كېتىپ قالدى، 1994 - يىلى ئاران 6 كىشى قالدى.

چەرچەن ناھىيىلىك كىنوخانىنىڭ 1972 — 1993 - يىللاردىكى
كىنو قويۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 2

يىللار	كىنوخانا سانى	كىنو قويۇش ئاپپاراتى سانى	كىنو قويۇش قېتىم سانى	كىنو كۆرگۈچىلەر سانى (ئادەم - قېتىم)	يىللار	كىنوخانا سانى	كىنو قويۇش ئاپپاراتى سانى	كىنو قويۇش قېتىم سانى	كىنو كۆرگۈچىلەر سانى (ئادەم - قېتىم)
1972	1	3	552	255830	1984	1	2	434	403954
1973	1	3	511	272160	1985	1	2	344	156862
1974	1	3	560	241960	1986	1	2	170	76402
1977	1	3	591	310890	1987	1	2	153	68741
1978	1	3	559	281960	1988	1	2	160	72000
1979	1	3	456	266807	1989	1	2	210	95384
1980	1	3	397	235499	1990	2	5	72	31070
1981	1	3	458	372966	1991	2	5	94	37000
1982	1	3	459	439479	1992	2	5	60	21050
1983	1	2	482	433249	1993	2	5	45	9000

Ⅱ باب

رادىئو - تېلېۋىزىيە

1951 - يىلى رادىئو قوبۇللاش پونكىتى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك سىملىق رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى. 1983 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنىتالغۇ كۆچۈرۈپ

تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1992 - يىل 3 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىلىك چاستوتسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى تېلېۋىزىيە سىنئالغۇ كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسىغا سىملىق تېلېۋىزىيە ئۆسكۈنىسى قۇراشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن 6 يۇرۇش رەڭلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىسى بىرلا ۋاقىتتا تارقىتىلىدىغان بولدى.

1984 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى ۋە بۇ ئىدارىگە قاراشلىق ناھىيىلىك سىملىق رادىئو ئۇزېلى (يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ناھىيىلىك چاستوتسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى، ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنئالغۇغا كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 38 گە يەتتى.

§ 1 . رادىئو

1. ئاپپارات

1) ناھىيىلىك رادىئو قوبۇللاش پونكىتى

1951 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمى رادىئو قوبۇللاش پونكىتى تەسىس قىلىپ، 2 نەپەر قوبۇللاش خادىمى سەپلەپ بەردى (ئۇلارنىڭ بىرى ئۇيغۇر ياش ئەبەيدۇللا تۇردى، يەنە بىرى خەنزۇ ياش ياڭ چېۋەن ئىدى). رادىئو قوبۇللاش پونكىتى ھەر كۈنى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى تارقاتقان ئىچكى تاشقى خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ كۆچۈرگەندىن كېيىن، ناھىيىدىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىگە پايدىلىنىش ئۈچۈن بېرەتتى. 1958 - يىلى رادىئو قوبۇللاش پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزېلىغا ئۆزگەرتىلدى.

2) ناھىيىلىك رادىئو ئۇزېلى 1958 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزېلى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى ئۇنىڭدا 9 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى (ئۇيغۇر 5، خەنزۇ 2)، بۇنىڭ ئىچىدە مۇخبىر - تەھرىر 2، ئاپپارات باشقۇرغۇچى 1، سىم يولى خادىمى 1، دېكتۇر 3، رادىئو ئۇزېلىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى 1.

3) يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى 1965 - يىلى خەلق گۇڭشېلىرىدا يېزا رادىئو ئۇزېلى قۇرۇلدى. يېزا رادىئو ئۇزېللىرى قۇرۇلۇپلا خادىم تەربىيىلەپ، ئۆسكۈنە سېتىۋېلىپ، يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتلىرىنى قۇرۇشقا تۆتۈش قىلىپ، ناھىيە، يېزا سىملىق رادىئو تورىنى ئومۇملاشتۇردى. 1976 - يىلى رادىئو كارنىيى گۇڭشېلارنىڭ ھەممىسىدە ۋە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتراپتىكىلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئومۇملاشتى ھەمدە 5 گۇڭشېدا رادىئو سىم يولى مەخسۇسلاشتى. 1974 — 1985 - يىللاردا خەلق گۇڭشېلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن رادىئو كۆچەيتىش پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1985 - يىلغىچە 11 نەپەر يېزا دېكتۇرى ۋە سىم يولى خادىمى سەپلەپ بېرىلدى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى 9غا يەتتى، جەمئىي 15 ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى.

4) ناھىيىلىك چاستوتسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى 1992 - يىل 3 - ئاينىڭ بېشىدا ناھىيىلىك چاستوتسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1993 - يىل 5 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئاڭلىتىش بېرىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسىنىڭ تارقىتىش قۇۋۋىتى 100 ۋات بولدى، ئۇنىڭدا 3 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى.

2 . ئۇسكۇنە

1) ماشىنا - سايمان 1951 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو قوبۇللاش پونكىتىدا بىرلا رادىئو قوبۇللاش ئاپپاراتى بار ئىدى. 1958 - يىلى ئاۋاز كۆچەيتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، 0.7 كىلوۋاتلىق گېنېراتوردىن بىرى بار بولدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىدا «GX2 × 400» ۋاتلىق 2 ئاۋاز كۆچەيتكۈچ، «WS43 Ⅱ» تىپلىق 2 سىمسىز رادىئو قوبۇللىغۇچ، GX تىپلىق 1 ئاۋاز كۈچەيتكۈچ، «602A — L» تىپلىق تەخسەسىمان ماگنىت لېنتىلىق 2 ئۇنئالغۇ، شارپ «T737 — WF» تىپلىق 1 ئۇنئالغۇ، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن «700» تىپلىق 2 رادىئولىق ئۇنئالغۇ، «GK871» تىپلىق 1 رادىئو مەركىزىي تىزگىنلەش ئۈستىلى، «100 — TF» ۋاتلىق 1 چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو تارقىتىش ئاپپاراتى، «88 — FS» تىپلىق 1 چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن مەخسۇس قوبۇللىغۇچ بار بولدى. 1993 - يىلى خەۋەر قوبۇللىغۇچتىن 2 سى، ئاۋاز كۆچەيتكۈچتىن بىرى، تەخسەسىمان ماگنىت لېنتىلىق ئۇنئالغۇدىن 2سى، «شارپ T737 — WF» تىپلىق ئۇنئالغۇدىن 1ى، «700» تىپلىق رادىئولۇق ئۇنئالغۇدىن 2سى، «100 — TF» ۋاتلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو تارقاتقۇچتىن 1 ى، «88 — FS» تىپلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن مەخسۇس قوبۇللىغۇچتىن 1 ى بار بولدى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسىدا «GK871» تىپلىق رادىئو مەركىزىي تىزگىنلەش ئۈستىلىدىن 1ى، «88 — FS» تىپلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن مەخسۇس قوبۇللىغۇچتىن 1 ى، «100 — TF» ۋاتلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو تارقاتقۇچتىن 1 ى بار بولدى.

1993 - يىلى 9 يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتىدا جەمئىي 9 رادىئو كۆچەيتكۈچ، 4 خەۋەر قوبۇللىغۇچ بار بولدى.

2) سىم يولى 1958 - يىلدىن كېيىن، يېزىلارغا رادىئو كارنىيى ئورنىتىلىشقا باشلىدى، رادىئو كارنايلىرىنىڭ ھەممىسىدە تېلېفون سىمىدىن پايدىلىنىلدى. 1966 - يىلى ناھىيە بازىرىدا 7 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا مەخسۇس رادىئو سىمى تارتىلدى. 1973 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىدىن «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۇرۇپپىسى (ھازىرقى يېڭىئۆستەڭ يېزىسى)، «قىزىلبايراق» گۇرۇپپىسى (ھازىرقى چوڭكۆل يېزىسى)، «قىزىلئولتۇز» گۇرۇپپىسى (ھازىرقى توغراقلىق يېزىسى)، «شەرق قىزارىدى» گۇرۇپپىسى (ھازىرقى ئارال يېزىسى)، «غالبىيەت» گۇرۇپپىسى (ھازىرقى باغئېرىق يېزىسى) غا رادىئو سىمى تارتىلدى، يۇقىرىقى 5 گۇرۇپپىنىڭ ھەممىسى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىنىڭ ئاڭلىتىشىنى ئاڭلىيالايدىغان بولدى. 1979 - يىلى ئاقتېكەندۇڭ، قوشساتما، تاتىراڭ ۋە ئاچچان گۇرۇپپىلىرىنىڭ رادىئو ئۇزىللىرى مۇستەقىل رادىئو سىملىرىنى تارتتى. 1993 - يىلى ناھىيە بويىچە رادىئو سىم يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 177 كىلومېتىرغا، يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كارنىيى 244كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى رادىئو سىم يولى، رادىئو كارنىيى ۋە ئاپپارات ئۈيىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 3

ئۇزۇل - پونكىت نامى	ئۇزۇل، پونكىت قۇرۇلغان يىلى	سىم يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى (كىلومېتىر)			يۇقىرى ئا. ۋازلىق رادىئو كارنىيى (دانە)	تېخنىكىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىلگەن ئۇچ (كۈنۈ. رات مېتىر)
		ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى	غول سىم يولى	تارماق سىم يولى		
چوڭكۆل يېزىلىق رادىئو ئۇزۇلى	1973	23.5	24	1.5	16	32
توغراقلىق يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1978	13.5	12	1.5	18	20
ئارال يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1985	20.5	18	2.5	13	16
يېڭئۆستەڭ يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1976	40	32	8	23	32
باغئىرىق يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1979	30	23	7	14	36
ئاقتىكەندۇڭ يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1989	21	21	1	13	16
قوشئاتما يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1974	6	6	2	6	16
تاتىراق يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1974	14	14	3	13	20
ئاچچان يېزىلىق رادىئو كۆچەيتىش پونكىتى	1976	1.5	1.5	1	4	16
چەرچەن ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى	1958	7	7	2	10	40
جەمئىي		177	156.5	20.5	130	244

3. ئاڭلىتىش كەسپى

1958 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىغا 1 رادىئو كارنىيى ئارقىلىق ئاڭلىتىش يېرىلىپ تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىدى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلى ھەركۈنى 3 سائەت ئاڭلىتىش بەردى، 1 يۇرۇش پروگراممىا ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە كىرىشتۇرۇلۇپ ئاڭلىتىلدى. 1984 - يىلى ھەر كۈنى 3 قېتىم ئاڭلىتىش يېرىلدى (ئەتىگەندە 1.5 سائەت، چۈشتە 1 سائەت، كەچتە 1 سائەت)، شىنجاڭ خەلق رادىئو

ئىستانسىسىنىڭ پروگراممىلىرىدىن «مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەر» ، «گېزىت سەھىپىلىرىدىن» ، «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ئۈچۈن ئاڭلىتىش» ۋە سەنئەت پروگراممىلىرى ئاڭلىتىلدى. رادىئو ئۇزىلى ئۇزى باشقۇرىدىغان پروگراممىلار ھەر كۈنى 3 قېتىم 15 مىنۇتتىن قوشۇپ ئاڭلىتىلدى. ئۇزى باشقۇرىدىغان پروگراممىلار ئاساسەن «ناھىيەمىز خەۋەرلىرى» ، «يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى» ، «سىز ئۈچۈن خىزمەت قىلىمىز» ، «ئۆگىنىش» ، «ناخشا - مۇزىكا» ۋە ئاز سانلىقى ئېلان، ئۇقتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

§ 2 . تېلېۋىزىيە

1. ئاپپارات

1983 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنئالغۇ كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ تېخنىكا بۆلۈمى 10 قاناللىق تېلېۋىزىيە ئۆسكۈنىسىنى ھەمكارلىشىپ قۇراشتۇرۇپ سىناق قىلىپ بەردى، بېيجىڭ ئانتېننا قۇرۇلۇشى ئەترىتى تارقىتىش مۇنارىنى قۇراشتۇرۇپ بەردى. 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تارقىتىش ئۆسكۈنىسىنى قۇراشتۇرۇپ سىناق قىلىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى ھەمدە پروگراما تارقىتىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنئالغۇ كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىستانسىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 12 مو بولۇپ، تېخنىكا ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 320 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 1988 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنئالغۇ كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ 4 - قانالىنى ئېچىشقا تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۆسكۈنىلەرنىڭ ھەممىسىنى ناھىيىلىك رادىئو — تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ تېخنىكا خادىملىرى قۇراشتۇرۇپ سىناق قىلدى، 1988 - يىل 9 - ئايدا 4 - قانالدا پروگراما تارقىتىلدى. 1994 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە يەنە ئۇزى قۇراشتۇرۇپ سىناق قىلىش ئارقىلىق 12 - قانالنى ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن ھەر كۈنى 3 يۈرۈش رەڭلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىسىنى بىرلا ۋاقىتتا تارقىتىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى.

1993 - يىلنىڭ بېشىدا سىملىق تېلېۋىزىيە پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 6 يۈرۈش رەڭلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىسىنى بىرلا ۋاقىتتا تارقاتقىلى بولىدىغان بولدى.

1993 - يىلنىڭ ئاخىرىدا سىملىق تېلېۋىزىيە پونكىتىنىڭ تېخنىكىسى ئۇزگەرتىلدى ۋە ماشىنا ئۇيى بېكىلاندى، قوشنا چاستوتىلىق «550MH2» تىپلىق ئالدىنقى ئۇچ ئۆسكۈنىسى ئىشلىتىلدى، سىملىق تېلېۋىزىيىنىڭ 8 كىلومېتىر غول لىنىيىسى، 5 كىلومېتىر تارماق لىنىيىسى بېكىلاندى. تېخنىكا ئۇزگەرتىلگەندىن كېيىن، 12 يۈرۈش سىملىق تېلېۋىزىيە پروگراممىسىنى بىرلا ۋاقىتتا تارقاتقىلى بولىدىغان بولدى.

2. ئۇي ئىچىدىكى ئۆسكۈنىلەر

1983 - يىلى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن 10 قاناللىق 300 ۋاتلىق تېلېۋىزىيە ئاپپاراتىدىن

1ى سېتىۋېلىندى. 1988 - يىلى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن 4 قاناللىق 500 ۋاتلىق رەڭلىك تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئاپپاراتىدىن 1ى سېتىۋېلىندى. 1993 - يىلى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن 12 قاناللىق 300 ۋاتلىق رەڭلىك تېلېۋىزىيە تارقىتىش ئاپپاراتىدىن 1ى سېتىۋېلىندى.

1983 - يىلى ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «سونىي» ماركىلىق چوڭ 1/2 سىنئالغۇدىن 2 سى، «پاناسونىك 370» ماركىلىق چوڭ 1/2 سىنئالغۇدىن 2 سى، «توشىبا 62DT» ماركىلىق چوڭ 1/2 سىنئالغۇ — سىنقويغۇ ئاپپاراتىدىن 2 سى، «توشىبا 637» ماركىلىق چوڭ 1/2 سىنئالغۇ — سىنقويغۇدىن 3 ى سېتىۋېلىندى. 1988 - يىل 5 - ئايدا ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «سونىي 5630» تېپلىق 3/4 سىنئالغۇدىن 1ى سېتىۋېلىندى.

1983 - يىلى يەر يۈزى سۈنئىي ھەمراھ قوبۇللىغۇچتىن 5 ى سېتىۋېلىندى.

1993 - يىلىغىچە تېلېۋىزور كۆزىتىش ئاپپاراتىدىن 9 ى (بۇنىڭ 6 سى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن) ، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «سونىي» ماركىلىق ئاۋاز تەڭشىگۈچتىن بىرى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ئاۋاز تەڭشىگۈچتىن بىرى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن رەڭلىك سىگنال ھاسىل قىلىش ئاپپاراتىدىن بىرى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن تېلېۋىزىيە دولقۇنىنى كۆرسىتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن چاستوتا كۆرسىتىش سايمىنىدىن بىرى، دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن مىللىۋولتمېتىردىن بىرى، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «سونىي» ماركىلىق تېلېۋىزىيە چاستوتىسىنى تەقسىم قىلغۇچتىن 4 ى بار بولدى.

3. ئۇي سىرتىدىكى ئۇسكۇنىلەر

1) سىم تارتىلغان تۆمۈر تارقىتىش مۇنارى 1984 - يىل 8 - ئايدا بېيجىڭ تېلېۋىزىيە ئانتېننىسى قۇرۇلۇش ئەترىتى لايىھىلەپ قۇراشتۇرغان تارقىتىش تۆمۈر مۇنارىنىڭ ئېگىزلىكى 52.5 مېتىر، خادىسىنىڭ ئېگىزلىكى 76 مېتىر بولۇپ، 4 - ۋە 10 - قاناللاردا سىگنال تارقىتىدۇ.

2) 6 مېتىرلىق سۈنئىي ھەمراھ يەر يۈزى تېلېۋىزىيە قوبۇللاش ئانتېننىسى 1986 - يىل 1 - ئايدا بېيجىڭ «شىنلىيەن» رادىئو زاۋۇتى لايىھىلەپ قۇراشتۇردى ۋە سىناق قىلدى.

چەرچەن ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە سىنئالغۇ كۆچۈرۈپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى تېخنىكىلىق ئامىللىرى

جەدۋەل: 29 — 4

تېخنىكىلىق ئامىللىرى		4 - قانال	10 - قانال	12 - قانال
تېلېۋىزىيە تارقىتىش چاستوتىسى	ئاۋاز يۈكلىمە چاستوتىسى	83.75MHZ	206.75MHZ	22.75MHZ
	سۈرەت يۈكلىمە چاستوتىسى	77.25MHZ	200.25MHZ	266.25MHZ
	مەركىزىي چاستوتا	80MHZ	203MHZ	219MHZ
چاستوتا بەلبەغنىڭ كەڭلىكى		76—78MHZ	199—208MHZ	215—232MHZ

تىزگىنلەش شەكلى	سۈرەت	كەڭلىكى تىزگىنلەنگەن	كەڭلىكى تىزگىنلەنگەن	كەڭلىكى تىزگىنلەنگەن
	ئاۋاز	چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن	چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن	چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن
تارقىتىش قۇۋۋىتى (ۋات)		50	300	300
قاپلاش قۇۋۋىتى (KM)		8510.6	20732.8	20732.8
تېلېۋىزىيە قاپلىغان ئاھالىنىڭ نامىيە ئاھالىسىدە تۇتقان نىسبىتى (%)		60	80	80

4. تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى تارقىتىش

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى 10 - قانال پۈتۈپ، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى تارقىتىلىشقا باشلىدى، پروگراممىلار ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە تىللاردا كۈن ئارىلاپ نۆۋەت بىلەن تارقىتىلدى. 1986 - يىل 12 - ئايدا تېلېۋىزىيە سۈنئىي ھەمراھ يەر ئوستى پونكىتى پۈتۈپ، ئىشقا كىرىشتى، ھەر كۈنى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 ـ، 2 - يۇرۇش تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى شۇ كۈنلا ئۇلاپ تارقىتىلدى. 1988 - يىل 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 4 - قانالى ئىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە پروگراممىلىرى كۈنىگە 5 سائەتتىن كۆپرەك بىۋاستە ئۇلاپ تارقىتىلدى.

§ 3 . رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇلازىمىتى

1984 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇلازىمەت ئورنى قۇرۇلدى، 1985 - يىل 1 - ئايدا رەسمىي تىجارەت باشلىدى، ئۇ ئاساسەن رادىئو - تېلېۋىزىيە سايمانلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. مۇلازىمەت ئورنىدا 3 ئادەم (بۇنىڭ بىرى تېخنىك، بىرى دىرېكتور، بىرى تىجارەت خادىمى) بولۇپ، مەبلىغى 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى ئومۇمىي كىرىمى 9900 يۈەن، پايدىسى 1600 يۈەن، 1986 - يىلى ئومۇمىي كىرىمى 9900 يۈەن، پايدىسى 3600 يۈەن، 1987 - يىلى ئومۇمىي كىرىمى 17 مىڭ يۈەن، پايدىسى 11 مىڭ يۈەن بولدى. 1988 - يىل 3 - ئايدىن 1989 - يىل 9 - ئايغىچە شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن 48 مىڭ يۈەن زىيان بولدى. 1989 - يىل 12 - ئايدا تاقىۋېتىلدى.

Ⅲ باب

ئارخىپ، تارىخ - تەزكىرە

§ 1 . ئارخىپ

1. ئاپپارات

1) ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئارخىپخانا 1960 - يىل

4 ـ ئايىنىڭ 20 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئارخىپ بۆلۈمى ئاساسىدا ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 1 مەخسۇس خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى. ئارخىپخانىنىڭ ئورنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ بۇرۇنقى هويلىسىدا بولۇپ، 3 ئېغىز ئۆيى، ياغاچتىن ياسالغان 10 يېڭى ـ كونا ئارخىپ ئىشكابى، 3 ئارخىپ جازىسى بار ئىدى. 1965 ـ يىلى قۇرۇلۇش كۆلىمى 186 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ناھىيىلىك ئارخىپخانا سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 90 كۋادرات مېتىرلىق ئامبار بار ئىدى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئاساسىدا ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، 1 يۇرۇش ئادەم 2 ۋېۋىسكا ئېسىپ بىللە ئىشلىدى، ئۇلار پارتكوم ئىشخانىسى بىلەن ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، ناھىيە بويىچە ئارخىپ ساقلاش ۋە ئاساسىي قاتلامدىكى ئارخىپ خىزمىتىگە كەسپىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولدى.

1986 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئارخىپ بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چەرچەن ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇن بولۇپ، كەسپىي جەھەتتە ئوبلاستلىق ئارخىپ ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلدى. 1993 ـ يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتى بولغاندا، ناھىيىلىك تارىخ ـ تەزكىرە ئىشخانىسى بىلەن ئارخىپ ئىدارىسى بىرلەشتۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپ ـ تارىخ ـ تەزكىرە ئىدارىسى قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك ئارخىپخانا بۆلۈمچە دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئارخىپخانا بىلەن ئارخىپ ئىدارىسى 2 ۋېۋىسكا ئېسىپ، بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1993 ـ يىلى ئارخىپ ـ تارىخ ـ تەزكىرە ئىدارىسى (ئارخىپخانا) نىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 8گە، ئارخىپ ئىشكابى 51 يۇرۇش (بۇنىڭ 31 يۇرۇشى ياغاچ ئىشكاپ، 20 يۇرۇشى تۆمۇر ئىشكاپ) كە، ياغاچ كىتاب جازىسى 14كە يەتتى، تۆپلەش ماشىنىسىدىن 1ى سېتىۋېلىندى.

ئورگان ئارخىپ ئىشخانىلىرى　1963 ـ يىلدىن كېيىن ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردا ئارقا ـ ئارقىدىن ئارخىپ ئىشخانىسى قۇرۇلدى، 1993 ـ يىلىغىچە ئارخىپ ئىشخانىلىرى كۆپىيىپ 59غا يەتتى، بۇ ناھىيە بويىچە ئارخىپ تۇرغۇزۇشقا تېگىشلىك 67 ئورۇننىڭ 88%نى ئىگىلىدى؛ يىل ئاخىرىدا مەخسۇس ۋە قوشۇمچە ئارخىپ كادىرى 59 غا يەتتى.

2. ئارخىپ باشقۇرۇش

1960 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1961 ـ يىلنىڭ بېشىدا كۆچ مەركەزلەشتۈرۈلۈپ ناھىيىلىك پارتكومدا ئىلگىرىكى يىللاردا بېسىلىپ قالغان ئارخىپلار رەتلەندى. 1962 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تارماقلىرى ۋە جەنۇبىي تارىم دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى قوبۇل قىلىنىشقا باشلىدى. 1965 ـ يىل 7 ـ ئايدىن 1966 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە ناھىيىلىك ئارخىپخانا ئادەم تەشكىللەپ، ناھىيە بويىچە ھۆججەت ـ ئارخىپلارنى ئېنىقلىدى ۋە باھالاپ بېكىتتى، جەمئىي 5365 جىلد ئارخىپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە مەڭگۈلۈك ئارخىپ 1118 جىلد بولۇپ، 20.83%نى، ئۇزاق مۇددەتلىك ئارخىپ 1167 جىلد بولۇپ، 21.67%نى، قەرەللىك ئارخىپ 3080 جىلد بولۇپ، 57.5%نى ئىگىلىدى.

1965 ـ يىلى ئارخىپلارنى ئېنىقلاش داۋامىدا، مىنگونىڭ 26 — 38 ـ يىللىرى (1937 — 1949 ـ يىللار) دىكى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىبات، خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرى، ساقچى ئىدارىسى، ماۋارىپ بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈم ـ ئىشخانىلىرىنىڭ ھۆججەتلىرى رەتلەپ چىقىلىپ،

جەمئىي 41 جىلد قىلىپ تۈپلەندى.

1989 - يىلى ئارخىپلارنى ئۆلچەملەشتۈرۈپ - قېلىپلاشتۇرۇپ رەتلەش ئىشى قانات يايدۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى ھۆججەت - ئارخىپ كادىرى ۋە پىشقەدەم كادىرلاردىن 22 ئادەم (قېتىم) نى ئاجرىتىپ ۋە تەكلىپ قىلىپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىنىڭ كونا ئورنىدىكى ئارخىپلارنى ئۆزىل - كېسىل قايتا تەكشۈردى ۋە رەتلەپ چىقتى، ئارخىپخانىدىكى 33 توپلام، 5600 جىلد ئارخىپنى قايتا تەكشۈردى ھەمدە مىنگو دەۋرىدىكى 41 جىلد ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئارخىپى ۋە 1960 - يىلى قوبۇل قىلىنغان ج خ ئىدارىسىنىڭ پارچە - پۈرات ئارخىپلىرى ئاساسىدا، مىنگونىڭ 26 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1937 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە) بولغان 13 يىلدىكى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىبات، خەلق ئىشلىرى، قۇرۇلۇش، ماۋارىپ، باج، سەھىيە بۆلۈملىرى، ج خ ئىدارىسى، سوت مەھكىمىسىنىڭ 10 چوڭ تۈرلۈك ھۆججەتلىرىنى رەتلەپ، 651 جىلد ئارخىپ قىلىپ تۈرغۇزدى.

1990 - يىلى ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ 1985 - يىلىدىن بۇرۇنقى مەڭگۈلۈك ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك ئارخىپلىرىدىن 1600 نەچچە جىلد ئارخىپ قوبۇل قىلىندى. 1993 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ 1986 - يىلدىن بۇرۇنقى مەڭگۈلۈك ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك ئارخىپلىرىدىن 159 جىلد ئارخىپ قوبۇل قىلىندى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانىنىڭ ئارخىپلىرىنىڭ تۈرى 1 لا خىلدىكى ھۆججەت ئارخىپىدىن كۆپ خىل كەسىپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇنىۋېرسال ئارخىپقا قاراپ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. 1993 - يىلدىكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، ئارخىپخانىدا ساقلانغان ماتېرىيال 3780 پارچىغا يەتكەن؛ ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئارخىپ 41 توپلام، 6122 جىلدقا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە كونا ھاكىمىيەتتىن قالغان ئارخىپ 1 توپلام، 651 جىلد ئىكەن.

ناھىيىدىكى 59 ئورگان ئارخىپ ئىشخانىسىدا 1950 — 1993 - يىللاردىكى ھەرخىل ئارخىپتىن جەمئىي 7490 جىلد ئارخىپ ساقلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆججەت ئارخىپى 5480 جىلد، پەن - تېخنىكا ئارخىپى 2010 جىلد.

1960 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك ئارخىپخانا مەخپىيەتلىكنى ساقلاش تۈزۈمى، ئارىيەتكە ئېلىش تۈزۈمى، ئامباردا ساقلاش تۈزۈمىنى ئورناتتى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى. ئادەتتە ناھىيىلىك ئارخىپخانا ھەر قايسى ئورگان ئارخىپ ئىشخانىلىرىدىن 5 — 10 يىلدا 1 قېتىم ئىلگىرىكى ۋاقىتتىكى مەڭگۈلۈك ۋە ئۇزاق مۇددەتلىك ئارخىپلارنى ئارخىپخانىغا قوبۇل قىلدى.

قىسمەن يىللاردا چەرچەن ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانغان ئارخىپلار

جەدۋەل: 29 — 5

يىللار	ئارخىپ توپلاملىرىنىڭ سانى	ئارخىپ جىلدلىرىنىڭ سانى	ئارخىپ جىلدلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى (مېتىر)
1964	5	814	
1984	21	3966	71.70
1990	35	5681	85.55
1993	41	6122	91.95

3 . ئارخېئىن پايدىلىنىش

ئارخېئىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئارخېئىكىندا ساقلىنىۋاتقان ئارخېئولوگىيلىك قاتلامنى، ئارخېئولوگىيلىك مۇندەرىجىسى، ئومۇمىي مۇندەرىجە، ئارخېئولوگىيلىك رويخېتى، ئارخېئولوگىيلىك تونۇشتۇرۇش ۋە ماتېرىيال، كىتاب، گېزىت - ژۇرناللار مۇندەرىجىسى قاتارلىق ئارخېئولوگىيلىك ئىزدەش قوراللىرى تۈزۈپ چىقىلدى.

1993 - يىلى ناھىيىلىك ئارخېئولوگىيە ئارخېئولوگىيلىك پايدىلانغۇچى 20 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋېلىپ، ئۇلارنى پايدىلىنىدىغان 174 جىلد ئارخېئولوگىيلىك، 42 پارچە ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى، پايدىلىنىدىغان ئارخېئولوگىيلىك ئىزدەش تېپىش ئۇنۇمى %86 كە يەتتى.

1993 - يىلى ناھىيىدىكى 59 ئارخېئولوگىيلىك ئىشخانىسى ئارخېئولوگىيلىك پايدىلانغۇچى 262 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋېلىپ، ئۇلارنى پايدىلىنىدىغان 325 جىلد ئارخېئولوگىيلىك بىلەن تەمىنلىدى؛ ئارخېئولوگىيلىك جىلدلىرىنىڭ 65 دەپتەر مۇندەرىجىسىنى تۈزۈپ چىقتى، پايدىلىنىلىدىغان ئارخېئولوگىيلىك ئىزدەش تېپىش ئۇنۇمى %85.66 كە يەتتى.

قىسمەن يىللاردىكى چەرچەن ناھىيىلىك ئارخېئولوگىيە ئىشخانىسىنىڭ ئارخېئولوگىيلىك پايدىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 29 — 6

يىللار	كۈتۈۋېلىنغان ئارخېئولوگىيلىك پايدىلانغۇچىلار (ئادەم - قېتىم)	پايدىلىنىلغان ئارخېئولوگىيلىك (قېتىم)	پايدىلىنىلغان ماتېرىيال (پارچە)
1960	215	379	24
1984	122	460	11
1987	1861	13816	84
1990	39	296	78
1993	20	174	42

§ 2 . تارىخ - تەزكىرە

1 . ئاپپاراتلار

1983 - يىل 11 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى. 1994 - يىل 7 - ئايدا ۋە 1995 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى 2 قېتىم تەڭشەلدى. ئابلا قادىر، دولقۇن جاۋگو، سۇن جىيەنشىنلار ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى.

1983 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، 1 خىزمەتچى سەپلەپ بەردى. 1993 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتلار ئىسلاھ قىلىنغاندا، ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى بىلەن ناھىيىلىك ئارخېئولوگىيە ئىدارىسى

بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1994 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش ئىشخانىسىنى تەسىس قىلدى. لى شۈجيالىق، خۇجىنگۈالىق، ئەمەر تۆمۈر، شياۋجېنلى، سۇن خۇڭژېي قاتارلىقلار تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى (ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش ئىشخانىسى) نىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى.

1985 - يىلى ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك پارتىيە تارىخي ماتېرىياللىرىنى توپلاش - تۈزۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، قۇربان ئابدۇللا گۇرۇپپا باشلىقى، دۇلىق جاۋگو، لو شىنپىڭ، خۇ جىنگۈالىق مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدىن ئىبارەت 3 ئورۇننىڭ خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك پارتىيە تارىخي ماتېرىياللىرىنى يېزىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، لو شىنپىڭ گۇرۇپپا باشلىقى، ئەمەر تۆمۈر، شياۋ جېنلى، سۇن خۇڭژېيلار گۇرۇپپا ئەزاسى بولدى.

2. پارتىيە تارىخي ماتېرىياللىرىنى توپلاش

1) «ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسى تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى» نەشر قىلىندى 1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە تارىخي ماتېرىياللىرىنى يېزىش گۇرۇپپىسى «ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسى تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»نى توپلاش، يېزىشقا كىرىشتى، ئۇنى يېزىشقا شياۋ جېنلى، سۇن خۇڭژېي مەسئۇل بولدى.

1985 - يىلدىن كېيىن، ماتېرىيال توپلاش، دەسلەپكى ئورىگىنالنى يېزىش، باھالاش، تۈزىتىش، يەنە باھالاش، يەنە تۈزىتىش ئارقىلىق ئورىگىنال 4 قېتىم ئۆزگەرتىلىپ، 1992 - يىلى بېكىتىلدى ۋە بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش گۇرۇپپىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللاندى، تەكشۈرۈپ تۈزىتىلىپ، چەرچەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، 1993 - يىل 8 - ئايدا 32 فورماتلىق، قاتتىق مۇقاۋىلىق، 360 مىڭ خەتلىك كىتاب قىلىپ نەشر قىلىندى.

«ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسى تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى» «ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسى تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھاكىمىيەت سىستېمىسىنىڭ تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەرلىك ھەربىي سىستېمىنىڭ تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى بىرلىكمەپنىڭ تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئاممىۋى تەشكىلات سىستېمىسىنىڭ تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى»، «چەرچەن ناھىيىسىدىكى كارخانا - كەسىپي ئورۇنلارنىڭ تەشكىلات تارىخي ماتېرىياللىرى» دىن ئىبارەت 6 قىسىمغا بۆلۈنگەن، ئۇنىڭغا، ئاساسەن، 1949 - يىل 10 - ئايدىن 1987 - يىل 10 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى چەرچەن ناھىيىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتى، ھاكىمىيەت، يەرلىك ھەربىي ئىشلار، بىرلىك سەپ، ئاممىۋى تەشكىلات ۋە كارخانا - كەسىپي ئورۇنلارنىڭ تەشكىلي ئاپپاراتىنىڭ تەرەققىيات جەريانى ۋە رەھبەرلىرىنىڭ ئىسىملىكى كىرگۈزۈلگەن. پارتىيە

تەشكىلاتى، ھاكىمىيەت قىسىملىرىغا كەنتكىچە بولغان ماتېرىياللار، ھېرلىكسەپ، ئاممىۋى تەشكىلات قىسىملىرىغا ناھىيىگىچە بولغان ماتېرىياللار، يەرلىك ھەربىي ئىشلار قىسمىغا يېزىغىچە بولغان ماتېرىياللار، كارخانا - كەسىپى ئورۇنلار قىسمىغا رايونغىچە بولغان ماتېرىياللار كىرگۈزۈلگەن.

2) «ج ك پ نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تارىخىدىكى چوڭ ئىشلار» نەشر قىلىندى 1992 - يىلى ناھىيىلىك تەشكىلات تارىخىي ماتېرىياللىرىنى يېزىش گۇرۇپپىسى «ج ك پ نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تارىخىدىكى چوڭ ئىشلار»غا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش ۋە يېزىشقا كىرىشتى، سۇن خۇڭۋې ئاساسلىق قەلەم تەۋرەتكۈچى بولدى. 1993 - يىلىنىڭ بېشىدا ئورىگىنال چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتىيە تارىخىي ماتېرىياللىرى ئىشخانىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخىي ماتېرىياللىرى كومىتېتىغا يوللاندى، 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 50 مىڭ خەتلىك، 32 فورماتلىق، قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتاب قىلىپ نەشر قىلىندى.

«ج ك پ نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تارىخىدىكى چوڭ ئىشلار»غا 1949 - يىل 10 - ئايدىن 1987 - يىل 10 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ج ك پ نىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرىنىڭ چوڭ - چوڭ پائالىيەتلىرى كىرگۈزۈلدى.

3. تەزكىرە تۈزۈش

1983 - يىل 11 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ئادەم، مالىيە كۈچى يېتىشمىگەنلىكتىن، 1984 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ئاساسىي كۈچ پارتىيە تارىخىي ماتېرىياللىرىنى يېزىشقا قارىتىلدى. 1994 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالىنىڭ 7 قىسمىلا (خەنزۇچە 4 قىسىم، ئۇيغۇرچە 3 قىسىم) يېزىپ چىقىلدى.

1994 - يىلىنىڭ بېشىدا چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 12 - قېتىملىق يىغىنىدا ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش خىزمىتىنى كۈچەيتىش قارار قىلىندى، چەرچەن ناھىيىلىك ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش كومىتېتى تەڭشەپ تەشكىل قىلىندى، دۆلەت جاۋگو مۇدىر، قۇربان ئابدۇللا، جياۋ كېچىن، سۇن جيەنشىن، توختى ئىمىن، لى شۇجياڭ، مەتروزى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى ھەمدە جياۋ كېچىن (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى)، لى شۇجياڭ (ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، سۇن خۇڭۋې ئىشخانا مۇدىرى، ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ باش مۇھەررىرى بولدى.

1994 - يىلى ناھىيە تەزكىرىسىنى يېزىش گۇرۇپپىسى ماتېرىياللارنى داۋاملىق توپلىدى ۋە رەتلىدى، 6400 جىلدتىن ئارتۇق ھەرخىل ئارخىپنى ئوقۇپ چىقىپ، 12 مىڭ پارچە ماتېرىيال كارتۇچكىسى يازدى، 2 مىليون 500 مىڭ خەتتىن ئارتۇق ماتېرىيال يىغدى.

1995 - يىل 8 - ئايدا ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى پۈتتۈرۈلۈپ، بايىنغولىن

ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن ۋە تۈزىتىلگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىشىغا يوللاندى. 1996 - يىل 6 - ئايدا نەشر قىلىندى.

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» 740 مىڭ خەتلىك بولۇپ، يىراق قەدىمكى زامانىدىن 1993 - يىلغىچە بولغان چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تەبىئىي شارائىت، سىياسەت، ھەربىي ئىشلار، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت - ئېتنوگرافىيە جەھەتتىكى ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

Ⅳ باب

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى

چەرچەن قەدىمكى «يىپەك يولى»نىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىدىكى مۇھىم جاي بولۇپ، خەن، تاڭ سۇلالىلىرىدىن بۇيان گۈللەپ - ياشنىغان پارلاق تارىخقا ئىگە. ھازىر شەرقتىكى جاڭگالسايدىن غەربتىكى ئوييايلاق فېرمىسىغىچە، جەنۇبتىكى كوئېنلۇن تېغى (قوروممتاغ)، ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن شىمالدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ چۆرىسىنگىچە بولغان جايلاردا كۆپلىگەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، قەدىمكى قەلئە خارابىلىرى، قەدىمكى قەبرىستانلىقلار، قەدىمكى تۇرلار، قەدىمكى قىياتاش رەسىملىرى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ يادىكارلىقلىرى قاتارلىقلار ئۈچرايدۇ، بۇ مول تارىخىي مەدەنىيەتنىڭ قەدىمكى ئىزلىرى ۋە يادىكارلىقلار قەدىمكى چەرچەنلىكلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ كۆچلۈك دەلىلى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشچانلىقى، ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى.

§ 1 . مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى چەرچەن ناھىيىسىدە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرىدىغان ئاپپارات يوق ئىدى.

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماۋارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان بولدى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتىگە مەسئۇل مەخسۇس كادىر قويدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى نۇقتىلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىزلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە تىزىملاش خىزمىتى باشلاندى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتى پەيدىنپەي مۇنتىزم ئىزغا چۈشتى.

1986 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل كادىرى تۇردى كېرەم ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسىغا يۆتكەپ كېلىنىپ، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى.

1988 ـ يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ـ باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلدى ۋە بۇ خىزمەتكە 2 خىزمەتچى قويۇلدى، بۇ ئورۇن ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى.

2. باشقۇرۇش ئەھۋالى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئېغىر دەرىجىدە سۇنئىي بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان، نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئوغرىلاپ كېتىلگەن. مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) شۇئېتسىيىلىك سۇيېن ھېدىن چەرچەنده تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ھەم بىر باش سۆڭىكىنى بۇلاپ ئېلىپ كەتكەن، بۇ باش سۆڭىكى تەخمىنەن 20 ياشلىق ئايالنىڭ باش سۆڭىكى بولۇپ، ھىندى ۋە موڭغۇللارغا خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەن، لېكىن نوپىكلارغا خاس چىراي شەكلى ئۇستۇن ئورۇندا تۇرىدىكەن.

1982 ـ يىلى گوۋۇيۈەن «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش قانۇنى»نى ئېلان قىلدى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ـ باشقۇرۇش ئورنى «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، يۇقىرى دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى 28 مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش نۇقتىسىنىڭ دائىرىسىنى ئېنىق ئايرىپ چىقتى ھەم بىتون بەلگۈ ئورناتتى، قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ رەسمىي ئارخىپىنى تۈزۈزدى، ھەربىر مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش نۇقتىسىنى ئىشتىن سىرت مۇھاپىزەت قىلىدىغان خادىملارنى ئەملىيلەشتۈردى.

1989 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھۆججەت چۈشۈرۈپ، تۇنجى تۈركۈمدە 15 ئورۇننى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى، دەپ ئېلان قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي، بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى ۋە چەرچەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى بىرلىكتە چەرچەن ناھىيىسىدىكى قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نۇقتىلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارقىلىق، يەنە 15 ئورۇندا قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق نۇقتىسىنى بايقىدى.

1992 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە ھۆججەت چۈشۈرۈپ، قوغدىلىدىغان 30 مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنىنى يېڭىۋاشتىن ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى 3، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى 27.

1993 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق، بايىنغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتىگە ئىشلىتىشى ئۈچۈن مەخسۇس بىر پىكاپ سەپلەپ بەردى.

2 § . قەدىمكى خارابىلىكلەر ، قەدىمكى قەبرىستانلىقلار

1. قەدىمكى خارابىلىكلەر

1) لەلمىك خارابىلىكى مىنگونىك 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) بايقالغان بولۇپ، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى خەن سۇلالىسىدىن ۋېي، جىن سۇلالىلىرى دەۋرىگىچە بولغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ. بۇ خارابىلىك ناھىيە بازىرىنىك ئالتە كىلومېتىرچە غەربىي جەنۇبىدىكى چوڭكۆل يېزىسىنىك چوڭكۆل كەنتىگە جايلاشقان، ئۇنىك ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1270 — 1280 مېتىر ئېگىز. خارابىلىك شىمالىي، ئوتتۇرا، جەنۇبىي رايون، دەپ ئۈچكە ئايرىلىدۇ:

شىمالىي رايوننىك يەر يۈزى قۇملۇق بولۇپ، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 500 مېتىر كېلىدۇ. بۇ رايوندا نۇرغۇن ساپال پارچىسى، ۋە تۆمۈر پارچىسى، داشقال، شارسىمان تاش قاتارلىقلار چېچىلىپ ياتىدۇ، ساپال پارچىلىرىنىك كۆپىنچىسى قوڭۇر ۋە كۈلرەڭ، قالغانلىرى قىزىل، قىزغۇچ كەلگەن. ھەممىسى قۇم ئارىلاش ساپال بولۇپ، خېلى يۇقىرى ھارارەتتە پۈشۈرۈلغان. ساپال بۇيۇملارنىك شەكلى جەھەتتە ئۈچ بۇرجەك لەۋسىمان شەكىلدىكىلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ساپال بويۇملار ئىچىدە كومزەك تۈرىدىكىلىرى كۆپرەك، بەزىلىرىنىك ياپىلاق ھەم تىك قۇلىقى بار، بىر قىسىم ساپال بۇيۇملارنىك سىرتقى يۈزىگە تۈز سىزىقلىق گېئومېتىرىك نەقشىلەر، يۇمىلاق كەسمە گۈللەر ھەم قوشۇمچە دۆڭلەنمە گۈل ـ نەقشىلەر چىقىرىلغان. شىمالىي رايوننىك قىسمەن جايلىرىدا كۆل قاتلىمى ياكى كۆل ئازگىلىنىك قالدۇق ئىزلىرى بار.

ئوتتۇرا رايوننىك شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 2 كىلومېتىرچە كېلىدۇ، بۇ رايوندىكى يادىكارلىقلار بىر قەدەر تارقاق. بۇ رايوننىك ئوتتۇرا قىسمىدا قۇم تۆپىلىكلەر بار، بۇ قۇم تۆپىلىكلەرنىڭ ئۈستىدە ئېرىقنىك ئىزناسى بار، كونا ئېرىقنىك غەربىي جەنۇب تەرىپىدە ئىككى كىچىك قۇم بارخانى بار، يەز يۈزىدە ساپال پارچىلىرى، داشقال، كېسەك ۋە قىزىل پىشۇرۇلغان خىش پارچىلىرى كۆپلەپ چېچىلىپ ياتىدۇ، بۇ يەر خۇمدان ئىزى بولۇشى مۇمكىن. يادىكارلىقلار ئىچىدە ساپال بۇيۇملار پارچىلىرى كۆپ بولۇپ، رەڭگى، پۈشۈرۈلۈش دەرىجىسى، شەكلى قاتارلىق جەھەتلەردە شىمالىي رايوندىكى ساپال بويۇملارنىڭكىگە ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ، بۇلاردىن باشقا يەنە ئاز تولا بىلەي تاش پارچىلىرى، مىس پارچىلىرى، تۆمۈر پارچىلىرىمۇ بار. ئوتتۇرا رايوننىك شەرقىي قىسمىدا قەبرىستانلىق بولغان بولۇشى مۇمكىن.

جەنۇبىي رايوندا بوراندا يىمىرىلگەن قالدۇق توپا دۆڭلىرى بەك كۆپ، بۇ رايوندا چېچىلىپ ياتقان ساپال بويۇم پارچىلىرى شىمالىي، ئوتتۇرا رايونلاردىكى ساپال بويۇم پارچىلىرىغا ئوخشىغاندىن سىرت، يەنە قۇم ئارىلاشقان قىزىل، كۈلرەڭ ساپال بۇيۇم پارچىلىرىمۇ بار، بۇلار قول بىلەن ياسالغان بولۇپ، بەزىلىرىنىك سىرتىغا قىزىل ھەل يالتىلغان، دەۋرى شىمالىي، ئوتتۇرا رايونلاردىكى ساپال بويۇملارنىڭكىدىن سەل بالدۇرراق. بەزى قالدۇق تۆپىلىكلەرنىك ئۈستىدىمۇ مەلۇم ساندا ساپال بويۇم پارچىلىرى، تۆمۈر پارچىلىرى ۋە كۆل قالدۇق ئىزلىرى

بايقالدى.

2) لەلمىك قەدىمكى شەھىرى　بۇ قەدىمكى شەھەر چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن 6 كىلومېتىرچە يىراقلىقتىكى كونا چەرچەن دەريا‌سى قىرغىقىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1273 مېتىر ئېگىز. خارابىلىكىنىڭ يەر يۈزىدە يېپىنچا ئۆسۈملۈك يوق، خارابىلىك قۇملىشىپ، يارداڭ يەر قىياپىتىگە كىرىپ قالغان. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى بىر كىلومېتىرچە، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 200 مېتىرچە كېلىدىغان دائىرىدىكى يەر يۈزىدە نۇرغۇن ساپال، تۆمۈر پارچىلىرى، تۆمۈر تاۋلىغاندا قالغان داشقال قاتارلىقلار چېچىلىپ ياتىدۇ، بۇ يەردىن بىر قانچە تۆگمەن تېشى پارچىسى، ئەينەك پارچىسى، رەڭلىك مارجان يىغۇۋېلىنىدى. بۇنىڭدىن باشقا، بۇ خارابىلىكنىڭ مەركىزىدىكى شامالدا يىمىرىلگەن يەر يۈزىدە بىر نەچچە ئېغىز ئۆيرانە ئۆي ۋە باشقا ئىمارەت خارابىسى ساقلىنىپ قالغان. بۇ خارابىلىك زاغۇنلۇق قەبرىستانلىقىغا يېقىن بولۇپ، قۇملىشىپ كەتكەن بىر پارچە يەر ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. 1957 - يىلى ئېلان قىلىنغان ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى — چەرچەن كونا شەھىرى مۇشۇ خارابىلىك دائىرىسىدە.

3) تۆگەسۇلاق قەدىمكى شەھىرى　بۇ قەدىمكى شەھەر 1988 - يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس، ئۇ قوشاتما يېزىسىدىكى تۆگەسۇلاق كەنتىنىڭ 2.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان.

4) چالمادان خارابىلىكى　بۇ خارابىلىك 1982 - يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ تاتىراق يېزىسىنىڭ يوغاندۇق كەنتىدىكى غازلىق ئوتلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 3 كىلومېتىرچە يىراقلىققا جايلاشقان.

5) جاڭگالساي خارابىلىكى　بۇ خارابىلىك 1989 - يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ تۇرا چاروچىلىق فېرمىسىدىكى جاڭگالساي كەنتىنىڭ 2.2 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1784 مېتىر ئېگىز، خارابىلىكنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 6000 كۋادرات مېتىر، ئۈنىڭدا 50 نەچچە ئېغىز ئۆي بار، ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە سېلىنغان، ئەڭ چوڭلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.2 مېتىر، كەڭلىكى 5.6 مېتىر، كىچىكلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4.9 مېتىر، كەڭلىكى 3.8 مېتىر، قالدۇق تاملىرىنىڭ كەڭلىكى 1 مېتىرچە كېلىدۇ. يەر يۈزىدە ساپال پارچىلىرى بار، بۇ ساپاللار قاتتىق، كۈلرەڭ - قوڭۇر، قۇم ئارىلاشقان بولۇپ، كۆپىنچىسى ئاستى تەكشى بۆيۇملاردۇر.

6) سۇبۆسكەن خارابىلىكى　بۇ خارابىلىك 1982 - يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى يۇەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ چەرچەن ناھىيىسى تاتىراق يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 15.5 كىلومېتىرچە شەرقىي شىمالىدىكى ئاق تۆپىلىك ئويمان يەرگە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1120 مېتىر ئېگىز. ئۈنىڭدا كېسەك ئىمارەتلەر بار بولۇپ، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 50 سانتىمېتىر، قالدۇق ئېگىزلىكى 70 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى مەلۇم ئەمەس. بۇ

خارابىلىكتىن ئىلگىرى سىياھ بىلەن قەغەزگە يېزىلغان خەتنى ۋاقىدە ھۆججەت ـ ئالاقىلەر تېپىلغان، ئۇلار ھازىر بايىنغولىن ئوبلاستلىق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

7) كامىشۇ خارابىلىكى بۇ خارابىلىك 1987 ـ يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ چەرچەن ناھىيىسى تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 52.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 3258 مېتىر ئېگىز. بۇ خارابىلىك ئىككى بۆلەكتىن تەركىب تاپقان، بىر بۆلىكى توپا، تېرەك شېخى، قومۇش يانتۇزۇلۇپ ياسالغان مۇداپىئە توسمىسى، يەنە بىر بۆلىكى ئاساسلىقى تاش بىلەن قوپۇرۇلغان قالدۇق ئىزدىن ئىبارەت. خارابىلىكنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي تەرەپلىرىدە نۇرغۇن تاش چېچىلىپ ياتىدۇ.

8) قوغانىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى خارابىلىك بۇ خارابىلىك 1989 ـ يىلى بايقالغان بولۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى كۆل چارۋىچىلىق نۇقتىسىنىڭ 700 مېتىرچە غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2800 مېتىر ئېگىز. خارابىلىك تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 30 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 60 مېتىر كېلىدۇ، تاملىرى توپا بىلەن قوپۇرۇلغان. خارابە ئىچىدە ئېگىز ـ پەسلىكى ئوخشاش بولمىغان، ئاساسىي جەھەتتىن چاسا شەكىللىك 4 — 5 تاش ئايلانما بار، ئەڭ ئېگىزى 25 سانتىمېتىر، تەرەپ ئۇزۇنلۇقى 5 — 8 مېتىر كېلىدۇ. بۇ خارابىلىكتىن يىرىك قۇم ئارىلاش لايدىن پىشۇرۇلغان كۆلرەڭ، قىزىل ساپال پارچىلىرى تېپىلدى.

9) غازلىقنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى خارابىلىك بۇ خارابىلىك چەرچەن ناھىيىسى تاتىراق يېزىسى يوغاندۆڭ كەنتىدىكى غازلىق ئوتلىقىنىڭ 3 كىلومېتىرچە شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، دەۋرى يۇمەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1085 مېتىر ئېگىز. ئۇنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ، خارابىلىك غەربىي، شەرقىي قىسىملاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۆز ئارا ئارىلىقى 1 كىلومېتىر كېلىدۇ. خارابىلىك دائىرىسىدە نۇرغۇن ۋەيرانە كېسەك ئۆيى بار. بۇنىڭدىن باشقا قەبرە ۋە سىرتقا تاشلاپ قويۇلغان گۈمۈسەي قاتارلىقلارمۇ بار.

10) غازلىق تۇرالغۇ خارابىلىكى بۇ خارابىلىك چەرچەن ناھىيىسى تاتىراق يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن 40 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چەرچەن دەرياسىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىرغىقىغا جايلاشقان، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. بۇ خارابىلىك 2 بۆلەككە بۆلىنىدۇ. غەربىي تەرەپتىكى بۆلىكىدە 4 ئېغىز ئۆي بار بولۇپ، ھەممىسى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، ھەممىسلا كېسەكتىن سېلىنغان، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 56 — 60 سانتىمېتىر، قالدۇق ئېگىزلىكى 20 — 100 سانتىمېتىر، كېسەكلىرىنىڭ ئۆلچىمى 13×20×45 سانتىمېتىر. تاملىرى كاكىل بىلەن سۇۋالغان، بۇنىڭ ئىچىدە 1 ئېغىز ئۆينىڭ ئۆلچىمى 3.3 × 4.3 (ئىچ تەرىپىنىڭ ئۆلچىمى)؛ شەرق تەرەپتىكى بۆلىكى غەربىي بۆلىكىدىن 1.2 كىلومېتىر يىراقلىقتا بولۇپ، ئۇنىڭدا 8 ئېغىز ئۆي، 1 قوي قوتىنى، 1 قەبرە، 1 لاپاس بار، ھەممىسى ۋەيران بولۇپ كەتكەن. ئۆيلەر كېسەك بىلەن سېلىنغان، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى

60 — 80 سانتىمېتىر، كېسەكلىرىنىڭ ئۇلچىمى 15 × 20 × 44 سانتىمېتىر، ئۈيلەر ئۇمۇمەن 4 × 3.5 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. قوي قوتىنى كېسەكتىن سېلىنغان.

جەسەتلەر ئوتتۇرىسى كاۋاك قېلىنغان توغراق ياغىچىدىن ياسالغان گۈمبەزسىمان گۈمبەزنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېسەكتىن مۇھاپىزەت تېمى قويۇلغان. توغراق شاخلىرىنى يەرگە كۆمۈش ئارقىلىق ياسالغان بولۇپ، ھازىر ساقلىنىپ قالغان رېشاتكىنىڭ ئاستىنقى قىسمى تېگى تۆت تەرەپلىك شەكلىدە، چوڭلۇقى ئۇمۇمەن 2 × 2 كۋادرات مېتىر ئۆچۈرىسىدە كېلىدۇ. بۇ خارابىلىكنىڭ يەر يۈزىدە ساپال پارچىلىرى قاتارلىق ھەر قانداق يادىكارلىق بايقالمىدى.

11) يۇمىلاق كەتمە خارابىلىكى　　بۇ خارابىلىك چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن 5 كىلومېتىرچە يىراقلىقتىكى كونا چەرچەن دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان بولۇپ، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. خارابىلىكنىڭ يەر يۈزىدىكى بىر نەچچە تىنما جىلغىنى پەرق ئەتكىلى بولىدۇ، كەڭمۇ، چوڭقۇرمۇ ئەمەس جىلغىلاردا بەزى يىمىرىلگەن تۆپىلىك قالدۇقلىرى بار. خارابىلىكنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ۋە جىلغىنىڭ شەرقى قىرغىقىدىكى تۆپىلىكتە توغرا يۆنىلىشلىك بىر قانچە جىلغا بارلىقى بايقالدى ۋە دەسلەپكى قەدەمدە، سۇ باشلاپ كېلىنىپ سۇغىرىشتا پايدىلىنىلغان ئۆستەڭ، دەپ ھۆكۈم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدىغان ئۆستەڭ 3 بولۇپ، جايلىشىشى خېلى قانۇنىيەتلىك، ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى قۇرۇپ كەتكەن دەريا جىلغىسىدىن باشلىنىدۇ، كەڭلىكى 6 — 10 مېتىر، قالدۇق قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ، بۇ ئۆستەڭنىڭ ئورنى يەر يۈزىدىن ئېگىز بولۇپ، مۇئەللەق ھالەتتە تۇرغاندەك كۆرىنىدۇ، ئۆستەڭنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى قۇم كۆمۈۋەتكەن.

بۇ خارابىلىكتىن ئىلگىرى ساپال بۇيۇم، تۆمۈر سايمان، تاش قورال قاتارلىق يادىكارلىقلار تېپىلغان.

12) جۇمەھەللەنىيازدوك قورۇقى　　بۇ قورۇق — ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، ئۇ توغراقلىق يېزىسىغا جايلاشقان بولۇپ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن قېپقالغان بىر قەدەر مۇكەممەل قورۇق، كەينى غەربكە، ئالدى شەرققە قاراپ جايلاشقان. بۇ قورۇق ئىچىدە تۆر ئۆي، ئايۋان، دەھلىز، ئىچ ھويلا، قورو بولۇپ جەمئىي چوڭ - كىچىك 17 ئېغىز ئۆي بار، تۆر ئۆي ۋە مېھمانخانا ئەتراپىغا گەچ نەقىش بىلەن بېزەلگەن چىرايلىق تەكچىلەر چىقىرىلغان، تەكچىلەرگە ھەرخىل گۈل نۇسخىلىرى، قاپارتما نەقىش قاتارلىقلار چۈشۈرۈلگەن، ئىچ ھويلا، پىشايۋان تۆۋرۈكلىرىگە چىرايلىق ھەم نەپىس گۈل نەقىشلىرى چىقىرىلغان. بۇ قورۇق ئۈيغۇرلارغا خاس مۇكەممەل، تىپىك قەدىمكى زامان ئىمارەتلىرى ھېسابلىنىدۇ.

2. قەدىمكى قەبرىستانلىقلار

1) زاغۇنلۇق قەدىمكى قەبرىستانلىقى　　بۇ قەبرىستانلىق مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) بايقالغان، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى. ئۇ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن 5 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى توغراقلىق يېزىسىنىڭ زاغۇنلۇق كەنتىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان، يادىكارلىقلار شەرقىي جەنۇب، غەربىي شىمال

يۆنىلىشتە تارقالغان، بۇ تۆپلىك قۇم ئارىلاش شېغىللىق بولۇپ، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يېپىنچا ئۆسۈملۈك يوق. يەر يۈزى خېلى تەكشى، تۆپلىكنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپى تۈزلەڭ بوستانلىق بولۇپ، ئۇنىڭدا مەھەللە، دەل - دەرەخ، ئېتىزلار بار، غەربىي جەنۇب تەرىپىدە تۇتاش كەتكەن ئېگىز - پەس قۇم بارخانلىرى ۋە چەرچەن دەرياسىنىڭ كونا يولى بار. تۆت ئەتراپى ئويمان بولغاچقا، تۆپلىك خېلى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ، شەكلى خۇددى شەرقتىن غەربكە ئۇزۇن، جەنۇبتىن شىمالغا تار كىچىك ئارالغا ئوخشايدۇ، نىسپىي ئېگىزلىكى تەخمىنەن 6 مېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 800 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ.

قەبرىستانلىقنىڭ كۆلىمى خېلى چوڭ، ئۇ ھازىرغىچە تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمىدا، چەرچەن دەرياسى ۋادىسىدا بايقالغان چوڭراق قەدىمكى قەبرىستانلىق. 1949 - يىلدىن ئىلگىرى ستېيىن، بېگمان قاتارلىق چەت ئەللىكلەر بۇ يەرگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ھەم بۇ يەرگە دائىر ماتېرىياللارنى تونۇشتۇرغان. 1983 - يىل 9 - ئايدا باينغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش - باشقۇرۇش ئورنى بىلەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى شىنجاڭ ئەتىرىتى چەرچەندە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرگەندە، بۇ جايىنى قەدىمكى قەبرىستانلىق، دەپ بېكىتكەن. 1985 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئەترىتى بۇ قەبرىستانلىقنى قازدى. 1989 - يىل 8 - ئايدا باينغولىن ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش - باشقۇرۇش ئورنى قىسمەن قەبرىلەرنى قۇتقۇزۇش خاراكتېرىدە ئېنىقلاش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. 1990 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ قەبرىستانلىقنى ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەپ جاكارلىدى.

قەبرىلەرنىڭ شەكلى، دەپنە ئادىتى ۋە ھەمدەپنە بۇيۇملىرى قاتارلىقلار يەرلىك مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. تىك ئازگال كولىنىپ، مېيىت ساندۇقى يوق گۆر قېزىلغان، لەھەت ئاددىي، ھەمدەپنە بۇيۇملارمۇ بەك ئاز. بەزىلىرىگە كۆپ جەسەت تەكرار دەپنە قىلىنغان. بەزىلىرىگە بىرلا جەسەت ئوخشا ياتقۇزۇلۇپ، پۈت - قوللىرى يىغىلغان ھالەتتە دەپنە قىلىنغان، گۆر ئاغزى قۇمۇش، يىكەن، دەرەخ شېخى، تېرە، ياغاچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن يېپىۋېتىلگەن، گۆر تاملىرىدىن شېغىل تاشلار كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، گۆر چەتلىرىمۇ ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ ھەم ھېچقانداق مۇستەھكەملەش تەدبىرى قوللىنىلمىغان، جەسەت ياغاچ تاغاق، ياغاچ قوشۇق، كالا مۈڭگۈزىدىن ئىشلەنگەن جام، يۈك پالاس، كىگىز پارچىسى، قۇلان تېرىسى، يېمەكلىك، گۈللۈك يۈك رەخت، قامچا، بەلۋاغ، مالنىڭ قاتارلىق ھەمدەپنە بۇيۇملىرى بىلەن كۆمۈلگەن. 1983 - يىلى بۇ قەبرىستانلىقتىن 4 مومىيا قېزىۋېلىندى، بۇنىڭ 2 سى ئاساسەن پۈتۈن، 2 سى كەمتۈك، تەخمىنەن 60 دانە بۇيۇم نەرسە - كېرەك قېزىۋېلىندى ۋە قەبرىستانلىقتىن يىغىۋېلىندى.

كاربون 14 بويىچە تەكشۈرۈش - ئۆلچەشكە ئاساسلانغاندا، بۇ قەبرىستانلىق مىلادىدىن 1000 يىلچە ئىلگىرىكى قەبرىستانلىق بولۇپ، چەرچەن دەرياسى ۋادىسىدا، ھەتتا پۈتكۈل چەرچەندە قەدىمكى زامانداش ياشىغان ئاھالىلارنىڭ ئىرق تەۋەلىكى، مىللەت تەۋەلىكى ۋە ئىجتىمائىي فورماتسىيىسى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، دىنىي ئېتىقادى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشنى ئىنتايىن قىممەتلىك ماددىي دەلىللەر بىلەن تەمىن ئېتتى.

قېزىۋېلىنغان ئاساسلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى:

مومىيا　ئاساسلىق مومىيا قېرى ئايال بولۇپ، چاچلىرى كۆكۈچ، 2 تال ئۇرۇمە چېچى قۇلاقلىرىنىڭ ئارقىسىدىن ساڭگىلاپ تۇرىدۇ، قىزىل يۇڭ يىپ بىلەن بوغۇلغان. يۈزىنىڭ مۇسكۇل ۋە تېرىسى قۇرۇپ، قورۇلۇپ كەتكەن، رەڭگى ئاق سېرىق. كۆزلىرى چىڭ يۇمۇلغان، ئوراكۆز، قاڭشارلىق، ياڭاق سۆڭىكى ئېگىزرەك، قەلەمقاش، قاشلىرى گويا ھازىرلا قاشلىق ئەتكەندەك قاپقارا كۆرىنىدۇ. پېشانىسىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا بىر سوقمچاق چەمبەرسىمىزىپ قويۇلغان بولۇپ، ئاللىقاچان قاردىاپ كەتكەن، بۇ ئەينى زامانىدا قاشلىق ئېتىش، پەردەز قىلىشنى گۈزەللىك دەپ بىلىش ئادىتى بار ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرىگە قىزىل، سېرىق، كۆك بويالغان قوي يۇڭى تىقىپ قويۇلغان، كالپۇكلىرىنىڭ يوچۇقىدىن سەدەپتەك چىشلىرى غۇۋا كۆرىنىپ تۇرىدۇ. ئۇچىسىغا قوپالراق تىكىلگەن سۆسۈنەرەڭ يۇڭ چاپان كىيگەن، چاپاننىڭ ياقىسى يۇمىلاق، پەشلىرى ئۇدۇل، تۆگمىسى يوق. جەسەتنىڭ سول قولى كۆكرىكىگە قويۇلغان، چاپىننىڭ يەڭلىرى جەينىكىگىچە تۇرۇپ قويۇلغان، قول بارماقلىرى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، نامىز بارمىقى ۋە چىمچىلىقى كۆتىرىلىپ تۇرىدۇ. تىرناقلىرى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، رەڭگى ساغۇچ بولۇپ، بويىغاندەك كۆرىنىدۇ. جەسەت ئوڭدا ياتقۇزۇلغان، 2 تىزى 60° ئىگىلگەن ھەم ئېگىز كۆتىرىلىپ تۇرىدۇ. پۇتىغا بۇغا تېرىسىدىن يۇڭى سىرتىغا قىلىپ تىكىلگەن ئۇزۇن قونچىلىق ئۆتۈك كىيگۈزۈلگەن بولۇپ، يۇڭىنىڭ رەڭگى كۈلرەڭ، ئۆتۈك ئۇزۇنلۇقى 23 سانتىمېتىر، ئۆتۈك قونجىنىڭ ئېگىزلىكى 28 سانتىمېتىر، ئۆتۈك ئىچىگە كىگىز تىقىپ قويۇلغان، جەسەتكە يەنە يوپكا كىيگۈزۈلگەن. جەسەتنىڭ بويى تەخمىنەن 1.70 مېتىر. بېشىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 19 سانتىمېتىر، مۇرىسىنىڭ كەڭلىكى تەخمىنەن 33 سانتىمېتىر. جەسەت تېرىسىنىڭ رەڭگى دەسلەپتە ئاق سېرىق ئىدى، گۆردىن قېزىپ چىقىلغاندىن كېيىن كۈن نۇرىنىڭ تەسىرى بىلەن قىزىل رەڭگە، كېيىن قوڭۇر رەڭگە ئۆزگەردى.

يەنە بىر مومىيا ياش ئايال بولۇپ، ئۇچىسىغا يۇمىلاق ياقىلىق، ئالدى ئوچۇق، سېرىق يۇڭ توقۇلما چاپان كىيگۈزۈلگەن، جەسەت ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇلغان، قورسىقى ئوچۇق تۇرىدۇ. مۇسكۇل تېرىسى قۇرۇپ كەتكەن، چاچلىرى قوڭۇر رەڭدە بولۇپ پاخپىيىپ، چىگىشلىشىپ كەتكەن، پېشانىسىنىڭ تېرىسى چىرىپ كەتكەچكە، ئاپئاق پېشانە سۆڭىكى كۆرىنىپ قالغان. كۆزلىرى ئويۇپ ئېلىۋېتىلگەن، تىلىنىڭ ئۇچىنى چىشلىگەن ھالەتتە تۇرىدۇ ھەم چىرايىدىن ئازابلانغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ. 2 قولى جەينىكىدىن كېسىۋېتىلگەن، ساغرىسى چىرىپ كەتكەچكە يانپاش سۆڭىكى كۆرىنىپ قالغان، 2 پۇتى ۋە قولى يوق. جەسەتنىڭ قالدۇق بويى 70 سانتىمېتىر. ئوستىبېشىنىڭ كۆپ يېرىدە قان داغلىرى بار، بەدىنىنىڭ ئاستىدا قان بىلەن قۇمنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان قاتتىق كاللەكلەر بار. بۇ جەسەت لەھەتىنىڭ ئوستىگە دەپنە قىلىنغان بولۇپ، قەتلى قىلىنغاندەك قىلىدۇ. بۇ جەسەتتىن 1 مېتىرچە يىراقلىقتا 1 يالىڭاچ بوۋاق مومىيا بار، بويى تەخمىنەن 45 سانتىمېتىر. بۇ جەسەت سەل - پەل شەرققە قارىتىپ ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇلغان، بېشى غەربىي شىمال تەرەپكە قارىتىلغان، 2 كۆزىگە 1 دىن كىچىك تاش قويۇلغان، چىرايىنى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. 2 مۇشتۇمى تۆگۈلگەن ۋە قورسىقىغا ئىختىيارى قويۇلغان، پۇتلىرى سەل ئېگىلگەن. ئوڭ پۇتى سول پۇتىنىڭ ئوستىگە مىنگەشتۈرۈپ قويۇلغان، بۇ جەسەت تېرىك كۆمۈۋېتىلگەندەك قىلىدۇ، بەدىنىگە 1 قەۋەت شور ئۇيۇپ قالغاچقا، سېمىزدەك كۆرىنىدۇ، يېنىغا كالا مۈڭگۈزىدىن ئىشلەنگەن كىچىك جام قويۇلغان.

يەنە 2 پېرىم ياش چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالىنىڭ جەسىتى بار بولۇپ، بويى تەخمىنەن 72 سانتىمېتىر، مۇرىسىنىڭ كەڭلىكى 16 سانتىمېتىر، چېچى قوڭۇر رەڭدە، بېشىنىڭ چوققىسىدا 1 تال ئۇزۇمە چېچى بار بولۇپ، قوڭۇر يۇڭ يىپ بىلەن چىگىلگەن. بويىنى كەڭلىكى 1 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان، ئەترەڭ قوي يۇڭىدىن توقۇلغان لېنتا بىلەن بوغۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچى بېشىنىڭ ئوستىدە چىگىپ قويۇلغان، كۆزلىرى چىڭ يۇمۇلغان، ئاغزى قاتتىق ۋاقىرىۋاتقاندەك يوغان ئېچىلغان، چىشلىرى ۋە تىلى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بۇ بالىمۇ تىرىك كۆمۈۋېتىلگەندەك قىلىدۇ.

1 قۇلاقلىق ساپال كومزەك

بۇ قول بىلەن ياسالغان قۇم ئارىلاش قىزىل ساپال كومزەك بولۇپ، سىرتى سىدام، ھېچقانداق گۈل - نەقىشلىرى يوق، ئاغزى تۈز، گىرۋەكلىرى تەكشى، لېۋى يۇمىلاق، بويىنى كالتە، قۇلىقى تىك، بويىنى، مۇرىسى قۇلىقى بىلەن 90° بۇلۇڭ ھاسىل قىلغان. جوغىسى بارداق كۆرۈنىدۇ. ئېغىزىنىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 11 سانتىمېتىر كېلىدۇ. قېلىنلىقى تەخمىنەن 5. 0 سانتىمېتىر، خېلى پىششىق پىشۇرۇلغان. يەنە 1 تاق قۇلاقلىق ساپال كومزەكمۇ قول بىلەن ياسالغان، بۇ قۇم ئارىلاش قوڭۇر ساپال كۆمزەكنىڭ سىرتى سىدام، ئېغىزى يوغان، گىرۋەكلىرى تۈز، لېۋى يۇمىلاق، مۇرىسى يانتۇ، قورسىقى يوغان، قۇلىقى تىك، تېگى يۇمىلاق، ئاغزىنىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 8. 7 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 12. 5 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0. 5 سانتىمېتىر. سىرتىدا ۋە ئىچىدە ئىس دېغى بار، خېلى يۇقىرى ھارارەتتە پىشۇرۇلغان.

ياغاچ لىگەن توغراق ياغىچىدىن ئويۇپ ياسالغان، شەكلى سوقىچاق، يېرىمى يوق، ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن 34 سانتىمېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 24 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 3 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى تەخمىنەن 1. 3 سانتىمېتىر. ئېغىزى يوغان، گىرۋەكلىرى تەكشى، تېگى تۈز، رەڭگى توپا رەڭ، ئاستى يۈزىدە سانسىزلىغان گىرەلەشمە تىغ ئىزلىرى بار، بۇ ھال ئۇنىڭ ھەم تاۋام سايمىنى ھەم ئەمەل ئورنىدا ئىشلىتىلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

مالىخاي 2 پارچە كىگىزدىن تىكىلگەن بولۇپ، رەڭگى ئاق، چوققىسى ياي شەكلىدە، ئاستى تەرىپىدە ئىگەك شوينىسى يوق. تېشىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 24 سانتىمېتىر، ئاستىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 22 سانتىمېتىر، كىگىز قېلىنلىقى 0. 3 سانتىمېتىر. يەنە بىر مالىخاي 2 پارچە ئاق يىرىك كىگىزدىن تىكىلگەن، ئارقىسىدا تىكىشى بار، تېشىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 31 سانتىمېتىر، ئاستىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 20 سانتىمېتىر، كىگىزنىڭ قېلىنلىقى 0. 4 سانتىمېتىر. چوققىسى يايسىمان، ئىگەك شوينىسى بار بولۇپ، ئوك تەرەپتىكىسىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 29 سانتىمېتىر، سول تەرەپتىكىسىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 16 سانتىمېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 1. 5 سانتىمېتىر.

تەكشى چوققىلىق مالىخاي قوڭۇر قوي يۇڭى كىگىزدىن تىكىلگەن، شەكلى يۇمىلاق، چوققىسى تەكشى، قاسقىنى يوق. چوققىسى قوش قەۋەت بولۇپ، تاشقى چەمبىرىنىڭ 2 قەۋىتى ئارىسىغا ئاق ئوت - چۆپ تالالىرى تىقىلغان، ئاندىن مالىخاي چەمبىرىكىنىڭ چۆرىسى تىكىۋېتىلگەن. مالىخاينىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 25 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 8 سانتىمېتىر.

چاپان ئوك يېرىمى بىلەن سول يېڭى ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، قوي يۇڭىدىن توقۇلغان،

سۆسۈن رەڭدە، پەش، ئېتەك، يەڭلىرىنىڭ چۆرىسىگە يۇڭ يىپ بىلەن جىيەك تۇتۇلغان. تۇز يوللۇق توقۇلما بولۇپ، تۆشۈكلىرى بار، ئۇرۇش - ئارقاقلىرىنىڭ زىچلىقى 12 تال - سانتىمېتىر. چاپانىنىڭ بويى 85 سانتىمېتىر، يېڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 58 سانتىمېتىر، يەڭ ئاغزىنىڭ كەڭلىكى 12 سانتىمېتىر. يەنە بىر چاپانمۇ سېرىق قوي يۇڭىدىن توقۇلغان بولۇپ، يۇمىلاق ياقىلىق، ئۇدۇل پەش، پەش، ئېتەكلىرىنىڭ چۆرىسىگە بېغىرەڭ يۇڭ يىپتىن جىيەك تۇتۇلغان، 2 يېڭى جەينەك قىسمىدىن كېسىپ تاشلانغان، رەختى تۇز يوللۇق توقۇلما بولۇپ، ئۇرۇش، ئارقاق يىپلىرىنىڭ زىچلىقى 12 تال - سانتىمېتىر، ئارقاق يىپىدا ھەر 2 سانتىمېتىر ئارىلىقتا 1 دىن پەت قالدۇرۇلغان، چاپانىنىڭ بويى 110 سانتىمېتىر. بۇ ياش ئايالغا ھەمدەپنە قىلىنغان كىيىم ھېسابلىنىدۇ.

قوي يۇڭى　تەخمىنەن 3 كىلوگرام كېلىدۇ، ئاق، قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، پىششىقلاپ ئىشلەش ئۈچۈن قىرقىپ قويۇلغان يۇڭ بولۇشى مۇمكىن.

ئېشەك تېرىسى　دۇمبە ۋە قورساق تېرىسى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1.5 مېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 45 سانتىمېتىر. تۆكى بېغىرەڭدە، بۇ تېرە گۈر ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن.

كالا مۇڭگۈزىدىن ياسالغان جام　تەبىئىي يايسىمان، رەڭگى سېرىق، ياسىلىشى قوپال، ئاغزى تەكشى ئەمەس، ئۇچى ئۆپراپ كەتكەن، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 9 سانتىمېتىر، ئاغزىنىڭ دىئامېتىرى 3.3 — 5 سانتىمېتىر، ئۇچىنىڭ دىئامېتىرى 1.2 سانتىمېتىر، مۇڭگۈز قېلىنلىقى 0.3 سانتىمېتىر.

ساپال كومزەك　قول بىلەن ياسالغان، قۇم ئارىلاش قىزىل ساپال كومزەك بولۇپ، سىرتىغا قارا ھەل بېرىلگەن ھەم گۈل چىقىرىلغان. ئاغزى تۇز ھەم سەل يانتۇ، لېۋى ئۇچلۇق، بوينى كالتە، قورسىقى يايسىمان، تېگى تەكشى، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 8 سانتىمېتىر، ئاغزىنىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 9.5 سانتىمېتىر، ساپال قېلىنلىقى 0.4 سانتىمېتىر. خېلى يۇقىرى ھارارەتتە پىشۇرۇلغان. يەنە بىر ساپال كومزەكمۇ قولدا ياسالغان، سىرتىغا قارا ھەل بېرىلگەن. سىرتى سىدام، ھېچقانداق گۈل نەقىشى يوق، ئاغزى تۇز ھەم سەل يانتۇ، مۇرىسىمۇ يانتۇ، چەپچىكى يۇمىلاق. ئاغزىنىڭ دىئامېتىرى تەخمىنەن 12 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 9 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.5 سانتىمېتىر، ئاستىنىڭ سىرتىدا ئىس دېغى بار، ئىچىدە خورمارەك ئۇماچسىمان نەرسە بار. پىشۇرۇلۇش ھارارىتى يۇقىرى ئەمەس.

يىمەكلىك　ئاغزى قىزىل يۇڭ شوينا بىلەن چىگىلگەن، ئاق قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن كىچىك خالتىغا 6 دانە كىچىك توقاچ سېلىنغان بولۇپ، تېرىق ئۇنىدىن پىشۇرۇلغان بولۇشى مۇمكىن. توقاچلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى سەل - پەل پەرقلىنىدۇ. دىئامېتىرى تەخمىنەن 6 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى تەخمىنەن 2.5 سانتىمېتىر كېلىدۇ، رەڭگى بېغىرەڭدە. يەنە بىر خالتىغا 7 دانە ئۇزۇنچاق توقاچ سېلىنغان.

يىپ ئىگرىش چىلىكى　توغراق پاغىچىنى يونۇش ئارقىلىق ياسالغان بولۇپ، رەڭگى قارامتۇل، يۇزى تەكشى، ئاستى يايسىمان، شەكلى خۇددى يېرىم شارغا ئوخشايدۇ، ئانچە يۇمىلاق ئەمەس، ئوتتا كۆيگەن ئىزى بار. سىرتىغا تۆتۈق ئەگرى سىزىق ئويۇلغان. ئوتتۇرىسىغا تۆشۈك تېشىلىپ، تۆشۈككە ساپ ئورنىتىلغان، يۇقىرى قىسمى يوغان، ئاستى ئۇچلۇق، چىلەكنىڭ

دىئامېتىرى تەخمىنەن 5 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى تەخمىنەن 3 سانتىمېتىر، چىلەك سېپىنىلىق ئۆزۈنلۇقى تەخمىنەن 14 سانتىمېتىر، دىئامېتىرى تەخمىنەن 0.9 سانتىمېتىر.

ياغاچ تاغاق جىگدە ياغىچىدىن يونۇپ ياسالغان بولۇپ، خېلى قاتتىق، يۇمىلاق تاياقتىن ساپ ياسىلىپ، ئۇنىڭغا چىقىرىلغان نوغا تاغاق قېقىپ كىرگۈزۈلگەن. تاغاق سېپىغا يىلان شەكىللىك گۈل نەقىشلەنگەن. تاغاق چىشلىرى تىغ بېسىغا ئوخشاش يونۇپ چىقىرىلغان، ئۇچى توم، ئاران 14 چىشى قالغان (ئەسلىدە 28 چىشلىق ئىكەن). سېپىنىلىق ئۆزۈنلۇقى 12.5 سانتىمېتىر، دىئامېتىرى 1.1 — 1.2 سانتىمېتىر، چىش ئوقۇرىنىلىق ئۆزۈنلۇقى 11.8 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 0.5 سانتىمېتىر. چىشلىرىنىلىق ئۆزۈنلۇقى 4 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 0.5 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.1 — 0.22 سانتىمېتىر.

قومۇش باغلىمى تەبىئىي ئۆسكەن قومۇش بولۇپ، ئۆزۈنلۇقى 29 — 35 سانتىمېتىر، دىئامېتىرى 0.45 سانتىمېتىر، ھەممىسى 6 تال بولۇپ، قىزىل يۈك شوينا بىلەن 1 باغلام قىلىپ باغلانغان، بۇ يىپ ئېگىرگەندە يىپ ئوراش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن بولۇشى مۇمكىن.

لەھەتكە يېپىلغان ياغاچ توغراق ياغىچىنىلىق بىر بۆلىكى بولۇپ، قوڭۇر رەڭدە، ئۆزۈنلۇقى 2.05 مېتىر، دىئامېتىرى 20 — 25 سانتىمېتىر. چوڭ بېشى ⊥ شەكلىدە كېسىلگەن، كېسىلگەندە قالغان ئىزى ئېنىق ھەم تەكشى، كىچىك بېشىنىلىق 2 يېنى قىيپاش قىلىپ كېسىلگەن. چوڭ بېشىدىن 55 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان جايغا قول ئىزى ئويۇلغان بولۇپ، 5 بارماق ئېچىلغان، بارماق ئۇچلىرى يالقۇنسىمان ئويۇلغان، بۇ قەبىلىنىلىق بەلگىسى ياكى جادۇگەرلىك بەلگىسى بولۇشى مۇمكىن.

گۈللۈك يۈك رەخت قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، ئۆستىگە قىزغۇچ سېرىق توغرا يول چىقىرىلغان، توغرا يول ئۆستىدە سېرىق دۇگىلەك گۈللىرى بار بولۇپ، ئويما تاختا بىلەن گۈل بېسىلغاندەك قىلىدۇ، بۇ رەختنىلىق توقۇلۇش ھۆنەر - سەنئىتى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، ئاۋۋال بېغىر رەڭ يىپ بىلەن تۈز يوللۇق قىلىپ توقۇلغان، ئۇرۇش - ئارقاقىلىرىنىلىق زىچلىقى 12 تال - سانتىمېتىر، يېپلىرىنىلىق تومىلىقى 0.22 سانتىمېتىر، تۆشۈك چىقىرىلغان. كەڭلىكى تەخمىنەن 5 سانتىمېتىرغا يەتكەندىن كېيىن، ئۇرۇش يېپلىرى ئۆزگەرتىلمىگەن، ئارقاق يېپلىرى قىزغۇچ سېرىق رەڭگە ئۆزگەرتىلگەن، زىچلىقى 22 تال - سانتىمېتىرغا يەتكۈزۈلگەن ھەم توقۇلۇشى تۈز يوللۇق بولۇشتىن بىرى ئۆستىگە، ئىككىسى ئاستىغا چىقىرىلغان ئوك يانتۇ يوللۇق قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، يوللىرىنىلىق كەڭلىكى 1 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ، سېرىق دۇگىلەك گۈللەر بېسىلغان. ئاندىن كېيىن يەنە بېغىر رەڭ تۈز يوللۇق توقۇلۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ 1 سانتىمېتىرچە توقۇلغاندا، يەنە ئارقاق يىپ كۆپەيتىلىپ توغرا يول چىقىرىپ توقۇلغان، مۇشۇنداق تەكرارلاش ئارقىلىق، 3 يول 1 گۈرۈپپا قىلىنغان، ھەربىر گۈرۈپپىنىلىق ئۆز ئارا ئارىلىقى 5 سانتىمېتىر كېلىدۇ. بۇ رەخت كىچىك ئوغۇل بالىنىلىق جەستىنى يۆگەش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن.

گۈل سىزىلغان يۈك رەخت ھەمدەپنە قىلىنغان بوۋاقنىلىق بەدىنى ئاستىغا قويۇلغان، قالدۇق ئۆزۈنلۇقى 38 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 12 سانتىمېتىر. قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، تېگى سېرىق بولۇپ قىزىل رەڭ بىلەن يۆگىمە گۈل نۇسخىلىرى سىزىلغان، گۈللىرىنىلىق چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش ئەمەس، بىر - بىرىگە قىيپاش ئۇدۇل قىلىپ سىزىلغان ھەم دولقۇنسىمان

سىزىقچىلار ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇپ قويۇلغان، بوش جايلىرىغا ئۆلچەمسىز تىك تۆت بولۇك شەكىللىرىنى سىزىش ئارقىلىق گۈل يوپۇرماقلىرى ئىپادىلەنگەن، كىشى بۇنى شاختا ئورالغان نىلۇپەرمىكىن، دەپ قالىدۇ. بۇ رەخت تۇز يوللۇق قىلىپ توقۇلغان، يىپلىرى تومراق، ئۇزۇن زىچلىقى 10 تال ـ سانتىمېتىر، ئاقاق زىچلىقى 9 تال ـ سانتىمېتىر.

رەڭلىك ساپال كومزەك پارچىلىرى بۇ كومزەك ئاغزىنىڭ گىرۋىك پارچىسى ۋە قورساق قىسمىنىڭ پارچىسى بولۇپ، قول بىلەن ياسالغان ھەم ئۈنۈگىغا قۇم ئارىلاش سىزىقچە ھەل بېرىلگەن. ئاغزى يوغان، گىرۋىكى تەكشى، لېۋى يۇمىلاق، ئاغزىنىڭ گىرۋىكىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا بېغىرىڭ بىلەن ھەرە چىشسىمان (تەتۇر ئۈچبۇلۇك شەكىللىك) گۈللەر سىزىلغان.

كالتە چەكمەن چاپان يىرىك ئاق قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، ئۇستى ۋە ئاستىدا 2 دىن ئوڭغا قىيپاش يولى بار، ئۆرۈش زىچلىقى 3 — 4 تال ـ سانتىمېتىر، ئارقاق زىچلىقى 8 تال ـ سانتىمېتىر. يۇمىلاق ياقىلىق، قوش پەش، پلاش پاسونىدىكى قىسقا يەڭلىرى بار. ئالدى پەس، ئارقا بوي، يەڭ ئاغزى 5 پارچىغا بۆلۈپ تىكىلگەن. چاپان بويى تەخمىنەن 44 سانتىمېتىر، مۇرىسىنىڭ كەڭلىكى 33 سانتىمېتىر، يەڭ ئۇزۇنلۇقى 17 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 10 سانتىمېتىر بولۇپ، كىچىك بالىنىڭ كىيىمى ھېسابلىنىدۇ.

چەكمەن پارچىسى قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، قوش ئەن توقۇلۇپ بىر ـ بىرىگە چېتىلغان، قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 71 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 41 سانتىمېتىر، تاق ئېنىنىڭ كەڭلىكى 05. 34 سانتىمېتىر، ئۆرۈشى ئۇدۇل، ئارقىقى قايتۇرۇپ توقۇلغان، ئۇستى ۋە ئاستىدا 2 دىن ئوڭغا قىيپاس يولى بار. 2 بۆلىكىنىڭ بىرى بېغىرىدە، بىرى قىزىل رەڭدە بويالغان. 2 بۆلىكى تۇتىشىدىغان جايغا 8 سانتىمېتىر كەڭلىكتە قىزىل، كۆك، سېرىق رەڭلىك دولقۇنسىمان يوللۇق نەقىشلەر توقۇلغان بولۇپ، سىزىقچىلىرى تەكشى، رەتلىك ھەم قائىدىلىك.

يىپەك توقۇلما پارچىسى قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 7 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 6 سانتىمېتىر. تۇز يوللۇق قىلىپ توقۇلغان، ئۆرۈش ـ ئارقاق زىچلىقى ئوخشاشلا 60 تال ـ سانتىمېتىر. رەڭگى ساغۇچ، سۇس سىياھ ئىزى بارەڭ قىلىدۇ، ئۇ ھەم يېزىقتا، ھەم گۈل نۇسخىسىغا ئوخشايدۇ، توقۇلما پارچىسى بەك كىچىك بولغانلىقى ھەم سىياھ ئىزى ئېنىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن، پەرق ئەتكىلى بولمىدى. بۇ توقۇلما بىر قەدەر چۈرۈك ھەم نېپىز بولۇپ، شايى رەختلەرگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

يۇڭ ئەدىيال ئاق يىرىك قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 85 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 70 سانتىمېتىر. ئۆرۈش ـ ئارقاق زىچلىقى ئوخشاشلا 3 تال ـ سانتىمېتىر، ئۇستى ۋە ئاستىدا 2 دىن ئوڭغا قىيپاش يولى بار، ئېنىنىڭ چۆرىسىدىكى ئارقاق يىپ قايتۇرۇپ توقۇلغان، ئۆرۈش چۆرىسىنىڭ بىر ئۇچى يۆگەلگەن، تىكىشى بار. پۈتكۈل تىكىلگەن چاكلىرىدا بېغىرىڭ كىگىز پارچىسى، قان داغلىرى بار.

كىچىك خالتا ئاق قوي يۇڭىدىن توقۇلغان رەختتىن تىكىلگەن، بويالمىغان، تۇز يوللۇق، ئۆرۈش زىچلىقى 10 تال ـ سانتىمېتىر، ئارقاق زىچلىقى 7 تال ـ سانتىمېتىر. خالتا تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 26 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 15 سانتىمېتىر، ئاغزىنىڭ چۆرىسى يۆمەلگەن، چېكى بار، ئاستىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۆرۈش يىپلارنى بىرىكتۈرۈش ئارقىلىق ئېتىلگەن.

كىگىز پايپاق ئاق يىرىك قوي يۇڭىدىن ئىشلەنگەن كىگىزدىن تىكىلگەن بولۇپ، ئاستى ۋە ئارقىسىدا چېكى بار. قونجى ئېگىز ھەم توز، قونجىنىڭ ئاغزىنىڭ چۆرىسىگە قىزىل يىپ بىلەن جىيەك تۇتۇلغان. چەمبىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 24.5 سانتىمېتىر، ئۇچىدىن تارتىپ قونجىنىڭ ئاغزىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 46 سانتىمېتىر، ئاغزىنىڭ كەڭلىكى 20 سانتىمېتىر، كىگىزنىڭ قېلىنلىقى 1.2 سانتىمېتىر.

كالا تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇتۇك ئاشلانمىغان كالا تېرىسىدىن تىكىلگەن بولۇپ، چەمبىلەن باشلىقى پۈتۈن ئېلىنغان. قونجى بۇزۇلۇپ كەتكەن. ئۇتۇكنىڭ ئۇچى يامبۇ شەكلىدە تىكىلگەن، قونچىنىڭ ئاغزىدىن 20 چە پۇرمە چىقىرىلغان، باشلىقىدا چېكى بار، قىسقىرىلغان. چەمبىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 25 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 8 سانتىمېتىر، ئاياغ قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى 5.13 سانتىمېتىر

قامچا دەستىسى يۇلغۇن ياغىچىدىن ياسالغان، دەستىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 38 سانتىمېتىر، دىئامېتىرى 1.4 سانتىمېتىر. قامچا 12 تال توم قوي يۇڭى يىپىدىن ياپىلاق ئۆرۈمە چاچ شەكلىدە توقۇلغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 32 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 1.7 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.7 سانتىمېتىر، چۇچىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 سانتىمېتىر. يىپ رەڭگى جەھەتتە قىزىل، سېرىق، بېغىرراڭ يىپلار دولقۇنسىمان ھالەتتە يەنى بىر قۇر قىزىل، بىر قۇر سېرىق، بىر قۇر بېغىرراڭلەر تەكرارلىنىش ھالىتىدە ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

يۈك توقۇلما قوي يۇڭى يىپىدىن توقۇلغان قىيپاش يوللۇق تاسمىلارنىڭ چېتىلمىسى بولۇپ، قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 22 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 11.5 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.1 سانتىمېتىر، ھەربىر تاسمىنىڭ كەڭلىكى 0.9 ~ 1.2 سانتىمېتىر بولۇپ، قىزىل، سېرىق، ئالا رەڭ تەرتىپى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ توقۇلما بۇيۇم خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت ئەتىۋارلىق نەرسە بولۇشى مۇمكىن. ئۇ باشقا توقۇلمىلارنى زىننەتلەش ئۈچۈن ياكى باي دۆلەتمەنلەرنىڭ كۆرپە قىلىشىغا ئىشلىتىلگەن بولۇشى مۇمكىن.

يۇڭدىن توقۇلغان سېلىنچا بېغىرراڭ يىرىك قوي يۇڭىدىن تاسما توقۇلۇپ، ئاندىن بۇ تاسمىلار يۇمىلاق شەكىلدە چېتىلىپ، تەخسە ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن. دىئامېتىرى 18 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.3 سانتىمېتىر. بىر يۈزى سۇركىلىشتىن پارقىرايدىغان بولۇپ قالغان. بۇ تاماق سايمانلىرى سېلىنچىسى ئورنىدا ئىشلىتىلگەندەك قىلىدۇ.

بەلۋاغ ئاق يىرىك قوي يۇڭىدىن ئىشلەنگەن يىپتىن قىيپاش يوللۇق قىلىپ توقۇلغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 1.5 مېتىر، كەڭلىكى 1.3 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.1 سانتىمېتىر، 2 ئۇچىدا چېگىدىغان يىپلىرى بار، ئوتتۇرا قىسمىدا قان ئىزى بار.

پىندىك (قورساق ئاسرىغۇچ) قوي يۇڭى توقۇلمىسىدىن پىچىپ تىكىلگەن بولۇپ، رەڭگى ساغۇچ ئاق، ئۇستىگە 2، ئاستىغا 1 دىن سولغا قىيپاش يول چىقىرىلغان، ئۇرۇش زىچلىقى 12 تال - سانتىمېتىر، ئارقاق زىچلىقى تەخمىنەن 11 تال - سانتىمېتىر. يېرىمى كەمتۈك بولۇپ قالغان، قالدۇق قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 38 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 25 سانتىمېتىر، مۇرە تاسمىسىنىڭ كەڭلىكى 5 سانتىمېتىر.

يۈك رەخت كىيىم - كېچەك پارچىسى بولۇپ، توقۇپ بولغاندىن كېيىن قىزىل رەڭدە بويالغان، ھازىر رېڭى ئۆچۈپ كەتكەن. قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 40 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 23

سانتىمېتىر. ئۇستىگە 2، ئاستىغا 1 ئوقۇغا قىيپاش يول چىقىرىلغان، ئۆرۈش زىچلىقى 12 تال-سانتىمېتىر، ئارقاق زىچلىقى 18 تال - سانتىمېتىر. ئۆرۈش - ئارقاق چۆرىسى تەكشى يۆمەلگەن.

يۇقۇ ئەدىيال يىرىك قوي يۇڭىدىن توقۇلغان، قالدۇق ئۇزۇنلۇقى 102 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 37 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.2 سانتىمېتىر. رەڭگى توق قىزىل، ئېنىسى 35 سانتىمېتىر، بىر چېتىگە 2 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان كەمتۇك جىيەك تىكىلگەن بولۇپ، سارغىيىپ سۆسۈنرەڭگە كىرىپ قالغان. ئۇستىگە بىر، ئاستىغا 2 سولغا قىيپاش يول چىقىرىلغان، ئۆرۈش زىچلىقى 11 تال - سانتىمېتىر، ئارقاق زىچلىقى تەخمىنەن 7 — 8 تال - سانتىمېتىر، بىر بۇرجىكىدە پىچاق بىلەن كېسىلگەن ئىزى بار، ئۇنىڭ ئۇستى قان بىلەن بويۇلۇپ كەتكەن.

2) ئىلىلىكتىكى تاش دۆۋىلەنگەن قەبرىلەر

1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، بىرونزا دەۋرىگە مەنسۇپ قەبرىستانلىق. ئۇ كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 12 كىلومېتىرچە غەربىگە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 3500 مېتىر ئېگىز، بۇ قەبرىستانلىقتا يۈمىلاق شەكىلدە تاش دۆۋىلەپ ياسالغان 3 قەبرە بار.

3) ناھىيىلىك كونا كۆمۈر كېنىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قەبرە

بۇ قەبرە 1987 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، بىرونزا دەۋرىگە ئائىت مەدەنىيەت يادىكارلىقى. بۇ قەبرە چەرچەن ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ناھىيىلىك كونا كۆمۈر كېنىنىڭ 800 مېتىرچە غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2550 مېتىر ئېگىز. ئۇ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان بىرلا لەھەتلىك قەبرە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 72.32 سانتىمېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 57 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 70 سانتىمېتىر كېلىدۇ، قەبرىدىن ئادەمنىڭ مۇرە سۆڭەكلىرى قېزىۋېلىندى.

4) قورامليقساي قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، بىرونزا دەۋرىگە مەنسۇپ يادىكارلىق، ئۇ قورامليق يېزىسىدىكى قورامليق كەنتىنىڭ 300 مېتىرچە شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2880 مېتىر ئېگىز. قەبرىستانلىقنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 150 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 80 مېتىر.

5) قورايلىقساي قەبرىستانلىقى

1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، تۆمۈر قورال مەدەنىيىتى دەۋرىگە مەنسۇپ. ئۇ ئاچچان يېزىسىدىكى ئاچچان كەنتىنىڭ 1.5 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 3020 مېتىر ئېگىز. قەبرىلەرنى دەريا سۈيى ۋەيران قىلىۋەتكەن، ھازىر ئىزىمۇ قالمىغان. شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ ئېيتىشچە، بۇ قەبرىستانلىقتىن ئۆز ۋاقتىدا 1 مارجان، ئادەم سۆڭىكى قاتارلىق نەرسىلەر قېزىۋېلىنغان.

6) ئاچچانساي قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1987 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، تۆمۈر قورال دەۋرىگە مەنسۇپ. ئۇ ئاچچان يېزىسىدىكى ئاچچان كەنتىنىڭ 500 مېتىر شەرقىگە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2880 مېتىر ئېگىز. بۇ قەبرىستانلىق ئاچچانساي دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى تۆپىلىكتە بولۇپ، جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شىمالىي تەرىپى پەس، يەر يۈزىدە قەبرە بەلگىسى يوق، دەريا قىنىغا يېقىن تەرىپىدىن سۇنىڭ چىقىشى بىلەن بىر گۇر ئاغزى ئېچىلىپ قالغان، لەھەت چوڭ شېغىل تاشلاردىن تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە قوپۇرۇلغان بولۇپ، ئاستىنقى قىسمى چوڭ، ئۈستۈنكى قىسمى كىچىك، ئۇزۇنلۇقى 2.3 مېتىر، كەڭلىكى 1.8 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.6 مېتىر. لەھەتنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇنچاق قورام تاشلار يېپىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇششاق - شېغىل تاشلار دۆۋىلىنىپ تۈپراق بېشى ھاسىل قىلىنغان. ھازىر بۇ قەبرىنى ئىككىلەمچى سېپرىق توپا قاپلاپ كەتكەن. دەريا قىنىغا يېقىن تەرىپىدىن قەبرە ئۈستىدىكى تاش دۆۋىسى كۆرىنىپ تۇرىدۇ. لەھەتتىن باش سۆڭىكى، ئات باش سۆڭىكى قاتارلىق پارچە - پۇرات سۆڭەكلەر چىقتى.

7) قارا چوقا چىگىلىكساي قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1987 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، دەۋرى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن كېيىن ئەمەس. ئۇ تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 52.5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 3640 مېتىر ئېگىز. قەبرىلەر دەريا قىنىدىن 2 — 3 مېتىر ئېگىز كېلىدىغان تۆپىلىككە تارقالغان. قەبرىستانلىقنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 100 × 200 مېتىر.

8) ئۇلۇغ پاششايىم مازىرى

بۇ قەبرىستانلىق مىنگو دەۋرىدە بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، يۇەن سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ. ئۇ قوشساتما يېزىسىدىكى تۆگە سۇلاق كەنتىنىڭ 800 مېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1170 مېتىر ئېگىز. بۇ قەبرىستانلىقتىن ئاز تولا قىزىل ساپال پارچىلىرى ۋە چۆچەك يىغۇۋېلىندى.

9) مۆلچەر دەرياسى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1984 - يىل 5 - ئايدا بايقالغان. ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى بولۇپ، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ كۆنچىبۇلاق فېرمىسىدىكى سېغىز ئۆي دېگەن جايىنىڭ 500 مېتىر غەربىي شىمالىغا يەنى لەڭگەر پونكىتىنىڭ يەتتە كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2570 مېتىر ئېگىز. قەبرىستانلىق كۆلىمى 10 مىڭ كۋادرات مېتىر. قەبرىستانلىقتىن قۇم ئارىلاش قىزىل ساپال پارچىلىرى يىغۇۋېلىنغان.

10) بۇغۇنا قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى بولۇپ، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ ئويىيايلاق يېزىسىدىكى بۇغانا كەنتىنىڭ 700 مېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2800 مېتىر ئېگىز، ئومۇمىي كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر. قەبرىلەر ئاساسىي جەھەتتىن 3 جايغا تارقالغان.

11) يوغاندۆڭنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قەبرىستانلىق

بۇ قەبرىستانلىق 1982 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ تاتىراق يېزىسىدىكى يوغاندۆڭ كەنتىنىڭ 1

كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1085 مېتىر ئېگىز. بۇ قەبرىستانلىقتا 2 يۈمىلاق قەبرە بار، لەھەت دىئامېترى 1.3 — 1.4 مېتىر، لەھەتلەرگە يېقىن جايدا چىلك توغراق ياغاچلىرىدىن قائىدىلىك ياسالغان تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدىكى بىر چىتلاق بار.

12) ئوييايلاقسايى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ ئوييايلاق يېزىسى ئوييايلاق كەنتىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوييايلاق جىلغىسىغا يېقىن جايغا جايلاشقان. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2840 مېتىر ئېگىز. قەبرىستانلىقىنىڭ كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭدىن ئادەم سۆڭەكلىرى، ساپال پارچىلىرى چىققان.

13) جاڭگالسايى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ جاڭگالسايى كەنتىنىڭ 500 مېتىر غەربىي جەنۇبىدىكى 3 - تۆپىلىككە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1730 مېتىر ئېگىز. قەبرىستانلىقتىكى قەبرىلەر ئاساسەن تاش دۆۋىلەنمە قەبرىلەردۇر. قەبرىستانلىق كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىر.

14) چاكانداسايى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ ئوييايلاق يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 700 مېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2840 مېتىر ئېگىز. قەبرىستانلىق كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر.

15) ئاقسۇسايى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس، ئۇ ئوييايلاق يېزىسىنىڭ 32.5 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان.

16) كۆچۈنا قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ ئوييايلاق يېزىسىدىكى ئارپا كەنتىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان.

17) سېرىققول قەدىمكى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق 1989 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ئۇ ئوييايلاق يېزىسىدىكى سېرىققول كەنتىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان.

3. تۇرلار

1) جاندا تېرىم تۇرى

بۇ تۇر 1984 - يىلى بايقالغان بولۇپ، دەۋرى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ

باغئىرىق يېزىسىدىكى جاندا تېرىم كەنتىنىڭ 1 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1280 مېتىر ئېگىز. شەكلى يۇمىلاق بولۇپ، توپا دۆڭگە ئوخشايدۇ، دىئامېترى 6.5 مېتىر. ئۈنگىدىن ھېچقانداق يادىكارلىق بايقالمىدى.

2) ئاياغ تاتىراڭ تۈرى

بۇ تۈر 1987 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى بولۇپ، دەۋرى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ تاتىراڭ يېزىسىدىكى ئاياغ تاتىراڭ كەنتىنىڭ 1.7 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1141 مېتىر ئېگىز. ئۇ ھازىر بۇزۇلۇپ كەتكەن. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 11.8 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 14.7 مېتىر. ئېگىزلىكى ئالتە مېتىر. ئۇ كېسەكتىن قۇيۇلغان.

3) سۇ بوسكەن تۈرى

بۇ تۈر 1984 - يىلى بايقالغان، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى بولۇپ، دەۋرى يۇەن سۇلالىسى دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ تاتىراڭ يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 15 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا يەنى چەرچەن دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1120 مېتىر ئېگىز. ھازىر ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى تۆت كۋادرات مېتىرچە كېلىدۇ. ئۇ يەر يۈزىدىن سەللا ئېگىز، كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان تۈر قالدۇقى بولۇپ، ئېگىزلىكى 30 — 40 سانتىمېتىرچە كېلىدۇ، كېسەكلىرى چاك باستۇرۇپ قوپۇرۇلغان ھەم خېلى قېلىن، لېكىن كېسەكلىردىن ساق قالغانلىرى ئاز، تۈر دائىرىسىدە يادىكارلىق يوق.

4) ئاياغ تاتىراڭ تۈرى

بۇ تۈرنىڭ دەۋرى مەلۇم ئەمەس. ئۇ تاتىراڭ يېزىسىدىكى ئاياغ تاتىراڭ كەنتىنىڭ 1.5 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. تۈرنىڭ ئۈستۈنكى قىسمى ۋەيران بولۇپ كەتكەن، پەقەت خېلى چوڭ توپا سۇپا ساقلىنىپ قالغان، سۇپىنىڭ ئاستى دىئامېترى 10.4 مېتىر، سۇپا ئەتراپتىكى يەر يۈزىدىن 1.5 مېتىرچە ئېگىز كېلىدۇ. ھازىر بۇ سۇپىنىڭ بىر قىسىم ئۈلىلا ساقلىنىپ قالغان، شۇڭا بۇ تۈرنىڭ ئەسلىدىكى شەكلىنى بىلگىلى بولمايدۇ. ئۈرۈلۈپ چۈشكەن كەسمە يۈزىدىن قارىغاندا، يەر يۈزىدە قېلىنلىقى 30 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان ئوت - چۆپ ۋە توپا قاتلىمى بار، ئەسلىدە مۇشۇ قاتلام خاڭدالغاندىن كېيىن ئۈستى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان، پەرەز قىلىنىشچە، تۈرنىڭ چىداملىق - مەزمۇت بولۇشى ئۈچۈن، بەش قەۋەت كېسەك بىلەن قوپۇرۇش، بىر قەۋەت يۇلغۇن شېخى بېسىش ئۈسۈلى قوللىنىلغاندەك قىلىدۇ. تۈر ئەتراپىدىكى يەر يۈزىدىن قۇم ئارىلاشتۇرۇلغان قىزىل ساپال پارچىلىرى، سىدام ساپال جابدۇق پارچىلىرى تېپىلدى، بىراق چېقىلىپ كەتكەن بولغاچقا، پەرق ئەتكىلى بولمىدى. بۇ جايدىن باشقا يادىكارلىق تېپىلمىدى.

4. قەدىمكى قىياتاش رەسىملىرى

بۇ قىياتاش رەسىملىرى 1984 - يىل 5 - ئايدا بايقالغان، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى. ئۇ چەرچەن ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 180 كىلومېتىرچە يىراقلىقتىكى ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، مۆلچەر دەرياسىنىڭ شەرقىي، غەربىي قىرغاقلىرىدىكى تاغ قاپتاللىرى ۋە ئېدىرلىقتىكى قىياتاشلارغا تارقالغان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2570 — 2600 مېتىر ئېگىز. قىياتاش رەسىملىرى ئاساسەن مۆلچەر دەرياسى

ئېغىزىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى تاغ قاپتىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا مەركەزلەشكەن، مۇشۇ جايدىن بىر كىلومېتىرچە يىراقلىقتىكى 2 قىرغاقتىكى قىيالاردىمۇ بىر قىسىم قىياتاش رەسىملىرى بار. قىياتاش رەسىملىرىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ۋە سىزىقچىلىرىنىڭ ئىنچىكە - توملۇقى ئوخشاش ئەمەس. دەريا قىنىدىكى تىك يارنىڭ 20 — 80 مېتىر قىسمىدىكى قارا قىيا تاشلارغا بىر نەچچە مىڭ رەسىم ئويۇلغان. بىر نەچچە مىڭ يىلدىن بۇيان قۇياش نۇرى ۋە بوران - چاپقۇننىڭ چىرىتىشى، يېمىرىشى نەتىجىسىدە قىسمەن قىياتاش رەسىملىرى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، كۆپ قىسىم قىياتاش رەسىملىرى يەنىلا خېلى ئېنىق ساقلىنىپ قالغان. ھازىرقى ساقلىنىپ قېلىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، بۇ قىياتاش رەسىملىرىنىڭ تېمىسى ئىنتايىن كەڭ بولۇپ، خېلى مەركەزلەشكەن ياۋايى ھايۋانلار ۋە كۆندۈرۈلگەن ئۆي ھايۋانلىرى، شۇنداقلا ئوۋ ئوۋلاشقا، چارۋا بېقىشقا دائىر ھەرخىل كۆرۈنۈشلەر، قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، بۇلۇت قاتارلىق ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئوبرازى، يايلاقتا ئەڭ بالدۇر مەيدانغا كەلگەن ھارۋا، ئەڭ قەدىمكى تاغلىقلار ئوتلىقى، قەبىلىلەر ئارا يۇز بەرگەن كەسكىن جەڭلەر، شادىيانە ئېپتىدائىي ئۇسۇللار، كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ ساناق بىخلىرىدىن دېرەك بېرىدىغان ئېپتىدائىي بەلگە، توپلانغان مۆھۈر ھەم ھەرخىل سىرلىق بەلگىلەر بار. بۇ رەسىملەر ساننىڭ كۆپلۈكى، مەزمۇنىنىڭ موللىقى، بەدئىيلىكىنىڭ يۇقىرىلىقى جەھەتتە، ئالتاي ۋە تەڭرىتاغنىڭ شەرقىي قىسىم رايونلىرىدىكى قىياتاش رەسىملىرىگە قارىغاندا ئۆزگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە.

1) ھايۋانات رەسىملىرى

قىياتاش رەسىملىرىدە تۆگە، ياۋا كالا، قوتاز، ئات، ئۆچكە، ئارقار، بۇغا، بۆكەن، تۈلكە، ئىت، قاپلان، ئىلان، خىچىر، قۇلان قاتارلىقلار بار. بۇ ھايۋانات رەسىملىرىنىڭ ئەڭ چوڭى 16 × 25 سانتىمېتىر، ئەڭ كىچىكى 5 × 8 سانتىمېتىر كېلىدۇ. 80 مېتىر كېلىدىغان تاغ قاپتىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر قارا قورام تاشقا 100 گە يېقىن ھايۋانات رەسىمى ئويۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئارقىغا بۇرۇلىپ ئەتراپىنى كۆزىتىۋاتقان ساغلام ھەم ھۇشيار ئارقارلار، ئېگىزدە تۇرۇپ پەسكە نەزەر سېلىۋاتقان، تېتىك - شوخ، ئۇچقاندەك يۈگرەپ - سەكرەپ كېتىۋاتقان بۆكەن، جەرەن، ئۆچكىلەر، ئۇچقاندەك چېپىۋاتقان تۈلپارلار، ئېگىز ھەم چوڭ تۆگىلەر، جىددىلىشىپ كەتكەن جەسۇر قوتازلار، چىرايلىق بۇغىلار، كۆچلۈك - تېمەن كالىلار بار. سىزىقچىلىرى بىرخىل، مەزمۇن قۇرۇلمىسى ئېپتىدائىي بولسىمۇ، رەسىملەر كونا قېلىپقا چۈشۈپ قالمىغان، ئوبرازلار ئەينەن، جانلىق ھەم كۆركەم بولۇپ، ئۇلاردا ئېپتىدائىي ئەجدادلىرىمىزنىڭ ساددا، ئاقكۆڭۈل، مەرت ھەم ئوچۇق - يورۇق بولۇشتەك مىجەز - خاراكتېرى ھەم غايەت زور ئىجادچانلىقى ئىپادىلەنگەن.

2) ئادەم رەسىملىرى

ئالتۇنتاغ قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدە ئادەم ئوبرازى ئىپادىلەنگەنلىرى مۇئەييەن نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ. قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدە ئۇسسۇل (يالغۇز كىشىلىك ۋە كۆپ كىشىلىك ئۇسسۇل) ئويناۋاتقانلار، پىيادە، ئاتلىق ئوۋ ئوۋلاۋاتقانلار، يالغۇز ۋە كوللېكتىپ ئوۋ ئوۋلاۋاتقانلار، پىيادە، ئاتلىق يۈرۈپ مال بېقىۋاتقانلار ۋە كوللېكتىپ مال كۆچۈرۈۋاتقانلار ھەم ئۇرۇش ئىپادىلەنگەن ھەرخىل تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەر بار. بۇ ئاددىي ھەم قەدىمكى ئادەملەر ئوبرازلىرىنىڭ بەزىلىرى پۈت - قوللىرى كرىست شەكلىدە كىرىشتۇرۇلگەن، يا گىمناستىكا ئويناۋاتقان، يا پۈتلىرى بىلەن بىر نەرسىنى دەسسەپ تۇرغان ھالەتتە ئويۇلغان. ئادەم رەسىملىرى ئىچىدە كىشىگە ياقىدىغان ھەم كىشىنى قىزىقتۇرىدىغانلىرى يالغۇز كىشىلىك، ئىككى كىشىلىك،

كۆپ كىشىلىك ئۇسسۇللار ۋە نىقابلىق ئۇسسۇللار بولۇپ، ئۇسسۇل ئويناۋاتقانلار باشلىرىغا بۇغا مۇڭگۈزى، پەي ۋە باشقا زىننەت بۇيۇملىرىنى تاقىۋالغان، بەزىلىرى ھايۋانغا تەقلىد قىلىپ، يانپىشىغا قۇيرۇق چىگىۋالغان، ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىدىن رېتىمىنىك ئېنىقلىقى، قىزغىن - جۇشقۇنلۇقى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

3) ئوۋ ئوۋلاش رەسىملىرى

ئالتۇنتاغدىكى بۇ قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدىكى ئوۋ ئوۋلاش رەسىملىرى ئاساسەن پىيادە ئوۋ ئوۋلاش ۋە ئاتلىق ئوۋ ئوۋلاشتىن ئىبارەت ئىككى خىلغا بۆلىنىدۇ. ئوۋ ئوۋلاشتا كالتەك، ئاغامچا، سالغا ۋە ئوقيا قاتارلىق قوراللار ئىشلىتىلگەن. بۇ قوراللار ئىچىدە ئوقيا 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ، ئوقيانىڭ قىياتاش رەسىملىرىدىكى ئىپادىلىنىش قېتىمى ۋە سانىدىن ئوقيانىڭ ئەينى زامانىدىكى ئوۋچىلىقتا ئويناغان رولىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قىياتاش رەسىملىرىدە يەنە ئاتلىق ئوۋ ئوۋلاۋاتقانلارنىڭ ئۇچقانەك چېپىپ كېتىۋاتقان بۇغا، بۆكەنلەرنى قارىغا ئېلىۋاتقانلىقىغا دائىر كۆرۈنۈشلەرمۇ بار، ئوۋ ئوۋلاشقا دائىر بۇ رەسىملەرنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئاتلار ئوۋ ئوۋلاشتا ئىنىشكە ئىشلىتىلگەن. شۇنداقلا قىياتاش رەسىملىرىدە كۆندۈرۈلگەن ئۆي ھايۋانلىرىنى بېقىشقا دائىر نۇرغۇن كۆرۈنۈشلەرمۇ بار.

4) ھەرخىل ئەن - بەلگىلەر

قىياتاش رەسىملىرىدە ئىنتايىن مەركەزلەشكەن نۇرغۇن ئەن - بەلگىلەر بار، ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بارماق ئىزى ئەن - بەلگىلىرى بىر قەدەر كۆپ. قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدە يەنە قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، تاغ، سۇ، ھارۋا، كىگىز ئۆي قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان بەلگىلەرمۇ بار. بۇنىڭدىن باشقا ھەرخىل سىزىقلار، بېزەكلەر، نەقىش - گۈل نۇسخىلىرى قاتارلىق مۇرەككەپرەك بەلگىلەرمۇ بار.

ئوتتۇرىنچى قىسىم

سەھىيە، تەنتەربىيە

ئوتتۇزىنچى قىسىم

سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب

سەھىيە

ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇدا فتور مىقدارى يۇقىرى، يود كەم بولغاچقا، فتوردىن زەھەرلىنىش ۋە يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تارقىلىپ تۇراتتى. مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە كېزىك، تولغاق، بوغما، بەزگەك، خولبرا، چېچەك، ماخاۋ قاتارلىق كېسەللىكلەر تارقالغاندى، مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيىدە چېچەك تارقىلىپ، كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 60% دىن ئېشىپ كەتتى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىدە 2 ئۇيغۇر شىپاخانىسى بار ئىدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خوتەندىن بىر خەنزۇ تېۋىپنى تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كەلدى، (ئۇلار ئەر - خوتۇن 2 ئادەم ئىدى)، ئۇ ناھىيە بازىرىدا بىر خۇسۇسىي شىپاخانا ئاچتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 3 شىپاخانا ئىشتىن توختاپ قالدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك سەھىيە پونكىتى قۇرۇلدى. 1957 - يىلدىن كېيىن، يېزا - بازار داۋالاش ئاپپاراتلىرى پەيدىنپەي قۇرۇلۇپ ۋە مۇكەممەللىشىپ، يېزا - بازارلارنىڭ داۋالاش شارائىتى ياخشىلاندى. 1993 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 1 ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، 1 ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، 1 ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى، 1 ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسى، 11 يېزا شىپاخانىسى، 3 زاۋۇت، كان، فېرما شىپاخانىسى بار بولدى، كېسەل كارىۋىتى 212 گە، كەسپىي سەھىيە خادىمى 220 (بۇنىڭ ئىچىدە ۋراچتىن يۇقىرى ئۇنۋانى بارلار 83، تېخنىكىتىن يۇقىرى ئۇنۋانى بارلار 64) گە يەتتى. يېزىلاردا يەنە كەنت شىپاخانىسىدىن 33 ى تەسىس قىلىندى، يېزا، كەنت دوختۇرى 33 كە يەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتى ۋە ئاممىۋى خاراكتېرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، داۋالاش مۇلازىمىتىنىڭ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈردى، ئۇزلۇكسىز تىرىشىش ئارقىسىدا 60 - يىللاردىن كېيىن ناھىيىدىكى بوغما، بەزگەك، خولبرا،

چېچەك، ماخاۋ قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئاساسىي جەھەتتىن يوقىتىلدى.

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1956 - يىل 6 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1961 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۇرۇلۇپ مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى بولۇپ قۇرۇلدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى سەھىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1974 - يىلى مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى بۆلۈنۈپ، ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 9 - ئايدا سەھىيە بۆلۈمى سەھىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1993 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 8 گە يەتتى.

2. داۋالاش ئاپپاراتى

1) ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى

1950 - يىل 4 - ئايدا، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 800 يۈەن ئاجرىتىپ ناھىيىلىك سەھىيە پونكىتىنى قۇردى، ئۇنىڭدا 3 ئىشچى - خىزمەتچى (1 دوختۇر، 2 سېستىرا) بار ئىدى. 1951 - يىلى ئۇ ناھىيىلىك شىپاخانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1959 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئامبۇلاتورىيە، كېسەلخانا، بالىلار ئېچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئاياللار تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، جۇڭگوچە تېبابەت بۆلۈمى، لابوراتورىيە، دورىخانا ۋە رېنتگېن ئۆيى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 13 كە يەتتى. 1984 - يىل 5 - ئايدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا دوختۇرخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى جەمئىي 115 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە داۋالاش - سەھىيە تېخنىكا خادىمى 80 (ئاز سانلىق مىللەت خادىم 55).

2) ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى

1973 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلدى. ئىشچى - خىزمەتچىسى 2 ئىدى، مەمۇرىي جەھەتتە ئۇنىڭغا ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى رەھبەرلىك قىلاتتى. 1976 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 6 گە يەتتى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى خېلى تېز بولدى. 1986 - يىلى پونكىتنىكى تېببىي خادىم 24 كە يېتىپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، يەرلىك كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، تۇبېركۇلىوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، يېمەكلىك تازىلىقى بۆلۈمى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، تەجرىبە بۆلۈمى ۋە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1988 - يىلى چۈما كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىن بېرى سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، پىلانلىق

ئىممۇنىتېتلاش، تۆۋېركۇلىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش، يەرلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش، كەسپىي كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش، مەكتەپلەرنىڭ تازلىقى، يېمەكلىك تازلىقى، ئاممىۋى تازلىق ۋە تەكشۈرۈش، تەجرىبە قىلىش خىزمەتلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلدى.

1993 - يىلىنىڭ ئاخىرى پونكىتنىكى ئىشچى - خىزمەتچى 31 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە داۋالاش - ساقلىق ساقلاش تېخنىكا خادىمى 26 (ئاز سانلىق مىللەت 20، غەربچە داۋالاش ۋراچى 12، غەربچە داۋالاش فېلدشېرى 6، لابورانت 2).

3) ناھىيىلىك ئۈيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسى

1980 - يىلى ناھىيىلىك ئۈيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسى قۇرۇلۇپ، ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلى يېڭى ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى سېلىنغاندىن كېيىن، ئامبۇلاتورىيە، دورىخانا، دورا تەڭشەش ئۆيى، ئۆسۈملۈك دورىسىنى پىششىقلاپ ئىشلەش بۆلۈمى ۋە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1992 - يىلى دوختۇرخانىدا ئاددىي كېسەل كارىۋىتى 10 غا يەتتى.

1993 - يىلى دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 17 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 14 (ئۈيغۇر تېبابىتى ۋراچى 5، غەربچە داۋالاش ۋراچى 1، ئۈيغۇر تېبابىتى فېلدشېرى 1، ئۈيغۇر تېبابىتى فارماتسېپى 2).

4) ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى

1987 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىسى 9 غا يەتتى.

1993 - يىلى پونكىتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 12 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 9 (غەربچە داۋالاش ۋراچى 2، غەربچە داۋالاش فېلىدشېرى 1، سېستىرا 2، يارەمچى سېستىرا 3، يارەمچى لابورانت 1).

5) ئاساسىي قاتلام سەھىيە ئاپپاراتلىرى

1957 - يىل 7 - ئايدا ناتىراك يېزىلىق شىپاخانا قۇرۇلدى.

1953 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمىدە 3 - رايون، 4 - رايون (ھازىرقى قوشاتما يېزىسى، ناتىراك يېزىسى) سەھىيە - ساقلىقنى ساقلاش خادىمىدىن 30 ى، تۇغۇت ئانىسىدىن 14 ى تەربىيىلەندى، يېزا ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمىدىن 8 ى قۇرۇلدى.

1959 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدىكى ساقلىقنى ساقلاش ئۆيى 12 گە يەتتى.

1959 - يىلى ئاچچان گۈڭشې شىپاخانىسى ۋە قوشاتما گۈڭشې شىپاخانىسى قۇرۇلدى.

60 - يىللاردا «يالىڭاياق دوختۇر» بولۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە داۋالاش ئۆيلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇشقا باشلىدى.

1968 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلامدىكى گۈڭشې شىپاخانىسى 8 گە، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدىكى ساقلىقنى ساقلاش ئۆيى 20 گە يەتتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى 47 يالىڭاياق دوختۇرغا يېزا، كەنت دوختۇرلۇق كېنىشكىسى تارقاتتى.

1990 - يىلى يېزا، كەنت دوختۇرلىرىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى، كەنت ئاھالە كومىتېتى ھەربىر ئادەمگە ھەرئايدا 45 يۈەندىن 65 يۈەنگىچە پۇل تارقاتتى، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى ھەربىر يالىڭاياق دوختۇرغا ھەر ئايدا 30 يۈەن تولۇقلاپ بەردى.

1993 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا شىپاخانىسى 11 گە، چارۋىچىلىق فېرمىسى سەھىيە پونكىتى 2 گە، كان رايونى دوختۇرخانىسى 1 گە يەتتى، ناھىيە بويىچە يېزا، فېرما، كان رايونلىرىدىكى داۋالاش - ساقلىق ساقلاش ئاپپاراتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 90 گە، كەنت داۋالاش ئۆيىدىكى خادىم 33 كە يەتتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى ئاساسىي قاتلام سەھىيە ئاپپاراتى خادىملىرى

جەدۋەل: 30 — 1

يېزا، فېرما، كان نامى	سەھىيە ئاپپاراتى سانى		تېببىي خادىم سانى			
	يېزا، فېرما، كان شىپاخانىسى	كەنت داۋالاش ئۆيى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە		
				يېزا، فېرما شىپاخانىسى	كەنت داۋالاش ئۆيى	ئومۇمىي خەلق مۇلازىملىرى كىندىكسى	يېزا كەنت دوختۇرى
ئاچچان يېزىسى	1	2	10	8	2	8	2
قوراملىق يېزىسى	1	2	9	7	2	7	2
ئوپياىلاق يېزىسى	1	2	9	7	2	6	3
ئارال يېزىسى	1	1	7	6	1	6	1
چوڭكۆل يېزىسى	1	4	13	9	4	8	5
توغراقلىق يېزىسى	1	5	16	11	5	10	6
باغئىرىق يېزىسى	1	3	10	7	3	7	3
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى	1	5	14	9	5	9	5
ئاقتىكەندۇڭ يېزىسى	1	2	8	6	2	6	2
قوشاتما يېزىسى	1	3	8	5	3	5	3
تاتىراڭ يېزىسى	1	4	12	8	4	8	4
تۆرا چارۋىچىلىق فېرمىسى	1		3	3		2	1
كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	1		2	2		2	
ناھىيىلىك ناشپاختا كېنى	1		2	2		2	
جەمئىي	14	33	123	90	33	86	37

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى داۋالاش ئورۇنلىرىدىكى داۋالاش - سەھىيە تېخنىكا خادىمى

جەدۋەل: 30 — 2 بىرلىكى: ئادەم

يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە											
		ۋراچتىن يۇقىرى	غەربىچە داۋالاش فېلدشېرى	پراۋزور	فارماتسېپ	لابورانت	يارىمىچى لابورانت	سېستىرا	يارىمىچى سېستىرا	تۇغۇت دوختۇرى	سانىتار	جۇڭيى فېلدشېرى	تۇڭۇن دەرىجىلىك سەھىيە خادىمى	مەمۇرىي خادىم، ئىشچىلار
1980	102	24	14	1	2	1		2	27	1	1	1	16	12
1985	168	12	23		7		6	4	21	2	6	4	61	22
1988	196	49	23	3	6	5	4	17	18	10	11	2	19	29
1989	215	54	26	4	7	6	5	19	20	11	11	2	20	30
1990	231	63	25	3	9	3	9	19	29	11	9	1	24	26
1991	237	65	24	3	9	4	9	20	30	11	9	1	25	27
1992	248	68	29	4	16	4	9	15	32	9	3	1	31	32
1993	266	65	38	5	8	4	11	10	30	8	2	3	36	46

6) خۇسۇسىي شىپاخانا

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا 2 ئۇيغۇر شىپاخانىسى ۋە 1 خەنزۇ شىپاخانىسى بار ئىدى. كېيىن ئۇلار مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئىشتىن توختاپ قالدى.

1986 - يىلى ناھىيە بازىرىدا يەككە ئىگىلىكتىكى شىپاخاندىن 1 ى بار ئىدى. 1993 - يىلى تەرەققىي قىلىپ 15 كە يەتتى، ئۇلاردىكى تېببىي خادىمۇ 15 كە يەتتى. يەككە ئىگىلىكتىكى شىپاخانا كەسپىي جەھەتتە ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشى، يېتەكچىلىكىدە بولدى.

§ 2 . داۋالاش تۈزۈمى

1. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش

1952 - يىلدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلدىن بۇرۇن، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇش چارىسىدە قانچىلىك داۋالانسا شۇنچىلىك ئاتچوت قىلىش، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش كىنىشكىسىنى كۆرسىتىپ تىزىملىنىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا داۋالىنىش خىراجىتىنى ھەرقايسى

ئورۇنلارغا هۆددىگە بېرىشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1991 - يىلى ئوخشىمىغان ياشتىكىلەر 3 دەرىجىگە بۆلىنىپ، داۋالىنىش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1991 - يىلدىن باشلاپ هۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چارىسى كۆپ قېتىم ئىسلاھ قىلىندى، بىراق ئۇنۇمى ياخشى بولمىدى. تاكى هازىرغىچە هۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چىقىمى هەر يىلى ئېشىپ باردى.

چەرچەن ناهىيىسىنىڭ 1982 — 1993 - يىللاردىكى هۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش ئەهۋالى

جەدۋەل: 30 — 3

يىللار	خىراجەت چىقىمى (يۈەن)	هۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەهرىمەن بولغانلار (ئادەم)	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن داۋالىنىش خىراجىتى (يۈەن)
1982	12185	821	20.00
1983	52969	1059	50.00
1984	57445	1147	50.00
1985	71000	1254	56.61
1986	76883	1303	59.00
1987	106900	1603	66.68
1988	221324	1561	141.78
1989	374929	1642	228.33
1990	596000	1667	357.54
1991	613632	1883	325.87
1992	800000	2001	399.80
1993	864043	2127	406.23

2. هەمكارلىشىپ داۋالىنىش

1966 - يىلى ئەڭ ئاۋۋال توغراقلىق گۈڭشېسىدا هەمكارلىشىپ داۋالىنىش سىناق قىلىندى. 1967 - يىلى چوڭكۆل، ئارال، يېڭىئۆستەڭ قاتارلىق گۈڭشېلاردا هەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1968 - يىلى ناهىيىدىكى گۈڭشېلارنىڭ هەممىسىدە هەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. هەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دېهقانلار هەر يىلى بىر قېتىم كىشى بېشىغا 2.6 يۈەن تاپشۇرۇپ (بۇنىڭ ئىچىدە 2.2 يۈەننى ئۆزى تەييارلايدۇ، 0.4 يۈەننى چوڭ ئەترەتنىڭ جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن ئاجرىتىدۇ)، داۋالىنىش نۆقتىلىرىدا بىر يىلغىچە پۇل تۆلىمەي داۋالاندى. 1979 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردا مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ هۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ بىلەن يېزىلاردىكى هەمكارلىشىپ

داۋالىنىش تۈزۈمى بىكار قىلىنىدى. ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىدا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش داۋاملىق يولغا قويۇلۇۋەرگەنىدى، 1992 - يىلى خىراجەت يېتىشمىگەنلىكتىن بۇ تۈزۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3. ئەمگەك مۇھاپىزىتى بويىچە داۋالىنىش تۈزۈمى

كارخانا ئورۇنلىرىدىكى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئەمگەك مۇھاپىزىتى بويىچە داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولدى. ئەمگەك مۇھاپىزىتى بويىچە داۋالىنىش تۈزۈمى ئاساسىي جەھەتتىن مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمىگە تەقلىد قىلىنغان ھالدا ئىجرا قىلىنىدى. 1985 - يىلدىن بۇرۇن بەزى كارخانا ئورۇنلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، پەرزەنتلىرىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ پەقەت بىر قىسمى ئاتچوت قىلىنىدى.

§ 3 . داۋالاش ئۇسكۇنىسى

1. كارىۋات

1951 - يىلى ناھىيىلىك شىپاخانا 2 ئېغىز كېسەك ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئىش باشلىدى. 1956 - يىلى كېسەل كارىۋىتىدىن 10 ى سەپلەپ بېرىلدى. 1958 - يىلى كېسەل كارىۋىتى 20 گە، 1965 - يىلى 35 كە، 1979 - يىلى 50 كە، 1983 - يىلى 70 كە، 1987 - يىلى 80 گە، 1993 - يىلى 100 گە يەتتى.

ھەرقايسى يېزا(گۈڭشې) شىپاخانىلىرىغا 1980 - يىلدىن باشلاپ ئادەتتىكىسى كېسەل كارىۋاتلىرى سەپلەپ بېرىلدى، شۇ يىلى ئاددىي كېسەل كارىۋىتى جەمئىي 102 گە، 1981 - يىلى جەمئىي 106 گە، 1986 - يىلى 121 گە، 1993 - يىلى 112 گە يەتتى.

2. داۋالاش سايمانلىرى

1) ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ داۋالاش سايمانلىرى

1950 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە پونكىتىدا داۋالاش سايمانلىرى ئىنتايىن ئاز بولۇپ، پەقەت قايچا، داكا، قىستۇچ قاتارلىق ئاددىي ئەسۋابلارلا بار ئىدى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا دائىم ئىشلىتىلىدىغان سايمانلاردىن تۇغۇت سايمىنى ساقدۇقى، چىش كېسەللىكلىرى سايمىنى، جىددىي قۇتقۇزۇش ساندۇقى، تەجرىبە ئۇسكۇنىلىرى ۋە بىر قىسىم ئوپېراتسىيە سايمانلىرى سەپلەپ بېرىلدى. 1957 - يىل 9 - ئايدا تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى قانات يايدۇرۇلۇپ، بەزى ئوپېراتسىيە سايمانلىرى تولۇقلاندى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى 200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن 1 نى، 1974 - يىلى ئېلېكترو كاردىئوگراما ئاپپاراتىدىن 1 نى سېتىۋالدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن 1 نى، ئېلېكتر ئىنسېفالوگراما ئاپپاراتىدىن 1 نى، ئاشقازان تەكشۈرگۈچ ئەينەكتىن 1 نى سېتىۋېلىپ، ئېلېكتر ئىنسېفالوگراما ۋە ئاشقازان ئەينىكى بىلەن تەكشۈرۈشنى يولغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا داۋالاش سايمانلىرىنىڭ سانىمۇ كۆپەيىپ باردى.

2) ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ داۋالاش سايمانلىرى

ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى 1973 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغاندا، پونكىتتا پەقەت سىرتقا چىقىپ كېسەل كۆرۈش ساندۇقىدىن بىرى، تېگىشىغۇچىتىن بىرى ۋە ئاز ساندىكى داۋالاش سايمانلىرىلا بار ئىدى. 1976 - يىلغا كەلگەندە، قان بېسىم ئۆلچىگۈچ ۋە بىر يۈرۈش 3 چوڭ ئادەتتىكى تەكشۈرۈش ئۇسكۇنىسى كۆپەيتىلدى. 1978 - يىلى قۇنتۇزۇش ماشىنىسىدىن بىرى، مىكروسكوپتىن بىرى، ئېلېكترلىك تېمپېراتۇرا تۇراقلاشتۇرۇش ساندۇقىدىن بىرى ۋە ئانالىتىك تارازىدىن بىرى سەپلەندى.

1993 - يىلى توڭلاتقۇدىن 6 سى، 30 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرى، 200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتىدىن بىرى، تېز توڭلىتىش ئۇسكۇنىسىدىن بىرى، داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپتوموبىلىدىن 2 سى، «بېيجىڭ» ماركىلىق 18 سۈڭلۇق رەڭلىك تېلېۋىزوردىن بىرى، سىنقويغۇدىن بىرى بار بولدى.

3) يېزا (گۈڭشې) شىپاخانىلىرىدىكى داۋالاش سايمانلىرى

50 — 60 - يىللاردا گۈڭشې دوختۇرخانىلىرى قۇرۇلغان ۋاقىتلاردا، ئامبۇلاتورىيىدە ئىشلىتىلىدىغان ئادەتتىكى تەكشۈرۈش سايمىنى، تەجرىبە ئۇسكۇنىسى، جىددىي قۇنتۇزۇش ئۇسكۇنىسى، دېزىنفېكسىيە ئۇسكۇنىسى قاتارلىقلار سەپلەندى. چوڭ ئەترەت داۋالاش پونكىتلىرىغا ئاددىي دورا جازىسى، تېگىشىغۇچ، قان بېسىم ئۆلچىگۈچ قاتارلىقلار سەپلەندى. 1980 - يىلدىن كېيىن 11 گۈڭشې (يېزا) شىپاخانىسىدا ئوپېراتسىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، بەزى ئوپېراتسىيە سايمانلىرى ۋە پىلانلىق تۇغۇتتا ئىشلىتىلىدىغان سايمانلار سەپلەپ بېرىلدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى

جەدۋەل: 30 — 4

يىللار	كېسەل كارتۇشكىسى		رېنتگېن ئاپپاراتى	دىستىلياتور	توڭلاتقۇ	ئوپېراتسىيە كارتۇشكىسى	سايمىنز چىراغ	تۇغۇت كارتۇشكىسى	ئوپېراتسىيە سايمانلىرى	ئوكسىگېن قاچىسى	توڭلاتقۇ	پىلانلىق تۇغۇت سايمىنى	ئاشقازان ئەينەكى	ئېلېكترو كاردىئوگراما ئۇسكۇنىسى	تۇراقلاشتۇرۇش ئۇسكۇنىسى	تېمپېراتۇرىنى	دېنگىنوز قويۇش ئۇسكۇنىسى	دورا ياساش ئۇسكۇنىسى	يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە ئۇسكۇنىسى
	يېزا شىپاخانىسى	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى																
1956						1			1									1
1976	90	35	1			1		1	3			2		1				5
1986	121	70	2	1	1	3	2	3	8	5	1	10	1	1				13
1993	112	100	4	3	4	14	5	14	12	10	4	13	1	3	1	1	1	15

3 . ئۆي - ئىمارەتلىرى

1950 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە پونكىتىنىڭ 2 ئېغىزلا ئاددىدىي ئۆيى بولۇپ، ئۇ ئامبۇلاتورىيە قىلىنغانىدى. 1955 - يىلى 142 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان 7 ئېغىزلىق ئامبۇلاتورىيە سېلىنىدى. 1956 - يىلى 800 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ۋە كېسەلخانا سېلىنىدى. 1972 - يىلى 54 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق رېنتگېن ئۆيى سېلىنىدى. 1985 - يىلى جەنۇبىي يېپەك يولىدا 1248 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئامبۇلاتورىيە سېلىنىدى. شۇ يىلى250 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان دورىخانا سېلىنىدى. 1990 - يىلى جەنۇبىي يېپەك يولىدىكى بۇرۇنقى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ ئورنىغا 2275 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان كېسەلخانا بىناسى سېلىنىدى.

1979 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى بىلەن مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى بىللە ئىش بېجىردى. 1980 - يىلى غەربىي يېپەك يولىدا 466 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى سېلىنىدى. 1985 - يىلدىن كېيىن 90 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئامبار، ماشىنا ئۆيى سېلىنىدى. 1989 - يىلى 80 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان تۆۋېركۇلىيوز كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بۆلۈمى، رېنتگېن ئۆيى سېلىنىدى. 1991 - يىلى يېڭىدىن 500 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئىشخانا سېلىنىدى.

ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسى 1980 - يىلى قۇرۇلغاندا پۇقرالارنىڭ 90 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئۆيىنى ئارىيەتكە ئېلىپ ئامبۇلاتورىيە قىلغانىدى. 1985 - يىلى غەربىي يېپەك يولىدا كۆلىمى 150 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئامبۇلاتورىيە سېلىنىدى.

ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى 1987 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغاندا باشقا ئىدارىنىڭ 5 ئېغىزلىق ئۆيىنى ئارىيەتكە ئېلىپ كەسپىي ئىشلىرىنى قانات يايدۇردى.

يېزا شىپاخانىلىرى يېڭى قۇرۇلغان ۋاقىتلاردا، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى كونا ئۆيلەرنى ئىشلەتتى، داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىمۇ ناچار ئىدى. 60 - يىللاردا ھەرقايسى گۇڭشې شىپاخانىلىرى بارا - بارا كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرنى سېلىپ، ئامبۇلاتورىيە، كېسەلخانا تەسىس قىلدى. 80 - يىللاردا ھەرقايسى يېزا شىپاخانىلىرىدا كەسپىكە ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلەر بارغانسېرى كېڭەيدى. 1982 - يىلى قوشاتما گۇڭشې شىپاخانىسىدا كۆلىمى 240 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق كېسەلخانا سېلىنىدى. 1990 - يىلدىن كېيىن ئاقتېكەندۇك، ئاچچان، قورامليق، تاتىراق، ئارال قاتارلىق يېزىلارنىڭ شىپاخانىلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق يېڭى ئۆيلەر سېلىنىدى.

§ 4 . داۋالاش سەۋىيىسى

1 . كېسەل كۆرۈش

1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك سەھىيە پونكىتى كېسەل كۆرۈشكە باشلىدى. 1952 - يىلى 200 ئادەم - قېتىم كېسەل كۆرۈلدى. 1955 - يىلى 2520 ئادەم - قېتىم، كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7 ئادەم - قېتىم كېسەل كۆرۈلدى. 1987 - يىلى 41 مىڭ 294

ئادەم - قېتىم، كۈنىگە ئوتتۇرا ھېسىاب بىلەن 114.7 ئادەم - قېتىم كېسەل كۆرۈلدى. 1991 - يىلى 43 مىڭ 144 ئادەم - قېتىم، كۈنىگە ئوتتۇرا ھېسىاب بىلەن 119.7 ئادەم - قېتىم كېسەل كۆرۈلدى.

2. كېسەلخانىدا يېتىش

1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا كېسەل كارىۋىتى تەسىس قىلىندى، دەسلەپتە 10 لا كارىۋات قويۇلدى. 1983 - يىلى كېسەلخانىغا كىرگەنلەر 1697 گە، كېسەلخانىدىن چىققانلار 1687 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ساقايغانلار 896 گە، باشقا دوختۇرخانىغا يۆتكەلگەنلەر 42 گە، كېسىلى ياخشىلانغانلار 595 كە، ساقايمىغانلار 134 كە يەتتى، 20 ئادەم ئۆلدى.

1993 - يىلى كېسەلخانىغا كىرگەنلەر 1935 كە، كېسەلخانىدىن چىققانلار 1920 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ساقايغانلار 965 كە، باشقا دوختۇرخانىغا يۆتكەلگەنلەر 39 غا، كېسىلى ياخشىلانغانلار 896 گە، ساقايمىغانلار 5 كە يەتتى. 15 ئادەم ئۆلدى.

3. ئوپېراتسىيە ۋە تەكشۈرۈش

1956 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا تۇنجى قېتىم تاشقى كېسەل ئوپېراتسىيىسى قىلىندى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى، تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى، گىرىژنى ياماش ئوپېراتسىيىسى، سۇنغان سۆڭەكنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئاشقازاننى كېسىپ ئېلىۋېتىش، قول - پۇتنى كېسىش قاتارلىق ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسىنى قىلالايدىغان بولدى.

1961 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا لابوراتورىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈمدە چوڭ - كىچىك تەرەتنى تەكشۈرۈش، قاننى ئادەتتىكىچە تەكشۈرۈش، قان تەركىبىدىكى شېكەر ماددىسىنى تەكشۈرۈش، خولېستېرىننى تەكشۈرۈش، جىگەرنىڭ ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈش، قان تىپىنى بېكىتىش قاتارلىق ئىشلار ئىشلەندى.

1976 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىدا لابوراتورىيە تەسىس قىلىندى. 80 - يىللارغا كەلگەندە بۇ لابوراتورىيە 3 چوڭ قېلىپلاشقان فىزىكىلىق - خىمىيىلىك تەكشۈرۈش ئانالىزى، بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز قاتارلىقلارنى ئىشلىيەلەيدىغان بولدى.

§ 5. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش

1. يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

ناھىيە تەۋەسىدە يەرلىك كېسەللىكلەردىن يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى، بروتسېللىيوز كېسەللىكى، يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش قاتارلىق كېسەللىكلەر بار. 1978 - يىلى ناھىيىلىك يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ئىشخانىسى تەسىس

قىلىندى. 1981 - يىلى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى ئۇنۇملۇك ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىدى.

1) يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

چەرچەن ناھىيىسىدە يەر ئۈستى سۈيىنىڭ يود مىقدارى ئادەم بەدىنىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىغاچقا، بۇ يەردىكى كىشىلەر ئاساسلا قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ قالىدۇ. بۇ كېسەل ئېغىر تەككەنلەرنىڭ نەپىسى قىيىنلىشىپ، ھەرىكىتى قولايسىزلىشىپ، ئەقلىي ئىقتىدارى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

1977 - يىلى «قىزىل يۇلتۇز»، «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۇرۇپپىلىرىدا يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى، 7300 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 2701 ئادەمنىڭ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى بايقالدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى %37 كە يەتتى.

1980 - يىلى «قىزىل بايراق»، «شەرق قىزارىدى» گۇرۇپپىلىرىدا يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى، 4536 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 1497 كىشىدە بۇ كېسەللىك بايقالدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى %33 بولدى.

1981 - يىلى ئامىمىۋى خاراكتېرلىك يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش قانات يايدۇرۇلدى، بۇ جەھەتتە ئاساسەن يود قوشۇلغان تۇزنى يېيىش، يودلۇق ماي ئوكۇلىنى ئوكۇل قىلىش ۋە كالىي يود تابلېتكىسىنى ئىچىش ھەمدە يودلۇق تۇز ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەمىنلەشنى كۈچەيتىش تەدبىرلىرى قوللىنىلدى. شۇ يىلى كالىي يود تابلېتكىسىنى يېگەنلەر 11 مىڭ 768 ئادەم - قېتىمغا يەتتى.

1987 - يىلى چەرچەن بازىرى ۋە توغراقلىق يېزىسى قاتارلىق 8 يېزىدا يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى. 24 مىڭ 580 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 3875 ئادەمنىڭ مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى بايقالدى. كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى %16 بولدى. شۇ يىلى يودلۇق ماي ئوكۇلى ئۇرۇلغانلار 13 مىڭ 180 ئادەم - قېتىمغا، كالىي يود تابلېتكىسى يېگەنلەر 7128 ئادەم - قېتىمغا يەتتى.

1992 - يىلى چەرچەن بازىرى ۋە قوشاتما قاتارلىق يېزىلاردا يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى، 4118 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 934 ئادەمدە بۇ كېسەللىك بايقالدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى %23 بولدى. شۇ يىلى كالىي يود تابلېتكىسى يېگەنلەر 2718 ئادەم - قېتىمغا يەتتى.

1993 - يىلى تاتىراق، ئاقتىكەندۇق قاتارلىق يېزىلاردا يەرلىك قالقانسىمان بەز ئىششىقى كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى، 3803 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 517 ئادەمدە مۇشۇ كېسەللىك بايقالدى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى %14 بولدى. شۇ يىلى يودلۇق ماي ئوكۇلى ئۇرۇلغانلار 1120 ئادەم - قېتىمغا، كالىي يود تابلېتكىسىنى يېگەنلەر 2510 ئادەم - قېتىمغا يەتتى.

2) بروتسېللىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

بروتسېللىيوز كېسەللىكى ئادەم ۋە چارۋا مالدا ئورتاق بولىدىغان كېسەللىك بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كۆپرەك يۈز بېرىدۇ. 1981 - يىلى چەرچەن ناھىيىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى يەرلىك كېسەللىكلەر ئىشخانىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، چەرچەننىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلاردىن 5146 ئادەمنى تەكشۈردى، مۇسبىيلىك نىسبىتى %50، كېسەل يۈز بېرىش

نىسبەتى 5% بولدى. تەكشۈرۈپ بايقالغان كېسەللەر داۋالىتىلدى.

1983 - يىلى چەرچەننىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلاردىن 2099 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 229 ئادەمدە بۇ كېسەل بايقالدى، مۇسبىيلىك نىسبەتى 43%، كېسەل يۈز بېرىش نىسبەتى 11.2% بولدى. 227 كېسەل داۋالىتىلدى.

1986 - يىلى چەرچەننىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلاردىن 1360 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 136 ئادەمدە بۇ كېسەللىك بايقالدى، مۇسبىيلىك نىسبەتى 40%، كېسەل يۈز بېرىش نىسبەتى 10% بولدى. 136 كېسەل داۋالىتىلدى.

1990 - يىلى چەرچەننىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلاردىن 1024 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 47 ئادەمدە بۇ كېسەللىك بايقالدى، مۇسبىيلىك نىسبەتى 38%، كېسەل يۈز بېرىش نىسبەتى 4.6% بولدى. 47 كېسەل داۋالىتىلدى.

1993 - يىلى چەرچەننىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلاردىن 589 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 5 ئادەمدە بۇ كېسەللىك بايقالدى، مۇسبىيلىك نىسبەتى 5%، كېسەل يۈز بېرىش نىسبەتى 0.8% بولدى. 5 كېسەل داۋالىتىلدى.

3) يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۆپراق، سۇدىكى فتور مىقدارى دۆلەت بەلگىلىگەن ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن، شۇڭا ئۇزۇقلۇقتىن قوبۇل قىلىنىدىغان فتور ئېلىمېنتى بەك كۆپ بولۇپ كەتكەنده، پۈتۈن بەدەنده سۆڭەك كېسەللىكى ئۆزگىرىشىنى ئاساس قىلغان ئاساسا خاراكتېرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى ئاسانلا پەيدا بولىدۇ. بۇ كېسەل يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش دەپ ئاتىلىدۇ.

1983 - يىلى 7335 ئادەم تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىده فتوردىن چىشى داغ بولۇپ قالغان كىشى 2882. كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 39.3% بولدى.

1984 - يىلى سۇنى ياخشىلاش خىزمىتى نۇقتىلىق قانات يايدۇرۇلۇپ، سۇ مۇنارى ياسىلىپ، ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ سۇ ئىچىش شارائىتى ئۆزلۇكسىز ياخشىلاندى، كېسەل بولۇش نىسبىتىمۇ تۆۋەنلىدى.

1985 - يىلى 2551 ئادەم تەكشۈرۈلۈپ، 459 كىشىنىڭ فتوردىن چىشى داغ بولۇپ قېلىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 18% بولدى.

1993 - يىلىغا كەلگەنده يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىندى.

4) كەسپىي كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

ناھىيە تەۋەسىده كەسپىي كېسەللىكلەردىن ئاساسلىقى سىلىتسىيلىق ئۆپكە كېسەللىكى بار. ناھىيىده يېرىم ماشىنىلاشقان تاشپاختا كېنى، كۆمۈر كېنى ۋە سېمونت زاۋۇتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 1000 دىن ئاشىدۇ.

1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ۋە باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتلىرى ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش مەيدانلىرىنىڭ تازىلىقىنى تەكشۈرگەنده، چاڭ - توزاننىڭ بۇلغىشىنىڭ ئېغىر بولۇپ، دۆلەتنىڭ ئۆلچىمىدىن زور دەرىجىده ئېشىپ كەتكەنلىكى، بولۇپمۇ پىششىقلاپ ئىشلەش مەيدانىدا چاڭ - توزانلارنىڭ ئۇچۇپ يۈرگەنلىكى، شامال چىققاندا چاڭ - توزاننىڭ تېخىمۇ ئەدەپ كېتىدىغانلىقى ئېنىقلاندى. 1993 - يىلى 1 - باسقۇچلۇق سىلىتسىيلىق ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار

بولغان كىشىدىن 17 سى، 2 ـ باسقۇچلۇق سىلىتسىيلىق ئوپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كىشىدىن 1 ى، سىلىتسىيلىق ئوپكە كېسىلى بار دەپ گۇمانلانغان كىشىدىن 15 ى بايقالدى.

2. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1) باش تەمرەتكىسى (تاز كېسەللىكى) كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

باش تەمرەتكىسى كېسەللىكى ياش ـ ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا كۆپرەك كۆرۈلىدۇ. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى 843 ئادەمنى تەكشۈردى، كېسەللىكنىڭ بايقىلىش نىسبىتى 64.4% بولدى. شۇ يىلى 10% گۇڭگۇرت مەلھىمى، گىرىزېئوفولۋىن تابلېتكىسى قاتارلىق دورىلار ھەقسىز تارقىتىلىپ، 403 كېسەل داۋالاندى.

1985 ـ يىلى 625 ئادەم تەكشۈرۈلدى، كېسەللىكنىڭ بايقىلىش نىسبىتى 52% بولدى، داۋالانغان كېسەل 325 كە، ساقايغان كېسەل 294 كە، ساقىيىش نىسبىتى 90% كە يەتتى.

1989 ـ يىلى 800 ئادەم تەكشۈرۈلدى، كېسەللىكنىڭ بايقىلىش نىسبىتى 51.8% بولدى، داۋالانغان كېسەل 404 كە، ساقايغان كېسەل 356 گە، ساقىيىش نىسبىتى 89% كە يەتتى.

1993 ـ يىلى 412 ئادەم تەكشۈرۈلدى، كېسەللىكنىڭ بايقىلىش نىسبىتى 41.7% بولدى. داۋالانغان كېسەل 172 گە، ساقايغان كېسەل 168 گە، ساقىيىش نىسبىتى 98% كە يەتتى.

2) باكتېرىيىلىك تولغاقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1980 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىدە باكتېرىيىلىك تولغاق تارقالدى، بۇ كېسەلگە 2374 كىشى گىرىپتار بولدى. 1981 ـ يىلى باكتېرىيىلىك تولغاق قايتا تارقالدى، مۇشۇ كېسەللىك بايقالغان ئادەم 3134 كە يەتتى، كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى 9.3% بولدى. ناھىيە، يېزىلاردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خادىملىرىنى تەشكىللەپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇردى، سۇ مەنبەسىنى قوغداپ، كۆل سۈيىنى دېزىنفېكسىيە قىلدى ھەمدە كېسەللەرنى ئايرىپ داۋالاپ، بۇ كېسەلنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىنى كونترول قىلدى. كېيىن بۇ خىل كېسەللىك ھەر يىلى كۆرۈلۈپ تۇردى، بىراق كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ئازايدى، 1993 ـ يىلىغا كەلگەندە كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى 0.7% كە چۈشتى.

3) جىگەر يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1982 ـ يىلى 5 كىشىدە «ئا» تىپلىق ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغى (سىرىق چۈشۈش تېپتىكى جىگەر يالۇغى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بايقالدى. 1985 ـ يىلى بۇ كېسەللىك كۆرۈلگەن كىشى 51 گە يەتتى.

1987 ـ يىلى بىر قېتىم غەيرىي «ئا» تىپلىق ـ غەيرىي «ب» تىپلىق جىگەر يالۇغى تارقالدى. بازار ۋە ناھىيە بازىرىغا يېقىن 5 يېزىدا بۇ كېسەللىك ئەڭ كۆپ كۆرۈلدى، شۇ يىلى 278 ئادەمدە بۇ كېسەللىك كۆرۈلدى، 1 ئادەم ئۆلدى. 1988 ـ يىلى چوڭكۆل يېزىسىدىكى دېھقانلاردا بۇ خىل كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولدى، كېسەللىك كۆرۈلگەن ئادەم تەكشۈرۈلگەن ئادەم سانىنىڭ 5.2% نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 195 ئادەمدە بۇ كېسەللىك بايقالدى. كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى 0.5% بولدى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى چەرچەن ناھىيىسىگە لابوراتورىيە دوختۇرى ۋە تېببىي خادىملارنى ئەۋەتتى. ناھىيىدە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش

قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، ھاكىم ئابلا قادىر باش قوماندان بولدى. 1 - نومۇرلۇق، 2 - نومۇرلۇق ئومۇمىي بۇيرۇق تارقىتىلدى، جىگەر ياللۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، يېمەك - ئىچمەك تازلىقىنى تەشۋىق قىلىش، باشقۇرۇش، نازارەت قىلىش كۇچەيتىلىپ، جىگەر ياللۇغى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتىگە كاپالەتلىك قىلىندى. بۇ كېسەللىك كۆرۈلگەن ئادەم سانى زور دەرىجىدە ئازايدى.

4) قىزىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

قىزىل ۋاكسىنىسى بىلەن ئەملەش يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن، ناھىيىدىكى بالىلارغا قىزىل چىقىش نىسبىتى ۋە ئۆلۈش نىسبىتى بىر قەدەر يۇقىرى ئىدى، 1980 - يىلى بالىلارغا قىزىل چىقىش نىسبىتى 1.66% بولدى.

1984 - يىلى قىزىل ۋاكسىنىسى بىلەن ئەملەش قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، بالىلارنىڭ كېسەل بولۇش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى، 1984 - يىلى بالىلارغا قىزىل چىقىش نىسبىتى 0.04% كە چۈشتى.

1987 - ۋە 1991 - يىللىرى توغرا قىلىق يېزىسىدا 63 بالىغا قىزىل چىقتى، دەل ۋاقتىدا ئۇنۇملۇك ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، كېسەل بالىلار ئايرىپ داۋالانغانلىقى، كېسەللىك نۇقتىلىرى دېزىنفېكسىيە قىلىنغانلىقى، يېزىدىكى 7 ياشلىق بالىلارغا قىزىل ۋاكسىنىسى ئەملىنىپ، ئىممۇنىتېتى كۇچەيتىلگەنلىكى ئۇچۇن، كېسەللىك ئەھۋالى ئىنتايىن تېز كونترول قىلىندى.

5) ئۆپكە تۇبېركۇلىوزى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1986 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك تۇبېركۇلىوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا بۇ بۆلۈمنىڭ 3 تېببىي خادىمى بار ئىدى. تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى ۋە بالىلارنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆپكە تۇبېركۇلىوزى كېسەللىكىنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بويىچە يۇقىرى بولغان.

1987 - يىلى 12 مىڭ 947 ئادەم تەكشۈرۈلدى، 74 ئادەمنىڭ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 0.57% بولدى. كېسەللىكى ئېنىقلانغانلارنىڭ ھەممىسى داۋالىتىلدى. داۋالاش جەريانىدا كېسەللەر 3 گۇرۇپپىغا بۆلۈندى: 1 - گۇرۇپپىدىكى كېسەللەر (باكتېرىيە چىقىرىۋېتىلمىگەن كېسەللەر) نۇقتىلىق داۋالاش ئوبيېكتى قىلىندى، ئۇلار ھەقسىز داۋالىتىلدى. 2 - گۇرۇپپىدىكى كېسەللەر ۋاكسىنا تېمىتىلمىغان كېسەللەر بولۇپ، ئۇلار ئۆز خىراجىتى بىلەن داۋالاندى. 3 - گۇرۇپپىدىكى كېسەللەر گۇمان ئوبيېكتى بولۇپ، ئۇلار كۆزىتىلىپ، خالىغان چاغدا داۋالىتىلدى.

1990 - يىلى 2112 ئادەم تەكشۈرۈلدى، 30 ئادەمنىڭ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 1.42% بولدى. كېسەللىكى ئېنىقلانغانلارنىڭ ھەممىسى داۋالىتىلدى.

1990 - يىلى 85 يېزا - كەنت دوختۇرى 2 قېتىم تەربىيىلەندى، ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش تورى قۇرۇلۇپ، كېسەللەر ئۇنۇملۇك داۋالىتىلىپ، تۇبېركۇلىوز كېسەللىكىنىڭ يامراپ كېتىشى كونترول قىلىندى.

1993 - يىلى 1140 ئادەم تەكشۈرۈلدى، 270 ئادەمنىڭ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى. كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 2.37% بولدى، كېسەللىكى ئېنىقلانغانلارنىڭ

ھەممىسى داۋالىنىلدى.

3. ئالدىنى ئېلىش، ئەملەش

1957 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە چېچەك ۋاكسىنىسى ئەملەش باشلانغاندى. 60 - يىللاردا قىزىل ۋاكسىنىسى ۋە 3 بىرلەشمە ۋاكسىنا ئەملەش باشلاندى. 70 - يىللاردا تارقىلىشچان مېڭە يالليۇغى ۋاكسىنىسى، خولېرا ۋاكسىنىسى ئەملەش ئىشى قوشۇلدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كالمېت - گېرېۋىن ۋاكسىنىسى، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالليۇغى ۋاكسىنىسى، بروتسېللىيوز ۋاكسىنىسى قاتارلىقلارنى ئەملەش كۆپەيتىلدى. بۇنىڭ بىلەن ھەرخىل يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۇقۇشى ۋە تارقىلىشىنىڭ ئونۇملۇك ھالدا ئالدى ئېلىندى. ئالدىنى ئېلىش - ئەملەشنىڭ ئۇمۇملىشىشىغا ئەگىشىپ، ۋاكسىنا ئەملەش نىسبىتىمۇ يىلمۇ يىل يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 1993 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە يۇلۇن سۇر ماددىسى يالليۇغى تېپىدىكى كېسەللىكلەر 10 نەچچە يىل كۆرۈلمىدى، ھەر خىل يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتىمۇ يىلدىن - يىلغا ئازايدى.

1990 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيە دائىرىسىدە بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش ھەققىگە كاپالەتلىك قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتى ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئالدىنى ئېلىش - ئەملەش خىزمىتىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 5 بىرلىكى: ئادەم - قېتىم

يىللار	جەمئىي	قىزىل ۋاكسىنىسى	مېڭە پەردە يالىلۇغى ۋاكسىنىسى	يۇلۇن سۇر ماددىسى يالليۇغى ۋاكسىنىسى	كالمېت - گېرېۋىن ۋاكسىنىسى	3 بىرلەشمە ۋاكسىنا
1986	19435	3450	986	4254	6728	4017
1990	12391	3340	1436	3122	2131	2362
1991	6011	1130	1521	1110	1120	1130
1992	4587	98	1573	966	984	966
1993	4937	837	1668	804	772	856

4. ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئىشىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1951 - يىلدىن باشلاپ، ئاساسەن ئايالىلار كېسەللىكىنى تەكشۈرۈپ داۋالىدى ۋە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىشنى كېڭەيتتى. 1987 - يىلى

ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى يەنمۇ كۈچەيتىلدى. 1982 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ئايالىلار كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان 1268 ئادەم(قېتىم) داۋالاندى. يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە 3 قېتىم تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، خادىملار تولۇقلاندى، يېزىلارنىڭ يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش تېخنىكا سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

چەرچەن ناھىيىسىدە ئايالىلار كېسەللىكىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تەكشۈرۈلۈپ داۋالىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 30 — 6

يىللار	تەكشۈرۈلگەن ئادەم سانى	كېسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەم سانى	كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبەتى(%)	بۇنىڭ ئىچىدە(ئادەم)			
				يالىڭاچ چېقىپ قىلىش	سۈيدۈك ئاقمىسى	يالىڭاچ بوينى يالىڭاچ	باشقا ئايالىلار كېسەللىكى
1982	650	195	30.0	51	15	53	76
1985	776	209	27.0	91	12	42	64
1988	785	180	23.0	31	9	57	83
1990	720	138	19.2	24	8	48	58
1991	653	97	15.0	22	6	24	45
1992	580	78	13.5	22	4	21	31
1993	530	52	9.8	4	3	18	27

5. بەدەن تەكشۈرۈش

1978 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ياش - ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىلارنىڭ سالامەتلىكىنى 2 قېتىم تەكشۈردى.

1991 - يىل 10 - ئايدا، «مەكتەپ سەھىيە خىزمىتى نىزامى» غا ئاساسەن، ناھىيە بازىرىدىكى 4 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالى ۋە ئۇلاردا دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر تەكشۈرۈلدى. جەمئىي 2791 ئوقۇغۇچى تەكشۈرۈلۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 1873، خەنزۇ ئوقۇغۇچى 918)، يېقىننى كۆرەلمەسلىك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 294 ئادەم ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇ %10.53 نى ئىگىلىدى؛ تراخوما كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 179 كىشى بولۇپ، %6.4 نى ئىگىلىدى؛ قالقانسىمان بەز يېنىك دەرىجىدە ئىششىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 537 بولۇپ، %19.2 نى ئىگىلىدى؛ قۇرت چىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 502 بولۇپ، %17.9 نى ئىگىلىدى؛ فتوردىن چىشى ساغرىپ قالغانلار 235 بولۇپ، %8.4 نى ئىگىلىدى؛ تېتراتسكلىن كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 352 بولۇپ، %12.6 نى ئىگىلىدى.

1993 - يىل 11 - ئايدا ناھىيە بازىرىدىكى باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالى ۋە ئۇلاردا دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈلدى، جەمئىي 2635 ئوقۇغۇچى تەكشۈرۈلۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىسى 1568، خەنزۇ ئوقۇغۇچى 1067)، يېقىنىنى كۆرەلمەسلىك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان 246 ئادەم ئېنىقلاپ چىقىلدى. بۇ %9.3 نى ئىگىلىدى. قۇرت چىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 82 بولۇپ، %3.1 نى ئىگىلىدى؛ قالقانسىمان بەز يېنىك دەرىجىدە ئىششىپ قېلىش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 277 بولۇپ، %10.5 نى ئىگىلىدى؛ ئۆپكىنى رېنتگېنده تەكشۈرگەنده غەيرىي ئەھۋال سېزىلگەنلەر 36 بولۇپ، %3.6 نى ئىگىلىدى؛ يېنىك دەرىجىدىكى قان ئازلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلار 392 بولۇپ، %15 نى ئىگىلىدى.

6. يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى نازارەت قىلىش

1976 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 23 تىجارەت ئورنى، 36 خادىم بار ئىدى. 1980 - يىلى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تىجارەت ئورنى 48 گە، خادىم 79 غا يەتتى. 1983 - يىلى دۆلەت «يېمەكلىكلەر تازىلىقى قانۇنى» نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى مەخسۇس يېمەكلىكلەر تازىلىقى نازارەتچىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى تەكشۈرۈش، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملارنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش ۋە تازىلىق بىلىملىرى بويىچە تەربىيىلەشنى قانات يايدۇردى، مۇلازىمەت كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملارنىڭ بەدەن تەكشۈرۈش نىسبىتى %98 كە يەتتى.

«يېمەكلىكلەر تازىلىقى قانۇنى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش داۋامىدا، سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتكەن 1.1 تونىنا قوي گۆشى، 20 خىل يېمەكلىك كۆيدۈرىۋېتىلدى، ئۇلارنىڭ جەمئىي سوممىسى 26 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 6 . ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى

1. زىياندا شلارنى يوقىتىپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش

1953 - يىلى ناھىيە خەلقى زەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «ھەرىكەتكە كېلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، كېسەللىكلەرنى ئازايتىپ، ساغلاملىق سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرەيلى» دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئاممىۋى خاراكتېرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى، ھەرقايسى ئورۇنلاردا تازىلىق گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ناھىيە مىقياسىدا سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلىملىرى كەڭ تەشۋىق قىلىندى، بۇنىڭدىن %80 تىن ئارتۇق ئاممىا تەربىيە ئالدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاممىا ھەرىكەتكە كەلتۈرۈلۈپ، لالما ئىتتىلار ئۆلتۈرۈلۈپ، چاشقان، چۈجن، بۇرگىلەر يوقىتىلدى، جەمئىي 53 مىڭ كىلوگرام ئەخلەت تازىلاندى، 66 سۇ ئازگىلى تىندۇرۇلدى، 183 ھاجەتخانا رېمونت قىلىندى، 107 كۆل

ئۆزگەرتىلدى.

1958 ـ يىلدىن 1960 ـ يىلغىچە «4 زىياندىن يوقتىش، تازىلىققا رىئايە قىلىش» بويىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

60 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقى ۋە گەندە، ئەخلەتنىڭ باشقۇرۇلۇشى كۈچەيتىلىپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، ئاممىۋى تازىلىق ياخشىلانغاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1978 ـ يىلى ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ھەر ھەپتىنىڭ شەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن تازىلىق قىلىشى بەلگىلەندى.

1984 ـ يىلىدىن باشلاپ ناھىيىدىكى ھەرقايسى ئورگان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا ئىشنىڭ ئالدىدا «ئۈچنى ھۆددىگە ئېلىش» (تەرتىپنى، تازىلىقنى، كۆكەرتىشنى ھۆددىگە ئېلىش) مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. چوڭ ھېيت ـ بايرام كۈنلىرىدىن بۇرۇن بازارلىق ھۆكۈمەت ۋە ناھىيىلىك سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سودا ـ سانائەتنى باشقۇرۇش تارماقلىرى تازىلىق تەكشۈرۈپ باھالاپ سېلىشتۇردى.

1986 ـ يىلى ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانىغا 1 كەسپىي خادىم سەپلەپ بېرىلدى.

1992 ـ يىلى ناھىيە بويىچە «گۈزەل مۇھىت» يارىتىشنى مەزمۇن قىلغان مەدەنىي ئائىلىدىن 3453 ى ۋە مەدەنىي ئورۇن، مەدەنىي يېزا (كەنت) تىن 96 سى باھالاپ چىقىلدى. ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش ۋە ئاممىنىڭ ساغلاملىق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتە ئىجابىي رول ئويناندى.

2 . سۈنى ياخشىلاپ، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش

50 — 60 ـ يىللاردا چەرچەن ناھىيىسىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرى ۋە ناھىيە بازىرىدىكى 90% تىن ئارتۇق ئاھالە كۆل سۈيى ئىچەتتى، بۇ سۈنى چارۋا ماللارمۇ ئىچەتتى. قىش پەسلىدە دەريا سۈيى توڭلاپ قالغاندا كىشىلەر مۇزنى چېقىپ ئېرىتىپ ئىچەتتى. بىر قىسىم بازار ئاھالىسى بۇلاق سۈيى ئىچەتتى.

1984 ـ يىلىدىن باشلاپ ناھىيە بازىرىدا مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى مۇئەسسەسىدىن 3 ى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن بۇيان 5000 دىن ئارتۇق ئادەم پاكىز تۇرۇبا سۈيى ئىچەلەيدىغان بولدى.

1987 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 2462 ئائىلە، 7207 ئادەم تۇرۇبا سۈيى ئىچەلەيدىغان بولدى. شۇ يىلى يېزىلاردىمۇ مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى كېڭەيتىلدى، مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى مۇئەسسەسىدىن 10 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن 12 مىڭ 883 كىشى تۇرۇبا سۈيى ئىچەلەيدىغان بولدى.

1989 ـ يىلى يەنە ناھىيە بازىرىدا تۇرۇبا سۈيى مۇنارىدىن 1 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىدىكى بارلىق ئاھالە تۇرۇبا سۈيى ئىچەلەيدىغان بولدى. 1993 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ئائىلىلەردىكى باسما قۇدۇق 263 كە يەتتى، جەمئىي 500 ئائىلە، 1800 ئادەم باسما قۇدۇق سۈيى ئىچەلەيدىغان بولدى.

Ⅱ باب

تەنتەربىيە

چەرچەن ناھىيىسى تەۋەسىدە چېلىشىش، ئوغلاق تارتىشىش ۋە قارىغا ئېتىش قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى كەڭ ئومۇملاشقان، ھېيت ـ بايراملاردا مۇشۇنداق مىللىيچە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ناھىيىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا مەخسۇس تەنتەربىيە كادىرلىدىن بىرى سەپلەپ بېرىلدى. 1957 ـ يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 1 مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىر تەينىلەندى. 1969 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مەدەنىيەت ـ سەھىيە گۇرۇپپىسى تەنتەربىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1974 ـ يىلى تەنتەربىيە خىزمىتىگە ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ ـ سەھىيە بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1981 ـ يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىل 8 ـ ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ سەھىيە بۆلۈمى مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى قېلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. 1991 ـ يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1993 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسى يەنە مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە ئىدارىسى قېلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 8 گە يەتتى.

1972 ـ يىلدىن 1993 ـ يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە 70 قېتىمدىن ئارتۇق ناھىيە دەرىجىلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسى پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 24 مىڭ ئادەم قاتناشتى. يېزا ـ كەنت دەرىجىلىك دېھقان (چارۋىچى) لار مۇسابىقىسى 300 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 120 مىڭ ئادەم قاتناشتى. ناھىيىگە بۆلۈنگەن قاراشلىق ئورگان ـ ئورۇنلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 160 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 7200 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. 1993 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدا تەنتەربىيىدە چېقىنىش پائالىيىتىگە ئۆزلۈكسىدىن قاتناشقان ئادەم ناھىيە بازىرى نوپۇسىنىڭ 25% نى ئىگىلىدى.

§ 1 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى

1. بالىلار تەنتەربىيىسى

1985 ـ يىلى ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى، باغچىدا پۈتۈن كۈنلۈك ئوقۇتۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. باغچا بالىلىرىنىڭ ھەركۈنى تەنتەربىيە ئويۇنلىرىنى ئويناپدىغان ۋاقتى

. بار بولۇپ، ئاساسلىق تۇرلەردىن قوڭغۇراقلىق دۇمباق گىمناستىكىسى، چاۋاك گىمناستىكىسى، نىلۇپەر گىمناستىكىسى، قۇرۇق قول گىمناستىكىسى، بەدەن گىمناستىكىسى، سەپكە تىزلىش ۋە كىچىك ئويۇن قاتارلىقلار ئوينالدى. باغچا ئىچىدە سىيرىلغۇچ، ئۆمىلەش شوتىسى، تەكشى تاختا، لىگگىرتاقتاق، ۋاسكېتبول گارى قاتارلىق تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى بار.

2. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ تەنتەربىيىسى

مىنگو دەۋرىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرغان باشلانغۇچ مەكتەپتە تەنتەربىيە دەرسى تەسىس قىلىنغاندى، بىراق مەخسۇس تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مەكتەپلىرىدە ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتتە ئەتراپلىق يېتىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ماۋارىپ فاكتورىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. 1953 - يىلى ناھىيىدىكى مەكتەپلەردە رادىئو گىمناستىكىسى يولغا قويۇلدى.

1956 - يىلى ھەرقايسى مەكتەپلەردە «ئەمگەك ۋە ۋەتەننى قوغداشقا تەييارلىق قىلىش تۈزۈمى» (يەنى ئەمگەك - قوغداش تۈزۈمى) سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1977 - يىلى «دۆلەتنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى» سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن مەكتەپلەردە ھەركۈنى ئەتتىگەنلىك گىمناستىكا، دەرس ئارىلىقىدىكى گىمناستىكا ۋە دەرستىن سىرت تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى يولغا قويۇلدى، ھەر ھەپتىدە 2 سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتۈلدى.

1977 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى 4 قېتىم تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، جەمئىي 125 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى.

1985 - يىلى ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلىرى جەمئىي 23 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى 18 گە يەتتى. ناھىيىدىكى 6 ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە 16 باشلانغۇچ مەكتەپتە تەنتەربىيىدە ئۆلچەمگە يېتىش پائالىيىتى ئومۇملاشتۇرۇلدى، بۇ ناھىيىدىكى مەكتەپ ئومۇمىي سانىنىڭ 81% نى ئىگىلىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 21.4% بولدى.

1973 - يىلدىن بۇيان ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ھەرىيلى دېگۈدەك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1993 - يىلىغىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 14 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر خىل تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىمۇ دائىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى.

چەرچەن ناھىيىسىدە 1973 — 1993 - يىللىرى ئۆتكۈزۈلگەن ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنلىرى

جەدۋەل: 30 — 7

يىللار	تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ نامى	باشقۇرغان ئورۇن	ئورنى
1973	ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - مەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ

1974	ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1975	ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1976	ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1977	ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1978	ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1979	ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1981	ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى .	ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپ
1983	ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ
1985	ناھىيىلىك 10 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ
1987	ناھىيىلىك 11 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ
1989	ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ
1991	ناھىيىلىك 13 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ
1993	ناھىيىلىك 14 - نۆۋەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يېغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ

§ 2 . ئاممىۋى تەنتەربىيە

1. مىللىي - ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە

1) ئوغلاق تارتىشىش

ئوغلاق تارتىشىش، ئاساسەن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئۇيغۇرلار ھېيت - بايرام ۋە توي - تۆكۈن ۋاقىتلىرىدا دائىم ئۆزلۈكىدىن ئوغلاق تارتىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزىدۇ، ئوغلاق تارتىشىش مۇسابىقىسى كەنت سىرتىدىكى بوش جايلاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ، بۇ پائالىيەتكە قاتناشقۇچىلار ئاتلىق بولۇپ، نەچچە ئونلىغان ئاتلىقلار 2 توپقا ئايرىلىپ ئەمدىلا بوغۇزلانغان ئوغلاقنى تالىشىدۇ. ئادەتتە ئوغلاقنى تارتىۋېلىپ ئۆزۈپ چىققانلار يەڭگەن بولىدۇ.

1990 - يىلدىن 1993 - يىلغىچە ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى (مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى) ئۇيۇشتۇرغان، ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 2 قېتىملىق دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا ئوغلاق تارتىشىش مۇسابىقە تۈرى كىرگۈزۈلدى.

2) ئىلەڭگۈچ

ئىلەڭگۈچ پائالىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا ئەۋج ئالغان بىر تۈرلۈك ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى بولۇپ، ئادەتتە روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كۈنلىرى ئىلەڭگۈچ مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

3) چېلىشىش

چېلىشىش ناھىيە تەۋەسىدە خېلى ئومۇملاشقان مىللىي ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرى بولۇپ، روزا ھېيت، قۇربان ھېيت كۈنلىرى ۋە دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا بولۇپ تۇرىدۇ.

4) باشقىلار

ناھىيە تەۋەسىدە مىللىي ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرىدىن يەنە ئات بەيگىسى، سالما تاشلاش، ياڭاق ئېتىش، قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى بار.

2. دېھقان - چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى

1978 - يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىقتىساد تەرەققىي قىلىپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆسكەنلىكتىن، ھەر خىل تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى.

1990 - ۋە 1993 - يىللىرى 2 قېتىم دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ۋاسكېتبول، ۋالىبول (ئەر، ئايال)، تىكتاك توپ، ئارغامچا تارتىشىش (ئەر، ئايال)، چېلىشىش، خەلقئارا شاھمات، ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مۇساپىگە يۈگۈرۈش (1000 مېتىر، 3000 مېتىر، 5000 مېتىر)، 50 مېتىرغا ۋېلىسىپىتنى ئاستا مىنىش مۇسابىقىسى، جۈڭگوچە شاھمات، ئوغلاق تارتىشىش قاتارلىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 2300 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

3 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى

70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدىن باشلاپ، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان كادىرلىرى ھەر كۈنى ئۆز ئورۇنلىرىدىكى كوللېكتىپ ئەتتىگەنلىك گىمناستىكىغا قاتناشتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى 25 ئورۇنغا گىمناستىكا يېتەكچىسى تەربىيىلەپ بەردى.

1985 - يىلى ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئىشتىن سىرت ئۈيۇشتۇرۇلغان ئارغامچا تارتىشىش كومانىدىسى 12 گە، ۋاسكېتبول كومانىدىسى 14 كە، ۋالىبول كومانىدىسى 8 گە، شاھمات كومانىدىسى 10 غا يەتتى.

1981 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئاددىيلاشتۇرۇلغان تەيجىچۈەن كۇرسى ئاچتى. كۇرسقا 40 نەچچە ئادەم قاتناشتى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى شىڭشىنجاڭ يەل گۈمپىسى (چىگۈك) كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 60 نەچچە كىشى قاتناشتى.

§ 3 . تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى

چەرچەن ناھىيىسىدە 1972 - يىلدىن باشلاپ رەسمىي تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلىدى. 1993 - يىلىغا قەدەر جەمئىي 70 قېتىمدىن ئارتۇق ناھىيە دەرىجىلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسى پائالىيىتى (1984 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاست چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆتكۈزگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر تىكتاك توپ تەكلىپ مۇسابىقىسىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئۆتكۈزۈلدى، يېزا، كەنت دەرىجىلىك تۈرلۈك تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 300 نەچچە قېتىم، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئىدارە، ئورگانلار تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 160 نەچچە قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

1993 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - نۆۋەتلىك ئازسانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلىرى 1000 مېتىرلىق تۆگە بەيگىسىدە 1 بەشىنچى، 1 ئالتىنچى بولدى. 7000 مېتىرلىق تۆگە بەيگىسىدە 1 ئىككىنچى، 1 ئالتىنچى بولدى، چېلىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى دەرىجە بويىچە 3 - بولدى.

شۇ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ بىر تەنھەرىكەتچىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا ۋاكالىتەن تۆگە بەيگىسىگە قاتناشتى.

چەرچەن ناھىيىسىدە 1984 — 1993 - يىللاردا ئېلىپ بېرىلغان ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مەخسۇس تۈردىكى تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى

جەدۋەل: 30 — 8

يىللار	تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ نامى	باشقۇرغان ئورۇن	ئورنى
1984	بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر تىكتاك توپ تەكلىپ مۇسابىقىسى	بايىنغولىن ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

1984	«1 - ماي» ئەمگەكچىلەر بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى
1985	ناھىيىلىك قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ناھىيە بازىرى
1986	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى
1987	ناھىيىلىك 1 ،، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ تەنھەرىكەت يىغىنى	ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ
1988	بازار - يېزا ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى
1989	ناھىيىلىك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەنھەرىكەت يىغىنى (قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ
1990	ناھىيىلىك مارافونچە يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى، ياشانغانلار كومىتېتى	ناھىيە بازىرى ئەتراپى
1990	ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
1991	ناھىيىلىك تىكتاك توپ مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
1992	ناھىيىلىك شاھمات مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
1993	ناھىيىلىك ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى	ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى
1993	ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

1975 - يىلدىن بۇيان چەرچەن ناھىيىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلىرى ئاپتونوم ئوبلاستتا ئۆتكۈزۈلگەن تۇرلۈك تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىدە 3 قېتىم 1 - لىككە، 3 قېتىم 2 - لىككە، 3 قېتىم 3 - لىككە، 10 قېتىم 4 - لىككە، 6 قېتىم 5 - لىككە، 3 قېتىم 6 - لىككە ئېرىشتى. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تەنھەرىكەت يىغىنلىرىدا 2 قېتىم 6 - لىككە ئېرىشتى. تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدە ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلگەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر تىكتاك توپ تەكلىپ مۇسابىقىسىدە چەرچەن ناھىيىسى كوللېكتىپ 5 - بولدى.

1993 - يىلىغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنى 14 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى. بىراق يېنىك ئاتلېتىكا تۈرىدە ئېرىشكەن نەتىجىلەر كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى، يېنىك ئاتلېتىكا تۈرىدە ئېرىشكەن نەتىجىلەر ھازىرغا قەدەر 70 - يىللاردىكى سەۋىيىدىن ئېشىپ كېتەلمىدى.

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئۆسمۈرلەر «ئا» گۇرۇپپىلىرى بويىچە يېنىك ئاتلېتىكا تۈرىدە ئېرىشكەن نەتىجىسى

جەدۋەل: 30 — 9

گۇرۇپپا	تۈر	نەتىجە	يىلى	گۇرۇپپا	تۈر	نەتىجە	يىلى
ئوغۇللار «ئا» گۇرۇپپىسى	100 مېتىر	12"5	1977	قىزلار «ئا» گۇرۇپپىسى	100 مېتىر	14"	1978
	400 مېتىر	59"2	1977		400 مېتىر	1'12"4	1977
	800 مېتىر	2'20"	1977		800 مېتىر	2'52"8	1973
	1500 مېتىر	4'48"5	1977		1500 مېتىر	6'2"2	1977
	3000 مېتىر	10'52"8	1977		3000 مېتىر		
	ئېگىزگە سەكرەش	1.52 مېتىر	1978		ئېگىزگە سەكرەش	1.24 مېتىر	1978
	يىراقتا سەكرەش	5.47 مېتىر	1978		يىراقتا سەكرەش	4.19 مېتىر	1977
	ئوچ تاقلاپ يىراقتا سەكرەش	11.52 مېتىر	1977		ئوچ تاقلاپ يىراقتا سەكرەش		
	نەيزە ئېتىش	42.24 مېتىر	1975		نەيزە ئېتىش	23.65 مېتىر	1974
	دىسكا ئېتىش	38.40 مېتىر	1975		دىسكا ئېتىش	22.02 مېتىر	1978
	چويۇن توپ ئېتىش	11.24 مېتىر	1974		چويۇن توپ ئېتىش	7.83 مېتىر	1978
	گرانىت تاشلاش	60.60 مېتىر	1978		گرانىت تاشلاش	36.40 مېتىر	1974
	100 × 4 مېتىرغا كوچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش	50"6	1975		100 × 4 مېتىرغا كوچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش	59"8	1977

چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپىلىرى بويىچە يېنىك ئاتلېتىكا تۈرىدە ئېرىشكەن نەتىجىسى

جەدۋەل: 30 — 10

گۇرۇپپا	تۈر	نەتىجە	يىلى	گۇرۇپپا	تۈر	نەتىجە	يىلى
ئوغۇللار «ب» گۇرۇپپىسى	60 مېتىر	8"2	1973	قىزلار «ب» گۇرۇپپىسى	60 مېتىر	8"4	1977
	100 مېتىر	13"	1978		100 مېتىر	14"	1977
	200 مېتىر	28"3	1978		200 مېتىر	31"7	1977
	400 مېتىر	1'2"3	1978		400 مېتىر	1'15"	1977
	800 مېتىر	2'20"1	1978		800 مېتىر	3'0"5	1977
	1500 مېتىر	5'24"	1978		1500 مېتىر	6'22"5	1977
	100 × 4 مېتىرغا كۇچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش	53"8	1978		100 × 4 مېتىرغا كۇچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش	1'11"	1977
	ئېگىزگە سەكرەش	1.32 مېتىر	1978		ئېگىزگە سەكرەش	1.22 مېتىر	1977
	يىراققا سەكرەش	4.82 مېتىر	1978		يىراققا سەكرەش	4.06 مېتىر	1977
	ئۈچ تاقلاپ يىراققا سەكرەش	9.84 مېتىر	1978		ئۈچ تاقلاپ يىراققا سەكرەش		1977
	چويۇن توپ ئېتىش	9.80 مېتىر	1978		چويۇن توپ ئېتىش	6.8 مېتىر	1977
	دىسكا ئېتىش	31.20 مېتىر	1978		دىسكا ئېتىش	18.12 مېتىر	1977
	گرانىت تاشلاش	51.20 مېتىر	1978		گرانىت تاشلاش	33 مېتىر	1977

§ 4 . تەنتەربىيە مەيدانلىرى

1960 - يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردا ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانلىرى ئارقا - ئارقىدىن ياسالدى. ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە 300 مېتىرلىق يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن بىرى، ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپتە 400 مېتىرلىق يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن بىرى ياسالدى. 1985 - يىلى يېزىلاردا 200 مېتىرلىق يۈگۈرۈش يولى بار يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن 2 سى، 400 مېتىرلىق يۈگۈرۈش يولى بار يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن بىرى (باغئېرىق يېزىسىدا) ياسالدى.
1986 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى ناھىيىلىك خەلق مەيدانىدا 200

كۆادرات مېتىرلىق تەنتەربىيە مەشقى ئۆيى سالدى. شۇ يىلى ناھىيە بازىرىدا چىراقلىق توپ مەيدانىدىن 2 سى ياسالدى. 1993 - يىلى چەرچەن ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى كۆللىمى 170 مو كېلىدىغان ئۈنۈمبرسال تەنتەربىيە مەيدانى قۇرۇشنى تەستىقلىدى، بۇ تەنتەربىيە مەيدانىدا ئات بەيگىسى مەيدانى، ئوغلاق تارتىشىش مەيدانى، پۇتبول مەيدانى، 400 مېتىرلىق يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى قاتارلىق ئەسلىھەلەر بار.

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

I باب

مىللەت

يېڭى تاش قورال دەۋرىدىلا چەرچەن بوستانلىقىدا ئىنسانلار پائالىيەت ئېلىپ بارغان. چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە چەرچەن دەريا ۋادىسىدا قۇرۇلغان چەرچەن بەگلىكىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى يەرلىك چەرچەنلىكلەر، قارا مىرەن دەريا ۋادىسىدا قۇرۇلغان ئەندىرە دۆلىتىنىڭ ئاھالىسى چىاڭلار ئىدى.

خەنزۇلارنىڭ ناھىيە تەۋەسىدە ئولتۇراقلىشىشى خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلغان ۋاقىتتىن باشلىنىدۇ. «يىپەك يولى» سودىسىنىڭ تېرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئوتتۇرا ئاسىيادىن چەرچەنگە سودا - تىجارەت بىلەن كەلگەن سوغدى ۋە پارس سودىگەرلىرى قاتارلىقلار دائىم بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالاتتى. بۇددا دىنى شەرققە تارقالغاندا ھىندىستانلىق راھىپلارمۇ بۇ يەرگە كېلىپ دىن تارقاتقان.

ۋېي، جىن سۇلالىلىرى ۋە جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە تۇيغۇنلار چەرچەننىڭ ھۆكۈمرانىغا ئايلىنىپ قالغان. سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە يەرلىك ئاھالە، چياڭ، تۇبۇت، تۈرك، تۇيغۇن، ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ قاتارلىقلار ئولتۇراقلاشقان.

مىنگو دەۋرىدە ئاز ساندىكى قازاق ۋە ئۆزبېك سودىگەرلەر چەرچەنگە كېلىپ چارۋىچىلىق، سودا بىلەن شۇغۇللانغان ۋە ئولتۇراقلىشىپ قالغان.

1955 - يىلى بىر تۈركۈم زاڭزۇ كۆچمەنلەر چەرچەن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىي تاغ رايونىغا كېلىپ مال باققان، كېيىن خېجىڭ ناھىيىسىنىڭ بايىنبۇلاق يايلىقىغا كۆچۈپ كەتكەن.

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، مىللىي باراۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، مىللەتلەرنىڭ ئورتاق ئالغا بېسىشى ۋە گۈللىنىشىدە چىڭ تۇردى. 80 - يىللاردىن كېيىن «خەنزۇلار ئازسانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالماسلىق، ئاز

سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالماسلىق» ئىدىيىسى ھەممە كىشىنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تېخىمۇ مۇستەھكەملەندى.

1993 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، قازاق، قىرغىز، مياۋزۇ، جۇاڭزۇ، مانجۇ، شىبە، ئۆزبېك، سالا، موڭغۇل، دۇڭشيانگ قاتارلىق مىللەتلەر بار بولدى. ئۇيغۇرلار 86.14% نى، خەنزۇلار 13.6% نى، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر 0.26% نى ئىگىلىدى.

§ 1 . ئۇيغۇرلار

1. تەرەققىيات جەريانى

ئۇيغۇرلار سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىلا چەرچەن تەۋەسىدە ئولتۇراقلاشقان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 7 - يىلى (886 - يىلى) قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ سەردارى بۆكۈقۇن تۇبۇت سانغۇنى شانكۈنرىنى ئۆلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن چەرچەن قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىغا تەۋە بولدى. IX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ قوماندانى پان تېكىن ئۆزىنى قاراشلىق قەبىلىلەرنى باشلاپ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى كىنگىتكە كېلىپ، غەربىي ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇردى، ئۇيغۇرلار چەرچەنگە كۆچلەپ كىردى. X ئەسىردىن كېيىن، ئۇيغۇرلار تەدرىجىي ھالدا چەرچەندىكى ئاساسلىق مىللەتكە ئايلاندى.

يۇەن، مىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە، بىر قىسىم كۆكنۇر موڭغۇللىرى چەرچەنگە كېلىپ چارۋىچىلىق قىلدى.

XIII ئەسىردە ئىسلام دىنىنىڭ چەرچەنگە تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى، ئۆرپ - ئادەتلىرىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. XIV ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە ئۇيغۇرلار چەرچەننىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى بولۇپ قالدى.

يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلىپىدە چاغاتاي خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانى تۇغلۇق تۆمۈر ھەمدە خىزىر خوجىلار ئارقا - ئارقىدىن بۇددا دىنىدىن يېنىپ ئىسلام دىنىغا كىردى، چەرچەن تەۋەسىدىكى بىر قىسىم موڭغۇل ئاھالىسىمۇ ئىسلام دىنىغا كىردى.

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، چەرچەننىڭ ئۇرۇش مالىمانچىلىقىغا كۆپلەپ ئۇچرىشى ھەمدە چەرچەن دەريالىق ئېقىنىنىڭ ئۆزگىرىشىدەك ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن چەرچەننىڭ نوپۇسى زور دەرىجىدە ئازىيىپ كەتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا چەرچەن جۇڭغار خانلىقىنىڭ زېمىنى بولدى. XVIII ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا ۋە ئونىڭدىن كېيىن خوتەن، كېرىيە ۋە قەشقەرلەردىن بىر قىسىم ئۇيغۇر دېھقانلىرى كەينى - كەينىدىن چەرچەنگە كۆچۈپ كەلدى. XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خوتەندىن بىر قىسىم ئۇيغۇر دېھقانلىرى چەرچەن تەۋەسىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالدى.

1949 - يىلى چەرچەن ناھىيىسىدە 10 مىڭ 871 ئادەم بار بولۇپ، ئۇيغۇرلار 99% نى ئىگىلەيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار تېز كۆپەيدى،

1993 - يىلى 39 مىڭ 920 گە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 86.13% نى ئىگىلىدى.

2. ئۇرۇپ - ئادەتى

1) كىيىم - كېچىكى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، قورامىغا يەتكەن ئۇيغۇر ئەرلىرى تۇگمىسىز، ياقىسىز، تىزدىن ئاشىدىغان چاپان كىيەتتى، چاپان ئادەتتە قارا ياكى سۇس رەڭلىك رەختتىن تىكىلەتتى. ئەرلەر بېلىنى پوتا بىلەن باغلايتتى، پۇتىغا ئۇزۇن قونچىلىق ئۇتۇك كىيەتتى. بىلىگە پىچاق ئېسىۋالاتتى ياكى پىچاقنى ئۇتۇك ۋە پىيمىنىڭ قونچىغا تىقىۋالاتتى، بېشىغا دوپپا كىيەتتى. قىزلار پۇتۇن كۆڭلەك كىيىشنى ياخشى كۆرەتتى. كۆڭلەك قورامىغا يەتكەن قىزلار تۆت پەسىلدە كىيىدىغان زۇرۇر كىيىم ئىدى. كىچىك قىزلار چېچىنى 10 نەچچە تال قىلىپ تۆت پەسىلدە كىيىدىغان زۇرۇر كىيىم ئىدى. كىچىك قىزلار چېچىنى 10 نەچچە تال قىلىپ ئوششاق ئۆرۈۋالاتتى. توي قىلىپ بولغانلىرى چېچىنى 2 تال قىلىپ ئۆرەتتى. ئايالار چاچ تارىغاندا چېچىغا كۆپىنچە جىگدە يىلىمى چاپاتتى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇ يىلىم چاچنى ئۇستۇرۈش ۋە ئاسراشقا پايدىلىققەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، كىيىم - كېچەككە خېلى ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدى، بولۇپمۇ قىز - چوكانلار خىلمۇ خىل، سۈپەتلىك، رەڭدار رەختلەردىن كىيىم كىيىدىغان بولدى. ئۇلار ئادەتتە كاستيوم - پوپايكا، ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىدۇ، ئىشتان ئۇستىگە ئۇزۇن پايپاق تارتىدۇ. بېشىغا رەڭدار گۈللۈك ياغلىق سالىدۇ، پۇتىغا خۇرۇم ئاياغ كىيىدۇ. ھالقا، بىلەيزۈك، ئۇزۈك ۋە زەنجىر قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرىنى تاقايدۇ. قىزلار قاشلىق ئېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. چوڭ ياشلىق ئايالار بېشىغا ئاق ياغلىق ئارتىپ ئۇنىڭ ئۇستىگە كىچىك دوپپا كىيىۋالىدۇ. ھازىر ياش ئەرلەر كۆپىنچە كاستيۇم - بۇرۇلكا ياكى ئادەتتىكى كىيىملەرنى كىيىدۇ. ئۇلار دوپپىنى ئانچە كۆپ كەيمەيدىغان بولدى. چوڭلار مەسە - كالاچ كىيىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

2) يېمەك - ئىچمىكى

ئۇيغۇرلارنىڭ يېمەك - ئىچمەكلىرىنىڭ تۈرى كۆپ، ئاساسلىق تاۋارلىرىدىن نان، لەغمەن، پولۇ، چۆچۈرە، سۇيۇقئاش، پېتىرمانتا، سامسا، لەڭمەن، قاتلىما ھورنان قاتارلىقلار، گۆش تۈرىدىكى تاۋارلىرىدىن سۇدا پىشۇرۇلغان گۆش، كاۋاپ، تونۇركاۋۇپى، ئۆپكە - ھېسىپ قاتارلىقلار بار. ئاساسلىق ئىچىملىكلىرىدىن قارا چاي، سۈت، قېتىق، ماروژنى قاتارلىقلار بار.

ئۇيغۇرلار چوشقا گۆشى، ئىشەك، ئىت ۋە يېرتقۇچ ھايۋان، يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ گۆشىنى، ھايۋانلارنىڭ قېنىنى ھەمدە مەكرو بولۇپ قالغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ. دورا - دەرمەك، تېتىتقۇلاردىن تۇز، زىرە، بەدىيان، شوخۇلا، ئاچچىقسۇ قاتارلىقلارنى كۆپرەك ئىشلىتىدۇ.

3) تۇرالغۇ ئەھۋالى

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرالغۇ ئۇيلىرى ئادەتتە سوقما ئۆي، قۇرما ئۆي، كېسەك ئۆي ۋە خىش ئۆي دەپ 4 خىل بولىدۇ.

سوقما ئۆي لايدىن تام سوقۇلىدۇ، بۇ خۇددى باشقا جايلارنىڭ قۇرۇق سوقما تېمىغا ئوخشايدۇ. تام تېگىنىڭ قېلىنلىقى 1 مېتىرچە، ئۇستىنىڭ كەڭلىكى يېرىم مېتىرچە كېلىدۇ. ئۆگزە لىم، چەڭزىلەر بىلەن يېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر قەۋەت قومۇش - بورا يېپىلىپ، ئۇستىگە لاي سىلىنىدۇ. تامدىن دېرىزە ئېچىلماي، كۈن نۇرى چۈشۈش، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرۇش

ئۇچۇن ئۆگزىدىن تۆكۈلۈك ئېچىلىدۇ.

قوزما ئۆي لىم - چەكزىلەر بىلەن ئۆينىڭ جازىسى ياساىغاندىن كېيىن، 4 ئەتراپى شاخ - شۇمبا بىلەن توقۇلۇپ، قوزما تام ھاسىل قىلىنىدۇ. تامنىڭ ئىچى - تېشى سامانلىق لاي بىلەن سۈۋىلىدۇ. ئۆگزە لىم - چەنزىلەر بىلەن يېپىلىپ، ئۈستىگە شاخ - شۇمبا ۋە سامانلىق لاي ئېلىنىدۇ.

كېسەك ئۆي ۋە خىش ئۆي 50 - يىللاردىن كېيىن پىشايۋانسىز، ھوجرىلىرى چوڭ - كىچىك، ئىشىك - دېرىزىلىك، كەڭ - ئازادە بىر قەۋەتلىك يورۇق ئۆيلەر ئومۇملىشىشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر ئۆيلىرىدە ئوت قالىنىدىغان كاڭ بولىدۇ. كاڭغا گىلەم، كېگىز سېلىنىدۇ. ھەرقانداق ھويلىنىڭ ئالدى - كەينىگە ئۇزۇم ۋە مېۋىلىك دەرەخلەر تىكىلىدۇ. ياز ۋە كۈز كۈنلىرى ئۇزۇم بارىگى تېگىگە گىلەم - كېگىز سېلىنىدۇ ياكى كارىۋات قويىلىدۇ. 80 - يىللاردىن بېرى، كۆپىنچە ئۆيلەردە چوڭ - كىچىك ئىشكاپ قويىلىدىغان، تامغا گىلەم ئېسىلىدىغان بولدى، يەنە گۈللۈك ساندۇق، قەلەي مەش، رادىئو، تېلېۋىزور، ئۇنىڭلىغۇ قاتارلىق ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى بار بولدى.

4) قاتناش ئەھۋالى

60 - يىللاردىن ئىلگىرى، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە ۋە بازارغا كۆپىنچە ئات، ئېشەكلىك ياكى ھارۋىلىق بارىتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن يېزىلاردا ۋېلىسىپىت ئومۇملاشتى. 80 - يىللاردىن بېرى ناھىيە بىلەن يېزىلار ئارىلىقىدا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناپ، قاتناش ئىنتايىن قولايلىشىپ كەتتى. يېزىلاردا موتسىكلىت مىنىپ، كىچىك تراكتورغا ئولتۇرۇپ بازارغا بارىدىغان مەنزىرىلەر كۆرۈلۈشكە باشلىدى.

5) نىكاھ، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى ۋە خەتنە قىلىش

نىكاھ يېڭى جۈڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ناھىيىدىكى ئۇيغۇر قىز - يىگىتلەرنىڭ تويىغا كۆپىنچە ئاتا - ئانىلار چات كېرىۋالاتتى. نىكاھ ئىشلىرى دىنىنىڭ تەسىرىگە كۆپ ئۇچرايتتى. توي شەرىئەت بويىچە ئۆتكۈزۈلەتتى. «ئەرلەر ئەزىز، ئاياللار خار» دەيدىغان فېئوداللىق ئەخلاق قارىشى كۈچلۈك ئىدى، ئەر كىشى ئۈچ تالاق دېسىلا، ئايالى ئۆيدىن چىقىپ كېتەتتى - دە، نىكاھتىن ئاجراشقان بولاتتى.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ قانۇنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىنغاچقا ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلغاچقا، نىكاھ ئىشلىرىغا چات كېرىۋالىدىغان ئىللەت زور دەرىجىدە ئازايدى، قىز - يىگىتلەر كۆپىنچە ئىختىيارىي مۇھەببەتلىشىدىغان، نىكاھ ئىشلىرىدا ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولىدىغان بولدى.

توينى بېكىتىدىغان چاغدا ئوغۇل تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى يېقىن ئۆتتىدىغان ئايال تۇغقىنىدىن بىر نەچچىسىنى تەكلىپ قىلىپ، نان، ئۆزۈك، بىلەزۈك، رەخت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ قىزنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىدۇ، ئۇلار بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ سەممىي ۋە كەڭ قورساقلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

چەرچەندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ توي مۇراسىمى ئادەتتە 2 كۈن ئۆتكۈزۈلىدۇ.

1 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن قىز تەرەپتە توي بولىدۇ. يىگىت ۋە مېھمانلار كېلىپ بولغاندىن كېيىن، توي مۇراسىمى باشلىنىدۇ، يىگىت قىزغا چۈمپەردە بېرىدۇ. قىز - يىگىت ئىككى تەرەپتىن 2 ئادەمنىڭ ھەمراھلىقىدا مېھمانخانىغا كىرىدۇ. رىياسەتچى بىر چىنە شاكارانى ئېلىپ كېلىپ، 2 پارچە نانىنى شاكارانىڭ چىلاپ قىز - يىگىتنىڭ ئالدىغا قويىدۇ. موللام قىز، يىگىتتىن

ئەر، خوتۇن بولۇشقا رازى بولغان - بولمىغانلىقىنى سورايدۇ، رازىلىق جاۋابىنى ئالغاندىن كېيىن نىكاھ ئوقۇيدۇ، شاكاراپقا چىلانغان نان قىز - يىگىتكە يېگۈزىلىدۇ. ئاندىن قىز قېرىنداش گىلەم (ئەدىيال) گە ئولتۇرغۇزۇلىدۇ، ئوغۇل تەرەپتىن تۆتەيلەن گىلەمنىڭ 4 بۇرجىكىدىن كۆتۈرۈپ ھارۇنغا ئالىدۇ ھەمدە يىگىتنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويىدۇ. بەزى قېرىنداش ئوغۇل تەرەپنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا، گۈلخاننى بىر ئايلىنىۋېتىپ، ئاندىن ھوجرىغا مېڭىپ كىرىدۇ ۋە تېگىگە تاش يوشۇرۇلغان كۆرپىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرىدۇ. ساز چېلىنىدۇ، يىگىت ئۈسىۈل ئويناپ قېرىنداش يۈزىنى ئاچىدۇ، قىز - يىگىتلەر خۇشال مەشرەپ ئويناپدۇ.

2 - كۈنى ئەتتىگەندە قېرىنداش ئاتا - ئانىسى 2 - 3 ۋەكىلدىن ئوغۇل تەرەپكە مول يېمەكلىك ئەۋەتىدۇ ۋە ئوغۇل تەرەپمۇ 2 - 3 ۋەكىلنى ئەۋەتىپ بۇنىڭغا جاۋابەن رەخمەت ئېيتىدۇ.

ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى ئۇيغۇرلار مېيىتنى توپىغا كۆمۈپ دەپنە قىلىدۇ. ئادەم ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى ھەمدە موللامغا خەۋەر يەتكۈزۈلىدۇ. بىۋاستە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۆلگۈچى بىلەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ۋىدالىشىدۇ. ھەمدە دۇئا تىلاۋەت قىلىدۇ. مېيىت سۇغا ئېلىنغاندىن كېيىن، كېپەنلىنىپ، ئورتاق ئىشلىتىلىدىغان جىنازىغا سېلىنىدۇ. نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، مېيىت يەرلىككە ئاپىرىپ دەپنە قىلىنىدۇ، مېيىت ئادەتتە 24 سائەت ئىچىدە دەپنە قىلىنىپ بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ. مېيىتنى ئۇزاتقاندا ئايالار يەرلىككە بارمايدۇ. پەقەت ئۆيدىلا ھازا ئاچىدۇ. مېيىتنى يەرلىككە ئېلىپ ماڭغۇچىلارنىڭ ئالدىدا ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى، ئۇنىڭدىن كېيىن جىنازا، ئەڭ ئاخىردا باشقا ئۇزاتقۇچىلار ماڭىدۇ. مېيىتنى يەرلىككە قويۇشقا موللام رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. تاش يەرلىك چوڭقۇرلىقى 2 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 2 مېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 1 مېتىر قىلىپ كولىنىدۇ. ئۇنىڭ غەرب تەرىپىدىن يەنە بىر يان گۆر كولىنىدۇ. مېيىت يان گۆرگە بېشى شىمالغا، پۇتى جەنۇبقا، يۈزى قىبلىگە قارىتىپ قويۇلىدۇ. تاش يەرلىك تىندۇرۇلۇپ توپىدىن قەبرە قىلىنىدۇ، ئايىدە تىكلەنمەيدۇ، قەبرىگە خادا تىكلىنىپ، ئات قۇيرۇقى قاتارلىق نەرسىلەر بەلگە سۈپىتىدە ئېسىپ قويۇلىدۇ.

ئادەم ئۆلۈپ 3 -، 7 - ، 20 -، 40 - كۈنلىرى ۋە يىلى توشقاندا نەزىر ئۆتكۈزۈلىدۇ. قىرقى نەزىرى چوڭراق بولىدۇ. نەزىرگە مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى چاقىرىلىدۇ. ھەمدە پولۇ ئېتىلىپ ئاش تارتىلىدۇ. مەرھۇمنىڭ تۇغقانلىرى ئادەتتە ھەر پەيشەنبە كۈنى سەھەردە قەبرە يوقلايدۇ. ھەر يىلى قۇربان ھېيىت، روزى ھېيىتلاردا تۇپراق بېشىغا بېرىپ مەرھۇمنى ياد ئېتىدۇ.

خەتنە قىلىش ئۇيغۇرلار ئوغۇل بالىنى 7 ياشقا كىرگەندە خەتنە قىلىدۇ. بۇ، ئوغۇللار ئۈچۈن يىگىت تويىدىن قالسلا يەنە بىر چوڭ ئىش ھېسابلىنىدۇ. خەتنە قىلىشتىن بۇرۇن، بالىغا يېڭى كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە تەييارلىنىپ تۇي ئۆتكۈزۈلىدۇ. خەتنە تويغا ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلەر چىللىنىدۇ. خەتنە كۆپىنچە دىنىي زاتلار تەرىپىدىن كونا رەسىم - قائىدە بويىچە قىلىنىدۇ.

6) ئاساسلىق ھېيىت - بايراملىرى

روزى ھېيىت، قۇربان ھېيىت، نوروز ۋە مەۋلۇت ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق ھېيىت - بايرىمى ھېسابلىنىدۇ.

روزى ھېيىت ھېيتتىن ئىلگىرى ئۆي - ئۆيلەردە تازىلىق قىلىنىپ ساڭزا سېلىنىدۇ. مېزىلىك ھېيتلىق يېمەكلىكلەر تەييارلىنىدۇ. ئۇيغۇرلار ھېيت كۈنى ئەتتىگەندە مەسچىتكە بېرىپ

ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ. ئاندىن تۇپراق بېشىغا بېرىپ ۋاپات بولغان يېقىن ئادەملىرىنى ياد ئېتىدۇ. ھېيتتا كىشىلەر يېگى كىيىم، يېگى دوپپىلىرىنى كىيىشىپ، ئۆزئارا مۇبارەكلىشىدۇ. خەنزۇ خىزمەتداشلار ۋە قۇلۇم - قوشنىلارمۇ بېرىپ ھېيتنى مۇبارەكلەيدۇ.

قۇربان ھېيت روزى ھېيتتىن 70 كۈن كېيىن قۇربان ھېيت كېلىدۇ، ھېيت كۈنى ئەتتىگەندە ئەرلەر تاھارەت ئېلىپ، خۇشپۇراق ئەتىرلەرنى چېچىپ، كىيىملىرىنى يېڭىشلەپ مەسچىتكە بېرىپ نامان ئوقۇيدۇ، ئاندىن تۇپراق بېشىغا بېرىپ ئۆلگەنلەرنى ياد ئېتىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۆي - ئۆيلەردە قوي قۇربانلىق قىلىنىدۇ. ھېيتتا ھەممە كىشى چىرايلىق كىيىنىپ ئۆز ئارا ھېيتلىشىدۇ. ئادەتتە 1 - كۈنى ئورۇق - تۇغقانلار ئۆزئارا ھېيتلىشىدۇ. 2 - كۈنىدىن باشلاپ ئەل - ئاغىنە، خىزمەتداش ۋە قۇلۇم - قوشنىلار ھېيتلىشىدۇ. 80 - يىللاردىن بۇيان، ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆستى. ھەممە ئۆيدە قوي قۇربانلىق قىلىپ، گۆشنى چوڭ - چوڭ پارچىلاپ لىگەنلەرگە سېلىپ يېيىش ئادەتتىكى ئىش بولۇپ قالدى.

باشقا ھېيت - بايراملىرى چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يەنە نورۇز بايرىمى، مەۋلۇت، تۇنەك، بارات كېچىسى، قەدىر كېچىسى، ئەشۇر كۈنى قاتارلىق ھېيت - بايراملىرى بار.

7) قائىدە - يوسۇنى

ئۇيغۇرلار ئۆز ئارا ئالاقىدە قائىدە - يوسۇنغا بەك دىققەت قىلىدۇ. يۇز كۆرۈشكەندە سالام - سائەت قىلىشىدۇ يەنى ئوڭ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئەھۋال سورىشىدۇ. 50 - يىللاردىن كېيىن يەنە قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەيدىغان بولدى. ئۆيگە مېھمان كەلسە، ساھىبخان سۇيىغا گىلەم ياكى كۆرپە سېلىپ مېھمانىنى سۇيىغا باشلايدۇ. مېھمان بەدەشقان قۇرۇپ ياكى يۇكۇنۇپ ئولتۇرىدۇ. 2 پۇتىنى سۇنۇپ ئولتۇرمايدۇ، مېھمانىنىڭ ئالدىدا كېكىرىش، دېمىقىنى قىرىشنى ئەدەبسىزلىك دەپ قارايدۇ. چوڭلارنىڭ ئالدىدا تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش ۋە ئوسۇرۇشتىن قاتتىق ھەزەر ئەيلەيدۇ. تاماقتىن بۇرۇن ساھىبخان مېھمانىنىڭ قولىغا سۇ بېرىدۇ، سۇ 3 قېتىم بېرىلىدۇ. قول يۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قولىنى لۆڭگىدە سۈرتىدۇ، قولىنى ھەرگىز سىلكىمەيدۇ.

بۇۋاق تۇغۇلۇپ ئىسىم قويىدىغان كۈنى ساھىبخان پولۇ ئېتىپ مېھمان ئۆزىتىدۇ.

ئۇيغۇر ئاھالىسى كۆلنى پاكىز يەر دەپ قاراپ قول، پۇت ۋە كىيىم - كېچەكلىرىنى كۆل سۈيىدە يۇمايدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىن كۆپچىلىك ئاھالە تۇرۇبا سۈيى ئىچىدىغان بولدى، كۆل سۈيى ئىچىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ.

§ 2 . خەنزۇلار

1. تەرەققىيات جەريانى

خەنزۇلارنىڭ بۇ ناھىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىشى خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتتا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلغان ۋاقتىدىن باشلانغان. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۇرت بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ مۇناسىۋىتى ئىنتايىن راۋان ئىدى. بۇ چاغدا بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچى نۇرغۇن خەنزۇ ئەسكەرلەر چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقانىدى. يەر ئۆزلەشتۇرگۈچى قوشۇنى مەزگىللىرىدە ئالدىنقى لىياڭ، ئالدىنقى چىن، شىمالىي ئىككى جىن سۇلالىسى، 16 پادىشاھلىق مەزگىللىرىدە ئالدىنقى لىياڭ، ئالدىنقى چىن، شىمالىي

لياڭ پادىشاھلىقلىرى ھەمدە شۇنىڭدىن كېيىنكى سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى چەرچەندە ۋىلايەت تەسىس قىلىپ، بۇز يەر ئۇزلەشتۇرۇشنى يولغا قويغان، بۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن خەنزۇ ئەسكەر غەربكە كەلگەن. XI ئەسىردىن كېيىن، بۇ خەنزۇلار يەرلىك مىللەتكە سىڭىشىپ كەتكەن. شۇندىن كېيىن، ئۇرۇش مالىمانچىلىقى ۋە تەبىئىي شارائىتنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ناھىيە تەۋەسىدە خەنزۇ ئاھالىسى ئاساسەن قالمىغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا 50 نەچچە ئائىلىلىك خەنزۇ چەرچەنگە كېلىپ بۇز يەر ئاچقان.

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) «گېلاۋخۇي» تەشكىلاتىنىڭ چەرچەندىكى بىر قىسىم ئەزالىرى چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ ئامبىلىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى كېلىپ گېلاۋخۇيچىلارنى قورشاپ يوقاتقان، نۇرغۇن خەنزۇ ئۆلتۈرۈلگەن. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە، چەرچەن ناھىيىسىدە 25 مىڭ مو ئەتراپىدا بۇز يەر ئاچقۇزغان، شەنشى، گەنسۇلاردىكى قەھەتچىلىكتىن قېچىپ كەلگەن نەچچە يۈز ئائىلىلىك كىشىنى ئورۇنلاشتۇرغان. كېيىن تەبىئىي شارائىت ناچارلىشىپ كەتكەچكە، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى قايتىپ كەتكەن. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاران 17 ئائىلىلىكلا خەنزۇ قالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر تۈركۈم كوماندىر، ئەسكەرلىرى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ چەرچەن ناھىيىسىدە خىزمەت قىلىپ، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ياردەم بەردى. كېيىن يەنە ئىچكىرىنىڭ خۇنەن، شەندۇڭ، خېنەن، جياڭسۇ قاتارلىق جايلىرىدىن ياش ئوقۇغۇچىلار چەرچەندە خىزمەت قىلىشقا تەكلىپ قىلىندى. 60 - يىللاردا يەنە كەسىپ ئالماشقان ھەربىيلەر، ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكۇم ئوقۇغۇچىلىرى ھەمدە چېگرا رايونغا ياردەم بەرگۈچى ياشلار كەينى - كەينىدىن چەرچەنگە كېلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسى بىلەن بىرلىكتە چەرچەننى ئېچىش ۋە گۈللەندۇرۇشكە قاتناشتى.

70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى قۇرۇلۇش 3 - شىسى قوماندانلىق شتابى (كېيىن بۇ شى بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى) چەرچەنگە كېلىپ ئورۇنلىشىپ، قۇرۇلۇش تارماق ئەتىرىتىنى قۇرۇپ، چېگرا رايوننى قوغدىغاچ بۇز يەر ئۇزلەشتۇردى.

1993 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلارنىڭ سانى 8134 كە يەتتى.

2. ئۇرۇپ - ئادەتى

چەرچەن ناھىيىسىدىكى خەنزۇلار ۋەتەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن، سىچۇەن، خېنەن، گەنسۇ ئۇلكىلىرىدىن كەلگەنلەر ئەڭ كۆپ. ئۇلار چەرچەن ناھىيىسىگە كەلگەندىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنىڭ مەھەللىۋى ئۇرۇپ - ئادەتلىرىنى ئۇزلەشتۇردى، ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ، قاتناش قاتارلىق جەھەتتىكى ئادەتلىرى چوڭ جەھەتتە ئىچكىرىدىكىگە ئوخشايدۇ، لېكىن بەزى پەرقلەرمۇ بار. ئۇلارنىڭ ئۇز يۇرتلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قالغان شۇڭا، دىئالېكتلىرىمۇ كۆپ. ئۇلار ئۇزۇن مۇددەت بىللە ياشىغاچقا، ئۇرۇپ - ئادەت ۋە شۇڭا جەھەتتىكى پەرقلەر تەدرىجىي ئازايماقتا ھەمدە ئۇيغۇرلارنىڭ بىرمۇنچە ئادەتلىرىنى ئۆزلىرىگە سىڭدۈرمەكتە.

1) كىيىم - كېچىكى

چوڭلار كۆپىنچە كۆك رەڭلىك رەختتىن ئىشتان - چاپان كىيىدۇ. ياشلارنىڭ كىيىم - كېچىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكىگە ئوخشىمايدۇ، ئوغۇللار كۆپىنچە

كاستيوم - بۇرۇلكا، قىزلار پاسونى يېڭى، خىلمۇ خىل رەڭدار كىيىملەرنى كىيىدىغان بولدى.

2) تۇرالغۇ ئەھۋالى

چەرچەن بازىرىدىكى خەنزۇلار ئاساسەن ھۆكۈمەتنىڭ ئۆيلىرىدە ئولتۇرىدۇ. يېزىلاردىكى خەنزۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئۆيى بار. ھويلا - ئارام ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان. ئۆينىڭ بېزىلىشى، توي - نىكاھ، ئۆلۈم - يېتىم قاتارلىق ئىشلىرى ئاساسەن ھەر قايسىسىنىڭ ئەسلى يۇرتىدىكىگە ئوخشايدۇ.

3) ھېيىت - بايرىمى

بايراملار ئىچىدە چاغان بايرىمىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. قەمەرىيە كالېندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ھەممە ئائىلە ھويلا - ئارامليرىنى تازىلاپ، ئىشىكلىرىگە بېيىت يېزىلغان قەغەزلەرنى چاپلايدۇ، بۇغۇرساق، ساڭزا سالىدۇ. بەزىلەر يەنە چوشقا، قوي ئۆلتۈرۈپ، كەچتە ئائىلە بويىچە جۇۋاۋا تۇغۇپ يەيدۇ. كونا يىلنى ئۇزىتىپ ھاراق ئىچىدۇ. پوجاڭزا ئاتىدۇ. چوڭلار كىچىكلەرگە چاغانلىق پۇل بېرىدۇ. بايرامدا ئۆز ئارا ھېيتلىشىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا بايراملاردىن يەنە يۇەنشاۋ بايرىمى، چوكانتال بايرىمى، تاڭزۇڭزا بايرىمى، تاۋۇز چاغنىي قاتارلىقلار بار. ئۇتكۇزۇلۇش ئۇسۇلى ئىچكىرىنىڭكىگە ئاساسەن ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىدا ئۆز يۇرتلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ساقلانغان.

Ⅱ باب

دىن

چەرچەنلىكلەر تارىختا ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ شامان، بۇددا، خرىستىئان، ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقات قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە شامان، بۇددا ۋە ئىسلام دىنلىرىنىڭ تەسىرى ئەڭ چوڭ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى دىنغا ئىشىنىش ياكى ئىشەنمەسلىك ئەركىنلىكىدىن تولۇق بەھرىمەن بولدى.

§ 1 . شامان دىنى

شامان دىنى بىر خىل ئىپتىدائىي دىنىي فورماتسىيە بولۇپ، ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتنىڭ ئانىلىق ئۇرۇقداشلىق جامەسى دەۋرىدە پەيدا بولغان، ئۇ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي - شىمالىي ۋە غەربىي - شىمالىي چېگرا رايونلىرىدا تارقالغان قەدىمكى دىنلارنىڭ بىرى. ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز ۋە غەربىي شىمالدىكى يۇغۇر قاتارلىق 20 نەچچە مىللەت شامان دىنىغا ئېتىقات قىلغان. شامان دىنى ئىزلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئاساسەن چەرچەندىكى كۆپلىگەن قەدىمكى قىيا تاش رەسىملىرىدە ئەكس ئېتىدۇ.

1. شامان دىنىنىڭ تارقىلىشى

شامان دىنى چەرچەنگە تەخمىنەن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3500 - يىللار ئۆپچۆرىسىدە تارقالغان. مىنگو دەۋرىدە چەرچەن ناھىيىسىدە ئاز بىر قىسىم شامان دىنى مۇرتلىرى بار ئىدى. 1984 - يىلىنىڭ بېشىدا چەرچەن بازىرىنىڭ 160 كىلومېتىر غەربىي - جەنۇبىدىكى كۆئېنلۇن (قۇرۇم) تېغىدىكى مۆلچەر دەريا‌سى جىلغىسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن تېپىلغان بۇنىڭدىن 5000 يىلچە ئىلگىرىكى دەۋرگە مەنسۇپ قىياتاش رەسىملىرى چەرچەندە 5000 يىل ئىلگىرىلا شامان دىنىنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. قىيا تاشلارغا ئويۇلغان ھەرخىل ھايۋانات ۋە ئادەملەرنىڭ رەسىملىرى بار كۆرۈنۈشلەر شامان دىنىدىكى تەبىئەتكە چوقۇنۇش، توتېم ۋە ئەجدادىغا چوقۇنۇش چۈشەنچىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

«يېڭى كىتاب، سىياسەت تۈزۈش» قاتارلىق كىتابلاردا بايان قىلىنىشىچە، تاڭ ياۋ «كۆچمە قۇملارنى كېزىپ» ، ئەكلىماكان قۇملۇقى، قۇرۇمتاغدىن ئۆتۈپ، گۈيشىيەن تېغىغا كېلىپ «باتسىقان ئانا بىلەن كۆرۈشكەن» ، باتسىقان ئانا شامان دىنىدىكىلەر چوقۇنىدىغان ئايال ئىلاھلارنىڭ بىرى. «كېيىنكى خەننامە» نىڭ «غەربىي چىياڭلار تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، «غەربىي چىياڭلار سەنمياۋ قەبىلىسىدىن كېلىپ چىققانىكەن، تاڭ ياۋ بولسا ئەنە شۇ سەنمياۋ قەبىلىسىنىڭ باشلىقى. مۇئەخسىسلەرنىڭ دەلىللىشىچە، مۆلچەر دەريا‌سى بويىدىكى قىياتاش رەسىملىرىنى چىياڭلار ئويغان. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، شامان دىنى ئەڭ دەسلەپتە تاڭ ياۋ باشچىلىقىدىكى سەنمياۋ قەبىلىسىنىڭ چەرچەنگە كۆچۈپ كېلىشىگە ئەگىشىپ چەرچەنگە تارقالغان.

2. شامان دىنىنىڭ ئېتىقات قارىشى ۋە ئۇنىڭدىكى نەزىر - چىراغلار

1) شامان دىنىنىڭ ئېتىقات قارىشى

شامان دىنىدىكىلەر روھقا چوقۇنىدۇ. بارلىق مەۋجۇداتلاردا روھ بولىدۇ دەپ قارايدۇ، كۆپ ئىلاھلىق ئېتىقاتنى تەشەببۇس قىلىدۇ. نۇرغۇن ئىلاھ(روھ) نىڭ بىللە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، كۈن، ئايلارنىڭ يۇتكىلىشى، قىش - ياز، كېچە - كۈندۈزنىڭ ئالمىشىشى، ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخلەرنىڭ قۇرۇشى ۋە ياشىرىشىدەك تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى روھ بىلەن باغلىق دەپ قارايدۇ. شامان دىنىنىڭ ئېتىقات ئوبيېكتلىرى ئاساسەن تەبىئەت، توتېم، ئايال ئىلاھ قاتارلىقلاردۇر.

2) شامان دىنىدىكى نەزىر - چىراغلار

شامان دىنىدىكى نەزىر - چىراغلار ئاساسەن روھ، ئەجداد، قان، تاغ - تاش، يۇلتۇز، چارۋا مال، يەر، قار قاتارلىقلارغا ئاتاپ قىلىنىدۇ.

بۇ نەزىر - چىراغلار كېيىنكى بۇددا، تويىن، خرىستىئان، ئىسلام دىنلىرىدا ساقلىنىپ قالغان. شامان دىنىدىكى نەزىر - چىراغلارنىڭ باشقا دىنلاردىكى تەسىرى ئاساسەن روھ ۋە ئەجدادلارنىڭ روھىغا ئاتاپ قىلىنىدىغان نەزىر - چىراغلاردا ئىپادىلىنىدۇ.

شامان دىنى قەدىمكي دىن سۈپىتىدە ناھىيە تەۋەسىدە ئۇزاق تارىخي جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى. مىنگونىڭ دەسلىپىدە ناھايىتى ئاز شامان دىنى مۇرتى بار ئىدى، 1950 - يىلدىن كېيىن شامان دىنى يوقالدى.

2 § . ئىسلام دىنى

ئىسلام دىنى X ئەسىردە شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىغا تارقالدى. X III ئەسىردە يەكەن، خوتەن ئارقىلىق چەرچەنگە تارقالدى. «ماركوپولونىڭ ساياھەت خاتىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، شۇ چاغدا شىنجاڭ تەۋەسىدە پەقەت «قەشقەر، يەكەن، خوتەن، پىيىن ئايمىقى، چەرچەن، لوپ (چاقىلىق) قاتارلىق جايلار» لا ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغان. چەرچەندە ئىسلام دىنىغا ئىشىنىدىغان مىللەتلەردىن ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، تاجىك، ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتلەر بار.

1949 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە 63 مەسچىت، 67 دىنىي زات بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەرمىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، نورمال دىنىي پائالىيەتلەرگە كاپالەتلىك قىلدى، ئىسلام دىنىنىڭ ئىمتىيازى بىكار قىلىندى، دىنىي پائالىيەتلەر سىياسەت، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتكە ئارىلاشمايدىغان بولدى.

1958 - يىلىدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە، «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ناھىيىدىكى 63 مەسچىتنىڭ 17 سى چېقىۋېتىلدى، دىنىي زاتلار 67 دىن 51 گە چۈشۈپ قالدى، بۇ پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقات سىياسىتىگە ئېغىر دەخلى يەتكۈزدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نورمال دىنىي پائالىيەتلەر قاتتىق زەربىگە ئۇچرىدى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدىن قېيىنقالغان 46 مەسچىتنىڭ ھەممىسى بۇزۇۋېتىلدى ياكى باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىۋېتىلدى. بىر مۇنچە دىنىي زات زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. دىن خىزمىتى كادىرلىرى دىنىي كۆچلەرنىڭ «گۇماشتىلىرى»، «مۇھاپىزەت كۈنلۈكى» دەپ قارالدى، دىنىي خىزمەت ئېغىر، قوپال دەخلى - تەرۇزگە ئۇچرىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دىنىي سىياسەت ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ دىنىي پائالىيەتلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مەسچىتلەر رېمونت قىلىندى ۋە ئېچىۋېتىلدى، ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزىلەر ئاقلاندى. 1982 - يىلى جەمئىي 57 مەسچىت ئېچىۋېتىلدى، 1991 - يىلغىچە ئېچىۋېتىلگەن مەسچىتنىڭ سانى 89 غا يەتتى. ئىمامدىن يۇقىرى كەسپىي دىنىي زاتتىن 91 ى ئىشقا قويۇلدى. 1993 - يىلى ناھىيىدىكى كەسپىي دىنىي زات 188 گە يەتتى.

1979 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كەسپىي دىنىي زاتلارغا تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بەردى. 1985 - يىلى كەسپىي دىنىي زاتلارغا 6900 يۈەن تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1986 - يىلى 11 مىڭ 100 يۈەن تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. شۇندىن كېيىن ھەر يىلى كەسپىي دىنىي زاتلارغا قەرەللىك تۇردە تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىلىپ تۇردى. 1993 - يىلى كەسپىي دىنىي زاتلارغا 33 مىڭ يۈەن تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى.

1950 - يىلدىن بېرى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلارنى ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا جەلپ قىلدى. ھەر نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىغا دىنىي زاتلاردىن ۋەكىل سايلاندى. ھەر نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشتە دىنىي زاتلاردىن سىياسىي كېڭەش ئەزاسى بار بولدى. 1993 - يىلى ئېچىلغان ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا 1 نەپەر دىنىي زات ۋەكىل بولۇپ سايلاندى. 9 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك سىياسىي

كېڭەش كومىتېتىدا 4 دىنىي زات بار. دىنىي زات ئابدۇكېرىم ھاجى مەملىكەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە، ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلاندى.

1993 - يىلىدىكى چەرچەن ناھىيىسىدىكى ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك دىنىي زاتلار

جەدۋەل: 31 — 1

تۇرۇشلۇق جايى	ئىسىم - فامىلىسى	مىللىتى	يېشى	يۇرتى	دەرىجىسى
چەرچەن بازىرى	ئوسمان قارى	ئۇيغۇر	55	چەرچەن ناھىيىسى	ناھىيە دەرىجىلىك
چەرچەن بازىرى	ئەبەيدۇللا	ئۇيغۇر	55	چەرچەن ناھىيىسى	ناھىيە دەرىجىلىك
چەرچەن بازىرى	ئابلا دامۇللا	ئۇيغۇر	72	چەرچەن ناھىيىسى	ناھىيە دەرىجىلىك
توغراقلىق يېزىسى	ئابدۇكېرىم ھاجى	ئۇيغۇر	60	چەرچەن ناھىيىسى	ناھىيە دەرىجىلىك
توغراقلىق يېزىسى	ئايۇپ ئاخۇن	ئۇيغۇر	53	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
چوڭكۆل يېزىسى	مەتروھىم ئاخۇن	ئۇيغۇر	51	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
ئارال يېزىسى	ئىسمائىل قارى	ئۇيغۇر	63	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
باغئېرىق يېزىسى	ياسىن ئاساق	ئۇيغۇر	50	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى	ئەمەت موللا	ئۇيغۇر	63	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
ئاقتىكەن دۆڭ يېزىسى	مەتسەيدى ئاخۇن	ئۇيغۇر	70	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
قوشاتما يېزىسى	ئابدۇقادىر رەئىس	ئۇيغۇر	62	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
تاتىراڭ يېزىسى	بارات ئاخۇن	ئۇيغۇر	75	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
ئوپيايلاق يېزىسى	مەمەتنىياز غوجەك	ئۇيغۇر	50	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
قورامليق يېزىسى	مەمتىمىن ئاخۇن	ئۇيغۇر	76	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
ئاچچان يېزىسى	مۇھەممەت روزى	ئۇيغۇر	72	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك
چاۋالدۆڭ ئوتلىقى	ئابدۇراخمان	ئۇيغۇر	46	چەرچەن ناھىيىسى	يېزا دەرىجىلىك

ناھىيىدىكى مەسچىتلەرنىڭ 1993 - يىلدىكى تارقىلىش ئەھۋالى مۇنداق: چەرچەن بازىرىدا 4، چوڭكۆل يېزىسىدا 12، توغراقلىق يېزىسىدا 15، ئارال يېزىسىدا 3، باغئېرىق يېزىسىدا 7، يېڭىئۆستەڭ يېزىسىدا 13، تاتىراڭ يېزىسىدا 7، ناھىيىلىك سورتلۇق ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا 1، ئوپيايلاق يېزىسىدا 4، قورامليق يېزىسىدا 3، ئاچچان يېزىسىدا 1، كۆكتاتچىلىق ئەتىتىدە 1، تۇرا چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 1، جاڭگالسايى كەنتىدە 1، كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 1، چاۋالدۆڭ ئوتلىقىدا 1.

1993 - يىلدىكى چەرچەن ناھىيىسىدىكى نۆقتىلىق مەسچىتلەر

جەدۋەل 31 — 2

مەسچىت نامى	ئادرېسى	ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)	ئىمامى	ياسالغان ۋاقتى (يىل)
ناھىيە بازىرىدىكى چوڭ مەسچىت	چەرچەن بازىرى جەنۇبىدىكى «ئازادلىق» يولىنىڭ غەربىدە	1332	ئوسمان قارى ئابدۇكېرىم ھاجى	1980
تاتىراق مەسچىتى	تاتىراق يېزىسىنىڭ تاماق ئېرىق كەنتىدە	378	بارات ئاخۇن	1985
قوشاتما مەسچىتى	قوشاتما يېزىسىنىڭ ئالما تېرىم كەنتىدە	240	ئابدۇقادىر رەئىس	1989
باغئېرىق مەسچىتى	باغئېرىق يېزىسىنىڭ كۆتەرمە كەنتىدە	216	ياسىن ئاسماق	1983
يېڭىئۆستەڭ مەسچىتى	يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ كۆتەرمە كەنتىدە	204	ئەمەت موللا	1986
ئارال مەسچىتى	ئارال يېزىسىنىڭ گۈزەل كەنتىدە	80	ئىسمائىل قارى	1982
ئاقتىكەندۆڭ مەسچىتى	ئاقتىكەندۆڭ يېزىسىنىڭ ئاقتىكەندۆڭ كەنتىدە	56	مەتىمىن	1989
ئاچچان مەسچىتى	ئاچچان يېزىسىنىڭ ئاچچان كەنتىدە	100	مەتروزى ئىككى چىشلىق	1987
ئوپىيالاق مەسچىتى	ئوپىيالاق يېزىسىنىڭ ئوپىيالاق كەنتىدە	90	يۈسۈپ توختى	1991
قورامليق مەسچىتى	قورامليق يېزىسىنىڭ قورامليق كەنتىدە	53	ئىسمائىل جەگىرەن	1986
تۈرا مەسچىتى	تۈرا چارۋىچىلىق فېرمىسىدا	50	مۇھەممەت تۇردى	1989
كۆنچىبۇلاق مەسچىتى	كۆنچىبۇلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا	30	مۇھەممەت نۇر	1985
چاۋالدۆڭ مەسچىتى	چاۋالدۆڭ ئوتلىقىدا	40	ئابدۇراخمان	1987

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، ناھىيە بويىچە بازار، يېزىلاردا بولۇپ جەمئىي 12 دىنىي مەكتەپ بار ئىدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى دىنىي زاتلار قۇرغان خۇسۇسىي مەكتەپلەر ئىدى. قوبۇل قىلىنغان تالىپلار ئىچىدە قىزلارمۇ - ئوغۇللارمۇ، چوڭلارمۇ، كىچىكلەرمۇ بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دىنىي زاتلارنىڭ خۇسۇسىي دىنىي مەكتەپلەرنى ئېچىشى، 18 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ دىنىي مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇشى چەكلەندى. 1986 - يىلىدىن 1990 - يىلغىچە دىنىي زاتلار ئاچقان 5 خۇسۇسىي دىنىي مەكتەپ تاقالدى. بۇ 5 دىنىي مەكتەپتە جەمئىي 71 تالىپ (بۇنىڭ ئىچىدە 18 ياشتىن تۆۋەنلىرى 30) بار ئىدى. 1993 - يىلى ئوبلاستلىق دىنىي ئىشلار ئىدارىسى 1 دىنىي مەكتەپ ئېچىشنى تەستىقلىدى. بۇ مەكتەپكە 10 تالىپ قوبۇل قىلىندى، ئۇلارغا 3 نەپەر كەسپىي دىنىي زات دەرس ئوتتى، ھەمدە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارغا بەلگىلىمە بويىچە تەكلىپ قىلىش گۇۋاھنامىسى ۋە ئوقۇغۇچىلىق كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىلدى. دىنىي مەكتەپنىڭ كونكرېت ئىشلىرىنى ناھىيىلىك دىنىي ئىشلار ئىدارىسى بىلەن ئىسلام دىنى جەمئىيىتى مەسئۇل بولۇپ باشقۇردى.

§ 3 . بۇددا دىنى

ئىسلام دىنى تارقىلىشتىن ئىلگىرى چەرچەن ئاھالىسى بۇددا دىنىغا ئىشىنەتتى. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە، ناھىيە تەۋەسىدە بۇددا دىنى مۇرتلىرى بار ئىدى. 1977 - يىلى مەدەنىيەت ئىنقىلابى شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت قەدىمكى شەھەر خارابىسىدىن شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ساپال بۇيۇملارنى تاپتى ۋە ساپال بۇيۇملاردىكى بۇددا دىنىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان بەلگىلەردىن دەل شۇ مەزگىللەردە بۇددا دىنىنىڭ بۇ ناھىيىگە تارقالغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. غەربىي جىن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى بۇددا دىنى خېلى گۈللەندى. سۇي سۇلالىسى دەۋرىدىكى راھىب سۇڭ يۈنخۇي چەرچەندىن ئوتكەن بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ «لوياڭدىكى ئىبادەتخانىلار» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ خاتىرىلىگەن: «چالمادان شەھىرىدىن غەربكە 22 چاقىرىم مېڭىپ خەنمى شەھىرىگە باردۇق. شەھەرنىڭ 15 چاقىرىم جەنۇبىدا بىر ئىبادەتخانا بار. خەنمى شەھىرىدىن چىقىپ غەربكە 870 چاقىرىم يول يۈرسە ئۇدۇن ئېلىگە يېتىپ بارغىلى بولىدۇ». بۇ يەردە دېيىلمۇاتقان چالمادان(末城) چەرچەن تەۋەسىدۇر. تالڭ سۇلالىسى دەۋرى ناھىيە تەۋەسىدە بۇددا دىنى ئالڭ گۈللەنگەن دەۋر ھېسابلىنىدۇ. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئىسلام دىنى باش كۆتۈرۈپ چىققاچقا، بۇددا دىنى تەدرىجىي زاۋاللىققا يۈز تۇتتى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) جىياڭ فامىلىلىك بىر كىشى ناھىيىدە بىر بۇتخانا سالغان، شۇ چاغدا بۇ دىنغا ئىشىنىدىغان كىشى 50 ئىدى. 1958 - يىلى بۇ بۇتخانا چېقىۋېتىلدى.

§ 4 . دىن باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكومدىن 1 مۇئاۋىن شۇجى بىرلىك سەپ خىزمىتىنى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتىن 1 مۇئاۋىن ھاكىم دىنىي خىزمەتنى باشقۇردى.

1989 - يىلى ناھىيىلىك دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، دىنىي خىزمەت ئىشلەيدىغان كادىرلاردىن 3 ى سەپلەندى. ئۇلار ناھىيىنىڭ دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى سىياسەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولدى. ھەرقايسى يېزىلاردا 4 - 6 كىشىلىك دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلدى. كەنت ئاھالە كومىتېتىدا 5 كىشىلىك دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە

11 يېزىدا دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى، 49 كەنتتە دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

جەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1993 - يىلدىكى يېزا، كەنتلىرىدىكى دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى

جەدۋەل: 31 — 3

يېزا نامى	يېزىلىق دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى	كەنت دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى	يېزا نامى	يېزىلىق دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھەيئىتى	كەنت دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى
چوڭكۆل يېزىسى	1	4	ئاقتىكەندۈك يېزىسى	1	3
توغراقلىق يېزىسى	1	5	تاتىرالڭ يېزىسى	1	3
ئارال يېزىسى	1	3	قوراملىق يېزىسى	1	3
باغئىرىق يېزىسى	1	5	ئويىايلاق يېزىسى	1	4
يېڭىئۆستەڭ يېزىسى	1	9	ئاچچان يېزىسى	1	4
قوشاتما يېزىسى	1	3	باشقا جايلار		3

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم

شەخسلەر

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم

شەخسلەر

I باب

شەخسلەر جەدۋىلى

چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلار جەدۋىلى

جەدۋەل: 32 — 1

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپىسى	قۇربان بولغان ۋاقتى	قۇربان بولغان ئورۇن
زىيائ گو- چاۋ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	2 . جۇن 5 . شى مۇستەقىل تۇەننىڭ خەلق تىرانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، چەرچەن خىزمەت ئەتىرىتىنىڭ ئەزاسى	1950 . 6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان
دولۇ ياۋشىيەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لوڭشى	2 . جۇن 5 . شى مۇستەقىل تۇەننىڭ خەلق تىرانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، چەرچەن خىزمەت ئەتىرىتىنىڭ ئەزاسى	1950 . 6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان
ۋاڭ شۇ ۋۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گەنگو	2 . جۇن 5 . شى مۇستەقىل تۇەننىڭ خەلق تىرانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، چەرچەن خىزمەت ئەتىرىتىنىڭ ئەزاسى	1950 . 6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان
شى گو- جاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لوڭشى	2 . جۇن 5 . شى مۇستەقىل تۇەننىڭ ئۇلچەش - سىزىش سەنئوسى	1950 . 6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان

جالاڭ چىگىروك	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	2 - جۇن 5 - شى مۇستەقىل تۇمنى خەۋەرلىشىش بەنىنىڭ بەنجاڭى	1950.6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان
شياۋ جەنشى	ئەر	خەنزۇ		2 - جۇن 5 - شى مۇستەقىل تۇمنى ئارقا سەپ تەمىنات پەيىنىڭ جەڭچىسى	1950.6	چەرچەن ناھىيىسىدىكى توققۇز داۋاندا باندىت يوقىتىش جەريانىدا قۇربان بولغان
مۇھەممەد مەتئىمىن سېمىز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چەرچەن ناھىيىسى 3 - رايونى ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى- نىڭ ئەزاسى	1952.6	تاغ قاراۋۇلخانىسىدا باندىتلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن
بارات تەيجى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چەرچەن ناھىيىسى 3 - رايونى ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى- نىڭ ئەزاسى	1952.6	تاغ قاراۋۇلخانىسىدا باندىتلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن
روزىمۇھەممەت ھاراسەن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چەرچەن ناھىيىسى 3 - رايونى ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى- نىڭ ئەزاسى	1952.6	تاغ قاراۋۇلخانىسىدا باندىتلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن

چەرچەن ناھىيىسىدە ئۆتكەن ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئىلغار - نەمۇنىچى شەخسلەر جەدۋىلى (1993 - يىلغىچە)

جەدۋەل: 32 — 2

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	سىياسىي قىياپىتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	بېرىلگەن نام	نام بەرگەن ئورگان	نام بېرىلگەن ۋاقىت
زەينەبخان تۇردى	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناتىراق يېزا تەتۇر كۆل كەنتى پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى	مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار شەخس	گوۋۇيۈەن	1984 يىلى
لو شىنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن چوڭچىڭ	ج ك پ ئەزاسى	سودا - سانائەت بانكىسى ناھىيە لىك تارماق بانكىسىنىڭ باشلىقى	مەملىكەت بويىچە پۈل - مۇئامىلە نەمۇنىچىسى	جۇڭگو سودا سانائەت بانكىسى	1984 يىلى
پاتەمخان مۇھەممەت	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	مەملىكەت بويىچە نەمۇنىچى ئوقۇتقۇچى	دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى	1984 يىلى

قۇربان سەيدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ كورلا	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك كۆكەرتىش كو- مىتېتىنىڭ مۇدىرى	مەملىكەت بويى- چە كۆكەرتىش سېپىدىكى ئەمگەك نەمۇنە- چىسى	ئورمانچىلىق مىنىستىرلە- كى	1987- يىلى
ئەيسا ئە- مەن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ- نىڭ مۇدىرى	مەملىكەت بويى- چە مۇنەۋۋەر ئو- قۇتقۇچى	دۆلەت ماتا- رىپ كومىتە- تى	1989- يىلى
توختى مۇ- ھەممەتئې- لى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ- نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	مەملىكەت بويى- چە مۇنەۋۋەر ئو- قۇتقۇچى	دۆلەت ماتا- رىپ كومىتە- تى	1989- يىلى
دۇلۇ شە- يى	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ چەرچەن	پىشقەدەم	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەك- تەپنىڭ 6 - يىللىق ئوقۇغۇ- چىسى	جۇڭگونىڭ ياخ- شى ئۈسكۈنە	مەملىكەتلىك پىشقەدەملەر خىزمىتى كومىتېتى	1989- يىلى
مۇھەممەت- شېمىن شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ ئىشچىسى	مەملىكەت بويى- چە سودا سېپى- دىكى ئەمگەك نەمۇنچىسى، ئادالەت يولىدا پىداكارلىق قىلغان ئىلغار شەخس	سودا مىنىس- تىرلىكى، جامائەت خەۋپسىزلە- كى مىنىس- تىرلىكى	1990- يىلى
مىجىت ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ لوپنۇر	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيە- كىسىنىڭ شۇجىسى	مەملىكەت بويى- چە مۇنەۋۋەر ما- ئارىپ خىزمەت- چىسى	دۆلەت ماتا- رىپ كومىتە- تى	1991- يىلى
دۇلۇ يەن	ئايال	خەنزۇ	شىنجاڭ چەرچەن	كومپارتىيە ئەزالىقىغا ئۆتكۈلۈك- سى	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى	مۇنەۋۋەر پىشقەدەم	دۆلەت ماتا- رىپ كومىتە- تى، پىشقەدەملەر خىزمەت كومىتېتى	1992- يىلى
مۇھەممەت- شېمىن يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى		ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈ- رۈش خىزمىتى بويىچە ئىلغار شەخس	ئاپتونوم را- يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1983- يىلى
باكىجىيەن	ئەر	خەنزۇ	خوتەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك باغۋەن مۇكاپاتى	ئاپتونوم را- يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1985- يىلى

ئەبەي ئاب-دۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك باغۋەن مۇكاپاتى	ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1985-يىلى
دۇك جاۋ-گو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ڤۇپىك	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزاسى	ئارمىيەدىن كەسىپ ئالماش-تۇرغان كادىرلار ئۆلگىسى	ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1986-يىلى
جۇمە ما-مىك	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	مۇنەۋۋەر كەس-پىي پەن - تېخ-نىكا خىزمەتچە-سى	ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1986-يىلى
جىياڭ خەي-بو	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ مۇدىرى	ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى	ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1989-يىلى
تۇمۇر ئە-مەن	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	چ ك پ ئەزاسى		ئاپتونوم رايون بويىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى سېپىدىكى ئىلغار خىزمەت-چى	ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1990-يىلى

چەرچەن ناھىيىسىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۋان ئالغانلار جەدۋىلى (1993 - يىلغىچە)

جەدۋەل: 32 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	سىياسىي قىياپىتى	خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	ئۇنۋانى	تەستىقلىغان ئورۇن	تەستىقلانغان ۋاقتى
شۇي كەي-يۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خۇاشيەن	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپ مۇدىرى	ئونتۇرا مەك-تەپ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم را-يونلۇق ئۇي-غۇر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتى	1989 . 4
مىجىت ئۇمەر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ لوپنۇر	چ ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	ئونتۇرا مەك-تەپ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم را-يونلۇق ئۇي-غۇر ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ كومىتېتى	1989 . 4

روزى تۇرۇدى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ خېجىلىق	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1989 . 4
بايىز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ كورلا	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ مۇدىرى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1989 . 10
ئىسمائىل قارى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ چەرچەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتەپ چىنلىق مۇدىرى	ئالىي لىكتور	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1989 . 4
توختى مۇھەممەتئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئالىي ئوقۇتقۇچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1993 . 8
تالىپ شېھىجۇن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك پەن-تېخنىكا كومىتېتى	ئالىي ئاگىرىنوم	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1992 . 11
غېنى سەيدى	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى	ئالىي لىكتور	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1992 . 12
ۋالىق يۈسۈشىيالىق	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	مۇدىر ۋىراچ	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1988 . 1
جالىق شىيۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	ج ك پ ئەزاسى	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	مۇدىر ۋىراچ	ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۋان ئىلاھاتى تەشكىلاتى	1992 . 12

چەرچەن ناھىيىسىدىكى دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار جەدۋىلى (1993 - يىلغىچە)

جەدۋەل: 32 — 4

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	پارتىيە	دەم ئېلىشقا چىققاندىن بۇرۇنقى ۋەزىپىسى	ئىقتىدارىغا قاتناشقان ۋاقتى	دەم ئېلىشقا چىققان ۋاقتى
فېي جيەنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1922.3	شەنشى شىئەن	بوغالتىر	1949.4	1981.4
توختى ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	1921.4	شىنجاڭ چەرچەن	كادىر	1946.3	1982.4
جىن جىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	1921.10	شەنشى يۇنچېڭ	ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1947.12	1983.5
جۇ جيەن	ئەر	خەنزۇ	1927.7	سىچۈەن	كادىر	1949.5	1983.6
دى چاڭشۇي	ئەر	خەنزۇ	1919.7	شەندۇڭ شاڭخې	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى	1947.2	1983.12
شۇي چىيۇ	ئەر	خەنزۇ	1924	شەندۇڭ لىچىي	ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى	1947.1	1983.12
لىيۇ ژېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	1924	شەنشى ژۇتەي	ناھىيىلىك قاشتېشى كېنى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى	1948.2	1984.1
شىڭ شىڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	1926.11	خېنەن ژۇيىڭ	ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورگانلار پارتكوسىنىڭ شۇجىسى	1948.10	1984.1
سۇڭ جىئەن	ئەر	خەنزۇ	1917.6	شەنشى جۇجى	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى	1949.9	1984.1
شيا لىنفۇ	ئەر	خەنزۇ		شەندۇڭ نىڭجىن	بۆلۈم ئەزاسى	1947.1	1984.3
جياڭ يانخۇا	ئەر	خەنزۇ	1926.12	خېنەن	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1949.9	1984.3
زياڭ جىكاڭ	ئەر	خەنزۇ	1924.10	سىچۈەن لۇڭچاڭ	ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى كەسىپىي بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى	1949.6	1984.5
ژاڭ يۈجيې	ئەر	خەنزۇ	1924	شەنشى گاۋلىن	بۆلۈمچە باشلىقى	1949.5	1984.6

ما سۈگرەن	ئەر	خەنزۇ	1928.7	خۇنەن	ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ باشلىقى	1949	1984.7
جىاڭ چۈنسو	ئەر	خەنزۇ			ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ دىرېكتورى		1984.9
ژاڭ شىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	1926.9	شەنشى ۋېنشۇي	ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1946.6	1984.12
جەن جۈشىن	ئەر	خەنزۇ	1927.3	شەندۇڭ نىڭجىن	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىقى	1946.11	1984.12
جاڭ ۋېنجيې	ئەر	خەنزۇ	1929.8	شەنشى سەنيۈەن	بۆلۈم ئەزاسى	1949.5	1985.5
ھىلىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	1926	شىنجاڭ ئاتۇش	ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	1944.11	1986.4
يۈ جىشىن	ئەر	خەنزۇ		خېبېي	ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغۇچىسى	1946	1986.12
بىەن ياۋشۇي	ئەر	خەنزۇ	1929.2	شەندۇڭ لىنيى	ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى	1947.1	1987.6
ياڭ يۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	1931.4	سىچۈەن ماۋمىن	كادىر	1948.4	1987.6
دەن فېڭ	ئەر	خەنزۇ	1934.7	شەنشى خېياڭ	ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1949.8	1987.6
ژۇ زىچياڭ	ئەر	خەنزۇ		خۇنەن	ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى		1987.11
جاڭ چاڭجياڭ	ئەر	خەنزۇ		شەنشى	ناھىيىلىك تاشپاختا كېسىمنىڭ باشلىقى		1987.11
خەن فۇلەي	ئەر	خەنزۇ		خېبېي	ناھىيىلىك سىمونت زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى	1949.9	1987.11
شۇي چېڭتاۋ	ئەر	خەنزۇ	1933.10	خېنەن فۇگۇ	پارتىيەچى ئاگرانوم	1949.6	1990.4

II باب

شەخسلەر تەرجىمىھالى

خې فۇدىيەن

خې فۇدىيەن سۇي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، تاڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن كۆشانلىق سوغدى ئاقسۆڭكى، ئۇ سۇي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە لوپنۇر كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى چەرچەن شەھىرىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۆچۈپ كەلگەن كۆشانلىق سوغدىلار ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى سوغدىلار خېلى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، خې فۇدىيەن ئۇلارنىڭ سەردارى بولۇپ سايلانغان. ئۇ تاڭ تەيزۇڭ زامانىسىدا تاڭ سۇلالىسىگە ئىتائەت قىلغان، تاڭ گاۋزۇڭ زامانىسىدا چەرچەن شەھىرىنىڭ باشلىقى بولۇپ تەيىنلەنگەن. قوشقان تۆھپىسى زور بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەيكىلى ئويدۇرۇلغان. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ جەسىدى تاڭ گاۋزۇڭنىڭ چېيەنلىڭ قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىنغان. ئۇنىڭ تاش ھەيكىلىگە «بوشيەن شەھىرىنىڭ باشلىقى — خې فۇدىيەن» دېگەن خەتلەر ئويۇلغان.

زۇنۇن ئاخۇن

زۇنۇن ئاخۇن (1881 — 1968)، ئەر، ئۇيغۇر، شىنجاڭ قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدىن، 1910 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا چەرچەنگە كەلگەن. 1911 - يىلى چەرچەندىكى چوڭ پومپىچىك نىياز دۆكىنىڭ قورۇقىنى ياساشقا قاتناشقان. 1946 - يىلدىن كېيىن، ئۇنى قەشقەر، خوتەن، كېرىيە قاتارلىق جايلار 3 قېتىم يۇقىرى ئىش ھەققى بىلەن بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلغان. ئۇ ئۆزىگە خاس بىناكارلىق ئۇسلۇبىغا ئىگە بولۇپ، گەجدىن نەقىش چىقىرىپ ئىمارەتلەرنى زىننەتلەشكە ماھىر ئىدى، ئۇنىڭ نەقىشلىرى مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە، ئوبرازلىق بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بىناكارلىق ساھەسىدە مۇئەييەن تەسىر پەيدا قىلغانىدى. ئۇنىڭ تام قويۇرۇش سۇرئىتى ناھايىتى تېز بولۇپ، 2 شاگىرت كېسەك ئېتىپمۇ ئۈلگۈرتۈپ بېرەلمەيتتى. تام سۇۋۇغاندا بىرلا ۋاقىتتا 2 ھاندۇۋا بىلەن سۇۋايتتى، شۇڭا ئۇنىڭ تام سۇۋاش سۇرئىتى 2 ئۇستىنىڭ تام سۇۋاش سۇرئىتىدىنمۇ تېز بولاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، زۇنۇن ئاخۇن سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئاكتىپ قاتناشتى، چەرچەن ناھىيىلىك «شەرق شامىلى» كىلۇبى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قاتارلىق بىنالارنىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى. ئۇ يەنە چەرچەن ناھىيىلىك 1 - بىناكارلىق شىركىتىنى قۇرغان ئاساسلىق كىشىلەرنىڭ بىرى. ئۇ خىزمەتتە ئەستايىدىل بولغانلىقتىن، كۆپ قېتىم يۇقىرىنىڭ تەقدىرلىشىگە، كەسىپداشلىرىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان.

زۇنۇن ئاخۇن 1968 - يىلى كېسەل بىلەن 87 يېشىدا ۋاپات بولدى.

توختى خاتىپ

توختى خاتىپ (1889 — 1992) ، ئەر، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ چاقىلىق ناھىيىسىدىن.
توختى خاتىپ 1890 - يىلى دادىسى مۇھەممەت نىياز ئاخۇن بىلەن بىللە چەرچەنگە كەلگەن. دەسلەپتە ئۇ مۇھەممەت توختى قارى ئاتىلىپ دىنىي دەرس ئوقىغان، كېيىن كېرەم ئەلەم ئاخۇنۇمدا ئوقۇغان. ئۇ ئەرەب تىلىنى خېلى پىشىق ئىگىلىگەن، 22 يېشىدا خاتىپ بولغان، شۇنىڭدىن كېيىن چەرچەن ناھىيىسىدىكى چوڭ مەسچىتتە ئىمام بولغان. ئۇ چەرچەندە خېلى يۇقىرى ئابرويغا ئىگە ئىدى.
يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، توختى خاتىپ پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاچقان ئۆگىنىش كۇرسلىرىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى قەتئىي ھىمايە قىلىپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا ئاكتىپ قاتناشتى، پارتىيە تەشكىلاتى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ماسلىشىپ، مىللىي ۋە دىنىي زاتلار ئارىسىدا خىزمەت ئىشلەپ، كۆپ قېتىم ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.
50 - يىللاردا چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يېڭى نىكاھ قانۇنىنى يولغا قويۇش ئىنتايىن قىيىن بولدى، بۇ چاغدا توختى خاتىپ دائىم چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، چارۋىچىلارغا يېڭى نىكاھ قانۇنىنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.
1990 - يىلى قىشتا چوڭكۆل يېزىسىدا 1 خەنزۇ دېھقان كۆلگە چۈشۈپ كەتتى. كۆل ئەتراپىدىكى كەنت ئاھالىسى شۇ ئىشتىن كېيىن بۇ كۆلنىڭ سۈيىنى ئىشلەتمەيدىغان بولدى. يېزا - كەنت كادىرلىرى 1 ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلىپ كۆل سۈيىنى ئالماشتۇرغان ۋە خىزمەت ئىشلىگەن بولسىمۇ، ئۇنۇمى كۆرۈلمىدى. توختى خاتىپ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن بۇ يېزىغا كېلىپ، پەننىي ساۋاتلار ئارقىلىق كەنت ئاھالىسىنى قايىل قىلدى.
توختى خاتىپ 1957 - يىل 1 - ئايدىن بۇيان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 - ، 2 - ، 3 - ، 4 - ، 5 - ، 6 - ، 7 - ، 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ دائىمىي ئەزاسى بولدى. 5 - ، 6 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنىدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلاندى.
1992 - يىلى توختى خاتىپ كېسەل بىلەن 103 يېشىدا ۋاپات بولدى.

ئابدۇراخمان ھاجى

ئابدۇراخمان ھاجى (1898 — 1980) ، ئەر، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ چىرا ناھىيىسىدىن. 1911 - يىلى چەرچەنگە كېلىپ، دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. 1930 - يىلى مەككىگە ھەج قىلغىلى بېرىپ، ھىندىستاننىڭ بومباي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، ئەرەب، پارس تىللىرىنى پىشىق ئىگىلىگەن. ئۇيغۇر تېبابىتىنىمۇ چوڭقۇر تەتقىق قىلغان.
1940 - يىلى ئابدۇراخمان ھاجى چەرچەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن، مەكتەپ ئېچىپ دىنىي زاتلارنى يېتىشتۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، خەلقنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ،

چەرچەننىڭ دىنىي مەكتەپ ماتارىپى ۋە ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنى ھىمايە قىلدى، چەرچەننىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا قىزغىن كۆڭۈل بۆلدى. 1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئابدۇراخمان ھاجى چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلاندى؛ شۇ يىلى ئۇ يەنە ئاپتونوم ئوبلاستلىق، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولدى.

1955 - يىلى ئابدۇراخمان ھاجى ئاپتونوم رايونلۇق ۋەكىللەر ئومىكى بىلەن بىرگە بېيجىڭغا دۆلەت بايرىمى مۇراسىمىنى كۆرۈشكە بېرىپ، باشقا ۋەكىللەر بىلەن بىرلىكتە رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. شۇنىڭدەك بېيجىڭ، تيەنجىن، شاڭخەي قاتارلىق جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى. يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇش مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۈنى چوڭقۇر ھاياجانلاندۇردى. ئۇ چەرچەن ناھىيىسىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بارغانلا يېرىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىنى تەشۋىق قىلدى ھەمدە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ھەمكارلىشىپ نۇرغۇن ئاممىۋى خىزمەت ئىشلەپ، چەرچەن ناھىيىسىدە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاق، جەمئىيەتنىڭ تىنچ بولۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشتى.

ۋاڭ يۈمىڭ

ۋاڭ يۈمىڭ (1918 — 1983)، بۇرۇنقى ئىسمى ۋاڭ كەيراڭ، ئەر، خەنزۇ، باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە. شەندۇڭنىڭ لياۋچېڭ شەھىرىدىن، كىچىك ۋاقتىدا پومېشچىكلارغا ئىشلىگەن. 1943 - يىل 5 - ئايدا شەندۇڭ لياۋچېڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش، ئازادلىق ئۇرۇشىغا قاتناشقان، بەنجاڭ، پەيجاڭ، لىيەنجاڭ قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە تەيىنلەنگەن، 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن، كۆپ قېتىم مۇكاپاتلانغان ۋە شەرەپ مېدالىغا ئېرىشكەن. 1946 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ئەزا بولغان. 1952 - يىلى ئۇرۇمچى ج خ كادىرلار مەكتىپىدە ئوقۇغان.

ۋاڭ يۈمىڭ چېگرا رايوندىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتەك سەمىمىي نىيەت بىلەن ئاۋال جاپالىق رايونلارغا بېرىپ خىزمەت قىلىشنى ئىلتىماس قىلغان، 1953 - يىل 8 - ئايدا كەسپ ئالماشتۇرۇپ چەرچەن ناھىيىسىگە كېلىپ، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىغا باشلىق بولغان. ئۇ چاغدا يېراق - چەت رايونغا جايلاشقان چەرچەن ناھىيىسىدە ھەممە ئىش ۋەيران ھالەتتە بولۇپ، ھەممىنى يېڭىدىن قۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. پوچتا - تېلېگراف خىزمىتىمۇ بىر بوشلۇق ئىدى. ۋاڭ يۈمىڭ ئىشچىلارغا باشلامچىلىق قىلىپ ئۆي سالدى، خەۋەرلىشىش ئۇسكۇنىلىرىنى ئىشلىتىشنى بىلمىسە ئىشلىگەچ ئۆگەندى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىدىغان، پىداكارلىق بىلەن يول ئېچىپ ئىلگىرىلەيدىغان بىر ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ ئېسىل خىسلىتى گەۋدىلەندى.

ئۇ 1956 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ مۇدىرى، سودا ئىدارىسى يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى تىجارەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىغا مۇدىر بولۇپ يۆتكەلدى. ئۇ ۋاقىتتا بۇ كان ئەمدىلا قۇرۇلۇۋاتقان بولغاچقا، تۇرمۇش، قاتناش قاتارلىق

جەھەتلەردە قىيىنچىلىق خېلى كۆپ ئىدى. ئۇ كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ باشلامچىلىق - نەمۇنىلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى يېتەكلەپ تاغ يېرىپ يول ئېچىپ، كۆۋرۈك سېلىپ، ئارپا تاشپاختا كېنىغا بارمىدىغان يولنى پۈتتۈردى.

1974 - يىلى ۋاڭ يۈمىڭ ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپىغا مۇدىر بولۇپ يۆتكەلدى. ئۇ يۆتكۈلۈپ بېرىپلا رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى، 1 يىل تىرىشىش ئارقىلىق 1975 - يىلى قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى زىيان تارتىدىغان ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ پايدا ئالىدىغان بولدى. 1980 - يىلى قول - سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ۋاڭ يۈمىڭ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولۇپ تەيىنلەندى. ئۇ 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىدە ئىشلىگەن مەزگىلدە، بۇ ئىدارە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن 2 قېتىم «ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن 2 قېتىم «ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

1983 - يىلى ۋاڭ يۈمىڭ كېسەل بىلەن 65 يېشىدا ۋاپات بولدى.

ۋاڭ شۆرېن

ۋاڭ شۆرېن (1924 — 1988)، ئەر، خەنزۇ، شىنجاڭ ئىلىدىن.

1957 - يىلى ۋاڭ شۆرېن چەرچەن ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا يۆتكۈلۈپ كەلدى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ دوختۇرخانىدا دوختۇر ئاز، بىمار كۆپ ئىدى، ۋاڭ شۆرېن دائىم كېسەل كۆرۈش ئۆيىدە دېڭۇرنىلىق قىلاتتى، بىمارلار قاچان چاقىرسا شۇ چاغدا چىقاتتى. ئاۋارىچىلىقتىن ھەرگىز قاچمايتتى. ئۇ 1958 - يىلى دوختۇرخانا باشلىقى بولۇپ ئۆستۈرۈلدى. ۋاڭ شۆرېن تىببىي خىزمەت بىلەن نەچچە 10 يىل شۇغۇللانۇپ، كلىنىكىدا مول تەجرىبە توپلىغانىدى، ئۇنىڭ تاشقى كېسەللىكلەرنى داۋالاش تېخنىكىسى يۇقىرى بولۇپ، ئاممىنىڭ چوڭقۇر ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەنىدى، نۇرغۇن بىمارلار ئۇنىڭغا كۆرۈنۈش ئۈچۈن يىراق جايلاردىن كېلەتتى.

ۋاڭ شۆرېن ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا باشلىق بولۇپ ئىشلىگەن ۋاقىتلىرىدا دائىم ئامبۇلاتورىيىدە نۆۋەتىدا تۇرۇپ ئىشلىدى، يېزىلارغا بېرىپ سەييارە كېسەل داۋالىدى. بىر كۈنى ئۇ ئاتلىق ئاچچان چارۋىچىلىق رايونىغا سەييارە كېسەل كۆرۈش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىپ ئات ئۇستىدىن يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ماڭغان دوختۇرلار ئۇنى بازارغا قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلدى. ئۇ ئۇنىماي ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆپچىلىك بىلەن بىرگە يولنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ يۈكسەك تېببىي ئەخلاققا ئىگە ئىدى. ھېچقاچان نام - ئاتاق، پايدا - مەنپەئەت قوغلاشمايتتى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى دائىم ھەقسىز كۆرۈپ قويايتتى. ئۇ ئامما ئۈچۈن كېسەل كۆرۈش بىلەن بىللە، دوختۇرخانا قۇرۇلۇشىنى قانداق قىلىپ ياخشىلاش ھەققىدە باش قاتۇردى، ئامال قىلىپ ئۇسكۇنىلەرنى كۆپەيتىپ، ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ داۋالاش شارائىتىنى كۆرۈنەرلىك ياخشىلىدى، تېببىي خادىملارنى تەربىيىلەشكە ئېتىبار بېرىپ، داۋالاش بىلىملىرىگە ئالاقىدار مەخسۇس تېمىلار ئۇستىدە مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈپ تۇردى ھەمدە سىرتتىكى دوختۇرخانىلارغا تېببىي خادىملارنى 10 نەچچە ئادەم - قېتىم بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ۋاڭ شۆرېن «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» دېگەن تۆھمەت بىلەن تەنقىد - كۈرەش قىلىنىپ، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن قاتتىق ئازاب

چەكتى.

1978 - يىلى ۋاڭ شۆرېن خېجىڭ ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا دوختۇرخانا باشلىقى ۋە شۇجى بولۇپ يۆتكەلدى، ئۇزۇن ئۆتمەي بايىنغولىن ئوبلاستلىق دوختۇرخانىغا يۆتكەلدى. 1988 - يىلى ۋاڭ شۆرېن كېسەل بىلەن ۋاپات بولدى.

ۋاڭ زومىن

ۋاڭ زومىن (1928 — 1989)، ئەر، خەنزۇ، خېنەنلىك.

ئۇ 1951 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقان. 1963 - يىلى بايىنغولىن فار فور بۇيۇملار زاۋۇتى ئىشتىن توختىتىلغانلىقتىن، ئۇ چەرچەن ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، چەرچەن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك مالىيە - پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك كۆمۈر كانىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك تاشپاختا كېنىنىڭ باشلىقى ۋە شۇجىسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق مالىيە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. شۇنىڭدەك بايىنغولىن ئوبلاستلىق چوت بىلەن ھېسابلاش جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق چوت بىلەن ھېسابلاش جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان.

ۋاڭ زومىن چەرچەن ناھىيىلىك كۆمۈركانىنى قۇرغۇچى ئاساسلىق كىشىلەرنىڭ بىرى. ئۇ 1970 - يىلى كۆمۈر كانىنى بۇرۇنراق قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، كان رايونىغا بېرىپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەت، قاتمۇ قات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، كان رايونىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم تۆھپە قوشتى.

ۋاڭ زومىن 1989 - يىل 3 - ئايدا يۇرەك مۇسكۇل تېقىلمىسى كېسىلى بىلەن كورلا شەھىرىدە 61 يېشىدا ۋاپات بولدى.

مەخسۇت سىدىق

مەخسۇت سىدىق (1930 — 1994)، ئەر، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە.

مەخسۇت سىدىق 1951 - يىل 2 - ئايدىن 4 - ئايغىچە ناھىيىلىك يەرلىك كادىرلار سىنىپىدا ئوقۇغان ھەمدە ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتنىشىپ، خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى بولغان. 1953 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولۇپ، 2 - رايونىنىڭ باشلىقى بولغان. 1955 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1955 - يىل 11 - ئايدىن 1957 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان. 1958 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1976 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ 1 - مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1979 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1982 - يىل 3 - ئايدىن 1984 - يىل 3 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1984 - يىل 4 - ئايدىن 1986 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. 1987 - يىلى پېنسىيىگە

چىققان.

مەكتىك سىدىق 1955 - يىلدىن باشلاپ، چەرچەن ناھىيىسىدە ئاساسلىق رەھبەر بولۇپ ئىشلەپ كەلدى. ئۇ مول رەھبەرلىك خىزمىتى تەجرىبىسىگە ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش بىلىمىگە ئىگە ئىدى، ھەر يىلى ئۇچتىن بىر قىسىم ۋاقتىنى يېزىلارغا، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ 1 - سەپىگە بېرىپ دېھقانلارنىڭ ئەمەلىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا سەرپ قىلاتتى. ئۇ ھەرقانداق ئېتىز ئىشنى قىلالايتتى. ھەمىشە ئەمگەك قىلغاچ خىزمەت ئىشلەيتتى. خىزمەتنى پۇختا قىلاتتى، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەيتتى، يالغانچىلىقنى يامان كۆرەتتى. 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېڭىئۆستەڭ گۈڭشېمى ئۆزلىرىنىڭ ھېساب دەپتىرىدە 300 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق بار دەپ مەلۇمات يوللايدۇ. مەكتىك سىدىق بۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ، ئۇ بۇ ئەھۋالنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، خىزمەت ئەترىتىنى باشلاپ ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىگە بېرىپ، ئاشلىقنى جىڭلاپ ھېسابلاپ، يۇقىرىقى ساننىڭ يالغان مەلۇم قىلىنغان سان ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقىدۇ. 1961 - يىلى ناھىيىدە ئاچلىقتىن ئادەم ئۆلۈش مەسىلىسى يۈز بەرگەندە، ئۇ بۇ ئىشنى يوشۇرماستىن، يۇقىرىدىن كەلگەن تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىغا ئەينەن دوكلات قىلىدۇ. ئۇ ھۆكۈمەت خىزمىتىدە ئۆزىنى پاك تۇتۇپ كەلگەنىدى، ئۇنىڭ بەزى تۇغقان، دوستلىرى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ بەزى ئىشلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىزدەپ كەلگەندە، ئۇ ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋالاتتى، ئۇلارغا ئەھۋالنى سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرەتتى، لېكىن ھەرگىز «ئارقا ئىشىك» نى ئاچمايتتى، ئۇ نەچچە 10 يىل قېتىرقىنىپ ئىشلەپ، جاپا - مۇشەققەتتىن، تاپا - تەنىلەردىن قورقماي، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 2 مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشتى.

مەكتىك سىدىق 1994 - يىل كېسەل بىلەن 64 يېشىدا ۋاپات بولدى.

ئابلا قادىر

ئابلا قادىر (1934 — 1990)، ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگە، شىنجاڭنىڭ بۈگۈر ناھىيىسىدىن.

ئابلا قادىر 1948 - يىل 3 - ئايدىن 1950 - يىل 10 - ئايغىچە ئۇرۇمچى سىغەن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1950 - يىل 10 - ئايدىن 1951 - يىل 8 - ئايغىچە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۈروسى كادىرلار مەكتىپىدە ئوقۇغان. ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن، ياشلار ئىتتىپاقى قاراشەھەر ۋىلايەتلىك كومىتېتىدا خىزمەت قىلغان. 1953 - يىل 4 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتىغا قاتنىشىپ، شۇ يىلى چەرچەن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىغا يۆتكەلگەن. 1956 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە مەركىزىي كومىتېت پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېڭىئۆستەڭ خەلق گۇڭشېسىغا گۇڭشې باشلىقى بولۇپ تەيىنلەنگەن. 1970 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك تۇغان قۇرۇلۇشى ئەترىتىنىڭ باشلىقى، «قىزىل بايراق» گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1974 - يىلى ناھىيىلىك سۇ ئىلېكتر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1975 - يىلى «قىزىل بايراق» گۇڭشېسى ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1979 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي

كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1981 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ يۆتكەلگەن. شۇ يىلى 11 - ئايدا چەرچەن ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1984 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى بولغان.

ئابلا قادىر كىشىلەرگە ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلە قىلاتتى. نېمە بولسا شۇنى دەيتتى، ئىشنى چاقماق تېزلىكىدە ئىشلەيدىغان ئىستىلغا ئىگە، جاسارەتلىك ئىدى، ئىشنى كېچىكتۈرمەي بېجىرەتتى. خىزمەت قابىلىيىتى كۈچلۈك ئىدى. ئۇ دائىم ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلاتتى. ئۇنىڭ ئامما ئارىسىدىكى تەسىرى خېلى كۈچلۈك ئىدى.

1990 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئابلا قادىر چوڭكۆل يېزىسىدا خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈۋاتقاندا، تۇيۇقسىز مېڭىسىگە قان چۈشۈپ، شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى كورلا شەھىرىدە 56 يېشىدا ۋاپات بولدى.

قۇربان سەيدۇللا

قۇربان سەيدۇللا (1938 — 1988)، ئەر، ئۇيغۇر، ئوتتۇرا تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگە. شىنجاڭنىڭ كورلا شەھىرىدىن. 1955 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقان. 1959 - يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان. چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باش تەپتىشى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باغئىبرىق گۇڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ناھىيىلىك كۆكەرتىش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

قۇربان سەيدۇللانىڭ كەسىپچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك، خىزمەت ئىقتىدارى يۇقىرى ئىدى. ئۇ 1977 - يىلى باغئىبرىق گۇڭشېسىدا پارتكوم شۇجىسى بولۇپ ئىشلىگەن مەزگىلدە دائىم يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ 1 - سەپىگە بېرىپ، دېھقانلارغا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ئۆگەتتى، دېھقانلار ئىشلەپچىقىرىشتا دۇچ كەلگەن ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بەردى، باشقا كادىرلار بىلەن بىرلىكتە شورلۇق يەرلەرنى ئۆزگەرتىپ، يېزا ئىگىلىكىدىن مول ھوسۇل ئېلىش چارىلىرىنى مەسلىھەتلەشتى. 1978 -، 1979 - يىللىرى باغئىبرىق گۇڭشېسىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى ئۈدا ئېشىپ، گۇڭشېنىڭ قالاق قىياپىتى تۈپتىن ئۆزگەردى. قۇربان سەيدۇللا ئامما ئارىسىدا خېلى يۇقىرى ئابرويغا ئىگە ئىدى.

1985 - يىلى ئۇ ناھىيىلىك كۆكەرتىش كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەينىلەنگەندىن كېيىن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ كۆچەت تىكىپ، ئورمان بىنا قىلىش ۋە كۆكەرتىش خىزمىتىگە تېخىمۇ كۆڭۈل بۆلدى، ھەمىشە ئەتراپتىكى يېزا كەنتلەرگە بېرىپ ئەھۋال ئىگىلەپ، تېخنىكا خادىملىرى بىلەن بىرگە مېۋىزارلىق ۋە كۆچەتزارلىقلارنى ئەستايىدىل پىلانلاپ، ھەر خىل كۆچەتلەرنى يېتىشتۇرۇپ، چەرچەن ناھىيىسىنى ئورمانلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى. 1987 - يىلى قۇربان سەيدۇللا دۆلەت ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن

تەقدىرلەندى، مەملىكەت بويىچە كۆكەرتىش سېپىدىكى ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالاندى.
1988 - يىل 7 - ئايدا قۇربان سەيدۇللا يۇرەك مۇسكۇلى تىقىلمىسى كېسىلى بىلەن ئاغرىپ ۋاپات بولدى.

ۋاڭ ۋېنبىڭ

ۋاڭ ۋېنبىڭ (1947 — 1993)، ئەر، خەنزۇ، ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەن. گەنسۇ لىنشيادىن.
ۋاڭ ۋېنبىڭ 1968 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن، قۇملۇق تۈپراقنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1988 - يىلدىن باشلاپ، 100 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى بىلەن بىرلىكتە چەرچەندىكى چاۋالدۇڭ رايونىنى ئۇنىۋېرسال ئېچىش تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ بۇ تۈردىكى ئاساسلىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن يەنە كۆپلىگەن تەشكىلىي رەھبەرلىك ۋە ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇ جاڭ رۇنشياۋ، نيۇ گاڭ، سۇڭ جېنخۇا قاتارلىق تايانچ تەتقىقات خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە تەتقىقات خىزمىتىنى ئۈزمەي داۋاملاشتۇردى. ئۇ دائىم ئۆزىنى ئونتۇغان ھالدا تۇن يېرىمگىچە ئىشلەيتتى؛ بوران - چاپقۇن، تومۇز ئىسسىقتا قارىماي، سىرتقا تەكشۈرۈشكە چىقاتتى، چاۋالدۇڭ رايونىدا ئۇنىڭ قەدىمى يەتمىگەن يەر قالمىغانىدى. ئۇزاق مۇددەت چارچاش سەۋەبىدىن، ۋاڭ ۋېنبىڭنىڭ مېڭىسىگە تۇيۇقسىز قان چۈشكەنىدى، ھەر تەرەپلىمە داۋالاش ئارقىلىق خەتەردىن قۇتقۇزۇۋېلىنىدى، ئۇ كېسەل بولۇپ ياتقان ۋاقتىدىمۇ چاۋالدۇڭنى ئېچىشنى چىقارماي، ئۆزىنى يوقلاپ كەلگەن تەتقىقات خادىملىرى بىلەن چاۋالدۇڭنى ئېچىش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى ۋە ماتېرىيال توپلاش خىزمىتىنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. ئۇ كېسىلى سەل ياخشىلانغاندىن كېيىن، دوختۇرلارنىڭ نەسىھىتىگىمۇ قارىماي، دوختۇرخانىدىن چىقىشنى تەلەپ قىلدى ۋە دوختۇرخانىدىن چىقىپلا، تەتقىقات خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇنىڭ كېسىلى قايتا قوزغىلىپ، 1993 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ۋاپات بولدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا «بوز يەر ئاچقۇچىلار باشلامچىسى» دەپ شەرەپلىك نام بەردى ۋە چەرچەن دەريا‌سى 2 - سۇ بۆلۈش تۈگۈنى چوڭ كۆۋرۈكىنىڭ بېشىغا «بوز يەر ئاچقۇچىلار باشلامچىسى» خاتىرە مۇنارى ئورناتتى. مۇنار ئۈستىگە ۋاڭ ۋېنبىڭنىڭ ھايات ۋە ئاساسلىق ئىش ئىزلىرى خاتىرىلەندى. شۇنىڭدەك چاۋالدۇڭ رايونىدىكى بىر قۇم بارخىنىنىڭ ئۈستىگە بىر قەبرە قاتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ۋاڭ ۋېنبىڭنىڭ بىر قىسىم جەسەت كۈلى دەپنە قىلىندى.

زەينەپخان تۇردى

زەينەپخان تۇردى (1953 — 1991)، شىنجاڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىدىن، 1984 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، 31 ياشلىق زەينەپخان تۇردى تاتىراق يېزىسى تەتۇركۆل كەنتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. بۇ كەنت ئۇيغۇرلار بىلەن خەنزۇلار ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت بولۇپ، بۇرۇن ئىشلەپچىقىرىشى يۇكسەلمەي، دۆلەت سېتىپ بەرگەن ئاشلىققا تايىنىپ

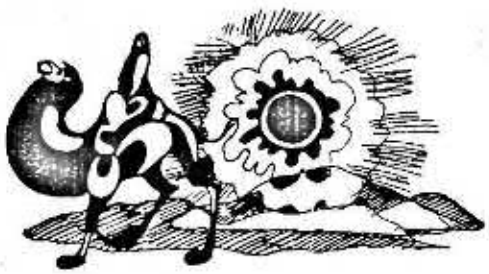
جان باقاتتى. زەينەپخاننىڭ ۋەزىپىسىگە تەينىلەنگەندىن كېيىن قىلغان تۇنجى ئىشى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاش بولدى. تەتۇركۆل كەنتىدە بىر ئۆستەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ يۇقىرىقى ئېقىمىدا بىرنەچچە ئۆيلۈك خەنزۇ دېھقان بار ئىدى، تۆۋەن ئېقىمدا ئولتۇرىدىغان ئۇيغۇر دېھقانلار خەنزۇ دېھقانلارنى چوشقا بېقىپ سۇنى بۇلغىدى دەپ قارىدى، شۇنىڭ بىلەن زىددىيەت شەكىللەندى. زەينەپخان بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن خەنزۇ دېھقانلارغا مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىشنى تەشۋىق قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن يېزىلىق پارتكوم، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن يولىۋرۇق سوراپ، كەنتتە بىر يېڭى ئۆستەڭ چېپىپ، ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلىنىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، 2 مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىقىنى تۈگىتىپ، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتتى.

زەينەپخان مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، ھەر مىللەت دېھقانلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكلىدى. مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئارا ئۆگىنىشى، ئۆز ئارا يارەملىشىشى لازىملىقىنى تەكىتلىدى. ئۇ ئالدى بىلەن ئۇيغۇر دېھقانلارنى خەنزۇ دېھقانلارنىڭ شال تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە سەپەرۋەر قىلدى. ئاندىن كېيىن خەنزۇ دېھقانلارنى ھەرقايسى ئەترەتلەرگە بېرىپ شال تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە تەكلىپ قىلدى. نەتىجىدە ئۇيغۇر دېھقانلار ھەرمو يەردىن ئالىدىغان شال مەھسۇلاتى ئىلگىرىكى 150 كىلوگرامدىن 350 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى.

شال ئورۇش مەزگىلىدە، زەينەپخان خەنزۇ دېھقانلارنىڭ ئەمگەك كۈچىنىڭ يېتىشمەسلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۇيغۇر دېھقانلارنى ئۇلارغا يارەملىشىشكە سەپەرۋەر قىلدى؛ بۇغداي ئورۇش مەزگىلىدە، خەنزۇ دېھقانلارنى ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ بۇغداي ئورۇشىغا يارەملىشىشكە سەپەرۋەر قىلدى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كۈچەيگەنلىكتىن، تەتۇركۆل كەنتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى يىلدىن - يىلغا راۋاجلاندى. 1986 - يىلى بۇ كەنت تۇنجى قېتىم دۆلەتكە 9650 كىلوگرام ئېشىنچە ئاشلىق سېتىپ بەردى. كەنت بويىچە ئادەم بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىم 571 يۈەنگە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئادەم بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم ئەڭ يۇقىرى كەنتكە ئايلاندى ۋە ناھىيە بويىچە تۇنجى تۇركۈمدىكى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن» بولۇپ باھالاندى. زەينەپخان ئۇيغۇر، خەنزۇ دېھقانلار تەرىپىدىن «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى باشلامچىسى» دەپ تەرىپلەندى. 1987 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىدا، ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم ۋە ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى زەينەپخانغا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار شەخس دەپ نام بەردى. كېيىن ئۇ يەنە مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

زەينەپخان 1991 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كېسەل بىلەن 38 يېشىدا ۋاپات بولدى.

قوشۇمچە

قوشۇمچە

1. چەرچەن ناھىيىسىنىڭ 1994 — 1995 - يىللاردىكى خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئەھۋالى

1994 - يىل

ئىقتىسادىي تەرەققىياتى

ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 67 مىليون 786 مىڭ 900 يۈەن (1990 - يىلدىكى ئوزگەرمەس باھا) گە يېتىپ، 1993 - يىلدىكىدىن 14.5% ئاشتى (ئوزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى). ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 21 مىڭ 130 تونىغا (بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 15 مىڭ 460 تونا، كۆممىقوناق 3772 تونا، شال 1565 تونا، قارا ئاشلىق 333 تونا)، ياغلىق دان 816 تونىغا، پاختا 3100 تونىغا يەتتى. 426.67 گېكتار يەرگە قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات تېرىلىپ، 12 مىڭ 120 تونا مەھسۇلات ئېلىندى. 51.19 گېكتار يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. يېزا - بازار كارخانىسى 299 غا، ئومۇمىي كىرىمى 9 مىليون 480 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 28 مىليون 969 مىڭ يۈەن (ئوزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) گە يېتىپ، 1993 - يىلدىكىدىن 11.76% ئاشتى. يىللىق تارقىتىلغان توك 5 مىليون 250 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يەتتى، 1521.7 تونا تاشپاختا، 3000 تونا كۆمۈر، 3400 تونا سېمونت، 40 تونا قاشتېشى، 40 سەر ئالتۇن ئىشلەپچىقىرىلدى.

15 كىلومېتىر ئوزۇنلۇقتا ناھىيە، يېزا يولى ياسالدى. 1 مىليون 610 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان ئارال چوڭ كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى. تاشيوللاردىكى يۈك ئوبوروت مىقدارى 11 مىليون 735 مىڭ 800 تونا - كىلومېتىرغا، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 10 مىليون 850 مىڭ 200 ئادەم - كىلومېتىرغا يەتتى. پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 558 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

پەن - تېخنىكا، مائارىپ، سەھىيە، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە

1994 - يىلى ناھىيىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىدارىلەردىكى پەن - تېخنىكا

خادىمى 464 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كەسىپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلىرى 135. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى 8 يېزىدا كېۋەزنىڭ يېڭى سورتى «بالدۇر ئىچىلىدىغان يېڭى قۇرۇقلۇق — 1» كېڭەيتىلدى.

ناھىيە بويىچە 1994 - يىلىدىكى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 6 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ 5). ئوقۇغۇچىسى 2111 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچى 1499)؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 16 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي مەكتەپ 14)، ئوقۇغۇچىسى 7800 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچى 6300)؛ ئوقۇتقۇچى 502 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇتقۇچى 400)، بالىلار باغچىسى 1، باغچىدىكى بالا 220 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي بالا 60). شۇ يىلى مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 3 مىليون 323 مىڭ 600 يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

1994 - يىلى ناھىيىدىكى تېببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 18 گە، سەھىيە تېخنىكا خادىمى 218 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىيلار 183) گە، كېسەل كارىۋېتى 212 گە يەتتى. يىل ئاخىرىدا 8 يېزىلىق خەلق دوختۇرخانىسىنى رېمونت قىلىش، كېڭەيتىش، ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى تاماملاندى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 9 قېتىم چوڭ كۆلەملىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، يېزا - بازارلاردا 29 قېتىم تۈرلۈك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. مۇسابىقىگە 12 مىڭ 300 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

خەلق تۇرمۇشى

1994 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 903.68 يۈەنگە يەتتى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 4349 غا، يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى 20 مىليون 645 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بازاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 163 كىشى يېڭىدىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەر خىل مال - مۈلۈكنىڭ سۇغۇرتا سوممىسى 5 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بازار - يېزىلاردا 4655 ئادەم (قېتىم) دۆلەتنىڭ قۇنتۇرۇشىغا ئېرىشتى. تارقاق جايلاشقان 57 ئۆيلۈك 71 يېتىم - يېسىر، قېرى - چۈرى، مېيىپ ۋە گۆدەك كوللېكتىپنىڭ بېقىشىدىن بەھرىمەن بولدى.

1994 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاھالىنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰15.63، ئۆلۈش نىسبىتى ‰5.46، تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰10.175 بولدى.

ئاساسلىق رەھبەرلەر

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: دۇڭ جاۋگو.

چەرچەن ناھىيىلىك 12 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: غېنى بەردى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: قۇربان ئابدۇللا.

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: لىيۇ مياۋچىڭ.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋەلى تۇرسۇن.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

1995 - يىل

ئىقتىسادىي تەرەققىياتى

ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 68 مىليون 477 مىڭ 500 يۈەن (1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا) گە يېتىپ، 1994 - يىلدىكىدىن 1.02% ئاشتى (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى). جەمئىي 23 مىڭ 380 تونا ئاشلىق (بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 16 مىڭ 800 تونا، كۆمىسقوناق 5138 تونا، شال 1228 تونا، قارا ئاشلىق 214 تونا)، 761 تونا ياغلىق دان، 3150 تونا پاختا ئېلىندى. 320 گېكتار يەرگە قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات تېرىلىپ، 10 مىڭ 130 تونا مەھسۇلات ئېلىندى. 33.402 گېكتار يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. يېزا - بازار كارخانىسى 299 غا، ئومۇمىي كىرىمى 12 مىليون يۈەنگە يەتتى.

سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 39 مىليون 855 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا) گە يېتىپ، 1994 - يىلدىكىدىن 37.57% ئاشتى. مۇشۇ 1 يىلدا 978 تونا تاشپاختا، 5300 تونا كۆمۈر، 4100 تونا سېمونت، 40 تونا قاشتېشى، 536 سەر ئالتون، ئىشلەپچىقىرىلدى.

24 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا ناھىيە - يېزا يولى ياسالدى. مۇشۇ 1 يىلدا تاشيوللاردىكى يۈك ئوبوروت مىقدارى 10 مىليون 800 مىڭ تونا - كىلومېتىرغا، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 15 مىليون 310 مىڭ ئادەم - كىلومېتىرغا، پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 875 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

پەن - تېخنىكا، مائارىپ، سەھىيە، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە

1995 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 460 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كەسىپي تېخنىكا ئۇنۇانى بارلىرى 135.

ناھىيە بويىچە 1995 - يىلدىكى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 6 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ 5)، ئوقۇغۇچىسى 2343 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچى 1876)؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 16 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي مەكتەپ 14)، ئوقۇغۇچىسى 8060 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچى 6742)؛ ئوقۇتقۇچى 636 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇتقۇچى 516)، بالىلار باغچىسى 1، باغچىغا كىرگەن بالا 273 (مىللىي بالا 88). مۇشۇ يىلى مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 122 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

1995 - يىلى ناھىيە بويىچە تېببىي داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتى 18 گە، سەھىيە تېخنىكا خادىمى 221 (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىيلار 191) گە، كېسەل كارىۋىتى 212 گە يەتتى.

مۇشۇ يىلى ناھىيە بويىچە 7 قېتىم چوڭ كۆلەملىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى، يېزا، بازارلاردا 20 قېتىم تۈرلۈك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۇتكۈزۈلدى. مۇسابىقىگە 11 مىڭ ئادەم - قېتىم قاتناشتى.

خەلق تۇرمۇشى

1995 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 1027 يۈەنگە يەتتى. يىل ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 4670 كە، يىللىق

ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى 26 مىليون 679 مىڭ يۈەنگە، تۇرلۇك مال ـ مۇلۇكلەرنىڭ سۇغۇرتا سوممىسى 5 مىليون 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بازار ـ يېزىلاردا 4321 ئادەم (قېتىم) دۆلەتنىڭ قۇنتۇز ۋىشىغا ئېرىشتى. تارقاق جايلاشقان 66 ئۆيلۈك 81 يېتىم ـ يېسىر، قېرى ـ چۆرى، مېيىپ، گۆدەك كوللېكتىپنىڭ بېقىشىدىن بەھرىمەن بولدى.

1995 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئاھالىنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰13.85، ئۆلۈش نىسبىتى ‰4.12، تەبئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰9.73 بولدى.

ئاساسلىق رەھبەرلەر

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: دۇڭ جاۋگو، سۇن جيەنشىن (1995 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن).

چەرچەن ناھىيىلىك 12 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: غېنى بەردى.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى: قۇربان ئابدۇللا.

سىياسىي كېڭەش چەرچەن ناھىيىلىك 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: لىيۇ مياۋچىڭ.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئابدۇۋەلى تۇرسۇن.

چەرچەن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى بارات.

2. يەرلىك ۋەسىقىلەرنىڭ ساقلىنىش ئەھۋالى

«چەرچەن ناھىيىسىدىكى مۇھىم ئىستېراتېگىيىلىك جايلار تەزكىرىسى»

1948 ـ يىلى يېزىلغان. بۇ تەزكىرە تارىخ، سىياسىي نەتىجىلەر، ھەربىي ئىشلار، دىن، جۇغراپىيە، يولدىن ئىبارەت 6 قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، قوليازما نۇسخىسى ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئەھۋالى ۋە يېرىم يىللىق ئەھۋالدىن خۇلاسە»

1950 ـ يىل 8 ـ ئايدا يېزىلغان، 10 مىڭ خەت ئەتراپىدا، ئاپتورى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇن 5 ـ شى مۇستەقىل تۇنجى سىياسىي مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، چەرچەن ناھىيىسىدىكى تۇنجى خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى شى لوفۇ، «خۇلاسە» دە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردىكى چەرچەن ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ھەربىي ئەھۋالى، جۇغراپىيىسى، كان مەھسۇلاتلىرى، يەرلىك ئۇرپ ـ ئادەتلىرى قاتارلىق ئەھۋاللار تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغان. «خۇلاسە» ھازىر ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن دەريا‌سىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى رايونلارنىڭ تۆپرىقىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»

1959 - يىل 5 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق بوزيەر ئۇزلەشتۈرۈش نازارىتىنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى يازغان. «دوكلات» - 20 مىڭ خەتچە بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن ناھىيىسىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ بايلىقىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى»

1959 - يىل 6 - ئايدا كورلا ۋىلايەتلىك مېۋىلىك دەرەخلەر بايلىقىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى يازغان. «دوكلات» 20 مىڭ خەتچە بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چارقىلىق، چەرچەن رايونلىرىنىڭ سۇ، تۆپراق، ئۆسۈملۈك بايلىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە تەكشۈرۈش دوكلاتى»

1959 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ تەكشۈرۈش ئەترىتى يازغان. «دوكلات» 25 مىڭ خەتچە بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«تارىم دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۈزلەڭلىكلەر ھەمدە شەرقىي كۇئېنلۇن تېغىنىڭ ئالدىدىكى تۈزلەڭلىكنىڭ گىدرو گېئولوگىيىلىك شارائىتى»

1959 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ تەكشۈرۈش ئەترىتى يازغان. «شارائىت» 30 مىڭ خەت ئەتراپىدا بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش»

1986 - يىل 2 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى يازغان. قوغۇشۇن مەتبەئىدە بېسىلغان، ئىچكى قىسمىدا نەشر قىلىنغان. بۇ كىتاب 100 مىڭ خەتلىك بولۇپ، ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن ناھىيىسىدىكى يەر نامىلىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»

1987 - يىل 5 - ئايدا چەرچەن ناھىيىلىك يەر نامىلىرى ئىشخانىسى تۈزگەن، قوغۇشۇن مەتبەئىدە بېسىلغان، ئىچكى قىسمىدا نەشر قىلىنغان. بۇ كىتاب 300 مىڭ خەتلىك بولۇپ، باش مۇھەررىرى ۋۇ جۇڭيى. ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«چەرچەن ناھىيىسىدىكى چاۋالدۇق رايونىنى ئۇنۇمۇبرسال ئېچىش ھەققىدىكى تەتقىقات دوكلاتى»

1992 - يىل 12 - ئايدا قوغۇشۇن مەتبەئىدە بېسىلغان، ئىچكى قىسمىدا نەشر قىلىنغان. باش مۇھەررىر جياڭ رۇنسۇ. بۇ كىتاب 400 مىڭ خەتتىن كۆپرەك بولۇپ، 13 قىسىمغا

بۆلۈنگەن، يەنە 6 «قوشۇمچە» بار، ھازىر ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا ساقلانماقتا.

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار»

شياۋ جېنلى، سۇن خۇڭۇېيلار تۈزگەن، 1992 - يىلى قوغۇشۇن مەتبەئىدە بېسىلغان، ئىچكى قىسىمدا نەشر قىلىنغان، پۈتۈن كىتاب 360 مىڭ خەت. «ماتېرىياللار»غا چەرچەن ناھىيىسىدىكى 1949 - يىل 10 - ئايدىن 1987 - يىل 10 - ئايغىچە بولغان كوممۇنىستىك پارتىيە، ھاكىمىيەت، يەرلىك ئورۇنلار، ھەربىي ئىشلار، بىرلىك سەپ ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھەمدە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى ۋە رەھبەرلەرنىڭ ئىسىملىكى كىرگۈزۈلگەن.

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چەرچەن ناھىيىسىدىكى تارىخىدىكى چوڭ ئىشلار»

سۇن خۇڭۇېي تۈزگەن، 1993 - يىلى قوغۇشۇن مەتبەئىدە بېسىلغان، ئىچكى قىسىمدا نەشر قىلىنغان. بۇ كىتاب 50 مىڭ خەت ئەتراپىدا بولۇپ، ئۇنىڭغا كىرگۈزۈلگەن مەزمۇنلاردا، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پائالىيەتلىرى ئاساسىي لىنىيە قىلىنغان ھالدا، چەرچەن ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى چوڭ، مۇھىم ئىشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

3. قەدىمكى شېئىرلاردىن تاللانما

فېڭ چاڭچېڭ بېگىمنىڭ بوشىيەن (چەرچەن) نى ئىشغال قىلغانلىقىغا بېغىشلانغان مەدھىيە (6 شېئىردىن بىرى تاللاندى)

(تاڭ سۇلالىسى) سېن شېن

ئاتلىنىپ غەربكە ئۇتتى كروراندىن خان لەشكىرى،
قۇرۇپ بارگاھ جاي ئالدى كەچتە زېمىستان جەزىرىدە،
تاڭ سەھەر لوپنۇردا باستى قىرو ئات قۇيرۇقىنى،
كەچتە قار پامىردا سوقتى تۇغ - ئەلەم دەستىسىگە.

تەخرىتاغ ھەققىدە تەسىرات (قىسقارتىپ ئېلىندى)

(چىڭ سۇلالىسى) ۋاڭ داشۇ

لۇكچۇن، چەرچەن، پىچان، دۇنخۇاڭ ۋە ئەتىلەرگە،
قارىغىنىمدا جۇڭيادىكى قىيادىن شەرقە،
كۆز ئالدىمغا كەلدى مېنىڭ كەتتىم دېگىسۇن.
تاغلار ئارا ئېقىپ چىققان ئېقىن سۇلار،
دولقۇنلىنىپ لوپنۇر كۆلىگە قۇيىلار.

ئاخىرقى سۆز

1983 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى «رايونىمىزدا تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقارغاندىن كېيىن، ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل 11 - ئايدا «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈشنى قارار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتىنى قۇردى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، لېكىن ئادەم كۆچى، مالىيە كۈچى يېتىشمىگەچكە، ئەينى ۋاقىتتا خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى پەقەت پارتىيە تارىخىغىلا قويۇلدى. 1994 - يىل 6 - ئايغىچە ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتى ماتېرىيال توپلاش باسقۇچىدىلا تۇرۇپ كەلدى.

1994 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ دائىمىي كومىتېتى «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش سۈرئىتىنى تېزلىتىش توغرىسىدا قارار چىقاردى. ھەمدە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جياۋ كېچىن بىلەن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى شۇجياڭنىڭ ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتىگە ئاساسلىق مەسئۇل بولۇشىنى قارار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ كۈچىنى كۈچەيتتى، زۆرۈر خىراجەتنى ئاجرىتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتى ئۈگۈشلۈق قانات يېيىپ كەتتى. 1995 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى پۈتتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە تاپشۇرۇلدى؛ 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللاندى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى ۋىلايەت - ناھىيە تەزكىرىسى خىزمىتى ئىشخانىسى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ تۈزەتكەندىن كېيىن، 1996 - يىل 6 - ئايدا نەشر قىلىشنى تەستىقلىدى.

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ مۇشۇنداق قىسقا ۋاقىتتىلا كىتاب بولۇپ چىقىشى، بىرىنچىدىن، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىنىڭ كۈچۈل بۆلگەنلىكى ۋە قوللىغانلىقىدىن بولدى. ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ جۇ «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ پات ئارىدا كىتاب بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇشال بولۇپ ناھىيە تەزكىرىسىگە بېغىشلاپ كىرىش سۆز يېزىپ بەردى. 1994 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى دۇڭ جاۋگو بىلەن دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم سۈن جىيەنشىن ئەينى ۋاقىتتىكى ناھىيە تەزكىرىسى خىزمىتىنىڭ ئارقىدا قالغانلىقىنى كۆرۈپ، «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش سۈرئىتىنى تېزلىتىش توغرىسىدىكى پىكىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى، بۇ پىكىر تېزلا ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتتى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىنكى 2 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتىدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى دۇڭ جاۋگو ئۆزى قوشۇمچە مۇدىر، ھاكىم قۇربان ئابدۇللا قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جياۋ كېچىن، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ

مۇئاۋىن مۇدىرى لى شۇجياڭ 2 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان ھەمدە ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمىتىگە مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، ناھىيە تەزكىرىسى ئىشخانىسىنىڭ ئادەم كۈچىنى تەڭشىدى، خىراجەتنى ھەل قىلىپ بەردى، ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ ئىشلىنىش سۈرئىتىنى پات - پات سۈرۈشتۈرۈپ تۇردى. لى شۇجياڭ، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى جياڭ خەيبو ۋە ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ جيەنشىن قاتارلىق كىشىلەر يەنە ناھىيە تەزكىرىسىدىكى كەسىپلەر تەزكىرىسىنى يېزىش، تۈزىتىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

ئىككىنچىدىن، «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش جەريانىدا ناھىيىدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە قوللىشىغا ئېرىشتۇق، ناھىيىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلاردىن 100 گە يېقىن ئادەم ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ ماتېرىيال توپلاش، دەسلەپكى ئورىگىنالىنى يېزىش ۋە ئورىگىنالىنى تەكشۈرۈش ئىشلىرىغا قاتناشتى. 1995 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى پۈتكەندىن كېيىن، ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرى جىن شاڭخۇڭ، لى دېشياڭلار 1000 چاقىرىملاپ يول بېسىپ چەرچەنگە كېلىپ، تەزكىرە ئورىگىنالىنى تەكشۈرۈپ ئوقۇپ چىقتى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ئەزاسى، ئالىي مۇھەررىر جۇڭ شىڭچى تارىخىي ماتېرىياللارنى ئەستايىدىل سىلىشتۇرۇپ، تۈزىتىپ چىقتى؛ ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ئەزاسى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر قادىر ھاپىز مىللەت، دىن قىسىملىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى؛ ۋىلايەت - ناھىيە تەزكىرىسى خىزمىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر گودېفۇ، مۇئاۋىن مۇدىرى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر سۇ خاۋقا تەشكۈرۈشكە يوللانغان ئورىگىنالىنى ئومۇمىيۈزلۈك تۈزىتىپ چىقتى. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش جەريانىدا بىز يەنە شاڭخەي شەھىرىنىڭ «فېڭشيەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش كومىتېتىدىكى ياۋ جىنشياڭ، لىيۇ جۇڭدې، سۇن گاڭ قاتارلىق ئۇستازلارنىڭ ۋە شاڭخەي گۈزەل سەنئەت نەشرىياتىدىكى ئۇستاز ياڭ دېخۇڭنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋەقوللىشىغا ئېرىشتۇق. «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان بۇ پەيتته، بىز «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» گە كۆڭۈل بۆلگەن، ياردەم بەرگەن بارلىق يولداشلارغا چىن قەلبىمىزدىن رەخمەت ئېيتىممىز.

ناھىيە تەزكىرىسىنى تۈزۈش — جاپالىق خىزمەت، شۇنداقلا ناھايىتى ئەھمىيەتلىك خىزمەت. مۇشۇ بىرنەچچە يىل ئىچىدە، ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى يولداشلار ئېغىر ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىپ، جاپاغا چىداپ تەزكىرە تۈزۈپ، تۈزىنى ئونتىغان ھالدا يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ ئىشلەپ، تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان ئورىگىنالىنى خېلى تېز تەييارلىدى.

تەزكىرىچىلىك بىلەن يېڭىدىن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، تەجرىبىمىز يېتەرسىز، سەۋىيىمىز چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، تەزكىرە كىتابىدا يېتەرسىز جايلار ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن، كىتابخانلارنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىپ تۈزىتىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز.

تۈزگۈچىدىن

1996 - يىل 6 - ئاي، ئۈرۈمچى شەھىرى

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تەھرىرلەش - بېكىتىش ئاپپاراتلىرى ۋە تۈزگۈچى خادىملار

چەرچەن ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتى
(1983 - يىل 11 - ئاي — 1994 - يىل 7 - ئاي)

مۇدىر: ئابلا قادىر

مۇئاۋىن مۇدىرلار: لى شۇجياڭ، دۇڭ جاۋگو، خۇ جىنگۇاڭ، تۇرسۇن ئابدۇۋېلى

ئەزالار: جاۋ تىڭدۇڭ، توختى ئىمىن، تۇردى مۇھەممەت، سۇن رېنگۇي

چەرچەن ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتى
(1994 - يىل 7 - ئاي — 1995 - يىل 12 - ئاي)

مۇدىر: دۇڭ جاۋگو

مۇئاۋىن مۇدىرلار: قۇربان ئابدۇللا، جياۋ كېچىن، توختى ئىمىن، لى شۇجياڭ، مەتروزى

ئەزالار: جياڭ خەيبو، سۇڭ جيائچېڭ، ۋۇشۇ، سۇن خوڭۋېي، جاڭ بىخۇي، ياڭ فەنرۇڭ، ئەلقەم سەلەي، ئىسمايىل ئابدۇۋېلى

چەرچەن ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك تەزكىرە كومىتېتى
(1995 - يىل 12 - ئاي —)

مۇدىر: سۇن جيەنشىن

مۇئاۋىن مۇدىرلار: قۇربان ئابدۇللا، جياۋ كېچىن، توختى ئىمىن، لى شۇجياڭ، جياڭ خەيبو

ئەزالار: سۇڭ جيائچېڭ، ۋۇشۇ، سۇن خوڭۋېي، جاڭ بىخۇي، ئەنۋەر ئابلا، ياڭ فەنرۇڭ، مۇھەممەتئىمىن ئۆمەر، ئىسمايىل ئابدۇۋېلى، باشىنلۇن

چەرچەن ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى

مۇدىر: لى شۇجياڭ (1983 - يىل 11 - ئاي — 1984 - يىل 4 - ئاي)
خۇ جىنگۈاڭ (1984 - يىل 4 - ئاي — 1987 - يىل 2 - ئاي)
ئۈمەر تۆمۈر (1987 - يىل 2 - ئاي — 1991 - يىل 12 - ئاي)
شياۋ جېنلى (1991 - يىل 12 - ئاي — 1992 - يىل 4 - ئاي)
سۇن خۇڭۇبي (1994 - يىل 7 - ئاي —)

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزگۈچى خادىملار

باش مۇھەررلىر: سۇن خۇڭۇبي
مۇھەررلەر: سۇن خۇڭۇبي، جاڭ بىخۇي، ۋاڭ يەنشېك، فاڭ خۇايىك
كوررېكتورلار: سۇن خۇڭۇبي، جاڭ بىخۇي
سۈرەت تارتقۇچىلار: جاۋ جۇنئەن، دۇڭ جاۋگو، سۇن خۇڭۇبي، ياسىن
قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: سۇ جيۇڭفا

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن خادىملار

ۋاڭ فاڭ، ۋاڭ مىڭجياڭ، ۋاڭ جيەنخۇا، ۋاڭ رۇيخۇا، ۋاڭ چىڭرۇڭ، ۋاڭ جى، شى شىنخۇي، لۇ جىڭ، سۇن خۇڭشيا، سۇن خۇڭبىڭ، جياڭ خەيبو، لى شۇجياڭ، لى گاڭ، لى باۋچۈەن، لى شۇنمىن، چېڭ تاۋ، بى خۇاۋىن، سۇڭ ۋېي، خې چياۋچياۋ، چېن فېنبەي، ۋاڭ جەنيۈەن، ۋۇ شىنيۇڭ، شياۋ خۇيشيۇڭ، مياۋ يۈشۇي، مياۋ گۈيرۇڭ، جاڭ بىڭشىن، جاڭ شىخاۋ، جاڭ دەن، جاڭ گوشىن، جاڭ شياۋيۈەن، جاڭ جيەنشىن، چۈلىن، چۇ سەيلىن، چۇ جيۇڭ، جاۋ لۇڭ، جاۋۋېنجى، جاۋ خەنيىك، جاۋ يۇڭ، جۇياڭ، جۇيۇڭ، فۇ جيەنداڭ، خۇاڭ جيەنپىڭ، خۇاڭ جيەنلۇڭ، لىن لىن، لىك چېڭۋۇ، جىن چۈڭجىڭ، شاڭ جىچىڭ، شۇي چىڭ، تېي شۇتاڭ، زىڭ چىبىن، شيې بىنڭ، شيې مېيلىڭ، شيې شىڭپىڭ، ساۋ يۈڭفاڭ، پېي گولى، ۋېي خۇاڭ، ۋېي يىڭتىڭ، لياۋ جۇنخاۋ، چۇ سىخاۋ، گېڭ ئەپىڭ، شىڭ گۈيخۇا، تۇرسۇن بەكرى

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغان ئورۇنلار

ج ك پ چەرچەن ناھىيىلىك كومىتېتى، چەرچەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

1996 - يىلى «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ خەنزۇچە نۇسخىسى رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى نەشر قىلىش توغرىسىدا قارار چىقاردى ھەمدە مالىيە قىسمىچىلىقى ناھايىتى ئېغىر بولۇۋاتقان ئەھۋالدا كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرىگە كېتىدىغان خىراجەتنى 1997 - يىللىق مالىيە خام چوتىغا كىرگۈزۈپ، كىتابنى تەرجىمە، نەشر قىلىش خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىز دەرھال كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى نەشرگە تەييارلاشقا كىرىشتۇق. كېڭىشىش ئارقىلىق «چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ۋەزىپىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسى ئۈستىگە ئالدى ھەمدە كىتابنىڭ تېز ھەم سۈپەتلىك نەشر قىلىنىشىغا ھەر جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلدى. ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ئەزاسى، ئالىي مۇھەررىر قادىر ھاپىز باش مۇھەررىرلىكىنى ئۈستىگە ئېلىپ، كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە مەسئۇل بولدى، كىتابنى تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرۇش، تەرجىمىنى تەھرىرلەپ بېكىتىش ھەمدە تىزىش، بېسىش قاتارلىق ئىشلارنى ئەستايىدىل ئورۇنلاشتۇردى. مەسئۇل مۇھەررىرلىكنى بېلىقىز مۇھەممەت ئۈستىگە ئالدى. كىتاب 1997 - يىل 8 - ئايدا تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرۇلدى. ئاز كەم بىر يىل جاپالىق ئىشلەش ئارقىلىق 1998 - يىل 6 - ئايدا ئاخىرقى ئورىگىنال بېكىتىلىپ مەتبەئەگە بېرىلدى. ئادەم ئىسمى، يەر - جاي نامى قاتارلىقلارنىڭ توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، چەرچەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ پېنسىيىگە چىققان كادىرى يولداش تۇرسۇن بەكرى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ئالاھىدە ئورۇمچىگە كېلىپ، كىتابنىڭ ئاخىرقى بەت نۇسخىسىنى باشتىن ئاخىرغىچە ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ ئوقۇپ چىقتى.

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا، تەرجىمىدىن تارتىپ ئاخىرقى بەت نۇسخىسىغىچە بولغان ئىش ھالقىلىرىغا قاتناشقان تەھرىر - تەرجىمە خادىملىرى ۋە ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر كىتابنى تېز ۋە ياخشى چىقىرىش ئۈچۈن جاپالىق ئەجىر سىڭدۈردى ۋە ئىجابىي پىكىر - تەكلىپلەرنى بەردى. بىز كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، بىزنىڭ خىزمىتىمىزگە ھەر جەھەتتىن ياردەم، مەدەت بەرگەن ۋە كۆڭۈل بۆلگەن رەھبەرلەرگە، مۇتەخەسسىسلەرگە، كەسىپداشلارغا، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىدىكى بارلىق يولداشلارغا چىن كۆڭلىمىزدىن سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.

ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، كىتابنىڭ تەرجىمە - تەھرىرلىكىدە بەزى سەۋەنلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كىتابخانلارنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى قارشى ئالىمىز.

چەرچەن ناھىيىلىك ئارخىپ - تارىخ - تەزكىرە ئىدارىسى

«چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر: قادىر ھاپىز

مەسئۇل مۇھەررىر: بېلىقىز مۇھەممەت

تەھرىر - تەرجىمىسىگە قاتناشقۇچىلار: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)
ئابدۇروپ ئېلى، ئابلىز ئورخۇن، ئابلىمىت ياقۇپ، ئەخمەت روزى، ئەخمەت ئىمىنھاجى جۇبەيرى، ئەلى توختى، بېلىقىز مۇھەممەت، جەمىلە ئابلا، چىمەنگۈل مۇزەپپەر، رابىيە قادىر، رىسالەت ھوشۇر، زاھىد رېھىم، سىدىق ئاۋاكرى، مەرھابا شاۋۇدۇن، مۇھەممەت ھەسەن، ئۈمەر مامۇت

تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى: سابىر ئەلى

كوررېكتورلار: رابىيە قادىر، جەمىلە ئابلا

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى

چەرچەن ناھىيىسى تەزكىرىسى

چەرچەن ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

※ ※ ※

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى

(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق كوچىسى 348 №)

ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى لازىر نۇرلۇق ھەرپ تىزىش شىركىتىدە تىزىلدى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار رەڭلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

«چاۋياڭ» كىتاب شىرازىلاش ئورنىدا شىرازىلاندى

فورماتى: 787×1092 مىللىمېتىر 1/16

باسما تاۋىقى: 52 قىستۇرما ۋاراقى 8

1998 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى

1998 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلىشى

تىراژى: 1000 — 1

ISBN7—228—04846—6/K. 632

باھاسى: 100 يۈەن